

श्रीवासुदेवानन्दसरस्वतीग्रन्थमाला

दशमं एकादशं च पुष्पम् (१०-११)

श्रीवासुदेवानन्दसरस्वतीस्वामिपुत्रता

श्रीगुरुसंहिता

(समश्लोकिगुरुचरितम्)

Sa. 8k
V/S

चूर्णिकासंहिता

आपाठ १५ (गुरुपौर्णिमा)
गुरुवासरः शके १८७६]

[जुलै १५
सन १९५४

मूल्यम् ११ रूपकाः

प्रकाशकः—

श्रीगुरुभक्त वामन दत्तात्रेय गुळवणी
२० नारायण पेठ, पुणे २.

मुद्रकः—

रा. रा. सारदेसाई, बी. ए., एम्. एल्. बी.,
नवीन रामरं विद्यालयाच्या 'रामरं भारत'
छापखाना, ४१ बुधवार, पुणे २.

जन्म श्रान्त्य कृष्ण ९ शके १७७६ गमाधि आपाट शुद्ध १ शके १८३६
अचिन्त्यरचनाभिज्ञा यन्त्रनिर्मातृ म्वर्यमभि ॥
तोपयेत्तत्रसादाद्धि विमुक्तः स विमुच्यते ॥ १ ॥

श्रीगणेशदत्तगुरुभ्यो नमः

श्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्य श्रीसद्गुरु-
वासुदेवानन्दसरस्वतीस्वामिमहाराज यांचे—

(१) श्रीदत्तपुराण सटीक

(२) द्विसाहस्री गुरुचरित्र सटीक

(३) समश्लोकिगुरुचरित्र (श्रीगुरुसंहिता)

सटीक हे ग्रंथ छापण्यास्तव, श्रीगुरुचरण स्मरून
श्रीमंत अखंड सौभाग्यवती महाराणी इंदिराबाई
होळकर इंदूर यांनी रुपये ३००१ तीन हजार
एकची सहायता प्रकाशक म्हणून श्रीसद्गुरुसेवा
केली ही श्रीचरणीं समर्पित असो.

धीगणेशदत्तगुरुभ्यो नमः

प्रकाशकार्चे निवेदन

नामादिभ्यः परतरं भूमानं तं निरंतरम् ।

दत्तामयं भजे धीरं दत्तात्रेयमसुं वरम् ॥ १ ॥

श्रीमत्परमहंसपरिभाषकाचार्यं धीवानुदेवानन्दसरस्वती टेंवे स्वामीमहाराज यांचा महान् प्रिय श्रीगुरुसंहिता म्हणजेच समश्लोकी शुद्धचरित्र भाव प्रकाशित होत अखत्यार्चे वाहुन आम्हांला अत्यंत समाधान वाटत आहे. ' नामा म्हणे केशवराजा । केला पण चालवी माझा ' या संतांच्या उत्कीर्णमार्गे चांगला एकल्प करणे आणि तो पूर्णतेस नेण्याबद्दल जगन्नाया-जबळ नाव्य प्रार्थना करणे एवढेंच जीवार्थें कर्तव्य आहे. ती संकल्पपूर्ति करणे ही मात्र त्या लोकस्वामीची अणवसं लीला आहे. मग तो संकल्प कैयाविक्रम अगो अगवा समष्टिस्य ईश्वराच्या संकल्पार्था समरस झालेला असो, कलादि असो, तो शुद्ध असेल तर ईश्वरूपेणें पूर्णतेस गेलाच पाहिजे. भारतवर्षाद् नजातशत्रु धर्मराजाचें सर्वरथ कपटानें हिरावून घेतलें गेलें; मर्त्यांकडून व्याप्याधर वेदमंत्रांनी अभिप्रेक झाला तो परम पवित्र केशवाय हातांत धरून अश्वत्थ गाईप्रमाणें अतःपुरावून ओढीत आणलेली भारताची गजाली, नावाप्रमाणेंच शुद्ध शासन अखणान्या नरपशुकडून राज-शुभेंत नेऊन उभी घेयी गेली आणि आमुरी संरक्षीचा पुरस्कार करणाऱ्या विवेकभ्रष्ट समाचालकांकडून मानिर्नाचा प्राण अखणारी महाराणीची कष्टा हिरावून घेण्याचा आदला घोर निर्णय जाहीर केला गेला; राज-शुभेंत त्या वेळी उग्ररिपत अखणारे शास्त्रज्ञ, समर्थ सज्जन लोक, डोन्डा-समोर पाड, अखणारी माण्वाची विटंबना अपाय्य आहे अशी राणी असूनहि ती मांशविण्याचें पिय आनखागम्यें नाहीं अगें शांत् लागलें; अशा सर्वजोररि निराकार रिपतीत गाईदभरया भारतगजालीने आदला एवज-रखणाचा संकल्प ' गोविंद द्वारकावाग्नि ' अशा शार्त शब्दांनी विधातमा

श्रीहरीच्या चरणीं सादर केला. तो शुद्ध सकल्प पूर्ण करण्याकरताच श्रीहरीचा दिव्य वस्त्रावतार झाला हें सुप्रसिद्ध आहे. 'पांचालजायापट-सविधाने न ततथो नैव तुरी न वेमा' या श्लोकात अशा शुद्ध भावनामूल साकल्पिक शक्तीचें महत्त्व कवीने दाखविलें आहे तें योग्यच आहे. वरवर पाहता वैयक्तिक वाटणारा साप्ती ब्रौपदीचा सकल्प 'न मे भक्तः प्रण-दवति' या भगवत्सकल्पाचीं एकरूपता पावलेला आहे व म्हणूनच तो पूर्णतेस जाऊ शकला.

शके १८७२ च्या आश्विन मासात, श्रीगुरुमहाराजांचे संपूर्ण भय व्यवस्थित स्वरूपात प्रकाशित व्हावेत असें आम्हाला वाटलें आणि त्याच वेळीं श्रीगुरुमहाराजांची प्रार्थना करून प्रस्तुत मंडळाने द्वारा हें महत्कार्य मुरू केले. सर्वसत्ताधीश प्रभूच्या प्रेरणेनुसार उत्तरोत्तर अनेक सतवाक्य-प्रेमी सज्जनांचे साहाय्य लाभत जाऊन हें मोठें कार्य येत्या भावण मासात श्रीमहाराजांच्या शतसावत्सरिक जयतीमहोत्सवापर्यंत पूर्ण होईल असा विश्वास आम्हाला वाटू लागला आहे. 'धेयासि बहुविधानि' हा सामान्य नियम जीवाच्या सत्कार्याविषयी असला तरी हें कार्य मात्र त्या नियमाला अपवाद ठरलें आहे, ही त्या भयकूद्भयनाशन सर्वश्रवाची निर्व्याज कृपा आहे यात शका नाही. आणि या मिळणान्या फलसिद्धीवस्तुच हा भामचा एकल त्या समष्टिशक्तीच्या सकल्पाची समस्त झालेला होता म्हणूनच तो पूर्ण झाला असें आज आम्हाला वाटत असून एक प्रकारचें छात्त्रिक समाधानही पूर्णपणें धाता आम्हाला मिळविता येईल अशी खात्री आहे. पण अद्यापि ती समाधानाची सीमा साठण्यास काहीं काळ लागेल असें दिसते. याचें कारण असें—श्रीमहाराजांच्या संप्रदायातील सर्वत्र पसरलेल्या असह्य मत्तापेक्षां निदान एक सहस्र मत्तांच्या घरांत तरी श्रीमहाराजांची ही वाक्य मूर्ति ठेवण्याचा प्रयत्न करावा असें आम्हाला वाटले. पण ती इच्छा आज तरी आमची तुरी झालेली नाही. मग याला कारण इतक्या उत्पन्न अर्थीत आम्हाला सर्व साम्प्रदायिक मंड-ळीत या कार्याचा प्रसार करणें शक्य झाले नाही हें असेल किंवा साम्प्रदायिकांच्याच मनाची, आगतिक परिस्थितीमुळे असा अथवा मनोदीर्घत्या-

उत्तरे सापडतील. फ्रेंच, लॅटिन, जर्मन भाषा शिकण्याकडे लोकांची प्रवृत्ति होईल पण अमरवाणीकडे कोणी दुसूनहि पाहण्यास तयार नाही. तेथे त्या बाळ्यसमुद्रातील जसा अमूल्य प्रयत्नाकडे कोण लक्ष देणार ? गुरुजी ! मला विद्यादान करून वृत्तार्थ करा, जशी अनन्यभावांनी शिष्यांनी प्रार्थना केली असताहि तिकडे लक्ष न देणारे गुरुजी ! 'जा, तुझ्याचारख्या किराताला माझी विद्या मिळणे शक्य नाही. ती फक्त श्रेष्ठ अनियवद्यातील राजपुत्रच घेऊ शकतील,' याप्रमाणे बोलून त्या एकनिष्ठ शिष्याला धुडकावून लावीत असताहि जो वाणेदार शिष्य, 'गुरुजी ! आपणाकडूनच मी विद्या मिळवीन की जी विद्या विश्वालाहि विरिमत करील,' असे सांगून परत आपल्या निवासस्थानी आला आणि हताश न होता ज्याने त्याच गुरुजींच्या मृण्मय मूर्तीपासून धनुर्विद्या संपादन केली. जी विद्या पाहून अर्जुनाचारला महान् गुरुमत्त योद्धाहि आश्चर्यचकित झाला. याचे कारण—आपल्या गुरुमूर्तीजवळ सर्व ज्ञान भरले आहे ही दृढ भावना त्या शिष्याची होती, आणि तेच ज्ञान मिळवून मी वृत्तार्थ होईन हा दालदृष्टि त्याचा होता व तो दत्तल गुरुमाडलीने पूर्णहि केला. याप्रमाणे आपल्याच घरचे पंचपक्वान्नाचे भोजन सर्व घरच्या मंडळींना मिळावे, त्यातील कोणी सुकून राहू नये असे त्याच घरातील स्वयंपाक तयार करणाऱ्या स्वर्गी माणसाला यादत असल्यास तें चूक ठरेल काय ? 'दुर्मगो यत लोकोऽय यदयो नितरामपि । ये सवसंतो न विदुः हरि मीना इवोडुपम्'—उदवनी सागतात विदुरजी ! हा सपूर्ण मृत्युलोक दुर्दैवी आहे. त्यात मादव तर मातयत दुर्दैवी आहेत. ज्यांनी नित्य सात्रिष्यात राहूनहि श्रीहरीला ओळखले नाही, जसे समुद्रातील मासे चद्राळा ओळखू शकले नाहीत—अशीच काहीशी स्थिति या नावर्तीत झालेली पाहून सेद वाटते, तरी सर्वहि सांप्रदायिकांनी यापुढे तरी श्रीमहाराजांच्या वाळ्याचा संग्रह आपापल्या शर्तीप्रमाणे करून जामच्या प्रयत्नाचे सार्थक करावे व आपणहि श्रेय सत्र व्हावे इतकीच त्यांना विनंति आहे.

समस्रोकी गुरुचरित्र हे महाराष्ट्रभाषेतील गुरुचरित्राचाच सङ्घटित अनुवाद आहे. महाराष्ट्रभाषा सर्व प्रांतातील लोकाना समजणार नाही

लेखनदि व्हावें आणि श्रीगुरुभक्त सातवळेकर यांची उत्कट इच्छा पूर्ण व्हावी या उद्देशाने मडळातकें श्री. सातवळेकरांचे चिरजीवाचेकडे पूर्वी काहीं पत्रव्यवहारहि झालेला होता, त्या वेळीं त्यांनीं सत्पुत्राचें कर्तव्य या दृष्टीनें चरित्रलेखनाकरिता आपल्या पिताजींनीं सकलित केलेल्या माहितीचाहि उपयोग इतर मिळालेल्या माहितीबरोबर करण्याची अनुमति आनंदाने दिली आहे हें त्याचें सौजन्य सर्वलोकोपकारक असेंच ठरेल, पित्यानें सर्व लोकांचेकडून जमविलेल्या वाङ्मयधनाचा उपयोग त्याच जनता-जनार्दनाकरिता कोणाकडून केला जात असल्यास कोणत्या सत्पुत्राला त्याबद्दल धन्यता वाटणार नाही? हें प्रकाशनकार्य सपल्यावर पुढें श्रीमहाराजाचें चरित्रप्रकाशनाचें अबाधित कार्य मडळास करावयाचेंच आहे. त्या वेळीं सातवळेकर यांच्या माहितीचा मडळाला विशेष उपयोग होईल अशी आशा आहे. प्रसंगाने भावीवृत्तधुक्क असे हे चार शब्द लिहिले आहेत. याप्रमाणें ब्रह्मवर्त मुक्तांनीं भीदतप्रभूच्या आहेतेंच हा ग्रंथ तयार झालेला आहे. वाल्मीकिमहर्षिंना श्रीरामचरित्र लिहिण्याची ब्रह्मदेवाची आज्ञा नारद-महर्षिंनीं त्यांच्या आश्रमात येऊन कळविली. पण येथे प्रत्यक्ष चरित्रनायकानेंच स्वतःचें चरित्र लिहिण्याची आज्ञा श्रीमहाराजाना केली आणि वीदि मराठीतील चरित्र प्रसिद्ध असताना, हा या ठिकाणीं विशेष आहे, त्रिशती काव्याचे आरभीं श्रीमहाराज लिहितात—‘ विकारामावेपि प्रभुरभवदाक्ता-रिवदजोऽविकाराभावेपि स्वधिमलपयोऽवाचनदतः । पिता पुत्रस्यास्यादिव मवधचो यो निजप्रदे स देवोवाप्युक्ति शिव इह मुरुवांचयति हि ॥ १ ॥ ’ भासा अधिकार नसताहि पिता ज्याप्रमाणें आपल्या लहान मुलाकडून इच्छूच्छू शब्द बोलवून घेतो आणि तें ऐकून आनंद दर्शवितो, त्याप्रमाणें माझ्याकडून त्या निर्विकार पण भक्ताकरिता साकार झालेल्या प्रभूनें आपलें निर्मळ यश वदवून घेतलें आणि अथापिहि तसेंच यश बारवार वदवून घेत आहे. याप्रमाणें श्रीमहाराजांनीं सर्व कर्तृत्व त्या प्रभूचेंच आहे हें लिहून स्वतःचें निरहकारित्व सिद्ध केले आहे. ‘ भिद्यते हृदयमंगिः ’ या वाक्याप्रमाणें अहंकारअंधीचा भेद होणें हेंच तत्त्वशास्त्रकाराचें मोठें चिन्ह आहे. त्रिसाहस्री गुह्यचरित्राची टीका झाली, त्यावेळीं अशाच एका

मंत्रांत श्रीमहाराज लिहितात—'प्रथमं नमः तौडानेच जसें स्मरलें तसें लिहून टीका झाली,....हा प्रंथ सुमुख्या उपयुक्त आहे. मात्र संस्कृत भाषेत झाला, तूर्त लोक संस्कृताचे भाषांतर करतात असें कळते, तथापि अंतर्गामी श्री-गुरु यांची अशीच इच्छा. अस्तु एक भाषा एका प्रसिद्ध देशी चालेल, पण संस्कृत सर्वत्र चालते. पुढे भाषांतर करणार तर खुशाल करो. ही टीका होणे येवढा हा व्यक्तीचा अधिकार नाही. रामो हरि करणाऱ्या मुखाचे हे माहात्म्य नव्हे तर हा श्रीस्वामीचा अनुग्रह व स्वहृदयस्थ स्वमहिम-ख्यापक श्रीगुरुप्रसाद जाणावा. नारायण 'खरे साधुत्व कसें असते हे या एकाच पत्रावरून वाचकांचे लक्षांत येईल. त्रिशाहलीच्या टीकेचे किती महत्त्व आहे हे या भ्रयावरील प्रस्तावनेत काशीनिवासी सर्वतंत्र-स्वतंत्र पंडितवर्ष हरिरामशास्त्रीजी शुक्ल यांनी अत्यंत गभीर शब्दांत शेवटी व्यक्त केले आहे. प्रंथ जवळ नसताना अशा योग्यतेची टीका निर्माण झाली, हे श्रीमहाराजांचे पत्रावरूनच दिसून येते. पण हा सर्व धीदत्तगुरुप्रसाद जाणावा हीच श्रीमहाराजांची वृत्ति कायम आहे. समुद्रोत्थपन करून सीतेचा शोध लावल्याबद्दल मर्यादापुरुषोत्तम रामचंद्रांनी महार्घार हनु-मानांचे उपकार मानायला आरंभ नेत्याबरोबर श्रीमातृतिरायांनी सांगितले—शास्तामृतस्य शाखायाः शाखां शतं पराक्रमः । यक्षुमूर्त्तिर्धर्मोपिः ममाबोऽयं प्रभो तव ॥ १ ॥ महाप्रभो ! मी एक यःकथित् बानर आहे. झाडाच्या एका फांदीवरून दुसऱ्या फांदीवर उडी मारणे इतकाच काय तो आमचा पराक्रम, असें अस्तादि मी जो समुद्र ओलांडून गेलों हा आपलाच प्रमाय आहे—देवांनी भक्तांना मोठेपणा द्यावा. पण 'शतं बल-वर्ता चाहं कामरागाविवर्जितम्' हा सिद्धान्त पूर्णपणे जाणणाऱ्या भक्तराजांनी देवांचेच मोठेपण वर्णन करून आपणाकडे लघुताच घ्यावी, हे स्वामिसेवकांचे दिव्य प्रेम वर्णनातीत असेंच आहे. त्यांचे चिन्तन हेच पूर्ण समाधान देणारे आहे. शेवटी 'चला कल्पतरूचे वरव । नेतना चिंतामर्णाचे गांव । शैलते जे अर्णव । वीरूपाचे ॥ १ ॥ चंद्रमे जे अली-छन । मार्तंड जे तापहीन । ते सर्वही सदा सज्जन । खोबरे होवू ॥ २ ॥' या धीशानेश्वरमातृनीच्या संकल्पाप्रमाणे वाच्यस्वरूप श्रीमहाराजांची

सर्वाति सर्वांना नित्य घडून सर्वांचे दुरितातीमिर जाणो इतकीच प्रमुचरणी प्रार्थना आहे.

मूळ मराठी गुरुचरित्राप्रमाणे या प्रयाचेही ५१ अध्याय झाले आहेत. पण श्लोकसंख्या मात्र काही कमी झालेली आहे. याचे कारण श्रीमद्वारा चाण्या बरीच पत्रात दाखविलेले आहेच. या प्रधातील संस्कृत भाषा अत्यंत मुल्य असल्याने ती अग्यासाने सर्वांना समजण्यासारखी आहे. जेथे समजणार नाही तेथे मराठी गुरुचरित्रातील ओव्या पाहिल्या म्हणजे सद्ग ज्ञान होईल. संस्कृतानभिज्ञ अशा मराठी वाचकांना संस्कृत स्व- र्थनाचे दृष्टीनेहि हा प्रथ अत्यंत उपकारक असा ज्ञान आहे हे प्रत्यक्ष दृष्टीने पाहिले असता कडून येईल. म्हणजे यदने नित्य याचे वाचन करीत गेल्यास श्रीगुरुचरित्राचेहि अनुसंधान घडून शिवाच संस्कृत भाषेचे ज्ञानही वाढत जाईल. या प्रयावर साराशरूपाने शघातमक चूर्णिकाहि श्रीमद्वाराजांनी कावेरीतीरावरील तजावर येथील सध्यामठात सके १८२९ साली तपार केलेली तीहि या प्रयासोबत छानली आहे श्रीदत्तपुराण, द्विषा- हृष्टी व समश्लोकीगुरुचरित्र हे तीनहि प्रथ पूर्वी एकवार छानलेले आहेत. तथापि त्यापैकी आच काहीहि मिळत नाहीत. याकरिता आणि व्यवस्थित एकत्र श्रीमद्वाराजाची प्रथमाला छापून सर्वांना मिळावी याहि उद्देशाने या प्रयाचे पुनर्मुद्रण केलेले आहे. याचे परिशीलन स्वतः किंवा तज्ञाचे द्वारा सर्वांनी नित्य करून घेताय व्हावे अशी प्रार्थना आहे.

समश्लोकी गुरुचरित्राची पृष्ठसंख्या हजारानजवळ झाली आहे. तसेच दत्तपुराण व द्विसादही गुरुचरित्र यांचीहि पृष्ठसंख्या बरीच वाढल्यामुळे या प्रत्येक प्रयाचे दोन खंड करावे लागले. तथापि सोडण्या दृष्टीने प्रत्येक प्रयाचे पुस्तक एकच बांधून तपार केले आहे. मूल्य मात्र पृष्ठसंख्येच अनु- सरून ठेवावे लागले. वास्तविक जसे धार्मिक, सांस्कृतिक सताचे प्रथ समाजातील अधिकारी व्यक्तींना विना मूल्य, निदान अत्यंत अल्प मूल्यात देता आले पाहिजेत. पण याकरिता एकत्र उदार धीमत सज्जनांचे अधिका- धिक साहाय्य होत राहिले पाहिजे किंवा आहकाची सत्ता तरी बरीच वाढली पाहिजे म्हणजे जास्ती प्रतीचे मुद्रण करता येऊन मूल्य अल्प

डेवणें शक्य होईल. पूर्वी तृतीयखंडाचे निवेदनांत लिहित्याप्रमाणें भारतीय संस्कृतीस पोषक अर्शा श्रीमहाराजांना इष्ट असणारी महत्त्वाची कार्ये मंडळास वापुढें कर्तव्य आहेत. आतांपर्यंत झालेलें ग्रंथप्रकाशन हें एक स्वापेकी प्राथमिक स्वरूपाचें कार्य आहे. याचा खरा प्रचार करणें हें फार महत्त्वाचें कार्य अद्यापि शिल्लकच आहे. आचार्यांनै मालकाभ्यां परांतील यथेष्ट सामग्री घेऊन स्वयंपाक उत्तम तयार करून ठेवला. तरीहि जेवण्याकरितां मंडळी आली पाहिजेत; तें अन्न व्यवस्थित वाढणारी वाढपी मंडळी मिळाली पाहिजेत; मोठ्या पात्रांत तयार करून ठेवलेलें अन्न; मोठ्या माणसांना, लहान मुलांना, भूक सपाटून लागली असून आहारहि ज्यांच्या भक्ष्य आहे अशा लोकांना, ज्यांना विशेष क्षुधा माहीं व आहारही नाजूक आहे अशा लोकांना त्यांच्या त्यांच्या योग्यतेप्रमाणें तशा तशा लहान मोठ्या पात्रांचो योजना व तशा समानशीलांच्या पंक्तींची रचना करून पौंचाविणें हेंही ग्हाभ्यास पाहिजे. शिवाय त्या आहाराचें खरें फळ 'तृष्टिः पुष्टिः क्षुदपायोऽनुपासम्' असें सर्वहि भोक्त्यांना सारलेंच मिळालें पाहिजे. या कामीं अन्न वाढणाऱ्याचें विशेष कौशल्य असावें लागतें. धर्मराजाच्या राजसूययज्ञासध्यें श्रीकृष्णग्रभूंनीं तीं तीं महत्त्वाचीं कामें त्या त्या विशिष्ट व्यक्तींकडेच दिर्ीं होतीं— 'भीमो महान्साध्यक्षः धनाध्यक्षः सुयोधमः । ... परिवेषणे दुपदजा कर्णो दाने महामनाः' असें त्याचें वर्णन आहे. यापेकीं 'परिवेषणे दुपदजा' गृहणजे घादण्याच्या कामावर द्रौपदीची नेमणूक केली होती, गृहणजे द्रौपदी एकटीच वाढत होती असा अर्थ नाही. सर्व वाढपी मंडळीचें नेतृत्व तिच्याकडे होतें. प्रजाजनांच्या विपरीत, मातेप्रमाणें वात्सल्यभाव धारण करणारी ती भारताची सम्राज्ञी होती. सर्व लोक तृप्त तर झाले पाहिजेतच. पण यादताना हात कोटें आखटावा व कोटें सेल सोडावा, भोजन करणाऱ्यांच्या योग्यतेनुसार त्यांच्या पंक्तींची रचना कशी करावी ही कला तिला पूर्ण अधगत होती. त्यामुळे तें स्वार्ते तिच्याकडे सोंपविलें होतें. या सर्व विवेचनाचें तात्पर्य हेंच आहे कीं, बाह्य शरीराला काहीं काल पोषक अशा अन्नाचा विनियोग व्यवस्थित होण्याकरितां मुर्दा जर रतन्या प्रकारची दक्षता

चाळगावी लागते तर मग धीमहाराजांच्या दरबारातील, अंत घरीराज्या जन्मजन्म पोषक असणाऱ्या या ज्ञानरूप अविनाशी अज्ञाचा सार्वत्रिक व्यवस्थित विनिमोग होण्याचे दृष्टीने किती बरे दक्षता चाळगावी लागेल ! श्रीमहाराजांचे संप्रदायातील अशा काहीं स्थानातून अग्न नित्य धार्मिक कार्ये चालू आहेत, त्या त्या स्थानातील कार्यचालकाना वाढण प्रार्थना करण्याचा आमचा किंचार आहे. असें समर्थ संप्रदायातील स्थानातून दासबोधादि प्रयाचा अभ्यास होतो, वारकरी संप्रदायात शानेश्वरी वगैरे प्रयाचा अभ्यास होतो, तसा धीमहाराजांचे स्थानातून या प्रयाचा अभ्यास प्रथम सुरू झाला पाहिजे. आणि अशा निष्ठापूर्वक अभ्यास केलेल्या मढळींच्या द्वारानें, श्रीमहाराजांनीं जापल्या प्रयातून प्रतिपादन केल्याप्रमाणें गर्भ जनतेंत भारतीय संस्कृतीचें वैशिष्ट्य पटवून देऊन यथाद्याज आचार-बनौचीहि प्रतिष्ठा अधिकारानुरूप झाली पाहिजे. म्हणजेच प्रयाचा तरा प्रचार झाला असें म्हणता येईल हें कार्य पार मोठें आहे. पार तें पढावें यादख ' कर्ता कारयिता हरि ' या वाक्यावर विश्वास ठेवून आम्ही नित्य त्या श्रीहरीची प्रार्थना करित आहोंत. सर्वसत्ताधीश प्रभूची सकल-शक्तीच हें कार्य पार पाडण्यास समर्थ आहे. ' तुझीया सत्तेनें तुझ गुण गाऊं । तेणें झुली राहु सर्वे फाळ ' असेंच धीतुकाराममहाराजांचेहि सांगणें आहे.

मराठी गुरुचरित्राचें ज्याप्रमाणें सत्ताहवाचन त्या त्या ठिकाणीं चालू आहे त्याप्रमाणें या संस्कृत गुरुचरित्राचेंहि सत्ताहवाचन श्रीमहाराजांचे उत्सवप्रसंगीं त्या त्या स्थानातून होत असतें. विशेषत धीमद्भागवत-सत्ताहवाचन सकार्ठी मूळ संहितावाचन करून दुपारीं चूर्णिकेवरून अर्थ-विवरण करणें अशीहि पद्धति नरसोबावादी इत्यादि ठिकाणीं उत्सवाचे वेळीं चालू आहे. हा संस्कृत ग्रंथ असल्यानें सर्वेहि प्राठातून याचा प्रचार होण्यासारखा आहे आणि असें होण्याचा योग आल्यास श्रीदत्त संप्रदायाचें व तद्द्वारा धीमहाराजांच्या संप्रदायाचें स्वरूप व महत्त्व सर्वे प्राठातील सज्जन मढळींच्या नजरेसमोर येऊन त्यांना समाधान वाटेल.

या सदात धीदत्तमहाराजाचा जो फोटो घातला आहे तो गरुडेश्वरी अखर्ताना चार महिने श्रीमहाराजांच्या पुर्वेंत असलेला असा आहे. रोज

सध्याकार्ळा भजनाचे वेळां धीमहाराज बसले असतां या फोटोस फुलाव्या माळा घालून अत्तर वगैरे लावीत असत. गुरुद्वेशरी प्रथम देऊळ वगैरे कांहीं नव्हते. त्या वेळां एक गुरुचरित्राची पोथी व हा फोटो असें ठेवून सर्व उपचार समर्पण होत होते. याप्रमाणें या फोटोचा हा विशेष इतिहास आहे.

कनोटक प्रांतातील धारवाड येथील सुविख्यात पंडितवर्य विद्वन्भाणें कैलासबायी श्रीनारोयशास्त्रीजी उषिनवेठगिरी यांचे सत्पुत्र पं. भालचंद्रशास्त्रीजी यांना श्रीगुरुसंहितेवर प्रस्तावना लिहून देण्याबद्दल मंडळातर्फे विनंति केली होती. अस्पवयांतच पितृवियुक्त शिष्यांतही वार्षिकपुण्यशालानें व स्वतःच्याहि विद्यातपोमूल सौजन्यजन्य यज्ञानें जनतेच्या अंतरंगाचें भावपूर्ण पं. भालचंद्रशास्त्रीजींचेकडून नित्य होत असल्याने त्यांचें गाहंस्य पित्याप्रमाणेंच विश्वव्यापी झालेलें आहे. तथापि अद्याहि कार्यभ्यप्रतेमध्यें त्यांनीं मंडळाचे विनंतीस मान देऊन या प्रयावर प्रमाणपरिप्लुत, सोप-पतिक, विविधप्रमेयप्रकाशक अशी प्रस्तावना निर्दिष्ट कालांत अत्यंत आत्मीयभाव व्यक्त करून लिहून पाठविली याबद्दल आम्ही त्यांचे आभारी आहोंत. नरसीबाबायी येथील तर्कवेदान्तन्यासशास्त्री पं. रामचंद्रशास्त्री जेरे यांनीं या वेळांहि पुनः कांहीं पुके तपासणें, अनुकमणिना तयार करणें हायादि कार्ये करून आपलें मंडळावरील सांख्यिक प्रेम व्यक्त केलें. तसेंच वे. शा. सं. तळेकरशास्त्री यांनीं या प्रयाचीं पुके तपासण्याचें काम दखतें केलें व थि. सरदेसाई यांनींही हा प्रय वेळेवर व्यवस्थित छापून दिला याबद्दल या त्रिवर्गांचेहि आम्ही आभारी आहोंत.

धीमहाराजांच्या उपलब्ध झालेल्या वाङ्मयापैकी आतां होवटचा एक खंड शकिला आहे. तोहि लवकरच प्रकाशित होऊन ही वाङ्मयपुष्पमाला धीमहाराजांना समर्पण करण्याचें सांख्यिक समाधान सर्वांना लाभो होय अर्थात्तमभूचे चरणीं प्रार्थना आहे.

आपाठ छा। १५ (गुरुपौर्णिमा)

पुके १८७६

दि. १५/०५/५४

श्रीगुरुचरणविधेय
वामन दत्तात्रेय मुख्यणी
अध्यक्ष—श्रीवागुदेवानन्द-
सरस्वतीप्रबंधप्रकाशनमंडळ,
नारायण पेठ २०, पुणे २.

॥ श्रीशङ्करः शरणम् ॥

प्रस्तावना -

सत्यं ज्ञानमनन्तमेकमपि यद् विश्वप्रपञ्चस्थिति-
ध्वंसस्यैर्यकृती वशी विधिविधुश्रीकण्ठमूर्तित्रयम् ।
जज्ञे तत्पुनरेकमेव भवदात्मरत्नेन यच्छ्रेयसे
दत्तात्रेय दयानिधे भवदवादात्तं परित्नाहि माम् ॥

(श्रीकृष्णानन्दाः)

अथात्र किञ्चित् प्रस्तवते । तत्रभवन्तो विप्रहवन्त इव प्रथमद्वितीयतुर्या-
ध्रमाः वैदिकघण्टापथप्रसारणपरिग्रहीतव्रताः श्रीमत्पारमहंस्यपारिव्राज्य-
सम्राजः श्रीवासुदेवानन्दसरस्वतीस्नागिचरणाः परःशतप्रबन्धनिर्मितिसमञ्जि-
तनिर्मर्यादयशःप्रकाशाः शिष्यदयाधिषेयतया निगमागमसारमसुलभतममङ्गि-
ष्टं बुबोधयिषवः, परात्मनि भगवति चित्ताधिष्ठातरि दत्तात्रेये मुसाध्यं विर-
क्तिप्रयोष्यं भ्रमानुगुणं भक्तियोग प्रतिष्ठिष्ठापयिषन्तः प्राकृतजनोद्धरणवद्वा-
दरणाः प्राकृतभाषामयीं गुरुप्रसादप्रणुत्सामर्थ्यमौरवगभीरा सुसंस्कृतामधि-
श्रीगुरुचरित्रवाचं तद्भाषानभिज्ञोपकृतये संस्कृतगिरा सञ्चिस्कीर्षवः तत्सम-
श्लोकीं श्रीगुरुसंहितामेतां प्राणेषुरिति विश्वजनीनम् । यत्सत्यं भगवदभ्युपपत्ति-
माश्रुभ्या किलेयं त्रिवेकोपरतिकन्दलिता प्रशा यया पुनरनभिज्ञाः परःसहस्राः
सदाचरणे श्रुतिधर्मसंहितादितस्त्वं क्रोडीकृत्य प्रबल्यन्ते लोकाः। न खलु तपसेव
केवलमिदं घटते वैदुष्यविधुरेण वैदुष्येणापि वा उपोविनाभूतेन यदसहस्ये-
यशिष्यसार्थनुपदिश्य कृतार्थीकरण नाम । सुदुर्लभ एव तथाविधः पुमान्-
स्मिन्लोकै यद्वा पात्रीयत्यतिमात्रमेवोभयोर्विवातपसोः । असाधारणमेवासी-
देकैकमपि साङ्गोपाङ्गवेदशास्त्रार्थित्वसत्त्वर्थग्रहमेधीयत्त्वसदाचरणयोगि-
चर्यातुर्याश्रमभक्तोपेत्युपरतिप्रबन्धनिर्मितिज्ञानविज्ञानात्मसमीक्षणमिति मह-
नीयतमेध्वेतदग्र्यप्रणेतृषु । अतएव ननु व्यवस्थापयाम्भूवुरनेकत्र ज्ञानयोग-
व्यवस्थितिं सविशेषमेव चास्मिन् प्रबन्धे । नूनमिदानीं भूषांसो विमोमुह्यन्ते

धर्मं पन्थानं यथास्वमज्जानानाः वेदान्तवादनिरताः केचित् अपरे भाक्ति-
 मात्रजल्पाकाः परे च गहनतरकर्ममार्गाभिनिवेशिनः पुनरन्ये केवलहृत्तादि-
 योगमवलम्बमानाश्च सर्वत्र । विरला एवाभीषां पांषांपर्यं फलोपाहितत्वं च
 विमृशन्तो यथासामर्थ्यं समर्थापयन्ति साधनान्मेतानि । हृदभादितः
 प्राधान्येनावधातव्यं मुमुक्षुणा साधकेन यत् कतमेनाध्वना संसिध्देदात्मनो
 मोक्षणं दुःखपङ्कादरगाद् अप्रच्युतिर्वा भयसः पथ इति । तदवगतौ हि
 शास्त्रपरिनिष्ठिताः सदनुवर्त्या एवाभ्यसनीया महनीयप्रणीताः प्रामाण्यातुरो-
 धिनः प्रवन्धाः पुंसां धेवस्फामेन । तथाविधेष्वेव जन्थरत्नेषु मध्यमणीयते
 रक्तेयं मध्यमलोकोद्दिशीर्यया कृतावतारिः श्रीवामुदेवानन्दकर्मन्दीश्वरै रचिता
 श्रीगुरुसंहिता नाम । यत्र च चकास्ति काण्डत्रयमेकपञ्चादावध्यायारमकेऽ-
 स्तिन् प्रवन्धे प्रथमतश्चतुर्विंशत्यध्यायावसानं ज्ञानकाण्डाभिधानेन ततश्चास-
 सत्रिंशं कर्मकाण्डाह्वया तदूर्ध्वं ग्रन्थसमाप्तिपर्यन्तमुपासनाकाण्डनाम्ना च
 ऋत्नताः । तत्सत्यं निगमगमशुष्णोऽयं सुपन्थाः यदेकान्तं वेदान्तमात्रो-
 पगम्ये दुरधिगम्ये प्रत्यगात्मयाथात्म्ये सा काष्ठा सा परा गतिरिति ह्रुत्वा
 प्राणिनां मुख्योद्देशे परस्यां गतौ प्रतिपादिते तस्माच्चनप्रणाल्या कर्मापसना-
 योगादीनां निरूपणं नाम । एवमेव किलोपादिषुद् भगवान् प्रपलाय शोक-
 मोहपरीताय विपरीतमतेये स्वांशायैव पार्थाय 'न इवेवाहं जातु नासं'
 'अविनाधि तु तद्विद्धि' 'यथा ब्राह्मी स्थितिः पार्थ' इत्यादिना साङ्ख्ययोग-
 मेवैवंप्रायस्येन भगवद्दर्शितासु । ततश्च तस्माच्चनं 'कर्मयोगेन योगिनां'
 'कुर्व कर्मैव तस्मात् स्व' 'कर्मणैव हि संसिद्धिमास्थिताः' 'युज्यस्व
 विगतस्वरः' इत्यादिना कर्मयोगं 'कर्मिन्मयाधिको योगी' इति च योगं
 'मद्भक्त्या यान्ति मामपि' 'मजतां प्रीतिपूर्वकं ददामि बुद्धियोगं' 'न मे
 भक्तः प्रणश्यति' 'नित्यामियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहं' 'मजते माम-
 नन्यभाक्' 'भक्त्या त्वनन्यया उभ्यः' इत्यादिवाक्यकदम्बेन च भक्तिमुपा-
 सनापरपर्यायां तथैव विस्तारयामास । न खलु जान्दपि जापटीति सद्वर्णा-
 थमधर्मनुष्ठितिमन्तरा श्वेतःशुद्धिः तां विना च भगवति सर्वशितरि श्रीवा-
 मुदेवे धृदा ज्ञाननिष्ठा या तदुपेया । सर्वथा प्रमाद्यतेषु पुरुषार्थात् स्वैर-
 प्रयुतः पुरुषः 'अथ य एतौ पन्थानौ न विदुस्ते कीटाः पतङ्गाः यदिदं

द्वन्द्वक' इति बृहदारण्यकीयात् 'स्वमाषप्रवृत्ताना च मार्गेद्वयपरिभ्रष्टाना
 ऋषाभोगतिवत्ता' इति च्छान्दोग्यगतभगवत्पादीयाच्च वचनात् । अत एव
 कर्माधिकारिण पुनरयुक्तचेतसो नित्यकर्मस्यागो ऋगतिप्रद इति निर्वापमेव
 साधयति भगवान् योगशास्त्रे 'नित्यतस्थ ॥ सन्धास कर्मणो नोपपद्यते'
 'नहि देहभूता शक्य स्यक्तु कर्माप्यशेषत' 'पावनानि मनीषिणा'
 'न त्याज्य कार्येणैव तत्' इत्यादिनाऽन्वयमुखेन व्यतिरेकेण च 'यत्वेतदभ्य
 स्यन्तो नानुतिष्ठन्ति मे मतम् । सर्वज्ञानविमूढास्तान्बद्धिं नष्टानचेतसः ।'
 इत्यादिना तत्रैव । श्रीमद्भागवते सप्तमे सदान्वारावसरे 'स तेनेहेत
 कर्माणि नरो नान्यैरनापदि । एतरन्वैथ वेदोचैर्बर्तमान स्वकमभि' इति
 कर्मणामामन छुद्धरावद्यकत्वमस्तावि । दुर्हृदकर्ममर्मप्रकाशन एव नितरा
 प्रावर्तिष्ठ भगवती प्राचा मीमासा । यत्र च विहितकर्मणा ज्योतिष्टामादीना
 मान्दरायकता व्यवस्था च सुदु प्रस-यते निषिद्धस्य पुनरनृतवदनस्य कर्तृ
 दाराभिगमनाद परिहृति प्रायश्चित्त च आदिष्यते । कथं नु शक्य धर्म
 जिहासा प्रतिपाद्य तदेककर्तव्यतानोषके धर्मम मासाशास्त्रे निषेध्यस्याधर्म
 स्योपदेश इति नैव सन्देग्व्ययम् । इष्टसाधनमिवाभिष्टप्रहाणमपि प्रकल्पत
 एव भूपसे धेयसे 'नहि शत्रु महाबाहो कामरूप दुरासद' 'रागद्वेषवियु
 त्तैस्तु प्रसादमधिगच्छति' इत्यादौ स्मरणात् । तथा न्यायातौषम
 जिहासेति सूत्रे अकारप्रश्लेषेणाधर्मचिन्ताया अपि शास्त्रे विप्रयत्नमिति
 भाष्टचिन्तामणिवचनात् तदपि न विरुष्यते शास्त्रप्रणालामालोचयतान् ।

सोऽयमत्रापि षड्विंशत्तद्विषु द्रढिमानमारोपितो विषय कमकाण्ठीय
 धीचरर्णयेत् कर्मभ्रष्टा द्विजा नष्टा इत्यारभ्य क्रमश पाप्मान प्रायश्चित्तानि
 जायावर्तीधर्मा नित्यनैमित्तिका दम्नप्रतिग्रहा ऋतोपोषणादिनियमा वर्णा
 श्रमाचाराश्च जाटिलतमा अपि सुसूक्ष्म न्यरूप्यन्तेति । तथा काण्डावसाने 'य
 आचार चरत्येन तस्य दैन्य कुतो भवेत् । देवानामपि वन्द्योऽसी. दोषा
 नश्यन्त्यशेषत । कल्कालमय न स्यात् ॥ तु शर्ना क्रमाद् भवत्' इत्यादिना
 स्वाचारानुष्ठितेयतोविशोधनद्वारा ज्ञाननिष्ठायोग्यता च प्रत्यपापदन् । एतेन
 किलेद मुददमेव विभावयेधुर्माविका यदिदानींतनानामधर्ममुग्धानामल्लसतमाना
 कर्मस्यूह गर्हयता वैदेशिकविल्लवधूविवशीकृतात्मना प्रवल्पनमदस्या वा

कतमां गतिमापयेतेति । कुमारविद्यादिभ्यश्चि 'उपविद्याभ्यं प्रदाय स्वं परितो हस्तभ्रमण कुशाणो भ्रश्यति ' इत्यादिना नैकत्रोटदङ्क प्रबन्धभिः । विष्णुपुराणवचनमपि ' वर्णाश्रमाचारवता पुरुषेण परः पुमान् । विष्णुराराध्यते पन्था नान्दस्तप्तोपकारकः । ' हरयेतमेवार्थमुपबृहयति ।

एवं विहितनियुक्तकरणाकरणाभ्या प्रयत्नहृदयः कामक्रोधादिविमुक्तः सचेताः सपरोक्ष प्राप्नोति विशुद्धादर्शं प्रतिपूर्वकमिद्य सुकृतपरिपाकप्रसूतां कल्पवल्लीमिद्य ता भगवद्भक्तित्वात्परीम् । यस्या स्तत्रु विवेकालवालं विर-
क्तिसेकेन विशुद्धतम बुद्धिसेप्रमारुपक्षत्या न कामयन्ते लीलाविप्रहावासेव-
नकदर्शनादस्माकिकास्वादशेषधेः कृपापायोभेर्भगवतः श्रीनारायणात् परं
किमपि तत्त्वं तत्परायणाः पुरुषपुरीणाः । भक्तिर्नाम परमप्रेमाख्यो रागापर-
पर्यायवित्तवृत्तिविशेष इति सूत्रयाभ्यभूवतुर्भगवन्सी नारदशाण्डिल्यमहर्षिणा
' सात्वस्मिन् परमप्रेमरूपा ' ' सा परानुरक्तिरीश्वर ' इत्यादिना । अति-
रिच्यत एव सा सर्वथा कर्मज्ञानाभ्यां कर्मसाप्यज्ञानसाधनता भजन्ती स्वात-
न्त्र्येण पुनरुपायत्वेन शाले निर्दिश्यमाना सौलभ्यगम्यात्ता निगद्यते सुमुह-
णाम् । अत एव 'आत्मबुद्धिप्रकाशं सुमुधुर्धं शरणमहं प्रपद्य' इति भगवच्छर-
णागतिसुभा भक्तिरेव मौलसाधनतया समाभ्यापते भुक्तिशरति ' मामेकं
शरणं प्रज ' ' तमेव शरण गच्छ' इति स्मृत्यनुपपन्नेण । 'सुप्रतः सुमुख' इति
विष्णुसहस्रनामभाष्ये भगवत्पादैः सकृदेव प्रपत्ताय... द्वादशैतद् व्रत
ममेति रामायणीयं शरणागतरक्षणमतमुदाह्रियत । इममेव विषयमु-
पलभ्यति ' स्वयं यजस्व तन्वं गृधाना ' ' सर्वे नन्दन्ति यद्यसागतेन '
इत्याशुचः । यजस्वशब्दो भजस्वार्थको यद्यसागतेनशब्दश्च परमात्मना
मन्वदेनेत्यर्थको ध्याम्यायि रावणभाष्ये । स्मृतिपुराणानि पुनर्दन्ध-
न्यन्तं भक्तिमेरिं सर्वार्थसाधकत्वेन सदृष्टान्तम् । इयं च ' अनेक-
जन्मसाधर्मस्तपोप्यानसमाधिभिः । नराणां क्षीणपापानां कृपेण भक्तिः प्रजा-
यते ' । ' वृत्ता जन्मनामन्ते ' ' अनेकजन्मसंसिद्धः ' इत्यादी कपिञ्जला-
धिकरणन्यायेन जन्मत्रितयमपि वा परमेश्वरप्रसादे समयेषुते समयम् । अच-
मानरण तु सर्वात्मना परिद्रियते परमरागात्मकात्मस्याः परविषयबहुल-
मात्रोपदेशेन ' अबन्धोऽर्षणे मुक्त्व ' मित्यादिशाण्डिल्यसूत्रभाष्यादिपु

निधिदानाचरणमपि तदङ्गमनुशासत्सु । एतेन 'शुभाशुभफलैरेव मोक्षपसे
 कर्मवन्धनैः' 'अपि चेत् सुदुराचारो भजते मामनन्यभाक्' इति भगवदाशय-
 मन्ययन्तो भूयास एवेदानामनात्मशाः मन्तमन्याः सामान्या अपि केवल
 भाषितमिषेण विहितमिहाचारं हापयन्तः सेवमानाथ प्रतिषिद्धं धर्मात्मता
 साधुता चात्मनः प्रकाशयन्तो नोपाद्दीपेरभित्यतिरोहितमेव । न खलु पार्थसे
 सर्वैश्वानन्यपरतया भगवति व्यापृतान्तरङ्गेण किञ्चिदपि यथेष्टं चेद्वित्तं
 प्राणभूता । तथाविधास्तु तद्रतमनःप्राणमनीया महात्मानः 'तीर्थाकुर्वन्ति
 तीर्थानि सुकर्माकुर्वन्ति कर्माणि सञ्छाल्सीकुर्वन्ति शास्त्राणि' इति नारद-
 मूत्रवदलिप्ताः कस्मयेण यदृच्छया किमपि कुर्वाणा अपि न प्रत्यवयन्ति
 विष्मति वा समेभ्यो भूतेभ्यः । भूयते तावदिदं 'तेषां स्वैरकपालापा उप-
 देशा भवन्ति ते' इति स्वच्छन्दभाषणमपि सर्वाशुभाशीःसमये 'अष्ट-
 पुत्रा सोभायवती भव' इत्यादिक बहुलमनेकत्र धीसद्गुरुनागवृत्तिहरस्वती
 स्वामिचरणानां ज्ञानेश्वरैकनाथादीनां च सुकर्माकरण कर्मासासानाम् ।
 भगवदनुग्रहग्रहिलानां कृतकृत्यशेषाणां तु नाल्पीयानप्यवशिष्यते कर्तव्यशेषो
 वा परिहर्तव्यविशेषो वा त्रिलोक्यामस्याम् । अत एवोद्गीयते श्रीमद्भागवते
 'किमलभ्य भगवति प्रसप्ते भ्रानिकेतने । तथापि तपरा राजन् नहि वाञ्छ-
 न्ति किञ्चन' इत्यादि ॥ समन्वेति चेद भक्त्याभ्यधीप्रव्हादराजस्य चरिते
 'कामान्मो हृद्यसरोहान् वर वरय मे प्रभो' । इत्थनल्पसङ्कल्पवीजानां कामानां
 हानमभ्यर्ष्यमानम् । विगलितान्यैषणा मनीषिणो 'यच्च कामसुख लोके यच्च
 दिव्यं गदस्तुत । तृष्णाशयसुखस्यैते नाहंतः पौडशां कथाम् ॥' इतिवद् विषय-
 बेतृष्णानन्दसन्दोहसन्धुखितात्मानस्तदेकतानतया किमपि कुर्वाणाः निया-
 ह्येतेन द्रव्याद्वैतेन मामावतोक्तेन चोपपन्नाः सुकर्माकुर्वन्त्येव सर्वमपि 'यद्यत्
 कर्म करोमि तत्तदस्त्रिलक्ष्मो तवाराधन' इत्युक्तिं सत्यापयन्तः सन्तः ।
 'तथा न ते माधव तावकाः कश्चिद् भ्रमन्ति मार्गात् स्वयि चदर्यादृदाः'
 इत्यनेनापि सन्मार्गादपरिभ्रशः प्रशस्यते तत्तादृशा परमात्मदशाम् । इदं तु
 खलु भक्ततावतसर्वं मक्तानां यद् भगवदाशारूपस्य निगमागमोपदेशस्य
 यथातथमनुसरणं तदायत्तानाम् ।

इयं च .भक्तिःसुख्यगौणभेदतो द्विधा किल व्यमावि परमर्षिमिः शास्त्रे

कतमां गतिमापसेतेति । कुमारविष्ठादिष्वपि 'उपविश्याथ्यं प्रदाय स्वं परितो हस्तभ्रमण कुवाणो भ्रस्यति' इत्यादिना नैकत्रोट्टङ्क प्रबन्धमिः । विष्णुपुराणवचनमपि 'वर्णाभमाचारवता पुरुषेण परः पुमान् । विष्णुराराध्यते पन्था नान्यस्ततोपकारकः ।' इत्येतमेवार्थमुपबृहयति ।

एवं विहितनियिद्धकरणाकरणाभ्यां प्रयतहृदयः कामक्रीषादिविदुस्तः सचेताः सपद्येव प्रामोति विशुद्धादर्शे प्रतिसूर्यकमिष सुकृतपरिपाकप्रह्लां कल्पवल्लीमिव तां भगवद्भक्तिवहरीम् । यस्या खलु विवेकालवाले विर-
 कितसेकेन विशुद्धतमं बुद्धिक्षेत्रमारुह्यत्या न कामयन्ते लीलाविप्रहादासेव-
 नकदर्शनादलीकिकास्वादशेषैः कृपापायोपेर्भगवतः श्रीनारायणात् परं
 किमपि तस्वं तत्परायणाः पुरुषधुरीणाः । भक्तिर्नाम परमप्रेमाख्यो रागापर-
 पर्यायधित्तवृत्तिविशेष इति मुञ्जवाग्भूवतुर्भगवन्ती नारदशाण्डिल्यमहर्षिणी
 'सातवहिमन् परमप्रेमरूपा' 'सा परानुरक्तिरीश्वर' इत्यादिना । अति-
 रिच्यत एव सा सर्वथा कर्मज्ञानाभ्या कर्मसाध्यज्ञानसाधनता भजन्ती स्वात-
 न्त्येण पुनरुपायत्वेन शान्ते निर्दिश्यमाना सौलभ्यमभ्यासा निगद्यते मुमुक्षु-
 णाम् । अत एव 'आत्मशुद्धिप्रकाशं मुमुक्षुर्वै शरणमहं प्रपद्य' इति भगवच्छर-
 णागतिरूपा भक्तिरेव मौल्यसाधनतया समान्नायते श्रुतिशरणि 'गामेक
 शरणं प्रज्ञ' 'तमेव शरणं गच्छ' इति स्मृत्यनुपदेशेन । 'सुप्रतः सुमुख' इति
 विष्णुसहस्रनामभाष्ये भगवत्पादैः सकृदेव प्रपद्याय... इदाम्येतद् व्रत
 ममेति रामायणीयं शरणागतरेक्षणव्रतमुदाह्रियत । इममेव विषयमु-
 पद्यन्ति 'स्वयं यजस्व तन्वं वृषाना' 'सर्वे नन्दन्ति यज्ञसागतेन'
 इत्यालूचः । यजस्वशब्दो यज्ञस्वार्थको यज्ञसागतेनशब्दश्च परमात्मना
 यज्ञवेनेत्यर्थको व्याख्यायि रावणभाष्ये । स्मृतिपुराणानि पुनर्दन्ध्व-
 न्यन्ते भक्तिभेदां सर्वांगसाधकत्वेन सदृष्टान्तम् । इयं च 'अनेक-
 जन्मसाहस्रैस्तपोध्यानसमाधिभिः । नराणां क्षीणपापानां कृष्णे भक्तिः प्रजा-
 यते' । 'बहूनां जन्मनामन्ते' 'अनेकजन्मसंसिद्धः' इत्यादीं कपिञ्जला-
 धिकरणन्यायेन जन्मत्रितयमपि वा परमेश्वरप्रसादे समपेक्षते समयम् । अथ-
 माचरण तु सर्वात्मना प्रतिद्वियते परमरागात्मकत्वमस्याः परविषयवैतुल्य-
 मात्रावदेशेन 'अबन्धोऽर्पणं मुञ्ज' मित्यादिशाष्टित्वगूत्रभाष्यादिषु

निपिदानाचरणमपि तदङ्गमनुशासत्सु । एतेन 'शुभाशुभफलैरेव मोक्षसे
 कर्मरन्ध्रैः' 'अपि चेत् सुदुराचारो भजते मामनन्यभाक्' इति भगवदाशय-
 मन्ययन्तो भूयास एवेदानीगनात्मजाः भक्तमन्याः सामान्या अपि केवल
 भाक्तिमिषेण सिद्धिमिहाचार हापयन्तः सेवमानाश्च प्रतिपिद्ध धर्मात्मता
 साधुता चात्मनः प्रकाशयन्तो नोपाद्गीत्येरत्रित्यतिरोहितमेव । न खलु पार्यते
 सर्वयैवानन्यपरतया भगवति स्थापृतान्तरङ्गेण किञ्चिदपि यथेष्टं चेदित्तु
 प्राणभूता । तथाभिवास्तु तद्गतमन-प्राणमनीषा महारमानः 'तीर्थाकुर्वन्ति
 तीर्थानि सुकर्माकुर्वन्ति कर्माणि सञ्छर्त्वाकुर्वन्ति शास्त्राणि' इति नारद-
 भूतवदलिप्ताः क्लमयेण यदृच्छया किमपि कुर्वाणा अपि न प्रत्यवयन्ति
 विभ्यति वा उमेभ्यो भूतेभ्यः । श्रूयते तावादिद् 'तेषा स्वैरकपालाया उप-
 देशा भवन्ति ते' इति स्वच्छन्दभाषणमपि सर्तीशुभाशी समये 'अष्ट-
 पुत्रा सौभाग्यवर्ती भव' इत्यादिक बहुलमनेकत्र श्रीसद्गुरुनामधृसिंहसरस्वती
 स्वामिचरणाना ज्ञानेश्वरकनायादीना च सुकर्माकरण कर्मासादानाम् ।
 भगवदनुग्रहप्रहिलाना कृतकृत्यशोषाणा तु नात्पीयानप्यवशिष्यते कर्तव्यशोषो
 वा परिहर्तव्यविशोषो वा त्रिलोक्यामस्याम् । अत एवोद्गीयते श्रीमद्भागवते
 'किमलन्य भगवति प्रसन्ने श्रीनिकेतने । तथापि त परा राजन् नहि बाञ्छ-
 न्ति किञ्चन' इत्यादि ॥ सग-वेति चेद् भक्तप्रण्यधीप्रस्थादराजस्य चरिते
 'कामान्मे हृद्यसरोहान् वर वरय मे प्रभो' । इत्यनस्वसङ्कल्पवीजाना कामाना
 हानमभ्यर्थमानम् । विमलितान्येषणा मनीषिणो 'यच्च कामसुख लोके यच्च
 दिव्य महत्सुख । तुण्याश्वयसुखस्यैते नाहंत पोडशा कन्धाम् ॥' इतिषद् विषय-
 वेत्तुण्यानन्दसन्दोहस-धुक्षितात्मानस्तदेकतानतया किमपि कुर्वाणा' निया-
 दितेन द्रव्याद्वैतेन भागवतोन्तेन चोपपन्नाः सुकर्माकुर्वन्त्येव सर्वमपि 'यद्यत्
 कर्म करोमि तत्तदपिल शम्भो तवाराधन' इत्युक्तिं सत्यापयन्तः सन्तः ।
 'तया न ते माधव तावकाः क्वचिद् भ्रम्यन्ति मार्गात् त्वयि यद्वसीहृदाः'
 इत्यनेनापि सम्मार्गादपरिभ्रशः प्रशस्यते तत्तादृशा परमात्मदशात् । इदं तु
 खलु भक्तावतसत्त्व भक्ताना यद् भगवदाश्वरूपस्य निगमागमोपदेशस्य
 यथातथमनुसरणं तदायत्तानाम् ।

इय च भक्तिमुख्यगौणमेदतो द्विधा किल व्यवसाजि परमर्षिमिः शास्त्रे

दशधा व्यतीभजन् प्रमरगीतादिभ्याख्यासु । एतदर्थमेव तु जागर्ति विद्या-
 वदनघटनिकपपापाय श्रीमद्भागवत महापुराणम् । चकासति च भक्तिर-
 सायनभक्तिरहस्यादयो नितान्तमर्वाञ्चोऽपि ग्रन्थमणयः । विस्तरकातर-
 ररुमाभिर्नतरामत्र प्रतन्यते ।

गौणी भक्तिस्तद्वद् गीयते श्रवणकीर्तनस्मरणादिभेदेन नवविध दश-
 प्रकार वा पुराणैरिहोपु । चीयते च सर्ववर्णसाधारण्येन परःसहस्रैर्मक्तगण-
 गणनीयैरद्यापि भगवद्वातिसुकुपोपायमूले अस्मिन् भारतमूविभागे । गर्ह-
 यन्ति किल नूनमेतादृशेन साधनोत्तमेन विनाभूत जनुत्तन्ता महात्मानः कम-
 नीयतमरूप जातरूपादिसम्पत्समुद्गमभिरूपाभिजन प्राप्तरूपशक्तिघरीर सद्धि-
 धाभासुरमपि तृतीया प्रकृतिमिव निरर्थक लोके लोकाः । क्षुतिरपि
 'यस्तिद्याजस्रचिदिद सत्ताय ' इत्यादिना भक्तिप्राप्य परमात्मान यस्यक्त-
 धान् त द्यस्तु वायेव नास्ति इति विषयमुपोद्दलयन्ती 'नाभक्ताय कदा
 चन ' 'अभक्तेभ्यो न दातव्य ' इति स्मृतिसहस्रता विधूनयत्येव भक्ति-
 विधुर सत्कर्मणः । परमस्यास्तत्त्वमजानानाः सम्प्रतितनाः जेमनादिदेहघ-
 भेयोऽपि चौलम्यमेतस्या मन्वाना। स्वराचारैः कल्पमन्वयेना लक्षणकणेन
 पयःपूरमित्यहो दुःसहमिद कलिबिज्जुम्भितम् ।

तदेतद् भक्तिमाहारम्यमेव प्रादीदुशाशेकोनचचारिशाप्यायतः श्रीगुरुस-
 हिताया 'गन्धर्वनगरे मक्ता भक्तिमन्तो घन बहु' इत्यारभ्य 'भक्त्याऽ
 ब्रवीद् गुरु ' 'भक्त्या सकलाभीष्टभाग् भवेत् ' 'मन्त्रेयः सद्गुरु भक्त्या
 तस्य देव्य कृतो भवेत् ' 'निर्व्याज वैकभक्तिः ' 'ददभक्तिर्यस्य तस्य
 सर्वसिद्धिः क्षणेन हि ' 'गुरुभक्तिं यस्तु कुर्यात् न निस्तीर्णो भवार्णवात् '
 इत्यादिना स्वस्फात्रेनानस्पमोजनपिप्यत्तार्चया वन्ध्यात्मजोत्पत्तिवाराणसी-
 यानानन्तमवतन्गुकारुख्याननन्दकवित्बदीपावन्धुत्सवे रूपवैविध्यकृपिक-
 कैदारिकफलतीर्यराजमद्दिमरज्ज्वराजसत्कारस्वतिरोधानाद्य इत्यतममभि-
 धायान्ते श्रीगुरुवाक्ये 'आधाय मक्ति मयि पादुके मे पूज्ये ' 'भक्त्या
 मवद्भिर्मम चावतारकथान्वित तस्य श्हेऽस्मि नित्य ' 'मद्भक्तिमुक्तेऽस्तु
 मम प्रसादस्ततो मयेद् व्याप्यर्षदन्यनाशः ' 'श्रियान्वितास्ते सुतपान-
 युचाः श्रतायुपोऽन्ते च भवन्ति मुक्ताः ' इत्येकपञ्चाशत्पर्यन्त समुदृष्टान्त

सानेकवेद्यविषयजातं च गुरुगुरुभक्तेरेव प्रपञ्चमाख्याय तथैव परापराख्यया भक्त्या मुक्तिमुक्ती अपि प्रत्यपादिपातां प्रवन्धुपुद्गवेरिति यदद्यापि दोषु-
 श्यते भक्तिष्वजमिदम् । एवमाचारप्रतिष्ठा उपासनानिष्ठा साधनत्वेनोप-
 दिश्य ब्रह्माद्यगमस्य प्राच्यां अन्तरङ्गभूता प्रपञ्चां तत्प्राप्त्यं च कैवल्यं प्राप-
 मिके काण्डे 'प्रथमतो युगोपदेशार्थासद्गुष्पाठनात्रिमूर्त्यैस्वर्थापादायतार-
 तप्रस्थानगोकर्णावस्थानप्रदोपार्चनार्थानरसिंहसरस्वतीरूपतां च निरूप्य तत्प्र-
 सङ्गात् 'यात्रद्वर्णविभागोऽस्ति यावद् वेदः प्रवर्तते । अग्निहोत्रं च संन्यासं
 तावत्कुर्यात् क्लीं युगे ॥ इति श्रीशङ्कराचार्यैः स्थापितोऽयं सनातनः ।
 ततः प्रभृत्यद्यथावत् सन्यासधलितस्तराम् ॥ 'पुनर्निन्दन्ति पामराः'
 'आश्रमस्य क्रूरद्वारगुणकारं जनोपरि ।' इति ध्रुवा बचस्तेषां गुरुः
 संन्यासमाददे ॥ 'दीक्षा प्रदातुं साधुभ्यः' 'ज्ञानमार्गप्रदः' इत्यादिना ।
 अबसाने च 'श्रीगुरुः प्राह तुष्टोऽस्मि' 'लब्धस्ते परमार्थोऽयं त्वं परात्मैक्य-
 मिच्छसि' इत्युपसङ्गत मोक्षिकसाधनेन 'समेव विदित्वाऽतिमृत्युमेति'
 'शाखा भीरं शोकभोहो जहाति' 'ब्रह्मविद् ब्रह्मैव भवति' 'तत्त्वमस्या-
 नुपनिषदर्थजालेन महानर्थमवजालनिर्वासकेनात्यर्थमथापयाम्यभूतुः ।'
 सिद्धान्त्यते खल्विदं यदनिष्ठासिद्धिरस्याधमिण एव परामर्शाधिकरणे
 'विधिर्वा धारणवत्' इत्यत्र गुणभाष्ययोर्वातिके च 'अधिकारोऽपि तस्यां च
 सिद्धोऽशेषक्रियात्यजः । जिज्ञासोरेव कर्तुंस्तु न क्षिपावधिपांः सदा' इति
 नैकम् । एतेन ब्रह्मसाक्षात्कारे संन्यासस्थानावश्यकत्वमाचक्षणा उपेक्षणीया
 इत्यपधिममिद विपाधिताम् । एव पदशक्त्यप्रमाणपारदश्वभिः श्रीचरणैरा-
 म्नायमरतकध्रुतिपुराणसारिष्वैश्वःस्तोमिः स्वधृतेन चानन्यसामान्येन 'षेदहि
 पटङ्ग शिकला' 'मूर्तंथी पट्टास्त्रावतार काव्याचे' 'शिकला वैद्यक
 ज्योतिःशास्त्रहि केवल परापकारार्थ' 'स्वाध्यायहोमजपतपगुरुपूजनशिष्य-
 दीक्षणे काल' 'विरक्त्याख्य निजवशा स्तीति' इत्यादिना पौर्वाधमेण
 'दंढकमण्डलुशाठी गुरुमूर्तिं त्रय दशोपनिषदे ती । या उपकरणावाञ्छुनि
 अन्य मनी भासती च विपदे ती ॥ इति च वासुदेवहरिदासोन्तेन तुयार्थमी-
 येण यायार्थमात्रा समनुरूपेण विपन्नोक्तानुदिधीर्षन्तः प्रतिष्ठापयन्तश्च
 वैदिकं सदातनं पण्टापथं मन्त्रशास्त्रप्रावीण्य योगार्थ्यैस्त्वनदीध्णतां समाधि-

परिरम्भामवस्था ' प्रकृत्यमानां प्रथमे प्रयाणे प्रतिप्रयाणेऽप्यमृतावमानाम् ।
अन्तःपदव्यामनुसञ्चरन्तीमानन्दस्यामवला प्रथमे ' इति देवीभागवतवचन-
बदन्तर्बहिःशानन्दमयतामुपेयिवासः ' संस्मरणमात्रसन्तुष्टाय ' इति माला-
मन्त्रार्थं श्रीदत्तोपनिषदुपदिष्ट स्वोपास्थे भगवति श्रीदत्तात्रेये तदुपासकरत्वेना-
न्नेयत्वेनापि तदमिन्ने स्वस्मिन् प्रचिकटयिष्यन्तस्तेजोरूपेणाद्यापि विद्योतन्ते इति
यत्सत्यं प्रमाणायते ' न तस्य प्राणा उत्सामन्त्यत्रैव समवलीयन्ते ' इति
श्रुतिधिरोन्वाहारः ।

एतेषा ग्रन्थरचनाचातुरी तु सरुल्लार्याविद्योतिरत्वेन निरिन्धानप्यतिशेत्
इति विजानीपुरेश विद्वांसस्तदीयानल्पीयसोऽपि प्रबन्धानवलोकयन्तः ।
अस्मापि ' शास्त्राणि चाददे शास्त्रयोनिः शास्त्रपटुर्बुधुः ' ' अद्भो भाग्यमहो
भाग्यमत्रिपन्थास्त्रिर्मूर्धः ' इत्यादीं शास्त्रयोनित्वादिति सौत्र ' नन्दगोप-
र्जाकृष्णामिति भागवतीथ चाद्यमन्तर्भाव्य प्रकृतोपष्टम्भकार्पुर्नेकत्र ।
अत एव शृङ्गगिरिजगद्गुरुसार्वभौमैर्ब्रह्मभूय गतैः श्रीशाङ्करावतारत्वेन
जेगीयमानमहामहिमिः श्रीसच्चिदानन्दशिवाभिनवदृसिंहभारतीस्वा-
मिचरणैः प्रत्यक्षीकृत्येतान् सुवहु प्रशंसित वृत्तमदसीयं ' द्वे रूपे वामुदेवरय
चर चाचरमेव च । चरं संन्यासिना प्रोक्त...।' इति स्मृतेर्भूतं श्रीवासुदेव-
स्वरूपत्वं धर्मकार्यपुरन्धरत्वं धर्मपीठाधिकृतापेक्षयाऽप्यधिकं च पारिब्राज्व-
कर्तव्यमेतेषाम् ।

प्रेक्षाः ! न सल्ल कलयाऽपि वा प्रभूयतेऽस्माभिः प्रस्तावनालेखने तुलना-
विधुरस्यास्य प्रबन्धस्य श्रीगुरुसहिताभिधेयत्वं पर ' रम्योदकमिव गङ्गाप्र-
वाहपातः पवित्रयति ' इति न्ययेन स्वघाणीपिरिशोषनेन स्वान्तशान्तिमेव
वाञ्छन्तो विधित्तवद्य श्रीगुरुवरादेशं शीर्षेण कथं कथमपि लेखनीं
व्यापारयाम् ।

सर्वथा सोऽयं श्रीवासुदेवानन्दसरस्वतीसंयमीन्द्रग्रन्थप्रकाशनप्रयत्नः
सर्वाद्येन सावकमुपकुर्वति उतात्तवोर् उनातनवनपिताकाभयधोवधेधवार्यं तस्य

गोपाय्याद् भारतीयां संस्कृतिं प्रकाशयेद्यः प्रबन्धुणां जगत्यामाचन्द्रम-
क्षित्रभानु प्रादुर्भावयेच्च भगवति चराचरगुरोः श्रौततात्रेये निरतिशय
श्रद्धागद्वेति तमेवान्तर्यामिणं श्रीगुरुचरण साञ्जलिमौलि समस्तयुग्मेयं सम-
मुनाषामहे । इति शिवम् ।

श्रीशाके १८७६
जगद्गुरुप्यतृतीयायाम् ।
सौम्यवाचरे

}

भालचन्द्रशास्त्री उप्पिनघैटगिरी
श्रीमज्जगद्गुरुश्रीशङ्कराचार्य-
संस्कृतपाठशाला धारवाड.

समश्लोकीस्थविषयानुक्रमणिका

प्रथमोऽध्यायः ।

- १ मंगलाचरणम् ।
- २ मातापितृवृद्धनम् ।
- ३ धीगुरुक्यामहृत्ववर्णनम् ।
- ४ नामधारकस्य गुरुदर्शनार्थं
गमनम् ।
- ५ गुरुदर्शनाभावात् नामधारकस्य
शोकः ।
- ६ स्वप्ने गुरुदर्शनम् ।

द्वितीयोऽध्यायः ।

- १ सिद्धदर्शनम् ।
- २ सृष्ट्युत्पत्तिवर्णनम् ।
- ३ विधेः कालिना सहादः ।
- ४ दीपकगुरुस्पात्यानकम् ।
- ५ दीपकहतगुरुसेवावर्णनम् ।

तृतीयोऽध्यायः ।

- १ गुरुकथाश्रवणात्पटणाद्वा
सर्वाभिसिद्धिः ।
- २ हरेरदत्तारकारणनिरूपणम् ।
- ३ अररनिकयानिरु० ।
- ४ दुर्वाससः शपः ।
- ५ हरेः शपः ।

चतुर्थोऽध्यायः ।

- १ त्रिजागनया दत्ताय दत्तमन्त्रदान-
वर्णनम् ।

२ तत्प्रसादात् धोपादाभिषः

दत्तावतारः

३ स्वान्धपग्वादिभ्रातुरांग-

निवारणम् ।

४ धीरादगुरोः गोकर्णक्षेत्रगमनम् ।

पंचमोऽध्यायः ।

१ ब्रह्मविष्णोश्चाना अनयागृहे
गमनम् ।

२ अननूयया वेपामिष्टानुसारेण
अन्नसमर्पणम् ।

३ वेपा बालमवनम् ।

४ दुग्धप्राशनम् ।

षष्ठोऽध्यायः ।

१ गोकर्णक्षेत्रवर्णनम् ।

२ रावणभक्त्या सतुष्टेन शिवेन
तस्मै स्वर्णिगार्पणम् ।

३ दभात्तस्मिन् गणपतिना भूमौ
स्थापितम् ।

सप्तमोऽध्यायः ।

१ मित्तशहराजकथावर्णनम् ।

२ गौतमेन चर्णित गोकर्णमाहात्म्यम्

३ गोकर्णक्षेत्रगमनेन ब्रह्महत्या-
नाशवर्णनम् ।

४ चाष्ट्रात्प्राः कथा ।

अष्टमोऽध्यायः ।

- १ स्वाज्ञमुतेन सह मर्तुकामायाः
विधवायाः आत्महत्यायाः
वारणम् ।
- २ प्रदोषप्रतकधानिरूपणम् ।
- ३ अशपुत्रस्य विधुधकरणम् ।
- ४ चन्द्रसेनराजकथा ।
- ५ जम्मातरे स्वपुत्रो भविष्यामि
इति तस्यै वरदानं ।

नवमोऽध्यायः ।

- १ परमभक्त राजकथा ।
- २ राजकाय जम्मातरे राज्यदानम् ।
- ३ श्रीपादश्रीवल्लभावतारसमाप्तिः ।

दशमोऽध्यायः ।

- १ बल्लभेशविप्रकथा ।
- २ भक्तघातितस्करमारणम् ।
- ३ गुणरूपेण वर्तमानस्याऽपि
शद्भुतसाहाय्यवर्णनम् ।

एकादशोऽध्यायः ।

- १ नृहर्यवतारवर्णनम् ।
- २ प्रदोषप्रतं कुर्वाणायाः अंबायाः
नृहरेर्जन्म ।
- ३ जन्मनः प्रभृति ओंकारोच्चारणम्
- ४ नृहरेरुपनयनानन्तर वेदज्ञान-
वर्णनम् ।
- ५ चतुर्थाधमस्य महस्ववर्णनम् ।

- ६ मात्राविद्या कृतं गृहस्थाधम-
महस्ववर्णनम् ।

द्वादशोऽध्यायः ।

- १ शरीरस्य नक्षरव्यवर्णनम् ।
- २ धर्ममहस्ववर्णनम् ।
- ३ मातुः पुत्रद्वयजननानन्तरं
स्वस्य संन्यासग्रहणप्रतिज्ञा ।
- ४ मानुर्दत्तात्रेयरूपदर्शनम् ।
- ५ श्रीगुरोः काशीक्षेत्रे गमनम् ।
- ६ क्लीं संन्यासः शास्त्रमती न वा
इति विचारः ।
- ७ नरहरेः संन्यासग्रहणम् ।
- ८ गुरुपरंपरावर्णनम् ।

त्रयोदशोऽध्यायः ।

- १ श्रीगुरोः शिष्यवर्णनम् ।
- २ पुनः स्वग्रामे प्रत्यागमनम् ।
- ३ स्वभगिन्या रत्नया संवादः ।
- ४ गौतम्या उत्पत्तिकथा ।
- ५ मर्तुं समागतस्य द्विजस्य रोग-
घमनम् ।

- ६ स्वशिष्यैः सह भिक्षाग्रहणम् ।

चतुर्दशोऽध्यायः ।

- १ सायदेवस्य म्लेच्छभीतिवर्णनम् ।
- २ शुक्कपथा म्लेच्छभीतिवारणम् ।

पंचदशोऽध्यायः ।

- १ गुरोरन्तर्धाने कारणवर्णनम् ।

- २ तीर्थयात्रावर्णनम् ।
३ शिष्याणां तीर्थयात्रार्थं गमनम् ।

षोडशोऽध्यायः ।

- १ उद्धतारमने धौम्यशिष्य-
चरितोपदेशः ।
२ गुरुब्रह्मिणे ब्राह्मणाय
ज्ञानोपदेशः ।
३ श्रीगुरोः कृष्णातटगमनम् ।

सप्तवज्रोऽध्यायः ।

- १ विद्याप्रधानता ।
२ विद्वद्ब्राह्मणसुतस्य विद्यार्थ-
जिष्णाष्टेदनम् ।
३ श्रीगुरुकृपया मुनिवृत्तव्य विद्वत्स्य
च ।

अष्टादशोऽध्यायः ।

- १ श्रीगुरोः अमरापुरे ब्राह्मणग्रहे
भिक्षार्थं गमनम् ।
२ तदगणस्य लताष्टेदनम् ।
३ लतामूले द्विजस्य धनप्राप्तिः ।
४ गुरोः कृष्णापचनदीसगमयास-
वर्णनम् ।
५ कृष्णातीरस्थतीर्थवर्णनम् ।

ऊनविंशोऽध्यायः ।

- १ श्रीगुरुमहत्त्ववर्णनम् ।
२ गंगानुजापैश्वर्यदानम् ।
३ गंगानुजेन सह त्रिस्थली-
करणम् ।

- ४ उद्धुवरमूले योगिनीजान्दवी-
सहितपादुकास्थापन ।

- ५ अश्वत्थपूजापञ्चवर्णनम् ।

विंशोऽध्यायः ।

- १ विप्रस्त्रियः पिशाचपीडा-
परिहारः ।
२ तस्याः सुतद्वयजननम् ।
३ ज्येष्ठपुत्रस्य रोगात्मरणम् ।
४ स्त्रियः पुत्रशोकः ।
५ ब्रह्मचारिवेषेण श्रीगुरोस्तत्र
गमनम् ।

एकविंशोऽध्यायः ।

- १ जीवस्य नश्वरस्यवर्णनम् ।
२ वेदान्तविचारः ।
३ श्रीपादुकानिकटे प्रेतस्य
नयनम् ।
४ स्वप्ने श्रीगुरोर्दर्शनम् ।
५ गुरुकृपया मृतपुत्रोद्भवजीवनम् ।

द्वाविंशोऽध्यायः ।

- १ दीनद्विजग्रहे श्रीगुरोर्भिक्षार्थं
गमनम् ।
२ वंध्या वृद्धा महिषी दृष्ट्वा दुग्ध-
याचनम् ।
३ तदाशया बन्ध्यामर्हिषीदोहनम् ।
४ बन्ध्यामर्हिषीदुग्धप्राप्तनम् ।

त्रयोविंशोऽध्यायः ।

- १ श्रीगुरुमहिमा राशा ध्रुतः ।

- २ गुहं स्वपुरीमानयद्राजा ।
 ३ रक्षसे सद्भतिदानम् ।
 ४ राजदत्ते मठे श्रीगुरोर्वासः ।
 चतुर्विंशोऽध्यायः ।

- १ निंदाकर्तृयतिभिविग्रमे प्रति
 श्रीगुरोर्गमनम् ।
 २ संन्यासिरूपदर्शनम् ।
 ३ त्रिविक्रमयत्तेः क्षमायाचना ।
 पञ्चविंशोऽध्यायः ।

- १ मत्तयोः क्षुतिनयविक्षयोर्मूर्च्छा-
 शया विकिरीर्षोर्विप्रयोर्भ्रमणम् ।
 २ तयोः श्रीगुरुसमीपे नयनम् ।
 ३ ती प्रति श्रीगुरोः प्रबोधः ।
 षड्विंशोऽध्यायः ।

- १ वेदतदङ्गाना विवरणम् ।
 सप्तविंशोऽध्यायः ।
 १ मत्तद्विजयोर्मातङ्गद्वारा पराभवः ।
 २ मत्तद्विजयोः राक्षसत्वम् ।
 ३ अन्ते च तयोः सद्भतिनिरूपणम् ।
 अष्टाविंशोऽध्यायः ।

- १ कर्मविपाकनिरूपणम् ।
 २ पातकनिवृत्तये प्रणयविलादि-
 निरूपणम् ।
 ३ पतितस्य वशकरणम् ।
 एकोनत्रिंशोऽध्यायः ।
 १ यामदेवब्रह्मराक्षससंवादः ।

- २ विभूतिमाहात्म्यवर्णनम् ।
 त्रिंशोऽध्यायः ।

- १ गुरोर्भोजनाद्गोपीनायाय मुतप्रातिः ।
 २ उद्वाहानंतरं मुतस्य व्याधिः ।
 ३ मुतस्य गाणगापुरगमनम् ।
 ४ पुत्रस्य पुरोपकण्ठे भरणम् ।
 ५ सावित्र्याः शोकः ।
 ६ तलिकण्ठे श्रीगुरोर्गमनम् ।
 एकत्रिंशोऽध्यायः ।

- १ विष्याद्विचरितसाहितागस्त्यवि-
 स्तीचरितं ।
 २ स्त्रीधर्मनिरूपणम् ।
 द्वात्रिंशोऽध्यायः ।

- १ विभवाचारनिरूपणम् ।
 २ प्रणतायै सावित्र्यै सौभाग्यवती
 स्याः इति वरदान ।
 ३ तस्याः मृतस्य पर्युः उरुधापनम् ।
 त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ।

- १ सावित्र्ये रुद्राक्षधारणमाहात्म्य-
 कथनम् ।
 २ सर्तीयेक्योपाद्यानम् ।
 चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ।

- १ रुद्राभिषेकमाहात्म्यनिरूपणम् ।
 २ रुद्राभिषेकतीर्थसिंचनाद्राशो
 मृतपुत्रस्य पुनरुज्जीवनम् ।

पंचत्रिंशोऽध्यायः ।

१ स्त्रीणां मंत्रोपदेशानर्हत्व-
निरूपणम् ।

२ मुराहितदकचकया ।

३ सोमवारव्रतमाहात्म्यम् ।

४ सीमन्तिन्युवाख्यानम् ।

षट्त्रिंशोऽध्यायः ।

१ परात्मप्रहणादोपदर्शनम् ।

२ परात्मप्रहणाप्रहणविचारः ।

३ अग्निहोत्राचारनिरूपणम् ।

सप्तत्रिंशोऽध्यायः ।

१ देवपूजनादिसकलाग्निहोत्रनिरूप-
णम् ।

२ अशनादिबर्मेनिरूपणम् ।

३ शयनादिविधिनिरूपणम् ।

अष्टत्रिंशोऽध्यायः ।

१ भास्करविप्रकथा ।

२ स्वल्पभोजनसामग्र्या बहुनाक्षण-
भोजनम् ।

३ भास्करब्राह्मणाय वरदानम् ।

एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ।

१ स्वविरवप्यायै सुतप्रदानम् ।

२ अश्वत्थार्चननिरूपणम् ।

चत्वारिंशोऽध्यायः ।

१ कुष्ठविनिवृत्त्यै शुष्ककाष्ठार्चनम् ।

२ कमण्डलुस्यजलसिंचनाच्छुष्क-
काष्ठे पशुवप्रादुर्भावः ।

३ नरहरिकवेः गुरुभया कुड्मनादाः ।

४ नरहरिकविहृत श्रीगुरुस्तोत्रम् ।

एकचत्वारिंशोऽध्यायः ।

१ सायदेवस्य श्रीगुरोर्दास्य-
याचना ।

२ सायदेवमन्त्रपरीक्षा ।

३ गुरुभक्तिप्रकारनिरूपणम् ।

४ ब्रह्मपुत्रकृतगुरुभक्तिनिरूपणम् ।

५ काशीयानानिरूपणम् ।

द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ।

१ काशीयानानिरूपणम् ।

२ यात्रया गृहस्थे शिवस्थे ब्रह्मपुत्राय
वरदानम् ।

३ सदारमुतस्य सायदेवस्य गुरुदर्श-
नार्थमागमनम् ।

४ सायदेवकृत श्रीगुरुस्तोत्रम् ।

५ अनन्तव्रतकथनम् ।

त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ।

१ सायदेवाय अनन्तव्रतनिरूपणम् ।

२ अनन्तव्रतामरणे हानिनिरूपणम् ।

३ मत्करणे च मुक्तिद्वारादीनां मुग-
तित्वनिरूपणम् ।

चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

१ तनुकमत्तकथा ।

२ स्थानमाहात्म्यवर्णनम् ।

३ विमर्षणराजकथा ।

पंचभत्वारिंशोऽध्यायः ।

१ कुष्ठिनंदिनामद्विजकथा ।

२ तेन कृतं गर्भावरथातः बुद्धा-
वरुणापर्यंतं लीखस्य वर्णनम् ।

षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

१ श्रीगुरोः द्विपरगिग्रामे गमनम् ।

२ शिवलिंभे श्रीगुरु स्वप्नेऽपश्यत्-
नरकेसरी ।

३ स्वप्ने च श्रीगुरुमधिकृत्य तेन
कवित्वं कृतम् ।

४ श्रीगुरोर्गोधर्यनगरे गमनम् ।

सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ।

१ दीपावह्यां गुरोः सप्तशिष्य-
प्रामाण्यं प्रति गमनम् ।

२ शाणगग्रामेऽपि शिष्यप्रार्थनया
वासः ।

३ अष्टरूपधारणम् ।

अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ।

१ कृपीबलस्य शूद्रस्य कथा ।

२ श्रीगुरुकृपया शूद्राय बहुधान्य-
प्राप्तिनिरूपणम् ।

एकोनपंचाशत्तमोऽध्यायः ।

१ शाणगग्रामे त्रिस्थलीवर्णनम् ।

२ क्षेपमाहात्म्यमुक्त्वा हीर्षरनाना-
रक्षमगिन्याः ररनायाः पाप-
निवृत्तिः ।

पंचाशत्तमोऽध्यायः ।

१ बधनराजकथा ।

२ गुरुकृपया तदंकागतपिटकनि-
वृत्तिः ।

३ गुर्वनुग्रहार्थं दृष्टान्तेन राजकया-
वर्णनम् ।

४ श्रीगुरोर्वननराज्ये गमनं तद्राज्ये-
क्षणं च ।

एकपंचाशत्तमोऽध्यायः ।

१ राजपुराद्वाणगपुरगमनम् ।

२ गुह्यवाणार्थं विचारः ।

३ स्वभक्ताश्रावणम् ।

४ शंभु पुष्पासनकरणम् ।

५ मङ्गलनाशः सुगतिरिति आधी-
र्वाददानम् ।

६ श्रीगुरोः श्रीशैलगमनम् ।

श्रीगणेशदत्तगुरुभ्यो नमः

अथ दत्तपंचकम्

निर्मलं निश्चलं स्वान्तं निगान्तं यत्स्य संततम् ।

व्यतीतरज षट्कृष्टमेकांत दयितं मतम् ॥ १ ॥

स सर्वात्मापि सर्वेशः सर्वमूतगुहाशयः ।

नियता सर्वभूतानां सर्वशक्तिस्समन्वितः ॥ २ ॥

प्रियश्चात्मजतां नित्यं दृष्टात्रेयो जगद्गुरुः ।

योगेश्वरो योगिपूज्यो भक्तानां कल्पपादपः ॥ ३ ॥

विश्वरूपधरो विश्वविहारि विजिताहितः ।

जन्ममृत्युजराश्याधिभयनोपनिवारणः ॥ ४ ॥

यतिसंन्यासिमुगतिः सर्वारिष्टनिवारणः ।

तेजसां तेजआत्माऽयं सदा ध्येयो मुमुक्षुभिः ॥ ५ ॥

इति श्रीमत्परमहंसपरिब्राजकाचार्यश्रीमद्ब्रह्मदेवानन्दसरस्वतीविरचितं-
थीदत्तपंचकस्तोत्रं सपूर्णम् ॥ ॐ तत्सत् ॥ ॐ ॥

पद ॥ राग-असावरी ॥ ताल-त्रिपुटी ॥

दत्तात्रेयोऽवतु नः कृपया ॥ घृ० ॥

प्रह्वानन्दाभिषयतिनामस्थापित आसीदिहृद यया ॥ १ ॥

आंध्रदेशे गोदावर्याः प्राक्कूले भाति स्वप्रभया ॥ २ ॥

श्रुतिवाक्यार्थः सोऽयं तीर्थप्रसादो दत्तोऽवतु नः कृपया ॥ ३ ॥

स श्रीदत्तो भक्तवत्सले वामुदेवगीतोऽवतु कृपया ॥ ४ ॥

धीदत्त

गालां कुंडीं च हसन् शूलं शंखं मुदूर्जनम् ।
 हृषानं भक्तवरदं दत्तात्रेयं नमाम्यहम् ॥ १ ॥

॥ श्रीगुरुसंहिता ॥

॥ अयोपोद्घातः ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीसरस्वत्यै नमः ॥ श्रीकुलदेवतायै

नमः ॥ श्रीगुरुदत्तात्रेयाय नमः ॥

लोकादिमीडे भजकार्थपूरकं

शोकान्तकं व्यात्मकमंतकान्तकम् ॥

यद्दृष्टितो भ्रान्तिलयो न चान्यथा

यत्सृष्टितो ब्रस्य पुनर्न यद्भृता ॥ १ ॥

देशकालद्रव्यकर्तृमंत्रकर्मविगुद्धितः ॥

यद्भक्तिमुक्तिदाभिध्या तया दत्तः स सद्वितः ॥ २ ॥

नामादिभ्यः परतरं भूमानं तं निरन्तरं ॥

दत्ताभयं भजे घोरं दत्तात्रेयममुं वरम् ॥ ३ ॥

भजत त्रितनुं तनूकृताङ्गं भजतामखिलार्थदं कृताङ्गम् ॥

परभक्तिविरक्तिमुक्तिहेतुं परमार्थनिबन्धमस्तहेतुम् ॥ ४ ॥

चरितं यन्महाराष्ट्रभाषया रचितं हितम् ॥

सरस्वत्याख्यविप्रेण वच्मि तद्देवभाषया ॥ ५ ॥

महाराष्ट्रीयभाषा तु न सर्वविषयोचिता ॥

अतः सुगमया देववाण्येदं तन्यते मितं [मया] ॥ ६ ॥

इत्युपोद्घातः ॥

श्रीगुरुसंहिता ।

ज्ञानकाण्डम् ।

श्रीगणेशाय नमः ॥ हरिः ॐ ॥

ॐ नमो भगवते दत्तात्रेयाय ॥

ओं नमो विघ्नहर ते गजास्ये गिरिजासुत ।

जय लम्बोदर जय शूर्पकर्णेकदन्त भोः ॥ १ ॥

कर्णयुग्मं चालयसि ततो वातः प्रवर्तते ।

ततः पलायते विघ्नस्ततस्त्वं विघ्ननाशकः ॥ २ ॥

तप्तकाञ्चनघ्नमाति गजानन तवाननम् ।

क्विवोदितप्रभातार्कमण्डलार्भं सुतेजसा ॥ ३ ॥

छेत्तुं विघ्नवर्नं येन स्वहस्ते परशुर्भूतः ।

नागवन्धः कटौ यस्य नागयज्ञोपवीतकम् ॥ ४ ॥

भृजा यस्य तु चत्वारो विशालाक्ष विनायक ।

स त्वं निवार्य विभौघान्विश्वलोकान्धि रक्षसि ॥ ५ ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगुरुदत्तात्रेयाय नमः ॥ हरिः ॐ ॥

ॐ नमो विघ्नहर ते गजास्ये गिरिजासुत । जय लंबोदर जय शूर्पकर्णेकदन्त

भोः १ त्वं कर्णौ चालयसि ततो निःसृतवातेन विघ्नः पलायन्ते अतस्त्वं

विघ्ननाशकोऽसि ॥ २ ॥ हे गजानन तप्तस्यर्णवत्प्रभातार्कवद्वा तव मुखे

भाति ॥ ३ ॥ विघ्नवर्नं छेत्तुं त्वया परशुः करे धृतः । यस्य ते सर्पोपवीतं कटौ

नागवन्धश्च ४ हे विशालाक्ष चतुर्भुज त्वं विघ्नान्निवार्य लोकान्धसि ॥ ५ ॥

कुर्वन्ति चिन्तनं ते ये तान्निश्चिनो नैव वाधते ।
 त एव सकलेष्टार्थान्प्राप्नुवन्त्यविलम्बितम् ॥ ६ ॥
 सर्वमङ्गलकार्येषु बन्धते प्रथमं भवान् ।
 स्वामिन्लम्बोदर त्वं हि रांसि विद्याश्चतुर्दश ॥ ७ ॥
 वेदशास्त्रपुराणादि शासनं तव लेखनम् ।
 अतः पुरा सुरा ब्रह्मसुखास्त्वां संस्तुवन्त्यहो ॥ ८ ॥
 त्वां पुरा त्रिपुरं जेतुं पूजयामास शङ्करः ।
 वृषाकैपिरपि स्तुत्वा त्वां दैत्यानजयद्द्रुतम् ॥ ९ ॥
 विष्णुकैर्धैर्गणपते कार्यादीं तेऽभिवन्द्यते ।
 पदं ते खलु जायन्ते लब्धेष्टाः कृपयैव ते ॥ १० ॥
 गणनाथ कृपासिन्धो बन्धो दैत्यान् विभ्रहृत् ।
 मतिप्रकाशं कुरु मे भवान्तक विनायक ॥ ११ ॥
 विघ्नान्तकार्यं सकलगणनायक पालक ।
 ये त्वां नमन्ति लोकास्तत्कार्यसिद्धिः प्रजायते ॥ १२ ॥

ये त्वद्वपानं कुर्वन्ति तान्निश्चिनो न वाधते । ते च शीघ्रमिदं लभन्ते ॥ ६ ॥
 स्वामिन्सर्वमङ्गलेषु त्वं कचोऽसि । भो लम्बोदर त्वं चतुर्दशविद्या ददासि
 ॥७॥ वेदशास्त्रादिकं तव शासनं । ततो ब्रह्मादयोऽपि त्वां स्तुवन्ति ॥८॥
 त्रिपुरं जेतुं त्वां शिवो दैत्याञ्जेतुं विष्णुश्चापूजयत् ॥ ९ ॥ विष्णुवाचाः
 कार्यादीं त्वां नत्वा लब्धेष्टार्था अभूवन् ॥ १० ॥ हे गणेश त्वं कृपासिन्धु-
 दैत्यहा विभ्रहरो मयहरश्चातो मे मतिप्रकाशं कुरु ॥ ११ ॥ हे विघ्नान्तक
 गणेश त्वन्नमना कार्यसिद्धिः ॥ १२ ॥ हे गौरीकुमार त्वं कार्यधारः कृपा-

सर्वकार्यसमाधारस्त्वं कृपासागरः परः ।
 गौरीकुमार मे बुद्धिप्रकाशं कुरु ते नमः ॥ १३ ॥
 मन्मनोवासनाः सर्वाः प्रपूरय गजानन ।
 साष्टाङ्गं तेऽस्तु नमनमद्य विद्यां प्रदेहि मे ॥ १४ ॥
 गुरोश्चरित्रकथनकाङ्क्षा मे मनसि स्थिता ।
 त्वं कृपापूर्णदृष्ट्या तत्सिद्धिं कुरु बहुप्रद ॥ १५ ॥
 अज्ञानो मतिहीनोऽहमतस्ते चरणौ धृतौ ।
 सर्वविद्यानिवानस्त्वं शरणागतेष्वरप्रदः ॥ १६ ॥
 अथ वन्दे तथा ब्रह्मकुमारो वागधीश्वरीम् ।
 करयोः पुस्तकं वीणा यस्या या हंसवाहना । १७ ॥
 या वेदशास्त्रविद्याधिकारदा शारदा मुदा ।
 सर्वदा वन्दनाद्यस्या ज्ञानाप्तिर्या हि सर्वदा ॥ १८ ॥
 अतः प्रसन्ना भव मे वन्दे स्वामिनि ते पदे ।
 आस्थाय मम जिह्वाग्रे ग्रन्थसिद्धिकरी भव ॥ १९ ॥

भिध । ते नमोऽस्तु । मे बुद्धि प्रकाशय ॥ १३ ॥ हे गजानन मन्मनोवासनाः
 पूरय । विद्यां देहि । तुभ्यं साष्टाङ्गं नमोऽस्तु ॥ १४ ॥ मम गुरुचरित्रक
 थनेच्छाऽस्ति । त्वं कृपया तत्सिद्धिं कुरु ॥ १५ ॥ अज्ञानो हीनमतिश्चाहं
 ततस्ते पादौ धृतौ । त्वं विद्यानिधिः शरणागतेष्वदोऽसि ॥ १६ ॥ अथ
 ब्रह्मपुरी वागीशां वन्दे । या पुस्तकवीणाधरा हंसवाहना ॥ १७ ॥ वेदशा
 स्त्राधिकारदा शारदा तस्या वन्दनाज्ज्ञानाप्तिः ॥ १८ ॥ हे स्वामिनि
 प्रसन्ना भव । मे जिह्वाग्रे स्थित्वा ग्रन्थसिद्धिकरी भव ॥ १९ ॥ मातः मे

१ शरणागतवरप्रदः भवि २ यदा ३ सर्वं ददातीति सर्वदा

प्रार्थनां शृणु मे मातर्देहि मे त्रिमलां मतिम् ।
 प्रकाश्य सन्मतिं तच्छ्रोचरितं विततं कुरु ॥ २० ॥
 वाग्देवते जय जय जगन्मातर्नमोऽस्तु ते ।
 समस्तवेदशास्त्रादि लिखितं जयतीह ते ॥ २१ ॥
 वेदशास्त्रपुराणादि मातस्त्वत्तः समृद्धतम् ।
 पद्ददेशनानि चाप्येत्तरशक्यं त्वत्प्रकाशनम् ॥ २२ ॥
 स्थितिस्ते गुह्यनाम्नोतः श्रीनृसिंहसरस्वती ।
 इति प्रसिद्धं तत्प्रतीतिर्मयि तेऽस्तु तद्दङ्किते ॥ २३ ॥
 स्रज्वारेच्छया देवि यथा नृत्यन्ति स्रजिताः ।
 जडाः कृत्रिमनर्तव्यो नास्ति तासां स्यतन्प्रता ॥ २४ ॥
 तथा निजमणेन त्वं मम वाणीं प्रचोदय ।
 वाग्देवते कृपाब्धेऽहं बालस्ते त्वार्ययेऽभये ॥ २५ ॥
 प्रसन्ना भव ते पार्दा धृतीं स्वामिनि भारति ।
 भूयाद्ग्रन्थप्रकाशो मे यथा विद्यां तथाऽर्पय ॥ २६ ॥

प्रार्थनां शृणु । ते नमोऽस्तु मे सन्मतिं प्रकाश्य गुरुचरित्रं विस्तारय ॥ २० ॥
 दशास्त्रादि तत्र लेखनमिह जयति ॥ २१ ॥ हे मातः वेदार्दिकं पद्द-
 र्शनादि च त्वतो ज्ञानं । तेन्वत्प्रकाशनमगम्यम् ॥ २२ ॥ श्रीनृसिंहसर-
 स्वतीगुह्यनाम्नि ते स्थितिः । तत्तन्मदङ्किते मयि ते प्रीतिस्तु ॥ २३ ॥
 यथा मूर्खधारेच्छया काष्ठपुतलिका नृत्यन्ति न न्यतित्व्यात् ॥ २४ ॥
 यथा त्वं मे वाणीं प्रेरय । भो कृपाब्धे वाग्देवते बालोऽहं त्वां प्रार्थये ॥ २५ ॥
 हे भारति प्रसन्ना भव । ते पार्दा धृतीं । यथा ग्रन्थप्रकाशो भूयात्तथा

अथ वन्दे ब्रह्मविष्णुमहेशांस्त्रिगुणात्मकान् ।
 अनुक्रमेण याचे तान्विद्यां विद्याप्रवर्तकान् ॥ २७ ॥
 चतुर्मुखो जगत्सृष्टिकर्ता पूर्वादिवक्त्रतः ।
 यस्योद्भवा ऋगाद्यास्तच्चरणे शरणे मम ॥ २८ ॥
 सर्वेन्द्रियप्रेरकत्वाद्यो हृषीकेश उच्यते ।
 विश्वनाथः सलक्ष्मीको य आस्ते क्षीरसागरे ॥ २९ ॥
 चतुर्बाहुर्नरहरिः शङ्खचक्रगदाधरः ।
 सुरवैरिः पद्महस्तः पद्मनाभो ममेष्टदः ॥ ३० ॥
 पीताम्बरो वैजयन्तीमालया लोकमालया ।
 सहितः स हितो मेऽस्तु शरणागतकामदः ॥ ३१ ॥
 वन्दे सुरवरान्सर्वान्यक्षगन्धर्वकिन्नरान् ।
 सिद्धान्साध्यान्परेशांशान्मक्त्या सर्वानृषीश्वरान् ॥ ३२ ॥
 अथ वन्दे कविकुलं सुशीलं किल निर्मलं ।
 पराशरकविव्यासवाल्मीकिप्रभृतीन्मुनीन् ॥ ३३ ॥

विद्यां देहि ॥ २६ ॥ अथ त्रिमूर्तीं प्रत्वा क्रमेण विद्यां याचे ॥ २७ ॥ सृष्टि-
 कर्ता यश्चतुर्मुखः यन्मुखेभ्यो वेदा जाताः स गे प्राता ॥ २८ ॥ स
 क्षीरान्व्यो लक्ष्म्या सहास्ते स विश्वनाथो हृषीकेशः ॥ २९ ॥ शङ्ख-
 चक्रगदाधरः पद्मनाभो गुरारिर्नृहरिः स ममेष्टदः ॥ ३० ॥ स च पीताम्ब-
 रं वैजयन्तीमालाधरः स त्वं शरणागतकामदोऽसि ॥ ३१ ॥ देवर्षियक्षगन्ध-
 र्वकिन्नरसिद्धसाध्यान्वन्दे ॥ ३२ ॥ वाल्मीकिपराशरव्यासप्रभृति कविकु-
 लं वन्दे ॥ ३३ ॥ कविकुलीति व्युत्पत्ति च न जानेऽद्यापि मां दासं मत्वा सं

१ तान् विद्याः याचे, २ इन्द्रियेशः ३ लोकप्रकाशकया ४ हितकार

कवित्वरीतिं साहित्यहीनो जाने न सर्वथा ।
 तथाऽपि मत्वा दासं मां ज्ञानदाः सन्तु मेऽखिलाः ३४
 न जाने ग्रन्थरचनां नैव शास्त्रविचारणाम् ॥
 महाराष्ट्रीयभाषां च न जानेऽतो नमामि वः ॥ ३५ ॥
 समस्तैः कृपया मेऽद्य कार्यं साहाय्यमुत्तमम् ।
 काव्यव्युत्पत्तिहीनं मां पायात्कविकुलं किल ॥ ३६ ॥
 एवं सर्वान्कवीन्नुत्वा ध्यायेऽहं पूर्वजान्निजान् ॥
 जननीं जनकं चापि महात्मानां महोदयौ ॥ ३७ ॥
 य आपस्तम्बशाखीयो द्विजः कौण्डिन्यगोत्रजः ।
 साखरे इत्युपाख्यः संन्सायन्देवो गुरुप्रियः ॥ ३८ ॥
 तस्माज्जातो नागनाथो देवरावश्च तत्सुतः ।
 गङ्गाधरो गुरुपरस्तत्पुत्रः स पिता मम ॥ ३९ ॥
 तातस्य तस्य चरणे नत्वा मच्छरणे ततः ।
 आश्वलायनशास्त्रीयवंशजो मातृपूर्वजः ॥ ४० ॥

ज्ञानदाः सन्तु ॥ ३४ ॥ ग्रन्थरचनां शास्त्रविचारं महाराष्ट्रभाषां च न
 जानेऽतो नमामि ॥ ३५ ॥ सर्वैः कृपां कृत्वा साहाय्यं कार्यं । अकाव्यव्यु-
 त्पत्तिं मां कविकुलं पायात् ॥ ३६ ॥ अयं पूर्वजाञ्जननीं जनकं च ध्याये
 ॥ ३७ ॥ आपस्तम्बशास्त्रीयः कौण्डिन्यगोत्रजः साखरे इत्युपाख्यो गुरु-
 प्रियो यः सायन्देवः ॥ ३८ ॥ तज्जो नागनाथः तन्मुतो देवरावः तत्पुत्रो
 गङ्गाधरो मे पिता ॥ ३९ ॥ तत्पदे नत्वा य आश्वलायनशास्त्रीयः काश्यप-

यो हि काश्यपगोत्रीयः स च मातामहो मम ।
 गङ्गाया जनको यद्वज्जहुर्यद्वा भार्गीस्थः ॥ ४१ ॥
 सुवृंसा तस्य दुहिता भवानीव पतिव्रता ।
 लोके चम्पेति सा ख्याता स्वामिनी जननी मम ॥ ४२ ॥
 जननीजनकांध्यञ्जनमनाद्गुरुकीर्तने ।
 मतिप्रकाशो जातो मे सद्गुरुस्मरणादपि ॥ ४३ ॥
 सदा य ऐक्यभावेन सद्गुरोश्चरणे भजन् ।
 गङ्गाधरो द्विजवरो मम जन्म यतोऽभवत् ॥ ४४ ॥
 सरस्वतीति विख्यातो गङ्गाधरसुतोऽस्म्यहम् ।
 क्षमस्व सज्जनाहं ते बालः पादरजस्समः ॥ ४५ ॥
 ये वेदाध्यायिसन्यासियतियोगीशतापसाः ।
 भजन्ति सद्गुरुं प्रेमभक्त्या तेभ्यो नमो नमः ॥ ४६ ॥
 प्रार्थयामि समस्तान्यः स्वल्पबुद्धिरहं मम ।
 बालवाक्योपमं वाक्यं स्वीकुर्वंतु विमत्सराः ॥ ४७ ॥

गोत्रजः ॥ ४० ॥ स मे मातामहः गङ्गाजनकतुल्यः ॥ ४१ ॥ तस्य
 दुहिता भवानीव पतिव्रता चम्पेति ख्याता मम जननी ॥ ४२ ॥ तयो
 पदबन्धनान्मतिप्रकाशो गुरोः स्मरणं कीर्तनं चाभूत् ॥ ४३ ॥ यतो मे
 जन्म स गुरोः नैष्टिकमक्तो गङ्गाधरो मे पिता ॥ ४४ ॥ तत्सुतोऽहं सर-
 स्वतीसंज्ञो मां क्षमापयन्तु सन्तः । यतः सज्जनपादरजोऽस्मि ॥ ४५ ॥ ये
 वेदाध्यायिसन्यासियोगितापसाः प्रेम्णा गुरुं भजन्ति तेभ्यो नमः ॥ ४६ ॥
 सर्वे विमत्सराः सन्तो बालवाक्यवन्मे वाक्यं स्वीकुर्वन्तित्यत्पमतिरहं सर्वैः

मतिर्मे काव्यरचनक्षमां नैव च नैव च ।

द्यूत्पत्तिः सर्वथाऽथापि गुरुप्रेरणयोद्यतः ॥ ४८ ॥

पारंपर्यागता त्वस्मत्कुले दत्तप्रमत्ता ।

तेनैव प्रेरितोऽस्म्यद्य स्वचरित्रानुकीर्तने ॥ ४९ ॥

चरितामृतकुम्भस्ते दत्तः कथय मे कथाम् ।

लभस्व त्वं मवंशोऽर्थानित्यात्रा र्थीगुरोर्हि मे ॥ ५० ॥

गुह्वाक्यं कामधेनुर्नानुमानं करोम्यहम् ।

सिद्धिं नयेत्म जागर्ति यो नृमिहमग्न्वती ॥ ५१ ॥

यस्मिन्मूर्त्यवतागोऽयं स नृमिहमग्न्वती ।

कम्तम्य चरितम्यान्तं चापादप्यमगपुषा ॥ ५२ ॥

कानन्तं चरितं तम्य काहं जटमतिः कियान् ।

अथापि तत्प्रेरणया वक्तुं शक्तो यथावति ॥ ५३ ॥

न्मार्थये ॥ ४७ ॥ काव्यरचनक्षमा मतिर्न्युत्पत्तिश्च मे नास्ति किन्तु गुरु-
प्रेरणयोद्युक्तः ॥ ४८ ॥ अस्मत्कुले पारंपर्या दत्तप्रमादः । तेन स्वचरित्र-
वर्णने प्रेरितोऽस्मि ॥ ४९ ॥ त्वं मे चरित्रं कथय पारंपर्येष्टं लभस्वेति
चरितामृतपटो मे दत्तः ॥ ५० ॥ गुह्वाक्यं कामधेनुरेव नात्र सशयः ।
स आत्थं सिद्धिं नयेत् ॥ ५१ ॥ यस्मिन्मूर्त्यवतागो दृष्टिस्वरस्वती तच्च-
रितान्तं को वापात् ॥ ५२ ॥ कानन्तं तच्चरितं काहं मन्दर्थाः । अथापि
तत्प्रेरणया वक्तुं प्रशक्तोऽस्मि ॥ ५३ ॥ य देहकामुष्मिक्कपटमिच्छेत्तस्य

१ समर्था २ उत्सुकोऽस्मि ३ अन्येन कीर्तितस्य पश्चात् भाषान्तरेण
कीर्तनं अनुकीर्तनम् ४ क्षमानिति श्लेषः ५ शक्यं लिट्

य इच्छेत्पुत्रपौत्रादीनैहिकामुष्मिकं सुखम् ।
 कथेयं रुचिदा तस्य तिष्ठेच्छ्रीस्तदग्रहे सदा ॥ ५४ ॥
 यद्गृहेऽसौ कथा रम्या श्रान्वयते पठ्यते सदा ।
 नन्दते श्रीयुतं तस्य सुशीलं विमलं कुलम् ॥ ५५ ॥
 श्रीगुरोः कृपया तत्र रोगपीडादि नैव च ।
 सप्ताश्रवणात्सर्वपापनाशोऽप्यसंशयम् ॥ ५६ ॥
 ईदृशी पावनी रम्या कथा रांति मनोरथान् ।
 अनायासेन काम्यार्थसिद्धिः सद्यो भविष्यति ॥ ५७ ॥
 निधिश्चेच्छ्रम्यतेऽयत्नादायासेनापरेण किम् ।
 अस्ति चेन्मम वाक्येऽस्मिन्विश्वाप्तोऽद्यानुभूयताम् ५८
 अनुभूतं मया सत्यं श्रोतृन्संप्रार्थये ततः ।
 श्रीदत्तस्मरणं सद्य इष्टदं ह्यनुभूयताम् ॥ ५९ ॥
 यथोद्गारं ददात्यत्र भुक्तस्तृप्तस्तथाऽप्यहम् ।
 अनुभूय प्रवक्ष्यामि दत्तात्रेयकथामृतम् ॥ ६० ॥

रुचिदेयं कथा । तद्द्वारि श्रीस्तिष्ठेत् ॥ ५४ ॥ यद्गृहेऽसौ कथा श्रान्वयं
 पठ्यते सुशीलं तत्कुलं श्रीयुतं नन्दते ॥ ५५ ॥ यत्र गुरुकृपा तत्र रोग
 पीडादि नैव । सप्ताश्रवणात्सर्वपापनाशः ॥ ५६ ॥ ईदृशी कथा पावनी
 ददाति । अनायासेनैव सद्यः फलसिद्धिः ॥ ५७ ॥ अनायासान्निधिर्लाभं
 श्रमेणालं । मद्राक्ये विश्वाप्तवानिदमनुभवतु ॥ ५८ ॥ मयाऽनुभूतं गुरुस्मरणं
 फलं श्रीतारः सद्योऽनुभवन्तु ॥ ५९ ॥ भुक्तस्तृप्तो यथोद्गारं दत्ते तथा
 नुभूतं कथामृतं वक्ष्ये ॥ ६० ॥ अत्पे मयि नोदासीत्यर्थे कार्यं । मक्षिरा

नौदासीन्यं लघुतरे मयि कार्यं कदाचन ।
 मक्षिकावदनात्स्वादु मधु प्राञ्ज्यं हि लभ्यते ॥ ६१ ॥
 हेयंशुक्तेर्यथा मुक्ता कर्पूरः कदलीदलात् ।
 अस्पृश्यकाकविष्टातः पूज्याश्वत्थोदयो न किम् ॥ ६२ ॥
 नौदासीन्यमथो ग्रन्थे सुरसे धार्यमौर्यकैः ॥
 ययेशोर्मलिनाद्ब्रह्माल्लभ्यते मधुरो रसः ॥ ६३ ॥
 सथाञ्जसैव मद्वाक्याद्ग्राह्यो गुरुकथारसः ।
 येषां गुह्यस्मृतिप्राप्तिः स्वीकृत्यानुभवन्तु ते ॥ ६४ ॥
 एतद्भ्रमरसास्वादकूलं सद्योऽनुभूयताम् ।
 मद्वाक्ये भक्तिमान्यः स सद्योऽनुभवभाग्भवेत् ॥ ६५ ॥
 ज्ञानप्रदा गुरुकथा कामदा कामधुग्यथा ।
 वृथा न वच्मि श्रोतारः श्रोतव्येयं समाहितैः ॥ ६६ ॥
 गन्धर्वनगरे सोऽस्ति श्रीशृङ्गिहसरस्वती ।
 महिमाऽत्यद्भूतस्तस्य विख्यातो भुवनत्रये ॥ ६७ ॥

सुखादपि मधु लभ्यते ॥ ६१ ॥ शुक्तेर्मौक्तिकं, कदल्याः कर्पूरः, काक-
 विष्टातोऽश्वत्थ टपलभ्यो हेयः किम् ॥ ६२ ॥ वक्रकृष्णेभुरस इव मद्ग्रन्थे
 दृष्टिर्देया ॥ ६३ ॥ येषां गुरुप्रीतिस्तेऽमुं कथां स्वीकृत्यानुभवन्तु ॥ ६४ ॥
 एतद्भ्रमरसास्वादकूलं सद्य एव मद्वाक्ये यो भक्तिमान्सोऽनुभवेत् ॥ ६५ ॥
 ज्ञानदा कामदा च गुरुकथेयं कामधेनुस्त्रिदं वृथा न वच्मि । अतः साव-
 धानाः शृण्वन्तु ॥ ६६ ॥ गन्धर्वपुरे श्रीशृङ्गिहसरस्वती अस्ति । अद्भुत-
 स्तान्महिमा लोके प्रसिद्धः ॥ ६७ ॥ तमाकर्ण्य भाविका लोका दूरत

महान्तं महिमानं तं श्रीदत्तस्य महात्मनः ॥
 आकर्ष्यायान्ति रसिका लोका दूराश्च भाविकाः ॥६८॥
 आगत्य तं समाराध्य लभन्ते त्वरितं फलम् ॥
 स्त्रीपुत्रधनधान्यादिकामलन्धिर्यतोऽचिरात् ॥ ६९ ॥
 गुरुदर्शनसङ्कल्प्यादपि सिद्धिश्च पादुके ।
 दृष्ट्वा दृष्टो गृहं गत्वा पुमर्थानपि विन्दति ॥ ७० ॥
 इति श्रुत्वा द्विजवरः कोऽप्येको नामधारकः ।
 अमलश्रीगुरुपदकमलप्रेक्षणोत्सुकः ॥ ७१ ॥
 चिन्तान्वितोऽतिनिर्विण्णः कष्टव्याकुलमानसः ।
 साक्षाद्द्रष्टुं गुरुपदं निर्ययौ स्वगृहाद्द्विजः ॥ ७२ ॥
 स्वकार्यं साधयिष्यामि पातयिष्यामि वा तनुम् ।
 भये श्रीगुर्वलामेऽस्मिन्किङ्कार्यं जडयाऽनया ॥ ७३ ॥
 इति निश्चित्य निर्विण्णो ध्यायन्गुरुपदाम्बुजम् ।
 क्षुधं तृपं च विस्मृत्य गच्छन्गुर्वाश्रमं जगौ ॥ ७४ ॥

आयान्ति ॥ ६८ ॥ यदाराधनास्त्रीपुत्रधनादिलाभोऽचिरेणैव ॥ ६९ ॥
 गुरुदर्शनसङ्कल्प्यादपि कार्यसिद्धिः । पादुके दृष्ट्वा गृहमेत्यापि पुरुषार्थान्लभते
 ॥ ७० ॥ इति श्रुत्वा गुरुदर्शनाकाङ्क्षा नामधारकद्विजः ॥ ७१ ॥
 चिन्तान्व्याकुलो गृहान्निर्गत्य निर्विण्णः साक्षाद्गुरुदर्शनार्थमेत्य ॥ ७२ ॥
 स्वकार्यं साधये । देहं वा पातये । किं कार्यं जडदेहेन ॥ ७३ ॥ इति
 निश्चित्य गुरुपदं ध्यायन्क्षुधं तृपं च विस्मृत्य गुर्वाश्रमं ययौ ॥ ७४ ॥

यन्नामस्मरणात्सद्यो दैन्यहानिर्नृणां भवेत् ।
 तन्नामस्मरणात्कस्मान्मम दैन्यं न नश्यति ॥ ७५ ॥
 दैवं चेत्यतिकूलं मे त्वद्भक्तेः किं प्रयोजनम् ।
 हीनोऽहं चेत्कर्यं स्पर्शस्पर्शाहोहस्य हेमता ॥ ७६ ॥
 पापोऽहं चेत्पापतापकष्टहारिणं नाम ते ।
 मयि स्थितेऽपि चेच्छिष्टं कष्टं कस्य तत्तत्क्षया ॥ ७७ ॥
 मनस्यानीय मे वाक्यं गुरुभृते सदाशिव ।
 सर्वभूतकृपालो त्वं दर्शनं देहि मे त्रियम् ॥ ७८ ॥
 इति व्याकुलचित्तः मन्मक्तिमान्नामधारकः ।
 स्तुतिं कर्तुं ममृष्टुक्तो धाण्या गद्गदया गुरोः ॥ ७९ ॥
 पाण्डुरङ्गं विघ्नमङ्गं गौरीपुत्रं च शारदाम् ।
 प्रणम्य श्रीगुरुं मूर्तुं प्रारभे नामधारकः ॥ ८० ॥
 त्रिमूर्तिः श्रीगुरोरिति घदतश्च ध्रुतिस्मृता ।
 वदन्ति नद्यःफलदं तं त्वामेव कलौ युगे ॥ ८१ ॥

यन्नामस्मरणात्सद्यो दैन्यहानिर्नृणां स्वल्पे मे दैन्यं क्लृप्तः शिष्टं ॥७५॥
 देवादिति चेत्तद्भक्तेः किं प्रयोजनं । हीनोऽहं चेत्स्पर्शाहोहस्य स्पर्शत्वं न
 किं ॥ ७६ पापोऽहं चेत्पापहारिणि ते नाम्नि मयि स्थिते कथं कष्टं ७७
 हे कृपालो गुरुभृते इदं मनस्यानीय मे दर्शनं देहि ॥ ७८ ॥ इति व्याकुलो
 नामधारको गुरुमन्तीत् ॥ ७९ ॥ पाण्डुरङ्गं गणेशं शारदां च नन्वाऽस्तीत्

कलौ युगेऽस्ति ते ख्यातिः श्रीनृसिंहसरस्वती ।
त्वं भक्तसारथिरिति प्रथितोऽसि कृपानिधे ॥ ८२ ॥

कृपासिन्धो भक्तबन्धो वेदास्त्रां वर्णयन्ति हि
गुरुनाथः पुण्यकथत्नातेति त्रिगुणात्मक ॥ ८३ ॥

त्रिगुणात्मक एकस्त्वं निर्वाणं श्रीजमव्ययम् ।
निवार्य सङ्कटं भक्तान्भयात्पासि दयानिधे ॥ ८४ ॥

दयानिधे यतिपते श्रीपते प्रार्थयामि ते ।
भक्तिं न मे सात्त्विकाष्टचिह्नां गृह्णाति मानसम् ॥ ८५ ॥

मानसं चञ्चलं मेऽस्ति न गुरो स्थैर्यमृच्छति ।
आश्वासय कृपासिन्धो त्वं समागच्छ वेगतः ॥ ८६ ॥

वेगतो मां समागच्छ नृहरेऽनन्त सर्वग ।
रुदन्तं बालमालक्ष्य त्वरयेव यथा प्रभुः ॥ ८७ ॥

प्रसूस्त्वं जनकस्त्वं मे सखा त्वं मे चिरन्तनः ।
व्यवहारेऽपि वंशस्य त्वं मेऽसि कुलदैवतम् ॥ ८८ ॥

॥ ८० ॥ कलौ गुरुखिमूर्तिरिति श्रुतिस्मृत्युक्तः स त्वं भक्तसारथिः कृपा-
निधिर्दीनबन्धुश्च ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ त्रिगुणात्मकस्त्वं सङ्कटं निवार्य भक्तान्-
न्पासि ॥ ८४ ॥ दयान्धे श्रीपते तं त्वां प्रार्थये । चञ्चलं मे मनो भक्तिं न
गृह्णाति । तत्तस्त्वं समाश्वासय ॥ ८५ । ८६ ॥ बालं मातेव त्वरया
माभेहि ॥ ८७ ॥ त्वमेव मे माता पिता सखा कुलदैवतं च ॥ ८८ ॥

कुलदैवतमस्माकमिति निर्धार्य भक्तिः ।
 भजे त्वां त्वं सर्वगतस्त्वं नृसिंहसरस्वती ॥ ८९ ॥
 सरस्वतीति ते नाम्ना विक्रीतोऽहं त्वदाश्रयः ।
 कुतो दैन्यं मम द्वारि तिष्ठत्येतच्च सङ्कटम् ॥ ९० ॥
 सङ्कटं विततां चिन्तां कुतोऽर्पयसि मे वद ।
 भक्तवत्सल इत्यत्र प्रख्यातस्त्वं कृपानिधिः ॥ ९१ ॥
 कृपानिधे दीनबन्धो अनन्तानन्तसद्गुण ।
 परमात्मा त्रिमूर्तिस्त्वं मा सन्त्यज दयालुताम् ॥ ९२ ॥
 दयालुता ते प्रथिता त्रिमूर्ते विश्वपालक ।
 लोके नमस्तद्देवानां त्वमेवासि बहुप्रदः ॥ ९३ ॥
 बहुप्रदोऽपि देवेभ्यो यदि त्वं तर्हि नद्गुरो ।
 त्वां विहायापरं कं वा याचे दाता त्वमेव मे ॥ ९४ ॥
 त्वमेव मे परं देवं दाता त्वत्तोऽपरोऽस्ति कः ।
 योपकोऽसि त्वमनिशमस्य विश्वस्य सर्ववित् ॥ ९५ ॥
 सर्वत्रः सर्वदिदिति वदति त्वां किल श्रुतिः ।
 माही नास्म्यस्य नेक्षे हि सर्वमाहित्वलक्षणम् ॥ ९६ ॥

१ं सर्गनिर्गति निर्धार्य त्वां भजे ॥ ८९ ॥ सरस्वतीति ते नाम्ना विक्रीते
 रदाश्रिते मयि कुतो दैन्यं कटं च ॥ ९० ॥ कृपानिधे भक्तवत्सल कुतश्चितां
 ऽसि ॥ ९१ ॥ मां परमाभन्दीनबन्धो दयान्धे कृपालुनां मा त्यज ॥ ९२ ॥
 नो त्रिमूर्ते विश्वपालक त्वं देवानामपि दाता ॥ ९३ ॥ त्वां विहायान्यं कं
 गचे ॥ ९४ ॥ त्वं सर्वोपकः सर्गत्रयेति श्रुतेर्नः उपेक्षां मा कुतः ९५/९६

सर्वसाक्षित्वलक्ष्मेदं कः कथं कुत्र वर्तते ।
 तथा न वेत्स्युपेक्षा वा दयालो युज्यते कथम् ॥ ९७ ॥
 कथं मम स्थितिरिति वेत्सि चेत्त्वं हि सर्ववित् ।
 मां न जानासि चतुर क्षुधितं तात बालकम् ॥ ९८ ॥
 बालकं क्षुधितं स्वीयं रुदन्तं बोध्य चापि किम् ।
 माताऽपि मानुषी देवस्तादृशं किमुपेक्षते ॥ ९९ ॥
 उपेक्षते मावान्किं मां न दत्तं किमपीति चेत् ।
 शंसै मे किञ्चिदादाय दिंसेऽपि त्वं बहुप्रद ॥ १०० ॥
 बहुप्रद त्वयाऽऽदाय भृतलं सकलं बलेः ।
 स्वाराज्यमर्पितं तर्भं प्रसिद्धमिति चेद्दद ॥ १ ॥
 वद तेऽन्यत्तु पृच्छामि लङ्का स्वर्णमयी त्वया ।
 दत्ता विभीषणापेश दत्तं ते तेन किं पुरा ॥ २ ॥
 पुरा त्वया धृयायापि दत्तं धृवपदं तदा ।
 किं दत्तं ते हृषीकेश तेन मां किमु याचसे ॥ ३ ॥

कः कथं कति वेत्ता सर्वसाक्षी नादृशस्य कथमुपेक्षते ॥९७ ॥ भो सर्वज्ञ
 क्षुधितं मां न वेत्सि ॥९८॥ माताऽपि क्षुधितं बालमुपेक्षते किम् ॥९९॥
 मया किमपि न दत्तमिति वदन्तं मत्तः किञ्चिदादाय दिंसे चेत्त्वया विभी-
 षणाप उद्धा दत्ता । तेन पुरा किं ते दत्तम् ॥ १०० ॥ १०१ ॥ २ ॥
 हृष्यपदं वा गृह्णन्तु ध्रुवेण किं दत्तम् ॥ ३ ॥ निःक्षत्रिया भूर्विप्रेभ्यो

१ लक्ष्य २ कथय ३ गृहीत्वा ४ दातु इच्छामि किं ५ वैरोचनसकाशात्

प्रभो यदि तवेच्छेयं मया सेवा न ते कृता ।
 अतो न दास्यस्यर्माप्तमिति चेन्मा तथा वद ॥ १२ ॥
 वद सेवाभिकाङ्क्षा यः स वदान्याग्रणीभिवेत् ।
 न गण्यते हि दातृत्वं सेव्यसेवकभावयोः ॥ १३ ॥
 भावयोगज्ञ भगवन्पश्य कृपादिषु क्षितौ ।
 आकाशस्थोऽपि जलदो निरपेक्षोऽप्यु वर्पति ॥ १४ ॥
 वर्पतीह तु यो मेघस्तस्य सेवां न कुर्वते ।
 वार्पाकूपतडागाद्याः प्रसिद्धमद ईश्वर ॥ १५ ॥
 ईश्वरो वेतनादाता दाता सेवामपेक्ष्य यः ।
 उदारत्वं दयाब्धे त एतेन श्लाघ्यते कथम् ॥ १६ ॥
 कथं च नापि मे देव नाग्रहोऽपि तु सेवनम् ।
 न जानेऽथापि मत्पूर्वे सर्वेऽपि तव सेवकाः ॥ १७ ॥
 सेवकान्वयजं देव सालसं बालिशं तव ।
 स्वामिन्नतोऽपि विद्मीह मां रङ्गं तव सेवकम् ॥ १८ ॥

॥११॥ प्रभो सेवामिच्छसि चेत्कथं वदान्याग्रणीभिवेत्ति । सेव्यसेवकभावे
 दातृत्वं न गण्यते ॥ १२ ॥ १३ ॥ आकाशस्थो मेघः कृपादौ वर्पति
 ॥ १४ ॥ कृपाशास्तासेवां कुर्वन्ति किं । किञ्चिदादाय दातुर्दातृत्वं श्लाघ्यं
 किं । मत्पूर्वे तु त्वसेवकाः ॥ १५ ॥ ॥१६॥ १७ ॥ तद्वंशजं मां विद्धि ।
 राजाऽपि सेवकान्वयं पाति तथा मां पाहि ॥ १८ ॥ १२० ॥ मत्पूर्व-

१ दातृवर्यः २ हे भक्तियोगज्ञ ३ प्रसिद्धमिदमीश्वर इत्यपि पाठः
 ४ द्रव्यप्रदीता.

सेवकान्वयजं राजा लोके रक्षति पुत्रवत् ।
 इति प्रसिद्धं तन्न्यायाद्रक्ष मामप्यसेवकम् ॥ १९ ॥
 सेवकैस्तव मत्पूर्वैर्निरपेक्षं पदं तव ।
 सेवितं तेन तु भवान्मदृणी मे ददात्कृणुम् ॥ १२० ॥
 ऋणं कृपानिधेऽस्माकमस्मभ्यं दातुमेव ते ।
 रोचते न कथं सद्गुणो विज्ञाप्यादास्य एव तत् ॥ २१ ॥
 तत्त्वं न दिस्ससि यदा तदा त्वामृणिनं त्वहम् ।
 नियोजयामि हि निजव्यवहारे परेश्वर ॥ २२ ॥
 परेश्वराद्य मे भाति काठिन्यं हृदयस्य ते ।
 गुरो किमर्थं काठिन्यं भो सनातनसेवके ॥ २३ ॥
 सेवकेन स्वामिनो न स्पर्धा युज्यत ईश्वर ।
 सां समेनैव तु कियानहं त्वं भक्तवत्सलः ॥ २४ ॥
 भक्तवत्सल ते चित्तं ज्ञातं मृदुतरं पुरा ।
 दैत्येन पीडिते भक्ते प्रहादे सेवके निजे ॥ २५ ॥
 निजेनाप्यपराद्धं चेद्दयनीयेन मानद ।
 दयालोस्तत्र काठिन्यं प्रभोः किं शोभतेतराम् ॥ २६ ॥

सेवितं त्वं मे ऋणं देहि । यदि न दास्यसि, तर्हि सदभ्यो निवेदेया-
 दास्यामि ॥ २१ ॥ तथाऽपि न दास्यमि चेद्ब्यवहारे त्वां योजयिष्यामि
 ॥ २२ ॥ भो गुरो सेवके काठिन्यं कुतो धृतं ॥ २३ ॥ नायं धर्मस्त्वं तु
 भक्तवत्सलः । दैत्येन प्रहादे पीडिते त्वच्चि मृदुतरं ज्ञातं ॥ २४ ॥ २५ ॥

१ सेवकवयजम् २ आदानं कुर्वे ३ दातु इच्छति ४ स्पर्धा ५ रक्षकीये
 ६ अत्यर्थं.

तरां ममापराधेन क्रुद्धोऽमि भवान्नेरऽपि किम् ।
 दुर्वाक्यश्रवणान्मेऽपि न मां पश्यसि बालकम् ॥ २७ ॥
 बालकं निष्ठुरगिरमङ्गे स्थित्वाऽपि लक्ष्या ।
 ताडयन्तं दीयमानपानमप्यसकृत्पर ॥ २८ ॥
 परमात्मन्त्रिलोक्याभं मानुषो जननोदृशम् ।
 जज्ञात्यस्मै क्रुद्धयति वा प्रत्युत श्लिष्यति प्रमो ॥ २९ ॥
 प्रमो केनापराधेन वदसि त्वं न मां वद ।
 किं प्रार्थये हृषीकेश बालोऽहं त्वं हि मे पिता ॥ ३० ॥
 पिता कुप्यति बालाय निजाय परमेश्वर ।
 यदा कदाचित्तं बालं तदाऽऽश्वासयति प्रसूः ॥ ३१ ॥
 प्रसूर्यदा कदाचित्तु मन्तुं दृष्ट्वा प्रकुप्यति ।
 स्वदुःखं कथयन्तं तं तदा रक्षति तत्पिता ॥ ३२ ॥

स्वदासापराधे दयालोः काठिन्यं शोभते किं ॥ २६ ॥ अपराधेन क्रुद्धोऽ-
 सि चेष्टत्तथा ताडयन्तं निष्ठुरवाचं बालं दृष्ट्वा माता तस्मै क्रुद्धयति किं
 प्रत्युत लालयति ॥ २७ ॥ २९ ॥ प्रमो केनापराधेन न वृषेऽहं तु
 बालकः ॥ ३० ॥ यदा पिता कुप्यति तदा माताऽऽश्वासयति, माता
 कुप्यति चेत्पिताऽऽश्वासयति ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ उभयं त्वमेव । त्वयि हृष्टे दुःखं

पिताऽभिन्ननिमित्तोपादानमाता त्वमेव मे ।
 सद्गुरो त्वयि रुष्टेऽद्य कं ब्रुवेऽकं ध्रमां कुरु ॥ ३३ ॥
 कुरु स्वामिन्मयि दयां त्वं नाथो दीनवत्सलः ।
 दासोऽग्रे पतितोऽहं ते दीनं मां प्रतिपालय ॥ ३४ ॥
 प्रतिपालयतीश त्वमनाथमिति कथ्यसे ।
 अनाथनाथानाथोऽहं बालो मां प्रतिपालय ॥ ३५ ॥
 पालयस्यनिशं दीनान्कृपालो वेदविश्रुत ।
 स त्वं विलापं मे कर्णे न गृह्णासि कथं वद ॥ ३६ ॥
 वद कस्मान्न ते कर्णो दीनं मे गृह्णतो वचः ।
 विमनस्त्वं त्वया कस्माद्गुह्यराज कथं घृतम् ॥ ३७ ॥
 घृतं नैर्घृण्यमिति मे भाति यद्वचनं मम ।
 श्रुत्वा द्रवन्ति पापाणाः कारुण्यं ते गतं कुतः ॥ ३८ ॥
 कुतस्तरां वर्णयन्ति लोकास्त्वां करुणाकरम् ।
 तत्मत्स्यं चेदयाप्यद्य दयाघन दयां कुरु ॥ ३९ ॥

कस्मै विश्राप्यं । अतो दीनवत्सल, दयां कुरु । तत्राग्रे पतित मां पाहि
 ॥ ३३ । ३४ ॥ अनाथपालक त्व मामनाथ पाहि । भो कृपालो मे विलापं
 कर्णे न गृह्णासि यतः पापाणा अपि द्रवन्ति ॥ ३५ । ३८ ॥ कुतस्ते कारुण्यं
 गतं । त्वं करुणाकर इति सत्य चेदयां कुरु ॥ ३९ ॥ प्रभो कृपां कुर्वित्युक्त्वा

— १ 'स ईदृशत लोकान्नु सृजा' इत्यादिना निमित्तत्व । 'तदाऽऽत्मान-
 स्वयमनुष्ठेति' उपादानत्व च । श्रुत्योक्तत्वात् अभिन्ननिमित्तोपादानत्व
 २ दुःख. ३ निर्देयत्व.

तरां ममापराधेन क्रुद्धोऽसि स्वान्तरेऽपि किम् ।
 दुर्वाक्यश्रवणान्मेऽपि न मां पश्यसि बालकम् ॥ २७ ॥
 बालकं निष्ठुरगिरमङ्गे स्थित्याऽपि लक्षया ।
 ताडयन्तं दीयमानपानमप्यसकृत्पर ॥ २८ ॥
 परमात्मन्त्रिलोक्यार्भं मानुषी जननीदृशम् ।
 जहात्यस्मै क्रुद्धयति वा प्रत्युत् श्लिष्यति प्रभो ॥ २९ ॥
 प्रभो केनापराधेन वदसि त्वं न मां वद ।
 किं प्रार्थये हृषीकेश बालोऽहं त्वं हि मे पिता ॥ १३० ॥
 पिता कुप्यति बालाय निजाय परमेश्वर ।
 यदा कदाचित्तं बालं तदाऽऽश्वासयति प्रसूः ॥ ३१ ॥
 प्रसूर्यदा कदाचित्तु मन्तुं दृष्ट्वा प्रकुप्यति ।
 स्वदुःखं कथयन्तं तं तदा रक्षति तत्पिता ॥ ३२ ॥

स्वदासापराधे दयालोः काठिन्यं शोभते किं ॥ २६ ॥ अपराधेन क्रुद्धोऽ-
 सि चेत्तुल्यता ताडयन्तं निष्ठुरवान् बालं दृष्ट्वा माता तस्मै क्रुद्धयति किं
 प्रत्युत् लाडयति ॥ २७ ॥ २९ ॥ प्रभो केनापराधेन न वृषेऽहं तु
 बालकः ॥ १३० ॥ यदा पिता कुप्यति तदा माताऽऽश्वासयति, माता
 कुप्यति चेत्पिताऽऽश्वासयति ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ उभयं त्वमेव । त्वयि कृष्टे दुःखे

पिताऽभिर्भनिमित्तोपादानमाता त्वमेव मे ।
 मद्गुरो त्वयि हृष्टेऽद्य कं ब्रुवेऽकं क्षमां कुरु ॥ ३३ ॥
 कुरु स्वामिन्मयि दयां त्वं नाथो दीनवत्सलः ।
 दामोऽग्रे पतितोऽहं ते दीनं मां प्रतिपालय ॥ ३४ ॥
 प्रतिपालयमीश त्वमनाथमिति कथ्यसे ।
 अनाथनाथानाथोऽहं बालो मां प्रतिपालय ॥ ३५ ॥
 पालयस्यनिशं दीनान्कृपालो वेदविश्रुत ।
 न त्वं विलापं मे कर्णे न गृह्णामि कथं यद ॥ ३६ ॥
 यद कस्मान्न ते कर्णो दीनं मे गृह्णतो यचः ।
 विमनस्त्वं त्वया कस्माद्गुह्यराज कथं घृतम् ॥ ३७ ॥
 घृतं नैर्वृण्यमिति मे भाति यद्वचनं मम ।
 श्रुत्वा द्रवन्ति पापाणाः कारुण्यं ते गतं कुतः ॥ ३८ ॥
 कुतस्तरां वर्णयन्ति लोकास्त्वां करुणाकरम् ।
 तत्तत्त्वं चेद्रयाप्यद्य दयाधन दयां कुरु ॥ ३९ ॥

कस्मै निज्ञाप्य । अतो दीनवत्सल, दया कुरु । तत्राग्रे पतित मा पाहि
 ॥ ३३ । ३४ ॥ अनाथपालक एव मामनाथ पाहि । भो कृपालो मे विलापं
 कर्णे न गृह्णामि यत्र पापाणा अपि द्रवन्ति ॥ ३५ । ३८ ॥ कुतस्ते कारुण्य
 गतं । त्वं करुणाकर इति सत्य चेद्रया कुरु ॥ ३९ ॥ प्रभो कृपां वुर्णित्युत्तवा

- १ 'स ईक्षत लोकान्दु सृजा' इत्यादिना निमित्तत्व । 'तदाऽऽत्मान-
 स्वयमकुरुतेति' उपादानत्व च । श्रुत्योक्तत्वात् अभिर्भनिमित्तोपादानत्व
 २ दुःख ३ निर्दयत्व,

कुरु प्रभो कृपादृष्टिं मयीत्युक्त्वा स मूर्च्छितः ।
 गुरुनाथः कृपासिन्धुस्तदा तमगमद्द्वृतम् ॥ १४० ॥
 द्रुतं वात्सल्यतो वत्सं प्रति घेजुर्यथा तथा ।
 दयालुर्मगवान्प्राप स्वप्ने तं नामधारकम् ॥ ४१ ॥
 नामधारक उत्थाय गुरुं दृष्ट्वा समागतम् ॥
 दण्डवत्पतितो भूमावुपसङ्गुष पद्द्वयम् ॥ ४२ ॥
 पदद्वयरजस्तस्य ममार्जं स्वशिरोरुहैः ।
 क्षालयित्वाऽऽनन्दजाशुजलैः सुविमलैरलम् ॥ ४३ ॥
 अलङ्कृत्योपचारैः स शुभैर्गन्धाक्षतादिभिः ।
 हृदयालय ईशानमुपवेश्य मुमोद सः ॥ ४४ ॥
 स आसानन्दभरितः सद्भक्तो नामधारकः ।
 तं तथा वीक्ष्य तच्चित्ते गुरुनाथः स्थिरोऽभवत् ॥ ४५ ॥
 निजभक्तहृदम्बुजे मुदा गुरुनाथो विभूरावसद्यदा ।
 मुदमाप सरस्वती तदा मुदसौ मय्यपि चास्तु सर्वदा ४६

मूर्च्छितोऽभूत्तदा घेजुर्वत्समिव स्वप्न एव दर्शनं ददौ ॥ १४० ॥ ४१ ॥ स
 चोत्थाय दण्डवत्पत्वा पादौ धृत्वा केशैर्ममार्जानन्दाशुभिरम्पिचत् ॥ ४२ ॥ ४३ ॥
 गन्धादिभिरापूज्य मुमोद । तमानन्दपूर्णं वीक्ष्य गुरुनाथस्तच्चित्तेऽवसत्
 ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ निजभक्तहृदम्बुजे मुदा गुरुनाथो विभूरावसद्यदा । मुदमाप
 सरस्वती तदा मुदसौ मय्यपि चास्तु सर्वदा ॥ १४६ ॥

१ शेषकः ॥ नामधारक उत्थाय गुरुं दृष्ट्वा समागतम् ॥ इत्यादि यत्त-
 दखिलं स्वप्न एव न जाग्रति ॥ १ ॥ २ अभिवाच ३ पादयुग्मं.

(इति) सरस्वत्याख्यगङ्गाधरात्मजविरचितनरसिंहसरस्वत्युपा-
ख्यानसंज्ञितमहाराष्ट्रभाषान्वितगुरुचरित्रसमानार्थायां वासुदेवा-
नन्दसरस्वतीयविरचितायां श्रीगुरुसंहितायां प्रथमः
(अध्यायः) ॥ ग्रन्थसङ्ख्या ॥ १४६ ॥

अध्यायसारसंग्रहसूत्रोऽयम्—

अध्याये प्रथम इहेष्टवन्दनाख्यं

प्राक्तं मंगलमय नामधारकाख्यम् ॥

प्रान्येष्टं स्तुत इह धाम हर्षणीयं

दत्तोऽदर्शयदुत तुः प्रहर्षणीयम् ॥

(इति) चूर्णिकायां प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

॥ इति प्रथमोऽध्यायः ॥

॥ अथ द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

श्रीगणेशाय नमः । श्रीसरस्वत्यै नमः ॥ श्रीगुरु-
दत्तात्रेयाय नमः ॥ श्रीमहालक्ष्म्यै नमः ॥

त्रिमूर्तिराजः स गुरुर्ममाजः कृष्णातटे योऽस्ति सुदीप्तिपुञ्जः ।
आनन्दलीलां दधतेऽत्र भक्ताः स्वर्गे सुरास्तां स्पृहयन्त्यभक्ताः १

ध्यायन्गुरुपदं गच्छन्संस्तुयन्नामधारकः ।

अतिश्रान्तो बृहन्मूले खिन्नः सुप्ताय मूर्च्छितः ॥ २ ॥

क्षणं स निद्रितो भूत्वा गुरुं स्वप्नेऽप्यचिन्तयत् ।

श्रीगुरुश्चिन्तितोऽनन्तो दयाब्धिः स्वं व्यदर्शयत् ॥ ३ ॥

मस्मलितो जटाधारी व्याघ्रचर्मधरो वरः ।

एवंरूप उपागत्य तस्य दृष्टिपथे स्थितः ॥ ४ ॥

श्रीदत्तात्रेयाय नमः ॥ अध्यायसारसंग्रहश्लोकोऽयम् ॥ * सिद्धः सृष्टिपुग-
स्थितीतिह जगौ सगौ द्वितीये विधेः सैवादं कलिना च दीपकगुरुपाल्यानकं
सद्विधेः ॥ यच्चाकारि हि दीपकेन गुरुसत्सैवाल्पविक्रीडितं कुर्मोत्कोऽत्र
तथा करीत्यापि शशः शार्दूलविक्रीडितम् ॥ * ॥ त्रिमूर्तिराजः स गुरुर्ममाजः
कृष्णातटे योऽस्ति मुदीनिपुञ्जः ॥ आनन्दलीलां दधतेऽत्र भक्ताः स्वर्गे
सुरास्तां स्पृहयन्त्यभक्ताः १ ततो नामधारकः स्वप्नादुत्थाय गुरुपदं ध्याय-
न्निद्रो बृहन्मूले मूर्च्छित एवागूत् ॥ २ ॥ तस्वप्ने श्रीगुरुः स्वल्पं दर्शया-
मास ॥ ३ ॥ जटिलो मस्मलितो व्याघ्रचर्मधर एव तद्दृष्टाटे भस्मालेय

नामधारकमागत्य ललाटे तस्य भस्म च ।
 धारयित्वा ममाश्वास्य दूर्ध्वं शीर्ष्णभयं करम् ॥ ५ ॥
 इति स्वप्ने विलोक्यैष प्रयुद्धो नामधारकः ।
 दिश आलोचय तं स्मृत्वा विस्मयं परमं ययौ ॥ ६ ॥
 स्वप्ने विलोकितां मूर्तिं मनसा चिन्तयंस्तदा ।
 गच्छन्तम चाग्रतोऽद्राक्षीत्प्रत्यक्षं तं तथैव च ॥ ७ ॥
 योगीश्वरं समालोचय आष्टाङ्गं प्रणिपत्य तम् ।
 कृपां कुरु कृपासिन्धो त्वं हि माता पिता मम ॥ ८ ॥
 जय योगार्धीश जय त्वमजानतमोहरः ।
 आत्मज्योतिः प्रकाशश्च सिद्धयोगी कृपानिधिः ॥ ९ ॥
 तत्र दर्शनमात्रेण दुरितं मे द्रुतं गतम् ।
 मम त्वं तारको यस्मात्स्वामिन्प्राप्तोऽसि सङ्कटे ॥ १० ॥
 कृपया कृपणं मक्तमागतोऽस्ति कुतो भवान् ।
 किं नाम भवतः स्थानं क निर्वासो ब्रवीतु मां ॥ ११ ॥

मूर्तिं करं दूर्ध्वं ॥ ४ ॥ ९ ॥ इति दृष्ट्वा बुध्या दिश आलोच्य विस्मयेन
 स्वप्नदृष्टं मनम्यानीयाग्रतो गच्छन्तर्यत्र योगीशमालोक्य साष्टाङ्ग नम्या
 प्राह । मां दयाम्ये कृपां कुरु । त्वं मे माता पिताऽज्ञाननमोहरो ज्ञानज्योतिः
 कृपान्धियोगी सिद्धोऽसि । ते दर्शनादेव पापं नष्टं । न्व सङ्कटे तात्कः
 प्रातोऽसि । कुत आगतोऽसि, किं ते नाम । क च म्यान ॥ ६ ॥ ११ ॥

१ दीन २ स्थान नियत, ३ निर्वास आधुनिक । क स्थान, क
 निर्वास, इति देहलीदीनन्यायेनोभयप्राप्यन्वेति.

स प्राह सिद्धोऽहं योगी तीर्थाटनरतो हृवि ।
 श्रीगुरुर्नः प्रसिद्धोऽस्ति श्रीनृसिंहसरस्वती ॥ १२ ॥
 गन्धर्वाख्यं पुरं भीमामरजासङ्गमेऽस्ति तत् ।
 यस्य स्थानं त्रिमूर्त्यात्मा स नृसिंहसरस्वती ॥ १३ ॥
 स त्रिमूर्त्यवतारोऽत्र लोके भक्तावनाय हि ।
 भवसागरतारं यं सदा ध्यायन्ति योगिनः ॥ १४ ॥
 सद्गुरुः स कृपासिन्धुर्भक्तानां वरदः सदा ।
 यो दत्ते भक्तशिष्येभ्यः सर्वसौख्यं श्रियं मुदम् ॥ १५ ॥
 तद्भक्तानां कुतो दैन्यं श्रीरक्षणाऽत्रं ति दृति
 पूर्णा गोधनधान्याद्यैस्ते नन्दन्त्यष्टसिद्धिभिः ॥ १६ ॥
 इति प्रगल्भं तडावयं श्रुत्वाऽसौ नामधारकः ।
 प्राहाहमस्मि तस्यैव श्रीगुरोश्चिन्तकः सदा ॥ १७ ॥
 बिरुदावलयस्तस्य कीर्तिश्चापि तथा श्रुता ।
 पारम्पर्याप्तभक्तिं मां स कथतं न पश्यति ॥ १८ ॥

स प्राहाहं सिद्धो योगी तीर्थाटनपरः ॥ १२ ॥ गन्धर्वपुरे भीमाऽमरजा-
 सङ्गमे त्रिमूर्त्यावतारो योगिध्येयः कृपान्धिर्भक्तवरदः यो नृसिंहसरस्वतीसङ्गः
 श्रीदत्तः ॥ १३ ॥ १४ ॥ यो भक्तशिष्येभ्यः श्रियं सर्वसौख्यं च दत्ते
 ॥ १५ ॥ यद्भक्तगृहे न दैन्यं तत्र गोधनादिपूर्णाऽऽखण्डा साष्टसिद्धिः सदा
 तिष्ठति ॥ १६ ॥ इति श्रुत्वा नामधारक आह । तस्य भक्तोऽहं तद्विरुदं
 कीर्तिं च श्रुत्वा तं भजेऽथापि ॥ कथतं मां न पश्यति । मयि कुतो न

१ भक्ताश्च शिष्याश्चेति द्वयः २ तद्भक्तेषु ३ प्रौढं ४ वंशपरंपरया प्राप्ता
 भक्तिर्येन तं.

अद्य त्वं तारकोऽस्माकं जाता ते सद्गतिस्ततः ।

निःसंशयं कथय मे प्रसादो न कुतो गुरोः ॥ १९ ॥

उवाच सिद्धस्तं विप्र सावधानमनाः शृणु ।

कृपां वर्षति सर्वत्र भक्तवत्सलसद्गुरुः ॥ २० ॥

यत्र स्थिता कृपा तस्य क दैन्यं तत्र तत्कुले ।

वशा भवन्ति देवाः स कलिकालजयी भवेत् ॥ २१ ॥

ईदृशं गुरुमापूज्य कथं दैन्यं प्रभाषसे ।

जाने ते संशयाविष्टं चित्तं कष्टं ततस्तव ॥ २२ ॥

त्रिमूर्तिः श्रीगुरुरिति श्रद्धावानिष्टभाग्भवेत् ।

एकमाश्रय भक्ताय स दद्यादखिलान्वरान् ॥ २३ ॥

कुपितो यदि दैत्यारिस्त्रिपुरारिस्थापि वा ।

ततोऽपि भक्तमात्मार्थं श्रीगुरुः परिरक्षति ॥ २४ ॥

यस्मै कस्मै कदाचित्तु गुरुः कुप्येत चेत्तदा ।

रक्षितुं तं न शक्नोति माघवो वाऽप्युमाघवः ॥ २५ ॥

गुरोः प्रसादस्त्वं निःसंशयं कथय ॥ १७ ॥ १९ ॥ सिद्ध उवाच । साव-
धानः शृणु । स सर्वत्र कृपां वर्षति ॥ २० ॥ यत्र तत्कृपा तत्र क दैन्यं ।
स देवान्श्रीकृत्य कलिकालं जयति ॥ २१ ॥ तमासेष्य दैन्यं भाषसे; त्वं
संशयाविष्टोऽतः कष्टमावू ॥ २२ ॥ य एकमक्तिस्तस्मै त्रिमूर्तिश्रीगुरुः सर्व
दत्ते ॥ २३ ॥ हतो हरिर्वा कुपितश्चेद्गुरुः स्वमर्कं रक्षति गुरो कुपिते न
कोऽपि रक्षति ॥ २४ ॥ २५ ॥ इति श्रुत्वा तत्पदे धृत्वा नामधारक

इति श्रुत्वा वचस्तस्य सिद्धस्य चरणद्वयम् ।
 धृत्वा प्रणम्य भावेन विनयाऽवनतोऽवृदत् ॥ २६ ॥
 स्वामिन्नेतत्तव वचः श्रुत्वा मे संशयोऽभवत् ।
 गुरुः कथं त्रिमूर्त्यात्मा ब्रह्मविष्णुशिवात्मकः ॥ २७ ॥
 देवे रुष्टे गुरुस्त्राता गुरौ रुष्टे न कोऽप्यदः ।
 वद कस्य वचश्छिन्धि द्वैधं चित्तं स्थिरी कुरु ॥ २८ ॥
 इति तेन नमस्कृत्य सम्पृष्टः सिद्धयोगिराट् ।
 अभिनन्द्य वचस्तस्य वमाह स कृपानिधिः ॥ २९ ॥
 नामधारक सद्वुद्धे साधु पृष्टं त्यया शृणु ।
 अत्र साक्षी वेदवाद आदितः कथयामि ते ॥ ३० ॥
 चतुरानन उत्पन्नो विष्णोर्नाभेस्तदास्यतः ।
 वेदाश्चत्वार उदिताः पुराणान्यमध्वंस्ततः ॥ ३१ ॥
 अष्टादशपुराणानां मध्ये यत्तु सचिस्तरम् ।
 पुराणं ब्रह्मवैवर्त प्रख्यातं ध्रुवनत्रये ॥ ३२ ॥

आह ॥ २६ ॥ स्वामिन्नेतं संशयः । गुरुः कथं त्रिमूर्त्यात्मा । देवे रुष्टे
 गुरुस्त्राता गुरौ रुष्टे न कोऽपि चेति कस्य वचनं, इत्युक्त्वा ननाम । तम-
 भिनन्द्य सिद्ध आह ॥ २९ ॥ साधु पृष्टं आदितस्ते कथयामि ॥ ३० ॥
 विष्णोर्नाभेर्ब्रह्माऽभूत् । तन्मुखेभ्यश्चत्वारो वेदाः । अष्टादशपुराणानि चाभ-
 वन् । तत्र प्रसिद्धं ब्रह्मवैवर्तम् ॥ ३२ ॥ द्वापारान्ते विष्णुर्गर्भासो भूत्वा

द्वापरान्तेऽभवद्विष्णुर्व्यासो नारायणः स्वयम् ।
 प्रकाशयामास भूमौ पुराणान्यखिलेष्टकम् ॥ ३३ ॥
 शिष्यादिद्वारतो ज्यामाद्विस्त्वानीह तानि तु ।
 तैतो ययामति कथा श्रुता ते कथ्यते मया ॥ ३४ ॥
 कलिः पप्रच्छ लोकैर्जं विस्तरं गुरोः कथाम् ।
 तस्मै स कथयामास महिमानं गुरोर्विधिः ॥ ३५ ॥
 इति सिद्धवचः श्रुत्वा प्रणम्य पुनरप्यमौ ।
 विनयान्नतो भूत्वा पृष्टवान्नामधारकः ॥ ३६ ॥
 जय सिद्ध महायोगिभक्तानध्वान्तभास्कर ।
 मङ्गतोऽसि कृपासिन्धुर्भक्तसागरतारकः ॥ ३७ ॥
 ब्रह्मदेवेन कलये किमर्थं महिमा गुरोः ।
 कथितस्तमपि प्रात्र मद्यं कथय विस्तरात् ॥ ३८ ॥
 सिद्ध आह शृणुष्वार्यं कल्पो नैमित्तिकोऽभवत् ।
 घटपत्रे तदा विष्णुः शयानः कल्पसागरे ॥ ३९ ॥

प्रकाशयामास तच्छिष्यादिद्वाराऽत्र प्रसिद्धं तत्रत्यकलिब्रह्मसंवादं वच्मि ।
 कलिना पृष्टो ब्रह्मा गुरुमहिमानं प्राह ॥ ३३ ॥ ३५ ॥ नामधारको विन-
 येन नत्तोमच । कृपात्रे, भक्ताएक, सिद्ध, जय, । सो महायोगिन् ।
 किमर्थं ब्रह्मणा कलये गुरुमहिमा वर्णितं ॥ ३६ ॥ ३८ ॥ सिद्ध आह ।
 हे शार्यं शृणु । यदा नैमित्तिक कल्पोऽभूत्तदा कल्पसागरे विष्णुर्वेष्टपत्र-

१ पुराणेभ्य २ ब्रह्माणम् ३ ब्रह्मा ४ हे कुलीन ५ अन्यत्सत्कब्रह्म-
 देवशयननिमित्ताज्जातं “रात्र्यागमे प्रलीयन्ते तत्रैवाव्यक्तसंशुके”
 इति स्मृते .

नारायणोऽव्यक्तमूर्तिः कल्पे वाराहसंज्ञके ।
 मयि लीनां पुनः सृष्टिं स्रक्ष्ये तदैवंहुक्तये ॥ ४० ॥
 इति प्रपञ्चरचनां कर्तुमाधाय मानसे ।
 योगनिद्रां विहायादिपुरुषः पूर्वसर्गवित् ॥ ४१ ॥
 नारायणस्य बुद्धस्य जगदुत्पादने मतिः ।
 सञ्जाता नाभिकमलं प्रादुश्चक्रे स लोकसृष्ट् ॥ ४२ ॥
 तन्नाभिपद्मादुदितो ब्रह्मदेवश्चतुर्दिशः ।
 आलोकयन्स मनसा समभूच्चतुराननः ॥ ४३ ॥
 स्वगतं प्राह स ब्रह्मा मत्तो नान्योऽपरो बली ।
 नेक्षेऽन्यं किमपीहास्मि समर्थो बलवानिति ॥ ४४ ॥
 तदा प्रहस्य तं गाढवाचा नारायणोऽब्रवीत् ।
 अहमस्मि महाविष्णुः पितरं तव मां भज ॥ ४५ ॥
 इति श्रुत्वा विलोक्याधः श्रीविष्णुं प्रेक्ष्य चात्मभूः ।
 नमस्कृत्वा चिरतरं तं तुष्टावाम्बुजासनः ॥ ४६ ॥

मथिशिष्ये ॥ १९ ॥ ४० ॥ वाराहकल्पेऽव्यक्तमूर्तिर्नारायणो मयि लीना-
 न्सानुशयान् जीवास्तत्कर्मभुक्त्यै पुनः स्रक्ष्य इति प्रपञ्चरचनां कर्तुं मन-
 स्यानीय योगनिद्रां त्यक्त्वा पूर्वमृष्टिज्ञो जगदुत्पादनेच्छुः स पुरुषो नाभिपद्मे
 विकसितं चक्रे ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ततो जातश्चतुर्मुखो ब्रह्मा दिशो
 विलोक्य स्वगतमाह । मत्तोऽन्यः परो बली न । ततः समर्थोऽस्मि । तदा
 प्रहस्य नारायण आह । अहं महाविष्णुस्ते पिता । मां भज ॥ ४३ ॥
 ४५ ॥ इति श्रुत्वाऽधो विलोक्य विष्णुं प्रेक्ष्य नत्वा ब्रह्मा तं तुष्टाव ॥ ४६ ॥

तेन स्तोत्रेण सन्तुष्टो नारायण उवाच तम् ।
 ममात्रां शिरसा धृत्वा सृष्टिं रचय पुत्रक ॥ ४७ ॥
 ब्रह्मोचे सृष्टिरचनारीति विष्णो न वेद्म्यहम् ।
 न दृष्टा सृष्टिरचना विष्णो स्रक्ष्ये कथं वद ॥ ४८ ॥
 ब्रह्मणो ब्रह्मणं श्रुत्वा तुष्टो नारायणोऽबदत् ।
 वेदान्गृहाणारचय तदुक्तविधिना पुनः ॥ ४९ ॥
 वेदेऽस्ति सृष्टिरचनाविचारस्तेन मानद ।
 लीनां विरिञ्चे तां सृष्टिं यथापूर्वं प्रकाशय ॥ ५० ॥
 वेदोऽनादिः सृष्टिमार्गदर्शको दर्पणोपमः ।
 तमादायाखिलां सृष्टिं सावधानतया सृज ॥ ५१ ॥
 वेदोदितेन मार्गेण त्वमश्रान्तं सृजाखिलम् ।
 इत्युवाच हर्षाकेशरथेत्युक्त्वाऽपि सोऽसृजत् ॥ ५२ ॥
 ततः प्रजाः प्रजानाथः ससर्ज सचराचरम् ।
 उद्भिज्जानण्डजांश्चैव स्वेदजांश्च जरायुजान् ॥ ५३ ॥

तेन तुष्टो नारायण आह । ममात्रया सृष्टिं रचय ॥ ४७ ॥ ब्रह्मा आह ।
 विष्णो । सृष्टिरचनां न ज्ञाने । कथं स्रक्ष्ये वदेति ॥ ४८ ॥ विष्णुराह ।
 वेदान्गृहाण । वेदे सृष्टिरचनरीतिरस्ति तथा रचय । वेदोऽनादिर्द्विर्षण इव
 सृष्टिदर्शकस्तमादाय सावधानः सन्सृज ॥ ४९ ॥ ५१ ॥ वेदोदित-
 मार्गेण स्रक्ष्यामीति प्रजापतिः विष्णोरात्रयोद्भिज्जण्डजस्वेदजजराजान्ससर्ज ।
 यथा व्यासेन वर्णितं । नारायणावतारेण व्यासेनाद्यदशपुराणान्युक्तानि ॥

श्रीविष्णोराज्ञया धात्रा सर्वं सृष्टमशेषतः ।
 त्रैलोक्यमीशशक्त्या युग्यया व्यासेन वर्णितम् ॥ ५४ ॥
 नारायणेनारूपात्तानि वेदव्यासेन विस्तरात् ।
 अष्टादशपुराणानि ख्यातानि जगतीतले ॥ ५५ ॥
 तन्मध्ये ब्रह्मवैवर्तपुराणं श्रुतमूनुना ।
 कथितं शौनकादिभ्यस्तत्रेयं सद्वरोः कथा ॥ ५६ ॥
 सनकादीन् ब्रह्मनिष्ठान्सृष्ट्वाऽग्रे सृष्टिवर्षकान् ।
 मरीच्यादीन्मानसांश्च समर्जं चतुराननः ॥ ५७ ॥
 अमरानसुरांधापि समर्जं द्वेहिणस्ततः ।
 स्ववर्णाश्रमधर्मादिसहितान्ब्राह्मणादिकान् ॥ ५८ ॥
 कृतं त्रेतायुगं चैव द्वापरं कलिसंज्ञितम् ।
 उत्पादकैकमाहूय पृथिव्यै प्रेरयद्विधिः ॥ ५९ ॥
 पूर्वं कृतयुगं ब्रह्मा समाहूयाब्रवीदिदम् ।
 ममाज्ञया भुवं गत्वा स्वगुणान्संप्रकाशय ॥ ६० ॥

॥ ५२ ॥ ५५ ॥ तत्र ब्रह्मवैवर्तपुराणं सूतेनर्षिभ्य उक्तं । तत्रापं गुरु-
 कथाक्रमः ॥ ५६ ॥ ब्रह्मा ब्रह्मिष्ठसनकादीन्सृष्टिवर्षकान्मरीच्यादीन्देवादीन्
 वर्णाश्रमादिसहितान्ब्राह्मणादींश्च सृष्ट्वा कृतं त्रेतां द्वापरं कलिं चोत्पादकै-
 कैकं पृथिव्यै प्रेरयत् ॥ ५७ ॥ ५९ ॥ पूर्वं कृतयुगमाहूयाह । ममाज्ञया
 भूमिं गत्वा स्वगुणान्प्रकाशयेति । तत्तथेत्युक्त्वा भुवं गन्तुं प्रतस्थे ।
 तद्दृक्षणं शृणु । सत्यवाक्, वेदाग्यज्ञानयुक्. यज्ञोपवीताभरणाश्चमालाकङ्क-
 णधृगोबंरूपं कृतमेत्य नत्वा प्राह ! ब्रह्मकुलः प्रेरयसि । प्रायो महीतले

१ अनुप्रविष्टाचिच्छायायुक् २ प्रकाशितानि ३ विद्युजानि ४ सनकादीनां
 शिष्यादिद्वारा सृष्टिः ५ ब्रह्मदेवः.

एवं ब्रह्मवचः श्रुत्वा सत्यरूपं कृतं युगम् ।
 भुवं गन्तुं प्रतस्थे तल्लक्षणं शृणु सादरम् ॥ ६१ ॥
 कदाप्यसत्यं नो वेद वैराग्यज्ञानसंयुतम् ।
 यज्ञोपवीताभरणमक्षस्रकरकङ्कणम् ॥ ६२ ॥
 एवंरूपं कृतयुगं नतपूर्वाङ्गमब्रवीत् ।
 ब्रह्मन्मां प्रेरयस्यद्य कथं यास्ये महीतलम् ॥ ६३ ॥
 महीतले नरा ब्रह्मन्प्रायशोऽसत्यभाषणाः ।
 निन्दापवादनिरताः शठास्तेभ्यो विभेम्यहम् ॥ ६४ ॥
 श्रुत्वा तद्वचनं प्राह ब्रह्मा कृतयुगं त्वया ।
 खलखाष्टद्विसप्तैकमिताब्दान्स्थेयमेव हि ॥ ६५ ॥
 तुभ्यं कष्टं न दास्यामि प्रेरयिष्येऽपरं युगम् ।
 सावधानतया स्थेयमिति तत्प्रैरयद्विविधः ॥ ६६ ॥
 व्यतीते नियते काले तस्य त्रेतायुगं विधिः ।
 समाह्वय जगत्स्रष्टा तदिदं वाक्यमब्रवीत् ॥ ६७ ॥
 त्रेतायुगस्य लक्ष्मापि शृणु बक्ष्यामि सादरम् ।
 भोर्गः पुष्टा तनुस्तस्य सामग्री याज्ञिकी करे ॥ ६८ ॥

निव्याभाषणा निन्दापवादरताः शठास्तेभ्यो विभेमि ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२
 ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ब्रह्माऽह । त्वं १७२८००० वर्षपर्यन्तं भुवि तिष्ठ ।
 कष्टं ते न दास्यामि । सावधानतया तिष्ठान्यं युगं प्रेरयिष्यामीति तं प्रैरयत्
 ६५ ॥ ६६ ॥ नियते तत्काले व्यतीते सति ब्रह्मा त्रेतां प्रैरयत् । तल्लक्षणं

त्रेतायुगे द्विजास्तस्माद्यागहोमरताः सदा ।
 कर्ममार्गेण गन्तारो धर्मशास्त्रविदः सदा ॥ ६९ ॥
 त्रेतायुगं वृषधरं धर्मशास्त्रप्रवर्तकम् ।
 खखपट्टिनवादित्यमिताब्दांस्तदुवास कौ ॥ ७० ॥
 ततो ब्रह्मा समाहूय मिश्ररूपधरं परम् ।
 द्वापरं प्राह तस्यापि लक्षणानि निबोध मे ॥ ७१ ॥
 खड्गखट्वाङ्गचापेषुशस्त्राढ्यकरपल्लवः ।
 द्वापर उग्रताशान्तिदयानैर्धुर्यसंयुतः ॥ ७२ ॥
 सहितः पुण्यपापाभ्यां तृतीयं युगमीदृशम् ।
 ब्रह्मा प्राह भुवं गत्वा कश्चित्कालं स्थितिं कुरु ॥ ७३ ॥
 खखखाब्धिपडष्टाब्दकालः पूर्णोऽस्य चाभवत् ।
 ततो ब्रह्मा समाहूय कलिं प्राह मैलिम्बुचम् ॥ ७४ ॥
 मृणुष्व लक्षणं तस्य मलिनस्य कलेद्विज ।
 ब्रह्मणः पुरतः प्राप्तः कलिः स च कैलिप्रियः ॥ ७५ ॥

मृणु । यत्तनुभोगैः पुष्टा, यत्करे यद्ब्रह्मसामग्री, धर्मशास्त्रप्रवर्तकां, तत्प्रेरयत् ।
 तत् १२९६००० वर्षपर्यन्तं भुवि तस्थौ । तदा कर्ममार्गस्ता धर्मशास्त्रज्ञा
 नरा आसन् । ततो मिश्ररूपं द्वापरं प्रेरयत्लक्षणं मृणु ॥ ६७ ॥ ७१ ॥
 खड्गखट्वाङ्गचापत्राणधरं उग्रताशान्तिदयानैर्धुर्यपुण्यपापयुतम् द्वापरं
 आहूय कश्चित्कालं भुवि वसेति ब्रह्माऽऽदिदेश । स च ८६४००० वर्ष-
 पर्यन्तं तस्थौ । ततो ब्रह्मा कलिं प्रेरयत् । ब्रह्मणोऽग्रे प्राप्तस्य तस्य लक्षणं
 मृणु ॥ ७२ ॥ ७५ ॥ विचारहीनः पिशाचवदनोऽधोमुखोऽशुद्धः, गतौ

१ भुवि २ मलिनं ३ कल्हः

विचारहीनः पिशाचवदनोऽधोगुखोऽशुचिः ।

गच्छन्पदे पदे चापि प्रस्वलन्स खलप्रियः ॥ ७६ ॥

क्रूरो विरागरहितः कलहद्वेषसंयुतः ।

धृत्वा धामेन हस्तेन सुदृढं लिङ्गमात्मनः ॥ ७७ ॥

जिह्वां दक्षकरेणापि धृत्वा नृत्यन्मुदा तदा ।

दोषपूर्वस्तुतिकरः पापैरपि समन्वितः ॥ ७८ ॥

प्रहसन्प्रहदच्छ्लेश्वचेष्टां मर्कटवच्चरन् ।

प्राहाग्ने ब्रह्मणः स्थित्वा किमाज्ञापयसीति तं ॥ ७९ ॥

दृष्ट्वा पिशाचरूपं तं प्रहस्य विधिरब्रवीत् ।

कले किमर्थं हस्ताभ्यां जिह्वालिंगे त्वया धृते ॥ ८० ॥

स प्राह लिङ्गजिह्वाभ्यामेताभ्यां सकलाञ्जनान् ।

जेप्यामीति प्रतिज्ञातं स्वभावोऽयं मम प्रभो ॥ ८१ ॥

जैह्वर्यापस्थ्यसुग्वासक्त्या जेप्यामीत्यत एव मे ।

जिह्वालिंगे धृते कापि न विभेमि स्वभावतः ॥ ८२ ॥

पदे पदे स्खलनयुक्, क्रूरो, विरागहीनः, कलहद्वेषयुक्, वामहस्तेन
लिङ्गं दक्षिणेन जिह्वां च धृत्वा मुदा नृत्यन्दोषपूर्वस्तुतिकरः पापयुक्,
इसन् रुदन्मर्कटवचेष्टां चस्त्रहणोऽग्ने स्थित्वा किमाज्ञापयसीत्याह ।
॥ ७६ ॥ ७९ ॥ पिशाचामं तं दृष्ट्वा ब्रह्माऽऽह । किमर्थं लिङ्गजिह्वे धृते
नृति ॥ ८० ॥ कलिप्राह । लिङ्गजिह्वाभ्यां सर्वजनाञ्जेप्यामीति प्रतिज्ञा-
त् । अयं मे स्वभावः ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ब्रह्मोवाच । कश्चित्कालं मुवं गत्वा-

१ पुनःपुनः २ ब्रह्मण ३ जिह्वाभवं सुखं रसलंपटता उपस्थमभं सुखं
रसनालंपटता.

इति श्रुत्वा कलेर्वाक्यं ब्रह्मदेव उवाच तम् ।
कञ्चित्कालं भुवं गत्वा प्रकाशं गुरु चात्मनः ॥ ८३ ॥

कलिः प्राह विद्ये भूमौ किमर्थं प्रेरयस्यहो ।
स्वभावं तेऽग्रतो वञ्चि दुर्गुणानपि मे शृणु ॥ ८४ ॥

छेत्ताऽहं धर्मसेतूनां निस्त्रयोऽहं निरङ्कुशः ।
निद्राकलहशोकाद्याः सदा सन्ति ममाग्रतः ॥ ८५ ॥

परद्रव्यहरोऽन्यस्त्रीहरो मे भ्रातरौ भवौ ।
प्रपञ्चदम्भमात्सर्यकर्ता प्राणसखो मम ॥ ८६ ॥

यतयस्ते मम प्राणा दाम्भिका ये बैका इव ।
स ममात्मा यश्छलेन भूतद्रोहीर्हं जीवति ॥ ८७ ॥

नातः परं परं मित्रं मम जीवसमं विभो ।
ये पुण्यकारिणो लोकास्ते सर्वे मम शत्रवः ॥ ८८ ॥

ऽऽत्मानं प्रकाशय । कलिराह किमर्थं मां प्रेरयासि । मत्स्वभावं दुर्गुणांश्च शृणु ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ अहं धर्मच्छेत्ता निस्त्रयो निरङ्कुशो निद्राकलहशोकाद्यां मेऽग्रतः सन्ति । परस्त्रीद्रव्यहरो मे भ्रातरौ । प्रपञ्चदम्भमात्सर्यकर्ता मे प्राणसखः । बैका इव दाम्भिका यतयस्ते मे प्राणाः । यश्छलेन भूतद्रोही स ममात्मा ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ एभ्यः परं मम जीवसमं मित्रं न । ये पुण्य-

१ मे दुर्गुणान् वञ्चि तान् शृणु २ निर्लज्जः ३ बकवत् ध्याननिष्ठतया स्वार्थसाधनेनान्यवचकाः ४ भूमौ.

ब्रह्मा प्राह ममादेशं कले धेहि स्वके गले ।
 कलौ युगे मनुष्याणां परमायुः शतं मतम् ॥ ८९ ॥
 युगान्तरे तु बहुलं तपोनुष्ठानतस्तदा ।
 नृभिः कतिपयाहोभिः कष्टेनासादितं पदम् ॥ ९० ॥
 एवं त्वयि न मर्त्यानामिह स्वल्पायुषां द्रुतम् ।
 भक्त्या परेशभजनमात्रेणापि कृतार्थता ॥ ९१ ॥
 युगान्तरे नृणामायुर्बाहुल्यादीर्घकालतः ।
 तपोनुष्ठानसंसिद्धिः कष्टेन न तथा त्वयि ॥ ९२ ॥
 ये ब्रह्मज्ञानिनः पुण्यकारिणो देवसेवकाः ।
 मा विभ्रं कुरु तेषां त्वं साहाय्यं कुरु शीघ्रं ॥ ९३ ॥
 इति श्रुत्वा विधेर्वाक्यं नमस्कृत्याग्रचीत्कलिः ।
 स्वामिन्ये कथिता लोकास्ते लोका मम वैरिणः ॥ ९४ ॥

कारणः ते मम शत्रवः । ब्रह्मा प्राह । हे कले ममाज्ञां धारय । कलौ नृणां
 शतवर्षमायुः ॥ ८९ ॥ युगान्तरे बह्वायुः तदा नरैः कतिपयवर्षैः कष्टेन
 तपोऽनुष्ठानादिना मोक्षो लब्धः ॥ ९० ॥ एवं कले त्वयि न । इह स्वल्पा-
 युषां शीघ्रमाश्रमभजनमात्रेणापि कृतकृत्यत्वं ॥ ९१ ॥ अन्ययुगेषु बह्वा-
 युषां दीर्घकालेन कष्टेन च तपोऽनुष्ठानसिद्धिस्त्वयि न तथा ॥ ९२ ॥ ये
 ज्ञानिनः पुण्यकारिणो देवभक्तास्तेषां विभ्रं मा कुरु । हे शीघ्रफलद, कले,
 तेषां साहाय्यं कुरु ॥ ९३ ॥ इति श्रुत्वा कलिर्नमस्कृत्य प्राह । ब्रह्मन्त्ये
 कथितास्ते मम वैरिणः ॥ ९४ ॥ यत्र मम वैरिणस्तत्र कथं मम गतिः ।

यत्रेमे वैरिणस्तत्र क्षितौ मे गमनं कथम् ।
 येषां श्रवणमात्राच्च विभेमि भृशदुःखितः ॥ ९५ ॥
 भूमण्डले विशेषेण स्रण्डे भारतसंज्ञके ।
 सन्ति पुण्यजना गन्ति ते मां तत्र कथं गतिः ॥ ९६ ॥
 इति श्रुत्वा कलेर्वाक्यं हसन्ब्रह्मा तमाह च ।
 त्वं कालात्मानमाश्रित्य कले तिष्ठाचलांतले ॥ ९७ ॥
 छिनत्ति स्वगुणेनैषं सर्वेषां धर्मवासनाम् ।
 पुण्यात्मनोऽपि महतो भवेत्पापे मतिस्ततः ॥ ९८ ॥
 कलिः प्राह शृणु ब्रह्मन्वैरिणो मे विशेषतः ।
 भूमण्डले सुविमले तीर्थादीं निवसन्ति ये ॥ ९९ ॥
 ये शिवोपासका विष्णुध्याननिष्ठाश्च धार्मिकाः ।
 उपद्रवन्ति मां ते तु तेषु मे न कृपा भवेत् ॥ १०० ॥

येषां श्रवणेनापि दुःखितोऽहं भृशं विभेमि ॥ ९५ ॥ भूमण्डले तत्रापि
 भरतखण्डे पुण्यजनाः सन्ति, ते मां गन्ति । कथं तत्र मे गतिः ॥ ९६ ॥
 इति श्रुत्वा हसन्ब्रह्मा प्राह । त्वं कालात्मानं अङ्गीकृत्य भूतले चिरं तिष्ठ ।
 स स्वगुणेन सर्वेषां धर्मवासनां छिनात्ति । ततः पुण्यवतोऽपि पापे मतिर्भ-
 वेत् ॥ ९७ ॥ कलिः प्राह । भो ब्रह्मन् । विशेषतो गम वैरिणः शृणु ।
 भूमण्डले तीर्थादीं ये वसन्ति ये शिवविष्णुपासकाः, धार्मिकाः, ते मामुप-
 द्रवन्ति । तेषु न मम कृपा । अन्येऽपि वैरिणः ये गङ्गातीरस्थाः, धर्मरताः
 काशीवासिनश्च तीर्थाटनशीलाः, पुराणश्रवणदानरताः ध्याननिष्ठास्ते
 वैरिणः । ये शान्ता अदात्मिकाः, पुण्यशीलास्तादृष्ट्वा मे कम्पो भवेत्

१ भरतखण्डे २ अङ्गीकृत्य ३ भूतले ४ कालात्मा.

अन्येऽपि वैरिणः सन्ति गङ्गातीरविहारिणः ।
 वाराणसीवासिनो ये ये धर्मं तत्र कुर्वते ॥ १ ॥
 तीर्थानि पर्यटन्तीह पुराणश्रवणादराः ।
 ध्याननिष्ठा दानरता ये च ते मम वैरिणः ॥ २ ॥
 येषां मनसि शान्तिस्ते वैरिणो मे प्रजापते ।
 अदाग्निंकान्पुण्यशीलान्दृष्ट्वा मे वेपथुर्भवेत् ॥ ३ ॥
 नासाग्रदृष्टयो ये च जपानुष्ठानतत्पराः ।
 दृष्ट्वा दृष्ट्वाऽपि तान्प्राणा मम यास्यन्ति भाति मे ॥
 स्त्रीपुत्रस्नेहसम्यद्वा ये मायाजालवेष्टिताः ।
 तेषामुपरि मे प्रीतिस्त इष्टाः परमा मम ॥ ५ ॥
 दूषयन्ति श्रुतीः शास्त्रं मेदाद्धरिहरीं च ये ।
 पश्यन्ति तौ द्विपन्तीह त आत्माः परमा मम ॥ ६ ॥
 भजन्ति ये हरिहरीं सर्वदा विजितेन्द्रियाः ।
 ये रागद्वेषरहिवास्तेभ्यो मम दैरः परः ॥ ७ ॥

॥९९॥१०३॥ नासाग्रदृष्टयो ये जपन्ति तान्दृष्ट्वा मम प्राणाः यास्यन्ति
 ॥ ४ ॥ स्त्रीपुत्रस्नेहवद्वाः मायाजालवेष्टितास्ते ममेष्टास्तदुपरि मे प्रीतिः
 ॥५॥ वेदशास्त्रदूषका हरिहरयोर्निन्दका मेददर्शकाश्च ते ममात्माः ॥६॥ ये
 हरिहरमक्ताः जिनेन्द्रिया रागद्वेषहीनास्तेभ्यो विभेमि ॥ ७ ॥ ब्रह्मा प्राह ।

ब्रह्मा प्राह कले भूमौ त्वत्प्रकाशो भविष्यति ।
 गतिमात्रेण ते लोका वर्तिष्यन्ते त्वदिच्छया ॥ ८ ॥
 तेषां मध्ये पुण्यवन्तो भविष्यन्ति क्वचिन्नराः ।
 मा विघ्नं कुरु तेषां त्वं सञ्चरैवं महीतले ॥ ९ ॥
 इत्येतद्ब्रह्मणो वाक्यं कलिः श्रुत्वा करद्वयम् ।
 सन्धाय स पुनः प्राह विनयावनतो विधिम् ॥ ११० ॥
 स्वभावो मम दुर्दृष्टेः कथमेवं भविष्यति ।
 स्वामिन्धर्मेण तु कथं सद्गतिर्मम मां वद ॥ ११ ॥
 एवं कलेर्वचः श्रुत्वा प्रहस्य विधिरब्रवीत् ।
 निवासोपायमवैनौ शृणु कालमलात्मक ॥ १२ ॥
 त्वं कालमलसाहाय्यादधर्मस्य च गच्छ गाम् ।
 ततो विज्ञातमार्गस्त्वं निर्भयं प्रचरिष्यसि ॥ १३ ॥
 निर्मला ये जनाः कापि तव ते सन्तु वैरिणः ।
 इष्टास्तव भविष्यन्ति ये नरा मलदूषिताः ॥ १४ ॥

कालौ भूमौ त्वत्प्रकाशो भविष्यति । ते गमनमात्राल्लोकास्तवेच्छया
 स्थास्यन्ति ॥ ८ ॥ तेषां मध्ये क्वचित्पुण्यवन्तो भविष्यन्ति । तेषां विघ्नं
 मा कुर्वैवं सञ्चर ॥ ९ ॥ इति श्रुत्वा कलिर्नत्वा पुनर्विनयेनाह । दुर्दृष्टेर्मे
 स्वभावः कथमेवं भविष्यति । कथं धर्मेण मम सद्गतिः ॥ १० ॥ ११ ॥
 ब्रह्मा प्रहस्य प्राह । हे कालमल कले निवासोपायं शृणु । त्वं अधर्मसाहा-
 य्येन मुवं गच्छ । ततो लब्धमार्गः सन्निर्भयं सञ्चरिष्यसि । ये निर्मलास्ते
 त्वद्वैरिणः मलदुष्टास्तवेष्टा भविष्यन्ति ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ कश्चित्पुण्य-

एषां मध्ये नरः कश्चित्पुण्यंवांस्त्वां स ज्ञेयति ।
 प्रायशो भूतले लोका भविष्यन्ति वशे तव ॥ १५ ॥
 इति ब्रह्मवचः श्रुत्वा कलिर्नत्वाऽवदत्पुनः ।
 एवं श्रुत्वाऽपि न मनः क्षमं गन्तुं क्षितिं मम ॥ १६ ॥
 एवं कलेस्तु सकलं साशङ्कं नामधारक ।
 श्रुत्वा शक्यं विधिः प्राह सावधानमनाः शृणु ॥ १७ ॥
 धैर्यं धृत्वा मनसि ये शुद्धा बुद्धाश्चरन्ति तान् ।
 त्वदोषाः स्पर्शयिष्यन्ति न तथा लोभवर्जितान् ॥ १८ ॥
 ये सेवन्ते हरिहरावभेदेन गुरुनपि ।
 ये काशीवासिनस्तेषु त्वदोषाः प्रभवो न हि ॥ १९ ॥
 ये विप्रसेवका लोका ये मातापितृसेवकाः ।
 कपिलागोऽर्चकास्तेषु त्वदोषाः प्रभवो न हि ॥ २० ॥

वांस्त्वां ज्ञेयति । प्रायो लोकास्ते वशा भविष्यन्ति । इति श्रुत्वा नत्वा
 कलिः पुनराह । एवं श्रुत्वा मे मनो गन्तुं नोत्सहते ॥ १५ ॥ १६ ॥ एवं
 साशङ्कं कलेर्वचः श्रुत्वा ब्रह्माऽऽह । हे नामधारक तत् शृणु ॥ १७ ॥
 धैर्यं धृत्वा ये शुद्धबुद्धाश्चरन्ति तान्किलोर्माश्च त्वदोषा न स्पृशन्ति । अभेदेन
 ये हरिहरगुरुसेवकाः कपिलाधेन्वर्चकास्तेषां त्वदोषो न । ये काशीवासिनो
 ब्राह्मणमातृपितृसेवकास्तेषां त्वदोषो न । शैववैष्णवतुलसीपूजकान्मा पीडया
 गुरुसेवापुराणश्रवणस्वधर्मरतान् श्रुतिस्मृतिपुण्यधर्मैर्ब्रह्मविशेषतो गुरुभक्त्या
 न्मा पीडय । कलिः प्राह । ब्रह्मन्को गुरुः, किंस्वरूपः, तन्मे कथय । इति
 श्रुत्वा प्रसन्नो ब्रह्मा प्राह । कले गुरुमाहात्म्यं वक्ष्यामि । शृणु ॥ १८ ॥ १९ ॥

शैवान्वा वैष्णवान्वाऽपि तुलसीपूजकान्कले ।
 मदाज्ञां शिरसा घृत्वा कदाप्येतान्न पीडय ॥ २१ ॥
 गुरुसेवार्तांश्चैव पुराणप्रवचनादरान् ।
 स्वधर्मनिरतांश्चैव कदाप्येतान्न पीडय ॥ २२ ॥
 श्रुतिस्मृतिपुराणज्ञान्धर्मज्ञांश्च विवेकिनः ।
 गुरुभक्तान्विशेषेण कले त्वं नैव पीडय ॥ २३ ॥
 कलिर्जगाद् भगवन्ब्रह्मन्मां वद को गुरुः ।
 गुरुस्वरूपं कथय प्रसादाद्विस्तरेण मे ॥ २४ ॥
 इति श्रुत्वा कलेर्वाच्यं ब्रह्मा प्राह प्रसन्नधीः ।
 कले शृणु प्रवक्ष्यामि गुरुमाहात्म्यमुत्तमम् ॥ २५ ॥
 गकारः सिद्धिदः प्रोक्तो रेफः पापस्य दाहकः ।
 उकारो विष्णुरन्यक्तस्त्रितयात्मा गुरुः स्मृतः ॥ २६ ॥
 गणेशो वह्नियुक्तश्च विष्णुना च समन्वितः ।
 वर्णद्वयात्मको मन्त्रश्चतुर्वर्गफलप्रदः ॥ २७ ॥
 गणेशसंज्ञो गकारो वह्निसंज्ञो रकारकः ।
 विष्णुसंज्ञ उकारः स्यादेवं गुरुरिति स्फुटम् ॥ २८ ॥

गकारः सिद्धिदः रकारः पापदाहकः उकारो विष्णुर्गुरुस्त्रिमूर्तिः । गणेशो-
 त्रिविष्णुयुक्तः द्विवर्णमन्त्रश्चतुर्वर्गप्रदः । गकारो गणेशसंज्ञः रकारो वह्निसंज्ञः
 विष्णुरन्तारसंज्ञ एव गुरुः ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ गुरुर्माता पिता शिवध ।

१ रकारः २ गकारः ३ रकारः ४ उकारेण.

गुरुः पिता गुरुर्माता गुरुरेव परः शिवः ।
 ईश्वरो यदि कुप्येत गुरु रक्षति तं तदा ॥ २९ ॥
 यदा कदाचिच्छिष्याय गुरुः कुप्येत दैवतः ।
 परिरक्षितुमीशेनस्तं न शक्नोति सर्वथा ॥ १३० ॥
 गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्विष्णुर्गुरुर्देवो महेश्वरः ।
 गुरुरेव परं ब्रह्म तस्माद्गुरुमुपाश्रयेत् ॥ ३१ ॥
 ब्रह्मत्वेनोत्पादकत्वादविद्यादेव तारणात् ।
 भवसंहारकत्वाच्च गुरुस्त्र्यात्मा तमाश्रयेत् ॥ ३२ ॥

हरौ प्रसन्नेऽपि हि वैष्णवा जनाः मन्प्रार्थयन्ते गुरुमक्तिमव्ययाम् ।
 गुरौ प्रसन्ने जगतामधीश्वरो जनादेनस्तुप्यति सर्वसिद्धिदः ॥ ३३ ॥

यदि प्रसन्न ईशानः सद्गुरुर्नैव तुप्यति ।
 गुरौ प्रसन्न ओसन्न ईशानस्तस्य धीमतः ॥ ३४ ॥

ईश्वरे कुपिते गुरुस्त्वान्ना । कदाचित् गुरो कुपिते न कोऽपि त्रातु शक्यः
 ॥ २९ ॥ ३० ॥ गुरुर्ब्रह्मा विष्णुरीशश्च गुरुरेव पर ब्रह्मोपास्यं ॥ ३१ ॥
 ब्रह्मत्वेनोत्पादनात् अज्ञानादितारणाद्भवसंहाराच्च त्रिमूर्त्यात्मा गुरुः ॥ ३२ ॥
 विष्णो प्रसन्नेऽपि मत्त गुरुमक्ति याचन्ते । गुरौ प्रसन्ने सर्वसिद्धिदो
 विश्वेशस्तुप्यति ॥ ३३ ॥ ईशे तुष्टे गुरुर्न तुप्यति । गुरो तुष्टे ईश्वरः

१ शकरः २ जीवभाव निरस्य ब्रह्मरूपेणोत्पादकत्वान् ब्रह्मा, अविद्या-
 कामकर्मनिवारणात्पादको विष्णुः, ससारसंहारकत्वात् रुद्रः, एव गुरुर्ब्रह्म-
 विष्णुशिवत्मात्मकः ३ समीपः.

अत एव गुरुं भक्त्या शास्त्रमार्गेण यो भजेत् ।
स ज्योतीरूपमावतीर्थव्रतयोगतपोऽर्थभाक् ॥ ३५ ॥

वर्णाश्रमवृषाचारसद्विवेकक्रियापथम् ।
भक्ति विरक्ति मुक्ति च तस्य दर्शयते गुरुः ॥ ३६ ॥

इति श्रुत्वा विधेर्वाक्यं पप्रच्छ प्रणतः कलिः ।
सर्वदेवसमानोऽसौ कुतो जातो गुरुर्वद ॥ ३७ ॥

ब्रह्मा तमाह वक्ष्यामि विस्तरेण यथातथम् ।
शृणुष्वैकाग्रचित्तेन पारोऽलभ्यो गुरुं विना ॥ ३८ ॥

गुरुं विना न श्रवणं भवेद्यस्यापि कस्यचित् ।
विना सच्छास्त्रवणास्वद्भयान्मुच्यते कथम् ॥ ३९ ॥

गुरोर्विना न श्रवणं स्वबुद्ध्या तत्त्वतो भवेत् ।
शास्त्राणि सुलभान्येव श्रवणे सुलभे सति ॥ १४० ॥

स्वाधीनः स्यात् ॥ ३४ ॥ ततः शास्त्रतः यो भक्त्या गुरुं भजेत् ॥ तीर्थ-
व्रततपोयोगमोक्षभाक् ॥ ३५ ॥ गुरुर्वर्णाश्रमधर्माचारक्रियाविवेकभक्तिवैराग्य-
मुक्तिमार्गदर्शयिता ॥ ३६ ॥ इति श्रुत्वा कलिः पप्रच्छ गुरुः सर्वदेवतः
कुतो जातः ॥ ३७ ॥ ब्रह्मा प्राह । विस्तरेण वक्ष्ये । ऐकाग्र्येण शृणु ।
गुरुं विना पारो न लभ्यः ॥ ३८ ॥ गुरुं विना कस्यापि श्रवणं न । श्रवणं
विना कथं भयमुक्तिः । गुरुं विना स्वबुद्ध्या श्रवणे शास्त्राणि सुलभानि
॥ ३९ ॥ ४० ॥ शास्त्रतत्त्वे ज्ञाते स्वतः संसारान्मुक्तिः मेवं । तस्माद्गुपदेष्ट

शास्त्रतत्त्वेऽवबुद्धे तु संसारतरणं स्वतः ।
 गुरुः प्रकाशकस्तस्माज्ज्योतीरूपप्रदर्शकः ॥ ४१ ॥
 गुरुसेवनया सर्वसिद्धिर्जाता पुरा कले ।
 गुरुशिष्यकथामेतामभिधास्यामि ते कले ॥ ४२ ॥
 पुरा गोदावरीतीर आश्रमोऽङ्गिरसो महान् ।
 नानावृक्षलताकीर्णः पुण्यारण्यमृगान्वितः ॥ ४३ ॥
 यत्र ब्रह्मर्षिमुख्यास्तु सुव्रतास्तपसि स्थिताः ।
 तत्रैको वेदधर्माख्यः पैलपुत्रो द्विजोत्तमः ॥ ४४ ॥
 तच्छिष्यास्तत्परा आसञ्श्रुतिसच्छास्त्रपाठकाः ।
 तेषां मध्ये दीपकारुण्यः शिष्यान्व्यो वेदधर्मणः ॥ ४५ ॥
 वेदधर्माऽपि तद्भावपरीक्षायै कदाचन ।
 शिष्यान्समस्तानाह्वय सन्तोषेणाभिनन्द्य तान् ॥ ४६ ॥
 स गुरुः प्राह मोः शिष्याः किञ्चित्पृच्छामि वोऽधुना ।
 यदि वोऽस्ति मयि प्रीतिर्मद्भाष्यं शृणुताधुना ॥ ४७ ॥

गुरुर्ब्रह्मदर्शकः । गुरुसेवनया सर्वसिद्धिर्जातेत्यत्र गुरुशिष्यकथां शृणु । पुरा
 गोदातीरेऽङ्गिर आश्रमे पुण्यारण्यनानावृक्षमृगान्विते सुव्रता ब्रह्मर्षयः स्थिताः
 तत्र वेदधर्माख्यः पैलपुत्र आस ॥ ४१ ॥ ४४ ॥ तत्परास्तच्छिष्याः
 श्रुतिशास्त्रपाठकाः तेषां मध्ये शिष्यान्व्यो दीपकारुण्यः ॥ ४५ ॥ तद्भक्तिं
 ज्ञातुं तं शिष्यमाह्वय गुरुः सन्तोषेणाह ॥ ४६ ॥ मोः शिष्याः । किञ्चिद्दः
 पृच्छामि । यदि मयि प्रीतिरस्ति तर्हि मद्भाष्यं शृणुत ॥ ४७ ॥ शिष्या

शिष्या ऊचुर्गुरो स्वामिन्नस्माकं तारको गवान् ।
 शिरसाऽङ्गीकरिष्यामो भवदाज्ञां न संशयः ॥ ४८ ॥
 गुरुवाक्यातिचारी स रौरवं नरकं व्रजेत् ।
 गुरुवाक्यमकुर्वाणो मायासिन्धौ स मज्जति ॥ ४९ ॥
 ततो न विन्दति गर्ति दुर्गतिं याति सोऽधमः ।
 तारको गुरुरेवातो भक्तस्य श्रुतिसम्मतः ॥ १५० ॥
 इति श्रुत्वा वचस्तेषां वेदधर्मातिहर्षितः ।
 दीपकप्रमुखाञ्छिष्यानिदं वचनमब्रवीत् ॥ ५१ ॥
 शिष्याः शृणुत मे वाक्यमस्ति पूर्वार्जितं मम ।
 जन्मान्तरसहस्रेषु महापापं तु यत्कृतम् ॥ ५२ ॥
 तपोऽनुष्ठानधर्मेण बहु प्रक्षालितं मया ।
 प्रारब्धमवशिष्टं न नश्येद्भोगं विना तु तत् ॥ ५३ ॥
 तपसोपेक्षितमपि मोक्षविघ्नकरं भवेत् ।
 उपेक्षा नैव कर्तव्या घोरपापस्य भाति मे ॥ ५४ ॥

ऊचुः । भवान्नः तारकः भवदाज्ञां शिरसाङ्गीकरिष्यामः ॥ ४८ ॥ गुरु-
 वाक्योद्गूढघनाद्रीरवो नरकः । गुरुवाक्यमकुर्वाणा मायासिन्धौ मज्जन्ति ॥ ४९ ॥
 ततो नोर्ध्वगतिरधोगतिरेव । तस्माद्भक्तस्य गुरुस्तात्कः ॥ ५० ॥ इति
 श्रुत्वा दृष्टो गुरुः दीपकादिशिष्यानाह । महाकर्ष्यं शृणुत । जन्मान्तरसहस्रेषु
 पूर्वमर्जितं महापापमस्ति ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ तपोऽनुष्ठानधर्मेर्बहु क्षालितं । शिष्टं
 प्रारब्धं भोग्यमेव । तपसोपेक्षितं चेन्मोक्षविघ्नकरं । अतः घोरपापस्योपेक्षा
 न कर्तव्या ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ स्वदेहेन न मुक्तं चेत्तन्न नश्येत् अतस्तन्नि-

स्वदेहेन न मुक्तं चेन्न भवेत्तस्य निष्कृतिः ।

इति निश्चित्य मनसा तद्भोगार्थं समुद्यतः ॥ ५५ ॥

निष्कृत्यर्थं हि पापस्य यास्ये वाराणसीं पुरीम् ।

भोक्ष्येऽघ्नं तत्र युष्मामी रक्षा कार्या प्रयत्नतः ॥ ५६ ॥

सर्वपापक्षयकरी पुरी वाराणसी श्रुता ।

पुराणादौ भवन्तोऽतो मां नयन्त्वविलम्बितम् ॥ ५७ ॥

शिष्याणामत्र युष्माकं कः समर्थोऽवने मम ।

कोऽङ्गीकरिष्यति वचो दुःखोदकं वदन्तु माम् ॥ ५८ ॥

इति श्रुत्वा गुरुवचो गुरुसेवाविशारदः ।

तेषां मध्ये दीपकारुण्यः सच्छिष्यो गुरुसम्मतः ॥ ५९ ॥

गुरुं नत्वाऽवदत्स्वामिभिर्जपापं न शेषयेत् ।

देहनाशकराघस्य शीघ्रं कार्या प्रतिक्रिया ॥ १६० ॥

वेदधर्माऽवदच्छिष्य यावद्देहो दृढो नृणाम् ।

तावत्पापक्षयः कार्यो भवेदग्रे विषोपमः ॥ ६१ ॥

प्लुत्यर्थं वाराणसीं गत्वा पापं भोक्ष्ये । तत्र प्रयत्नात् युष्मामी रक्षणं कार्यं
॥ ५५ ॥ ५६ ॥ सर्वपापहन्त्री वाराणसी पुराणप्रसिद्धा तां मां शीघ्रं नयत
॥ ५७ ॥ युष्माकं मध्ये मदक्षणे कः समर्थः । दुःखोत्तरं मद्वचः कोङ्गीकरि-
ष्यति ॥ ५८ ॥ इति श्रुत्वा गुरुसेवापरो गुरुमान्यः सच्छिष्यो दीपकः
गुरुं नत्वा प्राह । भोः स्वामिन्पापशेषो न स्थापितव्यः । शीघ्रं प्रतिक्रिया-
कार्या । गुरुराह सत्यमेव यावद्देहो दृढस्तावत्क्षयः कार्योऽन्ते पापं विषव-
द्भवेत् ॥ ५९ ॥ ६१ ॥ तीर्थसेवाऋच्छ्रप्रायश्चित्तादिना स्वदेहे रोगा भोगेन

तीर्थसेवाऽथवा प्रायश्चित्तं कृच्छ्रादिकं भद्रम् ।
 रोगादिभोगो देहेन नान्यथा पापनिष्कृतिः ॥ ६२ ॥
 स्वयमेवात्मनः पापं भोग्यं देवोऽथवा ऋषिः ।
 ज्ञानी वाऽपि न शक्नोति त्यक्तुं भोगं विनैव तत् ॥ ६३ ॥
 दीपकः स्वगुरुं प्राह यदुक्तं सत्यमेव तत् ।
 शक्त्या सेवां करिष्यामि स्वामिन्नाज्ञप्तुमर्हसि ॥ ६४ ॥
 दीपकस्य वचः श्रुत्वा वेदधर्मा तमत्रवीत् ।
 गलत्कुष्ठी भविष्यामि पङ्कुरन्वथ पापतः ॥ ६५ ॥
 एकविंशतिवर्षाणि गलत्कुष्ठं भविष्यति ।
 ईदृशं रक्षितुं शक्तश्चेदङ्गीकुरु पुत्रक ॥ ६६ ॥
 दीपकः प्राह कुर्वेऽहं भवत्पापस्य निष्कृतिम् ।
 एकविंशतिवर्षाणि कुंष्ठोऽन्वोऽपि भवान्यहम् ॥ ६७ ॥
 भवत्पापक्षयं स्वामिन्करिष्ये मम वर्ष्मणा ।
 स्फुटमाज्ञापयेत्पुक्त्वा भक्त्या सत्वरणेऽग्रहीत् ॥ ६८ ॥

च पापनिष्कृतिर्नान्यथा ॥ ६२ ॥ स्वपापं स्वयं भोग्यं । देवविज्ञानिनामपि
 भोगं विना न पापलयः ॥ ६३ ॥ दीपक आह । सत्यमेव शक्त्या सेवां
 करिष्ये स्वामिन् आज्ञापय ॥ ६४ ॥ गुरुत्वाह । अहं पापेन गलत्कुष्ठी
 पंगुरंध्र भविष्यामि ॥ ६५ ॥ हे पुत्रक ईदृशं मां एकविंशतिवर्षपर्यन्तं
 रक्षितुं शक्तश्चेदङ्गीकुरु ॥ ६६ ॥ दीपक आह । भवत्पापक्षयार्थं तावत्कालं
 अहमेवान्धः कुष्ठी च स्यां । भवत्पापक्षयं स्वदेहेन करिष्ये । मामाज्ञापयतु

१ पापं २ शुद्धमस्थास्तीति कुष्ठः अर्घ्यं आदित्वान्मत्वर्योऽव
 ३ देहेन.

इति श्रुत्वा वचस्तस्य वेदधर्मा महामुनिः ।
 ग्रहदृष्टस्तं पुनः प्राह गतिं पापस्य मे शृणु ॥ ६९ ॥
 स्वयमेवात्मनः पापं भोक्तव्यं खलु शिष्य तत् ।
 स्वशिष्यादिप्रतिनिधिद्वारा पापक्षयो न हि ॥ १७० ॥
 अत एवाहमेवायं मम मोक्ष्ये स्ववर्ष्मणा ।
 एकविंशतिर्पाणि रक्ष मां यदि रोचते ॥ ७१ ॥
 यः पीड्यतेऽत्र रोगेण तत्कष्टादधिकं खलु ।
 सेवकस्यापि कष्टं तत्त्वं भविष्यति कष्टभारु ॥ ७२ ॥
 इदं पूर्वं मयोक्तं ते भोक्ष्ये स्वाद्देन पातकम् ।
 शक्तोऽसि चेतपुरीं नीत्वा काशीं मां परिपालय ॥ ७३ ॥
 अहं तत्रोपकारेण काश्यां भुक्त्वा स्वपातकम् ।
 भूत्वा विषापो यास्यामि शश्वतं पदमव्ययम् ॥ ७४ ॥
 दीपकः स्वगुरुं प्राह त्वां नेप्येऽवश्यमेव ताम् ।
 काशीं तेषां करिष्यामि विश्वनाथममो भवान् ॥ ७५ ॥

भयानिति लक्षणेऽग्रहीत् । तदा ह्यथो गुरुः पापगतिं प्राह । स्वयमेव स्वपापं
 भोग्यं । शिष्यादिद्वारा लज्जाशो न । अतोऽहमेव भोक्ष्ये । यदि रोचते तर्हि
 तान्मां रक्ष । रोगिणोऽप्यधिकं सेवकस्य कष्टं तत्त्वं कष्टी भविष्यति ॥
 ६७ - ७२ ॥ इदं पूर्वमोक्तं । शक्तोऽसि चेतकाशीपुरीं नीत्वा मां सेवय ।
 तत्रोपकारेण पापं भुक्त्वा विषापः स्फुक्तिं यास्ये । दीपक आह भवंतं काशी
 नीत्वा विश्वनाथमममममं करिष्ये ॥ ७३ ॥ ७५ ॥ एवं गुरुस्तेरामंगीहृद्य

कले दृढमतिः शिष्यः सेवामाश्रुत्य तं गुरुम् ।
 आदाय प्राप तां कार्शं तारकां मणिकर्णिकाम् ॥ ७६ ॥
 नीत्वा गुरुं कम्बलाश्वतरासंभमवासयत् ।
 वेदधर्मोऽपि सन्तुष्टस्तस्थौ भुञ्जन्नघं स्वफम् ॥ ७७ ॥
 स्नात्वा महासुनिस्तत्र प्रणम्य मणिकर्णिकाम् ।
 पूजयित्वा विश्वनाथं स्यारब्धं भोक्तुमारभत् ॥ ७८ ॥
 गलत्कुष्ठाभिभूतः स नेत्रहीनोऽतिदुःखितः ।
 वेदधर्माऽभवद्भक्त्या सिपेवे दीपकोऽपि तम् ॥ ७९ ॥
 व्याप्तं कुष्ठेन सर्वाङ्गं तस्य पूयास्तदूपितम् ।
 कृमयोऽप्यभवन्गात्रे स्मृतिर्नष्टाऽस्य दुःखतः ॥ ८० ॥
 सन्दीपकोऽपि भिक्षित्वा गुरवेऽन्नं ददौ मृदा ।
 विश्वनाथस्वरूपं तं मत्वा भक्त्याऽभिपूज्य च ॥ ८१ ॥

गुरुमादाय मणिकर्णिकां ययी ॥ ७६ ॥ कम्बलाश्वतरसमीपे गुरुं वासया-
 मास । तुष्टो गुरुः स्वपापं भुञ्जन् मणिकर्णिकां नीत्वा विश्वेशं सम्पूज्य
 पापं भोक्तुमारभे ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ गुरुर्गलत्कुष्ठी दुःखितोऽन्धोऽभूत् ।
 दीपकस्तं सिपेवे । कुष्ठेन व्याप्तस्य तस्य पूयस्तदुष्टेण कृमयोऽपतन् ।
 दुःखात्स्मृतिर्नष्टा ॥ ७९ ॥ ८० ॥ शिष्योऽन्नं भिक्षित्वा गुरवे ददौ ।
 विश्वनाथयुद्धया तमपूजयत् ॥ ८१ ॥ यथा रोगप्रस्ताः कूरा भवन्ति तथा

रोगेण पीडिता लोके साधवोऽपि गंतव्याः ।

क्रूरा भवन्ति हि मुनिः शान्तोऽपि क्रूरतां गतः ॥८२॥

शिष्येण भिक्षितं स्वन्नं भक्त्या दत्तमपि द्विजः ।

न भुनक्ति क्षिपति कौ स्वल्पं मत्वाऽतिकोपनः ॥८३॥

अपरेऽहनि शिष्येण बहन्नं हि समाहृतम् ।

किञ्चिज्जग्ध्वाऽत्यजत्कोषान्न मिष्टं नेष्टमित्यसौ ॥ ८४ ॥

पकान्नानि मुमिष्टानि कस्मान्मह्यं न दास्यसि ।

इति क्रुद्धो ययाचे तं शाकपाकाद्यनेकशः ॥ ८५ ॥

अपरेऽहनि भिक्षित्वा तथैवाहृतमप्यसौ ।

शिष्यायाशिष्यवाङ्मन्यानि जगादाताडयच्च तम् ॥ ८६ ॥

कदाचित्तु गुरुः प्रीतः प्राह शिष्यशिखामणे ।

ज्ञानराशे मन्निमित्तमनुभूतमर्कं त्वया ॥ ८७ ॥

सद्योऽपि पुनरप्याह त्वं मां व्यययसि द्रुतम् ।

गच्छ शश्वत्पूतिगन्विधालनं न करोष्यतः ॥ ८८ ॥

शातोऽपि स मुनिः क्रूरोऽभूत् ॥ ८२ ॥ शिष्येण भक्त्या दत्तं भिक्षान्नं स्वल्पं मत्वा कोपेन गुरुस्तन्याज ॥ ८३ ॥ ततः शिष्येणानीतं बहन्नं तत्किञ्चिज्जग्ध्वा नेष्टमितं, पकान्नानि शाकादि च कस्मान्न दास्यसि ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ इति श्रुत्वा तथैवानीतमपि टोषट्टया त्यक्त्वा गार्हो दत्त्वाऽताडयत् ॥ ८६ ॥ कदाचिर्प्रातो गुरुः प्राह । मोः शिष्यशिखामणे ज्ञानराशे मन्निमित्तं कष्टं मुक्तं ॥ ८७ ॥ सद्य एवाह । दुर्गंधश्चाटनादि न करोषि । मां व्यययसि । शीघ्रमितो गच्छ ॥ ८८ ॥ मक्षिकास्तुर्दति ।

१ निर्लेग्नाः २ भिक्षालम्बं ३ शोमनात्रं ४ मुवि ५ आनीतं ६ मुक्त्वा ७ गालिप्रदानलक्षणानि ८ दुःख ९ पीडयति १० दुर्गंधं ।

तुंदन्ति मक्षिकास्ताः किं न वारयसि दीपक ।
 इति श्रुत्वा तयोद्युक्तं प्राह भिक्षां न रांसि किम् ॥८९॥
 इति पापोत्थरोगेण पीडितः स गुरुस्तदा ।
 विपरीतं वचः प्राह पापस्य हि गतिस्त्वियम् ॥९०॥
 अधिकं पातकं तत्र दैन्यमात्सर्यदुष्टताः ।
 वसन्ति पापरूपी स न जानाति शुभाशुभम् ॥ ९१ ॥
 यो दैन्येनातिदुःखेन पीडितो भापतेऽन्यथा ।
 उन्मत्तवत्स विज्ञेयः पापरूपी न संशयः ॥ ९२ ॥
 कुष्ठान्यष्टादश रूजां दुःखदानि च तेषु तु ।
 गलत्कुष्ठं महाकष्टं यतोऽयं मुनिरीदृशः ॥ ९३ ॥
 तथाऽपि तस्य दोषान्त्स शिष्यो नाधात्स्वमानसे ।
 मत्वेश्वरं सिषेवे तं भर्त्सितो वारितोऽपि सः ॥ ९४ ॥
 यथा यथा याचतेऽस्मै भिक्षित्वाऽदोक्षथा तथा ।
 यथेश्वरो महाविष्णुस्तथाऽसावित्यमन्यत ॥ ९५ ॥

ताः न निवारयसि । एवमुक्तस्तथाकरोत्तमाह । भिक्षां नानपसीति ॥८९॥
 एवं पीडितो गुरुर्विपरीतमाह । इति पापगतिः ॥ ९० ॥ यत्राधिकं पापं
 तत्र दैन्यमात्सर्यदुष्टताः । पापी शुभाशुभं न वेत्ति ॥ ९१ ॥ यो दुःख-
 दैन्यपीडितोऽन्यथा भापते स पापी उन्मत्तवत्ज्ञेयः ॥ ९२ ॥ अष्टादश-
 कुष्ठमध्ये गलत्कुष्ठं महाकष्टं । यतो मुनिरीदृशोऽभूत् ॥ ९३ ॥ तथापि
 तदोपमविगणय्य भर्त्सितो वारितोऽपि तं विश्वेशं विष्णुं मत्वा शिष्योऽभजत्
 ॥ ९४ ॥ ॥ यथा यथा याचते तथा तथा भिक्षित्वा ददौ ॥९५॥ काशी-

१ देहं श्रोतयंति २ उत्सुकं ३ न. ददासि ४ रोगाणां मध्ये ५ दत्तवान्

नाचरत्तीर्थयात्रां स काशीक्षेत्रे वसन्नपि ।
 गुरुसेवारतो देवयात्रार्थमपि नागमत् ॥ ९६ ॥
 न देहरक्षणं चापि चक्रे गुरुपदाश्रितः ।
 गुरुं त्रिमूर्तिं मत्वा स नित्यं नान्यममापत् ॥ ९७ ॥
 सोद्वाऽपि निष्ठुरं वाक्यं गुरोः सन्तुष्टमानसः ।
 यथा यथा मनस्तस्य चचार स तथा तथा ॥ ९८ ॥
 एवं तं दीपकं सन्तं सुप्रसन्नः पिनाकशृक् ।
 उपागत्पात्रवीढत्स ग्रीतोऽस्मि वरयेष्पितम् ॥ ९९ ॥
 सद्गुणोद्गो महाज्ञानिन् कुलदीपक दीपक ।
 प्रसन्नोऽस्म्यधुनाऽभीष्टं वरं वरय सुव्रत ॥ २०० ॥
 सन्दीपक उवाचेऽत्र मृत्युञ्जय गुरुं त्विदम् ।
 अपृष्ट्वा व्योमंक्रेशाद्य नादास्यामि वरं वरम् ॥ १ ॥
 इत्युक्त्वा स्वगुरुं गत्वा विनयावनतोऽब्रवीत् ।
 विश्वनाथः प्रसन्नो मे वरं दातुमुपागतः ॥ २ ॥

क्षेत्रे वसन्नपि गुरुसेवारतोः शिष्यः तीर्थदेवयात्रां नाचरत् ॥ ९६ ॥
 गुरुसेवारतो देहरक्षामपि न चक्रे । गुरुं त्रिमूर्तिं मत्वाऽन्यममापत् ॥ ९७ ॥
 निष्ठुरमपि गुरुवाक्यं सोद्वा तुष्टस्तदनुगारी अवर्तत ॥ ९८ ॥ एवं शिष्यं
 दृष्ट्वा प्रसन्नो विश्वेश उपेत्य हे वत्स सद्गुण महाज्ञानिन् कुलदीपक प्रसन्नोऽ-
 स्मि । हे सुव्रताभीष्टं वरय ॥ ९९ - २०० ॥ दीपक उवाच । हे ईश ।
 गुरुं अपृष्ट्वा वरं न गृहामीत्युक्त्वा गुरुं गत्वा विनयेनाह । विश्वनाथः
 प्रसन्नो भूत्वा वरं दातुमुपागतः ॥ १ ॥ २ ॥ भगवता चित्तोपशान्तये वरं

१ उवाच २ वर्तमानं ३ शिष्यः ४ वरं सद्गुण ५ शोभनं
 गुरुसेवारतोऽपि च वरं ६ हे शिष्य ७ धेष्टं.

यथाज्ञा भवतो रोगशान्तयेऽथ ततो वरम् ।
 आदास्ये तद्गुरादेव रोगशान्तिर्भविष्यति ॥ ३ ॥
 इति दीपकवाक्यं स श्रुत्वा क्रुद्धोऽप्रवीन्मुनिः ।
 श्रान्तोऽसि किं न सम्प्रार्थ्यो व्याधिशान्त्यै ममेश्वरः ॥
 विना भोगेन शिष्यात्र न निवर्तेत पातकम् ।
 वरेण प्रतिवद्धं चेद्भोक्तव्यं तद्भवान्तरे ॥ ५ ॥
 इति शास्तीह शास्त्रं तद्भोग्यमत्रैव जन्मनि ।
 क्षालयित्वाऽपि चेच्छिष्टं पातकं मोक्षविम्वृत् ॥ ६ ॥
 इति श्रुत्वा गुरोर्वाक्यं स शिष्यो दीपको गुरुम् ।
 आज्ञा प्रमाणमित्युक्त्वा ययौ यत्रेश्वरः स्थितः ॥ ७ ॥
 आगत्य प्राह विश्वेशं किं कर्तव्यं वरेण मे ।
 मतो गुरोर्न मनसः स्वीकार्योऽद्य कथं वरः ॥ ८ ॥
 इति श्रुत्वा व्योमकेशः प्राप्य निर्वाणमण्डपम् ।
 देवानां शृण्वतां विष्णोस्त्रे तत्प्राह विस्मितः ॥ ९ ॥

आदास्ये । ततो रोगशांतिर्भविष्यति ॥ ३ ॥ इति श्रुत्वा गुरुः क्रुद्ध आह ।
 श्रान्तोऽसि किं ? व्याधिशान्त्यै नेशः प्रार्थ्यः ॥ ४ ॥ भोगं विना पापं न
 निवर्तेते । वरेण प्रतिवद्धं चेद्भोक्तव्यं तद्भवान्तरे भोग्यं ॥ ५ ॥ इति शास्त्रादत्रैव
 जन्मनि भोग्यं न क्षालितं चेन्मोक्षविम्वृत्तं तत् ॥ ६ ॥ इति श्रुत्वा
 आज्ञा प्रमाणमित्युक्त्वा दीपको विश्वेशमेत्य प्राह । वरेण किं । गुरुवस्तु वरं
 न स्वीकुर्वति ॥ ७ ॥ ८ ॥ इति श्रुत्वा विश्वेशो निर्वाणमण्डपमेत्य तत्तत्रैव
 देवसन्निधौ विष्णुं प्राह ॥ ९ ॥ विष्णुः प्राह । कः शिष्यः, को वा गुरुः

उवाच शङ्करं विष्णुः कः शिष्यः को गुरुः कुह ।
 निवाममेतयोर्ब्रूहि विस्मयो मेऽभवन्महान् ॥ २१० ॥
 ईश्वरः प्राह तं विष्णुमाश्रयं दृष्टमथ मे ।
 दीपको बालकस्त्वैको गुरुमक्तिविधारकः ॥ ११ ॥
 गोदावरीतीरवासी वेदधर्माख्यतापसः ।
 तत्सेवानिरतोऽश्रान्तं दीपको मक्तिदीपकः ॥ १२ ॥
 तत्तुल्यो नेशितो लोके गुरुमक्तिपगयणः ।
 तं दृष्ट्वैव वरं दातुं जाता प्रीतिरतीव मे ॥ १३ ॥
 विष्णो स वारयामाम वरं दातुं गतं हि माम् ।
 गुरुणाऽऽज्ञा न दत्ताऽतः परिमाज्य वरं जंगौ ॥ १४ ॥
 दिव्यकोटिमहत्त्वाब्दांस्तपम्यन्ति महर्षयः ।
 नक्तं दिवं मुकष्टेन संस्थितामन्ते वरार्थिनः ॥ १५ ॥
 तादृशांस्तापमान्योगीनुपेक्ष्य त्वं प्रसह्य मे ।
 कुतो दिंसे वरमिति स चोक्त्वा नादेदे वरम् ॥ १६ ॥
 तनुं मनो ब्रचमत्स्मै नमर्ष्य गुरवेऽनिशम् ।
 मेवते दीपकः माध्वात्त्रिमूर्त्यात्मेति ब्रवीत्य तम् ॥ १७ ॥

सयोः क निगानः मे महान्विस्मयः ॥ १० ॥ निवेश आहाशाश्रयं
 दृष्टं । गोदावामिन्द्रेधर्मापसशिष्योऽश्रान्तं गुन्मक्तिरगो दीपकोऽस्ति ॥
 ११ ॥ १२ ॥ तत्तुल्यो गुरुमत्त्रे न दृष्टः ॥ १३ ॥ मया दीपनानेऽपि
 वरं परिमाज्य प्राह ॥ १४ ॥ बहुकालमदीरणं वरार्थिनो मुनयस्तपस्यानि
 तानुपेक्ष्य बटाकारेण कुतो मे वरं दिंसे इत्युक्त्वा न जग्राह । सदा तनु-

माता पिता सुराः सर्वे गुरुरेव ममेति सः ।
 निश्चित्यानुदिनं प्रीत्या गुरुसेवारतोऽस्ति सः ॥ १८ ॥
 तद्गुणान्कति वक्ष्यामि सोऽविद्याध्यांतदीपकः ।
 गुरुसेवादरो नित्यं दीपकः कुलदीपकः ॥ १९ ॥
 धर्मो ज्ञानं यशः सर्वं गुरुरेवेति निश्चितः ।
 भेजे तच्चरणे प्रीत्या दीपकः कुलदीपकः ॥ २२० ॥
 इति विश्वेशचरनं श्रुत्वा शार्ङ्गधरो गुरुम् ।
 क्षिप्यं यथा श्रुतं तं च त्वरयामास वीक्षितुम् ॥ २१ ॥
 आगत्य दृष्ट्वा विश्वेशकथितादपि चाधिकम् ।
 तस्य भक्तिप्रकारं स तुष्टोऽभृङ्गक्तवत्सलः ॥ २२ ॥
 विष्णुर्दीपकमाहूय हृषीकेशोऽवदत्तदा ।
 तुष्टोऽस्मि गुरुभक्त्या ते वरं वरय सुव्रत ॥ २३ ॥
 उवाच दीपको विष्णो का मद्भक्तिस्त्वयेक्षिता ।
 किमर्थं मे हृषीकेश वरं दास्यस्यनिच्छते ॥ २४ ॥

मनोवाचस्तस्मै समर्थ्य माता पिता सर्वे देवा गुरुरेव त्रिमूर्त्यामेति मत्वा
 प्रीत्या तसेवारतोऽभवत् । तद्गुणान्कति श्रुये । प्रीत्या गुरुसेवारतः
 सोऽज्ञानध्यांतदीपकः ॥ १९ ॥ १९ ॥ धर्मो ज्ञानं यशो गुरुरेवेति निश्चित्य
 कुलदीपकस्तत्पदेऽभवत् ॥ २० ॥ इति श्रुत्वा विष्णुस्तं द्रष्टुं त्वरयामास ॥ २१ ॥
 समेत्य च विश्वेशकथितादपि चाधिकं तद्भक्तिं दृष्ट्वा भक्तवत्सलस्तुष्टोऽभूत्
 ॥ २२ ॥ विष्णुर्दीपकमाहूय प्राह । ते भक्त्या तुष्टोऽस्मि । वरं वरय ॥ २३ ॥
 दीपक आह । विष्णो, का मद्भक्तिर्दृष्टा । किमर्थं वरं दास्यसि । दिव्यकोटि-
 र्थाणि मुनयो वने तपसि स्थिताः तानुपेक्ष्य तपोहीनाय मे वरं कुतो दित्ते

मृणयो दिव्यकोट्यब्दानरण्ये तपामि स्थिताः ।

तानुपेक्ष्य वरं दिक्षे तपोहीनाय मे कुतः ॥ २५ ॥

नारायण त्वद्भजनं न मे कृतं नारायण त्वत्स्मरणं न मे कृतम् ।

नारायण त्वन्न वरं वृणोम्यहं दातुं प्रमत्त्वापि न योग्यता मम ॥

हरिः प्रगल्भामिति दीपकोक्तिमाकर्ण्य नारायण आप तुष्टिम् ।

वद्भक्तिसम्मोहनमोहितात्मा तं दीपकं प्राह जगद्धितात्मा ॥ २७ ॥

त्वया निर्वाणपरमा गुरुभक्तिः कृता परा ।

तया तुष्टोऽस्मि सा भक्तिर्ममैव कुलदीपक ॥ २८ ॥

यो नरो गुरुभक्तोऽयं मम भक्तो न मञ्जयः ।

तदधीनोऽस्मि सत्ततं दास्येऽभिलषितं वरम् ॥ २९ ॥

मद्भक्तास्तेऽपि विज्ञेया ये मातापितृमेवकाः ।

या पतिं भजते माध्वी साऽपि भक्ता ममैव हि ॥ २३० ॥

विज्ञेयः सोऽपि मद्भक्तो यो विद्वद्विप्रमेवकः ।

तपस्त्रियतियोगीशमजका भजका मम ॥ ३१ ॥

॥ २४ ॥ २५ ॥ हे नारायण, त्वद्भजनं मे न कृतं । स्मरणं च न कृतं ।

बलादातुमपि मे न योग्यताऽतो नादास्ये ॥ २६ ॥ इति श्रुत्या तद्भक्त्या

तुष्टो नारायण आह । हे कुलदीपक, त्वया या गुरोः परमा भक्तिः कृता

सा ममैव ॥ २७ ॥ २८ ॥ तेन तुष्टोऽस्मि । यो गुरुभक्तः ॥ ममैव भक्तः ।

तस्याधीनोऽहं तदभिलषितं दास्ये ॥ २९ ॥ ये मातापितृसेवकाः, या च

साध्वी पतिसेवका, ये विद्वद्ब्राह्मणतपस्त्रियोगिभक्तप्रन्ते ममैव भक्त्यः

इति प्रगल्भवचनं विष्णोराकर्ण्य दीपकः ।
 प्रणम्य तं विनीतोऽसौ प्रात्रवीच्छृणु सादरम् ॥ ३२ ॥
 शृणु विष्णो हृषीकेश निश्चयो मनसो मम ।
 वेदशास्त्रादिमीमांसादाता नो गुरुरेव हि ॥ ३३ ॥
 गुरोस्तु सर्वविज्ञानं ततोऽधीनास्त्रिमूर्तयः ।
 किं नोऽनन्येन देवेन देवोऽस्माकं हि सद्गुरुः ॥ ३४ ॥
 सर्वे देवाश्च तीर्थानि सत्यं सद्गुरुरेव नः ।
 अस्माकं परमार्थोऽपि किं दूरे विद्यते वद ॥ ३५ ॥
 सिद्धाश्च योगिनश्चापि ज्ञानिनो न गुरुं विना ।
 येन ज्ञानं गुरोर्लब्धं सुदूरोऽस्येश्वरोऽस्ति किम् ॥ ३६ ॥
 विष्णो त्वं यं वरं दिस्ते तं गुरुर्नोपि दास्यति ।
 गृहस्थं दूरतस्त्यक्त्वा कोऽन्वेष्टुं यात्यहो बहिः ॥ ३७ ॥

॥३०॥३१॥ इति श्रुत्वा दीपको विष्णुं नत्वा सादरमाह । विष्णो ममार्थं
 निश्चयोऽस्माकं वेदशास्त्रादिदाता गुरुरेव ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ गुरोः सकाशात्
 सर्वज्ञानं, ततस्त्रिमूर्तयोऽधीनाः । किं नोऽन्येन देवेनास्माकं देवो गुरुः
 ॥ ३४ ॥ सर्वे देवास्तीर्थानि च गुरुरेव । ततः परमार्थो दूरे विद्यते किं
 ॥ ३५ ॥ सिद्धा योगिनश्च गुरुं विना न ज्ञानिनः येन ज्ञानं लब्धं तस्येशो
 दूरः किं ॥ ३६ ॥ विष्णो, यत्त्वं दिस्ते सद्गुरुरपि दास्यति । गृहस्थं
 त्यक्त्वाऽन्वेष्टुं को बहिर्भवति ॥ ३७ ॥ एवं श्रुत्वा तुष्टो विष्णुराह । हे शिष्य-

१ गुरोः सकाशात् २ स्वाधीनाः ३ न विद्यतेऽन्यो गुरुर्वस्य सः
 ४ न दास्यति किं.

एवं सुहार्दा स तु दीपकोक्तिं श्रुत्वा महाविष्णुरवाप तोषम् ।
 तमब्रवीच्छिष्यशिरामणे त्वं धन्योऽसि मे प्राणसखोऽसि बाल ॥
 त्वद्भक्तियद्धोऽस्म्यत्त आगतोऽस्मि वरं कमप्यंगं घृणीष्व दास्ये ।
 समागतः प्रागिह विश्वनाथो दातुं वरं चापि ततोऽहमाप्तः ३९
 वरं घृणीष्व तोषार्थमावयोरैकरूपयोः ।

अमीष्टं ते प्रदान्मामि वक्षवतीं तत्रास्म्यहम् ॥ २४० ॥

दीपकः ग्राह भो विष्णो वरं दातुं यदीच्छसि ।

गुरो ममाधिका भक्तिर्बर्धत्वग्युत्तरोत्तरम् ॥ ४१ ॥

गुरुस्वरूपविज्ञानं तद्भक्तिः प्रेमलक्षणा ।

भवत्वेवं वरो देवो नादेयोऽतः परः परः ॥ ४२ ॥

इत्युक्त्वा पदलप्रोऽभृच्छार्ङ्गपाणिरुवाच तम् ।

सन्तुष्टोऽस्मि मम प्राणसखस्त्वं कुलदीपक ॥ ४३ ॥

त्रिहितो गुरुभक्तिर्या तेन तीर्णोऽमि पश्यसि ।

इहैव च परं ब्रह्म शृण्वन्त्यदपि दीपक ॥ ४४ ॥

धर्मेण लौकिकधिया परबुद्ध्याऽपि मद्गुरुम् ।

उत्कृष्टमनसा वाऽपि भज मक्त्या स्तुतिं कुरु ॥ ४५ ॥

शिष्यामणे त्वं धन्योऽसि । मे प्राणोऽसि ॥ ३८ ॥ पूर्वं त्वद्भक्त्या विश्वेश
 आगतोऽद्याहमागतः । आगमेकरूपी । अह ते वशः । मत्तोषार्थं वरं वर्य
 ॥ ३९ ॥ ४० ॥ दीपक आह । गुरो मम भक्तिरुत्तरोत्तरमधिका बर्धतु ।
 गुरुज्ञानं प्रेमलक्षणा तद्भक्तिरेव दिग्मे चेत्तर्हि देशमित्युक्तं ननाम । तुष्टो
 विन्युगह ॥ ४३ ॥ तथाऽम्नु । या गुरुभक्तिं कृत्वा तेन तीर्णोऽसि । इहैव

१ शोभनः हार्दः दृढताभिप्रायो यस्यां वा २ हे शिष्य ३ प्रातः
 ४ विश्वेश्वरस्य मम च ५ अतःपरः परोऽपि वरो न स्वीकार्यः ६ कृता.

यदा यदा निजगुरुं त्वं भक्त्या स्तोत्रिणी दीपक ।
 तेन तुष्टो भवामीह स्तुतिः साऽपि ममैव हि ॥ ४६ ॥
 ये वेदपाठका लोका ये साङ्गश्रुतिचिन्तकाः ।
 वेदान्तवाक्यरसिकाः पर्यवस्यन्ति सद्गुरौ ॥ ४७ ॥
 षदन्ति वेदसिद्धान्ते ये परं ब्रह्म सद्गुरुम् ।
 ते मत्प्रिया भज ततो गुरुं ते' देवता वशे ॥ ४८ ॥
 गुरुरित्यक्षरद्वंद्वं केवलं सोऽमृतार्णवः ।
 तस्मिन्क्षणे निमग्नस्य त्रितापा निर्दहन्ति किम् ॥ ४९ ॥
 सद्गुरुस्मरणं यस्य चित्ते पूज्यः स सर्वतः ।
 गुरुनामसुधापानं यस्य सोऽप्यमरो भवेत् ॥ २५० ॥
 यदा मम शिवस्यापि ब्रह्मणो ब्राह्मणस्य वा ।
 अनुग्रहो भवेन्नृणां लभ्यते सद्गुरुस्तदा ॥ ५१ ॥
 मयाथवेश्वरेणापि दीयते ब्रह्मणा वरः ।
 गुरुणा दीयते सोऽपि त्रिमूर्त्यात्मा गुरुस्ततः ॥ ५२ ॥

ब्रह्मानुभवव्यसि । त्वं धर्मेण लौकिकमुद्रया मनसा च गुरुं भज । यदा
 भक्त्या गुरुं स्तोत्रिणी तदाऽहं तुष्टः स्थो । तेन मे स्तुतिः । ये सांगसशिस्का-
 वेदपाठका गुरौ पर्यवस्यन्ति ये गुरुं ब्रह्म वर्दन्ति ते मत्प्रियाः । त्वं गुरुं भज ।
 तवाधीना देवाः । गुरुरित्यमृतार्णवस्तत्र मग्नस्य न त्रितापदाहः । यच्चित्ते
 गुरुस्मरणं स पूज्यः । गुरुनामाप्तपानं यस्य सोऽमरः ॥ ४४ ॥ ९० ॥
 यदा मम ब्रह्मणो ब्राह्मणस्य वानुग्रहो भवेत्तदा सद्गुरुर्लभ्यते ॥ ५१ ॥
 अस्माभिर्यो वरो दीयते स गुरुणापि दीयतेऽतो गुरुस्त्रिभूर्तिः ॥ ५२ ॥

इत्युक्त्वा दीपकं विष्णुर्जगाम स यथाऽऽगतः ।

कले शृणु महात्मानं विद्धि सद्गुरुसेवकम् ॥ ५३ ॥

एवं लब्धवरो विष्णोर्दीपको गुरुसम्मुखम् ।

आगत्य तं ननामाय सर्वज्ञः प्राह तं गुरुः ॥ ५४ ॥

वद शिष्य हृषीकेशस्त्वया सम्भाषितः किल ।

किं ते ददौ त्वया किं वा याचितं हि मदात्मंहृत् ॥ ५५ ॥

दीपकः प्राह तं दत्तो हृषीकेशेन मे वरः ।

अनिच्छतेऽपि हि भक्त्यादभक्तिरक्षला ॥ ५६ ॥

तात्पर्येण भक्त्यादमेवा मुष्मत्पदाब्जयोः ।

दृढभक्तिरिति स्वामिन्दरो मे विष्णुनाऽर्पितः ॥ ५७ ॥

इति शिष्यवचः श्रुत्वा सन्तुष्टः स गुरुस्तदा ।

प्रसन्नः प्राह सुचिरञ्जीव काशीपुरो वस ॥ ५८ ॥

सिद्धयस्त्वद्वचोऽधीना निषयो द्वारि सन्तु ते ।

त्वदधीनो विश्वनाथो भूयात्सन्तोषतो मम ॥ ५९ ॥

इत्युक्त्वा विष्णुर्जगाम ॥ ५३ ॥ हे कले एवं महात्मा गुरुभक्तः गुरुमेव
ननाम । सर्वज्ञो गुरुः प्राह । त्वया विष्णुः संभाषितः । किं याचितं ॥ ५५ ॥
॥ ५६ ॥ दीपक आह । अनिच्छते ते निश्चला भक्त्यादभक्तिर्दृष्टा इति श्रुत्वा
प्रसन्नो गुरुः प्राह । चिरं जीव, काशीं वस, सिद्धयस्ते वाक्याधीनाः । ते द्वारि

स्मरिष्यन्ति जना ये त्वां तत्कष्टं नाशमेप्यति ।
 नन्दन्ति पुत्रदाराद्यैस्ते त्वत्स्मरणमात्रतः ॥ २६० ॥
 इत्युक्त्वा दीपकं सोऽपि वेदधर्मा महामुनिः ।
 विपापो विरजो दिव्यदेहस्तत्क्षणमायंभौ ॥ ६१ ॥
 परीक्षितुं शिष्यमायं बुद्ध्या कुष्टीव सोऽभवत् ।
 यस्तापसो महाज्ञानी पापशंका कुतोऽस्य तु ॥ ६२ ॥
 मुनिः काशीपुरीं यातो लोकानुग्रहकांक्षया ।
 श्रीकाशीक्षेत्रमहिमा नैकजन्माघसङ्घहृत् ॥ ६३ ॥
 इति दर्शितमेतेन ये काशीवासतत्पराः ।
 अधर्मनिरता वाऽपि नास्ति तेषां पुनर्भवः ॥ ६४ ॥
 एवं श्रीमद्गुरुवरमहाशिष्यसत्कीर्तिरुक्ता
 शीतस्मामृत्ययउदधिजावल्लभौदार्ययुक्ता ।
 तिष्ण्यायापि प्रतिवचनतः पद्मजातेन चोक्ता
 सूतेनाथो शुनैकसुतमुह्यर्षिभ्य एपाऽप्यनूक्ता ॥ ६५ ॥

निधयश्च मत्सतोपादिभ्रानाथोऽपि तत्राधीनः । ये त्वां स्मरिष्यन्ति तेषां कष्टं
 न ते पुत्रदाराद्यैर्मोदिष्यते ॥१८-६०॥ इत्युक्त्वा वेदधर्मा विपापो दिव्य-
 देहोऽभूत् । शिष्यपरीक्षार्थं कुष्टीवाभवत् । महाज्ञानी तापसस्तस्य कुतः पाप-
 शंका । स लोकानुग्रहेच्छया काशीं गतः । एवमनेकजन्माघहृत्काशीमहिमां ।
 एवं गुरुरा दर्शितं अधर्मनिरतानामपि काशीवासिनां न पुनर्जन्म ॥६१-
 ६४॥ एवं ब्रह्मणा कलये कथितं । तत्सूतेन शौनकादिभ्य उक्तं । कलिब्रह्म-

१ शुशुभे २ वस्तुतो न कुष्टी ३ मुनिना ४ शीतस्मामृत्जावल्लभः
 शिष्यः ५ यउदधिजावल्लभो विष्णुः ६ कलये ७ शौनकः ८ पथादुक्ताः

एवं ब्रह्मवचो निशम्य स कलिर्नत्वा तदुक्तं मुदा
मूर्धाऽऽधाय भुवं ततः स्म चरति ब्रह्मोक्तवत्सर्वदा ।
सिद्धः प्राह स नामधारक गुरो यस्यास्ति भक्तिर्वरा
सीर्त्वाऽऽश्वेनैव मन्वाभ्युधि परगतिस्तेनैव लब्धाऽचिरात् ॥
यत्र कुत्र ददा भक्तिर्यदा यस्य महात्मनः ।
तत्र तत्र महादेवः प्रकाशमुपगच्छति ॥ ६७ ॥
भक्तिर्यस्य निजे गुरो हरिहरब्रह्मात्मबुद्ध्या स्थिरा
यो वाचा मनमाऽनिशं सुवचसा संसेवते सोऽचिरात् ।
ईशानुग्रहपात्रमेव भवति क्षिप्रं यथा दीपकः
श्रीशस्त्वद्भक्तवर्तितां चरति यः स्वायेष्टधीदीपकः ॥ ६८ ॥
गङ्गाधरस्य तनयो हि सरस्वतीति
ख्यातः प्रणम्य विनतोऽर्धयति स्म सर्वान् ।
श्रोतृच्छिद्यक्तिवदिदं मम वाक्यमत्र
न्यूनं सुपूर्णमधुनाऽस्तु भवत्प्रसादात् ॥ २६९ ॥

वचः श्रुत्वा नत्वा तद्राज्ञां धिरसा धृत्वा, भुज गत्वा, तथाऽऽचरत् । हे
नामधारक, गुरो यस्य भक्तिः स शीघ्रं मन्वाभ्ये. पारं यायात् ॥ ६६ ॥
यत्र यत्र ददा भक्तिस्तत्र तत्र महादेवः प्रकाशं प्राप्नोति । यस्य ब्रह्मविष्णु-
शिवमुद्रया गुरो भक्तियो वाह्मनःकार्यैर्गुरुं भजते स ईश्वरानुग्रहपात्रः दीपक-
वद्भवति । विष्णुरपि तदर्धनः ॥ ६८ ॥ श्लो. गङ्गाधरस्य तनयो हि
सरस्वतीति ख्यातः प्रणम्य विनतोऽर्धयति स्म सर्वान् ॥ श्रोतृच्छिद्यक्तिवदिदं
मम वाक्यमत्र न्यूनं सुपूर्णमधुनाऽस्तु भवत्प्रसादात् ॥ २६९ ॥

१ चरति स्म भूतार्थे लट् २ आशु एव ३ स्वभक्तबुद्धिप्रकाशकः
४ प्रार्थयति.

(इति) श्रीसिद्धनामधारकसंवादरूपेण सरस्वत्यांख्यगङ्गा-
धरात्मजविरचितनरसिंहसरस्वत्युपाख्यानसंज्ञितमहाराष्ट्रभाषा-
न्वितगुरुचरित्रसमानार्थायां वासुदेवानन्दसरस्वतीयविरचि-
तायां श्रीगुरुसंहितायां कलिब्रह्मसंवादान्वितसिद्धनामधारक-
संवादाख्यो द्वितीयः (अध्यायः) ॥ आदितः श्लोकाः॥४१५॥

॥ इति चूर्णिकायां द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

॥ इति द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

॥ अथ तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

श्रीगणेशाय नमः । श्रीगुरुदत्तात्रेयाय नमः ।
एवं सिद्धमुनेर्वाक्यं भक्तियुक्तं सविस्तरम् ।
श्रुत्वा सन्तोषमापन्नः प्रात्रवीचामधारकः ॥ १ ॥
जय सिद्धमुने त्वं मे संसारार्णवतारकः ।
संशयो मे समुच्छिन्नो मनोगत इहाधुना ॥ २ ॥
त्वत्तः सर्वं मया लब्धं मग्नोऽस्म्यानन्दसागरे ।
विजातं परमं तत्त्वं मया तव मुखाद्गुरोः ॥ ३ ॥
त्वन्मुखाद्गलितं पीत्वा सद्गुरोर्महिमामृतम् ॥
नानन्दो माति मे चित्ते भोःस्वामिस्ते प्रसादतः ॥ ४ ॥

तृतीयाध्यायसारसंग्रहश्लोकः ।

तृतीयेऽध्यायेऽम्भोऽनशनमिति मानेः प्रथमतो-
म्बदीपोऽपाद्विष्णुव्रतहविर्मिया वैष्णवमतः ॥
ब्रजानिका धोर्नारिति शपति दुर्वाससि हरि-
स्तभादाभ्यापं यन्निजसहनताऽमूच्छिखरिणी ॥ १ ॥

श्रीगणेशाय नमः । एवं सविस्तरं सिद्धस्य वाक्यं श्रुत्वा सन्तुष्टो नाम-
धारक आह ॥ १ ॥ भोः सिद्ध जय । त्वं संसारस्निधुतारकोऽसि अद्य मे
संसारपश्चिन्नः ॥ २ ॥ त्वत्तः सर्वं लब्धं । आनन्दाब्धौ मग्नोऽस्मि । त्वत्तः
परतत्त्वं ज्ञातं ॥ ३ ॥ त्वन्मुखाद्गलितं गुरुस्मिन्मामृतं पीत्वा मच्चित्ते आनन्दो
न माति ॥ ४ ॥ भक्तः कुत्र वासः क वा प्राप्तः कथय । तव दासो

कुत्रास्ति भवतो वासो वासो वा कुत्र मे वद ।
 दासोऽहं ते भवामीति कराम्यां तत्पदेऽग्रहीत् ॥ ५ ॥
 ततः सिद्धः कृपालुः स हृष्ट आलिंग्य तं मुदा ।
 आशीर्भिरभिनन्द्याथ निजवृत्तान्तमववीत् ॥ ६ ॥
 यत्र यत्र गुरोर्वासो वासो मे तत्र तत्र च ।
 वासो ममापि सततं गुरुस्मरणमेव हि ॥ ७ ॥
 महिमामृतपानं मे श्रीगुरोर्नित्यवृत्तिदम् ।
 सदा संसेव्यते भक्त्या पश्येदं पुस्तकं शुभम् ॥ ८ ॥
 मुक्तिर्मुक्तिः परार्थश्च वाञ्छितं सकलं द्रुतम् ॥
 श्रीसद्गुरोश्चरित्रस्य श्रवणादेव लभ्यते ॥ ९ ॥
 धनार्थी चाक्षयधनं लभते श्रुतिमात्रतः ॥
 पुत्रपौत्रगवादींश्च तत्कामो ज्ञानमप्युत ॥ १० ॥
 समाहं यः शुचिर्भक्त्या पठेद्वा शृणुयादपि ॥
 तन्मनोरथसिद्धिः स्यादपुत्रः पुत्रवान्भवेत् ॥ ११ ॥
 ग्रहरोगादिपीडाऽपि न कदाऽपि भविष्यति ।
 मुच्यते बंधनाद्बद्ध एतच्छ्रवणमात्रतः ॥ १२ ॥

भवामीति ननाम ॥ ५ ॥ ततः कृपालुः सिद्धस्तपालिंग्याऽऽशियो दत्त्वा
 स्ववृत्तान्तमाह ॥ ६ ॥ यत्र यत्र गुरोर्वासस्तत्र तत्र मे वासः । गुरुस्मरणं
 मम वासः ॥ ७ ॥ गुरुमहिमामृतपानं मे वृत्तिदं । भक्त्येदं पुस्तकं सेव्यते
 ॥ ८ ॥ मुक्तिर्मुक्तिर्वाञ्छितार्थश्च श्रीगुरुचरित्रश्रवणादेव लभ्यते । यच्छ्रवणा-
 दक्षयधनं पुत्रगवादि ज्ञानं च लभ्यते ॥ ९ ॥ १० ॥ यः शुचिर्भूय
 भक्त्या समाहं पठेच्छृणुयाद्वा तन्मनोरथसिद्धिर्भवेत् । तत्र ग्रहरोगादिपीड
 कदाऽपि न । यच्छ्रवणतो बद्धो बंधान्मुच्यते ॥ ११-१२ ॥ यो भक्त्य

यः शृणोति नरो भक्त्या शतायुर्ज्ञानवान्भवेत् ।
 ब्रह्महत्यादिपापानि नश्यन्ति श्रवणेन हि ॥ १३ ॥
 इति सिद्धवचः श्रुत्वा नत्वा तं नामधारकः ।
 ग्राह स्वामिन्द्यासिन्धो मां तारय भवाम्बुधेः ॥ १४ ॥
 लब्धो ज्योतिर्मयः साक्षाद्गुरुमूर्तिस्त्वमेव मे ।
 स्वामिन्गुरुचरित्रस्य श्रवणेच्छा ममापि हि ॥ १५ ॥
 तृपिताय यथा मार्गे यथेष्टं दीयतेऽमृतम् ।
 भयानपि तथा मेऽद्य चरितामृतपानदः ॥ १६ ॥
 नैर्धं तमो यथाऽपैति सूर्यालोकं विलोकनात् ।
 ममाज्ञानं तथाऽपेयाच्चरितश्रवणाद्गुरोः ॥ १७ ॥

इत्थं समाकर्ण्य स नामधारकव्याहारमाश्वास्य स दुःखहारकः ।
 दत्त्वाऽभयं तस्य करं प्रगृह्य तं निन्द्ये द्रुमं सद्गुरुमूर्तिसेवितम् १८
 अश्वत्थसंज्ञे किल कल्पवृक्षे ज्ञानप्रदे सद्गुरुसन्निधाने ।
 स्वयं समासीन इमं समीपे प्रीत्योपवेश्याय जगाद् सिद्धः १९
 शृणोति स नरः शतायुर्ज्ञानराश्र भवेत् । ब्रह्महत्यादिपापं श्रवणादेव
 नश्यति ॥ १३ ॥ इति श्रुत्वा नामधारको नत्वाऽऽह । भोः स्वामिन्द्यासिन्धो
 भरसागरात् मां तारय । त्वमेव साक्षाज्ज्योतिर्मयो गुरुर्द्विधः । भोः स्वामिन्-
 मापि गुरुचरित्रश्रवणेच्छा वर्तते । तृपिताय मार्गेऽमृतम् इव मे चरितामृतपा-
 नदो मय ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ सूर्योदये यथा सर्वथा तमो विनश्यति तथा
 गुरुचरित्रश्रवणात्ममाज्ञानं नष्टं ॥ १७ ॥ एवं श्रुत्वा सिद्धस्तमाश्वास्याभयं
 दत्त्वा गुरुमनाश्रयस्थाश्र उपविश्य तं चोपवेश्य प्रीत्या जगाद् ॥ १९ ॥

१ निधि भक्षं २ गच्छति ३ सोतः ४ संतुं शस्त्रुपात् ५ वचनं
 ६ अश्वत्थसंज्ञं ७ नामधारकं.

शृणु शिष्य दृढा भक्तिरज्ञानस्य न ते गुरौ ।
 संशयाविष्टचित्तत्वाच्चिन्ताक्लेशादि तेऽभवत् ॥ २० ॥
 आश्चस्ते दृढभक्तिं यः सदाचारो नरो गुरौ ।
 स जानीयाद्गुरो रूपं स एवामीष्टभाग्भवेत् ॥ २१ ॥
 इति श्रुत्वा पुनर्नत्वा तं सिद्धं नामधारकः ।
 उवाच करुणं दीनः प्रथयावनतो भृशम् ॥ २२ ॥
 संसाराब्धौ निपतितो निमग्नोऽज्ञानवारिणि ।
 त्रितापवड्वातप्तः कामादिग्रहवेष्टितः ॥ २३ ॥
 ज्ञाननावि समारोप्य मामितो नाविको भवान् ।
 प्रेरयित्वा कृपावायुं परं तीरं नयत्वरम् ॥ २४ ॥
 इति श्रुत्वा सकारुण्यं प्रार्थितः सिद्ध आह तम् ।
 कृपाकरं निजकरं तस्य विन्यस्य मूर्धनि ॥ २५ ॥
 नामधारक मा भीस्त्वं चिन्तां सन्त्यज दूरतः ।
 उत्तिष्ठोत्तिष्ठ भद्रं ते करिष्ये त्वामसंशयम् ॥ २६ ॥

रे शिष्य, गुरौ ते दृढा भक्तिर्न । संशययुक्तत्वात्तव क्लेशाः । यः सदाचारो
 गुरौ दृढभक्तिः स गुरुरूपं जानीयात्स एवेष्टभाक् । इति श्रुत्वा प्रणतो नाम
 धारकः सकारुण्यमाह । अज्ञानजले संसाराब्धौ मग्नोऽस्मि । त्रितापतप्त
 कामादिग्रहवेष्टितं मां ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ ज्ञाननौकाश्रयेण
 भवान्कृपावायुं प्रेरयित्वा परं तीरं नयतु ॥ २४ ॥ इति सदयं प्रार्थितः सिद्ध
 स्तन्मूर्ध्नि करं विन्यस्य प्राह । मा भीक्षिन्तां त्यज । ते भद्रमस्तु । उत्तिष्ठ
 त्वामसंशयं करिष्ये । यस्य दृढभक्तिर्न स क्लेशभार्गी श्रीगुरुस्तस्य वि

यस्य नास्ति दृढा भक्तिः स सदा क्लेशदैन्यभाक् ।
श्रीगुरुस्तस्य किं कुर्यात्संशयावेष्टितस्य तु ॥ २७ ॥

संशयं मानसे धृत्वा जातोऽसि त्वं मुदुःखभाक् ।
विहाय संशयं तस्माच्छुद्धस्व ज्ञानवान्भव ॥ २८ ॥

निःसंशयं भज गुरुं सोऽभीष्टं ते प्रदास्यति ।
भजतोऽनुमजत्येव भक्तं नोपेक्षते निजम् ॥ २९ ॥

गुरुं विद्धि कृपासिन्धुं वेदशास्त्रादिविश्रुतम् ।
किन्दुर्लभं तच्छरणशरणस्य तु भूतले ॥ ३० ॥

वदान्यः कामदः कोऽथ वदान्यः स च मेघवत् ।
मेघो वर्षति सर्वत्र तारतम्यं न वीधते ॥ ३१ ॥

तथैव मद्गुरुः कामपूरकोऽस्ति तथाऽपि हि ।
न तिष्ठत्युदकं तृच्चदेशे गते तु तिष्ठति ॥ ३२ ॥

कुर्यात् ॥ २९ ॥ २७ ॥ संशयं धृत्वा त्वं दुःखभागी । अतः संशयं
स्पृश्या श्रद्धया ज्ञानवान्भव । निःसंशयं गुरुं भज स तेऽभीष्टं दास्यति ।
निजभक्तं नोपेक्षते गुरुः कृपासिन्धुर्देवतः । तच्छरणस्य किं दुर्लभं
॥ २८ ॥ ३० ॥ स दाता मेघवत्कामदः तारतम्यं नेक्षते । मेघे वर्षत्यपि
अनुमददेशे न तिष्ठति, गते तु तिष्ठति यथा, तथाऽन्व कृपा दृढभक्ते
तिष्ठति न दाग्भिके ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ तस्मान्ननोरागायधर्मद्वन्द्वमस्या गुरु

दृढमक्तिर्गतिसमो दांभिकस्तूच्चदेशयत् ।
 तस्माद्वाकायहृद्धर्मैर्दृढभवत्या गुरुं भज ॥ ३३ ॥
 गुरुर्निरूपमो यस्य शिष्यः संस्पर्शमात्रतः ।
 मायामयप्रपञ्चं तु परं ब्रह्मैव पश्यति ॥ ३४ ॥
 नोपमा कल्पवृक्षस्य युक्ताऽन्न स तु कल्पितम् ।
 ददाति श्रीगुरुर्भूयो दत्तेऽसंकल्पितं द्रुतम् ॥ ३५ ॥
 तस्मात्त्वं संशयं त्यक्त्वा निगमागमविश्रुतम् ।
 चरणं शरणं गच्छ कामधेनुं जगद्गुरोः ॥ ३६ ॥
 इत्युक्तः स क्षणं ध्यात्वा प्राञ्जलिर्नामधारकः ।
 अनुग्रहो गुरोरेव इति मत्वाऽब्रवीदिदम् ॥ ३७ ॥
 योगेश्वर कृपासिन्धो कामधेनुस्त्वमेव मे ।
 सेवकोऽहं तव स्वामिन्भवभीतिहरो भव ॥ ३८ ॥
 विस्तृतं भवतो वाक्यं श्रुत्वा गुरुपदाम्बुजे ।
 संलग्नं मे मनो लीलाश्रवणोत्कण्ठितं गुरोः ॥ ३९ ॥

भज ॥ ३३ ॥ स गुरुर्निरूपमः । यत्स्पर्शमात्रेण शिष्यः प्रपञ्चं ब्रह्मैव
 पश्यति । नात्र कल्पवृक्षोपमा युक्ता । स कल्पितं दत्ते गुरुस्त्वकल्पित-
 मपि । तस्मात्त्वं निःसंशयं कामधेनुं जगद्गुरुं शरणं भज ॥ ३४ ॥ ३५ ॥
 ततः क्षणं ध्यात्वा नत्वा गुरोरेनुग्रहोऽयमिति नामधारक आह । भोः सिद्ध
 योगेश्वर स्वामिन्स्त्वं मेव मे भवमीति हर । सविस्तरं भवद्वाक्यं
 श्रुत्वा गुरुपदे लग्नं मे मनो गुरुचरितश्रवणोत्कण्ठितं जातं ॥ ३७ ॥ ३९ ॥

त्रिमूर्तिः श्रीगुरुः साक्षाद्यदि तर्हि कुतो मुनि ।
 मत्यात्मनाऽवतीर्णोऽत्र तन्मे कथय ते नमः ॥ ४० ॥
 उवाच सिद्धः साधो त्वं शिष्यचन्द्रोऽमि केवलम् ।
 मम बोधसमुद्रोऽयं पूरितः प्रक्षतस्त्वया ॥ ४१ ॥
 महानन्दाप्तिकालस्तं गुरुदास्योदयोऽपि च ।
 उपस्थितोऽचिरादेव त्वं ब्रह्मानुभविष्यसि ॥ ४२ ॥
 पर्यटन्तं क्षितितले कोऽपि मां नैव पृच्छति ।
 गुह्यलीलामृतं त्वद्य शुश्रूषुस्त्वं भवेक्षितः ॥ ४३ ॥
 ऐहिकामुष्मिकार्येच्छा यम्य तस्य तु रोचते ।
 चरितं तच्छृणुष्वद्य कृत्वा शिर्करणं दृढम् ॥ ४४ ॥
 त्वमसि श्रीगुरोर्भक्तस्ततस्ते मतिरीदृशी ।
 लप्स्यसे त्वं चतुर्वर्गान्ममेदं निश्चितं मतम् ॥ ४५ ॥
 धनधान्यादिमम्पत्तिः पुत्राः पौत्राः श्रुतिः स्मृतिः ।
 आयुः मौख्यं गतिश्चति लभ्या यच्छ्रयणान्मृणाम् ॥ ४६ ॥

श्रीगुरुः साक्षात् त्रिमूर्तिर्यदि तर्हि कुतो मुनि नस्त्वजानः ॥ ४० ॥ सिद्ध
 आह । शिष्यचन्द्रेण त्वया मे बोधोऽभिः प्रपूरितः । गुरुदास्योदयात्प्रान-
 न्दप्राप्तिकाल उपस्थित- । शीघ्रं ब्रह्मानुभविष्यसि ॥ ४१ ॥ मुनि पर्यटन्तं
 मां न कोऽपि पृच्छति । त्वमेवद्य शुश्रूषुस्त्वं । ऐहिकामुष्मिकार्येच्छा
 यम्य तन्मेदं चरितं रोचते । दृढान्त-रूपेण तन् शृणु ॥ ४३ ॥ ४४ ॥
 तं मत्तोऽप्यतन्ने मनिरिदृशी । त्वं चतुर्वर्गं लप्स्यसे । धनादिसम्पत्तिं
 पुत्रार्दान्मौख्यमायुस्ते गतिं च ॥ ४५ ॥ लीलाविहारिणो विभोर्दृग्पस्य

गुरुलीला कामधेनुर्वेदशास्त्रमताऽऽद्वैता ।
 लीलाविहारिणो मर्त्यरूपिणोऽरूपिणो विमोः ॥ ४७ ॥
 भूमेर्भारवताराय भक्तोद्गाराय मारिष ।
 एष वेपथरो भूत्वा कुरुते धर्मपालनम् ॥ ४८ ॥
 इति सिद्धवचः श्रुत्वा नत्वा तं नामधारकः ।
 पप्रच्छेद्भावताराणां निदानं किं महामते ॥ ४९ ॥
 स्वामिन्मयि कृपां कृत्वा विस्तरेणैव तद्वद ।
 उवाच सिद्धः शृणु भो निर्गुणं ब्रह्मवस्तु यत् ॥ ५० ॥
 जगदादि स्वतोऽनादि यदेकं चाद्वितीयकम् ।
 तत्स्वशक्तिसमावेशात्त्रिगुणं विश्वकारणम् ॥ ५१ ॥
 यत्स्वतंत्रं तदेवासाद्ब्रह्मविष्णुशैश्वर्यधृक् ।
 सृष्टिस्थितिप्रलयकृद्रजःसत्त्वतमोगुणैः ॥ ५२ ॥
 कः स्रष्टा रज उद्रेके सत्त्वोद्रेकेऽस्य केशवः ।
 पोष्टाऽन्ते तम उद्रेके हर्ता रुद्रः स्वयम्प्रभुः ॥ ५३ ॥

गुरोर्लीला कामधेनुर्वेदसम्मता ॥ ४७ ॥ भूमेर्भारवताराय भक्तोद्गाराय मारिष
 वेपथरी भूत्वा धर्मपालनं कुरुते ॥४८॥इति श्रुत्वा नत्वा नामधारक आह ।
 ईशानताराणां मूलकारणं किं स्वामिन्कृपां कृत्वा विस्तरेण तद्वद । सिद्ध
 आह । यन्निर्गुणं ब्रह्म जगत्कारणं तदेव सत्त्वरजस्तमोगुणैरूपत्तिस्थिति-
 त्पर्यायं ब्रह्मविष्णुरुद्ररूपधरं जातम् ॥४९ ॥ ५२ ॥ रज उद्रेके ब्रह्मा स्रष्टा,
 सत्त्वोद्रेके विष्णुः पाता, तम उद्रेके रुद्रः संहर्ता सृष्ट्यादिकर्तारः 'प्रभवो

॥ देवर्षिभिरिति शेषः २ हे मारिष आर्य ३ आदिकारणं ४ जग-
 त्कारणं स्वतः कारणराहितं ५ माया ६ प्रजापतिः

नेते परस्परं मित्रास्त्रयः कार्यानुसारिणः ।
 सृष्ट्यादिलीलाकर्तारः प्रसिद्धाः प्रभवः श्रुतौ ॥ ५४ ॥
 अम्बरीषाभिघ्नः कश्चित्सूर्यवंशीयपार्थिवः ।
 एकादशीव्रतपरो विष्णुभक्तो दृढव्रतः ॥ ५५ ॥
 नानावतारस्वीकारे स निमित्तमभृद्धिभोः ।
 तत्सर्वं तेऽभिघ्नास्यामि सावधानमना भव ॥ ५६ ॥
 उपोष्य विधिना राजा नित्यंमेकादशीदिने ।
 आतिथेयः स कुरुते सर्वदा हरिचिन्तनम् ॥ ५७ ॥
 एवं सत्येकदा तस्य दुर्वासा गृहमागतः ।
 साक्षात्तद्ब्रतभङ्गाय दुर्दिवं किमुपागतम् ॥ ५८ ॥
 एकनाल्यत्रशिष्टाभूत्तद्दिने द्वादशा तिथिः ।
 आतिथेयोऽम्बरीषस्तं गतो भीतोऽपि सम्मुखम् ॥ ५९ ॥

नेते मित्राः ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ अम्बरीषाख्यः काश्चित्सूर्यवंशीयो राजा विष्णु-
 भक्त एकादशीव्रतपर आस ॥ ५५ ॥ विष्णोर्नानाकारस्वीकारे स निमित्तम-
 भूत् तच्चे वश्ये । सावधानतया शृणु ॥ ५६ ॥ विधिनोपुष्य एकादश्यां
 सर्वदा हरिचिन्तनं कुरुते । एवं सति व्रतभंगाय दुर्दिनमिव दुर्वासाः
 कदाचिद्गृहं प्रायः ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ एकादश्यां शिष्टायां द्वादशां प्राप्तं तं
 दृष्ट्वा भीतोऽम्बरीषः संमुखं गत्वा तमानीय पादौ प्रक्षुल्य संपूज्य नत्व
 कुशलं पृष्ट्वा प्राह । शीघ्रमनुष्ठानं समाप्य पारणार्थं भवानागच्छत्विति

तं समानीय पांनीयमानीय विधिनाऽस्य सः ।
 पादौ प्रक्षाल्य सम्पूज्य पृज्यमेतमपूजयत् ॥ ६० ॥
 तं नत्वा कुशलं पृष्ट्वा प्राह शीघ्रमनुष्ठितिम् ।
 कृत्वैतु पारंणयाऽऽशु भवान्स्वल्पाद्य संत्तिथिः ॥ ६१ ॥
 तथेति स नदीं गत्वा चक्रे कर्म चिरक्रियः ।
 व्रतमङ्गातिथित्यागदोपमीत्या सँ शङ्कितः ॥ ६२ ॥
 विचार्य स्वगतं राजा जलपानेन मे भवेत् ।
 अधुनोभयसंसिद्धिरिति मत्वा पपी जलम् ॥ ६३ ॥
 अत्रान्तरेऽपि दुर्वासा आगत्य कुपितोऽवदत् ।
 बुमुक्षितातिथिं हित्वा कथं पानं त्वया कृतम् ॥ ६४ ॥
 एवमुक्त्वा स दुर्वासाः शापं दातुं प्रचक्रमे ।
 भीतो राजाऽस्मरच्छार्ङ्गधरं तं भक्तवत्सलम् ॥ ६५ ॥
 स्मृतमात्रस्तदा प्राप्तो धेनुर्वत्समिव द्रुतम् ।
 नारायणः सकरुणः शरणागतरक्षणः ॥ ६६ ॥

प्रार्थयामास ॥६९॥६१॥ तथेति स मुनिर्नदीं गत्वा चिरं कर्माकरोत् व्रत-
 भंगमिया शंकितो राजा जलपानेनोभयसिद्धिरिति मत्वा जलं पपी ॥६२॥
 ६३॥ तदा दुर्वासा एष्य कुपित आह । बुमुक्षितातिथिं त्यक्त्वा कस्मात्त्वया
 पानं कृतं । इत्युक्त्वा शापं दातुं प्रचक्रमे । तदा भीतो राजा भक्तवत्सलं
 विष्णुमस्मत् ॥६४॥६५॥ तदैव धेनुर्वत्समिव शरणागतवत्सलो विष्णुस्तं
 प्राप ॥६६॥ राज्ञानायोनीर्गच्छेति मुनी शपति तन्मध्ये विष्णुरुपागतः ।

१ उदकं २ पूजायोग्यं ३ अनुष्ठानं ४ भोजनाय ५ सतो विष्णोस्तिथिर्द्रव-
 दधी ६ स राजा शंकितः ७ हे बुमुक्षित, बुमुक्षितश्चासावतिथिव्य तमिति वा.

राजधानायोनिमाक् त्वं भवेति स अशाप तम् ।
 यावत्तावद्वृषीकेअस्तयोर्मध्ये समागतः ॥ ६७ ॥
 मुनेर्वाक्यं न मिय्येति भीतो राजा हरेः पदम् ।
 जग्राह स महाविष्णुर्वभापे भक्तवत्सलः ॥ ६८ ॥
 मुने रक्षाम्यमुं भक्तं शापं देहि तमेव मे ।
 नायं सोढुं प्रभुर्भक्तवात्सल्यान्मे सहिष्णुता ॥ ६९ ॥
 ईश्वरांशोऽपि दुर्वासा विचार्य स्वगतं जगौ ।
 अवतीर्यैष शापेन भुवो भारं हरिष्यति ॥ ७० ॥
 सुचिरेणापि तपसा भगवान्भुवि दुर्लभः ।
 अम्बरीषप्रभाषेण शापसम्बन्धकारणात् ॥ ७१ ॥
 भविष्यत्यत्र मुलमः श्रीपतिः नहितः श्रिया ।
 अवतीर्य स्वभक्तानामुद्धर्ता भविताऽभवः ॥ ७२ ॥
 अस्मै परोपकारार्थं शापो देयो दयावते ।
 किमम्बरीषजनुषा भूभागोऽयं हरिष्यति ॥ ७३ ॥

मुनेर्वाक्यं मोहं नेति भीतो राजा हरेः पदं जग्राह । तदा भक्तवत्सलो
 विष्णुराह । मुने भक्तं रक्षामि, तमेव शापं मे देहि, नायं सोढुं प्रभुः भक्तवात्स-
 ल्यान्मे सहिष्णुता । तदा दुर्वासा विचार्यैह । विष्णुः शापेनावतीर्य भूभारं
 हरिष्यति । यद्विराजतपसाऽपि दुर्लभः शापसम्बन्धात् ॥ ६७-७१ ॥ अत्र
 मुद्रमो भविष्यति । श्रिया सहावतीर्य भक्तानुद्धरिष्यति ॥ ७२ ॥ ततोऽस्मै
 परोपकारार्थं शापो देयः । किमम्बरीषशापेनेपि विचार्य दुर्वासाः शापं दास्य-
 न्निदमाह । स्थूलभूतानिमानोऽपि विधाना त्वं मस्यादिगुणैर्दशभारभ-

इत्थं विचार्य दुर्वासा चासार्थमवनौ हरेः ।
 शापं तमेव हरये प्रदास्यन्निदमब्रवीत् ॥ ७४ ॥
 स्थूलद्रुस्मनिवासोऽपि विद्यात्माऽपि क्षितावज ।
 दशवारं च मत्स्यादिरूपैरवतरिष्यसि ॥ ७५ ॥
 इति दुष्टान्तकः शिष्टरक्षको मुनिनाऽर्पितम् ।
 शापं प्रीत्या स्वीचकार कारणात्मा दयाधनः ॥ ७६ ॥
 नारायणोऽनन्तरूपो भगवान्भक्तवत्सलः ।
 अस्यावतारा मत्स्याद्या उक्त्वा भागवतादिषु ॥ ७७ ॥
 क्वचित्स्पष्टान्कचिद्गुणांस्तान्निदुर्बलवादिनः ।
 कुतो विमूढा जानन्ति यत्र वेदोऽपि शङ्कितः ॥ ७८ ॥
 चमत्कारोऽपि चान्योऽयमनसूया मनस्विनी ।
 पतिव्रताशिरोरत्नं ध्रुतावपि च विधुता ॥ ७९ ॥
 तस्या गृहं समागत्य मध्याह्नेऽतिथिरूपिणः ।
 त्रिमूर्तयः सुतास्तस्या अभवन्न्रियोपितः ॥ ८० ॥
 इति श्रुत्वाऽथ पप्रच्छ पुनस्तं नामधारकः ।
 आश्चर्यं कथितं त्वेतदासन्पुत्राः कथं सुराः ॥ ८१ ॥

त्तरिष्यसि ॥ ७५ ॥ इति दुष्टान्तकः शिष्टरक्षको दशवारं विष्णुर्मुनिदत्तं शापं
 प्रीत्या स्वीचकार । अस्य विष्णोर्भस्वावतारा भागवतादिषुः ।
 क्वचित्स्पष्टान्कचिद्गुणांस्तान्निदुर्बलवादिनो विदुः न मूढाः । यत्र वेदोऽपि शङ्कितः
 ॥ ७४ ॥ ७८ ॥ चमत्कारं शृणु । याऽनमूया पतिव्रता विधुता तद्गृहेऽ-
 तिथिरूपिणस्त्रिमूर्तय एव तत्पुत्रा अभवन् ॥ ७९ ॥ ८० ॥ नामधारक
 आह । आश्चर्यं रूपे देवा अपि तत्पुत्राः कथं जाताः ॥ ८१ ॥ धन्योऽय-

घन्योऽयमग्निः कुत एष जातः स किंप्रभावोऽपि तथाऽनसूया ।
 सविस्तरं तूत्तरमार्तवन्धो बन्धोच्छिदाख्याहि सुबोधसिन्धो ८२
 इति स तदनुयोगं कामितानन्दयोगं
 सकलमलवियोगं सन्मुमुक्षूपयोगं ।
 इदमतिरवधार्य प्रात्रवीदार्यवर्ष-
 खितनुजनुरनार्यध्वंसकं शिष्यवर्षम् ॥ ८३ ॥

ॐ तत्सत् ॥ (इति) श्रीसिद्धनामधारकसंवादरूपेण सर-
 स्वत्याख्यगङ्गाधरात्मजविरचितनरसिंहसरस्वत्युपाख्यानसंज्ञित-
 महाराष्ट्रभाषान्वितगुरुचरित्रसमानार्यायां वासुदेवानन्दसरस्वती-
 यतिविरचितायां श्रीगुरुसंहितायां ज्ञानकाण्डे तृतीयः
 (अध्यायः) ॥ आदितः श्लोकाः ॥ ४९८ ॥

मग्निः किंप्रभावः, अनसूया वा कीदृशी, हे कृपालो, एतत्सविस्तरं कथय ॥
 ८२ ॥ इति स तदनुयोगं कामितानन्दयोगं सकलमलवियोगं सन्मुमुक्षु-
 पयोगं । इदमतिरवधार्य प्रात्रवीदार्यवर्षखितनुजनुरनार्यध्वंसकं शिष्यवर्षम् ॥
 ८३ ॥

इति चूर्णिकायां तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

॥ इति तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

॥ अथ चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

॥ श्रीः ॥ एवं शिष्यस्य सम्प्रश्नं श्रुत्वा सिद्ध उवाच तम् ।
साधु सोधु त्वया पृष्टं प्रीतिर्गुरुरूपदेऽस्ति ते ॥ १ ॥
धन्या मान्याऽस्ति ते वाणी त्वं हि शिष्यशिलामणिः ।
त्वत्प्रश्नश्रवणेनैव गुरुलीला स्मृताऽऽदितः ॥ २ ॥
प्रश्नस्तेऽयं समीचीनः सादरं कथयामि ते ।
आरभ्य सृष्टितः सर्वमन्नेर्जन्मादि यच्छ्रुतम् ॥ ३ ॥
पुरा कल्पाम्बुधौ लीना विश्वसृष्टिरशेषतः ।
नारायणो वेदगीतो जलशायी तदाऽभवत् ॥ ४ ॥
रेतोरूपेण मनसा सकामोऽर्ण्डं पुराऽसृजत् ।
पुराकल्पे यत्र लीना नानाचेतनवासनाः ॥ ५ ॥

तुयं श्रीशः सत्यहृत्यै यथाऽन्नं
स्मेहतेऽदाद्याऽनसूया तथाऽन्नम् ॥

बाला भूत्वा दुग्धमस्याः पशुस्ते
यत्कीर्तिर्दिक्शाशिनी सर्वदाऽऽस्ते ॥ १ ॥

चतुर्थाध्यायसारसंग्रहश्चोक्तोऽयं ॥

श्रीः ॥ एवं शिष्यप्रश्नं श्रुत्वा सिद्ध आह । साधु पृष्टं
गुरुरूपदे ते प्रीतिरस्ति ॥ १ ॥ त्वं शिष्यशिलामणिर्धन्यं मान्यं च ते
धाक्यं त्वत्प्रश्नादेवादितो गुरुलीला स्मृता ॥ २ ॥ प्रश्नोऽयं समीचीनः
सादरं ते कथयामि । सृष्टित आरभ्यान्नेर्जन्म वक्ष्ये मृग्यु ॥ ३ ॥ पुरा
कल्पाम्बुधौ सृष्टिर्लीना तदा नारायणो जलशाय्यभवत् ॥ ४ ॥ पूर्वकल्पे
जीववासना यत्र लीनास्तदव्यक्तमण्डरूपेण संकल्पादेवाद्यजत् ॥ ५ ॥

हिरण्यगर्भसंज्ञं तद्ब्रह्माण्डं देववत्सरम् ।
 स्थित्वा भिन्नमभूच्चत्र सर्वोत्पत्तिः श्रुतीरिता ॥ ६ ॥
 स्वर्भूतले द्वे शकले विधात्रा निर्मितेऽमले ।
 भ्रुवोऽधः सप्तलोकाः स्युरुर्ध्वं सप्त सुतेजसः ॥ ७ ॥
 विष्णोर्नाभेरभृद्ब्रह्मा स चतुर्दशलोकसृष्ट् ।
 मनसा देहतथापि दिक्कालादीन्मसर्ज सः ॥ ८ ॥
 सृष्टिं वर्धयितुं चाग्रे ब्रह्मा विष्णोरनुज्ञया ।
 तपस्तप्त्वाऽपि चतुरः पुत्रान्सप्त च सोऽसृजत् ॥ ९ ॥
 मरीचिरभ्यङ्गिरसौ पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः ।
 वसिष्ठ इति सप्तैते मानसा ब्रह्मणः सुताः ॥ १० ॥
 शतरूपामनू ब्राह्मौ देवहृतिः सुता तयोः ।
 छायोत्पत्त्यर्द्धमस्त्री तत्पुत्र्यो ब्रह्मसुतैर्दृताः ॥ ११ ॥
 विधातृनेत्रजस्यात्रैर्धर्मपत्नी पतिव्रता ।
 अनसूया वेदंगेया जगदस्यैव केवलम् ॥ १२ ॥

हिरण्यगर्भसंज्ञं तद्ब्रह्माण्डं कश्चित्कालं स्थित्वा निर्भिन्नमभूत् । यतो जगदु-
 त्पत्तिः श्रुता ॥ ६ ॥ स्वर्भूतिति द्वे शकले जाते । भ्रुवोऽधः सप्तोर्ध्वं च सप्त
 लोकाः कल्पिताः ॥ ७ ॥ विष्णोर्नाभेर्जातेन ब्रह्मणा चतुर्दश लोका दिक्का-
 लादि च सृष्टं ॥ ८ ॥ विष्णोराज्ञया ब्रह्मा तपस्तप्त्वा मनसादीनन्यांश्चा-
 सृजत् ॥ ९ ॥ ते च मरीच्यत्रिपुलस्त्यांगिरःपुलहःक्रतुसिष्टाः ॥ १० ॥
 ब्रह्मणो जातौ शतरूपामनू तत्पुत्री देवहृतिः कर्द्धमर्षिणा विवाहिता ।
 तत्पुत्र्यो ब्रह्मपुत्रैर्दृताः ॥ ११ ॥ ब्रह्मनेत्राजातस्यात्तेः पत्नी पतिव्रताऽनसूया ।
 यस्याः पुत्रयंब्रह्मस्तस्याः सौर्दर्यवर्णने कः समर्थः ॥ १२ ॥ पतिसेवार्तां तां

तस्याः सुलक्षणायाः कः श्रेष्ठः सौन्दर्यवर्णने ।
 यस्याः पुत्रो हि नक्षत्रनाथश्चन्द्रोऽत्र विश्रुतः ॥ १३ ॥
 पतिसेवारता नित्यं तां विज्ञाय तपस्विनीम् ।
 भीता इन्द्रादयो देवाः स्वर्गेश्वर्यं हरिष्यति ॥ १४ ॥
 इति मत्वाऽमरवरा इन्द्राद्याः शरणं ययुः ।
 ब्रह्मविष्णुहरास्तेभ्यः सतीख्यातिं न्यवेदयन् ॥ १५ ॥
 इन्द्रः प्राह महादेवा अत्रिपत्नी पतिव्रता ।
 तदाचारादधीराः स्मः स्वपदच्युतिशङ्कया ॥ १६ ॥
 भजते या पतिं भक्त्या मनोवाकायकर्मभिः ।
 अतिथीनां तथाऽऽतिथ्ये स्वप्नेऽपि विमुखा न हि ॥ १७ ॥
 स्वकरस्पर्शतः साध्व्यास्तापो ननु भविष्यति ।
 इति मत्वा तु तपनो मन्दं तपति भीतिमान् ॥ १८ ॥
 भीतभीतस्तथाऽप्यग्निः शीतलत्वं हि वाञ्छति ।
 वायुश्च चकितो वाति मन्दं मन्दं सदैव हि ॥ १९ ॥

इत्याऽथी स्वर्गं हरिष्यतीति भीता इन्द्राद्या ब्रह्मविष्णुशिवाञ्छरणं गत्वा
 तत्ख्यातिं ल्यापर्यत आहुः । अनसूयाचारे वीक्ष्य स्वपदच्युतिशङ्कया
 वयमधीराः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ या मनोवाकायैर्भक्त्या पतिं
 भजते, स्वप्नेऽप्यातिथिपराङ्मुखा नैव । स्वकिरणस्पर्शात्तस्मास्तापो भवि-
 ष्यतीति भियां सूर्यो मन्दं तपति, भीतोऽप्यग्निः शीतलत्वं वाञ्छति । वायु-
 रपि चकितो मन्दं वाति । तत्काठिन्यशंकया भूरपि मृदुला जाता । वयं च
 शापः दास्यतीति भीता नतास्तिष्ठामः ॥ १७-२० ॥ तपःप्रभावात्क-

१ कः श्रेष्ठः न कोऽपि ब्रह्मा वा २ शरणा ३ कातराः ४ सूर्यः
 ५ भीतादपि भीतः

धरा मृदुतरा जाता तस्याः काठिन्यशङ्कया ।
 क्षापं दास्यति सा किं न इति मीता नता वयम् ॥ २० ॥
 तपःप्रभावात्कस्यापि स्थानं साऽपहरिष्यति ।
 साऽनुगृह्णाति यं सोऽपि रङ्कोऽप्यस्मान्विजेष्यति ॥ २१ ॥
 अत्रोपायमपायमा जगदीशां विचार्य नः ।
 पदभ्रंशो यथा न स्यात्तथा कुरुत मा चिरम् ॥ २२ ॥
 अनुग्रहो न भवतामस्मानुपरि चेत्तदा ।
 स्यास्याम एव तद्द्वारि दासभावं समाश्रिताः ॥ २३ ॥
 इत्थं देववचः श्रुत्वा ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ।
 क्रुद्धा ऊचुरहो जाता किमेवं सा पतिव्रता ॥ २४ ॥
 गत्वाऽस्यां व्रतमङ्गं तु कृत्वा यद्वा यमालयम् ।
 गमयित्वा पुनः शीघ्रमायास्यामः सुरोत्तमाः ॥ २५ ॥
 त्रयोऽपीति प्रतिज्ञाय भूत्वा तेऽतिथयोऽमलाः ।
 आगता आश्रमपदमत्रेरिव शुभुक्षिताः ॥ २६ ॥

स्यापि स्थानं हरिष्यति । यं साऽनुगृहीयात्स रङ्कोऽप्यस्मान्विजेष्यतीत्यत-
 उपायं विचार्य यथाऽस्मत्पदभ्रंशो न स्यात्तथा भवद्भिः कार्यं । यदि भव-
 दनुग्रहो न चेत्तर्हि तदात्ममाश्रित्य तद्द्वारि स्यास्यामः ॥ २१ ॥ २३ ॥
 इत्थं श्रुत्वा ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः क्रुद्धा ऊचुः ॥ २४ ॥ अहो कथमेवंविधा
 पतिव्रताऽप्येव गत्वा तद्द्वारमङ्गं कृत्वा तां यमलोकं गमयित्वा वाऽऽगमिष्या-
 मः । इति प्रतिज्ञाय त्रयोऽप्यतिथयो भूत्वा बुभुक्षिताः संतोऽत्रैराश्रमं ययुः
 ॥ २५ ॥ २६ ॥ अनुग्रहाय मुनौ वनं गते त्रयोऽप्यागत्यानसूयामाहुः ।

गते मुनां वनुप्राप्तुं ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ।
 अनसूयामनुप्राप्य प्राहुस्तां भिक्षुका इव ॥ २७ ॥
 मातर्बुभुक्षिताः स्मोऽद्य देहात् त्वरितं शुभे ।
 अथवा नेति चेद्ब्रूहि गच्छामोऽन्यत्र मा चिरम् ॥ २८ ॥
 सदा तवाश्रमपदे तृप्यन्त्यभ्यागता इति ।
 कीर्तिं श्रुत्वाऽद्य सम्प्राप्ता यथेच्छसि तथा कुरु ॥ २९ ॥
 इच्छाभोजनदात्री त्वमिति श्रुतिपथं गतम् ।
 यशस्ते दूरतः प्राप्ता इच्छाभोजनकाक्षया ॥ ३० ॥
 इति श्रुत्वा वचस्तेपामनसूया प्रणम्य तान् ।
 पादौ प्रक्षाल्य पीठेषु प्रीत्या समुपवेश्य च ॥ ३१ ॥
 दत्त्वाऽर्घ्यादि च सम्पूज्य गन्धपुष्पादिभिः शुभैः ।
 प्राहाह्निकं समाप्तं चेत्सिद्धमन्नं ददामि वः ॥ ३२ ॥
 श्रंपयस्तर्पसे याता इति श्रुत्वाऽवदंस्त्रयः ।
 चिरादप्य एष्यन्ति शीघ्रं नो देहि भोजनम् ॥ ३३ ॥

मातर्बुभुक्षितेभ्यो नोऽन्नं देहि मा चिरं । नो चेदग्यत्र गमिष्यामः । तवाश्रमे-
 ऽभ्यागतास्तृप्यन्तीति कीर्तिं श्रुत्वा प्राप्ताः स्मः यथेष्टं तथा कुरु ॥ २७ ॥ २९ ॥
 त्वमिच्छाभोजनदात्रीति ते यशः श्रुत्वेच्छाभोजनकाक्षया दूरादागताः
 ॥ ३० ॥ ३१ ॥ इति श्रुत्वाऽनसूया तान्प्रणम्य पादौ प्रक्षाल्य प्रीत्याऽऽस-
 नेषुपवेश्य संपूज्य प्राहाह्निकं समाप्तं चेत्सिद्धमन्नं वो ददामि ॥ ३२ ॥
 भर्ता तु तपस्तप्तुं गतः इति श्रुत्वा त्रयोऽप्यवदन् । अत्रिधिरादेभ्यति
 तस्मान्नो भोजनं देहि ॥ ३३ ॥ इति श्रुत्वा सा तान्ब्रूहमध्यमानीयासने-

१ अत्रिभुजो २ कर्णमार्गं ३ दात्रिः । पुजायां बहुवचनं ४ तपस्तप्तुं.

इति श्रुत्वा गिरस्तेपामानयित्वा गृहान्तरम् ।
 आसनेषूपवेश्यासावचं दातुं प्रचक्रमे ॥ ३४ ॥
 गृह आसाद्य पात्राणि रद्गवल्ल्यादिरञ्जिते ।
 अभिधार्य समारेभे परिवेषुं मनस्विनी ॥ ३५ ॥
 ऊचुस्तेऽतिथयः साध्वि त्वमभीष्टप्रदाऽसि चेत् ।
 याच्ञां नः सफलां कर्तुमनस्ये त्वमर्हसि ॥ ३६ ॥
 नग्रा भूत्वा त्वमस्मभ्यमन्नं देहीति काञ्चितम् ।
 नो चेन्नेति वदाशु त्वं गच्छामोऽन्यत्र सत्वरम् ॥ ३७ ॥
 इति श्रुत्वा गिरस्तेषां स्वगतं प्राह सा सती ।
 एते कारुणिका एव महापुरुषलक्षणाः ॥ ३८ ॥
 विमुखाभेदतिथयो यद्गृहाचद्गृहं वनम् ।
 उल्लङ्घ्यते चेद्बन्धनं यास्यन्ति विमुखा इमे ॥ ३९ ॥
 निर्मलं मानसं मेऽस्ति किं स्यात्कामखलेन मे ।
 पत्युस्तपोबलं भूयेस्तन्मे भवति तारकम् ॥ ४० ॥

पक्षेद्य रंगवल्ल्यादिरञ्जिते स्थले पात्राण्यासाद्याभिधार्य परिवेषुमारमे ॥ ३४ ॥
 ३५ ॥ तदा ते प्राहुर्मोः साध्वि नग्रा भूत्वाऽन्नं देहीति काञ्चितं । अस्मद्याच्ञां
 सफलां कुरु । नो चेदन्यत्र यास्यामः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ इति श्रुत्वाऽनसूया
 स्वगतं प्राह । एते कारुणिका महापुरुषाः परब्रह्मुखा यास्यन्ति चेद्विदं गृहं
 वनप्रायं । वचनोद्गृह्यते तु विमुखा यास्यन्ति । मन्मनस्तु निर्मलं । कामः किं
 करिष्यति ! भर्तृतोषो मम तारकम् ॥ ३८ ॥ ४० ॥ एवं विचार्य भोजनेनो

१ गृहमध्ये २ अनसूया ३ विष्णुः ४ वन वनोपमं, न सत्तायो न
 ददाति सख्ये इति श्रुतेः ५ भूरे.

एवं विचार्य मनसि साऽनसूया पतिव्रता ।
 भोजनं वस्तथा दास्ये भोक्तव्यं स्वस्थमानसैः ॥ ४१ ॥
 इत्युक्त्वा पाकसदनं गत्वा ध्यात्वा पदं मुनेः ।
 बाला एते ममेत्येवं विचिन्त्य वसनं जहौ ॥ ४२ ॥
 नम्रा सती समादाय यावदन्नं ददाति सा ।
 तावत्ते बालका जाताः प्रभवोऽपि यशस्कराः ॥ ४३ ॥
 त्रीन्बालकान्समालोक्य किञ्चिद्गीता सती मुधीः ।
 आगत्य तान्समाश्वास्य सम्प्राप्ता परमां मुदम् ॥ ४४ ॥
 रुदतस्त्रीनपि सुतान्समाश्वास्य पुनः पुनः ।
 क्षुधितान्वीक्ष्य चकिता यावत्तावत्पयोऽस्रवत् ॥ ४५ ॥
 एकमेकं समादाय पाययित्वा पयो मुदा ।
 क्षुधितांस्तर्पयामास नालं यत्तृप्तये मखाः ॥ ४६ ॥
 अहो भाग्यमहो भाग्यमत्रिपत्न्यास्त्रिमूर्तयः ।
 यद्दुग्धपानतस्तृप्ता इदं साध्वीतपःफलम् ॥ ४७ ॥

दास्ये । स्वस्थं भोक्तव्यमित्युक्त्वा पाकस्थानं गत्वा पतिपदं ध्यात्वा ममैते
 बाला इति ध्यात्वा नम्रा भूत्वाऽनसूया यावदन्नं ददाति तावत्प्रभवोऽपि ते
 बाला जाताः ॥ ४१ - ४३ ॥ किञ्चिद्गीताऽपि सा रुदतस्त्रीन्बालान्विलो-
 न्यागत्वाश्वास्य क्षुधान्वितान्वीक्ष्य यावच्चकिता तावत्स्तनाभ्यां पयोऽस्रवत्
 ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ तदा मुदैकैकमादायापाययत् । यत्तृप्तयेऽद्यापि यज्ञा नालं
 ते त्रिमूर्तयोऽनसूयापयःपानात्तृप्ताः । अहो भाग्यं । इदं तत्तपःफलं

१ आनन्दं २ वेपथुं तृप्तये यज्ञा अपि अलं पर्याप्तं न.

तिष्ठन्ति जठरे यस्य भुवनानि चतुर्दश ।
 स विष्णुस्तत्पयःपानात्तृप्तोऽभूत्किं त्रुयेऽधिकम् ॥४८॥
 चतुर्मुखः सृष्टिकर्मश्रान्तो नक्तंदित्रं त्रिधिः ।
 स सतीस्तन्यपानेन ब्रह्मा वृत्तिं गतो द्रुतम् ॥ ४९ ॥
 कर्पूरगौरो भालाक्षो रुद्रः पञ्चमुखोऽपि यः ।
 कालाग्निसदृशः सोऽपि वृत्तः सार्ध्वारं सग्रहः ॥ ५० ॥
 तपोबलमिदं त्वत्रेः समा नान्याऽनमूयया ।
 या त्रिमूर्तिप्रसृजाता ख्याता या भुवनत्रये ॥ ५१ ॥
 उत्थाप्य बालकान्प्रीत्या लालयामास सा सती ।
 शाययित्वाऽथ पर्यंके मुम्बरं मधुरं जगौ ॥ ५२ ॥
 सा सर्वोपनिषत्सारभूतंर्गीतैः सुरज्जितैः ।
 सप्तस्वरैश्च सहितं सुस्वरं तद्यज्ञो जगौ ॥ ५३ ॥
 अत्रान्तरेऽत्रिर्भगवान्मध्याह्ने स तपोवनात् ।
 समाप्य नैत्यकं कर्म निजाथममुपागतः ॥ ५४ ॥
 आकर्ष्य सोऽनमूयाया गीतशब्दं मनोरमम् ।
 बालकाद्यासनं चापि प्रियां पप्रच्छ सादरम् ॥ ५५ ॥

॥ ४६ ॥ ४७ ॥ यन्तुष्टौ चतुर्दशलोकाः स विष्णुस्तत्पयःपानात्तृप्तः
 ॥ ४८ ॥ सृष्ट्या श्रान्तो ब्रह्मा सतीस्तन्यपानात्तृप्तः ॥ ४९ ॥ भालाक्षः
 कर्पूरगौरो रुद्रस्तत्स्तन्यपानात्तृप्तः ॥ ५० ॥ इदमत्रेस्तपोबलं । या त्रिमूर्ति-
 माता जाता तत्समाऽन्या त्रिभुवने न ॥ ५१ ॥ तान्बालान्प्रीत्या पर्यंके शाय-
 यित्वा सप्तस्वरैः मुम्बरं जगौ । अत्रान्तरे वृताह्निकोऽत्रिर्भगवान्देव्य सर्वोपनिष-

आदितः कथितं सर्वं तथा सोऽपि तदा मुदा ।
 घ्यात्वा तपःप्रभावेण ज्ञात्वा नत्वा ननाम तान् ॥ ५६ ॥
 नमन्तमग्निमालोच्य गायन्तीं सुदतीं सतीम् ।
 विशाय च तयोर्भावं प्रसन्ना अभवंस्त्रयः ॥ ५७ ॥
 पालके बालरूपेण स्थिता अपि च ते त्रयः ।
 प्रादुर्भूय स्वरूपेण साधु साध्विति तौ जगुः ॥ ५८ ॥
 तुष्टाः स्मो युवयोर्भक्त्या दास्यामो वाञ्छितं द्रुतम् ।
 उवाचाग्निः सतीभेभ्यो वरं वरय काञ्चितम् ॥ ५९ ॥
 प्राहानमूया प्राणेशं भवद्भावप्रभावतः ।
 प्राप्ता एते सुतानेभ्यो वृणुध्वमधुनेदृशान् ॥ ६० ॥

इति सतीवचनं मतिरञ्जनं मुनिवरोऽभ्युपगम्य सुपावनम् ।
 अयं तथेति स वयं इमेऽमराः सुरवरा अभवन्वरदाः पराः ॥६१॥

त्सारमूर्तं मुत्स्वरं गीतं मनोरमं बालकाश्वासने च श्रुत्वाऽनसूयां सादरं पप्रच्छ
 ॥ ५२ - ५५ ॥ तथाऽऽदितः सर्वं कथितं श्रुत्वा तपःप्रभावात्ताज्ज्ञात्वा
 ननाम ॥ ५६ ॥ नमतोऽत्रेर्गायन्त्याः स्वपाथ भक्तिं ज्ञात्वा पालकस्थास्ते
 स्वरूपेण प्रादुर्भूत्वा तुष्टा आहुः । साधु गीतं, वो भक्त्या तुष्टाः स्मो वाञ्छितं
 दास्यामः । अग्निः सतीमाह । एभ्यो वरं वरयेति ॥ ५७ ॥ ५९ ॥ अन-
 सूयां प्राह । भयप्रमायादेते प्राप्ताः । एभ्य ईदृशान्सुतान्वृणुध्वं । इति श्रुत्वा
 तथेत्यत्रिद्विमूर्तिस्तथा पुत्रानयाचत ॥ ६० ॥ ६१ ॥ देवा ऊचुः हे मुनी-

१ ब्रह्मविष्णुमहेश्वरान् २ शोभना दन्ता यास्यास्तां ३ हे प्राणनाथ
 ४ भवद्भक्ति.सामर्थ्यात् .

मुनीश्वर यथेच्छा ते तथा भवतु ते गृहे ।
 अस्मदंशमवा बालाः स्थिता यास्यामहे वयम् ॥ ६२ ॥
 इत्युक्त्वा ते ययुः स्वं स्वं धाम येऽभिन्नविग्रहाः ।
 बाला भूत्वाऽथ तेऽप्रापि संस्थिता अत्रिवेश्मनि ॥ ६३ ॥
 तान्पुपोपानमूयाऽपि ब्रह्मविष्णुमहेश्वरान् ।
 श्रीदत्तचन्द्रदुर्वासःसंज्ञितान्लोकपूजितान् ॥ ६४ ॥
 दुर्वासाश्चन्द्रमाश्रैव संस्कृतौ मातरं मुदा ।
 प्रार्थयामास्तुर्गन्तुं कृतप्रज्ञौ महामती ॥ ६५ ॥
 दुर्वासा आह जननि तपस्तप्तुं सुपात्रनि ।
 गच्छामि देहानुजां मे तीर्थदर्शनकांक्षिणे ॥ ६६ ॥
 चन्द्रोऽवददहो मातर्यास्येऽहं चन्द्रमण्डलम् ।
 नित्यं ते दर्शनं मेऽस्तु देहानुजां हि मा स्विदः ॥ ६७ ॥

अथ यथेच्छसि तथा भगवित्युक्त्वाकर्मत्यास्ते त्रयोऽपि स्वं स्वं धाम ययुः ।
 तदंशतोऽत्रिगृहे त्रयो बाला जातास्तान्ब्रह्मविष्णुरुद्रांशान्धेदश्रीदत्तदुर्वासः-
 संज्ञिताननमूया पुपोप ॥ ६२ - ६४ ॥ संस्कृतौ दुर्वासाश्चन्द्रश्च गन्तुकामः
 सन्मातरं प्रार्थयत् । दुर्वासा आह । भो जननि तीर्थपर्यटनार्थमाज्ञां देहीति ।
 चन्द्र आह । मातश्चन्द्रमण्डलं यास्ये । नित्यं ते दर्शनमस्त्वनुजां देहि ।
 श्रीदत्तोऽथ त्रिमूर्त्यात्मा सदा युष्मत्समीपे तिष्ठति । नात्र संशयः । सत्यमिदं
 सर्वव्यापी त्रिष्णुर्भगवानेव श्रीदत्तन्ते चित्तानसारिणाऽनेन ते त्रियोगो माऽस्तु

श्रीदत्तोऽयं त्रिमूर्त्यात्मा सदा युष्मत्समीपगः ।
 तिष्ठत्येव न सन्देहो नान्यथा मे वचः सति ॥ ६८ ॥
 श्रीदत्तो भगवान्विष्णुः सर्वं विष्णुमयं जगत् ।
 नानेन ते वियोगोऽस्तु तव चिदानुसारिणा ॥ ६९ ॥
 एवमुक्त्वा तदाज्ञप्तौ जग्मतुर्भुवि पर्यटत् ।
 दुर्वासाः प्राप चन्द्रः स्वमण्डलं योऽग्निर्भजः पुनः ॥ ७० ॥
 अनमूयागृहे तस्थौ श्रीदत्तस्त्रिगुणात्मकः ।
 गुरोः परम्परायास्तु मूलपीठमिदं परम् ॥ ७१ ॥
 सिद्धेन कथिता नामधारकाय त्वियं कथा ।
 अथ तुष्टः पुनः प्रीत्या स तं पप्रच्छ सादरम् ॥ ७२ ॥
 सिद्ध योगेश्वर जय जय भक्तमनोहर ।
 ज्ञानमूर्ते कृपासिन्धो साधो संसारतारक ॥ ७३ ॥
 तव प्रसादाज्ज्ञातेयमनस्रयासतीकथा ।
 त्वं तारको योगिराजः प्रार्थनां मेऽवधारय ॥ ७४ ॥

॥ ६९ - ६९ ॥ तदा मात्राऽऽज्ञप्तौ तौ जग्मतुः । त्रिगुणात्मको दत्तस्तु
 गृहे स्थितः । इदं गुरुपरम्पराया मूलपीठं । एवं सिद्धेन कथितं श्रुत्वा तुष्टौ
 नामधारकः प्रीत्याऽपृच्छत् ॥ ७० - ७२ ॥ भो सिद्ध योगीश्वर ज्ञानमूर्ते
 कृपासिन्धो त्वं संसारतारकोऽसि । त्वत्प्रसादादियं कथा श्रुता । भो तारक
 योगिराम मे प्रार्थनां शृणु । दत्तात्रेयावतारो विस्तरात्काथितः । अपरोऽप्य-
 वतारोऽत्र कथं जातः । ममोपरि कृपां कृत्वा तत्सविस्तरं कथय । त्रिमूर्त्य-
 चतारलीला ॥ फस्मा अलं भवेत् । एवं पृष्टः सिद्धः प्रीत्या तां कथां प्राह ।

१ दुर्वासाःश्यापादिद्वरत्नैः सहान्धौ पतितो मन्थनात् पुनर्जातः २ शृणु-

दत्तात्रेयावतारोऽयं कथितो विस्तरेण मे ।

अपरोऽप्यवतारोऽस्य कथं जातो महीतले ॥ ७५ ॥

विस्तरेण वद स्वामिन्कृपां कृत्वा ममोपरि ।

त्रिमूर्तेरवतारस्य लीला कस्मा अलं भवेत् ॥ ७६ ॥

एवं पृष्टः प्राह शिष्याय सिद्धः शुद्धः प्रीत्या यां कथां तां प्रबुद्धः ।

वक्ष्यत्यग्रे साधु गङ्गाधराख्यविप्रापत्यं यत्सरस्वत्यभिरुच्यम् ७७

(इति) श्रीसिद्धनामधारकसंवादरूपेण सरस्वत्याख्यगङ्गाधरा-
त्मजविरचितनरसिंहासरस्वत्युपाख्यानसंश्रितमहाराष्ट्रभाषान्वित-
शुचरित्रसमानार्थायां वासुदेवानन्दसरस्वतीयतिविरचितायां
श्रीगुरुसंहितायां ज्ञानकाण्डे चतुर्थः (अध्यायः) ॥ आदितः
श्लोकाः ॥ ५७५ ॥

तानग्रे वक्ष्यति सरस्वतीसंज्ञो गङ्गाधरात्मजः ॥ ७३ - ७७ ॥ एवं पृष्टः

प्राह शिष्याय सिद्धः शुद्धः प्रीत्या यां कथां तां प्रबुद्धः ॥ वक्ष्यत्यग्रे साधु

गङ्गाधराख्यविप्रापत्यं यत्सरस्वत्यभिरुच्यं ॥

इति चूर्णिकायां चतुर्थोऽध्यायः ॥

॥ इति चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

अथ पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ श्रीदत्तात्रेयाय नमः ॥

नामधारकभक्ताय सिद्धः प्राह परेश्वरः ।

नृरूपेण स्वभक्तानां तारणार्थमवातरत् ॥ १ ॥

नामधारक ऋण्वेप नानारूपधरोऽभवत् ।

अम्यरीपस्य रक्षार्थमवतारान्दशदधौ ॥ २ ॥

मत्स्यः कूर्मो वराहश्च नरसिंहश्चरीरधृक् ।

याचको वामनाङ्गेन विप्रोऽपि क्षत्रियान्तकृत् ॥ ३ ॥

पुत्रो दशरथस्यासीच्छ्रीरामो राजभूषणः ।

राजा भूत्वाऽप्यथारक्षद्गोष्ठे गोपगृहेऽपि गाः ॥ ४ ॥

विहाय वसनं नमो जातो यो बुद्धधर्मकृत् ।

युगान्ते भविता कल्की म्लेच्छहा सोऽश्ववाहनः ॥ ५ ॥

अध्यायसारसंग्रहश्लोकोऽयम् —

दत्ताय ददी द्विजांगनाऽन्नं श्राद्धात्पुरतः स पंचमेऽभूत् ॥

श्रीपादभिवः सुतोऽन्धपंगुर्दृढद्विविण्डभूत्परिवाद ! ॥

सिद्ध आह । हे नामधारक परेशो भक्ततारणार्थं नृरूपेणावातरत् योऽम्ब-
रीपरक्षार्थं नानारूपधरो भूत्वा दशावतारान्दधौ ॥१॥ २ ॥ मत्स्यः कूर्मः
वपुहः नृसिंहः याचको वामनः क्षत्रियान्तको भार्गवरामः दशरथी राजा रामः
राजा भूत्वाऽपि गोकुले गोपः नमो बुद्धधर्मकृत् युगान्ते म्लेच्छहा कल्कीत्येवं

१ ऋग्वेदेहेन २ भ्रिया सीतया सहितो रामः श्रीरामः। राघवत्वेऽभव-
रसीता कृष्णत्वे रुक्मिणी मतेति विष्णुपुराणात्.

एवं नानाविपधारी हृषीकेशोऽवतीर्य सः ।
 सदा साधुजनान्पाति हन्ति दुष्टान्युगे युगे ॥ ६ ॥
 द्वापरान्ते कलौ व्याप्ते विप्रा अज्ञानवेष्टिताः ।
 जाता दुराचाररताः कलिदोषेण दूषिताः ॥ ७ ॥
 भूतले भक्तरक्षार्थं गुरुनाथोऽप्यवातरत् ।
 गङ्गां यथाऽऽनयद्भूमिं पित्रुच्छृत्यै भगीरथः ॥ ८ ॥
 तथा विप्रस्त्रिया दत्त आनीतो भक्तियोगतः ।
 स तस्यास्तनयो जज्ञे शृणुष्वार्थ्यमुत्तमम् ॥ ९ ॥
 पीठापुरे पूर्वदेशे कुलीनो ब्राह्मणोऽभवत् ।
 स आपस्तम्बशास्त्रीयो राजा नाम स्वकर्मकृत् ॥ १० ॥
 तद्भार्यां सुमतिर्नाम सदाचारा पतिव्रता ।
 अम्यागतातिथीन्नित्यं सत्त्ववृत्त्याऽर्चति स्म या ॥ ११ ॥
 सच्छीलगुणसम्पन्ना पतिसेवापरायणा ।
 कालं नयति सा नित्यं मुदाऽतिथ्यर्चनादिना ॥ १२ ॥

नानाविपधारी हृषीकेशोऽवतीर्य साधुजनाति । दुष्टान्हन्ति । द्वापरान्ते कलि-
 दूषिता अज्ञविप्रा दुराचारा इति मन्वा ॥ ७ ॥ ॥ धर्मरक्षार्थं गुरुनाथोऽ-
 वतीर्णोऽमृत यथा भगीरथेनात्र गङ्गाऽऽनीता ॥ ८ ॥ तथा भक्तियोगतो
 विप्रस्त्रिया दत्त आनीतः । स तन्पुत्रो जात इदमार्थ्यं शृणु ॥ ९ ॥ पूर्वदेशे
 पीठापुरे स्वकर्मकृद्ब्राह्मणो नामापस्तम्बशास्त्रीयो विप्र आसीत् । सुमतिर्नाम
 वद्भार्या सदाचारा पतिव्रता सच्छीलगुणसम्पन्ना मुदाऽतिथिर्कारादिना
 कालं नयति ॥ १० - १२ ॥ एकदा तद्गृहे श्राद्धाहेऽतिथिरूपेण श्रीदत्तः प्राप ।
 श्राद्धाप्राक्तम्भे सा भिक्षां ददौ ॥ तद्भक्तिं ज्ञात्वा प्रसन्नो सूत्रां प्रियार्थान्करं

एवं सत्येकदा दत्तस्तद्वैश्यातिथिरूपधृक् ।
 समागतदिने दर्शथाद्दमासीत्पितृप्रियम् ॥ १३ ॥
 पित्र्यविप्राशनात्पूर्वं तस्मै भिक्षां ददौ सती ।
 भक्तिप्रियः प्रसन्नोऽभूद्दत्तात्रेयस्तदा विभुः ॥ १४ ॥
 स्वरूपं दर्शयामास तारकं त्रिगुणात्मकम् ।
 पतिव्रता नता भूत्वा भक्त्या तच्चरणेऽग्रहीत् ॥ १५ ॥
 दत्तात्रेयोऽवदत्सार्धं वरं वरय मुव्रते ।
 यद्यदिष्टतमं तत्तत्तुभ्यं दास्यामि सत्वरम् ॥ १६ ॥
 आकर्ण्य वचनं तस्य विप्रपत्नी प्रणम्य तम् ।
 विनयावनता भूत्वा तुष्टाव जगदीश्वरम् ॥ १७ ॥
 जगन्नाथ जयानन्त विश्वकर्ताऽसि तारकः ।
 यदि मे त्वं प्रसन्नोऽसि मम कामान्प्रपूरय ॥ १८ ॥
 त्वं कृपालुः सर्वगतः पुराणादिषु विद्युतः ।
 तव को वर्णयेत्कीर्तिं दयाब्धे भक्तवत्सल ॥ १९ ॥

स्वरूपं दर्शयामास । सा सती तच्चरणे ननाम ॥ १३ - १५ ॥ दत्तात्रेय-
 स्तामाह । हे मुव्रते वरं वरयाग्भीष्टं दास्यामि ॥ १६ ॥ इति श्रुत्वा
 सा प्रणम्य विनयाऽवनता सती तुष्टाव । हे जगन्नाथ त्वं विश्वकर्ता
 तारकोऽसि । यदि प्रसन्नोऽसि तर्हि मे कामान्प्रपूरय । त्वं कृपालुर्व्यापक-
 सर्वगतः पुराणपुराणः । भो दयाब्धे भक्तवत्सल ते कीर्तिं को वर्णयेत् । न
 भिष्या ते याक् । विभीषणाय आचन्द्रार्कं राज्यं ध्रुवाय चाचलं पदं दत्तं

मिथ्या वाक्यं न ते देव त्वं ध्रुवायाचलं पदम् ।
 विभीषणायाचन्द्रार्के राज्यं दक्षमृतं च तत् ॥ २० ॥
 भक्ताधारः स्वभक्तार्थं भूमाववतरिष्यसि ।
 भो चतुर्दशलोकेषु व्याप्तास्ते विरुदालयः ॥ २१ ॥
 नान्यथा ते वचो भूमन्देवराज कृपानिधे ।
 दित्से चेत्त्वं वरं मर्त्यं वासनावनदाहक ॥ २२ ॥
 नारायणानाथनाथ या मे मनसि वासना ।
 तां पूरय धृतीं पादौ जगज्जीवन ते मया ॥ २३ ॥

इत्यमत्रितनयोऽस्य कारणं मापणं सकलणं निश्चय सः ।
 तत्करं समवलम्ब्य तां तदा ब्रूहि मातरिति चाब्रवीन्मुदा ॥ २४ ॥
 सा सती समवधार्य तद्वचः स्वामिनं प्रति जगाद सब्रचः ।
 मातरित्युदितमीश तेऽथ सम्बुद्धिसिद्धिरधुनाऽस्तु मय्यसौ २५
 पुत्रा मे बहवो जातास्ते मृता द्वौ तु जीवितौ ।
 अपि तौ पादनयनरहितौ कष्टजीवितौ ॥ २६ ॥

सत्यं ॥ १७-२० ॥ त्वं भक्ताधारो भक्तार्थमवतरिष्यसि । चतुर्दशलोकेषु ते
 यशो व्याप्तं । हे देवराज कृपानिधे ते वचो न भूया । वरं दित्से चेन्मे वासनां
 पूरय ॥ २१ - २२ ॥ हे अनाथनाथ जगज्जीवन ते चरणौ धृती ॥ २३ ॥
 इत्थं श्रुत्वा दत्तात्रेयः प्रेम्णा तन्करं धृत्वा मातरिहीति मुदाऽब्रवीत् । सा
 तद्वचः श्रुत्वा प्राह । हे ईश मातरित्युक्तं । तत्सत्यं कुरु । मे बहवः पुत्रा
 जाता मृताश्च । पादाक्षिहीनौ द्वौ जीवितौ योग्यः पुत्रो न जातः ।

१ सत्यं २ अपरिच्छिन्न ३ जगतः ४ शीघ्रं ५ मयि तव मातृत्वं
 अस्तु इति भावः.

पुत्रो योग्यो न मे जातो मूर्खैः किं कार्यमार्तिदैः ।
 सत्पुत्रेण विना जन्म निष्फलं प्रतिभाति मे ॥ २७ ॥
 आयुष्मान्ज्ञानवान्श्रीमान्जगद्बन्धो भवेद्यदि ।
 भयादशः सुपुत्रो मे साफल्यं तर्हि जन्मनः ॥ २८ ॥
 इति तस्या वचः श्रुत्वा प्रसन्नो भगवान्प्रभुः ।
 सज्जनान्दीक्षयोद्भर्तुमिदंमेवान्वमोदत ॥ २९ ॥
 श्रीदत्तः प्राह ते पुत्रो भविता मादृशोऽनघे ।
 कुलमुद्भृत्य युवयोः कलौ विख्यातिमेप्स्यति ॥ ३० ॥
 पालनीयं हि तद्वाक्यं स्थास्यतीतरथा न सः ।
 ज्ञानमार्गप्रदो दैन्यपापतापान्हरिष्यति ॥ ३१ ॥
 इत्युक्त्वाऽन्तर्दधे तस्याः पश्यन्त्या भगवान्विभुः ।
 विस्मिता साऽपि तं चित्ते स्मृत्वा स्मृत्वा पुनः पुनः ॥
 साधर्या गृहमागत्य यथाशुक्तं पतिं प्रति ।
 उवाच सोऽपि हृष्टः सन्दत्तोऽयमिति तां जगौ ॥ ३३ ॥

आर्तिदैर्मूर्खैः किं । सत्पुत्रं विना जीवनं निष्फलं । आयुष्यवान्श्रीमान्ज्ञान-
 वान्जगद्बन्धो भयादशः पुत्रवैत्सफलं जन्म । इति श्रुत्वा प्रसन्नो भगवान्दी-
 क्षया सज्जनानुद्भर्तु तद्वचोऽन्वमोदत ॥ २७ - २९ ॥ श्रीदत्त आह ।
 मादृशः पुत्रस्ते भविता । युवयोः कुलमुद्भृत्य कलौ ख्यातो भविष्यति ।
 तद्वाक्यं पाठितं चेत्स्थास्यति नान्यथा । स ज्ञानप्रदो दैन्यतापान्हरिष्यति
 ॥ ३० - ३१ ॥ इत्युक्त्वा सोऽन्तर्दधे । सा तं पुनः पुनः स्मृत्वा विस्मिताऽभूत्
 साधर्या सा गृहमेत्य भर्त्रे शशंस । स हृष्टः प्राह । दत्तोऽयं ॥ ३२ - ३३ ॥

१ पीडा २ सुमतीवचनमेव ३ विरोहितोऽभूत् ४ चकिता.

मध्याह्नेऽतिथिवेलायां दत्तो याति द्विजालयम् ।
विमुखी मा भव तदा देह्यन्नं बहुरूपिणे ॥ ३४ ॥

माहुरं करवीरं च पाञ्चालेश्वरमीशितुः ।
देवस्य वसतिस्थानं सदा सर्वात्मनोऽनघे ॥ ३५ ॥

दत्तो भिक्षुरूपेण नानारूपधरोऽन्वहम् ।
अटत्यस्मै त्वया देया भिक्षा मा पृच्छ मां प्रिये ॥ ३६ ॥

सती प्राहापराधो मे क्षन्तव्यो यन्मयाऽर्पितम् ।
श्राद्धात्पूर्वं भगवते श्राद्धीयान्नं दयस्व मे ॥ ३७ ॥

इति श्रुत्वा वचस्तस्यास्तुष्टो विप्रोऽवदत्सति ।
कृतं साधु त्वया तृप्ताः पितरो मे न संशयः ॥ ३८ ॥

पित्रुद्देशेन कर्माणि कृत्वा यस्मै समर्प्यते ।
साक्षादागत्य दत्तः स श्रीविष्णुर्भक्ष्यमाददे ॥ ३९ ॥

मध्याह्ने दत्तो द्विजगृहं याति । तदा मा विमुखी भव । तस्मै बहुरूपि-
णेऽन्नं देहि । माहुरं करवीरं पाञ्चालेश्वरं च दत्तस्य वसतिस्थानं । तत्र स
नानारूपधरो भिक्षुरूपेण पर्यटति । तदाऽपृष्ट्वाऽपि नानारूपधराय तस्मै
प्रत्यहं भिक्षा देया ॥ ३४ ॥ सा प्राह । श्राद्धात्पूर्वं श्राद्धान्नं दत्ताय दत्तं ।
मनापराधः क्षन्तव्यः । तच्छ्रुत्वा तुष्टो विप्र आह । हे सति त्वया साधु कृतं
यतः पितरस्तृप्ताः । पित्रुद्देशेन कर्म कृत्वा यस्मै समर्प्यते स विष्णुः साक्षादेत्य
भैक्ष्यं जग्राह ॥ ३९ ॥ तस्मात्कृतार्थाः पितरः स्वर्गं चिरं स्थास्यन्ति । यत-

कृतार्थाः पितरस्त्वृत्ताः स्वर्गे स्थास्यन्ति ते चिरम् ।
 यत्साक्षाद्भगवान्दक्षिणमूर्त्यात्मा त्वयाऽर्चितः ॥ ४० ॥
 धन्या ते जननी मान्या वरो लब्धो यंदीदृशः ।
 भविष्यति तथा पुत्रो नात्र कार्या विचारणा ॥ ४१ ॥
 एवं निश्चितचित्तौ तौ दम्पती हृष्टमानसौ ।
 ततः स्वल्पेन कालेन गर्भिणी साऽभवत्सती ॥ ४२ ॥
 गतेषु नवमासेषु सा प्रासूत शुभे दिने ।
 स्नात्वाऽऽनन्दभरो विप्रो जातकर्मादिकं व्यंघ्रात् ॥ ४३ ॥
 दैवज्ञां एत्य तल्लग्नं वीक्ष्य प्राङ्मुखं सुतः ।
 तपस्वी भविता मान्यो दीक्षादाता जगद्गुरुः ॥ ४४ ॥
 इति श्रुत्वोचतुर्हृष्टौ पितरौ श्रीगुरोर्वरात् ।
 फलं लब्धमिदं तीर्णाः पितरः सर्व आवयोः ॥ ४५ ॥
 सुचिह्नांकितपादत्वादद्वादशाहेऽथ तं सुतम् ।
 नाम्ना चकार श्रीपादं त्रिमूर्ति भक्ततारकम् ॥ ४६ ॥

द्विमूर्त्यामा दत्तस्त्वयाऽर्चितः धन्या ते जननी । यथा ते वरो लब्धस्तथा पुत्रो
 भविष्यति । नात्र संशयः । एवं निश्चित्य दम्पती हृष्टा । ततोऽचिरात्सा गर्भिणी
 जाताऽयं दशमे मासे पुत्रं प्रासूत । तदा द्विजः स्नात्वा जातकर्माकरोत् ।
 दैवज्ञां तल्लग्नं वीक्ष्योचुः । मुनोऽयं तपस्वी मान्यो दीक्षादो जगद्गुरुर्भविता ।
 इति श्रुत्वा पितरौ हृष्टौ प्रोचतुः गुरुवरफलमिदं । पितरोऽपि मुक्तः
 द्वादशोऽहं सुचिह्नांकितपादत्वात्तद्वादशस्य श्रीपाद इति नाम विहितं । स

स चालोऽवर्धत समं विद्याभिः सद्गुणैर्धिया ।
अष्टमेऽन्द्रेऽकरोत्तस्य व्रतवन्व्वं पिता मृदा ॥ ४७ ॥

ब्रह्मचर्यविधानेन साङ्गान्वेदान्यथाविधि ।
शास्त्राणि चाददे शास्त्रयोनिः शास्त्रपदुर्वदुः ॥ ४८ ॥

पाठशक्तिं वदोर्ध्वाय तथा ग्रंथार्थवारणाम् ।
लोका विस्मयमापन्ना आहुरेप परेश्वरः ॥ ४९ ॥

आचारं व्यवहारं च प्रायश्चित्तं यथायथम् ।
वेदान्तमाप्यवेदार्थान्कथयामास निर्भ्रमम् ॥ ५० ॥

एवं लीलानराकारः सर्वविद्यापरायणः ।
अभूत्तस्य विवाहार्थं प्रवृत्तो पितरौ मृदा ॥ ५१ ॥

तयोर्धुक्तौ तु तौ प्रेक्ष्य निघार्य श्रीपदोऽवदत् ।
उदोढं मानुषीं भार्यां मम नोत्सहते मनः ॥ ५२ ॥

विरैतिर्मे मत्ता कान्ता नापरा मम सम्मता ।
तया सह विवाहो मे भवत्विति विनिश्चितम् ॥ ५३ ॥

वालो धीसद्गुणैःसहावर्धत । पित्रा तस्याष्टमेऽन्द्रे अन्ववधः कृतः ॥४०-४७॥
ब्रह्मचर्यविधिं ब्रह्मचर्येण साङ्गान्वेदान् शास्त्राणि चापठत् । तत्पाठशक्तिं
धारणां च ज्ञात्वा विस्मिता लोका अवमीश्वर इत्याहुः । आचारं व्यवहारं
प्रायश्चित्तं वेदान्तमाप्यवेदार्थान्सोऽकथयत् । एवं लीलानरः श्रीपादः सर्व-
विद्यापरोऽभूत् । स्वविवाहार्थमुत्तुक्ती पितरौ निवार्याह । मानुषीमायोद्वाहे-

योगश्रीः मुन्दरी नारी वरणीया मया खलु ।
 तथा विनाऽपरा नारी मम मातृसमा मता ॥ ५४ ॥
 तापसोऽहं ब्रह्मचारी प्रवृत्तिविगुह्यः सुखैः ।
 मनसाऽपि न कांक्षेऽन्यां नूनं योगश्रियं विना ॥ ५५ ॥
 श्रीबल्लभोऽस्मि श्रीपादः कृतार्थोऽहं हि तत्त्ववित् ।
 उत्तरेण पैथा यास्य इत्यादि ज्ञानमादिशत् ॥ ५६ ॥
 श्रुत्वा पुत्रस्य वचनं स्मृत्वाऽऽत्रेयस्यै मापणम् ।
 मत्वा तद्वचसो हार्दं ज्ञात्वा श्रीदत्तमित्यमुम् ॥ ५७ ॥
 भापणोल्लङ्घनादस्य महाविभो भविष्यति ।
 अतोऽमुमनुसृत्यास्मै दुःखं विज्ञाप्य च स्वकम् ॥ ५८ ॥
 अस्य चित्तं यथा तुप्येत्तथा कर्तव्यमादरात् ।
 नास्मत्पुत्रोऽवतीर्णोऽयं दत्तः परमपूरुषः ॥ ५९ ॥

च्छ न मम । विरतिर्मे कांता मता । तथा सह मे विवाहो भवतु । तथा
 विनाऽन्या नारी मम मातृसमा । तापसोऽहं ब्रह्मचारी प्रवृत्तिपराङ्मुखो मन-
 साऽप्यन्यां न कांक्षे ॥ ५५ ॥ श्रीपादः श्रीबल्लभोऽहं कृतार्थः उत्तरमार्गेण
 पात्ये ॥ ५६ ॥ इति तद्वचः श्रुत्वा दत्तवाक्यं स्मृत्वा श्रीदत्तोऽयमिति
 ज्ञात्वाऽस्य भापणोल्लङ्घनाद्विभो भविष्यति । अतोऽमुमनुसृत्यास्मै
 स्वदुःखं निवेद्य यथाऽस्य चित्तं तुप्येत्तथा कार्यं । नायमस्मत्पुत्रो दत्तोऽ-
 यमवतीर्णः । इति निश्चित्य जननी पुत्रसमीपमेव प्राह । हे पुत्र, त्वं नः
 पालकः । आशां निष्फलां गा कुरु । इति पुत्रस्नेहेन व्याकुलाऽश्रुमुखी

१ सुखस्वरूपः ननु विषयमुखापेक्षः २ निवृत्तिमार्गेण ३ दत्तात्रेयस्य.

इति निश्चित्य जननी पुत्राभिमुखमेत्य तम् ।
 प्राहाशां निष्फलां पुत्र मा कुरु त्वं हि पालकः ॥६०॥
 इत्युक्त्वा व्याकुलमतिः सुमतिः साश्रुदक्सती ।
 पुत्रस्नेहेन पतिता रैम्मा वाताहता यथा ॥ ६१ ॥
 तादृशीं प्रेक्ष्य जननीमृत्पाप्याश्वास्य तां सुतः ।
 प्रक्षाल्याश्रुणि हस्तेन सम्योच्य प्राह पुरुषः ॥ ६२ ॥
 चिन्तां मा कुरु भो मातर्यदिच्छसि ददामि तत् ।
 मातश्चित्तं दृढं कृत्वा सुखं तिष्ठ शुचिस्मिते ॥ ६३ ॥
 सा प्राह त्वां विलोक्यैव दुःखं त्यक्तं मयाऽखिलम् ।
 दैन्यं निवार्य वार्षक्ये रक्षितेत्यभिकांक्षितम् ॥ ६४ ॥
 वृद्धावांवां पङ्कुरेकः पुत्रोऽन्यो दृष्टिवर्जितः ।
 त्वयि प्रव्रजिते त्राता कोऽस्माकं वद पुत्रक ॥ ६५ ॥
 इति मातृवचः श्रुत्वा सुषादृष्याऽग्नेजौ प्रभुः ।
 ददर्श तौ तदा जातौ सुपादाक्षियुतौ क्षणात् ॥ ६६ ॥

माता वाताहता कदलीवापतत् ॥ ५७-६१ ॥ तां तथाविधां वीक्ष्योत्थाप्य
 करेणाश्रु प्रक्षाल्याश्वास्य मातरिति संबोध्य प्राह श्रीपादः । भो मातश्चित्तं
 मा कुरु । यदिच्छसि तदास्ये । त्वं चित्तं दृढं कृत्वा सुखं तिष्ठ ॥६२॥६३॥
 माता प्राह । त्वां दृष्ट्वा सर्वदुःखं त्यक्तं । त्वं नो दैन्यं निवार्य वार्षक्ये
 रक्षसीति कांक्षितं ॥ ६४ ॥ आवां वृद्धौ पुत्रथेकः पंगुर्द्वितीयोऽन्धश्च ।
 त्वयि प्रव्रजितेऽस्माकं कक्षाता ॥ ६५ ॥ इति श्रुत्वा श्रीपादः सुषादृष्याऽ-
 प्रजौ ददर्श । स्वर्वास्वर्वाहोर्हं काञ्चनमिव तद्दृष्या सुपादाक्षियुतौ तौ

यथा चिन्तामणिस्पर्शादयो भवति काञ्चनम् ।
 महात्मनस्तथा दृष्ट्या तत्क्षणं योग्यतां गती ॥ ६७ ॥
 वेदशास्त्रकलाभिज्ञौ भूत्वा समवलम्ब्य तौ ।
 श्रीपादपादावगदौ कृतार्थाविति चोचतुः ॥ ६८ ॥
 तानाश्वास्य वरं दत्त्वा श्रीपादः प्राह सोदरी ।
 युवां मम प्रसादेन पुत्रपौत्रत्रियान्वितौ ॥ ६९ ॥
 इहामुत्रं च सौख्यं वां जनन्या जनकस्य च ।
 भूत्वा कृतार्थौ मद्राक्ष्यात्कैवल्यं गच्छतं ध्रुवम् ॥७०॥
 इत्युक्त्वा तौ समाश्वास्य श्रीपादः प्राह मातरम् ।
 आभ्यां सुताभ्यां सहिता लभस्य सुखमुत्तमम् ॥ ७१ ॥
 शतायुषौ सुतावेतौ पुत्रान्पुत्रीः किलैतयोः ।
 द्रक्ष्यसि त्वं स्वनेत्रेण चिन्तां मा कुरु मानदे ॥ ७२ ॥

क्षणाद्योग्यतां गतौ ॥ ६७ ॥ वेदशास्त्रादिज्ञौ तौ श्रीपादपादौ भूत्वा आर्था
 कृतार्थौ जाताविति प्रोचतुः ॥६८॥ तानाश्वास्य वरं दत्त्वा श्रीपादः प्राह ।
 मत्प्रसादात् युवयोः पुत्रपौत्रत्रियोऽत्रामुत्र च सौख्यं मुक्त्वा पितृभ्यां सह
 कैवल्यं गच्छतं । इत्युक्त्वा मातरं प्राह । आभ्यां सुताभ्यां सहोत्तमं सु-
 खमस्य ॥ ६९ - ७१ ॥ शतायुषोरेतयोः सुतयोः पुत्रान्पौत्रांश्च द्रक्ष्यसि ।
 हे मानदे चिन्तां मा कुरु ॥७२॥ अनयोर्वशे श्रीनिश्चला शाश्वती कीर्तिश्च

श्रीनिश्चलाऽनयोर्वशे कीर्तिः स्यास्यति शाश्वती ।
 भविष्यत्यनयोर्वशे वेदशास्त्रादिपारगाः ॥ ७३ ॥
 मा कुर्वनादरं मेऽम्यं देह्यनुज्ञामितो व्रुतम् ।
 दीक्षां प्रदातुं साधुभ्यो यास्याम्युत्तरवर्त्मना ॥ ७४ ॥
 इत्सुभत्वा तां नमस्कृत्य तयाऽऽज्ञप्तः स तत्क्षणम् ।
 भूत्वाऽदृश्यो ययौ कार्शी श्रीपादो भक्तिमावनः ॥ ७५ ॥
 लीलाविहारी भगवान्गत्वा वदरिकाश्रमम् ।
 दृष्ट्वा नारायणं स्वाङ्गं नरं कारणमानुषः ॥ ७६ ॥
 दीक्षां दातुं स्वभक्तेभ्यः पर्यटन्सकलां महीम् ।
 मनोगतिः प्रश्रुस्तस्थौ गोकर्णक्षेत्रमुत्तमम् ॥ ७७ ॥
 इति सिद्धवचोऽमृतोपम ह्यंबधार्याथ स नामधारकः ।
 अभिवाद्य तमाह पूजित विरेतं कीर्तनतो नतो मतः ॥ ७८ ॥

भविष्यति । एतद्वशे वेदशास्त्रपारगा भविष्यति । आज्ञा मे देहि । तिर-
 स्कार मा कुरु । साधुभ्यो दीक्षा दातुमुत्तरमार्गेण यास्ये ॥ ७३ ॥ ७४ ॥
 इत्सुभत्वा तां नमस्कृत्य तयाऽऽज्ञप्तस्तदा गुप्तो भूत्वा श्रीपादः कार्शी ययौ
 ॥ ७५ ॥ लीलाविहारी स भगवान्बदर्याश्रमे नारायण नर च दृष्ट्वा
 स्वभक्तेभ्यो दीक्षा दातुं महीं पर्यटन्मनोगेन गोकर्णमित्य तस्थौ । इति
 सिद्धवचोऽमृतं श्रुत्वा नामधारक सिद्धं नाना प्राह ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥

१ मो मात २ स्वाश्रमूत ३ मनसो गतिरिव गतिर्यस्य अथवा मन-
 सोऽपि भगति आविषयत्वात् यन्मनसा न भवति इति श्रुते ४ श्रुत्वा
 ५ कीर्तनादुपरत

(इति) श्रीसिद्धनामधारकसंवादरूपेण सरस्वत्याख्यगङ्गा-
 चरात्मजविरचितनरसिंहसरस्वत्युपाख्यानसंज्ञितमहाराष्ट्रभाषा-
 न्वितगुरुचरित्रसमानार्थायां वासुदेवानन्दसरस्वतीयतिविरचि-
 तायां श्रीगुरुसंहितायां ज्ञानकाण्डे पञ्चमः (अध्यायः) ॥
 आदितः श्लोकाः ॥ ६५३ ॥

इति सिद्धचोऽमृतोपमं ह्यवधार्यथ स नामधारकः ॥

अभिवाद्य तमाह पूजितं विलेनं कीर्तनतो नतो मतः ॥

॥ इति चूर्णिकायां पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

॥ इति पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

॥ अथ षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ श्रीदत्तात्रेयाय नमः ॥

स नामधारकोऽपृच्छदज्ञानध्वान्तभास्कर ।

आदितो गुरुपीठं मे श्रावितं सिद्ध सद्गुरो ॥ १ ॥ ।

त्रिमूर्तिरवतीर्यात्र कुतः पर्यटति क्षितौ ।

विशेषतः किमर्थं स गोकर्णं श्रीपदो गतः ॥ २ ॥

तीर्थानि बहु सन्तीह तानि हित्वा महीतले ।

श्रीपादः श्रीब्रह्मभोऽसौ गोकर्णेऽस्थात्कुतो वद ॥ ३ ॥

इति सिद्धवचः श्रुत्वा सन्तुष्टः सिद्ध आह तम् ।

समीचीनः कृतः प्रश्नः सन्तुष्टोऽस्मि तवोपरि ॥ ४ ॥

नामधारक ऊचे त्वं तुष्टोऽसि यदि मे वद ।

विस्तरेण गुरोर्लीलां स्वामिन्निति पदेऽग्रहीत् ॥ ५ ॥

अध्यायसारसंग्रहलोकोऽयम्—

शिवो दशास्याय ददौ स्वर्णिगं प्रगृह्य दंभाक्षणपस्ततस्तत् ॥

उपेदवज्राब्जमुखोरितः कौ महाबलेशं निदधौ स षष्ठे ॥ १ ॥

नामधारक आह । हे अज्ञानध्वांतभास्कर, गुरुपीठमादितो मे श्रावितम् ॥ १ ॥ त्रिमूर्त्ययतारोऽयं श्रीपादः कुतः पर्यटति भूतलस्थानि महातीर्थानि त्यक्त्वा किमर्थं गोकर्णे तस्यौ इति श्रुत्वा तुष्टः सिद्ध आह । तवोपरि तुष्टोऽस्मि । समीचीनोऽय ते प्रश्नः । नामधारक आह यदि तुष्टोऽसि तर्हि विस्तरेण श्रीगुरुलीलां कथय इति तत्पदे दधौ ॥ २-५ ॥

श्रुत्वा तत्प्रार्थनां सिद्धः सन्तोषेण तमव्रवीत् ।

श्रीगुरोश्चरितं रम्यं नामधारक मे शृणु ॥ ६ ॥

श्रीगुरोश्चरितं वक्तुं हर्षो मेऽतीव वर्धते ।

लाभो ममाप्यभूद्यस्मात्तल्लीलास्फूर्तिरुद्यता ॥ ७ ॥

तीर्थानि पर्यटत्येव त्रिमूर्त्यात्माऽपि सन्स्वयम् ।

तस्यौ गोकर्णके क्षेत्रे किमर्थमिति चेच्छृणु ॥ ८ ॥

दत्तात्रेयः स्वयं तीर्थरूपोऽपि भुवि पर्यटन् ।

निजपर्यटनेनैव भक्तानुद्धरतीश्वरः ॥ ९ ॥

उपदेश्यन्विशेषेण स्वस्य शङ्कररूपिणः ।

गोकर्णारख्यं ययौ क्षेत्रं प्रसिद्धं यन्महीतले ॥ १० ॥

शृणु गोकर्णमाहात्म्यं लोके निरुपमं खलु ।

सावधानमना भृत्वा शृणु त्वं नामधारक ॥ ११ ॥

अस्मिन्गोकर्णके क्षेत्रे बहवो लेभिरे वरान् ।

अपूर्वमिव तत्क्षेत्रं यत्र साक्षात्सदाशिवः ॥ १२ ॥

ततः सिद्धः संतोषात्तं प्राह । रम्यं श्रीगुरुचरित्रं शृणु ॥ ६ ॥ तद्वक्तुं ममां हर्षोऽभूत् यतस्तल्लीलास्फूर्तिर्जाता ममायं लाभः ॥ ७ ॥ स्वयं त्रिमूर्त्यात्मा यदर्थं पर्यटति गोकर्णं च तस्यौ तच्छृणु । स स्वयं तीर्थरूपोऽपि तीर्थाटनेन भुवि भक्तानुद्धरत्यर्पयति ॥ ८-९ ॥ शंकररूपिणः स्वस्य क्षेत्रं गोकर्णं प्रख्यापयन्गोकर्णं तस्यौ । लोके निरुपमं गोकर्णमाहात्म्यं तत्ते वक्ष्ये । सावधानतया शृणु । अत्र क्षेत्रे बहवो वरान्लेभिरे तदेतदक्षेत्रं । यत्र साक्षात्सदाशिवः । महाबलेशाख्यं स्वयंभूदिगं विष्णोराज्ञं

महाबलेगलिङ्गं तत्स्वयम्भुः शिव एव हि ।
 लम्बोदरेण श्रीविष्णोरात्रयैव प्रतिष्ठितम् ॥ १३ ॥
 इति श्रुत्वा पुनः सिद्धं पश्यच्छ स कुतो वद ।
 विघ्नेश्वरेण तद्विद्धं स्थापितं विष्णुनुज्ञया ॥ १४ ॥
 सिद्ध आह शृणुष्वार्य कथयामि तत्रादितः ।
 महाबलेश्वरस्येदं चरितं सर्वकामदम् ॥ १५ ॥
 कैकमीनामिका भार्या पौलस्त्यव्राह्मणस्य तु ।
 अतिभक्त्या सर्वकालं शिवपूजनतत्परा ॥ १६ ॥
 नानं गृह्णाति ना नित्यं शिवलिङ्गार्चनं विना ।
 एवं मत्याः कदाचित्तु न लब्धं लिङ्गमर्चितुम् ॥ १७ ॥
 व्रतभङ्गमिया सा तु मृन्मयं लिङ्गमुत्तमम् ।
 विद्यायाऽनेर्च परया भक्त्या चैकाग्र्य आस्थिता ॥ १८ ॥
 तदा उत्तनयन्तत्र रावणो लोकैरावणः ।
 मातरं द्रष्टुमापन्नो योऽतिक्रूरो दशाननः ॥ १९ ॥

गणेशेन स्थापितं ॥ १०-१३ ॥ इति श्रुत्वा नामधारेक आह । विष्णुब्राह्मणा
 गणेशेन कुतो लिङ्ग स्थापित । सिद्ध आह सर्वकामदं महाबलेश्वरचरितमादितो
 यस्ये शृणु । पुष्टस्त्यमार्या कैकती सदाऽतिभक्त्या शिवपूजनरताऽभून्सा
 शिवार्चनं विनाऽनं न गृह्णाति । एवं सत्या एकदा लिङ्गं न लब्धं । तदा सा
 व्रतभङ्गमिया मृन्मय लिङ्गं कृत्वा भक्त्येकाग्र्येणापूजयत् ॥ १४-१८ ॥ तदा
 सत्पुत्रः हूरो रावण एव मातरं नत्वा हे भद्रे किं करोषि तदलिङ्गं वद । त्वं मे
 मानाऽसि । मम तु सिद्धयो दाम्यः । मर्षेणदीर्घाय यदेतन्मृन्मयलिङ्गार्चनं ।
 अस्तु नाम तथाऽन्य पूजनात्किं फलं । माता प्राह । कैलासपदप्राप्तिः ॥ १९ ॥

प्रणम्य मातरं दृष्ट्वा लिङ्गपूजनतत्पराम् ।
 पप्रच्छ किमिदं मद्रे करिष्यसि वदाखिलम् ॥ २० ॥
 माता त्वं मम विख्याता दास्यो मे सिद्धयोऽखिलाः
 किमर्थं मृन्मयं लिङ्गमेतदौर्भाग्यमेव मे ॥ २१ ॥
 अस्तु नाम तथाऽप्यस्य पूजनात्किम्फलं मिलेत् ।
 सा प्राह पूजनादस्य कैलासपदमाप्यते ॥ २२ ॥
 रावणः प्राह सायासो व्यर्थोऽयं क्रियते त्वया ।
 अहमानीय कैलासं दास्यामि क्षणमात्रतः ॥ २३ ॥
 लङ्कापुरेऽपि कैलासप्रामाणसंयुतम् ।
 जानीष तुभ्यं दास्यामि त्वरितं न मृषा वचः ॥ २४ ॥
 सावधानेन मनसा ततस्तं पूजयानिशम् ।
 किं मृन्मयेन लिङ्गेनेत्युक्त्वा यातो निशाचरः ॥ २५ ॥
 मनोवेगेन कैलासं प्राप्य राजतपर्वतम् ।
 उत्पाटयितुमारोहे धृत्वा विंशतिबाहुभिः ॥ २६ ॥
 चालयामास कैलासं रावणः स महाबलः ।
 शिरसि दश चाप्यस्य प्रान्ते संस्थाप्य यत्नतः ॥ २७ ॥

२०॥२१॥२२॥ रावण आह । व्यर्थोऽयं तव श्रमः क्षणात्कैलासमानीय
 ते दास्ये । न मे मृषा वचः शिवराहितं कैलासमानेष्ये । सावधानतयाऽ-
 निदां शिवं पूजय । किं मृन्मयलिङ्गेनेत्युक्त्वा वेगेन कैलासं प्राप्य विंशति-
 बाहुभिः रोप्यपर्वतं धृत्वा तत्प्रान्ते दशशिरसि च स्थापयित्वा यत्नादुत्पाट-
 यितुमारोहे ॥२३-२७॥ उत्संगयोः करौ धृत्वा यदा कैलासं चालयामास

उत्सङ्गयोः करान्धृत्वा लीलयैवोज्ज्वहार तम् ॥
पातालानि तदा चेलुरपि सप्त ततः क्षणात् ॥ २८ ॥

शेषोऽपि चकितो जातः कूर्मोऽकस्माच्च शङ्कितः ।
भीता देवगणाः सर्वे चचालाप्यमरावती ॥ २९ ॥

सप्तोर्ध्वलोकयुक्ता भूः सर्वैलवनकानना ।
मेरुश्चचाल लोकाश्च मेनिरे प्रलयागमम् ॥ ३० ॥

कैलामीया शिवगणा अभवन्मयपीडिताः ।
भीतभीताऽद्रिद्रुहिता शङ्करं शरणं गता ॥ ३१ ॥

शिवाऽऽर्लिंग्य शिवं प्राह कैलानोऽयं पतत्यधः ।
अकस्मात्किमिदं प्राप्तं समागेहादि कम्पितम् ॥ ३२ ॥

आकान्तः सर्वतो जातो भवतः स्वस्थता कुतः ।
हुरुप्साम्य प्रतीकारमित्युबत्वा तत्पदेऽग्रहीत् ॥ ३३ ॥

तदा सप्तपातालानि चेलुः । शेषश्चकितः कूर्मोऽपि शङ्कितः । इन्द्रपुरी
चचाल । देवा अपि भीताः । सप्तोर्ध्वलोकसहिता सशैलवनकानना
भूमिर्मेरुश्चचाल । लोकाः प्रलयागम मेनिरे । कैलासे मयपीडिताः गणाः
पार्वती च भीता शिवमाऽर्लिंग्य प्राह कैलानोऽयं पतति समागेहादि कम्पते ।
सर्वा आकान्तो जानन्तर कथं स्वस्थता । हे शिव प्रतीकारं कुर्वित
पादो दधौ ॥ २८-३३ ॥ शिव आह । हे गिरिवे समगोऽयं भक्तः

शङ्करः प्राह गिरिजे भक्तोऽयं रावणो मम ।
 क्रीडतीह त्वया चिन्ता न कर्तव्याऽधुनाऽवले ॥ ३४ ॥
 इति श्रुत्वेशवचनं गिरिजा पुनरब्रवीत् ।
 शूलपाणे सुरगणाग्रक्ष रक्षाखिलान्प्रभो ॥ ३५ ॥
 पार्वत्या वचनं श्रुत्वा शङ्करः सर्वशङ्करः ।
 वामहस्तेन कैलासमधश्चक्रे सरावणम् ॥ ३६ ॥
 रावणश्चिन्तया युक्तः कैलासाधः स्म मुह्यति ।
 स्तोप्ये शिव शिव त्राहि शरणागतरक्षण ॥ ३७ ॥
 पिनाकपाणे मां त्राहि जगत्पातृशिरोमणे ।
 शरणं त्वां प्रपद्येऽतो मरणं किं नु दास्यसि ॥ ३८ ॥
 शङ्करो भक्तव्रत्सल्याल्लुपया परया युतः ।
 पर्वताधोगतं तं च मोचयामास रावणम् ॥ ३९ ॥
 लङ्केश्वरस्ततो मुक्तो भक्त्या तुष्टाव शङ्करम् ।
 सुस्वरं साङ्गरागाढ्यं कोमलं सकलं जगौ ॥ ४० ॥

क्रीडति । चिन्तां मा कुरु । पुनः पार्वती प्राह हे शूलपाणे देवा-
 दीन्प्रक्ष रक्ष ॥ ३४-३५ ॥ इति श्रुत्वा शङ्करः रावणसहितं कैलासं
 हस्तेनाधश्चक्रे । तेन कैलासाधो गतो मोहितो रावण आह । हे शरणा-
 गतवत्सल शिव त्राहि त्राहि । हे पिनाकपाणे रक्षकशिरोमणे त्वां प्रपन्नं
 मां भास्यसि किं । तच्छ्रुत्वा भक्तवत्सलः शिवस्तं नृपया मोचयामास ।
 स मुक्तो रावणः शिवतुष्टौ स्वशिरसो शीर्षां धृत्वा सप्तस्वर-
 सहितं पद्मत्रिशद्व्रागिर्णापद्मसहितं मनोहरं जगौ ॥ ३६-४० ॥

रावणस्य च भक्त्या तु प्रमन्नोऽभूत्तम ईश्वरः ।
 तस्यो तत्तन्मुखं हृष्टो निजरूपेण शुङ्करः ॥ ४१ ॥
 त्रिनेत्रः पञ्चवक्त्रः स भूत्वा मन्तुष्टमानमः ।
 रावणं प्राह हृष्टोऽस्मि वरं वरय कामितम् ॥ ४२ ॥
 रावणः प्राह किं प्राच्ये दामो लक्ष्मीर्गृहे मम ।
 तथाऽष्टनिवयः सन्ति दामा इव मदाशिव ॥ ४३ ॥
 चतुराम्यो ज्योतिषिकः सदा मे वशवर्तिनः ।
 घुन्दारकास्त्रयास्त्रिगुस्कोटिका मम मेवकाः ॥ ४४ ॥
 औश्रयाशोऽपि मोऽग्निर्मे वस्त्रजालनकर्मणि ।
 योजितो न कृतान्तोऽपि हन्ति मद्रचनं विना ॥ ४५ ॥
 कुम्भरुणो मम आता शरजेता सुतो मम ।
 स्थानं मेऽर्घ्वो सुगगम्यं कामधेनुर्गृहे मम ॥ ४६ ॥
 महत्स्रकोटिर्पापुर्मम कोऽन्योऽस्ति मादृशः ।
 वेत्मीदं सर्वमीशान कैलामं नेतुमागतः ॥ ४७ ॥
 व्रतमस्ति जनन्या मे नित्यं त्वां पूजयिष्यति ।
 दातैः पूज्य भक्तस्य कृपामूर्ते मनोन्मथम् ॥ ४८ ॥

तद्वक्त्या प्रमन्न शिव स्वरूपेण तन्मुखे तस्यो । तुष्टोऽस्मि । वर वरयेति
 च प्राह । रावण आह । हे शिव, लक्ष्मीं दामो । नरनिशयोऽपि दासाः ।
 ममा ज्योतिषिकः । मदा वशवर्तिनस्त्रयास्त्रिगुस्कोटिदेवाश्च सेवकाः । अग्नि-
 र्ध्वजशाठकः । यमो मद्रचनं विना न हन्ति । कुम्भरुणो मे आता । सुत इन्द्र-
 निव । ममूदं मे स्थानं सुगगम्यं । कामधेनुश्च मे गृहे । महत्स्रकोटिर्पापि
 मनापुर्न कोऽपि ममम । इदं जेसि । जनन्यर्थं कैलामं नेतुमागतोऽस्मि ।
 तत्र सा त्वां पूजयिष्यति । व्रतमूर्ते मे मनोरथान्मथम् ॥ ४१ ॥ ४२ ॥
 ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ शिव आह । अत्र मानेन ।

ईश्वरो रावणं ग्राह कैलासेन प्रयोजनम् ।
 किं किं गानेन ते दास्य आत्मलिङ्गं सुदुर्लभम् ॥ ४९ ॥
 सद्यो लिङ्गार्चनेनैव या या मानसवासना ।
 सा सा सम्पूर्णातां यायात्प्राणलिङ्गार्चनान्मम ॥ ५० ॥
 रुद्राभिषेकपूर्वं हि त्रिकालं तस्य पूजनम् ।
 कृत्वा षडक्षरं मन्त्रं जपित्वाऽष्टोत्तरं शतम् ॥ ५१ ॥
 एवं त्रिवर्षपर्यन्तं पूजनात्सर्वकामभाक् ।
 भूत्वा त्वं रावण ततो मत्स्वरूपो भविष्यसि ॥ ५२ ॥
 यत्सन्निधावदो लिङ्गं तस्य मृत्युभयं कुतः ।
 सर्वे दोषाः प्रणश्यन्ति लिङ्गदर्शनमात्रतः ॥ ५३ ॥
 न स्थापय क्षिती लिङ्गं यावच्छङ्कां गमिष्यसि ।
 त्रिवर्षपूजनादीशस्त्वं कैलासश्च ते पुरम् ॥ ५४ ॥
 इति कर्पूरगौरेण वरो दत्तस्ततः स च ।
 साष्टाङ्गं तं प्रणम्याशु लङ्कां गन्तुं समुद्यतः ॥ ५५ ॥

सुदुर्लभमात्मलिङ्गं ते दास्ये । किं कैलासेन । मम प्राणलिङ्गार्चनात्सर्व-
 वासनापूर्तिः । रुद्राभिषेकपूर्वकं त्रिकालं सम्पूज्याष्टोत्तरशतवारं षडक्षरं
 जप । त्रिवर्षपूजनात्सर्वकामाप्तिः । त्वं मत्स्वरूपश्च भविष्यसि ॥ ४९-
 ५२ ॥ यत्रेदं लिङ्गं तत्र मृत्युभयं न । यद्दर्शनात्सर्वदोषनाशः । यावच्छङ्कां
 यास्यसि तावद्भूमौ मा निधेहि । त्रिवर्षपूजनात्सर्वमीश्वरो लङ्का च
 कैलासो भविष्यति ॥ ५३-५४ ॥ इति लम्बवरो रावणः शिष्यं साष्टाङ्गं
 प्रणम्य लङ्कां गन्तुं प्रगम्ये ॥ ५५ ॥ नारदस्ताज्ज्ञात्वा साक्षात् स्वर्गत्वेन्द्रे

ऋषीश्वरो नारदोऽथ ज्ञात्वेदं तत्क्षणं द्रुतम् ।
 मत्वाऽसमञ्जसं सर्वं सुरेन्द्रमुवनं ययौ ॥ ५६ ॥
 उवाच नारदः स्वस्थमुपविष्टोऽसि किं वद ।
 इन्द्रामरत्वं त्वल्लक्ष्मीं रावणेनाघुना हता ॥ ५७ ॥
 जातश्चिरायुर्लक्ष्मो लब्ध्वा कर्पूरगौरतः ।
 प्राणलिङ्गं शिवेनोक्तं मत्तुल्यस्त्वं भविष्यसि ॥ ५८ ॥
 त्रिवर्षपूजनाच्चं हि मत्स्वरूपो भविष्यसि ।
 पुरी च तेऽपि कैलासो नापि मृत्युभयं तव ॥ ५९ ॥
 इति लब्धवरः शम्भोस्तुष्टोऽगाद्रावणः पुरम् ।
 कारायां ये सुरा बद्धान्तेषां मुक्तिरतः कुतः ॥ ६० ॥
 लङ्कायां सेव्यतां नित्यं भवद्भिरथ रावणः ।
 रम्भोर्वश्यादयो देव्यः सेवां कुर्वन्तु तस्य तु ॥ ६१ ॥
 इन्द्रो मुनिवचः श्रुत्वा भीतोऽकम्पत सामरः ।
 प्रणम्य नारदं प्राह किं कर्तव्यमितः परम् ॥ ६२ ॥

प्राह । किं स्वस्थमुपविष्टोऽसि । त्वल्लक्ष्मीं रावणेन हता ॥ ५६-५७ ॥
 स शिवायानलिङ्गं लब्ध्वा चिरायुर्जातः । तस्मै शिवेनोक्तं त्रिवर्षं लिङ्ग-
 पूजनात्मस्वरूपो भविष्यसि । न ते मृत्युभयं पुरी च ते कैलासो
 भविष्यति ॥ ५८-५९ ॥ इति शम्भोर्लब्धवरो रावणो गतः । तेन
 बद्धानां देवानां कुतो मोक्षः । अथ ततोपार्थमुर्वश्यादीनीत्या मवद्भी रावणः
 सेव्यतां । इतीन्द्रो मुनिवचः श्रुत्वा भीतो देवैः सह नारदमाह । किं
 कर्तव्यमिति ॥ ६०-६२ ॥ नारद आह । ब्रह्माणं शरणं गच्छ ।

नारदः प्राह देवेन्द्र ब्रह्माणं शरणं ब्रज ।
 कथयिष्यत्युपायं ते स ज्ञाता सर्वलोकसृष्ट ॥ ६३ ॥
 ततः स मुनिना सार्धं ब्रह्मलोकं द्रुतं गतः ।
 तस्मै निवेदयामास यथाष्टुचं सुराधिपः ॥ ६४ ॥
 ब्रह्मोवाच सुरेन्द्रं तं वैकुण्ठं गच्छ सत्वरम् ।
 दैत्यारिः स हृषीकेश उपायं हि विधास्यति ॥ ६५ ॥
 ततस्तौ ब्रह्मदेवश्च वैकुण्ठभुवनं गताः ।
 प्राप्य नारायणं देवं स्वष्ट्तान्तं न्यवेदयन् ॥ ६६ ॥
 ब्रह्मोवाच महाविष्णो प्रतीकारं द्रुतं कुरु ।
 महासङ्कटमग्रेऽपि तव देव भविष्यति ॥ ६७ ॥
 त्रयस्त्रिंशत्कोटिसुरा निवद्धा रावणेन हि ।
 तन्मोचनार्थमग्रे त्वं क्षिताववतरिष्यसि ॥ ६८ ॥
 ईश्वरस्य प्राणलिङ्गं गृहीत्वाऽग्नात्खलाग्रणीः ।
 रावणस्य न भङ्गोऽस्तः स एवेशो भविष्यति ॥ ६९ ॥

स उपायं कथयिष्यतीति । ततः सनारद इन्द्रो ब्रह्मलोकं गत्वा तन्न्यवेदयत् ।
 ब्रह्माऽऽह । हे इन्द्र वैकुण्ठ गच्छ । दैत्यारिर्धिष्णुरुपायं करिष्यति ॥ ६३-
 ६५ ॥ ततस्तौ ब्रह्मदेवश्च वैकुण्ठं प्राप्य सर्वं विष्णवेऽकथयन् ॥ ६६ ॥
 ब्रह्माऽऽह । विष्णो शीघ्रं यत्नं कुरु । नो चेदग्रे संकटमेप्यति । त्रयस्त्रिंश-
 त्कोटिदेवा रावणेन बद्धास्तन्मोचनाय त्वमवतरिष्यसि ॥ ६८ ॥ शिक्-
 प्राणलिङ्गं गृहीत्वा रावणो गतोऽतस्तस्य भङ्गो न । ए ईश्वरो भविष्यति ।

कुरु शीघ्रमुपायं त्वं भविष्यत्यन्यथाऽग्रतः ।

सुदुस्तरमिदं देव रक्षोनिर्दलनं हरे ॥ ७० ॥

इति ब्रह्मवचः श्रुत्वा कोपाध्मातो हरिस्तदा ।

जाता विनष्टिरित्युक्त्वा कैलासं त्वरितो गतः ॥ ७१ ॥

ईश्वरं शङ्करं प्राप्य विष्णुः प्रोवाच रक्षसे ।

रावणाय कुतो दत्तं प्राणलिङ्गं वदाधुना ॥ ७२ ॥

रावणो राक्षसः क्रूरो देवा यद्भृत्यतामिताः ।

कारास्थिताः कतिपयास्तेषां मुक्तिः कथं ततः ॥ ७३ ॥

पयः सर्पायैव वरान्दुराचाराय यच्छसि ।

पश्याधुनाऽमरत्वं स प्राप्तवान्स्वर्गभाग्मवेत् ॥ ७४ ॥

उवाच शिव ईशस्तं विष्णो तद्भक्तिमोहितः ।

विस्मृत्या तुष्टमनसा प्राणलिङ्गं मयाऽर्पितम् ॥ ७५ ॥

सन्निर्दलनं दुस्तरं भाव्यतः शीघ्रमुपायं कुरु ॥ ६९-७० ॥ इति ब्रह्मवचः
श्रुत्वा कोपाविधे हरिरनर्थो जात इत्युक्त्वा कैलासे समेन्य शिवमाह ।
रावणाय किमर्थं त्वया प्राणलिङ्गं दत्तं वद ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ रावणोऽ-
तिभूरो देवा यद्भृत्या जाताः कतिपयाश्च कारागारे स्थितास्तेषां कथं मुक्तिः
॥ ७३ ॥ सर्पाय दुग्धमित्र दुष्टाय वरान्यच्छसि । पश्याधुना सोऽमरत्वं
गतः स्वर्गभाग्मवेत् । शिव आह । विष्णो तद्भक्तिमोहनेन संतोषा-
त्तस्मै प्राणलिङ्गं दत्तं ॥ ७४-७५ ॥ स स्वशिरश्छिन्ना वीणा कृत्वा

रावणः स्वशिरश्छित्त्वा वीणां कृत्वा स्वयं जगौ ।
 सुस्वरं साङ्गरागाढयं सामगानं सुमंजुलम् ॥ ७६ ॥
 पार्वती साऽपि दातव्येत्येवं मोहो ममाभवत् ।
 विस्मृत्या रावणायैव प्राणलिङ्गं मयाऽर्पितम् ॥ ७७ ॥
 विष्णुरूच उमाकान्त त्वमेवं दुर्लभान्वरान् ।
 ददास्येतेन मे कष्टं दुष्टा मत्ता भवन्ति हि ॥ ७८ ॥
 अवतारप्रसङ्गो मे घटतेऽतो यतोऽसुराः ।
 भवन्ति ते सुदुर्घर्षा देवब्राह्मणपीडकाः ॥ ७९ ॥
 लिङ्गं तस्मै कदा दत्तं सोऽद्य लङ्कां गतो न वा ।
 ईश उचे पञ्चनाडीमितकालस्ततो गतः ॥ ८० ॥
 इति श्रुत्वा शिववचः सूर्यादर्शनकारणम् ।
 विधाय विष्णुराहूय नारदं प्राब्रवीदिदम् ॥ ८१ ॥
 देवर्षे नारदायु त्वं गच्छ मानसवेगवत् ।
 लङ्कां गच्छति दुष्टोऽसौ लिङ्गमादाय रावणः ॥ ८२ ॥

सुस्वरं साम जगौ । उमाप्यस्मै देयेति मोहोऽभूत् । ततस्तस्मै प्राणलिङ्गं
 दत्तं । विष्णुराह । त्वं दुर्लभान्वरान्ददासि । तेन मे कष्टं भवति । यतो
 दुष्टा मत्ता जायन्ते । यतोऽसुरा देवब्राह्मणपीडका दुर्घर्षाश्च भवन्त्यतो ममा-
 वतारप्रसंगोऽपि घटते । तस्मै लिङ्गं कदा दत्तं । स लंकां गतो न वा । शिव
 उवाच । पञ्चनाब्धो गताः । इत्थं श्रुत्वा विष्णुः सूर्यादर्शनकारणं सम्पाद्य
 नारदमाह ॥ ७६-८१ ॥ हे देवर्षे दुष्टो रावणो लिङ्गं गृहीत्वा लंकां
 याति । त्वं मनोवेगेन गत्वा मार्गं रक्षसे विलम्बं कुरु । स नादापि

गत्वा तदग्रतस्तस्य गमनाय विलम्बनम् ।
 कुरु यत्नेन सोऽद्यापि न गतो निजमन्दिरम् ॥ ८३ ॥
 सूर्योऽप्यदृश्यतां यायात्सन्ध्यावन्दनकर्मणि ।
 तिष्ठेत्स रावणो नूनं विघ्नोऽप्यस्य भविष्यति ॥ ८४ ॥
 इत्याज्ञप्तः स हरिणा नारदः सत्वरं ययौ ।
 मनोगत्याऽऽगतस्तत्र रावणस्य पुरः पथि ॥ ८५ ॥
 ततो विष्णुरुवाचेदं स्वगतं गणनायकम् ।
 विघ्नाय प्रेरयिष्यामि सत्वरं विघ्नहेतवे ॥ ८६ ॥
 इत्युक्त्वाऽथ समाहूय गणेशं विष्णुरब्रवीत् ।
 विघ्नेशान गणेशान रावणस्त्वामुपेक्षते ॥ ८७ ॥
 त्वां नमन्ति सुरास्तेषां सिद्धिं याता मनोरथाः ।
 ये लोके त्वामुपेक्षन्ते तेषां विघ्नाः पदे पदे ॥ ८८ ॥
 अद्य त्वामनिवेद्यासौ निघ्नानं रावणोऽहरत् ।
 प्राणलिङ्गं महेशस्य मोहयित्वा प्रयत्नतः ॥ ८९ ॥
 अतोऽद्य भवता कार्यं रावणस्य विवञ्चनम् ।
 बालवेपथरो भूत्वा तं व्याजेन विवञ्चय ॥ ९० ॥

पुरं गतः । सूर्योऽप्यदृश्यत्वं गच्छेत्तदा रावणोऽपि संध्यावन्दनकर्मणि तिष्ठेत् ।
 तस्य विघ्नोऽपि भविष्यति ॥ ८३-८४ ॥ इत्युक्तो नारदो रावणास्या-
 प्रतो मार्गे स्थितः । ततो विघ्नार्थं गणेशाय प्रेरयामीति मत्वा विष्णु-
 गणेशमाहूय प्राह । हे गणेश रावणस्त्वामुपेक्षतेऽद्यैव यत्नाच्छिवं मोहयित्वा
 प्राणलिङ्गं जहार ॥ ८९-९० ॥ ततस्त्वं बालवेपथेण तं प्रति गत्वा व्याजेन

स मार्गेऽस्तमिते घृते सन्ध्यावन्दनक्रमाणि ।
 रावणः स्थास्यति मुनिस्तदर्थं चाग्रतो गतः ॥ ९१ ॥
 शिवाज्ञया रावणः कौ लिङ्गं न स्थापयिष्यति ।
 न स्थापयिष्यति करे मूत्रोत्सर्गे च कर्मणि ॥ ९२ ॥
 बालभावेन तं गच्छ सौम्यशिष्यात्मनाऽथवा ।
 स यथा येन विश्वासं यायात्प्राज्ञ तथा कुरु ॥ ९३ ॥
 सन्ध्याकाले त्वत्करे स लिङ्गं दास्यति निश्चितम् ।
 गृहीत्वा कौ निधेहि त्वं ध्रुवं स्थास्यति तत्र तत् ॥ ९४ ॥

व्याजेन जय्यः खल इत्युपायं
 सम्यग्निचार्येति जगाद् विष्णुः ।
 तथेति चोक्त्वा गणनायकोऽपि
 पाथेयमक्षयं स हरिं ययाचे ॥ ९५ ॥

पञ्चखाद्यतिलान्क्षीरं नारिकेलेशुदाडिमम् ।
 मोदकान्ल्हृद्दुकांश्चैव देहि मे घृतसम्प्लुतान् ॥ ९६ ॥
 स मृदुश्चणकोल्लाजाञ्छर्करासहितान्हितान् ।
 स्वामिन्ये मक्षणायाद्य देहीति तमयाचत ॥ ९७ ॥

वचय । सूर्यास्ते रावणः संध्याकर्मणि स्थास्यति । नारदोऽप्यग्रतो गतः ॥ ९०-
 ९१ ॥ मूत्रोत्सर्गादिकाले स लिङ्गं न धारयिष्यति । त्वं तं विश्वासेन वक्ष्यति
 लिङ्गमादाय भूमौ निधेहि तत्तत्राचलं भविष्यति ॥ ९२-९४ ॥ इत्युक्तो गणेश

विघ्नेश्वरेण यद्यत्तु याचितं भक्ष्यद्युत्तमम् ।
 तत्तस्मै ददां विष्णुर्जक्षन्वर्णोर्वै निर्ययौ ॥ ९८ ॥
 ब्रह्मर्षिनारदस्त्वग्रे रात्रणस्य मनोजवः ।
 गत्वा तं ग्राह विनयादागतोऽसि कुतो वद ॥ ९९ ॥
 रात्रणो नारदं ग्राह गत्वा कैलासपर्वतम् ।
 प्रसादितो मया तत्र चन्द्रमौलिर्वरप्रदः ॥ १०० ॥
 भूत्वा मे सुग्रमन्नः स आत्मलिङ्गं प्रदत्तवान् ।
 सर्वकामप्रदं रम्यं वरानपि वहन्मुने ॥ १०१ ॥
 नारदः ग्राह लङ्केश फलितं दैवमेव ते ।
 लिङ्गं मृत्युहरं लब्धं जाने तदहमादितः ॥ २ ॥
 तन्महां दर्शय ततो विलोक्य च परीक्ष्य च ।
 कथपिप्यामि ते लिङ्गलक्षणानि सविस्तरम् ॥ ३ ॥
 नारदस्य वचः श्रुत्वा रात्रणः शङ्कितान्तरः ।
 दूरतो दर्शयामास करे वामोऽपसार्य मः ॥ ४ ॥
 तद्दृष्ट्वा नारदः ग्राह लङ्केशमुपवेश्य च ।
 लिङ्गस्य महिमानं ते शृणु ब्रूयामि मादरम् ॥ ५ ॥

पापेयं ययाचे । हरिस्तस्मै पंचम्याशलइडुकादीन्ददां । स जक्षन्वयो ॥९९-
 ९८॥ नारदोऽग्रे रात्रणमे ग्राह कुत आगतोऽसीति । स तस्मै तत्र न्यवेदयत्
 ॥९९-१०१॥ नारद आह । अद्य ते दैव फलित । उपविश्य लिङ्गं दर्शय ।
 तद्विङ्गलक्षणं वक्ष्ये । स शक्तितो दूरतो दर्शयामास ॥२-४॥ नारद आह ।

रावणास्य तु लिङ्गस्य जानाम्युत्पत्तिमादितः ।
 कथयामि कथामस्य त्वं भवैकाग्रमानसः ॥ ६ ॥
 मृग एकः कदाचित्तु कालाग्निसदृशो वने ।
 सैरेमप्रभृतीन्वन्यान्मक्षयित्वा चचार ह ॥ ७ ॥
 ब्रह्मविष्णुमहेशाना मृगयार्थं वनं गताः ।
 त्रिमूर्तयो मृगं हत्वा तस्य मेदोऽभ्रजंस्तदा ॥ ८ ॥
 तस्य स्युस्त्रीणि शृगाणि लिङ्गानि तदघोऽपि च ।
 त्रीणि त्रिभिर्गृहीतानि प्राणलिङ्गानि तानि तु ॥ ९ ॥
 माहात्म्यं शृणु लिङ्गस्य रावणास्यैकचेतसा ।
 त्रिवर्षं पूजयेद्यः स ईश्वरो वरदो भवेत् ॥ ११० ॥
 यत्र तिष्ठेदिदं लिङ्गं स कैलासो न संशयः ।
 ब्रह्मविष्णुमहेशानां महत्त्वं लिङ्गधारणात् ॥ ११ ॥
 शृण्वन्त्यमपि वक्ष्यामि महिमानं हि रावण ।
 स प्राह न शृणोमीह लङ्कां यास्यामि सत्वरम् ॥ १२ ॥
 इत्युक्त्वा गन्तुमुद्युक्तं रावणं प्राह नारदः ।
 सन्ध्यावन्दनकालोऽयं ब्राह्मणानामुपागतः ॥ १३ ॥

कालाग्निसदृक् महिषमुक् त्रिशृंगो मृगो ब्रह्मविष्णुशिवैर्हृतः । तच्छृंगार्थः-
 स्थानि त्रीणि लिङ्गानि त्रिभिर्गृहीतानि । तानि तेषां प्राणसमानि । तत्रैकमिदं
 शिवं । य इदं त्रिवर्षं पूजयेत्स शिवस्तत्पुरं च कैलासो भवेत् ॥९-११॥
 अन्यदपि माहात्म्यं शृणु । रावण आह । न श्रोष्ये । शीघ्रं लंकां यास्ये । नारद
 आह । सन्ध्याकालोऽयं ॥१२-१३॥ अनेकवेदपाठी त्वं । कर्म हित्वा कथं

अनेकवेदवेत्ता त्वं कथं मार्गं क्रमिष्यसि ।
 सन्ध्याकालेऽध्वनिं प्राप्ते मन्ध्यालोपो भवेन्न किम् ॥१४॥
 अहं तिष्ठामीह मन्ध्यावन्दनं कर्तुमेव हि ।
 इत्युक्त्वा रावणं मिन्युं मम्प्राप्तो नारदो मुनिः ॥१५॥
 अत्रान्तरे ब्रह्मचारिवेषधारी गणेश्वरः ।
 रावणस्याग्रतो भूत्वा यज्ञियाः समिधोऽच्छिनत् ॥१६॥
 मनमाऽचिन्तयद्रक्षः मन्देहोऽयमुपागतः ।
 व्रतमङ्गो भवेत्सन्ध्यावन्दनामाव्रतो मम ॥ १७ ॥
 क्रियाकाले नैव धार्यं लिङ्गं नापि महीतले ।
 स्थापितव्यमतः सन्ध्याकालेऽस्मिन्किं करोम्यहम् ॥१८॥
 अयं तु ब्रह्मचारीह बालकोऽतीव सुन्दरः ।
 मिन्युतीरं पर्यटति गत्वा पृच्छामि तं खलु ॥ १९ ॥
 ब्रह्मचारी वदुरयं नैव विश्वामघातकृत् ।
 तव एतन्महालिङ्गं दत्त्वं तस्य करेऽत्र तु ॥ १२० ॥
 कुर्वे सन्ध्यावन्दनानि नित्यं क्रमेति रावणः ।
 विचार्य प्रययौ तस्य ममीपं ब्रह्मचारिणः ॥ २१ ॥

यास्यति । अहं तु तिष्ठामीति नारदः तस्यै । अत्रान्तरे ब्रह्मचारिवेषी गणेश-
 स्वामिर्दृष्टवान्नात् । तं दृष्ट्वा रावणः स्वगतमाह । सन्ध्यालोपे व्रतमङ्गो
 भवेत् । क्रियाकाले लिङ्गं मया न धार्यं नान्यथ स्थापनीयम् । अथ ब्रह्मचारी
 बालः तिष्ठतीरं पर्यटति । तद्वन्ते लिङ्गं दत्त्वा सन्ध्यावन्दनं कुर्वेऽयं
 निश्चासनात् न कारिष्यतीति मत्वा तत्समीपमाप ॥ १४-२१ ॥ तं दृष्ट्वा

लम्बोदरो दशग्रीवं दृष्ट्वा दूरं ययौ भिया ।
 रावणोऽप्यभयं दत्त्वा तत्समीपं समागतः ॥ २२ ॥
 रावणो मंजुलं प्राह कस्त्वं माता पिता तव ।
 को वा कस्मिन्कुले जन्म तव जातं वदस्व मे ॥ २३ ॥
 उवाच ब्रह्मचारी तं मां पृच्छसि कुतो वद ।
 पितृभ्यां मम किं देयमृणं ते कथयाग्रतः ॥ २४ ॥
 प्रहसन्नपि लङ्केशः स्नेहभावेन तत्करम् ।
 प्रगृह्य प्राह पृच्छामि प्रीत्या मां वद पुत्रक ॥ २५ ॥
 ब्रह्मचारी ततः प्राह महात्माऽस्ति पिता मम ।
 रुद्राक्षभृपितो भस्मलिप्तगात्रो जटाधरः ॥ २६ ॥
 तस्य शङ्कर इत्याख्या भिक्षार्थमटति क्षितिम् ।
 नक्तं दिवमुमासंज्ञा मम माताऽपि विश्रुता ॥ २७ ॥
 एतावत्पृच्छसि कुतो बालकोऽहमधीरधीः ।
 मुञ्च मुञ्च करं यास्ये गृहं त्वत्तो विभेम्यहम् ॥ २८ ॥
 इति श्रुत्वा द्विजसुतं मत्वा तं प्राह रावणः ।
 मिथुकस्ते पिता रङ्गः सुखवार्ता कुतस्तव ॥ २९ ॥

बालो दूरतो भियाऽभावत् रावणस्तामभयं दत्त्वा मंजुलं प्राह । कस्त्वं कस्ते
 माता पिता च । ब्रह्मचारी आह । कुतः पृच्छसि । पितृभ्यां ते ऋणं देयं
 किं । रावणस्तं करे पृत्वा प्राह । किमपि न देयं ज्ञेहवशात्पृच्छामीति । स
 आह । मत्पिता रुद्राक्षमस्मजटाधरः शंकरो नित्यं भिक्षार्थं पर्यटति । उमामम
 माता । मां गुह्य । त्वत्तो विभेमि ॥ २२-२८ ॥ रावणस्ते द्विजसुतं मत्वाऽऽह ।

मम लङ्कापुरी हेमी यत्र रत्नमयानि तु ।
 गृहाणि तां समागच्छ तत्र देवार्चको मम ॥ १३० ॥
 यद्यद्याचसि तत्तत्ते दीयते सकलं मया ।
 मया सह समागच्छ सुखं स्थास्यसि निर्धृतः ॥ ३१ ॥
 स ग्राह लङ्कां नो यास्ये नरांदा यत्र राक्षसाः ।
 ते मामारण्यकं बालं मक्षयिष्यन्ति राक्षसाः ॥ ३२ ॥
 तस्माल्लङ्कां न यास्यामि करं मुञ्च ब्रजाम्यहम् ।
 चणकाशनतोऽद्यान्ता क्षुन्मे यास्ये ततो गृहम् ॥ ३३ ॥
 इत्युक्तवन्तं तं बालं प्रेसाद्य ग्राह रावणः ।
 यावत्सन्ध्यामुपासिष्ये तावद्विद्धं गृहाण भोः ॥ ३४ ॥
 बालकः ग्राह ते लिङ्गं मन्ये गुरुतरं तु तव ।
 करे धतुं न शक्नोमि ना मां षोडश वर्षीनम् ॥ ३५ ॥
 लिङ्गं जडमहं मृदो धतुं शक्नोमि नैव हि ।
 करं मुञ्च गृहं यास्ये धर्मोऽनेन भवेत्तव ॥ ३६ ॥

मित्रुंरुस्ते पिताऽनस्ते न मुखवार्ताऽपि । ईर्म मे पुरं तत्र रत्नमयानि
 गृहाणि । तत्र त्वमेहि । देववृजको मम । अमीष्टं ते दास्ये । सुखं स्थास्यसि ।
 बाल आह तत्र नृमक्षका राक्षसा मां मक्षयिष्यन्त्यतो न यास्ये । हस्तं मुञ्च ।
 क्षुधितोऽहं गृहं गमिष्यामि । चणकाशनान्मे क्षुधा न शान्ता । रावण आह
 यावत्सन्ध्यामुपासिष्ये तावद्विद्धं बह । बाल आह । ते लिङ्गं गुरु ।
 बालोऽहं षोडशं न शक्नोमि । यास्ये । मां मुञ्चानेन ते धर्मो भवेत् ॥३५-३६॥

१ नरमशकोः २ चणकमशपान्मे क्षुधा न शान्ता यतः ततः
 ३ प्रदर्शनं कृत्वा ४ अतिमारम् .

एवं श्रुत्वाऽपि तं प्रार्थ्यं तच्छिङ्गं तत्करे ददौ ।
 गत्वा समुद्रतीरं स सन्ध्यावन्दनमारमत ॥ ३७ ॥
 ब्रह्मचारी तमाभाष्य स्थितः प्रोवाच रावणम् ।
 यावत्सामर्थ्यमादाय लिङ्गं तिष्ठामि निश्चितम् ॥ ३८ ॥
 त्वं शीघ्रमेहि नो चेत्त्वां त्रिराहूय प्रयत्नतः ।
 अनागते त्वयि क्षित्यां स्थापयिष्याम्यसंशयम् ॥ ३९ ॥
 एवं निर्धार्य हस्ताभ्यां लिङ्गमादाय स स्थितः ।
 दिवि देवा विमानेषु स्थिताः कौतुकमीक्षितुम् ॥ १४० ॥
 अर्घ्यप्रदानकाले तं रावणं स गणाधिपः ।
 प्राह वोढुं न शक्नोमि लिङ्गं ते शीघ्रमेहि भोः ॥ ४१ ॥
 न्यासपूर्वकमर्घ्यं स दास्यंस्तिष्ठ क्षणं त्वहम् ।
 आगमिष्यामीति हस्तमुद्रां तस्मै व्यदर्शयत् ॥ ४२ ॥
 पुनः क्षणं विरम्यासी त्रिराहूय गणेश्वरः ।
 प्राह भारं न शक्नोमि वोढुमागच्छ सत्वरम् ॥ ४३ ॥

रावण एव श्रुत्वाऽपि तत्करे लिङ्गं दत्त्वाऽन्धितारे सन्ध्यावन्दनाय तत्पौ ।
 ब्रह्मचारी तमाह । त्वं शीघ्रमेहि । त्वां त्रिराहूयामि । त्वयि नागते लिङ्गं भूमौ
 स्थापयामि । इत्युक्त्वा दिवि देवेषु पश्यतु सत्सु गणेशो लिङ्गं गृहीत्वा
 स्थितः । अर्घ्यदानसमये रावणमाहूय गणेश आह । शीघ्रमेहि भारं वोढुं न
 शक्नोमीति । ॥ आयास्य इति हस्तमुद्रया ज्ञापयामास ॥ ३७-४२ ॥ बाळः
 क्षणं विरम्य भारं वोढुं न शक्नोमीति रावणमाभाष्य त्रिराहूय स्वर्गस्थान्देवा-

दशाननो गणेशेन त्रिगदृतोऽपि नागतः ।

स्वःस्थान्मुखाणान्कृत्वा साक्षिणो गणनायकः ॥ ४४ ॥

श्रीविष्णुं मनसा स्मृत्वा स्थापयामास भृतले ।

लिङ्गं मन्तोपमापन्ना देवाः पुष्पमुचो दिवि ॥ ४५ ॥

दत्त्वाऽर्घ्याणि म लङ्केशः शीघ्रमागत्य बालकम् ।

तच्छिङ्गं स्थापितं दृष्ट्वा क्रुद्धो बालं व्यतर्जयत् ॥ ४६ ॥

विश्वामघातक मुदांमिक कूटतोक

त्वं विप्रलम्भक मुचञ्चक मूर्ख रङ्ग ।

रे बुद्धिपूर्वकमिदं कृतवानसीति

प्रोक्त्वा व्यताडयदमाँवहमद्रुदित्वा ॥ ४७ ॥

बालकः प्राह यस्मान्मामममर्थमनागंसम् ।

ताटयिष्यामि पित्रेऽदो वक्ष्यामीति ब्रुवन्गतः ॥ ४८ ॥

ततः स रावणो लिङ्गं कर्षित्वा हटेन तु ।

उद्धर्तुं यतमानोऽपि तद्दुद्धर्तुं शंशाक नो ॥ ४९ ॥

साक्षिणो विश्वामघातकः पुष्पमुचोऽपि स्मृत्वा लिङ्गं गुवि स्थापयामास । तदा तुष्ट्यं
देवाः पुष्पाणि मुमुक्षुः ॥ ४३-४५ ॥ रावणोऽर्घ्याणि दत्त्वाऽऽन्य लिङ्गं
स्थापितं दृष्ट्वा बालं निर्भर्ष्य प्राह । विश्वामघातक, मुदांमिक, कूटतोक,
त्व विप्रलम्भक, मुचञ्चक, मूर्ख, रङ्ग, रे, बुद्धिपूर्वकमिदं कृतवानसीति प्रोक्त्वा
व्यताडयदमाँवहमद्रुदित्वा बाल आह । कन्नात्रिपराय मा ताडयसि ?
पित्रे वक्ष्यामीति ब्रुवन्गत ॥ ४६-४८ ॥ रावणो विशतिर्करुहठादभुद्धर्तुं न
शशाक ॥ ४९ ॥ तदा शिरन्ताडयामास । भूशकपे । तस्य बल क्षीण तनो

१ स्वर्गस्थान् २ सुवरा दामिक ३ हे कण्ठवान्क ४ बालदेवी
गणेशः ५ निरपराध ६ इद ७ समयो न वभूव.

स्वशिरस्ताडयामास चकम्पे धरणी तदा ।
 रावणस्य बलं धीणं जातं लिङ्गं महाबलम् ॥ १५० ॥
 महाबलेश्वर इति लिङ्गनाम ततोऽभवत् ।
 निर्पीडनेन चोद्गाराद्रोकर्णाकारतां गतम् ॥ ५१ ॥
 लङ्कानाथोऽथ तत्रैव तपस्तप्त्वाऽलभद्वरान् ।
 ततः प्रभृति तस्क्षेत्रं जातं गोकर्णसंज्ञितम् ॥ ५२ ॥
 समस्ता देवतास्तत्र तत आरम्य संस्थिताः ।
 अद्भुतो महिमा तस्य प्रोक्तः स्कन्दपुराणके ॥ ५३ ॥

इति सिद्धवचोऽभिलाषुकः

स निशम्याप्यथ नामधारकः ।

स्म विपृच्छति तत्प्रवक्ष्यति

क्षितिदेवो^१ मतिमान्सरस्वती ॥ १५४ ॥

(इति)श्रीसिद्धनामधारकसंवादरूपेण सरस्वत्याख्यगङ्गाधरा-
 त्मजविरचितनरसिंहसरस्वत्युपाख्यानसंज्ञितमहाराष्ट्रभाषान्वित-
 गुरुचरित्रसमानांथायां वासुदेवानन्दसरस्वतीयतिविरचितायां
 श्रीगुरुसंहितायां ज्ञानकाण्डे षष्ठः (अध्यायः)

॥ आदितः श्लोकाः ॥८०७॥

महाबलेश्वरनामकं तद्विद्ममभूत् । निर्पीडनेन गोकर्णाकारं जातं ततस्त-
 क्षेत्रं गोकर्णनामकमभूत् । रावणस्तत्र तपस्तप्त्वा धरान् छेभे तत आरम्य
 देवा अपि तत्र स्थिताः । एवं माहात्म्यं स्कन्दपुराणे कथितं । इति
 सिद्धवचोऽभिलाषुकः स निशम्याप्यथ नामधारकः । स्म विपृच्छति
 तत्प्रवक्ष्यति क्षितिदेवो मतिमान्सरस्वती ॥ १५०-१५४ ॥

इति चूर्णिकतायां षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

॥ इति षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

॥ अथ सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

नामधारक ऊचे तं कृपया विस्तरण मे ॥
 गोकर्णमहिमानं तं वद के लेभिरे वग्म ॥ १ ॥
 हित्वा समस्ततीर्थानि श्रीपादो यत्र मंस्थितः ॥
 कथां कथय मे तस्य क्षेत्रस्य त्वं पुरातनीम् ॥ २ ॥
 यस्यास्ति सद्गुरो प्रीतिः न तीर्थमहिमश्रुतिम् ॥
 चांछतीतः कृपामूर्ते ज्ञानज्योतिर्वदस्व मे ॥ ३ ॥
 सिद्धः प्राहैकचित्तः सञ्चृणु त्वं नामधारक ॥
 गोकर्णमहिमानं ते कथयिष्यामि विस्तरात् ॥ ४ ॥
 पूर्वमिन्द्राकुवंशेऽभूद्राजा मित्रसहाभिधः ॥
 सर्वधर्मतः शूरः क्षत्रियाणां प्रतापवान् ॥ ५ ॥

अथाध्यायसारमं प्रहृष्टोऽयम्—

भूपेन्द्रवशोन्नतयेऽत्र सनमे गोकर्णनाहात्म्यमुवाच गौतमः ॥

तद्गुरुहृत्पाल्यकृद्रति वदन् चण्डालिकायाः प्रशंसनं भूभृते ॥१॥

नामधारक उवाच ॥ गोकर्णे के वरान्लेभिरे सर्वतीर्थानि हित्वा यत्र श्रीपादः स्थितः तन्नाहात्म्यं कृपया विस्तराद्दद । यस्य सद्गुरो प्रीतिः स तीर्थ-
 माहात्म्यं श्रोतुमिच्छति । अतः कृपामूर्ते सिद्ध मे वद ॥१-३॥ सिद्ध आह ।
 गोकर्णनाहात्म्यं कथयिष्ये । शृणु । पुरा इन्द्राकुवंशे प्रतापी धार्मिको मित्र-

१ सिद्धं २ क्षत्रियाणा मध्ये.

राजा सकलधर्मज्ञो विवेकी श्रुतितत्परः ॥
कुलाभिमानी बलाढ्यो नित्योद्योगो दयानिविः ॥ ६ ॥

एवं संश्लेषदा राजा मृगयार्थं वनं गतः ॥
प्रविष्टोऽभून्महारण्यं सिंहादेर्यत्र संस्थितिः ॥ ७ ॥

राजा निर्मनुजेशरण्ये विनेप्यन्व्याघ्रपूर्वकान् ॥
ददर्श ज्वलनाकारं दैत्यमेकं भयानकम् ॥ ८ ॥

सज्जीकृतघनू राजा धवर्षामर्षणः शरान् ।
सैर्वाणैरसुरो विद्धो मूर्च्छितो निपपात कौ ॥ ९ ॥

भ्राता तस्य बली दृष्ट्वा म्रियमाणं स्वसोदरम् ॥
विलीय विललापातिदुःखितो आतृशोकतः ॥ १० ॥

त्यजन्प्राणान्स दैतेयः प्राहासि त्वं सहोदरः ॥
तर्हि मर्द्धिसर्कं भूपं घातयैनं प्रयत्नतः ॥ ११ ॥

इति सोदरमाभाष्य स दैत्यः पेश्वतामितः ।
तद्भ्राता सोऽपि मायावी नररूपधरोऽभवत् ॥ १२ ॥

सहो राजाऽभूत् स दयाब्धिविवेकी बली राजैकदा सिंहादिव्यासं महारण्यं
मृगयार्थं ययौ । तत्र व्याघ्रादीन्हत्वा भयानकं दैत्यं दृष्ट्वा ॥४-८॥ धनुः सज्जी-
कृत्य बाणान्भुजत्वा राक्षसं पातयामास । ॥ म्रियमाणो विलीनं दुःखितं
भ्रातरमाह । हे सोदर, भूपं यत्नेन घातयेतान्युक्त्वा घृतः । तस्य भ्राता

१ चर्तमानः २ पातयन् ३ जग्न्याकारं ४ कौपी ५ स्वभ्रातरं
६ मरणं गताः

नृरूपेण नृपं प्राप्य वलिनस्तस्य भूपतेः ॥

सौम्यवाक्सेवको भूत्वा तं भेजेऽतीव नम्रवत् ॥ १३ ॥

विज्ञाय कपटीं नित्यं स्वामिनोऽस्य मनोगतम् ॥

आनुकूल्येन तं भेजे राजानं वनचारिणम् ॥ १४ ॥

दुष्टजीवान् नृपो हत्वा हिंस्रान्सन्तुष्टमानसः ॥

परावृत्य पुनः प्राप्तः स्वपुरीं सेवकान्वितः ॥ १५ ॥

छिद्रं पश्यन्स दैत्योऽपि कापट्येन स्थितस्ततः ॥

राज्ञा प्राप्ते पितृश्राद्धे वसिष्ठाद्या निमंत्रिताः ॥ १६ ॥

तस्मिन्दिने स्वयंपाकस्थाने कपटिसेवकम् ॥

तत्कापट्यानभिज्ञस्तं नियोज्य प्राह भूपतिः ॥ १७ ॥

सेवकात्र त्वया स्थित्वा यद्यदाज्ञापयत्यसौ ॥

षड्वस्तत्तदानीय पाकसिद्ध्यै प्रदीयताम् ॥ १८ ॥

तथेति स प्रतिश्रुत्य नरमांसं प्रयत्नतः ॥

कापट्येन ददौ तस्य पाकोऽप्यज्ञानतः कृतः ॥ १९ ॥

भाषायी नृरूपं धृत्वा वलिनो राज्ञोऽनुकूल इव सेवको भूत्वा राजानं सिधेवे ।
दुष्टजीवान् हत्वा पुनः परावृत्य ससेवको राजा पुरं प्राप । छिद्रं पश्यन्स
कपटीं सेवकवत्स्थितः । अथ पितृश्राद्धे प्राप्ते राज्ञा वसिष्ठाद्या निमंत्रिताः ।
राज्ञा कपटसेवकमाह ॥१९-१७॥ वृद्धो यद्यदाज्ञापयति तत्तदीयतामिति
॥ १८ ॥ तथेति स कापट्येन पाकाय मांसं ददौ । वृद्धेनाज्ञानतः पाको

परिवेषणकाले तु ज्ञानदृष्टिर्ऋषीश्वरः ॥
 ज्ञात्वा चुकोप भृषाय वसिष्ठः प्रात्रवीच्छपन् ॥ २० ॥
 राजन्नो भानुपं मांसमस्पृश्यमृपकल्पितम् ॥
 ब्रूतमेतेन पापेन भव त्वं ब्रह्मराक्षसः ॥ २१ ॥
 इति शापवचः श्रुत्वा क्रुद्धो राजा महाबलः ॥
 शापं दातुं स्वयं तस्मै प्राह शापः कुतोऽपितः ॥ २२ ॥
 न ज्ञातो मांसपाको मे नार्यं पाको मदाज्ञया ॥
 जातः शापो वृथा दत्तस्तुभ्यं दास्याम्यहं तथा ॥ २३ ॥
 इत्युक्त्वोदकमादाय स्वाञ्जलीं शपतीश्वरे ॥
 मदयन्ती सती प्राप्य वारयामास तं पतिम् ॥ २४ ॥
 राज्ञी प्राह महादोषो गुरुशापाद्भविष्यति ॥
 तद्भोक्तव्यं न वृथाऽतस्तत्पदे भज तरिष्यसि ॥ २५ ॥
 इति भृषतिराश्रुत्य मदयन्तीसतीवचः ॥
 स्वाञ्जलिस्थोदकं दुष्टं जहौ तत्पतितं पदे ॥ २६ ॥

ऽपि कृतः । परिवेषणकाले वसिष्ठो मांसं ज्ञात्वा क्रुद्ध आह । राजनस्पृश्यं
 नरमांसं दत्तमतस्त्वं ब्रह्मराक्षसो भव इति श्रुत्वा राजा क्रुद्धः सन्वसिष्ठमाह ।
 भया नृमांसपाको न ज्ञातः न मदाज्ञयाऽपि जातः । वृथा शापो दत्तोऽ-
 तस्तुभ्यं शापं दास्य इत्युक्त्वा जलं गृहीत्वा शापं दातुं प्रवृत्तस्तदा तत्पत्नी
 मदयन्ती पतिं निवार्यार्थाहायं महादोषो न वृथा गुरोर्वाक्यमतस्तत्पदे धृत्वा
 तरिष्यसि ॥ १९-२५ ॥ इति पत्न्या वचः श्रुत्वाऽञ्जलिस्थं जलं तत्याज ।

१ भोजनपात्रे अन्नसमर्पणसमये २ नरमांसं विशाय ३ अंशुमन्यं
 ४ भर्तारि राजनि शापं दास्यति सति ५ अतः कारणात् ६ अंगीकृत्य.

कल्माषसलिलस्पर्शद्वैवयोगेन पादयोः ॥
 कल्माषपादनामाभृद्भूपतिर्ब्रह्मराक्षसः ॥ २७ ॥
 राजपत्नी वसिष्ठस्य गृहीत्वा चरणौ दृढम् ॥
 ग्राहेयताऽलं कोपेन स्वामिन्नालं समुद्धर ॥ २८ ॥
 ततः शान्तो वसिष्ठोऽभूत्करुणं प्राह सर्ववित् ॥
 उपित्वा द्वादशसमां भविष्यत्येव पूर्ववत् ॥ २९ ॥ ;
 मैत्रावरुणिरित्युक्त्वा वसिष्ठः स्वाश्रमं गतः ॥
 ब्रह्मराक्षसतां प्राप्य वनं मित्रसहो ययौ ॥ ३० ॥
 निर्मनुष्ये वने स्थित्वा स राजा ब्रह्मराक्षसः ॥
 अमध्यन्तृपश्चादोन्निजकर्मविपाकतः ॥ ३१ ॥
 एवं सन्नेकदा दैवान्मार्गगौ विभ्रदम्यती ॥
 दृष्ट्वा भक्षयितुं प्राप राक्षसः स भयानकः ॥ ३२ ॥
 व्याघ्रः पशुमिवागत्य द्विजमत्तुं समौददे ॥
 ब्राह्मणी सहसा दृष्ट्वा भीतभीताऽन्वधावत ॥ ३३ ॥
 शोकेन महता व्याप्ता ब्राह्मणी तममापत ॥
 स्वामिन्मे रक्ष सौभाग्यं मृञ्च प्राणेश्वरं पितः ॥ ३४ ॥

कल्माषसलिलं पादयोः पपात । तेन स कल्माषपादास्यो ब्रह्मराक्षसोऽभूत्
 ॥२६-२७॥ राजपत्नी वसिष्ठपदे धृत्वाऽऽ हालं कोपेन स्ववालमुद्धरेति ।
 ततः शान्तो वसिष्ठो ध्यानात्सर्वं ज्ञात्वा प्राह । द्वादशवर्षाणि राक्षसो भूत्वाऽयं
 पूर्ववद्भविष्यतीत्युक्त्वा स्वाश्रमं ययौ । राजापि राक्षसो भूत्वा स्वकर्म-
 वगान्निर्जने वने स्थित्वा नृपश्चादीनभक्षयत् ॥२८-३१॥ एकदा मार्गे
 ब्राह्मणदंपती गच्छन्ती दृष्ट्वा व्याघ्रः पशुमिव राक्षसो ब्राह्मणं अप्राह ॥३२-
 ३३॥ तदा भीता शोकाञ्चिता ब्राह्मणी तमाह । हे पितः मे सौभाग्यं रक्ष

१ इयता एतावना कोपेनालं २ द्वादशवर्षाणि ३ मित्रावरुणयोरेतत्ता
 उर्वस्याः जातः ४ विद्यमानः ५ ब्रह्माह.

मा हिंसीर्मे पतिं प्रीतिर्ममातीवोत्र बह्वमम् ॥
 त्यज वारय मे शोकं भक्ष मां वा यथागुह्यम् ॥ ३५ ॥
 पतिं विना तु नारीणां वृथा जननमश्मवत् ॥
 मां भक्ष प्रथमं दीनां पत्युः प्राणांश्च रक्ष वा ॥ ३६ ॥
 रूपलावण्यसम्पन्नो युवाऽयं वेदशास्त्रवित् ॥
 प्राणरक्षणतोऽस्य त्वं जगद्रक्षणपुण्यमाक् ॥ ३७ ॥
 कृपां कुरु भविष्यामि दुहिता तव मानद ॥
 यदि पुत्रा भविष्यन्ति वर्धयिष्यामि तेऽभिधाम् ॥ ३८ ॥
 एवं बहुप्रकारेण स शोकव्याप्तया तथा ॥
 बोधितोऽपि न तद्वाक्यं मत्वा भक्षितवान्द्विजम् ॥ ३९ ॥
 भक्षितं स्वपतिं दृष्ट्वा शापं तस्मै प्रेदास्यती ॥
 ब्राह्मणी राक्षसं ग्राह शृणु मे पाप शापगां ॥ ४० ॥
 त्वं राजा सूर्यवंशीयः शापाद्राक्षसतामिहैः ॥
 पुनर्द्वादशवर्षोर्ध्वं दैवाद्राजा भविष्यसि ॥ ४१ ॥

प्राणेश्वरं मुञ्च । बह्वमे ममातीव प्रीतिः एतं त्यज शोकं वारयाथवा मां भक्ष ।
 पतिं विना नारीणां जन्म वृथाऽतः पतिप्राणान् रक्ष मां वा भक्ष । रूपादि-
 सम्पन्नो युवाऽयं विद्वानस्य रक्षणात्ते जगद्रक्षणपुण्यं भवेत्कृपां कुरु । ते
 दुहिताऽहं । मे पुत्रा भविष्यति चेत्ते नाम ह्यापयिष्यामीत्येवं शोकव्याप्तया
 तथा बोधितोऽपि तद्वाक्यमनादृत्य स तं भक्षितवान् ॥ ३४-३९ ॥ पतिं भक्षितं
 दृष्ट्वा ब्राह्मणी तमाह । त्वं सूर्यवंश्यो राजा शापाद्राक्षसो भूत्याऽपि द्वादश-
 वर्षोर्ध्वं राजा भविष्यसि ॥ ४०-४१ ॥ तदा स्त्रिया रतिं करोषि चेन्मरिष्यसि ।

करिष्यसि महिष्या त्वं रतिं चेन्मृतिमेष्यसि ॥
 अनाथविप्रहिंसोत्थं दुरात्मन्भोक्ष्यसे फलम् ॥ ४२ ॥
 एवं क्रुद्धा सती तस्मै शापं दत्त्वा प्रयत्नतः ॥
 पत्युरस्थीन्युपादाय विधिनाऽग्निं विवेश सा ॥ ४३ ॥
 एवं नृपो द्वादशाब्दानुपित्वा गहने वने ॥
 शापकाले व्यतिक्रान्ते राजा भूत्वा पुरं ययौ ॥ ४४ ॥
 स्मरातुराऽस्य महिषी पूर्ववत्तं समागतम् ॥
 आलिङ्गितुमुपागतां ब्राह्मणीशापमब्रवीत् ॥ ४५ ॥
 श्रुत्वा पतिवचो दीना मदयन्ती सुदुःखिता ॥
 त्यक्तुं प्राणान्प्रवृत्ताऽभून्मनसाऽतीव दूयता ॥ ४६ ॥
 राजाऽपि दुःखितोऽभूत्तं मदयन्ती वचोऽब्रवीत् ॥
 द्वादशाब्दैर्न मे कष्टं नष्टं नाप्ताऽपि सन्ततिः ॥ ४७ ॥
 इति तस्या वचः श्रुत्वा नेत्राम्यां जलमुत्सृजन् ॥
 शोकाविष्टोऽबदद्राजा किं करोमि विधिर्बली ॥ ४८ ॥

अनाथविप्रहिंसापार्थ भोक्ष्यसीति शापं दत्त्वा पत्युरस्थीन्यादायाम्नि विवेश
 ॥४२-४३॥ ततः नृपो राक्षसत्वं हित्वा पूर्ववत् भूत्वा पुरं प्राप । तदा कामार्ती
 स्वमालिङ्गितुमागतां पत्नीं ब्राह्मणीशापमुवाच । साऽपि दुःखिता प्राणां-
 स्त्यक्तुमुद्युक्ता दुःखित पतिं प्राह । द्वादशाब्दैः कष्टं न नष्टं प्रव्रोऽपि न
 दृष्टः । इति श्रुत्वा नेत्राम्यामश्रु मुञ्चन्त्य आह । किं करोमि देवं बलवत् ।
 इत्युक्त्वा पुरोहितान्मंत्रिणश्चाहूय प्राह । ब्रह्महत्यां जातेति ॥४४-४९॥ ते

ततः पुरोहितान्वृद्धान्मंत्रिणोऽतिविशारदान् ॥
 आहूय ब्रह्महत्यादि सर्वं तेभ्यो न्यवेदयत् ॥ ४९ ॥
 पुरोहिता मंत्रिणश्च प्राहुः पापविमोचनम् ॥
 तीर्थाचारं कुरु ततस्त्वं पुनीतो भविष्यसि ॥ ५० ॥
 इति श्रुत्या वचस्तेषां राजा तीर्थपरोऽभवत् ॥
 सकलानि च तीर्थानि सिषेवे स यथाविधि ॥ ५१ ॥
 प्रतितीर्थं नृपो गत्वा स्नानं कृत्वा विधानतः ॥
 वस्त्रान्नधनदानाद्यैर्यज्ञैर्विप्रान्पुरानपि ॥ ५२ ॥
 तर्पयामास सद्भक्त्या ब्रह्महत्या तथापि तम् ॥
 सुधोररूपाऽनुगता न मुमोच कथंचन ॥ ५३ ॥
 स राजा बहुकष्टेन निर्विण्णो मनसा भृशम् ॥
 चिन्ताग्रस्तो ययौ देवात्सुन्दरीं मिथिलापुरीम् ॥ ५४ ॥
 पुरयाद्यप्रदेशे स चिन्ताविष्टो भृशं नृपः ॥
 वृक्षच्छायां समासाद्य निपसाद्य स्त्रियान्वितः ॥ ५५ ॥
 ऋषीश्वरैर्युतो यद्वद्गणै रुद्रः प्रकाशितः ॥
 गौतमाख्यो ऋषिवरः सहसा समुपागतः ॥ ५६ ॥

ऊचुस्तीर्थयात्रां कुरु, शुद्धो भविष्यसीति । सस्त्रीको राजाऽपि यथाविधि-
 तीर्थयात्रां चकार । प्रतितीर्थं विधिवत्स्नात्वा वस्त्रान्नधनैर्यिप्रानतोऽप्यत्तथाऽपि
 घोरा ब्रह्महत्या तं न मुमोच ॥ ५०-५३ ॥ चिन्ताग्रस्तो निर्विण्णो राजा
 देवान्मिथिलापुर्यां बहिःप्रदेशे वृक्षाधः स्थितस्तत्र सगणो रुद्र इय ऋषिभिः
 सह गौतम आगात् । राजा तं दृष्ट्वा हर्षान्वितस्तं ननाम । तं दुःक्षित-

दृष्ट्वा तं गौतमं राजा पतितस्तस्य पादयोः ॥
 नमस्कृत्यातिमक्त्या तं हर्षेण महताऽऽप्लुतः ॥ ५७ ॥
 दुःखितं तं समाश्रास्य गौतमः करुणार्द्रधीः ॥
 आदितः सर्ववृत्तान्तं पप्रच्छ क्षेम चापि च ॥ ५८ ॥
 राष्ट्रं ते केन वाऽऽक्रान्तं वनवासः कुतस्त्वयम् ॥
 चिन्ताव्याकुलितो भासि किमर्थं वद सुव्रत ॥ ५९ ॥
 इति तस्य वचः श्रुत्वा स राजा ग्राह दुःखितः ॥
 देवाहृष्टो ब्रह्मशापो ब्रह्महत्याऽपि चागता ॥ ६० ॥
 प्रायश्चित्तादिकं धीर्णं यज्ञाद्या अप्यनुष्ठिताः ॥
 समस्तक्षेत्रतीर्थादी धर्माद्याचरितं मया ॥ ६१ ॥
 प्रथापि दोषशान्तिर्मे न जाता व्रतचारिणः ॥
 ब्रह्महत्या घोरवेपाऽथापि मामनुवर्तते ॥ ६२ ॥
 अद्य मे सफलं जन्म दृष्टं ते पावनं पदम् ॥
 नश्येदतः परं कष्टमित्युक्त्वा तत्पदेऽग्रहीत् ॥ ६३ ॥

मास्वास्य दयालुर्गौतमः सर्वपप्रच्छ ॥ ५४-५८ ॥ हे राजन्, ते राष्ट्रं केनाक्रान्तं
 कुतो वनवासश्चिताव्याकुलितो भासि । सर्वं वदेति ॥ ५९ ॥ राजोवाच ।
 देवाहृष्टप्रशापो ब्रह्महत्या चाता । प्रायश्चित्तक्षेत्रतीर्थाचरणधर्मानुष्ठानैरपरिहा-
 र्यां घोरा ह्येत्या मामनुवर्ततेऽद्य मे जन्म सफल । ते पद दृष्टं कष्टमपि नश्ये-

श्रुत्वा भूपस्य वचनं गौतमः करुणाकरः ॥
 प्राह मां भीः शङ्करस्ते त्राता मृत्युञ्जयोऽभयः ॥ ६४ ॥
 तव पापविनाशार्थं तीर्थं ते कथयाम्यथ ॥
 महापापापहं क्षेत्रं गोकर्णख्यं सुपावनम् ॥ ६५ ॥
 गोकर्णस्मरणात्सद्यो ब्रह्महत्यादि नश्यति ॥
 ईश्वरो यत्र वसति सदा मृत्युञ्जयः शिवः ॥ ६६ ॥
 यथा कैलासशिखरं यद्वा मन्दरकंदरम् ॥
 तद्ब्रह्मलोकं कर्पूरगौरेशवसतिस्थलम् ॥ ६७ ॥
 यथा निश्युद्गते ध्वान्ते धन्विना शशिनाऽपि वा ॥
 सर्वथाऽपैति न विना सहस्रकिरणोदयात् ॥ ६८ ॥
 तथैवेतरतीर्थादीनांहसः सर्वथा ध्रुवः ॥
 गोकर्णदर्शनादेव सर्वं नश्यति पातकम् ॥ ६९ ॥
 ब्रह्महत्यासहस्राणि सद्यो गोकर्णदर्शनात् ॥
 नश्यन्ति स्मरणादस्य पूतात्मा जायते नरः ॥ ७० ॥
 इन्द्रोपेन्द्रविरिञ्च्याद्याः सिद्धार्था यत्र देवताः ॥
 यत्र तप्त्वा तपोऽनेके जाता लब्धमनोरथाः ॥ ७१ ॥

दिति ननाम । कृपालुगौतम आह । मां भीः शंकरो मृत्युञ्जयस्त्राता । ते
 पापनाशार्थं महापापापह पावनं गोकर्णक्षेत्रं कथयामि । यत्स्मरणाद्ब्रह्महत्या-
 दिनाशः । यत्र सदाशिव आस्ते । यथा कैलासशिखरं तथेदं कर्पूरगौर-
 निवासस्थानम् ॥ ६०-६७ ॥ सर्वथा नैशर्वातनाशे सूर्यं विनाऽन्ये न समर्थाः
 ॥ ६८ ॥ तथा गोकर्णं विनाऽन्यतीर्थादीनि सर्वावहरणे न शक्तानि ।
 गोकर्णस्य दर्शनात्स्मरणाच्च ब्रह्महत्यासहस्राणां नाशः । पवित्रता च ।
 इन्द्रादयो यत्र तपस्तप्त्वा सिद्धार्था अभवंस्तत्क्षेत्रप्रभावाच्च तपआदिकं

तद्रत्वा मुक्तिपूर्वं ये ज्ञानिनस्तप आदिकम् ॥
 कुर्वन्ति तल्लक्षणं भवेत्क्षेत्रप्रभावतः ॥ ७२ ॥
 यत्र सिद्धिं गता ब्रह्मविष्णुशक्रादयोऽमराः ॥
 निवासमात्रतः शीघ्रं किं वक्तव्यमतः परम् ॥ ७३ ॥
 कैलासं विद्धि गोकर्णं साक्षादीशं महाबलम् ॥
 विमेश्वरेण श्रीविष्णोराजैर्यत्र प्रतिष्ठितम् ॥ ७४ ॥
 पुण्ये गोकर्णके क्षेत्रे निवसन्त्यखिलाः सुराः ॥
 ब्रह्मा विष्णुश्च मधवा विश्वेदेवा मरुद्गणाः ॥ ७५ ॥
 सूर्यश्चन्द्रोऽष्टवसवः पूर्वद्वारं समाश्रिताः ॥
 महाबलेश्वरं नित्यं भक्तियुक्ता उपासते ॥ ७६ ॥
 यमोऽग्निचित्रगुप्तश्च रुद्राः पितृगणास्तथा ॥
 उपासते सदा भक्त्या दक्षिणद्वारमाश्रिताः ॥ ७७ ॥
 देवा वरुणमुख्याश्च पश्चिमद्वारमाश्रिताः ॥
 उपासते प्रीतियुता गोकर्णे चन्द्रमौलिनम् ॥ ७८ ॥
 हृवेरो भद्रकाली च समीरः सप्तमातृकाः ॥
 महाबलेश्वरं च नित्यं द्वारमुत्तरमाश्रिताः ॥ ७९ ॥

लक्षणं भवेत् । यत्र निवासमात्रतो ब्रह्मादयः सिद्धिं गताः किमन्यद्वक्तव्यं ।
 गोकर्णं साक्षात्कैलासं विष्णोराज्या गणेशेन प्रतिष्ठितं महाबलेशं
 साक्षाच्छिवं विद्धि । पुण्ये गोकर्णक्षेत्रे ब्रह्मविष्णवाद्या देवा वसन्ति । सूर्य-
 चन्द्रवस्त्रादयः पूर्वद्वारे ॥ ७९-७६ ॥ यमाग्निचित्रगुप्तश्चरुद्रपितृगणा दक्षिणद्वारे,
 वरुणादयः पश्चिमद्वारे, कुबेरभद्रकाली उत्तरद्वारे च स्थित्वा प्रीत्या शिवमु-

विश्वावसुचित्ररथचित्रसेनादयः सदा ॥
 गन्धर्वास्तत्र गीतेन शङ्करं पर्युपासते ॥ ८० ॥
 कश्यपोऽत्रिर्वसिष्ठश्च कण्वाद्या मुनयोऽमलाः ॥
 तपसाऽऽराधयन्तीशं क्षेत्रं गोकर्णमाश्रिताः ॥ ८१ ॥
 तिलोत्तमोर्वशीरम्भाघृताचीमेनकामुखाः ॥
 महाबलेशाभिमुखं नित्यं नृत्यन्ति भक्तितः ॥ ८२ ॥
 महर्षयः कृतयुगे विश्वामित्रपुरोगमाः ॥
 जाबालिजैमिनिभरद्वाजाद्याः सिद्धिमाप्नुयुः ॥ ८३ ॥
 सनकाद्याः कुमाराश्च नारदाद्याः सुरर्षयः ॥
 मरीच्याद्या मानसाश्च भजन्त्युपनिषद्विदः ॥ ८४ ॥
 सिद्धाः साध्या मुनीशाश्च दण्डिनो ब्रह्मचारिणः ॥
 निर्गुणाश्चाजिनधरास्तत्र शम्भुमुपासते ॥ ८५ ॥
 त्वगस्थिमात्रावशिष्टदेहा अपि महाधियः ॥
 अनुतिष्ठन्ति चार्चन्ति भक्त्या तं चन्द्रमौलिनम् ॥ ८६ ॥
 गन्धर्वाः पितरः सिद्धा वसवोऽष्टावुपासते ॥
 विद्याधराः किन्नराश्च त एत्यैत्ये पुनः पुनः ॥ ८७ ॥

पासते तथाऽऽसमंताद्विश्वावसुचित्रसेनादिगन्धर्वा गीतादिना कश्यपात्रि-
 षसिष्टाद्या मुनयस्तपसा उर्वशीतिलोत्तमाघृताचीमेनकाप्सरसो नृत्येन
 भेषरमुपासते । विश्वामित्रजाबालिजैमिन्याद्या यत्र सिद्धिं गताः । सनकाद्या
 नारदाद्याः सुरर्षयो मरीच्याद्या मानसाश्च । सिद्धसाध्यमुनियत्यजिनधरि-
 ब्रह्मचारिणधेशमुपासते । त्वगस्थिमात्रावशिष्टदेहा अपि तपस्विन ईश-
 मुपासते । गन्धर्षपितृवसुविद्याधरकिन्नरा दर्शनार्थं पुनः पुनरागच्छन्ति ॥७७-

सगुह्यकाः किम्पुरुषाः शेषनागाहितक्षकाः ॥
 भृताः पिशाचा वेताला आयान्तीक्षितुमीश्वरम् ॥ ८८ ॥
 मूपिता भूपणैर्दिव्यैर्देवा देवीसमन्विताः ॥
 सूर्यकान्तिधिमानस्थाः स्वरायान्तीशमीक्षितुम् ॥ ८९ ॥
 केचित्सुषुषन्ति गायन्ति केचिन्नृत्यन्ति भक्तितः ॥
 पूजयन्ति नमन्तीशं केचिदर्शनलालसाः ॥ ९० ॥
 येषां केषां तु मूपाल या या मनसि वासनाः ॥
 तास्ताः सिध्यन्ति तत्रैव नेदृशा सदृशं कंचित् ॥ ९१ ॥
 महर्षयोऽगस्त्यमृषाः कन्दर्पाग्न्यादयोऽमराः ॥
 प्रियव्रताद्या राजानः क्षेत्रेऽस्मिन्लेभिरे वरान् ॥ ९२ ॥
 शिशुमारो भद्रकाली त्रिकालं लिङ्गमर्चति ॥
 सौख्याद्या अत्र सर्पादीन् हिंसन्त्यहितौ अपि ॥ ९३ ॥
 रावणः कुम्भकर्णश्च तथाऽन्ये राक्षसा इह ॥
 जाता लम्बवरा नित्यमर्चतीशं विभीषणः ॥ ९४ ॥

८७ ॥ गुह्यकिम्पुरुषशेषनागाद्या भूतपिशाचवेताला अपीक्षितुमावति ।
 दिव्यभूषणमूपिता देव्यो देवाश्च सूर्यसंज्ञाशनिभानैरागच्छन्ति । केचिद्भक्त्या
 सुषुषन्ति गायन्ति नृत्यन्ति । केचिदर्शनलालसा ईशं पूजयति । येषां येषां ये
 ये कामास्तेऽत्र दर्शनमात्रासिध्यन्ति । महर्षयोऽगस्त्याद्या- क्तमाद्या देवाः
 प्रियव्रताद्या भूपा अत्र वरान् लेभिरे । शिशुमारो भद्रकाली च त्रिकालमीशं
 पूजयति । निसर्गैरिणो गरुडाद्या अत्र सर्पादीन् हिंसति । अत्र लम्बवरा
 रावणादिराक्षसाः विभीषणो नित्यमीशं पूजयति च ॥ ८८-९४ ॥ एवमत्र

एवं सर्वे देवकुलं सिद्धदानवमण्डलम् ॥

१ ईशमाराध्य गोकर्णे कृतकृत्यमभूदिह ॥ ९५ ॥

स्वनाम्ना केषनायैव लिङ्गानि स्थापयन्ति हि ॥

प्राप्नुवन्ति वरानत्र पुरुषार्थाश्चतुर्विधान् ॥ ९६ ॥

ब्रह्मा विष्णुः कार्तिकेयो लिङ्गान्यत्र स्वनामतः ॥

गोकर्णे स्थापयामासुर्विनायकमुखा अपि ॥ ९७ ॥

धर्मः क्षेत्रपतिर्दुर्गादेवी शक्तिस्तथैव च ॥

स्वनामान्वितलिङ्गानि स्थापयामासुरादरात् ॥ ९८ ॥

असंख्यातानि लिङ्गानि सन्ति यत्र पदे पदे ॥

असंख्यातानि तीर्थानि क्षेत्रे गोकर्णसंज्ञिते ॥ ९९ ॥

गोकर्णमुत्तमं क्षेत्रं तीर्थान्यत्रोदकानि तु ॥

लिङ्गानि सर्वे पापाणा यत्र सन्ति पदे पदे ॥ १०० ॥

कृते श्वेतं लोहितं च त्रेतायां लिङ्गमीशितुः ॥

द्वापरे पीतवर्णं च कृष्णवर्णं कलौ युगे ॥ १ ॥

सप्तपातालतलतः स्थितं लिङ्गं महोन्नतम् ॥

कलौ भूत्या मृदुतरं सूक्ष्मरूपेण दृश्यते ॥ २ ॥

सिद्धदेवदानवा ईशमाराध्येष्ट प्रापुः । सर्वेऽप्यत्र स्वनाम्ना लिङ्गानि स्थापयन्ति । बहवः पुरुषार्थान् लेभिरे । कार्तिकेयगणेशाद्यैर्ब्रह्मादिभिश्चात्र स्वनाम्ना लिङ्गानि प्रतिष्ठापितानि । तथैव धर्मक्षेत्रपालदुर्गाशक्त्यादिभिश्च । यत्र पदे पदेऽसंख्यातानि लिङ्गानि तीर्थानि च । यत्र सर्वाण्युदकानि तीर्थानि सर्वेऽपि पापाणा लिङ्गानि च । कृते महाबलेशलिङ्गं श्वेतं । त्रेतायां रक्तं । द्वापरे पीतं । कलौ कृष्णं च । सप्तपातालागतं महोन्नतं लिङ्गं कलौ मृदु भूत्वा सूक्ष्ममिव दृश्यते ।

पश्चिमाग्धितटे रम्यं क्षेत्रं गोकर्णसंज्ञितम् ॥
 परमाश्चर्यदं ब्रह्महत्यादिकलुपापहम् ॥ ३ ॥
 महान्ति पञ्चपापानि ब्रह्महत्यामुखानि तु ॥
 परदारगमादीनि दुराचारमत्रानि च ॥ ४ ॥
 तत्र दर्शनमात्रेण नश्यन्ति सकलानि हि ॥
 गोकर्णलिङ्गदृष्ट्यैव कामाँल्लब्ध्वाऽमृतं व्रजेत् ॥ ५ ॥
 तत्र स्थित्वा पुण्यदिने ये भक्त्याऽर्चन्ति भूमुज ॥
 यास्यन्ति रुद्रलोकं ते नात्र कार्या विचारणा ॥ ६ ॥
 यदा कदा वा गोकर्णं देवादागत्य यो नरः ॥
 भक्त्याऽर्चति महेशं स ब्रह्मलोकमवाप्नुयात् ॥ ७ ॥
 रवीन्दुमौम्यवारेषु पूर्णिमाऽर्मादिपर्वसु ॥
 स्नात्वा समुद्रमलिले यो दानादि करोति च ॥ ८ ॥
 शिवपूजां व्रतं होमं जपं ब्राह्मणतर्पणम् ॥
 किञ्चित्कृतमिह क्षेत्रे तदनन्तफलं भवेत् ॥ ९ ॥

पश्चिमाग्धितरे ब्रह्महत्यादिपापहर गोकर्णक्षेत्र ॥९९-१०३॥ यदर्शनात्
 ब्रह्महत्यादीनि पापदार्पादीनि दुराचारमत्रानि पापानि नश्यति । गोकर्ण-
 लिङ्गदर्शनमात्रेण कामान् लब्ध्वा नरो मोक्ष व्रजेत् । ये तत्र पुण्यदिने
 स्थित्वा भक्त्येश्वरमर्चन्ति ते रुद्रलोकं याति नात्र विचारणा कार्या । यदा
 कदा वा गोकर्णमेव यो भक्त्येश्वरमर्चति स ब्रह्मलोकं यायात् । रवीन्दुध-
 वारपूर्णिमादिपर्वसु समुद्रे स्नानादि कृत्वा शिव तंज्य यो व्रतहोमजप-

व्यतिपातादिकालेषु सूर्यसंक्रान्त्यहःसु च ॥
 प्रदोषे शिवरात्र्यां तत्पूजापुण्यमनुत्तमम् ॥ ११० ॥
 किं ब्रुवे क्षेत्रमाहात्म्यं बहवो लेभिरे यरान् ॥
 भक्तवत्सल ईशोऽसौ पुष्पमात्रेण तुप्यति ॥ ११ ॥
 माघमासेऽसिते पक्षे शिवरात्र्यां निशीथके ॥
 बिल्वपत्रार्पणादत्र फलं ब्रलोक्यदुर्लभम् ॥ १२ ॥
 एवं निरुपमं क्षेत्रं ये न यास्यन्ति दुर्भगाः ॥
 न शृण्वन्त्यपि ये मूढा बधिरास्ते न संशयः ॥ १३ ॥
 उपोषणं जागरणं ये कुर्वन्तीशसन्निधौ ॥
 तानि तेषां स्वर्गमार्गसोपानानि न संशयः ॥ १४ ॥
 गोकर्णस्थानमहिमा चतुर्विधपुरमर्थदः ॥
 लोका अनेके गोकर्णे सम्प्राप्ता दुर्लभान्वरान् ॥ १५ ॥

ब्राह्मणभोजनादि करोति तदन्तफलं भवेत् । व्यतिपातप्रदोषसंक्रांतिशिव-
 रात्रिषु शिवपूजनादनन्तपुण्यं । यत्र भक्तवत्सलः बिल्वपत्रार्पणमात्रेण तुप्यति
 तस्य फलं को ब्रूयान्न कोऽपि ॥४-११॥ माघे निशीथे शिवरात्रौ शिवेऽत्र
 बिल्वार्पणात् ब्रलोक्यदुर्लभं फलं ॥१२॥ ईश्वक्षेत्रं ये न यांति ते दुर्भगाः
 माहात्म्यं न शृण्वन्ति ते बधिराः । शिवसन्निधौ उपोषणजागरादि कुर्वन्ति
 तानि तेषां स्वर्गसोपानानि ॥१३-१४॥ चतुर्विधपुरमर्थदे गोकर्णेऽनेके
 दुर्लभान्वरान् लेभिरे । मुख्यार्थेषु ज्ञात्वा महाबलेशं संपूज्य नरः शुद्धो

स्नात्वा तीर्थेषु मुख्येषु भक्त्या संपूज्य सृक्तिदम् ॥

महाबलेश्वरं लिङ्गं पापमुक्तो भवेन्नरः ॥ १६ ॥

एवं गोकर्णमाहात्म्यं श्रुत्वा गौतमव्रततः ॥

प्रेम्या मित्रमहो राजा दृष्टः पप्रच्छ तं मुनिम् ॥ १७ ॥

मुने गोकर्णमाहात्म्यं वर्णितं विस्तरेण मे ॥

निदर्शनं वदस्वैकं मुक्तः कोऽत्र महांहमः ॥ १८ ॥

तन्मह्यं गौतम स्वामिन्कृपया परया वद ॥

इत्युक्त्वा भूपतिस्तस्य गौतमस्य पदेऽग्रहीत् ॥ १९ ॥

गौतमः प्राह गोकर्णमहिमानं महीपते ॥

यत्र मुक्ता महापाया मया दृष्टाः सहस्रशः ॥ १२० ॥

मृष्वेकदाऽगमं क्षेत्रं गोकर्णं शिवराज्यहे ॥

माघे माम्यमिते पक्षे मम्याहा यात्रिका जनाः ॥ २१ ॥

मध्याह्न उपनिष्टोऽहं वृक्षच्छायामुपाश्रितः ॥

दूरादद्राक्षमायान्तीं चण्डालीं रोगपीडिताम् ॥ २२ ॥

मंत्र ॥ १६-१९ ॥ इति श्रुत्वा राजा पप्रच्छ । गोकर्णमाहात्म्यं त्वत्तो
विन्मराच्छ्रुतं । अत्र महापायाको मुक्तन्तने कृपया वदेत्युक्त्वा गौतमस्ते
दधौ ॥ १७-१९ ॥ गौतम आह । क्षेत्रमाहात्म्यं श्यु । तत्र महापाया मुक्ता
मयाऽपि दृष्टाः । एकदा माघे शिवराज्यां गोकर्णमह गतोऽस्मि । तत्र
यात्रिका आगताः । मयाहे प्रताहात्परदिने वृक्षच्छायां श्रितोऽहं ।

वृद्धामन्धां शुष्कमुखीं क्षुधितां व्रणपीडिताम् ॥
 पूयशोणितदुर्गन्धां दुर्दर्शां कृमिपीडिताम् ॥ २३ ॥
 गण्डमालोदरव्याप्तां दन्तहीनां सुविह्वलाम् ॥
 कफावरुद्धकर्ण्ठीं तां त्रियमाणां दिगम्बराम् ॥ २४ ॥
 आदित्यकिरणस्पर्शादपि भाति मरिष्यति ॥
 सर्वाङ्गशूलदुःखार्ता मया दृष्टा गलद्गुदा ॥ २५ ॥
 विधवा केशरहिता प्रस्खलन्ती पदे पदे ॥
 सद्यः प्राणांस्त्यजन्तीव वृक्षच्छायासुपागता ॥ २६ ॥
 आगत्य वृक्षच्छायां सा पपात धरणीतले ॥
 प्राणांस्तत्याज तत्रैव पश्यतो मम सन्निधौ ॥ २७ ॥
 अकस्मात्तत्र कैलासाद्रिमानं सूर्यसन्निभम् ॥
 अवतीर्णं तत्र दूताः शूलखट्वाङ्गधारिणः ॥ २८ ॥
 चन्द्रार्धमौलिनः सर्वे शैवास्ते चन्द्राकान्तयः ॥
 किरीटकुण्डलधराश्चत्वारो दिव्यरूपिणः ॥ २९ ॥

रोगपीडिता वृद्धामन्धां शुष्कमुखीं क्षुधितां व्रणपीडितां पूयदुर्गन्धां गण्ड-
 मालोदररोगव्याप्तां दन्तहीनां कफावरुद्धकर्ण्ठीं त्रियमाणां चंडालीमद्रार्धं
 ॥२०-२४॥ सूर्यकिरणस्पर्शान्मरिष्यतीव सर्वाङ्गशूला गलद्गुदा . पदे पदे
 स्खलन्ती मरणोन्मुखी वृक्षच्छायामासाद्य सा विधवा मुवि पतित्वा ममार
 ॥२५-२७॥ तदाऽकस्मात्सूर्यनिभं विमानं तत्रागतं । तत्र शूलखट्वाङ्गध-
 राश्वेद्रामार्धमौलिनः किरीटकुण्डलधराः शिवदूताश्चंडाली नेतुमागतास्ता-

ईदृग्विमानं सूर्याभं विचित्रं सुविराजितम् ॥

चंडालीं नेतुमायातं दृष्ट्वाऽहं विस्मितोऽभवम् ॥१३०॥

शिवदूता मया पृष्ठाः किमर्थं ह्यागता इति ॥

आगताः स्मो वयं नेतुं चण्डालीमिति तेऽनुवन् ॥३१॥

इति श्रुत्वा वचस्तेषां विस्मयो मे महानभूत् ॥

तानच्छृष्टं पुनर्मूष सावधानमनाः शृणु ॥ ३२ ॥

किमीदृशीयं चण्डाली विमानं दिव्यमर्हति ॥

कः स्यापयेच्छुनीं नीत्वा दिव्यसिंहासनोपरि ॥ ३३ ॥

एतया जन्मतो दूताः पापीषः सञ्चितो महान् ॥

कथमर्हति लोकं सा कैलासं पापरूपिणी ॥ ३४ ॥

पशुमांसाहारबुद्धा जीवहिंसापरायणा ॥

कुष्ठिनी पापिनी त्वेषा कथं कैलासमर्हति ॥ ३५ ॥

यस्या न हि शिवज्ञानं तपः साधनमेव वा ॥

दयासत्यविहीनेयं कथं कैलासमर्हति ॥ ३६ ॥

नृप विस्मितोऽहमपृच्छं किमर्थमागता इति । ॥ ऊचुरिमां कैलासं
नेतुमिति ॥२८-३१॥ पुनर्विस्मितेन मया पृष्ठं ईदृक्चंडाली दिव्यं
विमानमर्हति किं । कः श्वानं सिंहासने स्थापयेत् । जन्मतोऽनया पापं
शृत्वं । पशुमांसाहारपुष्टा हिंसापरा कुष्ठिनीयं कैलासमर्हति किं । यस्याः
शिवज्ञानतपःसाधनदयासत्यमार्ता न ॥३२-३६॥ यया पंचाशुरी न जना

नैतया शिवपूजाऽपि कृता पञ्चाक्षरीजपः ॥
 न शिवस्मरणं वा सा कथं कैलासमर्हति ॥ ३७ ॥
 शिवरात्रोपवासादि नैतयाऽपि कदा कृतम् ॥
 न दत्तं दानमप्येषा कथं कैलासमर्हति ॥ ३८ ॥
 न ज्ञातमेतया तीर्थं स्नानं पर्वणि नो कृतम् ॥
 नाचीर्णं व्रतमप्येषा कथं कैलासमर्हति ॥ ३९ ॥
 सर्वाङ्गे बहुदुर्गन्धः पूयमस्रं गलत्यपि ॥
 चण्डालीयं सुदुर्वृत्ता कथं कैलासमर्हति ॥ १४० ॥
 अस्तु पूर्वार्जितं पापं पतन्ति मुखतोऽद्य तु ॥
 कीटाः सेयं गलत्कुट्टा कथं कैलासमर्हति ॥ ४१ ॥
 पापिनीयं दुराचारा कथं नेया शिवालयम् ॥
 चराचरेऽतिनिन्द्यां तां कुह नेतुं समागताः ॥ ४२ ॥
 पापिनीं सुदुराचारामनहां शिवमन्दिरम् ॥
 किमर्थं नेतुमायाताः कौतुकं प्रतिभाति मे ॥ ४३ ॥
 इति पृष्टा मया ते तु हृष्टा मामभुवंस्तदा ॥
 चण्डाल्याः पूर्वजन्मादि तत्रे वक्ष्यामि भूमिप ॥ ४४ ॥

शिवो न पूजितो नापि स्मृतः शिवरात्र्युपोषणादि न कृतं । दानं च न
 दत्तं । पर्वणि तीर्थस्नानं न कृतं व्रतं च नाचीर्णं । यस्याः सर्वाङ्गे
 बहुदुर्गन्धः पूयादि स्रयति च । अस्याः पूर्वपापमस्तु । अद्य ॥ मुखतः
 कीटाः पतन्ति । ईदृग्दुराचारा निन्द्या पापिनीयं : क्वं शिवमन्दिरमर्हति ।
 कौतुकं मे भाति । इति पृष्टास्ते हृष्टास्तस्य । ४ । पूर्वजन्म-

दृता ऊचुरियं पूर्वजन्मनि ब्रह्मवंशजा ॥
 सौमिनी नाम विख्याता सोमविम्बमुखी वरा ॥ ४५ ॥
 दृष्ट्वा तां सुन्दरीं बालामनुस्यं वरं पिता ॥
 अन्वेप्य क्वाप्यलब्ध्वाऽभृच्चिन्तावेष्टितमानसः ॥ ४६ ॥
 विवाहस्यातिकालं स मत्वा साधारणं द्विजम् ॥
 दृष्ट्वा तस्मै स गृहोक्तविधिना तां सुतां ददौ ॥ ४७ ॥
 उद्वाहिता नवोढा सा पत्युर्मवनमन्वगात् ॥
 कञ्चित्कालं निजगृहे स्थिता सा रुचिराकृतिः ॥ ४८ ॥
 ततः कालेन कियता तद्भर्ता पञ्चतामिंतः ॥
 देवयोगेन विधवा बाल्य एवाभवत्तु सा ॥ ४९ ॥
 ततो मातापितृभ्यां सा समानीता बबालयात् ॥
 पत्या विरहिता सिन्ना सञ्जाता साऽतिदुःखिता ॥ १५० ॥
 सुन्दरी प्राग्बयस्का सा स्मरव्याप्ता प्रतिव्रजम् ॥
 तरुणं पुरुषं दृष्ट्वा मनो जेतुं शंका नो ॥ ५१ ॥

नीयं चंद्रमुखी सौमिनीसंज्ञा विप्रकन्याऽभूत् । तां बालां सुन्दरार्द्धी दृष्ट्वा-
 नुस्यं वरमप्राप्य ॥ ३७-४६ ॥ पिता विवाहकालातिक्रमभिया साधारणाय
 द्विजाय गृहोक्तविधिना तां कन्यां ददौ । उद्वाहिता सा रुचिरा भर्तृगृहे
 कञ्चित्कालं तस्थौ । देवयोगेन विधवा एव तत्पतिर्मृतः । ततः पत्या विरहिता
 दुःखिना सा पितृभ्यां गृहमानीता । तरुणी सुन्दरी सा तरुणं दृष्ट्वा कामं

१ मतः २ सम्प्रीडिता ३ समर्थो न यत्नः.

स्मरातुरा रहसि सा जारकर्मरताऽभवत् ॥
 तदपि प्रकटं जातं पातकं न हि गोप्यते ॥ ५२ ॥
 सा नारी विधवा पूर्ववयस्काऽप्यतिसुन्दरी ॥
 विषयाक्षिप्तमनसा चञ्चलाऽभूत्सदैव हि ॥ ५३ ॥
 तादृशी सुदुर्गचारा ज्ञातिभिर्व्यभिचारिणी ॥
 मातापितृसुहृद्भिश्च संममेव बहिष्कृता ॥ ५४ ॥
 ततः पित्रादयः सर्वे तां त्यक्त्वा दूषितां सुताम् ॥
 प्रायश्चित्तेन ते शुद्धास्तत्सांसर्गिकदोषतः ॥ ५५ ॥
 पूर्वं सा शङ्किता चापि ततो निःशङ्कतां गता ॥
 स्पष्टं तत्रैव नगरे रेमे सा कामदूषिता ॥ ५६ ॥
 तत्रैकं सुन्दरं वैश्यमनुरूपं विलोक्य सा ॥
 तरुणं रमणं तेन रेमे तद्रूपमोहिता ॥ ५७ ॥
 गेहिनी तस्य वैश्यस्य भूत्वा दुष्कृतकारिणी ॥
 रमणी रमणाऽऽस स्वकुलत्रयवैरिणी ॥ ५८ ॥

जेतुं न शशाक । ततो रहसि जारकर्मरताऽभूत्तदपि प्रसिद्धं जातं । पातं
 न हि गोप्यते । विषयासक्ता चलाचित्ता व्यभिचारिणी सा पित्रादिभिः
 सह ज्ञातिभिर्बहिष्कृता । तत्संसर्गदूषिताः पित्रादयस्तां त्यक्त्वा प्रायश्चित्तेन
 चेरुः । ततो निःशङ्कं सा कामार्ती तत्र नगरे सुन्दरं तरुणं वैश्यं दृष्ट्वा
 तद्रूपमोहिता सती तेन रेमे ॥४७-५६॥ सा कुलत्रयवैरिणी तद्देहिनी
 भूत्वा रमयावभूव । स्त्रियः कामेन नश्यति ब्राह्मणो हीनसेवया । राजानो

द्वियः कामेन नश्यन्ति ब्राह्मणो हीनसेवया ॥
 राजानो ब्रह्मदण्डेन यतयो भोगसङ्ग्रहात् ॥ ५९ ॥
 साऽहोरात्रं तेन साकं नष्टयुद्धिररीरमत् ॥
 तस्यास्तु रममाणायाः पुत्रा अपि वभूविरे ॥ १६० ॥
 मांसाहाररता नित्यमुन्मत्ता मद्यपानतः ॥
 मृत्वा वैश्यस्य महिषी सर्वमेवं वयोऽनयत् ॥ ६१ ॥
 कदाचन मदान्धा सा योषा मेघभ्रमेण तु ॥
 आहारार्थं धेनुवत्सं निजघान दुरात्मिका ॥ ६२ ॥
 निधाय शिष्ये वत्सस्य वराङ्गमपरेऽहनि ॥
 अक्षुं नष्टमतिः सद्यः शेषं पक्त्वा चखाद सा ॥ ६३ ॥
 भ्रान्ता सा मद्यपानेन गाढं सुप्त्वाऽपरेऽहनि ॥
 प्रबुद्धा पात्रमादाय धेनुं दोग्धुं समुद्यता ॥ ६४ ॥
 वत्सस्थाने तदा दृष्ट्वा मेघं भ्रान्ता गृहं गता ॥
 शिष्ये वत्सशिरो दृष्ट्वा भीताऽऽत्मानमर्गहयत् ॥ ६५ ॥

ब्रह्मदण्डेन यतयो भोगसङ्ग्रहात् । वैश्येन सह रममाणायास्तस्याः पुत्रा अपि
 जाताः । मद्यमांसरता मत्ता वैश्येस्त्री भूत्वा सर्वं वयोऽनयत् । मदान्धा सक्त-
 दाऽऽहारार्थं मेघभ्रमेण धेनुवत्सं जघान । तच्छिष्टः शिष्ये निधायान्य-
 न्मांसं पक्त्वाऽभक्षयत् ॥ ५७-६३ ॥ मद्येन भ्रान्ता सा गाढं सुप्त्वाऽप्ये-
 दुरुत्पाय धेनुं दोग्धुं गत्वा ॥ ६४ ॥ वत्सस्थाने मेघं दृष्ट्वा शिष्ये च

साऽनुत्पन्ना शिव शिव चन्द्रमौले दुरात्मना ॥
 किमिदं विहितं पापमघ्नानेनेति चात्रवीत् ॥ ६६ ॥
 कुप्येत पतिरेतेन दोषेणेति कुधीस्तदा ॥
 अस्थिचर्मादि निक्षिप्य सर्वं गर्ते शिरोऽपि च ॥ ६७ ॥
 समीपस्थं गृहं गत्वा भृपादुःखेन साऽरुदत् ॥
 व्याघ्रेणापहृतो वत्स इत्येवं भर्तुरग्रतः ॥ ६८ ॥
 एवमादीनि पापानि कृत्वा वैश्यगृहे कुधीः ॥
 ममार सा ततो याम्या दूतास्तां नेतुमागताः ॥ ६९ ॥
 नीत्वा सा पितृभिः साकं प्रक्षिप्ता रौरवादिषु ॥
 दुस्तरां यातनां भुक्त्वा चण्डाली साऽधुनाऽभवत् १७०
 चण्डाली गोवधादन्धा जाता सम्यगनीक्षणात् ॥
 ओषपत्याद्रलत्कुप्टा पितृभ्यां परिपालिता ॥ ७१ ॥
 उच्छिष्टान्नादिदानेन बाल्ये सा परिरक्षिता ॥
 स्नेहेन तन्मुखे दत्त्वा ग्रासान्मात्रा यथारुचि ॥ ७२ ॥

वत्सशिरो दृष्ट्वाऽऽश्मानं निर्भस्व्याह । हा चंद्रमौले शिव शिव, दुरात्मना
 मया किमिदं पापं कृतं । पतिः कुप्येतेति मत्वा शिरोस्थिचर्मादि गर्ते
 निक्षिप्य समीपस्थगृहं गत्वा व्याघ्रेण वत्सो हत इति हरोद । भर्तुरग्रेऽ
 प्येवं । एवमादीनि कृत्वा सा मृता । पितृभिः सह तामादाय यमदूता
 रौरवादिनरकेषु प्राक्षिपन् । तत्र चिरं दुस्तरां यातनां भुक्त्वा गोवधाच्चण्डाली
 असम्यग्दर्शनादन्धा औषपत्याद्रलत्कुप्टा च जाता ॥६९-७१॥ उच्छिष्ट-
 न्नदानादिना बाल्ये पितृभ्यां स्नेहेन पालिता ॥७२॥ यथा यथा सा

वृद्धा यथा यथा साऽपि तथा वृद्धा व्रणा अपि ॥
 प्रेमीतौ पितरौ बाल्ये दीनाऽभृत्सा निराश्रया ॥ ७३ ॥
 गलत्कुष्ठेन दुर्गन्धां भ्रातरस्तां जद्गुस्तदा ॥
 रक्षति स्मोदरं सा तु याच्चया प्रतिवामरम् ॥ ७४ ॥
 तथाऽपि नैव शान्ताऽभृद्बुभुक्षाऽस्याश्च भिलया ॥
 क्षुत्तृप्तीतिता नित्यं कुष्ठेनातीव दुःखिता ॥ ७५ ॥
 पूर्वकर्मविपाकेन वृद्धा सा व्रणदुःखिता ॥
 दरिद्रा बह्वरहिता पानाशनविवर्जिता ॥ ७६ ॥
 मार्गे प्रसिद्धे पतिता यथाचे सा महाजनान् ॥
 पापयोगेन साऽथापि न लेभेऽन्नं क्षुवाद्विता ॥ ७७ ॥
 व्याधिग्रस्ता गलत्कुष्ठा क्षीणदेहा क्षुवाद्विता ॥
 पूयशोणितदुर्गन्धा कर्मणा स्वेन गृहीता ॥ ७८ ॥
 एवं सा वर्तमानाऽथ माघमास उपागते ॥
 स्त्रीपुत्रसहिता लोका गोकर्णं गन्तुमुद्यताः ॥ ७९ ॥

वृद्धे व्रणा अपि तथा तथा । बाल्य एव पितरौ मृता । सा निराश्रया
 जाता । दीना जाता । गलत्कुष्ठां तां भ्रातरौ जद्गुः । याच्चया साऽऽज्वालं
 ररम् । तथाऽपि तद्बुधा न शान्ता । क्षुत्तृप्तीतिता कुष्ठेन दुःखिता पूर्व-
 कर्मणा व्रणग्रस्तां दरिद्रा सा वृद्धाऽभृत् । मार्गे पतिता सा महाजनानन्नं
 यथाचे । क्षुगती पापशोणितं न लेभे ॥ ७३-७७ ॥ व्याधिग्रस्ता क्षुधाती
 क्षीणा स्वकर्मणा गृहीता साऽभूत् । अथ माघमासे शिवरात्र्यां त्रिवं द्रष्टुं
 स्त्रीपुत्रसहिता यात्रिका लोका- ह्येव गोकर्णं गन्तुमुद्यताः ॥ ७८-७९ ॥

शिवरात्र्यां शिवं द्रष्टुं नानादेशसमागताः ॥
 हर्षेण महताविष्टा यात्रिकां गमनोत्सुकाः ॥ १८० ॥
 हस्त्यश्वरथपादातिसहिताः समलङ्कृताः ॥
 राजानः समनुप्राप्ता द्रष्टुं लिङ्गं महाबलम् ॥ ८१ ॥
 ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्रा अन्याश्च जातयः ॥
 महाबलेश्वरं द्रष्टुं जग्मुः सर्वेऽतिहर्षिताः ॥ ८२ ॥
 हसन्तः केऽपि गायन्तो धावन्तः केचनापरे ॥
 नृत्यन्तो जग्मुरखिलाः स्मरन्तोऽर्जं पुनः पुनः ॥ ८३ ॥
 एवं तान्गच्छतो ज्ञात्वा गोकर्णं हर्षनिर्भरा ॥
 गच्छद्भिर्भिक्षुकैः साकं चण्डाली साऽपि निर्ययौ ८४ ॥
 शिवेत्युच्चारणोत्पन्नपुण्येन क्षेत्रमागता ॥
 चण्डाली साऽपि गोकर्णं गत्वाऽन्नं समयाचत ॥ ८५ ॥
 मार्गेण गच्छतो लोकान्क्रन्दन्ती सा वुसुक्षिता ॥
 करौ प्रसार्य तानन्नमयाचत महाजनान् ॥ ८६ ॥

॥१८०॥ हस्त्यश्वदिसहिता अलङ्कृता राजानः ब्राह्मणाः क्षत्रियाः वैश्याः शूद्रा अन्ये च हर्षेण महाबलेश्वरं द्रष्टुं प्रस्थिताः । केचिदसतो गायन्तो धावन्तो नृत्यन्तो शिवं शश्वत्स्मरन्तो हर्षनिर्भरा गोकर्णं जग्मुः । तदा गच्छद्भिर्भिक्षुकैः सह साऽपि चण्डाली प्राग्जन्मनि शिवेत्युच्चारणपुण्यवशाद्गोकर्णं गत्वाऽऽक्रन्दती क्षुधिता च सती करौ प्रसार्य मार्गेण गच्छती

पूर्वजन्मनि मे' पापं कृतं तेनैव पीडिता ॥
 क्षुधानिवारणार्थं मे ददात्वन्नं महाजनः ॥ ८७ ॥
 सर्वाङ्गेषु गलत्कुष्टां विवस्त्रां शीतपीडिताम् ॥
 दृष्ट्वा मां क्षुधितामन्वां धर्मं कुर्वन्तु सज्जनाः ॥ ८८ ॥
 चिरोपवासात्क्षुधया सन्दीप्तो जठरानलः ॥
 मम पीडां विलोक्यैवं धर्मं कुर्वन्तु सज्जनाः ॥ ८९ ॥
 न कृतं मे पूर्वजन्मसहस्रेषु मनागपि ॥
 पुण्यं ततोऽतिक्रियायै धर्मं कुर्वन्तु सज्जनाः ॥ ९० ॥
 एषं मार्गं पतित्वा सा चण्डाल्यन्नमयाचत ॥
 शिवराश्रियताहेऽन्नं तस्यै केनापि नार्पितम् ॥ ९१ ॥
 क्रन्दन्ती यजतो देषं द्रष्टुमन्नमयाचत ॥
 फश्चित्प्राहोपवामोऽद्य नान्नमस्तीति वै हसन् ॥ ९२ ॥
 पितृपत्रं स्वहस्तस्थं ददाी तद्दस्तयोस्तदा ॥
 माऽवघ्रायाप्यभक्ष्यं तन्मत्वा भूमीं क्रुधाऽत्यजत् ॥ ९३ ॥

महाजनान् अन्न ययाचे । मया पूर्वं पापं कृतं तेन क्षुधिता तन्निवारणाय
 एततोऽन्नं ददातु ॥ ८१-८७ ॥ सर्वाङ्गेषु गलत्कुष्टां विवस्त्रां शीतपीडितां मां दृष्ट्वा
 लोका धर्मं कुर्वन्तु । चिरोपवासत्क्षुधिता पीडिताऽस्मि । मया जन्मातृ-
 सहस्रेषु पुण्यं न ह्यन तेन क्रियास्मीति मार्गं पतित्वाऽन्नं ययाचे । व्रताहे
 तस्यै केनायन्नं न दत्त ॥ ८८-९१ ॥ क्रन्दन्ती याचमानां तां काश्चिदाह-
 दोपवामोऽन्नं नान्तीति तद्दन्ते पितृपत्रं ददाी । साऽवघ्रायाप्यभक्ष्यं मया

विल्वपत्रं तथा त्यक्तं शिवलिङ्गेऽपतत्तु तत् ॥
 निशीथे देवयोगेन जातं तच्छिवपूजनम् ॥ ९४ ॥
 अन्नं केनापि नो दत्तमुपवासस्ततोऽभवत् ॥
 उपोषणाज्जागरणमेवं साङ्गमभूत् व्रतम् ॥ ९५ ॥
 इत्थं यत्नं विना पुण्यं तस्या जातं ततः शिवः ॥
 सन्तुष्ट ईश्वरस्तेन तारकोऽभूद्भवार्णवात् ॥ ९६ ॥
 एवं चण्डालिकायास्तु लब्धं व्रतफलं महत् ॥
 ततोऽद्य दिवसेऽत्रैव भिक्षामाहर्तुमुद्रता ॥ ९७ ॥
 उपोषणेन रोगेण श्रान्ता मार्गमजानती ॥
 गन्तुमेकपदं वाऽपि न शक्ता मन्दगामिनी ॥ ९८ ॥
 आदित्यकरसंस्पर्शाद्गुणैर्यं भृशदुःखिता ॥
 इयमेतादृशी जाता पूर्वकर्मविपाकतः ॥ ९९ ॥
 सा चण्डालीयमत्रैव वृक्षच्छायामुपागता ॥
 प्राणाञ्जही ततः शम्भुप्रेरिताः स्म इहागताः ॥ २०० ॥

भूमौ क्रुधाऽत्यजत् । देवेन तन्निशीथे लिंगे पतितं तेन शिवार्चने जातं ।
 अन्नालाभादुपवाराद्य जात एवं सांगं व्रतमभूत् । इत्थमयत्नात्पुण्यं जातं
 तेन भवतारक ईश्वरस्तुष्टोऽभूत् ॥९२-९६॥ एवं चण्डाल्या महद्ब्रतफलं
 लब्धं । ततोऽद्य दिवसे भिक्षाहरणाय निर्गता ॥९७॥ रोगेणोपोषणेन च
 श्रान्ता । मार्गमजानती, एकं पदमपि गन्तुमशक्ता, सूर्यकिरणस्पर्शाद्गुणै-
 दुःखिता, चण्डालीयं पूर्वकर्मवशातो वृक्षच्छायामेत्य मृता । शिवेनेमामाने-

शिवरात्र्युपवासाहे शिवे विल्वार्पणेन च ॥
 जागरेण सुपुण्येन पापमस्या लयं गतम् ॥ १ ॥
 शतजन्मार्जितं पापमेतेनास्या लयं गतम् ॥
 प्रीतिपात्रं शिवस्येयमत ईशो न ऐरयत् ॥ २ ॥
 इत्पुक्त्वा शिवदूता मां तस्या उपरि तेऽमृतम् ॥
 क्षिप्त्वा ततो दिव्यदेहां वामादाय द्रुतं ययुः ॥ ३ ॥
 एतद् दृष्टं मया राजंश्चण्डाल्यज्ञानतोऽपि सा ।
 मुक्ता गोकर्णमाहात्म्यमीदृशं लोकपावनम् ॥ ४ ॥
 निःसंशयं ब्रज ततो राजन्गमनमात्रतः ॥
 शुद्धो भूत्वेह लब्ध्वेष्टं परत्र गतिमेष्यसि ॥ ५ ॥
 इति गौतमतः श्रुत्वा तुष्टो राजाऽपि सत्वरम् ॥
 गत्वा गोकर्णकं क्षेत्रं पापान्मुक्तो बभूव ह ॥ ६ ॥
 तस्मात्सुपावनं पुण्यं गोकर्णक्षेत्रमुत्तमम् ॥
 अत एव स्थितस्तत्र श्रीपादो नामधारक ॥ ७ ॥

तुमादिषाः स्मः । शिवरात्र्युपवासाच्छिवाय विल्वार्पणाञ्जागरणाच्च पुण्यं
 लब्धं तेन शतजन्मार्जितपापं नश्यमिधं शिवप्रीतिपात्रमूता जाताऽतोऽस्मा-
 न्प्रैरयत् इत्पुक्त्वा तदुपर्यमृतं क्षिप्त्वा दिव्यदेहां तां गृहीत्वा जग्मुः ।
 एतच्चण्डालीमोक्षणं मया दृष्टं । ईदृक्पावनं गोकर्णमाहात्म्यं । राजंस्त्वं गच्छ ।
 गमनमात्रतः शुद्धो भूत्वेष्टं लब्ध्वा मोक्षमेष्यसि ॥१८-२०५॥ इति श्रुत्वा
 राजा गोकर्णं गत्वा पापान्मुक्तो बभूव । तस्मात्पुण्यं पावनं गोकर्णक्षेत्रं ।
 अतः श्रीपादस्तत्र स्थितः ॥२०६-२०७॥ गंगाधरद्विजसुतोऽथ सरस्व-

गङ्गाधरद्विजसुतोऽत्र सरस्वतीति
प्रख्यात एतदवदच्छ्रवणोत्सुकैभ्यः ॥

अज्ञानतोऽपि वसतामसतामपीदं
लब्धं फलं किमु सतां विदुषां तु वाच्यम् ॥२०८॥

(इति)श्रीसिद्धनामधारकसंवादरूपेण सरस्वत्याख्यगङ्गाधरा-
त्मजविरचितनरसिंहसरस्वत्युपाख्यानसंज्ञितमहाराष्ट्रभाषान्वित-
शुक्ररित्रसमानार्थायां वासुदेवानन्दसरस्वतीपतिविरचितायां
श्रीगुरुसंहितायां ज्ञानकाण्डे सप्तमः (अध्यायः)

॥ आदित्तः श्लोकाः ॥ १०१५ ॥

सीति प्रख्यात एतदवदच्छ्रवणोत्सुकैभ्यः । अज्ञानतोऽपि वसतामसता-
पीदं लब्धं फलं किमु सतां विदुषां तु वाच्यम् ॥२०८॥
इति नृर्णिकायां सप्तमोऽध्यायः ॥

॥ इति सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

॥ अथाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ श्रीदत्तात्रेयाय नमः ॥

नामधारक ऊचे तं गोकर्णमहिमा श्रुतः ॥

कतिकालं स्थितस्तत्र श्रीपादो बद् मेऽग्रतः ॥ १ ॥

गुरुमूर्ते कृपासिन्धो विद्मं तेन मनो मम ॥

तस्य सचरितं श्रोतुमानन्दोऽस्तीव बर्धते ॥ २ ॥

इति तस्य वचः श्रुत्वा सन्तुष्टः सिद्ध आह तम् ॥

चरितं त्रिस्तराद्वक्ष्ये सात्रधानतया शृणु ॥ ३ ॥

क्षेत्रं गोकर्णमासांघ त्रीणि वर्षाणि तत्र च ॥

स्थित्वा लोकानुग्रहकृत्तः शीपर्वतं गतः ॥ ४ ॥

यत्पादर्शनादेत्र सर्वतीर्थफलं नृगाम् ॥

श्रुतिरप्याह चरणं पवित्रं विततं त्विति ॥ ५ ॥

अथाच्यायतारनद्रहस्योक्तोऽयम्—

ननुमुनिविधाना मर्तुकामा प्रदोष—

व्रतकथनत ईशन्तात्रिरर्थाद्येऽन्तान् ।

स त्रिमुधमरुतेत्तन्नं च जन्मान्तरेभ्याः

मुन इह भविता दिद्मालिनी यन्म्य कीर्तिः ॥

नामधारक उवाच ॥ गोकर्णमहिमा श्रुतस्तत्र श्रीपादः कतिकालं तस्यौ
॥ १ ॥ हे कृपान्धे गुरुमूर्ते, तत्र मे मनो लग्नं तच्चरितप्रवर्णनेऽस्तीवानन्दो
वर्धते । सिद्ध आह । चरितं वक्ष्ये । सात्रधानतया शृणु । लोकानुग्रह-
कृत्प्रीपादः त्रिपर्याणि तत्रोपिन्वा शीपर्वतं गतः । चरणं पवित्रमिति

यत्पदे सर्वतीर्थानि तस्य पर्यटनं भुवि ॥
 अनुग्रहाय लोकानां महेंद्रिचलनं स्मृतम् ॥ ६ ॥
 स्थित्वाऽद्रौ चतुरो मासान्दास्यन्स्वेभ्यः स्वदर्शनम् ॥
 निवृत्तिसंगमे ज्ञात्वा श्रीपात्कुरुपुरं ययौ ॥ ७ ॥
 कृष्णा यत्र प्रवहति वेण्या सह निरन्तरम् ॥
 अपारो महिमा तस्या दुर्लभोऽन्यत्र भूतले ॥ ८ ॥
 महिमा वर्ण्यते चेत्तु ग्रन्थो विस्तरतां व्रजेत् ॥
 अतः स्वल्पतरं तुभ्यं कथयिष्यामि तारक ॥ ९ ॥
 श्रीपादाधिष्ठितस्थानख्यातिर्जाता महीतले ॥
 अधुना कुरुगड्डीति स्थानं प्रख्यातमस्ति तत् ॥ १० ॥
 श्रीपादमत्र ये भक्त्या भजन्ति श्रद्धयाऽञ्जसा ॥
 ते कन्यापुत्रलक्ष्म्यादिभाजोऽभीष्टं लभन्ति हि ॥ ११ ॥
 श्रीपादमहिमाऽशेषो विस्तरेण न वर्ण्यते ॥
 अथापि किञ्चिदधुना चरितं तस्य ते भुवे ॥ १२ ॥

श्रुतेर्षदर्शनात्सर्वतीर्थकलं, यत्पदे सर्वतीर्थानि, तस्याटनं लोकानुग्रहाय ।
 सोऽद्रौ चतुरो मासान्स्थित्वा निवृत्तिसंगमे ज्ञात्वा कुरुपुरं ययौ । यत्र
 कृष्णावेणी तन्महिमा त्रैलोक्ये दुर्लभस्तद्दर्शने ग्रन्थविस्तरं भवेत् । अतः
 स्वल्पं कथयिष्ये । श्रीपादस्थानमहिमा प्रसिद्धोऽभूत् ॥ १०-११ ॥ तत्र ये
 भक्त्या भजन्ति ते कन्यापुत्रलक्ष्म्यादीष्टं लभन्ति । विशेषतोऽस्य महिमा न
 वर्ण्यते । किञ्चिच्छ्रीपादस्य चरितं वक्षि । अन्यमवतारं धृत्वाऽपि श्रीपाद-

विलीयं तत्र श्रीपादः स्वावतारान्तरं दधौ ॥
 श्रीवह्मः कुरुपुरं गुप्तरूपेण चास्ति हि ॥ १३ ॥
 कथयिष्यामि मोस्तुम्यमवतारप्रयोजनम् ॥
 तद्ग्रामे वेदशास्त्रज्ञः कश्चन ब्राह्मणोऽभवत् ॥ १४ ॥
 तस्य भार्याऽम्बिका नाम सुशीला पतिदेवता ॥
 सती स्वाचारसम्पन्ना पतिसेवापरायणा ॥ १५ ॥
 मृत्वा मृता बहुसुतान्तम्याः प्राङ्कर्मयोगतः ॥
 अनेकतीर्थसेवादिनानोपायाम्स्तया कृताः ॥ १६ ॥
 ततो दैववशाज्जातस्तस्या मन्दमतिः सुतः ॥
 तथाविवर्मपि लोहात्तं पुपोपाम्बिका सुतम् ॥ १७ ॥
 ततः स व्रतबन्धार्हो जातो विप्रसुतः स तु ॥
 पितोर्पैर्नाय विधिना तस्मै वेदमुपादिशत् ॥ १८ ॥
 अत्रो मन्दमतिर्निकं मन्त्रमप्याददे सुतः ॥
 चिन्तातुरः पिता तस्य श्रोत्रियोऽमृत्सुदुःखितः ॥ १९ ॥

मन्त्र गुप्तरूपेण वर्तते । द्वितीयावताराप्रयोजनं शृणु । तद्ग्रामे वेदशास्त्रज्ञः
 कश्चिद्विप्र आसीत् । तद्भार्या पतिसेवात्ना सुशीलाऽम्बिकाख्याऽभूत् । कर्म-
 यशास्यस्याः पुत्रा जाता मृताश्चानेकतीर्थदेवनेयादिना एको जीविनः ।
 तद् दैववशाज्जातोऽभूत्तं माना पुपोय । ततोऽष्टमेऽब्दे व्रतबंधं कृत्वा पिता
 तस्मै वेदमुपादिशत् ॥ १३-१८ ॥ स मन्दमतिक्रान्ति मंत्रं न पयात् ॥ १९ ॥

१ सुतो भूत्वा २ अन्तोऽवतारोऽवतारात् ३ मन्दमति ४ मीत्रो कथा
 ५ जगत् ६ वैदिकः.

द्विजः ग्राह समाराध्य दैवाल्लब्धस्त्वयं सुतः ।
 हा कष्टं मे कुलं नष्टं प्राचीनं कर्म दुर्घटम् ॥ २० ॥
 एवमुक्त्वा बहुविधैरुपायैस्तमशिक्षयत् ॥
 निवार्य ताडयन्तं तं पतिं स्त्रीर्दुःखिताऽवदत् ॥ २१ ॥
 कष्टेन महता लब्ध एक एव सुतस्त्वयम् ॥
 चिरं जीवतु बालोऽसौ दैवेन परिपालितः ॥ २२ ॥
 विद्यां नार्हति दैवेन मा ताडय दयानिधे ॥
 मूढत्वेन द्विजत्वाप्तिरस्य प्राचीनकर्मतः ॥ २३ ॥
 अतोऽस्य ताडनेनालं यदि सन्ताडयिष्यसि ।
 प्राणांस्त्यक्ष्यामि भोः स्वामिन्भवदग्रे न संशयः ॥ २४ ॥
 इति पत्नीयचः श्रुत्वा तूष्णीमास विवेकवान् ॥
 तथाविधं निजं दैवं मत्वा कार्यान्तरे स्थितः ॥ २५ ॥
 ततः कालेन कियता विप्रो रोगेण पीडितः ॥
 पञ्चतामगमदैवयज्ञेन श्रोत्रियो द्विजः ॥ २६ ॥

तेन दुःखितो वैदिकस्तपिता ग्राह । हा कष्टं, देवानाराध्य मूढः पुत्रो लब्धः ।
 प्राकर्म दुर्घटं । मे कुलं नष्टं । एवमुक्त्वा तं ताडयामास । तदा दुःखिता
 सत्पत्नी पतिं निवार्याह । कष्टेनायं लब्धो बालश्चिरं जीवतु । हे दयानिधे,
 द्विजकुले जातस्याप्यस्य प्राकर्मतो मूढत्वं । अलं ताडनेन । ताडयिष्य-
 सि चेत्तेऽप्रे प्राणांस्त्यक्ष्ये । इति श्रुत्वा तथाविधं स्वदैवं मत्वा विप्रस्तूष्णी-
 मास । ततोऽपकालेन पिता रोगग्रस्तो मृतः ॥२०-२६॥ विधवा

सा मूर्खपुत्रा विधवा दारिद्र्येणातिदुःखिता ॥
 स्वात्मानं तनयं चापि याच्ञावृत्त्या व्यजीवयत् ॥२७॥
 तस्मै विवाहयोग्याय न ददौ कोऽपि कन्यकाम् ॥
 मूढं निन्दितवान्मातृयाचितान्नाशिनं जनः ॥ २८ ॥
 जनास्तमूर्खिरे मूढ धृत्वा शीर्षेऽन्येहं घटम् ॥
 नद्या जलं समानीय समर्पय गृहे गृहे ॥ २९ ॥
 अश्रमवज्जन्म ते व्यर्थं मूर्खस्त्वं कुलनाशकः ॥
 त्वत्कुले लांछनं लग्नं जन्मना तव मूढधीः ॥ ३० ॥
 ख्यातश्चतुर्षु राष्ट्रेषु सदाचारः पिता तव ॥
 वेदशास्त्रपुराणज्ञः स ते जन्या कलङ्कितः ॥ ३१ ॥
 जननीयाचितान्नेन त्वं मूढ उदरंभरिः ॥
 न ऋणीसि कथं ब्रूहि पितृभेष्यस्यधोगतिम् ॥ ३२ ॥
 सम्भूय तिष्ठसि पशुप्रायोऽलं तव जन्मना ॥
 किं व्यर्थजन्मना गङ्गाप्रवेशं कुरु दुर्मते ॥ ३३ ॥

दुःखिता ब्राह्मणी दारिद्र्यायाच्छ्रयाऽऽत्मानं मूढं पुत्रं च जीवयामात् ॥२७॥
 मूर्खस्य विवाहो न जातः । मातृयाचितान्नजीविनं तं लोका उच्युः । २
 मूढ, शीर्षे घटं धृत्वा गृहे गृहे जलं देहि । त्वं कुलहाऽऽमवत्ते जन्मना
 कुलं लांछितम् । त्वत्पिता वेदशास्त्रज्ञः सदाचारश्चतुर्दिक्षु ख्यातस्ते जन्मना
 दूषितः । मातृयाचितान्नमश्रुस्त्वं न उज्जसे किं । पितृभेष्यस्य धोगतिं नेष्यसि ।
 त्वं पशुस्ते व्यर्थजन्मनाऽलं । दुर्मते, गङ्गाप्रवेशं कुरु । इति श्रुत्वा स मूढो

१ रवेदेहं २ प्रत्यहं ३ हे मूढधीः ४ जन्मना ५ स्वोदरपरकः
 ६ लग्नं न प्राप्नोषि.

इति लोकवचः श्रुत्वा सोऽपि मूढोऽतिदुःखितः ॥
 मातरं प्राह जननि प्राणांस्त्यक्ष्यामि निधितम् ॥ ३४ ॥
 सर्वे निन्दन्ति मां मूढं शरीरेण किमीदृशा ॥
 मत्पोषणेऽपि श्रान्ताऽसि मातर्यास्याम्यतो वनम् ॥ ३५ ॥
 इति पुत्रवचः श्रुत्वा माता चिन्तासमन्विता ॥
 शोकाब्धौ गहने साऽपि पतिता विललाप ह ॥ ३६ ॥
 दुःखितौ तौ ततः कृष्णाप्रवाहं समुपागतौ ॥
 तत्र स्नानार्थमायान्तं श्रीपादं विपदन्तकम् ॥ ३७ ॥
 दृष्ट्वा तच्चरणे धृत्वा प्रोचतुर्दुःखविह्वलौ ॥
 गङ्गायामधुना प्राणांस्त्यक्ष्याव इति नौ मतम् ॥ ३८ ॥
 भवान्ददातु नान्नाशामात्महत्या हि दुस्तरा ॥
 अतस्त्वां प्रार्थयावो नौ वचनात्तव सद्गतिः ॥ ३९ ॥
 इति तद्वचनं श्रुत्वा श्रीपादः स कृपार्द्रधीः ॥
 प्राह किं सङ्कटं प्राप्तं महत्प्राणा हि दुस्त्यजाः ॥ ४० ॥

दुःखितो मातरं प्राह मातः प्राणांस्त्यक्ष्ये ॥ ३८-३४ ॥ सर्वे मूढं मां
 निन्दन्ति । किमीदृशशरीरेण । त्वं च पोषणे श्रान्तास्यतो वने यास्ये ।
 इति श्रुत्वा चिन्तया शोकाब्धौ पतिता माता विललाप ॥ ३९-३६ ॥ ततो
 दुःखितौ तौ मर्तुं कृष्णाप्रवाहं गतौ । तत्र श्रीपादं दृष्ट्वा तत्पादौ धृत्वा
 दुःखविह्वलौ प्रोचतुः । आत्महत्या दुस्तराऽपि गङ्गायां प्राणांस्त्यक्ष्यावः ।
 भवानाज्ञा ददातु । भवद्वचनाद्वि सद्गतिरिति श्रुत्वा दयाब्धिः श्रीपाद आह ।

विप्रपत्नी ततस्तस्मै स्वकं दुःखं न्यवेदयत् ॥
मक्तवत्सल भोः भ्वामित्रन्न नौ वोरसङ्कटान् ॥ ४१ ॥

अनेकतीर्थाचरणादनेकव्रतसेवनात् ॥
अनेकदेवार्चनतः पुत्रोऽयं चिरजीवितः ॥ ४२ ॥

यतोपवासाः कतिचिन्नियमेन मया कृताः ॥
ततो जातोऽप्येष मुतो दुर्मतिर्लोकनिन्दितः ॥ ४३ ॥

वेदसच्छात्रमम्यन्नः पतिर्मे ब्राह्मणोत्तमः ॥
तस्योदरे दुःखान्माऽयं जातो मन्दमतिः प्रभो ॥ ४४ ॥

द्वयम्ब श्रीपद यते पुत्रो नेद्वसत्वाह्वते ॥
भूयाद्भवे भवेऽप्येव मदुपायमुपादिश ॥ ४५ ॥

कृपात्त्विदंन्यहर्ता त्वमिति ते चरणा धृता ॥
भाग्याद्दृष्टं ते चरणं श्रणागतरक्षणम् ॥ ४६ ॥

शं मेरुर्दं किं प्रानं प्राणा हि दुःख्यजाः । ब्राह्मणी आह । हे मक्तवत्सल
माह्वदाश्रय । अनेकतीर्थाचरणादेवार्चनोपमानादिना ॥ ३७-४२ ॥
पुत्रोऽयं पुत्रो जातोऽयं दुर्मतिर्लोकनिन्दितः ॥ ४३ ॥ वेदशास्त्रमम्यन्नो मे
पतिस्तदुत्तमो जातोऽयं मन्दधीर्दुःखान्मा । हे श्रीपद, द्वयम्ब । जन्मान्तर-
पीडकमुनो माऽस्तु । भारिक्रमनि सन्पुत्रोपायं कथय । द्वयम्बर्तुः
दृशाम्येमे पादौ धृता । भाग्यात्पादौ दृष्टौ । मंगारेऽस्मिन्मभूय कष्टं दृष्टं ।

स्वामिन्नुत्पद्य संसारे नानाकष्टं मया कृतम् ॥
 सुखपृष्ठं न मे दृष्टं नष्टाः कष्टाहिताः मुताः ॥ ४७ ॥
 भ्रष्टं सौभाग्यं शिष्टोऽयं दुष्टः पुत्रः सुकष्टदः ॥
 अजागलस्तनसमो धृया जातोऽयमिष्टदं ॥ ४८ ॥
 श्रीगुरो देव मे याच्ञां संमृशुष्वाग्रजन्मनि ॥
 सुपूज्यपुत्रो मानुष्ये जायतां त्वं यथा भुवि ॥ ४९ ॥
 यत्पादवन्दनं सर्वे करिष्यन्तीदृशः सुतः ॥
 भवत्वेवमुपायं मे वदेत्येषां पदेऽग्रहीत् ॥ ५० ॥
 पुनः सा प्राह पुत्रेण येन मे न पुनर्भवः ॥
 सर्वेऽपि पितरो येन स्वर्गे स्थास्यन्ति शाश्वतम् ॥ ५१ ॥
 वासनेयं मम ब्रह्मज्ञानी पुत्रो हि जायताम् ॥
 द्रष्टव्यः प्राग्बयस्येव सर्वपूज्यो भवौनिव ॥ ५२ ॥

सुखं न दृष्टं । सत्पुत्रा नष्टाः सौभाग्य भ्रष्टं । शिष्टोऽयमेकः पुत्रः कष्टदो-
 ऽजागलस्तनवत् । श्रीगुरो, मे याच्ञां शृणु । मानुष्ये भाविजन्मनि सुपुत्रो
 मे जायतां । यं सर्वे नमन्ति तादृक्सुतोत्पत्त्युपायं वद । ते पादौ धृतां
 ॥ ४४-५० ॥ येन पुत्रेण मे मोक्षो भवेत्पितरोऽपि स्वर्गे भुवं स्यास्यंतीदृशी
 मे वासना । भवानिव ब्रह्मज्ञानी सर्वपूज्यः पुत्रः प्राग्बयस्यैव

१ उत्पन्ना भूत्वा २ कष्टेन संजाताः ३ हे अभीष्टार्थप्रद ४ ब्राह्मणी
 ५ स्वमिव.

इत्येतद्ब्राह्मणीवाक्यं श्रुत्वा सकरुणोऽबदत् ॥
 कुर्वीशाराधनं पुत्रो भविष्यति यथा हरिः ॥ ५३ ॥
 गोप्या दृष्टं व्रतं पूर्वं तेन गोपगृहे सुतः ॥
 कृष्णः कारुणिको जात ईश्वरार्चनयोगतः ॥ ५४ ॥
 तथैवाराधय शिवं सुपुत्रस्ते भविष्यति ॥
 ब्राह्मोऽन्यत्राहितागामिजन्मनीशप्रसादतः ॥ ५५ ॥
 ब्राह्मणी पुनराहेदं गोप्या दृष्टं कथं व्रतम् ॥
 कदा कथं चन्द्रमौलिः पूजितो विस्तराद्बद ॥ ५६ ॥
 अहमप्याचरिष्यामि तथैव विधिना व्रतम् ॥
 साऽऽभाष्यैवं कृपामूर्तिश्रीगुरुप्रपदेऽग्रहीत् ॥ ५७ ॥
 श्रीपदो ब्राह्मणीं प्राह प्रदोषे पूजयेश्वरम् ॥
 मन्दवारे विशेषेण भक्तिभावसमन्विता ॥ ५८ ॥
 पूजा गोपिकया दृष्टा स्पष्टा स्कन्दपुराणके ॥
 कथा विस्तरतः प्रोक्ता सगुणेश्वरशोन्विता ॥ ५९ ॥

मन्तु ॥५१-५२॥ इति श्रुत्वा सद्यः स आह । शिवमाराधय । हरिवत्
 पुत्रो भविष्यति । गोप्या ईशार्चनं दृष्टं । तस्याः कारुणिकः कृष्णः पुत्रो
 जातः । तथैवेशमाराधयाग्रे जन्मनीशप्रसादात्ते सुपुत्रो भविष्यति । ब्राह्मणी
 आह । गोप्या कथं शिवपूजा दृष्टा, कथं कदा वा पूजितः । अहमपि व्रतं
 विधिनाऽऽचरिष्ये । इति पदलभ्यामृत्तां श्रीपाद आह ॥ ५३-५८॥ प्रदोषे
 मन्दवारे गोपिकयेशपूजनं दृष्टं स्कन्दपुराणे तच्चोक्तं । वत् श्रुत्वा हृष्टा

श्रीगुरोर्वचनं श्रुत्वा सन्तुष्टा सा द्विजाङ्गना ॥
 श्रीगुरोश्चरणौ नत्वा पुनः पप्रच्छ सादरम् ॥ ६० ॥
 कथां कथयसि स्वामिन् चित्रोममिनवांमिव ॥
 यत्कृष्णोऽपि सुतो जातः प्रदोपेशार्चनेक्षणात् ॥ ६१ ॥
 प्रदोपेशार्चनान्मेऽपि लभेत फलमीदृशम् ॥
 पूजितोऽर्च्यः कथं पूर्वं तन्मे कथय विस्तरात् ॥ ६२ ॥
 श्रीगुरुः प्राह वक्ष्ये ते स्कान्दोक्तां सत्कथामिमाम् ।
 आस्तं उज्जयिनी नाम नगरं सुन्दरं परम् ॥ ६३ ॥
 चित्रं तथाऽभवच्चन्द्रसेनराजोऽतिधार्मिकः ॥
 तस्य प्राणसखो नाम्ना मणिभद्र इति श्रुतः ॥ ६४ ॥
 स ईशभक्तिसम्पन्न ईशपूजापरायणः ॥
 शिवं प्रसादयामास सोऽस्मै चिन्तामणिं ददौ ॥ ६५ ॥
 कोटिसूर्यप्रकाशोऽभूत्स मणिर्घरिणीतले ॥
 मणिभद्रस्तरणिभं स्वकण्ठेऽधारयत्सदा ॥ ६६ ॥

ब्राह्मणी नत्वा पप्रच्छ । चित्रोऽमिनवा कथा श्रुता । प्रदोपेशार्चनात्कथं
 कृष्णः पुत्रो जातः, प्रदोपेशार्चनान्ममापीदृक्फलं लभेत, कथमीशोऽर्च्य-
 तस्तन्मे कथय ॥६१-६२॥ श्रीपाद आह । स्कान्दोक्तां कथां श्रुत्वा
 पवित्रे उज्जयिनीनगरे चित्रं जातं । तत्र धार्मिक इन्द्रसेनो राजा : तत्स-
 खो मणिभद्रः पूजयेशं प्रसादयामास । शिवः कोटिसूर्यप्रभं चिन्तामणिं
 ददौ । मणिभद्रः कण्ठेऽधारयत् ॥६३-६६॥ गणेशस्तेजस्पर्शहोहं सुवर्णना

१ आश्चर्यस्मा २ नवीनामिव ३ पूजनाहः शिवः ४ अस्ति ५ शिवः
 ६ सूर्यसंकाशं.

चिन्तामणिरिव मणेस्तेजः संस्पर्शनादपि ॥
 लोहं काञ्चनतां याति सद्यो विद्योतित्वात्मनः ॥ ६७ ॥
 यद्यद्विचिन्त्यते तत्तन्मणिस्मरणतोऽपि च ॥
 लभ्यमेवेति तत्त्व्यातिं श्रुत्वा भूषा उपागमन् ॥ ६८ ॥
 केचन स्निग्धभावेन कौतुकेन च केचन ॥
 बलात्कारेण मूलेन तं स्मेच्छन्ति क्षितीश्वराः ॥ ६९ ॥
 मणिं नो देहि केनापि प्रकारेणेति भूमिपाः ॥
 दूतानपीरयामासुर्योर्धुं चापि समागताः ॥ ७० ॥
 तत्र सङ्गम्य राजान उज्जयिन्यां महानलैः ॥
 तद्राष्ट्रं वेष्टयामासुर्मणिग्रहणलालसाः ॥ ७१ ॥
 शनिवारे त्रयोदश्यां प्रदोषे मन्त्रिणा नृपः ॥
 निःशङ्कमुपविष्टोऽभूद्विधिना शङ्करार्चने ॥ ७२ ॥
 महाकालेशलिङ्गं स पूजयामास हर्षतः ॥
 तदा शिवालये द्रष्टुं गोपपुत्राः समागताः ॥ ७३ ॥
 पूजां लिङ्गस्य दृष्ट्वा ते गोपपुत्रा अपि स्वयम् ॥
 श्रुत्वा पूजयितुं तद्वत्पाषाणे स्वाङ्गणे स्थिताः ॥ ७४ ॥

॥६७॥ यद्यच्चिन्त्यते तमणे स्मरणाट्म्यते । इति ज्ञात्वा राजान
 चि स्नेहेन केचित्कौतुकेन केचिद्वलात्केचिन्मूलेन चायाचन । केनापि
 कारेण मणिं देहि । नोचेत् युद्धायागमिण्याम इति दूता प्रैरयन् । तथाऽपि
 निर्न दत्त । तदा सन्धि महागत्य राजानस्तद्राष्ट्रं वेष्टयामासु । त्रयो-
 दश्यां शनिवारे प्रदोषे राजा मणिभद्रेण मह हर्षेण विधिनमहाकालेश-
 ङ्गं पूजयामास । तदा गोपपुत्रा पूजा दृष्ट्वा स्वाङ्गणे शिवाङ्गणे पाषाण

शिवालयं कल्पयित्वा पापाणेन निजाङ्गणे ॥
 स्वगेहसन्निधौ भक्त्या विनोदेन समर्चयन् ॥ ७५ ॥
 ते पापाणमयं लिङ्गं बालका अर्चनोत्सुकाः ॥
 यथादृष्टं धियाऽऽनर्तुः कल्पितैरुपचारकैः ॥ ७६ ॥
 पत्रादिभिर्यथालब्धैरुपचारैरपूजयन् ॥
 समर्प्योदकनैवेद्यं गोपवालाः कुतूहलात् ॥ ७७ ॥
 गोप्यस्तन्मातरस्तत्र प्राप्य पुत्रान्निवार्य ताः ॥
 भोजनार्थं निजगृहान्निन्युः सर्वान्कुमारकान् ॥ ७८ ॥
 एकस्तु गोपिकातोक्ताः पूजासक्तो गतो न हि ॥
 माता तस्योपसङ्गम्य ताडयामास तं सुतम् ॥ ७९ ॥
 मा प्राह गच्छ भुक्त्यर्थं भोजनावसरस्त्वयम् ॥
 किं करोषि निशि ध्वान्ते इत्युक्तोऽपि भुषोध नो ॥ ८० ॥
 क्रुद्धा तस्मै तदा गोपी भङ्क्त्वा पूजां निजाङ्गणे ॥
 दूरात्पापाणमुत्क्षिप्य सा गता निजमन्दिरम् ॥ ८१ ॥

मयं लिङ्गं च कल्पयित्वा ॥६७-७५॥ कौतुकेन यथा दृष्टं तथा कल्पितोप-
 चारैः पत्रादिभिश्च संसृज्य नैवेद्यार्थं जल ददुः ॥७६-७७॥ गोप्यस्तन्मातरं
 साजिनार्थं भोजनार्थं निन्युः । पूजासक्त एकः गोपमुतो न यातस्तन्माता-
 ऽऽगात् तं ताडयित्वाऽऽह । भोजनावसरे रात्रौ अंधकारे किं करोषि ।
 उत्तिष्ठ भोजनार्थं गच्छेद्युष्मोऽपि न भुषोध । तदा क्रुद्धा माता पूजां
 भङ्क्त्वा पापाणं दूरतन्वन्त्या गृहं गता । पूजां विसर्जिता दूरात् पापाणे

पूजां विसर्जितां दृष्ट्वा बालको विललाप सः ॥
 क्षणमात्रं तदा भूमौ मूर्च्छितो निपपात ह ॥ ८२ ॥
 लिङ्गं चित्ते समालक्ष्य त्यक्तुं प्राणान्समुद्यतम् ॥
 ज्ञात्वा बालं शूलपाणिः प्रसन्नोऽभवदीश्वरः ॥ ८३ ॥
 शिवालयोऽङ्गणं जातं रत्नयुक्तप्रस्तरोऽपि सः ॥
 सूर्यतेजोऽभवच्छिङ्गं बालो बुद्धोऽभवत्तदा ॥ ८४ ॥
 गौरीरमण आस्थाय निजरूपेण बालकम् ॥
 उत्थाप्योचे करं धृत्वा घृणीष्वेष्टान्वरानिति ॥ ८५ ॥
 बालकः प्राह शम्भो ते पूजा मात्रा विसर्जिता ॥
 क्षमां कुरुष्व मे मात्रे कोपं मा कुरु शङ्कर ॥ ८६ ॥
 दयालुचक्रवर्तीशः सुप्रीतः प्राह बालकम् ॥
 या ददर्श प्रदोषे मे पूजां सा देवैर्भवेत् ॥ ८७ ॥
 सुतो मवान्तरे तस्या विष्णुः कृष्णो भविष्यति ॥
 इति मे वचनं सत्यं नात्र कार्या विचारणा ॥ ८८ ॥

विललाप । मूर्च्छितो निपपात च । लिङ्गं चित्ते आनीय प्राणास्त्यक्तुमुद्युक्तं
 बालं ज्ञात्वा शूलपाणिः प्रसन्नोऽभूत् ॥८२-८३॥ अङ्गणं शिवमन्दिरं
 जात । सूर्यसंकाशं लिङ्गं ततोद्गतं । बालः प्रबुद्धोऽभूत् ॥८४॥ शिवः
 स्वरूपेण प्रादुर्भूय बालं स्वामिं धृत्वा धरन्घृणीष्वेति प्राह । बाल आह ।
 मे मात्रा ते पूजा विसर्जिता । हे शंकर, कृपां कुरु । कोपं मा कुरु । दयालुः
 शिवः प्रीत आह । तत्र मात्रा मे प्रदोषपूजा दृष्टा । सा जन्मान्तरे विष्णु-
 माता भविष्यतीति मे वचः सत्यं । नात्र संशयः । यद्वाङ्मति तत्त्वं मे

यद्यद्वाञ्छसि बाल त्वं मत्प्रसादादवाप्स्यसि ॥

भुंक्ष्व त्वं सौख्यमखिलं त्वाद्दृग्वंशोऽपि ते भवेत् ॥८९॥

इति प्रसन्नो गिरिजापतिस्तदा सदाशिवोऽदात्परमं वरं मुदा ॥
पदारविन्दं प्रणतस्य पश्यतः सुतस्य लिङ्गेऽन्तरधादधीश्वरः ॥ ९०

रत्नोपमं वमौ लिङ्गं कोटिसूर्यप्रकाशकः ॥

शिवालयोऽपि लोकास्तु मेनिरेऽभ्युदितो रविः ॥९१॥

युद्धार्थमागता भृषा शङ्कितास्ते स्वमानसे ॥

आहुर्द्वेषं परित्यज्य कर्तव्यं राजदर्शनम् ॥ ९२ ॥

पवित्रे नगरे राश्रीं पश्यतार्कोऽधुनोदितः ॥

अतोऽयं पुण्यवात्राजा कोऽनेन द्वेषमाचरेत् ॥ ९३ ॥

इत्युक्त्वा प्रेषयामासुस्तस्मै दूतान्दिदक्षवः ॥

प्रत्युद्गम्यैःपि राजा तानानमामास हर्षितः ॥ ९४ ॥

प्रसादादवान्प्रसि । उत्तमं सुखं भुंक्ष्व । ते वंशो धन्यो भविष्यति ॥८९-
८९॥ इति प्रसन्नो गिरिजापतिस्तदा सदाशिवोऽदात्परमं वरं मुदा ॥
पदारविन्दं प्रणतस्य पश्यतः सुतस्य लिङ्गेऽन्तरधादधीश्वरः ॥ ९० ॥
लिङ्गं रत्नवद्गर्भौ । कोटिसूर्यामः शिवालयाद्य । लोकाः सूर्य उदित इति
मेनिरे । युद्धार्थमागता भृषाः शङ्किता ऊचुः । द्वेषं त्यक्त्वा राजदर्शनं
कर्तव्यं ॥९१-९२॥ पवित्रपुरं राश्रावपि सूर्य उदितः । पुण्यवात्राजाऽयं ।
अतो द्वेषो न कार्य इत्युक्त्वा दिदक्षवस्ते दूतान् प्रैरयन् । राजाऽपि हर्षेणा-

१ दत्तवान् २ शिवमंदिरमपि कोटिसूर्यप्रकाशकत् ३ ब्रह्म इन्द्रवः

४ अभिमुग्ध गत्वा

स्नेहेन समवेतास्ते घोरं दृष्ट्वा परस्परम् ॥
 ऊचू रात्रावन्धकारे जातः सूर्योदयः कथम् ॥ ९५ ॥
 ततस्ते चन्द्रसेनेन सहिताः कौतुकान्विताः ॥
 तत्रैत्य रत्नखचितं ददृशुस्ते शिवालयम् ॥ ९६ ॥
 लिङ्गं च घालकमुखात्सर्वं श्रुत्वाऽतिहर्षिताः ॥
 तस्मै गोपाधिपत्यं ते ददुरन्याश्च सम्पदाः ॥ ९७ ॥
 स्वं स्वं स्थानं ययुः सर्वे स राजाऽप्यभयोऽभवत् ॥
 रानिप्रदोपपूजायाः सुफलं ब्राह्मणीदृशम् ॥ ९८ ॥
 शैबो गोपकुमारोऽपि गृहमेत्याह मातरम् ॥
 मवान्तरे त्वद्गदरे विष्णुस्त्यक्तरिष्यति ॥ ९९ ॥
 इतीश्वरो वरं मद्यं दत्तवान्हृष्टमानसः ॥
 कर्पूरगौरः प्रसन्नः प्रदोपे यस्त्वयेक्षितः ॥ १०० ॥
 मया ते याचितं मातरपराधक्षमापनम् ॥
 शूलपाणिः क्षमां कृत्वा दत्तवान्मेऽपि सद्गरान् ॥ १ ॥

गत्य तान्स्वपुरं निन्द्ये । ते परस्परं ऊचुः । कथं रात्रौ सूर्य उदित इति ।
 ततस्ते सकौतुकाश्चन्द्रसेनसहिता रत्नखचितं शिवालयं लिङ्गं च दृष्ट्वा
 गोपालात्सर्वं श्रुत्वा तस्मै गोपाधिपत्यं सम्पदश्च दद्या स्वं स्वं स्थानं
 ययुः । राजान्यभयोऽभूदिदं प्रदोपपूजाफलम् ॥९३-९८॥ गोपपुत्रो
 मातरमेत्याह । मवान्तरे त्वद्गदरे विष्णुस्त्यक्तरिष्यति । प्रसन्नः शिवो वरं
 ददौ ॥९९-१००॥ मया तत्रापराधक्षमापनं याचितं । स क्षमापनं दत्त्वा

एवं मात्रे स वृत्तान्तं प्राह जातं तथैव हि ॥
 प्रसन्न ईश्वरे जाते किं केषां दुर्लभं वद ॥ २ ॥
 एवं प्रदोषकाले तु पूजादर्शनमात्रतः ॥
 ईश्वरः सुप्रसन्नोऽभूद्विप्रसिद्धि वरदस्तदा ॥ ३ ॥
 तव चित्तेऽपि सत्पुत्रवासना चेदसंक्षयम् ॥
 प्रदोषे पूजय शिवं मादृक्पुत्रो भविष्यति ॥ ४ ॥
 इत्युक्त्वाऽपि प्रातदुःखासहनाभूत्ततः प्रभुः ॥
 तद्भावं श्रीपदो ज्ञात्वा प्रसन्नो भक्तवत्सलः ॥ ५ ॥
 तस्याः कुमारमाहूय करं तन्मस्तकोपरि ॥
 दधी तदैव सहसा ज्ञानी जातस्त्रिवेदवित् ॥ ६ ॥
 स वेदभाष्यतर्कादिनिपुणः सुगुणोऽभवत् ।
 पठन्तं तं सुतं दृष्ट्वा तन्माता विस्मिताऽभवत् ॥ ७ ॥
 विस्मिता विप्रवनिता प्रादेशोऽयं विनिश्चितः ॥
 कार्यार्थमवतीर्णोऽत्र भूमौ मानुपवेपथूक् ॥ ८ ॥

मे वरान्ददा । एवं पुत्रो मात्रेऽकथयत् । ईशे प्रसन्ने किं दुर्लभं । हे
 विप्रसिद्धि, एवं प्रदोषपूजादर्शनादीशः प्रसन्नोऽभूत् । सत्पुत्रेच्छा चेत्प्रदोषे
 शिवं पूजय । मादृक्पुत्रो भविष्यति । इत्युक्तमपि प्रातदुःखासहनां त
 ज्ञात्वा प्रसन्नो भक्तवत्सलः श्रीपादस्तत्पुत्रमाहूय तन्मस्तके करं दधी ।
 तदा स ज्ञानी त्रिवेदभाष्यतर्कादिनिपुणोऽभूत् ॥ १-६ ॥ तं दृष्ट्वा विस्मित
 माता प्राह ॥ ७ ॥ कार्यार्थं भूमौ अवतीर्णोऽयं मानुपवेपीश्वर एव प्राग्

पूर्वजन्मार्जितात्पुण्याद्गुरुनाथोऽत्र सङ्गतः ॥
 इत्युक्त्वा स्वगतं श्रीशं सा ननाम क्षणे क्षणे ॥ ९ ॥
 सा प्राहेगस्त्वमेवासि प्रदोषे त्वां समर्चये ॥
 मिथ्यावाक्यं न ते पुत्रो मम त्वाद्गुणभविष्यति ॥ ११० ॥
 इति निश्चित्य मनसा पूजयामास साऽपि तम् ॥
 ग्रामं गत्वा प्रदोषेऽपि ततः प्रभृति शङ्करम् ॥ ११ ॥
 वेदशास्त्रार्थमम्पन्नो ज्ञानी तस्याः सुतोऽभवत् ॥
 सर्वेभ्योऽप्यधिकः पूज्यो विनीतः सुप्रसादतः ॥ १२ ॥
 कृतोद्वाहः स तद्ग्रामे पुत्रपात्रममन्वितः ॥
 हृष्टोऽतिष्ठद्गुरुकृपा यस्योपरि न चेदशः ॥ ११३ ॥
 एवं गुरुः कृपासिन्धु र्वाति भक्तजनाय हि ॥
 सानन्दाखिलसम्पत्तीर्षोः श्रीमन्नामधारक ॥ ११४ ॥
 एवं युद्धः सिद्धः प्रोचे तं नामधारकं भक्तम् ॥
 तच्छृण्वन्तु समस्ता हर्षेणेत्यं मरस्वती वदति ॥ ११५ ॥

न्मुष्पात्कृत्य इत्युक्त्वा पुनः पुनर्नत्वा प्राह । त्वमेवेशः प्रदोषे त्वां
 पूजयामि । ते वाक्यं न मृश । त्वाद्गुणे पुत्रो भविष्यति ॥ ८-१० ॥ इति
 निश्चित्य मनसा तं मंत्रय्य ग्रामं गत्वा प्रदोषे शिस्मपूजयत् । वेदशास्त्र-
 सम्पन्नः सर्वेभ्योऽधिकस्तु पुनो ज्ञानी बभूव । न कृतनिग्राहः पुत्रादि-
 सहितोऽभूदीदृशी गुणकृपा । एवं कृपासिन्धुर्गुरुर्भक्तेश्वरः सानन्दसम्पत्तार्दिते
 ॥ ११-१४ ॥ एवं युद्धः सिद्धः प्रोचे तं नामधारकं भक्तम् । तच्छृण्वन्तु समस्ता
 हर्षेणेत्यं मरस्वती वदति ॥ ११५ ॥ इति चूर्णिकायाम् अष्टमोऽध्यायः ॥

(इति) श्रीसिद्धनामधारकसंवादरूपेण सरस्वत्याख्यगङ्गाधरा-
 त्मजविरचितनरसिंहसरस्वत्युपाख्यानसंज्ञितमहाराष्ट्रभाषान्वित-
 गुरुचरित्रसमानार्थायां वासुदेवानन्दसरस्वतीयतिविरचितायां
 श्रीगुरुसंहितायां ज्ञानकाण्डे अष्टमः (अध्यायः) ॥

॥ आदितः श्लोकाः ॥ ११३० ॥

॥ इति अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

॥ अथ नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ श्रीदत्तात्रेयाय नमः ॥

इति सिद्धत्रयः श्रुत्वा प्रणतो नामधारकः ॥

सन्धाय स्वकरो भक्त्या पप्रच्छ पुनरादरात् ॥ १ ॥

श्रीपदे कुरुपुरे वरे स्थिते तत्कथा कथमभूद्ददाप्रतः ॥

विस्तरेण भगवन्नुदार मे त्वं कृपांतनुरनुत्तमोऽस्यहो ॥२॥

इति सम्प्रार्थितस्तेन तद्भावं भक्तवत्सलः ।

ज्ञात्वा गुरुचरित्रं स प्रारेभे वक्तुमादतः ॥ ३ ॥

मिद्ध ऊचे प्रवक्ष्यामि कौतुकं नामधारक ॥

तद्ग्रामे रजकस्त्वेकः सेवकः श्रीगुरोरमूत् ॥ ४ ॥

प्रत्यहं श्रीपदः स्नातुं कृष्णां याति यथाविधि ।

त्रीशः स्वयं कृतार्थोऽपि सम्पदयँल्लोकसङ्ग्रहम् ॥ ५ ॥

षाण्णानकीर्तिः श्रुतिनोऽस्य मुक्तिर्भगवन्तरेऽस्ती रजकाय राज्यम् ।

दास्यस्त्विरोऽभुन्नरमेऽत्र कृष्णातटेऽपि सम्पूरयति स्वतृष्णाम् ॥ १ ॥

इति सिद्धत्रयः श्रुत्वा नामधारको नत्वा पप्रच्छ । श्रीपदे तत्र स्थिते

कथमप्रतः कथा जाता । कृपया तां वद । इति श्रुत्वा तद्भक्तिं ज्ञात्वा

सिद्धो वक्तुमारोभे । हे नामधारक कौतुक वच्मि । तद्ग्रामे रजको गुरु-

सेवकोऽमूत् ॥१-४॥ यदर्शनाद्भ्रामानानाभिपुष्यं स्वयं कृतार्थोऽपि ॥

१ हे मदन हे दातृत्तम १ । उदारो दातृमहतोः । २ कृपामूर्तिः.

गङ्गास्नानाधिपुण्यं यद्दृष्टं चा तस्य तु तेन किम् ।
 असौ लोकानुग्रहार्थमथापि स्नाति नित्यशः ॥ ६ ॥
 मञ्चेकृष्णाप्रवाहं स श्रीपादो भक्तकामदः ॥
 स्नानं कर्तुं समुद्युक्त एकदा नामधारक ॥ ७ ॥
 कृष्णातटे स रजको वस्त्राणि क्षालयत्यपि ।
 भक्त्या श्रीपादमागत्य प्रत्यहं नमति स्म सः ॥ ८ ॥
 त्रिकालं नित्यमागत्य दण्डवत्प्रणनाम ह ॥
 कायेन मनसा वाचा विनयेन च भक्तितः ॥ ९ ॥
 एवं दिनानि कतिचिन्नमति श्रीपदं स्म तम् ॥
 श्रीवल्लभः सुप्रसन्नो नमन्तं रजकं जगौ ॥ १० ॥
 रजक त्वं प्रणेत्याऽत्र प्रत्यहं कष्टमीदृशम् ॥
 किमर्थं कुरूपे तुष्टो राज्यं दास्यामि भक्त ते ॥ ११ ॥
 इति तद्वचनं श्रुत्वा ग्रन्थि बध्वा स पश्यवे ॥
 प्राह बद्धकरः सत्यसङ्कल्पोऽसि स्वमीश्वरः ॥ १२ ॥

श्रीपादो लोकसंग्रहार्थं प्रत्यहं यथाविधि स्नातुं कृष्णां याति ॥६-६॥ तत्र
 स्नानं कर्तुमुद्युक्ते श्रीपादे कदाचिद्वस्त्रक्षालकः रजकः श्रीपादमेत्य
 ननाम । एवं कायेन मनसा वाचा प्रत्यहं त्रिकालं भक्त्या दण्डवत्प्रणनाम ।
 एवं कियति काले गते प्रसन्नः श्रीपादस्तामाह । रे रजक, किमर्थमीदृक्कष्टं
 कुरूपे । तुष्टोऽस्मि ते राज्यं दास्ये । इति श्रुत्वा बद्धप्रान्ते ग्रन्थि बध्वा-
 ऽऽह । त्वं सत्यसंकल्प ईश्वरोऽसीति । ततः संसाराधिनां त्यक्त्वा । सेवको

ततः संसारचिन्तां स त्यक्त्वा तत्सेवकोऽभवत् ॥
 दूराद्दृष्ट्वा यान्तमपि प्रणनाम स दण्डवत् ॥ १३ ॥
 एवं सुवहुकालं स सेवको रजकोऽन्वहम् ॥
 कृत्वाऽङ्गणं नीरजस्कं प्रोक्षयामास चारिणा ॥ १४ ॥
 ततो वासन्तिके काले वैशाखे मासि कथन ॥
 क्रीडन्यवनजातीयो राजा तत्र समागतः ॥ १५ ॥
 स्त्रीभिः सहलंकृताभिः स्वयं चाभरणैर्बहैः ॥
 भूपितो नौस्थितो हृष्टो जगाम जलमध्यतः ॥ १६ ॥
 हस्तिघोटकपादार्तीस्तटद्वितयचारिणः ॥
 दृष्टवानमितान्हृष्टान्भूपितान्सेवकानपि ॥ १७ ॥
 नानाविधानि वाद्यानि नेदुः कृष्णातटद्वये ॥
 राजा स्वयं प्रवाहेऽपि चिक्रीडन् स्त्रीभिरुन्मदः ॥ १८ ॥
 रजको वाद्यशब्दं स श्रुत्वा श्रीगुरुचिन्तनम् ॥
 त्यक्त्वा ददर्श कृष्णायां भूपं विस्मयमाययौ ॥ १९ ॥

भूत्वा श्रीपादं दूरतो दृष्ट्वा दण्डवत्प्रणनाम ॥७-१३॥ मठांगणं नीरजस्कं
 कृत्वाऽङ्गिः प्रत्यहं प्रोक्षयामास ॥ १४ ॥ ततो वासन्तिके कालेऽलंकृता-
 मिः स्त्रीभिः सहलंकृतो यवनजातीयो राजा नौकास्थः क्रीडन्जलमध्य-
 प्रदेशतो जगाम । उभयतटतो हस्त्यन्वाद्यो जग्मुर्बाद्यानि च नेदुः ।
 रजको गुरुचितनं त्यक्त्वा वाद्यध्वनिं श्रुत्वा कृष्णायां सपरिवारं भूपं दृष्ट्वा

प्राहोत्पद्यात्र संसारे यदि सौख्यं न चेदृशम् ॥
 सुवैभवं न लब्धं चेत्तज्जन्म पशुना समम् ॥ २० ॥
 राज्ञोऽस्य जीवितं धन्यं भुङ्क्ते सौख्यं य ईदृशः ॥
 स्त्रियोऽनेकाः सुभूपाश्च भक्त ईशस्य भाति मे ॥ २१ ॥
 कथं तेनाजितं पुण्यं लब्धो वाऽस्य कथं गुरुः ॥
 देव आराधितः को वा ततः प्राप्सेदृशी दशा ॥ २२ ॥
 मनसा चिन्तयित्वैवं गुरुं दृष्ट्वा स दण्डवत् ॥
 ननाम ज्ञातवाञ्छ्रीपात्कृपालुस्तस्य वासनाम् ॥ २३ ॥
 एवं तद्गृह्यतं ज्ञात्वा श्रीपदो भक्तवत्सलः ॥
 तमाहूय स पप्रच्छ किं चिन्तयसि मानसे ॥ २४ ॥
 रजकः प्राह भोः स्वामिन्दृष्टं मे राजवैभवम् ॥
 तुष्टोऽस्मि केवलं मन्ये दासं हि श्रीगुरोरष्टम् ॥ २५ ॥
 देवमाराध्य तपसा पुराऽवस्थामिमां गतः ॥
 इति मे चित्त आयातं कृपामूर्ते वदान्यराद् ॥ २६ ॥

विस्मित आह । संसारे यदीदृक्सुखं न चैत्यशुभज्जन्म । राज्ञोऽस्य जीवितं
 धन्यं यस्येदृक्स्त्रीरत्नभूषणादि । ईशमत्तोयं वा कथं पुण्यमजितं को वा
 गुरुराराधितः यत ईदृगभूत् ॥ १५-२२ ॥ इति विचिन्त्य गुरुं दण्डवत्-
 नाम । श्रीपादस्तददृश्यं ज्ञात्वा भक्तवत्सलस्तमाहूय किं चिन्तयसौति
 पप्रच्छ ॥ २३-२४ ॥ स आह । भोः स्वामिन्नाजवैभवं दृष्टं । तुष्टोऽस्मि ।
 तं श्रीगुरुदासं मन्ये । पुरा देवमाराध्येदृशीं दशां गतं इति कृपान्ते

अविद्यावशतो नानात्रासना उदयन्ति हि ॥

किं प्रमार्थाद्रियाथैर्मे^१ त्वत्पदं^२ मेऽतिसौख्यदम् ॥२७॥

श्रीपादो रजकं ग्राह जन्मतः कष्टमागसि ॥

तवास्ति राज्यभोगेच्छा सुखेनानुभविष्यसि ॥ २८ ॥

वृत्तानि नेंद्रियाण्यस्य मनस्तस्य न निर्मलम् ॥

वासनाऽप्यवशिष्टा चेत्सा जन्मान्तरकष्टदा ॥ २९ ॥

इति स्वामिद्वचः श्रुत्वा हरतौ सन्धाय तोऽब्रवीत् ॥

कृपासागर कर्तव्या नोपेक्षा श्रीगुरो मम ॥ ३० ॥

गुरुः ग्राहास्ति ते प्रीती राज्यभुक्तेरतो द्रुतम् ॥

प्रयाहीन्द्रियतुष्ट्यर्थं भव त्वं म्लेच्छजन्मभाक् ॥ ३१ ॥

रजकः ग्राह चरणवियोगो माऽस्तु तेऽनयोः ॥

दर्शनं मेऽस्तु ते ज्ञानं पुनश्चानुग्रहं कुरु ॥ ३२ ॥

चेतिर्त्तं । अविद्यावशान्नानात्रासना उदयन्ति । किं तादृशैर्विषयैस्त्वत्पदं मे सुखदं । श्रीपाद आह । त्वं जन्मतः कष्टमागसि । राजभोगेच्छाऽपि तेऽस्ति । यस्य नेंद्रियतुष्टिस्तस्य मनो न निर्मलं । अवशिष्टा चेद्वासना जन्मान्तरकष्टदाऽती राज्यं मुञ्चेति श्रुत्वा नत्वा रजक आह । दयाब्धे, नमोपेक्षां मा कुरु ॥ २९-३० ॥ श्रीपाद आह । ते राज्ये प्रीतिरस्त्वं त इन्द्रियतुष्ट्यर्थं म्लेच्छकुले जनिष्यसे । रजक आह । चरणवियोगो मास्तु ।

श्रीगुरुः प्राह वैदूर्यनगरे त्वं जनिष्यसे ॥
 दर्शनं मेऽन्तकाले ते भविष्यति भवान्तरे ॥ ३३ ॥
 मम दर्शनमात्रेण ज्ञानं तेऽपि भविष्यति ॥
 चिन्तां मा कुरु वाक्यं मे सत्यमेव न संशयः ॥ ३४ ॥
 पुनः प्रयोजनवशाद्भविष्यामि घरातले ॥
 अब्रतीर्णो यतिर्नाम्ना नरसिंहसरस्वती ॥ ३५ ॥
 पुनराभाष्य तं प्राह म्लेच्छयोर्नि व्रजेति सः ॥
 रजकस्तत्पदे ध्यात्वा साष्टाङ्गं प्रणनाम ह ॥ ३६ ॥
 तमाहूय स्वनिकटं कृपामूर्तिरुवाच तम् ॥
 इह जन्मनि भोक्तुं ते वाञ्छा वा परजन्मनि ॥ ३७ ॥
 रजकः श्रीपदं प्राह वृद्धोऽस्म्यद्य जरद्वयुः ॥
 परजन्मनि भोक्ष्येऽतो यौवने ह्युत्तमा रुचिः ॥ ३८ ॥
 रजकस्य वचः श्रुत्वा श्रीपादः प्राह सेवक ॥
 गच्छ जन्मान्तरं शीघ्रं भुङ्क्ष्व राज्यमकण्ठकम् ॥ ३९ ॥

पुनर्दर्शनानुग्रहं गुरु । श्रीपाद आह । वैदूर्यपुरे त्वं जनिष्यसेऽन्तकाले दर्शनं
 भविष्यति । दर्शनाच्च मे ज्ञानं भविष्यति । चिन्तां मा कुरु । मे वचः
 सत्यं । म्लेच्छयोर्नि व्रज । वाक्यं मे सत्यमेव न संशयः । मेऽन्तकाले
 भविष्यति । तत् श्रुत्वा रजकः साष्टाङ्गं ननाम । श्रीपादस्तं निकटमाहूय
 प्राह । इह जन्मनि ते राज्यमोगेच्छा जन्मान्तरे वा । रजक आह । वृद्धो-
 ऽस्मि जीर्णोऽनः परजन्मनि भोक्ष्ये । यौवने हि मोगरुचिः ॥ ३१-३८ ॥
 श्रीपाद आह । गच्छ शीघ्रं जन्मान्तरेऽकण्ठकं राज्यं भुङ्क्ष्व ॥ ३९ ॥

इति श्रीगुरुणाऽऽजस्रः प्राणांस्त्यक्त्वा म तत्क्षणम् ॥
 वैदर्भनगरे म्लेच्छकुले जज्ञे म देवतः ॥ ४० ॥
 रजकम्य कथा चित्रा यज्ञाता नामधारक ॥
 तां विस्तरेण वक्ष्यामि प्रमद्भवशतोऽग्रतः ॥ ४१ ॥
 तत्र प्रत्यक्षरूपेण कञ्चित्कालमुपायमत् ॥
 श्रीपादो महिमानं स्वं लोके प्रख्यापयन्निव ॥ ४२ ॥
 सर्वमाहात्म्यसंख्यानं ग्रन्थो विस्तरतामियात् ॥
 अतः संक्षिप्य वक्ष्येऽन्यावतारं नामधारक ॥ ४३ ॥
 सर्वमाहात्म्यसंख्यानं कुतः शक्तिर्ममैदृशी ॥
 स्थानमाहात्म्यमप्यस्यामृतदृष्टेस्तु को वदेत् ॥ ४४ ॥
 श्रीगुरुर्ह्यत्र वमति स्थानस्यापि च तस्य तु ।
 विचित्रं महिमानं नो वक्तुं शक्नोमि कास्त्स्यतः ॥ ४५ ॥
 वक्ष्ये संक्षेपतस्तस्मात्स्थानमाहात्म्यमीशितुः ॥
 प्रख्यातं तत्कुरुपुरं मिष्येद्यत्राशु कामना ॥ ४६ ॥
 कतिकालं वसंस्वत्र श्रीपादो भक्तवत्सलः ॥
 अदृश्योऽभूद्धोःकृष्टयाऽवतरिष्यंस्ततः परम् ॥ ४७ ॥

इत्युक्तं म प्राणान्यक्त्वा वैदर्भनगरे म्लेच्छकुले जज्ञे । चित्रा तत्कथाऽप्रे
 प्रमगनां रक्षे । श्रीपादस्तत्र कवित्कालं निन्दित्वा महिमानं प्रख्यापयामास ।
 तद्वर्णने संक्षेपित्वा भवेदत तत्क्षेपतो वक्ष्ये । सर्वग्रन्थे मे वा शक्तिः ।
 अमृतदृष्टे सर्वमाहात्म्यं को वदेत् । श्रीगुरोः स्थानमहिमानमपि सर्व
 यत् न शक्नोमि । तस्मात्संक्षेपतो रक्ष्ये । यत्र सर्वकाममिदं निस्तस्मिन्कु-
 रुरे कवित्कालं निन्दित्वाऽऽश्विनदृष्ट्याऽवतरिष्यंस्ततः परम् ॥ ४७ ॥

द्वादश्यामाश्रिने कृष्णे हस्तर्क्षे भगवान्प्रभुः ॥
 कृष्णायां समदृश्योऽभृल्लोकदृष्ट्या न तत्त्वतः ॥ ४८ ॥
 भूत्वा स्वयमदृश्योऽपि भक्तानां कामपूरकः ॥
 आस्ते त्रिमूर्तिरद्यापि भक्तानामाहितार्थदः ॥ ४९ ॥
 श्रीपादोऽदृश्यरूपेण तत्र तिष्ठति सर्वदा ॥
 अवतारप्रसङ्गेन प्रत्यक्षो ज्ञानिनामिह ॥ ५० ॥
 श्रीपादस्तत्र जागतीत्येवंप्रत्ययहेतवे ॥
 वक्ष्ये निदर्शनं श्रोतः सावधानतया शृणु ॥ ५१ ॥
 स्थानं व्रजन्ति ये भक्त्या तेषां प्रत्यक्ष एव सः ॥
 भूमण्डले प्रसिद्धं तत्क्षेत्रं कुरुपुरं वरम् ॥ ५२ ॥

सिद्धोऽवदद्यत्सलु नामधारकं पूर्वं यथा श्रीगुरुसत्कथानकम् ॥
 श्रोतृनुवाचापि तु तत्सरस्वतीसंज्ञो द्विजो यस्य परा सरस्वती ५३

भगवान् लोकदृष्ट्याऽदृश्यो भूत्वाऽपि ॥४०-४८॥ तत्राद्यापि भक्तेष्टदो-
 ऽस्ति । तत्रादृश्यरूपेण सर्वदा तिष्ठति । ज्ञानिनां तु प्रत्यक्षोऽस्ति । श्री-
 पादस्तत्र जागतीति प्रत्ययार्थमेकं निदर्शनं वक्ष्ये । सावधानेन शृणु ।
 तस्थानं ये व्रजन्ति तेषां स प्रत्यक्षः । तत्क्षेत्रं कुरुपुरं प्रसिद्धमस्ति
 ॥४९-५२॥ सिद्धोऽवदद्यत्सलु नामधारकं पूर्वं यथा श्रीगुरुसत्कथानकं ।
 श्रोतृनुवाचापि तु तत्सरस्वतीसंज्ञो द्विजो यस्य परा सरस्वती ॥ ५३ ॥
 इति चूर्णिकायां नवमोऽध्यायः ॥

(इति)श्रीसिद्धनामधारकसंवादरूपेण मरस्वत्याख्यगङ्गाधरा-
 र्मजविरचितनरसिंहासरस्वत्युपाख्यानसंज्ञितमहाराष्ट्रभाषान्वित-
 गुरुचरित्रसमानायांयां त्रामुद्देवानन्दसरम्बतीपतिविरचितायां
 श्रीगुरुसंहितायां ज्ञानकाण्डे नवमः (अध्यायः)

॥ आदितः श्लोकाः ॥ ११८३ ॥

॥ इति नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

॥ अथ दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

॥ श्रीदत्त ॥ इति सिद्धवचः श्रुत्वा नत्वा तं नामधारकः ॥
 श्रोष्यञ्छ्रीपादमाहात्म्यं पुनः पप्रच्छ सादरम् ॥ १ ॥
 अवतारान्तरं जातं श्रीपादस्तत्र हि स्थितः ॥
 इत्पुक्तं तत्कथं स्वामिन्विस्तरेण वदाखिलम् ॥ २ ॥
 सिद्ध आहास्य माहात्म्यं किं ब्रुवे नामधारक ॥
 विश्वव्यापी परात्मा यो नानारूपधरोऽप्यजः ॥ ३ ॥
 कार्यार्थमवतीर्णोऽपि गुप्तरूपेण चात्र हि ॥
 कुक्षेत्रे निवसति स्वभक्तवरदो विभुः ॥ ४ ॥
 पश्य भार्गवरामोऽपि चिरजीव्यधुनाऽस्ति हि ॥
 ततः परेऽवतारास्तु तस्य जाता अनेकशः ॥ ५ ॥

अध्यायसारसंप्रहस्योकोऽयम्—

पथि तत्करुणातितभक्तं सार्धमजीवयदेत्य चिरस्य ॥

विनिहृत्य च सान्दशमे श्रीपादतिवेगवती गतिरस्य ॥ १ ॥

श्रीपादमाहात्म्यं श्रोष्यन्नामधारकः सिद्धं नत्वा पप्रच्छ । श्रीपाद
 स्तत्र स्थितोऽवतारोऽप्यथ जात इति कथितं तद्विस्तारद
 सिद्ध आह । माहात्म्यं कति वक्ष्ये । विश्वव्यापी नानारूपध
 रपरात्मा भक्तवरदः कार्यार्थमवतीर्णोऽपि गुप्तरूपेण तत्र निवसति
 पश्य भार्गवो दशमोऽधुनास्तपि परेऽनेकेऽवतारा जाताः

१ धीशुमिष्ठन्.

नारायणोऽत्र वसति सर्वत्रापि त्रिमूर्तिवृक् ॥
 ब्रह्मविष्णुवीररूपः स सर्गस्थितिविनाशकृत् ॥ ६ ॥
 हृषीकेशोऽवतरति स्वभक्तजनरक्षकः ॥
 दुर्वासःशापमाश्रुत्य गोप्तुं धर्मं सतः सुरान् ॥ ७ ॥
 त्रिमूर्तेरवतारोऽयं केऽस्य पारं परं विदुः ॥
 निधिः कुरुपुरं तीर्थं त्रिमूर्तेर्वसतिस्त्विह ॥ ८ ॥
 यं यं चिन्तयते तं तं प्राप्नोति क्षेत्रदर्शनात् ॥
 श्रीगुरोर्वसतिर्यत्र कामधेनुस्तु तत्र हि ॥ ९ ॥
 श्रीपादस्थानमहिमा वर्णयते केन मूले ॥
 कार्त्स्न्येनाथापि चैकं ते ब्रह्मार्माह निदर्शनम् ॥ १० ॥
 तुभ्यं कथयितुं मेऽतिप्रातिस्त्वं गुरुभक्तिमान् ॥
 सर्वयोपेक्षते नैव भक्तं तन्मार्गमीक्षते ॥ ११ ॥
 गांभीर्येण दृढा भक्तिर्यस्य धीरस्य सोऽचिरात् ॥
 इह साख्यं परं भुक्त्वा परं पारं गमिष्यति ॥ १२ ॥

ब्रह्मविष्णुवरूपैरुपस्थितिविनाशकः नारायणः हृषीकेशोऽयं स्वभक्तलाङ्कः
 दुर्वासःशापं स्वीकृत्य धर्मं साधून्देवान्नक्षति । तस्य पारं के विदुः । यत्र
 त्रिमूर्तिः तच्चकुरपुरं निधिरिव ॥२-८॥ यो यो यस्य कामः स क्षेत्रदर्शना-
 स्तिष्यति । श्रीपादस्थानवसतिः कामधेनुरेव ॥ ९ ॥ तन्माहात्म्यं ब्रह्मं
 भूमौ कः शक्नोति । तत्र गुरुं प्राप्नोतिस्ते एकं निदर्शनं ब्रह्मे । भक्त-
 मार्गप्रतीक्षकः स सर्वथा भक्तानोपेक्षते । यस्यातीव दृढा भक्तिः सोऽ-
 चिरादिह पत्र च सुखं मुक्त्वा मोक्षं याति । हे ज्ञानधाम्नि, पूर्वदृष्टं मयि ।

अवधारय दृष्टान्तं प्राग्वृत्तं नामधारक ॥
 बल्लभेश इति ख्यातो विप्रः काश्यपगोत्रजः ॥ १३ ॥
 आचारवान्मुशीलः स वाणिग्वृत्तिः कुटुम्बवान् ॥
 श्रीपाददर्शनार्थं स प्रतिवर्षं स्म गच्छति ॥ १४ ॥
 एवं सन्नेकदा विप्रो वाणिज्यार्थं समुद्यतः ॥
 सङ्कल्प्य मनसा विप्रभोजनं कार्यसिद्धये ॥ १५ ॥
 वाणिज्ये मेऽतिलाभयेद्भूयात्कुरुपुरे ततः ॥
 दास्ये सहस्रविप्रेभ्य इच्छामोजनमित्यसौ ॥ १६ ॥
 सङ्कल्प्य निश्चयेनासौ वाणिज्यार्थं ततो गतः ॥
 श्रीपादश्रीवल्लभाधि मनसा चिन्तयन्सदा ॥ १७ ॥
 यद्यत्स्थानं गतस्तत्र लामोऽस्याभृद्विशेषतः ॥
 स सङ्कल्पाच्छतगुणं धनं लब्ध्वाऽतिहर्षितः ॥ १८ ॥
 श्रीपादचरणे चित्तं निवेश्य गृहमागतः ॥
 सङ्कल्पितद्विजंभुर्जि ततः कर्तुं समुद्यतः ॥ १९ ॥

बल्लभेशः काश्यपगोत्रजः शीलाचारवान्कधिद्विप्रः कुटुम्बपोषणार्थं वाणि-
 ग्वृत्तिरास । स प्रत्यब्दं श्रीपाददर्शनार्थं याति । एकदा वाणिज्यार्थं जिग-
 मिषुर्विप्रः कार्यसिद्धये मनसा संकल्पयामास । यद्यभीष्टधनलामो भवेत्तर्हि
 चतुःसहस्रविप्रेभ्य इच्छामोजनं दास्ये ॥१०-१६॥ इति संकल्प्य
 श्रीपादश्रीवल्लभाधि चिन्तयन् यत्र गतस्तत्र तत्र विशेषतः शत-
 गुणितो लामोऽभूत् । हर्षाच्छ्रीपादपादं चित्ते निधाय गृहमेत्य विप्र-
 भोजनं कर्तुं धनमादाय प्रतस्थे । तज्ज्ञात्वा चोरा व्याजभैरव्या द्वित्रदिनं

द्रव्यमादाय गच्छन्तं द्विजं विज्ञाय तस्कराः ॥
 च्याजमैत्र्या तदनुगा अभवन्द्रव्यलोलुपाः ॥ २० ॥
 द्वित्रैर्वस्त्रैस्तदनुगा विश्वासेनैव तस्कराः ॥
 त्ततस्ते विजने मार्गे कान्तारे द्विजमेकदा ॥ २१ ॥
 प्राहुः कुरुपुरं यामः प्रत्यन्दनियमेन हि ॥
 श्रीपाददर्शनं कुर्म इति मेने द्विजोऽपि संत् ॥ २२ ॥
 एवमाभाष्य विजने शिरश्छिन्वा द्विजस्य ते ॥
 खड्गेन शित्तवारेण द्रव्यं हर्तुं समुद्यताः ॥ २३ ॥
 म्रियमाणेन विप्रेण संस्मृतो भक्तवत्सलः ॥
 श्रीपादो जटिलो भस्मलिप्तः कुरुपुरादगात् ॥ २४ ॥
 त्रिशूलखड्गहस्तः स संस्थितस्तस्कराग्रतः ॥
 शूलेन तिर्यग्धारेण क्रुद्धश्चोराञ्जघान ह ॥ २५ ॥
 तदा हतेषु तेष्वेकः श्रीपदं विपदन्ताकम् ॥
 जगन्नाथमनुप्राप्य शरणं कर्णं जगौ ॥ २६ ॥

तमनु गत्या मार्गे विजने घेरे बने प्राहुः । वयं प्रत्यन्दं नियमेन कुरुपुरे
 श्रीपाददर्शनं कुर्म । द्विज. सयं मेने । एकदा रहसि द्रव्यं हर्तुं चोराः
 खड्गेन द्विजशिरश्छिन्वाऽर्थं जग्हुः । म्रियमाणेन विप्रेण स्मृतो भस्म-
 लिप्तो जटिलो भक्तवत्सलः ॥ १७-२४ ॥ श्रीपादस्तदैव खड्गशूलहस्त
 एव मुधा चोरान् जघान ॥ २५ ॥ तत्रैकश्चोरो जगन्नाथं श्रीपादं शरण-

१ कपट २ द्रव्यलभ्यताः ३ महारण्ये दुर्गपथे वा ४ सत्य
 ५ तीक्ष्णधारेण ६ तीक्ष्ण.

स्वामिन्निरपराधोऽस्मि सद्गतोऽज्ञानतः खलु ॥
 चोरभावो न मे ज्ञातः सर्वात्मन् विश्वसाक्षिक ॥२७॥
 इति श्रुत्वाऽभयं दत्त्वा श्रीपादः प्राह भस्म तु ॥
 इदं गृहीत्वा विप्रस्य क्षिप्त्वाङ्गे कं नियोजय ॥ २८ ॥
 शीर्ष्णः संधीयमाने तु कथंघे भस्मभूपिते ॥
 श्रीपादोऽमृतदृष्ट्या तं दृष्टवान्स च जिवितः ॥ २९ ॥
 अत्रान्तरे निशाऽतीता सूर्योऽप्यभ्युदितस्ततः ॥
 श्रीपादोऽदृश्यतां यातश्चोर एक उपस्थितः ॥ ३० ॥
 स सुप्तोत्थितवद्वुष्वा हतशेषं जगौ द्विजः ॥
 मां विभेर्षिं कुतः केन हता एते वदाधुना ॥ ३१ ॥
 तस्करः प्राह विप्रात्र चित्रं जातं हि कश्चन ॥
 आगत्य तापसश्चोराञ्छूलेनाहंस्तवान्तकान् ॥ ३२ ॥

मत्प करुणं प्राह । स्वामिन्सहागतोऽप्यहं निरपराधोऽस्मि । चोरभावेन
 न संगतोऽस्मि । विश्वाम्बन्सर्वसाक्षिन्नाहीति श्रुत्वाऽभयं दत्त्वा श्रीपाद
 आहेंदं भस्म गृहीत्वा शिरः संधायान्गे क्षिप । तथेति तेन शीर्ष्णं संधी-
 यमाने श्रीपादेनामृतदृष्ट्या नीक्षिते च स विप्रो जीवितः । अत्रान्तरे सूर्य
 उदितः । श्रीपादोऽप्यदृश्योऽभूत् । द्विजः सुप्तोत्थितवद्वुष्वाय हतशेषमाह ।
 कुतो मां धारयसि केनैते हताः वद । स आह । विप्रात्र चित्रं जातं ।
 कथित्तापस एतेनाञ्छूलेनाहन् ॥२६-३२॥ रक्षार्थं मां नियोज्य छिन्न-

रक्षार्थं मां नियोज्यात्र मंत्रितेन च मस्मना ॥
 शीघ्रं त्वां जीवयामास छिन्नशीर्षमपि द्विज ॥ ३३ ॥
 संस्थितोऽप्यधुनाऽत्रैव सहसाऽदृश्यतां गतः ॥
 न ज्ञातो मे मुनिः कोऽयं यस्ते प्राणानरक्षत ॥ ३४ ॥
 भार्तीशस्त्रिपुरारिः स मस्मलितो जटाधरः ॥
 त्वं भक्तोऽसीति मे भाति तत्र एष समागतः ॥ ३५ ॥
 इति तद्वचनं श्रुत्वा खिन्नः श्रीगांध्यदर्शनात् ॥
 विश्वस्तस्तद्वनं विप्रो गृहीत्वाऽगाद्गुरोः पुरम् ॥ ३६ ॥
 नानोपचारैः सम्पूज्य श्रीपादस्य च पादुके ॥
 चतुःसहस्रप्रमोजनं श्रद्धया व्यधात् ॥ ३७ ॥
 एवं भक्ता अनन्वास्तु तत्र सिद्धिं गताः खलु ॥
 माहात्म्यं श्रीपादस्येत्थं ख्यातं कुरुपुरं ततः ॥ ३८ ॥
 तस्माददृश्यरूपेण श्रीपादो नामधारक ॥
 असंशयं कुरुपुरे नियमत्येव सर्वदा ॥ ३९ ॥

शीर्षं त्वां मस्मना जीवयित्वाऽत्र स्थितोऽप्यधुनाऽत्रैवादृश्योऽभूत् । कोऽयं
 तन्न जाने । ते प्राणा रक्षिताः ॥ ३३-३४ ॥ एष आगतो मस्मलितो जटा-
 धारीश्वरो भाति । त्वं भक्तोऽसि । इति श्रुत्वा श्रीपादादर्शनात्खिन्नः संस्तद्वनं
 गृहीत्वा कुरुपुरं गत्वा श्रीपादुके संपूज्य चतुःसहस्रप्रमोजनं चक्रे ।
 एवमनेके सिद्धिं गताः । इत्थं श्रीपादपादमाहात्म्यं । ततस्तत्पुरं ख्यातं ।
 तत्रादृश्यरूपेण श्रीपादः सदा निरसति । सर्वगो नाशयणोऽवतीर्षापि

अवतीर्याप्यनन्तोऽसौ स्थितो नारायणोऽत्र हि ॥
 अग्रतो भृङ्गुरप्यत्र परिपूर्णोऽस्ति सर्वगः ॥ ४० ॥
 स्थित्वाऽपि श्रीपदस्त्वत्र गुप्तः प्राकृतदृष्टितः ॥
 ततोऽग्रतोऽवतीर्णोऽभूत्स नृसिंहसरस्वती ॥ ४१ ॥

गङ्गाधरद्विजसुतः स सरस्वतीति
 ख्यातो गुरोश्चरितमाह सुविस्तरेण ॥
 श्रोतुर्मनोहरमिदं सकलानभीष्टा-
 नर्थान्प्रदास्यति लघु श्रवणादपीह ॥ ४२ ॥

(इति)श्रीसिद्धनामधारकसंवादरूपेण सरस्वत्याख्यगङ्गाधरा-
 त्मजविरचितनरसिंहसरस्वत्युपाख्यानसंक्षिप्तमहाराष्ट्रभाषान्वित-
 गुरुचरित्रसमानार्थायां वामुदेवानन्दसरस्वतीयविरचितायां
 श्रीगुरुसंहितायां ज्ञानकाण्डे दशमः (अध्यायः)

॥ आदितः श्लोकाः ॥ १२२५ ॥

प्राकृतदृष्टितः गुप्तः स्थितः ॥ ३५-४० ॥ ततोऽग्रतोऽस्य नरसिंहसरस्वती-
 संज्ञकोऽयोऽवतारोऽभूत् ॥ ४१ ॥ गंगाधरद्विजसुतः स सरस्वतीति ख्यातो
 गुरोश्चरितमाह सुविस्तरेण । श्रोतुर्मनोहरमिदं सकलानभीष्टानर्थान्-
 प्रदास्यति लघु श्रवणादपीह ॥ ४२ ॥ इति चूर्णिकायां दशमोऽध्यायः ॥

॥ इति दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

॥ अथ एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

नामधारक आहेंदं श्रीपादः कावतीर्य च ॥

किं चकार कृपामूर्ते स्वामिन्मे वद विस्तरात् ॥ १ ॥

सिद्ध ऊचे शृणुष्वेदं मो वत्स श्रीपदस्ततः ॥

पूर्वोक्तवरसंसिद्धौ जातो विप्रस्त्रियाः सुतः ॥ २ ॥

शनिप्रदोपे सर्वेशं पूजयामास याऽम्बिका ॥

गुरूपदेशतो दैवान्पञ्चत्वं प्राप मा ततः ॥ ३ ॥

उदग्देशे द्विजकुले करञ्जनगरेऽथ सा ॥

आत्मजा समभूढाजमनेयित्राक्षणस्य तु ॥ ४ ॥

जातकर्म पिता तस्या अकरोद्विधिना तथा ॥

नामकर्म पितृभ्यां तन्नामाम्येति प्रतिष्ठितम् ॥ ५ ॥

अ-थायत्तारसंग्रहश्लोकोऽयम्—

एकादशे नृरिसिंहक आस सोऽम्बा-

पुत्रः प्रदोयकूडदः प्रणवं पठिष्यन् ।

भूयाऽप्ययाकथ्यतिगणानुपनीन ऊच

उद्वर्षिणो म्वजननी बहुधा कारिष्यन् ॥ १ ॥

नामधारक आह । श्रीपादः कावतीर्य किं चक्रे कृपामूर्ते तद्वद । सिद्ध आह । शृणु । त पूर्वोक्तवरसंसिद्धौ विप्रस्त्रीमुतोऽसूत । गुरु-पदेशाच्छनिप्रदोपे शिवं संपूज्य मृताऽम्बिका ॥२-३॥ उदग्देशे करंज-पुरे यागसनेयित्रिप्रसुरी जाता । तस्याः पिता जातकर्म नामकर्म च

स्नेहं संवर्धयन्ती सा पित्रोर्वेदमन्यवर्धत ॥
 तस्मिन्ग्रामे द्विजायाथ सा प्रदत्ता महोत्सवैः ॥ ६ ॥
 शिववृत्तिं माधवाख्यमनुरूपं द्विजं पिता ॥
 दृष्ट्वा तत्रैव तां तस्मै गृह्योक्तविधिना ददौ ॥ ७ ॥
 माधवस्य गृहे पत्युः शुभाचारा सदाऽवसत् ॥
 साध्वी सा पूर्वसंस्कारात्पूजयामास चेश्वरम् ॥ ८ ॥
 तौ दंपती प्रदोषेऽपि श्रद्धाभक्तिपुरःसरम् ॥
 ईश्वरं पूजयामासुर्नियमेन निरन्तरम् ॥ ९ ॥
 उभावपि त्रयोदश्यां मन्दवारे विशेषतः ॥
 अन्तर्वत्नी ततः साऽभूदम्बा षोडशवत्सरे ॥ १० ॥
 तृतीये मास्युत्सवेन पुंसवानवलोभने ॥
 चक्रे द्विजोऽवदज्ज्ञानं सा सुदोहदलक्षणा ॥ ११ ॥
 ततो द्विजवरश्चक्रे सीमन्तोन्नयनं ददौ ॥
 वायनानि सुवासिन्यश्चकुर्नाराजनाधिधिम् ॥ १२ ॥

कृत्वाऽन्वेति नाम ददौ । सा कन्या पित्रीः स्नेहमवर्धयत् । ततः सा तद्-
 ग्रामे तदनुरूपाय माधवाय महोत्सवैर्गृह्योक्तविधिना दत्ता । शुभाचार्य
 साध्वी सा पूर्वसंस्काराच्छिवमानर्च । प्रदोषे तौ दंपती ईश भक्त्या निय-
 मेनापूजयताम् । शनिप्रदोषे तु विशेषतः । ततः साऽम्बा षोडशवर्षे गर्भिणी
 जाता ॥४-१०॥ तृतीये मासे द्विजः पुंसवनावलोभने चक्रे । सा सुदोह-
 दाधिहा तस्वज्ञानमाह । ततः सीमन्तोन्नयनं कृत्वा सुवासिनीभ्यो वायनादि
 ददौ । ताथ नीराजयामासुः ॥४-११॥ ततः शुभे कालेऽम्बा पुत्रमसूत ।

नवमासेष्वतीतेषु शुभे काले शुभे दिने ॥
 अंवाऽस्य सुतं हृष्टा पिताऽमृद्धर्षनिर्भरः ॥ १३ ॥
 स्वावतारजापनाय जातमात्रोऽपि चोत्कृतिम् ॥
 बाल उच्चारयामास तदा लोका विनिष्मिरे ॥ १४ ॥
 जातकर्माकरोद्विचित्रं द्विजेभ्योऽदान्मुदाऽऽप्तुतः ॥
 लग्नं ज्योतिषिकाः मम्यक् मद्रावं वीक्ष्य तेऽश्रुवन् १५
 जन्मोदयोऽस्य बालस्य त्रिजेपेणोत्तमो द्विज ॥
 पुत्रः कारुणिकोऽयं ते गुरुणामपि मद्गुरुः ॥ १६ ॥
 अस्यानुग्रहतः कोऽपि विश्वबन्धो मन्वेदिह ॥
 अस्य वाक्यं श्रुतिसमं चिन्तामणिममं पदम् ॥ १७ ॥
 तिष्ठन्ति सिद्धयोऽप्यष्टावस्य द्वारि निरन्तरम् ॥
 द्विजोत्तम वसन्त्यस्य गेहेऽपि निधयो नव ॥ १८ ॥
 भविष्यन्त्यस्य न सुता गृहिणी न चरिष्यति ॥
 पूज्यस्त्रिभुवने दृष्ट्या पतितान् पावयिष्यति ॥ १९ ॥

पिता हृष्टः । न्वावतारजापनाय प्रमु. ॐकार ग्राह । लोका विस्मिताः ।
 मुदा स्नातो माधवो जातकर्माकरोत् । ज्योतिषिका लग्नं वीक्ष्योचुः । पुत्रोऽयं
 कारुणिको गुरुणामपि गुरुः ॥ १३-१६ ॥ अन्यानुग्रहान्कोऽपि वंद्यो
 भविष्यति । अम्य वाक्यं श्रुतिन् । पादधितामणिः । तदाऽस्य द्वारि
 सिद्धयो निधयध तिष्ठन्ति । नास्य पुत्रा भविष्यति । स्त्रियं न चरिष्यति ।

ईश्वरस्यावतारोऽयमिति भाति सुनिश्चितम् ॥
 सन्देहो नात्र कर्तव्य इत्युक्त्वा तेऽभवन्नताः ॥ २० ॥
 पुनरप्युचिरे विप्र दैन्यमेव हरिष्यति ॥
 अस्यानुग्रहमात्रेण कलिकालमयं न हि ॥ २१ ॥
 युष्मार्कं वासना या यास्तास्ताः सिध्यन्त्ययत्नतः ॥
 सम्यग्रक्षाऽस्य कर्तव्या निधिरेव गृहागतः ॥ २२ ॥
 इति जातकवेत्तारः ब्राह्मः सम्यङ्निरीक्ष्य च ॥
 जननीजनकौ हृष्टौ ददतुर्वस्त्रभूषणम् ॥ २३ ॥
 हृष्टा द्विजवरा जग्मुराशीर्भिरभिनन्द्य तम् ॥
 पितरौ चक्रत रक्षां प्रेम्णा दृष्टिभिया शिशोः ॥ २४ ॥
 शिशुरुच्चारयामास प्रणवं जातमात्रतः ॥
 इति घार्ता प्रवृत्ताऽभून्मगरे तत्र सर्वतः ॥ २५ ॥
 इष्टा नागरिका मित्रजनाश्चित्रं निरीक्षितुम् ॥
 प्राप्ता दृग्दोषभीत्याऽम्बा तेभ्यो नादर्शयच्छिशुम् ॥ २६ ॥

त्रिभुवने पूज्योऽयं । दृष्ट्वा पतितान्पात्रयिष्यति । ईश्वरावतारोऽयं भाति न
 संशयः ॥ १७-२० ॥ अस्यानुग्रहात्कलिकालमयं न । अयं वो दैन्यहर्ता ।
 युष्मार्कं कामा अयत्नतोऽनः सिध्यन्ति । निधिरेव गृहागतः । रक्षाऽस्य
 कर्तव्या ॥ २१-२२ ॥ इति श्रुत्वा पितरौ हृष्टौ । तेभ्यो वस्त्रादि ददतुः । ते
 हृष्टा आशिषो दत्वा जग्मुः । दृग्दोषभिया पितरौ रक्षां चक्रतुः । जातमात्रः
 शिशुः शंकारं पपाठेति श्रुत्वा इष्टा नागरिकाश्चाजग्मुः । दृग्दोषभिया

दृग्मीत्या चक्रत् रक्षां पितरौ मोहितान्तरौ ॥
 मंत्रितासितसत्सृत्रवन्धनेन च मस्मना ॥ २७ ॥
 परमात्मावतारोऽयं कुतो दृग्दोषमीरिहं ॥
 अथापि लोकदृष्ट्याऽशुं रक्षयामामतुर्गुम् ॥ २८ ॥
 द्वादशाहेऽथ मम्याप्ते नामकर्म यथाविधि ॥
 चकार मात्रवो विप्रः स्वन्तिवाचनपूर्वकम् ॥ २९ ॥
 भूयान्नरो हरिरिव नस्तापाषर्दन्यद्वत् ॥
 अयमित्याख्यया चक्रे बालं नरहरिं द्विजः ॥ ३० ॥
 ममत्वेनैव महता माता प्रीत्या ररक्ष तम् ॥
 स्वल्पमन्त्या प्रभूमैने बालकं तं बुभुक्षितम् ॥ ३१ ॥
 अम्योवाच पतिं नाथ नालं बालाय मे पयः ॥
 अन्नेष्टव्याऽधुना शीघ्रशृपमाता पयस्विनी ॥ ३२ ॥
 अथवाऽज्ञां यतो नाम्य क्षुञ्चान्तिर्मम दुग्धतः ॥
 इति श्रुत्वात्र पस्पर्शं बालो हस्तेन तत्कुचम् ॥ ३३ ॥

शिशुं नादर्शयत् । मोहिनीं पितरौ कृष्णामूरेण मस्मना च रक्षां चक्रतुः ।
 पपमनः कुतो दृग्दोषमीः । अथापि प्राकृतदृष्ट्या रक्षा कृता ॥ २३-२८ ॥
 पिता द्वादशाहे मन्तिवाचनपूर्वकं नामकर्म कृत्वा बालाय नरहरिपति
 नाम दत्तौ । माता ममयेन ररक्ष । स्वल्पमन्त्यतोऽयं बुभुक्षित इति मन्वा-
 ऽम्वा पनिमाड । बालाय मे पयो नालं । पयस्विनी टपननाऽज्ञा वाऽन्नेष्ट्या ।
 इति श्रुत्वा वाक्यः करेण तत्कुचं पस्पर्शं । तदा कंचुकोनाडीहस्य द्वात्रि-

१ वाक्ये २ मातापितरौ ३ स्वल्पदुग्धा ४ मेयी.

करस्पर्शनतस्तस्या आर्द्राकृत्य च कंचुकीम् ॥
 स्तन्यं द्वात्रिंशद्द्वाराभिः क्षरति स्म गुंधोपमम् ॥ ३४ ॥
 गलितं भुव्यपि प्रेक्ष्य प्रादुश्चक्रे न दृग्मया ॥
 ननाम विस्मिता माता लालयामास तं हृदा ॥ ३५ ॥
 बालं निधाय पर्यंके जगौ हर्षेण सा स तु ॥
 तिष्ठति स्म न पर्यंके भुवि क्रीडति सर्वदा ॥ ३६ ॥
 एवं सन्नप्येकैवर्णं वभापे नोऽकृतिं विना ॥
 खिन्नान्तरौ तेन मातापितरौ तस्य नित्यशः ॥ ३७ ॥
 वाचयामास तं माता स श्रुत्या प्रणवं जगौ ॥
 दैवयोगेन मूकः किं जात इत्यन्वचिन्तयत् ॥ ३८ ॥
 पप्रच्छतुज्योतिषिकं गुरु मूकत्वकारणम् ॥
 मौनत्वपरिहाराय स्यायांश्च विशेषतः ॥ ३९ ॥
 आहूज्योतिषिकाः कार्यं कुलदेव्यर्चनं परम् ॥
 सौर्येऽहून्यश्वत्थपत्राभभोजनार्पणमप्सुत ॥ ४० ॥

शद्वाराभिरमृतोपमं दुग्धमस्रवत् । भुवि गलितं दृष्ट्वा हृष्टा माता दृग्मया
 न प्रादुश्चक्रे । सा तं लालयती पर्यंके निधाय हर्षोज्जगौ । बालः पर्यंके
 न तिष्ठति । भुवि क्रीडति ॥ ३५-३६ ॥ अकारं विनाऽन्यन्नोचे । पितरौ
 खिन्नौ ॥ ३७ ॥ मूक इति चितया मानोवाच यत्स अकारमाह ।
 ज्योतिषिकाय मूकत्वकारणं तत्परिहारं च माताऽपृच्छत् । ते ऊचुः
 कुलदेव्यर्चनं शर्करावरेऽश्वत्थपत्रस्थानभोजनं कारयितव्यमिति । केवि-

केचिदाहूर्मूकमेनं वाचयाथ स वक्ष्यति ॥

केचित्सम्बोध्य रे बाल वदस्वेति तमब्रुवन् ॥ ४१ ॥

सर्वं श्रुत्वा प्रहस्याथ प्राह प्रणवमेव सः ॥

उक्तमोङ्कारमाकर्ण्य विस्मिताः सकला जनाः ॥ ४२ ॥

केचिदक्षुरिदं चित्रं वविरोऽयं न बालकः ॥

श्रुत्वा ज्ञात्वाऽपि नो वक्ति हेतुं जानीमहेऽत्र नो ॥ ४३ ॥

नोवाच येन केनापि प्रकारेण स बालकः ॥

सत्तान्द्र इति चिन्तातां पितरौ दैवमूचतुः ॥ ४४ ॥

व्रतयोग्योऽपि मूकोऽयं कुमारः सप्तवार्षिकः ॥

कथं व्रतविधिः कार्यो ब्रह्मन्मूकस्य सम्प्रति ॥ ४५ ॥

ब्राह्मणः प्राह संस्कार्य एष ब्रह्मकुलोद्भवः ॥

सम्प्राप्ते ह्यष्टमे वर्षे विप्रं तपनयेदिति ॥ ४६ ॥

एवमुक्तौ तु पितरौ चिन्तयामासतुः कथम् ॥

मूकोऽयमपदेऽयोऽद्य दैवयोगः कथं नु चाम् (नौ) ॥ ४७ ॥

दक्षुर्मूकमेनं वाचय । केचित्संबोध्याहुर्कदिति । सर्वं श्रुत्वा प्रहस्योकारमाह ।
 लोका विस्मिताः । केचिदक्षुधिरमिदं श्रुत्वा वक्ति नाथ वधिरः नात्र हेतुं
 विप्र इति । एवं केनापि प्रकारेण स नोचे । पितरौ ब्राह्मणमूचतुः ॥ ३८-
 ४४ ॥ सत्तान्द्रः व्रतयोग्यः कुमारोऽयं न वक्ति । नो दैवमिदं । कथमस्य
 व्रतग्रन्थः कार्यः । विप्र आह । ब्रह्मकुलोद्भूतस्याष्टमेऽन्दे प्राप्ते तपनयन-
 संस्कारः कर्तव्य इति श्रुत्वा पितरौ प्रोचतुर्वा (नौ) दैवयोगः । कथं मंत्रोपदेशः

आराधितो महादेवस्त्रयोदश्यां विशेषतः ॥
 गौरीश्वरः प्रदोषेऽपि व्यर्थं किं नु शिवव्रतम् ॥ ४८ ॥
 ईश्वरेण धरो दत्तो जातः सल्लक्षणः सुतः ॥
 न वक्ति किमतः कार्यमिति चिन्तान्वितौ तु तौ ॥ ४९ ॥
 पितरावृचतुर्बाल एक एवावयोरयम् ॥
 स्वप्नेऽप्यन्यो न दृष्टोऽयं पालयिष्यति वा कथम् ५०
 न मनोवासना पूर्णा यतः पुत्रोऽयमीदृशः ॥
 शनिप्रदोषेऽर्चितेशा वर ईदृक्कुतोऽर्पितः ॥ ५१ ॥
 एवं नानाप्रकारेण विलपन्तीं दुःखिताम् ॥
 संशया सान्त्वयामास समुपागत्य बालकः ॥ ५२ ॥
 तथाऽपि दुःखितां दृष्ट्वा लोहं धृत्वा गृहं गतः ॥
 स्पर्शमात्रेण कनकं कृत्वा मात्रे न्यवेदयत् ॥ ५३ ॥
 पुत्रेण दत्तं कनकमादायाम्बा शुचिस्मिता ॥
 विस्मिता पतिमाहूय दर्शयामास धीमते ॥ ५४ ॥

कार्यः । विशेषतः प्रदोषे गौरीश्रीं पूजितौ । शिवव्रतं व्यर्थं किं । ईशो
 वरो दत्तः । सल्लक्षणः पुत्रो जातोऽपि न वक्ति । किं कर्तव्यं । एक
 एवावयोः पुत्रः स्वप्नेऽप्यन्यो न दृष्टः । आत्रा वा कथं पालयिष्यति ।
 पुत्रोऽयमीदृशोऽतो न वासना पूर्णा । ईश्वरेण प्रदोषार्चनफलमीदृक्कुतो
 दत्तं । एवं विलपन्तीं दुःखितां मातरं मुद्रयाऽऽश्वास्य करस्पर्शमात्रेण
 लोहम्य स्पर्शं कृत्वा मात्रेऽदात् ॥ ४९-५३ ॥ विस्मिता सा तदादा

अग्रकाश्यैव तन्नोत्वा गृहमन्यच्च तत्करे ॥
 तौ लोहं ददतुस्तच्च हेमाभूत्स्पर्शमात्रतः ॥ ५५ ॥
 बालोऽपश्यद्गृहगतं लोहं तत्सर्वमेव हि ॥
 स्वर्णं जातं समृद्धिं तां वीक्ष्य विश्वासमापतुः ॥ ५६ ॥
 ततः पुत्रं समालिङ्ग्य पितरौ प्राहतुः सुतः ॥
 असि नो त्वं फारुणिकस्वारकः कुलदीपकः ॥ ५७ ॥
 त्वत्तो लब्धं सर्वमुखं किं तु ते मौनकारणम् ॥
 अज्ञात्वा माययाऽऽविष्टौ वदावस्त्वामभाषणम् ॥ ५८ ॥
 नन्दनापूरयास्माकं वासना अमृतोपमम् ॥
 वचनं श्रावयेच्छाऽरित भाषणश्रवणस्य ते ॥ ५९ ॥
 ततो बालो हसन्मौजीवन्धनाच्च कटौ गले ॥
 धारणादुपवीतस्य वक्ष्यामि तदनन्तरम् ॥ ६० ॥
 इत्थं स संज्ञया ताभ्यां दर्शयामास सर्वशः ॥
 मौञ्ज्यूष्मं संग्रवक्ष्यामीत्याश्रयं स व्यदर्शयत् ॥ ६१ ॥

तिमाहूपादर्शयत् । पितरौ तत्रोपयित्वा बालं गृहं नीत्वाऽप्यल्लोहं
 दी । तत्करस्पर्शात्तदपि स्वर्णं जातं । बालो गृहस्थं सर्वं लोहं ददर्श
 स्वर्णं जातं । तदा विद्वन्तौ ॥ ५४-५६ ॥ तौ पुत्रमालिङ्ग्योचतुः । त्वं
 त्कः पुट्टदीपकः । त्वत्तः मुखं लब्धं । तेऽज्ञानकारणमज्ञात्वा मायया
 तौ वदावः । हे नन्दन, मी कामं पूरयामृतोपमं भाषणं श्रावय । भाषण-
 रणेच्छास्ति । तदा कटौ मौजीवन्धनादुपवीतधारणादनन्तरं यस्य इति
 प्रशस्यं बालः फलसंज्ञया व्यदर्शयत् । ततः पितरौ इष्टौ । विद्वन्व्योति-

ततस्तौ पितरौ हृष्टौ विद्वज्ज्योतिषिकं तदा ॥
 आहूय मौंजीलग्रस्य चक्रतुर्निश्चयं मुदा ॥ ६२ ॥
 सर्वान्संभृत्य संगारानाहूय स्वान्द्विजानपि ॥
 मण्डपं रत्नस्रचितं रचयामास माधवः ॥ ६३ ॥
 चतुर्वेदविदो विप्राः स्वशाखापठनोत्सुकाः ॥
 सम्बन्धिनः सगोत्राश्च आप्ता इष्टाः समागताः ॥ ६४ ॥
 आनन्दं लेभिरे विप्रा मण्डपे समलंकृते ॥
 विप्रोऽपरिमितं द्रव्यं व्ययीचक्रे व्रते बटोः ॥ ६५ ॥
 लोका नागरिका दृष्ट्वा प्रोचुर्मूढः सुतस्त्वयम् ॥
 धान्तो भाति पिता व्यर्थं क्षिणोति वसु सञ्चितम् ६६
 इयद्द्रव्यं स दत्त्वाऽपि करिष्यति कथं व्रतम् ॥
 सावित्रीं वाऽस्मा आचारमुपदेक्ष्यस्यसौ कथम् ॥ ६७ ॥
 अपरे तूचिरे रेऽलं विस्तरेण धनं हि नः ॥
 स्वाद्वन्नं च लभत्येव किं तन्मंत्रप्रयोजनम् ॥ ६८ ॥

पिकानाहूय मौंजीलग्रनिश्चयं कृत्वा ॥१७-६२॥ संभारान्संभृत्य ज्ञाती-
 न्द्विजांश्चाहूय मंडपं रचयामास ॥ ६३ ॥ वेदपाठकाश्चतुर्वेदविदो विप्राः
 संबन्धिनः सगोत्रा आप्ता इष्टायागताः । बटोर्व्रतबंधेऽमितं द्रव्यं व्ययीकृतं ।
 सर्वे मुदं लेभिरे । तद्दृष्ट्वा नागरिका ऊचुः । सुतोऽयं मडः । धातः
 पिता व्यर्थं सञ्चितद्रव्यव्ययं करोति । किमनेन करिष्यति । कथं सावित्री
 याचयति । कथं वाऽऽचारमुपदेक्ष्यति । अन्ये ऊचुरलं वितकेण । धनं
 स्याद्वन्नं च नो लभ्यं । किं तन्मंत्रप्रयोजनं । एवमनेकेऽनेकवितर्काधरुः ।

एवं लोका अनेकार्थान्वितकांश्चकुरागताः ॥

देवोऽयमिति सद्बुद्ध्या हृष्टो माता पिता च तौ ॥६९॥

पुण्याहं वाचयित्वा तावभ्यङ्गस्नानपूर्वकम् ॥

पूर्वेद्युर्ध्वालकर्मापि यथाविधि चकार सः ॥ ७० ॥

स्वगृहोक्तविधानेन पूर्वाङ्गं स यथाविधि ॥

कृत्वाप्यात्रापयामाम षट् मोकुं सहाभ्यया ॥ ७१ ॥

मात्रा सह षट्मुक्त्वा मातुगजां प्रगृह्य च ॥

मौनी मौजीमुहूर्तेऽथ उपागात्पितरं गुरुम् ॥ ७२ ॥

धारयित्वापवीतादि सुमुहूर्ते यथाविधि ॥

दत्त्वा मंत्रोपदेशं च कटघां मौजीं बन्ध सः ॥ ७३ ॥

बहुर्लब्ध्वाऽपि गायत्र्या उपदेशमनुक्रमात् ॥

मौनी जज्ञाप न व्यक्तं समापे भाषणेरकः ॥ ७४ ॥

ततो भिलामुपादाय माताऽऽशीर्षचनान्विता ॥

समागता सुतालापथ्रणामृतलालमा ॥ ७५ ॥

पितरो देवोऽयमिति बुद्ध्या पूर्वैरुभयंगस्नानपूर्वकं पुण्याहं वाचयित्वा।
यथाविधि चोक्तं कृत्वा गृहोक्तविधिना पूर्वाङ्गं चक्रे। आशापितो बटुः
माता सह बुद्ध्या मौनी मातुगजां गृहीत्वा सुमुहूर्ते पितुरंतिरुमेत्योपवी-
तादि दधौ। पिता सुमुहूर्ते गायत्र्युपदेशं कृत्वा तत्कटघां मौजीं बन्ध।
षट्मूर्तानी मंत्रं जज्ञाप। व्यक्तं नाभदत्। ततः सुतोक्तिप्रणोर्लंठा माता
प्रीयाऽऽशिया मह भिक्षां प्रथमं ददा। बालोऽग्निनीळ इत्युग्नेदं पपाठ।

प्रथमं प्रीतिसंयुक्ता सा भिक्षां ब्रह्मचारिणे ॥
 प्रददौ सोऽप्यभिमीळ इत्यृग्वेदं जगाद् ह ॥ ७६ ॥
 ततो द्वितीयभिक्षां सा प्रददौ ब्रह्मचार्यपि ॥
 इये त्वेति यजुर्वेदं जगौ लोका विसिष्मिरे ॥ ७७ ॥
 ददौ तृतीयभिक्षां सा बटुः सामपदुर्जगौ ॥
 अत्र आयाहीति सामवेदं वेदप्रवर्तकः ॥ ७८ ॥
 सभा सुविस्मिता जाता मूकोऽयं कथमीदृशम् ॥
 श्रूते परः पुमान्वा किमिति हृष्टतटां पिता ॥ ७९ ॥
 अहो देवावतारोऽयं न नरोऽयं जगद्गुरुः ॥
 इत्युक्त्वा सोत्सुका लोकाः प्रणेमुर्भक्तिभाविताः ॥ ८० ॥
 ततो मातरमानम्य बटुः षटुमतिर्जगौ ॥
 भिक्षेथा इति मे मातरुपदेशस्त्वया कृतः ॥ ८१ ॥
 न मिथ्या ते वचो नूनमनुज्ञामम्य देहि मे ॥
 भिक्षुर्भूत्वाऽथ भिक्षाशी कुर्वे तीर्थाटनं भुवि ॥ ८२ ॥
 युक्तोऽहं ब्रह्मचर्येण भिक्षां कृत्वा गृहे गृहे ॥
 वेदान्तनिरतोऽटामि लोकानुग्रहकांक्षया ॥ ८३ ॥

पुनर्गता भिक्षां ददौ । बाल इये त्वेति यजुर्वेदमाह । लोका विस्मिताः । पुन-
 र्गता भिक्षां ददौ । बटुरत्र आयाहीति साम जगौ । मूकः कथं श्रूते ।
 परमपुरुषोऽयं वेति सभा विस्मिता । पिता च हृष्टः । अहो जगद्गुरुदेवा-
 वतारोऽयं न नर इति लोकाः प्रणेमुः ॥ ६४-८० ॥ बटुमतिरं नत्वा
 प्राह । भिक्षेथा इति त्वयोपदेशः कृतः ॥ ८१ ॥ ते वचो न मिथ्या ।
 मामाज्ञापय । भिक्षुर्भूत्वा तीर्थाटनं कुर्वे । ब्रह्मचर्ययुक्तो वेदांतरतोऽहं

इति पुत्रवचः श्रुत्वा माता माऽतीव दुःखिता ॥
 घाप्पोदकानि मृश्वन्ती पपात म्बि मूर्च्छिता ॥ ८४ ॥
 माता जाता मृतप्राया क्षणं भूयो निरीक्ष्य तम् ॥
 शोकार्ता प्राह हा पुत्र खकाया वृथा गता ॥ ८५ ॥
 आशेयमग्रतोऽस्मांस्त्वं रक्षयिष्यमि सर्वतः ॥
 न चोक्तं वाक्यमप्येकं घृतं मौनं च शैशवे ॥ ८६ ॥
 न श्रुतं ते वचः कापि श्रावितं त्वघुनाऽमृतम् ॥
 जातेऽपूजा मफला किमिदं मायमेऽघुना ॥ ८७ ॥
 इति नानाप्रकारेण विलपन्ती मतीं तु ताम् ॥
 कृपया पण्याऽऽश्वास्य ममालिङ्ग्यात्रकीदृकः ॥ ८८ ॥
 मृगु मातर्वचो मेऽद्य ब्रह्मज्ञानेन ना सिद्धः ॥
 अबतीर्णोऽस्म्यहं धर्मप्राणकारणतो म्बि ॥ ८९ ॥
 चत्वारश्चतुगः पुत्रास्ते मन्त्रिष्यन्ति निश्चितम् ॥
 मनोभावेन वः मेवां करिष्यन्ति न मंशयः ॥ ९० ॥

मिश्रां वृथा लोभान्नुग्रहेच्छयाऽयामि । इति श्रुत्वा हृत्पिताऽपि मुचंती
 मूर्च्छिता माता पपात । क्षणं मृतप्राया मृत्वा पुनः पुत्रं प्रेक्ष्य प्राह । रे
 रक्षक पुत्र, अग्रतोऽस्माद्भ्रक्षयिष्यमीयाशा वृथा गता । तदा मौनं धृतं ।
 ते वचो न श्रुतं । ईशपूजाऽघुना मफला जाताऽमृतं श्रावितं । कदापि
 किमिदं मायमे । इति निरुपनीं ता कृपयाऽऽश्वास्य ममालिङ्ग्य मुत आह ।
 मौनं श्रुत्वा । निरेनेन ना सिद्धः । धर्मप्राणार्थं नरनीणोऽस्मि ॥८९-८९॥
 चत्वारः पुत्रास्ते मन्त्रिष्यन्ति । वः सेनां करिष्यन्ति । नात्र मंशयः । तदा

पुरा पुरोरिरीशस्ते सद्भक्त्या शङ्करोऽर्चितः ॥
 इत्युक्त्वा श्रीगुरुः पूर्वस्मृत्यै मूर्ध्नि दधौ करम् ॥९१॥
 सस्मार करसंस्पर्शात्तस्यं वृत्तान्तमादितः ॥
 श्रीपादमपि तं पुत्रं श्रीवल्लभमवेक्ष्य च ॥ ९२ ॥
 ननाम तत्पदे धृत्वा सा प्रेमाश्रुपरिप्लुता ॥
 तदोत्थाप्य समालिङ्ग्य प्राहासौ मा प्रकाशय ॥ ९३ ॥
 शृणु मातर्बचो मेऽद्य गोप्यं कुर्विदमादितः ॥
 अलिप्तोऽस्मि हि संसारे विद्वि संन्यासिनं हि माम् ९४
 अत आज्ञापयाशु त्वं भुवि तीर्थान्यटाम्यहम् ॥
 कारणान्तरमस्त्यन्यदत आज्ञां प्रदेहि मे ॥ ९५ ॥
 गुरुमूर्धिरिति प्रोक्त्वा विरराम ततस्तु सा ॥
 पुनरप्यग्रवीन्माता श्रोता सम्यक्शृणोतु तत् ॥ ९६ ॥
 माता पुत्रमुवाचेर्दं मां हित्वा यदि यास्यसि ॥
 न धर्मस्ते परो नास्ति पुत्रो मे जीवनं कथम् ॥ ९७ ॥

भक्त्या शङ्करोऽर्चित इत्युक्त्वा पूर्वस्मृत्यै तन्मूर्ध्नि करं दधौ । तदाऽऽदितः
 सर्वं श्रुत्वा पुत्रं श्रीपादं ज्ञात्वा प्रेमाश्रुजिन्ना तत्पदे दधौ । पुत्रस्तामुत्था-
 प्पालिङ्ग्याह । मातः, शृणु । इदं मा प्रकाशय । संसारेऽलिप्तो यतिरस्मि ।
 माणाज्ञापय । भुवि तीर्थानं करिष्यामि । इति श्रुत्वा माता तमाह ।
 मां हित्वा यास्यसि चेत्कथं मे जीवनं । नार्थं धर्मः । बाल्ये तापसत्वं क

१ त्रिपुरातकः २ पूर्वस्मरणं दातुं ३ पुत्रस्य करस्पर्शात् ४ तूष्णीं
 बभूव.

तापसत्वं बाल्य एव कुतो धर्मस्त्वयेक्षितः ॥
 ख्यातो धर्मोऽयमेवाद्य ब्रह्मचर्यं गुरोः कुले ॥ ९८ ॥
 द्वादशाब्दं ब्रह्मचर्यं कृत्वा भृत्वा गृही ततः ॥
 कुर्यान्नानाविधं पुण्यं यतो मुख्यो गृहाश्रमः ॥ ९९ ॥
 मुख्यगेहाश्रमाचारात्समर्थोऽग्रे भविष्यति ॥
 ततो वीतैषणः शान्तः प्रव्रजेदिति हि श्रुतम् ॥ १०० ॥
 आर्षणमुक्तये ब्रह्मचारी वेदानधीत्य च ॥
 उद्वाह्य सदृशीं पत्नीं पुत्रानुत्पाद्य तन्त्रवे ॥ १ ॥
 यज्ञैरिष्ट्वेश्वरं शुद्धो मतिमान्संन्यसेत्ततः ॥
 एवं क्रमेण संन्यासान्मुच्येद्बाल्ये ततः पतेत् ॥ २ ॥
 क्रमो मुख्यस्त्विन्द्रियाणि प्रसाद्यापि च वासनाः ॥
 शमयित्वा तपस्तप्त्वा संन्यसेन्मुख्यमार्गतः ॥ ३ ॥
 इति मातृवचः श्रुत्वा श्रीगुरुः प्रहसन्निव ॥
 तत्त्वज्ञानं जगौ वच्मि शृणु तन्नामधारक ॥ ४ ॥

९८ । प्रथमं द्वादशाब्दं ब्रह्मचर्येण मुख्यकुले वासः ॥९०-९८॥ ततः
 पुण्यो मुख्यो गृहस्थाश्रमः । ततः शांतः संन्यासी भवेत् । ऋषिक्रम-
 मुक्तये ब्रह्मचर्येण वेदानधीत्य, देवपित्रर्णमुक्तये सदृशीं पत्नीमुद्वाह्य
 यज्ञैरीशमिष्ट्वा पुत्रानुत्पाद्यैवं क्रमेण शुद्धः संन्यासान्मुच्यते । बाल्येऽधः
 पतेत् । पुरेन्द्रियाणि प्रसाद्य तपस्तप्त्वा वासनाः शमयित्वा मुख्यमार्गेण

१ वीताः पुत्रैषणा वित्तैषणा लोकेषणाश्च यस्य सः २ ऋषिक्रममुक्तये
 ३ संतानाविच्छेदाय ४ संन्यासात्.

गंगाधरस्य तनयो विनयोपपन्नः
 श्रोतृनुवाच सकलान्सकलानभीष्टान् ॥
 रीत्यत्र सद्गुरुचरित्रममुत्र चार्था-
 ष्टृष्वंत्वमत्सरतया च न सन्त्वनर्थाः ॥ ५ ॥

एष्याध्यायेऽपूर्वं सिद्धो यन्नामधारकं ग्राह ॥

तल्लौकिकया वाण्या पुण्यात्मिकया सरस्वती चाह ॥ १०६ ॥

(इति)श्रीसिद्धनामधारकसंवादरूपेण सरस्वत्याख्यगङ्गाधरा-
 त्मजविरचितनरसिंहसरस्वत्युपाख्यानसंज्ञितमहाराष्ट्रभाषान्वित-
 गुरुचरित्रसमानार्थायां वासुदेवानन्दसरस्वतीयविरचितायां
 श्रीगुरुसंहितायां ज्ञानकाण्डे एकादशो (अध्यायः)

॥ आदितः श्लोकाः ॥ १३३१ ॥

संन्यसेदिति श्रुत्वा बालो हसंस्तत्त्वज्ञानमाह । तत शृणु ॥ गंगाध० ॥ एष्या-
 ध्याय० ॥ ९९-१०६ ॥ इति चूर्णिकायां एकादशोऽध्यायः ॥

॥ इति एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

॥ अथ द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

श्रीदत्त ॥ श्रीगुरुः प्राह जननीमेवमाज्ञापयस्यपि ॥
देहोऽनित्यो मौक्तिको नो विश्वासः क्षणजीविते ॥ १ ॥
अनित्यानि शरीराणि वैभवं नैव शाश्वतम् ॥
नित्यः सन्निहितो मृत्युः कर्तव्यो धर्मसङ्ग्रहः ॥ २ ॥
यः कश्चिच्चरजीवी स्यादेवं भवतु तस्य धीः ॥
देहेऽनित्येऽपि विभवे भवेत्कस्य मतिः स्थिरा ॥ ३ ॥
नास्ति कोऽप्यमरो यस्मादेहोऽयं क्षणभङ्गुरः ॥
यावद्दृढशरीरं हि तावत्पुण्यं समाचरेत् ॥ ४ ॥
मृत्युं जेष्यति यो नित्यं शरीरं स तु पश्यतु ॥
स तु त्वदुपदेशार्हो योऽग्रे धर्मं चरिष्यति ॥ ५ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

अध्यायसारसंग्रहश्चोऽयम्—

माणवकाक्रीडितरूद्रद्वादश आश्वास्य विभुः ॥

मातरमेव च कार्शां न्यास्यभवत्स निराशोः ॥

श्रीगुरुराह । मातर्माऽऽज्ञापय । मौक्तिके देहे क्षणजीविते च को विश्वासः ॥ १ ॥ अनित्यानि शरीराणि विभवो नैव शाश्वतः ॥ नित्यः सन्निहितो मृत्युः कर्तव्यो धर्मसंग्रहः ॥ २ ॥ चिरजीविनस्तवोपदेशः । देहे वैभवे चानित्ये कुतः स्थिरा मतिः । देहः क्षणभङ्गुरः । कोऽप्यमरो न । यावद्दृढदेहस्तावत्पुण्यं कार्यं । यो मृत्युं जेष्यति स त्वदुपदेशार्होऽग्रे स

क्षणे क्षणेऽप्यहोरात्रमायुष्यं नाशमृच्छति ॥
 सद्यः कार्यस्ततो धर्मः सदा पूर्ववयंस्यपि ॥ ६ ॥
 अल्पोदके यथा मत्स्यास्तथाऽल्पायुषि मानवाः ॥
 क्षिप्यन्त्यतो दृढो देहस्तावद्धर्मं समाचरेत् ॥ ७ ॥
 यथा सूर्यरथो याति निमेषाद्बहुयोजनम् ॥
 तान्द्वाविंशतिसाहस्रग्रामानायुस्तथा चलम् ॥ ८ ॥
 यथा पिप्पलवृक्षस्य पर्णाग्निं पतितं जलम् ॥
 पर्जन्यजं तिष्ठति नो सद्यः पतति तद्भुवि ॥ ९ ॥
 शरीरं न स्थिरं तद्गज्जीवतः सहसा मृतिः ॥
 यूनो जरायुजो वाऽपि नश्यत्येव कलेवरम् ॥ १० ॥
 अतोऽयं नश्वरं देहं विश्वसेनैव सर्वथा ॥
 मृत्युः सदैव वसति सद्यो धर्मं ततश्चरेत् ॥ ११ ॥
 पकं पणं यथा वृक्षात्सहसा पतति क्षितौ ॥
 तथा कदा पतेदेष देहो न ज्ञायते बुधैः ॥ १२ ॥

धर्मं कारिष्यति । क्षणे क्षणे आयुर्नश्यति । ततः प्राग्वयसि शीघ्रं धर्मः
 कार्यः । यथाऽल्पोदके मत्स्यस्तथाऽल्पायुर्नरः क्षिप्यति । अतिदृढदेहो
 यावत्तावद्धर्मं चरेत् । यथा सूर्यो निमेषाद्द्वाविंशतिसहस्रग्रामानत्येति तथा
 ऽऽयुधंचळं ॥३-८॥ यथा पर्जन्यजलं पिप्पलवृक्षाऽग्ने पतितं सद्यः पतति
 तद्गच्छीरं न स्थिरं । जीवतः सहसा मृत्युः । वृक्षस्य यूनोऽपि देहो
 नश्यति । नश्वरदेहस्य को विश्वासः । सदैव मृत्युरतो धर्मः कार्यः । पकपर्ण-

ऋणं दत्त्वा धनी यद्वदनिशं गणयत्यहः ॥
 तथैव मृत्युर्गणनां कुरुते मानुषायुषः ॥ १३ ॥
 यथा नद्योऽप आदाय समुद्रं यान्ति वेगतः ॥
 पुनर्नायान्ति लुप्तद्वन्नायुष्यं परिवर्तते ॥ १४ ॥
 अहोरात्राः पलायन्ते गृहीत्वाऽऽयुः पुनर्न ते ॥
 आयास्यन्ति ततः पुण्यं यो न कुर्यात्स वै पशुः ॥ १५ ॥
 नाचीर्णं यदिने पुण्यं तदिनं हि वृथा गतम् ॥
 सद्यः पुण्यं ततः कार्यं करुणा नारुणात्मजे ॥ १६ ॥
 दारागारार्धगोपुत्रशरीरायुषि ये नराः ॥
 शाश्वतान्येव मन्यन्ते ज्ञेयाः पशुसमा हि ते ॥ १७ ॥
 नरं नक्रो वक्रदंष्ट्रान्तरे धत्तेऽत्तुमंघुनि ॥
 तथा जरा दुस्तराऽपि संसारे दुस्तरे वशम् ॥ १८ ॥
 तारुण्य एव पुण्यं तत्कर्तव्यं विदुषाऽनिशम् ॥
 केयं तव मतिर्मातः कुतो मां वारयस्वहो ॥ १९ ॥

धरेहः सहसा कदा पतेन्न ज्ञायते । यथा ऋणदाता दिनानि गणयति यम-
 स्तायायुर्गणयति । यथा नद्योऽप आदायाब्धिं यांति पुनर्न निवर्तते तद्वद्वन्नायुः
 पुनर्न प्रत्यागच्छति । अहोरात्रा आयुर्गृहीत्वा पलायन्ते । एवंविधः पुण्यं न
 कुर्यात्स पशुः । यदिने पुण्यं न कृतं तदिनं व्यर्थ । यमस्य न करुणाऽतः
 पुण्यं कार्यं ॥१९-१६॥ स्त्रीपुत्रादिदेहांतं शाश्वतं ये मन्यन्ते ते पशुसमाः ।
 दुस्तरसंसारान्धो भक्तवश्र नरं प्रसति । ततस्तारुण्य एव पुण्यं कर्तव्यं ।

शठो वा योऽमरमट इष्टश्चापि यमस्य यः ॥
 हठस्तेन तु कर्तव्यः करिष्येऽग्रे वृषं त्विति ॥ २० ॥
 असारः खलु संसारः स्वप्नवन्मालतीसुमम् ॥
 यथा पर्युषितं शीघ्रं भवत्येव तथा भवः ॥ २१ ॥
 चञ्चला चपला यद्वच्चलति क्षणतः पुनः ॥
 पश्यतां नश्यतां याति तथा देहः स्थिरो न हि ॥ २२ ॥
 एवं नानाप्रकारेण बोधयामास तां सताम् ॥
 शृण्वतां विस्मिता प्राह समाऽयं वक्त्यहो कथम् ॥ २३ ॥
 माता सुतामृतवचः श्रुत्वा नत्वाऽवदत्पुनः ॥
 देव ज्ञानं त्वयोक्तं मे सम्यक्शृणु तथाऽपि हि ॥ २४ ॥
 त्वयोक्तं साध्वहं मन्ये भविष्यन्ति सुता इति ॥
 विश्वासं न मनो धत्ते कुलदैवत पुत्रक ॥ २५ ॥
 यावत्पुत्रो भवेदेकस्तावन्मम समीपतः ॥
 वस तावन्न ते दास्य आज्ञां विज्ञापनं त्विदम् ॥ २६ ॥

पुत्री मां यास्यसि । केयं तव मतिः । योऽमरो यमस्येष्टस्तेनाग्रे करिष्ये
 इति मन्त्रव्यं । असारः संसारो मालतीपुष्पवत्क्षणभंगुरः । विशुद्धरेहः पश्यतां
 सतां क्षणान्दयति न स्थिर एवं बोधिना माता भयं त्यक्त्वाऽहो कथमयं
 वक्तव्यं विस्मिता पुत्रं नत्वाऽऽह । देव, त्वया सम्यग्ज्ञानामृतं श्रुतं ।
 हे कुलदैवत पुत्र, पुत्रा मरिष्यतीति त्वयोक्तं ॥ १७-२५ ॥ तर्हि यावत्पुत्रो
 भवेतायन्नम । तत आज्ञां दास्ये । मद्रूपोऽनीत्य यास्यसि चेत्प्रागास्तपस्ये ।

अतीत्य मे वचः पुत्र गेहाञ्चेत्प्रव्रजिष्यसि ॥
 दास्यामि तत्क्षणं प्राणात्रिर्वारं मेऽवधारय ॥ २७ ॥
 त्वं न पुत्रोऽसि मेऽस्माकं रक्षकः कुलदीपकः ॥
 देवोऽसि वचनं सत्यं कुरूकं यद्धि संसदि ॥ २८ ॥
 इति मातृवचः श्रुत्वा श्रीगुरुः प्रहसन्निव ॥
 ग्राह मे वचनं सत्यं त्वं तथा सत्यवाग्मव ॥ २९ ॥
 द्रौ पुत्रां व्रीक्ष्य देह्याज्ञां सन्तोषेण ततः परम् ॥
 न स्यास्याम्येव ते गेहे सत्यं कुर्वात्मनो वचः ॥ ३० ॥
 जनानि त्वद्गृहे वर्षमेकं वत्स्यामि सुव्रते ॥
 पूर्णायां वासनायां ते तव आज्ञां प्रदेहि मे ॥ ३१ ॥
 एवं तदा विनिश्चित्य तस्यां श्रीगुरुरात्मनः ॥
 पित्रोर्गेहे स शिष्येभ्यः साङ्गान्वेदानुपादिषत् ॥ ३२ ॥
 सर्कातुका नागरिका लोका आसन्नसौ बडुः ॥
 चतुरश्वतुरो वेदान्साङ्गान्पाठयतीति हि ॥ ३३ ॥
 विद्वज्जनास्त्रिवेदज्ञाः पद्शास्त्रनिपुणा अपि ॥
 तेऽपि विद्यार्थिनो भूत्वा सर्वेऽशिक्षन्त सद्गुरोः ॥ ३४ ॥

उ३४ । त्वं न पुत्रः कितु प्राता कुलदीपको देवोऽस्त्यतो यदावः सभाया-
 युक्तं तस्यं वुर्विति श्रुत्वा श्रीगुरुरहसन्नाह । मे वचः सत्यं । त्वं सत्य-
 वाग्मव । द्रौ पुत्रो व्रीक्ष्याज्ञां देहि । तनो न स्यास्ये । ते वचः सत्यं
 ॥ २८ ॥ त्वद्गृहे वर्षमेकं स्यास्यामि । पूर्णायां ते वासनायां मे आज्ञां देही-
 ते निश्चित्य श्रीगुरुस्तस्यां । तत्र शिष्येभ्यः साङ्गान्वेदानुपादिष्यामि ।
 साङ्गान् चतुरो वेदान्पाठयतीति लोके कीनुकं जातं । तदा वेदज्ञाः पद्-
 शास्त्रनिपुणा अपि तस्य शिष्या अभूवन् ॥ २९-३४ ॥ विधिरुद्धं पुत्रं

एवं पित्रोर्गृहे शिष्यान्पाठयन्वत्सरं गुरुः ॥
 उवास साऽपि सुप्रीता माता जाताऽथ गर्भिणी ॥३५॥
 देवभावनयाऽऽनेर्चं प्रत्यहं सा सुतं तु तम् ॥
 निधिलाभाद्यथा हर्षस्तथाऽस्या अभवत्सदा ॥ ३६ ॥
 नवमासेष्वतीतेषु माता जाता प्रद्यतिका ॥
 सुपुत्रयुग्ममभवत्तस्यास्तदतिसुन्दरम् ॥ ३७ ॥
 द्वौ पुत्रौ वीक्ष्य रुचिरी पितरौ, मृदमापतुः ॥
 गुरोराशीर्बचो यत्तु तदसत्यं कथं भवेत् ॥ ३८ ॥
 अत एव गुरोर्वाक्यं सत्यं मानयतूत्तमम् ॥
 विद्वान्यस्यान्तरे यादृङ्निष्ठा तादृक्फलोदयः ॥३९॥
 एवं वर्षे वसन्ट्पृथा लालयन्तीं स्वमातरम् ॥
 त्रैमासिकौ तावनुजौ प्रहसन्नुपगम्य सः ॥ ४० ॥
 जननीं प्राह शृणु ते कामना पूर्णतां गता ॥
 द्वायेतीं तनयीं जातीं मातः पूर्णापुषीं मती ॥ ४१ ॥
 भविष्यतः सुतीं द्वौ च दुहिता च ततः परम् ॥
 जाता ते वासना पूर्णा मृदा वस सुखं सदा ॥ ४२ ॥

देवभावनयाऽऽजयत । ततः सा गर्भिणी भूत्वा दशमे मासि सुन्दरी द्वौ
 पुत्री सुपुत्रे । पितरौ ह्यथे । गुरोर्बचनमन्यथा कथं भवेत् । अतो गुरोरादे
 विश्वासः करणीयः । यस्य यादृग्भायना तादृक्फलं ॥३९-३९॥ एवं वर्षेऽतीते
 पुत्रीं लालयन्तीं मातरमेत्याह । मातः, शृणु । ते कामः पूर्णः, सुखं वस,

आद्रापय गमिष्यामि वचः सत्यं मया कृतम् ॥
 अतः सन्तोषतो मातरनुज्ञां दातुमर्हसि ॥ ४३ ॥
 ततः सन्तोषतो माता पिता चापि प्रणम्य तम् ॥
 ऊचतुः कुलदैवं त्वं स्वामिन्वक्तुं न शक्यते ॥ ४४ ॥
 तव ज्ञानं न जानीमस्त्व रूपमपीश्वर ॥
 मायामोहनिग्रहास्ते महिमानं न विग्रहे ॥ ४५ ॥
 मैत्र्या त्वां तनयं मायाप्रपंचेनैव वेष्टिता ॥
 स्वामिन्क्षमस्व यत्काले काले निष्ठुरमश्रुवम् ॥ ४६ ॥
 गृहे रुध्वा त्वामशनशयनादावपीडयम् ॥
 उत्थाप्यालिङ्ग्य न कटौ संस्मृतोऽसि क्षमस्व भोः ॥ ४७ ॥
 त्वं वंशतारकोऽस्माकमवतीर्णोऽसि भोः पितः ॥
 प्रदोषपूजा सफला जाता स्वामिन्न संशयः ॥ ४८ ॥
 इत ऊर्ध्वं कृपामूर्ते स्वामिन्नः का गतिर्वद ॥ :
 यातना जननाद्या नो देवराव निवारय ॥ ४९ ॥

त्वयचः सत्यं कुरु । संतोषेण मामाद्रापय । द्वौ सुतौ जातौ । द्वौ पुत्रौ
 द्वौ च भविष्यति । ततः संतोषेण पितरौ तं नत्वोचतुः । त्वं नः कुल-
 पितः इतः परं वक्तुं न शक्यते ॥ ४०-४३ ॥ त्वन्मायामोहिता वयं त्वद्रूपं
 यन्माहान्मयं च न विग्रहः । जननी आह । स्वामिन्, त्वन्मायावेष्टिताऽहं त्वां
 पूर्वं मत्वा निष्ठुरमश्रुवं गृहे रुध्वा शयनाशनादी अपीडयं । उत्थान्या-
 लिङ्ग्य कटौ न धृतः तत्सर्वं क्षमस्व । भोः पितस्त्वं वंशतारकोऽवतीर्णोऽसि ।
 शोषपूजा सफला जाता न संशयः । हे कृपान्धे, इत ऊर्ध्वं नः का गतिः ।

सागरोपरि गङ्गे त्वं ममोदरमागतः ॥

मदङ्गं पावितं तात कुलमप्युभयं तथा ॥ ५० ॥

अस्मान्स्थापयसि स्वामिन्संसारे दुस्तरे कथम् ॥

त्वदर्शनं न लब्धं चेज्जीविष्यामः कथं सुत ॥ ५१ ॥

इति मातृवचः श्रुत्वा श्रीगुरुर्मुदितोऽब्रवीत् ॥

यदा यदा दर्शनेच्छा तदा मां स्मर सुव्रते ॥ ५२ ॥

समीपमागमिष्यामि स्मरणादेव तत्क्षणम् ॥

क्षणं क्षणं मा कुरु त्वं चिन्तां हस्तं ददामि ते ॥ ५३ ॥

मान्या कन्या सुता चापि भविष्यन्ति न संशयः ॥

दैन्यं वो भवने नैव तिष्ठेच्छ्रानन्दते सदा ॥ ५४ ॥

जन्मान्तरे परेशस्य कृता पूजा प्रदोषके ॥

अयं तन्महिमा भूमा धीमान्वंशो भविष्यति ॥ ५५ ॥

देहान्ते परमो लोक इह सौरूपमनुत्तमम् ॥

पिनाकिनः पूजनतः पुनर्जन्म न विद्यते ॥ ५६ ॥

जननादिपातना निवारण । सागरोपरि गङ्गेय ममोदरे एतागत्य मदीयं पुत्रं च पावितं । कथं नु दुस्तरे संसारेऽस्मान्स्थापयसि । त्वदर्शनं न लब्धं चेज्जीविष्यामः ॥ ५४-५१ ॥ इति मातृवचः श्रुत्वा श्रीगुरुराह । एते एते मे भ्याने कुरु । यदा यदा दर्शनेच्छा तदा मां स्मर ॥ ५२ ॥ ते समीपेऽगमिष्यामि हस्तं ददामि । ते कन्या पुत्री(च) भविष्यन्ति । ते गृहे दैन्यं न भविष्यति । जन्मान्तरे शिवः कृत्रिगतन्महिमाऽयं । ते वंशः धीमान् भविष्यति । देहान्तरे परमो लोक इह सौरूपमनुत्तमम् । पुनर्जन्म न विद्यते ॥ ५६ ॥

त्वया शङ्करमाराध्य भक्त्याऽहमवतारितः ॥
 जाताऽसि पूर्णकामाऽत आज्ञां देहि ब्रजाम्यहम् ॥५७॥
 त्रिशताब्दैः पुनर्मातृदर्शनं मे भविष्यति ॥
 बदरीकाननं यास्य इत्युक्त्वा गन्तुमुद्यतः ॥ ५८ ॥
 पितृभ्यां स तदाऽऽज्ञप्तः श्रीगुरुर्निर्गतो गृहात् ॥
 धीरं प्रस्थापयामासुः पितृभ्यां सह नागराः ॥ ५९ ॥
 ऊचुर्नार्यो नरास्तप्तुं तपो वर्णेषु गच्छति ॥
 मनुष्य इव मातोऽपि पुराणपुरुषः परः ॥ ६० ॥
 अपरेऽप्युचिरे चित्रं लोके पश्यैष गच्छति ॥
 तपसे पितरौ हर्षात्तमाज्ञापयतः कथम् ॥ ६१ ॥
 पापाणवत्कथं चित्तमेतयोर्निर्द्रवं यतः ॥
 मनो विधाय सुदृढं प्रस्थापयत आत्मजम् ॥ ६२ ॥
 नेदं चित्रं परेऽप्युचुरवतीर्णोऽत्र एष तु ॥
 नानुमानमिदं वै यद्यः शाखा अखिला जगौ ॥ ६३ ॥

भक्त्या शङ्करमाराध्याहमवतारितः । ते कामः पूर्णोऽमूदत आज्ञां देहि
 ब्रजामि । त्रिंशत्सहस्रैः पुनर्दर्शनं भविष्यति । बदरीकाननं यास्य इत्युक्त्वा
 प्रतस्थे । पितृभ्यां नागरिकैश्च प्रस्थापितो भगवान्गृहान्निर्गतः । नार्यो
 नराश्चोचुः तपस्तप्तुं प्रस्थितोऽतोऽप्ययं मनुष्य इव मातोऽपि पुराण-
 पुरुषः ॥५७-६०॥ अपरे ऊचुः चित्रमिदं एष बालस्तपसे गच्छति । कथं
 पितरानाज्ञापयतः ॥ ६१ ॥ पापाणवत्किञ्चिदयं तयोश्चित्तं । मनो दृढं कृत्वा
 कथमाज्ञापयतः । परेऽप्युचुः देवोऽवतीर्णोऽयं यतोऽखिलाः शाखा जगौ ।

सप्तवर्षात्मको बालो वेदशाखा अशेषतः ॥
 पपाठ न मनुष्योऽत इति प्रोचुश्च साधवः ॥ ६४ ॥
 इत्युक्त्वा तेऽपि साष्टाङ्गं प्रणेषुस्तुष्टुश्च तम् ॥
 तद्गुणघोतकैर्नानाविधैस्तोत्रैश्च साधवः ॥ ६५ ॥
 सर्वे तेऽप्यनुयातास्तु धारिता आयुर्गृहम् ॥
 तं नत्वा पितरौ स्वप्ने प्रीत्या किञ्चित्प्रजग्मतुः ॥ ६६ ॥
 त्रिमूर्त्यात्मकमात्मानं दर्शयामास स प्रभुः ॥
 दत्तात्रेयः पितृभ्यां श्रीपादः श्रीबल्लभो विभुः ॥ ६७ ॥
 तौ त्रिमूर्त्यवतारं तं निजरूपेण संस्थितम् ॥
 कर्पूरगौरं नृहरिं वीक्ष्याथो चक्रतुर्नतिम् ॥ ६८ ॥
 प्रोचुर्जय जयानन्त शयीमूर्ते जगद्गुरो ॥
 महत्पुण्यं यतोऽस्माकं तवस्ते पदमीक्षितम् ॥ ६९ ॥
 त्वं विश्वतारकोऽप्यस्मान्भवादुद्धृतवान्बलु ॥
 पुनर्नो दर्शनं देहीति नर्ति चक्रतुः पुनः ॥ ७० ॥

१ सप्तवर्षात्मकोऽयं सर्वशाखाः पपाठ । न मनुष्योऽयं । एवं मापमाणा वारि
 तास्ते गृहं जग्मुः । पितरौ किञ्चिदप्रतो जग्मतुः । स ताम्यां श्रीपाद
 स्वरूपं दर्शयामास । तौ त्रिमूर्त्यात्मकं कर्पूरगौरं तं दृष्ट्वा नत्वोचतुः
 त्रिमूर्ते जगद्गुरो, जय । नो महत्पुण्यं यतस्ते पदं दृष्टं । विश्वतारकस्त्व
 त्स्मानुद्धृतवानसि । पुनर्दर्शनं देहीति । तथेत्युक्ती निवर्तितौ तौ शम्भुः

स्थापयामासतुस्तस्य चरणोपरि तौ शिरः ॥
 गुरुनायोऽपि चोत्थाप्य श्रेष्ठा तौ परिपस्वजे ॥ ७१ ॥
 गुरुमूर्तिः पुनस्तुष्टो मृदाऽऽश्वास्यात्रवीत्तदा ॥
 दास्यामि निश्चयेनैव दर्शनं त्रं पुनर्मम ॥ ७२ ॥
 ततो निवर्तिता तेन जननीजनकौ तु तौ ॥
 पश्यन्तौ पृष्ठतः शश्वत्सन्तोपात्स्वगृहं गतौ ॥ ७३ ॥
 यास्यन्वरदमूर्तिः स श्रीगुरुर्वदरीवनम् ॥
 ययौ वाराणसीक्षेत्रं यदत्रानन्दकाननम् ॥ ७४ ॥
 याऽविमुक्तपुरी लोके श्रेष्ठा वाराणसी त्विह ॥
 त्रैलोक्ये या निरुपमा यत्र विश्वेश्वरः स्वयम् ॥ ७५ ॥
 स्थित्वा तस्यामनुष्ठानं चक्रे गुरुशिरोमणिः ॥
 चक्रे त्रिपर्वणं चात्मारामविश्वेशदर्शनम् ॥ ७६ ॥
 एवं स श्रीगुरुमुनिः कञ्चित्कालं वसन्दिज ॥
 नियतोऽष्टाङ्गयोगेन तत्र स्थाने तपोऽतपत् ॥ ७७ ॥
 तत्र काशीपुरेऽप्यन्ये तापसास्तपसि स्थिताः ॥
 संन्यामिनोऽवधृताश्च यतिनश्चातिदारुणे ॥ ७८ ॥

पश्यन्तौ तन्पादोपरि शिरः स्थापयामासतुः । श्रीगुरुस्ती प्रेम्णोत्थाप्याङ्ग्या-
 श्वास्य चाह । पुनर्दर्शनं दास्ये । याम्ये इति परावर्तिता तौ पुनः पुनः
 पृष्ठतः पश्यन्तौ गृहं जगत्तुः । बदरीवनं यास्यन्नानन्दकाननं वाराण-
 सीक्षेत्रं ययौ । यत्र स्वय विश्वेशस्तामनिमुक्तपुरीं गत्वा त्रिपर्वणं चात्मा-
 ऽऽत्मारामदर्शनानुष्ठानं व्यकरोत् । अष्टाङ्गयोगनिरतं तं अन्ये तापसा

सर्वेषां श्रीगुरुस्त्वेषां योगाभ्यासे घुरन्धरः ॥
 ब्रह्मचारी निरीक्ष्यामं कुतुकं मेनिरेऽधिकम् ॥ ७९ ॥
 अहो तपस्तपत्येष ब्रह्मचारी सुदुधरम् ॥
 कथमस्योदरे त्वीदृग्वैराग्यं यो न लिप्यते ॥ ८० ॥
 शरीरस्वार्थहीनोऽयं संन्यासे योग्य उत्तमः ॥
 त्रिकालं प्रत्यहं स्नाति गत्वा यो मणिकर्णिकाम् ॥ ८१ ॥
 इति ब्रुवत्सु सर्वेषु यतिष्वथ महामतिः ॥
 आसीदेको यतिर्नाम्ना यो हि कृष्णसरस्वती ॥ ८२ ॥
 ब्रह्मज्ञानी स वृद्धोऽपि तपस्वी च महामुनिः ॥
 सदा प्रेम्णा गुरुं दृष्ट्वा भावयामास भक्तितः ॥ ८३ ॥
 स तान्यतीश्वरान्ग्राह नृदृष्ट्या ब्रह्मचारिणम् ॥
 न पश्यतावतारोऽयं पुरुषो विश्ववन्दितः ॥ ८४ ॥
 वयसा न्यूनमप्येनं नमस्कुरुत भक्तितः ॥
 प्रख्यातोऽयं त्रिमुवने बन्धोऽस्माकं त्रिमूर्तिधृक् ॥ ८५ ॥

यतयोऽवभूताधोऽः ॥ ७८ ॥ अहो योगाभ्यासधुरंधरोऽयं ॥ ७९ ॥
 ब्रह्मचारी कथं दुधरं तपस्तपति । कथमस्येदृग्वैराग्यं । यो न लिप्यते
 ॥ ८० ॥ संन्यासाहोऽयं । नास्य शरीरममता यत्रिकालं स्नातीति शुकमु
 सेषु महामतिर्ज्ञानी तपस्वी वृद्धकृष्णसरस्वती प्रेम्णा गुरुं दृष्ट्वाऽऽह ।
 नृदृष्ट्यै न मा पश्यतावतारोऽयं विश्ववन्दितः पुरुषः । वयोन्यूनमप्येनं नम-
 स्कुरुत । त्रिमुवनबंधोऽयं त्रिमूर्तिरूपी । ज्येष्ठस्य कनिष्ठोऽयं इति मूर्खदृष्टि-

न वन्दनीयो ल्येष्टेन कनिष्ठ इति दूषणम् ॥
 मूर्खदृष्ट्यैव नास्माकं विदुषां विश्वमन्दितः ॥ ८६ ॥
 अतः परोपकारार्थं प्रार्थनीयोऽयमेव नः ॥
 संन्यासस्थापनादस्माद्भक्तिर्नः सुस्थिरा भवेत् ॥ ८७ ॥
 अयं लोकानुग्रहाय समर्थः सर्वदेहिनाम् ॥
 गुरुर्यद्दर्शनात्मघः पतितोऽपि शुचिर्मवेत् ॥ ८८ ॥
 अतोऽपि बालकमर्हं प्रार्थयामो विशेषतः ॥
 ग्राहयित्वा च संन्यासं यास्यामः कृतकृत्यत्वाम् ॥ ८९ ॥
 एवमामाप्य तं प्राप्य सर्वे प्रोचुर्मुनीश्वराः ॥
 नमन्ते तापमश्रेष्ठ शृणुष्व प्रार्थनामिमाम् ॥ ९० ॥
 त्वं हि लोकानुग्रहार्थं संन्यासं श्रीकुरु प्रभो ॥
 उद्धारयास्मान्स्मत्तः पूजां स्वीकुरु मानद ॥ ९१ ॥
 लोका निन्दन्ति संन्यासं वर्तमाने कर्त्ता युगे ॥
 भूतले दृश्यते नैव तन्मार्गस्थापनक्षमः ॥ ९२ ॥

नास्माकमेव विश्वत्रय । परोपकारार्थमेव प्रार्थय । संन्यासमार्गस्थापनान्नो
 भाक्ति-स्थिरा भवेत् ॥ ८६-८७ ॥ अयं लोकानुग्रहसमर्थं सर्वगुण्यद्दर्शि-
 नात्मघ पतितमुक्तिस्तोऽमु प्रार्थयन् । संन्यासं ग्राहयित्वा कृतार्थतां
 यास्याम । इत्यामाप्य सर्वे ॥ प्राप्योचु । तापमश्रेष्ठ, ते (नम) । न प्रार्थना
 शृणु । लोकानुग्रहार्थं स्थापयस्वीकुरु । न उद्धर । पुत्री स्वीकुरु । कर्त्ता लोका
 रूपाय निन्दति तं मार्गस्थापनक्षमोऽयो न दृश्यते । अग्निहोत्र गवात्तम

अग्निहोत्रं गवालम्भं संन्यासं पलपैतृकम् ॥
 देवराशु सुतोत्पत्तिं कलौ पञ्च विवर्जयेत् ॥ ९३ ॥
 इत्येकदेशवचनं गृहीत्वाऽत्र कलौ जनैः ॥
 निपिध्यते वेदसिद्धः संन्यासो लोकविश्रुतः ॥ ९४ ॥
 पूर्वलोकैर्निपिद्धोऽपि वचसा दुर्वलेन तु ॥
 यावद्वर्णविभागोऽस्ति यावद्वेदः प्रवर्तते ॥ ९५ ॥
 अग्निहोत्रं च संन्यासं यावत्कुर्यात्कलौ युगे ॥
 इति श्रीशङ्कराचार्यः स्थापितोऽयं सनातनः ॥ ९६ ॥
 ततः प्रभृत्यद्य यावत्संन्यासश्चलितस्तराम् ॥
 प्रबलेऽस्मिन्कलेः काले पुनर्निन्दन्ति पामराः ॥ ९७ ॥
 आश्रमस्य कुरुद्वारमुपकारं जनोपरि ॥
 कृपासागर संसारतारकोऽसि मुनीश्वर ॥ ९८ ॥
 इति श्रुत्वा वचस्तेषां गुरुः संन्यासमादेदे ॥
 वृद्धकृष्णसरस्वत्याः सकाशाह्लोकपावनः ॥ ९९ ॥

संन्यासं पलपैतृकं देवराशुसुतोत्पत्तिं(च) कलौ वर्जयेदित्येकदेशवचनेन
 संन्यासो निपिध्यते । स च लोकख्यातो वेदसिद्धः यावद्वर्णविभागो
 यावद्वेदास्तावदाग्निहोत्रं संन्यासश्च कार्य इति शंकराचार्यः स्थापितस्तत्
 आरम्य संन्यासः (प्रवृत्तः) ॥८८-९६॥ पुनः कलौ पामरास्तं
 निन्दति । हे तारक मुनीश्वर, आश्रमोद्धारं लोकोपर्युपकारं च कुरु ॥९७-
 ९८॥ इति श्रुत्वा भगवान्वृद्धकृष्णसरस्वतीं गुरुं कृत्वा संन्यासं कृतवान् ।

इति सिद्धवचः श्रुत्वा प्राह तं नामधारकः ॥
 सन्देहो मम चित्तेऽभून्मुनिराज कृपानिधे ॥ १०० ॥
 जगद्गुरुः श्रीगुरुर्यस्तस्याप्यन्योऽभवद्गुरुः ॥
 त्रयीमूर्त्यवतारस्य गुरुणा किं प्रयोजनम् ॥ १०१ ॥
 उवाच सिद्धः पूर्वं श्रीरघुनाथेन सद्गुरुः ॥
 यथा कृतो वसिष्ठाख्यः स्वयं भगवताऽपि हि ॥ १०२ ॥
 तथाऽष्टमावतारेण श्रीकृष्णेनापि सद्गुरुः ॥
 सान्दीपनिर्मुनिर्यद्वत्कृतो मर्त्यानुसारिणा ॥ १०३ ॥
 तथा सद्गुरुणाप्येव कृतः कृष्णसरस्वती ॥
 ज्ञानवृद्धो वयोवृद्धो यतीशोऽतोऽस्य सम्मतः ॥ १०४ ॥
 शिष्यः प्राह पुनः सिद्धं स्वामिन्यद्भवतोदितम् ॥
 गुरुत्वेन वृतः श्रौत्या वृद्धकृष्णसरस्वती ॥ ५ ॥
 यतीश्वरेभ्यः सर्वेभ्यो बहुमानोऽर्पितः कथम् ॥
 प्रेम्णा कृष्णसरस्वत्यै मूलपीठं गुरोः कथम् ॥ ६ ॥

इति श्रुत्वा नामधारक आह । हे कृपान्धे, त्रिमूर्त्यवतारस्य जगद्गुरो-
 र्गुरुणा किं प्रयोजनं । सिद्ध आह । यथा रामेण वसिष्ठो गुरुः कृतः
 ॥९९-१०२॥ नरानुसारिणा श्रीकृष्णेन च सान्दीपनिर्गुरुः कृतः तथा
 श्रीगुरुणा ज्ञानरपोवृद्धः मतः कृष्णसरस्वतीयतिर्गुरुः कृतः ॥९९-१०४॥
 नामधारक उवाच । स्वामिन्सर्वेभ्योऽपि यतिभ्यः कृष्णसरस्वत्यै कुतो
 मानो दत्तः । एतद्गुरुरपीठं वद । श्रोतुमिच्छामि । कृपां कुरु । इति श्रुत्वा

तत्सर्वं श्रोतुमिच्छामि सन्तोषः श्रवणान्मम ॥
 ममोपरि कृपां कृत्वा स्वामिन्कथय विस्तरात् ॥ ७ ॥
 इति शिष्यवचः श्रुत्वा हृष्टः सिद्धः सविस्तरम् ॥
 मूलपीठं समारभ्य गुरुसन्ततिमब्रवीत् ॥ ८ ॥
 श्रीशङ्करो मूलपीठं गुरुणां विष्णुरस्य च ॥
 विष्णोः शिष्योऽभवद्ब्रह्मा नामधारक संश्रुणु ॥ ९ ॥
 वसिष्ठो ब्रह्मणः शिष्यस्तस्य शक्तिस्ततोऽस्य च ॥
 पराशरस्तस्य शिष्यो व्यासो नारायणः स्वयम् ॥ १० ॥
 व्यासस्याभृच्छुकः शिष्यो गौडपादोऽस्य तस्य च ॥
 गोविन्दाचार्यकस्तस्य शङ्कराचार्य ईद स्वयम् ॥ ११ ॥
 विश्वरूपः शङ्करस्य बोधज्ञानगिरिस्ततः ॥
 तस्य सिंहगिरिः शिष्यस्तस्य चेश्वरतीर्थकम् ॥ १२ ॥
 तस्य चेश्वरतीर्थस्य शिष्योऽभृन्नामधारक ॥
 नृसिंहतीर्थसंज्ञोऽथ श्रुष्वन्यां गुरुसन्ततिम् ॥ १३ ॥
 विद्यारण्यमिति ख्यातः सर्वविद्याविशारदः ॥
 नृसिंहतीर्थस्य शिष्यो विद्यातीर्थं ततः परम् ॥ १४ ॥

शिष्यः आह । मूलपीठं श्रीशंकरो गुरुः, तस्य शिष्यो विष्णुस्तस्य ब्रह्मा,
 तस्य वसिष्ठः, तस्य शक्तिः, तस्य पराशरः । तस्य व्यासः, स्वयं नारायणः ।
 तस्य शुकः, तस्य गौडपादः, तस्य गोविन्दाचार्यः, तस्य शंकराचार्यः
 स्यय शिष्यः । तस्य विश्वरूपः, तस्य बोधज्ञानगिरिः, तस्य सिंहगिरिस्त-
 स्येश्वरतीर्थस्तस्य नृसिंहतीर्थः तस्य विद्यारण्यं ॥९-१४॥ तस्य

तस्याभून्मलयानन्दो देवतीर्थमथास्य च ॥

सरस्वती यादवेन्द्रमुनिः शिष्यस्ततः परम् ॥ १५ ॥

यादवेन्द्रमुनेः शिष्य एष कृष्णसरस्वती ॥

पुरातनोऽभूत्संन्यासी विशेषेणास्य सम्मतः ॥ १६ ॥

एवं गुरुः स संन्यासमार्गसंस्थापनाय हि ॥

तुर्याश्रमं गतो नाम्ना यो नृसिंहसरस्वती ॥ १७ ॥

अथ तत्रैव वेदार्थं गुरुनाथ उपादिशत् ॥

अतोऽल्पं वयसाऽप्येनं काश्यां सर्वेऽप्यपूजयन् ॥ १८ ॥

समस्तेभ्यो हि तेभ्योऽसौ विद्वद्भ्योऽपि विशेषतः ॥

वाराणस्यामभूत्ख्यातः श्रीगुरुर्वतिसेवितः ॥ १९ ॥

बहुशिष्यानुपादाय ततो बदारिकावनम् ॥

जगामानन्ततीर्थानि पश्यन्तस उपकारकृत् ॥ २० ॥

सर्व्यं कृत्वा मेरुगिरिं सर्वतीर्थानि पर्यटन् ॥

नवखण्डक्षितिस्थानि स ययौ नामधारक ॥ २१ ॥

पश्यन्तसमस्ततीर्थानि यतिशिष्यसमन्वितः ॥

भूमिं प्रदक्षिणीकृत्य गङ्गासागरमभ्यगात् ॥ २२ ॥

मलयानन्दः, तस्य देवतीर्थं । तस्य यादवेन्द्रसरस्वती, तस्यैष वृद्धकृष्ण-
सरस्वती ॥ १५-११६ ॥ संन्यासमार्गस्थापनार्थं भगवांस्तास्य शिष्यः
नृसिंहसरस्वतीत्यभक्तस्य काश्यां वेदार्थमुपादिशत्ततः सर्वेऽप्युजयन् । तत्र
सर्वयतिभ्यः ख्यातः श्रीगुरुः सर्वसेवितोऽभवत् । लोकोपकाराय बहु-
शिष्यान्गृहीत्वा तीर्थानि पश्यन्बदारिकाश्रमं गत्वा मेरुं सर्व्यं कृत्वा नव-
खण्डभूमिप्रतीर्थानि पश्यन्भूमिं प्रदक्षिणीकृत्य गंगासागरं ११७-१२३ ॥

कृतानि यानि कर्माणि लोकोद्धारक्षमाणि हि ॥
 गुरुणा लोकगुरुणा तानि सर्वाणि वेद कः ॥ २३ ॥
 अशेषलीलासंख्याने यायाद्विस्तरतां कथा ॥
 वक्ष्याम्यहं तु निजधीपरिणामावधि द्विज ॥ २४ ॥
 पर्यटंस्तटपात्रां स गङ्गासागरतीर्थतः ॥
 ब्रह्मक्षेत्रं प्रयागाख्यं तीर्थराजं ययौ गुरुः ॥ २५ ॥
 ध्रुत्वाऽऽगतं गुरुं तत्र द्विज एकः समागतः ॥
 माधवाख्यो द्विजश्रेष्ठो गुरुदर्शनलालसः ॥ २६ ॥
 तुर्याश्रमं ग्राहयित्वा स तस्मा अधिकारिणे ॥
 ब्रह्मज्ञानं द्वैतहरं श्रीसद्गुरुरूपादिशत् ॥ २७ ॥
 नामधारक सञ्जाताः शिष्या हि बहवो गुरोः ॥
 तेषु सर्वेषु शिष्येषु यो माधवसरस्वती ॥ २८ ॥
 तस्योपरि बहुप्रीतिः समभूदस्य सद्गुरोः ॥
 सर्वाञ्छिष्यानुपादाय निर्गतः स ततोऽग्रतः ॥ २९ ॥

ततः प्रपागं प्रागमत् । लोकोद्धारक्षमाणि तस्य सर्वकर्माणि की वेद ।
 अशेषलीलासंख्याने ग्रंथविस्तरे भवेत्तस्माद्यथाशक्ति वच्मि ॥२४-२९॥
 तत्रागतं श्रीगुरुं ज्ञात्वा तदर्शनलालसः माधवद्विज आगतः । तं चातुर्या-
 थमं ग्राहयित्वा तच्चज्ञानं चोक्तवान् । हे नामधारक, श्रीगुरोः शिष्याः
 बहवो जातास्तेषु माधवसरस्वती मुख्यस्तदुपरि सद्गुरोर्बहुप्रीतिः । ततः

इति नामधारकनुतो विरत-
स्तदु कामधुग्गुरुचरित्रमतः ॥
उदितं शृणोति य इहाखिलदं
स लभेदमीष्टमपि चात्मविदम् ॥ १३० ॥

(इति) श्रीसिद्धनामधारकसंवादरूपेण सरस्वत्याख्यगङ्गाधरा-
त्मजविरचितनरसिंहसरस्वत्युपाख्यानसंक्षिप्तमहाराष्ट्रभाषान्वित-
गुरुचरित्रसमानार्थायां वासुदेवानन्दसरस्वतीयविरचितायां
श्रीगुरुसंहितायां ज्ञानकाण्डे द्वादशः (अध्यायः) ॥

॥ आदितः श्लोकाः ॥ १४६० ॥

सर्वाच्छिष्यानुपादाय श्रीगुरुमतो गतः । इति नामधारकनुतो० ॥ १२६-
१३० ॥ इति गु० चू० द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

॥ इति द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

॥ अथ त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

॥ श्रीगुरुदत्तः ॥

नामधारकसच्छिष्यो नत्वा सिद्धपदद्वयम् ॥
करद्वयं समानीय विनयावनतोऽब्रवीत् ॥ १ ॥
जय सिद्ध महायोगिस्त्वं भवार्णवतारकः ॥
प्रकाशिता गुरुकथा त्वया तेनाभवत्सुखम् ॥ २ ॥
निपेव्याद्यापि हि गुरोः सच्चरित्रकथामृतम् ॥
तृष्णा वृद्धा नैव आन्ता समर्थ शमयाद्य ताम् ॥ ३ ॥
सच्चरित्रं कामधेनुः कथितं विस्तरेण ते ॥
तेन नो मन्मनस्तृप्तिर्भवतीच्छाऽधिका यतः ॥ ४ ॥
क्षुधया पीडिता यद्द्रौः प्राप्य बहुलं तृणम् ॥
न हीच्छति ततो गन्तुं तद्वदद्य ममाप्यभूत् ॥ ५ ॥

अध्यायसारसंग्रहश्लोकः—

• प्रभुमुर्विरेनिगुवि संगतः स्वर्गत्रयोदशोऽनुगयुगुपेत्य गीतमीम् ॥
गुणोमुर्कः जटारुनाऽऽर्जुनान् व्यदर्शयद्गुवि रविसं प्रभुर्गतिम् ॥ १ ॥
नामधारकः सिद्धं नत्वा सविनयमाह । महायोगिन् जय । त्वं भवार्णव-
तारकः । त्वया प्रकाशिता गुरुकथा । तया सुखं जातं । कथागृते निपेव्य तृष्णा न
शान्ता पितु वृद्धा । अरितं विस्तारत् शुभमपि मे मनो न हृतं । क्षुधिय
गीतगुणदेशे प्राप्य ततोऽप्यत्र गंतुं नेच्छति तथा ममाभवत् ॥ १-५ ॥

स्वप्नेऽपि दुर्लभं तत्रं यस्य तस्य पयोनिधिः ॥
 प्राप्तयेदग्रतो गन्तुमुत्सहेत कुतस्त्वतः ॥ ६ ॥
 तथाऽहमपि चाल्पत्रो न जाने गुरुकीर्तनम् ॥
 अविद्यावेष्टितो अष्टः स्वामिन्कटादितोऽभवम् ॥ ७ ॥
 प्राप्याज्ञानध्वान्तमोहरजनीस्थं हि मां त्वया ॥
 स्वामिन्मथ्रीगुरो रूपं दर्शितं ज्योतिरात्मना ॥ ८ ॥
 त्वया तूपकृतं साधु तत्प्रतीकारकारकम् ॥
 नेत्रे कल्पद्रुदस्योपकारोत्तारो यथा न हि ॥ ९ ॥
 नालं प्रत्युपकाराय चिन्तामण्यर्पकस्य भूः ॥
 श्रुतः क्वाप्युपकारो न कृपामूर्तेस्तथा तव ॥ १० ॥
 वंशपरंपरयाऽपि प्रत्युपकारः क्रियेत किं भवतः ॥
 भवतस्ततापशामक सेवेऽद्ग्री तेऽङ्गत्तश्च वैभवतः ॥ ११ ॥
 स्वामिन्ने कथितो धर्मस्तेन गर्माभवन्मम ॥
 जाता मनसि सर्वायां गुरुभक्तिर्निरन्तरा ॥ १२ ॥

यत्स्वप्ने तत्रं दुर्लभं तस्य क्षीराब्धिप्रानौ तनो गंतुं स नेच्छति तथाऽहम्
 अल्पज्ञोऽविद्यावृत्तोऽत्र कथादितोऽभवम् । त्वयाऽज्ञानरजनीस्थं मां प्राप्य
 स्वामिन् गुरुरूपं दर्शितम् ॥६-८॥ त्वया साधूपकृतं । प्रत्युपकारं
 न जाने । कल्पद्रोश्चिन्तामणोर्वा दातुर्भूदानं प्रत्युपकार इति क्वापि न दृष्टः ।
 सद्रत्नमपि । (आर्या ।) वंशपरंपरयाऽपि प्रत्युपकारः क्रियेत किं भवतः ।
 भवतस्ततापशामक सेवेऽद्ग्री तेऽङ्गत्तश्च वैभवनः ॥९-११॥ भवतोक्तेन
 धर्मैर्ग मे दां जातं निरंतरा च गुरुभक्तिर्जाता । माधवाय दीक्षां दत्त्वा

१ कल्पद्रुददानकर्तुः २ न पर्याता ३ देहः.

प्रयागं गुरुरागत्य माधवाय ददौ मुदा ॥
 दीक्षां ततः कुतः प्राप्तो वदैतद्विस्तरेण मे ॥ १३ ॥
 इति शिष्यवचः श्रुत्वा सन्तुष्टः सिद्ध उत्तमः ॥
 निधाय मस्तके हस्तं तमाश्रास्याग्रवीन्मुदा ॥ १४ ॥
 शिष्य सद्गुण धन्योऽसि लब्धं गुरुपदं हि ते ॥
 संसारसागरप्राप्ततारकस्त्वं भविष्यसि ॥ १५ ॥
 गुरुभावस्त्वया ज्ञातस्ततो भूयोऽपि पृच्छसि ॥
 सन्तुष्टोऽस्मि तत्र प्रश्नादानन्दोऽतीव वर्धते ॥ १६ ॥
 शृणु ते कथयिष्यामि विख्यातं चरितं गुरोः ॥
 फञ्चित्कालं स्थितस्तत्र भगवाँल्लोकतारकः ॥ १७ ॥
 दीक्षां दत्त्वा माधवाय प्रख्यातमहिमो गुणी ॥
 तस्यानेकेऽभवच्छिष्यास्तेषां मुख्यस्तु माधवः ॥ १८ ॥
 तच्छिष्यनामकथने ग्रन्थोऽयं विस्वर्ति प्रजेत् ॥
 प्रख्यातसप्तशिष्याणामतो नामानि वच्मि ते ॥ १९ ॥

भगवान्प्रयागात् गतः तद्देति श्रुत्वा तुष्टः सिद्धस्ताफे हस्तं दत्त्वा
 मुदाऽऽह । हे सद्गुण शिष्य, ते गुरुपदं लब्धं संसारसागरिष्यसि । गुरुभक्ति-
 रथवा लब्धाऽतः पृच्छसि । तुष्टोऽस्मि । ते प्रश्नादानन्दो वर्धते ॥ १३-१६ ॥
 एतानं गुरुचरित्रं शृणु । फञ्चित्कालं तत्र स्थित्वा माधवाय दीक्षा दत्त्वा ।
 तदाऽनेके शिष्या अभवन् ॥ १८ ॥ तत्र मुख्यो माधवः । सर्वशिष्याऽस्या-
 वकथने प्रसङ्गिन्मगधिया गणमुत्पदिशिष्यनामानि शृणु । बालसारस्वती

आद्यो बालसरस्वत्यथ कृष्णसरस्वती उपेद्रथ ॥
 माधवसरस्वतीयतिरथो सदानन्दनामकोऽन्यथ ॥२०॥
 पृष्ठः शिष्यो जातो ज्ञानज्योतिःसरस्वती स्यातः ॥
 सिद्धोऽहं सप्तमक एकैकस्तूत्तरोत्तरं ह्यधिकः ॥ २१ ॥
 श्रीगुरुः समवेतस्तेर्दक्षिणं देशमागतः ॥
 गत्या पुनानः क्षेत्राणि करञ्जनगरं ययौ ॥ २२ ॥
 जननीजनकाम्यां च सङ्गतो वन्दितो गुरुः ॥
 प्रेम्णा स्वस्नानुजाम्यां च समस्तेरितरैरपि ॥ २३ ॥
 दृष्ट्वा नागरिका दृष्टा गुरुमूर्तिं यतिं तदा ॥
 समस्ता आगता द्रष्टुं पूजां चक्रुर्जगद्गुरोः ॥ २४ ॥
 गृहे गृहेऽपि भिक्षार्थं ददुर्विप्रा निमन्त्रणम् ॥
 बहुरूपधरो भूत्वाऽऽददे भिक्षां गृहे गृहे ॥ २५ ॥
 ममस्ता विस्मिता जाता मेनिरे विष्णुमेव तम् ॥
 यतिनेपधरोऽप्येव ज्ञेयः परमपुरुषः ॥ २६ ॥

ष्यासरस्वती उपेद्रसरस्वती माधवसरस्वती सदानन्दसरस्वती ज्ञान-
 ज्योतिःसरस्वती सिद्धोऽहं चैत उत्तरोत्तराधिकाः । श्रीगुरुस्तेः सहानेक-
 क्षेत्राणि पुनानः करञ्जनगरं ययौ ॥१९-२२॥ तत्र प्रेम्णा पितृम्यां
 वत्साऽनुजंथ वंदितः समस्तेर्नागरिकैः पूजितः श्रीगुरुर्गृहे गृहे भिक्षार्थं
 मेनत्रितो बहुरूपधरो भूत्वा भिक्षां जग्राह ॥२३-२५॥ स्मृता विस्मिता
 श्रुः । यतिनेपधरोऽयं परमपुरुषो विष्णुः ॥ २६ ॥ इमं ये नर वदन्ति

वन्दतीमं नरं ये ते यास्यन्ति नरकं प्रति ॥
 कार्यार्थमवतीर्णोऽयं ब्रह्मविष्णुशिवात्मकः ॥ २७ ॥
 इत्याहुरन्ये पितरौ पूजयामासतुर्गुरुम् ॥
 मात्रे प्राक्स्मरणं दातुं जातः श्रीपादरूपधृक् ॥ २८ ॥
 तदा तं जननी वीक्ष्य शिरो विन्यस्य तत्पदे ॥
 प्राह प्रदोषः फलितः सत्यसङ्कल्प चन्द्रधृक् ॥ २९ ॥
 पूर्वजन्मचरित्रं सा स्मृत्वा स्वपतिमब्रवीत् ॥
 आराधितो मया देवो विश्वबन्धुप्रामये ॥ ३० ॥
 श्रीपादस्यास्य मे पूजा विहिता पूर्वजन्मनि ॥
 भवेऽस्मिन्नुप्रसन्नोऽभूत्सफलं जन्म मे कृतम् ॥ ३१ ॥
 ततो नत्वोचतुरुमी करुणं शरणं गतां ॥
 यतिगज जगन्नाथ समुद्र भवार्णवात् ॥ ३२ ॥
 श्रीगुरुः प्राह पितरौ संन्यासी यत्कुले भवेत् ॥
 द्विचत्वारिंशत्संख्याककुलोद्भवा भविष्यति ॥ ३३ ॥

से नरकभाजः । कार्यार्थं ब्रह्मविष्णुशिवात्मकतारोऽपमिति पितरौ पूजयामास
 सतुः । मात्रे प्राक्स्मरणार्थं श्रीपादरूपं दर्शयामास । तदा तत्पदे शि
 विधापाह । प्रदोषः फलितः । चन्द्रमौलं, सत्यसंकल्पोऽसीति । पूर्वज
 स्मृत्वा यतिगह । प्राग्जन्मनि विश्वबन्धुप्रामये मयाऽऽराधितः श्रीपा
 प्रमन्नोऽभूत् । जन्म मे कृतं कृतं । इति नया शरणं गत्वा कर्णमह
 रे जगन्नाथ, भवार्णवात् समुद्र । श्रीगुरुराह । कुले संन्यासी जायते

कुलाय ब्रह्मलोकं स शाश्वतं प्रददाति च ॥ १
 अचलं शाश्वतं ब्रह्मपदं तत्कुलजन्मनाम् ॥ ३४ ॥
 तत्सन्ततेर्भयं दुःखं यमादपि न जायते ॥
 ते यास्यन्ति ब्रह्मलोकं पूर्वं ये नरकं गताः ॥ ३५ ॥
 भवतामथ किं वाच्यं संन्यासी यत्कुलेऽभवत् ॥
 यमशङ्कापि वा नास्ति सत्यं ब्रह्मपदं हि वाम् ॥ ३६ ॥
 इत्युपत्वा पितरौ स्वामी समाश्रास्याब्रवीत्पुनः ॥
 अष्टैश्वर्यं हि नन्दन्ते पुत्रा एते शतायुषः ॥ ३७ ॥
 एषां पुत्रांश्च पौत्रांश्च दृष्ट्वा शर्मानुभूय च ॥
 काशीक्षेत्रे निवासो वामन्तकाले भविष्यति ॥ ३८ ॥
 ख्यातं काशीपुरं मोक्षस्थानं वेदादिपूतमम् ॥
 इत् ऊर्ध्वं न कर्तव्या काऽपि चिन्ता विनिश्चितम् ॥ ३९ ॥
 इत्युक्तवन्तं सम्प्राप्ता श्रीगुरुं भक्तवत्सलम् ॥
 पूर्वाश्रमस्वसा रत्नानामिका विनताऽभवत् ॥ ४० ॥

इत्युक्तवन्तं सम्प्राप्ता श्रीगुरुं भक्तवत्सलम् । तत्कुलजानां
 पदं ॥ ३७-३८ ॥ तत्सन्ततेर्भयदुःखादि न । पूर्वं नरकगता अप्यर्च्य
 ण्ति । भवतां किन्तु वाच्यं यत्कुलेऽहं संन्यासी यमशङ्काऽपि न । वां
 ब्रह्मपदमित्याश्रास्याह । शतायुषस्ते पुत्रा अष्टैश्वर्यमाजः । एषां पुत्रादि-
 दुःखं दृष्ट्वा वा काश्यामन्तकालो भविष्यति । काशी तु वेदोक्त मोक्षस्थानं
 तच्चिन्ता न कार्या ॥ ३९-३९ ॥ एवं वदन्तं भक्तवत्सल स्नानाख्या भगिनी

विनयावनता ग्राह स्वामिस्तारय मामितः ॥
 भवसिन्धौ निमग्राहमविद्याजालवेष्टिता ॥ ४१ ॥
 त्रितापवडवाद्गन्धा भीता कामादिनक्रतः ॥
 अलिप्तं कुरु मां देव तप्तुं यास्याम्यहं तपः ॥ ४२ ॥
 इति तस्या वचः श्रुत्वा गुरुः ग्राह हसन्निव ॥
 स्त्रियाः किं तपसा पत्युः सेवया परमा गतिः ॥ ४३ ॥
 व्योमकेश इतोऽप्यासां भवसिन्धोः परं पदम् ॥
 ददात्यभीष्टकामांश्च पातिव्रत्यान्न संशयः ॥ ४४ ॥
 भवपारोच्चारणाय स्त्रिया एकः पतिः स्मृतः ॥
 तस्मान्मनः स्थिरीकृत्य पतिं शिवसमं भज ॥ ४५ ॥
 ततस्ते गतिरुद्धारो नान्यथा वेदभाषणात् ॥
 त्वं नान्तःकरणे दुःखं कुर्वनेन गतिर्भवेत् ॥ ४६ ॥
 इति श्रुत्वा गुरुर्क्ति सा विनयावनताऽब्रवीत् ॥
 ब्रह्मज्ञानी त्वमेवासि गुरुमूर्ते नमोऽस्तु ते ॥ ४७ ॥

विनयेन नन्याऽऽह स्वामिन्मयात्त्रिमग्राहविद्याजालवेष्टिता मामुद्धर
 त्रितापवडवाद्गन्धां कामादिनक्रभोतां मामलिप्तं कुरु । ततस्तपस्तप्या
 मीति श्रुत्वा हसन् श्रीगुरुपह । स्त्रियाः पतिसेवया गतिः किं तपसा ॥ ४३ ॥
 तया तुष्टः शिवः परं पदं ददाति । पातिव्रत्यादिशक्तिश्च न संशयः ॥ ४४ ॥
 भवताराय पतिसेवका । ततो मनः स्थिरीकृत्य शिवं पतिं भज । ततस्ते
 सद्गतिः श्रुतिवचनात् । त्वं मा खिदः । इति श्रुत्वा सविनया सा ग्राह

भृतं भविष्यं जानासि प्रारब्धं वद मे कथम् ॥
 अग्रतो मे गतिः का वा विम्वराद्ब्रूहि मेऽग्रतः ॥४८॥
 श्रीगुरुः प्राह तां रत्ने वासना तत्र तामसी ॥
 सञ्चितं चापि ते पापं तस्य भोगाल्लयो भवेत् ॥४९॥
 पूर्वजन्मनि भोः सुम्र घेनुस्ते लक्ष्या हता ॥
 उत्पादितः समीपस्थदम्पत्योः कलहस्त्वया ॥ ५० ॥
 दोषद्वयं तवास्त्यस्य विपाकोऽत्रैव जन्मनि ॥
 लक्षाग्रहारदोषात्ते देहे कुष्ठं भविष्यति ॥ ५१ ॥
 दम्पत्योर्वैरजात्पापात्पतिस्ते भविता यतिः ॥
 त्वां त्यक्ष्यतीति ते पूर्वदोषजं फलमीदृशम् ॥ ५२ ॥
 इत्युक्त्वा दुःखिता जाता पतिता गुरुपादयोः ॥
 गुरुनाथोद्वराशु त्वमिति तच्चरणेऽग्रहीत् ॥ ५३ ॥
 श्रीगुरुः प्राह तां चाले कञ्चित्कालं सुखं वस ॥
 यतिर्मन्विष्यति पतिर्बयस्यपर एव ते ॥ ५४ ॥

गुरुभूते, ते नमः । त्व त्रिकालज्ञोऽनो मे प्रारब्धं किमग्रे का वा गतिर्वद
 ॥ ४८ ॥ श्रीगुरुराह । ते वासना तामसी । ते पाप सञ्चितं तद्भोक्तव्यं ।
 प्राजन्मनि ते घेनुर्लक्ष्या हता । दम्पत्योः कलहः सम्पादितः । तद्विपाकं
 ग्णु । लक्षाग्रहारदोषान्तेऽङ्गे कुष्ठं । दम्पत्योर्वैरसम्पादनात्ते पतिर्यतिर्भ-
 विता त्वां त्यक्ष्यति चेद्वक्त्रारब्धफलं ॥४९-५२॥ इति श्रुत्वा खिन्ना सा
 पादयोः पतित्वा मुक्त्वाथ, मामुद्वरेति पादौ दधौ ॥ ५३ ॥ स आह ।
 चाले, कञ्चित्कालं सुखं वस । वार्धक्ये ते पतिर्यतिर्भविष्यति कुष्ठं च

सर्वेश्वरजटायां या स्थिता सोत्तारिता भुवि ॥
 ब्रह्माण्डच्यतिरिक्तैयं प्राप्नोपायैर्ऋषीश्वरैः ॥ ६३ ॥
 ब्रह्मर्षिर्गौतमः ख्यातस्तपस्त्री सोऽन्वहं पुरा ॥
 उप्त्वा श्रीहीननुप्रातुं ततः स्मोपनिषीदति ॥ ६४ ॥
 ऋषयो मुनयः पूर्वं शालीनुष्वैत्र चान्वहम् ॥
 फलं गृह्णन्ति ते मन्त्रमाहात्म्यात्प्रत्यहं मृदा ॥ ६५ ॥
 कदाचिद्वपयस्तत्र मिलित्वाऽमन्त्रयन्निति ॥
 सर्वेशमुख्यमक्तोऽयं गौतमर्षिर्महामुनिः ॥ ६६ ॥
 यत्नाद्दुःसङ्कटे योज्यः स गङ्गामानयिष्यति ॥
 ततो भूमण्डलेऽस्माकं गङ्गात्त्वानं भविष्यति ॥ ६७ ॥
 या गतिर्योगयुक्तानां मुनीनामूर्ध्वरेतसाम् ॥
 सा गतिः सर्वजन्तूनां गौतमीतीरवासिनाम् ॥ ६८ ॥
 ऊर्ध्वरेतोमुनीनां पत्कोटिवपं तपस्यताम् ॥
 या गतिर्निश्चिता सैव गौतमीस्नानमात्रतः ॥ ६९ ॥

वृक्षगङ्गायास्तीरयोरमिततीर्थानि । ऋषिभिर्ध्वत्नात्सर्वेश्वरजटात उत्तारितैयं
 ब्रह्माण्डदुर्लभा ॥ ६२-६३ ॥ पूर्वं मुनयः शालीनुष्वा मन्त्रमाहात्म्याद-
 न्वहं फलमन्वगृह्णन् । तथा गौतमर्षिः शालीनुष्वाऽनुप्रातुमुपाविशत् ।
 कदाचित्तत्र मिलित्वा मुनयो विचारयामासुः । ईशमक्तोऽयं गौतमर्षिर्महा-
 मुनिः यत्नाद्भुवि गङ्गामानयिष्यति चेन्नः छानं भवेत् । ऊर्ध्वरेतसां
 योगिमुनीनां या गतिर्गौतमीवासिनां सा गतिः । गौतमीस्नानमात्रात्को-

अयं यत्नेन तां भूमिमानयिष्यत्यतोऽस्य च ॥
 सङ्कटं योज्यमस्माभिर्गङ्गालामो भवेत्ततः ॥ ७० ॥
 एवं विचार्य दूर्वाभिः कृत्वा मायामयीं तु गाम् ॥
 सक्त्सां गौतमव्रीहिमक्षणाय समैरयन् ॥ ७१ ॥
 अनुष्ठानरतो दृष्ट्वा चारयामास तां मुनिः ॥
 तत्सस्यं भक्षयन्तीं गां तदा दर्भपवित्रतः ॥ ७२ ॥
 दुर्वारं तद्भूच्छस्त्रं लघं वज्रास्त्रवद्भवि ॥
 द्रुतं गौः पञ्चतां याता गोहत्या गौतमं गता ॥ ७३ ॥
 मिलित्वा ऋषयः सर्वे प्रायश्चित्तं तमब्रुवन् ॥
 गङ्गामानय गां तेन तत्र शुद्धिर्भविष्यति ॥ ७४ ॥
 गौतमः स तथेत्युक्त्वा सहस्राब्दं तपोऽतपत् ॥
 व्योमकेशः प्रसन्नोऽभूद्भरं ब्रूहीत्यभाषत ॥ ७५ ॥
 गौतमस्त्वीश्वरं प्राह प्रसन्नोऽसि यदीश्वर ॥
 मर्हं चराचरोद्भृत्यै गङ्गां भूमण्डलेऽर्पय ॥ ७६ ॥

टिकर्षणःकलं ॥६४-६९॥ अतोऽयं सङ्कटे योज्यो गङ्गामानयिष्यति
 चेन्नो गङ्गालाभ एवं विचार्य दूर्वाभ्यां सक्त्सां गां निर्माय गौतमव्रीहि-
 मक्षणार्थं प्रैरयन् ॥७०-७१॥ अनुष्ठानस्थो मुनिः -सस्यं भक्षयन्तीं तां
 दर्भेण निरापामास । तद्ग्राह्यं जातं । तेन धेनुर्मृता । गोहत्या गौतमं गता ।
 तदा ऋषयो गौतमं प्रायश्चित्तमब्रुवन् गङ्गां भुवमानय तेन तत्र शुद्धिरिति
 ॥७२-७४॥ तर्थात् मुनिस्तपस्तेषु । सहस्रवर्षात् शिवः प्रसन्नो ब्रू-
 ष्हीत्याह । गौतम आह । प्रसन्नोऽसि चेत्सोकोद्भृत्यै गङ्गामर्पयेति ध्रुवा

इति गौतमवाक्यं स श्रुत्वा गङ्गां समर्पयत् ॥
 क्षालयन्ती मनुष्याणां पापं भूमण्डलं गता ॥ ७७ ॥
 यथा भागीरथी गङ्गा तथेयं केन वर्ण्यते ॥
 अतः श्रीगुरुनाथोऽत्र सम्प्राप्तो नामधारक ॥ ७८ ॥
 गौतमीतटयात्रां स गुरुनाथः समाचरत् ॥
 पर्यटन्त्सर्वतीर्थानि लोकानुग्रहकांक्षया ॥ ७९ ॥
 तटं तटं त्वटनविन्नटवद्भृतविग्रहः ॥
 मञ्जरीके गुरुः प्राप माधवारण्यकं मुनिम् ॥ ८० ॥
 नरसिंहार्चनरतो मानसरूपचारकैः ॥
 ददर्श श्रीगुरुं चित्ते यथा ध्यातस्तथैव तम् ॥ ८१ ॥
 प्रणम्य श्रीगुरुं स्तोत्रैस्तुष्टाय बहुभिर्भृशम् ॥
 मानसे विस्मितो भक्त्या गुरुं ग्राह सगद्गदम् ॥ ८२ ॥
 यहिव्यपादद्वयमेव साक्षादधिष्ठितं देवनदीसमीपे ॥
 यदुत्तरं तीरनिवासि रामं लक्ष्मीयमीपं वसतीह नित्यम् ॥ ८३ ॥
 इत्युक्त्वा माधवारण्यमुनिर्हृष्टो ननाम तम् ॥
 सन्तुष्टः श्रीगुरुः ग्राह माधवारण्यकं मुनिम् ॥ ८४ ॥

शियो गंगामद्रात् । सा नृपार्प क्षालयन्ती मुग्रमागता । यथा भागीरथी तथेयं ॥७९-७८॥ अतः श्रीगुरुर्लोकानुग्रहेच्छया तत्तटे तीर्थानि पर्यटन्मञ्जरीके माधवारण्यमगात् । स नृसिंहार्चको मानसमुजाया श्रीगुरुं ददर्श । तथैव तं दृष्ट्वा नत्वा विस्मितो बहुस्तोत्रैस्तुष्टाय । भक्त्या प्रणम्य सगद्गदमाह । यहिव्यपादद्वयं इत्युक्त्वा हृष्टो मानसो ननाम । श्रीगुरुस्तुष्ट आह ॥७९-

अत्यन्तसन्मार्ग इह त्वयाप्तः सेवाधिकारेण ततः समाप्तः ॥
संसारमार्गो मम दर्शनेन पश्यात्मना मामविमर्शनेन ॥ ८५ ॥

इत्युक्त्वा तं समाश्वास्य श्रीगुरुर्हर्षनिर्भरः ॥

स्वरूपं दर्शयामास तस्मै दिव्यमनुत्तमम् ॥ ८६ ॥

स्वरूपं श्रीगुरोर्दृष्ट्वा सन्तुष्टः स मुनिस्तदा ॥

विनयावनतो भूत्वा नानास्तोत्रैः स्तुवञ्जगौ ॥ ८७ ॥

जगद्गुरो जय जय लोकदृष्ट्या नरोऽपि हि ॥

त्वं त्रिमूर्त्यवतारोऽसि जगज्ज्योतिः परः पुमान् ॥ ८८ ॥

त्वं तारकोऽसि विश्वेणामवतीर्णोऽस्यतो भुवि ॥

अस्मान्कृत्वा कृतार्थास्ते दत्तं चरणदर्शनम् ॥ ८९ ॥

इति स्तुत्वा श्रीगुरुं स तापसस्तापसाधिपम् ॥

सन्तुष्टो हृष्टचित्तोऽभूत्तमाश्वास्याब्रवीद्गुरुः ॥ ९० ॥

माधवारण्य ते मन्त्रसिद्धिर्जाता न संशयः ॥

लब्धा ते सद्गतिर्ब्रह्मलोकं यास्यसि शाश्वतम् ॥ ९१ ॥

८४ ॥ अत्यन्तसन्मा० इत्युक्त्वा तमाश्वास्य हर्षादिव्यं स्वरूपमदर्शयत्
॥ ८५-८६ ॥ स श्रीगुरोः स्वरूपं दृष्ट्वा विनयावनत आह । जगद्गुरो,
जय । लोकदृष्ट्या नरोऽपि त्वं परं ज्योतिस्त्रिमूर्त्यवतारो विश्वतारकोऽ-
वतीर्णोऽसि । ते चरणदर्शनाद्वयं कृतार्थाः ॥ ८७-८९ ॥ श्रीगुरुराह । ते
मन्त्रसिद्धिर्जाता । ते सद्गतिर्लब्धा । शाश्वतं ब्रह्म यास्यासि । नित्यं नृसिद्धि-

नित्यं नृसिंहमूर्तेर्मे मनसा पूजनं कृतम् ॥
 प्रत्यक्षं दर्शनं त्वेतच्छब्दं तेन न संशयः ॥ ९२ ॥
 श्लुप्त्या तमनुज्ञाप्य गङ्गातीरेण सहुरुः ॥
 निर्गच्छन्वासरग्रहेश्वरं शिष्यैः सहागतः ॥ ९३ ॥
 स्थितो गङ्गातटे शिष्यैः सह स्नातुं स सहुरुः ॥
 मर्तुं समागतं तत्र विप्रमेकं ददर्श सः ॥ ९४ ॥
 तीरे लुठञ्छूलरोगव्यथाभ्याप्तो भृशं द्विजः ॥
 प्राणांस्त्यक्तुं प्रवृत्तोऽभूत्स पीडां सोढुमक्षमः ॥ ९५ ॥
 कृते तु मोजने दुःखं मरणप्रायमेव सः ॥
 जठरेऽनुभवत्येव परिणामारुख्यशूलतः ॥ ९६ ॥
 अत एव द्विजो नित्यं निराहारोऽभवत्सदा ॥
 अग्नेन धैरमापन्नो भुक्तोऽस्रंस्त्यक्ष्यतीव किम् ॥ ९७ ॥
 मासा पक्षेण वाऽप्यन्नभोजनाद्भवति व्यथा ॥
 एवं कतिदिनान्येप कष्टं प्राप्तोऽतिदुःसहम् ॥ ९८ ॥
 महानन्नम्पुत्सवे स पूर्वस्मिन्दिवसे द्विजः ॥
 मासैकेन तु मिष्टान्नं भुक्त्वा कष्टमवाप ह ॥ ९९ ॥

मूर्तेर्मे मानसपूजा कृता तत इदं प्रत्यक्षदर्शनं लब्धं । इति तमाज्ञाप्य
 गङ्गातीरेण साशिष्यः श्रीगुरुर्वासरग्रहेश्वरमेव सस्त्री । तत्र शूलरोग-
 व्यथितं मर्तुमुक्तमेकं विप्रं ददर्श ॥९०-९५॥ मोजने कृते मरणप्रायां
 पीडां सोढुमक्षमः परिणामशूलार्दितः स द्विजोऽन्नविद्वेषान्मासा पक्षेण
 वाऽन्नभोजनादतीव कष्टं प्राप्तः । पूर्वदिने वह्नभोजनादत्यंतं पीडितो

बह्वन्नभोजनाद्विग्रो जठरेऽत्यन्तपीडितः ॥
 गङ्गातीरे लुठन्प्राणान्परित्यक्तुं समुद्यतः ॥ १०० ॥
 कृत्वाऽपारं द्विजो दुःखं त्यजन्देहं जगाविदम् ॥
 संसारेण त्वसारेण ममालं पापरूपिणः ॥ १ ॥
 प्राणोऽन्नं जीवनं चान्नं विनाऽन्नं कोऽन्नं तिष्ठति ॥
 अन्नेन वैरमापन्ने मरणं शरणं मम ॥ २ ॥
 इति निश्चित्य गङ्गां प्रवेष्टुं स द्विजस्तदा ॥
 प्रवृत्तोऽभूद्गले बद्ध्वा पापाणं सुदृढं श्वसन् ॥ ३ ॥
 कर्पूरगौरं स्मृतवान्तः प्राह भूत्वेह भूमरः ॥
 जातोऽस्मि नान्नदानाद्यैरुपकारोऽपि नो कृतः ॥ ४ ॥
 इह जन्मनि नो पुण्यं कृतं जन्मान्तरेऽपि वा ॥
 यतः पुण्यफलं नेक्षे ततः कष्टं पुरार्जितम् ॥ ५ ॥
 ब्राह्मणस्य हतो ग्रासो यद्वा कपिलंगोरुत ॥
 कृतो विश्वासघातो वा ततः कष्टं पुरार्जितम् ॥ ६ ॥

गङ्गातीरे लुठन्प्राणास्त्यक्तुमुद्युक्तोऽपारं दुःखं कृत्वाऽऽह । पापस्य मे
 संसारेणालं । अन्नं प्राणोऽन्नं जीवनम् । विनाऽन्नात्कस्तिष्ठेत् । अन्न-
 वैरत्वे मरणं यरमिति निश्चित्य गङ्गां प्रवेष्टुं गले शिलां बद्ध्वेश्वरं स्मरन्प्राह ।
 इह भूमारोऽभवं । नान्नदानाद्युपकारो मे कृतः ॥९६-१०४॥ इह जन्मनि
 जन्मान्तरे वा पुण्यं न कृतम् । कष्टमर्जितम् ॥१०५॥ विप्रस्य धेनोश्च
 ग्रासो हतो वा विश्वासघातो वा कृतस्ततः कष्टमिदम् । नेश्वरः पूजितः ।

नेत्ररः पूजितो वाऽपि सद्गुरुनिन्दितोऽथवा ॥
 पितरौ वाऽप्यवज्ञातौ ततः कष्टं पुराजितम् ॥ ७ ॥
 अथवा प्राग्भवे विप्रा धिक्कृता गृहमागताः ॥
 नात्नेनातिथयोऽपीष्टास्ततः कष्टं पुगजितम् ॥ ८ ॥
 बध्वरौ हतौ वा मे दत्तोऽग्निग्धवा वने ॥
 पितरौ वा परित्यक्तौ ततः कष्टं पुराजितम् ॥ ९ ॥
 विहाय पितरौ मुक्तमिष्टमन्नं स्त्रिया सह ॥
 भाति पूर्वाजितं त्वीदृक्ततः कष्टं पुराजितम् ॥ ११० ॥
 स्मृत्वा स्मृत्त्वं पापानि प्रविष्टो गीतमीजलं ॥
 तं दृष्ट्वा श्रीगुरुः प्राह शिष्यानाह्वयत द्विजम् ॥ ११ ॥
 जानयानय शिष्यामुमात्महत्याऽतिदोषदा ॥
 पृच्छेयं कस्य कोऽयं हि प्राणास्त्यजति वा कुतः ॥ १२ ॥
 इति श्रीगुरणोक्तामते धारन्तः प्राप्य तं द्विजम् ॥
 मलिलादानयामामुनिष्कास्य गुरुमस्मृतम् ॥ १३ ॥

पितरौ अज्ञातौ । गुरुनिन्दितो वा विप्रा धिक्कृता वाऽतिथयो हापिना
 वा दम्पती हतौ वा वनेऽग्निदत्तो न पितरौ त्यक्त्वा स्त्रिया सह निष्कलं
 मुक्तं वेदकपूर्वाजितं भाति स्मृत्वा स्मृत्वा गीतमी गतं तं दृष्ट्वा श्रीगुरुः
 शिष्यानाह । शिष्यामुमानयामहत्याऽतिदुम्भरा । कोऽयं प्राणास्त्यजति
 तं पृच्छेयं श्रीगुरणोक्तं धारन्तः शिष्या जडात्तं निष्काम्य गुरु-

अनाथानां कल्पतरुर्दुःखितानां कृपाकरः ॥
 यप्रच्छ तं गुरुवरः प्रणतानां सुशङ्करः ॥ १४ ॥
 ब्रह्मन्निह कुतः प्राणान्युद्धया त्यक्तुं त्वमिच्छसि ॥
 आत्महत्या महादोषा श्रुता यत्तद्वदाखिलम् ॥ १५ ॥
 विप्रः प्राह यतीशाद्य मां पृष्ट्वा किं करिष्यसि ॥
 जातं जन्म मम व्यर्थं भूमारोऽहं न संशयः ॥ १६ ॥
 मासा पक्षेण भुक्तं चेदुदरेऽतीव दुःसहम् ॥
 कष्टं भवति तत्सोढुं न क्षमोऽतस्त्यजाम्यसन्न ॥ १७ ॥
 शरीरं स्यादन्नमयं तदन्नं चैरितां गतम् ॥
 गुरुनाथ विनाऽन्नेन जीवनं मे कथं वद ॥ १८ ॥
 श्रीगुरुर्ब्राह्मणं प्राह व्यथा ते सर्वथा गता ॥
 क्षणेनैकेन भो ब्रह्मन्नीपथं कथयामि ते ॥ १९ ॥
 मा भीर्जहीहि स्वान्तस्थं संशयं निश्चयं वद ॥
 व्याधिस्ते निर्गतो भूमौ कुरु स्वाद्ब्रह्मभोजनम् ॥ २० ॥

सम्मुखमानिन्युः ॥ १०६-११३ ॥ अनाथकल्पद्रुः कृपाधिर्भगवांस्तं प्राह ।
 ब्रह्मन्कुतो बुद्ध्या प्राणांस्त्यक्ष्यासि तत्सर्वं वदाऽऽत्महत्या महादोषा श्रुता ।
 विप्र आह । मां पृष्ट्वा किं करिष्यसि । मे जन्म व्यर्थं । भूमारोऽहं । मासा
 पक्षेण वा भुक्तं चेदतीव दुःसहं कष्टं सोढुं न क्षमोऽतः प्राणास्त्यक्ष्ये ।
 गुरुनाथ, देहोऽन्नमयोऽन्नधरे कथं जीवनम् । श्रीगुरुप्राह । व्यथा ते गता ।
 क्षणेनैकेन कथ्ये । मा भीः । संशयं त्यज । निश्चयं कुरु । भूमौ स्वाद्ब्रह्मं

श्रीगुरोर्वचनं श्रुत्वा स्विकृत्य मनः शूनः ॥

निधाय श्रीगुरुपदे शीर्षं भक्त्या ननाम तम् ॥ २१ ॥

तस्मिन्नवसरे कश्चिद्द्विज एकः समागतः ॥

स तद्ग्रामाधिकारीह गङ्गां स्नातुं समागतः ॥ २२ ॥

सहसा श्रीगुरुं दृष्ट्वा स आगत्य गुरोः पदे ॥

वन्दे भक्तिसंयुक्तः कायेन मनसा गिरा ॥ २३ ॥

श्रीगुरुस्तं समाश्वास्य विभ्रं पप्रच्छ कुत्र ते ॥

निवासस्तव किं नाम भद्रं कथय विस्तरात् ॥ २४ ॥

इति श्रीगुरुवाक्यं स श्रुत्वाऽथ ब्राह्मणोऽब्रवीत् ॥

अस्म्यापस्तम्बशाखीयो द्विजः कौण्डिण्यगोत्रजः ॥२५॥

सायन्देव इति ख्यातः काञ्चीपुरि वसाम्यहम् ॥

प्राप्तोऽस्म्युदरपूर्त्यर्थं सेवको यवनेशितुः ॥ २६ ॥

वसाम्यधिकृतत्वेन ग्रामेऽस्मिन्नैकहायनम् ॥

धन्योऽहमद्य धन्योऽहं कृतार्योऽस्मि न संशयः ॥२७॥

१ इति श्रुत्वा मनः समाधाय गुरुपदे शीर्षं दधी ॥११४-२२॥

कश्चिद्ग्रामाधिकारी द्विजः प्राप्तुमागत्य सहसा श्रीगुरुं दृष्ट्वा भक्त्या
 कायेन वाचा मनसा च तपदे वन्दे । तमाश्वास्य श्रीगुरुह । क ते
 पासस्ते नाम किमिति । स आहापस्तम्बशाखीयः कौण्डिण्यगोत्रजः
 काञ्चीवासी सायन्देवान्त्यो द्विजोऽहम् । यवनराजतेरस्तोऽप्योदरपूर्त्यर्थ-
 मागतोऽस्मि । ग्रामेऽस्मिन् अधिकृतत्वेनानन्दं वसामि । अद्य धन्योऽहम् ।

त्वदर्शनात्कृतार्थोऽस्मि त्वं नूनं विश्वतारकः ॥
 दत्तं मे दर्शनं दोषा गता जन्मान्तराजिताः ॥ २८ ॥
 यस्मिंस्तेऽनुग्रहः सोऽपि तरिष्यति भवार्णवात् ॥
 स्वामिंस्ते दर्शनं लब्धमप्रयत्नेन मेऽधुना ॥ २९ ॥
 गङ्गा पापं शशी तापं दैन्यं कल्पतरुर्हरेत् ॥
 पापं तापं च दैन्यं च सद्यः श्रीगुरुदर्शनम् ॥ ३० ॥
 पापं गङ्गा हरेत्क्षानात्तापं चंद्रो हरेन्नृशि ॥
 दैन्याद्वियोजयत्येव कल्पवृक्ष उपस्थितः ॥ ३१ ॥
 नैवं भवदर्शनं यत्तापपातकदैन्यहृत् ॥
 दृष्टमीदृक्तव पदं चतुर्वर्गफलप्रदम् ॥ ३२ ॥
 एवं स्तुत्वा पुनरपि श्रीगुरोर्धरणेऽग्रहीत् ॥
 जगद्गुरुस्तमाश्रवास्य स्वाग्रे समुपवेशयत् ॥ ३३ ॥
 श्रीगुरुः ग्राह तं विप्रं मद्राक्ष्यमवधारय ॥
 जठरे व्यथितो विप्रः क्षुधा प्राणाञ्जहाति हि ॥ ३४ ॥

कृतार्थोऽस्मि न संशयस्त्वया विश्वतास्केण दर्शनं दत्तम् । जन्मान्तर-
 जिता दोषा नष्टाः ॥ १२३-१२८ ॥ यस्मिंस्तेऽनुग्रहः स भवार्णवात्-
 रिष्यति । तेऽप्यायन्तो दर्शनं लब्धम् ॥ १२९ ॥ गङ्गा पापं, शशी तापं,
 दैन्यं कल्पवृक्ष हरति । भवोस्तु त्रयमपि पापतापदैन्यहृत् ॥ १३० ॥
 चतुर्वर्गफलदं ते दर्शनं ज्ञातमित्युक्त्वा पदे जग्राह । तमाश्रयोपवेश्य
 गुरुराह । मद्राक्षः शृणु । जठरव्यथितोऽयं विप्रः क्षुधा प्राणाञ्जहाति ।

च्याधेरुपशमार्थाय कथयाम्यहमौषधम् ॥
 नीत्वा स्वमन्दिरे तस्मै देहि मिष्टान्नभोजनम् ॥ ३५ ॥
 अस्यान्नभोजनात्पीडा व्याधिश्च लयमेप्यति ॥
 नयासुं त्वरितं विप्रं क्षुधाक्रान्तोऽयमस्ति हि ॥ ३६ ॥
 इति श्रुत्वा गुरुक्तिं स विनयावनतोऽब्रवीत् ॥
 प्राणांस्त्यक्ष्यति भुक्त्यैव ब्राह्मणोऽयं न संग्रयः ॥ ३७ ॥
 गतेऽह्नि भुक्तो मासेन तेनासंस्त्यक्तुमिच्छति ॥
 अस्मा अन्नप्रदानेन ब्रह्महत्यां समाप्नुयाम् ॥ ३८ ॥
 उवाच श्रीगुरुर्विप्रं कथयाम्यथ चौषधम् ॥
 मापात्रं परमात्रं च सापूपं परमौषधम् ॥ ३९ ॥
 एतदन्नाशनादस्य व्याधिर्नाशं गमिष्यति ॥
 निःसंग्रयं नयाद्येनं भोजनं देहि सत्वरम् ॥ १४० ॥
 जोमित्याश्रुत्य न तदा भिक्षार्थमपि सद्वरम् ॥
 सशिष्यं प्रार्थयामास स्वामिन्नेहीति भक्तितः ॥ ४१ ॥

तत्रोपशमार्थं स्वमन्दिरं नीत्वाऽस्मै मिष्टान्नं देहि । ततोऽस्य पीडा
 व्याधिश्च नाशमेप्यति । शीघ्रममुं नय क्षुधितोऽस्ति ॥ १३१-१३६ ॥
 इति श्रुत्वा सायन्देवो नत्वाऽऽहान्नभक्षणादयं प्राणांस्त्यक्ष्यति । गतेऽह्नि
 मासा भुक्तोऽयं प्राणांस्त्यक्तुमुद्यतोऽसौऽन्नदानाद्ब्रह्महत्या मयेत् । गुरु-
 एहाई द्युते । सापूपमापात्रं परमान्नमस्त्यौषधं ॥ १३७-१३९ ॥ तदशना-
 व्याधिर्नश्येत् । नात्र संग्रयोऽनं शीघ्रमस्मै देहि ॥ १४० ॥ द्विजस्त्ये-
 त्युक्त्वा भिक्षार्थं सशिष्यं सद्वरुक्तं प्रार्थयामास । श्रीगुरुणा ओं तन्नेरुक्ते

अथ श्रीगुरुनाथः स तथेत्यंगीचकार सः ॥
 सायन्देवोऽतिहृष्टोऽभूद्भक्तिमात्रामधारक ॥ ४२ ॥
 अहमन्ये च ये शिष्या रोगी विप्रश्च तैः सह ॥
 श्रीगुरुस्तद्गृहं यातो भिक्षां कर्तुं मुदा युतः ॥ ४३ ॥
 पतिव्रताऽस्य वनिता सा तदाऽतीव हर्षिता ॥
 पूजयामासतुरुभौ विचित्रं तत्र चेषितम् ॥ ४४ ॥
 उपचारैः षोडशभिस्तावानर्चतुरादरात् ॥
 श्रीसद्गुरुं तथान्याश्च तच्छिष्यान्त्सकलानपि ॥ ४५ ॥
 गुरुपूजाविधानं तु चित्रं तत्र मयेक्षितम् ॥
 एकैकं रङ्गवल्लीभी रचयामास मण्डलम् ॥ ४६ ॥
 नानारङ्गैरश्रितानि पञ्चान्यष्टदलान्यपि ॥
 पञ्चवर्णैः सुचित्रैः स भूपयामास तत्स्थलम् ॥ ४७ ॥
 ततः सङ्कल्प्य साष्टाङ्गं प्रणम्य विधिना द्विजः ॥
 विनयावनतो भूत्वा प्रणनाम पुनः पुनः ॥ ४८ ॥

भक्तिमान्सायन्देवो हृष्टस्तं स्वगृहं निन्ये । अहमन्ये शिष्या रोगी
 विप्रश्चैतैः सह श्रीगुरुमुदा तद्गृहं गतः । साध्वी तद्गार्या हृष्टा । तथा सह
 स श्रीगुरुमानर्चं तच्चित्रं दृष्टं ॥१४१-१४४॥ षोडशोपचारैर्गुरुमन्या-
 श्छिष्याश्चापूजयत् । चित्रं पूजाविधानं शृणु । प्रत्येकं नानारंगवल्ली-
 भिक्षित्रैः पंचरंगचूर्णपदार्थदलानि व्यरचयत् । ततः साष्टांगं प्रणम्य
 संकल्प्य विनतो विप्रः ॥१४५-१४८॥ चित्रासने गुरुमुपवेश्यान्याश्च

चित्रासने तूपवेश्यं गुरुंश्चान्यान्यपृथक्पृथक् ॥
 कृत्वा गन्धादियुक्तानि पाद्यार्घ्यादीनि च क्रमात् ४९
 उपचारैः क्रमेणैव पादौ पञ्चामृतादिभिः ॥
 रुद्रब्रह्माभिषेकैश्च पूजयामास भक्तितः ॥ ५० ॥
 भक्त्या श्रीगुरुमापूज्य सन्माल्यादिभिरादरात् ॥
 ज्ञानी विप्रः पादतीर्थं दधौ पात्रान्तरे तदा ॥ ५१ ॥
 भक्त्या चरणतीर्थं तत्पूजयामास स द्विजः ॥
 नीराज्य गीतवाद्यैश्च तोषयामास सहुरुम् ॥ ५२ ॥
 श्रद्धामक्त्या क्रमेणैव श्रीगुरोः पूजनं मुदा ॥
 अन्यान्संन्यासिनः षोडशोपचारैरपूजयत् ॥ ५३ ॥
 पुष्पाञ्जलिं वेदमन्त्रयोपपूर्वक्रमादरात् ॥
 तस्मै समर्पयामास गुरवे प्रीतिसंपुतः ॥ ५४ ॥
 सुगीर्तनमनैश्चापि तोषयामास सहुरुम् ॥
 न पतिव्रतया पत्न्या साकमेवं समार्चयत् ॥ ५५ ॥

पृथक्पृथक्पीठेषूपवेश्यं पाद्यार्घ्याद्युपचारान्दत्त्वा पञ्चामृतादिभिः रुद्र-
 सूक्तैश्चाभिषेकैश्च । श्रीगुरुं ब्रह्ममाल्यादिभिरापूज्य पादावनेजनं तीर्थं
 भक्त्या पूजयामास । श्रीगुरुं नीराज्य गीतादिभिस्तोषयामास । एवं
 षोडशोपचारैर्गुरुं विप्रान्यान्मन्त्रेण सम्पूज्य प्रीत्या गुरवे वेदमन्त्र-
 योपपूर्वकं पुष्पाञ्जलिं दत्त्वा सुगीर्तनं तोषयामास । एवं साध्व्या पत्न्या

एवं श्रीगुरुमापूज्य सायन्देवोऽतिभाविकः ॥
 शिष्यानन्यानपि तथा ववन्दे परमादरात् ॥ ५६ ॥
 गुरुमूर्तिरतिप्रीतो वरं तस्मै ददां मुदा ॥
 वृद्धिं यायात्सन्ततिस्ते मद्भक्तिरपि ते कुले ॥ ५७ ॥
 ज्ञातं गुरुचरित्रं ते सुपुत्रादिभिरस्तु ते ॥
 गोत्राभिवृद्धिः सततं गुरुभक्तिरतीव च ॥ ५८ ॥
 इत्थमाश्वासयामास तथाऽस्त्विति स चार्ददे ॥
 कृत्वाऽथ मण्डलान्याशु पात्राण्यासाद्य च क्रमात् ॥ ५९ ॥
 पायसान्नेन पक्वान्नेमापात्रैर्विविधैरपि ॥
 सशर्करैरपूपैर्भक्ष्यभोज्यादिसंयुतैः ॥ ६० ॥
 शकैर्नानाविधैश्चापि संस्कृतैर्व्यञ्जनैरपि ॥
 परिविष्टैः स्रपविष्टं भोजयामास सादरम् ॥ ६१ ॥
 उदरे व्यथितः शूली यथेष्टं बुभुजे द्विजः ॥
 निर्गतस्तत्क्षणं व्याधिः कृपादृष्ट्यैव सद्गुरोः ॥ ६२ ॥

सह ॥ गुरुभ्यांश्च संपूज्य ववन्दे । प्रीतः श्रीगुरुर्वरं दास्यन्नाह । ते
 सन्ततिर्वृद्धिं यायात् । ते कुले मद्भक्तिश्च ॥ १४९-१५७ ॥ गुरुचरित्रं ते
 ज्ञातं । पुत्रादिभिस्ते गोत्रवृद्धिरस्तु । तत्र मद्भक्तिश्चेत्याश्वासयामास ॥ १५८ ॥
 तथेत्युक्त्या मण्डलानि कृत्वा पात्राण्यासाद्य पायसान्नपक्वान्नेमापात्रशर्क-
 रापूपविविधभक्ष्यभोज्यानि विविधशाकसंस्कृतव्यञ्जनानि परिविष्य
 भोजयामास । उदरे व्यथितः शूली त्रिषः श्रीगुरुकृपया यथेष्टं भुक्त्वा

स्पर्शस्पर्शादयो यद्वत्स्वर्णं षोडशवर्णकम् ॥

भवतीशदशा तद्वन्नीरोगोऽभूद्द्विजः सुखी ॥ ६३ ॥

यथाऽन्धकारसंहारो भवेद्दिनकरोदयात् ॥

श्रीगुरोः कृपया तद्वत्कुतो दैन्यादि शिष्यते ॥ ६४ ॥

एवं श्रीगुरुनाथेन स्वशिष्यैः सह भोजनम् ॥

कृतमानन्दयुक्तोऽभूद्द्विजोऽन्ये विस्मयं गताः ॥६५॥

अहो अस्यांहितं ह्यन्नं तदेवाभवदौषधम् ॥

अत्र चित्रमिदं दृष्टं नष्टो दुष्टोऽपि तद्गदः ॥ ६६ ॥

नामधारकं किं वच्मि यस्योपरि गुरोः कृपा ॥

नश्यन्ति जन्मान्तरजा दोषा व्याधेस्तु का कथा ॥६७॥

एवं गङ्गाधरसुतः श्रोतृनाह सरस्वती ॥

कामधेनुपमं रम्यं श्रीगुरोश्चरितं हितम् ॥ ६८ ॥

नीरोगोऽभवत् ॥ १९९-१६२ ॥ स्पर्शस्पर्शाद्दोहं स्वर्णपित्र गुरुकृपयाऽर्त्ता
नीरोगोऽभूत् । सूयैऽभ्युदिते ध्वान्तमित्र गुरुकृपया कुतो दैन्यं तिष्ठेत् ।
एवं शिष्यैः सह श्रीगुरुणा भोजनं कृतम् । विप्रो दृष्टोऽन्ये विस्मिताः
॥ १६३-१६५ ॥ अहो चित्रम् । यद्दहितमन्नं तदौषधं जातं रोगो नष्टम् ।
हे नामधारक, यस्योपरि गुरुकृपा तस्य जन्मान्तरदोषा नश्यन्ति । कुतो

पठन्ति ये भक्तियुता विनीताः
 शृण्वन्ति वाऽऽख्यानमिदं गदघ्नम् ॥
 तेषां गृहे व्याधिभयं न नित्यं
 तेषां सुखं भूरि बदे त्रिसत्यम् ॥१६९॥

(इति)श्रीसिद्धनामधारकसंवादरूपेण सरस्वत्याख्यगङ्गाधरा-
 त्मजविरचितनरसिंहसरस्वत्युपाख्यानसंक्षिप्तमहाराष्ट्रभाषान्वित-
 गुरुचरित्रसमानार्थायां वासुदेवानन्दसरस्वतीयविरचितायां
 श्रीगुरुसंहितायां ज्ञानकाण्डे त्रयोदशः (अध्यायः)

॥ आदितः श्लोकाः ॥ १६२९ ॥

व्याधिः । एवं परमं रम्यं श्रीगुरोश्चरितं । पठन्ति ये० ॥१६६-१६९॥ इति
 चूर्णिकायां त्रयोदशोऽध्यायः ॥

॥ इति त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

॥ अथ चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

॥ श्रीदत्तात्रेयाय नमः ॥

नामधारकसच्छिष्यः सिद्धं प्राह सकौतुकम् ॥

पुनः पृच्छाम्यहं प्रीत्या कथयातित्रिचक्षेण ॥ १ ॥

जय योगेश्वर जय ज्ञानसागर सिद्ध भोः ॥

कथयात्रे कथं वृत्ता कथा ज्ञानं यतो हि नः ॥ २ ॥

प्रसन्नः कृपया शूलिद्विजरोगमपाहरत् ॥

ततोऽप्रतः कथां वृत्तां विस्तरात्कथयस्व नः ॥ ३ ॥

इति शिष्यवचः श्रुत्वा सिद्धः सन्तोषसंयुतः ॥

श्रीगुरोश्चरितं कामधेनुं प्राह सविस्तरम् ॥ ४ ॥

अध्यायसारसङ्ग्रहमहेश्वरोऽयम्—

साम्भवेवं शक्रमिताध्याय उवाच

श्रीशो म्हेच्छं याहि न भीस्ते स तथेति ॥

गत्याऽभीतो म्हेच्छन्नृपेणार्चित एव

श्रुत्यत्रेने मत्तमयूरो हि यथा सः ॥ १ ॥

नामधारकः सकौतुकं पुनः पप्रच्छ । सिद्ध, प्रीत्या कथय ।
ज्ञानसागर योगेश सिद्ध, जयाप्रतो वृत्तां कथां कथय ॥ २ ॥
श्रुः श्रीगुरः शूलसोगमहरत् । ततोऽप्रतो वृत्तां कथां कथयेति श्रुत्वा
ततः सिद्धः सविस्तरं कामधुक्चरितमाह ॥ ३-४ ॥ हे शिष्य, यद्गृहे

—? अतिपाठित.

शृणु शिष्यशिरोरत्न मिक्षा यद्भवने कृता ॥
 ततः सन्तोषमापन्नः प्रसन्नोऽभूद्गुरुर्मृशम् ॥ ५ ॥
 सायन्देवद्विजः पूर्णगुरुभक्तिप्रकारवित् ॥
 दृष्ट्वा पूजां कृतां चित्रां तत आनन्दितो गुरुः ॥ ६ ॥
 सायन्देवमुपाहूय श्रीगुरुस्तुष्ट आह तम् ॥
 तवोपरि मम प्रीतिर्मक्तास्त्वद्वंशजा मम ॥ ७ ॥
 इति श्रुत्वा गुरुवचस्तत्पादाम्बुजयोः शिरः ॥
 पुनः पुनः स विन्यस्य विनयावनतोऽब्रवीत् ॥ ८ ॥
 श्रीसद्गुरो जय जय त्वं नरो भासि मायया ॥
 त्वं त्रिमूर्त्यवतारस्ते महिमा श्रुत्यगोचरः ॥ ९ ॥
 त्वं विश्वव्यापको ब्रह्मविष्णुशर्वात्मकः परः ॥
 मानुषं रूपमास्थाय भक्तानुद्धरसीह हि ॥ १० ॥
 महिमानं वर्णयितुं तव शक्तिर्विमो न नः ॥
 एका याचना ममास्तीश कृपया तां शृणुष्व मोः ॥११॥

मिक्षा कृता तस्मिस्तुष्टः प्रसन्नोऽभूत् । सायन्देवोऽपि भक्तिप्रकार-
 श्चित्रां पूजां चक्रे । तत आनन्दितो गुरुस्तुष्टस्तामाहूयाह । तवोपरि
 मम प्रीतिस्त्यद्वंशजा मे भक्ता इति श्रुत्वा सायन्देवः पुनः पुनर्नवा
 विनयेनाह । श्रीगुरो, जय । त्वं मायया नरो भासि । त्रिमूर्त्यवतारस्य
 ते महिमा वेदागोचरः । त्वं विश्वव्यापको ब्रह्मविष्णुशिवात्मको मायया
 नृस्यं घृत्वा भक्तानुद्धरसि ॥९-१०॥ ते महिमवर्णने कः शक्तः ।

मदंशे ये भवंतीश तेभ्यो मक्तिं प्रदेहि ते ॥
 पुत्रपौत्रादिसौख्यं च तथाऽन्तेऽपि च सद्गतिम् ॥१२॥
 इति प्रार्थ्य नमस्कृत्य चिन्तः पुनरब्रवीत् ॥
 मेवां करोमि यवनद्वारि क्रूरः स दैत्यवत् ॥ १३ ॥
 प्रत्यब्दं ब्राह्मणं हन्ति घातकोऽर्ध्वं मामपि ॥
 तदर्थमेव म क्रूर आह्वयत्यतिमन्त्रमम् ॥ १४ ॥
 तत्समीपे मयि गते न प्राणान्मे ग्रहीष्यति ॥
 मरणं मे कुतो दृष्टं चरणं शरणं हि ते ॥ १५ ॥
 सन्तुष्टो गुरुमूर्तिः म मूर्ध्नि दत्त्वाऽभयं शयम् ॥
 मायन्देवं प्राह मा भीक्षितां मा कुरु मा शुचः ॥१६॥
 यवनं याह्यपि क्रूरं मयं त्यक्त्वं च मर्वया ॥
 प्रेम्णा तुष्टः पुनरपि त्वां मक्षं प्रेरयिष्यति ॥ १७ ॥
 आगमिष्यमि यावत्त्वं तावत्तिष्ठामि चात्र तु ॥
 आगते त्वयि मन्तुष्टो गमिष्यामि ततस्त्वितः ॥ १८ ॥

एका याञ्जाऽस्ति ता शृणु ॥ ११ ॥ मदंशे ये भवन्ति तेषां पुत्रादिसौख्यं
 त्वयि भक्तिरन्ते सद्गतिधाम्नु । इति प्रार्थ्य नत्वा पुनराह । यद्द्वारि
 तेषां करोमि स शूरो यवनः प्रत्यब्दं ब्राह्मणं हन्ति घातकोऽप्यापि तदर्थमेव मा
 ससंभ्रमगाहयति । मयि तत्समीपे गते स मे प्राणान्हरिष्यति । ते चरण
 दृष्टमनः कुतो मे मरणम् ॥१२-१५॥ तत् श्रुत्वा उन्मूर्च्छन्मयकर दत्त्वा ।
 मा भीक्षितां मा कुरु । शोकं त्यज । म्रमपि यवनं गच्छ । स प्रेम्णा पुनः
 प्रेरयिष्यति । यावदागामिष्यसि तावत्तिष्ठामि । त्यप्यागते गमिष्यामि ।

अस्माकं त्वं हि मत्तोऽसि तथैव तव वंशजाः ॥
 प्राप्स्यसे त्वममीष्टार्थान्श्रद्धिं यायाच्च सन्ततिः ॥१९॥
 सर्वेऽपि सुखिनः पुत्रपौत्राद्याः श्रीरखण्डिता ॥
 आरोग्यं त्वत्कुले चापि दीर्घायुश्च भविष्यति ॥ २० ॥
 इति लब्धवरो हृष्टः सायन्देवद्विजो ययौ ॥
 यत्र स्थितः स यवनस्त्वरया तमुपागतः ॥ २१ ॥
 कालान्तकोपमो हृष्टो यवनोऽपि तदा द्विजम् ॥
 सायन्देवं निरीक्ष्यैव समभूज्ज्वलितान्तरः ॥ २२ ॥
 कुपितोऽपि द्विजं प्रेक्ष्य विमुखः सन्गृहं गतः ॥
 भीतोऽपि चकितो विप्रो दध्यौ चित्तेन सद्गुरुम् ॥२३॥
 भृशं कुप्येत वस्री चेदग्निं स्पृशति किं तथा ॥
 कृपा यस्योपरि गुरोः किं क्रूरोऽस्य करिष्यति ॥२४॥
 असिष्यति कथं सपौं गरुडस्यार्भकानपि ॥
 तथा गुरुकृपायुक्तं यवनः किं करिष्यति ॥ २५ ॥

स्व मे भक्तस्ते वंशजा अपि मे भक्तास्त्रमिष्टार्थान्प्राप्स्यसे । ते सन्तति-
 श्रद्धिं यायात् ॥१९-१९॥ सर्वेऽपि पुत्राद्याः सुखिनः सन्तु । त्वत्कुले
 श्रीरखण्डिताऽऽरोग्यं दीर्घायुश्चेति लब्धवरो हृष्टः सायन्देवः यवनसमीपं
 ययौ । स च कालान्तकोपमो हृष्टो द्विजं प्रेक्ष्य कुपितोऽपि विमुखो
 गृहं गतः । चकितो भीतोऽपि विप्रः श्रीगुरुं दध्यौ ॥२०-२३॥ वस्री
 (वाळवी) कुपिताऽग्निं स्पृशेत्किं । यदुपरि गुरुकृपा तस्य यवनः किं
 करिष्यति । सपौं गरुडपोतं असति किं । ऐरावतः सिंहं असेत्किं । यदु-

कथमैरावतः सिंहं ग्रसिष्यति तथाऽप्ययम् ॥
 कलिकालभयं नास्य यस्योपरि गुरोः कृपा ॥ २६ ॥
 क्व भयं दारुणं तस्य यच्चित्ते सद्गुरुस्मृतिः ॥
 कालमृत्युं न वाचेते अपमृत्युभयं कुतः ॥ २७ ॥
 मृत्योर्भयं न यस्यास्य कुतस्तु यवनाद्भयम् ॥
 यमादपि भयं नास्ति यस्योपरि गुरोः कृपा ॥ २८ ॥
 एवं स यवनो भीतो गत्वाऽन्तःपुरमातुरः ॥
 भ्रान्तः प्रगाढं ह्युपुप्त्या शरीरमपि विस्मरन् ॥ २९ ॥
 सन्तप्तहृदयो बुद्ध्वा लब्ध्वा प्राणान्तिरुष्ययात् ॥
 परमं कष्टमापन्नो यवनोऽभूत्तदेव हि ॥ ३० ॥
 स्मृतिविस्मृतिसंयुक्तो यवनः प्राह मे द्विजः ॥
 शस्त्रेणावयवान्त्सर्वाञ्छिनत्ति भृशदुःखदः ॥ ३१ ॥
 इत्युक्त्वा ब्राह्मणं स्मृत्वा प्रघावंस्तमुपेत्य सः ॥
 लोलद्गात्रः पदे तस्य प्राह स्वामी त्वमेव मे ॥ ३२ ॥

रि गुरुकृपा तस्य कलिकालभयं न । यच्चित्ते गुरुभयं तस्य कुतो
 मृत्युः । कालमृत्युर्न वाचते कुतोऽपमृत्युः । यदुपरि गुरुकृपा तस्य यमा-
 मृत्योर्भयं न । कुतो यवनाद्भयम् ॥२४-२८॥ स भीतो यवनोऽन्तः-
 पुरं गत्वा भ्रान्तस्तन्व्यं देहं विस्मृत्य तप्तहृदयः प्राणान्तिरुष्ययात्
 स्मृतिविस्मृतियुक्तः सन्प्राह । भृशदुःखदो द्विजः शस्त्रेण मेऽङ्गानि छिनत्ति-
 युक्त्वा ब्राह्मणमुपेत्य लोलद्गात्र आह । त्वमेव मे स्वामी । केन आह-

केन वाऽऽकारितोऽसि त्वं स्वगृहं याहि सत्वरम् ॥
 इति प्रस्थापयामास वस्त्रभूषाः समर्प्य तम् ॥ ३३ ॥
 सन्तुष्टः स द्विजो हृष्टो ग्राममागत्य सत्वरम् ॥
 गङ्गातीरमनुप्राप्तो गुरुदर्शनलालसः ॥ ३४ ॥
 स एत्य श्रीगुरुं दृष्ट्वा सद्भावेन प्रणम्य च ॥
 स्तोत्रैस्तुष्टाव बहुमिस्तद्दृष्टान्तं न्यवेदयत् ॥ ३५ ॥
 सन्तुष्टो गुरुराश्वास्य प्राहाहं दक्षिणां दिशम् ॥
 यास्ये तीर्थानि विद्यन्ते स्थाने स्थानेऽपि तत्र तु ॥ ३६ ॥
 इति श्रुत्वा गुरोर्वाक्यं विनयावनतः करौ ॥
 सन्वायोवाच ते पादसेवकोऽनुचराम्यहम् ॥ ३७ ॥
 शरणे चरणे हित्वा तव भावहरे हरे ॥
 क्षणं स्थातुं न शक्नोमि कृपान्धे देव तारक ॥ ३८ ॥
 सागरोद्धारणायैव यथा गङ्गा हि गां गता ॥
 दर्शनं तेऽद्य नः स्वामिन्दातुमत्रागमः कृतः ॥ ३९ ॥

तोऽसि । सत्वरं गृहं गच्छेति वस्त्रभूषाः समर्प्य प्रस्थापयामास ॥ ३३-
 ३४ ॥ तुष्टो द्विजः शीघ्रं प्रापमेव गुरुदर्शनलालसो गङ्गातीरमेत्य गुरुं
 दृष्ट्वा नत्वा स्तोत्रैः स्तुत्वा कृतान्तं न्यवेदयत् । तुष्टो गुरुस्तमाश्वास्य
 दक्षिणदिशं यास्ये तत्र स्थाने स्थाने तीर्थानि ॥ ३४-३६ ॥ इति श्रुत्वा प्रणतः
 सायन्देव आह ॥ ३७ ॥ अहमन्यागमिष्यामि । भवहारि ते पदं हित्वा
 क्षणं स्थातुं न शक्नोमि । सागरोद्धारणाय यथा गङ्गाऽऽगता तथा नो

भक्तवत्सल ते ख्यातिं को वेदास्मान्न सन्त्यज ॥
 सहैव चागमिष्यामीत्युक्त्वा तच्चरणेऽग्रहीत् ॥ ४० ॥
 विनयावनतस्येत्यं प्रार्थनां तस्य चेद्वरः ॥
 श्रुत्वा सन्तोषमापन्नः श्रीगुरुस्तं तदाऽब्रवीत् ॥ ४१ ॥
 कार्यार्थं दक्षिणां यास्ये सन्ति तीर्थानि दक्षिणे ॥
 दास्यामि दर्शनं मयस्ते पंचदशवत्सरः ॥ ४२ ॥
 तत्र ग्रामसमीपे तु वासो मे नियतो भवेत् ॥
 तदा कलत्रपुत्रैर्मम त्वं दर्शनं कुरु ॥ ४३ ॥
 चिन्तां मा कुर्वरिष्टं ते गतं दुःखं सुखं वस ॥
 इति दत्त्वा करं मूर्ध्नि तस्मै मत्पोकामार्पयत् ॥ ४४ ॥
 इत्याश्वास्य परावर्त्य तं शिष्यैः सह सोऽगमत् ॥
 वैद्यनाथं महाक्षेत्रं यत्रारोग्यभवानिका ॥ ४५ ॥
 शिष्यैः समस्तैः सहितः पदयंस्तीर्थानि सद्गुरुः ॥
 प्राप्य ख्यातं वैद्यनाथं तत्र गुप्तोऽभवत्प्रभुः ॥ ४६ ॥

दर्शनं दातुमागतोऽसि । भक्तवत्सल, ते गतिं (?) को वेद । नास्मास्त्यज ।
 सहायास्य इति पादौ, द्वावौ । नतस्य तस्य प्रार्थनां श्रुत्वा तुष्टो गुरुराह ।
 कार्यार्थं तीर्थान्विनदर्शिक्षेपदिशं गत्वैत्यं पुनर्दर्शनं ते दास्ये । चिन्तां
 माकुर्वरिष्टं दुःखं गतं । सुखं तिष्ठेति मूर्ध्नि करं दत्त्वा सत्पोक्याऽऽश्वास्य
 तं परावर्त्य च सशिष्यो गुरुर्यत्रारोग्यभवानना तद्वैद्यनाथक्षेत्रं गत्वा
 तीर्थानि पश्यन्गुप्तोऽभवत् ॥ ३८-४६ ॥ इति श्रुत्वा नामधारक आह ।

इति सिद्धोदितं श्रुत्वा प्रात्रवीन्नामधारकः ॥

कुतो गुप्तोऽभवच्छिष्या वहवस्ते क वा स्थिताः ॥४७॥

इति तद्वचनं निश्चम्य सिद्धस्तमवोचदशेषवित्स बुद्धः ॥

गुरुसच्चरितं तदेव गङ्गाधरजः कथयिष्यति प्रसङ्गात् ॥४८॥

अग्रतः कथयति प्रविस्तरं प्रश्नमेतमनुसृत्य चोत्तरम् ॥

संभृणोतु विहितैकमानसः श्रोतृवर्ग इह दत्तमानसः ॥ ४९ ॥

(इति)श्रीसिद्धनामधारकसंवादर्ूपेण सरस्वत्याख्यगङ्गाधरा-
त्मजविरचितनरसिंहसरस्वत्युपाख्यानसंक्षिप्तमहाराष्ट्रभाषान्वित-
गुरुचरित्रसमानार्थायां वासुदेवानन्दसरस्वतीयतिविरचितायां
श्रीगुरुसंहितायां ज्ञानकाण्डे चतुर्दशः (अध्यायः)

॥ आदितः श्लोकाः ॥ १६७८ ॥

कुतो गुप्तोऽभूत्तदा शिष्याः क स्थिताः ॥ ४७ ॥ इति श्रुत्वा सर्ववित्सिद्ध
आह । तत्सरस्वती यति ॥ ४८ ॥ अग्रतः कथयति प्र० ॥ ४९ ॥
इति चूर्णिकायां चतुर्दशोऽध्यायः ॥

॥ इति चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

॥ अथ पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

॥ श्रीदत्तात्रेयाय नमः ॥ ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥

धन्या धन्या हि ते वाणी शृणु शिष्यशिखामणे ॥

द्वभक्तिर्हि चरणे गुरोर्लीनोऽसि सर्वथा ॥ १ ॥

त्वं मां पृच्छसि यत्तेन सन्तोषो जायते मम ॥

अन्तर्धाने गुरोर्वन्मि कारणं शृणु सादरम् ॥ २ ॥

प्रसृतो महिमाऽस्यात्र ततो लोका अनेकशः ॥

दर्शनार्थं समायान्ति दूरतोऽपि सकामनाः ॥ ३ ॥

साधवोऽसाधवो धूर्ता अखिला अपि सद्गुरोः ॥

वयं शिष्या भविष्याम इत्यायान्ति कलौ सति ॥ ४ ॥

भूत्वाऽपि भार्गवो रामः कृत्वा निःक्षत्रियां महीम् ॥

दत्त्वा द्विजेभ्यः पाश्चात्पलवणोदतटं गतः ॥ ५ ॥

अध्यायसारसंग्रहश्लोकोऽयम्—

चित्रपदोक्तिः ईशस्तीर्थगमाय स शिष्यान् ॥

पञ्चदशे कथयित्वा तद्विधिभैरवदेव ॥ १५ ॥

सिद्ध आह । धन्या ते वाणी । हे शिष्यशिखामणे शृणु । ते गुरुपदे
ददा भक्तिर्लीनोऽसि । ते प्रश्नान्ते तोषोऽन्तर्धानकारणं शृणु । गुरुमहिमा
प्रसृतोऽतोऽनेके दूरादर्शनार्थं सकामत्वेनायान्ति ॥ १-३ ॥ अत्र कलौ
साधवोऽसाधवो धूर्ता अपि शिष्या भविष्याम इत्यागमिष्यन्ति । भार्गव-
रामो निःक्षत्रां महीं कृत्वा द्विजेभ्यो दत्त्वाऽब्धितटं गतः । तत्रापि

हत्वा भूपान् द्विजेभ्यो भृगुपतितनयो दत्तवान्त्सर्वभूमि
तस्यौ तप्तुं तपोऽसौ पुनरवनिसुरा याचमानास्तमाहुः ॥

स्वं दत्त्वाऽपि क्षमां तां ननु कथमधितिष्ठस्यपीत्यञ्चितोऽन्या-
मादायास्थाद्भृगुस्तं पुनरपि च गत्वा याचमाना महाथाः ॥६॥

सद्यदक्षिणत उत्तमं धृतं कौकणाख्यममलं स भूतलम् ॥
तत्प्रदाय जलधौ तिरोऽभवद्याचमानमुखजातशंकितः ॥ ७ ॥

तद्देव गुरुमूर्तिरत्र तु प्राविरास भवमृक्तिहेतवे ॥
याचते स्म तु जनो बहून्वरान्साधु नेदमिति सोऽभवच्चिरः ॥८॥

वरं दातुमीशोऽप्यनीशो भवेत्किं
जगद्व्यापकोऽसौ वरैर्नेश्वरैः किम् ॥
विचिन्त्येति पात्रानुसारेण दास्यं-
स्तिरोऽभूच्चिरोभूतमायः समोयः ॥ ९ ॥

श्रीगुरुस्त्वेकदा शिष्यानाह्वय सकलानपि ॥
तिरोभवितुमिच्छन्तंस्तीर्थयात्रां न्यवेदयत् ॥ १० ॥

याचमाना द्विजास्तमेत्य दत्तभूमौ कथं तिष्ठसीत्याहुः । पुनः सोऽन्नेत्य
भुवमादृतवान् ॥ ४-६ ॥ सद्यदक्षिणत उ० ॥ ७ ॥ तद्देव गुरुः
॥ ८ ॥ वरं दातुमी० ॥ ९ ॥ श्रीगुरुस्तिरोधानमिच्छन्सर्वशिष्यानाह्वया
ह ॥ भो शिष्यास्तीर्थयात्रां गच्छत ॥ १० ॥ श्रीशेले पुनर्मे दर्श-

१ विप्राः २ अधिशीदस्थानां कर्म ३ तिरोहितः [गुप्तः] ४ तिरोभू-
माया यस्मात् ५ सोपाधिक ईश्वरः

नृसिंहमुनिराहेदं मोः शिष्या गच्छताधुना ॥
 तीर्थयात्रां दर्शनं मे श्रीशैले भवतां भवेत् ॥ ११ ॥
 इति श्रुत्वा गुरुक्ति ते सर्वेऽस्य जगृहुः पदम् ॥
 गुरुराज कृपामूर्ते किमघास्मानुपेक्षसे ॥ १२ ॥
 त्वत्पाददृष्टिमात्रेण सर्वतीर्थानि नः खलु ॥
 श्रीगुरोश्चरणे हित्वा क्व गन्तव्यं न विग्रहे ॥ १३ ॥
 सर्वतीर्थानि सन्ति श्रीगुरुपाद इति श्रुतिः ॥
 शास्त्राणामपि सिद्धान्त एव एव सुनिश्चितः ॥ १४ ॥
 सन्निधाने निधाने तु कः पर्यटति काननम् ॥
 कल्पवृक्षं परित्यज्य को दूरं याति वैवुरम् ॥ १५ ॥
 श्रीगुरुस्तान्पुनः ग्राह शिष्याः सन्यासिनो वयम् ॥
 पञ्चाहं नैव चास्माभिरेकत्र क्रियते स्थितिः ॥ १६ ॥
 चतुर्थाश्रममासाद्य तीर्थानि श्रुवि सेव्यताम् ॥
 ततः स्थिरीकृते चित्ते त्वेकवासः प्रशस्यते ॥ १७ ॥

भविष्यतीति श्रुत्वा ते पादौ धृत्वाऽऽहुः । कृपान्धेऽस्मानुपेक्षसे किं
 त्वत्पददर्शनान्नः सर्वतीर्थानि सद्विला क्व गन्तव्यं न जानीमः । त्वत्पदे
 सर्वतीर्थानीति श्रुतिशास्त्रसिद्धांतः । सन्निधाने निधाने क्व पर्यटनम् ।
 कल्पवृक्षं हिला को वैवुरं गच्छेत् । श्रीगुरुग्रह । वयं संन्यासिन एकत्र
 पञ्चाहं न स्येयम् । तीर्थानि सेव्यानि । ततो मनः स्थिरीकृत्येकवासः

मद्वाक्यतो विशेषात्स्वाश्रमधर्मो हि सेव्यताम् ॥
स्नात्वा तीर्थानि यतयः समागच्छन्तु मां पुनः ॥१८॥

श्रीशैले बहुधान्याख्ये संवत्सर उपेत्य माम् ॥
सर्वे मिलन्तु तत्रैव दर्शनं मे भविष्यति ॥ १९ ॥

इति श्रीगुरुणाऽऽदिष्टाः सर्वे शिष्याः पुनर्गुरोः ॥
दृढं धृत्वा पदे दीनास्तमूचुर्नामधारक ॥ २० ॥

श्रीगुरो भवतो वाक्यं प्रमाणं नः सुसम्मतम् ॥
द्रेष्टुं तीर्थानि यास्यामो निश्चयेन महीतले ॥ २१ ॥

गुरुवाक्यं न गृह्णाति यः स यास्यति रौरवम् ॥
गृहं यमपुरे तस्य स वै नरकभाक्सदा ॥ २२ ॥

तीर्थे कस्मिन्क गतव्यमाज्ञापय गुरुत्तम ॥
चित्ते धृत्वा दृढं वाक्यं स्वामिन्गच्छामहे वयम् ॥२३॥

भवान्यथाऽऽज्ञापयति गच्छामोऽद्य तथैव हि ॥
अस्माकं तव वाक्यं हि भोः स्वामिन्सर्वसिद्धिदम् २४

प्रशस्यते ॥११-१७॥ मद्वाक्यात्स्वाश्रमधर्मः सेव्यः । भो यतयस्तीर्थ-
यात्रां कृत्वा श्रीशैले बहुधान्येऽन्दे मे दर्शनं भविष्यति ॥१८-१९॥
इति गुरुणाऽऽज्ञप्ताः शिष्याः पदे धृत्वोचुस्ते वाक्यं नः प्रमाणं मतम् ।
तीर्थं द्रष्टुं यास्यामः । यो गुरुवाक्यं न गृह्णाति तस्य यमपुरे रौरवनाकं
गृहम् । ते पदे धृते । स्वामिन्, केषु तीर्थेषु गन्तव्यं तदाज्ञापय ।
तद्दृष्टिं दृढं धृत्वा यास्यामः । ते वाक्यं नः सर्वसिद्धिदमिति धृत्वा प्रसन्नो

इति शिष्यवचः श्रुत्वा प्रसन्नवदनो गुरुः ॥
 तत आज्ञापयामास तीर्थयात्रां यथायथम् ॥ २५ ॥
 ब्रह्माण्डगोले विख्यातस्तीर्थराजो विशेषतः ॥
 काशी तां प्राप्य भजत गङ्गां मागीरर्थां शुभाम् ॥ २६ ॥
 मागीरधीतीरयात्रा पवित्रा पष्टियोजना ॥
 पष्टिकृच्छ्रफला गङ्गाद्वारं तु द्विगुणं स्मृतम् ॥ २७ ॥
 यमुनातटयात्रा तु स्मृता विंशतियोजना ॥
 तावत्कृच्छ्रफलं तत्र सावधानोऽवधारय ॥ २८ ॥
 सरस्वती महागङ्गा कन्यकाऽपीह भूमिगा ॥
 चतुर्विंशतिकृच्छ्राप्तिश्चतुर्विंशतियोजना ॥ २९ ॥
 यावन्ति योजनानीह तावत्कृच्छ्रफलं मतम् ॥
 पितृत्सिर्यज्ञफलं ब्रह्मलोकश्च शाश्वतः ॥ ३० ॥
 बरुणा च कुशावती शतद्रुश्च विपाशका ॥
 शरावती वितस्ता च तथाऽसिन्धी मनोहरा ॥ ३१ ॥

एस्तीर्थयात्रामाह । ब्रह्माण्डे तीर्थराजः प्रयागः ख्यातः काशी च तत्र गङ्गा
 न्या । मागीरधीयात्रा पष्टियोजना पष्टिकृच्छ्रफला च । गङ्गाद्वारे
 द्विगुणम् । यमुनायात्रा विंशतियोजना तावत्कृच्छ्रफलं च ॥ २०-२८ ॥
 स्मृते सरस्वती चतुर्विंशतियोजना । तावत्कृच्छ्रफला च । सर्वत्र यावन्ति
 योजनानि तावन्तः कृच्छ्राः । पितृत्सिर्यज्ञफलं ब्रह्मलोकाप्तियेति सर्वत्र ।
 रणा-कुशावती-शतद्रु-विपाश-शरावती-वितस्ताऽसिन्धी-मन्दूषा-

मरुद्वृषा नदी चैव तथा मधुमती शुभा ॥
 पयस्वतीधृतवतीतीरयात्रा विधीयताम् ॥ ३२ ॥
 या तु देवनदी प्रोक्ता विख्याता भूमिमण्डले ॥
 यात्रा तस्याः पञ्चदशयोजनानि फलं तथा ॥ ३३ ॥
 यावन्ति योजनानीह तावत्कृच्छ्रा इतीरितम् ॥
 स्नानात्पवित्रतां याति ब्रह्महत्यादि नश्यति ॥ ३४ ॥
 चन्द्रभागा रेवती च सरयूर्गोमती तथा ॥
 वेदिका कौशिकी नित्यजला मन्दाकिनीति च ॥ ३५ ॥
 श्रेष्ठा सहस्रवक्त्रा च पूर्णा पुण्यनदी तथा ॥
 अरुणा बाहुदा चैव प्रोक्ता षोडशयोजना ॥ ३६ ॥
 बहु पुण्यं यत्र नदीसंगमस्तत्र चाप्लवात् ॥
 त्रिवेणीक्षानफलदः सङ्गः स्नायाच्चतस्ततः ॥ ३७ ॥
 वैरोचनी सन्निहितं पुष्करं तीर्थमृत्तमम् ॥
 तथा फल्गुनदी श्रेष्ठा गयाक्षेत्रं महाफलम् ॥ ३८ ॥

मधुमती—धृतवती—यात्रा विधीयताम् । देवनद्याः पञ्चदशयोजनफलं ।
 स्नानात्पवित्रता ब्रह्महत्यादिनाशश्च । चन्द्रभागा रेवती गोमती वेदिका
 कौशिकी नित्यजला मन्दाकिनी सहस्रवक्त्रा पूर्णा पुण्यनदी बाहुदारुणा बहु-
 फला । यत्र नदीसङ्गस्तत्र स्नानात्त्रिवेणीक्षानफलम् ॥ ३९-३७ ॥ वैरोचनी
 पुष्करतीर्थं कुरुक्षेत्रं महापुण्यम् । श्रीशैलोऽनन्तो रामेश्वरः सेतुः श्रीक्ष-

नारायणो वदर्यो चालकानन्दाऽतिपुण्यदा ॥
 कुरुक्षेत्रं महापुण्यं श्रीशैलोऽनन्त एव च ॥ ३९ ॥
 रामेश्वरः सेतुबंधे श्रीरङ्गः पद्मनाभकः ॥
 नैमिपारण्यतीर्थं च मनोहृत्पुरुषोत्तमः ॥ ४० ॥
 स्थान्महालयतीर्थं यत्पितृणामतिवृत्तिदम् ॥
 द्विचत्वारिंशत्कुलानि स्वर्गं यास्यन्ति वै यतः ॥ ४१ ॥
 केदारः कोटिरुद्रश्च नर्मदा च महाकला ॥
 मातृकेशः कुञ्जतीर्थं तथा कोकामुखी घरा ॥ ४२ ॥
 प्रसादतीर्थं विजयं चन्द्रतीर्थं तथैव च ॥
 गोकर्णं शङ्कर्णं च लाने एते मनोहरे ॥ ४३ ॥
 अयोध्या मथुरा काशी द्वार्वती मोक्षदा पुरी ॥
 शालग्रामश्च शवलग्रामो मुक्तिप्रदः स्मृतः ॥ ४४ ॥
 गोदावरीतीरयात्रा सा पद्मयोजनसम्मिता ॥
 अनन्तमहिमा यस्या वाजपेयफलप्रदः ॥ ४५ ॥
 सव्येन तटयात्रां यो गोदावर्याः करिष्यति ॥
 त्रिवारं स महापापमुक्तो ज्ञानी भविष्यति ॥ ४६ ॥

पद्मनाभः पुरोत्तमः सेन्यः । महालयतीर्थं पितृभृदि द्विचत्वारिंशत्कुलो-
 द्दत्तं च । नैमिपारण्य केदारः कोटिरुद्रश्च सेन्यः नर्मदा च महाकला ।
 मातृकेशः कुञ्जतीर्थं कोकामुखी प्रसादतीर्थं गोकर्णः शङ्कर्णश्चायोध्या
 मथुरा काशी द्वार्वती शालग्रामः शवलग्रामश्च मुक्तिप्रदः ॥३८-४४॥
 गोदावरीयात्रा पद्मयोजना वाजपेयफलदा । सव्येनत्रिवारं तटयात्रातो
 महापापहानिर्ज्ञानं च ॥४५-४६॥ भीमेश्वरञ्जलपुण्यतीर्थे प्रयागसमे ।

प्रयागेन समाने द्वे तीर्थे परमपावने ॥
 भीमेश्वरं वञ्जराख्यं सङ्गमञ्चेति चे विदुः ॥ ४७ ॥
 कुशतर्पणतीर्थं च श्रुतं द्वादशयोजनम् ॥
 गोदाब्धिसङ्गमोऽयं पट्टत्रिंशत्कृच्छ्रफलप्रदः ॥ ४८ ॥
 पूर्णानदीतीर्थयात्रा त्रिंशद्योजनपुण्यदा ॥
 कृष्णावेणी पञ्चदशचरकृच्छ्रफलप्रदा ॥ ४९ ॥
 तुङ्गभद्रातीरयात्रा स्मृता विंशतिकृच्छ्रदा ॥
 पम्पासरः पवित्रं स्यादनन्तमहिमाऽस्य तु ॥ ५० ॥
 तथा हरिहरक्षेत्रे सर्वपापापहारके ॥
 भीमातटं पर्यटतो दशकृच्छ्रफलप्रदम् ॥ ५१ ॥
 पाण्डुरङ्गो मातुलिङ्गं गन्धर्वपुरमुत्तमम् ॥
 तत्र तीर्थान्यनेकानि देवा अपि च कामदाः ॥ ५२ ॥
 तद्ग्रीमामरजायोगे कोटितीर्थानि सन्ति हि ॥
 कल्पवृक्षोपमोऽश्वत्थवृक्षः सकलकामदः ॥ ५३ ॥

कुशतीर्थं द्वादशकृच्छ्रफलम् । गोदाब्धिसङ्गमः पट्टत्रिंशत्कृच्छ्रफलप्रदः ।
 पूर्णानदी त्रिंशद्योजनपुण्या कृष्णावेणी च पञ्चदशकृच्छ्रफलदा । तुङ्ग-
 भद्रा विंशतिकृच्छ्रफलदा । पम्पासरः पवित्रम् । हरिहरक्षेत्रं सर्वपापहरम् ।
 भीमातटयात्रा दशकृच्छ्रफलदा । पाण्डुरङ्गो मातुलिङ्गं च पवित्रम् । गन्धर्व-
 पुरेऽनेकतीर्थदेवाः कामदाः । भीमाऽमरजायोगे कोटितीर्थानि । तत्र

ऋषिहतीर्थमश्वत्थसम्युखे च तदुत्तरे ॥

अस्ति वाराणसी काशी सर्वपापहरा परा ॥ ५४ ॥

तत्प्राक्ष्यापविनाशाख्यं तीर्थं परमपावनम् ॥

ततोऽग्रतो रुद्रपादतीर्थं सकलपापहृत् ॥ ५५ ॥

चक्रतीर्थं स्थितं यत्र केशवो देवनायकः ॥

कोटितीर्थं ततो ज्ञेयं ततो मन्मथतीर्थकम् ॥ ५६ ॥

कल्लेश्वरो यत्र तत्र साक्षाद्गोर्णकं स्मृतम् ॥

गन्धर्वपूरः सिद्धभूमिः पुरी माऽनुपमा मुनि ॥ ५७ ॥

इष्टार्थसिद्धिर्द्राक्तेषां येऽनुतिष्ठन्ति तत्र तु ॥

कल्पवृक्षो यत्र तत्र किं किं न म्यान्तु काञ्चित् ५८

जनन्तपुण्यफलदः काकिणीसङ्गमः परः ॥

प्रयागसङ्गमसम एव भीमा महाफला ॥ ५९ ॥

तुङ्गमद्रा वरनदी मङ्गमोऽस्या महाफलः ॥

मलापहासङ्गमश्च शतजन्माघनाशनः ॥ ६० ॥

ल्पवृक्षोऽश्वत्थः कामदः । तत्र ऋषिहतीर्थं तदुत्तरे पापघ्नी वाराणसी
 व्याख्यातनं पापविनाशतीर्थं ततोऽग्रतोऽथहृद्रुद्रपादतीर्थं ॥४७-५९॥
 तत्र सन्निधी चक्रतीर्थम् । ततः परं कोटितीर्थं मन्मथतीर्थं च ॥ ५६ ॥
 तत्र कल्लेश्वरान्तर्गोर्णकम् । गन्धर्वपुरं सिद्धभूमिः । अत्रानुष्ठानार्च्छीरसिद्धिः ।
 कल्पवृक्षस्तत्र किं न सिष्येत् । काकिणीसङ्गमोऽनन्तफलः प्रयागसमः ।
 तुङ्गमद्रा वरदा अस्याः सङ्गमो महाफलः । मलापहासङ्गमः शतजन्मा-

निवृत्तिसङ्गमथापि ब्रह्महत्यानिवारकः ॥
 भोः शिष्या गच्छत प्रीत्या पापनाशो भविष्यति ॥६१॥
 यदा बृहस्पतिः सिंहाराशिं गच्छति वै तदा ॥
 गोदावरीं समागम्य वर्षं गङ्गाञ्च तिष्ठति ॥ ६२ ॥
 कन्यागते गुरौ चैव गङ्गा कृष्णायुता भवेत् ॥
 तुलागते गुरौ तुङ्गमद्रा गङ्गायुता भवेत् ॥ ६३ ॥
 गोपतौ कर्कटस्थेऽपि तथैव च मलापहा ॥
 स्नानादेवात्र सर्वेषां ब्रह्महत्याघषक्षतिः ॥ ६४ ॥
 भीमाकृष्णासङ्गमे तु स्नानाच्छुद्धो भवेन्नरः ॥
 पष्टिजन्मसु सद्विप्रकुले स च भविष्यति ॥ ६५ ॥
 तुङ्गमद्रासङ्गमोऽपि ततस्त्रिगुणपुण्यदः ॥
 निवृत्तिसङ्गमथापि चतुर्गुणफलस्ततः ॥ ६६ ॥
 पातालगङ्गास्नानं तु महिकार्जुनदर्शनम् ॥
 ततः षड्गुणपुण्यं यत्पुनरावृत्तिनाशनम् ॥ ६७ ॥

१. घटत् । निवृत्तिसङ्गमो ब्रह्महत्याहरः । एवमाचीर्णात्पापविनाशः । बृहस्पती
 सिंहगे गोदावरी, कन्यागते च कृष्णा, तुलागते तुङ्गमद्रा, कर्कटस्थे
 मलापहा च गङ्गायुता भवेत् । तदा तत्र स्नानादिना ब्रह्महत्याघषनाशः
 ॥६७-६४॥ भीमाकृष्णायोगे स्नानाच्छुद्धिः पष्टिजन्मसु विप्रत्वं । तुङ्ग-
 मद्रासङ्गमे ततस्त्रिगुणं पुण्यम् । निवृत्तिसङ्गमे चतुर्गुणम् । पातालगङ्गा-
 स्नानं महिकार्जुनदर्शनं च षड्गुणफलम् । न पुनर्जन्म च ॥६९-६७॥

युगालयं द्विगुणपुण्यं कावेरीसिन्धुसङ्गमः ॥
 पुण्यं पञ्चदशगुणः कृष्णाब्धोरमितः स्मृतः ॥ ६८ ॥
 महानदी ताम्रपर्णी महापुण्यप्रदाऽऽपृवात् ॥
 कृतमालानदी चापि सर्वपापापहारिणी ॥ ६९ ॥
 पयस्विनीनदी श्रेष्ठा तथैव भवनाशिनी ॥
 सर्वपापापहृच्चैव समुद्रस्कन्ददर्शनम् ॥ ७० ॥
 शोपाद्रिः श्रीरङ्गनाथः पद्मनामस्तथैव च ॥
 पूज्यः श्रीमदनन्तश्च महिष्कार्जुन उत्तमः ॥ ७१ ॥
 समस्ततीर्थैः समानं कुम्भकोणं सुपुण्यदम् ॥
 कन्याकुमारिकामत्स्यतीर्थस्नानाच्च तारकम् ॥ ७२ ॥
 पश्चितीर्थं च रामेश्वरनुष्कोट्याख्यतीर्थकम् ॥
 रङ्गनाथसमीपं च कावेरीतीर्थमृत्तमम् ॥ ७३ ॥
 पुष्टमध्वन्द्रकुण्डं महालक्ष्मीपुरं महत् ॥
 स्मृता दक्षिणकाशीति करवीरपुरं परम् ॥ ७४ ॥

युगालयं द्विगुणपुण्यम् । कृष्णाब्धिसङ्गमे कावेरीसिन्धुसङ्गमे च पुण्यं,
 पञ्चदशगुणम् । ताम्रपर्णी महापुण्या । कृतमाला सर्वपापहरा । पयस्विनी
 मरुहा । सर्वपापहृत्समुद्रस्कन्ददर्शनं च ॥ ६८-७० ॥ शोपाद्रिः श्रीरङ्गनाथः
 पद्मनामः श्रीमदनन्तो महिष्कार्जुनश्च पूज्यः । सर्वतीर्थकुण्डं कुम्भकोणम् ।
 कन्याकुमारी, मत्स्यतीर्थं, पश्चितीर्थं, रामेश्वरनुष्कोटितीर्थं, रङ्गनाथ-
 समीपे कावेरीतीर्थम् ॥ ७१-७३ ॥ पुरयोत्तमध्वन्द्रकुण्डं च पापहृत् ।

इदं क्षेत्रं मुनि ख्यातमनुष्ठानात् त्र्यहं त्विह ॥
 नरो लब्धाखिलामीष्टः परमार्थं लभेद्द्रुतम् ॥ ८२ ॥
 ततो युगालयं तीर्थं दर्शनादेव मुक्तिदम् ॥
 ततः शूर्पालयं तीर्थं परमं पावनं स्मृतम् ॥ ८३ ॥
 विश्वामित्रसुनेः स्थानं पावनं भगवत्पि ॥
 तथा मलापहाकृष्णासङ्गमः सर्वदोषहा ॥ ८४ ॥
 अपिस्तु कपिलः साक्षाद्विष्णुमूर्तिस्तदाश्रमः ॥
 महातीर्थं ततो यत्र कृष्णा चोत्तरवाहिनी ॥ ८५ ॥
 महाक्षेत्रं ततो यत्र कृष्णा चोत्तरवाहिनी ॥
 एकवारं मन्त्रजपात्कोटिजाप्यफलं लभेत् ॥ ८६ ॥
 कैदारेश्वरतीर्थं च ततः पीठापुरं त्विह ॥
 दत्तात्रेयो महादेव आस्ते नित्यं सनातनः ॥ ८७ ॥
 ख्यातं ततो महातीर्थं वरो मणिगिरिस्त्विह ॥
 बहुकालं तपस्तेषुर्वन्याः सप्तर्षयोऽमलाः ॥ ८८ ॥

ज्ञानादखिलार्थोत्पत्तिः ॥७७-८२॥ ततो युगालयं दर्शनम्मुक्तिदम् ।
 ततः पावनं शूर्पालयं च । तथा विश्वामित्रस्थानं यत्र भगवती मलापहा
 कृष्णासङ्गमः । सर्वदोषहृत् । ततः कपिडाश्रमः यत्र कृष्णोत्तरवाहिनी
 तत्र महातीर्थं एकमन्त्रजपात्कोटिफलम् । ततः कैदास्तीर्थं । ततः पीठापुरं
 यत्र दत्तात्रेय आस्ते । ततो महातीर्थं मणिगिरिर्यत्र सप्तर्षयस्तपस्तेषुः ।

ऋषभाद्रिर्महापुष्यः कल्याणनगरं तथा ॥
 तत्र तीर्थनिषेवी यः स भूयो नैव जन्मभाक् ॥ ८९ ॥
 पट्टियज्ञफलं चाहोबलदर्शनतो नृणाम् ॥
 श्रीरङ्गदर्शनाच्चापि न पुनर्जननं नृणाम् ॥ ९० ॥
 भजताशेषतीर्थानि भूमिष्ठानि विघ्नानतः ॥
 रजस्वला यदि नदी स्नानादोपस्तदा भवेत् ॥ ९१ ॥
 आरभ्य कर्कसंक्रान्ति रवेर्मासद्वयं त्यजेत् ॥
 नदीतीरस्थितानां तु नैव दोषो विशेषतः ॥ ९२ ॥
 वर्षाकाले विशेषेण सर्वा नद्यो रजस्वलाः ॥
 रजोदोषे तु सम्प्राप्ते ज्यहं स्नानादि वर्जयेत् ॥ ९३ ॥
 भागीरथी चन्द्रभागा तथा सिन्धुश्च गौतमी ॥
 नर्मदा शरयूश्चासां न स्नानं रजसि ज्यहम् ॥ ९४ ॥
 ग्रीष्मेऽतीति सर्वनद्यो दशाहं हि रजस्वलाः ॥
 वापीकूपतडागाद्या अहोरात्रं रजस्वलाः ॥ ९५ ॥

ऋषभाद्रिर्महापुष्यः । कल्याणनगरं मुक्तिदम् । अहोबलदर्शनं, पट्टियज्ञ-
 फलम् । श्रीरङ्गदर्शनाच्च पुनर्जन्म ॥ ८३-९० ॥ एवं विधिना तीर्थानि
 भजत । यदा रजस्वला नदी तदा स्नाने दोषः ॥ ९१ ॥ कर्कसंक्र-
 ण्तिमारभ्य मासद्वयं नदीतीरस्थान्विनाऽन्येषां नदीस्नाने दोषः । वर्षा-
 कालेऽसर्वा नद्यो रजस्वलास्तदा ज्यहं न स्नानादि । भागीरथीचन्द्र-
 भागासिन्धुगौतमीशरयूनर्मदानां ज्यहं रजः । वर्षासु सर्वासां दशाहं

नदी रजस्वला ज्ञेया यद्दिने नूतनोदकम् ॥
 तदा स्नानान्महादोषस्ततो वर्ज्यं पुरोक्तवत् ॥ ९६ ॥
 एष साधारणः पक्षः कथितस्तीर्थसेवने ॥
 स्नानक्षौरोपवासादिविधिमाचरतेक्षणं ॥ ९७ ॥
 इति श्रुत्वा श्रीगुरुक्तिं मतिं कृत्वा दृढां नतिम् ॥
 कृत्वोष्ठुः कामधुक्ते वागित्युक्त्वा ते ययुरतथा ॥ ९८ ॥
 गुरुक्तिं ते गुरुकृत्य प्रययुर्नामधारक ॥
 अप्रकाशतया तस्थौ श्रीगुरुः सेवकस्त्वहम् ॥ ९९ ॥
 इतोऽग्रतः काथसारं श्रोतृणां सुमनोहरम् ॥
 सर्वेष्टदं वक्ति गङ्गाधरपुत्रः सरस्वती ॥ १०० ॥
 क्षणे क्षणे ब्रह्मरसानुसेवी
 हातुं क इच्छेद्वृचिमस्य मावी
 रुचिं रसानां रसिकस्त्यजेत्किं
 त्वीदृक्परार्थोऽन्यरसो भवेत्किम् ॥ १०१ ॥

रजस्वलात्वं वापीकूपतडागानामहोरात्रम् । यद्दिने नवोदकं तद्दिने
 रजस्वलात्वम् । तदा स्नानान्महादोषः । न तीरस्थानाम् । एष साधारणो
 विधिः कथितः । विधिना तु क्षौरस्नानोपवासादि कार्यम् । इति श्रुत्वा
 सर्वे गुरुं नत्वा गुरुवाक्यामधेनुरित्युक्त्वा ते जग्मुः । मया तु सेवार्थं
 श्रीगुरुसन्निधौ स्थितिः कृता । इतः परं मनोहरं चरित्रं तत्सरस्वती

१ तीर्थदर्शनात् २ प्रसादरूपेण साकृत्य ३ अहं तु सेवको भूया
 तदग्रे स्थितोऽभव ४ माविकः.

गुरुचरित्रमिदं खलु कामधुक् श्रवणलालसनापरकामधुक् ॥
इत उतापि समग्रपुंमर्थदं शृणुत चित्रचरित्रमनर्थदम् ॥ १०२ ॥

(इति) श्रीसिद्धनामधारकसंवादरूपेण सरस्वत्याख्यगङ्गाधरा-
त्मजविरचितनरसिंहसरस्वत्युपाख्यानसंज्ञितमहाराष्ट्रभाषान्वित-
गुरुचरित्रसमानार्थायां वासुदेवानन्दसरस्वतीयविरचितायां
श्रीगुरुसंहितायां ज्ञानकाण्डे पंचदशः (अध्यायः) ॥

॥ आदितः श्लोकाः ॥ १७८० ॥

चक्षति ॥९२-१००॥ क्षणे क्षणे त्र० ॥ गुरुचरित्रमिदं ॥ १०१-
१०२ ॥ इति चूर्णिकायां पंचदशोऽध्यायः ॥

॥ इति पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

॥ अथ षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

॥ श्रीदत्तात्रेयाय नमः ॥

श्रीः ॥ विनयावनतः प्राह सच्छिष्यो नामधारकः ॥

स्वामिन्गुरुचरित्रं मे सिद्धयोगिन्प्रदाग्रतः ॥ १ ॥

पात्रार्थै के गताः शिष्याः सेवार्थै केऽवशेषिताः ॥

गुरुणा स्वातिकं सिद्ध कथयस्वाग्रतः कथाम् ॥ २ ॥

इति शिष्यवचः श्रुत्वा तुष्टः सिद्धमुनिर्जगौ ॥

नामधारक घन्योऽसि गुरुभक्तशिखामणे ॥ ३ ॥

मायया तन्द्रितं चित्तं गुरुचर्चाधभावतः ॥

बुद्धं प्रश्नेन ते लब्धं सुखं मे चरितं स्मृतेः ॥ ४ ॥

मम प्राणसखस्त्वं हि सच्छिष्यो नामधारक ॥

त्वद्योगान्मे सुखं लब्धं चरितं स्मृतमादितः ॥ ५ ॥

अध्यायसारसंग्रहस्योक्तोऽयम्—

षोडशे गुरुयोद्धतात्मने धौम्यशिष्यचरितोपदेशतः ॥

ब्राह्मणाय विदमर्षयद्गुरुद्रोहिणेऽल्पमनुत्तचेतसे ॥ १ ॥

श्रीः ॥ विनतो नामधारक आह । स्वामिन्प्रतो गुरुचरित्रं वद ।
पात्रार्थ के गताः सेवार्थ के स्थितास्तद्बद्ध । इति श्रुत्वा तुष्टः सिद्ध आहं

॥ १-३ ॥ हे भक्तबुद्धामणे, मच्चित्तं निद्रितमपि ते प्रश्नेन बुद्धं, सुखं लब्धं,
च मे प्राणसखः सच्छिष्यः, त्वद्योगादादितश्चरितं स्मृतम् ॥ ४-५ ॥

श्रान्तः संसृतितापेन कष्टेनाहं मुपीडितः ॥
 त्वयाऽमृतकथासिन्धौ प्रक्षिप्तः श्रान्ततां गतः ॥ ६ ॥
 त्वयाऽघोषकृतं साधु सन्तुष्टो मनसा भृशम् ॥
 नन्दते ते कुलं पुत्रार्थिर्दन्यं द्वारि नैव ते ॥ ७ ॥
 गुर्बनुग्रहवालस्त्वं लोके मान्यो भविष्यसि ॥
 सन्देहो माऽस्तु हस्तं मे वहै स्याः सर्वभृतियुक् ॥ ८ ॥
 विस्तराद्बन्धि चरितं श्रीगुरोः कामधुग्वरम् ॥
 अप्रकाशतया तस्थौ गुरुर्वैद्येशसन्निधौ ॥ ९ ॥
 तीर्थाटनाय शिष्यास्ते गता गुर्वाज्ञया यदा ॥
 तदाऽहमभवं श्रीमत्पादसेवापरोऽनिशम् ॥ १० ॥
 संवत्सरं वैद्यनाथे रहोऽब्दं सद्गुरुः स्थितः ॥
 यन्नारोग्यभवान्यम्बा तत्स्थानं सुमनोहरम् ॥ ११ ॥
 आगतो ब्राह्मणः कश्चित्सद्गुरौ तत्र तिष्ठति ॥
 विलोक्य श्रीगुरुं भक्त्या साष्टाङ्गं प्रणनाम ह ॥ १२ ॥

पर्यटनेन श्रान्त मां त्वं कथागृताब्धिमध्ये क्षितवानसि । शान्तोऽभव ।
 त्वया साधूपकृतम् । भृशं तुष्टोऽस्मि । पुत्रार्थेस्ते कुलं नन्दते । ते द्वारि न
 दैन्यम् ॥ ६-७ ॥ गुर्बनुग्रहपात्रस्त्वं लोकमान्यो भविष्यसि । सन्देहो
 माऽस्तु । हस्तं गृहाण ॥ ८ ॥ कामधुक्चरित्रं विस्तराद्बन्धि । वैद्येश-
 समीपेऽप्रकाशतया श्रीगुरुस्तस्थौ । शिष्यास्तीर्थाटनाय गताः । अहं
 पादसेवापरोऽभवम् । यन्नारोग्यभवानी तत्र वैद्यनाथेऽब्दपर्यन्तं गुरु-
 स्तस्थौ । तत्रैको ब्राह्मण एव भक्त्या गुरुं साष्टाङ्गं नत्वा पादयोः शीर्षि

विन्यस्य पादयोः शीर्षं स्तुत्वा स्तोत्रैरनेकशः ॥
 अज्ञानाब्धौ निमग्नं मां स्वामिस्तारय तारय ॥ १३ ॥
 तपस्तप्तं बहुदिनं मनोऽद्यापि न मे स्थिरम् ॥
 न ज्ञायते किमपि मे सन्मार्गो नापि दृश्यते ॥ १४ ॥
 ज्ञानं विना तु तपस आयासो व्यर्थ एव हि ॥
 भवतो दर्शनादद्य प्रहृष्टं मम मानसम् ॥ १५ ॥
 बहुकालं न हि कृता गुरुसेवाऽत एव किम् ॥
 न ज्ञायते मनःस्थैर्यं स्वामिञ्जाने न कारणम् ॥ १६ ॥
 त्वं विश्वतारको देवः सद्गुरो मामुपादिश ॥
 तत्रोपदेशतो ज्ञानं सत्वरं मे भविष्यति ॥ १७ ॥
 इति श्रुत्वा मुनिवचः पप्रच्छ श्रीगुरुर्हसन् ॥
 कथं मुने तपस्तप्तं त्वया वद गुरुं विना ॥ १८ ॥
 गुरुमूर्तिञ्चः श्रुत्वा मुञ्चन्नश्रूणि नेत्रतः ॥
 उवाच दुःखितः स्वामिन्गुरुनाथ ऋणुष्व मत् ॥ १९ ॥

निधायाह । अज्ञानाब्धौ मग्नं मां तारय ॥ ९-१३ ॥ बहुकालं तपस्तप्तं
 नाद्यापि मे मनः स्थिरम् । सन्मार्गो न दृश्यते । ज्ञानं विनाऽऽयासो
 व्यर्थ एव । मन्दर्शनात्मे चित्तं हृष्टम् । मनःस्थैर्यमावे कि कारणं
 न जाने । त्वं तारको देवः । सद्गुरो, मामुपादिश । ततो मे सत्वरं ज्ञानं
 भविष्यति ॥ १४-१७ ॥ श्रीगुरुर्हसन् पप्रच्छ । मुने, गुरुं विना त्वया कथं
 तपस्तप्तं वद । तच्छ्रुत्वा सोऽश्रु मुञ्चन्नदुःखित आह । स्वामिन्, गुरु ।

कश्चिन्मम गुरुश्चण्डोऽत्यन्तनिष्ठुरभाषणः ॥
 पीडयामास मां सेवां कथयामास दुष्कराम् ॥ २० ॥
 वेदं शास्त्रं व्याकरणं तर्कं भाष्यमथापि न ॥
 शंशंस शश्वदूचे मां मनो नाद्यापि ते स्थिरम् ॥ २१ ॥
 आदिदेश पुनः सेवां ततो मे न स्थिरं मनः ॥
 जातं निष्ठुरवाक्यं तं कोपात्पक्त्वाऽऽगतोऽस्म्यहम् ॥ २२ ॥
 नाधुतं तस्य वाक्यं मे ततो मे कुपितो भृशम् ॥
 एषं ममाभूत्सुकष्टं ततस्त्यक्तः स मे गुरुः ॥ २३ ॥
 गुरुमूर्तिरिति श्रुत्वा प्रहसन्प्राह तं द्विजम् ॥
 अहहा ब्राह्मण कथं त्वं जातोऽस्यात्मघातकः ॥ २४ ॥
 यथा भूदनरः कृत्वा देवागारे मलोत्सृतिम् ॥
 अदृष्टमीदृङ्ममेति ब्रवीति शपतो यथा ॥ २५ ॥
 तादृक्त्वमात्मनः कर्णौ नासां छित्त्वाऽगतो ब्रजन् ॥
 ब्रजतां चापशकुनं कर्तो त्वमिति मे मतिः ॥ २६ ॥

कश्चिन्मे गुरुश्चण्डोऽत्यन्तनिष्ठुरः दुष्करसेवां कथयन्मामपीडयत् । वेद-
 शास्त्रमाध्यादिकं नाकथयत् । शश्वन्प्राहाह । नाद्यापि ते मनः स्थिरम्
 ॥ २०-२१ ॥ इत्युक्त्वा सेवामादिशत् । तदूचो मे न श्रुतम् । ततः स
 मे कुपितः । ब्रूवाक्यं तं त्यक्त्वाऽऽगतोऽस्मि । श्रीगुरुर्हसन्प्राह अहहा
 कथं त्वमात्मघातको जातोऽसि । कश्चिन्मूढो देवाख्ये मलमुत्सृज्य शप-
 माह । मेऽदृष्टमिति । तादृक्त्वं स्वनासाकर्णौ छित्त्वाऽन्यान्दुःशकुनं

कथं लभेच्च ज्ञानमविज्ञायागुणात्रिजान् ॥

गुरुं निन्दसि दुर्बुद्धे गुरुद्रोही त्वमेव हि ॥ २७ ॥

सन्निवानं निवानं त्वं हित्वाऽरप्यं किमिच्छसि ॥

कामवेनुं गुरुं त्यक्त्वा ब्राह्मण त्वं क घावसि ॥ २८ ॥

स्वमुखात्स्वगुरोर्दोषान्दर्पाद्ब्रूये कथं सदा ॥

कुतो भवेन्मनःस्थैर्यं ज्ञानलामोऽपि वा कुतः ॥ २९ ॥

गुरुद्रोहिनरस्येह सुखं नापि परत्र च ॥

कुतो ज्ञानं भवेत्तस्य योऽज्ञानध्वान्तसंघृतः ॥ ३० ॥

गुरुसेवापद्धतिं यो वेद वेदादि वेद सः ॥

सर्वव्रतं लभेत्तस्य सन्तुष्टो येन सहुरुः ॥ ३१ ॥

तोषिते सहुरा चाष्टसिद्धयो यान्ति वश्यताम् ॥

वेदशास्त्रादिकं सर्वं सुलभं क्षणमात्रतः ॥ ३२ ॥

इति श्रुत्वा गुरोर्वाक्यं श्रीर्षं विन्यस्य तत्पदे ॥

विनीतो दीनवचनो गुरुदृष्टिहताश्रुतः ॥ ३३ ॥

करोपि । गुरोस्त्वज्जग कथं ज्ञानं भवेत् । गुरुद्रोही त्वं गुरुं निन्दसि ।
निवानं त्यक्त्वाऽरप्यमिच्छसि किं । कामवेनुं त्यक्त्वा क घावसि ।
स्वमुखात्स्वगुरोर्दोषान्ब्रूये । कुतो मनःस्थैर्यं ज्ञानलामो वा । गुरुद्रोहिणोऽत्र
परत्र च न सुखम् । कुतोऽप्यात्रत्य ज्ञानम् ॥ २७-३० ॥ गुरुसेवा-
मार्गं यो वेत्ति स वेदादिकं वेद । गुरौ तुष्टे सर्वज्ञम् । अष्टौ सिद्धयो
यस्यनां यान्ति । वेदादिकं च क्षणान्मुष्टम् । इति इति श्रुत्वा गुरुदृष्टि-

द्विज ऊचे जय.जय ज्ञानाब्धे पारसद्गुरो ॥
 निर्गुणो निर्विकारस्त्वं मामुद्गर सुदुर्मतिम् ॥ ३४ ॥
 स्वरूपं सद्गुरोजनि न मायाजालवेष्टितः ॥
 कृपां कुरु मयि स्वामिंस्ततो ज्ञानं भविष्यति ॥ ३५ ॥
 आदौ गुरुः कथं ज्ञेयः कथं सेवाविधिर्गुरोः ॥
 गुरुमूर्ते विश्वबन्ध सर्वमेतत्प्रकाशय ॥ ३६ ॥
 मनो मे स्यात्स्थिरं येन जानीयां श्रीगुरोर्गतिम् ॥
 कुर्वीदृशं तूपकारमित्युक्त्वा तत्पदेऽग्रहीत् ॥ ३७ ॥
 इति श्रुत्वा सकरुणं गुरुनाथस्तुतोप ह ॥
 विस्तरेणाब्रवीत्तस्मै गुरुसेवाविधानकम् ॥ ३८ ॥
 मुने शृणुष्व वक्ष्यामि जननी जनको गुरुः ॥
 हितकतोपदेष्टा च स गुरुः परमो मतः ॥ ३९ ॥
 साक्षाद्गुरुर्ब्रह्मविष्णुशिवरूपी न संशयः ॥
 सावधानं मनः कृत्वा सेवा कार्याऽस्य यत्नतः ॥४०॥

हताशुभो नम्रः सत्राह । ज्ञानाब्धे सद्गुरो, जय । त्वं सुदुर्मति मामुद्गर ।
 मायाजालवेष्टितोऽहं गुरुरूपं न जाने । कृपां कुरु । ततो ज्ञानं भविष्यति ।
 आदौ गुरुः कथं ज्ञेयः, कथं वा तत्सेवाविधानं, तत्सर्वं प्रकाशय । येन मे
 मनः स्थिरं स्याद्गुरुगतिं जानीयामीदृशमुपकारं कुर्विति पादौ दधी ॥३१-
 ३७॥ ततः सदयो गुरुनाथस्तुष्ट आह । मुने, शृणु । वक्ष्ये । जननी पित्र
 हितकतोपदेष्टा च गुरुः ॥३८-३९॥ विद्याप्रदो गुरुः साक्षाद्ब्रह्मविष्णु-
 शिवरूपी न संशयस्तत्सेवा कार्या । तदर्थं भारतोक्तं कथां शृणु ।

एतदर्थं कथामेतां कथयिष्यामि ते शृणु ॥

१ गुरुसेवाभक्तिरुक्ता भारते चादिपर्वणि ॥ ४१ ॥

द्वापरेऽभून्महाबुद्धिर्विप्रर्षिर्धौम्यनामकः ॥

आसंस्तस्य त्रयः शिष्या वेदाम्यासपरायणाः ॥ ४२ ॥

आद्योऽरुणोऽभूत्पाञ्चालो द्वितीयो वैदनामकः ॥

तृतीय उपमन्युश्च गुरुसेवापरायणाः ॥ ४३ ॥

प्राग्गुरुणामिर्यं रीतिः सेवामादाय शिष्यतः ॥

अन्तःकरणशुद्धयर्थं परीक्षार्थं च स्रस्ताः ॥ ४४ ॥

ज्ञात्वाऽन्तःकरणं सम्यग्भक्तिमात्मनि ते दृढाम् ॥

कृपां कुर्वन्ति सहसा सर्वकामप्रपूर्णां ॥ ४५ ॥

तादृग्धौम्यो मुनिश्रेष्ठः शिष्यं सोऽरुणमेकदा ॥

स्वसेवानिरतं धीरमाहूयेदं जगौ द्विजम् ॥ ४६ ॥

शृणुष्वारुण मोः शिष्य गत्वाऽद्य त्वं त्वरान्वितः ॥

क्षेत्रमातृत्तिपर्यन्तं सरसो जलमानय ॥ ४७ ॥

।परे महामतिर्धौम्यर्षिः तस्य वेदाम्यासपरायणः शिष्याः गुरुसेवा-
ता अरुणवैदोपमन्युसंज्ञाः । मनःशुद्धयर्थं परीक्षार्थं च पूर्वं सेवां प्राप्तेति
।रुणां रीतिः । ततः बुद्धान्तःकरणं दृढभक्तिं च ज्ञात्वा सहसा कृपां
।र्वन्ति । तादृशो धौम्यगुरुः स्वसेवारतमरुणमाहूयाह । हे शिष्य,
वरया क्षेत्रं गत्वा क्षेत्रतृत्तिपर्यन्तं सरसो जलमानय । जलं दिना तस्यं

क्षेत्रं मदीयं शालेयं यत्नात्पानीयमानय ॥
 सस्यं मरिष्यति न चेत्ततोऽप्यु द्रुतमानय ॥ ४८ ॥
 इति विज्ञापितः शिष्यः क्षेत्रमागत्य सत्वरम् ॥
 आनयामास निर्माय कुल्यां वारि तडागतः ॥ ४९ ॥
 गर्जमानोऽप्युप्रवाहो गच्छति स्मान्यतो द्रुतम् ॥
 औन्नतां क्षेत्रभूमिं तां प्रवाहो न गतोऽप्युनः ॥ ५० ॥
 उवाच स्वगतं शिष्यः कुप्येत श्रीगुरुर्हि मे ॥
 उदकं त्वन्यथा याति किं कर्तव्यमतः परम् ॥ ५१ ॥
 इत्युक्त्वाऽऽनीय पापाणान्वबन्ध क्षीरवारणम् ॥
 पापाणान्दूरतस्त्यक्त्वा प्रवाहोऽन्यत्र निर्ययी ॥ ५२ ॥
 यत्नं नानाप्रकारेण चकारापि न वारि तत् ॥
 क्षेत्रं गतं स च प्राह श्रीहरे किं करोम्यतः ॥ ५३ ॥
 ततो विचार्य मनसि क्षेत्रं नायाति चेज्जलम् ॥
 प्राणास्त्यक्ष्यामि वा अत्र गुरुवृत्तिनिमित्ततः ॥ ५४ ॥

मरिष्यति । ततः शालेयक्षेत्रं द्रुतं जलमानय ॥४०-४८॥ इत्याश्रितः
 शिष्यः सत्वरं गत्या कुल्यां निर्माय तडागतो जलमानयत् । गर्जमानो
 जलप्रवाहोऽन्यत्र गतः । तदा शिष्यः स्वगतमाह । गुरुः कुप्येत, जल-
 मन्यत्र याति, किं कर्तव्यमित्युक्त्वाऽऽभिर्वारिवारणं बबन्ध ॥४९-५१॥
 पापाणान्दूरतस्त्यक्त्वा प्रवाहोऽन्यत्र गतोऽनेकयत्नैर्जलं क्षेत्रं न यातम् ।
 तदा श्रीहरे, किं करोमि जलं क्षेत्रं न याति चेद्गुरुवृत्त्यर्थं प्राणास्त्यक्ष्ये ।

इति निश्चित्य मनसा ध्यायञ्छ्रीगुरुमात्मनः ॥
 अयत्नान्तरतो नेप्ये इति निश्चित्य बुद्धिमान् ॥ ५५ ॥
 अत्र प्रवाहे पापाणा न तिष्ठन्त्यपि तत्र तु ॥
 देहो मदीयः संस्थाप्यस्ततोऽम्बु क्षेत्रमेप्यति ॥ ५६ ॥
 इति निश्चित्य सञ्चिन्त्य श्रीगुरुं मध्यतो जलम् ॥
 देहं संस्थापयामास कुल्यातटसुघट्टितम् ॥ ५७ ॥
 निर्विण्णे तत्क्षणे त्वर्णस्तूर्णे शिष्यशिरोमणौ ॥
 प्रवाहार्धजलं क्षेत्रे प्रविवेश सुवेगतः ॥ ५८ ॥
 प्रवाहार्धोऽन्यथा यातः शिष्यस्तन्मध्यतः स्थितः ॥
 निमग्नोऽपि जले शिष्यो गुरुकार्यार्पितात्मकः ॥ ५९ ॥
 एवं जले निमग्नोऽस्मिन्प्रवाहार्धजलं त्वलम् ॥
 क्षेत्रे बभूव नितरां तदा धौम्यमुनेर्गुरोः ॥ ६० ॥
 ततो धौम्यगुरुः प्राप्य क्षेत्रं दृष्ट्वा जलान्वितम् ॥
 बभूवात्यन्तसन्तुष्टः पर्याप्तजलवीक्षणात् ॥ ६१ ॥

अत्र पापाणा न तिष्ठन्ति तत्र मे देहः स्थाप्यस्ततोऽम्बु क्षेत्रमेप्यतीति
 निश्चित्य गुरुं ध्यात्वा जलमध्ये देहं स्थापयामास ॥५२-५७॥ कुल्या-
 तटयोः शिरः^१पादौ च संस्थाप्य तस्मिन्स्थिते प्रवाहार्धजलं क्षेत्रं
 गतम् । अर्धजलमन्यतस्तन्मध्ये निर्विण्णो गुरुकार्यार्पिताज्ञो जलमग्नः
 स्थितस्तदा प्रवाहार्धजलेन क्षेत्रं पूर्णम् । ततो धौम्य. क्षेत्रं जलपूर्णं दृष्ट्वा

जातः सूर्यास्तसमयः शिष्योऽद्यापि न चागतः ॥
 इति खिन्नान्तरो धीम्यो मार्गयामास तं तदा ॥६२॥
 इतस्ततस्तमन्वेप्य नापश्यत्स तदाऽवदत् ॥
 श्रान्तो जलनिमित्तं स व्याघ्रैर्वा भक्षितो न किम् ६३
 इत्यमुक्त्वाऽऽह्वयामास रे शिष्या हे सखे इति ॥
 दीर्घस्वरेण चाह्वय सोऽभवत्प्रेमविह्वलः ॥ ६४ ॥
 एवं सकरुणाह्वानवाक्यमुच्चैः स सद्गुरोः ॥
 शिष्यकर्णेऽपतघटनादुत्तस्थौ स शनैस्ततः ॥ ६५ ॥
 स एत्य श्रीगुरूपदे ववन्दे भक्तिभावतः ॥
 सर्वं श्रुत्वा समालिङ्ग्य समाश्वास्य जहर्ष सः ॥ ६६ ॥
 वरं दास्यन्नुवाचैप शिष्यस्तोमंशिरोमणे ॥
 वेदशास्त्रव्याकरणविद्याज्ञस्त्वं भवाधुना ॥ ६७ ॥

सन्तुष्टो विचारयामास । सूर्यास्तसमयो जातः शिष्यो न दृश्यत इति
 खिन्न इतस्ततोऽन्वेप्य जलनिमित्तं श्रान्तः शिष्यो व्याघ्रादिभिर्भक्षितो
 न किम् । इत्युक्त्वा हे सखे ३ शिष्या ३ इति प्रेमविह्वलो दीर्घस्वरेणा-
 ह्वयामास । तत्सकरुणाह्वानमुच्चैः श्रुत्वा यत्नाच्छनैस्त्थायागत्य भक्त्या
 गुरूपदे ववन्दे । धीम्यस्तमालिङ्ग्य सर्वं श्रुत्वा हृष्टः ॥६८-६६॥ वरं
 दास्यन्नुवाच । हे शिष्यप्रेष्ठ, वेदशास्त्रविद्याज्ञो भवेत्युत्तस्तत्क्षणीं विद्या-

विद्याज्ञानयुतस्त्वेवं गुरौ ब्रुवति तत्क्षणम् ॥
 स जातो भक्तिसंयुक्तो जग्राह प्रवदे गुरोः ॥ ६८ ॥
 कृपानिधिर्धौम्यमुनिस्तुष्टः प्राह निजालयम् ॥
 गच्छ त्वं सदृशीं भार्यां समुद्राद्वा कृती भव ॥ ६९ ॥
 इति प्रस्थापितः शिष्यो गृहं गत्वा तथाऽभवत् ॥
 अवशिष्टां ततो विप्र द्वौ शिष्यौ गुरुसन्निधौ ॥ ७० ॥
 शिष्यो द्वितीयो वेदाख्यो गुरुशुश्रूषणे रतः ॥
 तस्यान्तःकरणं प्रातुमिति धौम्यश्चकार सः ॥ ७१ ॥
 एकदा शिष्यमाहूय धौम्यः प्राशय पुत्रक ॥
 गत्वा क्षेत्रमहोरात्रं क्षेत्ररक्षां समाचर ॥ ७२ ॥
 बृत्तिं संरक्ष्य यत्नेन धान्यं सर्वं समानय ॥
 इत्युक्तो हृष्टचित्तः स क्षेत्रं वेदो ययौ द्रुतम् ॥ ७३ ॥
 यावत्पंकमहोरात्रं कष्टेनैव ररक्ष सः ॥
 धान्यराशिं विधायाथ प्राप्तः श्रीगुरुसन्निधिम् ॥ ७४ ॥

ज्ञानयुतो भूत्वा भक्त्या पादौ जग्राह । कृपानिधिर्धौम्यस्तुष्ट आह । त्व-
 मालयं गच्छ । सदृशीं भार्यामुद्राद्वा कृती भव । इति प्रस्थापितः शिष्यो
 गृहं गत्वा तथाऽभवद्द्वौ शिष्यौ गुरुसन्निधौ स्थितौ । द्वितीयो वेदाख्यः
 शिष्यो गुरुशुश्रूषारतस्तन्निधायं ज्ञातुं धौम्यस्तमाहूयाह । हे पुत्र, क्षेत्र-
 रक्षां कृत्वा यत्नेन सर्वं धान्यं समानयेत्युक्तो हृष्टः स वेदो द्रुत गत्वा
 यावत्पंकमहोरात्रं कष्टेनैव ररक्षित्वा धान्यराशिं विधायाथ गुरुमेत्याह ॥६७-

शशंस गुरवे व्रीहिराशिः क्षेत्रे मया कृतः ॥
 ततस्तं गृहमानेतुमाज्ञापयतु मां मवान् ॥ ७५ ॥
 ततो धौम्यमुनिः प्राह साधु शिष्यशिरोमणे ॥
 कृतं कार्यं सुकष्टेन धान्यं वेदमानयाधुना ॥ ७६ ॥
 इत्युक्तवैकेन शकटं महिषेण युतं ददौ ॥
 गुरुः प्राहाग्रतो गत्वा शीघ्रं धान्यं समानय ॥ ७७ ॥
 तथेत्येकत्र महिषं नियोज्यैकत्र च स्वयम् ॥
 धृत्वैकं शकटं नीत्वा क्षेत्रे विन्यस्य यत्नतः ॥ ७८ ॥
 चत्वारिंशन्मणमिताञ्छालीनापूर्य शिष्यकः ॥
 बाहयामास शकटं प्रयत्नेनैव पूर्ववत् ॥ ७९ ॥
 द्रुतं जगाम महिषो न शशाक स्वयं तथा ॥
 गन्तुं ततः स्वकण्ठे स योजयामास तद्युगेम् ॥ ८० ॥
 स सत्रौ तेन सहसा जगाम महिषस्ततः ॥
 मार्गे गते निमग्नोऽभूत्स तदा वोढुमक्षमः ॥ ८१ ॥

७४ ॥ क्षेत्रे व्रीहिराशिः कृतः गृहमानेतुमाज्ञापय ॥ ७५ ॥ धौम्य आह ।
 शिष्यशिरोमणे, कष्टेन साधु कृतम् । धान्यमानयेत्युक्तवैकेन महिषेण
 युक्तं शकटं दत्त्वा शीघ्रं धान्यमानयेत्याह । स तथेत्येकत्र महिषं नियो-
 ज्यान्यत्र स्वयं धृत्वा यत्नाच्छकटं नीत्वा चत्वारिंशन्मणमिताञ्छाली-
 नापूर्य यत्नेन शकटं बाहयामास । महिषो द्रुतं ययौ । स स्वयं तथा
 गन्तुमशक्तः स्वकण्ठे युगं योजयित्वा ॥ ७६-८० ॥ तेन सह जगाम ।

गर्तमग्रे लुलाये स चिन्तयामास मूरिशः ॥
 स्वयं बोहुं प्रवृत्तोऽपि पाशेनापीडयद्भले ॥ ८२ ॥
 ततो विसृज्य महिषं धृत्वा च शकटं स्वयम् ॥
 बलात्संवाहयामास मुमूर्षुरपतद्भरात् ॥ ८३ ॥
 अत्रान्तरे धौन्यमुनिः प्रययौ तस्य संमुखम् ॥
 शिष्यं तथाविधं दृष्ट्वा कृपया परयान्वितः ॥ ८४ ॥
 शिष्यं कष्टान्मोचयित्वा समालिङ्ग्यानुकम्पया ॥
 प्रसन्नोऽदाहरं शिष्यं भव त्वं वेदशास्त्रवित् ॥ ८५ ॥
 सर्वविद्याप्रवीणोऽभूद्धरमात्रात्स तत्क्षणम् ॥
 गृह्याय प्रैरयत्सोऽपि गत्वा विख्यातिमागतः ॥ ८६ ॥
 तृतीय उपमन्युस्तच्छिष्यः सेवापरायणः ॥
 बहुशुश्रूषया नित्यमुपतस्थे स तं गुरुम् ॥ ८७ ॥

महिषः पंके मग्नोऽभूत्तदा शिष्यो बोहुमक्षमोऽभूत्तदा गर्ते महियो
 नेमग्नोऽभवत् ॥८१-८२॥ बहुचिन्ताविष्टः शिष्यो महिषं विसृज्य बला-
 संवाहयन्भारपीडितो मुमूर्षुरभूत्तदा धौन्यः संमुखमेव तथाविधं शिष्यं
 दृष्ट्वा कृपया शिष्यं सङ्कटान्मोचयित्वा प्रसन्नः शिष्यमालिङ्ग्य वेदशास्त्र-
 विद्ववेति वरं ददौ । स वरदानमागतोऽपि सर्वविद्याप्रवीणोऽभूत्तं गृह्याय
 प्रैरयत्स गृहं गत्वा ख्यातोऽभवत् ॥८३-८६॥ तृतीय उपमन्युः शिष्यो
 गुरुसेवानिरतो विद्याभ्यासेऽस्थिरोऽभून् ब्रह्माहारत्वाद्यमीदृश इति विचार्य

स पद्माहार ष्वातो विद्याभ्यासेऽस्थिरोऽभवत् ॥
 धौम्यो गुरुर्विचार्यैव तत्रोपायमयोजयत् ॥ ८८ ॥
 एकदाऽऽह्य धौम्यर्षिरुपमन्युमुवाच ॥
 नीत्वा गाः सुतृणारण्यं पालयंधारयान्वहम् ॥ ८९ ॥
 इति श्रुत्वा गुरुमुनेर्वाक्यं नत्वा पदे गुरोः ॥
 नीत्वा चिरं वनं गाः स चारयामास बालकः ॥ ९० ॥
 क्षुधितो गाः परावर्त्य सत्वरं गृहमानयत् ॥
 तस्मै गुरुः प्रकृपितः प्राहानयसि किं वृतम् ॥ ९१ ॥
 यावदस्तं गतः सूर्यो भवेत्तावद्धि चारय ॥
 एवं दिने दिनेऽपि त्वं गुरु मद्वाक्यतस्त्विति ॥ ९२ ॥
 तच्छिष्यराजोऽङ्गीकृत्य गा आदाय गतो वनम् ॥
 तत्र भूत्वा क्षुधाक्रान्तश्चिन्तयामास तं गुरुम् ॥ ९३ ॥
 गाधारयन्नदीतीरे स्नात्वा संध्यामुपास्य च ॥
 तत्र विप्रगृहान्दृष्ट्वा भिक्षां कर्तुं समुद्यतः ॥ ९४ ॥

धौम्य उवाच । गाः वनं नीत्वाऽन्वहं चारयेसि श्रुत्वा उपमन्युर्गुरुं नत्वा
 वनं नीत्वा गाश्चारयामास । क्षुधितो गाः परावर्त्य गृहमागतः । तस्मै
 गुरुश्चुकोप ॥ ८७-९१ ॥ कुतः शीघ्रमानयसि प्रत्यहं । सूर्यास्तमान-
 पर्यन्तं प्रत्यहं गाधारयेत्युक्तोऽपि तथेत्यङ्गीकृत्य गा आदायापरेऽद्धि
 वनं गत्वा क्षुधितो गुरुं चिन्तयित्वा नदीतीरे स्नानं संध्यावन्दनं च
 कृत्वा तत्र विप्रगृहान्दृष्ट्वा गास्तृणे निरुध्य विप्रगृहे माभुक्करीं भिक्षित्वा

निरुध्य गास्त्वणे विप्रगृहे माधुकरं स च ॥

मिक्षित्वा सावधानः स भुक्त्वा गा अप्यचारयत् ९५

एवं प्रतिदिनं कृत्वा रक्षयित्वा स गा निशि ॥

समानयत्सुपुष्टोऽभूत्तं गुरुः पर्यपृच्छत् ॥ ९६ ॥

वद शिष्योपवासी त्वं वनवासी च नित्यशः ॥

कथं पुष्टा तव तनुः कारणं तत्र किं वद ॥ ९७ ॥

इति श्रुत्वा गुरुवच उपमन्युरुवाच तम् ॥

मिक्षां विप्रगृहे तत्र कृत्वा गाश्चारयाम्यहम् ॥ ९८ ॥

एवं प्रतिदिनं कृत्वा सायमादाय गोधनम् ॥

एमीत्युक्तो गुरुः ब्राह्म मां हित्वाऽश्नासि रे कथम् ९९

मिक्षित्वाऽऽनीय मिक्षां मे समर्प्य प्रत्यहं ततः ॥

गत्वा गाश्चारयित्वा त्वं समानय निशामुखे ॥ १०० ॥

स तथेति प्रतिश्रुत्य चारयामास गा वने ॥

याचितां गुरवे मिक्षां स आनीय न्यवेदयत् ॥ १ ॥

मुक्त्वा च गाश्चारयामास ॥९२-९५॥ एवं प्रत्यहं कृत्वा गाः रक्षयित्वा
निशानयत् । पुष्टं तं दृष्ट्वा गुरुराह । त्वं नित्यं वने उपवासी । ते देहपुष्टेः
कारणं किं वदेत्युक्तः शिष्य आह । प्रत्यहं वने विप्रगृहेषु मिक्षां कृत्वा
गाश्चारयित्वा गोधनमादाय सायमेमीति श्रुत्वा गुरुराह । मां हित्वा
कथमश्नासि । मिक्षामानीय प्रत्यहं मे दत्त्वा पुनर्गत्वा गाश्चारयित्वा
सायं गामानयेति ॥९६-१००॥ स तथेत्युक्त्वाऽपरेऽहिं गा वनं नीत्वा

कदाऽपि न गृहे तस्य परिपूर्णं हि भोजनम् ॥
 अतः पुनश्च भिक्षित्वा मुक्त्वा शिष्यो ररक्ष गाः ॥२॥
 द्विर्भिक्षित्वा स गुरवे पूर्वां दत्त्वाऽपरां स्वयम् ॥
 शुमुजे प्रत्यहं त्वेवं कालक्षेपं चकार सः ॥ ३ ॥
 एवं कालेन कियता तस्य स्थूलाऽभवत्तनुः ॥
 पृच्छति स्मैकदा शिष्यं कृपाढुः स गुरुः स्वयम् ॥४॥
 शिष्यो निवेदयामास वृत्तान्तं धुत्प्रशामकम् ॥
 द्विवारं ब्राह्मणगृहं भिक्षां याचाम्यहं गुरो ॥ ५ ॥
 प्रथमां गृहमानीय दत्त्वा तुभ्यं ततः पराम् ॥
 भिक्षितां भक्षयित्वा गाः प्रत्यहं चारयाम्यहम् ॥ ६ ॥
 इति श्रुत्वा वीम्यमुनिः क्रुद्धस्तं प्राह शिष्य रे ॥
 भिक्षां द्विवारमाहृत्य प्रत्यहं देहि मे शुमाम् ॥ ७ ॥
 इत्युक्तो गुरुणा शिष्यस्तथेत्सुक्त्वाऽन्वहं तथा ॥
 भिक्षित्वा द्विर्ददौ क्लेशाभ्र मेने मनसाऽपि सः ॥ ८ ॥

नित्यवद्भिक्षित्वा गुरवे न्यवेदयत् । कदापि गृहे तस्य परिपूर्णं न
 भोजनम् । अतः पुनर्भिक्षित्वा मुक्त्वा गा अरक्षत् । एवं द्विर्भिक्षित्वैकां
 भिक्षां गुरवे निवेद्यान्यां स्वयं मुक्त्वा कालक्षेपं चक्रे । एवं कियता
 कालेन स्थूलं तं वीक्ष्य कृपया गुरुः स्वयं पप्रच्छ । शिष्य आह ।
 क्षुञ्चान्तये द्विवारं भिक्षित्वैकां भवते दत्त्वाऽपरां मुक्त्वा गाश्चाप्यामीति
 श्रुत्वा क्रुद्धो गुरुराह । रे शिष्य, द्विवारं भिक्षां मे देहीति ।
 तथेति स द्विवारं भिक्षित्वा गुरवे ददौ । तादृशं क्लेशं न मेने ।

एवं गोभिः सह वने सञ्चरन्क्षुधितः स तु ॥
 ददर्श गलितं क्षीरं वत्सपीतावशेषकम् ॥ ९ ॥
 प्राहेदं क्षीरमुच्छिष्टं व्यर्थं पतति मृतले ॥
 पातुं योग्यं तु तन्मत्वा उपमन्युरुपागमत् ॥ ११० ॥
 धावन्तस गत्वा क्षुधितो वद्ध्वाऽपि दृढमञ्जलिम् ॥
 वत्सपीतावशिष्टं तदुच्छिष्टं क्षीरमादधौ ॥ ११ ॥
 पपौ तत्प्रत्यहं त्वेवं स स्वोदरमपूरयत् ॥
 मक्त्या द्विवारं भिक्षित्वा मिश्रामपि ददौ गृहे ॥ १२ ॥
 जातस्तेनाधिकं पुष्टो दृष्ट्वा तत्पुष्टिमिष्टदः ॥
 आलक्ष्य तच्छरीरं स प्राह पुष्टोऽभवत्कथम् ॥ १३ ॥
 पुनः पप्रच्छ रे क्षिप्य कथं पुष्टो भवस्वहो ॥
 स प्राह सर्ववृत्तान्तमुच्छिष्टक्षीरपानकृत् ॥ १४ ॥
 तच्छ्रुत्वा स गुरुः प्राह मतिरुच्छिष्टपानतः ॥
 हीयेत दोषा बहवस्तत्पानेऽतो न तत्पिब ॥ १५ ॥

१०१-१०८ ॥ एवं गाश्चारयन्परेऽह्नि क्षुधितः वत्सपीतावशेष-
 कितं क्षीरं दृष्ट्वा ॥ १०९ ॥ इदं पातुं योग्यं व्यर्थं मुनि पततीति
 त्वा क्षुधितः सोऽञ्जलिं वद्ध्वा तत्क्षीरं पपौ । एवं स्वोदरमापूर्य द्विवारं
 भक्षां गृहे ददौ । तेन पुष्टं तं दृष्ट्वा तच्छरीरमालक्ष्य गुरुः पप्रच्छ कथं
 पुष्टो भवतीति । ततस्तं न्यवेदयत् । गुरुः प्राह । उच्छिष्टक्षीरपानान्मतिहा-

गुरुणा न पिवेत्युक्तो निराहारः क्षुधार्दितः ॥
 अन्येद्युर्विपिनं गत्वा प्राह किं कार्यमद्य मे ॥ १६ ॥
 इति चिन्तान्वितोऽरण्ये चारयन्गा ददर्श सः ॥
 छिन्नपत्रार्कगलितं क्षीरं निपतितं भुवि ॥ १७ ॥
 हृष्टोऽवददिदं दुग्धं नोच्छिष्टं तत्प्रयत्नतः ॥
 पत्रेणादाय चाश्रामीत्युक्त्वा शिष्य उपाविशत् ॥ १८ ॥
 पत्रमाच्छिद्य तत्क्षीरं पुटे घृत्वा स मूढधीः ॥
 यावत्पातुं समारेभे तावच्चैत्रेऽपतत्तु तत् ॥ १९ ॥
 नेत्रद्वयं ततो नष्टं बभ्राम स इतस्ततः ॥
 जग्मुर्गाः क्वापि नापश्यच्चिन्तां प्राप दुरत्ययाम् १२०
 नापि यष्टिः करे लब्धा चिन्ताग्रस्तः स हीनदृक् ॥
 अन्येष्टुं गोधनं यास्यन्वने कृपे पपात ह ॥ २१ ॥
 स कृपे पतितः शिष्यश्चिन्तयामास सेऽधुना ॥
 गावो गेहं गता भान्ति गुरुमां धिक्करिष्यति ॥ २२ ॥

निर्बद्धो दोषाधातस्तत्र पिवेत्युक्तः क्षुधार्दितोऽन्येद्युर्विनं गत्वाऽपि किं
 कार्यमिति चिन्तान्वितो गाधारयन् अर्कगलितं क्षीरं दृष्ट्वा नो-
 च्छिष्टं पत्रेणादाय शृणीत्याऽश्रामीत्युपविश्य पर्णपुटे घृहीत्या यावत्पा-
 त्तुं समारेभे तावच्छीरं नेत्रयोरपतत् ॥ १९-१९ ॥ तेनाक्षिणी गते गाः कृपे
 पपातः नापश्यच्चिन्तां प्राप ॥ २० ॥ करे यष्टिर्न लब्धा । चिन्ताग्रस्तः
 गोऽप्यः गोधनमन्वेष्टमागः कृपे पपात । गावो गेहं गता भान्ति गुरुमां

इति चिन्तान्वितो जातस्तावदस्तं गतो रविः ॥

धौम्योऽपि चिन्तयामास शिष्यो नाद्यापि चागतः २३

इत्युक्त्वा काननं गत्वा दृष्ट्वा तत्र स गोधनम् ॥

शिष्यं न वीक्ष्य दुःखार्तो दीर्घध्वन्या समाह्वयत् ॥ २४ ॥

उच्चैर्धौम्येन चाहूतः शिष्य आकर्ष्य तदध्वनिम् ॥

प्रत्युत्तरमदात्तेन स कृपालुरुपागतः ॥ २५ ॥

धौम्य एत्यास्य वृत्तान्तं श्रुत्वाऽत्यन्तकृपान्वितः ॥

उपमन्योऽश्विनौ देवौ संस्मरेत्यादिदेश सः ॥ २६ ॥

तेनैवं गुरुणाऽऽज्ञप्तो देवौ सस्मार सोऽश्विनौ ॥

दृष्टी द्वे तत आयाते प्रापाथ गुरुसम्मुखम् ॥ २७ ॥

उपमन्युर्नमस्कृत्वा तं गुरुं भक्तिभावितः ॥

शिष्योत्तमः स बहुभिः स्तोत्रैस्तुष्टाव तं तदा ॥ २८ ॥

मुनिर्धौम्योऽपि सन्तुष्टः शिष्यमाश्लिष्य चाबदत् ॥

भक्त्या सौशील्यतस्तुष्टस्तव शिष्यशिखामण्ये ॥ २९ ॥

धिकारिष्यतीति स चिन्तां प्राप । सूर्योप्यस्त्वं गतः । शिष्यो नाद्याप्या-
गत इति चिन्तयित्वा वनं गत्वा तत्र गाः दृष्ट्वा शिष्यं न दृष्ट्वा दुःखार्तो
उच्चैराह्वयत् ॥ उच्चैर्ध्वनिं श्रुत्वा शिष्यः प्रत्युत्तरं ददौ । तच्छ्रुत्वा कृपा-
लुर्धौम्य एव वृत्तान्तं श्रुत्वा कृपयोत्याप्याह्वाश्विनौ देवौ स्मरेति । गुरुणा-
ऽऽज्ञप्तोऽश्विनौ सस्मार । तदा दृष्टी प्राप्ते । तत उपमन्युर्भक्त्या गुरुं
नमस्कृत्य स्तोत्रैस्तुष्टाव ॥ २१-२८ ॥ तुष्टो धौम्य आह । हे शिष्य, ते

गुरुणा न पिबेत्युक्तो निराहारः क्षुधार्दितः ॥
 अन्येद्युर्विपिनं गत्वा ग्राह किं कार्यमद्य मे ॥ १६ ॥
 इति चिन्तान्वितोऽरण्ये चारयन्गा ददर्श सः ॥
 छिन्नपत्रार्कगलितं क्षीरं निपतितं भुवि ॥ १७ ॥
 हृष्टोऽवददितं दुग्धं नोच्छिष्टं तत्प्रयत्नतः ॥
 पत्रेणादाय चाश्रामीत्युक्त्वा शिष्य उपाविशत् ॥ १८ ॥
 पत्रमाच्छिद्य तत्क्षीरं पुटे घृत्वा स मूढधीः ॥
 यावत्पातुं समारेभे तावन्नेत्रेऽपतत्तु तत् ॥ १९ ॥
 नेत्रद्वयं ततो नष्टं वभ्राम स इतस्त्वतः ॥
 जग्मुर्गाः क्वापि नापश्यच्चिन्तां प्राप दुरत्ययाम् ॥
 नापि यष्टिः करे लब्धा चिन्ताग्रस्तः स हीनदृक् ॥
 अन्येष्टुं गोधनं यास्यन्वने कूपे पपात ह ॥ २१ ॥
 स कूपे पतितः शिष्यश्चिन्तयामास सेऽधुना ॥
 गावो गेहं गता भान्ति गुरुमां धिक्करिष्यति ॥

निर्वहवो दोषाश्चातस्तन्न पिबेत्युक्तः क्षुधार्दितोऽन्येद्युर्विनं
 पार्श्वगतिं चिन्तान्वितो गाश्चारयन् अर्कवृक्षाद्गलितं क्षीरं
 मुच्छिष्टं पत्रेणादाय गृहीत्वाऽश्रामीत्युपविश्य पर्णपुटे गृहीत्
 न्नेत्रेभ्यो तावत्क्षीरं नेत्रयोरेपतत् ॥ १९-२० ॥ तेनाक्षिणी गा
 यानाः नापश्यच्चिन्तां प्राप ॥ २० ॥ करे यष्टिर्न लब्धा
 सोऽधः गोधनमन्वेषमाणः कूपे पपात । गावो गेहं गता

हुत्वा समस्तसर्पान्त्स त्रिलोक्यां ख्यातिमानभृत् ॥
 आनीयासौ गुरुकृपासामर्थ्यात्सेन्द्रतक्षकम् ॥ ३६ ॥
 गुरुद्रोहिनरस्येह परत्रापि कुतः सुखम् ॥
 कुम्भीपाके गुरुद्रोहिपातकात्स गमिष्यति ॥ ३७ ॥
 गुरुसन्तोषमात्रेण किं किमत्र न सिध्यति ॥
 गुरौ तुष्टे क्षणादेव वेदशास्त्रादि लभ्यते ॥ ३८ ॥
 अज्ञात्त्वं वृथैवेह भ्रमसि त्वमविद्यया ॥
 गच्छाधुनाऽपि स्वगुरुं स हि त्वां तारयिष्यति ॥ ३९ ॥
 तुष्टे तन्मनसि क्षिप्रं मंत्रसिद्धिर्भवेत्तत्र ॥
 मनसेदं विनिश्चित्य स्वगुरुं त्वरितं चर ॥ १४० ॥
 इति श्रीगुरुणाऽऽमृतो विवेकी सोऽभवद्द्विजः ॥
 तत्पदोः शिर आघाय विनयावनतोऽवदत् ॥ ४१ ॥
 गुरुमूर्ते जय जय त्वं परार्थकसाधनम् ॥
 कृपया तत्त्वबोधोऽर्थं प्रीतिदः कथितोऽथ मे ॥ ४२ ॥

सामर्थ्यात्सेन्द्रतक्षरुमानीय त्रिलोक्यां ख्यातोऽभूत् ॥ ३९-३६ ॥ गुरुद्रो-
 हिणोऽत्र परत्र च न सुखम् । स पापी कुम्भीपाकं गमिष्यति । गुरु-
 तोषार्थं न सिध्यति । गुरौ तुष्टे क्षणादेव वेदशास्त्रादियामः । एवमज्ञानाऽ-
 विद्यया वृथा भ्रमसि । स्वगुरुं गच्छ । स त्वां तारयिष्यति । तस्मिस्तुष्टे
 क्षिप्रं सर्वमन्त्रसिद्धिरेवं ज्ञात्वा स्वगुरुं शरणं व्रजेति ॥ १३७-१४० ॥ इति
 श्रुत्वा ॥ विवेकी भूत्वा गुरुपदयोः शिरो निघायाह । गुरुमूर्ते, परार्थ-
 साधनं साधुक्तम् । कृपया बोधः कृतः । अहं गुरुद्रोही । मेऽनन्तापराधाः ।

इति प्रसन्नः शिष्यस्य मस्तके हस्तमादधौ ॥
 स शिष्यो वेदशास्त्रादिनिपुणस्तत्क्षणेऽभवत् ॥१३०॥
 उवाच स गुरुः शिष्यं गृहं गच्छ यथासुखम् ॥
 उद्वाह्य सदृशीं भार्यां भूतले त्वं सुखं वस ॥ ३१ ॥
 प्रसरिष्यति ते कीर्तिः शिष्याश्च त्वादृशोऽपि ते ॥
 उत्तङ्गाख्यश्च ते शिष्यः ख्यातो भुवि भविष्यति ३२
 जित्वा शेषानशेषान्त्स दक्षिणार्थे हि कुण्डले ॥
 तवानेप्यति लोकेषु भविष्यति सुकीर्तिमान् ॥ ३३ ॥
 जनमेजयराजस्य सर्पसत्रे स एव हि ॥
 कारयित्वा सर्पहोमं पद्मगान्मारयिष्यति ॥ ३४ ॥
 इति प्रस्थापितोऽगात्स उत्तङ्गस्तस्य शिष्यकः ॥
 जनमेजयराजेन सर्पसत्रमकारयत् ॥ ३५ ॥

भक्त्या सौशील्यात्तुष्टोऽस्मि । प्रसन्नो मस्तके करं दधौ । तदा शिष्यो
 वेदशास्त्रादिनिपुणोऽभूत् । तं गुरुराह । शिष्य, यथासुखं गृहं गच्छ ।
 सदृशीं स्त्रियं विवाहा सुखं वस । ते कीर्तिः प्रसरिष्यति । ते शिष्यास्त्वादृशो
 भविष्यन्ति । उत्तङ्गाख्यस्ते शिष्यो भुवि ख्यातो भूत्वा शेषाश्रित
 स्वदक्षिणार्थे शेषलोकात्कुण्डले आनीय कीर्तिमान्भविष्यति । ॥ ३
 जनमेजयस्य सर्पसत्रे सर्पहोमं करिष्यतीति प्रस्थापित उपमन्युराग
 ॥२९-३४॥ तच्छिष्य उत्तङ्गो जनमेजयराजसत्रे सर्पान्हुत्वा गुरुकृपा

हुत्वा समस्तसर्पान्तस त्रिलोक्यां ख्यातिमानभूत् ॥
 आनीयासौ गुरुकृपासामर्प्यात्सेन्द्रतक्षकम् ॥ ३६ ॥
 गुरुद्रोहिनरस्येह परत्रापि कुतः सुखम् ॥
 कुर्मीपाके गुरुद्रोहिपातकात्स गमिष्यति ॥ ३७ ॥
 गुरुसन्तोषमात्रेण किं किमत्र न सिध्यति ॥
 गुरौ तुष्टे क्षणादेव वेदशास्त्रादि लभ्यते ॥ ३८ ॥
 अत्रात्वं वृथैवेह भ्रमसि त्वमविद्यया ॥
 गच्छाधुनाऽपि स्वगुरुं स हि त्वां तारयिष्यति ॥ ३९ ॥
 तुष्टे तन्मनसि क्षिप्रं मंत्रसिद्धिर्भवेच्च ॥
 मनसेदं विनिश्चित्य स्वगुरुं त्वरितं चर ॥ १४० ॥
 इति श्रीगुरुणाऽऽज्ज्ञप्तो विवेकी सोऽभवद्दृष्टिजः ॥
 तत्पदोः शिर आघाय विनयावनतोऽवदत् ॥ ४१ ॥
 गुरुमूर्ते जय जय त्वं परार्थैकसाधनम् ॥
 कृपया तस्त्रबोधोऽयं श्रीतिदः कथितोऽद्य मे ॥ ४२ ॥

सामर्प्यासेन्द्रतक्षकमानीय त्रिलोक्यां ख्यातोऽभूत् ॥३६-३६॥ गुरुद्रो-
 हिनोऽय परत्र च न सुखम् । स पापी कुर्मीपाकं गमिष्यति । गुरु-
 सोपात्किं न सिध्यति । गुरौ तुष्टे क्षणादेव वेदशास्त्रादियमः । एवमज्ञानाऽ-
 विद्या वृथा भ्रमसि । स्वगुरुं गच्छ । स त्वां तारयिष्यति । तस्मिस्तुष्टे
 क्षिप्रं सर्वमन्त्रसिद्धिर्भवेच्च ज्ञात्वा स्वगुरु शरणं व्रजेति ॥१३७-१४०॥ इति
 श्रुत्वा स विवेकी भूत्वा गुम्पदयोः शिरो निधायाह । गुम्पते, परार्थ-
 साधनं सापूजम् । कृपया बोधः कृतः । अहं गुरुद्रोही । मेऽनन्तापराधाः ।

इति प्रसन्नः शिष्यस्य मस्तके हस्तमादधौ ॥
 स शिष्यो वेदशास्त्रादिनिपुणस्तत्क्षणेऽभवत् ॥१३०॥
 उवाच स गुरुः शिष्यं गृहं गच्छ यथासुखम् ॥
 उवाच सद्यशीं भार्यां भूतले त्वं सुखं वस ॥ ३१ ॥
 प्रसरिष्यति ते कीर्तिः शिष्याश्च त्वाद्दृशोऽपि ते ॥
 उत्तङ्गाख्यश्च ते शिष्यः ख्यातो भुवि भविष्यति ३२
 जित्वा शेषानशेषान्त्स दक्षिणार्थे हि कुण्डले ॥
 तवानेष्यति लोकेषु भविष्यति सुकीर्तिमान् ॥ ३३ ॥
 जनमेजयराजस्य सर्पसत्रे स एव हि ॥
 कारयित्वा सर्पहोमं पन्नगान्मारयिष्यति ॥ ३४ ॥
 इति प्रस्थापितोऽगात्स उत्तङ्गस्तस्य शिष्यकः ॥
 जनमेजयराजेन सर्पसत्रमकारयत् ॥ ३५ ॥

भक्त्या सीशील्यात्तुष्टोऽस्मि । प्रसन्नो मस्तके करं दधौ । तदा शिष्यो
 वेदशास्त्रादिनिपुणोऽभूत् । तं गुरुराह । शिष्य, यथासुखं गृहं गच्छ ।
 सद्यशीं स्त्रियं त्रिवाद्य सुखं वस । ते कीर्तिः प्रसरिष्यति । ते शिष्यास्त्वाद्दृशो
 भविष्यन्ति । उत्तङ्गाख्यस्ते शिष्यो भुवि ख्यातो भूत्वा शेषाञ्जित्वा
 त्वदक्षिणार्थं शेषलोकात्कुण्डले आनीय कीर्तिमान्भविष्यति । स च
 जनमेजयस्य सर्पसत्रे सर्पहोमं करिष्यतीति प्रस्थापित उपमन्युरगात्
 ॥२९-३४॥ तच्छिष्य उत्तङ्गो जनमेजयराजसत्रे सर्पान्हुत्वा गुरुकृपा-

हुत्वा समस्तसर्पान्तस त्रिलोक्यां ख्यातिमानभूत् ॥
 आनीयासौ गुरुकृपासामर्थ्यात्सेन्द्रतक्षकम् ॥ ३६ ॥
 गुरुद्रोहिनरस्येह परत्रापि कुतः सुखम् ॥
 कुम्भीपाके गुरुद्रोहिपातकात्स गमिष्यति ॥ ३७ ॥
 गुरुसन्तोषमात्रेण किं किमत्र न सिध्यति ॥
 गुरौ तुष्टे क्षणादेव वेदशास्त्रादि लभ्यते ॥ ३८ ॥
 अज्ञात्स्वैवं वृथैवेह भ्रमसि त्वमविद्यया ॥
 गच्छाप्नुनाऽपि स्वगुरुं स हि त्वां तारयिष्यति ॥ ३९ ॥
 तुष्टे तन्मनसि क्षिप्रं मंत्रसिद्धिर्भवेत्तव ॥
 मनसेदं विनिश्चित्य स्वगुरुं स्वरितं चर ॥ १४० ॥
 इति श्रीगुरुणाऽऽज्ञप्तो विवेकी सोऽभवद्द्विजः ॥
 तत्पदोः शिर आघाय विनयावनतोऽवदत् ॥ ४१ ॥
 गुरुमूर्ते जय जय त्वं परार्थकसाधनम् ॥
 कृपया तत्त्वबोधोऽयं ग्रीतिदः कथितोऽद्य मे ॥ ४२ ॥

सामर्थ्यात्सेन्द्रतक्षकमानीय त्रिलोक्यां ख्यातोऽभूत् ॥ ३६-३६ ॥ गुरुद्रो-
 हिणोऽत्र परत्र च न सुखम् । स पापी कुम्भीपाकं गमिष्यति । गुरु-
 तोपात्किं न सिध्यति । गुरौ तुष्टे क्षणादेवशास्त्रादिभ्यः । एवमज्ञानाऽ-
 विद्या वृथा भ्रमसि । स्वगुरुं गच्छ । स त्वां तारयिष्यति । तस्मिस्तुष्टे
 शीघ्रं सर्वमन्त्रसिद्धिर्भवेत् ज्ञात्वा स्वगुरुं शरणं व्रजेति ॥ १३७-१४० ॥ इति
 श्रुत्वा स विवेकी मूत्वा गुरुपदयोः शिरो निधायाह । गुरुमूर्ते, परार्थ-
 साधनं साधुक्तम् । कृपया बोधः कृतः । अहं गुरुद्रोही । मेऽनन्तापराधाः ।

अहं सत्यं गुरुद्रोही ह्यपराधा मयाऽमिताः ॥
 भिन्नं मे गुरुचित्तं तत्कथमद्य प्रतुष्यति ॥ ४३ ॥
 स्वर्णादिघातवो भिन्नाः सन्धीयन्ते हि पूर्ववत् ॥
 भिन्नं मुक्ताफलं भूयः कथमैक्यं गमिष्यति ॥ ४४ ॥
 तथाऽन्तःकरणं भिन्नं गुरोर्मे नैकतां व्रजेत् ॥
 जीवनेनोपयोगः किं नापेक्षा जीवनस्य मे ॥ ४५ ॥
 शरीरं मे गुरुद्रोहि क्रोपयोगोऽस्य जीवनात् ॥
 जीवित्वाशा न मे प्राणान्गुर्वर्थं सन्त्यजाम्पहम् ॥ ४६ ॥
 इति श्रीगुरुमामाप्य सोऽनुत्तमो नवो मृनिः ॥
 नत्वाऽञ्जसा विरक्तः स प्राणांस्त्यक्तुं समुद्यतः ॥४७॥
 ब्राह्मणस्यानुतापेन जातं दग्धमलं मनः ॥
 यथाऽग्निस्पर्शमात्रेण भस्मसाज्जायते तृणम् ॥ ४८ ॥
 यद्वाऽग्निस्पर्शमात्रेण कर्पूरं दहति क्षणात् ॥
 तथाऽस्याप्यनुतापाग्निर्ददाहाशेषदोषकान् ॥ ४९ ॥

गुणोचित्तं भिन्नं कथं तुष्यति । भिन्नं स्वर्णादि सन्धीयते । न ॥ मौक्तिकम् । तथाऽन्तःकरणं गुरोर्मे भिन्नम् । कथं तस्यैक्यम् । किं मम जीवनेन । न जीवनापेक्षा ॥४३-४५॥ गुरुद्रोहिशरीरस्य क्रोपयोगः । न मे जीवित्वाशा । गुर्वर्थं प्राणांस्त्यजामीत्युक्त्वा गुरुं नत्वा विस्तोऽनुत्तमः स प्राणांस्त्यक्तुमुद्युक्तः ॥४६-४७॥ तस्यानुतापेन पापं दग्धम् । अग्निस्पर्शाद्भस्मेव कर्पूर इव च तस्यानुतापाग्निना सर्वे दोषा दग्धाः ।

अत एवानुतापी यस्तस्य जन्मशतार्जितम् ॥
 निःशेषं पातकं त्वत्र क्षिप्रं विलयमेप्यति ॥ १५० ॥
 एवं द्विजः स निर्विण्णस्त्यक्तुं स्वीयकलेवरम् ॥
 प्रवृत्तस्तं हि विज्ञाय जगद्गुरुपाह्वयत् ॥ ५१ ॥
 आहूतं ब्राह्मणं प्राह श्रीगुरुर्जहि दूरतः ॥
 चिन्तामेतामनन्तां ते सर्वं हि दुरितं गतम् ॥ ५२ ॥
 वैराग्यं तेऽद्य सञ्जातं तेन ते दुष्कृतं गतम् ॥
 स्वगुरुं सावधानेन हृदा द्विजवर स्मर ॥ ५३ ॥
 इत्युक्तः स तदा नत्वा श्रीगुरोश्चरणेऽब्रवीत् ॥
 त्वं त्रिमूर्त्यवतारोऽसि तारकोऽसि जगद्गुरो ॥ ५४ ॥
 सर्वात्मनः कृपा ते चेत्यातकं कुह तिष्ठति ॥
 कथं तिष्ठत्यन्धकारो भास्करेऽभ्युदिते सति ॥ ५५ ॥
 एवं स श्रीगुरुं भक्त्या स्तुत्वाऽभृद्गद्गदाक्षरः ॥
 प्रेमरुद्रगलो जातरोमहर्षोऽश्रुपूर्णदक् ॥ ५६ ॥

अत एवानुतापिनः दण्डं शतजन्माशेषदोषनाशः । स द्विजः प्राणास्त्यक्तुं
 प्रवृत्तः । तमाह्वय श्रीगुरुराह । चिन्ता ते माऽस्तु । सर्वं पापं गतं । वैराग्यं
 ते जातं । स्वगुरुं सावधानेन हृदा स्मरेत्युक्तः स गुरुपदे नत्वाऽऽह । हे
 जगद्गुरो, त्वं त्रिमूर्त्यवतारस्तारकोऽसि ॥४८-५४॥ सर्वात्मनस्ते कृपा
 चेत्क मे पापम् । स्ये उदितेऽन्धकारः कथं तिष्ठेत् । एवं भक्त्या गुरुं
 स्तुत्वा प्रेमरुद्रकण्ठी गद्गदाक्षरः हृद्यरोमा प्रसन्नदृङ्निर्मलचित्तो त्रिप्रः

स निर्मलमनाः शीपं निधाय गुरुपादयोः ॥
 विनतः करुणं प्राह गुरो तारय तारय ॥ ५७ ॥
 इति निर्विण्णमनसा पुनस्तत्पदयोः शिरः ॥
 स्थापयामास तस्याभूत्तत्क्षणं ज्ञानमुत्तमम् ॥ ५८ ॥
 वेदशास्त्राशेषविधानिपुणो ब्राह्मणोऽभवत् ॥
 चन्द्रमौलौ प्रसन्नेऽस्य दैवं विप्रस्य किं भुवे ॥ ५९ ॥
 स्पर्शस्पर्शादयो यद्वत्स्वर्णं पौडशवर्णकम् ॥
 तद्बद्गुरुपदस्पर्शाज्ज्ञानी जातो द्विजोत्तमः ॥ १६० ॥
 आनन्दो ब्राह्मणस्याभूच्छ्रीगुरुस्तमयाब्रवीत् ॥
 मद्वाक्यमवधार्यैव गच्छस्व गुरुसन्निधिम् ॥ ६१ ॥
 गमनात्स भवेत्तुष्टो नमनाच्च विशेषतः ॥
 स एवाहमिति ब्रह्मन्विद्धि त्वं नात्र संशयः ॥ ६२ ॥
 इति श्रीगुरुमूर्तिस्त्वं कथयामास सोऽपि हि ॥
 गुरुं गत्वा तथा दृष्ट्वा ततो मुक्तोऽभवद्द्विजः ॥ ६३ ॥

श्रीगुरोः पदयोः शिरो निधाय सकरुणमाह । मां तारयेति । निर्विण्ण-
 मनसा पुनः पादयोः शिरो दधौ । तदा तत्क्षणं ज्ञानमभूत् । वेदशास्त्रा-
 दिनिपुणोऽभवत् । गुरो प्रसन्ने किं दुर्लभम् । स्पर्शस्पर्शादुत्तमस्पर्णवद्गु-
 रपादस्पर्शाद्द्विजो ज्ञानी अभूत् । तस्यानन्दोऽभूत् श्रीगुरोः । मद्वा-
 क्यत्त्वगुरुं गच्छ । स दृष्टिग्राह्यस्तुष्टो भवेन्नमनाच्च विशेषतः । ॥ एवाह
 ब्रह्मन्विति विद्धि । नात्र संशय इति श्रीगुरुणोक्तः ॥ विप्रो गुरुं नत्वा
 स्यगुरुत्वं दृष्ट्वा मुक्तेऽभूत् ॥ ५९-१६३ ॥ अथ श्रीगुरुः कृप्यातीरमेत्य

अथो श्रीगुरुनाथोऽटन्नाट कृष्णानदीतटम् ॥

भिल्लवाद्यभिधग्रामे यत्रास्ते भुवनेश्वरी ॥ ६४ ॥

कृष्णावेण्या एत्य पाश्चात्पतीरं नीरं यत्र स्वादु चोदुम्बरश्च ॥
मूले तस्य श्रीगुरुः साध्वतिष्ठत्तस्मिन्स्थाने सिद्धिवर्गोऽप्यतिष्ठत्
॥ ६५ ॥

तस्यौ श्रीगुरुनाथः कृष्णायां भिल्लवाटिकासन्नम् ॥

नूनं यन्माहात्म्यश्रवणाच्छ्रेयो भवेत्किलासन्नम् ॥ ६६ ॥

अत एव सरस्वतीद्विजः खलु गङ्गाधरभूसुरात्मजः ॥

स्वगुरोश्चरितं सविस्तरं वदति श्रोतुमनोहरं वरम् १६७

(इति)श्रीसिद्धनामधारकसंवादरूपेण सरस्वत्याख्यगङ्गाधरा-
त्मजविरचितनरसिंहसरस्वत्युपाख्यानसंज्ञितमहाराष्ट्रभाषान्वित-
शुरुचरित्रसमानार्थायां वासुदेवानन्दसरस्वतीयतिविरचितायां
श्रीगुरुसंहितायां ज्ञानकाण्डे षोडशः (अध्यायः)

॥ आदितः श्लोकाः ॥ १९४७ ॥

भिल्लवाद्याख्यग्रामे भुवनेश्वरीसन्निधौ कृष्णावेण्याः पाश्चिमीरे उदुम्बरमूलेऽ-
तिष्ठत् । यत्र सर्वासिद्धयः । तत्क्षेत्रमाहात्म्यश्रवणाङ्गोक्ष एव ॥ ६४-१६६ ॥
अत एव सरस्वती ० ॥ १६७ ॥ घूर्णिकायां षोडशोऽध्यायः ॥

॥ इति षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

॥ अथ सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

॥ श्रीदत्तात्रेयाय नमः ॥

गुरुभक्तवरं सिद्धः प्राग्गवीश्रामधारक ॥
शृणु ते गुरुपादेऽस्ति भक्तिर्लीनोऽसि तत्र हि ॥ १ ॥
प्राग्वाति वातः पर्जन्यागमात्तत्सूचको यथा ॥
तथा गुरुकृपायाः प्राग्दैन्यहृत्ते कथारुचिः ॥ २ ॥
कामधुक्चरितं त्वेतत्कथयामि सविस्तरम् ॥
शृणु चित्तं समाधाय शिष्य त्वं नामधारक ॥ ३ ॥
कृष्णार्यां भुवनेश्वर्याः पश्चिमे श्रीगुरुः स्थितः ॥
उदुम्बराख्यकल्पद्रुमूले सुविमले स्थले ॥ ४ ॥
चातुर्मास्यमुवासात्र सोऽनुष्ठानधुरन्धरः ॥
अगोचरोऽपि भूत्वाऽत्र गोचरोऽप्यप्रकाशकः ॥ ५ ॥

अध्यायसारसंग्रहश्लोकोऽयम्—

आर्यावमानितोऽदादार्यायै मूढविप्र इह जिहाम् ।
सप्तदशे तत्प्रेरित ईशमयाप्यालभततो जिहाम् ॥

सिद्ध शब्द । हे नामधारक, भक्त्या त्वं गुरुपदे लीनोऽसि । यथा पर्जन्य-
सूचको वातः प्राग्वाति तथा दैन्यहृत्ते कथारुचिः । कामधुक्चरितं
चक्षि । सावधानतया शृणु ॥ १-३ ॥ भुवनेश्वर्याः पश्चात्कृष्णा-
सीरे उदुम्बरमूलेऽनुष्ठानकृद्गुरुश्चातुर्मास्यमस्थात् । तत्र पावने सिद्ध-

आसन्ने भुवनेश्वर्याः सिद्धस्थाने सुपावने ॥
 निवासाच्छ्रीगुरोरासीत्स्थानमहिमाऽधिकः ॥ ६ ॥
 इति सिद्धवचः श्रुत्वा नत्वोचे नामधारकः ॥
 गुरुराजः परात्माऽयं कुतो गुप्तोऽत्र वर्तते ॥ ७ ॥
 तपोऽनुष्ठानमप्यस्य कुतो वा मैक्ष्ययाचनम् ॥
 आप्तकामस्य तप्तस्य सन्देहं मे निवारय ॥ ८ ॥
 सिद्ध आह शृणुष्वेदं वत्स त्वं नामधारक ॥
 पिनाकी याचते भिक्षां दत्तात्रेयस्तपस्यपि ॥ ९ ॥
 त्रिमूर्तेर्भिक्षुरूपस्य भक्तानुग्रहकाक्षिणः ॥
 तीर्थयात्रा तपो भिक्षा शिक्षार्थं केवलं किल ॥ १० ॥
 गुप्तानि कालवशतस्तीर्थान्यनुपमानि हि ॥
 तानि प्रकाशयत्येष भक्तानुग्रहकाक्षया ॥ ११ ॥
 गुरुनाथः स्वयं तीर्थमुपकारार्थमेव नः ॥
 तीर्थान्यटति गुप्तः सोऽवरयाचकवञ्चकः ॥ १२ ॥

स्थानेऽप्रकाशत्वेनापि स्थितस्य गुरोर्निवासात्स्थानमहिमाऽधिकोऽ-
 भूत् ॥ ४-६ ॥ इति श्रुत्वा नामधारक आह । परमात्मा गुरुः कुतो
 गुप्तस्तिष्ठति । किमर्थमस्यानुष्ठानम् । तत्तस्याप्तकामस्य कुतो भिक्षाया-
 च्छेति । सिद्ध आह शृणु । शिवात्मत्वाद्विक्षायाञ्चाऽस्य त्रिमूर्तेर्भक्तानुग्रहार्थं ।
 श्रीदत्तस्य तीर्थयात्रानुष्ठानादि लोकशिक्षार्थं । कालवशाद्गुप्ततीर्थानि भक्ताः
 अनुग्रहार्थं प्रकाशयामास । स्वयं तीर्थरूपस्याटनं परोपकारार्थम् । खलवञ्चनाय
 गुप्तोऽभूत् ॥ ७-१२ ॥ तेजस्वी सूर्यः कथं गुप्तो भवेत् । तथा कस्तूरी-

तेजोराशिर्दिनकरः कथं गुप्तो भविष्यति ॥
 छादितायाश्च कस्तूर्याः सुगन्धिर्गोप्यते कथम् ॥ १३ ॥
 निर्दर्शनान्तरं चान्यच्छृणु कल्पद्रुमो महान् ॥
 अज्ञातोऽपि स्थितो यत्र तत्र कल्पितकामधुक् ॥ १४ ॥
 एवं स्थिते गुरौ तत्र चित्रं वृत्तं वदामि ते ॥
 येन प्रकटितो भूमौ महिमा तस्य पावनः ॥ १५ ॥
 करवीराख्यनगरे विप्रो वेदरतोऽभवत् ॥
 पुराणशास्त्रनिपुणोऽध्यापको विद्वद्गुणीः ॥ १६ ॥
 तर्कव्याकरणाभिज्ञ आद्यशास्त्रीय उत्तमः ॥
 आह्विकाचारनिरतः कर्ममार्गविशारदः ॥ १७ ॥
 अजायत सुतस्त्येकस्तस्य विप्रस्य धीमतः ॥
 धीमन्दो दैववशतस्तत्पिता पञ्चतां गतः ॥ १८ ॥
 अवर्धत ततो मन्दः सुतोऽभूत्सप्तवत्सरः ॥
 तद्गृहोक्तविधानेन व्रतबन्धो द्विजैः कृतः ॥ १९ ॥

गन्धश्च । यथाऽज्ञातोऽपि कल्पद्रुः सान्निध्यात्कल्पितकामधुक् तथा गुरुः ।
 तत्र येन गुरोः पावनो महिमा प्रकटितस्तच्छृणु ॥ १३-१९ ॥ करवीरे
 वेदशास्त्रादिनिपुणोऽध्यापक आद्यशास्त्रीयः स्वकर्मनिरतः कश्चन
 विप्रोऽभूत् । तस्य धीमन्दः सुतो जातः । विप्रो मृतः । मूर्खपुत्रो वृद्धे ।
 द्विजैः स गृहोक्तविधानेन संस्कृतः । पशुप्रायस्य मूर्खस्य तस्य सन्ध्या-

स्नानसन्ध्यावन्दनादि ज्ञातवाञ्छैव दैवतः ॥
गायत्र्या अपि नो वार्ता कुतो मूर्खपथोः श्रुतेः ॥२०॥

पठन्ति यत्र तत्रैव यत्नाद्भ्यस्य मन्दधीः ॥
सहैव विस्मृतिं प्राप पञ्चपाशरपाठकः ॥ २१ ॥

विद्वज्जनस्तु तत्रत्यो निन्दयामास तं सुतम् ॥
विद्वद्विप्रकुले भूत्वा मूर्खो जातोऽसि दुर्मते ॥ २२ ॥

पिता तव महाज्ञानी वेदशास्त्रपुराणवित् ॥
तस्योदरे कथं प्राप्तस्त्वं पापाणसमः कुधीः ॥ २३ ॥

धिग्धित्ते जीवितं तेऽद्य तातनाम कलङ्कितम् ॥
दृढा बद्ध्वा शिलां कुक्षौ विशं कूपं सरोज्यबा ॥२४॥

सम्भूय संसृतौ व्ययं जातस्त्वं सूकरोपमः ॥
गतिस्ते यमपुर्येव दुराचारो हि वर्तसे ॥ २५ ॥

वन्दनगायत्रीवार्ताऽपि न ॥ १६-२० ॥ यत्रान्ये पठन्ति तत्रापि मन्दधीः
पठित्वा तदैव विस्मरति स्म । बुधास्तं विनिन्द्याहुः । हे दुर्मते, विद्वत्कुले
भूत्वा मूर्खोऽसि ॥ २१-२२ ॥ ते पिता ज्ञानी वेदादिवित् । तदुदरे
कथं पापाणलुल्यस्राम् । धित्तेजीवितम् । पितृनामकलङ्कितम् । गले शिलां
बद्ध्वाऽऽपो विशान् मूत्वा त्वं सूकरोऽसि । दुराचारस्य ते गतिर्यमपुरे । न्यु

सोऽधिकोऽत्र मनुष्याणां विद्यया यः प्रकाशते ॥
 निधिः स्वाधीन इव सा सद्विद्या आजतेतराम् ॥ २६ ॥
 सर्वसम्पद्भोगभाक्स विद्या यस्य हृदि स्थिता ॥
 विद्वान्यशस्वी सम्पन्नः समस्तैरपि सोऽर्च्यते ॥ २७ ॥
 विद्याहीनस्तु वयसा श्रेष्ठोऽपि न हि पूज्यते ॥
 हीनोऽपि वयसा विद्वाञ्छ्रेष्ठैरपि च पूज्यते ॥ २८ ॥
 न सन्ति सोदरा यस्य तस्य विद्यैव सोदराः ॥
 विद्याभ्यासस्ततः कार्यो विद्वान्सर्वत्र पूज्यते ॥ २९ ॥
 विदेशस्थोऽपि तत्रत्यसम्बन्धरहितोऽपि वा ॥
 समस्तैर्वेदशास्त्रज्ञो बन्धुवत्पूज्यतेऽधिकम् ॥ ३० ॥
 स एव भवति ज्ञानी बहुविद्या हि वेद यः ॥
 सर्वे देवा हि तद्देहे सर्वपूजां स चार्हति ॥ ३१ ॥
 भ्रमण्डलाधिपो राजा बन्धते सकलैरपि ॥
 सोऽपि राजाऽतिहर्षेण विद्यावन्तं समर्चति ॥ ३२ ॥

विद्वानधिकः । विद्या निधिरेव स्वाधीनः । विद्वान्सम्पद्भोगभाक् । स च
 सर्वैः पूज्यते । वयोधिकोऽप्यविद्वान्निहि पूज्यतेऽप्योऽपि विद्वान् श्रेष्ठैः पूज्यते
 ॥ २३-२८ ॥ यस्य सोदरा न तस्य विद्यैव सोदराः । अतो विद्याऽ-
 भ्यासनीया । विद्वान्सर्वत्र पूज्यते ॥ २९ ॥ स्वजनहीनो विदेशस्थोऽपि
 विद्वान्स्यजनैरिव तत्रत्यैः पूज्यते । विद्यावान् ज्ञानी भवति । तद्देहे सर्वदेवा-
 स्तिष्ठन्ति । ॥ पूजामर्हति । लोकवन्धोऽपि भूपो विद्यावन्तमर्चति । यस्य न

धनं नैवास्ति यद्वंशे तस्य विद्या धनं महत् ॥
 विद्याभ्यासस्ततः कार्यो विद्याहीनः पशुः स्मृतः ॥ ३३ ॥
 इति विप्रवचः श्रुत्वा मृदविप्रः प्रणम्य तान् ॥
 प्राह सत्यं भवद्वाक्यं विद्याभ्यासो हि शस्यते ॥ ३४ ॥
 मया जन्मान्तरे नैव विद्यादानं कृतं खलु ॥
 ततो मेऽद्य न विद्याप्तिः किं कर्तव्यमतः परम् ॥ ३५ ॥
 एवं दोषविशिष्टं मां कृपयोद्धर्तुमर्हथ ॥
 विद्याप्राप्तावुपायश्चेत्कथनीयः प्रयत्नतः ॥ ३६ ॥
 इति तद्वचनं श्रुत्वा प्रहस्य ब्राह्मणा जगुः ॥
 नेह जन्मनि विद्या ते विद्या लभ्या भवान्तरे ॥ ३७ ॥
 कुतोऽद्य विद्याभ्यासस्ते न नरस्त्वं पशुः किल ॥
 कुक्षिभरिर्भिक्षया त्वं मूर्खोऽसि कुलनाशकः ॥ ३८ ॥
 इति नीचोत्तरैरुक्तो विद्वत्पुत्रोऽपि मूढधीः ॥
 मनस्याघाय वैराभ्यं निर्गतो निर्जनं वनम् ॥ ३९ ॥

धनं तस्य विद्या धनम् । ततो विद्याभ्यासः कार्यो विद्याहीनः पशुः । इति
 श्रुत्वा मूर्खः प्रणम्याह । सत्यमुक्तम् । जन्मान्तरे मे विद्याभ्यासो न कृतः ।
 ततो विद्या न लभ्यतेऽत्र प्रयत्न उपायो नाऽस्ति चेद् मृत ॥ ३०-३६ ॥
 इति श्रुत्वा ते प्रहस्योचुः । नेह जन्मनि ते विद्या । जन्मान्तरे भविष्यति
 ॥ ३७ ॥ क ते विद्यावार्ता । त्वं नृपशुनः रे मूर्खे कुलनाशकः, भिक्षपोदरं
 भरेति श्रुत्वा सोऽनुतप्तो विरक्तो धनं गत्वाऽऽह । धीहीनं मां दूषयन्त्यतः

प्राह त्यक्ष्याम्यहं प्राणान्समस्ता दूयन्ति हि ॥
मतिहीनः पशुरहं ततः किं जीवितेन मे ॥ ४० ॥

धिग्धिङ्मे जीवनं निन्द्यं वरं जन्माप्यतः द्युनः ॥
अतो मे जीवितेनालमित्यं स विरतिं गतः ॥ ४१ ॥

स भिल्लवाटिकाग्रामं प्राप्याशनविवर्जितः ॥
कृष्णायाः प्राक्तटे देवाद्गुपवासमचीकरत् ॥ ४२ ॥

आस्ते यत्र जगन्माता मुवनेशीति विश्रुता ॥
आगत्य तत्र देव्याः स दर्शनं व्यकृणोद्द्विजः ॥ ४३ ॥

स्नानसन्ध्यावन्दनादि विसृज्यातीव दुःखितः ॥
स देव्याः सम्मुखं द्वारे चक्रे प्रायोपवेशनम् ॥ ४४ ॥

एवं त्रीणि दिनान्येष निर्विण्णो मनसा भृशम् ॥
प्रसीद देवीत्युक्त्वा स पानाशनविवर्जितः ॥ ४५ ॥

देव्याः प्रसादं स्वप्नेऽपि नाप्त्वा क्रुद्धोऽवदद्द्विजः ॥
अथ देवि भवानीह कुतो मां समुपेक्षसे ॥ ४६ ॥

प्राणास्त्यक्ष्ये । पशुर्मे जीवितेन किम् । धिङ्मे जीवनम् । मतः श्वा वरः ।
मे जीवितेनालमिति विरज्य भिल्लवाट्यां कृष्णायाः प्राक्तटे यत्र जगन्माता
मुवनेश्वरी तत्र देव्या दर्शनं कृत्वा दुःखितः स स्नानादि त्यक्त्वा देव्याः समीपे
प्रायोपवेशनं चक्रे । एवं त्रिदिनं भृशं निर्विण्णो देवि, प्रसीदत्युक्त्वोपवासं
चक्रे ॥ ३८-४५ ॥ स्वप्नेऽपि देव्याः प्रसादो नातः । द्विज आह । भवा-

इत्याक्रोशेन स तदा शस्त्रं धृत्वा करे शितम् ॥
 स जिह्वां तरसा छित्वा देवीपद उपानयत् ॥ ४७ ॥
 जिह्वां समर्प्य सं पुनर्यदि नाम्बा प्रसीदति ॥
 तदा छित्वा शिरो दास्ये इति चक्रे स निश्चयम् ॥४८
 एवं तस्मिन्सुनिर्विण्णे स्वशिरश्छेत्तुमुद्यते ॥
 तत्त्वमे सान्द्रचित्ताम्बा निष्वाह शृणु सादरम् ॥४९॥
 शृणु बाल ब्रह्मचारिभ्रातृष्टोऽसि कथं मयि ॥
 कृष्णापत्रिमतीरेऽस्ति यतिस्त्वं शरणं ब्रज ॥ ५० ॥
 उदुम्बरद्रुमवले तापसोऽस्ति महाबलः ॥
 चन्द्रमौल्यवतारः स त्वद्वाञ्छां पूरयिष्यति ॥ ५१ ॥
 इति स्वमेऽवदत्स्पष्टं द्विजस्य भुवनेश्वरी ॥
 ततः प्रबुध्य हृष्टः स त्वरितं निर्ययौ द्विजः ॥ ५२ ॥
 कृष्णामुत्तीर्य तरसा सम्प्राप्य सहसा द्विजः ॥
 ददर्श गुरुनाथं तं सूपविष्टमनाथैपम् ॥ ५३ ॥

न्यम्य कुतो मामुपेक्षसे । इत्याक्रोशेन जिह्वां छित्वा देवीपदे आर्पयत् पुमन्वाह ।
 न प्रसीदसि चेन्निधयेन शिरश्छित्वा दास्ये । एवं निर्विण्णे तस्मिन् शिर-
 श्छेत्तुमुद्यते च स्वमेऽम्बा तामाह ॥४९-४९॥ शृणु बाल क्रोत्रं मा कार्षीः
 परतीरे उदुम्बरवृक्षे महाञ्छिवावतारोऽस्ति तं शरणं गच्छ । स तेऽर्माष्टं
 पूरयतीति स्वप्ने श्रुत्वा स प्रबुद्धः तत्वरं कृष्णामुत्तीर्य तत्रोपविष्टं श्रीगुरुं

निधाय तत्पदे शीर्षं तुष्टाव मनसा गुरुम् ॥
सन्तुष्टस्तं समाश्वास्य गुरुमूर्तिः प्रसन्नधीः ॥ ५४ ॥

स्वकरं स्थापयामास तस्य विप्रस्य मस्तके ॥
छिन्नाऽपि जिह्वा ववृधे प्राग्वज्ज्ञानी च सोऽभवत् ॥ ५५ ॥

वेदशास्त्रपुराणज्ञस्तर्कव्याकरणादिवित् ॥
समस्तमप्यसौ वेद पूज्योऽभूद्भुवनत्रये ॥ ५६ ॥

वायसो मानसं प्राप्य राजहंसो यथा भवेत् ॥
तथा श्रीगुरुसंस्पर्शान्मन्दधीरप्यमृतसुधीः ॥ ५७ ॥

यथा चिन्तामणिस्पर्शाह्लोहं याति सुवर्णताम् ॥
यद्वा मृत्पतिता जम्बूनद्यां जाम्बूनदं भवेत् ॥ ५८ ॥

एवं स विप्रो गुरुहस्तपद्म-
संस्पर्शमात्रादपि कृत्तजिह्वः ॥
भूत्वा मुजिह्वोऽपि च वेदशास्त्र-
भाष्याद्यभिज्ञोऽभवदाशु विप्र ॥ ५९ ॥

ददर्श । तत्पदे शिरो निधाय तुष्टाव । तुष्टः प्रसन्नो गुरुस्तामाश्वास्य
॥ ५०-५४ ॥ तन्मूर्तिं करं दधौ । तदा छिन्नापि जिह्वा ववृधे । स
ज्ञानी बभूव । वेदशास्त्रादि सर्वे वेद । सर्वत्र पूज्यत्वामूत् । काको मानसं
प्राप्य यथा राजहंसो भवति, यथा च चिन्तामणिस्पर्शाह्लोहं स्वर्णं भवति,
यथा च जम्बूनद्यां पतिता मृत्स्वर्णं भवति, तथा छिन्नजिह्वोऽपि गुरुहस्त-

श्रीनामधारक सुकारकशक्तिधर्तुः
 श्रीसद्गुरोः सुमहिमा न हि मानमेति ॥
 माहात्म्यमस्य वसतेरपि कोऽत्र वेद
 प्रायः स्वयं स भगवान् गुरुरेव वेद ॥ ६० ॥
 अत एव सरस्वतीद्विजः
 खलु गङ्गाधरमूसुरात्मजः ॥
 सुविचित्रचरित्रमात्मनः
 प्रजगौ लध्वपि तद्दरेन्मनः ॥ ६१ ॥

(इति) श्रीसिद्धना० रूपेण सरस्वत्याख्यगङ्गाध० चित्तनृसिंह०
 महा० गुरुचरित्रसमानार्थायां वासुदे० त्रिरचितायां
 श्रीगुरुसंहितायां ज्ञानकाण्डे सप्तदशः अध्यायः ॥ १७ ॥
 आ० श्लो० ॥ २००८ ॥

स्पर्शात्सुजिह्वो वेदशास्त्राद्यभिज्ञोऽभूत् । श्रीनामधारक सुका० । अत ए
 सर० ॥ ६०-६१ ॥ इति चूर्णिकायां सप्तदशोऽध्यायः ॥

॥ इति सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

॥ अथ अष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

॥ श्रीः ॥ जय सिद्ध मुने स्वामिस्तारकस्त्वं भवार्णवात् ॥
कथासुधारसापूर्णे श्रवणे मे कृते त्वया ॥ १ ॥

कामधुक्चरितं श्रुत्वा गुरोस्त्वसं न मे मनः ॥
तत्कथामृतपाने मे पिपासाऽतीव वर्धते ॥ २ ॥

गुरुपादाम्बुजध्यातुर्न तृप्ती रसिकस्य मे ॥
भाविकस्याशयकथामृतसञ्जीवनं पुनः ॥ ३ ॥

इति शिष्यो विनीतोऽसौ भक्तिमात्रामधारकः ॥
इच्छन्कृपां सिद्धपदोः स्थापयामास मस्तकम् ॥ ४ ॥

अध्यायसारसंग्रहसूत्रोक्तोपम्—

भिक्षार्थं गत्वा कुसुमितलतावेह्लितद्वारदेशं
गेहं विप्रस्य प्रभुरतिदरिद्रस्य भुक्त्वाऽपि शाकम् ॥
छित्त्वा बह्नीं स्वयसतिमगात्तल्लतामूलदेशे
लेभेऽर्थार्थं द्विजवर इहाष्टादशे चाशिषोऽपि ॥ १ ॥

नामधारक आह । स्वामिन्सिद्ध, जय । त्वं भवतारकोऽसि । त्वया कथा-
सुधया मे कर्णे पूर्णे । कामधुक्चरितं श्रुत्वाऽपि न तृप्तिः । किन्त्वतीव
पिपासा वर्धते । गुरुपादाम्बुजचिन्तकस्य कथं तावता तृप्तिः । पुनः पाययेति
विनीतो भक्तस्तत्पदे शिरो दधौ । तुष्टः सिद्धो हसन्नाह । शृणु । विस्तरात्क-

श्रुत्वा शिष्यवचोहार्दं तुष्टः सिद्धमुनिर्हसन् ॥
विस्तरात्कथयामाम श्रोतवर्गः शृणोतु तत् ॥ ५ ॥

घन्या घन्या हि ते वाणी शृणु शिष्यशिरामणे ॥
श्रीगुरोधरणे मक्तिस्तव लीनोऽसि नित्यशः ॥ ६ ॥

लामोऽपि त्वत्कृतेऽस्माकं साकं तत्कथयाऽनया ॥
चरणे ग्ररणे स्वेषां तेषां मत्स्मरणे स्थिते ॥ ७ ॥

कथितो मिष्टवाद्यास्ते महिमाऽनुपमो मया ॥
अग्रतश्चरितं वक्ष्ये त्वं शृणुष्वोत्तमोत्तमम् ॥ ८ ॥

कञ्चित्कालं त्विह स्थित्वा श्रीगुरुर्गूढरूपतः ॥
ततः प्रसिद्धो भूत्वाऽगादग्रतो मत्तवारकः ॥ ९ ॥

वरुणासङ्गमं दृष्ट्वा भक्तानुग्रहकाक्षया ॥
वाराणसीति विख्यातां दक्षिणे तामगात्प्रभुः ॥ १० ॥

कृष्णातटस्थतीर्थानि पुनानः पावनान्यपि ॥
कृष्णापञ्चनदीमद्मे द्वादशाब्दान्स्थितो गुरुः ॥ ११ ॥

ययामि । हे शिष्याग्र्य, ते वाणी भन्या सदा त्वद्भक्तिं श्रीगुरुरपदे । त्वत्प्र-
श्नान्मेऽपि लामो यतस्तत्पदे स्थिते । उदुम्बरस्थानमहिमा कथितोऽग्रतः
कथयिष्ये । तत्र मत्तवारको गुरुः कञ्चित्कालं स्थित्वा तत्र प्रसिद्धोऽभूत् ॥ १-
९ ॥ भक्तानुग्रहार्थं ततो वरुणासङ्गमं गत्वा ततो दक्षिणतोऽगमत् । कृष्णा-
स्थतीर्थानि पुनानः कृष्णापञ्चनदीसङ्गमे द्वादशानुपायस्यत् ॥ १०-११ ॥

मनोहरं ह्यनुपममविर्भूक्तपुरीसमम् ॥

प्रयागवत्सङ्गमं च दृष्ट्वा तस्थौ परात्परः ॥ १२ ॥

कृष्णावेणीपञ्चनदीसङ्गमोऽनुत्तमोऽपि च ॥

कुरुक्षेत्राधिपुण्यं तत्क्षेत्रं सकलपावनम् ॥ १३ ॥

कुरुक्षेत्रे तु यत्पुण्यं पुण्यमत्र ततोऽधिकम् ॥

अमितानीह तीर्थानि यतोऽतः श्रीगुरुः स्थितः ॥१४॥

पञ्चगङ्गानदीतीरं पुराणान्तरविश्रुतम् ॥

एवासां पञ्चनामानि तानि मे गदतः शृणु ॥ १५ ॥

शिवा भद्रा भोगवती तथा कुम्भी सरस्वती ॥

पञ्चगङ्गा इति ख्याता महापातकनाशकाः ॥ १६ ॥

एवं ख्याताः पञ्चनद्यस्ताः संहृत्य च कृष्णया ॥

सङ्गताः सङ्गमोऽयं हृद्दृत्प्रयागाधिपुण्यदः ॥ १७ ॥

काशीसमं तत्पुरं प्रयागसमं च दृष्ट्वा तत्र तस्थौ । कृष्णा-
वेणीपञ्चनदीसङ्गमोऽनुत्तमः । कुरुक्षेत्राधिपुण्यं पावनं तत्क्षेत्रम् ।
सत्रामितानि तीर्थानि । ततः श्रीगुरुः स्थितः । पुराणोक्तः पञ्चगङ्गा-
शृणु । शिवा, भद्रा, भोगवती, कुम्भी, सरस्वतीत्येताः पञ्चमहापापहा-
कृष्णया सङ्गताः । सङ्गमोऽयं पापहा प्रयागाधिपुण्यप्रदः ॥ १२-१७ ॥

पूर्वेऽमरपुरग्रामः स्थानं निरुपमं हि तत् ॥
 स्यादक्षिणप्रयागोज्यं सर्वेषां च मनोहरः ॥ १८ ॥
 उदुम्बरस्तरुवरः ख्यातः कल्पद्रुमोऽपरः ॥
 देवोऽमरेश्वरस्तत्र वरः पद्मकूलतीर्थके ॥ १९ ॥
 वाराणस्यां यथाऽमद्गर गङ्गामागीरथी तथा ॥
 इयं कृष्णाऽपि तत्तुल्या स्मृता पञ्चनदीयुता ॥ २० ॥
 योगिन्योऽपि चतुःपट्टिमरेश्वरसन्निधौ ॥
 तत्र ख्यातं शक्तितीर्थं समर्थं लोकपावनम् ॥ २१ ॥
 मुन्दरं चामरं लिङ्गं विश्वनाथोऽत्र मंस्थितः ॥
 नरोऽप्यमरतां याति सावाद्ब्रह्मेव तत्परम् ॥ २२ ॥
 मायन्तानात्प्रयागे यत्पुण्यं नियतवाग्दम् ॥
 ततः शतगुणं पुण्यमत्रैकज्ञानमात्रतः ॥ २३ ॥
 प्रसङ्गेनापि तत्तानात्प्रयागादधिकं फलम् ॥
 माक्षात्परब्रह्मवस्तु तत्र स्थानेऽमरेश्वरः ॥ २४ ॥

पूर्वेऽमरपुरग्रामो दक्षिणे प्रयागो मनोहरः सद्गमः ॥ १८ ॥ अन्ये उदुम्बरः
 कल्पद्रुः । पद्मकूलतीर्थमत्रिथो अमरेश्वरः । वाराणस्यां पञ्चगङ्गायुता मागी-
 रथी तथाऽत्रैव कृष्णाऽमरेश्वरमत्रिथी चतुःपट्टियोगिन्यो लोकपावन
 शक्तितीर्थं चामरलिङ्गं मुन्दरं विश्वनाथ इव साक्षाद्ब्रह्म । यत्तन्नाम्नयोऽ-
 प्यमयो भवेत् ॥ १९-२२ ॥ प्रयागे मायन्तानात्पुण्यं तत्र शतगुण-
 मर्थं ब्रह्मवस्तु । प्रसङ्गेनापि तानात् प्रयागादधिकम् । यत्र साक्षात्परब्रह्म-

अत एव हि तत्स्थाने कोटितीर्थानि सन्ति हि ॥
यत्र वेण्या युता कृष्णा कृष्णा दक्षिणवाहिनी ॥ २५ ॥

अमितानीह तीर्थानि न वक्ष्ये विस्तृतेर्भयात् ॥
ख्यातानीहाष्टतीर्थानि कृष्णावेणीतटेऽत्र तु ॥ २६ ॥

उत्तरस्यां दिशि ततः कृष्णा पश्चिमवाहिनी ॥
ब्रह्महत्यादिपापघ्नं तत्रैकं शुक्लतीर्थकम् ॥ २७ ॥

उदुम्बरसमीपे तु त्रीणि तीर्थानि सन्ति हि ॥
मनोहराणि प्रत्येकं धनुरन्तरतः स्मृतम् ॥ २८ ॥

एकं पापविनाशाख्यं काम्यतीर्थं द्वितीयकम् ॥
तृतीयं वरदं श्रेष्ठममरेश्वरसन्निधौ ॥ २९ ॥

सङ्गमेऽपि च पट्कूले त्रीणि तीर्थानि च क्रमात् ॥
शक्तितीर्थं चामरकं कोटितीर्थं द्विजोत्तम ॥ ३० ॥

अमितानीह तीर्थानि कथनाद्ग्रन्थविस्तृतिः ॥
भवेदिह द्वादशाब्दं श्रीपादोऽस्थात्त्र्यधीश्वरः ॥ ३१ ॥

मरेश्वरोऽतस्तत्र कोटितीर्थानि । यत्र कृष्णा 'दक्षिणवाहिनी' तत्रामितानि तीर्थानि । विस्तरभयादष्टतीर्थानि वक्ष्यन्ते ॥२३-२६॥ यत्र कृष्णा पश्चिमवाहिनी तत्र ब्रह्महत्यादिद्विच्छुद्धतीर्थं उदुम्बरसमीपे धनुरन्तरेण पापविनाशं काम्यं, वरदं, अमरेश्वरं चेति त्रीणि तीर्थानि । अन्यान्यमितानि तद्गणनि विस्तरो भवेत् । अत्र द्वादशाब्दानि तस्यां । यत्र कृष्णावेणीपश्चनयो

कृष्णा वैष्णो पञ्चनद्य एताः सप्तैकतां गताः ॥
 शीर्षण्यमिव तत्स्थानं माहात्म्यं तस्य को वदेत् ॥ ३२ ॥
 ब्रह्महत्यादिपापानि नश्यन्ति स्नानमात्रतः ॥
 सकलामीष्टदं लोके सिद्धस्थानमिदं खलु ॥ ३३ ॥
 अनुत्तमोऽस्य महिमा लोके नास्त्युपमाऽस्य तु ॥
 दृष्टिमात्रेण काम्याप्तिः को वदेत्स्नानजं फलम् ॥ ३४ ॥
 साक्षात्कल्पतरुर्यत्र तत्र किं दुर्लभं नृणाम् ॥
 कलौ कालवशाद्गुप्तं गुरुणा प्रकटीकृतम् ॥ ३५ ॥
 स्वभक्ततारणार्थाय तीर्थप्रख्यापनाय च ॥
 अस्वाच्छां गुरुनाथोऽत्र ततः प्रकटतां गतम् ॥ ३६ ॥
 तत्र स्थित्वा प्रतिदिनं भिक्षां कर्तुं जगद्गुरुः ॥
 मृदाऽमरपुरग्रामं प्रययौ भक्तभावनः ॥ ३७ ॥
 तस्मिन् ग्रामे विप्र एको वैदिको भाविकोऽभवत् ॥
 पतिव्रताशिरोरत्नं तद्भार्या पतिदेवता ॥ ३८ ॥

मिथितास्तच्छ्रेष्ठं स्थानं तन्माहात्म्यं को वदेत् । ब्रह्महत्यादि स्नानानश्यति ।
 सरुटाभीष्टदम्यान्वोत्तमं माहात्म्यम् । यदर्शना कानूनिम्नात्स्नानमाहात्म्यं
 को वदेत् । यत्र कल्पतरुन्नत्र नृणां किं दुर्लभम् । कलौ कालवशाद्गुप्तं गुरुणा
 प्रकटितम् । भक्ततारणाय तीर्थप्रख्यापनाय च ॥ ३७-३६ ॥ अत्र श्रीगुरुः
 स्थित्वा प्रतिदिनं भिक्षार्थं अमरपुरग्रामं ययौ । तस्मिन्ग्रामे एको भाविको
 विप्रः । तद्भार्या च पतिव्रताऽसूत् । मातरिकः क्षीणो दीनः स यादारावृत्तिः

सुक्षीणो ब्राह्मणो दीनः स यायावरवृत्तिकः ॥
 कर्माचारोत्सुको लोकबन्धः सात्त्विकवृत्तिकः ॥ ३९ ॥
 अङ्गणे तस्य विप्रस्य शाकवंछी महोन्नता ॥
 यस्याः स्युरमिताः शम्बाः कुटुम्बभरणक्षमाः ॥ ४० ॥
 यस्मिन्कस्मिन्दिने भिक्षा दैवादस्य न लभ्यते ॥
 शम्बापाकं स सन्तोषात्कृत्वाऽश्राति कुटुम्बपुष् ॥ ४१ ॥
 एवं विप्रो दरिद्रोऽपि स यायावरवृत्तिभुक् ॥
 पञ्चयज्ञपरो नित्यं सर्वदाऽतिथिपूजकः ॥ ४२ ॥
 एवं सत्येकदा तस्य वेश्म श्रीगुरुरागतः ॥
 भिक्षार्थं वीक्ष्य तं विप्रः प्रत्युद्गम्य समानयत् ॥ ४३ ॥
 उपचारैः षोडशभिर्भक्त्या सम्पूज्य सद्गुरुम् ॥
 शाकाहारेणैव विभुं भोजयामास सादरम् ॥ ४४ ॥
 भिक्षां विप्रगृहे कृत्वा तमाश्यास्याव्रवीद्गुरुः ॥
 तुष्टोऽस्मि तव दारिद्रं प्रनष्टमिति चाव्रवीत् ॥ ४५ ॥

स्वकर्मरतोऽभूत् ॥ ३७-३९ ॥ तस्याङ्गणे शाकवंछी विस्तृता । यस्याः
 कुटुम्बभरणक्षमा अमिताः शम्बाः ॥ ४० ॥ यदिने भिक्षा न लभ्यते
 तदिने शम्बापाकं कृत्वा सकुटुम्बः सोऽश्राति । दरिद्रोऽपि शान्तो विप्रः
 पञ्चयज्ञपरोऽतिथिप्रियः । तद्वेश्म श्रीगुरुर्भिक्षार्थमागतः । विप्रः सम्मुखं
 गत्वा तमानीय षोडशोपचारैः सम्पूज्य सादरं भक्त्या शाकं ददौ
 ॥ ४१-४४ ॥ शाकभिक्षां मुक्त्वा तुष्टो गुरुस्तमाश्यास्याह । दारिद्रं ते नष्ट-

गच्छन् विप्राङ्गणे दृष्ट्वा सर्वतः प्रसृतां तु ताम् ॥
शम्वागुच्छसहस्राढ्यां वह्नीं श्रीगुरुरिष्टदः ॥ ४६ ॥

भगवान्स्वकरे धृत्वा विततां ममतामिव ॥
प्रभुः प्रच्छिद्य तस्ता स्वाश्रमं सङ्गमं ययौ ॥ ४७ ॥

तदाऽमूद्रिप्रवनिता दुःखिता तत्सुता अपि ॥
स्त्री प्राह दैव हा कष्टमदृष्टं नष्टमेव नः ॥ ४८ ॥

अस्माभिः किं यतीशाय तस्मै दत्त उपद्रवः ॥
आसस्त्वपहतोऽस्माकं वह्नीं छित्त्वोज्जिता भुवि ॥ ४९ ॥

एवं तां दुःखितां प्राह पतिः संयच्छ सद्विया ॥
श्रेयोघ्नं रोषमर्गदेर्यथा गदमदृष्टवित् ॥ ५० ॥

प्रारब्धं नः प्रमाणं हि यद्यद्भावि यदा यदा ॥
चन्द्रमौलीहैया तत्स्यात्तदधीनमिदं जगत् ॥ ५१ ॥

मिति । ततो गच्छन्निष्टदो भगवान्विततां वह्नीं दृष्ट्वा विततां ममतामिव तां
करेण धृत्वोत्पाश्य सङ्गमं ययौ । तदा समुता दुःखितां शम्वाणीं प्राह । हा
कष्टं मेऽदृष्टं दुष्टम् । यतयेऽस्माभिरुपद्रवो न दत्तोऽथापि नो प्राप्तो ह्यतः ।
वह्नीं छित्त्वा भुवि जहौ । एवं दुःखितां तां पतिवहादृष्टं जाल्बीपथे रोगमिव
श्रेयोघ्नं रोषं सद्विया जहि । प्रारब्धं नः प्रमाणम् । यद्भावि तदोरोच्छ्रया
भविष्यति । तदधीनं जगत् । विभुर्गुणकर्मभिः सृष्ट्यादिरुदपि नाज्यते ।

सृष्ट्यादिकृद्ब्यापकोऽपि नाज्यते गुणकर्मभिः ॥
 रात्या पिपीलिकाभ्योऽन्नमसक्तोऽप्यनहंकृतिः ॥ ५२ ॥
 वदति स्मृतिरप्येवमापुरश्चं प्रयच्छति ॥
 हस्त्याहारं भृगेन्द्राय ददाति प्रत्यहं कथम् ॥ ५३ ॥
 निर्माय पूर्वमाहारं स्थूलान्ब्रह्मांस्ततः परम् ॥
 उत्पादयामास चतुरशीतिलक्षसम्मितान् ॥ ५४ ॥
 रङ्गं भूनायकं वाऽपि पुष्पाति समदग्विभुः ॥
 यस्य पूर्वार्जितं यादृक्तादृक्तस्मै प्रयच्छति ॥ ५५ ॥
 पूर्वजन्मनि निक्षिप्तं सुकृतं वाऽपि दुष्कृतम् ॥
 तद्वि स्वस्य स्वयं भोग्यं विभागी तस्य कः परः ॥ ५६ ॥
 मूर्खो हि देवहतकः स्वकर्मान्यत्र वीक्षते ॥
 सुखं वाऽप्यथवा दुःखं यद्यदुसं तदुद्भवेत् ॥ ५७ ॥
 यत्ती दोषं योजयसि स्वकर्मापि न वीक्षसे ॥
 अविधावेष्टिता ब्रूये प्रासोऽनेन हृतस्त्विति ॥ ५८ ॥

सोऽसक्तोऽनहङ्कारोऽत्रमा पिपीलिकाभ्यो दत्ते । आयुरर्जं प्रयच्छतीति
 श्रुतिस्मृती वदतः । सिंहायान्वहं हस्त्याहारं दत्ते ॥ ४९-५३ ॥ पूर्वमाहारं
 निर्माय चतुरशीतिलक्षस्थूलसूक्ष्मभूतानि सृजति । स समदग् भयं रङ्गं च
 पुष्पाति । यस्य यथाऽर्जितं तथा तस्मै दत्ते । प्राग्जन्मनि पुण्यं पापं दोषं
 तत्स्वयं भोक्तव्यं । कोऽन्यो भोक्ता । मूर्खः स्वकर्मान्यत्रेक्षते । पुर्वं यत्स्व-
 यमुसं तद्भोग्यं । त्वं स्वकर्मास्मृत्वा यत्ती दोषं योजयसि । मेप्रासोऽनेन हृत

स तारको गृहे मिधां बुभुजे नो दरिद्रहृत् ॥
 ममाहमिति संरुद्रग्रन्थिमेत्ता म एव नः ॥ ५९ ॥
 इति स्त्रियं समाश्वास्य विप्रवर्यः सुनोषतः ॥
 बह्नीमूलं समुत्पाय विप्रस्तत्याज दूरतः ॥ ६० ॥
 स्थूलं बह्वधा आलवालं द्वारदेशेऽङ्गणे स्थितम् ॥
 उत्पातयामास च तत्सर्वं द्विजवरस्तदा ॥ ६१ ॥
 श्रीगुरोः संग्रमादेन धनपूर्णं महाघटम् ॥
 लेभे लब्ध्वा परानन्दं गृहं निन्ये घटं द्विजः ॥ ६२ ॥
 प्राह स्त्रियं पश्य चित्रं प्रसन्नोऽभृषतीश्वरः ॥
 बह्नी कृत्वाऽत एवेयं यतो लब्धो महानिधिः ॥ ६३ ॥
 योगीश्वरो नरो नायं परः माध्वान्महेश्वरः ॥
 लब्धोऽस्माकं दैन्यहरो दर्शनार्थं चराधुना ॥ ६४ ॥
 इत्युक्त्वा श्रीगुरुं गत्वा सस्त्रीकोऽभ्यर्च्य म द्विजः ॥
 वृत्तान्तं कथयामास धनलामादिकं मुदा ॥ ६५ ॥

इत्यभिधावृता ब्रूये । स तारको नो गृहे मिधां बुभुजे । दास्यि ह्यतमान् ।
 ममाहमिति संरुद्रग्रन्थिमेत्ताऽपि स । इति स्त्रियं बोधेनाश्वास्य बह्नीं
 दूरतस्त्वक्त्वाऽङ्गणस्य गृहस्था आलवालमुत्पाय गुरोः प्रसादाद्द्वनपूर्णं घटं
 लब्ध्वा ह्यग्रे निप्रो गृहं नीत्वा स्त्रियै प्राह । चित्रं पश्य । यति प्रसन्नोऽभ-
 दतो वर्यं चिच्छेद । यत महानिधिर्लब्धः ॥ ५९ ६१ ॥ नायं नरः
 साक्षाद्योगी महेश्वरो दैन्यहरो नो लब्धः । दर्शनार्थं चरेति सस्त्रीको गुरुं
 गत्वाऽभ्यर्च्य धनलामादि कथयामास ॥ ६२ ६५ ॥ श्रीगुरुः प्राह । हे

श्रीगुरुः प्राह भो विप्र कापि नैतत्प्रकाशय ॥
 अस्मिन्प्रकाशिते लक्ष्मीर्न स्थास्यति गृहे तव ॥ ६६ ॥
 अखण्डा श्रीस्तव कुले निवसिष्यत्यचञ्चला ॥
 नन्दते ते कुलं पुत्रपौत्राद्यैर्मत्प्रसादतः ॥ ६७ ॥
 इति लब्धवरो विप्र आज्ञप्तः स गृहं गतः ॥
 सस्त्रीकोऽसौ गुरुकृपा यद्दृष्टिर्दैन्यहारिणी ॥ ६८ ॥
 द्विज तस्य कुतो दैन्यं यस्योपरि गुरोः कृपा ॥
 यद्द्वारि कल्पवृक्षोऽस्ति दैन्यं तस्यालये कुतः ॥ ६९ ॥
 यो नरो दैन्यहतकः सोऽपि सेवेत चेद्गुरुम् ॥
 सोऽपि भूत्वा सर्वपूज्यः परं पारं गमिष्यति ॥ ७० ॥
 यः श्रीगुरुं भजेत्सोऽपि परत्रेह च सिद्धिमाक् ॥
 तद्गृहेऽखण्डिता लक्ष्मीरष्टैश्वर्यैः समन्विता ॥ ७१ ॥
 महिमा श्रीगुरोरेवं नामधारक भाविक ॥
 मनसाऽतो भज गुरुं कामधुग्गृहमेप्यति ॥ ७२ ॥

विप्र, कापीदं न प्रकाशय । प्रकाशितेऽस्मिन् ते गृहे लक्ष्मीर्न स्थास्यति ।
 ते कुलेऽखण्डा श्रीनिवसिष्यति । मत्प्रसादात्ते कुल पुत्राद्यैर्नन्दते । इति वरं
 लब्ध्वाऽऽहसो विप्रः सस्त्रीको गृहं गतः । एवं दैन्यहारिणी गुरुकृपा ।
 यस्योपरि गुरोः कृपा कुतोऽस्य दैन्यम् । यद्द्वारि कल्पवृक्षस्तत्र दैन्यं कथं
 तिष्ठेत् । दैन्ययुक्तोऽपि गुरुभजनात्सर्वपूज्यः समुच्यते ॥ ६६-७० ॥ यो
 गुरुं भजेत्सोऽत्र परत्र च सिद्धिमाक् । तद्गृहेऽष्टैश्वर्ययुक्ताऽखण्डा श्रीः । एवं
 गुरोर्महिमा । हे नामधारकातो गुरुं भज । कामधेनुर्गृहमेप्यति ॥ ७१-७२ ॥

श्रोतारस्ते सत्कथास्वादुपानं कुर्वन्त्वेतत्प्रार्थयेऽहं समानम् ॥
मानं हित्वा विप्रगङ्गाधरस्यपुत्रो मक्तः सर्वदेवावरस्य ॥७३॥

(इति) श्रीसिद्धनामधारकसंवादरूपेण सरस्वत्याख्यगङ्गाधरात्मज-
विरचितनरसिंहसरस्वत्युपाख्यानसंज्ञितमहाराष्ट्रभापान्वित-
गुरुचरित्रसमानार्थायां वासुदेवानन्दसरस्वतीयतिवि-
रचितायां श्रीगुरुसंहितायां ज्ञानकाण्डेऽष्टादशः

(अध्यायः) ॥

आदितः श्लोकाः ॥ २०८१ ॥

श्लो० ॥ श्रोतारस्ते सत्क० ॥ ७३ ॥ इति श्रीगुरुसंहिताचूर्णिकाया-
मष्टादशोऽध्यायः ॥

॥ इति अष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

॥ अथ एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

श्रीदत्तात्रेयाय नमः ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ श्रीगणेश० ॥

सिद्धस्य चरणौ धृत्वा विनतो नामधारकः ॥

करद्वयं च सन्धाय शिष्यराजोऽब्रवीदिदम् ॥ १ ॥

जय सिद्ध जयाज्ञानध्वान्तज्योतिर्हि योगिराट् ॥

त्वं भक्तमानसहरो भवसागरतारकः ॥ २ ॥

मोहराश्यां मनोऽज्ञानध्वान्तव्याप्तं हि निद्रितम् ॥

उद्गोच्य प्राशितं तेऽद्य गुरुलीलाऽमृतासवम् ॥ ३ ॥

ज्ञानार्कमुदितं दृष्ट्वा प्रबुद्धोऽहं सचेतनः ॥

अमवं बोधितस्तेऽद्य भोः स्वामिन्दयया मृने ॥ ४ ॥

अध्यायसारसंप्रहल्लीकोयम्—

अमरापुर ऊनविंशकेऽनुगगङ्गानुजपा उदुम्बरे ॥

वरदे स निधाय पादुके गुरुराश्वस्य च योगिनीरगात् ॥

सिद्धचरणौ धृत्वा नत्वा च शिष्यो नामधारक आह । हे सिद्धाज्ञानध्वान्तज्योतिस्त्वं जय । योगिराजस्त्वं मनोहरो भवसागरतारकश्चासि । मोहराश्यामज्ञानध्वान्ते निद्रितं मे मन उद्गोच्य गुरुलीलामृतासवं त्वया मह्यं दत्तम् ॥३॥ उदितं ज्ञानार्कं दृष्ट्वा प्रबुद्धं मे चेतः । त्वया कृपया बोधितोऽस्मि ॥४॥

वदान्य सिद्ध योगीश कृपया मेऽग्रतः कथाम् ॥
कथयेत्यं द्विजः सिद्धपादलशोऽभवन्नतः ॥ ५ ॥

इति तस्य वचः श्रुत्वा सिद्धः सन्तोषसंयुतः ॥
श्राहानुपममाहात्म्यं विस्तरणं गुरोर्मुदा ॥ ६ ॥

ब्रह्मे शिष्योत्तम गुरोर्धरितं नामधारक ॥
मृणूदुम्बरवृक्षाधः प्रीत्या तस्यौ जगद्गुरुः ॥ ७ ॥

इति सिद्धवचः श्रुत्वा स मृत्यो नामधारकः ॥
प्राह हित्वा पुण्यवृक्षान्कुतोऽस्योदुम्बरे रंतिः ॥ ८ ॥

वेदशास्त्रपुराणेषु श्रेष्ठोऽश्वत्थः प्रकीर्तितः ॥
गुरोरुदुम्बरं प्रीतिः कुतस्तत्कारणं वद ॥ ९ ॥

सिद्धः प्राह प्रब्रूयामि वृत्तान्तं नामधारक ॥
हिरण्यकशिपुं हन्तुं नृसिंहोऽत्रावतीर्य च ॥ १० ॥

हे वदान्य योगीशाग्रतः कथां कथयेति पादलशोऽभवत् । सन्तुष्टः सिद्ध
आह । अनुपमं माहात्म्यं मुदा विस्तरणं तस्यै शृणु । श्रीगुरुः प्रीत्योदुम्बर-
स्याधः स्थितः । तच्छ्रुत्वा नामधारक आह । पुण्यवृक्षान् त्यक्त्वाऽस्य कुत
उदुम्बरे प्रीतिः । वेदादिश्वशयः श्रेष्ठो मनोऽप्याप्युदुम्बरेऽग्निः कारणं किं
वद ॥ ९-१० ॥ सिद्ध आह । यदा मुहो नृसिंहो नर्त्तहिरण्यकशिपोः कोष्ठे

क्रुद्धो नखायुधैः कोष्ठं विदार्यान्त्राणि माल्यवत् ॥
 दधौ कण्ठे स हर्षेण भृत्योक्तिं सत्यतां नयन् ॥ ११ ॥
 उदरे तस्य दैत्यस्य कालकूटोपमं विषम् ॥
 षड्वानलवदीप्तमसद्यं दुःप्रवर्षणम् ॥ १२ ॥
 तद्विदारणकालेऽस्य विषं व्याप्तं नखेषु तु ॥
 सन्तप्तानि नखान्यासंस्तदा शिष्यावधारय ॥ १३ ॥
 दुःसहा वेदना जाता महालक्ष्मीस्तदैत्य तु ॥
 औदुम्बराणि प्रददौ नखतापोपशान्तये ॥ १४ ॥
 नखान् शीतौदुम्बरेषु स्थापयामास तत्क्षणम् ॥
 शान्तो विपायिर्नृसिंहः परमां शान्तिमाययौ ॥ १५ ॥
 उग्रोऽपि शान्तो नृसिंहो लक्ष्मीमालिङ्ग्य तत्तदा ॥
 वेदोमौ सुप्रसन्नौ च वृक्षाय ददतुर्वरम् ॥ १६ ॥
 हृषीकेशोऽवदत्कल्पवृक्षोदुम्बर सर्वदा ॥
 फलैर्बहुभिराद्यथ कल्पवृक्षो भविष्यति ॥ १७ ॥

विदार्यान्त्राणि माल्यवत्कण्ठे दधौ तदा दैत्योदरे षड्वानलवदीप्तं कालकूट-
 वदसद्यं विषं नखेषु लग्नम् ॥ १०-११ ॥ तेन नखास्तप्ताः । दुःसहवेदना
 च जाता । तदा नखतापोपशान्तये लक्ष्म्योदुम्बरफलानि दत्तानि । तदौदुम्बर-
 स्पर्शाद्रिपायिः शान्तः । नृसिंहः शान्तिं ययौ । उग्रोऽपि शान्तो नृसिंहो
 लक्ष्मीमालिङ्गयत् । उभावपि प्रसन्नौ वृक्षाय वरं ददतुः । नृसिंह आह । हे
 उदुम्बर, त्वं कल्पवृक्षः सदा फलाढ्यो भविष्यसि । ये भक्त्या त्वां भजन्ति

भक्त्या भजन्ति ये त्वां तत्काम्यसिद्धिर्द्रुतं भवेत् ॥
त्वदर्शनाद्गुणविषयान्तिः सद्यो भविष्यति ॥ १८ ॥

ये सेवन्ते मनुष्यास्त्वां तेषामपि भविष्यति ॥
सर्वकामफलावाप्तिः सर्वपापक्षयोऽपि च ॥ १९ ॥

त्वत्सेवनादपि वर्षूर्वन्ध्या पुत्रवती भवेत् ॥
त्वरितं ते भविष्यन्ति श्रीमन्तो दैन्यपीडिताः ॥ २० ॥

त्वच्छायाजलमध्ये ये स्नानं कुर्वन्ति भक्तिवतः ॥
तेषां भार्गवरथीतोयस्नानपुण्यं न संशयः ॥ २१ ॥

त्वच्छायामाश्रिता मर्त्या जपानुष्ठानतत्पराः ॥
तेषां फलमनन्तं स्यादिष्टलाभश्च सत्त्वरम् ॥ २२ ॥

यः सेवते नरस्त्वां स व्याधिहीनो भवेत्सदा ॥
ब्रह्महत्यादिदोषास्तु नश्यन्त्येव त्वदर्चनात् ॥ २३ ॥

यं यं सङ्कल्प्य मनसा त्वां भजन्तीह भाविकाः ॥
ते प्राप्नुवन्ति त्वरितं तं तं कामसंशयम् ॥ २४ ॥

तत्कामसिद्धिः शीघ्रं भविष्यति । त्वदर्शनात्सर्वविषयान्तिः । ये त्वां भजन्ति
तेषां सर्वकामसिद्धिः पापक्षयश्च । त्वत्सेवनाद्दृश्या पुत्रवती दृष्टिः
श्रीमांश्चाशु भविष्यति ॥ १८-२० ॥ त्वच्छायाजलस्नानाद्भार्गवरथीस्ना-
नफलम् ॥ २१ ॥ त्वच्छायाजपानुष्ठानादनन्तऋणमिष्टलाभश्च । त्वत्सेवको
व्याधिहीनो भवेत् । त्वदर्चनाद्ब्रह्महत्यादिनाशः । त्वद्भक्तानां शीघ्रं
सङ्कल्पितकामसिद्धिः । त्वदर्शनाः सर्वे देवाः । श्रिया सहाहमपि त्वयि

त्वदधीनाः सर्वदेवास्त्वयि लक्ष्म्या सहाप्यहम् ॥
वसामीति हृषीकेशो नृसिंहोऽस्मै वरं ददौ ॥ २५ ॥

तस्मात्कलौ कल्पतरुरेवंभूत उदुम्बरः ॥
उग्रोऽपि नरसिंहोऽभृत्सुशान्तो यत्फलाश्रयात् ॥ २६ ॥

येनोग्रविषशान्तिर्हि कृता यस्मै वरोऽर्पितः ॥
अतस्तत्रैव वसति श्रीनृसिंहसरस्वती ॥ २७ ॥

यतः स्वस्योग्रताशान्तिरवतारान्तरेऽभवत् ॥
तस्मादुदुम्बरतले श्रीगुरुर्वसतीष्टदः ॥ २८ ॥

उदुम्बरोऽतिसुलभः कल्पवृक्षसमो मतः ॥
विशेषाच्छ्रीगुरुस्थित्या सर्वकामफलप्रदः ॥ २९ ॥

तस्मिन्कल्पद्रुमे चन्द्रमौलिः श्रीगुरुन्वहम् ॥
प्रद्वविष्ण्वीशरूपोऽपि लीलया नृतनुः स्थितः । ३० ॥

वसामीति हृषीकेशो नृसिंहो वरं ददौ ॥ २२-२५ ॥ तस्मादुदुम्बरः कलौ
कल्पतरुः यत्फलादुग्रो नृसिंहः । यतस्तत्रैव वसति
श्रीनृसिंहसरस्वती यतस्तत्रैव वसति
न्तिर्जाता ततस्तत्रैष्टो यतस्तत्रैव वसति
विशेषतः । २८ ।

भक्तानां तारणार्थाय त्रिमूर्तिर्गुरुनायकः ॥
 अवतीर्णः क्षितौ तीर्थपावनार्थं नृविग्रहः ॥ ३१ ॥
 अंभकाशतया वृक्षमूले तिष्ठति सद्गुरुः ॥
 प्रत्यहं तत्र मध्याह्ने वभूव सुमहोत्सवः ॥ ३२ ॥
 योगिन्योऽपि चतुःपट्टिः समागत्यामरेश्वरात् ॥
 प्रणम्य श्रीगुरुं भक्त्या प्रत्यहं समपूजयन् ॥ ३३ ॥
 प्रणम्य श्रीगुरुं भक्त्या प्रार्थ्य नीत्वा निजाश्रमम् ॥
 गन्धाक्षतादिभिः सर्वैरुपचारैरपूजयन् ॥ ३४ ॥
 तत्र भुक्त्वा पुनर्देवः स्माधितिष्ठत्युदुम्बरम् ॥
 प्रत्यहं तदविज्ञाय विस्मिता अभवन्दिजाः ॥ ३५ ॥
 अहो न याति स यतिर्भिक्षार्थं ग्राममन्वहम् ॥
 द्वीपेऽरण्ये कथं कालं स नयत्यशनं विना ॥ ३६ ॥
 गूढा चेष्टाऽस्य विज्ञेया संस्थाप्यैकं नरं त्विह ॥
 कुतो भिक्षामाहरतीत्येको गूढोऽत्र योजितः ॥ ३७ ॥

श्रीगुरुर्मक्ततारणार्थं भूमौ अवतीर्णं तीर्थानि पात्रयन्गुप्तरूपेण स्थितो मध्याह्ने
 महोत्सव चक्रे । अमरेश्वराच्चतुःपट्टिर्योगिन्य एव श्रीगुरु भक्त्या (स-)
 पूज्य नत्वा प्रार्थ्य स्वाश्रम नीत्वा गन्धादिभिरपूजयन् ॥ ३०-३४ ॥
 गुरुस्तत्र प्रत्यहं भुक्त्वा उदुम्बरे तिष्ठति । तच्चेष्टामविज्ञाय विस्मिता द्विजा
 आहुः । अहो भिक्षार्थमयं न गच्छति । द्वीपेऽरण्येऽशनं विना कथं कालं
 नयति । गुप्ताऽस्य चेष्टा कश्चिन्नर संस्थाप्य कुतो भिक्षामानयतीति ज्ञेयेति

त्वदधीनाः सर्वदेवास्त्वयि लक्ष्म्या सहाप्यहम् ॥
वसामीति हृषीकेशो नृसिंहोऽस्मै वरं ददौ ॥ २५ ॥

तस्मात्कलौ कल्पतरुरेवंभूत उदुम्बरः ॥
उग्रोऽपि नरसिंहोऽभृत्सुशान्तो यत्कलाश्रयात् ॥ २६ ॥

येनोग्रविपशान्तिर्हि कृता यस्मै वरोऽर्पितः ॥
अतस्तत्रैव वसति श्रीनृसिंहसरस्वती ॥ २७ ॥

यतः स्वस्योग्रताशान्तिरवतारौन्तरेऽभवत् ॥
तस्मादुदुम्बरतले श्रीगुरुर्वसतीष्टदः ॥ २८ ॥

उदुम्बरोऽतिसुलभः कल्पवृक्षसमो मतः ॥
विशेषाच्छ्रीगुरुस्थित्या सर्वकामफलप्रदः ॥ २९ ॥

तस्मिन्कल्पद्रुमे चन्द्रमौलिः श्रीगुरुरन्वहम् ॥
ब्रह्मविष्ण्वीशरूपोऽपि लीलया नृतनुः स्थितः । ३० ॥

वसामीति हृषीकेशो नृसिंहो वरं ददौ ॥ २२-२५ ॥ तस्मादुदुम्बरः कलौ
कल्पतरुः यत्कलाश्रयात् नृसिंहः शान्तोऽभूत् । यतस्तस्मै वरो दत्तस्ततस्त-
त्रैव श्रीनृसिंहसरस्वती वसति ॥ २६-२७ ॥ यतोऽवतारान्तरे स्वविपशा-
न्तिर्जाता ततस्तत्रैष्टो वसति । मुळभोऽयं कल्पतरुः श्रीगुरुस्थित्या
विशेषतः कामदः ॥ २८-२९ ॥ तत्र चन्द्रमौलिर्ब्रह्मविष्णुशिवास्वपी मृदेहः

भक्तानां तारणार्थाय त्रिमूर्तिर्गुरुनायकः ॥
 अवतीर्णः क्षितौ तीर्थपावनार्थं नृविग्रहः ॥ ३१ ॥
 अमकाशतया वृक्षमूले तिष्ठति सद्गुरुः ॥
 प्रत्यहं तत्र मध्याह्ने शभूय सुमहोत्सवः ॥ ३२ ॥
 योगिन्योऽपि चतुःपष्टिः समागत्यामरेश्वरात् ॥
 प्रणम्य श्रीगुरुं भक्त्या प्रत्यहं समपूजयन् ॥ ३३ ॥
 प्रणम्य श्रीगुरुं भक्त्या प्रार्थ्य नीत्वा निजाश्रमम् ॥
 गन्वाक्षतादिभिः सर्वैरुपचारैरपूजयन् ॥ ३४ ॥
 तत्र मुक्त्वा पुनर्देवः स्माधितिष्ठत्युदुम्बरम् ॥
 प्रत्यहं तदविज्ञाय विस्मिता अमबन्दिजाः ॥ ३५ ॥
 अहो न याति स यतिर्मिधार्थं ग्राममन्त्रहम् ॥
 द्वीपेऽरण्ये कथं कालं स नयत्यशनं विना ॥ ३६ ॥
 गूढा चेष्टाऽस्य विज्ञेया संस्थाप्यैकं नरं त्विह ॥
 कुतो भिक्षामाहरतीत्येको गूढोऽत्र योजितः ॥ ३७ ॥

श्रीगुरुर्मत्ततात्पर्यार्थं भूमा अवतीर्थं तीर्थानि पात्रयन्गुतरूपेण स्थितो मध्याह्ने
 महोत्सव चक्रे । अमरेश्वराच्चतुःपष्टिर्गोमिन्य एष श्रीगुरु भक्त्या (स)
 पूज्य नत्वा प्रार्थ्य स्वाश्रम नीत्वा गन्धादिभिरपूजयन् ॥ ३०-३४ ॥
 गुरुस्तत्र प्रत्यहं मुक्त्वोदुम्बरे तिष्ठति । तच्चक्षेधमविज्ञाय विस्मिता द्विजा
 आहुः । अहो भिक्षार्थमयं न गच्छति । द्वीपेऽरण्येऽशनं विना कथं कालं
 नयति । गुताऽस्य चेष्टा कञ्चिन्नर सस्याय कुतो भिक्षामानयतीति ज्ञेयेति

ततस्ते सद्गमं जग्मुर्विलीयैकोऽत्र च स्थितः ॥
 मध्याह्नसमये सोऽपि भीतभीतोऽभवत्स्वतः ॥ ३८ ॥
 परीक्षितुं प्रभोरन्तं य इच्छन्तीह ते नराः ॥
 ब्रक्ष्यन्ति यममार्गं द्राक्ते चाधोगतिभागिनः ॥ ३९ ॥
 स भीतोऽगान्निजस्थानं ब्राह्मणोऽश्रान्तरे तटे ॥
 गङ्गानुजाख्यः कृपिको भाविकः क्षेत्ररक्षकः ॥ ४० ॥
 पूजनाय गुरोर्गङ्गामध्याद्योगिन्य आगताः ॥
 दिव्यास्ता वीक्ष्य मार्गं च जलमध्ये स विस्मितः ॥ ४१ ॥
 स विस्मितः प्राह कोऽयं यतिमार्गः कथं जले ॥
 द्विभागं दृश्यते नीरं मध्यतो यात्ययं हुतः ॥ ४२ ॥
 इत्थं ध्यायन्नपश्यत्स योगिनीभिः प्रपूजितम् ॥
 भोजितं गुरुनाथं तं पुनः पूर्ववदास्थितम् ॥ ४३ ॥
 गङ्गानुजो निरीक्ष्येदं स्वगतं प्राह विस्मितः ॥
 ईशावतारोऽयमत आनर्चुर्देवकन्यकाः ॥ ४४ ॥

विचार्यैकं नरं तत्र स्थापयामासुः । स विलीय स्थितोऽपि मध्याह्ने
 भीतोऽभवत् ॥ ३९-३८ ॥ गुरोर्न्तं परीक्षितुमिच्छन्ति ते नरकभाजः ।
 स भीतो प्रारभ गतः । तत्र कृपिरक्षको गङ्गानुजमन्तो जलमध्यात् पूजार्थ-
 मागता योगिनीर्वीक्ष्य जलमध्ये मार्गं च वीक्ष्य विस्मित आह । कोऽयं
 यतिः जलमार्गः कथम् । द्विभागं जलं दृश्यते । इत्थं ध्यायन्नयोगिनीभिः
 पूजितं भोजितं पुनः पूर्ववत्स्थितं च दृष्ट्वा स विस्मितः स्वगतं प्राह ।
 ईशावतारोऽयमतो देवकन्या आनर्चुरिति । ततः परेषुः स महोत्सवं दृष्ट्वा

ततः परेद्युस्तीरस्थः स ददर्श महोत्सवम् ॥
 गुरुं नीराज्य योगिन्यो नमश्चक्रुः प्रपूज्य च ॥ ४५ ॥
 ताभिः सह प्रवाहान्तमर्गिणागाद्गुरुस्त्विति ॥
 स निरीक्ष्य स्वयं तेन मार्गेणान्वाययौ श्रुदा ॥ ४६ ॥
 द्विभागं तीरतो जातं जलं नद्यास्तु मच्यतः ॥
 पुरं ददर्शानुपमं सद्रत्नाञ्चितगोपुरम् ॥ ४७ ॥
 बराऽमरावतीतुल्या पुरी दिनकरप्रभा ॥
 दृष्टा तावदीपहस्ताः प्राप्ता नेतुं गुरुं जनाः ॥ ४८ ॥
 नीराज्य श्रीगुरुं नीत्वा मन्दिरे रत्नमण्डिते ॥
 ददुः सिंहासनं रत्नखचितं देवकन्यकाः ॥ ४९ ॥
 उपचारैः षोडशभिर्विधिना पूज्य सद्गुरुम् ॥
 चतुर्विधैः षडसाश्रैर्भोजयामासुरादरात् ॥ ५० ॥
 मुक्तो गुरुर्वीक्ष्य नरं किमर्थं त्वमिहागतः ॥
 इत्यपृच्छत्स तं प्राह दर्शनायागतोऽस्मि ते ॥ ५१ ॥

योगिन्या पूजितं नमस्कृतं च ताभिः सह प्रवाहमध्ये मार्गं च वीक्ष्य स्वयं
 स च तेनैव मार्गेणान्वागात् ॥ ३९-४६ ॥ तीरतो द्विभागं जलं मध्ये
 रत्नाञ्चितगोपुरं पुरं चापश्यत् ॥ ४७ ॥ दीपहस्ताः श्रीगुरुं नीराज्यामरा-
 वतीसमं सूर्यासं पुरं नीत्वा रत्नखचितसिंहासने उपवेश्य देवकन्या विधिना
 पूज्य षडसचतुर्विधैर्भोजयामासुः । मुक्तो गुरुं नरं वीक्ष्य प्राह । किमर्थ-
 मागतोऽस्तीत्यपृच्छत्स गुरुं प्राह दर्शनायागतोऽस्मि । हे गौरीरमण,

इत्युक्त्वा श्रीगुरुं नत्वा पादलग्नमना जगौ ॥
 गिरिजारमण स्वामिस्त्रिमूर्तिस्त्वं हि केवलः ॥ ५२ ॥
 न स्वस्वरूपज्ञानं मे मायासंसारवेष्टितम् ॥
 स्वामिन्भवाब्धिमग्नं मां समुद्रर कृपानिधे ॥ ५३ ॥
 त्वं विश्वतारकस्तस्मादवतीर्णोऽसि भूतले ॥
 अज्ञानान्धस्य लोकस्य ज्योतीरूपोऽसि केवलम् ॥ ५४ ॥
 भवेत्त्वदर्शनं यस्य स सर्वाभीष्टभागभवेत् ॥
 ऐहिकामुष्मिकानर्थान् लभेत्स क्षणमात्रतः ॥ ५५ ॥
 इति गङ्गानुजोऽस्तौपीस्तोत्रैर्नानाविधैर्गुरुम् ॥
 आश्वासयामास च तं संतुष्टो गुरुनायकः ॥ ५६ ॥
 श्रीगुरुः प्राह ते दैन्यं नष्टं गङ्गानुजाखिलम् ॥
 यद्यद्वाञ्छसि चित्तेनाभीष्टं तत्तच्छभेत्तव ॥ ५७ ॥
 यद्दृष्टमिह तत्कापि न प्रकाशय सर्वथा ॥
 यावत्तिष्ठामीह तावत्सद्गतिस्ते भविष्यति ॥ ५८ ॥

स्वामिस्त्वं केवलं त्रिमूर्तिः ॥ ४८-५२ ॥ मे त्वत्स्वरूपज्ञानं न । हे दयान्धे
 संसारवेष्टितं मामुद्रर । त्वं विश्वतारकोऽत्रावतीर्णोऽसि । अज्ञानान्धलोकस्य
 ज्योतीरूपोऽसि । यस्य त्वदर्शनं भवेत्स ऐहिकामुष्मिकार्थान् शीघ्रं लभते ।
 इति स्तोत्रैः स्तुतो गुरुस्तमाश्वास्य तुष्ट आह ॥ ५३-५६ ॥ ते सर्वं दैन्यं
 नष्टम् । यद्यद्वाञ्छसि तत्तच्छभेत् । यदिह दृष्टं तत् यावदत्र तिष्ठामि तावन्मा
 प्रकाशय । ते सद्गतिर्भविष्यति ॥ ५७-५८ ॥ इत्युक्त्वा गुरुस्तुम्भ्वरं प्राप्तः ।

१ यावदिह तिष्ठामि तावन्न प्रकाशय अर्थात् ततः परं प्रकाशने
 न दोषः । मदनुग्रहात्ते सद्गतिर्भविष्यति.

इत्युक्तोदुम्बरं प्राप श्रीगुरुः सोऽपि भाविकः ॥
 अन्वागत्य नमश्चक्रे भक्त्या गङ्गानुजोऽपि तम् ॥५९॥
 ततः श्रीगुरुणाऽऽज्ञप्तो हृष्टो गङ्गानुजो ययौ ॥
 क्षेत्रं निधानमलमच्छ्रीगुरोः सम्प्रसादतः ॥ ६० ॥
 ज्ञानवान्तसोऽभवन्नित्यं गुरुसेवापरायणः ॥
 महानन्देन युक्तोऽमृत्युत्रपौत्रश्रियान्वितः ॥ ६१ ॥
 भक्त्या प्रत्यहमागत्य ननाम श्रीगुरुं मुदा ॥
 एकमक्तिः कलत्रेण साकं भेजे स भाविकः ॥ ६२ ॥
 एवं सत्येकदा माघे पूर्णिमायामुपेत्य तम् ॥
 प्रणम्य श्रीगुरुं भक्तो विनयाऽवनतोऽब्रवीत् ॥ ६३ ॥
 श्रुतं जगद्गुरो स्वामिन्माधखानं द्विजोदितम् ॥
 महाफलं प्रयागे च क्षेत्रं काशीपुरं महत् ॥ ६४ ॥
 कथंभूतः प्रयागोऽसौ काशी वाराणसी च या ॥
 न जाने जातिहीनोऽहं भोः स्वामिन्कृपया वद ॥ ६५ ॥

स तु गङ्गानुजो भक्त्या तं नत्वा गुरुणाऽऽज्ञप्तः स्वक्षेत्रमेत्य गुरुप्रसादा-
 निधिं लब्ध्वा ज्ञानवानभूत् । स ततः पुत्रपौत्रयुक्तो महानन्देन नित्यं
 गुरुसेवापरायणोऽभूत् । एवं कलत्रयुक्तः स भाविकः प्रत्यहं गुरुं भेजे ।
 एकदा माघे पूर्णिमायां गुरुं प्रणम्य विनत आह । गुरो, मावन्नानं प्रयागे
 महाफलं श्रुतम् । काशी च महाफला ॥ ५९-६४ ॥ कथंभूता काशी,
 वाराणसी, प्रयागश्च जातिहीनोऽहं न जाने । स्वामिन्कृपया वद ॥ ६५ ॥

गुरुर्गङ्गानुजं प्राह कृष्णापञ्चनदीयुतिः ॥
 प्रयाग एव काशी च स्मृतमत्र युगालयम् ॥ ६६ ॥
 कोल्हापुरं गया चेति दक्षिणे त्रिस्थली मता ॥
 मनोहरेयं साक्षात्ते दर्शयामि यदीच्छसि ॥ ६७ ॥
 तथेत्युक्तः स वैद्याग्रचर्मासीनो गुरुर्दृढम् ॥
 पादुके धारयित्वाऽऽशु प्रयागं प्रातरागमत् ॥ ६८ ॥
 स्नात्वा तेन सहागत्य मध्याह्ने काशिकां द्रुतम् ॥
 विश्वनाथं प्रदर्श्याशु मनोगत्या गयामपि ॥ ६९ ॥
 नीत्वैवं त्रिस्थलीं पश्चात्सायङ्काले निजाश्रमम् ॥
 सह तेनागतः सोऽपि दृष्ट्वैवं चकितोऽभवत् ॥ ७० ॥
 कीर्तिं प्रकटितां ज्ञात्वा श्रीगुरुर्विश्वनाटकः ॥
 गोप्येनातः परं भाव्यमिति चित्ते व्यचारयत् ॥ ७१ ॥
 प्रकाश्य स्थानमहात्म्यं भगवानमरेश्वरम् ॥
 अनुनीय ततो गन्तुं परमात्मोपचक्रमे ॥ ७२ ॥

श्रीगुरुराह । कृष्णापञ्चनदीयोगः प्रयागः । काशी च युगालयं । कोल्हापुरं
 च गयेति त्रिस्थली । यदीच्छसि तां दर्शयामीति व्याघ्राजिनारुढः श्रीगुरुः
 पादुकां दृढं धारयित्वा प्रातः प्रयागमेत्य स्नात्वा तेन सह काशीं गत्वा
 विश्वेश्वरं प्रदर्श्य मध्याह्ने मनोगत्या गयामपि गत्वैवं त्रिस्थलीं नीत्वा सायं
 तेन सह स्वाश्रमं ययौ । गङ्गानुजो दृष्ट्वयं चकितोऽभवत् ॥ ६६-७० ॥
 विश्वनाटक एवं रिक्त्वाऽपि कीर्तिं प्रकटितां ज्ञात्वा स्थानमहात्म्यं प्रका-
 श्यामरेश्वरमनुनीय गन्तुमुपचक्रमे ॥ ७१-७२ ॥ योगिन्यो जिगमिषुं तं

योगिन्योऽपि चतुःषष्टिर्गुहं जिगमिषुं तदा ॥
 विनताः करुणं प्राहुः कुतोऽस्मान्प्रपेक्षसे ॥ ७३ ॥
 नित्यं त्वदर्शनादेव नष्टं तापत्रयं हि नः ॥
 निकटे तेऽन्नपूर्णाऽतस्त्यक्तुं त्वामुत्सहेत कः ॥ ७४ ॥
 इति दीनवचः श्रुत्वा श्रीगुरुर्व्योगिनीरितम् ॥
 ददौ ताम्यो वरं हेमं सन्तुष्टो भक्तवत्सलः ॥ ७५ ॥
 श्रीगुरुः प्राह तिष्ठामि सदोदुम्बर एव मे ॥
 स्थानमेतन्निवासोऽत्र ममाप्राकट्यतः सदा ॥ ७६ ॥
 भवतीमिरिह स्थेयं कल्पवृक्षे मनोहरे ॥
 अन्नपूर्णामहं प्रीत्या स्थापयामि ध्रुवं तथा ॥ ७७ ॥
 स्थातव्यं भवतीमिश्च कल्पवृक्षेऽप्युदुम्बरे ॥
 स्थानं ममामरपुरपश्चिमेऽत्र सुनिश्चितम् ॥ ७८ ॥
 ख्यातं भविष्यति स्थानं पूजयिष्यन्ति वोऽखिलाः ॥
 कामसिद्धिर्द्रुतं युर्यं सदा भवत कामदाः ॥ ७९ ॥

दृष्ट्वा विनताः करुणमाहुः । कुतोऽस्मानुपेक्षसे । नित्यं त्वदर्शनात्ता-
 पत्रयनाशः । ते निकटेऽन्नपूर्णाऽतस्त्वां त्यक्तुं क उत्सहेत ॥ ७३-७४ ॥
 इति श्रुत्वा दृष्टो भक्तवत्सलः ताम्यो वरं दास्यन्नाह । सदाऽप्रकटरूपेणो-
 दुम्बरे तिष्ठामि । मनोहरेऽत्र कल्पवृक्षे भवतीभिः स्थेयम् । अन्नपूर्णां ध्रुवं
 स्थापयामि । कल्पवृक्षे भवतीमिश्च स्थातव्यम् । अमरपुरे पश्चिमतो मम
 स्थानं ख्यातं भविष्यति । ये वः पूजयिष्यन्ति तेभ्यः कामदा भवत ।

पुष्मानुदुम्बरं चैव पादुके मे मनोहरे ॥
 येऽर्चन्ति कामनास्तेषां भविष्यन्त्याशु पूरिताः ॥८०॥
 तिष्ठेत्सदाऽन्नपूर्णाऽन्न द्विजाराधनमन्वहम् ॥
 भविष्यत्याप्तकामाश्च पुरुषार्थविदो जनाः ॥ ८१ ॥
 पापनाशे काम्यतीर्थे सिद्धतीर्थे च ये नराः ॥
 स्नात्वाऽभिपिञ्चन्ति सप्तवारं सोदुम्बराश्च वः ॥ ८२ ॥
 लभेद्वन्ध्यापि पण्यव्दा पुत्रं दीर्घायुषं वृद्धम् ॥
 ब्रह्महत्यादिपापानि नश्यन्ति स्नानमात्रतः ॥ ८३ ॥
 सोमसूर्यग्रहे वाऽर्कसंक्रमे स्नानमत्र ये ॥
 कुर्वन्त्यनन्तं तत्पुण्यमश्रमेधाधिकं खलु ॥ ८४ ॥
 सोमवत्याममायां वा ध्यतीपातेऽन्यपर्वणि ॥
 एकं स्नानं यदि भवेत्तस्य पुण्यं ब्रवीमि वः ॥ ८५ ॥
 सहस्रं स्वर्णशृङ्गिण्यो धेनवः कपिलाः शुभाः ॥
 अलंकृता रौप्यसुरा गङ्गायां ब्राह्मणोत्तमे ॥ ८६ ॥

अनुदुम्बरं पादुके चार्चन्ति तेषां कामसिद्धिः ॥ ७९-८० ॥ अत्रान्त-
 तिष्ठेत् । नित्यं द्विजाराधनं कामसिद्धिः पुरुषार्थश्च ॥ ८१ ॥ पाप-
 नाशकाम्यसिद्धतीर्थे स्नात्वा सप्तवारं सोदुम्बरं यथाभिपिञ्चन्ति वृद्धा वन्ध्याऽपि
 सा दीर्घायुषं पुत्रं लभेत् । अत्र स्नानाद्ब्रह्महत्यादिपापानां । प्रहणेऽर्कसंक्रान्ती
 स्नानादश्रमेधाधिकं । सोमवत्यामाम्यतीपातादिषु एकवात्स्नानाद्ब्रह्मणां
 स्वर्णशृङ्गिण्यो रौप्यसुराः मातृशृङ्गाः कपिलाः सहस्रधेनव उत्तमविप्रेण्यो

दीयन्ते तत्फलं स्नाने भक्त्यैकद्विजभोजनात् ॥
 कोटिब्राह्मणसन्तृप्तिफलं नैवात्र संशयः ॥ ८७ ॥
 उदुम्बरतले जप्यफलं कोटिगुणं भवेत् ॥
 मनसा निर्मलेनैव होमस्यापि तथा फलम् ॥ ८८ ॥
 एकादशिन्या रुद्रस्य पादुकापूजनादपि ॥
 अतिरुद्राभियेकस्य फलं विश्वलचेतसाम् ॥ ८९ ॥
 प्रदक्षिणा मन्दगत्या ये कुर्वन्ति पदे पदे ॥
 वाजपेयक्रतुफलं तेषां नैवात्र संशयः ॥ ९० ॥
 तथैव नमनस्यापि पुण्यं कृत्वा प्रदक्षिणम् ॥
 द्विवारं ये नमस्कारं कुर्वते ते निरागसः ॥ ९१ ॥
 अङ्गहीनोऽथवा कुप्टी यदि कुर्यात् प्रदक्षिणाम् ॥
 लक्षवारं भवेत्तस्य तनुर्देवतनूपमा ॥ ९२ ॥
 ईदृशमनोहरं स्थानं यत्र कल्पतरुः स्वयम् ॥
 लोकदृष्ट्या विलीयात्र नित्यं तिष्ठामि योगिनीः ॥ ९३ ॥

दीयन्ते ततोऽप्यधिकं फलम् । एकविप्रभोजनात्कोटिब्राह्मणभोजनफलम् ।
 शुद्धमनसैकमन्त्रजपाद्गोमात्र कोटिजपहोमफलम् ॥ ८७-८८ ॥ रुद्रैका-
 दशिन्याभियेकादतिरुद्राभियेकफलम् ॥ ८९ ॥ मन्दगत्या प्रद-
 क्षिणायाः पदे पदे वाजपेयफलम् । तथैव द्विवारं प्रदक्षिणाया नमस्का-
 रस्य च फलम् । अङ्गहीनः कुप्टी वा लक्षप्रदक्षिणातो देवसमाह्वः । ईदृशे
 स्थाने कल्पवृक्षे मूढदृष्ट्या विलीय तिष्ठामीत्याभाष्य तत्र तिष्ठन्नपि गन्धर्व-
 पुरं ययौ । विश्वरूपो जगन्नाथः सर्वगतोऽप्युदम्बरे नित्यं तिष्ठति ।

इत्यामाप्य तिरोभूत्वा तिष्ठंस्तत्रापि सद्गुरुः ॥
 गन्धर्वनगरे भीमामरजासङ्गमं गतः ॥ ९४ ॥
 विश्वरूपो जगन्नाथः स हि सर्वगतोऽव्ययः ॥
 तथाऽप्युदुम्बरे प्रीत्या निवसत्यनिशं गुरुः ॥ ९५ ॥
 गन्धर्वनगरे प्राप्तः प्राकट्येन तथाऽपि सः ॥
 तस्याबुदुम्बरे प्रीत्या यत्स्थानं ख्यातिमागतम् ॥ ९६ ॥
 नामधारकं कृष्णार्यां श्रीगुरोर्महिमा त्वयम् ॥
 वृत्तो गन्धर्वपुरजं महिमानं वदामि ते ॥ ९७ ॥
 सरस्वती प्रार्थयति स्म गङ्गा-
 धरप्रसूतिः सुचरित्रगङ्गा ॥
 भक्त्याऽवगाढा श्रवणार्थिभिः सा
 कामधुदार्तस्य हि दिव्यभिस्ता ॥ ९८ ॥
 गुरुचरित्रमिदं खलु कामधुग्
 भजति यः सततं तदनन्यभुक् ॥
 निधिरहो न जहाति तदालयं
 तत इदं विदिता भजतालयम् ॥ ९९ ॥

लोकदृष्ट्याऽन्यत्र गतोऽन्यदुम्बरे तिष्ठतीति कृष्णातीरे सद्गुरोर्महिमा जातः ।
 गन्धर्वपुरमहिमानं यस्ये इति । गङ्गाधरपुत्रः सरस्वतीसंज्ञो भक्त्या कथेयग-
 यगादिति प्राह ॥ ९०-९८ ॥ गुरुचरित्रमिदं खलु कामधुग्भजति यः सततं
 तदनन्यभुक् । निधिरहो न जहाति तदालयं तत इदं विदिता भजतालयम्

॥ गंगाधरपुत्रः २ काम धुग् द्युतेनार्तस्य दिव्यभिरणा दिव्याभ
 सुचरित्रगङ्गा ३ विदेहकैवल्यापर्यंतं आधयभूते वा,

॥ अथ विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

श्रीदत्तात्रेयाय नमः ॥

सिद्धयोगिपदे धृत्वा शिष्यराणामधारकः ॥
करौ सन्धाय विनतो ववन्दे भक्तिभावितः ॥ १ ॥
तत्पदोः शिर आधाय वदञ्जय जयेति च ॥
पृच्छति स्म गुरो सिद्धस्तोममौलेऽवधारय ॥ २ ॥
स्वामिन्गन्धर्वनगरं गतोऽपि गुरुरास्थितः ॥
उदुम्बरेऽमरपुरेऽप्यदृश्यत्वेन सद्गुरुः ॥ ३ ॥
योगिनीम्यो वरं दत्त्वा स्थित्वा यातोऽन्यतोऽपि च ॥
अत ऊर्ध्वं फयं धृत्वा कथा तां विस्तराद्बद ॥ ४ ॥
गुरुस्थानं ब्रवीषि त्वं कल्पद्रुममुदुम्बरम् ॥
ततोऽग्रतो वरः केन लब्धस्तन्मे वदाखिलम् ॥ ५ ॥

अध्यायसारसंग्रहश्लोकोऽयम्—

प्रेतार्तिहृताऽर्भो दत्तौ मृत एकः ॥

वर्ष्याप तदम्बा विशे तनुमध्याम् ॥ १ ॥

सिद्धयोगिपदे धृत्वा भक्त्या पदयोः शिरः स्थापयित्वा जयेति वदन्नाह ॥
हे सिद्धमौले स्वामिन्, गन्धर्वपुरं गतोऽपि गुरुस्त्तुम्बरेऽदृश्यतया स्थितः ।
योगिनीम्यो वरं दत्त्वा यातोऽप्यत्र वरद इति श्रूये । तर्हि गुरुस्थाने, उदुम्बरे
केन वरो लब्धस्तन्मेऽखिलं यद ॥ १-५ ॥ इति श्रुत्वा सिद्ध आह । हे

इति शिष्यवचः श्रुत्वा तृष्टः सिद्धमुनिस्तदा ॥
कृष्णातटोदुम्बरजमाहात्म्यं विस्तराज्जगौ ॥ ६ ॥

शृणु बाल गुरोर्लीलाः कति वक्ष्याम्युदुम्बरे ॥
सर्वकालं निवसति प्रीतिपूर्वकमीश्वरः ॥ ७ ॥

कल्पद्रुमो यस्य नाम सं किं दातुं न शक्यते ॥
यत्र च श्रीगुरोर्वासस्तत्र स्यात्कल्पितं फलम् ॥ ८ ॥

न मे शक्तिर्हि तत्स्थानमाहात्म्यस्याधिबर्णने ॥
एकं निदर्शनं तेऽद्य वक्ष्ये शृणु समाहितः ॥ ९ ॥

शिरोलसंज्ञके ग्रामे विप्र एको महामतिः ॥
गङ्गाधर इति ख्यातो वेदशास्त्रपरायणः ॥ १० ॥

तस्य शान्ता धर्मरता मुशीला स्त्री पतिवता ॥
सुता जाता मृतास्तस्यास्ततः सा दुःखिताऽभवत् ॥ ११ ॥

जाता पञ्च सुतास्तस्या मृतास्तेऽपि तथा सुराः ॥
आरावितास्तथाऽप्यस्या दुःखप्रश्नमनं न हि ॥ १२ ॥

बाल, कृष्णातीरमाहात्म्यं शृणु । कति लीला वक्ष्यामि । सर्वदा यत्र प्रीत्या
गुरोर्वासस्तत्र कल्पितफलावामिर्भस्य कल्पद्रुमो न सं किं न देयात् ।
तत्स्थानवर्णने मे सामर्थ्यं न । एकं निदर्शनं वक्ष्ये शृणु । शिरोलसंज्ञक-
गङ्गाधराख्यविप्रमार्या धर्मज्ञा मुशीला मृतपुत्राऽऽस । तस्याः पञ्च सुता

व्रतोपवासैर्विविधैर्वनिता साऽतिदुःखिता ॥
 प्राकर्म गहनं तस्यास्ततस्त्वस्या मृताः सुताः ॥ १३ ॥
 सा विप्रगृहिणी कर्मविपाकज्ञमपृच्छत् ॥
 पुत्रशोकप्रदं दोषं पूर्वकर्मसमुद्भवम् ॥ १४ ॥
 विद्वान्विप्रोऽवदत्कश्चित्सन्तानक्षयकारणम् ॥
 मृशु प्राग्जन्मदोषोत्थं विस्तराद्ब्रुमि भीरु ते ॥ १५ ॥
 गर्भपातं प्रकुरुते तामसो यो नराधमः ॥
 जन्मान्तरे तु तदोपान्मृतपुत्रो भवेन्नरः ॥ १६ ॥
 अश्वहन्ता च गोहन्ता बन्ध्यत्वं प्रतिपद्यते ॥
 परद्रव्यापहर्ताऽपि मृतपुत्रो भवेन्नरः ॥ १७ ॥
 पूर्वजन्मभवो दोषो दृश्यतेऽस्माभिरेप ते ॥
 तं दोषं कथये तुभ्यं सावधानतया शृणु ॥ १८ ॥
 कश्चिच्छौनकगोत्रीयो द्विजस्तस्य धनं स्वया ॥
 भवान्तरे स्वपहतं याचतेऽपि न चार्पितम् ॥ १९ ॥

जाता मृताश्च । देवाराधनव्रतोपवासादिना गहनपूर्वकर्मजं दुःखं न नष्टम् ॥१३-१३॥ सा कर्मविपाकज्ञं विप्रं पुत्रशोकदं पूर्वकर्मापृच्छत् । विप्र आह । सन्तानक्षयकारणं प्राग्जन्मदोषं शृणु ॥ १४-१९ ॥ योऽधमो गर्भपातकर्ता स जन्मान्तरे मृतपुत्रो भवति ॥ १६ ॥ परद्रव्यहर्ताऽश्वगोहन्ताऽपि तथा । हे नाह्मणि, ते पूर्वजन्मदोषो दृश्यते तं शृणु । त्वया जन्मान्तरे शौनकगो-
 तीयब्राह्मणस्य शतद्रव्यमपहतम् । तेन याचितमपि न दत्तम् । ॥ द्रव्य-

स विप्रो द्रव्यलोभेन त्वामुद्दिश्य चकार ह ॥
आत्महत्यां महादोषां पिशाचत्वं गतः स तु ॥ २० ॥

स ते गर्मान्पातयति भ्रूणांस्ते मास्यत्यपि ॥
ईदृक्प्राक्कर्म ते तस्य क्षयो भोगेन नान्यथा ॥ २१ ॥

इति विप्रवचः श्रुत्वा खिन्नाऽभूत्सा द्विजाङ्गना ॥
अनुतापेन सन्तप्ता पतिता द्विजपादयोः ॥ २२ ॥

तदा हस्तौ च सन्धाय विनयावनता सती ॥
तत्पदोः शिर आधाय पप्रच्छ करुणं द्विजम् ॥ २३ ॥

चण्डालाऽहं पापिनी मे^१ भक्षितं विषमुल्बणम् ॥
प्रार्थये त्वां कथय मे तच्छान्तिकरमौषधम् ॥ २४ ॥

स विप्रो ब्राह्मणीं प्राह ब्रह्महत्या त्वयाऽर्जिता ॥
यत्तस्यापहृतं द्रव्यं प्रेत्याभूत्स पिशाचकः ॥ २५ ॥

लोभेन त्वामुद्दिश्य महादोषामात्महत्यां कृत्वा पिशाचोऽभूत्स भ्रूणहा ते गर्मान्पातयतीदृक्ते कर्म तस्य भोगादेव क्षयो नान्यथा ॥ २०-२१ ॥ इति श्रुत्वा खिन्नाऽनुतापिता सा द्विजपादयोः शिरो निधाय विनयावनता सती सकरुणमाह । अहं चण्डाला पापिनी मयोल्बणं विषं मुक्तं तच्छामायौषधं देहि ॥ २२-२४ ॥ विप्र आह । ब्रह्महत्या ते कृता । स मृतः पिशाचोऽ-

निर्वशः स मृतस्तस्य जातं नैवौर्ध्वदेहिकम् ॥
 जन्मान्तरे धनं तस्य सर्वं मुक्तं त्वयैव हि ॥ २६ ॥
 तस्योद्धारं प्रयत्नेन कुरु षोडशसंस्कृतिम् ॥
 कृत्वा देहि शतद्रव्यं तद्गोत्रीयद्विजन्मने ॥ २७ ॥
 एतेन ते भवेच्छुद्धिस्त्वं कृतार्था भविष्यसि ॥
 कृष्णातटे मासमेकमुपवासं समाचर ॥ २८ ॥
 पञ्चगङ्गासङ्गमे तु स्नानं कृत्वा यथाविधि ॥
 आराधयोदुम्बराख्यं भक्त्या कल्पतरुं सति ॥ २९ ॥
 स्नात्वा पापविनाशे तु सप्तवारमुदुम्बरम् ॥
 अभिषिच्य पुनः स्नात्वा काम्यतीर्थे यथाविधि ॥ ३० ॥
 श्रीगुरोः पादुके दिव्ये भूयो भक्त्याऽऽभिषेचय ॥
 ते' पूजयैकभावेन मासमेवं समाचर ॥ ३१ ॥

सूत्र । तस्यौर्ध्वदैहिकादिकं न जातम् । त्वया तद्धनं च हतम् । तस्योद्धार-
 रापापसंस्कारं कृत्वा तद्गोत्रीयब्राह्मणाय शतद्रव्यं देहि । तेन ते शुद्धिस्त्वं
 कृतार्था च भविष्यसि । कृष्णातीरे मासमुपवासं कुरु । कृष्णापञ्चगङ्गास-
 ङ्गमे यथाविधि श्राव्योदुम्बरं कल्पद्रुमं भक्त्याऽर्चय ॥ २९-२९ ॥
 पापनाशतीर्थे सप्तवारं श्राव्योदुम्बरमभिषिच्य पुनः काम्यतीर्थे विधिव-
 द्धत्वा गुरुपादुके भक्त्याभिषिच्य भावेन मासमात्रं पूजय । पावने नृसिंह-

श्रीनृसिंहसरस्वत्याः स्थानं तदतिपावनम् ॥
 दोषा नश्यन्ति ते पुत्रः पूर्णायुश्च भविष्यति ॥ ३२ ॥
 आघरैवं मासमेकं शतद्रव्यं ततोर्षय ॥
 सति शौनकगोत्रीयब्राह्मणाय प्रयत्नतः ॥ ३३ ॥
 आचर त्वं सुमनसा प्रेतनाम्नोर्ध्वदेहिकम् ॥
 कष्टं ते सफलं भूयात्पातु त्वां गुरुनायकः ॥ ३४ ॥
 श्रीगुरोः स्मरणं कृत्वा पादुके तस्य पूजय ॥
 भविष्यत्यथनाशस्ते विप्रश्चोद्धृतिमेष्यति ॥ ३५ ॥
 इति द्विजवचः श्रुत्वा चिन्ताविष्टाब्रवीद्द्विजम् ॥
 शतद्रव्यं गृहे नास्ति लभ्यते न कदापि च ॥ ३६ ॥
 कष्टं करिष्ये देहेन पूजये शोपवासतः ॥
 एकमावेनैकमासं करिष्ये गुरुसेवनम् ॥ ३७ ॥
 एवं ब्राह्मणनारी सा विप्रं निश्चयमब्रवीत् ॥
 श्रीगुरुप्रेरितमतिः स विप्रोऽप्यब्रवीदिदम् ॥ ३८ ॥

सास्वतीस्थाने ते दोषा नश्यन्ति । पूर्णायुः पुत्रश्च भविष्यति । एवं मासं
 चरित्वा शतद्रव्यं च तद्गोत्रजाय दत्त्वा ॥ ३०-३३ ॥ मासमात्रमेवं
 प्रेतनाम्ना चरित्वाध्वदेहिकं कुरु । ते कष्टं सफलं भवेत् । श्रीगुरुस्त्वां
 पायात् ॥ ३४ ॥ तस्मरणं कृत्वा पादुके पूजय । तेऽथनाशो भविष्यति
 प्रेतोद्धारश्च ॥ ३५ ॥ इति श्रुत्वा सा चिन्तान्विताऽऽह । शतद्रव्यं गृहे न
 कदापि लभ्यते । एकमावेनाहं मासमात्रं गुरुजोपवासादि करिष्ये । इति
 तान्निश्चयं ज्ञात्वा विप्र आह ॥ ३६-३८ ॥ यदि द्रव्यं नास्ति तर्हि निर्मल-

शृणु बाले शतद्रव्यं यदि नास्ति ततस्त्वया ॥
गुरुपादारचनं कार्यं मनसा निर्मलेन हि ॥ ३९ ॥

श्रीगुरुस्तव पापस्य परिहारं करिष्यति ॥
वासो निरन्तरं तस्य तत्रोदुम्बरसन्निधौ ॥ ४० ॥

स कृपालुर्भक्तदोषपरिहारं करिष्यति ॥
गुर्वाज्ञया यथाशक्ति कुरु द्रव्यव्ययं सति ॥ ४१ ॥

इति विप्रवचः श्रुत्वा सन्तुष्टा सा द्विजाङ्गना ॥
श्रीगुरोर्यत्र तत्स्थानं तत्र गत्वा तथाऽऽचरत् ॥ ४२ ॥

स्नात्वा सा सङ्गमे पापनाशतीर्थे यथाविधि ॥
सप्तवारं स्नापयित्वा कृत्वा वृक्षं प्रदक्षिणम् ॥ ४३ ॥

काम्यतीर्थे पुनः स्नात्वाऽभ्यर्च्य श्रीगुरुपादुके ॥
नत्वा प्रदक्षिणीकृत्य सोपवासेन चाभजत् ॥ ४४ ॥

एवं दिनत्रयेऽर्त्ताते तस्याः स्वप्ने समेत्य सः ॥
भीषयित्वा पिशाचस्तां यथाचे द्रव्यमात्मनः ॥ ४५ ॥

मनसा गुरुपादारचनं कुरु । स पापं हरिष्यति । यस्योदुम्बरे निरन्तरं वासः । स कृपालुस्ते दोषं चारयिष्यति । गुर्वाज्ञया यथाशक्ति द्रव्यव्ययं कुरु । इति श्रुत्वा तुष्टा सा गुरुस्थानं गत्वा ॥ ३९-४२ ॥ सङ्गमे पापनाशतीर्थे विधिवत्स्नात्वा सप्तवारं स्नापयित्वोदुम्बरं प्रदक्षिणीकृत्य काम्यतीर्थे पुनः स्नात्वा पादुके अभ्यर्च्य नत्वा प्रदक्षिणीकृत्यसोपवासपराऽभजत् । ततस्तृतीये दिने स्वप्ने पिशाचस्तां भीषयित्वा प्राह । मे द्रव्यं देहि । न चेत्वा हन्मि ।

स ग्राहाद्यापि मे द्रव्यं चेन्न दास्यसि हन्मि हि ॥
त्वामग्रतोऽपि ते वंशं वर्धयिष्यामि नैव च ॥ ४६ ॥

व्यर्था एते तत्रायासाः पुत्रो वंशेऽपि नैव ते ॥
भविष्यतीति कोपेन तां घातयितुमागतः ॥ ४७ ॥

चकिता विप्रवनिता मीता सोदुम्भरं ययौ ॥
दृष्ट्वा श्रीगुरुनार्यं सा तदा सत्पृष्ठतो गता ॥ ४८ ॥

नार्यं दत्त्वाऽभयं विप्रपिशाचं विनिवार्य च ॥
पमृच्छ श्रीगुरुः कस्मादेतां हंसि स्त्रियं कुधीः ॥ ४९ ॥

स विमः श्रीगुरुं माह मम द्रव्यं मवान्तरे ॥
अनयाऽपहृतं तेन प्राणास्त्यक्ता मया खलु ॥ ५० ॥

स्वामिन्कृपालो मच्छत्रुपक्षपातस्तवोचितः ॥
न तापसो यतीशस्त्वं कार्यः पक्षाश्रयो न तै' ॥ ५१ ॥

ते वंशं नाशयिष्यामि । व्यर्थोऽयं ते भ्रमस्ते वंशे पुत्रोऽपि न भविष्यतीति
तां हन्तुमागतः ॥ ४६-४७ ॥ तदा मीतोदुम्भरे श्रीगुरुं दृष्ट्वा सत्पृष्ठतो
गता । तस्यै अभयं दत्त्वा पिशाचं निवार्याह । कस्मादेतां हंसीति ।
पिशाच आह । अनया अमान्तरेऽर्थोऽपहृतस्ततो मया प्राणास्त्यक्ताः ।
स्वामिन्कृपालो मच्छत्रुपक्षपातस्ते नोचितो यतस्त्वं तापसो यतिः ॥ ४८-५१ ॥

इति तद्वचनं श्रुत्वा श्रीगुरुः कुपितोऽब्रवीत् ॥
त्वमर्दयसि चेद्भक्तान्कारिष्ये शासनं तव ॥ ५२ ॥

हितं ते कथयाम्यद्य सद्गतिस्त्वं शृणोषि चेत् ॥
भविष्यति पिशाचत्वपरिहारोऽपि नान्यथा ॥ ५३ ॥

यत्किञ्चिद्विभवनिता दास्यत्यङ्गीकरोषि चेत् ॥
भविष्यति गतिर्नो चेन्मर्तं ते तदितो ब्रज ॥ ५४ ॥

रक्षामि भक्तं वंशाभिष्टुद्धिपूर्वकमेव हि ॥
आगमिष्यसि चेद्द्रष्टुं भूयो दण्ड्यो भविष्यसि ॥ ५५ ॥

इति श्रुत्वा गुरुवच उच्चैर्नत्वा पिशाचकः ॥
उवाच ते पदे दृष्टे स्वामिस्त्वं मां समुद्धर ॥ ५६ ॥

क्षमस्व मे यथोद्धारस्तथैव त्वं कुरु प्रभो ॥
यथाऽऽज्ञापयसीश त्वं तथैवाङ्गीकरोम्यहम् ॥ ५७ ॥

तच्छ्रुत्वा कुपितो गुरुराह । भक्तान्पीडयसि चेत्ते शासनं कारिष्ये । येन सद्गतिस्तत्ते हितं वच्मि । तच्छृणोषि चेत्पिशाचत्वपरिहारो भविष्यति । नान्यथा । इमं शक्या यद्द्रव्यं दास्यति तत्राङ्गीकरोषि चेन्न ते गतिः । इतो ब्रज । ५२-५४ ॥ वंशवृद्धिपूर्वकं भक्तं रक्षामि । पुनर्द्रष्टुमेष्यसि चेद्द्रष्टुं भविष्यसि । तच्छ्रुत्वा पिशाच आह । ते पदे दृष्टे । स्वामिन्नामुद्धर । क्षमस्व । यथोद्धारो मे भवेत्तथा कुरु । यदाज्ञापयसि तथाऽङ्गीक-

श्रीगुरुः प्राह भावेन कारयिष्यति ते क्रियाम् ॥
 इयं दाशाहिकी सद्यः सद्गतिस्ते भविष्यति ॥ ५८ ॥
 इत्युक्त्वा तं ततो विमलियं प्राह जगद्गुरुः ॥
 त्वं द्रव्येणानुकूलेन प्रेतनाम्ना चर क्रियाम् ॥ ५९ ॥
 ब्रह्महत्यादोषनाशस्वरितं ते भविष्यति ॥
 पूर्णाशुपो भविष्यन्ति पुत्री पुत्राश्च ते खलु ॥ ६० ॥
 अष्टतीर्थक्षानपूर्वमेतन्नाम्ना चर क्रियाम् ॥
 उदुम्बरद्रुवरूपं सप्ताहं कुरु भाषिणि ॥ ६१ ॥
 इति स्वप्ने निरीक्ष्यासां प्रबुद्धा चकिताऽभवत् ॥
 हृदा श्रीगुरुमूर्तिं तां चिन्तयामास सा पुनः ॥ ६२ ॥
 यथा श्रीगुरुणाऽऽप्तं ना कर्माकारयत्तया ॥
 ब्रह्महत्यादोषनाशो जातः सोऽपि गतिं गतः ॥ ६३ ॥
 स्वप्ने श्रीगुरुनायोऽस्यास्ततोऽन्यस्मिन्दिने ददां ॥
 नारिकेलफलद्रव्यं तस्यै परिहिताञ्चले ॥ ६४ ॥

रोमि । श्रीगुरुवाह । भावेनेयं दाशाहिकीं क्रियां भक्त्या कारयति । तेन ते
 सद्गतिर्भविष्यतीति तमुक्त्वा ब्राह्मणीं प्राह । शक्त्याऽनुकूलद्रव्येण प्रेत-
 नाम्ना क्रियां कुरु । ब्रह्महत्यादोषनाशस्ते जाताशुःपुत्राश्च भविष्यन्ति
 ॥ ५९-६० ॥ अष्टतीर्थक्षानपूर्वकं तन्नाम्ना क्रियां कृत्वा सप्ताहमुदुम्बररूपं
 बुधिति स्वप्ने दृष्ट्वा चकिता सा पुनःपुनश्चिन्तयामास ॥ ६१-६२ ॥
 श्रीगुरुवाहया सोक्तदाचरत् । ब्रह्महत्या नष्टा । पिशाचो मुक्तः । ततोऽन्य-

प्राह व्रतं समाप्य त्वं पारणां कुर्विमे फले ॥
 मुंस्व सन्ततिवृद्धिस्ते मविप्यति न संशयः ॥ ६५ ॥
 ततो बुद्ध्या पूर्णमनाः पतिं तत्प्राह दंपती ॥
 तथैव चक्रतुर्हृष्टौ श्रीगुरोः सम्प्रसादतः ॥ ६६ ॥
 यथा चिन्तामणिस्पर्शाघाति काञ्चनतामयः ॥
 तथा गुरुप्रसादात्सा त्वरितं निर्मलाऽभवत् ॥ ६७ ॥
 ततः सा गर्भिणी जाता श्रीगुरोः कृपया सुतौ ॥
 द्वौ प्रासूताभवद्दृष्टा विप्रस्त्री नामधारक ॥ ६८ ॥
 व्रतवन्धमथो ज्येष्ठपुत्रस्यान्यस्य चूलकम् ॥
 कर्तुकामौ समारम्भं चक्रतुः पितरौ मुदा ॥ ६९ ॥
 जननी जनकथोभौ संस्कारं कर्तुमुद्यतौ ॥
 पुत्रस्य तस्य हर्षेण महता जातसंभ्रमौ ॥ ७० ॥
 प्रीत्या संस्कार आरब्धः सम्मारा अपि सम्भृताः ॥
 पूर्वेऽह्नि व्याधिभिर्ग्रस्तः कुमारः सहसाऽभवत् ॥ ७१ ॥

दिने स्वप्ने द्वौ नारिकेलौ दत्त्वा तामाह । व्रतं समाप्य पारणां कृत्वा फले
 मुंस्व । सन्ततिवृद्धिर्भविष्यति न संशयः । ततः सा बुद्ध्या पत्ये तन्निवेद्य
 तथैव चक्रे । स्पर्शस्पर्शाहोह स्वर्णमिव गुरुप्रसादान्निर्मलाऽभूत् । ततो
 गुरुदृश्या सा गर्भिणी भूत्वा पुत्रौ प्रासूत् । विप्रो हृष्टः ॥ ६३-६८ ॥ ततो
 ज्येष्ठस्य व्रतवन्धं कर्तुं पितरौ मुदा सम्मारांश्चक्रुः ॥ ६९ ॥ पूर्वेषुव्याधि-
 ग्रस्तः कुमारोऽभूत् । अनेके रोगा अपि तेषु तीव्रो धनुर्वातः सद्यः

व्याधयोष्टोत्तरं श्रेष्ठास्तेऽन्योऽन्यं तूत्तरोत्तरम् ॥
 तेषु तीव्रो धनुर्वातो यः प्राणान्दहर्तुमुद्यतः ॥ ७२ ॥
 वक्राभूवा अवयया दृश्यतेऽर्धो भयानकः ॥
 त्रिदिनं सोऽतिकष्टं हि बालकः पीडितोऽभवत् ॥ ७३ ॥
 ततो रात्रौ ज्येष्ठपुत्रः पंचत्वमगमत्क्षणात् ॥
 शोकं चकार जननी दुःखेन महताऽऽवृता ॥ ७४ ॥
 विलप्य बहुशो माता भुवि शीर्षमताडयत् ॥
 उदरं ताडयामास पापाणेनैव मामिनी ॥ ७५ ॥
 देहं त्यक्त्वा घरिष्यां सा मृतप्रायाऽभवत्क्षणात् ॥
 शश्वत्सुतगुणान्स्मृत्वा दुःखिताऽश्रुपरिप्लुता ॥ ७६ ॥
 मृतपुत्रशरीरे सा पतिता मृशादुःखिता ॥
 शबमालिग्य रुदती सा मायाजालवेष्टिता ॥ ७७ ॥
 माह ततः सुतश्रेष्ठ मम त्वं माणरक्षकः ॥
 त्वं क्व यास्यसि मां त्यक्त्वा कठोरं ते मनः कथम् ७८

प्राणहरोऽमृत । तेनार्धकस्यावयवा वक्राभूताः । एवं त्रिदिनं पीडितो
 बालो रात्रौ मृत्युं गतः । माता बहु विलप्य शीर्षं उदरं च पापाणेनाता-
 डयत् । शश्वत्पुत्रगुणान्स्मृत्वा दुःखादिता भुवि देहं त्यक्त्वा मृतप्रायाऽमृत
 ॥ ७०-७६ ॥ शवे पतित्वा तमालिग्य च मायावेष्टिता रुदती ॥ ७७ ॥
 साऽऽह । रे सुत, त्वं मे प्राणरक्षकः क्व यास्यसि । कथं ते मनः कठोरं ।

क गतोऽस्यधुना रन्तुं पयो मे स्रवते वृथा ॥
शीघ्रमागच्छ धावंस्त्वं प्राणात्प्रियतमोऽसि मे ॥ ७९ ॥

विस्मर्यन्ते गुणाः किं ते निधानं मे त्वमेह हि ॥
मंजुलं बालवाक्यं ते कथं विस्मर्यते मया ॥ ८० ॥

स्वस्वरूपसमं पुत्रं न द्रक्ष्यामि कदाचन ॥
स्वमे निधानं लब्धं किमिति आन्तिस्त्वया कृता ॥ ८१ ॥

सुतोः पञ्च सुतास्तेषु निधिस्त्वं केवलं मम ॥
गर्भाधानांश्वया मद्यं सन्तोपोऽतीव चार्पितः ॥ ८२ ॥

दोहदा उत्तमा जाता दुश्चित्ता न कदाऽभवत् ॥
सुतो भविष्यतीत्येवमानन्दोऽमूत्तथाऽभवत् ॥ ८३ ॥

वरः श्रीगुरुणा दत्तः सत्पुत्रस्ते भविष्यति ॥
तेन हृष्टाऽस्मि वरदपिण्डोऽयमिति निश्चिता ॥ ८४ ॥

रन्तुं क गतोऽसि । पयो मे स्रवते । प्राणप्रिय, शीघ्रमेहि ॥ ७८-७९ ॥
कथं ते गुणा विस्मर्यन्ते । त्वं नो निधिः । मंजुलं ते वाक्यं कथं विस्मर्यते ।
त्वादश पुत्रं नेक्षे । स्वप्रनिधिवत्त्वया आन्तिर्दत्ता । ये पञ्च पुत्रा जातास्तेषु
त्वं निधिः । गर्भाधानात्सन्तोपः सुतो भविष्यतीत्यानन्ददा दोहदा
अप्यासन् । कदापि दुश्चित्ता नामभवत् । आनन्दोऽमूत् । सत्पुत्रो भविष्य-
तीति श्रीगुरुणा वरो दत्तः तेन वरदपिण्डोऽयमिति हृष्टाऽस्मि । प्रसवादा-

आरम्य त्रसवात्सौख्यं स्वयार्ताव समर्पितम् ॥
 रक्षणं ते कृतं प्राणप्रियोऽयमिति निश्चयात् ॥ ८५ ॥
 तव मेऽतीव विश्वासो बार्धक्ये पालयिष्यसि ॥
 नोचितं गमनं तेऽस्मास्त्यक्त्वा घर्मोऽप्ययं न ते ॥ ८६ ॥
 बहुदुःखं पुराऽभून्मे विस्मृतं तत्तर्दाक्षणात् ॥
 विश्रामो मे कृता दुर्गात्तारयिष्यमि नस्त्विति ॥ ८७ ॥
 एवं नानाप्रकारेण बिललापातिदुःखिता ॥
 तां घालां सकलो लोको वारयन्नत्रर्वादलम् ॥ ८८ ॥
 यद्भावि तन्न देवर्षिर्देत्यानपि न (वि) मुञ्चति ॥
 ललाटे लिखितं धात्रा मत्स्यं तदचलं खलु ॥ ८९ ॥
 अवतारा येऽवतीर्णास्तेऽपि न स्थिरतां गताः ॥
 मनुष्यास्तु पुनर्यूयं ध्रुवं किं ते मतं वद ॥ ९० ॥
 एवं तां भोषयामाम जनः साऽतीव दुःखिता ॥
 शोचे फलद्वयं मह्यं ममाश्वास्य ममर्पितम् ॥ ९१ ॥

रम्य सौख्य तस्या दत्तम् । प्रियोऽयमिति ते रक्षणं कृतम् । पुरा बहु दुःखं
 जातं तत्ते दर्शनान्नष्टम् । दुर्गात्तारयिष्यसीति विश्वासं कृतं ॥ ८०-८७ ॥
 एवं दुःखिता मिलिपती ता वारयन्नत्र आह ॥ ८८ ॥ यद्भावि तदेवादीनां
 न मुञ्चति । धात्रा ललाटे लिखितं निश्चलम् । अवतारा अपि न स्थिरा ।
 मयं ॥ मत्स्या इति बोधिनाऽपि दुःखिता साऽह । येनाश्वास्य फले दत्ते,

भृमण्डले महाख्यातिः श्रीनृसिंहसरस्वती ॥

उदुम्बरे निवसति तेन दत्तः सुतस्त्वयम् ॥ ९२ ॥

कथं स्यात्तद्वचो मिथ्या मद्यं येन वरोऽर्पितः ॥

मद्वत्या तस्य भवतु त्यक्ष्येऽनेन सहाप्यसूत्र ॥ ९३ ॥

इति स्मृत्वा गुरुं प्राह कथं मां पीडयस्वहो ॥

त्वद्वाक्येऽहं हि विश्वस्ताऽध्रुवं त्वं सत्यवागिति ॥ ९४ ॥

त्वं सत्यसंकल्प इति विश्वासोऽतीव मेऽभवत् ॥

कृतो विश्वासघातोऽद्य त्वं किं विश्वासघातकः ॥ ९५ ॥

त्वं त्रिमूर्त्यवतारोऽमि श्रीनृसिंहसरस्वती ॥

विभीषणघ्रुवाद्यैस्ते मेयं सत्यं वचः कथम् ॥ ९६ ॥

कृतो विश्वासघातस्ते यद्भवान्मामुपेक्षते ॥

कृतो मे निश्चयः प्राणांस्त्वामुद्दिश्य त्यजाम्यहम् ॥ ९७ ॥

मुनि यत्ख्यातिर्यस्योदुम्बरे वसतिस्तेन दत्तोऽयं सुतः मे वरो दत्तश्च तस्य
वाचो मिथ्या किं । मद्वत्या तस्यास्तु । पुत्रेण सहासुंस्त्यक्ष्ये इति गुरुं
स्मृत्वाऽऽहाहो कथं मां पीडयसि । त्वद्वाक्येऽहं विश्वस्ता । त्वं सत्यवाक्स-
त्यसंकल्प इति । अद्य विश्वासघातः कृतः । त्वं त्रिमूर्त्यवतारो नृसिंहसरस्वती ।
विभीषणघ्रुवाद्यैः कथं ते वचः सत्यं मन्ताव्यम् । कथं मामुपेक्षसे । त्वामुद्दिश्य
प्राणांस्त्वजामि ॥ ८९-९७ ॥ अत्र सेवकाः प्रदक्षिणा उदुम्बरार्चनं

आयान्ति सेवका लोकाः कुर्वन्ति त्वत्प्रदक्षिणाः ॥
कुर्वन्त्युदुम्नराचां च पुरश्चरणमप्युत ॥ ९८ ॥

पुरश्चर्या कृतास्माभिः फललब्ध्याऽलमद्य नः ॥
को विश्वासस्तत्र स्थाने प्राणांस्त्यक्ष्यामि तेऽग्रतः ॥ ९९ ॥

कीर्तिस्ते प्रसृता सृष्टौ मम विश्वासघातक ॥
येऽग्रे भक्ता भजिष्यन्ति विश्वसन्ति कथं हि ते १००

अहं ब्रह्मस्वदोषार्ता पदलप्ताऽभवं तत्र ॥
अंगीकृत्य जहासीह कोऽयं धर्मस्तवानघ ॥ १०१ ॥

व्याघ्रमीत्याऽऽपे शरणं यत्र नं गौस्वतः स तु ॥
प्राणाञ्जहार तद्भन्मे जातमद्य न संशयः ॥ २ ॥

किंवा पीडालयं कांधन्देवालयमुपागतम् ॥
देवालयं पतित्वा तं यथा निन्ये यमालयम् ॥ ३ ॥

पुरश्चरणं च कुर्वते । तथा मयाऽपि कृतम् । फललब्ध्याऽलं । ते स्थाने को विश्वासस्तेऽग्रे प्राणांस्त्यक्ष्ये ॥ ९८-९९ ॥ हे विश्वासघातक, ते कीर्तिः प्रसरतु । येऽग्रे भजन्ति तेरां कथं विश्वासः । ब्रह्मप्रहदोषार्ताऽहं पदलप्ताऽभवं । मामङ्गीकृत्य जहास्ययं कस्तो धर्मः । व्याघ्रमीत्या शरणं गतां गं यथा यत्र नो हन्ति तथा मे जानम् । देवदर्शनार्थं देवालयं गतस्योपरि यथा देवालयः पतति तथा मे जानम् । किं वाच्यं । मम पुत्रप्राणान्तर्यं न

जातं मम तथैवाद्य किं ब्रवीमि तवाग्रतः ॥
 मम पुत्रस्य च प्राणान्न रक्षसि कथं वद ॥ ४ ॥
 योपिदेवमहोरात्रं दुःखेन परिपीडिता ॥
 अत्रान्तरे प्रातरभूत्ततः सूर्योऽपि चोदितः ॥ ५ ॥
 द्विजाः संहृत्य चागत्य तत्सर्मापमदोऽब्रुवन् ॥
 व्यर्थं करोषि शोकं त्वं मौर्ख्यमेतच्चवोचितम् ॥ ६ ॥
 यद्यद्यदा यदा भावि तत्तद्ब्रह्मापि नान्यथा ॥
 कर्तुं शक्यः शवं देहि संस्कृतुं द्राघ्नदीतटे ॥ ७ ॥
 इति श्रुत्वा वचः सा च रुदती प्राह मो द्विजाः ॥
 देयो बहिर्मया साधं शवं दास्यामि नान्यथा ॥ ८ ॥
 अहमग्निं प्रवेक्ष्यामि साकं पुत्रेण चेति सा ॥
 उक्त्वा शवं न प्रददौ तं बन्ध निजोरसि ॥ ९ ॥
 लोका ऊचुः कर्कशेयं याऽऽत्मानं दग्धुमिच्छति ॥
 साकं पुत्रशवेनायमहो धर्मः क्व चेदृशः ॥ ११० ॥

रक्षसि । हे गुरो, कटेत्यहोरात्रं शोकदुःखपीडिताऽभूत् । तदा सूर्योऽप्युदितः
 ॥ १००-१०९ ॥ द्विजा आगत्याहुः । व्यर्थं किं रोदिषि । तवेदं मौर्ख्यम् ।
 यद्यद्यदा यदा भावि तदन्यथा कर्तुं कः शक्यः । नदीतटे संस्कृतुं शवं
 देहि ॥ ६-७ ॥ इति श्रुत्वा रुदती साऽऽह । मया सहाग्निदेयः । शवं न
 दास्ये । पुत्रेण साकं अग्निं प्रवेक्ष्यामीति शवं कुक्षौ बन्ध । लोका ऊचुः ।
 कर्कशेयं पुत्रेण सहात्प्रदहनं क्व धर्मः न दृष्टो न श्रुतश्चात्महत्या महा-

न दृष्टं न श्रुतं चापि स्वपुत्रेणाशिवेश्वरम् ॥
 आत्महत्या महादोषाऽप्येषा वक्तव्यन्यथाऽन्यथा ॥ ११ ॥
 इति नानाप्रकारैस्ते प्रोचुः सा निश्चयेन तान् ॥
 ग्राह प्राणास्त्यजामीति तां न पस्पर्श कोऽपि हि । १२ ।
 व्यतीतेऽपि च मध्याह्ने दग्धुं नादाच्छवं स्वयम् ॥
 नागाद्गङ्गातटं ग्राम आकान्तः समभून्महान् ॥ १३ ॥
 अत्रान्तरे ब्रह्मचारी ताम्रुपागत्य सत्वरम् ॥
 विस्त्रयेण यथायोग्यमात्मज्ञानमुपादिशत् ॥ १४ ॥
 नामधारक तत्राऽभूद्विचित्रं पुत्रशोकहृत् ॥
 मुद्धानं बोधयामास ब्रह्मचारी स तापसः ॥ १५ ॥
 न ब्रह्मचारी स गुरु रूपान्तरधरोऽभ्यगात् ॥
 स भक्तवत्सलस्त्रीशः श्रीनृसिंहमरस्वती ॥ १६ ॥
 गङ्गाधरसुतो वक्ष्यत्यग्रलीलां सरस्वती ॥
 मनोहरां यच्छ्रवणाद्भविष्यन्ति शतायुषः ॥ १७ ॥

दोषेति नानाप्रकारैर्बोधयामासुः । सा निश्चयेनाह । प्राणास्त्यस्य इति ।
 मध्याह्ने व्यतीतेऽपि शवं दग्धुं नादानापि गङ्गां ययी । ग्रामे महानास्त-
 न्तोऽभूत्तदा ब्रह्मचारी तामेव ज्ञानमुपादिशत् ॥ ८-१४ ॥ चित्रं जातम् ।
 ब्रह्मचारी तापसः मुद्धानं बोधयामास । स न ब्रह्मचारी किन्तु रूपान्तरेण
 भक्तवत्सलः स्त्रीशः श्रीनृसिंहमरस्वयेन । तद्दीर्घां सरस्वतीं अप्रतो
 वक्ष्यति । यच्छ्रवणाच्छतायुषो भविष्यन्ति ॥ १७ ॥

ये भक्तिपूर्वकमिदं हि गुरोश्चरित्रं
 शृण्वन्ति वाऽपि च पठन्ति सदा पवित्रम् ॥
 व्याधिः स्पृशत्यपि न कश्चन तच्छरीरं
 पूर्णायुरस्य च भवेत्खलु वच्मि सारम् ॥ ११८ ॥

(इति) श्रीसिद्धनाम्भारकसंवादरूपेण सरस्वत्याख्यगङ्गाधरा-
 त्मजविरचितनरसिंहसरस्वत्युपाख्यानसंज्ञितमहाराष्ट्रभाषान्वित-
 गुरुचरित्रसमानार्थायां वासुदेवानन्दसरस्वतीयतिविरचि-
 तायां श्रीगुरुसंहितायां ज्ञानकाण्डे विंशः (अध्यायः) ॥
 आदितः श्लोकाः ॥ २२९८ ॥

ये भक्तिपूर्वकः ॥ ११८ ॥ इति चूर्णिकायां विंशोऽध्यायः ॥

॥ इति विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

पञ्चभूतात्मकं मायागुणपाशेन वेष्टितः ॥
पुत्रमित्रफलत्रादिदेहं भ्रान्त्यैव मन्यते ॥ ५ ॥

सत्त्वं रजस्तम इति गुणा मायामया हि तैः ॥
मनो विक्रियते तेन ममाहंत्वादिभ्रमः ॥ ६ ॥

रुमेत्सत्त्वेन देवत्वं रजसा च मनुष्यता ॥
तमसाऽधमता चैव निजकर्मानुसारिणः ॥ ७ ॥

यद्यदाचरितं कर्म सुकृतं वाऽपि दुष्कृतम् ॥
तद्वशेन फलप्राप्तिः स्वस्य भोग्या स्वयं क्रिया ॥ ८ ॥

'तदधीनानीन्द्रियाणि यथाऽस्य गुणवासना ॥
लिप्यन्ते सुखदुःखैस्ते ये मायापाशवेष्टिताः ॥ ९ ॥

संसारेऽस्मिन्वर्तमाना निजकर्मगुणोद्भवाः ॥
ते स्वार्जितानुसारेण सुखदुःखभुजोऽन्वहम् ॥ १० ॥

मायापाशवेष्टिताः पञ्चभूतात्मकदेहं पुत्रादिकं मन्यन्ते भ्रान्त्यैव । मायामय-
सत्त्वरजस्तमोगुणैर्मनो विक्रियते । तेन अहन्तादिभ्रमः । सत्त्वादेवत्वं रजसा
मर्त्यत्वं तमसाऽधमत्वं यत्कर्म सुकृतं दुष्कृतं वाऽऽचीर्णं तद्वशात्सुखं दुःखं
च भोग्यं । यथाऽस्य गुणवासना तदधीनानीन्द्रियादीनि चेष्यन्ते । माया-
पाशवद्वास्ताद्वशाद्विच्यन्ते सुखदुःखभाजश्च भवन्ति । संसारेऽत्र स्वकर्म-

येषां तु कल्पकोट्यायुर्ऋषयोऽप्यमराश्च ते ॥

न कर्मणा परित्यक्ता मनुष्याणां तु का कथा ॥ ११ ॥

देहाधीना नरा देहाः कालाधीना न संशयः ॥

नानागुणैः कर्मभिश्च देहधारीह चेष्टते ॥ १२ ॥

यो देहधारी तस्यैते पद्भिकाराः क्रमेण तु ॥

स्थैर्यं स्वदेहस्य न तन्मन्वन्धस्य च सर्वथा ॥ १३ ॥

अत एव ज्ञानवन्तो न तुष्यन्ति हि जन्मनः ॥

यद्वा मृत्युङ्क्षतस्यापि दुःखं कुर्वन्ति नैव ते ॥ १४ ॥

यदा गर्भगतो जन्तुरव्यक्तोऽपि ततः क्रमात् ॥

व्यक्तो भूत्वा जनित्वाऽपि म्र्योऽप्यक्तो भवत्यहो १५

यथाऽप्सु बायुनोद्भूता बुद्बुदाः क्षणमाश्रतः ॥

नश्यन्ति तद्देहोऽपि कर्मणा न स्थिरः मति ॥ १६ ॥

गुणोद्भवा जीवाः स्वार्जितानुसारेण सुखदुःखभावाः । कल्पकोट्यायुषो
देवा अपि कर्मजा न त्यक्ताः नृणां तु का कथा ॥ ४-११ ॥ जीवा देहा-
धीनाः । देहः कालाधीनो नानागुणकर्मभिर्देहधारी चेष्टते । यो देहधारी तस्यैते
पद्भिकाराः । युतो देहस्य तन्मन्वन्धस्य च स्थैर्यम् । अत एव युधा
जन्मरक्षणान्या न सुखदुःखभावाः । पूर्वव्यक्तोऽपि गर्भगतो व्यक्तो
भूत्वाऽनोऽप्यक्ततामेव । तद्बुद्बुदा इव देहा न स्थिराः । गर्भगतोऽप्यस्थिरो

यदैव गर्मगो देहोऽध्रुवो ज्ञेयस्तदैव हि ॥
 यावत्कर्मानुबन्धोऽसौ फलमुक्तावदेव हि ॥ १७ ॥
 केऽपि बाल्ये मरिष्यन्ति तारुण्येऽन्यत्र केचन ॥
 यावद्यस्यार्जितं तावत्तद्देहेनैव मुज्यते ॥ १८ ॥
 पितृमातृसुतभ्रातृस्वीयबुद्ध्या भ्रमन्ति ये ॥
 ते मूढदृष्टयो अष्टास्ते मायापाशवेष्टिताः ॥ १९ ॥
 बाधेऽपि निर्मलो देहो रेतोरक्तोद्भवोऽन्तरे ॥
 मांसास्रमज्जास्थिशुक्रश्लेष्ममूत्रमलाश्रितः ॥ २० ॥
 विधिः कर्मानुसारेण जातमात्रस्य देहिनः ॥
 ललाटे लिखतीहैतद्भोग्यमेव शुभाशुभम् ॥ २१ ॥
 न जेष्यन्तीह कालं च न कर्मापि च केचन ॥
 अतः कस्यापि देहस्य नित्यत्वं नास्ति सर्वथा ॥ २२ ॥
 स्वमलब्धनिधानस्य विश्वासः कस्य जागृता ॥
 इन्द्रजालफलस्येह स्वैर्यं मन्येत को बुधः ॥ २३ ॥

ज्ञेयः । यावत्कर्मानुबन्धस्तावत्सुखदुःखफलमाक् ॥ १७ ॥ स्वार्जित-
 मुफधिद्वात्ये कश्चित्ताण्येऽन्यत्र वा म्रियते ॥ १८ ॥ मायापाशवेष्टिता
 मूढाः मातापितृसुतादिवुद्ध्या भ्रमन्ति । बाधे शुद्धोऽप्यन्तर्मलमूत्रमांसादिपुमे-
 तोरक्तोद्भवो देहः कथं शुचिः ॥ २० ॥ धात्रा ललाटे लिखितं शुभाशुभकर्म
 भोग्यं । केऽपि कालं कर्मापि न जेष्यन्ति । अतो देहस्य नित्यत्वं नास्ति
 स्वमलब्धनिधियत् । जागृता इन्द्रजालवत् देहस्य को बुधः स्वैर्यं मन्यते ॥ २३ ॥

सन्बन्धनित्यता ते चेत्पूर्वजन्म क तेऽभवत् ॥
 मानुषं वाऽन्यजातीयं कोटिजन्मगतं वद ॥ २४ ॥
 यदा नृयोनिरासीस्त्वं जननी कस्य वाऽथवा ॥
 कस्यासीर्गृहिणी वाऽग्रे कस्य का वा भविष्यसि ॥ २५ ॥
 कस्ते माता पिता वाऽऽसीद्भवान्तरकथां वद ॥
 मृतः पुत्र इति भ्रान्त्या वृथा शोकं करोष्यहो ॥ २६ ॥
 पञ्चमृतात्मको देहधर्ममांसास्थिवेष्टितः ॥
 मलिनोऽस्य ममत्वेन शोकोऽयं क्रियते वृथा ॥ २७ ॥
 कुतो मृत्युः क वा पुत्रस्त्वं व्यर्थं शोचसि भ्रमात् ॥
 शवं प्रदेहि संस्कर्तुं शास्त्रलौकिकरीवितः ॥ २८ ॥
 इति तस्यै ब्रह्मचारी तस्वज्ञानमुपादिशत् ॥
 सर्वं श्रुत्वाऽपि सा भूयो विनयावनताऽब्रवीत् ॥ २९ ॥
 स्वामिन्करुणया मह्यमुपादिष्टस्त्वयाऽधुना ॥
 तारकः परमो धर्मो मनो मे तेन न स्थिरम् ॥ ३० ॥

सन्बन्धस्य नित्यत्वं चेत्पूर्वजन्मनि त्वं कस्य का वाऽऽसीः ।
 पूर्वं ते नृजन्म चेत्कस्य माता भार्या वाऽप्रनो वा कस्य का वा भविष्यसि
 वद । पञ्चमृतात्मको देहधर्मादिवेष्टितस्तस्य ममत्वेनायं वृथा शोकः ।
 कः पुत्रो कुतो मृत्युर्व्यर्थं भ्रमाच्छोचसि । शास्त्रलौकिकरीवितः
 संस्कर्तुं शवं देहीति ब्रह्मचार्युक्तं श्रुत्वा सा प्रणनाऽऽह ॥ २९ ॥
 स्वामिन्करुणया परमो धर्म उक्तः । मे मनो न स्थिरम् ॥ ३० ॥

प्रारब्धं चेत्यमाणं ते कथ्यते भजनं कुतः ॥
अयोऽपि स्पर्शसंस्पर्शात्स्वर्णतां नैव याति किम् ॥ ३१ ॥

प्राग्दैवहीनाऽहमिति ज्ञात्वेशचरणौ धृतौ ॥
दत्त्वाऽभयं स पथान्मामधुना किमुपेक्षते ॥ ३२ ॥

ज्वरेण पीडितः कथिघ्राति धावन्मिपंगृहम् ॥
चैधोऽगदप्रदानेन गदनाशं करोत्यहो ॥ ३३ ॥

आपन्नो याति शरणं सम्पन्नं करुणं यदा ॥
तदापत्तिं निहत्याशु सम्पत्तिं प्रददात्यहो ॥ ३४ ॥

तद्वन्मया त्रयीमूर्तिः श्रीनृसिंहसरस्वती ॥
श्रितस्तेन वरो दत्तः स भवत्यन्यथा कथम् ॥ ३५ ॥

आराधितो मया सोऽपि तेन दत्तो वरोऽपि मे ॥
तदीयवचसा नूनं सुस्थिरा निश्चिताऽभवम् ॥ ३६ ॥

प्रारब्धं प्रमाणं चेतिकर्म्यं भजनम् । स्पर्शस्पर्शात्स्वर्णत्वं लोहं न याति
किम् । दैवहीनया मे ते पदे धृतेऽभयं दत्त्वा मामुपेक्षसे किम् । ज्वरार्ताय
गृहङ्गतायागददानेन वैद्यः शं कुरुते । प्रभुः शरणागतमापन्नं सम्पन्नं
करोति । मया त्रिमूर्तिर्गुर्याश्रितो वरश्च दत्तः । सोऽन्यथा कथम्
॥ ३१-३५ ॥ आराधनाद्दरो दत्तः तद्वचसा स्थिरा निश्चिताऽभवम् ।

मयि स्थितायां विश्वासे सोऽभूद्विश्वासघातकः ॥
 अहो मौर्ख्यं ममेदं हि ततो वक्ति भवानिदम् ॥ ३७ ॥
 अत एव तदग्रे मे प्राणांस्त्यक्ष्यामि सर्वथा ॥
 देहोऽयं गुरुनाथाय देयस्तत्कीर्तिवृद्धये ॥ ३८ ॥
 इति तद्वचनं श्रुत्वा ज्ञात्वा तद्भावनां दृढाम् ॥
 उपार्य कथयामास ब्रह्मचारी द्विजस्त्रियै ॥ ३९ ॥
 श्रीगुरौ तव निष्ठा चेच्छतायुरपि ते सुतः ॥
 लब्धोऽपि चेन्मृतो दैवान्नय तं गुरुसन्निधिम् ॥ ४० ॥
 यत्र त्वया घरो लब्धस्तप्रार्पय कलेवरम् ॥
 कृष्णापञ्चनदीयोगोऽत्र कल्पद्रुमुदुम्बरः ॥ ४१ ॥
 इति तद्वचनं श्रुत्वा निश्चिन्त्यापि तथैव सा ॥
 बद्ध्वा कुक्षौ शवं प्राप सोदुम्बरसमीपतः ॥ ४२ ॥
 तत्र पादुकयोः शीर्षं ताडयामास मामिनी ॥
 स्नापिते रुधिरैर्णैव पादुके क्रुद्धया तथा ॥ ४३ ॥

एव मयि स्थितायाः विश्वासघातकोऽभूत् । अहो मे मौर्ख्यम् । तदग्रे
 प्राणांस्त्यक्ष्येऽयं देहस्तस्मै देयः तत्कीर्तिवृद्धिस्तु ॥ ३६-३८ ॥ इति
 श्रुत्वा तद्वाचं ज्ञात्वोपायमाह ॥ ३९ ॥ गुरौ तत्र निष्ठा । शतायुः पुत्रो
 लब्धः स दैवान्मृतधेयत्र कृष्णापञ्चनदीयोगे उदुम्बरो घरो लब्धस्तत्र देहं
 त्यज ॥ ३९-४१ ॥ इति श्रुत्वा शव कुक्षौ बद्ध्व्योदुम्बरमेत्य भुया पादु-
 कयोः शीर्षं ताडयामास । रक्तेन पादुकाभिपेकं चक्रे । सर्वशोकादधिरुः

सर्वेभ्योऽपि च शोकेभ्यः पुत्रशोको विशिष्यते ॥
मातापित्रोर्मृत्युमूलः क्षयरोगः स एव हि ॥ ४४ ॥

सूर्योऽप्यस्तं गतस्तावद्दग्धुं सा न ददौ शवम् ॥
विप्रा ऊचुः शुचाऽलं नो दग्धुं देह्यद्य तं शवम् ॥ ४५ ॥

नारण्येऽस्मिन्नरा नारि कथं स्थेयं निशीह तु ॥
कर्कशेऽतः शवं देहि शीघ्रं न इति तेऽधुवन् ॥ ४६ ॥

कथंचनापि न ददौ शवं बद्धोदरे तु सा ॥
उच्चैः सती प्ररुदती पतिता पादुकोपरि ॥ ४७ ॥

अन्योऽन्यमूचुस्तेऽस्माभिर्न स्थेयमिह वै निशि ॥
भवेत्तस्करबाधाऽपि ततो यास्यामहे गृहान् ॥ ४८ ॥

अद्य स्नात्वाऽपि चोपोप्य प्रातःकाल उपागते ॥
पुनरेत्य प्रकर्तव्यो दाहोऽस्माभिः शवस्य तु ॥ ४९ ॥

रात्रौ दुर्गन्ध उद्भूते त्यक्ष्यत्येपा शवं खलु ॥
ततो दग्धुं दास्यतीयं कर्कशा नात्र संशयः ॥ ५० ॥

पुत्रशोकः पित्रोः क्षयरोगः । सूर्योऽस्तं गतः । विप्राः शवं दग्धुमपाचन्त ।
नारण्ये नराः । निश्यत्र कथं स्थेयं । कर्कशे, शवं देहीत्युक्ताऽपि शवं न
ददौ । पादुकोपोः पतितोच्चैः खरोद । दिवा ऊचुस्त्र न स्थेयम् । अत्र
तस्करबाधाऽतो गृहं यागोऽद्य स्नात्वोपोप्य प्रातरेत्य शवदाहः कार्यः
॥ ४२-४९ ॥ रात्रौ दुर्गन्धे उद्भूते कर्कशा शवं दास्यतीति ते प्राप्ते

इत्युक्त्वा ते ययुर्ग्रामं तत्र तौ पितरौ स्थितौ ॥
 भृशं शुशोच सा नारी ततो रात्रिरुपागता ॥ ५१ ॥
 द्विदिनं वीतनिद्रा सा शुशोच जननी भृशम् ॥
 यामत्रये व्यतीते तु रात्र्याः सा निद्रिताऽभवत् ॥ ५२ ॥
 स्वप्ने ददर्श साऽप्येकं जटाभस्मविभूषितम् ॥
 व्याघ्रचर्मपरीधानं भौतं रुद्राक्षमालिनम् ॥ ५३ ॥
 योगदण्डं त्रिशूलं च कराम्यां दधत्तं स तु ॥
 प्राहाक्रोशसि कस्मात्त्वं भौमितीह ममोपरि ॥ ५४ ॥
 किं जातं ते कुमारस्य चिकित्सां प्रकरोम्यहम् ॥
 इत्युक्त्वा सोऽभयं दत्त्वा श्रीगुरुर्मक्तवत्सलः ॥ ५५ ॥
 भस्म क्षिप्त्वा शवे प्राह मुखमस्य विदारय ॥
 वायुस्फूर्त्या मृतमपि जीवयामि पुनः सति ॥ ५६ ॥
 प्राणो नामैष वायुः स बहिर्यातो मुहुर्मया ॥
 आनीय पूर्ववन्न्यस्तस्त्यजातः शुचमङ्गने ॥ ५७ ॥

ययुः । पितरौ तत्र स्थितौ । रात्रिर्जाता । द्विदिनं विनिद्रा सा शुशोच ।
 निशीये तस्याः स्वप्ने जटाभस्मविभूषितो व्याघ्रचर्मभृमुद्राक्षयोगदण्डशूलधारी
 तां प्राह । कुतो ममोपरि आक्रोशसि । कुमारस्य किं जातम् । चिकित्सा
 कुत्रे । इत्युक्त्वाऽभयं दत्त्वाऽऽह । शवमुखं विदारय । वाघ्रात्रेशान्मृतमपि
 जीवयामि ॥ ५०-५६ ॥ श्लो० प्राणो नामैष वायुः स बहिर्यातो मुहुर्मया ।
 आनीय पूर्ववन्न्यस्तस्त्यजातः शुचमङ्गने ॥ ५७ ॥ इति श्रुत्वा प्रसुद्धा

इति दृष्ट्वा प्रवुद्धा सा मयभीताऽपि जाग्रती ॥
 प्राह भ्रान्तिः कुतो न्वेषा प्रेते जीवदशा कुतः ॥ ५८ ॥

यच्चिन्त्यते जाग्रति तद्दृश्यते स्वप्न एव हि ॥
 क्व नृसिंहमुनिः काहं घृयेयं भ्रान्तिरादृता ॥ ५९ ॥

न्यूनं प्रारब्धमस्मार्कं देवः किं न करिष्यति ॥
 मौख्यादज्ञानतो दोषः स्याप्यते श्रीगुरूपरि ॥ ६० ॥

इति चिन्तान्विता जाता शवं संस्थाप्य दूरतः ॥
 जार्तं सर्वाङ्गमुष्णं च चैतन्यं सर्वसन्धिषु ॥ ६१ ॥

सा प्राहास्य शवस्याङ्गे भूतावेशोऽभवत्किमु ॥
 इत्युक्त्वा मनसा भीता सा शवं दूरतोऽत्यजत् ॥ ६२ ॥

सर्वसन्धिषु चैतन्यं व्याप्तं बालः स चोत्थितः ॥
 स प्राह क्षुधितोऽस्म्यम्ब शीघ्रमर्त्तं प्रयच्छ मे ॥ ६३ ॥

भीता प्राह । कुतोऽसी भ्रान्तिः । प्रेते जीवदशा कुतः ॥ ५८ ॥ यच्चि-
 न्यते तत्स्वप्ने दृश्यते । क्व नृसिंहः केवं भ्रान्तिः । न्यूनं नः प्रारब्धम् । देवः
 किं (न) करिष्यति । मया मौख्याद्गुरूपरि दोषः स्याप्यते । इति चिन्तया
 शवं दूरतः स्थापयामास । सर्वाङ्गमुष्णं जातम् । सर्वसन्धिषु चैतन्यं
 प्राप्तम् ॥ ५९-६१ ॥ शवाङ्गे भूतावेशोऽभवत्किमित्युक्त्वा भीता शवं
 दूरतोऽत्यजत् ॥ ६२ ॥ सर्वसन्धिषु चैतन्यं व्याप्तम् । बाल उत्थितः । स

इति बालो रुदन्नम्बां प्राप तत्स्तनतोऽस्त्रवत् ॥
क्षीरं द्वात्रिंशद्दारं सा निदधौ तन्मुखे तदा ॥ ६४ ॥

पूर्वं सन्देहयुक्ताऽपि ततो हृष्टा कटौ तु सा ॥
गृहीत्वा बालकं प्राप स्वमर्त्तनिकटं संती ॥ ६५ ॥

प्रयोष्य सा पतिं तस्मै श्रोता वृत्तान्तमादितः ॥
शशंस सोऽबदद्दृष्टश्चरित्रं सद्गुरोरिदम् ॥ ६६ ॥

ततः प्रदक्षिणीकृत्य दम्पती तद्गुह्यम् ॥
भक्त्या प्रणम्य साष्टाङ्गं स्तुवन्तावूचतुः स्ववैः ॥६७॥

जय जय वरमूर्ते श्राकृते दिव्यकीर्ते
विधिहरिहरमूर्ते नाशितस्वीयजूर्ते ॥
निजमलकहितेच्छो बत्सल प्रेक्षसे त्वं
निजमलकपथं किं तानथोपेक्षसे त्वम् ॥ ६८ ॥

प्राहाम्ब, क्षुधिनोऽस्मि । शीतमन्नं देहीति रुदन्बालोऽम्बां प्राप । तस्याः
द्वात्रिंशद्दाराभिः क्षीरमस्त्रवत् । सा तन्मुखे ददा । पूर्वं सन्देहयुक्ताऽपि सा
हृष्टा कटौ तमादाय भर्तास्मेत्य सम्बोध्य तस्मै वृत्तं शशंस गुरोश्चरित्रम्
॥ ६३-६६ ॥ ततो दम्पती तद्गुह्यं प्रदक्षिणीकृत्य भक्त्या साष्टाङ्गं
नत्योचतुः ॥ ६७ ॥ भक्त्या समंश्रित्तिना शर्मापत्रपुण्यादिना (सं) पूज्य

त्वं विश्वतारक इति प्रथिताऽत्र कीर्ति-
 रत्रावतीर्य भवताऽपहृता स्वर्जूर्तिः ॥
 माहात्म्यमीश तव वर्णयितुं क्षमः कः
 स्वामिन्क्षमस्व त इहास्तु कृपावलोकः ॥ ६९ ॥
 चालो यथा स्वजननीमपि कोपयुक्तो
 श्रूते कठोरवचनानि तथैव नाथ ॥
 त्वन्मायया हतधियो व्रयमप्यधीश
 श्रीशं श्रवाम उचितोऽविद एव धीशं ॥ ७० ॥
 सर्वं क्षमस्व करुणं शरणं प्रपन्ना
 इत्यादि नाथमभिभाष्य पुनः क्षमाप्य ॥
 श्रीशं प्रणम्य करुणावचनैस्त्वतस्ते
 स्नातुं ययुस्त्रित्तनुसिंधुजलेऽतिपूते ॥ ७१ ॥
 चालेन कालमुखतः पुनरागतेन
 स्नात्वाऽम्बुना क्षतजैलिसमुपादूके तौ ॥
 प्रक्षाल्य कल्पकमुद्गम्वरपृक्षमूलं
 संस्त्राप्य चक्रतुरुमात्रपि दीपमालाः ॥ ७२ ॥
 भक्त्या सम्पूज्य विधिवन्मन्त्रपूर्वकमांश्वरम् ॥
 शमीपत्रैः सनुमुमंगानर्चतुरुमौ गुरुम् ॥ ७३ ॥

नीयन्त्य गीतादेस्तु एषा भावमयं तं भावेनानर्चतुः । तदा सूर्योदयोऽभू-

१ रश्मिकटापः २ ययौचितानभिज्ञाः ३ धीमेरक, पियां धेते इति
 वा ४ कजुघटी, वेणी, कृष्णाभ्या तनुर्वस्याः ५ रक्तं.

नीराज्य गीतवाद्यैश्च तुष्ट्वा भावेन भाविकौ ॥
 सुभावं भावनातीतं भावज्ञं भावनामयम् ॥ ७४ ॥
 अग्रान्तरे निशाऽतीता जातो दिनकरोदयः ॥
 विप्रा अपि ततो ग्रामाच्छवं संस्कर्तुमागताः ॥ ७५ ॥
 ते जीरन्त मृतं दृष्ट्वा नभ्रवृविस्मिता भृशम् ॥
 महानन्दोऽभवत्तत्र सर्वे श्रुत्वा ययुर्गृहम् ॥ ७६ ॥
 श्रीगुरोः स्थानमहिमा शिष्यैतावान्सुकामदः ॥
 सर्वमाहात्म्यकथने ग्रन्थो विस्तरतामियात् ॥ ७७ ॥
 इति तत्स्थानमाहात्म्यं नामधारक वर्णितम् ॥
 साधारण्येन कात्स्न्येन वक्तुं कः क्षमते भुवि ॥ ७८ ॥
 तस्मिन्नुद्गम्यरतले सर्वकालं स्थितो गुरुः ॥
 आराधनाच्च तत्कालं कामपूर्तिर्भवेदलं ॥ ७९ ॥
 सुपुत्रं लभते बन्ध्या दरिद्रो लभते श्रियम् ॥
 आरोग्यं लभते रोगी नापमृत्युर्भवेदिह ॥ ८० ॥
 भावयुक्तेन मनसा भजतां गुत्पादुके ॥
 जायते वासनापूर्तिस्त्वरितं नात्र संशयः ॥ ८१ ॥

च्छव दग्धु विप्रा आगता ॥ ६८ ७५ ॥ ते त जीरन्त दृष्ट्वा विस्मिता ।
 तत्र सर्वे श्रुत्वा मुदा गृह ययु । एव कामद श्रीगुरुस्थानमहिमा । सर्व
 कथने ग्रन्थविस्तर इति संक्षेपतो माहात्म्यमुक्तम् । कृत्स्न वक्तु क क्षम ।
 तत्र सर्वदा गुरु स्थित । तदा आराधनात्कामपूर्ति । बन्ध्या सुपुत्र, दरिद्र
 श्रिय, रोग्यारोग्य समेनात्प्रापमृत्यु । मस्त्या भजतां शीघ्र कामसिद्धिर्न

अङ्गहीनोऽथवा कुटीं पादुके यदि योऽर्चति ॥
भवेत्सुवर्णदेहोऽसौ सत्वरं नात्र संशयः ॥ ८२ ॥

हृच्छूलगण्डमालारुगपस्मारादयो गदाः ॥
सर्वे नश्यन्ति तत्कालं श्रीगुरोः पादुकार्चनात् ॥ ८३ ॥

ये मन्दमतयो मूकाः पङ्ग्वन्धवधिरा अपि ॥
उदुम्बरार्चनाच्छुद्धाः शोभनाङ्गा भवन्ति ते ॥ ८४ ॥

सिध्यन्ति निश्चयात्तत्र पुरुषार्थाश्चतुर्विधाः ॥
साक्षाच्छ्रीगुरुनाथोऽत्रोदुम्बरेऽस्ति सनातनः ॥ ८५ ॥

कल्पद्रुमो यस्य नाम स प्रत्यक्ष उदुम्बरः ॥
यं यं चिन्तयते कामं तत्तत्सिद्धिरिहाशु नः ॥ ८६ ॥

शुभे ते कति माहात्म्यं नाहं वक्तुं क्षमोऽखिलम् ॥
प्रख्यातः श्रीगुरुलोकं स नृसिंहसरस्वती ॥ ८७ ॥

कामवृक्तस्य चरितं स गङ्गाधरनन्दनः ॥
वक्ति यच्छृण्वतः शीघ्रं सकलामीष्टसिद्धयः ॥ ८८ ॥

मंशपः । अङ्गहीनः कुटीं वा पादुकार्चनात्सुवर्णदेही भवेत् । हृच्छूलगण्ड-
मांटापस्मारादयो नश्यन्ति । मन्दधीन्कवधिरा अपि शुभा भवन्ति ।
पयोदुम्बरे श्रीगुरुस्तत्र सर्वे पुरुषार्थाः सिध्यन्ति ॥ ७६-८९ ॥ यस्य
नामं कल्पद्रुमः तत्र सर्वकामसिद्धिः किं शुभे । स्यातो यो नृसिंहसरस्वती
सर्वतन्माहात्म्यं वक्तुं न क्षमः । गृणन्तः सर्वाभीष्टसिद्धिदृष्ट्यामपुत्रपतिनः

अत एव हि गङ्गाधरपुत्रः श्रोतृन्सरस्वतीसंज्ञः ॥

प्रार्थयतेऽत्र परत्र च सिद्धयभिलाषुक इदं शृणोतु शः ८९

॥ ८६-८८ ॥ अत एव हि० ॥ ८९ ॥ इति चूर्णिकायां एक-
विंशोऽध्यायः ॥

(इति) श्रीसि० रूपेण सर० विर० नृसि० न्वितगु० यां
श्रीगुरु० ज्ञानकाण्डे एकविंशः (अध्यायः) ॥

आदितः श्लोकाः ॥ २३८७ ॥

॥ इति एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

॥ अथ द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥

प्रणम्य सिद्धपादौ स शिष्यराष्णामधारकः ॥
करसम्पुटमाचष्य विनयावनतोऽब्रवीत् ॥ १ ॥
जय सिद्धार्थ योगेश शिष्यलोकमनोहर ॥
भवाब्धितारकोऽज्ञानध्वान्तज्योतिस्त्वमेव मे ॥ २ ॥
भवच्चरणसम्पर्कादद्य ज्ञानं ममाभवत् ॥
परमार्थज्ञानलाभस्त्वत्प्रसादादभून्मम ॥ ३ ॥
तन्मे गुरुर्ज्ञानमार्गो दर्शितो ज्ञानदीपकः ॥
त्वं तारकः सिद्धराजो योगी परमपूरुषः ॥ ४ ॥
गुरोश्चरित्रं कथितं कामधुग्विस्तरेण मे ॥
नाथाद्यापि मनस्तृप्तमपेक्षातीव वर्धते ॥ ५ ॥

गन्धर्वं प्राप्य भीमामरदुहित्युति भिक्षार्थमथ गुरु-
र्गत्वादीनद्विजोको गतरदमहिषीं बन्ध्यां भरवहाम् ।
दृष्ट्वा दुग्धं यथाचे तदनु सुवदना स्त्रीः क्षीरमदुहद्-
द्वाविंशोऽदात्पयोऽस्मै तद् बरदगुरुः पीत्वाऽगमदसौ ॥ १ ॥

नामधारकः सिद्धपदं धृत्वा हस्तौ सन्धाय विनयेनाह । भो योगीश
सिद्ध, जय । त्वं भक्तारकोऽज्ञानध्वान्तज्योतिस्त्वम् । भवत्पदस्पर्शाज्ञानं
परमार्थलाभश्चाभूत् । गुरुर्ज्ञानमार्गदर्शकस्तारकः । परमपूरुषस्त्वं सिद्धयोगी
॥१-४॥ त्वया कामधुक् गुरुचरितं विस्तराच्छाशितं तेन न तृप्तिः ।

पुरा कथा प्रकथिता गंर्व श्रीगुरुर्गतः ॥
 कथं कथाऽग्रतो वृत्ता तां मे कथय विस्तरात् ॥ ६ ॥
 इति शिष्यवचः श्रुत्वा सिद्धः आह सविस्तरम् ॥
 सुगुणस्त्वं गुरुकृपाबालको नामधारक ॥ ७ ॥
 धन्यं धन्यं मनस्ते च धन्यं धन्यं च जीवितम् ॥
 त्वं नूनं पावनः पुण्यः समस्तमुचनेषु हि ॥ ८ ॥
 प्रश्नैस्त्वया कृतैरेतैः सन्तुष्टं मम मानसम् ॥
 कामधुकस्वामिचरितकथनाह्लाद एव मे ॥ ९ ॥
 जातोऽत्रानन्तमहिमाऽनुपमः परमः शृणु ॥
 श्रीगुरुर्गुप्तरूपेण गन्धर्वे मङ्गमे स्थितः ॥ १० ॥
 यत्रोदग्नाहिनी भीमायुक्ताऽमरजयाऽथ तु ॥
 महास्थानं वरदभूरश्वत्थोऽप्यत्र कामधुक् ॥ ११ ॥
 महातीर्थं ह्यमरजामीमासङ्गम एष तु ॥
 प्रयागेन समं क्षेत्रमष्टतीर्थानि चात्र तु ॥ १२ ॥

गुरो गन्धर्वं गतेऽग्रतो वृत्तं कथयेति श्रुत्वा सिद्ध आह । त्वं (गुरु-)
 कृपाबालकोऽसि । ते मनो जीविनं च धन्यम् । त्वं पुण्य- पावनोऽसि ।
 ते प्रश्नैर्मनस्तुष्टं । चरितवर्णने आह्लादो वर्तनेऽत्रानन्तोऽनुपमो महिमा
 जातः । श्रीगुरुर्गुप्तरूपेणास्थितः । यत्रोदग्नाहिनी भीमामरजा कामधुग-
 श्वत्थश्च तन्महास्थानं वरदम् ॥१-११॥ भीमामरजासङ्गमः प्रयागसमो-

अपारं तीर्थमाहात्म्यं तदाख्यानं विशेषतः ॥
 अग्रतः कथयिष्यामि प्रसङ्गाच्छिष्यसत्तम ॥ १३ ॥
 गुरुमूर्तिरतिप्रोत्यात्राप्रकाशतया स्थितः ॥
 स्वमक्तोद्वारकस्तीर्थमहिमाख्यापकः प्रभुः ॥ १४ ॥
 समस्तानि च तीर्थानि सन्ति श्रीगुरुपादयोः ॥
 इति वक्ति श्रुतिस्तोत्रैस्तस्य किं स प्रकाशकः ॥ १५ ॥
 क्षेत्राण्यटत्यसौ भक्ततारणार्थं गुरुत्तमः ॥
 अप्रकाशतया तत्र स्थितोऽपि प्रकटोऽभवत् ॥ १६ ॥
 कथयिष्यामि तत्रस्यमहिमानमनुक्रमात् ॥
 श्रीगुरुः प्रकटो जातः कारणं तस्य मे शृणु ॥ १७ ॥
 मनोहरे सङ्गमेऽत्र श्रीगुरुर्निवसन्प्रभुः ॥
 यद्विमूर्त्यवतारोऽयमप्रकाशो भवेत्कथम् ॥ १८ ॥
 सहस्रकिरणः सूर्यः कथं गुप्तो भविष्यति ॥
 स्वयम्प्रकाशकस्तद्बदेपोऽस्य सहजो गुणः ॥ १९ ॥

ऽत्राष्टतीर्थानि । अपारं तीर्थमाहात्म्यं तेऽमे कथयिष्ये ॥१२-१३॥
 भक्तोद्वारस्तीर्थमहिमाख्यापकोऽप्रोवास । यत्पदे सर्वतीर्थानीति श्रुतिर्वक्ति
 तस्य तीर्थः किं । भक्ततारणार्थं तीर्थान्यत्रति । गुप्तः स्थितोऽप्यत्र प्रकटो-
 ऽभूत् । तत्क्रमेण कथयिष्ये । श्रीगुरोः प्राकट्ये कारणं शृणु । रम्ये सङ्गमे
 वसंस्त्रिगूर्त्यवतारो गुरुः प्रकटोऽभूत् । सहस्रकिरणोऽर्कः कथं गुप्तो
 भवेत् । तथाऽस्य स्वयम्प्रकाशा गुणाः ॥१४-१९॥ ग्रामे वसन्प्रवर्ह

म वतन्तद्गमेऽरण्ये मिशार्थं याति चान्वहम् ॥
 गन्धर्वनगरं रम्यं मध्याह्ने काल आगते ॥ २० ॥
 तस्मिन्ग्रामे स्वेकशतं सन्ति द्विजगृहाणि तु ॥
 विप्रौघो राजदत्ताग्राहारमुग्धेदपाठकः ॥ २१ ॥
 तेषां मध्ये द्विजः कथिहरिद्रः क्षीणवृत्तिकः ॥
 यतिव्रताशिरोरत्नं तद्भार्या यतिसेवका ॥ २२ ॥
 गृहे तस्य दरिद्रस्य बन्ध्वैका महिषी स्थिता ॥
 अतिषुद्धा दन्तहीना शिष्य स्यूतनसाऽभवत् ॥ २३ ॥
 नदीतीरात्क्षारमृदाहरणार्थं तु कर्पकाः ॥
 नयन्ति तां धनं दत्त्वा प्रत्यहं ब्राह्मणाय ते ॥ २४ ॥
 स तु तेन धनेनापि कालं क्रमति निर्धनः ॥
 प्रीत्या श्रीगुरुनाथोऽसौ मिशार्थं तद्गृहं ययौ ॥ २५ ॥
 गुरोर्निन्दां द्विजाश्चक्रुर्याति दीनगृहे यतिः ॥
 नायाति नो गृहे भोक्तुं ब्राह्मणाः श्रोत्रिया वयम् २६

मध्याह्ने मिशार्थं गन्धर्वपुरं याति । तद्ग्रामे शतं वेदत्रिद्विप्रगृहाणि
 ॥२०-२१॥ तत्र कथिहरिद्रो निप्रः । तद्भार्या यतिव्रता ॥ २२ ॥
 तद्गृहे वृद्धा दन्तहीना स्यूतनसा बन्ध्या महिषी । तां क्षारमृदाहरणार्थं
 कर्पकाः प्रत्यहं धनं दत्त्वा नयन्ति । तेन धनेन स वृत्तिं कल्पयति ।
 श्रीगुरुन्तद्गृहं गतः । नित्यं श्रोत्रियनिप्राणां नो गृहे पद्मसानं, तद्वित्त्वाऽयं

नित्यमस्मद्गृहे शाकैः पद्मसान्नानि चैष तु ॥
 हित्वा नो गच्छति कथं दरिद्रद्विजमन्दिरम् ॥ २७ ॥
 गुरुमूर्तिस्त्वप्रपञ्चः परार्थो भक्तवत्सलः ॥
 सेवकानां हितार्थाय तीर्थाकरोति तद्गृहम् ॥ २८ ॥
 प्रीत्या शार्ङ्गधरो यद्वत्प्रयातो विदुरालयम् ॥
 आहृतोऽपि न यातोऽसौ दुर्योधननृपालयम् ॥ २९ ॥
 वर्तन्ते सात्त्विकधियो ये तत्र श्रीगुरोः कृपा ॥
 इह सौख्यं स्वभक्तेभ्यो गतिं दत्ते परत्र च ॥ ३० ॥
 एवं कृपालुः परमो भक्तेषु प्रेम यस्य किम् ॥
 श्रीमत्तैर्यः क्षणार्धेन राज्यं रङ्गाय दास्यति ॥ ३१ ॥
 यदा कुप्यति कस्मैचित्स क्षणाद्भस्मसाद्भवेत् ॥
 वरं दत्त्वा दरिद्रस्य दास्यति क्षितिमण्डलम् ॥ ३२ ॥

पतिः कथं दरिद्रमन्दिरं यातीति विप्रा निदा चक्रुः । भक्तवत्सलोऽ-
 प्रपञ्चो गुरुर्हिताय तद्गृहं तीर्थाकरोति । यथा दुर्योधनेनाहृतोऽपि कृष्णः
 प्रीत्या विदुरालयं गतः । तथाऽस्यापि सात्त्विकोपरि कृपा । योऽत्र परत्र
 च भक्तेभ्यो गतिं दत्ते ॥ २९-३० ॥ भक्तकृपालोः श्रीमत्तैः किम् । यः
 क्षणार्धेन राज्यं राति । यस्मै कुप्येन स क्षणाद्भस्मसाद्भवेत् । दरिद्र-
 यापि यः क्षितिमण्डलं दानुं क्षमः । धात्रा लिखितानि दुष्टाक्षराणि

१ पाका इति क्वचित्पुस्तके २ तु इति क्वचित्पुस्तके ३ किं श्रीमत्तैः
 इति क्वचित्पुस्तके.

दुष्टाक्षराणि यन्मूर्ध्नि विधात्रा लिखितानि चेत् ॥

श्रीगुरोर्हृदिसम्पर्काच्चानि यास्यन्ति भद्रताम् ॥३३॥

श्रीगुरोर्विरुदालीं ना मन्दोऽहं वर्णये कथम् ॥

सुपुण्यं तस्य विप्रस्य श्रीगुरुर्वद्गृहं ययौ ॥ ३४ ॥

एकस्मिन्दिवसे तस्य श्राद्धणस्य गृहे स्थिता ॥

महिषी सा न केनापि नीता मृडाहिका द्विज ॥ ३५ ॥

तद्विप्रमन्दिरं प्राप मिशार्थे श्रीगुरुः स्वयम् ॥

महोष्णे वैशाखमासे मध्याह्नसभये सति ॥ ३६ ॥

स श्रीगुरुः कृपामूर्तिः प्राप द्विजगृहान्प्रति ॥

स्वपृच्छ्यर्थं गतो विप्रो वनिताऽस्य गृहे स्थिता ॥३७॥

मिक्षां ददात्विति श्रुत्वा गुरुनायवचः सती ॥

तत्क्षणं सहसाऽऽगत्य दण्डवत्प्रणनाम सा ॥ ३८ ॥

विनयावनता प्राह प्रणता श्रीगुरुं सती ॥

भो यायावरपृच्छ्यर्थं पतिर्यातोऽवधारय ॥ ३९ ॥

गुरोर्दस्पर्शाद्द्राणि भवन्ति । गुणविरुदावलि वर्णनेऽहं न क्षमः । गुरुर्वद्गृहं गतस्तस्य सुपुण्यम् । एरुदा महिषी केनापि न नीता । गृहे स्थिता । तद्गृहं वैशाखमासे मध्याह्ने मिशार्थे श्रीगुरुर्वयो । विप्रो यायावरपृच्छ्यर्थं गतो गृहे स्त्री स्थिता । सा भिक्षां ददात्विति श्रुत्वा सहसाऽऽगत्य विनयावनता प्राह ॥३१-३९॥ पृच्छ्यर्थं यातोऽपि पति-

द्रुतमुत्कृष्टधान्यादि गृहीत्वाऽऽयाति मे पतिः ॥
 तावत्स्वामिन्नुपविशेत्युक्त्वा सा पीठमार्षयत् ॥ ४० ॥
 श्रीगुरुर्हास्यवदन उपविश्यासनेऽब्रवीत् ॥
 विप्रस्त्रियं पयो मह्यं भिक्षार्थं किं न दास्यसि ॥ ४१ ॥
 पतिरायातीति कुतो मामेवं त्वं प्रभापसे ॥
 द्वारीयं महिषी क्षीरं भिक्षार्थं किं न दास्यसि ॥ ४२ ॥
 इति श्रुत्वा गुरोर्वाक्यं नता सा वनिताऽब्रवीत् ॥
 वन्ध्येयं महिषी वृद्धा दन्ता अस्या अपि व्युताः ॥ ४३ ॥
 जन्मतोऽस्मद्गृहे वृद्धा लोके वन्ध्येति विश्रुता ॥
 नाधाद्रमं सकृदपि प्रातेयं महिषोपमा ॥ ४४ ॥
 अत एव स्यूतनसा मृद्भारार्थं प्रयोजिता ॥
 व्रज्येण तेन चास्माकं योगक्षेमं यतीश्वर ॥ ४५ ॥
 श्रीगुरुः प्राह तां मिथ्या मा वादीर्मम सन्निधौ ॥
 सत्वरं महिषीं दुग्ध्या पयो भिक्षां प्रदेहि मे ॥ ४६ ॥

उत्कृष्टधान्यं गृहीत्वा शीघ्रमायास्यति । तावद्भवन्त उपविशोऽविति पीठं
 ददाति ॥ ४० ॥ हसन्गुरुरूपविशय स्त्रियं प्राह । भिक्षार्थं पयो न दास्यसि
 किम् । पतिरायास्यतीति कुतो भापसे । ते द्वारीयं महिषी । क्षीरं देहि ।
 इति श्रुत्वा साऽऽह । दन्तहीना वृद्धेयं महिषी वन्ध्या जन्मतोऽपि
 सकृद्रमं नाधात् । महिषवद्रक्षिता । स्यूतनसेयं भारार्थं योजिता । तद्द-
 व्रज्येणास्माकं योगक्षेमम् ॥ ४१-४५ ॥ गुरुः प्राह । मिथ्या मा वादीः ।
 शीघ्रं महिषीं दुग्ध्या पयो मे देहीति श्रुत्वा विश्वासं कृत्वा काष्ठपात्र-

इति श्रुत्वा यतिवचो निश्चित्य मनसा करे ॥
 काष्ठपात्रं समादाय सा दोग्धुं ताम्रुपाविशत् ॥ ४७ ॥
 कामधुक् श्रीगुरोर्वाचयं मत्वा दोग्धि स्म तां सती ॥
 तदा घटद्वयं दुग्धं बन्ध्याया अप्यवाप सा ॥ ४८ ॥
 विस्मिता विप्रबनिता ज्ञेशोऽयमिति निश्चिता ॥
 अहो यद्वाक्यश्रवणात्किमिदं जातमद्भुतम् ॥ ४९ ॥
 इत्युक्त्वा सा गृहं नीत्वा पयोऽविश्रित्यं सत्वरम् ॥
 पात्रान्तरे ततः कोष्णीचकार ब्राह्मणी तु सा ॥ ५० ॥
 श्रीगुरुः प्राह तां नारिं धीरमिक्षां प्रदेहि मे ॥
 यास्यामि सद्गमं शीघ्रं मा विलम्बं कुरुत्तमे ॥ ५१ ॥
 इति स्वामिवचः श्रुत्वा सा धीरं सत्वरं ददौ ॥
 श्रीगुरुः प्राश्य तत्क्षीरं मन्तोषं परमं ययौ ॥ ५२ ॥
 सन्तुष्टः श्रीगुरुः प्रीत्या ददौ विप्रत्रियै वरम् ॥
 सर्वदाऽखण्डिता लक्ष्मीस्तव गेहे प्रतिष्ठतु ॥ ५३ ॥

मादाय दोग्धुमुपाविशत् ॥ ४६-४७ ॥ गुरुवाक्यं कामधुक्मनसा तां दुग्ध्या
 घटद्वयमित्ते दुग्धं लेभे । अहो ईशोऽयं यद्वाक्यात्किमिदं चित्रं जातमिति
 निस्मिता सा गृहं नीत्वा पयोऽविश्रित्यं कोष्णीं चक्रे । सद्गमं यास्ये,
 शीघ्रं देहि, त्रिलम्बं मा कुरुविति गुरुराज्ञा सा शीघ्रं तस्मै ददौ । श्रीगुरुः
 क्षीरं प्राश्य तुष्टो वरं दास्यन्नाह । सदाऽखण्डा लक्ष्मीस्ते गृहे तिष्ठतु

निश्चिन्ताः सर्वदा गुर्यं पुत्रपौत्रश्रियान्विताः ॥
 इत्युक्त्वा सङ्गमस्थानं गन्तुं स च विनिर्गतः ॥ ५४ ॥
 श्रीगुरौ सङ्गमं याते ब्राह्मणो गेहमाययौ ॥
 श्रीगुरोर्महिमानं स ततः शुश्राव विस्तरात् ॥ ५५ ॥
 स प्राहैतन्महाधर्ममवतीर्णः किमीश्वरः ॥
 अस्मद्दृष्टया नरोऽप्येव सत्यं परमपूरुषः ॥ ५६ ॥
 इत्युक्त्वा स स्त्रियं प्राह दोषा दारिद्र्यमप्यहो ॥
 नष्टं नो यद्गुरुर्दष्टः सर्वाभीष्टार्थसिद्धिदः ॥ ५७ ॥
 गच्छ तद्दर्शनायाद्य चास्याम इति स स्त्रिया ॥
 सारार्तिको ययौ विप्रः श्रीगुरुर्यत्र संस्थितः ॥ ५८ ॥
 भक्त्या श्रीगुरुमापूज्य स्तुतिं चक्रतुरप्युभौ ॥
 भूयोऽपि श्रीगुरुस्तुष्टस्तथैव प्रददौ वरम् ॥ ५९ ॥
 इति लब्धवरो विप्रः सस्त्रीकः स गृहं ययौ ॥
 कन्यापुत्रश्रियो लब्ध्वा पूर्णापुरभवत्सुधीः ॥ ६० ॥

॥४८-५९॥ पुत्रपौत्रश्रियुक्तः गुर्यं सदा निश्चिन्ता भक्तेत्युक्त्वा सङ्गमं
 ययौ । ततो गृही विप्र एत्य गुरुमाहात्म्यं श्रुत्वा साधर्म्यं प्राहेष्वतोऽयम-
 वतीर्णोऽस्मद्दृष्टया नरोऽप्येव परमपूरुषः ॥५४-५६॥ इत्युक्त्वा भार्या-
 माह । सर्वाभीष्टार्थदो गुरुर्दष्टः । दारिद्र्यं दोषाद्य नष्टः । तद्दर्शनायाशा-
 गच्छेति स सस्त्रीकः सारार्तिको गुरुमेव भक्त्या (सं)पूज्य शश्वत्तुष्टाव ।
 कृपे गुरुः पूर्वप्रदं ददौ । लब्धवरोः सस्त्रीको विप्रो गृहं गतः । ॥
 कन्यापुत्रपुत्र-पूर्णापुः सुधीर्भावयत् । एवं यस्योपरि गुरोः कृपा सत्य

एवमेव कृषा शिष्य गुरोर्यस्योपसीह तु ॥

तस्य दैन्यं कुतो रङ्गः सोऽप्यष्टैश्वर्यभाग्भवेत् ॥ ६१ ॥

अत एव सरस्वतीद्विजः

स तु गङ्गाधरभृसुरात्मजः ॥

वदति श्रवणं करोत्विदं

रसिको भाविक आशु दैन्यंदम् ॥ ६२ ॥

(इति) श्रीसिद्धनामधारकसंवादरूपेण सरस्वत्याख्यगङ्गाधरा-
त्मजविरचितनरसिंहसरस्वत्युपाख्यानसंक्षिप्तमहाराष्ट्रभाषान्वित-
गुरुचरित्रसमानार्थायां वासुदेवानन्दसरस्वतीपतिविरचितायां
श्रीगुरुसंहितायां ज्ञानकाण्डे द्वाविंशः (अध्यायः) ॥

॥ आदितः श्लोकाः ॥ २४४९ ॥

कुतो दैन्यम् । सोऽष्टैश्वर्यभाग्भवेत् ॥६७-६१॥ अत एव सर० ॥६२॥

इति चूर्णिकायां द्वाविंशोऽध्यायः ॥

॥ इति द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥

। अथ त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

अणम्य सिद्धमाहेर्दं स शिष्यो नामधारकः ॥
विस्तरेण वदान्याद्य कथां कथय मेऽग्रतः ॥ १ ॥
सिद्धः ग्राह गुरोर्लां शृणु बाल विशालधीः ॥
यद्गृहे महिषी वन्ध्या गुणास्तेन प्रकाशिताः ॥ २ ॥
अन्येषुर्भारवाहार्थं वशामाहर्तुमागताः ॥
तद्ग्रामस्थास्तु कृपिका द्रव्यं दातुं समुत्सुकाः ॥ ३ ॥
विप्र ऊचे न दास्येऽसौ महिषी मम दुग्धदा ॥
पश्यतेदं घटद्वंद्वं पूर्णं लब्धं पयोऽधुना ॥ ४ ॥
ततस्ते विस्मिता दृष्ट्वा क्षीरं प्राहुरहो कथम् ॥
गतेऽद्धि दन्तहीनेयं वन्ध्या स्पृतनसेक्षिता ॥ ५ ॥

अध्यायसारसङ्ग्रहश्लोकीऽयम्—

राट् त्रयोविंश आकर्ष्य सत्तयदाः सन्निवर्णी स्वौ पुतिमानयत्तददाः ॥
श्रीगुरु रक्षसेऽदाप्रति राजश्वराजदत्ते मठे विश्ववासोऽयसत् ॥ १ ॥

सिद्धं आह नामधारकोऽग्रतः कथां कथय । सिद्ध आह । हे बाल,
गुरोर्लां शृणु । यद्गृहे महिषी दुग्धा तेन गुणाः प्रकाशिताः ॥ १-२ ॥
प्रेक्षुर्द्वयं दृष्ट्वा भारवाहार्थं महिषीं नेतुमागतान्कृपिकान्विप्र आह ।
दुग्धदा महिषी न दास्ये । पश्यतेदं घटद्वयं पूर्णं दुग्धमिति । ततस्ते
विस्मिता आहुरहो दन्तहीना वन्धयेव गमिष्यां ॥ जाता, न स्मृता, कथं

न जाता गर्भिणी सूता नैव सा दुग्धदा कथम् ॥
 इति तेषां तु सा वार्ता राजकर्णमुपागता ॥ ६ ॥
 विस्मितोऽपि तदा भूपो विप्रस्य गृहमागतः ॥
 द्विजं नत्वा स पप्रच्छ वृत्तान्तं सर्वमादितः ॥ ७ ॥
 विप्रस्तमाह संन्यासी गङ्गातटमुपाश्रितः ॥
 तस्यायं महिमा भाति सोऽद्यतीर्णोऽत्र चेश्वरः ॥ ८ ॥
 स च मन्मन्दिरं भिक्षां कर्तुमायाति नित्यशः ॥
 गतेऽहि महिषी गृहे दृष्टा क्षीरं च याचितम् ॥ ९ ॥
 पत्न्या कन्धेयमित्युक्तः क्रुद्धो दोग्धुमुपादिशत् ॥
 तद्वाक्यं कामधुग्जातं दुग्धं दुग्धं घटद्वयम् ॥ १० ॥
 इति विप्रवचः श्रुत्वा राजाऽपि त्वरया तदा ॥
 चतुरङ्गेन सैन्येन ययौ पुत्रकलत्रयुक् ॥ ११ ॥
 लोलदङ्गो नृपो भक्त्या श्रीगुरुं तमुपेत्य सः ॥
 प्रभुं दृष्ट्वैकमात्रेण साष्टाङ्गं प्रणमञ्जगी ॥ १२ ॥

दुग्धेति । तत्रत्यो राजाऽपि तच्छ्रुत्वा विप्रस्य नत्वा सर्वं वृत्तमादितः-
 पप्रच्छ ॥६-७॥ विप्रस्तमाहात्रात्रतीर्ण ईश्वर एव नदीतीरेऽस्ति तस्यायं
 महिमा ॥ ८ ॥ स भिक्षार्थं नित्यं गृहमेति । गतेऽहि गृहे महिषी दृष्टा ।
 क्षीरं याचितम् । पत्न्या कन्धेयमित्युक्तः क्रुद्धो दोग्धुमादिशत् । तद्वा-
 क्यपाद्घटद्वयं दुग्धं लब्धम् । इति श्रुत्वा राजा सन्वरं चतुरङ्गसैन्य-
 युक्पुरु ॥९-११॥ लोलदङ्गो गुरुमेव भक्त्या गुरुं दृष्ट्वा साष्टाङ्गं नत्वा

जगद्गुरो जय जय त्वं त्रिमूर्तिस्वरूपवृक् ॥
 वर्णितुं महिमानं ते त्वपारं शक्रुयां कथम् ॥ १३ ॥
 न जाने मन्दधीस्त्वाऽहं मायामोहान्ववेष्टितः ॥
 त्वं तारको जगज्ज्योतिः संसारान्मां समुद्धर ॥ १४ ॥
 अविद्याब्धावगाधेऽस्मिन्निमग्नोऽस्मि हि तारय ॥
 यतस्त्वं विश्वकर्ताऽसि तस्मात्ते चरणौ धृतौ ॥ १५ ॥
 स्वमेव विश्वकर्तेच्छामात्रेणेदं सृजस्यज ॥
 मनुष्यरूपधर इत्यन्यदृष्ट्या प्रतीयसे ॥ १६ ॥
 महिमानं तव स्तोतुं मदन्धीः शक्रुयां कथम् ॥
 व्योमकेशोऽवितां नस्त्वं चिन्मयात्मा जगद्गुरुः ॥ १७ ॥
 इति स श्रीगुरुं भक्त्या संस्तूय बहुशोऽनमत् ॥
 तत आश्वासयामास सन्तुष्टः श्रीगुरुस्तदा ॥ १८ ॥
 ब्राह्म श्रीगुरुमूर्तिस्तं सन्तोषेण नृपात्र तु ॥
 तापसोऽरण्यवासोऽहं यतिस्तिष्ठामि सर्वदा ॥ १९ ॥

ऽऽह । हे जगद्गुरो जगज्ज्योतिस्त्वं जय । त्रिमूर्तिस्ते महिमवर्णनेऽहं
 न शक्तः । मन्दधीर्मायावेष्टितोऽहं त्वां न जाने । त्वं तारकोऽसि ।
 संसारान्मामुद्धरागाधेऽविद्याब्धौ मग्नं मां तारय । त्वं विश्वकर्ताऽतस्ते पदे
 धृतौ । नृरूप इत्यन्यदृष्ट्या प्रतीयोऽपि त्वमजः इच्छामात्रेणेदं सृजसि ।
 ते महिमस्तुतौ मन्दधीरहं न शक्तः । त्वं व्योमकेशश्चिन्मात्रो गुरुः । इति
 भक्त्या स्तुत्वाऽनमत् । तुष्टः श्रीगुरुस्तमाश्वास्याहाहं तापसो यतिर्वने

किमर्थमागतोऽमि त्वं सम्भ्रमेण कुतूहलात् ॥
 सैन्यैः पुत्रैः कलत्रैश्च किमागमनकारणम् ॥ २० ॥
 इति श्रीगुरुणा प्रोक्तो राजा ग्राह कृताञ्जलिः ॥
 किमु तेऽरण्यवामेन त्वं नूनं जनतारकः ॥ २१ ॥
 नारायणोऽवतीर्णोऽसि भक्तानुद्वर्तमेव हि ॥
 यथा भक्तजनाकाङ्क्षा तथा त्वं तोषयस्यसि ॥ २२ ॥
 ग्याता वेदपुराणेषु सर्वत्र विरुदालयः ॥
 भक्तवत्सल ते कीर्तिः प्रख्याताऽतोऽवधारय ॥ २३ ॥
 गन्धर्वारयं महास्थानं स्वामिस्तत्पुरु पावनम् ॥
 कुरु तत्राप्यनुष्ठानं वासो ग्रामे हि शस्यते ॥ २४ ॥
 मठं निर्माय ते दास्ये सर्वानस्मान्समुद्गर ॥
 इत्युक्त्वा श्रीगुरुपदे दधीं भक्त्या नरेश्वरः ॥ २५ ॥
 श्रीगुरुः स्वगतं ग्राह प्रकृतत्वमुपागतम् ॥
 कञ्चित्कालं हि वस्तव्यमस्मिन्स्थाने परेच्छया ॥ २६ ॥

तिष्ठामि । त्वं किमर्थं सपरिवारः ससम्भ्रमं कौतुकादागतोऽसि । आगमन-
 कारणं वद ॥ २० ॥ इत्युक्तो राजा नत्वाऽऽह । किं ते वनवासिनः ।
 जनतारको नारायणो भक्तोद्वारायावतीर्णोऽसि । यथा भक्तेच्छां तथा
 तांस्तोषयसि । वेदादिषु ते विरुदालयः ग्याता । हे भक्तवत्सल, ते
 कीर्तिं ग्याता ॥ २१-२३ ॥ गाणगापुरस्थानं पावनं कुरु । ग्रामे वासो
 कुरु । मठं निर्माय दास्येऽस्मानुद्धारति भक्त्या पदे दधीं ।
 श्रीगुरुः स्वगतं ग्राह । परेच्छया कञ्चित्कालं प्रकृत्येनात्र स्थेयम्

इतोऽग्रतो भक्तजनांस्त्रातुं राज्ञो मनोरथम् ॥

आपूरयिष्यन्ग्रामेऽस्मिन्वत्स्यामि खलु साम्प्रतम् ॥२७॥

इति निश्चित्य तं भूपं श्रीगुरुः प्राह हृष्टधीः ॥

यथा मनसि ते भक्तिस्तथा कुरु सुनिश्चितम् ॥ २८ ॥

इति श्रीगुरुणोक्तोऽसौ सन्तोषं परमं ययौ ॥

प्रीत्या निन्ये गुरुं भूप उपवेश्य सुखासने ॥ २९ ॥

मृदा मृदङ्गादिनानावाद्यघोषैर्मनोहरैः ॥

मङ्गलैरपि गीतैश्च पुरं निन्ये गुरुं नृपः ॥ ३० ॥

यद्युर्गजाश्च तुरगास्तुरगा अग्रतो नृपः ॥

यानस्थं श्रीगुरुं भेजे सखीकश्छत्रभूपितम् ॥ ३१ ॥

वेदघोषं द्विजवराश्चक्रुर्नानागुणान्वितम् ॥

जगुर्बन्दिजना उच्चैस्त्रिमूर्तेर्विरुदावलीः ॥ ३२ ॥

एवं गुरुमतिप्रीत्या राजा ग्राममुपानयत् ॥

सारार्तिका नागरिका लोकास्तत्सम्मुखं ययुः ॥३३॥

भक्तान् त्रातुं राज्ञो मनोरथं पूरयितुं चेति निश्चित्याह । यथा ते चित्ते भक्तिस्तथा निश्चितं कुर्वेति श्रुत्वा तद्यथा भूपो गुरुं सुखासने, उपवेश्य ॥२४-२९॥ मृदङ्गादिरम्यनानावाद्यघोषैर्मङ्गलगीतैश्च पुरं निन्येऽथा गजाधामे जग्मुः । यानस्थं भूपितं श्रीगुरुं सखीको राजाऽभजत् । द्विजा वेदघोषं चक्रुः । बन्दिनस्त्रिमूर्तेर्विरुदावलीः उच्चैर्जगुः । एवं गुरो ग्रामसमीपं नीते सारार्तिका नागरिकाः सम्मुखं प्रापुः । एवं महोसत्त्वेन राजानीतो गुरुः

महता सूत्सवेनैवमांनयामास तं गुरुम् ॥
 ग्रामं नरेश्वरो हृष्टः श्रीगुरुः प्राविशत्तदा ॥ ३४ ॥
 ग्रामस्य पश्चिमे देशे वृक्षोऽश्वत्थो महोन्नतः ॥
 तत्समीपस्थगेहानि शून्यानि ग्रहर्मातितः ॥ ३५ ॥
 तस्मिन्वृक्षे वसत्येकः प्राणिमात्रमयानकः ॥
 भूतो भयङ्करमुखो ब्रह्मराक्षसनामकः ॥ ३६ ॥
 ब्रह्माशरो महाकूरो नराहारो वसत्यतः ॥
 तेद्भयात्तत्र गेहानि शून्यानि बहुधाऽभवन् ॥ ३७ ॥
 श्रीगुरुर्यावदायाति पिप्पलद्रुतलं यतिः ॥
 तावदागत्य उत्पादी जग्राह ब्रह्मराक्षसः ॥ ३८ ॥
 श्रीगुरुं प्रार्थयामास करौ सन्धाय भक्तितः ॥
 घोरान्धकारमयं मां भोः स्वामिन्कृपयोद्धर ॥ ३९ ॥
 प्रनष्टा मेऽर्जिता दोषास्तव दर्शनमात्रतः ॥
 त्वं कृपालुहिं सर्वेषां मामुद्धर परात्पर ॥ ४० ॥

पुं विवेद्य । ग्रामपश्चिमे महोन्नतोऽश्वत्थस्तत्र प्राणिभयङ्करः कण्ठो
 ब्रह्मराक्षसोऽभूत्तद्भयात्तत्र गृहाणि शून्यानि । स महाकूर आगतं श्रीगुरुं
 दृष्ट्वाऽश्वत्थादवरोह्य पद्मौ घृत्वा प्रार्थयन्नाह ॥३०-३८॥ ते दर्शनान्ने
 दोषा नष्टाः । कृपालो, मामुद्धर ॥३९-४०॥ गुस्तन्मूर्तिं करं दधौ ।

कृपालुः श्रीगुरुस्तस्य मस्तके स्वकरं दधी ॥
 भूत्वा मनुष्यरूपोऽसौ तत्पदोः पर्यवर्तत ॥ ४१ ॥
 श्रीगुरु राक्षसं प्राह गच्छ त्वं सङ्गमं द्रुतम् ॥
 तत्र त्वं स्नानमात्रेण मुक्तो यास्यपुनर्भवम् ॥ ४२ ॥
 इति श्रीगुरुणा प्रोक्तो राक्षसः सङ्गमं गतः ॥
 स्नात्वा कलेवरं त्यक्त्वा ज्ञानी मुक्तः स तत्क्षणम् ४३
 विस्मिताः सकला लोका आहुरेष न मानुषः ॥
 ब्रह्मविष्णुपिनाकयात्मा सत्यमेव न संशयः ॥ ४४ ॥
 ततस्तत्रैव विहिते मठे श्रीगुरुरास्थितः ॥
 भक्तिभावेन चानर्चं नराधिपशिरोमणिः ॥ ४५ ॥
 नानोपचारैरानर्चान्वहं भक्त्या नराधिपः ॥
 नानावादित्रयोपैश्च गीतैरपि सुमङ्गलैः ॥ ४६ ॥
 श्रीगुरुः सङ्गमं नित्यमनुष्ठानाय गच्छति ॥
 नराधिपोऽपि सैन्येन भक्त्या तमनुगच्छति ॥ ४७ ॥

तदा स नृत्पु भूत्वा गुरुपदयोरपतत् ॥ ४१ ॥ गुरुस्तमाह । शीघ्रं
 सङ्गमे स्नानं कुरु । मुक्तो भविष्यसीति श्रुत्वा सङ्गमं गत्वा स्नात्वा ज्ञानी
 भूत्वा देहं त्यक्त्वा मुक्तः । तद्दृष्ट्वा लोका ऊचुः । सत्यमेवायं त्रिमूर्त्य-
 धतार इति । ततस्तत्रैव कृते मठे श्रीगुरुस्तस्थौ । नृपश्रेष्ठो भक्त्याऽन्वहं
 नानोपचारिस्तमानर्चनेकवायवोपैः गीतैश्च तुष्टाव । सङ्गमेऽन्वहमनुष्ठानं
 गुरो गते नृपः सैन्येन सहानुयाति । मध्याह्ने मठं याते तथैव मुदा

मठं श्रीगुरुरायाति मध्याह्नेऽपि तदा नृपः ॥
 सैन्येन सम्मुखीभूय प्रणनाम मुदाऽन्वहम् ॥ ४८ ॥
 श्रीगुरुं चोपवेश्यापि कदाचिद्यान उत्तमे ॥
 वनान्तरं स्वसैन्येन समं नयति भक्तितः ॥ ४९ ॥
 भक्ताधीनतया तस्यौ श्रीगुरुर्मक्तवत्सलः ॥
 यथा यस्य भवेत्तोपस्तथा श्रीगुरुराचरत् ॥ ५० ॥
 दर्शनायाययुर्लोकाश्चक्रुर्ब्राह्मणभोजनम् ॥
 प्रसिद्धो महिमाऽस्याभूत्ख्यातो ग्रामान्तरेऽपि च ॥ ५१ ॥
 किञ्चिद्दूरे कुमस्याख्यग्रामोऽभूत्तत्र तापसः ॥
 त्रिवेदज्ञो यतिर्नाम्ना स त्रिविक्रमभारती ॥ ५२ ॥
 मानसेनार्चनेनासावानर्चं नृहरिं स तु ॥
 तं गन्धर्वस्थमश्रौपीच्छीर्त्सिहृत्तरस्वतीम् ॥ ५३ ॥
 चरितं तस्य स ज्ञात्वा प्राहायं दाम्भिको यतिः ॥
 चेष्टा तुर्पाश्रमार्हेयं किमिति स्म स निन्दति ॥ ५४ ॥

सम्मुखं याति ॥४९-४८॥ कदाचिच्छिविकायां गुरुमुपवेश्य सैन्येन
 सहानुयातीति भक्तवत्सलो भक्ताधीनतयाऽस्थात् । एवं ग्रामान्तरेऽपि
 महिमा ख्यातोऽभूत् । लोका दर्शनार्थमित्य निप्रभोजनं चक्रुः । कुमसीग्रामे
 तपस्वी मानसार्चनेन नृसिंहपूजकस्त्रिविक्रमभारती तच्छ्रुत्वाऽऽह ।
 दाम्भिकोऽयं यतिः । ईदृक्चेद्य तुर्पाश्रमे योग्या किमिति । सर्वसाक्षी

तद्विद्वान्गुरुनाथोऽपि सर्वात्मा सर्वसाक्षिकः ॥

यतीश्वरेण विहितां स्वनिदां ज्ञातवानसौ ॥ ५५ ॥

अपूर्वमग्रतो जातं शृणु तन्नामधारक ॥

मानसं निश्चलीकृत्य सावधानतया शृणु ॥ ५६ ॥

सर्वाभीष्टार्थप्रदं चित्तहारि श्रोतश्चित्रं साधुचेतोविहारि ॥

शृण्वेवं मे विप्रगङ्गाधरस्य पुत्रस्येयं प्रार्थनाऽर्थादरस्य ॥ ५७ ॥

(इति) श्रीसिद्धनामधारकसंवादरूपेण सरस्वत्याख्यगङ्गाधरा-
त्मजविरचितनरसिंहसरस्वत्युपाख्यानसंज्ञितमहाराष्ट्रभाषान्वित-
शुरुचरित्रसमानार्थायां वासुदेवानन्दसरस्वतीयतिविरचितायां
श्रीगुरुसंहितायां ज्ञानकाण्डे त्रयोविंशः (अध्यायः) ॥

॥ आदितः श्लोकाः ॥ २५०६ ॥

गुरुस्तत्कृतनिन्दां ज्ञातवान् । हे नामधारकाग्रतोऽपूर्वा कथां सावधान-
तयाऽवधारय ॥ ५६ ॥ सर्वाभीष्टार्थप्रदं ॥ ५७ ॥ इति चूर्णिकायां
त्रयोविंशोऽध्यायः ॥

॥ इति त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

॥ अथ चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

स नामधारकः प्राह सिद्ध वृत्ता कथा कथम् ॥

अग्रतो विस्तरेणैव महं कथय तां प्रभो ॥ १ ॥

इति सिद्धवचः श्रुत्वा कथयामास सिद्धराट् ॥

शृण्वस्व चरितं वत्सामिनं नामधारक ॥ २ ॥

पूर्वोक्तः कुमसीग्रामे यस्त्रिविक्रममारती ॥

दाग्निफोऽयं हि संन्यासीत्येवं निन्दां चकार ह ॥ ३ ॥

तं विद्वाञ्छ्रीगुरुः साक्षाद्विश्वमासी त्रिभुः स्वयम् ॥

यतिर्निन्दां करोतीति नरेशाय शंशंस सः ॥ ४ ॥

श्रीगुरुः प्राह कुमसीग्रामो गन्तव्य एव मे ॥

यत्रास्ते निन्दको मिथुः स त्रिविक्रममारती ॥ ५ ॥

अध्यायत्तारमंप्रहस्येकः—

निन्दां कर्तृपतित्रिविक्रमं प्राप्य श्रीगुरुस्यदर्शयत् ॥

सन्त्यं न्यासिभुः क्षणं चतुर्विंशे यानग राजवद्विराट् ॥ १ ॥

नामधारक आह । हे सिद्धाग्रतः कथां कथय । सिद्ध आह । हे वत्सामिनचरितं शृणु । कुमसीग्रामे त्रिविक्रममारतीं निन्दतीति विश्वसाक्षी गुरुः राज्ञे निन्देत् । यत्र मनिन्दकस्त्रिविक्रमस्तत्र कुमसीग्रामे गन्त-

१ जाटा २ गुरोः ३ नृतन, अश्रुतं त्वयेति दावत् ४ राजे कथयानास,

इति श्रुत्वा नृपो हृष्टो गमनायोपचक्रमे ॥
 अलङ्कृत्य गुरुं पैर्द्वैर्हस्त्यश्वादिभिरन्वितः ॥ ६ ॥
 आन्दोलिकायां रम्यायां श्रीगुरुं चोपवेश्य सः ॥
 नानावादित्रनिनर्देर्गीतैरपि समन्वितम् ॥ ७ ॥
 श्रीगुरुं कुमसीग्रामं महता सम्भ्रमेण सः ॥
 निन्ये तदाऽर्चनस्तः स त्रिविक्रमभारती ॥ ८ ॥
 प्रत्यहं नृहरिं देवं मनसाऽपूजयन्मुनिः ॥
 तद्दिने मानसार्चायां स्थिरो नाभून्नृकेसरी ॥ ९ ॥
 चिन्तयामास स यतिर्नृहरे किमुपेक्षसे ॥
 वृथा तपःश्रमो जातः कस्मान्मां समुपेक्षसे ॥ १० ॥
 आराधितोऽपि सुचिरं नरसिंह उपेक्षसे ॥
 किं करोमि वृथा जातं तप इत्यन्वचिन्तयत् ॥ ११ ॥
 अत्रान्तरे नदीतीरे समायान्तं स सद्गुरुम् ॥
 ददर्श मानसार्चायां ददर्शावहितः पुनः ॥ १२ ॥

ज्यमिति श्रुत्वा हृष्टो राजा गुरुमलङ्कृत्यांशोलिकायामुपवेश्य हस्त्यश्वा-
 दिभिर्नानावादित्रगीतादिभिश्च महासम्भ्रमेण कुमसीग्रामं निन्ये ॥ १-८ ॥
 तदा नित्यव-नृसिंहमानसपूजागतोऽपि त्रिविक्रमश्चलचित्तो भूत्वा चिन्त-
 यन्नाह । हे नृहरे मामुपेक्षसे किम् । तपो वृथा जातमिति । अत्रान्तरे
 मानसपूजायां नदीतीरस्थं नृहरिं दृष्ट्वा ययौ । तत्र दण्डधारि सर्व सैन्य

निरीक्ष्य मानसार्चायां दण्डधार्यखिलं बलेम् ॥
 प्रययौ विस्मितो भूत्वा स त्रिविक्रममारती ॥ १३ ॥
 गत्वा प्रणम्य साष्टाङ्गं ददर्श स यतिस्तदा ॥
 सर्वेऽपि प्राणिनो दण्डधारिणो यतिरूपिणः ॥ १४ ॥
 समस्तान्यतिरूपांस्तान्स दृष्ट्वा दण्डधारिणः ॥
 के ज्येष्ठाः के कनिष्ठा वा न तान्वेद यथार्थतः ॥ १५ ॥
 भ्रान्तो जातस्तदा भिभ्रुर्भूयो नत्वाऽब्रवीदिदम् ॥
 त्रिमूर्तें ब्रह्मविष्ण्वीशरूपोऽसि त्वं जगद्गुरुः ॥ १६ ॥
 त्वद्रूपं नैव जानामि मायाजालामिवेष्टितः ॥
 दर्शयाद्य निजं रूपं स्वामिन्मयि कृपां कुरु ॥ १७ ॥
 तत्र स्वरूपविज्ञानमशक्यं गुरुनाथ मे ॥
 दयस्व न क्षमधर्मचक्षुषा त्वां परीक्षितुम् ॥ १८ ॥
 व्यापकः सर्वभूतेषु नृसिंहस्त्वममूर्त्यतिः ॥
 यतयो दर्शिताः सर्वे ते नृसिंहसरस्वति ॥ १९ ॥

दृष्ट्वा विस्मितोऽभूत् । साष्टाङ्गं प्रणम्य दण्डधारिणः सर्वान्यतिरूपा-
 न्दृष्ट्वाऽत्र के ज्येष्ठाः के वा कनिष्ठा इति ज्ञातुमशक्यो भ्रान्तः सन्नत्वा-
 ऽऽह । हे त्रिमूर्ते, त्वं जगद्गुरुर्नैवविश्वेशरूपोऽसि । मायाजाल-
 वेष्टितोऽह ते रूपं न जाने । कृपां कृत्वा स्वरूपं मे दर्शय ॥१५-१७॥
 ते रूपविज्ञानं मे न । हे गुरुनाथ, दयस्व । चर्मदृष्ट्या त्वामीक्षितुं न
 क्षमः ॥ १८ ॥ त्वं सर्वव्यापको नृसिंहोऽसि । सर्वेऽमी यतयो दर्शिताः ।

कस्याग्रतो दर्शयामि मुखं कं वा नमाम्यहो ॥
 त्रिमूर्तिस्त्वमिति ज्ञातं स्वामिन् रूपं प्रदर्शय ॥ २० ॥
 तपस्तप्तं बहुदिनं नृहरिर्मनसाऽर्चितः ॥
 लब्धं तस्य फलं मेऽद्य साक्षान्मूर्तिर्मयेक्षिता ॥ २१ ॥
 त्वं विश्वतारकस्तस्मादवतीर्णोऽसि भूतले ॥
 उद्धतं दर्शयसि नः स्वरूपं देव चिन्मयम् ॥ २२ ॥
 इति स श्रीगुरुं स्तुत्वा यतिर्भक्त्या ननाम तम् ॥
 सन्तुष्टः श्रीगुरुस्तस्यौ निजमूर्त्या तदेव हि ॥ २३ ॥
 ददर्श भारती व्यक्तं सन्यमेव चतुर्विधम् ॥
 तन्मध्ये भक्तवरदं भालचन्द्रं जगद्गुरुम् ॥ २४ ॥
 गुरुस्तं विस्मितं प्राह नित्यं निन्दसि मां यतः ॥
 दाम्भिकोऽयमितीहाद्य तदेव प्रष्टुमागतः ॥ २५ ॥
 त्वं नृसिंहं पूजयसि मानसेरुपचारकैः ॥
 नित्यं भक्त्येदृशो लोके प्रख्यातस्त्वं यतिर्यदि ॥ २६ ॥

कस्याग्रे मुखं दर्शयामि । त्वं त्रिमूर्तिः । स्वामिन्स्वरूपं दर्शय । बहुकालं
 तपस्तप्तं, नृहरिर्मनसाऽर्चितस्तत्फलं त्विदं । साक्षात्ते मूर्तिर्दृष्टा ॥ १९-२१ ॥
 त्वं विश्वतारकोऽस्मानुद्धर्तुमत्रावतीर्णोऽसि । चिन्मये ते स्वरूपं दर्शयेति
 स्तुत्या भक्त्या ननाम । तदा तृथो गुरुः स्वरूपेणास्थात् । तदा त्रिवि-
 दमथनुरङ्गसैन्यं तन्मध्ये श्रीगुरुं च व्यक्तं ददर्श । तं विस्मितं गुरुराह ।
 दाम्भिकोऽयमिति ये निन्दसि स एवाहं त्वां प्रष्टुमागतोऽस्मि । त्वं लोके

तर्हि दम्भः कथम्भूतो विस्तरेण वदाधुना ॥
 हरिर्वसति ते चित्ते स तेऽदो ज्ञापयिष्यति ॥ २७ ॥
 इति श्रीगुरुणा प्रोक्तस्तं प्रणम्य यतीश्वरः ॥
 प्राहाविद्यामयो मूढोऽस्मि क्षमस्वाद्य सद्गुरो ॥ २८ ॥
 त्वं त्रिमूर्त्यवतारोऽसि भगवान्विश्वतारकः ॥
 प्रवर्तयसि मायार्यां माऽज्ञानपटवेष्टितम् ॥ २९ ॥
 अविद्याब्धौ निमग्नोऽस्मि मायामोहावृतेक्षणः ॥
 न जाने परमार्थं त्वां स्वामिन्नस्मि दिवान्धवत् ॥ ३० ॥
 स्वामिन्नद्योपलब्धोऽसि ज्योतीरूपः प्रकाशकः ॥
 क्षमस्व सेवकं स्वीयं देवराज समुद्धर ॥ ३१ ॥
 अविद्याब्धा निपतितो भ्रमन्प्राक्तनबोधिभिः ॥
 नेक्षेऽगाधे परम्पारं स्वामिन्नालम्बवर्जिते ॥ ३२ ॥

उपातोऽसि । तर्हि कथं दम्भः । विस्तरेणाद्य यद् । ते चित्ते हरिर्वसति ।
 स ते ज्ञापयिष्यति ॥ २७ ॥ इति श्रुत्वा नत्वा त्रिविक्रम आहा-
 विद्यामयो मूढोऽस्मि । सद्गुरो, क्षमस्व । त्वं त्रिमूर्त्यवतारो विश्वतारको
 मायां प्रवर्तयसि । अज्ञानपटवेष्टितोऽहं मायान्धौ मग्नोऽस्मि । हे स्वामि-
 न्गायामोहावृतेऽहं दिवान्धरूपस्मार्थं त्वां न जाने । अद्य ज्योतिःस्वरू-
 पस्त्वं लब्धोऽसि । हे देवराज, क्षमस्व । स्वदासमुद्धराविद्यान्धौ पतित्वा
 प्राक्तनोर्मिभिर्भ्रमन्परपारं नेक्षे । मां ज्ञाननावि समारोप्य हे कृपान्धे

ज्ञाननावि^१समारोप्य कृपावातेरणेन माम् ॥
 परपारं निजस्थानं नय स्वामिन्कृपानिधे ॥ ३३ ॥
 यस्योपरि दया तेऽस्य दोषा दुःखं च वा कुतः ॥
 स जित्वैव कलिं कालं परमार्थैक्यमृच्छति ॥ ३४ ॥
 कथा श्रुता पुरावृत्ता भारते विस्तरेण मे ॥
 अर्जुनाय विराड्रूपं श्रीकृष्णेन प्रदर्शितम् ॥ ३५ ॥
 तथैव भवता मेऽद्य निजरूपं प्रदर्शितम् ॥
 भक्तवत्सल तेऽपारो महिमा गुरुनायक ॥ ३६ ॥
 जगद्गुरो जय जय त्वं भवाम्बुधितारकः ॥
 त्वं त्रिमूर्त्यवतारोऽसि श्रीनृसिंहसरस्वती ॥ ३७ ॥
 त्वत्पाददर्शनादद्य कृतार्थोऽहमयत्नतः ॥
 अनायासाद्भेदं हर्ता लब्धचिन्तामणिर्हि मे ॥ ३८ ॥
 उद्धार यथा गङ्गा सगरान्भवसागरात् ॥
 विदुरस्य गृहं विष्णुर्यथाऽगात्कृपया स्वयम् ॥ ३९ ॥

स्वामिन्परपारं निजस्थानं नय । यस्योपरि ते कृपा तत्र दुःखं दोषाश्च
 कुतः । स कलिकाळजिपरमार्थैक्यं याति ॥ ३८-३९ ॥ तथैवाद्य मे
 निजरूपं दर्शितम् । भक्तवत्सल श्रीगुरो, तेऽपारो महिमा । जगद्गुरो,
 जय । त्वं भवाम्बुधितारकस्त्रिमूर्त्यवतारोऽसि । त्वत्पाददर्शनादनायासात्कृतार्थो-
 ऽस्मि । त्वं चिन्तामणिर्नायासाद्भेदहर्ता । यथा गङ्गा सगरानुद्धार,

भक्तवत्सल तद्वत्त्वं प्रतीतोसि सुकीर्तिकृत् ॥
 महिमानं वर्णयितुं तेऽनन्तं शक्तुयां कथम् ॥ ४० ॥
 इत्यस्तौत्स बहुस्तोत्रैः श्रीगुरुं तं जगद्गुरुम् ॥
 गुरुमूर्तिस्तु सन्तोषात्तदाऽदाब्धमहद्भरम् ॥ ४१ ॥
 श्रीगुरुः प्राह तुष्टोऽस्मि त्वद्भक्त्याऽद्य त्रिविक्रम ॥
 अत्रैव सद्गतिस्तेऽस्तु पुनरावृत्तिवर्जिता ॥ ४२ ॥
 लब्धस्ते परमार्थोऽद्य त्वं परात्मैक्यमृच्छसि ॥
 गुरुनाथ इति प्रोक्त्वा स्वस्थानं गन्तुमुद्यतः ॥ ४३ ॥
 तत्रैव कुमसीग्रामे स्थापयित्वा त्रिविक्रमम् ॥
 क्षणात्ससैन्यभूयेन स गन्धर्वपुरं ययौ ॥ ४४ ॥
 श्रीगुरोरेष महिमा निःसीमो नामधारक ॥
 स त्रिमूर्त्यवतारोऽपि नृरूपेणेह वर्तते ॥ ४५ ॥
 गुरुः परोऽयं पुरुषस्तं नाऽयमिति यो वदेत् ॥
 स सप्तजन्मपर्यन्तं पापी यायाद्यमालयम् ॥ ४६ ॥

यथा विदुर्गृह त्रिण्युः स्वयं ययौ, तथा भक्तवत्सल तदागतोऽसि । ते
 महिमवर्णनेऽह न क्षमः । इति बहुस्तोत्रैः स्तुतः श्रीगुरुर्भ्रमद्भरं दास्य-
 चाह । त्वद्भक्त्या तुष्टोऽस्म्यत्रैव पुनरावृत्तिहीना सद्गतिस्तेऽस्तु । ते
 परार्थो लब्धस्त्वं परमात्मैक्यं गच्छसीति श्रीगुरुः प्रोक्तवा तं तत्रैव
 स्थापयित्वा क्षणात्ससैन्यभूयेन गन्धर्वपुरं प्राय ॥३६-४४॥ एतं त्रिमूर्त्य-
 वतारो नृरूपेण वर्ततेऽस्यापात्महिमा । अयं न पर- पुर्य इति यो वदेत्स

गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्विष्णुर्गिरिजारमणो गुरुः ॥
 वेदशास्त्रपुराणेषु प्रसिद्धमिदमेव हि ॥ ४७ ॥
 अतोऽयं श्रीगुरुः साक्षात् त्रिमूर्तिर्हि सतां मतः ॥
 लोको मद्वाक्यविश्वासाच्छ्रयो भवतु तत्पदे ॥ ४८ ॥
 प्रप्रेयममृतस्यात्र हचिरा स्वापिता मया ॥
 अतीव सुलभा ज्ञोऽत्र पिबत्वेतत्कथामृतम् ॥ ४९ ॥
 गङ्गाधरस्य नन्दन एवं चरितं जगौ गुरोर्व्यासात् ॥
 भक्त्या शृण्वन्त्येषां पुमर्थलाभो भवेदनायासात् ॥ ५० ॥

(इति)श्रीसिद्धनामधारकसंवादरूपेण सरस्वत्याख्यगङ्गाधरा-
 त्मजविरचितनरसिंहसरस्वत्युपाख्यानसंश्रितमहाराष्ट्रभाषान्वित-
 गुरुचरित्रसमानार्थायां वासुदेवानन्दसरस्वतीयतिविरचितायां
 श्रीगुरुसंहितायां ज्ञानकाण्डे चतुर्विंशः (अध्यायः) ॥

॥ आदितः श्लोकाः ॥ २५५६ ॥

पापी हतजन्मपर्यन्तं यमलोके वसति । गुरुस्त्रिमूर्त्यात्मेति वेदादिषु
 प्रसिद्धः सतां मतोऽतो मद्वाक्याल्लोकस्तत्पदलभो भवतु । सुलभाऽमृत-
 प्रप्रेयं ज्ञानीह कथामृतं पिबतु ॥ ४९-४९ ॥ गङ्गाधरस्य नन्दन एवं
 चरितं गुरोर्जगौ व्यासात् । भक्त्या शृण्वन्त्येषां पुमर्थलाभो भवेदनाया-
 सात् ॥ ५० ॥ इति चूर्णिकायां चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

॥ इति चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

ज्ञानकाण्डं समाप्तम्

गत्वा म्लेच्छाग्रतो वेदशास्त्रादि स्म पठन्ति ते ॥
 म्लेच्छोऽपि स तु दुर्बुद्धिर्यज्ञकाण्डार्थलालसः ॥ ११ ॥
 प्राह ये याज्ञिका विप्राः पशुहत्यापरायणाः ॥
 म्लेच्छान्निन्दन्ति कस्मात्ते पशुघ्ना इति वञ्चकाः ॥ १२ ॥
 विनिन्द्यैवं द्विजान्द्रव्यं प्रददौ वेदपाठके ॥
 तथा वेदार्थशंसिभ्यो योग्यतां च ददौ मृदा ॥ १३ ॥
 एवं यवनराजोऽर्थं रातीत्याकर्ण्य भूसुराः ॥
 द्रव्यलुब्धास्तमभ्येत्य शशंसुर्वेदमर्थतः ॥ १४ ॥
 वेदशास्त्रार्थनिपुणा ब्राह्मणा द्रव्यलोलुपाः ॥
 स्वयं यवनमभ्येत्य शशंसुर्वेदमर्थतः ॥ १५ ॥
 एवं मृदा दुराचारा मत्ता विप्राः कलिप्रियाः ॥
 तद्गृहं यमराष्ट्रे ये शशंसुर्वेदमर्थतः ॥ १६ ॥
 एवं सत्येकदिवसे वेदशास्त्रविदौ द्विजौ ॥
 अग्रतो म्लेच्छराजस्य मन्दभाग्यौ समागतौ ॥ १७ ॥

जगुः । यज्ञकाण्डार्थं श्रुत्वा दुर्बुद्धी राजाऽऽह । पशुघ्ना याज्ञिकाः कुतोऽ-
 स्मान्निन्दन्तीति विनिन्द्यार्थशंसिभ्यो धनं मानं च ददौ । तच्छ्रुत्वा द्रव्य-
 लुब्धा यवनमेत्य वेदार्थमूचुः । एवं वेदशास्त्रनिपुणा अपि मृदा दुराचारा
 मत्ताः कलिप्रिया विप्रा म्लेच्छाग्रे वेदमाहुः । तत्रैकदा मन्दभाग्यौ वेदशा-
 स्त्रज्ञौ द्विजावत्य ॥ ९-१७ ॥ ऊचतुर्वाचं त्रिवेदज्ञौ शास्त्रज्ञौ चेति त्वयं

समस्तमहिमाख्याने ग्रन्थोऽयं विस्वृतिं व्रजेत् ॥
अतः किञ्चित्सारभूतं चरितं कथयामि ते ॥ ५ ॥

अपूर्वमग्रतो वृत्तं शृणु तन्नामधारक ॥
कश्चिद्यवनजातीयो वैदूर्यनगरे नृपः ॥ ६ ॥

ब्रह्मद्वेषी महाक्रूरो जीवहिंसापरः सदा ॥
आहूय ब्राह्मणान्स्वाग्रे बलाद्वाचयति श्रुतिम् ॥ ७ ॥

यवनो ब्राह्मणानाह विद्वांसः सन्ति ये तु तेः ॥
पठनीयाः सभायां मे सर्वे वेदा यथार्थतः ॥ ८ ॥

तेभ्यो बहु धनं दास्ये मता मे ते च सर्वतः ॥
यो वेदार्थं कथयति विशेषात्पूज्यते स मे ॥ ९ ॥

इत्युक्त्वा ज्ञानिनः प्राहूर्वयं मन्दधियो न हि ॥
वेदज्ञा इति मूढास्तु बभूवुर्द्रव्यकाक्षिणः ॥ १० ॥

माख्याने ग्रन्थविस्तरं भेदेत किञ्चित्सार वचिम् । अग्रेऽपूर्वं जातम् ।
वेदूर्यनगरे कश्चिद्यवनराजो ब्रह्मद्वेषी क्रूरो हिंसोऽपि स्वाग्रे बलाद्दिप्रानाह-
याह । निद्वद्विन्न सभाया सार्धमेदा पठनीया ॥ ५-८ ॥ तेभ्यो धन
दास्ये । यो वेदार्थं वक्ति स मे मतो विशेषत पूज्यश्चेति श्रुत्वा बुधा
ऊर्चुर्वय मन्दा न वेदज्ञा इति । मूढास्तु द्रव्यकाक्षया म्लेच्छाग्रे वेदादिकं

गत्वा म्लेच्छाग्रतो वेदशास्त्रादि स्म पठन्ति ते ॥
 म्लेच्छोऽपि स तु दुर्बुद्धिर्यज्ञकाण्डार्थलालसः ॥ ११ ॥
 प्राह ये याज्ञिका विप्राः पशुहत्यापरायणाः ॥
 म्लेच्छान्निन्दन्ति कस्मात्ते पशुघ्ना इति वञ्चकाः ॥ १२ ॥
 विनिन्द्यैवं द्विजान्द्रव्यं प्रददौ वेदपाठके ॥
 तथा वेदार्थशंसिभ्यो योग्यतां च ददौ मृदा ॥ १३ ॥
 एवं यवनराजोऽर्थं रातीत्याकर्ण्य भूसुराः ॥
 द्रव्यलुब्धास्तमभ्येत्य शंशुर्वेदमर्थतः ॥ १४ ॥
 वेदशास्त्रार्थनिपुणा ब्राह्मणा द्रव्यलोलुपाः ॥
 स्वयं यवनमभ्येत्य शंशुर्वेदमर्थतः ॥ १५ ॥
 एवं मूढा दुराचारा मत्ता विप्राः कलिप्रियाः ॥
 तद्गृहं यमराष्ट्रे ये शंशुर्वेदमर्थतः ॥ १६ ॥
 एवं सत्येकदिवसे वेदशास्त्रविदौ द्विजौ ॥
 अग्रतो म्लेच्छराजस्य मन्दभाग्यौ समागतौ ॥ १७ ॥

जगुः । यज्ञकाण्डार्थं श्रुत्वा दुर्बुद्धी राजाऽऽह । पशुघ्ना याज्ञिकाः कुतोऽ-
 स्मान्निन्दन्तीति विनिन्द्यार्थशंसिभ्यो धनं मानं च ददौ । तच्छ्रुत्वा श्व-
 द्धन्वा यवनमेत्य वेदार्थमूचुः । एवं वेदशास्त्रनिपुणा अपि मूढा दुराचारा
 मत्ताः कलिप्रिया विप्रा म्लेच्छाग्रे वेदमाहुः । तत्रैकदा मन्दभाग्यौ वेदशा-
 स्त्रज्ञौ द्विजायेव ॥ ९-१७ ॥ ऊचतुषां त्रिवेदज्ञां शास्त्रज्ञी चेति स्वयं

तमूचतुखिवेदज्ञांवावां शास्त्रविशारदौ ॥

इति म्लेच्छाग्रतः स्वस्य स्वयं कीर्तिं शशंसतुः ॥ १८ ॥

राजन्समा न चावाभ्यां दृष्टाः केपीह भूतले ॥

आवां चत्वारि राष्ट्राणि पर्यटन्ताविहागतौ ॥ १९ ॥

राष्ट्रे ते वेदवादार्हाः सन्ति चेद्दर्शयाद्य वाम् (नौ) ॥

आवाभ्यां सह संवादो भविष्यत्यग्रतस्तव ॥ २० ॥

इति श्रुत्वा तयोर्वाक्यं स राजाऽप्यभिमानवान् ॥

विप्राणुपाह्वयामास समस्तान्स्वपुरस्थितान् ॥ २१ ॥

राजाऽनदस्समाहृतान्ये ज्ञेप्यंतीह तार्किकाः ॥

वादेनेमौ द्विजौ तेभ्यो दास्यामि विपुलं धनम् ॥ २२ ॥

एवमुक्तास्तु यवनं त ऊचुर्योग्यतेदृशी ॥

कस्यस्विन्तु न नो राजचेतयोः क्व पराभवः ॥ २३ ॥

स्वकीर्तिं शसन्तामूचतुः । कापि भूतलेऽस्मन्नुल्या न दृष्टाः । आवां
 दृष्ट्वाप्यटन्ताविहागतौ । ते राष्ट्रे गद्गार्हा विप्राः सन्ति चेद्दर्शयाद्य वाम् ।
 तेऽप्रे वादो भवति श्रुत्वाऽभिमानि राजा स्वपुरस्थानाह्वयाह । ये
 वादेनेमौ ज्ञेयन्ति तेभ्यो बहु धन दास्ये ॥ १८ २१ ॥ ते प्राहुरीदृग्यो-
 ग्यताऽस्माकं न । काप्यनयोः पराभवो न । अस्माकं मध्ये एतौ धेयौ ।

अस्माकं मध्य एतौ तु श्रेष्ठौ विप्रावुभावपि ॥
 प्रकाश्याभ्यां महाराज त्वं मानं दातुमर्हसि ॥ २४ ॥
 इति सर्वद्विजैरुक्तो राजा मानं समर्प्य च ॥
 अलञ्चकार सद्ब्रह्मभूषणाद्यैरुभावपि ॥ २५ ॥
 गजावारोह्य नगरे आमयन्वाद्यघोषतः ॥
 तावुमौ घोषयामास राजानौ ब्राह्मणाविमौ ॥ २६ ॥
 यवनानामहं राजा राजानौ ब्रह्मणामिमौ ॥
 इति तौ तामसौ त्रिग्रीं म्लेच्छाग्रे वेदपाठकौ ॥ २७ ॥
 राजानौ मन्यमानौ तौ दूषयामासतुर्द्विजान् ॥
 तस्मिन् यवनराष्ट्रे तौ महता तमसाऽऽवृता ॥ २८ ॥
 एवं मदेन तौ व्याप्तावन्धौ मत्तगजाविव ॥
 कदाचिदग्रतो राज्ञः शोचतुर्मदविह्वलौ ॥ २९ ॥
 आवयोर्योग्यता राजन्भूयसी लोकविश्रुता ॥
 वादी दृष्टो न चैकोऽपि विद्याभ्यासो भृथा गतः ॥ ३० ॥

आभ्यां मानं देहीत्युक्तो राजा मानं दत्त्वा तौ वस्त्राभरणैर्भूषयित्वा गजावा-
 रोह्य वाद्यघोषेण पुरे आमयन्नाह ॥ २३-२६ ॥ अहं राजा यवनानामिमौ
 ब्राह्मणानां राजानौ । म्लेच्छाग्रे वेदपाठकौ तौ आवां राजानाविति मन्य-
 मानौ तद्राष्ट्रे महत्तमसाऽऽवृता विप्रान्दूषयामासतुः । एवं मदव्याता
 मत्तगजाविवान्धौ तां कदाचिद्राजानमूचतुः । आवयोर्योग्यता भूयसी

१ इमौ ब्राह्मणानां राजानौ.

आवयोर्मइतीच्छेयं वादः कार्यो महान्द्विजैः ॥
 यास्याव आज्ञापयसि त्वं चेद्राष्ट्रान्तराणि कौ ॥ ३१ ॥
 कदाचिदुपलभ्येत वादी जेष्याव एव तम् ॥
 जयपत्रं ग्रहीष्यावः स चेन्न विवदिष्यति ॥ ३२ ॥
 राजोवाच तथा कार्यं गत्वा राष्ट्राणि सत्वरम् ॥
 कार्यः परामवस्तेषामिति राजाऽऽदिदेश्च ह ॥ ३३ ॥
 इत्याञ्जसौ तु यवनराजेनोभौ तु तामसौ ॥
 ग्रामाद्ग्रामं पर्यटन्तौ मार्गयन्तौ विवादिनः ॥ ३४ ॥
 गृह्णन्तौ जयपत्राणि ग्रामाद्ग्रामं विचेरतुः ॥
 स्थानुं तत्सम्मुखे कोऽपि न शशाक महीतले ॥ ३५ ॥
 पुराध्यटन्तौ सर्वाणि प्रार्त्ता तौ दक्षिणां दिशम् ॥
 ध्रुवन्तौ तत्र वेदशास्त्रं तं त्रिविक्रमम् ॥ ३६ ॥

ख्यातसोऽपि मदी न द्योऽतो वृथा विद्याभ्यासः । विद्वद्विवादः कार्यं
 इतीच्छास्य आज्ञापय । भूतले यत्र त्वापि वादी कधिदुपलभ्येत चेन्द्रे-
 प्यासो न विवदिष्यति चेन्नजयपत्रं ग्रहीष्यावः । राजोवाच तथा गत्वा
 त्रिपराभवः कार्यः । एरमाञ्जसौ तौ ग्रामाद्ग्रामान्तरं पर्यटन्तौ जयपत्राणि
 गृह्णात्वा विचेरतुः । तत्समीपे स्थानुं कोऽपि न शशाक ॥ ३७-३९ ॥
 एव पर्यटन्तौ तौ दक्षिणादिशमेव कुमक्षीग्रामे वेदशास्त्रं कीर्तिन्ते

त्रिवेदज्ञोऽनेकशास्त्रनिपुणः स महामुनिः ॥
 तत्रास्ते कुमसीग्रामे यस्त्रिविक्रमभारती ॥ ३७ ॥
 महामुनिः कीर्तिमान्स इति लोकमुखात्तु तौ ॥
 श्रुत्वा विप्रौ मदोन्मत्तौ तं मुनिं समुपागतौ ॥ ३८ ॥
 तमागत्योचतुर्भक्षन्यद्यसि त्वं त्रिवेदवित् ॥
 विवदस्वाथवा देहि जयपत्रं च वां (नौ) यते ॥ ३९ ॥
 श्रुत्वा तयोर्वचः ग्राह त्रिविक्रममहामुनिः ॥
 त्रीन्वेदान् हि जानामि तथैकं वेदमप्युत ॥ ४० ॥
 वेदशास्त्रज्ञता मे चेदरण्यं सेव्यते कथम् ॥
 वेदज्ञा मुञ्जते भोगान्नाजपूज्या भवादृशाः ॥ ४१ ॥
 नाहं विद्वानतोऽरण्यवासी संन्यासिवेषधृक् ॥
 अहं तु तापसो भिक्षुर्न भवत्तुल्यता हि मे ॥ ४२ ॥
 अभिमानो हि मे नष्टः किं जयेनाजयेन वा ॥
 युवामुत्कृष्टविद्वांसौ किं वादेन मया सह ॥ ४३ ॥

त्रिविक्रमं श्रुत्वाऽऽगत्योचतुस्त्वं त्रिवेदज्ञोऽसि चेद्वादे कुरु, जयपत्रं वा
 देहीति ॥ ३६-३९ ॥ त्रिविक्रम आहिकमापि वेदं न जाने । वेदशास्त्रज्ञ-
 तां चेलुतो मे वनवासः । वेदज्ञा हि राजपूज्या भवादृशा भोगान्मुञ्जते । न
 तथाविधोऽहमरण्यवासी तापसो भिक्षुः । मेऽभिमानो नष्टः । किं जयेना-
 जयेन वा । मया सह वादेन को लाभः । युवां तूत्कृष्टौ । त्रिप्रावृत्तुः ।

इति श्रुत्वा मुनिवचः प्रगल्भं प्रोचतुस्तु तौ ॥
 कोऽस्माञ्जेप्यति वादेन श्रुतो नेदग्धरातले ॥ ४४ ॥
 सर्वराष्ट्राटनेनापि स्वसमानोऽपि नेक्षितः ॥
 असंख्यातानि चेमानि जयपत्राणि पश्य मोः ॥ ४५ ॥
 त्वमप्येवं प्रकारेण जयपत्रं प्रदेहि वाम् (नौ) ॥
 यदि विद्याभिमानश्चेद्विवादं कुरु सत्वरम् ॥ ४६ ॥
 इत्युक्ते बोधयामास प्रकारैर्विविधैः^१ स तौ ॥
 अश्रुत्वैवोचतुर्देहि जयपत्रमिति द्विजौ ॥ ४७ ॥
 ततो विश्वारयामास त्रिविक्रममहासुनिः ॥
 शिक्षार्थमेव नेतव्यौ गन्धर्वनगरे द्विजौ ॥ ४८ ॥
 मत्तावन्धाविमौ विप्रौ विप्रा आभ्यां हि धिक्कृताः ॥
 उपायस्त्वयमेवात्र नेतव्यौ गुरुसन्निधिम् ॥ ४९ ॥
 एवं विचार्य तौ प्राह गन्धर्वनगरं द्विजौ ॥
 आगच्छतं तत्र दास्ये जयपत्रं सविस्तरम् ॥ ५० ॥

कोऽस्माञ्जेप्यति । भूमौ न दृष्टो नापि श्रुतः ॥४०-४४॥ समानोऽपि न
 दृष्टोऽतोऽसंख्यानीमानि जयपत्राणि वीक्ष्य तथैव त्वयाऽपि देय, वादो वा
 कार्य इति श्रुत्वाऽनेकप्रकारैर्बोधितावपि तौ पर देहीत्युचतुः ॥ ४५-४७ ॥
 मत्तावन्धाविमौ विप्रौ शिक्षार्थं गन्धर्वपुरं नेतव्यौ । आभ्यां विप्रा धिक्कृता
 एव विचार्याह । हे विप्रौ, गन्धर्वपुरमागच्छतम् । तत्र नो गुरुस्ते ।

यत्रास्ते नो गुरुस्तत्र पत्रं दास्ये तदग्रतः ॥
अथवा भवतां कामस्तत्रोपशममेप्यति ॥ ५१ ॥

इत्युक्त्वा निर्ययौ सोऽपि त्रिविक्रममहाशुनिः ॥
जग्मतुस्तेन साकं तौ यानासानौ द्विजाधमौ ॥ ५२ ॥

मृतौ तौ ब्राह्मणावज्ञौ यतींशं पादचारिणम् ॥
अनुयान्तौ यानसंस्थौ जातावल्पायुषौ ततः ॥ ५३ ॥

वरं गन्धर्वनगरं स्थानं यच्छ्रीगुरोः परम् ॥
भीमातीरं यत्र चास्ते श्रीनृसिंहसरस्वती ॥ ५४ ॥

प्रणम्य श्रीगुरुं प्राह नतो भक्त्या त्रिविक्रमः ॥
व्योमकेशादिपुरुष कृपालो भक्तवत्सल ॥ ५५ ॥

जगद्गुरो जय जय संसारार्णवतारक ॥
ईश्वरं त्वां न यो वेत्ति स गमिष्यत्यधोगतिम् ॥ ५६ ॥

सदप्रे पत्रं दास्येऽप्यत्र भवतामोपशमो भविष्यतीत्युक्त्वा त्रिविक्रमो
निर्ययौ । यानस्थौ मृतौ द्विजाधमौ तौ अनुजग्मतुस्तौऽल्पायुषौ जाती ।
श्रीगुरोः स्थाने भीमातीरे त्रिविक्रम एव ॥ ४८-५४ ॥ भक्त्या श्रीगुरुं
नत्वाऽऽह । हे व्योमकेशादिपुरुष कृपालो भक्तवत्सल भवाग्धितारक
श्रीगुरो, जय । य ईशं त्वां न वेत्ति सोऽधो गमिष्यति । इति स्तुत्वाऽऽ-

स्तुवैवं तत्पदोः शीपं दधौ वाप्याबुलेक्षणः ॥
रोमाश्रिततनुर्जातो रुद्धकण्ठस्त्रिविक्रमः ॥ ५७ ॥

गुरुनाथस्तमुत्थाप्य प्रणमन्तं मुनीश्वरम् ॥
पप्रच्छालिङ्ग्य दयया वृत्तान्तं सर्वमादितः ॥ ५८ ॥

- गुरुः ग्राह्यतेऽद्यात्र किमागमनकारणम् ॥
किं कार्यं तेऽधुना ब्रूहि मुनीश्वर सविस्तरम् ॥ ५९ ॥

इति श्रीगुरुणा प्रोक्तस्त्रिविक्रम उवाच तम् ॥
मदोन्मत्ताविमौ विप्रावागतौ वादकांक्षिणौ ॥ ६० ॥

वादाभिन्नौ वेदशास्त्रमीमांसानिपुणौ बुधौ ॥
आवां चतुर्वेदविदाविति मूढौ प्रजल्पतः ॥ ६१ ॥

कश्चिद्वादं न कुर्याच्चेद्गृहीतो जयपत्रकम् ॥
नाङ्गीचक्रतुरेता मे बोधितावपि सद्बचः ॥ ६२ ॥

अत एतौ समानीतौ स्वामिन्गुरुतमो भवान् ॥
मवद्वाक्यं हि सबलमिति मत्वाऽऽमतोऽस्म्यहम् ॥ ६३ ॥

नन्दाशुभ्रुणौ रोमाश्रितदेहो रुद्धकण्ठस्त्रिविक्रमो गुरुपदे शिरोऽवात्स तमु-
त्थाप्य दययाऽऽलिङ्ग्याहाद्यगमनकारणं किम् । किं ते कार्यं, सविस्तरं
ब्रूहीति गुरुणा पृष्टस्त्रिविक्रम उवाच । मदोन्मत्तावितौ विप्रौ वादार्थमागत्यो-
चतुः । आवां चतुर्वेदशास्त्रमीमांसानिपुणौ वादज्ञौ । कश्चिद्वादं न कुर्याच्चे-
ज्जयपत्रं गृहीत इति । बोधितावपि मे वाचो नाङ्गीचक्रतुरतोऽत्रानीतौ ।

इति श्रुत्वा मुनिवचः प्रहसन्निव सद्गुरुः ॥
 श्रौ विप्रौ वीक्ष्य वृत्तान्तं पप्रच्छ श्रीगुरुः स्वयम् ॥६४॥
 विप्रौ किमर्थमायातौ किं वादेन फलं हि वाम् ॥
 परामवाच्च विप्राणां को लाभो भवतोर्मतः ॥ ६५ ॥
 जयोऽजयो वा तुल्यो नस्तापसा यतिनो वयम् ॥
 यतौ जिते तु युवयोः पुरुषार्थो लभेत किम् ॥ ६६ ॥
 इति श्रीगुरुणा प्रोक्तौ प्रोचतुस्तौ द्विजौ तदा ॥
 भिक्षो महीं पर्यटतोर्न लब्धो नो विवादकृत् ॥ ६७ ॥
 नायाताः सम्मुखं केऽपि समस्ताः पण्डिता जिताः ॥
 पत्राणि वादविमुखा अपीमानि ददुर्यते ॥ ६८ ॥
 ईदृक्पत्रप्रदाने ते कः प्रयासस्त्रिविक्रमः ॥
 कोपेनैवानयामास त्वां प्रत्यावामिहाधुना ॥ ६९ ॥
 युवयोरभिमानश्चेत्पाण्डित्यस्य विशेषतः ॥
 वेदव्याकृतेशास्त्रादिविवादः क्रियतां द्रुतम् ॥ ७० ॥

भवान्गुरुतमः इति श्रुत्वा हसन्गुरुर्विप्रौ वीक्ष्योवाच ॥ ९९-६४ ॥ किमर्थ-
 मायातौ, वादेन किं, वादेन विप्रपरामवाच्च को लाभः । जयोऽजयो वा
 नस्तुल्यः । तापसा यतयो वयम् । यतौ जिते वां कः पुरुषार्थलाभ इति
 श्रुत्वा तावृत्तः । भिक्षो, महीं पर्यटतोर्नो वादी न लब्धः । केऽपि समीपं
 नागताः । पण्डिता जिताः । वादविमुखाः पत्राणीमानि ददुर्यते इदृक्पत्रदाने
 कः प्रयासः । कुपितस्त्रिविक्रमो वामिहानयामास । युवयोः पाण्डित्या-

स्तुत्वं तत्पदोः शीघ्रं दधौ वाप्याबुलेक्षणः ॥
रोमाञ्चिततनुर्जातो रुद्रकण्ठस्त्रिविक्रमः ॥ ५७ ॥

गुरुनाथस्तमुत्थाप्य प्रणमन्तं मुनीश्वरम् ॥
पप्रच्छालिङ्ग्य दयया वृत्तान्तं सर्वमादितः ॥ ५८ ॥

गुरुः प्राह यत्तेऽघात्र किमागमनकारणम् ॥
किं कार्यं तेऽधुना ब्रूहि मुनीश्वर सविस्तरम् ॥ ५९ ॥

इति श्रीगुरुणा प्रोक्तस्त्रिविक्रम उवाच तम् ॥
मदोन्मत्ताविमौ विप्रावागतौ वादकाक्षिणौ ॥ ६० ॥

वादाभिज्ञौ वेदशास्त्रमीमांसानिपुणौ युधौ ॥
आवां चतुर्वेदविदाविति मूढौ प्रजल्पतः ॥ ६१ ॥

कश्चिद्वादं न कुर्याच्चेद्गृहीतो जयपत्रकम् ॥
नाङ्गीचक्रतुरेतौ मे बोधितावपि सद्बचः ॥ ६२ ॥

अत एतौ समानीतौ स्वामिन्गुरुतमो भवान् ॥
भवद्वाक्यं हि सबलमिति मत्वाऽऽगतोऽस्म्यहम् ॥ ६३ ॥

नन्दाश्रुपूर्णो रोमाञ्चितदेहो रुद्रकण्ठस्त्रिविक्रमो गुरुरपदे शिरोऽधात्स तमु-
त्थाप्य दययाऽऽलिङ्ग्याहावागमनकारणं किम् । किं ते कार्यं, सविस्तरं
ब्रूहीति गुरुणा पृष्टस्त्रिविक्रम ऊचे । मदोन्मत्तावितौ विप्रौ वादार्थमागत्यो-
चतुः । आवां चतुर्वेदशास्त्रमीमांसानिपुणौ वादज्ञौ । कश्चिद्वादं न कुर्याच्चे-
ज्जयपत्रं गृहीत् इति । बोधितावपि मे वाचो नाङ्गीचक्रतुरतोऽवानीतौ ।

गृहा नानीइमानस्य न चैवावदतो मृपा ।
न चानिश्चितदण्डस्य परेपामनिकुर्वतः ॥ २३ ॥

४०८

श्रीगुरुसंहिता

वयं चतुर्वेदविदो नास्मत्तुल्याः कुहापि हि ॥
आवां युवासुभौ वतं भिक्षू किं वेदपारगौ ॥ ७१ ॥
श्रीगुरुः प्राह तौ विप्रौ गर्वो वां मास्तु सर्वथा ॥
असुरा आशरोथापि गर्वेणैव मृतिं गताः ॥ ७२ ॥
मलेर्गर्वेण किं जातं तथा बाणासुरस्य च ॥
लंकानाथोऽपि चोन्मत्तो गर्वेणैव मृतिं गतः ॥ ७३ ॥
को जानीतेऽत्र वेदान्तं ब्रह्माद्या अपि नो विदुः ॥
अनन्ताः सन्ति वेदा वै गर्वोऽयं क्रियते वृथा ॥ ७४ ॥
यदा हितेच्छा युवयोर्गर्वस्त्याज्यो हि सर्वथा ॥
वेदानन्त्येऽपि तु युवां चतुर्वेदविदौ कथम् ॥ ७५ ॥
इति श्रीगुरुणोक्तौ तौ गर्विता पुनरुचतुः ॥
वयं वेदविदः ख्याता जानीमः साङ्गसंहिताः ॥ ७६ ॥

गिमानधेच्छीघ्रं वेदम्याकरणादिविवादः क्रियताम् । वयं चतुर्वेदविदोऽ-
स्मत्तुल्याः क्वापि न । युवां भिक्षू वेदपारगौ किम् । श्रीगुरुस्तह । गर्वो वां
सर्वथा माऽस्तु । दैत्यराक्षसा गर्वेणैव मृताः । मलेर्गर्वेण किं जातम् । बाणो
राजगर्भ गर्वेणैव मृतः ॥ ६५-७३ ॥ को वेदान्तं यायाद्ब्रह्माद्या अपि न
विदुर्दृष्टाऽयं गर्वोऽनन्ता वेदाः । हितेच्छा धेत्सर्वथा गर्वस्त्याज्यः । वेदान्त्ये
युवां कथं चतुर्वेदौ । विप्रौ गर्वोचतुर्वयं साङ्गवेदज्ञाः । एवं आग्नि-

॥ अथ पद्दविंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥

श्रीगणे० ॥ श्रीगुरुर्ब्राह्मणौ प्राह युक्त्या मा कुरुतं भ्रमम् ॥

ब्रह्माऽपि वेद वेदान्तं नैवानन्ता हि चागमाः ॥ १ ॥

अवतीर्य क्षितौ व्यासो मुनिर्नारायणः स्वयम् ॥

व्यक्तीकृत्य श्रुतीर्द्यासात्प्रपेदे व्याससंज्ञताम् ॥ २ ॥

तेनापि नोक्ताः सम्पूर्णाः साधारण्येन चोदिताः ॥

शिष्यास्तस्य तु चत्वार आसञ्जगति विश्रुताः ॥ ३ ॥

वक्ष्ये नामानि चैतेषां क्रमेण प्रथमोऽभवत् ॥

पैलसंज्ञो द्वितीयस्तु वैशम्पायनसंज्ञकः ॥ ४ ॥

अध्यायसारसंग्रहश्लोकोऽयम्-

चित्रपदोक्तिभिरीशः पद्दयुतविंश लवाच ॥

वेदतद्गुणविशाखा यं प्रणमन्ति हि लेखाः ॥ १ ॥

श्रीगुरुर्ब्राह्मणौ प्राह । युक्त्या भ्रमो न कार्यः । ब्रह्मापि वेदान्तं न
यातोऽनन्ता हि वेदाः । व्यासो नारायणोऽप्रावर्तीर्य वेदान्विस्तार्य व्यास-
संज्ञां प्राह ॥ १-२ ॥ तेनापि सम्पूर्णा नोक्तास्तास्य पैलो वैशम्पायनो
जैमिनिः सुमन्तुरिति चत्वारः शिष्या वेदाभ्यासार्थं स्थिताः । एतैरवेदा-
यसानं करपान्तेऽपि न छग्यते । युवां कथं चतुर्वेदज्ञाः । पूर्वेऽप्युपयो

१ विरतराव्.

तृतीयो जैमिनिः ख्यातः सुमन्तुश्च चतुर्थकः ॥
 वेदाभ्यासार्थमेवैते शिष्या व्यासमुपागताः ॥ ५ ॥
 एकैकवेदावसानं कल्पान्तेऽपि न लभ्यते ॥
 वेदा ह्यनन्ताश्चत्वारो युवाभ्यां पठिताः कथम् ॥ ६ ॥
 आद्यर्षयोऽपि वेदान्तं न ययुः शृणुतं क्षणम् ॥
 पुरा भरद्वाजः कल्पिवेदाभ्यासार्थमुद्यतः ॥ ७ ॥
 ब्रह्मकल्पेऽप्यतीतेषु स जीवन्बहुवत्सरम् ॥
 गन्तुमैच्छत्किलाशेषवेदान्तं ब्रह्मचर्यतः ॥ ८ ॥
 लवलेशं श्रुतीनां स वेदाथाप्यतः कल्पुनः ॥
 ब्रह्मा प्रसन्नः सम्भूय प्राह पुत्र किमिच्छसि ॥ ९ ॥
 भरद्वाजोऽवदत्स्वामिन्प्रसन्नोऽसि यदि प्रभो ॥
 ब्रह्मचर्येऽखिलान्वेदान् मह्यमध्यापयादितः ॥ १० ॥
 प्रदर्शयाखिलान् वेदान् मह्यमध्यापयापि च ॥
 अयमेव वरो देय इति तच्चरणेऽग्रहीत् ॥ ११ ॥
 ब्रह्मा प्राह भरद्वाज वेदाः सन्त्यमिताः कथम् ॥
 ग्रहीतुमिच्छस्यखिलान्न सर्वे मेऽपि गोचराः ॥ १२ ॥

वेदान्तं नापुः । ब्रह्मकल्पत्रयजीर्णं भरद्वाजो ब्रह्मचर्येणाशेषवेदान्तं गन्तुमै-
 च्छत् । स तपसा ब्रह्माणं प्रसादयामास । ब्रह्माऽऽह किमिच्छसीति ।
 स आह प्रसन्नोऽसि चेत्सर्वान्वेदान्दर्शयाध्यापय चेति वरो देय इति पदे
 दधौ ॥ ३-११ ॥ ब्रह्माऽऽहामितान्वेदान्कथं ग्रहीतुमिच्छसि । ते मेऽन्य-

॥ अथ षड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥

श्रीगणे० ॥ श्रीगुरुर्ब्राह्मणौ प्राह युक्त्या मा कुरुतं भ्रमम् ॥
ब्रह्माऽपि वेद वेदान्तं नैवानन्ता हि चागमाः ॥ १ ॥

अवतीर्य क्षितौ व्यासो मुनिर्नारायणः स्वयम् ॥
व्यक्तीकृत्य श्रुतीर्व्यासात्प्रपेदे व्याससंज्ञताम् ॥ २ ॥

तेनापि नोक्ताः सम्पूर्णाः साधारण्येन चोदिताः ॥
शिष्यास्तस्य तु चत्वार आसञ्जगति विश्रुताः ॥ ३ ॥

वक्ष्ये नामानि चैतेषां क्रमेण प्रथमोऽभवत् ॥
पैलसंज्ञो द्वितीयस्तु वैशम्पायनसंज्ञकः ॥ ४ ॥

अध्यायसारसंग्रहस्त्रीकोऽयम्—

चित्रपदोक्तिभिरीशः षड्युतविश उवाच ॥

वेदतदङ्गविशाखा यं प्रणमन्ति हि लेखाः ॥ १ ॥

श्रीगुरुर्ब्राह्मणौ प्राह । युक्त्या भ्रमो न कार्यः । ब्रह्मापि वेदान्तं न
यातोऽनन्ता हि वेदाः । व्यासो नारायणोऽश्रावतीर्य वेदाधिस्तीर्य व्यास-
संज्ञां प्राह ॥ १-२ ॥ तेनापि सम्पूर्णा मोक्तास्तस्य पैलो वैशम्पायनो
भूमिनिः सुमन्तुरिति चत्वारः शिष्या वेदाभ्यासार्थं स्थिताः । एकैकवेदा-
वसानं करणान्तेऽपि न लभ्यते । युवां कथं चतुर्वेदज्ञाः । पूर्वोऽप्युपयो

१ विरवरत्न,

तृतीयो जैमिनिः ख्यातः मुमन्तुश्च चतुर्थकः ॥
 वेदाभ्यासार्थमेवैते शिष्या व्यासमुपागताः ॥ ५ ॥
 एकैकवेदावसानं कल्पान्तेऽपि न लभ्यते ॥
 वेदा ह्यनन्ताश्चत्वारो युवाम्यां पठिताः कथम् ॥ ६ ॥
 आर्घर्षयोऽपि वेदान्तं न ययुः शृणुतं क्षणम् ॥
 पुरा भरद्वाजऋषिर्वेदाभ्यासार्थमुद्यतः ॥ ७ ॥
 ब्रह्मकल्पेऽप्यतीतेषु स जीवन्बहुवत्सरम् ॥
 गन्तुमैच्छत्किलाशेषवेदान्तं ब्रह्मचर्यतः ॥ ८ ॥
 लवलेशं श्रुतीनां स वेदायाप्यतपत्पुनः ॥
 ब्रह्मा प्रसन्नः सम्भूय प्राह पुत्र किमिच्छसि ॥ ९ ॥
 भरद्वाजोऽब्रवत्स्वामिन्प्रसन्नोऽसि यदि प्रभो ॥
 ब्रह्मचर्येऽखिलान्वेदान् मह्यमध्यापयादितः ॥ १० ॥
 प्रदर्शयाखिलान् वेदान् मह्यमध्यापयापि च ॥
 अयमेव वरो देय इति तच्छरणेऽग्रहीत् ॥ ११ ॥
 ब्रह्मा प्राह भरद्वाज वेदाः सन्त्यमिताः कथम् ॥
 ग्रहीतुमिच्छस्यखिलान्न सर्वे मेऽपि गोचराः ॥ १२ ॥

वेदान्तं नापुः । ब्रह्मकल्पत्रयजीवी भरद्वाजो ब्रह्मचर्येणाशेषवेदान्तं गन्तुमै-
 च्छत् । स तपसा ब्रह्माणं प्रसादयामास । ब्रह्माऽऽह किमिच्छसीति ।
 स आह प्रसन्नोऽसि चेत्सर्वान्वेदान्दर्शयाध्यापय चेति वरो देय इति पदे
 दधौ ॥ ९-११ ॥ ब्रह्माऽऽहामितान्वेदान्कथं ग्रहीतुमिच्छसि । ते मेऽप्य-

सावधानतया पश्य श्रुतिराशीन्द्रदर्शये ॥
 शक्तोऽसि चेत्ततो वेदान्मरद्वाज पठस्व तान् ॥ १३ ॥
 इत्युक्त्वा तमृषिं ब्रह्मा दर्शयामास चोच्चकैः ॥
 गिरिप्रायान्वेदराशीननन्तान्दृष्ट्यगोचरान् ॥ १४ ॥
 ज्योतिर्मयान्कोटिसूर्यनिभान्वीक्ष्य स कांतरः ॥
 पठिष्यामि कथं वेदराशींस्त्रोन्गिरिसन्निमान् ॥ १५ ॥
 ब्रह्मचर्याश्रमेऽतीता ब्रह्मकल्पास्रयोऽपि मे ॥
 वेदोऽल्पः पठितस्त्वेतान्पठिष्यामि कदा कथम् ॥ १६ ॥
 इति भीतो विधिपदसंलग्नोऽसौ जगद् तम् ॥
 क्षमस्व न क्षमः स्वामिन्पठितुं निखिलाः श्रुतीः ॥ १७ ॥
 वेदस्यादिं तथा चान्तं नाहं द्रष्टुमपि क्षमः ॥
 स्वामिस्त्वं हि जगन्नाथो देहि शक्त्या पठाम्यहम् ॥ १८ ॥
 अपारवेदपठनवासनात् इहागमम् ॥
 शरणागतपाता त्वं यथेच्छसि तथा कुरु ॥ १९ ॥

गोषतः ॥ १२ ॥ सावधानतया पश्य । शक्तोऽसि चेत्पठेत्युक्त्वा गिरि-
 प्रायान्ज्योतिर्मयान्वेदराशीन्द्रदर्शयामास । तान्सूर्यामांस्त्रीश्राशीन्वीक्ष्य स भीत
 बाह । ब्रह्मचर्याश्रमे व्रतः कल्पा अतीताः । स्वल्पो वेदः पठित एतान्कदा
 पठिष्यामि । क्षमस्व । वेदान्तं द्रष्टुं न क्षमोऽहम् । यथाशक्ति पठामि ।
 बहुवेदपठनेच्छयेहागमम् । त्वं शरणागतत्रस्ता । यथेच्छसि तथा कुर्विति

इति तद्वचनं श्रुत्वा ब्रह्मदेवः प्रसन्नधीः ॥

तस्मै मुष्टित्रयमिता अभ्यासाय ददौ श्रुतीः ॥ २० ॥

त्रिवेदमन्त्रजालानि पृथक्कृत्य ययामति ॥

दीर्घजीवी भरद्वाज आरेमे पठितुं श्रुतीः ॥ २१ ॥

स चाद्यापि न तस्यान्तं भरद्वाजो ययौ वयम् ॥

पठितुं न क्षमा वेदा वाचश्चत्वारि कीर्तिताः ॥ २२ ॥

सर्वैकवेदपठने प्रयासो हि महान्भवेत् ॥

व्यक्तीकृत्य ततः स्वल्पाः पाठयामि श्रुतीः क्रमात् २३

इति व्यासवाचः श्रुत्वा शिष्या ऊचुरर्षोहि भोः ॥

यथाशक्ति ग्रहीष्याम एकैकं वेदमादितः ॥ २४ ॥

इति शिष्यास्तु चत्वार उपसंगृह्य चाल्लुवन् ॥

नारायण गुरो व्यास शिष्योपरि कृपां कुरु ॥ २५ ॥

इति श्रुत्वा सकरुणं व्यासः सन्तोषमेत्य सः ॥

पैलं शिष्यं समाहूय ग्राह ऋग्वेदमादिसम् ॥ २६ ॥

पदलस्रोऽभूत्प्रसन्नो ब्रह्मा तस्मै मुष्टित्रयमितं वेद ददौ । त्रिवेदमन्त्रजालानि पृथक्कृत्य भरद्वाजः पठितुमारंभेऽद्यापि सोऽन्तं न गतः । वेदाश्चत्वारि वाचः ॥ १३-२२ ॥ पूर्णैकवेदपाठे महाप्रयासोऽत एव विमक्ताः स्वल्पाः शाखाः पठनीया इति श्रुत्वा शिष्या नलोचुः । हे नारायण गुरो, कृपां कुर्विति सकरुणं श्रुत्वा तुष्टो व्यासः पैलमाहूयाह । ध्यानपूर्वकं ऋग्वेदं

मृणुष्व पैल शिष्याग्न्य महिमानमृचोऽधुना ॥
 नित्यं प्रपठ धर्मेण ऋग्वेदं ध्यानपूर्वकम् ॥ २७ ॥
 पैलः प्राह गुरो व्यास विस्तरात्कथयस्व मे ॥
 किं लक्षणमृचो ध्यानं कथं भेदाश्च तान्वद ॥ २८ ॥
 ततः शक्त्या पठिष्यामि नित्यं धर्मेण भक्तितः ॥
 कामधेनुस्त्वमस्माकं गुरुमूर्तिः कृपानिधे ॥ २९ ॥
 व्यास ऊचे पैलशिष्यमृग्ध्यानमवधारय ॥
 वर्णं तथाऽऽकृतिं रूपं शास्त्रामेदांश्च वच्मि ते ॥ ३० ॥
 आयुर्वेद इति ख्यात ऋग्वेदस्योपवेदकः ॥
 आत्रेयगोत्रजो हेय ऋग्वेदो ब्रह्मदैवतः ॥ ३१ ॥
 छन्दो गायत्रिका तस्य रक्तवर्ण उदाहृतः ॥
 पद्मपत्रायताक्षश्च सुविभक्तगलस्तथा ॥ ३२ ॥
 द्यरस्निमात्रदीर्घाङ्गः कुञ्चितश्मश्रुकेशकः ॥
 एवमृग्वेदरूपं स्याद्दधानं कुरु समाहितः ॥ ३३ ॥
 अथ भेदा इमे चर्चा श्रावकश्चर्चकस्तथा ॥
 श्रवणीयपार एव क्रमपारस्तथैव च ॥ ३४ ॥

पठेति । पैल आहास्य लक्षण ध्यानं भेदांश्च कथय । शक्त्या भक्त्या
 धर्मेण पठिष्यामि । त्वं नः कृपानिधिः । कामधेनुः । व्यास आह । ऋग्वे-
 दध्यानं वर्णाकृतिरूपशालाश्च वच्मि । शृणु । ऋग्वेदस्यायुर्वेद उपवेदः,
 आत्रेयगोत्रं, ब्रह्मा देवता, गायत्री छन्दः, रक्तवर्णः, पद्मपत्रनेत्रं, विभक्तगलः
 ॥ २३-३१ ॥ द्यरस्निमात्राङ्गः, कुञ्चितश्मश्रुकेशोऽस्य भेदास्तु । चर्चा
 श्रावकश्चर्चकः श्रवणीयपारः क्रमपारः ॥ ३३-३४ ॥ जटा रथक्रमो

जटा रथक्रमो दण्डक्रमश्चापि तथैव च ॥

एतत्पारायणं पुण्यं शाखाः पञ्चापि च स्मृताः ॥३५॥

आश्वलायनिका सांख्यायनी शाकलसंज्ञिता ॥

चतुर्थी वाष्कला ज्ञेया माण्डूकेयी च पञ्चमी ॥ ३६ ॥

श्रीगुरुर्ब्राह्मणौ प्राह पैलमेवंविधामृचम् ॥

गुरुर्व्यासोऽब्रवीदेवं विस्तरेणेह वेदं कं ॥ ३७ ॥

अस्मिन्कलौ युगे वेदाश्चत्वारः पठिताः कथम् ॥

युवयोः सर्वाध्ययनयोग्यता कथमागता ॥ ३८ ॥

अप्यष्टाभिर्विकृतिभिः शाखामेकामपि द्विजा ॥

मृतं सलक्षणं व्यक्तं कोऽपि वेदं महीतले ॥ ३९ ॥

एकं नारायणं हित्वा मृनिं व्यासं सविस्तरम् ॥

न को वेदं ऋचो भेदान् स पैलायाह विस्तरम् ॥४०॥

एवं व्यासेन कथितं ऋग्वेदो विस्तरेण हि ॥

शाखाभेदविचारेण मृणुतं ब्राह्मणात्रय ॥ ४१ ॥

दण्डक्रमश्चेतत्पारायणं पुण्यम् । आश्वलायनी, सांख्यायनी, शाकला, वाष्कला, माण्डूकेयाश्चेति पञ्च शाखाः । एवं पैलाय व्यासेनग्वेद उक्तः । अत्र कलौ चत्वारो वेदाः कथं पठिताः । कथं वा सर्वाध्ययनयोग्यता ॥ एकं नारायणं व्यासं हित्वाऽष्टविकृतिसहिनां साक्षां एकां शाखां मृतलेऽत्र को वेद । व्यासेन पैलाय विस्तरग्वेद उक्तः ॥ ३९-४१ ॥ व्यास

यजुर्वेदस्य विस्तारमपारं व्यास उक्तवान् ॥
 अभ्यस्तत्राञ्छिष्यवरो वैशंपायनसंज्ञकः ॥ ४२ ॥
 व्यासोऽग्रवीदवहितो वैशम्पायन संशृणु ॥
 यजुर्वेदस्योपवेदो धनुर्वेदाभिधो महान् ॥ ४३ ॥
 षो भारद्वाजगोत्रीयो ज्ञेयो रुद्राधिदैवतः ॥
 त्रिष्टुप्छन्दा इति प्रोक्तो यजुर्वेदो द्वितीयकः ॥ ४४ ॥
 कृशदीर्घः करघृतकपालः सुमनोहरः ॥
 विज्ञेयोऽम्भोरुहंदलायतकाञ्चनलोचनः ॥ ४५ ॥
 पञ्चारलिमिताकारो विज्ञेयस्ताम्रवर्णकः ॥
 यजुर्वेदध्यानमेवं वैशम्पायन निश्चितम् ॥ ४६ ॥
 पडशीतिर्भेदोऽस्य स्युधरकानां दशैव तु ॥
 चरका अप्याह्वरकाः कठाः प्राच्यकठास्तथा ॥ ४७ ॥
 कपिष्ठलाः पञ्चमकाः शारायणीयसंज्ञकाः ॥
 वारायणीया वार्तान्तवेयाः श्वेततरा अपि ॥ ४८ ॥

आह । हे वैशम्पायन यजुर्वेदं शृणु । धनुर्वेदोऽस्योपवेदः । भारद्वाजगोत्रं,
 रुद्रो देवता, त्रिष्टुप्छन्दः, कपालघृतप्रम्यः, पद्मपत्रायतसुवर्णाक्षः
 पञ्चारलिमितस्ताम्रवर्णो यजुर्वेदोऽस्य पडशीतिर्भेदास्तत्र चरकाः आह्व-
 रकाः, कठाः, प्राच्यकठाः, कपिष्ठलाः, शारायणीया, वारायणीया,
 वार्तान्तवेयाः, श्वेततरा, मैत्रायणीया इति दश ॥ ४२-४८ ॥ तत्र मैत्रा-

मैत्रायणीया इति च दश भेदाः प्रकीर्तिताः ॥

तत्र मैत्रायणीयानां भेदाः सप्त क्रमेण तु ॥ ४९ ॥

मानवा दुन्दुमाश्चैव तथैकेयास्तृतीयकाः ॥

ततः परं हि वाराहास्ततो हारिद्रवेयकाः ॥ ५० ॥

श्यामाः श्यामायणीयाश्च सप्त भेदाः प्रकीर्तिताः ॥

तथा वाजसनेयानां भेदा अष्टादशैव तु ॥ ५१ ॥

श्रीगुरुः प्राह मो विप्रौ मृणुतं व्यासवर्णितम् ॥

अथ वाजसनेयानां भेदानष्टादश भुवे ॥ ५२ ॥

आदौ वाजसनेयाः स्युस्ततो जाबालनामकाः ॥

बौधेयाश्च ततो ज्ञेयास्ततः काण्वाः प्रकीर्तिताः ॥ ५३ ॥

माष्यन्दिनास्ततो ज्ञेयाः शापेयाश्च ततः परम् ॥

तापनीयास्ततो ज्ञेयाः कापालाश्च ततः परम् ॥ ५४ ॥

पौण्ड्रवत्सास्ततो ज्ञेयास्तत आवटिकाः स्मृताः ॥

परमावटिकाश्चैव क्रमेणैवमुदाहृताः ॥ ५५ ॥

यणीयानां मानवदुन्दुमैकेयवाराहाहारिद्रवेय- ॥ ४९-५० ॥ श्यामश्या-
मायणीया इति सप्त भेदाः । वाजसनेयानामष्टादश भेदाः । वाजसनेय-
बौधेयजाबालकाण्वमाष्यन्दिनशापेयतापनीयकापालपौण्ड्रवत्सावटिकपरमाव-

पाराशर्यास्ततो ज्ञेया वैनेयाश्च ततः परम् ॥
 त्रैधेया इति विख्याता वैशम्पायन संश्रूणु ॥ ५६ ॥
 तदनन्तरमाख्याता औषेया इति संज्ञिताः ॥
 ततः परं गालवाख्या वैजवाश्च ततः परम् ॥ ५७ ॥
 कात्यायनीया इति च भेदाः सम्परिकीर्तिताः ॥
 एवं वाजसनेयानां भेदा उक्ताः क्रमेण हि ॥ ५८ ॥
 तथा च तैत्तिरीयाणां द्वौ भेदौ च प्रकीर्तितौ ॥
 औख्याश्च काण्डिकेयाश्च काण्डिकेयास्तु पञ्चधा ॥ ५९ ॥
 आपस्तम्बोदिता शाखा वितता सुमनोहरा ॥
 अत्रापि सर्वयज्ञानां विस्तृतिः परिकीर्तिता ॥ ६० ॥
 आपस्तम्बाभिधाऽपूर्वा ततो धौधायनाह्वया ॥
 सत्यापाढी वै हिरण्यकेशीति च ततः परम् ॥ ६१ ॥
 औखेयसंज्ञिता चेति पञ्चभेदाः प्रकीर्तिताः ॥
 एवं क्रमेण जानीहि वैशम्पायन सर्वशः ॥ ६२ ॥

टिकपाराशर्यवैनेयवैधेयौवेयगालववैजवकात्यायनीया इति । औख्याः काण्डिकेया इति द्वौ तैत्तिरीयभेदौ । तत्र काण्डिकेयाः पञ्चधा ॥ ५९-६१ ॥ यज्ञादिज्ञापिका ॥ ६० ॥ आपस्तम्बशाखा । सत्यापाढी धौधायनी हिरण्यकेशीत्येवेति । प्रतिपदमनुपदच्छन्दोभाषाधर्ममीमांसान्यायतर्का इत्युपाङ्गानि ।

एतेषामप्युपाङ्गानि सन्ति मे गदतः शृणु ॥
 प्रतीपदं चानुपदं छन्दःसंज्ञं ततः परम् ॥ ६३ ॥
 भाषा घर्मस्तदनु च मीमांसा न्याय एव च ॥
 तर्क इत्यष्टकं ज्ञेयमुपाङ्गानां क्रमेण हि ॥ ६४ ॥
 आदिमस्यापि वेदस्य षडङ्गानि वदन्ति हि ॥
 ज्योतिषं व्याकृतिः शिवा कल्पछन्दो निरुक्तकम् ६५
 अष्टादश तथोक्तानि परिशिष्टानि तानि च ॥
 पठ त्वं विस्तृतानीह वैशम्पायन पुत्रक ॥ ६६ ॥
 वेदानां राशयः पूर्वमश्वयाः पठितुं नृणाम् ॥
 अत एवावतीर्याहं मन्दधीग्रहणक्षमाः ॥ ६७ ॥
 शाखाभेदाः प्रमितिशः कृतवानस्मि सम्प्रति ॥
 शक्तिर्यथा यथा येषां तैः संग्राह्या यथारुचि ॥ ६८ ॥
 एवं व्यासवचः श्रुत्वा प्रणम्य पुनरब्रवीत् ॥
 विनयावनतः शिष्यो वैशम्पायनसंज्ञकः ॥ ६९ ॥
 यजुर्वेदस्य कितंतिः कृपया परिभाषिता ॥
 शाखाभेदक्रमेणैव भवताञ्च पृथक्पृथक् ॥ ७० ॥

शिक्षा कल्पो व्याकरणं निरुक्तंछन्दो ज्योतिषमिति षडङ्गानि । (परि) शिष्टा-
 म्पष्टादश । मन्दधीनामनुग्रहार्थमेवं वेदसन्नेः शाखा उक्ताः । यथारुचि ग्राह्याः ।
 वैशम्पायन आह । कृपया शाखाभेदतो यजुर्वेदविस्तारः कृतः ॥६१-७०॥

सन्देहो जायते मेऽद्य मूलशाखा तु का मता ॥
स्वामिन्मयि कृपां कृत्वा विस्तरेणानुवर्णय ॥ ७१ ॥

इति शिष्योदितः प्राह व्यासः साधूदितं त्वया ॥
यजुर्वेदस्य चैतस्य मूलं ते कथयाम्यहम् ॥ ७२ ॥

मूलं वदन्ति मुनयो मन्त्रब्राह्मणसंहिताः ॥
-इदमेव तु मूलं स्याद्यजुर्वेदस्य निश्चितम् ॥ ७३ ॥

स्यात्संहिताब्राह्मणाख्यं यजुर्वेदस्य मूलकम् ॥
तथा ब्राह्मणकाण्डान्तर्गतमारण्यकं स्मृतम् ॥ ७४ ॥

यज्ञादिकर्मोपयुक्तं मूलमेतद्धि पुत्रक ॥
अभ्यासं कुरु यत्नेन यजुर्वेदस्य चादितः ॥ ७५ ॥

इति व्यासवचः श्रुत्वा वैशम्पायननामकः ॥
शिष्यो मूय उवाचेदं श्रीन्रंथान्कथयादितः ॥ ७६ ॥

का मूलशाखेति मे सन्देहं निवारय । व्यास आह । शिष्य, साधूक्तं शृणु ।
मुनयो मन्त्रब्राह्मणसंहिता यजुर्मूलं वदन्ति । अरण्यं ब्राह्मणकाण्डान्तर्गतं
मूलं यज्ञादिकर्मोपयुक्तं । यजुर्वेदस्यादितोऽभ्यासं कुरु । इति श्रुत्वा नत्वा
वैशम्पायन आह । श्रीन्रंथान्कथयेति श्रुत्वा व्यासः सविस्तरं प्रन्थन्नयं
स्पष्टं कथयामास ॥ ७१-७६ ॥ श्रीगुरुर्विप्रौ प्राह । व्यासो जैमिनिमाह्वय

इति श्रुत्वा शिष्यवचस्तद्ग्रन्थत्रयविस्तरम् ॥
 व्यासो यथायथं स्पष्टं कथयामास सर्ववित् ॥ ७७ ॥
 श्रीगुरुः प्राह तौ विप्रौ जैमिन्याख्यं तृतीयकम् ॥
 शिष्यमाहूय सामाख्यं वेदं तस्मा उपादिशत् ॥ ७८ ॥
 'तृतीयः सामवेदोऽस्य गन्धर्वाख्योपवेदकः ॥
 विष्णुदेवश्च जगतीछन्दः काश्यपगोत्रजः ॥ ७९ ॥
 नित्यं स्रग्वी त्वेष शुद्धवस्त्रप्रावरणः शुचिः ॥
 क्षमावानपि दान्तश्च चर्मदण्डधरः स्मृतः ॥ ८० ॥
 तथा क्राञ्चनवर्णाक्षः श्वेतवर्णः प्रकीर्तितः ॥
 पडरत्निप्रमाणाङ्गो ध्येयोऽसौ सामसंज्ञितः ॥ ८१ ॥
 सामवेदस्य भेदास्तु सहस्रमिह विस्तृताः ॥
 'समस्तान्तसामवेदस्य भेदाञ्ज्ञातुं क ईश्वरः ॥ ८२ ॥
 एकं नारायणं हित्वा ज्ञातुं कोऽपीह न क्षमः ॥
 व्यासो गुरुव्राचाथ जैमिनि तं तृतीयकम् ॥ ८३ ॥
 सप्तभेदाञ्छृणुष्व्वासुरायणीयास्ततः परम् ॥
 वार्तातवेयाश्च वासुरायणीयास्ततः परम् ॥ ८४ ॥

सामवेदमाह । गान्धर्वोऽस्योपवेदः । विष्णुदेवता । जगतीछन्दः । काश्य-
 पगोत्रम् ॥ ७८-७९ ॥ स्रग्वी शुद्धवस्त्रः शुचिः क्षमावान्दान्तश्चर्मदण्डधरः
 स्वर्णवर्णाक्षः श्वेतः पडरत्निमात्राङ्गः सामवेदोऽस्य हि सहस्रं शाखा एकं
 नारायणं हित्वा सर्वा ज्ञातुं कोऽपि न शक्नोऽपि सप्तभेदाञ्छृणु । वासुराय-

प्राञ्जलिश्च ततो ज्ञेय ऋग्विधाख्यस्ततः परः ॥
 ततः प्राचीनयोग्यश्च भेदः परमपावनः ॥ ८५ ॥
 ज्ञानयोग्यस्ततो ज्ञेयः ऋष्वन्यदपि कथ्यते ॥
 राणायनीयभेदास्तु नवसंख्याः प्रकीर्तिताः ॥ ८६ ॥
 राणायनीयाः शाट्यायनीयाः शाट्याश्च मुद्गलाः ॥
 अनुक्रमेण विज्ञेयाः खल्वलाश्च ततः परम् ॥ ८७ ॥
 महाखल्वलसंज्ञाश्च लाङ्गलाश्च ततः परम् ॥
 कौथुमाश्च ततो ज्ञेया गौतमाश्च ततः परम् ॥ ८८ ॥
 जैमिनीयास्ततो ज्ञेया एवं भेदाः सुविस्तृताः ॥
 श्रीगुरुर्ब्राह्मणौ प्राह व्यासेनैवं प्रभाषिताः ॥ ८९ ॥
 आदितः सामवेदं हि को जानीते द्विजो भुवि ॥
 अथापीह युवाभ्यां हि त्रिवेदज्ञत्वमीदृशम् ॥ ९० ॥
 सम्पादितं कथं भूतं कथमुन्मत्तता हि वाम् ॥
 अयायर्वश्रुतिं प्राह व्यासः शिष्यं सुमन्तुकम् ॥ ९१ ॥
 सुमन्तो शस्त्रास्त्ररूप उपवेदो ह्यथर्वणः ॥
 वैजानगोत्रसम्भूत ऋषिभिः सम्युदाहृतः ॥ ९२ ॥

णीयवार्तान्तवेयवामुरायणीयप्राञ्जलिऋग्विधानप्राचीनयोग्यज्ञानयोग्या इति ।
 राणायनीयशाट्यायनीयशाट्यमुद्गलखल्वलमहाखल्वललाङ्गलकौथुमगौतमजै-
 मिनीया इति राणायनीयभेदाः ॥ ८०-८९ ॥ श्रीगुरुवाहादितः सामवेदं-
 भुवि को जानीयात् । कथं युवां त्रिवेदज्ञौ भूतम् । व्यासः सुमन्तवेऽथर्व-
 वेदमाहोपवेदोऽस्यास्त्ररूपो वैजानगोत्रमिन्द्रो देवता त्रिष्टुप्छन्दः । चण्ड-

अधिदैवतमिन्द्रोऽस्य त्रिष्टुप्छन्दस्तथाऽस्य च ॥

चण्डस्तीक्ष्णोऽप्यथर्वाऽयं कृष्णवर्ण उदाहृतः ॥ ९३ ॥

कामरूपी क्षुद्रकर्मा स्वदारातुष्टमानसः ॥

सप्तारत्निप्रमाणाङ्गोऽथर्ववेदः प्रकीर्तितः ॥ ९४ ॥

भेदा अथर्ववेदस्य नवसंख्यामिता मताः ॥

सुमन्तुनामशिष्याय व्यासेन परिकीर्तिताः ॥ ९५ ॥

पैपलाः प्रथमाः प्रोक्ता दान्ता अपि ततो मताः ॥

ततः प्रदान्ता आख्याताः स्तीवा अपि ततः स्मृताः ॥ ९६ ॥

तत आंता इति ख्यातास्ततः स्युर्ब्रह्मदावलाः ॥

शौनकीयास्ततः प्रोक्ताः क्रमेणैवावधारय ॥ ९७ ॥

ततो देवर्षिसंज्ञाः स्युस्ततश्चरणविद्यकाः ॥

पञ्च कल्पा अस्य मन्ति सुमन्तो ताभिश्चामय ॥ ९८ ॥

त्रिधानकल्पो नक्षत्रकल्प इत्युच्यते ततः ॥

संहिताकल्पस्ततः म्याच्छान्तिकल्पस्ततः परः ॥ ९९ ॥

स्तीक्ष्णः कृष्णवर्णः कामरूपी क्षुद्रकर्मा स्वमार्शानुष्टः सप्तारत्निप्रमाणाङ्गोऽ-
थर्वाऽप्य नव भेदाः । पैपलादान्तान्तान्तौनवब्रह्मदावलाशौनकीयदेवर्षिचरण-
विद्या इति । त्रिधानकल्पनक्षत्रकल्पसंहिताकल्पशान्तिकल्प- ॥ ९०-९९ ॥

कल्पो विधिविधानाख्य इति व्यासेन भाषितः ॥
 व्यासेन भारते खण्डे इमाः शाखाः प्रकाशिताः १००
 पुरा भरतखण्डेऽस्मिन्बहवः पुण्यचारिणः ॥
 वर्णाश्रमाचाररतास्ततो वेदाः प्रतिष्ठिताः ॥ १ ॥
 अस्मिन्कलियुगे स्थक्तकर्माणो ब्राह्मणा अमी ॥
 आसंस्ततो द्विजौ वेदा लुप्ता जाता महीतले ॥ २ ॥
 कर्मभ्रष्टा द्विजा नष्टा म्लेच्छाग्रे वेदपाठकाः ॥
 तेषां तु मतिमन्दानां मन्त्रसत्त्वं विनिर्गतम् ॥ ३ ॥
 प्राग्ब्राह्मणानां महत्त्वं देवत्वं च ततो मुवि ॥
 महीसुरा द्विजवराः सर्वमान्या इति श्रुताः ॥ ४ ॥
 पुरा सर्वेऽपि राजानो ब्राह्मणानां प्रपूजकाः ॥
 सर्वस्वमपि तैर्दत्तं नाङ्गीचक्रुस्तु तेऽस्पृहाः ॥ ५ ॥
 वेदमन्त्रबलात्तेषामधीनाः स्युस्त्रिमूर्तयः ॥
 इन्द्रादिदेवता भीता ब्राह्मणेभ्यस्ततो नताः ॥ ६ ॥

विधिविधानकल्पा इति अस्य पञ्च कल्पाः । एवं व्यासेन भाषितम् ।
 पुराऽस्मिन्भारतखण्डे बहवो वर्णाश्रमाचाररतास्ततो वेदाः प्रतिष्ठिताः ।
 कलियुगेऽस्मिन्स्थक्तकर्माणो ब्राह्मणाः स्युरतो वेदा लुप्ताः । कर्मभ्रष्टानां
 म्लेच्छाग्रे वेदपाठकानां मन्दधीनां मन्त्रसत्त्वं निर्गतम् ॥ १००-१०३ ॥
 पूर्वं विप्राणां देवत्वं महत्त्वं च । ततो भूसुर इति सर्वमान्या राजानोऽपि
 सत्पदसेवकाः । सर्वस्वं दत्तमपि तेऽस्पृहा नाङ्गीचक्रुः । वेदमन्त्रबलात्त्रिमूर्त-

विप्राणां वचनं कामधेनुकल्पद्रुमोपमम् ॥
 तृणीकृतोऽद्रिस्तपमा तृणं चाद्रीकृतं द्विजैः ॥ ७ ॥

विष्णुः स्वयं समानर्चं ब्राह्मणान्वेदभूषितान् ॥
 वेदप्रभावतो विप्रान्मन्यते स्म स्वर्देवतम् ॥ ८ ॥

देवार्धानं जगत्सर्वं मन्त्रार्धानं च दैवतम् ॥
 ते मन्त्रा ब्राह्मणार्धाना ब्राह्मणो मम देवता ॥ ९ ॥

इति विष्णुः स्वयं ब्राह्मन्तोऽतो द्विजाः पुरा ॥
 अशुना श्रुतिमार्गं ते परित्यज्य कुमार्गगाः ॥ ११० ॥

सत्त्वहीना अतो जाता हीनजातिप्रसेवकाः ॥
 अध्यापयन्ति द्रव्यार्थं वेदविक्रयजीविनः ॥ ११ ॥

हीनानां पुरतो वेदान्ये पठन्ति द्विजाधमाः ॥
 तन्मृष्टं नावलोक्य ते भवन्ति ब्रह्मराक्षसाः ॥ १२ ॥

यस्तदर्धाना इन्द्रादयो भीत्या नतास्तिएन्ति । तेषां चाकल्पद्रुमकामधेनुवत् ।
 तैरिद्विस्तृणीकृतस्तृणमभ्यद्रियकृतम् ॥ ४-७ ॥ विष्णुदैवप्रभागाद्विप्रास्व-
 दैवत मत्वाऽऽनर्चं । देवार्धानं जगत्सर्वं देवता इति ॥ ८-९ ॥ अतः पूर्वं
 द्विजा महान्तोऽशुना स्वमार्गं त्यक्त्वा कुमार्गता हीनसेवकाः सत्त्वही-
 नास्ते वेदविक्रयजीविनः । हीनानां पुरतो वेदपाठकानां मुखमपि नाबलो-

चतुर्णामपि वेदानामेवं शाखाः सुविस्तृताः ॥

१. को जानीति क्षितेः पृष्ठे प्रायशो गोप्यतां गताः ॥ १३ ॥

चतुर्वेदज्ञता लोके युवाम्यां दर्शिता कथम् ॥

बहुभेदा हि वेदानां युवां सर्वविदो कथम् ॥ १४ ॥

द्विजक्षोभेन को लाभो युवयोर्दृष्टवृद्धितः ॥

दुर्बोधोऽयं कृतः केन गच्छतं त्वरितं त्वितः ॥ १५ ॥

स्वस्तुतिं च स्वयं कृत्वा जयपत्रं प्रदर्श्य च ॥

त्रिविक्रमयतेः पत्रं युवाम्यां याचितं कृतः ॥ १६ ॥

मम वाक्यं समाकर्ण्य परित्याज्यो दुराग्रहः ॥

व्यर्थं भ्रमेण स्वप्राणान्युवां दातुं न चार्हयः ॥ १७ ॥

इति श्रीगुरुणा प्रोक्तं हितमेव दयालुना ॥

अश्रुत्वैवोचतुर्देहि पत्रमेवेति तामसौ ॥ १८ ॥

यद्यत्र न विवादश्चेज्जयपत्रं लभेत नो ॥

कथयिष्यन्ति राज्ञेऽदस्तिष्टेच्छ्रेष्ठ्यं कथं नु नैः ॥ १९ ॥

अथम् । ते ब्रह्मराक्षसा भवन्ति । एवं चतुर्वेदविस्तारः । भृष्टे तं को वेद ।

प्रायो वेदा लुप्ताः । युवां तु कथं सर्ववेदज्ञां । दुर्बुद्धया द्विजक्षोभात्को

लाभः । केनार्यं दुर्बोधः कृतः । इतः शीघ्रं गच्छतम् । स्वयं स्वस्तुतिं

कृत्वा जयपत्राणि प्रदर्श्य कुतस्त्रिविक्रमात्पत्रं याचितम् ॥ १०-१६ ॥

मत्वाक्यं श्रुत्वा दुराग्रहं त्यक्त्वा व्यर्थं प्राणान् त्यजतमिति दयालुगुरुवाक्यं

श्रुत्वाऽपि तावूचतुः । पत्रं देहि । यदि वादो न, पत्रमपि न लब्धश्चेद्राजाग्रे

कथं नो मानः । सिद्ध आर्हयं मदोन्मत्तयोः स्वहितमज्ञानतोस्तयोर्मृत्युरु-

सिद्धः प्राप्तेति तौ विप्रौ मद्गोन्मत्तौ समुच्यतुः ॥
अज्ञात्वा स्वहितं तस्मात्तयोर्भृत्यरूपस्थितः ॥ २० ॥

गङ्गाधरद्विजवरस्य सरस्वतीति
ख्यातः सुतः सकलसम्मत ईशभक्तः ॥ १
श्रोतृन्समाहिततया श्रवणाय नूनं
लीलामृतस्य हि समर्थयते स्म धृयः ॥ १२१ ॥

(इति) श्रीसि० रूपेण सर० विर० नृसि० न्वितगु० यां
श्रीगु० कर्म० षड्विंशः (अध्यायः)

आदितः श्लोकाः ॥ २७५५ ॥

पागतः ॥ १७-२० ॥ गङ्गाधरद्विजवर० ॥ १२१ ॥ इति धूर्णिकायां
षड्विंशोऽध्यायः ॥

॥ इति षड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥

॥ अथ सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

सिद्धपादाब्जसंलग्नः शिष्यराप्नामधारकः ॥
करद्वयं समानीय विनयावनतोऽब्रवीत् ॥ १ ॥
सिद्धयोगिञ्जय जय त्वं नो जगति तारकः ॥
ज्ञानप्रकाशाय दत्तमात्मनः पददर्शनम् ॥ २ ॥
विस्तरेण चतुर्वेदा द्विजाभ्यां गुरुणोदिताः ॥
ततः किमग्रतो जातं विस्तरेण वद ग्रभो ॥ ३ ॥
इति शिष्यवचः श्रुत्वा तुष्टः सिद्धमुनिर्जगौ ॥
गुरोः शृणुष्वानुपमं माहात्म्यं नामधारक ॥ ४ ॥
प्रकारैर्वहुभिर्विप्रौ बोधितौ गुरुणाऽपि तौ ॥
ऊचतुर्जयपत्रं वा विवादं वा प्रदेहि नौ ॥ ५ ॥

अध्यायसारसंग्रहश्चोक्तोऽयम्—

अपि क इह यदीक्षणादपराजिताः (?)

स बुरुडवदनाच्छ्रुतीः समवाचयत् ॥

अनपदुभमिते द्विजौ च पिशाचता (?)

मुगतिमथ गतौ च तौ द्विपदन्दतः ॥ २७ ॥

सिद्धपदलग्नो नामधारको विनयेनाह । हे सिद्धयोगिस्त्वं तारको ज्ञान-
प्रकाशाय स्वपदं दर्शितवानसि । गुरुणा वेदा विस्तरेणोक्तास्ततः किं
जातं तद्द ॥ १-३ ॥ सिद्ध आहानुपमं माहात्म्यं शृणु । बहुप्रकारैर्बोधि-
तावपि तौ जयपत्रं वादं वा दीयतामित्यूचतुः ॥ ४-५ ॥ इति श्रुत्वा गुरुः

इति विप्रवचः श्रुत्वा क्रुपितः श्रीगुरुर्मुनिः ॥

यथाऽन्तःकरणे वां यत्तस्य सिद्धिर्भविष्यति ॥ ६ ॥

दष्टुं सर्पोदरं यद्वन्मूपकोऽप्यभिकांक्षति ॥

यथा वाऽपि ज्वलद्दीपं पतद्गोऽत्तुं प्रधावति ॥ ७ ॥

तथा विप्रौ मदोन्मत्तावज्ञात्वा श्रीगुरुं प्रभुम् ॥

बलान्मर्तुं समुद्युक्तावन्धवत्स्वात्मघातकौ ॥ ८ ॥

अत्रान्तरे नरं दूरादायान्तं श्रीगुरुर्विभुः ॥

दृष्ट्वा शिष्यमृवाचामुमागच्छन्तमुपाह्वय ॥ ९ ॥

इति श्रीगुरुणोक्तोऽसौ शिष्यो गत्वा त्वरान्वितः ॥

आहूयोपानयच्छीघ्रं श्रीगुरोः सन्निधिं तु तम् ॥ १० ॥

पप्रच्छ श्रीगुरुः कस्त्वं का जातिर्जन्म कुत्र च ॥

सर्वं कथय युत्तान्तं कुतो गच्छसि वा वद ॥ ११ ॥

इति श्रीगुरुणोक्तोऽसौ प्राहाहं हीनजातिजः ॥

मातङ्गनामको नीचः स्थानं ग्रामाद्बहिर्मम ॥ १२ ॥

क्रुपित आह । यथेच्छसि तथा भविष्यतीति ॥ ६ ॥ सर्पोदरं दष्टुं यथा मूपक इच्छति, ज्वलद्दीपं वाऽत्तुं यथा पतद्गो धावति, तथा तौ मदोन्मत्तौ गुरुं प्रभुमज्ञात्वा बलान्मर्तुमुद्युक्तौ । अत्रान्तरे दूरं यान्तं नरं दृष्ट्वा श्रीगुरुः शिष्यमाह तमुपाह्वयेति । शिष्यः शीघ्रं गत्वा तं श्रीगुरुसमीपमानयत् । श्रीगुरुस्तमाह कस्त्वं, का ते जातिः, क्व वा जन्म, कुतो गच्छसि वदेति । स आह । हीनो मातङ्गनामको नीचोऽहं ग्रामाद्बहिर्मं स्थानम् ॥ ७-१२॥

कृपालुः सर्वभूतेषु त्वं ततः परिपृच्छसि ॥ . . .

॥ ममोद्धारोऽभवदिति प्रणनाम स दण्डवत् ॥ १३ ॥

प्रददर्श दयालुस्तं सुधादृक्परपूरुषः ॥

स्पर्शस्पर्शाद्यथा लोहं स्वर्णभावं त्रयाति हि ॥ १४ ॥

तथा गुरुः कृपादृष्ट्या तं चकार सुपावनम् ॥

दण्डं शिष्यकरे दत्त्वा सप्त रेखा अकारयत् ॥ १५ ॥

आक्रमस्वैकैकरेखामिति श्रीगुरुणोदितः ॥

हीनः स चानुपूर्व्येण तामेकैकां विचक्रमे ॥ १६ ॥

॥ आद्यां गतं गुरुः प्राह क ते जन्म वदेति सः ॥

ऊचे मैन्दस्ततोऽरण्यरक्षः किरातवंशजः ॥ १७ ॥

ततस्तृतीयरेखास्थो लब्धप्राक्समृतिरब्रवीत् ॥

अहं नदीतीरवासी गङ्गापुत्र इति स्मृतः ॥ १८ ॥

सर्वमंतकृपालोस्ते प्रश्नान्ममोद्धारोऽभूदिति दण्डयज्ञनाम । परपुरुषो गुरुर्द-
यादृष्ट्या तं ददर्श । स्पर्शस्पर्शाद्यहोहं स्वर्णमित्र गुरुदृष्ट्या स पृतोऽभूत् ।
ततः शिष्यकरे दण्डं दत्त्वा सप्तरेखा लेखयामास । एकैकरेखामाक्रमस्वेति
गुरुणोक्तो हीनस्तयाऽकरोत् ॥ १३-१६ ॥ आद्यां गतं तं गुरुराह । क
ते जन्मेति । स आह मैन्दोऽहमिति । द्वितीयां गत्वाहारण्यरक्षकः किरात-
जोऽहमिति । तृतीयां गतो लब्धस्मृतिराहाहं नदीतीरस्थो गङ्गापुत्र इति ।

तुर्यरेखागतः शूद्रजातीयोऽहं स्ववृत्तिगः ॥
 स्वामिंस्त्वया समाहूत इहेति पतितोऽब्रवीत् ॥ १९ ॥
 ततः पञ्चमरेखास्थो ज्ञानी सन्प्राह जन्म मे ॥
 वैश्यवंशेऽभवत्सोमदत्तो नाम मम प्रमो ॥ २० ॥
 पृथीं रेखां ततो गत्वा प्राहाहं क्षत्रवंशजः ॥
 मम नाम प्रमो विद्धि गोदावरीति विश्रुतम् ॥ २१ ॥
 सप्तमीस्थस्ततो वेदशास्त्रव्याकरणादिवित् ॥
 अहं नाम्नाऽध्यापकोऽग्रजातीय इति सोऽबदत् ॥ २२ ॥
 श्रीगुरुः प्राह तं वेदशास्त्रज्ञोऽसि यदा तदा ॥
 वादार्यमागतावेतौ विवादेन पराजहि ॥ २३ ॥
 इत्युक्त्वा मन्त्रितं भस्म तदङ्गेष्वाक्षिपेत्प्रभुः ॥
 ज्ञानज्योतिःप्रकाशोऽभूत्तत्क्षणं तस्य चान्तरे ॥ २४ ॥
 वायसोऽपि यथा हंसः प्रगतो मानसं सरः ॥
 तथा श्रीगुरुदृष्टयैव हीनोऽपि ज्ञानवानभूत् ॥ २५ ॥

तुर्या गत्वाऽऽह । शूद्रजातीयोऽह स्ववृत्तिगः स्वामिंस्त्वयाऽऽहूत आग-
 तोऽस्मीति । पञ्चमी गत्वाऽऽह सोमदत्ताख्यो वैश्योऽहमिति । पृथी गत्वाऽऽह
 गोदावरीसङ्गः क्षत्रियोऽहमिति ॥ १७-२१ ॥ सप्तमी गत्वाऽऽह । वेदशा-
 स्त्रज्ञोऽध्यापकोऽग्रजातीयोऽहमिति । गुरुराह वेदशास्त्रज्ञोऽसि चेद्वादार्य-
 मागतावेतौ वादेन पराजहीति । तदेहेऽग्निमन्त्रितं भस्म चिक्षेप । तदा तस्य
 ज्ञानप्रकाशोऽभूत् । मानससरो गतं काको हंस इव गुरुदृष्ट्या हीनोऽपि

कृपालुः सर्वभूतेषु त्वं ततः परिपृच्छसि ॥ . . .

॥ ममोद्धारोऽभवदिति प्रणनाम स दण्डवत् ॥ १३ ॥

प्रददर्श दयालुस्तं सुघोषपरपूरुषः ॥

स्पर्शस्पर्शाद्यथा लोहं स्वर्णभावं त्रयाति हि ॥ १४ ॥

तथा गुरुः कृपादृष्ट्या तं चकार सुपावनम् ॥

दण्डं शिष्यकरे दत्त्वा सप्त रेखा अकारयत् ॥ १५ ॥

आक्रमस्वैकैकरेखामिति श्रीगुरुणोदितः ॥

हीनः स चानुपूर्व्येण तामेकैकां विचक्रमे ॥ १६ ॥

॥ आद्यां गतं गुरुः प्राह क ते जन्म वदेति सः ॥

उचे मन्दस्ततोऽरण्यरक्षः किरातवंशजः ॥ १७ ॥

॥ ततस्तृतीयरेखास्थो लब्धप्राक्स्मृतिरब्रवीत् ॥

अहं नदीतीरवासी गङ्गापुत्र इति स्मृतः ॥ १८ ॥

सर्वभूतकृपालोस्ते प्रश्रान्ममोद्धारोऽभूदिति दण्डवत्प्रणनाम । परपूरुषो गुरुर्द-
यादृष्ट्या तं ददर्श । स्पर्शस्पर्शाद्यथा लोहं स्वर्णमिव गुरुदृष्ट्या स पूतोऽभूत् ।
ततः शिष्यकरे दण्डं दत्त्वा सप्तरेखा लेखयामास । एकैकरेखायाः आक्रमस्वेति
गुरुणोक्तो हीनस्तथाऽकरोत् ॥ १३-१६ ॥ आद्यां गतं तं गुरुप्राह । क
ते जन्मेति । स आह मन्दोऽहमिति । द्वितीयां गत्वाहारण्यरक्षकः किरात-
जोऽहमिति । तृतीयां गतो लब्धस्मृतिराहाहं नदीतीरस्थो गङ्गापुत्र इति ।

तुर्यरेखागतः शूद्रजातीयोऽहं स्ववृत्तिगः ॥

स्वामिस्त्वया समाहृत इहेति पतितोऽवर्षीत् ॥ १९ ॥

ततः पञ्चमरेखास्थो ज्ञानी सन्प्राह जन्म मे ॥

वैश्यवंशेऽभवत्सोमदत्तो नाम मम प्रभो ॥ २० ॥

पृष्ठीं रेखां ततो गत्वा प्राहाहं क्षत्रवंशजः ॥

मम नाम प्रभो विद्धि गोदावरीति विश्रुतम् ॥ २१ ॥

सप्तमीस्थस्ततो वेदशास्त्रव्याकरणादिवित् ॥

अहं नाम्नाऽध्यापकोऽग्रजातीय इति सोऽवदत् ॥ २२ ॥

श्रीगुरुः प्राह तं वेदशास्त्रज्ञोऽसि यदा तदा ॥

वादार्यमागतावेतो विवादेन पराजहि ॥ २३ ॥

इत्युक्त्वा मन्त्रितं मस्म तदङ्गेप्वाक्षिपेत्त्रमुः ॥

ज्ञानज्योतिःप्रकाशोऽभूत्तत्क्षणं तस्य चान्तरे ॥ २४ ॥

वायसोऽपि यथा हंसः प्रगतो मानसं सरः ॥

तथा श्रीगुरुदृष्ट्यैव हीनोऽपि ज्ञानवानभूत् ॥ २५ ॥

तुर्था गत्वाऽऽह । शूद्रजातीयोऽहं स्ववृत्तिगः स्वामिस्त्वयाऽऽहृत आग-
तोऽस्मीति । पञ्चमी गत्वाऽऽह सोमदत्ताख्यो वैश्योऽहमिति । पृष्ठीं गत्वाऽऽह
गोदावरीसंज्ञः क्षत्रियोऽहमिति ॥ १७-२१ ॥ सप्तमीं गत्वाऽऽह । वेदशा-
स्त्रज्ञोऽध्यापकोऽग्रजातीयोऽहमिति । गुरुप्राह वेदशास्त्रज्ञोऽसि चेद्वादार्य-
मागतावेतो विवादेन पराजहीति । तदेहेऽभिमन्त्रितं मस्म चिक्षेप । तदा तस्य
ज्ञानप्रकाशोऽभूत् । मानससथे गतः काको हंस इव गुरुदृष्ट्या हीनोऽपि

त्रिमूर्तिस्वतीर्णोऽयं यो नृसिंहसरस्वती ॥
 तं पश्यति नृदृष्ट्या यः स नरो यात्यधोगतिम् ॥ २६ ॥
 एवं स वेदशास्त्रज्ञो भूत्वाऽपि पतितस्तदा ॥
 शृण्वतां विदुषामेष पपाठ ज्ञानवान्बहु ॥ २७ ॥
 यावागतौ विवादार्थं तौ भ्रातौ चकितौतराम् ॥
 हृच्छूलौ बधिरौ जाताववाचौ छिन्नजिह्ववत् ॥ २८ ॥
 भृशं प्रकम्पितौ तौ तु पतितौ गुरुपादयोः ॥
 ऊचतुर्वा (नीं) गतिः काऽतो वद स्वामिन्प्रकाशक ॥ २९ ॥
 अहो कृतो गुरुद्रोहो धिक्कृता ब्राह्मणा अपि ॥
 एवं गौरीरमणः स्वामिन्नवतीर्णः क्षमस्व भोः ॥ ३० ॥
 आवां हि तामसौ मायापाशसंवेष्टितौतराम् ॥
 न ज्ञातमत आवाभ्यां स्वरूपमपि ते स्फुटम् ॥ ३१ ॥
 एवं लीलया करोष्येव तृणमप्यद्रिमीश्वर ॥
 क्रोधदृष्ट्या पश्यसि चेदप्यद्रिर्मस्मसाद्भवेत् ॥ ३२ ॥

ज्ञानवानमूत । नृसिंहसरस्वती त्रिमूर्त्यवतारः । - तं नृदृष्ट्या यः पश्यति
 सोऽधो यायात् । स हीनोऽपि वेदशास्त्रज्ञो भूत्वा विदुषां शृण्वतां सर्व
 पपाठ । वादार्थमागतौ तौ भ्रातौ हृच्छूलार्दितौ बधिरौ मूकवज्जातौ
 कम्पितौ तौ गुरुपादयोः पतित्वोचतुर्वा (नीं) का गतिः । गुरुद्रोहः कृतः ।
 विप्रां धिक्कृताः । त्वं शिवोऽवतीर्णोऽसि । क्षमस्व ॥ २९-३० ॥ आवां
 तामसौ मायावेष्टितौ कृतो वां (नीं) ते स्वरूपज्ञानम् । त्वं लीलया तृणमप्यद्री-
 क्षतेपि । ते कुधाऽद्विरपि भस्मसाद्भवेत् । त्वं त्रिमूर्तिर्जगद्गुरुः । सत्त्वरजस्त-

रजसा सृजसीश त्वं विश्वं सत्त्वेन पासि च ॥
 तमसा हंसि तस्माद्धि त्वं त्रिमूर्तिर्जगद्गुरुः ॥ ३३ ॥
 आत्रयोर्न मतिः शक्ता तव माहात्म्यवर्णने ॥
 अतस्त्वं वां (नौ) कुरुद्धारं शरणासवरप्रद ॥ ३४ ॥
 इति ताम्भ्यां द्विजातिभ्यां स्तुतः श्रीगुरुरश्रवीत् ॥
 युवाभ्यां क्षोभितो भिक्षुः स त्रिविक्रमभारती ॥ ३५ ॥
 अन्येऽपि बह्वो दोषा अर्जिता निन्दिता द्विजाः ॥
 राक्षसं जन्म वां तेन भवेद्भोग्यं स्वकर्म हि ॥ ३६ ॥
 स्वस्पर्जितं स्वयं भोग्यं पापं पुण्यमथापि वा ॥
 न निष्कृतिर्विना भोगाद्यावत्कर्म न सद्गतिः ॥ ३७ ॥
 इति श्रीगुरुणा प्रोक्तौ पदलघौ तमूचतुः ॥
 कदा दुःस्वार्णवाद्स्मात्पारं यास्यावहे कथम् ॥ ३८ ॥
 प्राह श्रीगुरुनाथस्ती कृपाब्धिः शृणुतं द्विजौ ॥
 राक्षसत्वं द्वादशाब्दं युवयोर्हि भविष्यति ॥ ३९ ॥

भोगुणैः स्थितितृष्टिसंहारान्करोपि । त्वन्माहात्म्यवर्णने वां(नौ) न शक्तिः । हे
 शरणागतवरदात्रामुदरेति स्तुतो गुरुपह । युवाभ्यां त्रिविक्रमः क्षोभि-
 तोऽन्येऽपि दोषाः कृताः । द्विजा जिताधातो राक्षसी भवतम् । स्वार्जितं
 पुण्यं पापं च स्वयं भोग्यम् । नान्यथा निष्कृतिः सद्गतिश्च । विप्रौ गुरु-
 पदलघ्यावूचतुः । कदाऽस्माद्दुःस्वार्णवाद्दुद्धारः । श्रीगुरुः कृपयाऽऽह ।
 द्वादशान्दपर्यन्तं वो राक्षसत्वं भविष्यति ॥ ३१-३९ ॥ वां पश्चात्तापोऽ-

अनुतापो हि वां जातः शान्तरूपं ततो भवेत् ॥
 नारायणान्तर्गतं वाक्यं हि प्रथमं पठन् ॥ ४० ॥
 युवयोः पापसंशुद्धौ पर्यटन्द्भिज्ज एष्यति ॥
 अग्रवाक्योच्चारणतः सद्गतिर्वा भविष्यति ॥ ४१ ॥
 अधुना गच्छतं गङ्गासुपवेशार्हमेव तत् ॥
 स्थानं वामिति तौ प्रोक्तौ गुरुणा तौ तु जग्मतुः ॥ ४२ ॥
 ग्रामाद्दहिस्तु निर्गत्य जातौ हृच्छूलपीडितौ ॥
 क्षणान्नदीतटे यातौ द्विजौ तौ पञ्चवां गतौ ॥ ४३ ॥
 कर्मणः स्वकृतस्यान्यः फलं कोऽनुभविष्यति ॥
 अतस्तौ तामसौ जातौ विप्रावप्यात्मघातकौ ॥ ४४ ॥
 श्रीगुरोर्वचनं सत्यं भविष्यत्यन्यथा कथम् ॥
 राक्षसौ द्वादशाब्दांस्तौ भूत्वा सद्गतिमापतुः ॥ ४५ ॥
 नामधारकं शिष्यैवं नद्यै प्रस्थापितौ द्विजौ ॥
 पश्चाज्जातां कथां रम्यां पावनीमवधारय ॥ ४६ ॥

भूततः शान्तता भवेत् । भक्त्यापशुद्धौ नारायणानुवाकं पठन्द्भिज्ज एष्यति ।
 अग्रवाक्योच्चारणाद्वा सद्गतिर्भविष्यति ॥ ४०-४२ ॥ गङ्गास्थानं वामुचि-
 तम् । तत्र गच्छतम् । इत्युक्तौ तौ जग्मतुः । ग्रामाद्दहिर्गत्वा हृच्छूलार्दितौ
 तौ नदीं गत्वा मृतौ । कृतकर्मणः फलं कोऽन्योऽनुभविष्यति । गुरुवचः
 सत्यम् । आत्मघातकौ तामसौ तौ द्वादशाब्दात्राक्षसौ भूत्वा सद्गतिं गतौ ।
 हे नामधारक ततो मृतौ पावनीं कथां शृणु । हीनोऽपि विद्वान्भूत्वाऽतीतं

हीनोऽपि ब्रह्मविद्भूत्वा जन्मातीतं च सप्तमम् ॥
स्मृत्वा विप्रोऽस्मीति ततो निर्घारं व्यकरोत्स तु ॥४७॥

प्रणम्य श्रीगुरुं मक्त्या विनयावनतोऽब्रवीत् ॥
मायामयाज्ञानसमोज्योतीरूपोऽसि सद्गुरो ॥ ४८ ॥

विप्र आसं पुरा क्षिप्रं जातिहीनोऽभवं कथम् ॥
विस्तरात्कथय स्वामिस्त्रिकालज्ञ महामुने ॥ ४९ ॥

जन्मान्तरे हि को दोषो मया दुष्टधिया कृतः ॥
पिनाकिन्कथय स्वामिञ्छ्रीनृसिंहसरस्वति ॥ ५० ॥

इति तद्वचनं श्रुत्वा प्रकाशमवदत्तदा ॥
श्रीगुरुर्मगवांस्तप्ते प्रवक्ष्ये नामधारक ॥ ५१ ॥

तच्छाग्रतो वक्ष्यति वै सरस्वती
गाङ्गाघरियेन धृतः सरस्वती ॥
यस्यामृतप्रायचरित्रसेवना-
ज्ञानी भवेच्चेत्पतितः स पावनः ॥ ५२ ॥

सप्तमं जन्म स्मृत्वा विप्रोऽस्मीति निश्चित्य मक्त्या गुरुं प्रणम्य नम्र आह ।
हे सद्गुरो, त्वं मायान्धकारज्योतिः ॥ ४३-४८ ॥ पुरा विप्रोऽप्यहं कथं
जातिहीनोऽभवम् । महामुने, त्रिकालज्ञ, स्वामिन्विस्तराद्ब्रह्म । दुर्धिया
मया जन्मान्तरे को दोषः कृतः । हे स्वामिन्पिनाकिन्कथयेति श्रुत्वा
भगवान्स्फुटं प्राह । हे नामधारक, तप्ते वक्ष्ये । तद्ब्रह्माधरमुक्तो वक्ष्यति ।
एतच्चरितामृतसेवी ज्ञानी पतितश्च पूतो भवेत् ॥ पुण्यां सुपावन० यमेनस

पुण्यां सुपावनकथां कथयिष्यतीमां
 या राति संश्रवणमात्रत एव कामान् ॥
 धर्मार्थकामकचतुर्विधशुक्तिदात्री
 श्रात्रीयमेनस उताखिलभन्धधात्री ॥ ५३ ॥

उताखिलभन्धधात्री ॥ ४९-५३ ॥ इति चूर्णिकायां सप्तविंशो० ॥

(इति) श्रीसि० रूपेण सर० विर० नृसि० न्वितगु० यां
 श्रीगुरु० कर्म० सप्तविंशः (अध्यायः) ॥

आदितः श्लोकाः ॥ २८०८ ॥

॥ इति सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥

॥ अथ अष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

॥ श्रीदत्तात्रेयाय नमः ॥

नामधारक आहृदं कथां कथय मेऽग्रतः ॥

महोत्सवो मे मनसो यतः स्वाह्नी गुरोः कथाः ॥ १ ॥

सिद्ध ऊचे शृणुष्वार्य सत्कथां नामधारक ॥

सर्वे दोषाः प्रणश्यन्ति ज्ञानज्योतिरुदेष्यति ॥ २ ॥

श्रीगुरुः प्राह पतितं प्राकर्म परिपृच्छसि ॥

दृणु विस्तरतो बक्ष्ये यतथण्डालताऽऽमंता ॥ ३ ॥

गतिर्हि पुण्यपाषाभ्यां स्वार्जिताभ्यामूर्ध्वधो ॥

शृणु कर्मविपाकोक्तां नीचजन्मप्रदां गतिम् ॥ ४ ॥

अध्यायसारसंग्रहश्लोकोऽयम्—

अकथयदसावष्टाविंशो स्वकर्मनिपाकतो

विधिधकुगतिं हीनत्वातिं सचिद्गुणभवं ।

तदग्रहते प्रायश्चित्तं च कृच्छ्रजपादिकं

पतितमकरोद्भूमोऽज्ञ सा मनोहरिणी कथा ॥ १ ॥

नामधारक आहृदं कथां कथय । गुरुकथा स्वाह्नी अतो मे महोत्सवः ।
सिद्ध आह । शृणु । सर्वे दोषा नश्यन्ति ज्ञानमुदेष्यति ॥ १-२ ॥ श्रीगुरुः
पतितं प्राह । चण्डालयोनिप्रापकं कर्म शृणु । पुण्यपाषाभ्यामूर्ध्वधो गतिः

१ प्राप्ता २ स्वर्गे नरके च.

ब्रह्मक्षत्रविशः शूद्रा दुराचाररता यदि ॥
 प्रेत्य चण्डालयोनिं ते गमिष्यन्ति न संशयः ॥ ५ ॥
 ब्राह्मण्या व्यभिचारिण्याः शूद्रसङ्गाद्भवेत्सुतः ॥
 चण्डालसंज्ञः स पिण्ड एषा जातिस्तु षोडशी ॥ ६ ॥
 मूलजातिरियं ख्याता ये तत्प्रापकदोषिणः ॥
 ब्राह्मणाद्याश्चतुर्वर्णाः प्रेत्य चण्डालयोनिगाः ॥ ७ ॥
 विस्तरेण तु ते दोषा वक्ष्यन्ते हीनजन्मदाः ॥
 ब्राह्मणश्चेदनाचारः स तु चण्डालयोनिगः ॥ ८ ॥
 मातरं पितरं हित्वा गुरुं चान्यत्र तिष्ठति ॥
 द्विजश्चण्डालतामेति कुलस्त्रीहापकोऽपि च ॥ ९ ॥
 विहाय कुलदेवं यः पूजयत्यन्यदेवताम् ॥
 द्विजश्चण्डालतामेति योऽनृतं वक्ति सोऽपि च ॥ १० ॥
 जीवहिंसारतो यश्च कन्याविक्रयकृत्तथा ॥
 द्विजश्चण्डालतामेति योऽपि चानृतदिव्यकृत् ॥ ११ ॥

कर्मविपाके उक्तम् । ब्रह्मक्षत्रविशः शूद्राश्च दुराचाररताश्चेच्चण्डालतां याप्ति ।
 शूद्रसङ्गाद्ब्राह्मण्यां जातश्चण्डालः । एषा षोडशी जातिरियं मूलजाति-
 ब्राह्मणादीनां तन्जातिप्रापकदोषाञ्छृणु । अनाचारो ब्राह्मणो हीनजातिगः ।
 मातृपितृगुरुकुलस्त्रीत्यागी, कुलदेवं विहायान्यदेवपूजकोऽस्त्यवक्ता, जीव-

शूद्रहस्तेन योऽश्राति ब्राह्मणोऽश्वक्रयी च यः ॥

द्विजश्चण्डालतामेति शूद्रसम्पर्ककृत्सदा ॥ १२ ॥

शूद्रस्त्रीसङ्गकृन्नित्यं दासीसङ्गरतस्तया ॥

कृषा निहन्ति भाण्डानि दैवे पित्र्ये च कर्मणि ॥ १३ ॥

द्विजश्चण्डालतामेति स यश्चारण्यदाहकः ॥

गोवत्सयोर्यो विरहं स्वयमेव करोति च ॥ १४ ॥

विमक्तस्तिष्ठति त्यक्त्वा मातरं पितरं सुतान् ॥

द्विजश्चण्डालतामेति सत्यमेव न संशयः ॥ १५ ॥

वृषं समारोहयति यः शूद्राजं मुनक्ति यः ॥

द्विजश्चण्डालतामेति पतितां वहितः शृणु ॥ १६ ॥

श्राद्धादिकं न कुरुते तीर्थं गत्वाऽपि तत्र यः ॥

द्विजश्चण्डालतामेति तथा तीर्थप्रतिग्रही ॥ १७ ॥

स्वधर्मरहितो यस्तु कपिलागोपयस्तु यः ॥

असमर्प्यं देवाय स्वयं पिशति दुर्मतिः ॥ १८ ॥

हितारतः, कन्याक्रयी, मृषा दिव्यकृच्छूद्रहस्तेन भोक्ताऽश्वक्रयी ॥ १२-१२ ॥
 शूद्रीरतो, दासीरतो, दैवपित्र्यकर्मणि क्रोधेन भाण्डादिभक्ताऽरण्यदाहको,
 गोवत्सनियोगकृद्यश्च मातृपितृसुतांस्त्यक्त्वा विमक्तस्तिष्ठति, यो द्विजी
 वृषमारुह्य गच्छति, शूद्रान्मोक्ता, तीर्थादी गत्वा श्राद्धाद्यकर्ता, तीर्थ-
 प्रतिग्रही, स्वधर्मरहितः, ईश्वरायासमर्थ्य कपिलगोदुग्धपाता, शालग्रामा-

द्विजशृण्डालतामेति छिन्नैव तुलसीं तु यः ॥
 देवमर्चति शूद्रश्च यः शालग्राममर्चति ॥ १९ ॥
 मातापित्रोस्तु सेवां यो न करोति न पाति तौ ॥
 द्विजशृण्डालतामेति सप्तजन्माथवा कृमिः ॥ २० ॥
 योऽधिवेदनशास्त्रज्ञो विवाहान्यां हि योपितम् ॥
 पूर्वा परित्यजत्येव चण्डालो भवति ध्रुवम् ॥ २१ ॥
 योऽतिथिं श्रान्तमायान्तं ज्ञात्वाऽप्यभ्यस्य च श्रुतिम् ॥
 सुधिराद्भोजयत्येव चण्डालो भवति ध्रुवम् ॥ २२ ॥
 निन्दति ब्राह्मणं योग्यमयोग्यं पूजयत्यपि ॥
 परवृत्तिं हरत्येव चण्डालो भवति ध्रुवम् ॥ २३ ॥
 वापीक्षुपतडागभो लिङ्गपूजनमञ्जकः ॥
 ब्राह्मणालयभेदैव चण्डालो भवति ध्रुवम् ॥ २४ ॥
 विश्वासकृत्स्वामिगुरुद्विपत्नीन्यभिचारकृत् ॥
 मित्रस्त्रीसङ्गकृच्चैव चण्डालो भवति ध्रुवम् ॥ २५ ॥
 पत्न्योरेकतरां भेददृष्ट्या पश्यति यः क्षणे ॥
 नार्त्नं दत्तेऽतिथिम्यः स चण्डालो भवति ध्रुवम् ॥ २६ ॥

र्थमपि तुलसीलेप्ता, सेवामकृत्वापि मातापित्रोररक्षिता, यथान्यां भार्या-
 मुद्राद्य पूर्वा परित्यजति, आयान्तमतिथिं ज्ञात्वाऽपि वेदमभ्यस्य चिरे-
 णानदाता ॥ १३-२२ ॥ योग्यब्राह्मणनिन्दकोऽयोग्यपूजकः, परवृत्तिहर्ता,
 वापीक्षुपतडागदेवलिङ्गपूजाधिग्रहमङ्गकृद्विश्वासघातकृत्स्वामिगुरुद्विपत्नि-
 स्त्रीसङ्गकृद्द्रव्योर्भार्यायोः सत्योरेकतस्या वैषम्यकृदतिथये विलम्बेना-

सन्ध्याकाले च योऽश्राति प्रतिश्रुत्य वचोऽन्यथा ॥
 स्वकीयं कुरुतेऽप्येव चण्डालो भवति ध्रुवम् ॥ २७ ॥
 सन्ध्याकाले स्वपति यो दत्त्वा विप्राय गां पुनः ॥
 भूपालोऽपहरत्येव चण्डालो भवति ध्रुवम् ॥ २८ ॥
 दुष्टोत्तरं वैश्वदेवकाले योऽतियये वदेत् ॥
 दुरुक्त्या राति वाऽप्येव चण्डालो भवति ध्रुवम् ॥ २९ ॥
 गङ्गातीर्थं निन्दति य एकादस्यां भुनक्ति च ॥
 जहाति स्वामिनं पृथ्वे चण्डालो भवति ध्रुवम् ॥ ३० ॥
 व्रताहे पर्वसु दिवा स्त्रीसङ्गनिरतस्त्वृ यः ॥
 वेदाञ्छूद्राय रात्येव चण्डालो भवति ध्रुवम् ॥ ३१ ॥
 न श्राद्धं कुरुते काले पुण्यं कथयति स्वकम् ॥
 पान्यमेदकरश्चैव चण्डालो भवति ध्रुवम् ॥ ३२ ॥
 ग्रीष्मेऽरण्ये स्थापयति प्रपां यस्तस्य यत्नतः ॥
 विभ्रकर्ता भवेदेव चण्डालो भवति ध्रुवम् ॥ ३३ ॥

जहाता, संध्याकाले भोक्ता, प्रतिश्रुतवचनस्यान्यथा कर्ता, संध्याकाले
 शपिता, मूपो दत्तभूम्यपहर्ता, वैश्वदेवकालेऽभ्यागताय दुष्टोत्तरदाता,
 दुरुक्त्याऽज्जदाना, गङ्गादितीर्थनिन्दकः, एकादस्यां भोक्ता, रणे स्वामि-
 हापकः, व्रताहे पर्वसु दिवा च स्त्रीसङ्गकर्ता, शूद्राय वेदवक्ता ॥ २९-
 ३१ ॥ काले श्राद्धकर्ता, स्वपुण्यत्यापकः, पान्यमेदकर्ता, प्रपाविभ्र-

नाडीज्ञानाद्यविज्ञाय वैद्यकं यः करोति च ॥

अचिकित्स्यौषधं दत्ते चण्डालो भवति ध्रुवम् ॥ ३४ ॥

वेदमार्गं त्यजति यो जारणं मारणं तथा ॥

मोहनादि करोत्येव चण्डालो भवति ध्रुवम् ॥ ३५ ॥

गुरुं नरं वक्ति हरहरी निन्दति चार्चति ॥

देवतान्तरमप्येव चण्डालो भवति ध्रुवम् ॥ ३६ ॥

विप्रः क्षत्रञ्च विद् शूद्रो निजकर्म विहाय यः ॥

परकर्माश्रयत्येव चण्डालो भवति ध्रुवम् ॥ ३७ ॥

शूद्रान्मन्त्रं श्वचर्मस्थगङ्गाक्षीरोपमं तु यः ॥

प्रशूक्नाति द्विजः सैव चण्डालो भवति ध्रुवम् ॥ ३८ ॥

श्राद्धे पिण्डान्न दत्तेऽहो विधवास्त्रीरतोऽतिथिम् ॥

गालीर्दत्त्वा भोजयति स चण्डालो भवेद्ध्रुवम् ॥ ३९ ॥

मातृद्वेषी च यो दुष्टः पितृद्वेषी तथैव च ॥

गुरुद्वेषी च योऽप्येव चण्डालो भवति ध्रुवम् ॥ ४० ॥

कर्ता, नाडीज्ञानचिकित्साज्ञाने विनोपधदाता, वेदमार्गहापको, जारण-
मारणमोहनादिदृष्ट्वा, गुरुं नखुद्धवा द्रष्टा, देवतान्तरमभ्यर्च्यपि हरिहर-
निन्दकः, निजकर्मत्याजकः, परकर्मरतः, शूद्राच्छ्वचर्मस्थगङ्गाक्षीरोदक-
चमन्त्रप्रहीता, श्राद्धे पिण्डाद्यदाता, विधवारतोऽतिथये गालिदाता,
मातृपितृगुरुद्वेषी, यो गुरुनिन्दां श्रुत्वा हृष्यति, विप्रद्वेषा, बहस्यक्षस-

यो हृष्यति गुरोर्निन्दां श्रुत्वा वा द्वेष्टि भूसुरान् ॥
वेदचर्चाकरो विप्रो जायते ब्रह्मराक्षसः ॥ ४१ ॥

गुरुद्वैतमक्तोऽपि यो निन्दत्यन्यद्वैतम् ॥
सोऽपस्मारार्दितो नूनं मवेदारिष्यर्षादितः ॥ ४२ ॥

पितरौ च गुरुं त्यक्त्वा सुखार्थी यः पृथग्भवेत् ॥
बुरुडोदरजो भूत्वा महारोगेण युज्यते ॥ ४३ ॥

विप्रावमाननिरतो यो विप्रो वेददूषकः ॥
कर्मभ्रष्टो भवेदेव सूत्रकृच्छ्ररुजादितः ॥ ४४ ॥

यो वक्ति लोकमर्मस्पृगुच्चारयति दुष्कृतम् ॥
हृद्गमवान्तरे भूत्वा महाकष्टं मुनक्ति सः ॥ ४५ ॥

स्त्रियो गर्भान्पातयति बन्ध्यात्वं तस्य निश्चितम् ॥
तस्य पुत्रा मरिष्यन्ति न कार्यं गर्भपातनम् ॥ ४६ ॥

योनिमाग्नेश्चर्चाकृत एते सर्वे चण्डालयोनिगाः ॥३२-४१॥ गुरुद्वैत-
मक्तोऽन्यन्यदेवनिन्दकोऽपस्मारदारिष्यमाक् । मुखार्थं पितरौ गुरुं च
त्यक्त्वा यः पृथक्प्रति स बुरुडयोनिं गत्वा महाभोगार्दितो भविष्यति ।
विप्रावमानकृद्देददूषकः कर्मभ्रष्टश्च सूत्रकृच्छ्ररुजादितो मरिष्यति । लोक-
मर्मस्पृग्वक्त्रं दुष्कृतवक्त्रं च भवान्तरे हृद्गो महाकष्टभाक्च । गर्भपात-
कर्त्री बन्ध्या मृतबन्ध्या वा भविष्यति । द्याविनमपि धर्मशास्त्रादि न

धर्मशास्त्रपुराणादि न शृणोति कुदृष्टितः ॥
 बह्वन्नादं वीक्षते यो वधिरोऽन्धश्च जायते ॥ ४७ ॥
 तथा पतितमैत्रीकृद्दार्दभीं योनिमृच्छति ॥
 हीनादौपधसेवी च मृगयोनिं स गच्छति ॥ ४८ ॥
 करोति ब्रह्महत्यां यः क्षयरोगी स जायते ॥
 सुरां पिबति यो मूढः श्यावदन्तः स जायते ॥ ४९ ॥
 तथा सुवर्णहर्ताऽपि कुनखी च भवान्तरे ॥
 कुष्टी भवत्येष गुरुतल्पगामी तथैव च ॥ ५० ॥
 अश्वहन्ता च गोहन्ता भवेद्वन्ध्यस्तथैव च ॥
 योऽनुतप्तो भवेदेष दोषहीनो भवेत्खलु ॥ ५१ ॥
 पूर्वं भुवत्या स नरकांस्ततो रोगी भवान्तरे ॥
 विश्वासघात्यश्रवैरी वमनार्तो भविष्यति ॥ ५२ ॥
 योऽङ्गीकरोति निष्काश्य यत्नतः परसेवकम् ॥
 मुनक्ति यातनां घोरां स नरो बन्धनालये ॥ ५३ ॥

शृणोति बह्वन्नादं निन्दति च स वधिरोऽन्धश्च । पतितमैत्रीकृद्दार्दभीं
 योनिमेष्यति । हीनादौपधसेवी च मृगयोनिम् । ब्रह्महा क्षयरोगी, मद्यपः
 श्यावदन्तः, सुवर्णहर्ता कुनखी, गुरुतल्पगः कुष्टी ॥४७-५०॥ अश्व-
 गोहन्ताऽपुत्रः । यस्यानुतापो जातः स दोषहीनो भवेत् । पूर्वं पापभोगः
 पश्चाद्भवान्तरे रोगाः । विश्वासघातकृदश्रवैरी वान्तियुक्तश्च । परसेवकं
 निष्काश्याङ्गीकरोति स बन्धनालयेघोरायातनाभाक् ॥५१-५३॥ परस्त्री-

नरः स्त्रीचौर्यकर्ता यो नरकं याति दारुणम् ॥
 मतिहीनस्ततो भृत्वा क्लेशाननुमविष्यति ॥ ५४ ॥
 सपै निहन्ति यो दुष्टः सर्पयोनिं स गच्छति ॥
 एवं बहुविधा दोषा अथ चौर्यं प्रवृत्तिं ते ॥ ५५ ॥
 स्वर्णहर्ता भवेद्यस्तु प्रमेहव्याधियुग्मवेत् ॥
 यः पुस्तकापहर्ता स जन्मान्धोऽपि भविष्यति ॥ ५६ ॥
 वस्त्रापहर्ता पतितः श्वित्ररोगादितो भवेत् ॥
 गणद्रव्यापहर्ता च गण्डमालादितो भवेत् ॥ ५७ ॥
 श्वासोच्छ्वासादितस्यार्थं पामरोऽपहरत्यसौ ॥
 कारायां व्रथ्यत इति ब्रह्माण्डादिषु चोदितम् ॥ ५८ ॥
 परद्रव्यापहारी च परन्यासापहारकः ॥
 परद्वेषाऽप्यपुत्रत्वं गमिष्यति भवान्तरे ॥ ५९ ॥
 अन्नहर्ता नरो गुल्मव्याधिना पीडितो भवेत् ॥
 यो धान्यहारकः सोऽपि रक्तगात्रो भविष्यति ॥ ६० ॥

हर्ता दारुणनरकमाह । ततो मतिहीनः सन् क्लेशाननुमविष्यति ।
 सर्पहन्ता सर्पयोनिं ग इत्याद्या अनेकदोषाः । अथ चौर्यं शृणु । स्वर्णहर्ता
 प्रमेहव्याधियुक् । पुस्तकहर्ता जन्मान्धः । वस्त्रहर्ता पतितः श्वित्रो च ।
 गणद्रव्यहर्ता गण्डमालादितः । श्वासाद्यातुरद्रव्यहर्ता कारायां व्रथ्यत इति
 ब्रह्माण्डपुराणादिपुस्तकम् । परद्रव्यहर्ता, परन्यासहर्ता, परद्वेषा च,
 जन्मान्तरेऽपुत्रः ॥ ५४-५९ ॥ अन्नहर्ता गुल्मी, धान्यहर्ता रक्तगात्रः,

भविष्यति सुदुर्गन्धशरीरी तैलचौर्यकृत् ॥

ब्रह्मस्वान्यवधूहर्ता स भवेद्ब्रह्मराक्षसः ॥ ६१ ॥

रत्नमौक्तिकमाणिक्यमृत्स्वान्यपहरिष्यति ॥

नराधमः स पतति हीनजातिं गमिष्यति ॥ ६२ ॥

पत्रशाखाफलहरः खर्जूरोगार्दितो भवेत् ॥

॥ रक्तपक्षापि गोदेहरक्तपो जन्तुरुद्भवेत् ॥ ६३ ॥

कांस्यकार्पासलोहादितस्करो नरकं व्रजेत् ॥

ततो भवेच्छेतेतकुष्ठी सर्वत्रैवं विचारयेत् ॥ ६४ ॥

देवद्रव्यापहारी च देवकार्यविनाशकः ॥

॥ अभक्ष्यमक्षकश्चैव पाण्डुरोगार्दितो भवेत् ॥ ६५ ॥

परनिक्षेपहर्ता च सर्वदा शोकभाग्भवेत् ॥

जन्मान्तरं शृणु धनतस्करस्तृष्ट्योनिगः ॥ ६६ ॥

फलहर्ता वनचरो जलहर्ता च चातकः ॥

गृहोपकरणादाता काकजन्म स गच्छति ॥ ६७ ॥

तैलहृद्दुर्गन्धी, ब्रह्मस्वपरस्त्रीहर्ता ब्रह्मराक्षसः, मौक्तिकमाणिक्यादिहर्ता, हीनजातिगः, पत्रफलादिहृत्स्वर्णार्तिः, रक्ताशी गोदेहरक्तपजन्तुः, कांस्यकार्पासलोहादिहृत्स्वरकगामी ततः श्वेतकुष्ठी च ॥६०-६४॥ देव-द्रव्यहर्ता, देवकार्यघाती, अभक्ष्यमक्षकश्च, पाण्डुरोगी । परनिक्षेपहर्ता शोकभाक् । जन्मान्तरं शृणु । धनहृत् उष्ट्रः । फलहृद्वनचरः । जलहर्ता

- १। सर्पघाजन्मभागी स्यान्मधुहर्ता न संशयः ॥
 तथा गोरसहर्ता च कुष्ठरोगार्दितो भवेत् ॥ ६८ ॥
 जन्मान्तरप्रदा दोषाः पतितैश्च सहस्रशः ॥
 व्यभिचारप्रकरणं शान्तिपर्वस्थमुच्यते ॥ ६९ ॥
 परस्त्र्यालिङ्गको जन्मशतं श्वा जायते ध्रुवम् ॥
 सर्पजन्म ततो गत्वा दुःखभागी भविष्यति ॥ ७० ॥
 अन्धो भवति मूढोऽसौ परस्त्रीयोनिवीक्षकः ॥
 वन्धुस्त्रीसङ्गकर्ता यो गर्दभं जन्म गच्छति ॥ ७१ ॥
 ततो विहाय तज्जन्म सर्पयोनिं गमिष्यति ॥
 एवं पुनश्च नरकभागी स्याज्जारकर्मकृत् ॥ ७२ ॥
 १। मित्रसीमन्तिनीभोक्ता शुनो योनिं स गच्छति ॥
 मातुलस्त्रीसङ्गकर्ता स चापीह श्वयोनिमाक् ॥ ७३ ॥
 १। यो निरीक्षति दुर्बुद्ध्या परसीमन्तिनीमुखम् ॥
 चक्षुरोगी स भवति नात्र कार्या विचारणा ॥ ७४ ॥

चातकः । गृहोपकरणहर्ता काकः । मधुहन्माक्षिका । गोरसहृत्कुष्ठी ॥ ६९-
 ६८ ॥ एवं सहस्रशो जन्मान्तरदा दोषाः । शान्तिपर्वोक्तं व्यभिचारफलं
 शृणु । परस्त्र्यालिङ्गनाज्जन्मशतं श्वयोनिः, ततोऽतिदुःखदं, सर्पजन्म ॥
 कुष्ठरोगा परस्त्रीयोनिवीक्षकोऽन्धः । वन्धुस्त्रीगो गर्दभस्ततः सर्पश्च । जार-
 कर्मकृन्नरकभागी । मित्रस्त्रीमुखश्च । मातुलस्त्रीमुखश्चः । दुर्बुद्ध्या परस्त्री-

योऽपि गच्छति विप्रस्य स्त्रियं शूद्रोऽपि सन्त्स्वयम् ॥
 ताबुभौ हि महापापौ कृमिर्त्वं च गमिष्यतः ॥ ७५ ॥

यस्यास्तु शूद्रसम्पर्कः सर्वदा दुर्मगा तु सा ॥
 भविष्यति महादोषाच्छुनीह व्यभिचारिणी ॥ ७६ ॥

एवं श्रीगुरुणा प्रोक्तं पतिताय यथायथम् ॥
 श्रुत्वा तदैव पप्रच्छ तं त्रिविक्रमभारती ॥ ७७ ॥

स्वामिन्प्रकथिता धर्माः सकलास्ते च मे श्रुताः ॥
 कदाचित्पापमुद्भूतं कथं नाशं गमिष्यति ॥ ७८ ॥

गुरुस्त्रिविक्रमं प्राह प्रायश्चित्तविधिं शृणु ॥
 पश्चात्तापो भवेद्यस्य तस्य पापं प्रणश्यति ॥ ७९ ॥

महापापं यदि कृतं तदन्तःकरणे स्थितम् ॥
 तस्य कर्मविपाकोक्तं प्रायश्चित्तमिदं शृणु ॥ ८० ॥

मुखद्रष्टा नेत्ररोगी । शूद्ररता विप्रस्त्री ॥ शूद्रधोभौ कृमियोनिं गमिष्यतः ॥ ६९-७५ ॥ सदा शूद्रसंसर्गकृद्दुर्मगा । व्यभिचारिणी तु शुनी । एवं गुरुराक्यं श्रुत्वा त्रिविक्रमोऽपृच्छत् ॥ ७६-७७ ॥ स्वामिन्धर्माः प्रकाशिताः । कदाचित्पापं जातं चेत्कथं तच्छान्तिः । गुरुराह । प्रायश्चित्तविधिं शृणु । पश्चात्तापयेत्पापं नश्यति । कृतं महापापं हृदि उग्रं चेत्कर्मविपाकोक्तं प्रायश्चित्तं शृणु । मुनिप्रोक्तानि तदि-

प्रायश्चित्तविधानानि मुनिप्रोक्तानि भूरिशः ॥
 बहुप्रकाराणि सन्ति तन्मध्ये मे मतं शृणु ॥ ८१ ॥
 ब्रह्मदण्डः पापखण्डः पुरा देयः सदस्यथ ॥
 गोवृषात्मा तदर्धो वा शक्त्याऽब्दादि चरेत्ततः ॥ ८२ ॥
 धेनोरमाघे निष्कोऽर्ष्यस्तदर्धं पाद एव वा ॥
 शक्त्या कृच्छ्रा अनुष्ठेयाः स्थूलसूक्ष्माद्ययोगतः ॥ ८३ ॥
 अज्ञानकृतपापं तु पश्चात्तापेन नश्यति ॥
 गुरुस्तेत्रापरस्यायं निवारयति सहुरुः ॥ ८४ ॥
 गुह्यामात्रस्वर्णदानं तीर्थयात्रा द्वियोजना ॥
 सौम्यपातकनाशाय योजनीया द्विजातिभिः ॥ ८५ ॥
 पापं स्त्रीपुंसयोर्मध्ये कृतमेकतरेण चेत् ॥
 लिप्येते द्वावपि ततः प्रायश्चित्तं द्वयोर्मतम् ॥ ८६ ॥
 सामान्यपापनाशार्थं प्रकारोऽन्यो मुनीरितः ॥
 गायत्र्ययुतजाप्येन गायत्रीकृच्छ्र उच्यते ॥ ८७ ॥

धानानि बहूनि तत्र मे मतं शृणु । पूर्वं सदसि गोवृषनिष्कयरूपो
 ब्रह्मदण्डः स्थाप्यः । तत्र परिषदुक्तं शक्त्याऽब्दादि चरेत्, धेनवो वा
 देयास्तदमात्रे निष्कं तदर्धं पादो वा । स्थूलसूक्ष्मापानुसारेण कृच्छ्रा
 अनुष्ठेयाः । अज्ञानकृतपापे पश्चात्तापो गुरुस्तेत्रा वा कार्या । सौम्यपापे
 गुह्यामात्रस्वर्णदानम् । योजनपर्यन्तं तीर्थयात्रा । स्त्रीपुंसयोरेकतराघेऽपि
 द्वयोः प्रायश्चित्तम् ॥ ७८-८६ ॥ सामान्यपापनाशार्थं अयुतगायत्रीजपः,

सहस्रवारमाज्येन गायत्र्याऽपि हुनेत्तथा ॥
 स्वशाखावेदपाठाद्वा कृच्छ्रसिद्धिस्त्रिविक्रम ॥ ८८ ॥
 कृच्छ्रसंख्या यत्र तत्र प्राजापत्यो हि गृह्यते ॥
 एकमक्तेन नक्तेनायाचितेनोपवासतः ॥ ८९ ॥
 त्र्यहं त्र्यहं क्रमेणैव प्राजापत्यो द्विपंद्दिनैः ॥
 श्रीगुरुस्मरणाद्यापि सामान्यदुरितक्षयः ॥ ९० ॥
 कृच्छ्रातिकृच्छ्रानुष्ठानात्पापक्षय उदाहृतः ॥
 अज्ञानोत्थापनाशोऽपि भोःसुनेऽवहितः शृणु ॥ ९१ ॥
 अघात्पञ्चदशप्रासान् दिवा द्वादश निश्यपि ॥
 अथवाऽयाचितानस्याष्टाष्टप्रासाशनाच्छुचिः ॥ ९२ ॥
 मासमात्रं चरेदेवं सौम्यपातकनाशनम् ॥
 प्रत्यहं चाञ्जलिमितमन्नं भोज्यं ततः शुचिः ॥ ९३ ॥
 उपवासस्त्र्यहं कार्यो घृतं वा त्रिदिनं पिबेत् ॥
 एतेनाप्यघनाशः स्यात्प्रकारोऽन्योऽपि चोच्यते ॥ ९४ ॥

गायत्र्या सहस्रमाज्याहुतयो वा स्वशाखावेदपाठो वा कृच्छ्रसिद्धिः ।
 कृच्छ्रसंख्यायां प्राजापत्यो ब्राह्मणः । क्रमात्त्र्यहमेकमक्तेनत्वायाचितानुक्त्या
 द्वादशादिनैः प्राजापत्यः । श्रीगुरुस्मरणात्सामान्यपापक्षयः । कृच्छ्राति-
 कृच्छ्रानुष्ठानादज्ञातपापक्षयः । मासमात्रं दिवा पञ्चदश रात्रौ द्वादश
 प्रासा भोज्याः । अयाचितानस्यार्थं अष्टौ वाऽतः सौम्यपापनाशोऽ
 ञ्जलिमितं वाऽन्नं भोज्यम् । त्र्यहमुपवासस्त्र्यहं घृताशनं पापहन्तु । त्र्यहं

ज्यहं घृतं ज्यहं क्षीरं ज्यहं वायुं च भक्षयेत् ॥
 त्रिसप्तोहं पिबेत्क्षीरं पापनाशो भविष्यति ॥ ९५ ॥
 अशक्तो यदि वा पापी तस्य व्रतमिदं स्मृतम् ॥
 तिलाशनाच्चोपवासो यद्वा धानाशनादपि ॥ ९६ ॥
 पर्णकृच्छ्रं चरेच्छक्तः पिबेत्प्रतिदिनं मृदा ॥
 शुद्धपर्णोदयिन्दुंश्च पश्चात्तापाच्छुचिर्मवेत् ॥ ९७ ॥
 अश्वत्थविल्वकमलकुशदूर्वादकाशनात् ॥
 सप्ताहं पर्णकृच्छ्रोऽयं पातकान्तक उच्यते ॥ ९८ ॥
 अथवाऽन्यः प्रकारोऽयं कुर्याच्चान्द्रायणव्रतम् ॥
 कुक्कुटाण्डमितान् ग्रासान्वर्धमानान्ति सते चरेत् ॥ ९९ ॥
 न्हासयेत्कृष्णपक्षे च पूर्णिमास्यां क्रमेण तु ॥
 ग्रासाः पञ्चदशामायामुपवासो विद्वानतः ॥ १०० ॥
 सभायां सत्यमेवोक्त्वा पश्चात्तापेन यो नरः ॥
 प्रायश्चित्तं चरेद्भक्त्या तस्य पापलयो भवेत् ॥ १ ॥

घृतं, ज्यहं दुग्धं, ज्यहं वायुं च भक्षयेद्वा ॥८७-९९॥ ज्यहं क्षीरा-
 शनाद्वाऽवनशोऽशक्तस्य तिलाशनात्पापनाशः । शक्तश्चेत्पश्चात्तापेन
 पर्णकृच्छ्रं चरेत्समाहम् । विल्वान्श्वत्थाञ्जकुशदूर्वादकाशनं पर्णकृच्छ्रः ।
 चान्द्रायणं वा कार्यम् । शुक्ले कुक्कुटाण्डमितान्ग्रासान्वर्धयेत् ॥९६-९९॥
 कृष्णे न्हासयेदेवं पूर्णिमायां ग्रासाः पञ्चदशामायामुपोषणमिति ॥१००॥
 सभायां सत्यमेवोक्त्वा तदुक्तं प्रायश्चित्तं भक्त्याऽऽचरणाच्छुद्धिः । तीर्थयात्रां

तीर्थयात्रा पवित्राऽथ वक्ष्यते पापहारिणी ॥
 वाराणसीस्नानमात्रात्सर्वपापक्षयो भवेत् ॥ २ ॥
 अन्यतीर्थे नरो गत्वा गायत्रीजपमाचरेत् ॥
 सहस्रकृत्वः पापस्य लपोऽगस्त्यस्य वाक्यतः ॥ ३ ॥
 सेतुबन्धसमीपे तु समुद्रस्नानतो नृणाम् ॥
 भ्रूणहत्याविनाशश्च कृतघ्नाघघनाशनम् ॥ ४ ॥
 विधिपूर्वं शुचिस्तत्र कोटिगायत्रिकाजपात् ॥
 ब्रह्महत्यादिपापानां विनाशः स्यात् त्रिविक्रम ॥ ५ ॥
 लक्षगायत्रिकाजाप्यात्सुरापानाघनाशनम् ॥
 स्वर्णहर्ता सप्तलक्षगायत्रीजपतः शुचिः ॥ ६ ॥
 तथा गायत्र्यष्टलक्षजपतो गुरुतल्पगः ॥
 शुद्धोऽथ वेदपाठान्च शुद्धिं वक्ष्ये त्रिविक्रम ॥ ७ ॥
 पात्रमानीजपश्चापि ब्रह्महत्यादिपापहृत् ॥
 मासमात्रं तथैवेन्द्रं मित्रं मन्त्रजपादपि ॥ ८ ॥

श्रुत्वा । मासमात्रं वाराणसीस्नानात्सर्वपापक्षयः । तथाऽन्यतीर्थेऽगस्त्य-
 वचनात्सहस्रगायत्रीजपाच्छुद्धिः । सेतुबन्धे समुद्रस्नानाद्भ्रूणहत्याकृतघ्ना-
 दिपापनाशः ॥ १-४ ॥ तत्र विधिवत्कोटिगायत्रीजपाद्ब्रह्महत्यादिनाशः ।
 लक्षगायत्रीजपात्सुरापशुद्धिः । सप्तलक्षगायत्रीजपात्स्वर्णहर्तृशुद्धिः । अष्ट-
 लक्षगायत्रीजपाद्गुरुतल्पगशुद्धिः । मन्त्रजपाच्छुद्धिं श्रुत्वा । पात्रमानीजपाद्-
 ब्रह्महत्यानाशः । मासमात्रमिन्द्रमित्रमिति जपादपि तथा । शान्तिसूक्तात्

सुरापानादिपापानां लयः स्याच्छान्तिसूक्ततः ॥
शुचिः शौनःशेषसूक्तजपेनापि सुवर्णहृत् ॥ ९ ॥
मासमात्रं हविष्याशी शान्तिसूक्तं सदा पठेत् ॥
गुरुतत्त्वादिपापानि नश्यन्त्येव न संशयः ॥ ११० ॥
पण्मासं पञ्चमासं वा मिताहारो हि पूरुषः ॥
शुद्धः पञ्चमहापापात्पुंसूक्तंजपतो भवेत् ॥ ११ ॥
तथैव भक्तिपूर्वं च त्रिसुपर्णजपादपि ॥
समस्तपापविलयो भवत्येव त्रिविक्रम ॥ १२ ॥
नारायणोपनिषदं भक्तिपूर्वं जपेत्तु यः ॥
तस्य प्रणश्यन्ति पञ्चमहापापानि निश्चितम् ॥ १३ ॥
त्रिपद्या अपि गायत्र्या जपतोऽघं प्रणश्यति ॥
सप्तजन्मोद्भवं चापि चाघमर्षणसूक्ततः ॥ १४ ॥
भक्तिपूर्वं विष्णुसूक्तं जपतां च त्रिविक्रम ॥
सप्तजन्मार्जितं पापं प्रणश्यत्येव निश्चितम् ॥ १५ ॥

सुरापानाद्यप्रलय । शुन शेषसूक्तजपात्स्वर्णहर्तृशुद्धि । मासमात्र हवि
ष्याशी शान्तिक पठेत् । ततो गुरुतत्त्वादिशुद्धि । पञ्चमहापापी
पञ्चमासान्पण्मासान्वा मिताहार पुसूक्त जपेत्तत शुद्धि । तथा भक्त्या
त्रिसुपर्णजपात्सर्वपापनाश । भक्त्या नारायणोपनिषत्पाठत्पञ्चमहापाप-
नाश ॥ ९ १३ ॥ गायत्रीजपात्सर्वपापनाशोऽघमर्षणसूक्तजपाच्च सप्त-
जन्मपापनाश । भक्त्या त्रिणुसूक्तजपादपि तथा । अज्ञातदोषनाशार्थ

अज्ञानकृतदोषादिनाशार्थं चान्यदुच्यते ॥

पञ्चगव्याशनं कुर्यादनुत्तमः शुचिर्भवेत् ॥ १६ ॥

गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दध्याज्यं सकुशोदकम् ॥

एकीकृत्य पिबेत्पूर्वं दिने चोपोषणं चरेत् ॥ १७ ॥

गोमूत्रं नीलवर्णायाः कृष्णाया गोमयं तथा ॥

क्षीरञ्च ताम्रवर्णायाः श्वेताया दधि चैव हि ॥ १८ ॥

फपिलाया घृतं ग्राह्यं पञ्चगव्यं यथोक्तं वत् ॥

सम्पाद्य मन्त्रपूर्वं तदेकीकुर्यात्प्रमाणतः ॥ १९ ॥

प्रस्थमात्रं तु गोमूत्रमङ्गुष्ठार्धं तु गोमयम् ॥

सप्तप्रस्थमितं क्षीरं प्रस्थत्रयमितं दधि ॥ १२० ॥

प्रस्थमात्रं घृतं ग्राह्यं तावद्मोदकं तथा ॥

प्रत्येकं तु यथामन्त्रमेकीकुर्यात्सुभाजने ॥ २१ ॥

सकुशोदकमेतत्प्राग्जुहुयाच्च यथाविधि ॥

इरावतीति मन्त्रेण तथेदं विष्णुरित्युक्त्वा ॥ २२ ॥

पञ्चगव्यं पिबेदनुतापाच्छुद्धिः । पूर्वदिने उपोष्य नीलधेनोः प्रस्थमात्रं मूत्रं, कृष्णाया अङ्गुष्ठार्धं गोमयं, ताम्रायाः सप्तप्रस्थमितं क्षीरं, श्वेतायाः प्रस्थत्रयमितं दधि, फपिलायाः प्रस्थमितं घृतं, तावद्-मोदकं च पात्रे एकीकृत्येरावतीदविष्णुर्मनस्तोके प्रजापत एभिर्गन्धैः

ततो मानस्तोक इति प्रजापत इतीति च ॥
 गायत्र्या चोद्धारपूर्वं हुनेद्व्याहृतिभिस्तथा ॥ २३ ॥
 एवं हुत्वा पञ्चगव्यमनुत्ततस्ततः पित्रेत् ॥
 यस्त्रगस्थिगतं पापमिति मंत्रेण शुच्यति ॥ २४ ॥
 एता गाधो न लभ्यन्ते चेन्मुख्या कपिला मता ॥
 यद्दर्शनादोपलयः कपिला तत उत्तमा ॥ २५ ॥
 सर्वेभ्योऽपि च पापेभ्यो महापापानि पञ्च तु ॥
 चत्वारः पापकर्तारस्तत्संसर्गी च पञ्चमः ॥ २६ ॥
 ब्रह्महा च सुरापेयी गुरुतल्परतस्तथा ॥
 स्वर्णहर्ता तुरीयश्च तत्संसर्गी च षष्ठमः ॥ २७ ॥
 अन्यानि चोपपापानि लघुपापानि चापि च ॥
 एभ्यो दुष्परिहाराणि महापापानि पञ्च तु ॥ २८ ॥
 अघान्पेतानि जातानि प्रायश्चित्तेन शोधयेत् ॥
 अनुग्रहात्पुनीतः स्यान्महाघोऽपि जगद्गुरोः ॥ २९ ॥

गायत्र्या सप्रणवव्याहृतिभिश्च हुत्वा ॥१४-२३॥ अनुत्ततो 'पञ्चगस्थि'
 इत्यनेन पित्रेच्छुद्धौ मन्त्रेत् । उक्तवर्णगोऽलाभे दर्शनादोपहृष्ट्या उत्तमायाः
 कपिलायाः पञ्चगव्यं ग्राह्यं ॥२४-२५॥ ब्रह्महा, सुरापे, गुरुतल्पगः,
 स्वर्णस्तोयी चेति सर्वपापिभ्योऽपि महापातकिनस्तत्संसर्गी च तत्तमाः ।
 उपपापलघुपापेभ्य एतानि पञ्चमहापापानि दुष्परिहाराणि । पापं प्रायश्चित्तेन
 शोधयेत् । सद्गुर्वनुग्रहान्माहापापलयः । स्वधर्मनिरतत्वेद्ब्रह्मविप्रानुग्रहादपि

यो विप्रो वेदशास्त्रज्ञः स्वधर्मनिरतः शुचिः ॥
 तस्यानुग्रहतः पापी पुनीतो भवति द्रुतम् ॥ १३० ॥
 इति त्रिविक्रमायोक्तः प्रायश्चित्तविधिस्त्वयम् ॥
 गुरुणा ब्राह्मणास्तुष्टा ऊचुर्ज्ञानं प्रकाशितम् ॥ ३१ ॥
 श्रीगुरुः पतितं प्राह विप्रोऽभूः पूर्वजन्मनि ॥
 गुरुमातापितृद्वेषादियं चण्डालताऽऽगत ॥ ३२ ॥
 अयं वक्ष्यामि ते शुद्धिं सङ्गमे मासमात्रतः ॥
 स्नानादोषान्विहाय त्वं भूयो विप्रो भविष्यसि ॥ ३३ ॥
 पतितः प्राह भोः स्वामिन्दर्शनं मेऽभवत्तत्र ॥
 तेन शुद्धोऽस्मि काकोऽपि हंसः स्यान्मानसे यथा ३४
 तथैव त्वद्दृष्टिमात्रात्पवित्रोऽस्मि न संशयः ॥
 अतो मां तारय स्वामिञ्शरणागततरक्षक ॥ ३५ ॥
 स्पर्शस्पर्शाद्यथा लोहं स्वर्णं भवति तत्क्षणम् ॥
 तत्पुनर्लोहतां यायात्कर्यं स्वामिञ्जगद्गुरो ॥ ३६ ॥

शुद्धिः । इति श्रीगुरुक्तं श्रुत्वा विप्रास्तुष्टा ऊचुर्ज्ञानं प्रकाशितमिति ।
 श्रीगुरुः पतितं प्राह । पूर्वं मातापितृद्वेषाच्चण्डालोऽभूः ॥ २९-३२ ॥ अथ
 शुद्धिं शृणु । मासमात्रं सङ्गमध्वानादोषान्विहाय पुनर्विप्रो भविष्यसि । स
 आह । स्वामिस्ते दर्शनाच्छुद्धोऽस्मि । यथा मानससतेमतः काको हंसो
 भवति तथा ते दृष्ट्या पूतोऽस्मि न संशयः । स्वामिन् शरणागततारकातो
 मां पाहि । स्पर्शस्पर्शाद्दोहं स्वर्णं भूत्वा पुनर्लोहं भवति किम् ? ।

त्वद्दृष्ट्यमृतसंस्पर्शाज्ज्ञानी जातोऽस्मि सर्ववित् ॥
 अभिमन्त्र्यैव विप्राणां मध्ये मां योजय प्रभो ॥ ३७ ॥
 इति तस्य वचः श्रुत्वा श्रीगुरुः प्रहसञ्जगौ ॥
 देहस्ते जातिहीनोऽयं कस्त्वा विप्रं वदिष्यति ॥ ३८ ॥
 हीनरेतोरक्तयोगाज्जातोऽयं तत्रं वर्धितः ॥
 देहः कथं स विप्रः स्यात्तत्र निन्दास्पद वचः ॥ ३९ ॥
 पुरा क्षत्रो गाधिपुत्रो विश्वामित्रोऽपिलश्रुतः ॥
 पवित्रोऽपि स चात्मानं त्रिप्रं कर्तुं समुद्यतः ॥ ४० ॥
 अनेकशतवर्षाणि ह्येतेन न तपोऽतपत् ॥
 तपोरलाञ्छिक्कीर्षुः स स्वस्य ब्रह्मर्पितां सुधीः ॥ ४१ ॥
 स इन्द्रादिसुरांस्तत्र प्रार्थयामास भूरिशः ॥
 † ब्रह्मर्पित्वं हि मे दातुं समर्था यूयमित्यपि ॥ ४२ ॥
 देवा ऊचुर्हि तेऽस्माकं वसिष्ठो गुरुरुत्तमः ॥
 अङ्गीकरिष्यति स वा एतच्चेत्सम्मतं हि नः ॥ ४३ ॥

स्यामिन् जगद्गुरो, त्वद्दृष्ट्या भूतोऽस्मि । सर्वज्ञ प्रभो, ज्ञानिन मानभिमन्त्र्य
 विप्रैर्योजयेति श्रुत्वा गुरुर्हसन्नाह । हीन एतां विप्र इति को वदेत् । हीन-
 रक्तरेतोयोगाज्जातस्तत्र वृद्धश्च कथं विप्र स्यादिदं ते वाक्यं निन्दास्पदम् ।
 पुरा गाधिराजपुत्रो विश्वामित्र आत्मानं ब्रह्मर्पि कर्तुमुद्यत ॥ ३३ ४० ॥
 अनेकवर्षकृतात् तपोऽतपत् स्वस्य ब्रह्मर्पित्वं चिकीर्षु समर्था यूयं मे
 ब्रह्मर्पित्वं दातुमर्हथेतीन्द्रादिदेवा प्रार्थयामास । तस्मिन् नो मताद्दृष्टिगुरो-

विश्वामित्रस्तथेत्युक्त्वा वसिष्ठं प्राप्य चाब्रवीत् ॥
 बहुकालं तपस्तप्तं ब्रह्मर्षिं कुरु मां प्रमो ॥ ४४ ॥
 वसिष्ठः प्राह तं क्षत्र विश्वामित्रापवित्रजम् ॥
 देहं त्यक्त्वाऽऽर्षवंशे त्वं लभस्व जनिमुत्तमाम् ॥ ४५ ॥
 ततस्ते व्रतवन्धान्ते गायत्रीबोधतो भवेत् ॥
 ब्रह्मर्षित्वं सर्वमान्यं प्रलयेनापि नाधुना ॥ ४६ ॥
 वसिष्ठेनेति प्रत्युक्तो विश्वामित्रोऽतिकोपनः ॥
 तदा तस्य वसिष्ठस्य शतं पुत्राञ्जघान सः ॥ ४७ ॥
 ब्रह्मज्ञानी वसिष्ठः स तथाऽपि न तमोऽभजत् ॥
 नापि ब्रह्मर्षितां तस्मै विश्वामित्राय सोऽर्षयत् ॥ ४८ ॥
 एकस्मिन्दिवसेऽथापि विश्वामित्रोऽतिकोपनः ॥
 हस्ते पर्वतमादाय वसिष्ठं हन्तुमागतः ॥ ४९ ॥
 तावद्विवेकी भूत्वा स स्वगतं प्राह घातये ॥
 वसिष्ठं चेन्न मां कोऽपि ब्रह्मर्षिमिति वै वदेत् ॥ १५० ॥

स्तत्स्थीकुर्विति । तथेति स वसिष्ठमेत्याह । बहुकालं तपस्तप्तं मां ब्रह्मर्षिं
 कुरु । वसिष्ठ आह । हे क्षत्रियापवित्र विश्वामित्रेदं देहं त्यक्त्वा विप्रकुले
 भूत्वा व्रतवन्धाप्रायत्रीं लब्ध्वा मान्यो ब्रह्मर्षिर्भविष्यसि । यत्नादपि
 नाधुनेति श्रुत्वा स कुपितो वसिष्ठस्य पुत्रशतं जघान । तथाऽपि वसिष्ठो
 न तमोऽभनन्नापि ब्रह्मर्षित्वं ददौ । ततः कोपाद्वासिष्ठं हन्तुं पर्वतं गृहीत्वा
 यावत्प्रवृत्तः ॥ ४१-४९ ॥ तावद्विवेकी भूत्वाऽऽह । वसिष्ठे हते न मां

वसिष्ठवाक्यानुसारी देवर्षीणां गणः खलु ॥
 अतो वसिष्ठहननात्कोऽपि नाङ्गीकरिष्यति ॥ ५१ ॥
 वसिष्ठोऽयं मुनिवरो महादोपो वधोऽस्य हि ॥
 इत्युक्त्वा स्वकरस्यं स गिरिं तत्याज दूरतः ॥ ५२ ॥-
 अनुत्तप्तः स मनसा वसिष्ठं शरणं ययौ ॥
 सन्वोषयामास मुनिस्तदा राजर्षे इत्यमुम् ॥ ५३ ॥
 विश्वामित्रः प्राह तुष्टः सत्यं ते वचनं मुने ॥
 ब्रह्मर्षित्वं हि मे देहि स्वीकुर्वन्न च मेऽधुना ॥ ५४ ॥
 वसिष्ठः प्राह सन्तुष्टस्त्वं सूर्यकिरणैरमुम् ॥
 देहं दग्ध्वा नूतनवत्पुनर्दर्शय तापस ॥ ५५ ॥
 अङ्गीकृत्य तथेत्येष विश्वामित्रस्तपोऽतपत् ॥
 तपसा सूर्यगोभिश्च तद्देहो भस्मसादभूत् ॥ ५६ ॥
 अनुष्ठानसमर्थोऽसौ विश्वामित्रोऽपि नूतनवत् ॥
 तपोलब्धं दिव्यदेहं दधार सुरपूजितः ॥ ५७ ॥

कोऽपि ब्रह्मर्षिं वदेदेतदनुसारिणो देवर्षयोऽतोऽस्य हनने महादोष इति
 गिरिं त्यक्त्वाऽनुत्ततो वसिष्ठं शरणं ययौ । स राजर्षे इति प्राह । तुष्टो
 विश्वामित्र आह । ते वचः सत्यम् । ब्रह्मर्षित्वं मे देहि । वसिष्ठ आह ।
 सूर्यकिरणैस्तपसाऽमुं देहं दग्ध्वा नूतनवदन्यं दर्शय । स तथेत्यङ्गीकृत्य
 तपसा सूर्यकिरणैः देहं दग्ध्वाऽनुष्ठानसामर्थ्यान्नूतनं दिव्यदेहं दधौ । ततः

ततस्तं ज्ञानिनं विश्वामित्रं ब्रह्मर्षिमेव हि ॥
 मन्यन्ते स्म त्रिभुवने प्रख्यातोऽभूत्स यत्नतः ॥ ५८ ॥
 का कथा तव तस्मात्त्वं विसृज्येदं कलेत्ररम् ॥
 जन्मान्तरेऽनुत्तमत्वाद्धिप्र एव भविष्यसि ॥ ५९ ॥
 इति श्रीगुरुणा प्रोक्तः पतितः स चरेति च ॥
 भूयोऽप्युक्तो लब्धसुखो भूयो नैच्छत्स हीनताम् १६०
 लब्धं निधानं दरिद्रः परित्यक्तुं किमिच्छति ॥
 लब्धमप्यमृतं मर्त्यः परित्यक्तुं किमिच्छति ॥ ६१ ॥
 किंवाऽतिक्षुधिता गौस्तु सुधांसं प्राप्य दैवतः ॥
 मनसाऽपि ततो गन्तुं नाभिकांक्षति सर्वथा ॥ ६२ ॥
 एवं स पतितो लब्ध्वा ज्ञानराशिं ततोऽन्यतः ॥
 नैच्छत्स्वमन्दिरं गन्तुमात्मानं मेव उद्द्विजम् ॥ ६३ ॥
 अत्रान्तरे तस्य भार्या ससुता च समागता ॥
 तं प्रेक्ष्य तादृशं प्रोच उन्मत्तोऽयमभूत्किमु ॥ ६४ ॥

पूजितं ह्यं विश्वामित्रं ब्रह्मर्षिं लोको भुञ्जे मेने । तव का कथाऽनुत्तम-
 च्चात्त्वं ब्रह्मेदं त्यक्त्वा जन्मान्तरे विप्रो भविष्यसि ॥५०-५९॥ इतो
 गच्छेति पुनः पुनस्ततोऽपि लब्धसुखः ॥ नीचत्वं नैच्छत् । लब्धं धनं
 रक्षस्व्यक्तुमिच्छति किं ? मलोऽमृतं त्यक्तुमिच्छेत्किं ? क्षुधिता गौर्देवाहृद्वं
 सुधांसं त्यक्त्वा मनसाऽपि गन्तुमिच्छेत्किं ? तथा स लब्धज्ञानः स्वगृहं
 गन्तुं नैच्छत् । आत्मानं विप्रं मेने । तदा ससुता भार्याऽऽगत्योवाचो-

निवार्योपागतां तां स प्राह मा स्त्रपुमर्हसि ॥
इति क्रुद्धः स पतितस्तां ताडयितुमुद्यतः ॥ ६५ ॥
दुःखिता तस्य वनिता श्रीगुरुं शरणं गता ॥
प्राहेच्छति पतिस्त्यक्तुं मां स्वामिन्बोधयाशु तम् ॥ ६६ ॥
कन्याः पुत्राश्च बहवो मम तान्कोऽनु पालयेत् ॥
कुतो गच्छति सन्त्यज्य मां स्वामिन्बोधयाशु तम् ६७
नोपदेक्ष्यसि चेत्स्वामिन्प्राणांस्त्यक्ष्ये सुतान्विता ॥
पालयेत्कोऽन्यथाऽनाथां मां स्वामिन्बोधयाशु तम् ६८
इति तस्या वचः श्रुत्वा प्रहसन्श्रीगुरुस्तु तम् ॥
उपाह्वय प्रकथयन्वर्भतत्त्वं तमब्रवीत् ॥ ६९ ॥
श्रीगुरोर्मे वचः श्रुत्वा पतित स्वगृहं चर ॥
कलत्रपुत्रक्षोभात्ते भविष्यति गतिः कथम् ॥ १७० ॥
आगत्यास्मिन्ह संसारे कार्यमिन्द्रियतोषणम् ॥
ततो धर्ममयो भूत्वा तरत्येव भवार्णवम् ॥ ७१ ॥

न्मत्तोऽयमभर्तकः ? । मा स्पृशेति तां निवार्यं हुधा ताडयितुं प्रवृत्तः ।
दुःखिता सा गुरुं नत्वाऽऽह । मां त्यक्तुमिच्छतीमं बोधय । कन्याः पुत्राश्च
मे बहवस्तांको रक्षेन्मां त्यक्त्वा कार्यं याति । नोपदेक्ष्यसि चेत्प्राणां-
स्त्यक्ष्ये ॥ ६०-६८ ॥ इति श्रुत्वा गुरुर्हसंस्तमाह्वय धर्मतत्त्वमाह । मे वचः
श्रुत्वा गृहं गच्छ । स्त्रीपुत्रक्षोभात्कथं ते सद्गतिः । अत्रेन्द्रियतोषं कृत्वा ।

यद्वा प्रागेव गृहिणी न कार्योद्वाह्य रोगतः ॥
 ततस्त्यक्तुं य इच्छेत्स महादोषेण लिप्यते ॥ ७२ ॥
 सति साक्षिणि सूर्यादौ त्वयैपाऽङ्गीकृता वधुः ॥
 अतोऽस्यास्त्यागतो दोषो गतिश्चापि न ते भवेत् ७३
 इति श्रीगुरुणोक्तः स प्राञ्जलिर्विनतोऽब्रवीत् ॥
 ज्ञानी भूत्वा ततो भूयः कथं यास्यामि हीनताम् ७४
 इत्युक्तः श्रीगुरुः प्राह स्वगतं भूतिरस्य च ॥
 अङ्गेऽस्ति क्षालनात्तस्या अस्य ज्ञानं विनश्यति ॥७५॥
 एवं विचार्याह शिष्यमेकं लुब्धमुपाह्वय ॥
 त्वरितं त्विति तच्छ्रुत्वाऽन्वेपयामास तादृशम् ॥ ७६ ॥
 तस्मिन्प्राप्ते द्रव्यलुब्ध एको वाणिज्यकृद्विजः ॥
 तमाभाष्यानयामास स शिष्यो गुरुसन्निधिम् ॥ ७७ ॥
 श्रीगुरुः प्राह तं लुब्धं पतितं क्षापयाम्युना ॥
 ततः संसारसक्तोऽसौ गतज्ञानो भविष्यति ॥ ७८ ॥

धर्ममयो भूत्वा भगवन्धेस्तरसि । प्रागेव स्त्रीर्न विवाहा । विवाह स्याने
 महादोषः । सूर्यादिसाक्षितस्त्वयैपाऽङ्गीकृताऽस्यास्त्यागे ते दोषो गतिश्च
 नेत्युक्तो नत्वा पतित आह । ज्ञानी भूत्वा कथं हीनत्वं यास्ये । श्रीगुरुः
 स्वगतमाहास्य देहस्यभस्मक्षालनाज्ज्ञानं नश्येदिति विचार्याह । शीघ्रं
 धनलुब्धमन्वेप्यानयेत्युक्तः शिष्यो वाणिज्यस्तं द्विजमानयत् ॥६९-७७॥
 गुरुस्तमाह । पतितं क्षापय । ततोऽसौ नष्टज्ञानः संसारसक्तो भविष्यती-

इति श्रीगुरुणोक्तोऽसौ बलपूर्णघटाम्बुना ॥
 पतितं स्थापयामास विभूतिश्च ततो गता ॥ ७९ ॥
 विभूतिक्षालनाच्चापि सर्वं विस्मृत्य स द्रुतम् ॥
 स्त्रीपुत्रमुखमालोक्य भ्रान्तस्तत्सन्निधौ गतः ॥ १८० ॥
 आलिङ्ग्य मायां पुत्रं च प्राह भ्रान्तोऽभवं क्षणम् ॥
 किमर्थमागता यूयं किं कार्यं ब्रूत वोऽत्र तु ॥ ८१ ॥
 एवं स विस्मितः साकं तर्जंगाम स्वमन्दिरम् ॥
 विदित्वा सर्ववृत्तान्तं पतितः शङ्कितोऽभवत् ॥ ८२ ॥
 अत्रान्तरे नागरिका लोका आसन्त्सकौतुकाः ॥
 ऊचुस्ते विस्मिताश्चित्रमत्राभिनवमीक्षितम् ॥ ८३ ॥
 त्रिविक्रमोऽपि चकितः स्थितो यो गुरुसन्निधौ ॥
 विनयावनतोऽपृच्छत्सावधानमनाः शृणु ॥ ८४ ॥
 त्रिविक्रमः प्राह गुरो संशयोऽयं महान्मम ॥
 कृपां कुरुष्व यत्पृच्छे स्वार्मिस्तदवधारय ॥ ८५ ॥

स्युक्तः स घटाम्बुना तं स्थापयामास । ततो विभूतिक्षालनात्सर्वं विस्मृत्य
 भ्रान्तः स्त्रीपुत्रमुखं त्रिलोक्य तानालिङ्ग्याह । क्षणं भ्रान्तोऽभवत् ।
 किमर्थं यूपमागताः । किं कार्यं ब्रूत । एवं विस्मितः स तैः सह गृहं
 गत्वा द्रुतं युत्वा चकितोऽभूत् ॥ ७९-८२ ॥ विस्मिताः सकौतुका लोका
 ऊचुश्चित्रमिदमिति । त्रिविक्रम आह । गुरो, मे महासंशयः । कृपां कुरु

जातिहीनेऽपि पतिते स्वामिञ्ज्ञानं त्वयाऽऽहितम् ॥
अङ्गक्षालनमात्रेण कथं नष्टं ॥ तत्क्षणात् ॥ ८६ ॥

विस्तरात्कथयस्वेदं कृपां कृत्वा ममोपरि ॥

इत्थं स भक्तिभावेन श्रीगुरोश्चरणेऽग्रहीत् ॥ ८७ ॥

इति त्रिविक्रमेणोक्तः श्रीगुरुः प्राह तं शृणु ॥

क्षिप्तं भस्मार्पितं ज्ञानं विनष्टं क्षालनेन तद् ॥ ८८ ॥

एवं विभूतेर्महिमा न सीमा तस्यात् ईशोऽपि च तां विभक्तिं ॥

महात्मनो हस्तसरोजयोगात्करोति सा ब्रह्ममयं प्रपञ्चम् ॥ ८९ ॥

इत्थं स च श्रीगुरुवक्त्रपद्माद्विनिःसृतां वाक्यसुधां निषेव्य ॥

त्रिविक्रमः प्राह वदस्व देवगुर्धेश माहात्म्यमहो विभूतेः १९०

सोऽपि त्रिविक्रमयति प्रति भूतिधैत्याः

प्रीत्याऽब्रवीत्सुमहिमानमनुत्तमाऽयम् ॥

श्रीसद्गुरुस्तमखिलेष्टदमाह बुद्धः

सिद्धः स्वशिष्यमपि विस्तरतो विशुद्धः ॥ ९१ ॥

शृणु । जातिहीनायापि दत्तं ज्ञानं क्षणात्कथं नष्टम् ॥ ८३-८६ ॥ तन्ने
शंसेति पदे दधौ । गुरुः प्राह । मस्म क्षित्वा ज्ञानं दत्तं तत्क्षालनाल-
ष्टम् । एवं तन्महिमा । शिवोऽपि यद्वत्ते । महात्मकरस्पर्शात्तत्प्रपञ्चं ब्रह्म
कुर्यात् । तच्छ्रुत्वा त्रिविक्रम आह । मस्ममाहात्म्यं वद । श्रीगुरुस्तन्मा-

कथाऽग्रतः पावनपावनीं सा सिद्धेन चोक्ताऽपि सरस्वतीं ताम् ॥
स्वभाषया वक्ति तथा प्रसीदेद्द्रव्यक्रियाकारकचेतनात्मौ १९२

(इति) श्रीसिद्धनामधारकसंवादरूपेण सरस्वत्याख्यगङ्गावरा-
त्मजविरचितनरसिंहसरस्वत्युपाख्यानसंज्ञितमहाराष्ट्रभाषान्वित-
गुरुचरित्रसमानार्थायां वासुदेवानन्दसरस्वतीयतिविरचितायां
श्रीगुरुसंहितायां कर्मकाण्डेऽष्टाविंशः (अध्यायः) ॥

॥ आदितः श्लोकाः ॥ ३००० ॥

हात्म्यनाहेति सिद्धो विस्नयनामधारकमाह ॥८७-९१॥ कथाऽग्रतःपावन०,
॥१९२॥ इति चूर्णिकायां अष्टाविंशोऽध्यायः ॥

॥ इति अष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

१ पृथिव्यादीनि २ इंद्रियाणि ३ देवाः ४ बुद्धमहंकारौ ५ तदात्म-
कस्तत्प्रेरको वा.

॥ अथ एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥

श्रीगणेशा० ॥ नामधारक ऊचे भोः सिद्ध पूर्वं प्रमापितम्
त्रिविक्रमाय माहात्म्यं भूतेः श्रीगुरुणाऽमितम् ॥ १ ॥

ततः कथं कथा वृत्ता कथयस्व कृपानिधे ॥
चरित्रं सद्गुरोः सिद्धमुने श्रोतुं समुत्सहे ॥ २ ॥

एवं शिष्यवचः श्रुत्वा प्रीतः सिद्धमुनिस्तदा ॥
गुरुक्तं भस्ममाहात्म्यं विस्तराद्ब्रह्मरामत् ॥ ३ ॥

श्रीगुरुः प्राह ते भस्ममहिमानं त्रिविक्रम ॥
कथयिष्यामि सत्पृष्टं सावधानतया शृणु ॥ ४ ॥

॥ अथ अध्यायसारसंग्रहः ॥

नबह्वययुतेन तेन मुनिना स पृष्ठेऽवद-
द्विभूतिमहिमानमानतपदास्त्रपायावदत् ॥
कुमारहरवाटमप्यथ स वामदेवो ददौ
गतिं मसित्तधारणेन विधिवच्च पृथ्वीवरः ॥ १ ॥

नामधारक आह । हे सिद्ध, गुरुणा पुरा त्रिविक्रमायोक्तं श्रुतम् । हे
कृपान्धे, ततो वृत्तां कथां कथय । गुरुचरितं श्रोतुमुत्सहे । इति श्रुत्वा
सिद्धो गुरुक्तं भस्ममाहात्म्यं ब्रह्मरामे । गुरुस्त्रिविक्रममाह । सत्पृष्टम् ।

पुरा कृतयुगे योगी वामदेवाभिधो महान् ॥
प्रसिद्धो जगति स्वैरं' मुक्तसङ्गश्चचार गाम् ॥ ५ ॥

शुद्धो बुद्धो ब्रह्मवेत्ता गृहदारत्रिवर्जितः ॥
कामक्रोधादिरहितो मुक्तसङ्गश्चचार गाम् ॥ ६ ॥

सन्तुष्टो निःस्पृहो मौनी जटाधारी जितेन्द्रियः ॥
मस्मभृपितसर्वाङ्गो बल्कल्यात्राजिनाम्बरः ॥ ७ ॥

ईदृक्स्मृनिर्महीपृष्ठे नानाक्षेत्राणि पर्यटन् ॥
क्रौञ्चारण्यं ययौ यत्र न सञ्चारो नृणां खलु ॥ ८ ॥

तस्मिन्स्थानेऽवसद्ब्रह्मराक्षसोऽतिभयानकः ॥
अतिक्रूरः स 'पुंपश्चाद्यनेकप्राणिभक्षकः ॥ ९ ॥

तस्मिन्धोरवने शान्तं वामदेवं महामुनिम् ॥
दृष्ट्वा तमसुमसुरः क्षुधितः प्राप सत्वरः ॥ १० ॥

सावधानेन शृणु । पुरा कृतयुगे वामदेवयोगी मुक्तसङ्गः स्वैरं चचार ।
शुद्धो बुद्धो ज्ञोऽसङ्गः कामादिहीनो मुक्तस्तुष्टोऽस्पृहो मौनी जटी मस्म-
ल्लितो बल्कल्याजिनभृक्स भ्रमन् यत्र न नृसंचारस्तत्क्रौञ्चवनं प्राप ॥ १-८ ॥
तत्र घोरः क्रूरः नृपर्व्यादिभक्षको ब्रह्मराक्षसोऽभूत्स तत्रागतं महामुनिं
दृष्ट्वा क्षुधितः शीघ्रं तपचतुं दन्तान्खादयित्वा मुखं प्रसार्यातुं प्राप । निःशङ्को

द्यादाय वदनं प्राप्तो रणदन्तश्च कोपनः ॥
 स ब्रह्मराक्षसो वेगात्क्षुधाक्रान्त उपागतः ॥ ११ ॥
 वामदेवो महाज्ञानी तिष्ठन्निःशंक आगतम् ॥
 ब्रह्मराक्षसमत्युग्रं वीक्ष्यापि न चचाल सः ॥ १२ ॥
 लब्धो ग्रासः समीचीन इति सन्तुष्टमानसः ॥
 ब्रह्मराक्षस आवेशादभ्युत्पत्य चर्क्य तम् ॥ १३ ॥
 तदा तदङ्गमसितस्पर्शमात्रेण राक्षसः ॥
 ज्ञानी भूत्वा स सस्मार पूर्वजातीरनेकशः ॥ १४ ॥
 पापं तस्याखिलं दग्धं लब्धं प्राग्जन्मवेदनम् ॥
 यथा चिन्तामणिस्पर्शाह्लोहं याति सुवर्णताम् ॥ १५ ॥
 वायसोऽपि भवेद्वंसो यथाऽऽगत्य च मानसम् ॥
 मर्त्योऽप्यमृतमापीय यथाऽमर्त्यत्वमेति च ॥ १६ ॥
 जम्बूनदीं गता याति मृज्जाम्बूनदतीं यथा ॥
 तथा पापोऽपि पूतोऽभून्मुन्यङ्गस्पर्शमात्रतः ॥ १७ ॥

ज्ञानी वामदेवः प्राप्तमुग्रं दृष्ट्वाऽपि न चचाल । समीचीनो ग्रासो लब्ध
 इत्यभ्युत्पत्य तं चर्क्य । मुन्यङ्गमस्पर्शाज्ञानी भूत्वा पूर्वजातिस्मरोऽ-
 भूत् । स्पर्शस्पर्शाह्लोहं स्वर्णमिव, काको मानससरोगतो हंस इव,
 जम्बूनदीं गता मृत्स्वर्णमिव पापोऽपि स मुनिस्पर्शाद्रिपापोऽभूत् ॥१९-१७॥

सुलभाः सकलाः कामा न सत्पुरुषदर्शनम् ॥
 दुर्लभं तत्र यत्सद्यः प्रकरोति सुपावनम् ॥ १८ ॥
 स ब्रह्मराक्षसो घोरः क्षुधा यस्य न वर्ण्यते ॥
 तुरङ्गकुञ्जरनरान्घ्रादित्वाऽपि न शान्त्यति ॥ १९ ॥
 एतादृशी क्षुधा यस्य नैव शान्त्यति कर्हिचित् ॥
 उद्व्युदकपानान्च वृषा यस्य न शान्त्यति ॥ २० ॥
 पापिष्ठो राक्षसोऽप्येवं मुन्यद्गस्पर्शमात्रतः ॥
 क्षुधा वृषा च रोषादिः श्रामास्य क्षणार्धतः ॥ २१ ॥
 ज्ञानी सन् राक्षसः प्राह संलग्नो मुनिपादयोः ॥
 त्राहि त्राहि गुरुश्रेष्ठ त्वं साक्षादीश्वरः खलु ॥ २२ ॥
 घृणीशु घोरसंसारमग्नं तारय तारय ॥
 त्वं दाता जगदीशोऽसि कृपाब्धे मां समुद्र ॥ २३ ॥
 तत्र दर्शनमात्रेण नष्टा मे पापराशयः ॥
 जगद्गुरो कृपालो मे पावितोऽद्य दुराशयः ॥ २४ ॥

अन्यन्मर्षं मुष्टम सदृशनं दुर्लभं यत्सद्यः पुनाति । नृगजादिभक्षणायस्य
 क्षुन्न शान्ताऽन्धियानामृ च, स पापिष्ठः क्षण मुनिस्पर्शान्मुत्तृत्कोषा-
 दिभिः शान्तो ज्ञानो नमुनिपदे धृत्वाऽऽह । त्राहि त्राहि । गुरो, त्वं
 साक्षादीशः । घोरसंसारमग्नं मां तारय । दानः कृपाब्धे, मामुद्र । ते दृष्ट्वा
 मे दोषा नष्टाः । कृपालो, मे दुराशयः पापिनः । एव भक्त्या स्तुतः

एवं मुनीश्वरं भक्त्या तुष्टाव ब्रह्मराक्षसः ॥

स कृपारससम्पूर्णो वामदेवो महामुनिः ॥ २५ ॥

तदा तं राक्षसं प्राह कस्त्वं जन्म क्व ते वद ॥

मनुष्यमात्ररहिते घोरेऽरण्ये कुतः स्थितिः ॥ २६ ॥

एवं मुनिवचः श्रुत्वा नत्वा तं ब्रह्मराक्षसः ॥

करो सन्धाय विनतो मुनिं प्राह त्रिविक्रम ॥ २७ ॥

महामुने ते कृपया ज्ञानं जातं ममादितः ॥

स्मृता अनन्ताः प्राचीना जातयो मेऽद्य सर्वशः ॥ २८ ॥

तन्मध्ये जन्म तूत्कृष्टं स्मर्यते पञ्चविंशकम् ॥

शृणु स्वामिन्वामदेव तत्प्रकाशोऽद्य दृश्यते ॥ २९ ॥

राजा यवनदेशीयः पञ्चविंशे भवेऽभवम् ॥

दुराचारस्तो नित्यं तदाऽहं दुर्जयाभिधः ॥ ३० ॥

बहवो हिंसिता लोकाः प्रजा अपि च पीडिताः ॥

पृताः स्त्रियोऽप्यनेकाश्च मदोन्मत्तेन मे तदा ॥ ३१ ॥

कृपालुवामदेवमुनिस्तं प्राह । क्व ते जन्म । नृहीने घोरेऽरण्ये कुतस्तिष्ठसि ॥ २८-२९ ॥ इति श्रुत्वा नत्वा विनतो राक्षस आह । ते कृपयाऽनेव जन्मज्ञानं जातम् । तत्र पूर्वं पञ्चविंशं जन्मोत्कृष्टं स्मर्यते । यवनदेशीयं दुर्जयाख्यो राजाऽहं दुराचारोऽभवम् । बहुलोका हिंसिताः । प्रज

वृताभ्यो व्यतिरिक्ताश्च प्रसह्यानीय चामिताः ॥
 एकैकां प्रत्यहं मुक्त्वा त्यक्त्वा सा नेक्षिता पुनः ३२
 एकस्मिन्दिवसे त्वेका मुक्ता साऽन्तःपुरे वरे ॥
 रुद्धा पुनर्मुखं तस्या न कदापि निरीक्षितम् ॥ ३३ ॥
 एवं स्त्रियो भयाऽनन्ता रुद्धा अन्तःपुरे हृदम् ॥
 अतिकुद्धाश्च ता मद्यं ददुः शापं सदैव हि ॥ ३४ ॥
 समस्ता अपि राजानो जिता आनीय तत्स्त्रियः ॥
 ताश्चापि मे सकृद्मुक्ता रुद्धा अन्तर्गृहे बलात् ॥ ३५ ॥
 रूपवत्यः स्त्रियो या यास्ता आनीताः प्रसह्य हि ॥
 द्रव्यदानादिनाऽऽनीता या नायाताश्च ता अपि ॥ ३६ ॥
 मदेशीयास्तु ये विप्रास्तेऽपि देशान्तरं गताः ॥
 तत्स्त्रियस्तव आनीता मुक्ता उन्मत्ततो बलात् ॥ ३७ ॥
 पतिव्रताः मुवासिन्यो विधवा अपि चाहताः ॥
 उन्मत्तेन तु ता मुक्ता मुक्ता अपि रजस्वलाः ॥ ३८ ॥

पीडिताः । मदीन्मत्तवेनानेकस्त्रियो कृताः । बलादन्याधानीताः । प्रन्दह-
 मेकैका मुक्ता त्यक्ता मा पुनर्न दद्या । एकस्मिन्नेव दिवसे मुक्त्वाऽन्तर्गृहे
 रुद्धास्ताः रुद्धा मद्यं शापं ददुः ॥ ३३-३४ ॥ सर्वभूपाञ्जिना बलात्-
 स्त्रिय आनीय सकृद्मुक्त्वा रुद्धाः ॥ ३५ ॥ रूपवतीः स्त्रियो बलाद्द्र-
 व्यदानेन वाऽऽनीताः । मदेशीयविप्रा देशान्तरं गतास्ततोऽपि बलात्तस्त्रिय
 आनीत मुक्ताः । साध्वीनुवासिनीरजस्वला अविवाहितरुन्याश्चाहताः ।

अविवाहितकन्याश्च बलात्कारेण चाहृताः ॥
एवं समस्तदेशीया दुर्मदेन ह्युपद्रुताः ॥ ३९ ॥

त्रिशतं ब्राह्मणस्त्रीणां क्षत्रवर्गीणां चतुःशतम् ॥
पट्टशतं चैश्यनारीणां सहस्रं शूद्रयोपिताम् ॥ ४० ॥

चण्डालीनामेकशतं पुलिन्दीनां सहस्रकम् ॥
मैन्दस्त्रीणां पञ्चशती रजकीणां चतुःशती ॥ ४१ ॥

अमिता वारवनिता मुक्ता मे मत्तचेतसा ॥
तथापि वृसता जाता नैव स्वामिन्कुमुद्वितः ॥ ४२ ॥

एतावतीभिः स्त्रीभिर्मे न जाता कामशान्तता ॥
मद्यपो विपयासक्त उन्मतः सर्वदाऽभवम् ॥ ४३ ॥

एवं मे वर्तमानस्य क्षयरोग उपागतः ॥
स्वामिञ्जहुः परे भूया मदीयं राष्ट्रमृद्धिमत् ॥ ४४ ॥

एवं मदात्सर्वदेशा उपद्रुताः । विप्राणां त्रिशतानि, नृपाणां चतुःशतानि,
विशां पट्टशतानि, शूद्राणां सहस्रं, चण्डालानां शतं, पुलिन्दानां सहस्रं,
मैन्दानां पञ्चशतानि, रजकाणां चतुःशतानि द्वियोऽमिता वाराहनाथ
मत्तेन मया मुक्ताः अथापि कुम्बुद्वेमे न कृतिः । आभिर्मद्यपस्य विपयासक्तस्य
मे कामशान्तिर्नामृत । एवं वर्तमानस्य मे क्षयोऽभूत् ॥ ३६-४४ ॥

ततोऽकस्मान्मृतिः प्राप्ता यमदूतास्तदाऽऽगताः ॥

ते मां यमपुरं निन्युः सुघोरे नरकेऽक्षिपन् ॥ ४५ ॥

दिव्यवर्षसहस्राणि दशवारं सुदारुणा ॥

मयाऽपि पितृभिः साकं मुक्ता नरकयातना ॥ ४६ ॥

ततोऽग्रतोऽभवज्जन्म विरूपं प्रेतसंज्ञितम् ॥

सहस्रशिश्रुक्ताङ्गं तत्र कष्टं सुदारुणम् ॥ ४७ ॥

शतानि दिव्यवर्षाणि क्षुत्क्षामः पीडितोऽभवम् ॥

पुनर्यमपथं गत्वा मया मुक्ता सुदुर्गतिः ॥ ४८ ॥

द्वितीयं मम जन्माभूद्ब्याघ्राख्यं जीवहिंसकम् ॥

तृतीयं चाजगरकं तुर्यं सालावृकं मुने ॥ ४९ ॥

पञ्चमं मम जन्माभूद्ग्रामघ्नकरसंज्ञितम् ॥

षष्ठं जन्म ततो जातं शरठाख्यं शठस्य मे ॥ ५० ॥

श्वजन्म सप्तमं जातं जम्बूकाख्यं ततोऽष्टमम् ॥

नवमं हारिणं जन्म दशमं शशजन्म च ॥ ५१ ॥

१ परैर्नृद्वं राष्ट्रं हतम् । ततो मृतं मां यमदूता यमपुरं नीत्वा घोरे नरके-
ऽक्षिपन् । दशवारं दिव्यवर्षसहस्राणि पितृभिः सह दारुणा नरकयातना
मुक्ता । ततो दिव्यवर्षशतं विरूपं सहस्रशिश्रुक्ताङ्गं क्षुत्क्षामं प्रेतजन्माभूत्पु-
नर्यमपथं गत्वा दुर्गतिर्मुक्ता । द्वितीयं जीवहिंसकं व्याघ्रजन्माभूत् । तृतीय-
माजगरम् । चतुर्थं सालावृकम् । पञ्चमं ग्रामघ्नराहम् । षष्ठं शरठजन्म ।
सप्तमं श्वजन्म । अष्टमं जम्बूकजन्म । नवमं हारिणम् । दशमं शशकम् ।

एकादशं वानराख्यं द्वादशं चिल्लजन्म च ॥
 मण्डूकाख्यं ततो जन्म वायसं च चतुर्दशम् ॥ ५२ ॥
 मम पञ्चदशं जन्म मुने ऋक्षाञ्छसंज्ञितम् ॥
 आरण्यकुल्कुटाख्यं च षोडशं जन्म मेऽभवत् ॥ ५३ ॥
 तथा सप्तदशं जन्म गार्दमं नेत्रवर्जितम् ॥
 अष्टादशं समभवज्जन्म मार्जारसंज्ञितम् ॥ ५४ ॥
 पुनर्मण्डूकजन्माभून्मम चैकोनविंशकम् ॥
 विंशं वायसकं चैकविंशं मे मत्स्यसंज्ञितम् ॥ ५५ ॥
 द्वाविंशकं मूपकं मे जन्माभूद्दान्यतस्करम् ॥
 दिवान्धं घूकजन्मापि त्रयोविंशकमाभवत् ॥ ५६ ॥
 चतुर्विंशकजन्मापि कौञ्जरं तामसं मम ॥
 पञ्चविंशे भवे त्वस्मिन्नभवं ब्रह्मराक्षसः ॥ ५७ ॥
 नक्तंदिवं क्षुधाक्रान्तः कष्टेन महताऽऽवृतः ॥
 निराहारोऽरण्यवासी स्वामिन्वर्तामि दुःखितः ॥ ५८ ॥

एकादशं वानरं । द्वादशं चिल्लजन्म । त्रयोदशं मण्डूकम् । चतुर्दशं
 वायसम् । पञ्चदशं ऋक्षजन्म । षोडशमारण्यकुल्कुटम् ॥ ४४-५३ ॥
 सप्तदशं गार्दभमन्धम् । अष्टादशं मार्जारम् । ततो मण्डूकजन्म । विंशं
 वायसम् । एकविंशं मात्स्यम् । द्वाविंशं मूपकम् । त्रयोविंशं दिवान्धजन्म ।
 चतुर्विंशं कौञ्जरम् । पञ्चविंशेऽस्मिन्नब्रह्मराक्षसोऽभवत् । अहोरात्रं कष्टा-

अवलोक्यैव दुर्बुद्धिस्त्वामचुमिह चागतम् ॥
त्वां हन्तुं पापरूपोहमभावमतिवेगतः ॥ ५९ ॥

तवाङ्गस्पर्शनादेव जातिस्मरणमागतम् ॥
स्वामिन्त्सहस्रजत्मोत्थं दुष्कृतं मेऽद्य दृश्यते ॥ ६० ॥

अतःपरं जन्म माऽस्तु त्वदनुग्रहतस्तरे ॥
मां घोरध्वान्तसंसारयातनातः समुद्धर ॥ ६१ ॥

त्वं विश्वतारको देवात्सङ्गतोऽस्मीह मे मुने ॥
माहात्म्यं ते पदस्येदं यत्स्पर्शाञ्जानमुद्गतम् ॥ ६२ ॥

भूमौ बहूनराः सन्ति भगवांस्त्वं न तादृशः ॥
तवाङ्गस्य च माहात्म्यं दयया कथय प्रभो ॥ ६३ ॥

महापापो दुराचारस्तिष्ठामीह वनान्तरे ॥
त्वदङ्गसङ्गमात्रान्मे ज्ञानमीदृक्शुतोऽभवत् ॥ ६४ ॥

दितः निराहारोऽरण्यवासी दुःखिनस्त्वा दृष्ट्वाऽशुं वेगादेत्य ते स्पर्शाञ्जा-
तिस्मरोऽभवन् । स्वामिन्सहस्रजन्मपापं नष्टम् । इतःपरं जन्म माऽस्तु ।
घोरसंसारान्तमुद्धर । मुने, त्वं तारको देवात्सङ्गतोऽसि । यत्स्पर्शाञ्जानं
जातमीदृक्ते पदमाहात्म्यम् ॥ ५४-६२ ॥ भगवंस्त्वं सामान्यनृप ।
तेऽङ्गमाहात्म्यं दयया कथय । पापो दुराचारोऽपि तेऽङ्गस्पर्शाञ्जानी

कोऽयं तवाङ्गमहिमा त्वं वेह जगतीश्वरः ॥
 स्वामिन्नस्मान्तसमुद्धर्तुमागतोऽसीति भाति मे ॥ ६५ ॥
 इत्युक्तो राक्षसेनाह वामदेवोऽतितोपतः ॥
 महिमाऽनुत्तमो रक्षो मदङ्गस्थस्य भस्मनः ॥ ६६ ॥
 सर्वाङ्गं भस्मलितं मे तत्किञ्चिद्वपुषीह ते ॥
 लग्नं तेनाभवज्ज्ञानं ज्ञापकं बहुजन्मनाम् ॥ ६७ ॥
 अपारो भस्ममहिमा ब्रह्मादीनामगोचरः ॥
 यत्तु कर्पूरगौरेण कृतं सर्वाङ्गभूषणम् ॥ ६८ ॥
 नृणामशक्यं तद्वक्तुमीशेनाङ्गीकृतं तु यत् ॥
 स एव व्योमकेशस्तन्माहात्म्यं वेद शङ्करः ॥ ६९ ॥
 यदि पृच्छसि मां त्वं ते दृष्टान्तं कथयाम्यहम् ॥
 भस्मनोऽपारमाहात्म्यं मया दृष्टयाऽपि वीक्षितम् ॥७०॥
 कश्चन द्राविडो विप्रः सदाचारविवर्जितः ॥
 सदा शूद्रीरतो भूत्वा कर्मभ्रष्टो ध्वस्तत ॥ ७१ ॥

स्वभवम् । कोऽयं महिमा । स्वामिस्त्वमीशोऽस्मानुद्धर्तुं प्राप्तोऽसीति भाति ।
 तुष्टो वामदेव आह । मेऽङ्गस्थभस्ममहिमाऽयम् । सर्वाङ्गं भस्मलितम् ।
 किञ्चित्ते देहे लग्नं तेनानेकजन्मज्ञापकं ज्ञानं जातम् । भस्ममहिमा ब्रह्मादी-
 नामगोचरः । यच्छिवेनाङ्गभूषणं कृतं तन्माहात्म्यं नृणां वक्तुमशक्यम् ।
 शिव एव तद्वेत्ति । अपारं भस्ममाहात्म्यमत्रैकं निदर्शनं शृणु । कश्चित्कर्म-

समस्तैर्ब्राह्मणैर्विप्रो भ्रष्टः स च बहिष्कृतः ॥
 तन्मातापितृदायादवन्बुवर्गंश्च हापितः ॥ ७२ ॥
 ब्राह्मणश्रुत्वा एवं स ख्यात आचारवर्जितः ॥
 शूद्रो बृत्वा तथा साकं रमन्कालमनीनयत् ॥ ७३ ॥
 एवं पापो दुराचारश्चौर्येणैवोदरिभेरिः ॥
 सोऽरीरमत्परस्त्रीमिश्रान्यामिर्व्यभिचारतः ॥ ७४ ॥
 एवं सत्येकदिवसे व्यभिचारार्थमुद्यतम् ॥
 तं चौर्यनिपुणं विप्रं शूद्रोऽश्मिन्निशि कश्चन ॥ ७५ ॥
 त्रियमाणं तु तं विप्रं निष्कास्य गृहतो बहिः ॥
 तत्प्राज पतितो ग्रामाद्बहिर्घोरस्थले स च ॥ ७६ ॥
 अत्रलोक्य मृतप्रायं तमत्तुं श्वा तदैव हि ॥
 भस्मराशिस्थितः प्राप क्षुधितस्तत्तनूपरि ॥ ७७ ॥
 क्षुधिलग्रं शूनो भस्म ललाटे तस्य वक्षसि ॥
 बाह्वोर्द्वयोश्च संलग्नं त्रियमाणस्य दैवतः ॥ ७८ ॥

भ्रष्टो दुराचारो द्वाविडविप्रः शूद्रीरतोऽमूत् ॥ ६३-७२ ॥ स विप्रैर्बहिष्कृतः
 बान्धवैः पितृभ्यां च हापितोऽपि शूद्रो बृत्वा तथाऽरीरमत्स पापो दुराचार-
 र्थ्येणोदरिभेरिरेकदा निशि व्यभिचारार्थमुद्यतोऽमूत्स शूद्रेण हत्वा ग्रामाद्ब-
 हिर्घोरस्थाने निष्कासितः । तं मृतप्रायं दृष्ट्वा भस्मराशिस्थो क्षुधितः श्वा वि-
 लोक्यात्तुं प्राप ॥ ७३-७७ ॥ श्वकुक्षिलग्रं भस्म त्रियमाणस्य मूर्ध्वक्षोवाहसु

प्राणप्रयाणसमये तस्याप्ता यमकिङ्कराः ॥

बद्ध्वा सन्ताड्य तं नेतुं यमलोकं समुद्यताः ॥ ७९ ॥

कैलासान्छिन्नदूताश्च वीक्ष्य तं भस्मभूषितम् ॥

कैलासवासयोग्यं च प्रोचुः कोऽमुं नयेत्कुह ॥ ८० ॥

योग्यं शिवपुरं स्वस्य दुर्गतिर्यमकिङ्कराः ॥

कुतोन्वस्येति कुपिताः शैवास्तान्हन्तुमागताः ॥ ८१ ॥

शिवदूतान्तसमायातान्दृष्ट्वा त्यक्त्वा द्विजं हि ते ॥

यमदूतास्ततो भीता द्रुता यमपुरं गताः ॥ ८२ ॥

गत्वा यमस्य पुरतः प्रोचुर्भुवि न नो गतिः ॥

सुधोरं पापमानेतुं गता अद्य भुवं यम ॥ ८३ ॥

दृष्ट्वा नः शिवदतास्ते धावन्तो हन्तुमाययुः ॥

बलाद्गृहीत्वा तं पापं बद्ध्मस्मान्तसमुद्यताः ॥ ८४ ॥

इतः परं गतिः का नो मर्त्यलोके कथं गतिः ॥

निमन्ति शिवदूता नो वयं ते यम किङ्कराः ॥ ८५ ॥

छाप्र॥७८॥ मृत्युसमये यमदूता एव तं बद्ध्वा सन्ताड्य यमलोकं नेतुमुद्य-
त्तास्तावच्छिन्नदूता दृष्ट्वैव भस्मलिंगं कैलासार्हे के क नयन्तीति कुपिताः
शिवपुरमस्य योग्यं न दुर्गतिरिति तान्हन्तुं प्रवृत्ताः ॥ ७९-८१ ॥ तदा
ते तं त्यक्त्वा भीता यममेत्योचुर्भुवि नो न गतिः । घोरपापमानेतुं गतानो
दृष्ट्वा शिवदूता एव बलात्तं गृहीत्वा नो बद्ध्मसमुद्यता इतः परं मृलोके कथं

इति दूतवचः श्रुत्वा कुपितो निर्गतो यमः ॥
 स सत्त्वरो दण्डधरो हरदूतानुपागतः ॥ ८६ ॥
 शिवदूतान्यमः प्राह कुतो मे किंकरा हताः ॥
 कुतः प्रेतः परिहृतः कैलासार्हः किमेष तु ॥ ८७ ॥
 अन्य तु प्रवलं पापं यावन्त्यो गाङ्गचालुकाः ॥
 ततोऽप्यस्याधिकं पापं घोररूपोऽयमीदृशम् ॥ ८८ ॥
 नायं शिवपुरार्होऽहं विमानमुपवेश्य च ॥
 कैलासं नेतुमुद्युक्ता मौढ्यादिति रुषाऽबदत् ॥ ८९ ॥
 इति श्रुत्वा यमवचः शिवदूताः सविस्तरम् ॥
 प्राहुरस्य ललाटेऽस्ति भस्मलाञ्छनमुत्कटम् ॥ ९० ॥
 धद्यःस्यले बाहूमूले तथैव मणिवन्धयोः ॥
 भस्म लग्नं विलोक्यापि कथं नेतुं समुद्यताः ॥ ९१ ॥
 अस्माकमीधराज्ञाऽस्ति भस्माङ्किततनुर्नरः ॥
 आनेतव्यः प्रयत्नेन कैलासस्तस्य शाश्वतः ॥ ९२ ॥

गतिः । शिवदूता हन्तीति श्रुत्वा कुपितो यमः शीघ्रं तानेत्याह । कुतः
 किङ्करा हताः प्रेतश्च हतोऽयं कैलासार्हः किम् । नदीचालुकाधिकमस्य
 पापं । घोरोऽयं शिवपुरार्हः किम् । कथं विमाने उपवेश्य मौढ्यान्वयतेति
 श्रुत्वा तं ऊचुरस्य शीर्षादिषु भस्म लपनेन विलोक्यापि ते दूताः कथं
 नेतुं प्रवृत्ताः ॥ ८२-९१ ॥ ईशाज्ञा तु भस्माङ्कितः कैलासमानेतव्यः

ललाटे यस्य भस्मामी तं नेतुं कथमागताः ॥

वध्या अपि तदैवेमेऽस्माभिर्धर्मण मोचिताः ॥ ९३ ॥

इत ऊर्ध्वं निजान्दूतांस्त्वं सदृष्टुद्विमुपादिश ॥

भस्मदिग्धो नरा ये ते न दण्ड्या अपि पापिनः ॥ ९४ ॥

भस्माङ्कितनरान्दोषा न स्पृशन्ति कदाचन ॥

॥ स्वर्गार्हा इति ते शैवा दूता ऊचुर्यमं प्रति ॥ ९५ ॥

शिवदूतवचो धर्म्यं श्रुत्वा धर्मः परीत्य च ॥

समाहूय निजान्दूतान्यमो वचनमब्रवीत् ॥ ९६ ॥

दूताः शृणुत मे वाक्यं ये तु भस्माङ्किता भुवि ॥

॥ भवन्निर्दूरतस्त्याज्याः शैवास्ते मानवा भवाः ॥ ९७ ॥

अनेकदोषैरपि ये सुतरां दूषिताश्च ते ॥

त्याज्या यमपुरानर्हा ये त्रिपुण्ड्रविभूषिताः ॥ ९८ ॥

गले रुद्राक्षमालाऽस्य भाले भस्मत्रिपुण्ड्रकाः ॥

वर्जनीया हि ते दूराच्छिवस्याज्ञेयमाहता ॥ ९९ ॥

शांभुतोऽयं तस्य लोक इति । भस्माङ्कितमानेतुं ते दूताः कथमागताः ।
वध्या अपि ते धर्मण मोचिताः । अतो दूतान्सन्धतिमुपादिश । पापा
अपि भस्मलिता न दण्ड्याः । कदापि तान्दोषा न स्पृशन्ति । ते स्वर्गार्हा
इति यमो धर्म्यं वचः श्रुत्वा स्वदूतानाह । भस्माङ्किताः शैवा दूरत-
स्त्याज्याः । तेऽनेकदोषदूषिता अपि न मपुरार्हाः । रुद्राक्षत्रिपुण्ड्रधारिणो

वामदेवोऽवदद्रक्षो विभृतेर्महिमा त्वयम् ॥
 मया भक्त्या घृता देहे देवानामपि दुर्लभा ॥ १०० ॥
 पश्येश्वरप्रियां भूर्ति भक्तियुक्तः सदाशिवः ॥
 विमुर्त्साशाऽऽदृतायाः को माहात्म्यं वक्तुमीश्वरः ॥ १ ॥
 इत्युक्तो वामदेवेन तं नत्वा राक्षसोऽवदत् ॥
 मामुद्धर जगज्जीव वामदेव त्वर्माश्वरः ॥ २ ॥
 सहस्रजन्मस्मृतिदौ तव पादौ मयेक्षितौ ॥
 किञ्चित्कृतं मया पुण्यं जाता ते तेन सङ्गतिः ॥ ३ ॥
 राज्ये प्रतिष्ठितेन प्राक्षमया पुण्यं कृतं स्मृतम् ॥
 वाप्यो बद्धा वने दत्ता ब्राह्मणेभ्यश्च वृत्तयः ॥ ४ ॥
 एतत्पुण्यं मया चीर्णं पञ्चविंशे तु जन्मनि ॥
 अन्ये दोषा अगणिताः कृता राज्यभरणे मे ॥ ५ ॥
 नीत्वा मां प्रेतमामन्त्र्य चित्रगुप्तेन धर्मराट् ॥
 यमोऽपृच्छच्चित्रगुप्तस्तदेतत्पुण्यमब्रवीत् ॥ ६ ॥

रुद्राशया दूरतस्पाज्या इति । हे राक्षसाय भस्ममहिमा । भक्त्या मे तद्वृ-
 त्तम् । देवानां दुर्लभम् ॥ ९२-१०० ॥ यत्सदा प्रीत्या शिवो धत्ते तन्मा-
 हात्म्यं वक्तुं कः शक्तः ॥ १ ॥ राक्षस आह । हे जगज्जीवन वामदेव, मामु-
 द्धर । त्वमीशोऽसि । अनेकजन्मस्मृतिदौ ते पादौ दृष्टौ । प्राक्षपुण्येन ते
 सङ्गतिः । पुरा राज्ये कृतं पुण्यं स्मृतम् । वने वाप्यो बद्धाः । विप्रेभ्यो
 वृत्तयो दत्ताः । अन्येऽगणिता दोषाः कृताः । मृतं मां नीत्वा चित्रगुप्तेना-

१ समर्थः २ मृतः

तदा यमोऽपि मां प्राह पुण्यमेतत्तवास्ति तत् ॥
फलिव्यत्यागामिपञ्चविंशे जन्मनि वा इति ॥ ७ ॥

तत्पुण्यफलमेतद्धि त्वत्पादकमलेक्षणम् ॥
गुरु स्वामिन्ममोद्धारं वामदेव जगद्गुरो ॥ ८ ॥

भस्मनो महिमा कीदृग्विधानं धारणस्य किम् ॥
विस्तरेण स्फुटीकृत्य कथयस्व महाशुने ॥ ९ ॥

वामदेवोऽवदद्ब्रह्मराक्षसं शृणु सादरम् ॥
विभूतिधारणविधिं विस्तरेण वदामि ते ॥ ११० ॥

एकदा मन्दरधरे क्रीडार्थं गिरिजापतिः ॥
गतः कोटिगणैर्युक्त उपविष्टोऽंगेमूर्धनि ॥ ११ ॥

प्रयस्त्रिंशत्कोटिदेवसहितो देवसंज्ञगात् ॥
युक्तो यमामिवरुणसर्मारणधनाधिपैः ॥ १२ ॥

मन्त्र्य यम एतत्पुण्यमाहेत्ये पञ्चविंशे जन्मनि फलिव्यतीति । तत्पुण्यफलात्ते
पादौ दृष्टौ । स्वामिन्ममोद्धार । जगद्गुरो, कीदृक्भस्मधारणविधानं स्पष्टं
विस्तरापत्थय । वामदेव आह । भस्मधारणविधिं यन्मि शृणु ॥२-११०॥
एकदा मन्दरधरो क्रीडार्थं कोटिगणयुक्तिं गतः । प्रयस्त्रिंशत्कोटिदेव-
सुतेन्द्रो दिक्पालाधागताः । चित्रसेनादिगन्धर्वा यक्षरोचरपद्मगणियाधरपि-

चित्रसेनादिगन्धर्वैर्यक्षैः खेचरपद्मगैः ॥

विद्याधरैः किंपुरुषैः सिद्धैः साध्यैश्च गुह्यकैः ॥ १३ ॥

वसिष्ठो नारदश्चागादेवाचार्यो बृहस्पतिः ॥

अर्यमा पितृभिः साकं ययावीश्वरसन्निधिम् ॥ १४ ॥

विमलं चाप्यृषिकुलं दक्षाद्या अपि मानसाः ॥

उर्वश्याद्यप्सरोवर्गो ययावीश्वरसन्निधिम् ॥ १५ ॥

आदित्या द्वादशाष्टौ च वसवः सप्तमातृभिः ॥

सहिता चण्डिका देवी ययावीश्वरसन्निधिम् ॥ १६ ॥

उमावप्यश्विनी देवौ विश्वेदेवास्तयोदश ॥

तथा मरुद्गणश्चापि ययावीश्वरसन्निधिम् ॥ १७ ॥

महाकालो महानीलो भूतपो नन्दिकेश्वरः ॥

यष्टिमृत्पार्षदयुगं ययावीश्वरसन्निधिम् ॥ १८ ॥

मणिमद्रो वीरमद्रो देवमान्यो वृकोदरः ॥

पट्कर्णः शंखकर्णश्च ययावीश्वरसन्निधिम् ॥ १९ ॥

म्युरसिद्धसाध्यगुह्यकाः बृहस्पतिर्नारदो वसिष्ठोऽर्यमा पितृभिः सह ऋषयो मानसा दक्षाद्या उर्वश्याद्यप्सरस आदित्यविश्ववसवो मातृभिः सह चण्डिकाश्विनी मरुद्गणो महाकालो महानीलो भूतेशो नन्दिकेशो यष्टिधरो च । मणिमद्रो वीरमद्रो वृकोदरः पट्कर्णः शंखकर्णः ॥ ११-१९ ॥ कुम्भो-

कुम्भोदरो मन्देतुन्दो विकटः कर्णधारकः ॥
 धारकेतुर्महावीरो ययावीश्वरसन्निधिम् ॥ १२० ॥
 भृङ्गीरटो भूतनाथो नानावर्णाङ्गरूपवृक् ॥
 प्रमथाख्यो रुद्रगणो ययावीश्वरसन्निधिम् ॥ २१ ॥
 शृणु विस्तरतो वक्ष्ये गणरूपाण्यनेकधा ॥
 गणाः केचित्कृष्णवर्णाः पीतश्वेतास्रधूम्रभाः ॥ २२ ॥
 केचिद्वरितवर्णाश्च केचिच्चित्रविचित्रभाः ॥
 मण्डूकवर्णाश्च गणा रुद्रस्य च समागताः ॥ २३ ॥
 नानाधुषाश्च नानास्त्रा नानावाहनभूषणाः ॥
 केचन ध्याघ्रवदनाः सूकरास्या गजाननाः ॥ २४ ॥
 केचिच्च नक्रवदनाः केचन श्वमृगाननाः ॥
 ऊर्ध्वाननाः केचनापि केचिच्च शरभाननाः ॥ २५ ॥
 सिंहाननाः केचनापि केचिच्चिल्लवकाननाः ॥
 वदनेनापि हीनाश्च गणाश्च ध्यानना ययुः ॥ २६ ॥

दरो मन्दोदरो विकटः कर्णधारो धारकेतुर्मृङ्गीरटो भूतनाथो नानावर्णा-
 ङ्गरूपाः प्रमथाः ॥ २०-२१ ॥ तान् शृणु । केचित्कृष्णाः पीताः श्वेता
 रक्ता हरिता धूम्रा विचित्रा मण्डूकाभाः नानास्त्रवाहनभूषणाः केचित्
 ध्याघ्रमुखाः कराहगजनक्रश्वमृगमुखाः ऊर्ध्वमुखाः केचिच्छरभसिंहचिल्ल-
 वकमुखा अमुखाश्च ॥ २२-२६ ॥ एकाद्वित्रिचतुर्मुखा अनेकमुखाः ।

केचनाप्येकवदनाः केचिच्च चतुराननाः ॥

केचनानेकवदनाश्चतुर्हस्ताश्च केचन ॥ २७ ॥

एकहस्ता त्रिहस्ताश्च पञ्चहस्ताश्च पट्टकराः ॥

पादहीनाः केचनापि बहुपादाश्च केचन ॥ २८ ॥

कर्णहीनाः केचनापि बहुकर्णाश्च केचन ॥

एककर्णा अपि गणा गणशस्तत्र चागताः ॥ २९ ॥

केचनाप्येकनयना अनेकनयना अपि ॥

केचित्स्थूलाश्च कुब्जाश्च गणशस्तत्र चागताः ॥ १३० ॥

एवं गणैश्च सहितः परमात्मैश्च मूर्तिमान् ॥

सिंहासने तृषविष्टो यत्र सप्तप्रमालयः ॥ ३१ ॥

आद्या प्रभावली रक्ताऽनुपमा रत्नरञ्जिता ॥

रत्नमय्या तथा भाति सिंहासनमुमापतेः ॥ ३२ ॥

प्रभावलिद्वितीया तु सुपीता स्वर्णनिर्मिता ॥

रत्नमय्या तथा भाति सिंहासनमुमापतेः ॥ ३३ ॥

प्रभावलिस्तृतीया तु नीलवर्णोज्ज्वलाऽमला ॥

रत्नमय्या तथा भाति सिंहासनमुमापतेः ॥ ३४ ॥

एकद्वित्रिचतुःपञ्चपट्टकराः । अपदाः बहुपदाः अकर्णा अनेककर्णा एककर्णाः ॥ २७-२९ ॥ केचिदेकनयना अनेकनयनाश्च । स्थूलाः कुब्जाः । एवमेभिर्गणैर्युक्तो मूर्तिमद्ब्रह्मव शिवः सप्तप्रभावलियुक्तसिंहासने स्थितः । आद्या रक्ता रत्नानुरञ्जिता प्रभावलिः । द्वितीया स्वर्णनिर्मिता पीता । तृतीया नीलोज्ज्वला । चतुर्थी शुभ्राऽब्जमण्डिता । पञ्चमी वैदूर्यामा मुक्ता-

प्रभावलित्रतुर्षी तु शुभ्रवर्णाब्जमण्डिता ॥
 रत्नमय्या तथा भाति सिंहासनमुमापतेः ॥ ३५ ॥
 प्रभावलिः पञ्चमी तु वैदूर्याभा समौक्तिका ॥
 रत्नमय्या तथा भाति सिंहासनमुमापतेः ॥ ३६ ॥
 षष्ठी च सप्तमी चापि सुरत्नैस्त्वष्ट्रनिर्मिता ॥
 रत्नमय्या तथा भाति सिंहासनमुमापतेः ॥ ३७ ॥
 सिंहासने त्वीदृशे स त्रिपुरारिरुपाविशत् ॥
 देदीप्यमानः कोट्यर्कतेजसा भ्राजतेतराम् ॥ ३८ ॥
 महाप्रलयकाले तु यथा सप्तापि चार्णवाः ॥
 एकीभूता हि गर्जन्ति तथा गर्जति यो हि तम् ॥ ३९ ॥
 ज्वालामाली वह्निरस्य भालेक्षि स जटाधरः ॥
 कपाली षोडशकलचन्द्रभूषः सदाशिवः ॥ १४० ॥
 वासुकिर्दक्षिणे कर्णे तक्षकोऽन्यत्र कुण्डलम् ॥
 उभयोर्लोचने रत्नदीप्तिर्मातितरां तयोः ॥ ४१ ॥

धिता । षष्ठी सप्तमी च रत्नजडिता विश्वकर्मवटिता । आभिः सिंहासने
 भातम् । ईदृक्सिंहासने कोट्यर्कमो देदीप्यमानस्त्रिपुरारी रेजे । प्रलयैकी-
 भूतसप्ताब्धिगर्जनः ॥ ३०-३९ ॥ ज्वालामाली वह्निर्भालाक्षो जटाध्वकर्ण-
 चन्द्रभूषणः । यत्रेतेषु रत्नदीप्तिस्तौ वामुकितक्षकौ यदक्षिणवामकर्ण-

नीलकण्ठो नागहाराभरणः सर्पकङ्कणः ॥
 अङ्गुलीष्वपि सर्वासु सर्पमय्यथ मृद्रिकाः ॥ ४२ ॥
 यन्मेखला सर्पमयी वैश्याघ्नं चर्म चाम्बरम् ॥
 कर्पूरगौर आमाति स्वकान्त्या दर्पणोपमः ॥ ४३ ॥
 कर्कोटकमहापद्मौ नृपुरे यस्य पादयोः ॥
 निष्कलङ्कपूर्णचन्द्रसमानवदनो यमौ ॥ ४४ ॥
 कर्पूरगौरमिति थं नित्यं ध्यायन्ति योगिनः ॥
 उपविष्टः पशुपतिः स साक्षाद्भक्तवत्सलः ॥ ४५ ॥
 मूर्ध्नि सद्रत्नजडितमुकुटः कुण्डलाञ्चितः ॥
 नागेन्द्रहार उरसि प्रथमौ स महेश्वरः ॥ ४६ ॥
 सर्पवेष्टित आमाति नीलकण्ठो मनोहरः ॥
 यस्य सर्वाङ्गभूपाथ सर्पमय्यः स ईश्वरः ॥ ४७ ॥
 अर्चितः शुभ्रकमलैश्चन्दनेनानुलेपितः ॥
 कर्पूररञ्जित इवामाति सत्पतिरीश्वरः ॥ ४८ ॥

कुण्डले । नीलकण्ठो नागाभरणः सर्पकङ्कणोऽङ्गुलिगतसर्पमुद्रः सर्पमेखलो
 श्याघ्नचर्मभृग्दर्पणामः कर्पूरगौरः कर्कोटकमहापद्मनृपुरो निष्कलङ्कचन्द्र-
 मुखो योगिध्येयः । पशुपतिर्मक्तवत्सलो रत्नजडितकुण्डलान्वितमुकुटभृद्-
 नागहारः सर्पवेष्टिनो नीलकण्ठः । सर्पमय्यसर्वाङ्गमय्यः शुभ्रकमलैर्अर्चित-
 चन्दनलेपितः कर्पूररञ्जितः ॥ ४०-४८ ॥ सायुधमुजङ्गिसारदरावाहुयुक्तः

मुजङ्गसारैर्दशमिर्भुजैरायुधमण्डितैः ॥

उपविष्टः सभामध्ये भाति सत्पतिरीश्वरः ॥ ४९ ॥

त्रिशूलायुधमेकस्मिन्दितीये डमरुः करे ॥

तृतीये तीक्ष्णखड्गः स भाति सत्पतिरीश्वरः ॥ १५० ॥

चतुर्थे पानपात्रं च चापचाणौ तथाऽन्ययोः ॥

खट्वाङ्गपरशु चान्यहस्तयोरद्भुशोऽन्यके ॥ ५१ ॥

अन्यस्मिन्नपि हस्ते च मृग एवं पिनाकपृक् ॥

उपविष्टो बभौ तत्र दशमिः सायुधैर्भुजैः ॥ ५२ ॥

सर्वेश्वरस्य पञ्चापि विरेजुर्वदनानि तु ॥

सालङ्कृतानि भास्वन्ति समाधानोऽवधारय ॥ ५३ ॥

शशाङ्को विकलङ्को वा क्षीरफेनचयोऽथवा ॥

तथा भस्मोद्भूलिताङ्गो भाति मन्मथदाहकः ॥ ५५ ॥

एकं सुशुभ्रतिलकं तस्य पश्चिमदिद्भुखम् ॥

सुशुभ्रवर्णमाभाति सुहासं चन्द्रमौलिकम् ॥ ५६ ॥

॥ ४९ ॥ त्रिशूलडमरुखड्गपानपात्रखट्वाङ्गपराणपरशुद्भुशुमृगपिनाक-
धारी रेजे । अस्य सालङ्कृतमास्वत्पञ्चमुखानि शृणु । निष्कलङ्कचन्द्रदुग्धफेनभो
भस्मोद्भूलिताङ्गो मन्मथदाहको नागोपवीतो चन्द्रसूर्याग्निद्योचनः सर्वेशो
विरूपामो भाति । एकं चन्द्रमौलि सुहास्यं पश्चिमदिद्भुखं शुभ्रतिलकम् ।

उत्तरस्यां दिशि तथा द्वितीयं माति चाननम् ॥
मनोहरं सुविस्तीर्णं माति यत्ताम्रवर्णकम् ॥

दाडिमोपुष्पवर्णामं द्वितीयं तन्मृगशाम्भुजम् ॥
प्रातःकालीनतपनमण्डलोपममिश्रितुः ॥ ५८ ॥

तृतीयं दिशि पूर्वस्यां गङ्गाचन्द्रार्धभृषितम् ॥
जटाजूटधरं माति वदनं नागवेष्टितम् ॥ ५९ ॥

दंष्ट्राकरालं वदनं दक्षिणस्यां चतुर्थकम् ॥
नीलवर्णं सुविस्तीर्णं शङ्करस्य विमाति तद् ॥ ६० ॥

निर्गच्छन्ति मृखात्तस्माज्ज्वाला ज्वालापतेरिव ॥
तीव्रमूर्तिर्माति येन भक्ताभयकरस्य तु ॥ ६१ ॥

पञ्चमं वदनं मध्ये व्यक्ताव्यक्तस्वरूपकम् ॥
साकारं च निराकारं सगुणं चापि निर्गुणम् ॥ ६२ ॥

अलक्ष्यमपि यल्लक्ष्यं वदनं यस्य माति सः ॥
पञ्चवक्त्रः परब्रह्मरूपः सर्वेश्वरोऽपरः ॥ ६३ ॥

द्वितीयं ताम्रं रम्यं दाडिमपुष्पाममुदगतं प्रातःकालीनार्कमण्डलवद्भाति ।
तृतीयं पूर्वदिगतं चन्द्रार्धभृषितं जटाधरं नागवेष्टितम् ॥ ५०-५९ ॥
चतुर्थं दंष्ट्राकरालं नीलं विस्तीर्णं माति । यतोऽग्निज्ज्वाला निर्गता एवं
भक्ताभयकरस्य मुखम् । मध्ये पञ्चमं व्यक्ताव्यक्तस्वरूपं साकारं निराकारं
सगुणं निर्गुणं ब्रह्मालक्ष्यरूपम् । एवं पञ्चवक्त्ररूपः सर्वेश्वरो यस्त्वष्टमालाः

कालव्यालादयः सर्पा विरेजुः कण्ठमालिकाः ॥
रक्तारविन्दसदृशो यस्य पादतले उमे ॥ ६४ ॥

यस्य चन्द्रार्धसदृशा आभान्ति नखरा वराः ॥
सर्पालङ्कृतसर्वाङ्ग आभाति परमेश्वरः ॥ ६५ ॥

वैद्यघ्नचर्मवसनाच्छादिताखिलदेहकः ॥
नागबद्धो महादेव आभाति परमेश्वरः ॥ ६६ ॥

गम्भीरावर्तत्रिवलीनाभिर्यस्य समुत्थितम् ॥
तनूरुहं हृत्कपाटे सोऽयं भक्तमनोहरः ॥ ६७ ॥

एवं सिंहासनारूढो रुद्रोऽसौ भक्तवत्सलः ॥
परार्थदो भूषितया पार्वत्या सममीश्वरः ॥ ६८ ॥

सर्वेश्वर्यास्तु पार्वत्याः सौन्दर्यं वागगोचरम् ॥
नानालङ्कारसंपुक्तं रञ्जितं निजतेजसा ॥ ६९ ॥

कालव्यालादयः । यत्पादतले रक्तवन्तसदृशो । चन्द्रार्धसमा नखाः । यः
सर्पालङ्कृतो व्याघ्रचर्माच्छन्नो नागबद्धो गम्भीरावर्तत्रिवलीनाभिर्यस्य भक्त-
मनोहरो रोगाशितननुर्भक्तवत्सलः परमार्थदः पार्वत्या भूषितः ॥६०-६८॥
पार्वत्याः सौन्दर्यं वागगोचरम् । स्वतेजोरञ्जिताऽपि नानालङ्कारपुक्ता ।

सुवर्णचम्पकनिभां गौरवर्णविराजिता ॥
 मृक्काहारगला रत्नमृकुटा नागभूषिता ॥ १७० ॥
 मृकुटोपरि यस्यास्तु नानापुष्पाणि तत्र च ॥
 गायका इव चामान्ति मत्वा मर्बुलिहोमिताः ॥ ७१ ॥
 मृकुटे रत्नत्रदिते मृक्काजालानि मर्वतः ॥
 भास्वचानोपमानीव पार्वत्या मान्ति मर्वदा ॥ ७२ ॥
 पूर्णचन्द्रोपमं वक्त्रं मन्दहामसमन्वितम् ॥
 यवंभृता जगन्माता विश्ववन्त्रा पंग्वरी ॥ ७३ ॥
 सरला नामिका यस्या यत्र मृक्काकलं किल ॥
 विभाति भोज्ज्वलं नानानून्नरन्नं मनोहरम् ॥ ७४ ॥
 प्रवालवल्लीतुलितोऽधरपटुव लज्ज्वलन् ॥
 रन्नालिवद्रदा यस्या महामायेद्वयी च ना ॥ ७५ ॥
 रत्नदुक्ते जगन्मानुः कर्णयोर्मपिकर्णिके ॥
 महामाया रत्नभयालङ्कारग्रतभूषिता ॥ ७६ ॥

चन्द्राम्बुदशम्बुती, स्वर्णचम्पकगौरी, मृक्काहारगला, रत्नमृकुटा,
 नागभूषिता, यन्मुकुटोऽग्निन्दुपन्नमुक्तिणे गारुता इव मान्ति । रत्न-
 कदितनुकुटे मुक्ताग्रो नाम्बत्तारा इवामान्ति ॥ ६९-७३ ॥ एव जग-
 न्माता विश्ववन्त्रा परमेश्वरी । यस्याः सरला नामिका । यत्र लोज्ज्वलं
 नानारत्नयुक्तमीकितं मणि । प्रवालचन्द्रा रत्नसंकिञ्चनद्वयी ॥ ७४-७६ ॥

कुचाद्रितटयोः पीतवर्णा चोली विराजते ॥
 यस्याः कण्ठे रत्नयुक्तनिष्कहारादयोऽपि च ॥ ७७ ॥
 कुचयोर्गलति क्षीरं यस्यास्तदैवयोगतः ॥
 सर्पाः पिबन्ति सततमेवं सा भक्तवत्सला ॥ ७८ ॥
 परिधानीयवस्त्रं तु यस्या दाडिमपुष्पभम् ॥
 आभाति गिरिजा माताऽभितः कुङ्कुमचर्चिता ॥ ७९ ॥
 बाहुदण्डौ सुसरलौ यस्याश्च मणिवन्धयोः ॥
 कङ्कणानि स्फुरद्रत्नजडितान्यमितानि च ॥ १८० ॥
 यस्या रत्नाञ्चितरणन्नूपुरे पादपत्रयोः ॥
 कृपादृष्टयाऽनुगृह्णन्ती गणानां ध्यायतां सताम् ॥ ८१ ॥
 अष्टमीचन्द्रवधस्या ललाटे तिलकोऽमलः ॥
 यदि वा रुचिराविद्धमुक्तसाराञ्चितो धमौ ॥ ८२ ॥
 नानाविधैरलङ्कारैर्भूषिता हिमवत्सुता ।
 जगन्माता शम्भुकान्ता तत्सौन्दर्यं तु को वदेत् ॥ ८३ ॥

जगन्माता रत्नमयवर्णभूषणे । कुचयोः पीतवर्णचोली । कण्ठे रत्नमया
 निष्कहाराः । एवं माहामाया भूषिता ॥ ७७ ॥ स्तनस्यद्दुग्धं दैवात्सर्पाः
 पिबन्ति । दाडिमामयवनिहिता कुङ्कुमचर्चिता भक्तवत्सला गिरिजा ।
 बाहु
 दण्डौ सुसरलौ मणिवन्धयो रत्नजडितकण्ठकणानि । पदयो रत्नाञ्चितनूपुरे ।
 एवं ध्यायतां गणानां कृपादृष्टयाऽनुगृह्णन्ती । अष्टमीचन्द्रवधदृष्टाटे रत्ना-
 ञ्चिततिलकः । वा नानालङ्कारभूषिता, शम्भुकान्ता जगन्माता । तत्सौन्दर्यं

ईदृश्या सह सर्वेदया त्रित्येवात्मा सुमूर्तिमान् ॥
तत्रोपविष्टं द्रष्टुमिन्द्रः सगण आचर्यो ॥ ८४ ॥

समस्ता देवताः प्राप्ताः सर्वे देवर्षयोजमिताः ॥
तदैव शङ्करं द्रष्टुं कुमाग अपि चागताः ॥ ८५ ॥

तदा मनकुमारस्वत्पादपद्मे प्रगृह्य च ॥
शिवं प्रणम्य साष्टाङ्गं विनयावनतोऽब्रवीत् ॥ ८६ ॥

मोः शुम्भो त्वं जय जय जयोमाकान्त विश्वकृत् ॥
त्रैलोक्ये धर्मकामार्थमोक्षदाता त्वमेव हि ॥ ८७ ॥

समस्ताः कथिता धर्माः स्वामिन्मे कृपया पुग ॥
मन्वार्णवोच्चारणाय सर्वपापक्षयाय च ॥ ८८ ॥

अर्घकं मावनं याचे स्वल्पायामं महाफलम् ॥
अनायामेन तु यतश्चतुर्वर्गः फलिष्यति ॥ ८९ ॥

समस्तानि तु पुण्यानि ब्रह्मायानानि भूरिद् ॥
अतो हितार्थं मर्त्यानां स्वामिन्वन्सुकरं वद ॥ १९० ॥

को वदेत् । ईदृश्या पार्वत्या नहोऽरिष्टे शिरं द्रष्टुं नगण इन्द्रः सर्वे देवा
ऋषयः कुमाग अस्यागता । तत्र मनकुमारः शिवनादीं कृत्वा नन्वा
विनयेनाह ॥ ७८-८६ ॥ मोः तन्मास्तन् विश्वकृच्छुम्भो, जय । त्रैलोक्ये
धर्मार्थकाममोक्षदाना त्व । मन्वोच्चारणाय पापक्षयाय च त्वया सर्वधर्मा
रुक्ताः । अयं स्वल्पायामं महाफलमेकनायन याचे चतुर्वर्गः फलि-
ष्यति । हे भूरिद्, सर्वपुण्यानि ब्रह्मायानानि तन्मास्त्वानिन्दिहार्थं मर्त्यानां

- इत्थं सनत्कुमारोक्तः स तु सन्तुष्ट ईश्वरः ॥
 प्राह कर्पूरगौरस्तं सर्वेषां शृण्वतां मुनिम् ॥ ९१ ॥
 ईश्वरः प्राह त्रययः शृण्वन्तु द्रुतपुण्यदम् ॥
 धर्मार्थकाममोक्षाणां साधनं परमं त्विदम् ॥ ९२ ॥
 सम्मतं वेदशास्त्राणां स्वर्ग्यं धर्म्यमदुष्करम् ॥
 अनन्तपुण्यदं भस्मत्रिपुण्ड्रधारणम् ॥ ९३ ॥
 सनत्कुमार इत्युक्तः प्राह कोऽस्य विधिर्वद ॥
 तत्किद्रूप्यं क्व वा धार्यं का शक्तिः का च देवता ९४
 कः कर्ता किं प्रमाणं च केन मन्त्रेण धार्यते ॥
 विस्तरेण वद स्वामिन्निति तच्चरणेऽग्रहीत् ॥ ९५ ॥
 एवं सनत्कुमारोक्तः शङ्करः प्राह विस्तरात् ॥
 भस्मतो गोमयं द्रव्यं देवताऽग्निरुदाहृतः ॥ ९६ ॥
 तज्जाबालोक्तवत्कार्यं यद्वा शाग्यज्ञसम्भवम् ॥
 तच्चापि धारणान्पूर्णां बहुपुण्यं प्रयच्छति ॥ ९७ ॥

मुकरं पदेति पृष्टस्तुष्ट ईशः सर्वेषां शृण्वतां कुमारमाह ॥ ८७-९२ ॥
 द्रुतपुण्यदं परं चतुर्थ्यासाधनं वेदादिमतं धर्म्यं स्वर्ग्यं मुकरमनन्तपुण्यं सर्वं
 शृण्वन्तु भस्मत्रिपुण्ड्रधारणं । सनत्कुमार आह । कोऽस्य विधिर्द्रव्यं च । क्व
 धार्यं । का शक्तिः, का देवता, कः कर्ता । किं प्रमाणं, केन मन्त्रेण धार्यं
 चेति पदे दधौ ॥ ९३-९५ ॥ शिव आह । गोमयद्रव्यं देवताभिस्ततो
 जाबालोक्तवत्कार्यं पूर्वपञ्चसम्भूतं वा भस्म बहुपुण्यं । सद्योजातमिति

मस्म सद्योजातमिति मन्त्रेण ग्राह्यमुत्तमम् ॥
अग्निरित्यादिजावालप्रोक्तमन्त्रैश्च मन्त्रयेत् ॥ ९८ ॥

मानस्तोक इति स्वच्छमङ्गुष्ठेनैव मर्दयेत् ॥
शिरसि त्र्यम्बकमिति धारयेद्भक्तिभाविनः ॥ ९९ ॥

ध्यायुषं जमदग्नेरित्यादिमन्त्रैर्यथाक्रमम् ॥
यथास्थानं मन्त्रपूर्वं त्रिपुण्ड्रान्वारयेद्बुधः ॥ २०० ॥

प्रतिस्थानं मन्त्रपूर्वं भृशुटीसदृशं वरम् ॥
रेखात्रयं लिखेद्रस्यं नाधिकं ग्रस्यते ततः ॥ १ ॥

मध्यमानामिकाङ्गुष्ठैर्ललाटे प्रथमं लिखेत् ॥
पुराऽङ्गुलिभ्यां द्वे रेखे ततोऽङ्गुष्ठेन मध्यमाम् ॥ २ ॥

एवं त्रिपुण्ड्रा विलेख्या देवताध्यानपूर्वकम् ॥
विस्तरेणैकैकरेखा देवतादि च कथ्यते ॥ ३ ॥

देवताद्या नव ख्याता अकारो वर्ण आदितः ॥
गार्हपत्योऽग्निर्भूस्तत्त्वं रजोगुण उदाहृतः ॥ ४ ॥

गृहीत्वा, अग्निरित्यादिनाऽभिमन्त्र्य, मानस्तोक इत्यङ्गुष्ठेन मर्दयित्वा, त्र्यम्बक-
मिति शिरसि धृत्वा, त्र्यायुषमिति मन्त्रैर्यथास्थानं त्रिपुण्ड्रान्वारयेत्
॥ ९६-२०१ ॥ प्रतिस्थानं भूतमानरेषात्रयं नाधिकं । प्रथमं मध्याना-
मिकाङ्गुष्ठैर्ललाटे ततोऽन्यत्र । देवताध्यानपूर्वकं धारणमेकैकं देवाद्या नव ।
अकारोणो गार्हपत्योऽग्निर्भूस्तत्त्वं, रजोगुणः ॥ २-४ ॥ ऋग्वेदः, क्रिया-

ऋग्वेदश्च क्रियाशक्तिः प्रातःसवनमुच्यते ॥

॥ देवता च ब्रह्मदेव आद्या रेखा प्रकीर्तिता ॥ ५ ॥

अथ द्वितीयरेखाया विस्तरेण वदामि ते ॥

उकाराणो दक्षिणाग्निर्नभस्तत्त्वमुदीरितम् ॥ ६ ॥

यजुर्वेदस्य सवनं स्मृतं मध्यन्दिनाभिधम् ॥

इच्छाशक्तिश्चान्तरात्मा देवता विष्णुरीरितः ॥ ७ ॥

अथो तृतीयरेखाया मकाराणोऽग्निरप्यसौ ॥

स्मृत आहवनीयः स्वस्तत्त्वं ज्ञानारूपशक्तिका ॥ ८ ॥

तृतीयसवनं देवः शिव एष भवापहः ॥

इत्थं विलेख्यास्त्रिरेखा वर्णादिस्मृतिपूर्वकम् ॥ ९ ॥

एवं मस्मत्रिपुण्ड्राख्यं महेशव्रतमुत्तमम् ॥

स्वीकार्यं यत्नतो नित्यं वेदशास्त्रादिसम्मतम् ॥ १० ॥

धृतं चेन्मुक्तिकामेन नास्यावृत्तिः पुनस्त्वह ॥

सर्वे कामाश्च सिध्यन्ति पुरुषार्थास्तथाऽखिलाः ॥ ११ ॥

शक्तिः, प्रातःसवनं, ब्रह्मदेव, पूर्वत्र । द्वितीयरेखायां ॥ उकारोऽणो, दक्षिणाग्निः, खं तत्त्वं, यजुर्वेदो, माध्यन्दिनं सवनमिच्छाशक्तिरन्तरात्मा, विष्णुदेवः । तृतीयरेखायां मकारोऽर्णः, आहवनीयोऽग्निः, स्वस्तत्त्वं, ज्ञानशक्तिस्तृतीयसवनं, शिवो देव इत्थं तिष्ठो लेखा लेख्याः । मस्मत्रि-पुण्ड्रमीशव्रतं वेदमते धृतं चेन्मुक्तिकामस्य न पुनरावृत्तिः । सर्वे कामाः पुरुषार्थाश्च सिध्यन्ति । प्रत्यहं शोते स्मार्तेऽपि कर्मणि वर्णाश्रमैर्धार्यम् ।

ब्रह्मचारी गृहस्थश्च वानप्रस्थो यतिस्तथा ॥
प्रत्यहं भस्मत्रिपुण्ड्राञ्छ्रौति स्मार्तेऽपि धारयेत् ॥ १२ ॥

उपपापानि नश्यन्ति महापापानि सर्वशः ॥
भस्मधारणतः क्षीत्रं पुण्यात्मा जायते नरः ॥ १३ ॥

स्त्रीहन्ता क्षत्रहन्ता च वीरहन्ताऽऽत्महाऽपि च ॥
भस्मधारणतः पृतः शुद्धात्मा जायते क्षणात् ॥ १४ ॥

मन्त्रेण विधिपूर्वं यः श्रद्धामक्त्या च धारयेत् ॥
अपारो महिमा तस्य देवलोके स वन्द्यते ॥ १५ ॥

न ज्ञातश्चेद्विधिर्येन श्रद्धामक्त्यापि सोऽन्वहम् ॥
विभृयात्सोऽपि मुच्येत नात्र कार्या विचारणा ॥ १६ ॥

परद्रव्यापहर्ता यः परस्त्रीसङ्गलोलुपः ॥
परनिन्दारतः पापी सोऽप्यनेन पुनाति हि ॥ १७ ॥

परक्षेत्रापहर्ता यो यो नरः परपीडकः ॥
सस्यारामादिभङ्क्ता यः सोऽप्यनेन पुनाति हि ॥ १८ ॥

महापापानि नश्यन्ति । धर्ता पुण्यात्मा भवेत् ॥ ९-१३ ॥ स्त्रीक्षत्र-
वीरहन्ता धारणाच्छुद्धात्मा भवेत् । यथाविधि मक्त्या धारयन्तो
येद्वन्दाः । विध्यज्ञाने भक्त्याऽपि धारणान्मुक्तिर्नात्र कार्या विचा-
रणा ॥ १४-१७ ॥ परद्रव्यहन्तारक्षीसङ्गः, परनिन्दकः, क्षेत्रहर्ता,

असत्यवादी वैशून्यवादी च गृहदाहकः ॥
वेदविक्रयकृत्यापी सोऽप्यनेन पुनाति हि ॥ १९ ॥

कूटसाक्ष्यप्रदो दुर्वाक्त्या कौटिल्यकृन्नरः ॥
स्वकुक्षिभृतये पापी सोऽप्यनेन पुनाति हि ॥ २२० ॥

गोभूहिरण्यमहिषीषत्त्राश्रतिलकम्यलम् ॥
प्रतिगृह्णाति यः कापि सोऽप्यनेन पुनाति हि ॥ २१ ॥

तथा द्विदलधान्यादि प्रतिगृह्णाति कर्हिचित् ॥
नीचादपि महापापी सोऽप्यनेन पुनाति हि ॥ २२ ॥

दासी वेद्या भुजङ्गी च शृपली च रजस्वला ॥
आसां सङ्गो भवेद्यस्य सोऽप्यनेन पुनाति हि ॥ २३ ॥

कन्यकाविधवासङ्गी सोऽनुत्तमो वहेद्यदि ॥
त्रिपुण्ड्रविधिना भस्म सोऽप्यनेन पुनाति हि ॥ २४ ॥

मांसगोरससामुद्रद्रव्याणां क्रयकृत्तु यः ॥
पश्चात्तापेन संयुक्तः सोऽप्यनेन पुनाति हि ॥ २५ ॥

परपीडकः, सस्यागमभंत्ता, गिप्यापैशून्यवक्ता, वेदक्रयी, कूटसा-
क्ष्यदो, दुर्वक्ता, वृत्त्यर्थे कौटिल्यकृद्गोभूमहिष्यादिप्रतिप्रहीता, नीचाश्च
धान्यादिप्रहीता, दासीवेश्यारजस्वलाशृपल्यादिगः ॥ १८-२३ ॥ कन्या-
विध्यादिगः, मांसगोरसादिद्रव्यकृन्नाज्ञाताज्ञातामितपापकृद्दनुत्तमो भस्मत्रि-

पुनीतोऽपि च पुण्यात्मा जायते मन्मथारणात् ॥
 श्रावाश्रावामितोहोयुक्मोप्यनेन पुनाति हि ॥ २६ ॥
 एतत्समस्तपापघ्नं मन्मथाहात्म्यमुत्तमम् ॥
 शिवनिन्दकपापिष्टं न पुनाति कथञ्चन ॥ २७ ॥
 शिवद्रव्यापहर्ता यः शिवतद्भक्तनिन्दकः ॥
 न तस्य निष्कृतिः कापि न स पापैर्वियुज्यते ॥ २८ ॥
 गले रुद्राक्षमाला च त्रिपुण्ड्रो यस्य मस्तके ॥
 महापापोऽपि न ततत्रिलोक्यामपि पूज्यते ॥ २९ ॥
 मूर्मा यावन्ति तीर्थानि नानाक्षेत्रोद्भवानि च ॥
 श्रावणानि तानि सर्वाणि येनेदग्ममितं धृतम् ॥ ३० ॥
 अनन्ताः कोटिशो मन्त्रा निगमागमवर्णिताः ॥
 तेन सर्वेऽपि ते जप्ता येनेदग्ममितं धृतम् ॥ ३१ ॥
 प्राक्महत्समब्रह्मण्यं क्षालितं तेन पातकम् ॥
 उद्भृताः पितरः सर्वे येनेदग्ममितं धृतम् ॥ ३२ ॥

पुण्ड्रधारणाच्छुद्धात्मा जायते ॥ २४-२६ ॥ मन्मथाहात्म्यं सर्वपापघ्ने
 शिवनिन्दक न पुनाति । शिवद्रव्यहर्तृशिवनिन्दकपापिनिष्कृतिर्न क्वापि ।
 यस्य कण्ठे रुद्राक्षमाला, गले त्रिपुण्ड्र, न त्रिलोक्युत्तमम् । मूर्मा यानि
 तीर्थानि तानि मन्मथारणात्स्नानानि सर्वे मन्त्रा जप्ताश्च । सहस्रजन्माद्यं
 क्षालितं पितरोऽनुद्भूताश्च । मन्मथारणादिहाखिलं मुखं दीर्घायुर्व्याभिनादाः

इह लोकेऽखिलं सौख्यं तस्यापृथ्व्यं शतं समाः ॥
 सर्वव्याधिविनाशश्च येनेदग्मसितं धृतम् ॥ ३३ ॥
 दिव्यैश्वर्यं लभेत्तस्य ज्ञानं दिव्यं शरीरकम् ॥
 देहान्ते सद्गतिस्तस्य येनेदग्मसितं धृतम् ॥ ३४ ॥
 देहान्ते तं विमानाऽय उपवेश्याप्सरोगणैः ॥
 सेवितं स्वर्नयन्त्येव येनेदग्मसितं धृतम् ॥ ३५ ॥
 स वन्द्यः सिद्धगन्धर्वविद्याधरमृखामरैः ॥
 इन्द्रादिलोकपालैश्च येनेदग्मसितं धृतम् ॥ ३६ ॥
 एवं स्वर्गे चिरं हृष्ट उपित्वा स यथासुखम् ॥
 ब्रह्मलोकं ततो याति येनेदग्मसितं धृतम् ॥ ३७ ॥
 शाश्वते ब्रह्मलोके स स्थित्वा कल्पशतं ततः ॥
 वैकुण्ठं विष्णुधामैति येनेदग्मसितं धृतम् ॥ ३८ ॥
 ब्रह्मकल्पत्रयं स्थित्वा वैकुण्ठेऽथ स गच्छति ॥
 कैलासमक्षर्यं लोकं येनेदग्मसितं धृतम् ॥ ३९ ॥
 स तत्र शिवसायुज्यं प्राप्नोत्येव न संशयः ॥
 तस्मात्सनत्कुमार त्वं भस्मपुण्ड्रान्धि धारय ॥ २४० ॥

॥ २७-३३ ॥ दिव्यमैश्वर्यं ज्ञानं चान्ते दिव्यविमाने समुपवेश्याप्सरःसेवितं
 स्वर्लोकं नयन्ति । स सिद्धादिदेवैः स्वर्गे चिरं सुखं भुक्त्वा ततः
 कल्पशतं ब्रह्मलोके तिष्ठति । ततो ब्रह्मकल्पत्रयं वैकुण्ठे स्थित्वाऽथ
 शिवसायुज्यं प्राप्नोति न संशयः । हे सनत्कुमार, तस्मात्त्वं त्रिपुण्ड्रान्धारयेदं

आगमोपनिषच्छास्त्रसारमेतद्वि मे मतम् ॥

चतुर्विधपुमर्थानां साधनं मस्मधारणम् ॥ ४१ ॥

इति त्रिपुण्ड्रमाहात्म्यमौश्वरेण मयेरितम् ॥

सनत्कुमार ऋषयो धारयन्तु परेऽपि च ॥ ४२ ॥

एवमुक्त्वा हुमारं स ययौ कैलासमीश्वरः ॥

दृष्टः सनत्कुमारोऽपि ब्रह्मलोकं ततो गतः ॥ ४३ ॥

एवं महासृनिः प्राह वामदेवो दयान्वितः ॥

प्रणनामाय सन्तुष्टस्तत्पदे ब्रह्मराक्षसः ॥ ४४ ॥

वामदेवोऽत्रदद्रक्षो मस्ममाहात्म्यमौदृगम् ॥

मदङ्गमस्मसंस्पर्शाद्यत्ते ज्ञानं प्रकाशितम् ॥ ४५ ॥

इत्युक्त्वा स च सन्तुष्टो वामदेवोऽभिमन्त्र्य च ॥

राक्षसाय तु तद्भस्म सृनिदेवो दर्दा तदा ॥ ४६ ॥

वेदोपनिषत्संज्ञं चतुर्विधपुमर्थसाधनम् । एतन्मयोक्तं श्रुत्वा सर्वे धारयन्तु ।
इत्युक्त्वा शिवः कैलासं ययौ । दृष्टः सनत्कुमारो ब्रह्मलोकं गतः
॥ ४४-४६ ॥ इति श्रुत्वा तृथे राक्षसो दयान्वितवामदेवस्य पदे दधी ।
वामदेव-माहेहम्भस्ममाहात्म्यम् । मदङ्गमस्मसंस्पर्शाद्यत्ते ज्ञानं जानमिदुक्त्वाऽ-
भिमन्त्र्य मस्म राक्षसायादात् । स च त्रिपुण्ड्रानुक्त्वा सद्यस्तेजोमयो

तदा दधौ त्रिपुण्ड्रान्तस शिरसि ब्रह्मराक्षसः ॥
 तेजोमूर्तिरिवाभूत्स दिव्यदेहो हि तत्क्षणम् ॥ ४७ ॥
 रराज दिव्यदेहेन प्रकाशेन स सूर्यवत् ॥
 ब्रह्मानन्दमयो जातस्तदा स ब्रह्मराक्षसः ॥ ४८ ॥
 ततः प्रदक्षिणीकृत्य योगिनं तं ननाम सः ॥
 तावच्च सूर्यसङ्काशं विमानं स्वर्वातरत् ॥ ४९ ॥
 दिव्यं विमानमारुह्य ययौ स्वर्गं स तत्क्षणम् ॥
 परलोकमदात्तस्मै वामदेवो महाशुनिः ॥ २५० ॥
 वामदेवो महादेवः प्रत्यक्षः स शिवो भवः ॥
 यो भाति मानव इव पर्यटत्यत्र तारकः ॥ ५१ ॥
 त्रयीमूर्त्यवतारोऽयं वामदेवो जगद्गुरुः ॥
 पर्यटत्येष पृथिवीं जगद्द्वारकारकः ॥ ५२ ॥
 वरिष्ठं मस्ममाहात्म्यं विशेषाद्गुरुहस्ततः ॥
 परपारं गतो यस्मात्तत्क्षणं ब्रह्मराक्षसः ॥ ५३ ॥

ब्रह्मानन्दमयः सूर्यवदिव्यदेहो रेजे । ततो वामदेव प्रदक्षिणीकृत्य ननाम ।
 तावत्स्वर्गात्सूर्यामं विमानमागतम् । स दिव्यविमानमारुह्य स्वर्लोकं ययौ ।
 एवं वामदेवमुनिस्तास्मै परलोकं ददौ । ॥ महादेवः प्रत्यक्षः शिवः ।
 त्रिमूर्त्यवतारोऽयं जगद्गुरुर्वामदेवो नर इव जगद्द्वाराय पर्यटति
 ॥ ४४-५२ ॥ वरिष्ठं मस्ममाहात्म्यं गुरुहस्ताद्विशेषतः । यतो ब्रह्मराक्षसः

सन्ति मन्त्रा अनेके ते न साध्याः सद्गुरुं विना ॥
वेदशास्त्रमतो ब्रूते नास्ति तत्त्वं गुरोः परम् ॥ ५४ ॥

ऋषिम्योऽप्यवदत्सूतो भस्ममाहात्म्यमाह्वयम् ॥
विशेषतो गुरोर्हस्ताद्गुरुस्तन्मुख्यकारणम् ॥ ५५ ॥

इति त्रिविक्रमायतत्कथयामास सद्गुरुः ॥
गुरोश्चरणयोर्हर्षाद्द्वौ शीर्षं त्रिविक्रमः ॥ ५६ ॥

आदिष्टः श्रीगुरुं नत्वा स्वस्थानमगमन्मुनिः ॥
श्रीगुरोरुपदेशेन समस्ता ज्ञानिनोऽभवन् ॥ ५७ ॥

इति सिद्धविदा परमादरतः
कथिताऽत्र कथा परमादरतः ॥
अवतीह तु भाविकलोकमसा-
विति शिष्यसृवाच मता मम सा ॥ ५८ ॥

परं पारङ्गतः । अनेके मन्त्रादयः सन्ति ते गुरुं विना न साध्याः । अती-
वेदादिर्वक्ति 'नास्ति तत्त्वं गुरोः परम्' इति । ऋषिम्योऽपि सूतो ब्रूते
विशेषतो गुरुर्हस्तादिति त्वत्त्वाद्गुरुमुख्यं कारणम् । इति श्रीगुरुत्रि-
विक्रममाह । स तत्पदयोः शीर्षं दत्तौ । स गुरुं नत्वाऽऽदिष्टः स्वस्थानं गतः ।
श्रीगुरोरुपदेशेन सर्वे ज्ञानिनोऽभवन् ॥ ५६-५७ ॥ इति सिद्धविदा० ॥

नृसिंहसंज्ञः स्वकुलेऽसरस्वती
 यतीशमक्तः प्रथितः सरस्वती ॥
 गुरोश्चरित्रं पठतोऽपि शृण्व त-
 श्रतुःपुमर्थप्रदमाह चादृतः ॥ २५९ ॥

नृसिंहसंहः स्व० ॥ ५८-२५९ ॥ इति घूर्णिकायां एकोनत्रिंशोऽध्यायः

(इति) श्रीसि० रूपेण सर० न्वितगु० यां
 श्रीगु० फर्म० एकोनत्रिंशः (अध्यायः) ॥
 आदितः श्लोकाः ॥ ३२५९ ॥

॥ इति एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥

॥ अथ त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥

॥ श्रीदत्तात्रेयाय नमः ॥

नामधारकशिष्याऽयः संलग्नः सिद्धपादयोः ॥

करो सन्धाय विनतो भक्तियुक्तोऽब्रवीदिदम् ॥ १ ॥

जय सिद्ध महायोगिस्त्वं भवार्णवतारकः ॥

अज्ञानतिमिरान्ताय ज्योतीरूपोऽसि केवलम् ॥ २ ॥

अविद्यासागरेऽपारे निमग्नोऽहमपि क्षणात् ॥

ततोऽपि कृपया स्वामिन्त्समुत्तीर्णोऽस्मि ते खलु ॥ ३ ॥

त्वया मे दर्शितः पन्थाः परमार्थोऽथ सद्गतः ॥

त्वं विश्वपालकः स्वामी गुरुनाथोऽसि निश्चितम् ॥ ४ ॥

अध्यायसारसग्रहलोक —

गोपीनाथोऽत्रिसुतभजनात्पुत्रमापोद्ब्रह्मोर्ध्वं

सत्स्त्री रूपा तमनयदयो पत्तन गाणगाख्यम् ॥

मन्दाक्रान्ताध्वनि स तु पुरस्योपकण्ठ ममार

त्रिंशे तत्स्त्रीनिरुठमथ गतो भूतिरुद्राक्षधृक्स्तन् ॥ १ ॥ १ ॥

नामधारक सिद्धपदे धृत्वा प्रणत आह । सिद्धयोगिजयं त्वं
भवतांकोऽज्ञानघान्तज्योतिश्च । स्वामिस्ते कृपयाऽत्रिशान्धिमग्नोऽपि तत्
सत्तीर्णोऽस्मि । त्वया पन्था दर्शित । परमार्थो लब्धश्च । त्वं विश्वत्राता

॥ १ ॥ त्वया.

॥ १ ॥

सच्छ्रीगुरुचरित्राख्यः प्राशितो मे सुधारसः ॥
 मनो नाद्यापि मे सृप्तं तच्चृष्णाऽर्त्वीव वर्धते ॥ ५ ॥
 यत्प्रत्युपकृतं तत्प्रत्युपकुर्वीत किं कुलैः ॥
 दर्शितं निजरूपं मे यत्स्वामिन्करुणानिधे ॥ ६ ॥
 पुरा कथा प्रकथिता सृष्टावभिनवा नवा ॥
 पतितस्य मुखेनैव चतुर्वेदा हि वाचिताः ॥ ७ ॥
 त्रिविक्रमाय मुनये प्रोक्तं ज्ञानं प्रकाशकम् ॥
 कथां ततोऽग्रतो जातां विस्तरेण वद प्रभो ॥ ८ ॥
 इति शिष्यवचः श्रुत्वा सिद्धः सन्तोषसंयुतः ॥
 प्रेम्पूर्वं हृष्यालिङ्ग्य सप्तधास्य मुदाऽब्रवीत् ॥ ९ ॥
 धन्यो धन्योऽसि शिष्याग्र्य सर्वाभीष्टं त्वयाऽर्जितम् ॥
 तवोपरि महत्येषा सज्जाता श्रीगुरोः कृपा ॥ १० ॥
 संसारार्णवतीर्णोऽसि त्वमेव सकलार्थमाकृ ॥
 धन्या धन्या च ते याणी लभं ते हृद्गुरोः पदै ॥ ११ ॥

गुरुनापोऽमि । गुरुचरित्रामृतारसः प्राशितोऽपि मे मनो न सृप्तम् । तच्चृष्णा
 वर्धते । त्वत्प्रत्युपकारी वंशपरम्परयाऽपि न क्रियते । दयाभ्ये, ते निजरूपं
 दर्शितम् । पूर्वं नवा कथा प्राकथिता पतितमुखेन वेदा वाचिताः । त्रिविक्र-
 माय ज्ञानमुक्तं ततोऽग्रतो जातां कथां वद ॥ ८ ॥ सिद्धस्तुष्टमां-
 लिङ्ग्याश्वास्याह । धन्योऽसि सर्वेष्टं त्वयाऽर्जितम् । तवोपरि श्रीगुरोः
 कृपाऽस्ति । सर्वार्थभावरयम् । मवाब्धि सर्वाणोऽसि । धन्या ते याणी ।

पृष्टोऽग्रतोऽपि घृत्तान्तः सन्तोषोऽतीव तेन मे ॥

सद्गुरोर्महिमा ख्यातोऽगम्यो वक्तुं न शक्यते ॥ १२ ॥

एकैकमहिमाख्याने कथा यास्यति विस्तृतिम् ॥

अतः संक्षेपतस्तेऽथ कथयिष्यामि सत्क्याम् ॥ १३ ॥

श्रीगुरौ सति तत्रैव गन्धर्वबहुवनेऽभवत् ॥

प्रख्यातो महिमा लोके नित्यनूतनवत्सदा ॥ १४ ॥

व्यवतारो नृवद्भाति स नृसिंहसरस्वती ॥

अपारो महिमा तस्य योऽगम्यो विदुषामपि ॥ १५ ॥

वक्तुं त्रिमूर्तेर्माहात्म्यं मन्दोऽहं शक्तुयां कथम् ॥

स्वीकृत्यात्र नृदेहं यश्चरित्रं पावनं व्यधात् ॥ १६ ॥

तस्य गन्धर्वनगरे ख्यातिर्जाता विशेषतः ॥

सर्वत्राभूत्प्रकाशोऽतो द्रष्टुमायान्ति दूरतः ॥ १७ ॥

भक्ता भावेन चागत्य सेवां कुर्वन्ति सद्गुरोः ॥

गुरुदर्शनमात्राचे पूर्णकामा भवन्ति हि ॥ १८ ॥

ते मनो गुरुरपदे लग्नम् । ते प्रभ्रादतीव सन्तोषः । एकैकमहिमाख्याने
प्रथो विस्तीरत् । ततः सङ्क्षेपात्कर्यां वच्मि । तत्र गान्धर्वे नित्यनूतन
इव महिमा जातः । नृवद्दृष्टोऽपि त्रिमूर्त्यवतारोऽयम् । तन्महिमा विदुषा-
मन्यगम्योऽहं मन्दधीस्तद्वर्णने न क्षमः । नृदेहं स्वीकृत्य यः पावनं
चरित्रं चक्रे तस्य गन्धर्वे विशेषतः ख्यातिर्जाता ॥ ९-१७ ॥ ततः
सर्वत्र प्रकाशोऽभूत् । गुरुदर्शनाय भक्ता दूरादेत्य पूर्णकामाः स्युः ।

दैन्यातोऽमूर्च्छ्या युक्तो वन्ध्या पुत्रवती तथा ॥
 पीडितः कुष्ठरोगेण सुवर्णाङ्गोऽपि सोऽभवत् ॥ १९ ॥
 चक्षुर्हानोऽपि चक्षुश्च श्रवणं वधिरोऽलभत् ॥
 अपस्मारादयो रोगाः प्रनष्टा गुरुदर्शनात् ॥ २० ॥
 किं चित्रं स्पर्शसंस्पर्शात्सुवर्णत्वेऽयसस्तथा ॥
 कृपया सहुरोः सर्वाभीष्टासौ चित्रमत्र नो ॥ २१ ॥
 शृणु चित्रं प्रवक्ष्यामि माहुरीपुरि कथन ॥
 गोपीनाथामिधो षोको धनिको ब्राह्मणोऽभवत् ॥ २२ ॥
 मृत्वा मृताः सुतास्तस्य मृतापत्यत्वदुःखितः ॥
 आराधयामास ततो दत्तात्रेयं सह स्त्रिया ॥ २३ ॥
 ततो दैवात्सुतो जातो दत्ताख्यश्चिरजीवितः ॥
 धनिनो तस्य पितरावतिप्रीत्या पुपोपतुः ॥ २४ ॥
 एकस्तयोर्गृहे पुत्रस्तस्मिन्प्रीतिरतीव हि ॥
 पञ्चमे वत्सरे तस्य व्रतबन्धमचीकरत् ॥ २५ ॥

दैन्यार्तः श्रीयुक्तः, वन्ध्या सुपुत्रा, कुष्टी सुवर्णाङ्गः, अन्धधक्षुप्रान्,
 वधिरश्च सुश्रया अभूत् । अपस्मारादिरोगाश्च नष्टाः । स्पर्शस्पर्शादपसः
 सुवर्णत्वे न चित्रम् । तथा गुरुकृपया सर्वाभीष्टातिर्न चित्रा । चित्रं शृणु ।
 माहुरे धनी गोपीनाथविप्रोऽमूर्च्छत्पुत्रा मृतास्तेन पत्न्या सह श्रीदत्त
 आराधितः ॥ १८-२३ ॥ ततो दत्ताख्यः पुत्रश्चिरजीवितः । सो एकं तं
 पुत्रं प्रेम्णा पुपुपतुः । पञ्चमेऽप्ये तस्य व्रतबन्धः कृतः । द्वादशे
 विशदः कृतः । मुन्दरी सती स्तुया श्रद्धा ॥ २४-२६ ॥ कामस्य एतोरिय

द्वादशे वत्सरे तस्य विवाहो दैवतोऽभवत् ॥

वरप्रीतिमती लब्धा सुन्दरी सुदती सती ॥ २६ ॥

मदनस्य रतिर्यद्वत्तद्द्रुवती सती ॥

पालयामासतुः श्रित्या पितरौ हर्षिता तु तौ ॥ २७ ॥

परस्परमतिप्रेमभराक्रान्तौ तु दम्पती ॥

तौ समानवयस्कां च जातीं षोडशवत्ससौ ॥ २८ ॥

सुन्दरौ तौ सुलक्ष्माणौ चान्योऽन्यं प्राणवह्नमौ ॥

क्षणं न विरहं सोढुं शक्ती तौ तु परस्परम् ॥ २९ ॥

अथ दैववशात्तत्र व्याधिग्रस्तोऽभवद्द्विजः ॥

अनेकैरौषधैर्यत्नैस्तस्यारोग्यं न चाभवत् ॥ ३० ॥

न चात्त्यन्नमरुच्या स उपवासी मदाऽभवत् ॥

तस्य प्रीतिमती भार्या न सिपेनेऽन्नमप्यहो ॥ ३१ ॥

उपोषिता सदाऽभूत्सा दृष्ट्वा पतिमुपोषितम् ॥

पत्युर्मुक्तौषधोच्छिष्टं बुभुजेऽपि स्वयं सती ॥ ३२ ॥

दृष्टौ पितरौ तौ पालयामासतुः । परस्परप्रेमयुतौ समवयस्कां सुविहो षोडशान्दो जाती । क्षणं परस्परविरहं सोढुमशक्ता । अथ दैवादिप्रपुत्रो रोगग्रस्तोऽप्यौषधादिनाऽऽरोग्यं नाप । अरुच्याऽन्नं जहौ । तत्स्त्री सापित्री अप्यन्नं जहौ । पत्युर्मुक्तीच्छिष्टैश्च भेजे । एव व्यन्दान्भर्त्रा सह

एवं वर्षत्रयाद्यस्मा वद्धमूलोऽस्य चाभवत् ॥
 स्वध्वेन समं ह्यिष्टा वमानुषं पतिं सती ॥ ३३ ॥
 पतिदेहोऽभवत्क्षीणः सतीदेहोऽपि तादृशः ॥
 पतिपादोदकं तीर्थं पीत्वा कालमनीनयत् ॥ ३४ ॥
 दुर्गन्धस्तस्य देहोऽभृच्चं न वैद्योऽप्युपागमत् ॥
 पतिग्रतायास्तु मनो न क्षणं पतिमत्यजत् ॥ ३५ ॥
 यावदन्नं धवोऽश्नाति तावदश्नाति साऽपि च ॥
 यदौषधं पतिर्मुद्ग्ले सती चापि तदेव सा ॥ ३६ ॥
 पितृभिर्ज्ञातिदायादैस्समस्तैर्वारिताऽपि सा ॥
 पतिग्रता न तत्याज स्वपतिं बोधिताऽपि च ॥ ३७ ॥
 दिव्याभरणवस्त्राणि समस्तानि विहाय सा ॥
 पतिं प्राणादपि परं मेने वीक्षेत किं सुखम् ॥ ३८ ॥
 उभयोः पितरौ तत्र श्रीमन्तौ च महाधनौ ॥
 तौ तादृशौ विलोक्यैव सुतरां दुःखमापतुः ॥ ३९ ॥

छिद्रा । यक्ष्मणा पतिदेहो यथा क्षीणस्तथैव साध्व्याः । सा पतिपादोदकं
 पीत्वा कालं निन्ये ॥३७ ३९॥ भर्ता यावदन्नमश्नाति तावदेव पतिदेवता
 सा । तथैवौषधं । पित्रादिभिर्वारिता बोधिताऽपि सा पतिं न जहौ ।
 दिव्याभरणादीनि हित्वा पतिं प्राणादपि परं मेने न सुखं । उभयोः
 पितरौ धनिकौ तौ वीक्ष्यातिदुःखितौ । तैर्मन्त्रजपहोमार्तौ बहुद्रव्यं व्ययीकृतं ।

१ पायुः सर्पापि यद्वा पायुः किञ्चिन्मात्रं न्यूना तत्समाना सती धर्मा ।

‘उपोऽधिके च’ इति कर्मप्रबन्धनीयस्तयोगे द्वितीया.

मन्त्रविद्याज्ञाप्यहोमाः सद्विधैश्च स्वनुष्ठिताः ॥
 भोजिता ब्राह्मणा द्रव्यममितं तैर्व्ययीकृतम् ॥ ४० ॥
 रसायनीपधान्येनमनेके भिषजो ददुः ॥
 तथाऽपि न शशासास्य दृढमूलो महागदः ॥ ४१ ॥
 पप्रच्छतुज्योतिपिकं पितरौ कुलदैवतम् ॥
 आनर्चतुरथाप्यस्य नैवारोग्यमभृद्विधेः ॥ ४२ ॥
 वैद्या ऊचुर्न चारोग्यमित ऊर्ध्वं हि पाति चेत् ॥
 चन्द्रमौलिरमुं पायान्मनुष्यो नेश्वरोऽत्र तु ॥ ४३ ॥
 इति वैद्यवचः श्रुत्वा दुःखितौ पितरौ तदा ॥
 जय स्वामिञ्जगन्नाथ दत्तात्रेय गुरुत्तम ॥ ४४ ॥
 आराध्य त्वां सुतो लब्धोऽथापि पापातिरेकतः ॥
 कथं स्यास्यति दीनस्य प्राप्तोऽपि च निधिर्यथा ४५
 एक एव सुतो वंशे तद्रक्षा चेन्न ते कृता ॥
 दत्तात्रेय प्रदास्यावः स्वामिन्प्राणांस्तवाग्रतः ॥ ४६ ॥

रसायनीपधादि दत्तं । दृढमूलो रोगो न शतः । ज्योतिपिकं पृष्ट्वा कुलदैवं
 सम्पूज्यापि नारोग्यमभूत् ॥३६-४२॥ वैद्या ऊचुः । इतः परं शिल्पिभ्रता,
 नाथ नृत्यन् इति श्रुत्वा दुःखितौ पितरौ ऊचतुः । हा जगन्नाथ दत्तात्रेय,
 ॥४३-४४॥ स्वामाराध्यातोऽप्येकः पुत्रो रंकस्य निधिरिव पापिनोर्नो
 एवं जातः । तं न रक्षसि चेत्तेऽग्रे प्राणान्दास्याव इति दुःखितौ पितरावा-

इति नानाप्रकारैस्तत्पितरौ दुःखपीडितौ ॥ . . .
 ऊचतुस्तौ समालिङ्ग्य समाश्वास्यावदत्सुतः ॥ ४७ ॥
 ऋणं यावद्गृहीतं वां मया जन्मान्तरे तु तत् ॥
 भुक्तं कुतोऽधिकं देयं सम्बन्धस्तृणतोऽत्र हि ॥ ४८ ॥
 इति पुत्रवचः श्रुत्वा मूर्च्छितौ पितरौ तराम् ॥
 पुत्रोपरि पतित्वा तौ महादुःखेन पीडितौ ॥ ४९ ॥
 ऊचतुस्तात पुत्रावां निराशौ मा कुरुत्तम ॥
 पुत्रस्त्राता त्वमित्येवभावान्यां निश्चयः कृतः ॥ ५० ॥
 आवां प्रक्षिप्य दुःखान्धौ गमनं तव नोचितम् ॥
 वार्धक्ये रक्षिता को वां(नौ) धर्मोऽयं ते कथं वद ॥ ५१ ॥
 इति पितृवचः श्रुत्वा सोऽप्याक्रन्दन्नतोऽवदत् ॥
 सर्वमेवेश्वराधीनं मर्त्ययत्नः कियानिह ॥ ५२ ॥
 कथं मातुर्ऋणोद्धारो भवेदिह सुतेन तु ॥
 एकनाडीस्तन्यपानोपकारोऽपि न वार्यते ॥ ५३ ॥

लिङ्ग्यांश्वास्य पुत्र आह । पूर्वं वां यदृणं गृहीतं ततोऽधिकं कुतो देयं ।
 ऋणानुरार्यत्र सम्बन्ध इति श्रुत्वा तदुपरि पतितौ दुःखितौ पितरौ
 प्रोचतुस्तुवं नौ श्रातेति निश्चयः । निराशौ मा कुरु । दुःखान्धौ नौ त्यक्त्वा
 ते गमनं नोचितं । कोऽयं धर्मः । वार्धक्ये को नस्त्रातेति श्रुत्वाऽऽक्रन्द-
 न्तसुत आह । सर्वमेवेश्वराधीनं मर्त्ययत्नः कियान् ॥ ५२ ॥ एकघटीस्तन्यदानो-
 पकारोऽपि न वार्यते । कथं मातुर्ऋणोद्धारः ॥ ५३ ॥ त्वत्कुक्षौ भूत्वा

अहं जातो युवां कुक्षौ श्रद्धं कष्टमादितः ॥

न कापीपत्सुखं दत्तं दत्तं कष्टं पदे पदे ॥ ५४ ॥

एवं स बोधयामास जननीं जनकं सुतः ॥

तथैव बोधयामास स चार्धाङ्गीकृतां स्त्रियम् ॥ ५५ ॥

शृणु प्राणेश्वरि त्वं मे जाताः पूर्णां दिना अयि ॥

मन्निमित्तं कृतं कष्टं वृथैव तव तद्गतम् ॥ ५६ ॥

पूर्वजन्मन्यहं वैरी तत्रातः कष्टमीदृशम् ॥

मया दत्तं तु तद्विद्धि त्वं जन्मान्तरवैरजम् ॥ ५७ ॥

यदि तिष्ठसि गेहेऽस्मिस्त्वां पायास्सुतवत्प्रिये ॥

अथापि मनुषे कष्टं तर्हि तातशृहं व्रज ॥ ५८ ॥

सौन्दर्यं ते किमीदृशमे न दैवहतकस्य तत् ॥

सौभाग्यं नाशितं ते मे दुरङ्गस्पर्शमाव्रतः ॥ ५९ ॥

इति श्रुत्वा पतिवचो मूर्च्छिता निपपात सा ॥

तत्पदोः शिर आघाय सा तन्वी दुःखिताऽब्रवीत् ६०

पदे पदे दुःखं दत्तम् । न सुखम् । एवं पितरानुक्त्वा पत्नीमाह । हे प्रिये,
मे दिवसाः पूर्णाः । मर्त्यं वृथा कष्टं ते कृतम् । अहं ते पूर्वजन्मवैरी ।
यद्यत्र तिष्ठसि चेत्त्वां मत्पिता पुत्रवदक्षेत् । कष्टं मनुषे चेत्पितृशृहं गच्छ ।
ते सौन्दर्यं दैवहीनस्य मेऽनुपयुक्तम् । मे दुरङ्गस्पर्शान्ति सौभाग्यं नष्टम् ।
इति श्रुत्वा मूर्च्छिता उत्पद्योः पतिता दुःखिताऽऽह । स्वामिन्नां मा

अहहा प्राणप स्वामिंस्त्यागार्हा किमियं तव ॥
भवाद्दङ्गनैव मे दाता गतिर्नान्या हि योपिताम् ॥६१॥

यत्र तिष्ठेद्भवद्देहो देहोऽयं तत्र तिष्ठतु ॥
सन्देहो नात्र कर्तव्यो देवादनुगताऽस्म्यहम् ॥ ६२ ॥

इति द्वयोर्वचः श्रुत्वा पितरौ मोहमापतुः ॥
देहं धरिष्यामृद्भित्त्य दुःखं चक्रतुरप्युभौ ॥ ६३ ॥

अधुमुत्थाप्य अशुरं स्नुषा साऽऽश्वास्य चाब्रवीत् ॥
न चिन्ता भयताऽनन्ता कार्या जीवेत्पतिर्मम ॥ ६४ ॥

प्रार्थये विनता त्वां नश्चन्द्रमौलिर्हि रक्षिता ॥
पत्या मह प्रेपर्यकं क्षेत्रं जीवेत्पतिर्मम ॥ ६५ ॥

लोका वदन्ति वसति श्रीनृसिंहसरस्वती ॥
पतिर्गन्धर्वनगरे कर्तव्यं तस्य दर्शनम् ॥ ६६ ॥

तस्य दर्शनमात्रेण पतिरारोग्यमेप्स्यति ॥
तस्मात्प्रेषय मां श्रीघ्नमिति सधरणेऽग्रहीत् ॥ ६७ ॥

स्वप्न । भयनोऽप्या गतिमे न । यत्र ते देहमनयाव देहो नात्र सन्देह
इति मुखा मयोः तिलौ देहं मुनि त्यक्त्वा दुःखिनी ॥६४-६५॥ तदा
गर्विणी अदुताकुशायाऽप्यास्ताह । चिन्ता न कार्या । मे पतिर्जीविष्यति ।
त्वां प्रार्थये । शिवकृता । पत्या मह मां प्रेपर्य । लोका मां वदन्ति । गन्धर्व-
पुरे श्रीनृसिंहसरस्वती नन्दोऽनाप्यदुपयोग्यं भविष्यतीति तत्रदत्ताऽभूत् ।

तनु श्वश्र्वा मतं तस्याः श्वशुरस्यापि तन्मतम् ॥
 प्रस्थापयामासतुस्तौ श्वशुरौ पुत्रवत्सलौ ॥ ६८ ॥
 आन्दोलिकायां छन्नायामुपवेश्य च रोगिणम् ॥
 पतिं सती तु सुमतिः श्वशुरावब्रवीन्मुदा ॥ ६९ ॥
 स्थिरीकृत्य मनः स्थेयं भवद्भ्यां सुखमालये ॥
 प्राणात्प्रियो मम पतिः कुलदेवोऽस्य रक्षिता ॥ ७० ॥
 इति श्वशुरपादाब्जे पतिता तौ तु तां स्तुपाम् ॥
 सभ्राह्मीति समाध्यास्याशिपं दन्वेदमूचतुः ॥ ७१ ॥
 सौभाग्यवति ते देवाच्चिरं जीवतु वां(नौ) सुतः ॥
 इत्याशिषाऽभिनन्द्याद्यु स्वमेहीत्यादिदेशतुः ॥ ७२ ॥
 इति प्रस्थापिता पत्या सहिता सा पतिव्रता ॥
 शनैराक्रम्य पन्थानं भीमातीरमुपागमत् ॥ ७३ ॥
 सुदूरमार्गक्रमणात्त्रिदोषाः कुपितास्तदा ॥
 रोगी ग्रामसमीपे तु कष्टादुत्तारितस्तया ॥ ७४ ॥

पुत्रवत्सलौ श्वशुरौ तदङ्गीकृत्यान्दोलिकायां रोगिणमुपवेश्य प्रेषया-
 मासतुः । तौ स्तुपा प्राह । मनः स्थिरीकृत्य गृहे सुखं स्थेयम् । मत्प्रा-
 णात्प्रियस्य पत्युः कुलदेवत्वातेति पददत्ताभूता 'सभ्राह्मी' त्याध्यास्य
 श्वशुरावूचतुहे सौभाग्यवति, ते देवादयं चिरं जीवत्वित्याशीर्गिरभिनन्द्य
 प्रस्थापयामासतुः ॥६४-७२॥ सा शनैर्मार्गमाक्रम्य भीमातीरं गता ।
 दूरमार्गक्रमणादोषाः कुपिताः । स रोगी ग्रामसमीपे कष्टादुत्तारितः ॥७३-

श्रीगुरुः केति पप्रच्छ सती लोकं स तां जगौ ॥
 स्नातुं गत इति श्रुत्वा सा गन्तुमुपचक्रमे ॥ ७५ ॥
 पतिव्रता साऽन्तकाले धवस्योपागता तदा ॥
 अकस्माधिर्गताः प्राणाः पश्यन्त्या अपि योपितः ७६
 अहहेति च साऽऽकान्तं कृत्वा मर्तुं समुद्यता ॥
 छुरिकां कर आदाय तावल्लोकैर्निवारिता ॥ ७७ ॥
 सा शुशोचाहहा दैव कैर्यं प्राप्ता गतिर्मम ॥
 देव त्वदाशयाऽऽप्ताऽहं त्वं मम प्राणरक्षकः ॥ ७८ ॥
 यथा देवालयं यान्तं पूजार्थं तदुपर्यहो ॥
 देवालयः पपातेति नाश्रावि क्रोह चेक्षितम् ॥ ७९ ॥
 यथा नरञ्चोपगतसो वृक्षच्छायामुपागतः ॥
 तदुपर्यपतद्दृक्षो जातं तादृङ्ममाधुना ॥ ८० ॥
 वृषादितो नरः पातुं जलं यातो जलाशयम् ॥
 चखाद तत्र तं नक्रो जातं तादृङ्ममाधुना ॥ ८१ ॥

७४॥ सा श्रीगुरुः केत्यपृच्छद्गुरु आह । स्नातुं गत इति श्रुत्वा सा
 गन्तुमेच्छत् । पत्युस्तकाले सोपागता तावच्छ्राणा निर्गताः । अहहेति
 साऽऽकान्तं कृत्वा शिरस्त्रेतुं याक्त्वद्दृगं दधौ तावल्लोकैर्निवारिता । सा
 शुचाऽऽह । कैर्यं गतिः । हा देव, मम प्राणरक्षकस्त्वमित्याशयाऽहं प्राप्ता
 ॥७५-७८॥ देवदर्शनं गतस्योपरि देवालयः पतित इति नाश्रावि ।
 छापार्थं गतस्योपरि यथा वृक्षः पतति, यथा वाऽम्बुपानार्थं गतं नक्रो

व्याघ्रमीता यथा धेनुर्यवनं शरणं गता ॥

स तां तत्र जघानेति जातं तादृङ्ममाधुना ॥ ८२ ॥

इत्यहं देवहतका पापिनी पतिघातिनी ॥

हित्वा श्वशुरपित्रादीन्विदेशं ध्यर्थमागमम् ॥ ८३ ॥

एवं तां दुःखितां दृष्ट्वा समस्ता एत्य नागराः ॥

ऊबुर्व्यर्थं हि मा शोचोरिति नानाविधोक्तिभिः ॥ ८४ ॥

सुवासिन्योऽपि तामूचुः कुतो रोदिषि मा शुचः ॥

विचारय धिया भावि कोऽन्यथा कर्तुमीश्वरः ॥ ८५ ॥

एवं नार्यो नराश्चापि बोधयामासुरुच्चकैः ॥

सा भृशं दुःखिता स्मृत्वा स्मृत्वा जन्मक्रियां जगौ ८६

अहो मातरहो आतरहो भगिनि किं ब्रुवे ॥

कथं जीवाम्याशयाऽस्यागताऽस्मि गुरुसन्निधिम् ॥ ८७ ॥

इतः कं शरणं यामि कः पाता जीवितं मम ॥

प्राणेऽक्षरं परित्यज्य कथं जीवितुमुत्सहे ॥ ८८ ॥

घातयति ॥ ८९-८१ ॥ व्याघ्रमीत्या वा शरणागतां धेनुं यवनो हन्ति;
तयाऽप्य मे जातम् । पतिघातिनी पापा देवहतकाऽहम् । श्वशुरास्त्यक्त्वा
व्यर्थं विदेशमागमम् । एवंतरं विलपन्ती तां नागरा ऊचुः । ध्यर्थं मा
रोदीस्त्वं विचारय । माग्न्यथा कर्तुं क ईश्वरः । एवं बोधिता दुःखिता
सा पूर्वं सुखं स्मृत्वाऽऽह ॥ ८२-८६ ॥ अहो आतर्मगिन्यम्ब, किं वच्मि ।
पशुरारोग्याशयेहागता । कथं स्थेयम् । कं शरणं यामि । कः पाता ।

बाल्य एव मया गौरी पूजिता शङ्करोऽपि च ॥
 गौरीहरो मया प्रीत्या विवाहसमयेऽर्चिता ॥ ८९ ॥
 भवानी चार्चिता भक्त्या मया सौभाग्यकामया ॥
 सुवासिन्योऽपि मां प्रोचुर्व्रतान्याचरितानि मे ॥ ९० ॥
 यथोक्तं व्रतमाचीर्णं सौभाग्यदमखण्डितम् ॥
 व्यर्थं जातं समस्तं तद्गुष्टा गौरी भमोपरि ॥ ९१ ॥
 चोरो मेऽद्य हरिद्रायाः कण्ठसूत्रस्य चागतः ॥
 वराय मेऽखिलं दत्तं कञ्चुकीकेशकङ्कणम् ॥ ९२ ॥
 पुण्यं मम कृतो यातं गौरीश्वः पूजितो वृथा ॥
 कथं कृता विनेष्टिर्मे किं वक्ष्येऽम्ब भगिन्यहो ॥ ९३ ॥
 इत ऊर्ध्वं कथं स्थास्ये पतिः प्राणः स मे गतः ॥
 नेतरेण समोऽसौ मे प्राणेशोऽम्ब भगिन्यहो ॥ ९४ ॥
 इति नानाप्रकारेण दुःखं चक्रे पतिव्रता ॥
 पत्युर्मुखं निरीक्ष्यापि दुःखं चक्रे ततोऽधिकम् ॥ ९५ ॥

प्राणेशं त्यक्त्वा कथं जीवितुमुत्सहे । बाल्ये विवाहकालेऽपि गौरीशौ
 पूजितौ । सौभाग्यार्थं भक्त्या भवान्यर्चिता । सुवासिन्युक्तमखण्डं सौभा-
 ग्यव्रतं चीर्णम् ॥ ८७ ९० ॥ सर्वं व्यर्थं जातं । गौरी रुष्टा । मे कंठसूत्र-
 हरिद्रियोधोर आगतः । कङ्कणादि सर्वं वराय दत्तं । मे पुण्यं क्व गतं ।
 गौरीशौ वृथाऽर्चिता । कथं मे घातः कृतोऽनः कथं स्थास्ये । प्राणव-
 पतिस्तत्समोऽयो न दृष्ट इत्युक्त्वा सा पतिमुखं दृष्ट्वाऽतीव दुःखिताऽ-

गतासुमपि चालिग्य पतिं सा सुदती सती ॥
 रुदती पूर्वदिवसान्स्मृत्वा खेहं तथेशितुः ॥ ९६ ॥
 ग्राह प्राणेश्वर स्वामिन्कुतो मां हातुमिच्छसि ॥
 व्यलंघयं वचः किं ते ततो मां समुपेक्षसे ॥ ९७ ॥
 कुतोऽहं दैवहतका जाता हंताहहा हरे ॥
 नाथ त्वं मे निधिर्लब्धो नष्टं ते जीवितं कथम् ॥ ९८ ॥
 मया हतो विनाशेऽत्र भवान्हित्वा तव स्वकान् ॥
 यथाऽवधीदशरथः श्रावणं त्वाऽप्यहं तथा ॥ ९९ ॥
 जनकं जननीं तेऽद्य त्यक्त्वा त्वां हतवत्पहम् ॥
 श्रुत्वा ममापि वार्तां ताबुभौ प्राणांस्त्यजिष्यतः १००
 एतद्धत्यात्रयं मेऽभूत्पापिनी वैरिणी च ते ॥
 अहमेवा कथं लोके न भवेत्पतिघातिनी ॥ १ ॥
 चण्डालीदृक्पापिनी मां निन्दन्ति सकलाः खलु ॥
 षलान्मया हतः प्राणः प्राणेश्वर वदान्य ते ॥ २ ॥

सूत्र । शवमालिग्य पूर्वकालं खेहं च स्मृत्वा रुदत्याह । हा नाथ, मां
 हातुं कथमिच्छसि । ते वचो व्यलंघयं किं हन्ताहहा । हा दैवहीनाऽस्मि ।
 ते जीवितं कथं नष्टं । त्वन्नाशार्थं मयाऽजानीतोऽसि । दशरथः श्रावण-
 मिवाहं त्वां ते पितरौ त्यक्त्वाऽजातयम् ॥ ९१-९९ ॥ इमां वार्तां श्रुत्वा
 ते पितरौ मरिष्यतः । हत्यात्रयं मेऽर्जितं । अहं पतिनी, ते वैरिणी,
 चण्डाली पापाऽहं निन्दास्पदाऽसि रते वजुर्विद्व्या प्राणहर्त्रीं अमवं ।

न स्त्रीयं किं तु ते द्वेष्टी मुतीक्ष्णा हरिका यया ॥
 त्वच्छरीरे भृशं विद्धा भवत्प्राणानपाहरत् ॥ ३ ॥
 मातापितावन्धवस्ते यद्यन्ते सन्निधौ तदा ॥
 बहुदुःखं न तेषां तु तत्र विप्रो मया कृतः ॥ ४ ॥
 श्वश्रूश्च श्वशुरो वृद्धो नाशा पूर्णाऽभवत्तयोः ॥
 परित्यज्यातिवृद्धौ तौ कथं यास्यसि धर्मवित् ॥ ५ ॥
 एक एव तयोः पुत्रो भवाच्चान्योऽस्ति पालकः ॥
 मां चापि कृपणां दीनां कथं प्राणेष हास्यसि ॥ ६ ॥
 अतः काहं गमिष्यामि दुर्मगायाश्च कोऽविता ॥
 नाभाष्यैकं चापि मन्त्रं निर्गतोऽसीश्वर वृत्तम् ॥ ७ ॥
 प्राणेश्वरो मम त्वं भो महत्त्वं ते कथं मया ॥
 विस्मर्यते नान्यतुल्यस्त्वं मां रक्षितवानसि ॥ ८ ॥
 न कदापि पृथक्शय्या वामहस्तोपधानिका ॥
 तत्स्मृत्वा खिद्यते मे हृत्कथं जीवाम्यतः पते ॥ ९ ॥

त्वत्सामीप्याभावात्पित्रादेरतिदुःखं भवेत्तेषामहमेव विभ्रमकरत्वं । वृद्धश्वशुर-
 योर्नाशा पूर्णा । तत्यागस्तेऽधर्म एवैक एव भवास्तत्पुत्रो नान्यस्त्राता ।
 मां दीनां च त्यक्त्वा कथं गतोऽसि । काहं यास्ये । दुर्मगाया मे
 कस्त्राता । नैकमपि मन्त्रमुक्त्वाऽऽशु गतोऽसि । हे प्राणेश, ते महत्त्वं
 कथं विस्मर्यते ॥१०००-१०८॥ न कदापि पृथक्शयनादि कृतम् ।

न पतिस्त्वं मम प्राणः स्मरिष्ये कति ते गुणान् ॥
 निर्विण्णो मां परित्यज्य धर्मपत्नीं क्व गच्छसि ॥ ११ ॥
 अतः कं शरणं यामि को वा मां प्रतिपालयेत् ॥
 जनापवादोऽसौ बालविषवेति मयि स्थितः ॥ ११ ॥
 नोक्त्वा धीवादमप्येकं प्राणनाथ गतोऽस्यहो ॥
 अहहा केशवपनं कृत्वा यास्याम्यहं क्व च ॥ १२ ॥
 यावत्पूर्णं तव प्रेम तावत्तातौ च विस्मृतौ ॥
 आहूताऽपि न याताऽहं तद्गृहं त्वधुना कथम् ॥ १३ ॥
 न याता त्वत्सुखोपेक्षाभीतितोऽहं पितुर्गृहम् ॥
 वदान्य दैन्यमृद्धिस्त्य चित्तवृत्तिर्धृता तव ॥ १४ ॥
 मित्रं यावन्मयि छत्रं त्वं तावदहमाधिहन् ॥
 मान्या पवित्रा सर्वत्र सदा निन्दास्पदाऽधुना ॥ १५ ॥
 अहं श्वशुरसामीप्यं यास्ये चेन्मन्युलेक्षणात् ॥
 मरिष्यतस्तौ चारण्यं जार्तं पुण्यगृहं तव ॥ १६ ॥

तस्मृताया मनः खिद्यते । कथं जीये ॥ ९ ॥ त्वं मे प्राणः । न पतिः ।
 कति गुणास्ते स्मरणीयाः । धर्मपत्नीं मां त्यक्त्वा क्व गच्छसि । को मां
 पालयेत् । बालविषवेति जनापवादो मयि स्थितः । एकमपि धीवादं
 नोक्त्वा यातोऽसि । केशवपनं कृत्वा क्व गन्तव्यम् । यावत्ते प्रेम पूर्णं
 तावदाहूताऽप्यहं पितुर्गृहं न याताऽधुना कथं व्रजेयम् । त्वत्सुखोपेक्षा-
 भीत्या पवित्रादीस्त्यक्त्वा ते चित्तवृत्तिर्धृता । यावत्त्वं छत्रं तावदहं सर्वत्र
 पवित्राऽधुना निन्दास्पदाऽभवम् । श्वशुरैः मन्युलेखणाभिरिष्यतः । गृह-

त्वामारोग्यार्थमानीय विहायेह कथं पुनः ॥
 यास्ये गृहं राक्षसीयं पापिनी वा विरूपिणी ॥ १७ ॥
 इति नानाप्रकारैः सा कान्ता जाताऽतिदुःखिता ॥
 अत्रान्तरे तु सहसा सिद्ध एक उपागतः ॥ १८ ॥
 भस्मलितो जटाधारी योगी रुद्राक्षभूषितः ॥
 त्रिशूलहस्त आगत्य तापसस्तत्र संस्थितः ॥ १९ ॥
 तामाश्वासयात्रवीज्जीरु कुतो रोदिपि मूर्खवत् ॥
 ललाटे लिखितं यत्तत्परिहार्यं न सर्वथा ॥ २० ॥
 पूर्वकर्मफलं यद्यदजितं तद्भ्रुवं खलु ॥
 लग्नं स्वपृष्ठतो नूनं व्यर्थं रोदिपि निष्कलम् ॥ २१ ॥
 शोचस्यष्टदिनं चेत्त्रमायास्यन्त्यसत्रोऽस्य किम् ॥
 धात्रा यच्छिखितं भाले तत्तथैव भविष्यति ॥ २२ ॥
 दुःखं करोषि मौढ्येन कश्चिरं जीवितो भुवि ॥
 मृत्युः केषां न विषंयो वद विस्तरतोऽपि माम् ॥ २३ ॥

मरण्यं जातम् ॥ १०-१६ ॥ राक्षसी पापा विरूपाऽहं आरोग्यार्थं त्वामि-
 हानीय त्यक्त्वा कथं गृहं यास्ये । इत्यनेकप्रकारैः सा दुःखिता । तदैको
 भस्मलितो जटिलो रुद्राक्षघृक् शूरी तापसः सिद्ध एव तानाह । मूर्खव-
 त्कुतो रोदिपि । ललाटलिपिः कथं परिहार्या । स्वपृष्ठलग्नं पूर्वार्जितं
 अलंघ्यम् । निष्कलेयं शुक् । अष्टदिनशोकतो गताः प्राणा आशास्यन्ति
 किम् । यद्धात्रा लिखितं तत्तथैव दुःखं भोग्यम् । कश्चिरं जीवी । मृत्युः

श्रूयेऽयं मत्पतिरिति क्व गतः कुत आगतः ॥
 कस्ते पतिस्त्वं च का वा कौ वा वां पितरौ वद ॥२४॥
 सङ्गच्छन्ति यथाऽनेककाष्ठानि मलिर्लौघतः ॥
 क्षणं स्थित्वा पुनस्तानि विद्युक्तानि भवन्ति च ॥ २५ ॥
 रात्रौ वृक्षे यथैकस्मिन्मिलन्ति बहुपक्षिणः ॥
 निशातिक्रमणादूर्ध्वं विद्युक्ता यान्ति चामितः ॥ २६ ॥
 संसारेऽस्मिस्तथा नारि को जातः को मृतो वद ॥
 मायामोहादयं पुत्रपतिदारात्मको भ्रमः ॥ २७ ॥
 गङ्गाप्सु वायुवेगेन सञ्जाता बुद्बुदा अपि ॥
 नश्वरास्ते तथा देहः कर्मणाऽतो धृथैव शुक् ॥ २८ ॥
 आत्मानमविचार्याजं श्रूये देहं पतिं जडम् ॥
 देहः पञ्चात्मको गौणो जातः कर्मानुमारतः ॥ २९ ॥
 गुणानुबन्धि कर्मापि तदेव सुरदुःखदम् ॥
 तन्भायामयसम्बन्धाद्भ्रातृमप्यनृतं खलु ॥ १३० ॥

केषां न विषयो वदाय क्व गतः । कुत आगतम्न का वा । कौ ते
 पितरौ । नरा क्षणं काष्ठयोगत्रात्री वृक्षे पक्षियोगत्रयं सम्बन्धः ॥१७-
 २६॥ वायुवेगाञ्जले बुद्बुदा इव कर्मिणो नश्वरा देहा । अत्र को जातः ।
 को मृतः । मायामयोऽयं पुत्रादिको भ्रमः । आत्मानमविचार्य जड देहं
 पतिं पश्यसि । देहः कर्मानुसारि । कर्म गुणानुबन्धि सुखदुःखदम् ।

सत्त्वं रजस्तम इति गुणास्ते प्राकृता मताः ॥
 नात्मनो गुणसम्बन्धो माया तु त्रिगुणात्मिका ॥३१॥
 संसारेऽस्मिन्वर्तमानाः कर्माधीना हि जन्तवः ॥
 गुणानुसारतस्ते तु सौख्यदुःखविभागिनः ॥ ३२ ॥
 कल्पकोट्यायुषो देवास्तेऽपि कर्मानुवर्तिनः ॥
 स्युः कालगोचरास्तेऽपि पुनर्मर्त्यस्य का कथा ॥३३॥
 सहैव काल आयातः कालाधीनमिदं वपुः ॥
 कः स्थिरं कल्पयेद्देहं पञ्चभूतगुणोद्भवम् ॥ ३४ ॥
 कालकर्मगुणाधीनो देहोऽयं पाञ्चभौतिकः ॥
 उत्पन्नेऽस्मिन्न सन्तोषः कार्यो नष्टे न चापि शुक् ॥३५॥
 यदा गर्भेऽयमुद्भूतस्तदा ज्ञेयो हि नश्वरः ॥
 यस्य स्यादावदारब्धं तावद्देहोऽस्य तिष्ठति ॥ ३६ ॥
 बाल्येऽपि कस्यचिन्मृत्युर्वार्धक्ये कस्यचिन्मृतिः ॥
 यादृग्यस्यार्जितं तादृक्तस्येह च भविष्यति ॥ ३७ ॥

॥स्तु मायिकाः । नात्मनः सत्त्वरजस्तमोगुणसम्बन्धः । संसारे
 मानाः कर्माधीना जीवाः सुखदुःखभागिनः । कल्यायुषो देवा अपि
 कर्माधीनाः कालगोचरा मर्त्यस्य ॥ का कथा । सहैव काल आयातः ।
 तदधीनो देहः कस्य स्थिरः । कालकर्मगुणाधीने पाञ्चभौतिके देहे जाते
 मृते च हर्षः शोकश्च न कार्यः ॥२७-३५॥ गर्भगोऽपि नश्वरो देहो
 यावदारब्धं तिष्ठति । बाल्ये वार्धक्ये वा स्वार्जितानुसारी मृत्युः ॥३६-

पूर्वजन्मार्जितसमं भोग्यं दुःखं सुखं च वा ॥
 पापपुण्यानुसारेण तथैव स्यादिसङ्गमः ॥ ३८ ॥
 सुखदुःखासिद्धान्यायुर्मृतयः पापपुण्यतः ॥
 घात्रा ललाटे लिखितं तद्भाष्यन्यत्कथं भवेत् ॥ ३९ ॥
 कदाचित्पुण्यवशतो दुष्कर्म परिहार्यते ॥
 देवदानवमर्त्यैश्च कालो नैव निवार्यते ॥ १४० ॥
 शतजन्मस्वर्गातेषु त्वं कस्य स्त्री तयाऽग्रतः ॥
 व्यर्थं दुःखं करोषीदं भौख्यं तेऽदो विचारतः ॥ ४१ ॥
 स्वप्रक्तमांसमज्जास्थिश्लेष्मामृत्रविडात्मकः ॥
 जुगुप्सितो वहिश्चान्तर्देहोऽयं पाञ्चभौतिकः ॥ ४२ ॥
 ईदृशे सति घोरेऽस्मिन्देहे कः स्वार्थं ईक्षितः ॥
 मलमूत्रात्मकं हेयमसुं शोचसि वा परम् ॥ ४३ ॥
 संसारसागरोत्तारो यथा येन भविष्यति ॥
 तया विचारः कर्तव्य इति तां तापसोऽब्रवीत् ॥ ४४ ॥

३७॥ पूर्वजन्मार्जितं पापपुण्यानुसारि सुखं दुःखं च भोग्यम् । तथैव
 स्यादिसङ्गमः । यमुखादि घात्रा ललाटे लिखितं तदन्यथा भवेत्किम् ।
 कदाचित्पुण्यवशाद्दुष्कर्म वार्यते । कालस्तु देवादिभिर्न वार्यते । सम्बन्धः
 सत्यश्चेत्त्वं पुरा कस्य का वाऽऽसीषे का वा भविष्यसि । व्यर्थं दुःखं
 करोषि । निचारय । स्वप्रक्तमांसास्थिश्लेष्मामृत्रात्मकोऽन्तर्बहिश्च जुगुप्सि-
 तोऽयं पाञ्चभौतिको देहोऽयं कः स्वार्थः । यं शोचसि सोऽयं मलमूत्रा-
 त्मकोऽतः संसारतरणोपायः कार्यः ॥३८-४४॥ इति तेन बोधिता

एवं सा घोषिता कान्ता दुःखिताऽपि पतिव्रता ॥
 विज्ञाय तद्गोधहादं शोकं तत्याज मायिकम् ॥ ४५ ॥
 तदा करौ समानीय घृत्वा तत्पादयोः शिरः ॥
 विनता प्राह करुणं स्वामिन्मुद्गर मामितः ॥ ४६ ॥
 येन मार्गेण मां स्वामिन्नान्तुं समुपदेक्ष्यसि ॥
 यास्ये त्वमेव पितरौ त्राहि त्राहि दयानिधे ॥ ४७ ॥
 भवोत्तारो यथा मे स्याद्यदाज्ञापयसि प्रभो ॥
 तथैव चाचरिष्यामीत्युक्त्वा तच्चरणेऽग्रहीत् ॥ ४८ ॥
 इति तद्वचनं श्रुत्वा प्रसन्नवदनाम्बुजः ॥
 तां प्राहाचरणं स्त्रीणां धर्म्यं चोभयतारकम् ॥ ४९ ॥

गाङ्गाधरिस्त्वत्र सरस्वतीद्विजो वदिष्यति श्रीगुरुसच्चरित्रम् ॥
 चृणां तु यस्य श्रवणादघान्तः सर्वार्थलाभाश्च यतो महान्तः १५०

दुःखिता सा तद्दार्दं ज्ञात्वा मायिकं शोकं त्यक्त्वा करौ बद्ध्वा तत्पदोः
 शिरः भाधाय करुणमाह । स्वामिन्नामुद्गर । ययोपदेशं चरिष्ये । त्राहि त्राहि
 दयानिधे, भवोत्तारो यथा स्यात्तयाऽऽज्ञापयेति श्रुत्वा मुप्रसन्नः स्त्रीणां
 धर्म्यमाचारं प्राह ॥४५-४९॥ गाङ्गाधरिस्त्वत्र स० ॥ १५० ॥ इति
 गुरुसंहिताचूर्णिकायां त्रिंशोऽध्यायः ॥

(इति) श्रीसिद्धनामधारकसंवादरूपेण सरस्वत्याख्यगङ्गाधरा-
त्मजविरचितनरसिंहसरस्वत्युपाख्यानसंक्षिप्तमहाराष्ट्रभाषान्वित-
शुरुचरित्रसमानार्थायां वासुदेवानन्दसरस्वतीयतिविरचितायां
श्रीगुरुसंहितायां कर्मकाण्डे त्रिंशः (अध्यायः) ॥

॥ आदितः श्लोकाः ॥ ३४०९ ॥

॥ इति त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥

॥ अथ एकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

सिद्धः प्राह शृणुष्वेदमपूर्वं नामधारक ॥

योगीश्वरः कारुणिकः स्त्रियो धर्मानिमाञ्जगौ ॥ १ ॥

योगीश्वर उवाच स्त्रीं स्त्रीणामाचार उच्यते ॥

विस्तराच्छृणु तं साध्वि भवसागरतारकम् ॥ २ ॥

सति पत्यौ च यो धर्मो यथ तस्मिन्मृतेऽपि च ॥

उमयं विस्तराद्विस्तराच्च सावधानमनाः शृणु ॥ ३ ॥

कथा स्कन्दपुराणस्था काशीखण्डेऽतिविस्तृता ॥

स्त्रीणां धर्मा बहुविधास्तानेकाग्रमनाः शृणु ॥ ४ ॥

महामुनिरगस्त्यर्षिर्यः काशीभुवने स्थितः ॥

लोपामुद्रा सुभद्राऽस्य पत्नी प्राज्ञी महामतिः ॥ ५ ॥

अथ सा(संग्रहश्लोकोऽयम्—

स्त्रीधर्ममुवाच कुर्मितेऽध्याये विषयोक्त (?) मुपस्थिताम् ॥

विध्यादिचरित्रसमन्वितागस्त्यर्षिसतीचरितं च सन् ॥ १ ॥

सिद्ध आह । योगीशः स्त्रीधर्मानुवाच ॥ १ ॥ हे साध्वि, भवतार्क
स्त्रीधर्मं शृणु । पत्यौ सति मृते चोभयवर्मान् शृणु । स्कान्दे काशीखण्डे
ते विस्तृताः । काशीस्थो महर्षिरगस्त्यः । तत्पत्नी प्राज्ञी लोपामुद्रा

१ भर्तरि विद्यमाने.

पतिव्रताशिरोरत्नं तृतीयाऽन्या न तत्समा ॥
 धर्मैवावसतुरुमौ तौ काशीपुरभूषणौ ॥ ६ ॥
 अगस्त्यस्यामवच्छिद्यो विन्ध्यनामा महाचलः ॥
 भुवि पर्वतरूपेण सोऽवर्तत गुरुप्रियः ॥ ७ ॥
 स नानावनशोमाद्वयः स नानावृक्षमण्डितः ॥
 नानालतासमाश्लिष्टो नानादुहित्वमण्डितः ॥ ८ ॥
 ब्रह्मर्षिर्नारदमुनिः पर्यटन्नेकदाऽम्यगात् ॥
 तं निरीक्ष्य स सन्तुष्टस्तुष्टाच्च स धराधिपम् ॥ ९ ॥
 नारदः प्राह विन्ध्याद्रे त्वादृह्नान्यो निरीक्षितः ॥
 रत्नमय्यो महाभूम्यो रम्यास्त्वय्यमिता नगाः ॥१०॥
 न्यनमेवेदमत्रैकं नोन्नतस्त्वं तु मेरुवत् ॥
 न ते महोन्नतत्वं तत्ततो नीचत्वमीक्ष्यते ॥ ११ ॥
 इत्युक्तो नारदेनासौ कुपितो विन्ध्यपर्वतः ॥
 अवर्धत क्षणान्मेरुं तुच्छीकर्तुं समुद्यतः ॥ १२ ॥

पतिव्रतोमी काशीभूषणमूतौ । तच्छिद्यो विन्ध्याचलो गुरुप्रियः नाना-
 लतावृक्षवननदीमण्डितः । कदाचित्पर्यटन्नारदस्तं दृष्ट्वाऽऽह । त्वादृह-
 नान्योऽद्रिर्दृष्टः । त्वयि रत्नमय्योऽनेकमूमयोऽद्रयश्च । त्वयैकं न्यूनं
 मेरुवन्न महोन्नतत्वं ॥१-१०॥ इत्युक्तः ॥ कुपितो मेरुं तुच्छीकर्तुं वर्ध-

वर्धमानो ययौ विन्ध्यः सूर्यमण्डलसम्मुखम् ॥
 अतीत्य स्वर्गभुवनं वयुधे स त्वनुक्रमात् ॥ १३ ॥
 विन्ध्यदक्षिणभागेऽभूदन्धकारः सर्वत्र हि ॥
 नाविशन्सूर्यकिरणा लुप्तं यज्ञादिकर्म च ॥ १४ ॥
 संहत्य सर्वरूपय इन्द्रस्य भुवनं ययुः ॥
 इन्द्राय कथयामासुर्विन्ध्यकर्म तदद्भुतम् ॥ १५ ॥
 इन्द्रोऽपि कुपितो यातो ब्रह्मलोकमकल्मषम् ॥
 शशंस ब्रह्मणे नत्वा विन्ध्यवृत्तान्तमादितः ॥ १६ ॥
 ब्रह्माऽप्युवाच देवेन्द्र तद्गुरुर्ब्रह्मविद्भरः ॥
 अस्ति काशीपुरेऽगस्त्यो दक्षिणायै तमीर्य ॥ १७ ॥
 आधारस्तत्र स भवेन्निराधारा हि दक्षिणा ॥
 अत एवेरयागस्त्यं दक्षिणायै दिशे हरे ॥ १८ ॥
 अगस्त्यं गुरुमायान्तमवलोक्यैव सम्मुखम् ॥
 भक्त्या स शरणं गत्वा विन्ध्यः प्राणिपतिप्यति ॥ १९ ॥

मानो विन्ध्यः सूर्यमण्डलमतीत्यानुक्रमाद्वयुधे । ततो दक्षिणभागे सदाऽ-
 न्धकारोऽभूद्यज्ञादिकर्मलोपधेन्द्राय रूपयस्तत्कथयामासुः । कुपित इन्द्रो
 ब्रह्माणमेत्य तत्सर्वं प्राह । ब्रह्मोवाच । हे शक्र, ब्रह्मवित्तद्गुरुगस्त्यः
 काश्यामस्ति तं दक्षिणदिशि प्रेरय । स दक्षिणदिगाधारे भविष्यति ।
 तं गुरुमायान्तं दृष्ट्वा विन्ध्यः प्राणिपतिप्यति । शिरोभिः प्राणिपतन्तं मूस-

न वर्धयेति तं क्षिप्यमगस्त्य उपदेक्ष्यति ॥
 प्रणतं तं शिरोमिः स भूमितुल्यं करिष्यति ॥ २० ॥
 अत एव सुरैः साकं कार्शीं याहीन्द्र मा चिरम् ॥
 विनयावनतो भूत्वा प्रार्थयित्वा मुनीश्वरम् ॥ २१ ॥
 अगस्त्यं दक्षिणदिशं प्रयत्नेन समीरय ॥
 इत्यादिष्टो देवनाथो निर्ययौ तं प्रणम्य च ॥ २२ ॥
 इन्द्रो देवैश्च सहितः सभृहस्पतिरागतः ॥
 अविमुक्तपुरीं काशीमृषिभिश्चापि संयुतः ॥ २३ ॥
 अगस्त्यस्याश्रमं प्राप ऋषिभिः सहितः स्वराद् ॥
 कृत्वाऽग्रतो देवगुरुं परानन्दं बृहस्पतिम् ॥ २४ ॥
 अगस्त्यो मुनिरालोक्य सर्वानभ्यागतान्सुरान् ॥
 अर्घ्यपाद्यादिभिर्मक्त्या पूजयामास माषिकः ॥ २५ ॥
 बृहस्पतिः सदेवः स तुष्टावागस्त्यमुत्तमम् ॥
 सयैव पुण्यकीर्तिं तां लोषामुद्रां पतिव्रताम् ॥ २६ ॥
 बृहस्पतिः प्राह देवाः शृणुतारुंयानमुत्तमम् ॥
 पतिव्रताया नैवान्या लोषामुद्रासमा सती ॥ २७ ॥

॥ २१-२० ॥ अतो देवैः सह कार्शीं गत्वा विनयेन ते
 गार्घ्यानयेति मन्त्रणोक्त इन्द्रो देवैर्ऋषिभिर्बृहस्पतिना च सह कार्शीं
 त्वा गुरुमग्रतः कृत्वाऽगस्त्याश्रमं प्राप । अगस्त्यस्तानर्घ्यादिभिरानर्च ।
 सदेवो गुरुस्ते लोषामुद्रां च स्तुवन्नाह । देवाः, शृणुतेयं पतिव्रताऽनुत्तमा-

अनसूया च सावित्री पवित्रा चाप्यरुन्धती ॥
 शाण्डिल्यपत्नी विख्याता सम्मताऽत्र पतिव्रता ॥२८॥
 स्वायम्भुवसती ख्याता शतरूपा च पार्वती ॥
 श्रीलक्ष्मीर्मेनका चापि हिमवत्प्राणवल्लभा ॥ २९ ॥
 ध्रुवमाता सुनीतिश्च संज्ञाकान्ता स्वभावतः ॥
 स्वाहादेवीति विख्याताऽग्निकान्ता पतिदेवता ॥ ३० ॥
 आभ्योऽधिकाऽत्र विख्याता लोपामुद्रा पतिव्रता ॥
 मत्तः पतिव्रताधर्मान्देवाः शृणुत विस्तरात् ॥ ३१ ॥
 पतिव्रतानामाचारो बहुशास्त्राभिसम्मतः ॥
 मुख्यमोजनमेवास्याः पत्युरुच्छिष्टमिष्टदम् ॥ ३२ ॥
 कार्या नक्तदिवं सेवा पत्युश्चातिथिपूजनम् ॥
 दानधर्मादि नो कार्यं पत्युराज्ञां विना धिया ॥ ३३ ॥
 सेव्योऽखण्डं सदा भर्ता स्थिते तस्मिन्स्थिता भवेत् ॥
 नासीताज्ञां विना नारी पतिं नैवावमानयेत् ॥३४॥

अनसूयासावित्र्यरुन्धतीशतरूपापार्वतीश्रीमेनकासुनीतिसंज्ञास्वाहा एताः
 पतिदेवताः ॥२१-३०॥ आभ्योऽधिका पतिव्रतेयम् । पतिव्रताचारो
 बहुशास्त्रसम्मतः । अस्याः पत्युरुच्छिष्टं मुख्यमोजनम् । पतिसेवाऽहोरात्रं
 कार्याऽतिथिसत्त्वात् । दानादिकं पत्युराज्ञां विना न कार्यम् ।
 पत्यो स्थिते स्थिताऽऽसीने चाज्ञयाऽऽसीत् । तं नैवावमानयेत् । सेवा-

सेवाकाले पतिं चापि भावयेन्मनसा हरिम् ॥
 रात्रौ शयनकालेऽपि भक्त्या सेव्यः पतिर्मुदा ॥ ३५ ॥
 गाढनिद्रायुते पत्यौ स्त्रीं शयीताप्रमादतः ॥
 चोलिकाकर्णभ्रूपाणां स्पर्शं मर्तुर्न चाचरेत् ॥ ३६ ॥
 चोलीस्पर्शाङ्गुलीसुरार्हानिर्वध्वास्तर्यैव च ॥
 पतिनामोच्चारणाच्च तर्षेवायुःक्षयः स्मृतः ॥ ३७ ॥
 विनिद्रो नोत्थितो यावत्पतिस्तावत्पतिव्रता ॥
 पूर्वमुत्थाय कुर्वीत गृहसम्मार्जनादिकम् ॥ ३८ ॥
 पतिपूजाऽन्वहं कार्या पादाध्यादिभिरादरात् ॥
 मात्रयित्वा शङ्करोऽयमित्यङ्घ्र्योर्विन्पसेच्छिरः ॥ ३९ ॥
 पत्यौ गृहे विद्यमाने भूया धार्यास्तनूपरि ॥
 ग्रामान्तरे प्रोपिते च पत्या भूयां न धारयेत् ॥ ४० ॥

काले त मनसा हरिं भावयेत् । स्वापकाले भक्त्या पतिः सेव्यः । तस्मिन्-
 ग्नात्रं निद्रितेऽप्रमत्ता शयीत । कतुकस्य पत्युरङ्गस्पर्शं न कुर्वीत् । कृषे
 चापुर्हानिस्तथैव च नामोच्चारणात् । यावच्छयनान्पतिर्नोत्थिनस्ताव-
 च्छयनान्पूर्वमुत्थाय गृहसम्मार्जनादि कृत्वा स्नात्वाऽन्वहं शङ्करोऽयमनया
 पादादिभिः पतिः पूज्यः । तनूदयोः शिरो निधेयम् ॥ ३१-३९ ॥ पत्यौ
 गृहे सति भूया धार्याः । प्रोपिते च न धार्याः । मर्ता निद्रुवक्ति चेत्स-

निष्ठुरं वक्ति चेद्भर्ता क्षमस्वेति तमर्थयेत् ॥
 क्षमापरित्वाऽपि तस्य क्रोधादीन् बहेद्बृदि ॥ ४१ ॥
 पति बहिरुपायान्तं गच्छेत्सम्मुखमादरात् ॥
 त्यक्त्वा सहस्रकार्याणि पृच्छेत्काऽऽज्ञेति सा सती ४
 पृष्ट्वाऽनामयमव्यग्रा यद्यदाज्ञापयत्यसौ ॥
 तत्तथैव प्रकर्तव्यं न स्वातन्त्र्यं समाचरेत् ॥ ४३ ॥
 इदं पतिव्रतालक्ष्म न गन्तव्यः परालयः ॥
 दोषा भवन्त्यनेकेऽस्याः परगेहगमात्खलु ॥ ४४ ॥
 कार्यार्थं यदि गन्तव्यं नेक्ष्याः पुंसः स्त्रियोऽपि च ॥
 आगन्तव्यं द्रुतं भूयः स्थेयं स्वगृह एव ॥ ४५ ॥
 चेत्स्वातन्त्र्याद्बहिर्पायात्सोल्हर्की योनिमृच्छति ॥
 एवंधर्मान्विता साध्वी लोषामुद्रा पतिव्रता ॥ ४६ ॥

मस्वेति प्रार्थयेत् । तेन क्रोधादिना दुःखं हृदि न धारयेत् । मामादागतं
 पति सहस्रकार्याणि त्यक्त्वाऽभिमुखं गच्छेत् । अनामयं पृष्ट्वा यदुक्तं
 तत्तथैव कार्यं । स्वातन्त्र्येण न कार्यं । परगृहं च न गन्तव्यम् ॥ ४०-४३ ॥
 गमने चानेकदोषाः । कार्यार्थं गन्तव्यं चेत्स्त्रियः पुंसांस्तथ न वीक्ष्याः ।
 द्रुतमागन्तव्यं । तत्र न स्थेयं । स्वगृह एव स्थेयं ॥ ४४-४५ ॥ स्वातन्त्र्येण
 बहिर्गमने उल्हकयोनिगतिः । एवंधर्मान्विता लोषामुद्रा न बहिर्गच्छति ।

लोपासृष्टा सती नैव बहिर्द्वाराद्वि गच्छति ॥
प्रातःकाले पुरोत्याय कृत्वा सम्मार्जनादिकम् ॥ ४७ ॥
देवोपकरणादीनि नीरजस्कानि चैव हि ॥
कृत्वा गन्धाक्षतमुमाद्याहरत्पतितुष्टिकृत् ॥ ४८ ॥
अनुष्ठानं समाप्येत् यावत्तावच्च कारयेत् ॥
पाकादिकं चित्तवृत्तिं पत्युर्वृत्त्वा चरेत्सदा ॥ ४९ ॥
मुक्त्वाऽपि मर्तुरुच्छिष्टं मनोवाक्यायकर्मभिः ॥
पत्यौ तु प्रोषिते धेनोरुच्छिष्टग्रहणं मतम् ॥ ५० ॥
दत्त्वाऽश्रमविधिम्यथ प्राप्तं वा धेनवे ततः ॥
सान्त्विकं भोजनं कुर्यात्पवित्रं च पवित्रता ॥ ५१ ॥
नीरजस्कं गृहं कार्यं कार्यो धर्मः पृथङ् न च ॥
तया ब्रतोपवासादि सती नाग्नां विना चरेत् ॥ ५२ ॥
तयोत्सवो नागरिको नैव श्रेष्ठ्यः कदाचन ॥
तथैव तीर्थयात्रादी न गन्तव्यं तया सदा ॥ ५३ ॥

प्रातरुयाप सम्मार्जनादि कृत्वा अन्वा विम्बोऽहृतदेवद्वोपकरणानि
गन्धादि च पये देयन् ॥ ४६-४८ ॥ मर्तुश्चित्तवृत्तिं धृत्वाऽनुष्ठानसमाप्तेः
पूर्व पाकादि कृत्वा पत्युश्चित्तं मुक्त्वा मनोवाक्यायैः पतिस्तोपनीयः ।
प्रोषिते च पत्यौ धेनवेऽतिथये चार्जं दत्त्वा सान्त्विकाहारः कार्यः । गृहं
नीरजस्कं कार्यं । पृथग्धर्मो न कार्यो ब्रतोपवासादि पत्युर्गृहपैव कार्यं ।
नगरोत्सवादिर्न बीक्ष्यः । तीर्थयात्रादि न कार्यं । मर्तरे तुष्टे दुश्चिता

निपूरं वक्ति चेद्भर्ता क्षमस्वेति तमर्थयेत् ॥
 क्षमापरित्वाऽपि तस्य क्रोधादीन्न बहेद्भृदि ॥ ४१ ॥
 पतिं बहिरुपायान्तं गच्छेत्सम्मुखमादरात् ॥
 त्यक्त्वा सहस्रकार्याणि पृच्छेत्काऽऽज्ञेति सा सती ४२
 पृष्ट्वाऽनामयमव्यग्रा यद्यदाज्ञापयत्यसौ ॥
 तत्तथैव प्रकर्तव्यं न स्वातन्त्र्यं समाचरेत् ॥ ४३ ॥
 इदं पतिव्रतालक्ष्म न गन्तव्यः परालयः ॥
 दोषा भवन्त्यनेकेऽस्याः परगेहगमात्खलु ॥ ४४ ॥
 कार्यार्थं यदि गन्तव्यं नेक्ष्याः पुंसः स्त्रियोऽपि च ॥
 आगन्तव्यं दूतं भूयः स्थेयं स्वगृह एव तु ॥ ४५ ॥
 चेत्स्वातन्त्र्याद्बहिर्यायात्सोल्कीं योनिमृच्छति ॥
 एवंधर्मान्विता साध्वी लोपाद्मुद्रा पतिव्रता ॥ ४६ ॥

मस्वेति प्रार्थयेत् । तेन क्रोधादिना दुरुक्तं हृदि न धारयेत् । प्रामादागतं
 पतिं सहस्रकार्याणि त्यक्त्वाऽभिमुखं गच्छेत् । अनामयं पृष्ट्वा यदुक्तं
 तत्तथैव कार्यं । स्वातन्त्र्येण न कार्यं । परगृहं च न गन्तव्यम् ॥ ४०-४३ ॥
 गमने चानेकदोषाः । कार्यार्थं गन्तव्यं चेत्स्त्रियः पुंसांश्च न वीक्ष्याः ।
 द्रुतमागन्तव्यं । तत्र न स्थेयं । स्वगृह एव स्थेयं ॥ ४४-४५ ॥ स्वातन्त्र्येण
 बहिर्यायने उलूकयोनिगतिः । एवंधर्मान्विता लोपामुद्रा न बहिर्यायति ।

- लोषामृद्रा सती नैव बहिर्द्वाराद्धि गच्छति ॥
 प्रातःकाले पुरोत्याय कृत्वा सम्मार्जनादिकम् ॥ ४७ ॥
 देवोपकरणादीनि नीरजस्कानि चैव हि ॥
 कृत्वा गन्धाक्षतसुमाधाहरेत्पतितुष्टिकं ॥ ४८ ॥
 अनुष्ठानं समाप्पेत यावच्चावच्च कारयेत् ॥
 पाकादिकं चित्तवृत्तिं पत्युर्धृत्वा चरेत्सदा ॥ ४९ ॥
 मुक्त्वाऽपि भर्तुरुच्छिष्टं मनोवाक्यकर्मभिः ॥
 पत्यौ तु प्रोपिते धेनोरुच्छिष्टग्रहणं मतम् ॥ ५० ॥
 दद्यात्सन्नमतिधिम्यश्च प्राप्तं वा धेनवे ततः ॥
 सात्त्विकं भोजनं कुर्यात्पवित्रं च पतिव्रता ॥ ५१ ॥
 नीरजस्कं गृहं कार्यं कार्यो धर्मः पृथक् न च ॥
 तथा व्रतोपवासादि सती नानां विना चरेत् ॥ ५२ ॥
 तथोत्सवो नागरिको नैव प्रेक्ष्यः कदाचन ॥
 तथैव तीर्थयात्रादी न गन्तव्यं तथा सदा ॥ ५३ ॥

प्रातस्त्याय सम्मार्जनादि कृत्वा खाला विमलीकृतदेवपूजोपकरणानि
 गन्धादि च, पत्यै देयम् ॥ ४६-४८ ॥ भर्तुश्चित्तवृत्तिं धृत्वाऽनुष्ठानसमाप्तेः
 पूर्वं पाकादि कृत्वा पत्युश्छिष्टं मुक्त्वा मनोवाक्यैः पतिस्तोषणीयः ।
 प्रोपिते च, पत्यौ धेनवेऽतिथये चार्त्तं दद्यात् सात्त्विकाहारः कार्यः । गृहं
 नीरजस्कं कार्यं । पृथग्धर्मो न कार्यो व्रतोपवासादि पत्युराज्ञयैव कार्यं ।
 नगरोत्सवादिर्न वीक्ष्यः । तीर्थयात्रादि न कार्यं । भर्तुरि तुष्टे दुश्चित्ता

स्वमर्तरि तु सन्तुष्टे नैव दुश्चित्तया तथा ॥ ...
 भाव्यं पत्यौ च दुश्चित्ते न भाव्यं हृष्टचित्तया ॥ ५४ ॥
 रजस्वला यदि भवेन्मौनं धार्यं प्रयत्नतः ॥
 दर्शितव्यं तथा नास्यं श्रोतव्यो न श्रुतिष्वनिः ॥ ५५ ॥
 एवं त्रिदिनपर्यन्तं व्रतं धार्यं तथा ततः ॥
 सुखाता तुर्यदिवसे मर्तृवचनं विलोकयेत् ॥ ५६ ॥
 गृहे न चेत्पतिस्तस्य च्यापेत्सा मनसा मुखम् ॥
 अर्कमण्डलमीक्षेद्वा ततो गेहं विशेत्सती ॥ ५७ ॥
 पत्युरायुर्वर्धनार्थं हरिद्राकुंकुमे सती ॥
 सिंदूरं कज्जलं चूर्णं बहेद्रेणीं विराजिता ॥ ५८ ॥
 वेणीबन्धश्च ताम्बूलं सुवासिन्याः प्रशस्यते ॥
 पत्युः समीपे करयोर्नित्यं कङ्कणधारणम् ॥ ५९ ॥

सस्मिन्दुश्चित्ते च सती हृष्टा न भवेत् । रजसि प्राप्ते मौनं धार्यं । मुखं न
 दर्शनीयं । वेदध्वनिर्न श्राव्य एवं दिनत्रये व्यतीते मुखात्ता पतिमुखं
 चीक्षेत् ॥ ४९-५६ ॥ असम्भवे सूर्यं वीक्ष्य गृहं विशेत् । मर्तुरायुर्वर्धनार्थं
 हरिद्राकुंकुमसिन्दूरकज्जलमङ्गलसूत्रादि धार्यं । पत्युः समीपे वेणीबन्धस्ता-

समीपस्थस्त्रिया इष्टं रजक्या अपि नाचरेत् ॥

जिनस्त्रिया दरिद्रायाः कुट्टिन्याश्च विशेषतः ॥ ६० ॥

पतिनिन्दारताभाश्च मापणादपि दूषणम् ॥

कासां च मापणाश्चापि दूषिता स्वप्नस्त्वित्प्रस्ता ॥ ६१ ॥

अर्थं च अशुरं त्यक्त्वा ननान्दां देवरानपि ॥

विभक्ता भवितुं येच्छेच्छुनी सैव भविष्यति ॥ ६२ ॥

स्त्रायाश्च नम्रा मृसल उल्लसल उतापि वा ॥

दपदासनयोर्नैत्रीपविशेत्सा पतिव्रता ॥ ६३ ॥

घरद्वोदुम्बरादौ च नोपवेशः प्रशस्यते ॥

इत्येतैर्लक्षणैर्युक्ता विज्ञेया सा पतिव्रता ॥ ६४ ॥

पस्युः सह विवादं या कुरुते साऽतिदुःस्वभाक् ॥

पत्युर्मतं यत्तदन्यथाचरेत्यतिदेवता ॥ ६५ ॥

यद्यभाग्यः पतिः स्त्रीयो दुष्टो वाऽपि नपुंसकः ॥

कुटी वा व्याधितः कुञ्जो मान्यो देवसमः स च ६६

मूर्च्छं करकङ्कणं च सुवासिन्याः शस्ती । रजक्रीनीचस्त्रीदरिद्राकुट्टिनीपति-
निन्दारतानां सङ्गतिर्न कार्या । आमिः सह सम्भाषणेऽपि दोगाः ।
अशुरो ननान्दां देवरं च त्यक्त्वा या विभक्ता तिष्ठति सा शुनी भविष्यति ।
नसन्तानमुद्देशलट्मुसलदपडपलाशुपवेशनं न कार्यं । तथैव घरद्वोदुम्बरा-
दावपि । परया सह विवादकर्त्री दुःस्वभागिनी ॥६७-६४॥ तस्मात्प-
त्युर्मतादन्यथा नाचरेत् ॥ ६५ ॥ दुष्टोऽभाग्यो नपुंसकः कुटी ह्यणः

यथाकथञ्चन पतिर्भावयेत्तं हरिं सती ॥

परेशप्रीतिपात्रं सा या तद्वाक्यानुसारिणी ॥ ६७ ॥

भर्तुर्मतानि बह्नाणि भूषणानि च धारयेत् ॥

दुश्चित्तश्चेत्पतिर्भूषा धारयेन्न पतिव्रता ॥ ६८ ॥

यदि सोपस्करापेक्षा स्वमुखेन वदेन्न तान् ॥

कन्यापुत्रादिमुखतो वाचनीर्यं प्रयत्नतः ॥ ६९ ॥

न सन्निधौ यदा कोऽपि तदाऽपि न वदेत्स्वयम् ॥

इदमेवाद्य देहीति स्पष्टं नैव वदेत्पतिम् ॥ ७० ॥

पत्युर्देवाल्लभेद्यत्नेन तोषं बहेत्सती ॥

समर्थान्वीक्ष्य धनिनो न निन्द्यः स्वपतिस्तया ॥ ७१ ॥

यात्रिकान्वीक्ष्य यात्रार्थं गन्तुं नेच्छेद्दृदाऽपि सा ॥

पतिसेवैव यात्रा स्यात्तीर्थं तस्मिन्पुत्रांश्च ॥ ७२ ॥

पतिपादोदकं पेयं भागीरथ्युदकाधिकम् ॥

सत्याः पूज्यः पतिस्तेन सन्तुष्टाः स्युस्त्रिमूर्तयः ॥ ७३ ॥

कुन्तोऽपि देवत्वसूच्यः । तथाविधस्यापि हरिभावनया वचनानुसारिणी-
श्रीप्रीतिपात्रमूला भवति । भर्तुर्मतानि बह्वभूषणानि धारयेत् । पत्यो
दुश्चित्ते भूषादि न धार्यम् । सोपस्करापेक्षा चित्सती स्वये न वदेत् ।
कन्यादिमुखतो वाचयेत् । सन्निधौ कोऽपि न चेतसंज्ञया ज्ञापयेन्न साक्षात् ।
पत्युर्देवाल्लभेद्यत्नेन तोषयेत् । श्रीमन्तं परं दृष्ट्वा पतिं न निन्देत् । पतिपादो-
दकं गङ्गोदकं मत्वा पिबेत् । पतिपूजनात्त्रिमूर्तितोयः । यात्रिकान्दृष्ट्वा तीर्थं
गन्तुं नेच्छेत् । पत्युः सेवैव यात्रा । तत्पादोदकमेव तीर्थम् ॥ ६६-७३ ॥

नैमित्तिकव्रतेच्छा चेत्कुर्यात्पत्याज्ञया सती ॥
 करोति चेत्स्वबुद्ध्या सा भर्तुरायुर्विनाशकृत् ॥ ७४ ॥
 ततोऽपि नरकं यायादादाय स्वपतिं तु सा ॥
 इति श्रुतिपुराणादिवचनं मम सम्मतम् ॥ ७५ ॥
 क्रुद्धा प्रत्युत्तरं दद्याच्छुनी भूत्वा ततः पुनः ॥
 जम्बुकी चोच्चकैर्ग्रामसमीपे सा भविष्यति ॥ ७६ ॥
 नियमेनान्वहं पत्युः प्रक्षाल्याद्द्वी पिनेज्जलम् ॥
 मुञ्जीत तत उच्छिष्टं दैवलब्धेन हर्षिता ॥ ७७ ॥
 प्रत्यक्षं शङ्करस्तस्याः सुप्रसन्नो भविष्यति ॥
 दास्यत्यमीष्टकामाश्च सा पत्या स्वैर्महीयते ॥ ७८ ॥
 वनमुत्सर्पे न गन्तव्यं तथा परगृहेऽपि च ॥
 तथैवेष्टान्गोहेषु नैव गन्तव्यमन्वहम् ॥ ७९ ॥

नैमित्तिकव्रतेच्छा चेत्पत्युराज्ञया कार्यम् । स्वबुद्ध्या करणे भर्तुरायुर्नाशः,
 पत्या सह नरकनासश्चेति श्रुत्यादिमतम् । क्रुद्धा प्रत्युत्तरदाने शुनी ततो
 जम्बुकी च भूत्वा ग्रामसमीपे भविष्यति । प्रत्यह पतिपादौ प्रक्षाल्य
 तीर्थ पेयम् । उच्छिष्टान्न मुञ्जीत । दैवलब्धेन हृष्टायै शिषस्तुष्टोऽभीष्टदौ
 भवति । सा स्वर्गे पत्या सह महीयते । वनमोजनाय परगृहे मोजनाय
 च न गन्तव्यम् । इष्टान्गृहेऽपि प्रत्यह मुक्त्यर्थं न गन्तव्यम् । धनिर्न

वार्ता सार्धस्ये न श्रान्या स्वपतिर्दुर्वलोऽपि चेत् ॥
अनाचारोऽपि चेद्भर्ता स न निन्द्यः कदाऽपि हि ८०

कथञ्चिद्दुःस्वभावोऽपि तन्निन्दां नैव कारयेत् ॥
लक्ष्मीपतिसमं तं च भावयेदेकमावतः ॥ ८१ ॥

श्वश्रुश्वशुरयोरग्रे नोच्चैः कुर्वीत भाषणम् ॥
नैव कुर्वीत हास्यं च पत्युरग्रे विशेषतः ॥ ८२ ॥

कोपाद्बन्धेत चेद्भर्ता तं मरेति वदिष्यति ॥
व्याधी भूत्वा महारण्ये कष्टं साऽनुमविष्यति ॥ ८३ ॥

परपुंवीक्षणोच्चापि जन्मान्धा सा भविष्यति ॥
हित्वा पतिं च याऽश्राति सूकरी सा भविष्यति ॥ ८४ ॥

ततस्तेनैव पापेन भूत्वा सा वल्गुली द्रुमे ॥
स्थित्वोर्ध्वचरणाऽश्राति विष्टां स्वस्य स्वयं सदा ८५

वार्ता न श्रान्या । दुर्वलोऽनाचारोऽपि भर्ता न निन्द्यः । दुःशीलोऽपि
श्रीपतिव्रतान्यः । श्वशुरयोरग्रे नोच्चैर्वदेत् । हास्यं च तथा वर्ज्यम् ॥ ७४-
८२ ॥ भर्ता ताडिता या तं मरेति क्लीह सा कष्टं व्याघ्रजन्मानुयात् ।
परपुंवीक्षणाग्रमान्धता । पतिं हित्वाऽशानात्सूकरजन्म च भविष्यति
॥ ८३-८४ ॥ ततो वल्गुली भूत्वा वृक्षेऽध्वशीराः स्थित्वा स्वमलमुग्म-

निष्ठुरं चोत्तरं व्रूते स्त्रपत्युः सन्निधौ क्रुधा ॥

सप्तजन्मस्वकं मृका दारित्र्येण समं भजेत् ॥ ८६ ॥

या सपत्न्या सह द्वेषं करोति मदगर्विता ॥

सप्तजन्मसु दौर्भाग्यं तस्या एवातिदैन्यदम् ॥ ८७ ॥

बुद्ध्या याऽन्यपतिं वीक्षेदङ्गहीना भवेच्च सा ॥

कामतो वीक्षणाद्दीनगृहे दारिश्यपुञ्जनिः ॥ ८८ ॥

अतोऽन्यो नैव सम्प्रेक्ष्य आयान्तं स्वपतिं मृदा ॥

प्रत्युद्गत्य पदौ धाल्यौ संवीज्यो व्यजनादिना ॥ ८९ ॥

पादसंवाहनं कार्ये मृदुवाक्येन भाषणम् ॥

मर्तुः सन्तोषतस्तुष्टा भविष्यन्ति त्रिमूर्तयः ॥ ९० ॥

किं दास्यन्तीष्टवन्ध्याभ्रातरः पितरावपि ॥

एक एव पतिः साक्षादैहिकामृष्मिकार्थदः ॥ ९१ ॥

विप्यति । पत्यं निष्ठुरवक्त्री सप्तजन्म मृका दारिद्र्ये च । सपत्नीद्वेषी
दुर्मगा भविष्यति । बुद्ध्याऽन्यनवीक्षकाङ्गहीना । कामतः परपुंवीक्षणा-
ङ्गीनगृहे दारिद्र्याऽतोऽन्यो न वीक्ष्यः । प्रोष्यागतं पतिं सम्मुखं गत्वा
पादौ प्रक्षाल्य व्यजनादिना श्रमं हरेत् । पादसंवाहनादिना मृदुवाक्येन
च तोषयेत्तेन त्रिमूर्तयोः । बन्ध्यादिः किं दास्यति । एक एव पतिरैहि-

गुरुर्देवश्च तीर्थं च सर्वमेव पतिर्मम ॥

इति निश्चितचिन्ता या सा विज्ञेया पतिव्रता ॥ ९२ ॥

यावज्जीवत्पतिस्तावत्पवित्रा सा पतिव्रता ॥

मृते भर्तरि सा प्रेततुल्याऽस्पृश्या भवेद्धि सा ॥ ९३ ॥

पत्युर्विना स्त्रिया ज्ञेया सदाऽमङ्गलता खलु ॥

विधवा सा प्रेतकल्पा याऽनपत्या ततोऽधिका ॥ ९४ ॥

विधवा सम्मुखं याति यदा जिगमिषोः पुरा ॥

मरणं तस्य निर्दिष्टं स्मृता पुत्रवती शुभा ॥ ९५ ॥

माता चेद्धिधवा गन्तुः पुत्रस्याग्रे श्रमप्रदा ॥

सा नारी न नमस्कारयोग्या या पुत्रवर्जिता ॥ ९६ ॥

तस्या आशीर्वचो नैव ग्राह्यं यत्स्यादमङ्गलम् ॥

सच्छापतोऽपि मरणमतस्तां नैव भाषयेत् ॥ ९७ ॥

अत एव समं भर्त्राऽनुगच्छेत्पतिदेवता ॥

किं वैभवेन देहेन पतिरेव सुखं स्त्रियाः ॥ ९८ ॥

कामुष्मिकार्थदः ॥ ८९-९१ ॥ गुरुर्देवस्तीर्थं च स एवेति यन्मतिः सा संती । यावत्स जीवति तावत्सा पवित्रा । मृते च पत्नी साऽस्पृश्या शवङ्गमङ्गलाऽनपत्या चेद्धिशेषनः । सा प्रयाणे सम्मुखी चेयातुर्मरणदा । पुत्रवती चेन्नानिष्टदाऽपुत्रविधवाश्चाशीर्न प्राद्या । यतोऽनिष्टं अतस्तां न भाषयेत् । किं वैभवेन देहेन । पतिरेव स्त्रियाः सुखम् । यथा मेघेन

यथा मेघेन विद्युच्च चन्द्रेण सह चन्द्रिका ॥

अस्तं याति तथा पत्या प्रयातिवह पतिव्रता ॥ ९९ ॥

महाधर्मोऽनुगमनं श्रुतिस्मृतिसमीरितम् ॥

द्विचत्वारिंशत्संख्याककुलोद्धारणमात्मना ॥ १०० ॥

श्रेयीते भर्तारि सतां स्वपतिं याऽनुगच्छति ॥

यदे पदे साऽश्वमेधसहस्रफलमाग्भवेत् ॥ १ ॥

पापी यदि पतिस्तस्या मृतोऽपि यमकिङ्करः ।

नरकं नेतुमृद्युक्तैर्बद्धोऽपि सुतरां यदि ॥ २ ॥

॥ पतिव्रताऽनुगमनं तस्य नारी करोति चेत् ॥

चिह्नी सर्पमिव स्वर्गं ततो नयति सा पतिम् ॥ ३ ॥

दृष्ट्वाऽनुगमनं तस्या भीता दृता यमस्य ते ॥

॥ तं त्यक्त्वा दूरतो यान्ति भीतभीतां यमालयम् ॥ ४ ॥

पतिव्रतां विमाने तासुपवेश्य सुवासिनीम् ॥

॥ स्वर्गं नयन्ति त्वरितं नीराज्यापि सुराङ्गनाः ॥ ५ ॥

विद्युच्चन्द्रेण चन्द्रिका च तथा सती पत्या सहासिं विशेत् । महाधर्मोऽप्यं
श्रुतिस्मृत्युक्तो यतो, द्विचत्वारिंशत्कुलोद्धारः ॥९२-१००॥ अनुगमने च
पदे पदेऽश्वमेधसहस्रफलं । पापीऽपि पतिर्यमदूतैर्बद्ध्वा नीतोऽपि, तत्पत्नी
अनुगमनं करोति चेत्ततस्तादृशमपि चिह्नी सर्पमिवोद्धृत्य तं स्वर्गयति ।
तां दृष्ट्वा भीता दृतास्तत्पतिं त्यक्त्वा पलायन्ते । तां विमाने उपवेश्य

याम्या वदन्ति चान्योऽन्यं न नः कालात्तया भयम् ॥
 यथा पतिव्रतालोकांद्भयं नो जायतेतराम् ॥ ६ ॥
 विभेत्यर्कः सर्ती दृष्ट्वा मन्दं मन्दं तपत्यहो ॥
 भीतोऽग्निरपि चोष्णात्वं हित्वा शीतो भवत्यहो ॥ ७ ॥
 ऋक्षवर्गो विभेत्येषा हरिष्यति पदं त्विति ॥
 एवं स्वर्भुवनं गत्वा तिष्ठेद्भर्त्रा सहैव सा ॥ ८ ॥
 एवं सहानुगमनात्साध्व्याः स्वर्गः सुखेन हि ॥
 स्थास्यत्येव स्थिरं पत्या सह हर्पात्सती दिवि ॥ ९ ॥
 तिस्रः कोदयोऽर्धकोटी च हुताः केशाः स्वधर्मतः ॥
 अग्नौ तत्फलमप्येतच्छृणुताद्यावधानतः ॥ ११० ॥
 सा वसेच्छतकोदयब्दं प्रतिकेशं मुदान्विता ॥
 पत्या सह महामाना स्वर्गे लोके पतिव्रता ॥ ११ ॥ ॥
 धवानुगमनात्पुष्यमीदृह्मान्येदृशी कुले ॥
 जाता चेन्नयति स्वर्गं कुलानां द्वयेकविंशती ॥ १२ ॥

देव्यो नीराज्य स्वर्नयन्ति । यमदूता ऊचुः । कालादपि अधिकं नः
 सत्या भयमिति । सूर्यो भीतो मन्दं तपति । भीतोऽग्निरः शीतो भवति ।
 स्वपदं हरिष्यति किमिति नक्षत्रवर्गो विभेति । सर्ती भर्त्रा सह स्वर्गत्वा
 चिरं तिष्ठति ॥ १०१-१०९ ॥ सार्धत्रिकोटिकेशाः स्वधर्मेशाग्नौ हुतास्त-
 त्फलं प्रतिकेशं कोदयब्दं पत्या सहानन्देन स्वर्वास ईदृक्पुष्यं पत्यनुगमनं ।

पूर्वापरकुलोद्धर्त्या धन्यो हि पितरौ खलु ॥
 धन्योऽस्या अपि मतां या द्व्येकविंशतिवारिणी ॥ १३ ॥
 पुण्यं सहगमस्येदं पतिव्रत्यं महाफलम् ॥
 प्रसङ्गाद्दृश्यतेऽप्यन्यद्दुर्भगायाः फलं त्विह ॥ १४ ॥
 यदि नारी दुराचारा यदि वा व्यभिचारिणी ॥
 तस्याः फलं महानर्यमिह चान्यत्र चापि वा ॥ १५ ॥
 यदि स्वर्गस्थिता द्व्येकविंशतिप्रमिताः शुभाः ॥
 पितरस्तांश्च साऽऽदाय नरकान्याति दारुणान् ॥ १६ ॥
 सार्धत्रिकोटिरोमाणि प्रत्यब्दं प्रतिरोम च ॥
 सा पूर्वजैर्धवेनापि नरके परिपच्यते ॥ १७ ॥
 पतिव्रतापदस्पर्शात्पवित्रा भवति क्षमा ॥
 अत एव क्षमा साध्याः पदस्पर्शाभिकांक्षिणी ॥ १८ ॥
 दैवयोगेन यदि मे स्पृशन्त्युस्ताः पतिव्रताम् ॥
 तर्हि पूतो भविष्यामीतीच्छत्यर्कश्च चन्द्रमाः ॥ १९ ॥

ईदृक्कुले जाता चेद्विचत्वारिंशत्पूर्वापरकुलोद्धर्त्री तत्पितरौ धन्यौ मतां
 च । ईदृग्महाफलं सहगमनपुण्यं । प्रसङ्गाद्दुर्भगायाः फलं शृणु ।
 दुराचारा व्यभिचारिणी चैत्स्वर्गस्थपितृनादाय दारुणनरकान्याति । स्वके-
 शमिताब्दात्पूर्वजैः सह नरके पच्यते । पतिव्रतापदस्पर्शात्पवित्रत्वमतो
 भूस्तत्पदस्पर्शं वाञ्छति ॥ ११०-११८ ॥ सत्याः स्वकिरणस्पर्शे रवि-

वायुश्च वरुणश्चापि सतीस्पर्शात्पुनाति हि ॥
 समस्ता अपि तद्दृष्ट्या नूनं पूता भवन्ति हि ॥१२०॥
 गृहे गृहे स्त्रियः सन्ति रूपलावण्यरक्षिताः ॥
 किं ताभिर्यदि चेत्साध्वी कुलोद्धर्त्री तु सैव हि ॥२१॥
 पतिव्रता यस्य गृहे पुण्यवान्दैववान्त्स च ॥
 सप्तजन्मार्जितं पुण्यं यदि चेच्छ्रम्यते सती ॥ २२ ॥
 सतीयोगाल्लभन्तीह पुरुषार्थाश्चतुर्विधाः ॥
 पुण्यानुबन्धतो लभ्या सम्मताश्च पतिव्रता ॥ २३ ॥
 सती यस्य गृहे नास्ति पुण्यं तस्य न सिध्यति ॥
 नापि यज्ञादिकर्माणि धर्माहः स नरोऽपि न ॥ २४ ॥
 सती यस्य गृहे नास्ति तस्यारण्यं न दूरतः ॥
 घृथा जन्म भवेत्तस्य कर्मबद्धो भवेत्स च ॥ २५ ॥
 यस्चेदृशी सती लब्धा पुण्यं तस्यैव सिध्यति ॥
 पुत्रलाभः परो लोकः सतीयोगाल्लभेन्नृणाम् ॥ २६ ॥

श्वन्द्रक्षात्मानं पूर्तं मन्यते । वायुर्वरुणोऽन्ये च सतीस्पर्शात्पूता भवन्ति ।
 रूपलावण्यरक्षिताः स्त्रियो गृहे गृहे सन्ति किं ताभिः । एकैव साध्वी
 त्रिकुलपावनी । यद्गृहे सती न तत्र न पुण्यम् । सप्तजन्मार्जितपुण्यात्सती-
 लाभः । तल्लभे चतुर्विधपुरुषार्थलाभः । यद्गृहे न सती स यज्ञकर्मधर्मानर्हः ।
 तद्गृहं वनमेव । स कर्मबद्धः । तज्जन्म व्यर्थम् । सती लब्धा चेत्पुण्य-

स्त्रियं विना नरो यस्तु तस्य घर्मो न सिध्यति ॥
कर्मनिर्हस्य पितरः पतन्ति स्वर्गता अपि ॥ २७ ॥

गङ्गास्नानाद्यथा पुण्यं तथा साध्वीप्रदर्शनात् ॥
सप्तजन्माद्यहत्साध्वी या महापापिपावनी ॥ २८ ॥

आचार एवं हि पतिव्रताया वृहस्पतिर्देवगुरुर्जगाद ॥
गङ्गाधरामोऽपि सरस्वतीति ख्यातस्तमेत्राखिलदं जगाद ॥ २९ ॥

(इति) श्रीसिद्धनामधारकसंवादरूपेण सरस्वत्याख्यगङ्गाधरा-
त्मजविरचितनरसिंहसरस्वत्युपाख्यानसंज्ञितमहाराष्ट्रभाषान्वित-
गुरुचरित्रसमानार्थायां वासुदेवानन्दसरस्वतीपतिविरचितायां
श्रीगुरुसंहितायां कर्मकाण्डे एकत्रिंशः (अध्यायः) ॥

॥ आदितः श्लोकाः ॥ ३५३८ ॥

सिद्धिः । सत्यप्रलाभः परलोकश्च ॥ १९-२७ ॥ सतीदर्शनं गङ्गास्नाना-
धिपुण्यम् । सप्तजन्मपापनाशश्च ॥ २८ ॥ आचार एवं हि ॥ १२९ ॥
इति चूर्णिकायां एकत्रिंशोऽध्यायः ॥

॥ इति एकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥

॥ अथ द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

इत्थं पतिव्रतारीतिः प्रवक्ति स्म वृहस्पतिः ॥
फलश्रुतिमपि प्राहानुगमस्यापि सन्मतिः ॥ १ ॥

अथापि विधवाचारं प्राह देवंगुरुस्तदा ॥
देवर्षयश्च पप्रच्छुरिदमेवावधार्यताम् ॥ २ ॥

पतिव्रतायाः समीप्ये यदि भर्ता मूर्ति गतः ॥
तयाऽनुगमनं कार्यं सत्यमेव हि धैर्यतः ॥ ३ ॥

पतिव्रता गर्भिणी चेत्स्तन्यंपार्षयुताऽथवा ॥
दूरतो वा मृतो भर्ता तया किं कार्यमुच्यताम् ॥ ४ ॥

अथ अध्यायसारसंग्रहश्लोकः-

रुक्मवतीमूचे प्रणतां तामष्टसुता सौभाग्यवती स्याः ।
प्रेतमपि द्वात्रिंश इहास्या बल्लभमाशूत्यापयदीशः ॥ १ ॥

वृहस्पतिरेवमुक्त्वाऽनुगमनासम्भवे विधवाधर्ममाह । समीपे भर्ता मृतश्चे-
त्सत्या धैर्यादनुगमनं कार्यं । स्तन्यपपुत्रा गर्भिणी वा चेद्दूरतो वा
पतिर्मृतश्चेदनुगमे दोषः ॥ १-४ ॥ सा विधवावज्जीवं वैधव्यं पालयेच्चे-

१ दुग्धपानकर्तृशिशुयुक्ता.

इत्थं देवैश्च सम्पृष्टो विस्तरेणावदद्गुरुः ॥

देवाः शृणुत यूयं तत्सावधानतयाऽखिलम् ॥ ५ ॥

समीपे चेन्मृतो भर्ता कर्तव्योऽनुगमस्तया ॥

न लब्धश्चेच्छ्रवो यद्वा गर्मिणी सा भवेद्यदि ॥ ६ ॥

स्तन्यपथेत्कुमारोऽस्या दोषोऽनुगमनाद्भवेत् ॥

सुदूरे चेन्मृतो नैव कार्योऽनुगम एतया ॥ ७ ॥

वैधव्यं पालयेत्सा तु यावज्जीवं यथाविधि ॥

पुण्यं चानुगमस्यापि लभेत्तस्या न संशयः ॥ ८ ॥

विश्वेस्तानां महापुण्यं वैधव्याचारतोऽपि हि ॥

प्रमीक्षे भर्तारि स्त्रीणां शिरसो वपनं स्मृतम् ॥ ९ ॥

वध्नाति क्वरीं या हि विधवा तत्फलं शृणु ॥

पतिं स्वकेशपाशेन वध्नात्यस्याश्च दुर्गतिः ॥ १० ॥

शिरसो वपनं तस्मात्कार्यं विधवया सदा ॥

शिरःस्नानं तथा नित्यं सकृदह्नि च भोजनम् ॥ ११ ॥

स्तस्या अपि अनुगमफलं न संशयः । वैधव्याचारादपि महापुण्यं । मृते भर्तारि स्त्रीणां शिरोवपनं । या क्वरीं वध्नाति सा केशपाशैर्धवं वध्नाति । द्वयोरपि दुर्गतिः ॥ ९-१० ॥ तस्माद्विधवया शिरसो वपनं कार्यं । नित्यं शिरःस्नानं च दिवा सकृद्भोजनं । विशेषादेकवाच्यासनं । शक्तिश्चेद्भक्त्या

तथा विशेषतः कार्यमेकधान्यानभोजनम् ॥
 उपोषणं त्र्यहं कार्यं शक्तिश्रेद्धक्तियोगतः ॥ १२ ॥
 पश्चाहं पक्षमात्रं वा शक्त्या कार्यमुपोषणम् ॥
 अथवा भक्तिभावेन कार्यं चान्द्रायणं व्रतम् ॥ १३ ॥
 चन्द्रोदये प्रतिपदि ग्रासमेकं चरेत्ततः ॥
 वर्षमानान्त्रसेद्ग्रासान्पूर्णायां दश पञ्च च ॥ १४ ॥
 कृष्णपक्षे तु सम्प्राप्ते ग्रासांश्च न्हासयेत्क्रमात् ॥
 एकं ग्रासममायां वा नवैवं व्रतमाचरेत् ॥ १५ ॥
 धृद्धा वा शक्तिहीना वा साऽप्येकाग्रं सदाऽऽचरेत् ॥
 फलाहारं चरेच्छक्त्या शाकाहारमथापि वा ॥ १६ ॥
 क्षीरमात्रं पिबेत्स्वल्पं न तु दोषभियाऽधिकम् ॥
 श्वासाश्चलन्ति तिष्ठन्ति यथा प्राणास्तथाऽऽचरेत् ॥
 या सुखं मशके शेते सा पतिं रौरवं नयेत् ॥
 स्वयं चापि समं पत्या भुंक्ते नरकयातनाम् ॥ १८ ॥

त्र्यहं ॥ १-१२ ॥ पश्चाहं पक्षमात्रं उपोषणं चान्द्रायणव्रतं वा काथं
 ॥ १३ ॥ प्रतिपद्येकग्रासमेवं दिने दिने वर्षणान्प्रासान्प्रसेत् । पौर्णिमायां
 पञ्चदश । ततः कृष्णे न्हासयेत् । अमायामेको ग्रास इति । वृद्धाऽऽशक्त्य
 श्वेतकलाहारं शाकाहारं वा भक्षेत्क्षीरं वा पिबेत् । येन श्वासाञ्छ्वासाश्च-
 लन्ति प्राणास्तितिष्ठन्ति तावच्चरेत् । या मशके शेते सा पत्या सह नरक-

करोति मङ्गलस्नानं यां यद्वा देहमर्दनम् ॥
साऽपि तद्गन्धपुष्पतान्मूलादि च वर्जयेत् ॥ १९ ॥

अपुत्रा विधवा चेतसा प्रकुर्यात्पितृत्तर्पणम् ॥
तिलदमोदकैर्नामगोत्रोच्चारणपूर्वकम् ॥ २० ॥

विष्णुं च पूजयेन्नित्यं पतिमावनया सती ॥
विधवायाः पतिस्थाने स्मृत्या विष्णुः प्रयोजितः २१

यथा धृत्वा सती नारी जीवतः पत्युराज्ञया ॥
तथा वर्तेत वैधव्ये भक्त्या विष्णोरनुज्ञया ॥ २२ ॥

व्रतोपवासयात्रादि कुर्याद्विष्णोरनुज्ञया ॥
अथवा गुरुविप्राणां भक्त्या कुर्यादनुज्ञया ॥ २३ ॥

या सुवासिन्यवस्थायां प्रीतिर्वस्तु प्रियं च यत् ॥
तच्चद्विप्राय दातव्यं विदुषे भोजनादिकम् ॥ २४ ॥

माघकार्तिकवैशाखमासेषु नियमांश्चरेत् ॥
माघस्नानं माघमासे विष्णुस्मरणपूर्वकम् ॥ २५ ॥

यातनां मुक्ते । मङ्गलस्नानं देहोद्धर्तनं गन्धपुष्पतान्मूलादि च वर्जयेत् ।
विधवाऽपुत्रा चेतस्यहं गोत्रानुच्चारणपूर्वकं भर्त्रादिपित्रादितर्पणं कुर्यात् ।
पतिमावनया विष्णुं पूजयेत् । यथा पूर्वं पत्याज्ञया स्थिता तथा वैधव्येऽपि
विष्णोराज्ञया गुरुविप्राज्ञया वा व्रतोपवासादि चरेत् ॥ १४-२३ ॥ सुवा-
सिन्यवस्थायां यत्प्रियं तद्विप्राय देयं । विष्णुहेतुन माघस्नानं । वैशाखे

वैशाखे जलदानं च दीपदानं च कार्तिके ॥
 ब्राह्मणाय प्रदातव्यं यथाशक्ति च दक्षिणा ॥ २६ ॥
 माघमासे घृततिलान्ब्राह्मणाय प्रदापयेत् ॥
 वैशाखेऽपि च पानार्थं निर्जले स्थापयेत्प्रपाम् ॥ २७ ॥
 शिवे गलन्तिकादानमखण्डं निर्मलाम्बुना ॥
 गन्धैः परिमलद्रव्यैः सुपुण्यं शङ्करार्चनात् ॥ २८ ॥
 ब्राह्मणानामपि गृहे शक्त्या दद्याज्जलं मुदा ॥
 अतिथिभ्योऽपि विप्रेभ्यो दद्यादन्नं स्वशक्तितः ॥ २९ ॥
 तीर्थपात्रोत्सुकेभ्यश्च प्रदद्याच्छत्रपादुकाः ॥
 गृहागतद्विजातीनां पादप्रक्षालनं शरेत् ॥ ३० ॥
 व्यजनैर्वीजयित्वा च ब्रह्माद्यैः पूजयेद्द्विजात् ॥
 गन्धैः परिमलद्रव्यैर्वाटिकाद्यैश्च तोपयेत् ॥ ३१ ॥
 दद्याच्छक्त्योदपात्रं च द्राक्षा सुकदलीफलम् ॥
 गुडयुक्ताम्लपानं च दद्यान्निप्राय चिचहत् ॥ ३२ ॥

जलदानं कार्तिके दीपदानं च सदक्षिणाकं देयं । माघे घृततिला देयाः ।
 वैशाखे प्रपा स्थापनीया । शिवे शुद्धाम्बुनाऽखण्डगलंतिका देया । सुगन्ध-
 द्रव्यैः शिवः पूज्यः । ब्राह्मणगृहे शक्त्या जलं देयं । अतिथिविप्रेभ्योऽन्नं
 च । यात्रिकेभ्यश्छत्रपादुका देयाः । द्विजातीनां पादप्रक्षालनं कृत्वा व्यजनेन
 वीजयित्वा ब्रह्मगन्धपरिमलैर्म्यर्च्यं वीटकान्दत्त्वोदपात्रं द्राक्षा कदलीफलं
 स्याद् गुडपानकं च दद्यात् ॥ २४-३२ ॥ मर्तुनामोचार्यं विप्राय

उच्चार्य वा मर्तुनाम दद्यात्सङ्कल्पपूर्वकम् ॥
 विप्राय सान्त्विकं दानं धर्मं चैवंविधं चरेत् ॥ ३३ ॥
 विशेषात् कार्तिके भोज्या यवा एकान्नमेव वा ॥
 घृन्ताकशिग्रुसुरणमधुर्तलादि वर्जयेत् ॥ ३४ ॥
 कांस्यपात्रे न भोक्तव्यं भोक्तव्यं द्विदलं न च ॥
 स्वच्छं मनः सदा धार्यमेवं मासं समाचरेत् ॥ ३५ ॥
 भुक्त्वा पलाशपत्रे च तत उद्यापनं चरेत् ॥
 उद्यापनं सर्वा कुर्याद्यद्यदाचरितं व्रतम् ॥ ३६ ॥
 घृतपूर्णं कांस्यपात्रं दद्याद्विप्राय भक्तितः ॥
 कृत्वा स्वार्पं क्षितौ दद्याद्ब्राह्मणाय च मञ्चकम् ॥ ३७ ॥
 यद्यस्यक्तं स्वयं तत्तद्दद्याद्विप्राय भक्तितः ॥
 त्यक्त्वा मासं रसं दद्याद्ब्राह्मणाय सदक्षिणम् ॥ ३८ ॥
 पञ्चामृतं चतुर्मासं त्यक्त्वा चोद्यापनं चरेत् ॥
 दद्यात्सारलकृतां घेतुं ब्राह्मणाय स्वशक्तितः ॥ ३९ ॥

सान्त्विकं दानं देयं । कार्तिके यवान्नमेकान्नं वा भोज्यं । घृन्ताकशिग्रुसु-
 रणमधुर्तलादि वर्ज्यं ॥ ३३-३४ ॥ तथा द्विदलं च । कांस्यपात्रे न
 भोक्तव्यं । मनः स्वच्छं धार्यं । एवं मासं चरेत् । पलाशपत्रे भुक्त्वोद्यापनं
 कार्यं । यद्यदाचीर्णं तस्य व्रतोद्यापनात्साङ्गता । घृतपूर्णं कांस्यपात्रं देयं ।
 भूमौ मुत्वा विप्राय मन्चको देयः । यद्यस्यक्तं तत्तद्दद्यात् विप्राय देयम् ।
 मासं रसं त्यक्त्वा सदक्षिणं ब्राह्मणाय दद्यात् । चतुर्मासं पञ्चामृतं त्यक्त्यो-

विशेषतो घृतं त्वेतद्दीपदानं महाफलम् ॥

दीपदानस्य चानन्तो महिमा शृणुतामराः ॥ ४० ॥

अन्यानि सर्वदानानि धर्मा अपि च येऽपरे ॥

ते सर्वे दीपदानस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥ ४१ ॥

माघह्वानं चरेन्माघे सूर्यार्षोदयकालतः ॥

नियमेनैकमासं तु कुर्यान्माघव्रतं सती ॥ ४२ ॥

तिललड्डुकखर्जूरपफाम्नादि च दापयेत् ॥

भक्त्या शक्त्या ब्राह्मणेभ्यो वित्तशाठ्यं न कारयेत् ४३

शर्करासहिता देया घृतपक्वमरीचिकाः ॥

दद्याद्दीपान्यथाशक्ति तापसांश्चापि भोजयेत् ॥ ४४ ॥

हेमन्ते शीतशान्त्यर्थं काष्ठानि ब्राह्मणाय च ॥

वस्त्राणि कम्बलादीनि मदद्याच्छक्तितः सती ॥ ४५ ॥

दद्याद्विद्वद्ब्राह्मणाय पर्यङ्कं सुखसुप्तिदम् ॥

चित्राणि रञ्जितान्यूर्णावस्त्राणि ब्राह्मणाय च ॥ ४६ ॥

चापनं कृत्वा सदक्षिणां गां विप्राय दद्यात् । विशेषाद्दीपदानं महाफलं
शृणु । अन्यदानधर्मा दीपदानस्य षोडशीं कलां नार्हन्ति ॥ ३९-४१ ॥
माघे सूर्यार्षोदये नियमान्माघह्वानम् ॥ ४२ ॥ तिललड्डुकपफाम्नादि
ब्राह्मणाय देयम् । वित्तशाठ्यं न कार्यम् । सशर्करा घृतपक्वमरीचिका
दीपाश्च देयास्तापसा भोज्याः । विद्वद्ब्राह्मणाय पर्यङ्को रञ्जितोर्णावस्त्राणि च ।

शृंठयाद्युष्णौषधं विभ्रे दद्याच्छीतनिवारणम् ॥
 एलाकर्पूरादियुक्तं ताम्बूलं च मनोहरम् ॥ ४७ ॥
 वर्षपूर्य्यन्नसहितमृद्धं दद्याद्गृहं द्विजे ॥
 तैर्थिकेभ्यः प्रदद्याच्च पादुके सुखकारके ॥ ४८ ॥
 गन्धैः परिमलैः पुष्पैः केशुं चापि पूजयेत् ॥
 रुद्रामिपेकविधिनाऽभ्यर्चेद्गौरीहरावपि ॥ ४९ ॥
 धूपैर्दीपैश्च नैवेद्यैः पूजयेत्साम्प्रतमीश्वरम् ॥
 दीपमाला विशेषेण शङ्करप्रोतिकारिणी ॥ ५० ॥
 पतिरूपं हृदा ध्यात्वा मक्त्या नारायणं हरिम् ॥
 पूजयेदेकमात्रेण भाऽपि पापाद्दियुज्यते ॥ ५१ ॥
 नियमेन सदा तिष्ठेन्नारोहेश्च वृषं सती ॥
 कञ्चुर्का नैव विभ्रूयात्परिदध्यात्स्मितांशुकम् ॥ ५२ ॥
 आरक्तकृष्णाचित्रादिवस्त्रं दोषकरं स्मृतम् ॥
 विधवा क्षेत्पुत्रवती मा वर्तेत सुतात्रया ॥ ५३ ॥

शीतनिवारणार्थं शृंठयाद्युष्णौषधादि देयम् । कर्पूराद्यादियुक्ताम्बूलं च । वर्षपूर्य्यन्न-
 सुतं गृह देयम् । तैर्थिकेभ्यः पादुके च ॥ ४७-४८ ॥ गन्धादिभिः
 केशुः पूज्यः । रुद्रेण गौरीहरावपि विध्य सर्वोपचारैः सम्पूज्य दीपमा-
 लिका देया ॥ ४९-५० ॥ पतिं नारायणमात्रवित्त्वा पूजयेत्सा पापा-
 दियुज्यते । सतीर्थं नियमेन तिष्ठेद्दृष्य नारोहेकञ्चुर्का न दध्यात्स्मितावच्छं
 दध्यात् । कृष्णाारक्तचित्रमस्त्रारणेदोषः । पुत्रयेत् 'व्या मा र्थपुत्रनामा' इति

आत्मा वै पुत्रनामेति श्रुतेः पुत्रोऽपि च स्मृतः ॥
पितुः प्रतिनिधिस्तस्मात्पुत्राज्ञाऽपि व्रतादिषु ॥ ५४ ॥

एवं या विधवा नारी वेदशास्त्रादिभाषितम् ॥
भक्त्या धर्मं चरेत्साऽपि ज्ञेयाऽनुगमपुण्यमाक् ॥ ५५ ॥

पापी यदि पतिस्तस्या मृतः पूर्वं स्वपापतः ॥
यमलोकेऽपि नरके स्थितश्चेद्यातनार्दितः ॥ ५६ ॥

तत्पत्नी विधवाऽप्येवं चरेदाचारमुत्तमम् ॥
यदि प्रेत्य ततोऽप्येतमादाय स्वर्गमिष्यति ॥ ५७ ॥

एवं बृहस्पतिर्देवाँल्लोपामुद्राऽग्रतोऽब्रवीत् ॥
पतिव्रताशिरोरत्नं लोपामुद्रेति चास्तुवत् ॥ ५८ ॥

या या पतिव्रता नारी सा सा भागीरथीसमा ॥
तत्पतिः शङ्करसम उभौ पूज्यौ प्रयत्नतः ॥ ५९ ॥

एवं बृहस्पतिप्रोक्तो धर्मोऽयं ते मयोदितः ॥
अंधधारय मे वाक्यं यस्मिन्प्रीतिस्तमाचर ॥ ६० ॥

श्रुतेर्व्रतादां सदाज्ञां गृह्णीयात् । एवं वेदाशुक्तधर्मान्चरणे सहगमनसमपुण्यं ।
पापी पतिमृतो नरके स्थितोऽपि तत्पत्नी एवमाचरेत्तर्हि सा प्रेत्य ततोऽपि
पतिमादाय स्वर्गमिष्यति ॥ ५१-५७ ॥ एवमुक्त्वा गुरुराह । पतिव्रता-
शिरोमणिलोपामुद्रा ॥ ५८ ॥ भागीरथीसमा पतिव्रता । तत्पतिः
शिवसमः । उभौ यत्नात्पूज्यौ ॥ ५९ ॥ एवं गुरुक्तो धर्मो मयोक्तः ।

दुःखं च सकलं त्यक्त्वा वचो हृदि निवेहि मे ॥
 लोकसाधनभूतौ द्वौ मार्गौ ते कथितौ मया ॥ ६१ ॥
 धैर्यं चेत्पत्यनुगमं कुरु सर्वोत्तमोत्तमम् ॥
 यदि वा विषवाचारं तुल्यपुण्यं समाचर ॥ ६२ ॥
 यस्मिंस्तेऽस्ति रुचिस्ताञ्चि तन्मे ब्रूहीति भूर्धनि ॥
 तस्या धृत्वा करं प्रेम्णा पप्रच्छ स च तापसः ॥ ६३ ॥
 परिपृष्टाऽपि तेनैवं विनयावनता सती ॥
 भक्तियुक्ता सकलं तापसं प्रात्रवीदिदम् ॥ ६४ ॥
 जय योगेश्वर जय त्वं पितर मे सहोदरः ॥
 मनोहरो ममाद्य त्वं जननी जनकोऽप्यसि ॥ ६५ ॥
 विदेशमागताऽहं तु शान्धवा न हि सन्निधौ ॥
 त्वमन्तकालबन्धुर्मे सङ्गतोऽसि सुहृत्सखा ॥ ६६ ॥
 द्वौ मार्गौ भवतोद्दिष्टौ कष्टं वैश्वव्यपालनम् ॥
 अशक्यं भाति तत्स्वामिन्सोऽसिधारोपमो धृपः ॥ ६७ ॥

यस्मिंस्ते प्रीतिस्तमाचर । सर्वं दुःखं त्यक्त्वा मे वचो हृदि वेहि ।
 लोकसाधनभूतौ द्वौ मार्गौ कथितौ । धैर्यं चेन्महाफलं अनुगमनं कुरु ।
 समफलं वा वैश्वव्याचारं पाठय । यस्मिंस्ते रुचिस्ताञ्चि तापसस्तन्भूर्धनि
 करं दत्त्वाऽपृच्छत् । सा भक्त्या तमाह । योगेश्वर जय । त्वं मे पितरौ
 सोदरश्च । बन्धुहीने विदेशेऽप्यन्तकाले त्वं मे सखा बन्धुश्च सङ्गतोऽसि ।
 उक्तमार्गयोर्वैश्वव्यपालनं कष्टं । सोऽसिधारोपमोऽसि । नवं मे तारुण्यं

मंभाभिनवतारुण्यं लावण्यं पुण्यहृद्भवेत् ॥
बहुनिन्दापवादादि वर्तमानकलौ युगे ॥ ६८ ॥

सन्तोषो वर्धते नाथानुगमे मे विशेषतः ॥
यच्चाप्यनन्तपुण्यं तद्भवानुगमनं मतम् ॥ ६९ ॥

इत्याभाष्य नमस्कृत्य दधौ तत्पादयोः शिरः ॥
प्राह संसारमग्नं मां स्वामिंस्तारय तारय ॥ ७० ॥

तत उत्थाप्य तां योगीश्वरः स करुणाकरः ॥
दत्त्वाऽभयं करं प्राह धवानुगमनं कुरु ॥ ७१ ॥

त्वत्पत्युः खलु यत्स्थानं तत्तवापि च सम्मतम् ॥
अतो विशेषतो वक्ष्ये सावधानतया शृणु ॥ ७२ ॥

दूरतो गुरुदृष्टयर्थं सधवा त्वमिहागता ॥
पत्यारोग्येच्छया साञ्चि भक्तियुक्तेन चेतसा ॥ ७३ ॥

विधिकृत्यं भावि जातं कः कालं दुर्जयं जयेत् ॥
ययेश्वरस्य सङ्कल्पस्तथा भवति नान्यथा ॥ ७४ ॥

मुलावर्ण्यं च वर्तमाने कलौ निन्दापवादास्पदं भवेत् ॥ ६०-६८ ॥
अनन्तपुण्यभर्त्रनुगमने मे सन्तोष इति । तत्पादयोः शिरो घृत्वा संसारमग्नं
मां तारयेत्याह । स तामुत्थाप्य करुणापाऽभयं दत्त्वाऽऽह । यत्पत्युः स्थानं
तत्तवाप्यनुगमनं कुरु । सावधानतया शृणु । पत्या सहारोग्यार्थं त्वं भक्त्या
गुरुदर्शनार्थमागताऽसि । विधिकृत्यं जातं । कालो दुर्जेय ईशसङ्कल्पवद्भवति

परिहार्यं न हि ब्रह्मलिखितं भावि यद्यदा ॥
 तदा भविष्यति क्षेवं श्रुतिर्दुःखमतो वृथा ॥ ७५ ॥
 हरिश्चन्द्रोऽपि चण्डालनिलये जलमाहरत् ॥
 बली स बलिभूपालः सोऽप्यलं सुतलं गतः ॥ ७६ ॥
 सहस्रकोटिर्वायुं रावणोऽपि लयं मत्तः ॥
 दुर्योधनोऽपि कालेन प्रस्तो बन्धुश्रताश्रुतः ॥ ७७ ॥
 स्वच्छन्दमृत्युर्भीष्मश्च स चापि रणमूर्धनि ॥
 पतितः सर्पदष्टोऽमृत्परीक्षित्कृष्णरक्षितः ॥ ७८ ॥
 अनन्ता अबताराश्च भूत्वा भूत्वा लयं गताः ॥
 मानवा दानवा देवाः कालार्थीनाः समा इमे ॥ ७९ ॥
 मानवान्दानवान्देवान्त्सर्वानपि जयत्पयम् ॥
 अतोऽत्र भगवान् कालोऽजेय इत्युच्यते बुधैः ॥ ८० ॥
 अत एव क्षितितले कोऽपि कालं न जेष्यति ॥
 एकं गुरुं विना सोऽपि भाविकस्य प्रसीदति ॥ ८१ ॥

नान्यथा । ब्रह्मलिखितमपरिहार्यं । यद्भावि तद्भविष्यत्यतो वृथा शोकः ।
 हरिश्चन्द्रोऽन्त्यजगृहे जलमाहरत् । बली सुतलं गतः । विरायुं रावणोऽपि
 मृतः । सत्रन्धुदुर्योधनः कालप्रस्तः ॥ ६९-७७ ॥ स्वच्छन्दमृत्युर्भी-
 ष्मोऽपि रणे पतितः । परीक्षित्सर्पदष्टोऽनन्ताऽवतारा भूत्वा नष्टाः ।
 शृदेवाद्याः कालार्थीनाः । सर्वजिता कालो भगवानजेयोऽत्र गुरुं विना
 कालं को जेष्यति । हे सति, दूरात्प्रगताऽतः शीघ्रं सङ्गमं गत्वा श्रीगुरुं

अतः परमिदं कार्यं सङ्गमे त्वरितं सति ॥
 कुरु प्रियानुगमनं कृत्वा प्राग्गुरुदर्शनम् ॥ ८२ ॥

आगता त्वमियद्दूरं ततस्त्वं पश्य सद्गुरुम् ॥
 तत आगत्य पत्या त्वं कुरु वह्निप्रवेशनम् ॥ ८३ ॥

एवमुक्त्वा भस्म मूर्ध्नि शवस्यालिप्य योगिराट् ॥
 चतुरश्वतुरोऽप्यस्यै रुद्राक्षान्प्रददौ तदा ॥ ८४ ॥

योगीश्वरः प्राह साध्वि बद्ध्वा द्वौ कर्णयोर्द्वयोः ॥
 कण्ठे चास्य ततोऽनेन कुरु वह्निप्रवेशनम् ॥ ८५ ॥

अन्यच्चापि प्रवक्ष्ये त्वं दर्शनाय गुरोश्चर ॥
 अभियेक्ष्यन्ति रौद्रेण सूक्तेन श्रीगुरोः पदे ॥ ८६ ॥

तत्तीर्थं त्वं समादाय स्वदेहं प्रोक्ष्य चास्य च ॥
 प्रेतस्याप्यखिलाङ्गानि भक्तियुक्तेन चेतसा ॥ ८७ ॥

ततः सुवासिनीभ्योऽपि वायनानि बहूनि च ॥
 दत्त्वाऽपि द्रव्यममितं त्वं ब्राह्मणमुखेऽर्पय ॥ ८८ ॥

दृष्ट्वा तत आगत्य अग्निप्रवेशं कुर्वित्युक्त्वा शवमूर्ध्नि भस्म लेपयित्वा
 रुद्राक्षान्दत्त्वाऽऽह । शवस्य कर्णयोः कण्ठे च द्वौ द्वौ बद्ध्वा तेन सहाग्निं
 प्रविश ॥ ७८-८५ ॥ अन्यच्च शृणु । गुरुदर्शनार्थं गच्छ । तत्र रुद्रसूक्ता-
 भिषिक्तगुरुरादौदकतीर्थम् ॥ ७८-८६ ॥ स्वदेहे प्रोक्ष्य शवस्य सर्वाङ्गे
 चाम्बुह्य सुवासिनीभ्यो वायनान्यमितं धनं द्विजेभ्यश्च दत्त्वाऽग्निं विशेति

इत्युक्त्वा ब्राह्मणीं योगीं तपसोऽगाद्यथाऽऽगतम् ॥

पतिव्रताऽपि माघेन यथोक्तं कर्तुमुद्यता ॥ ८९ ॥

संस्कारं षोडशं कर्तुमाहूय विदुषो द्विजान् ॥

अपासनाभिसिद्ध्यादिप्रायश्चित्तं चकार सा ॥ ९० ॥

पतिव्रताऽपि सुस्नाता मुक्तीयाम्यश्वेराश्रिता ॥

कपोलयोर्हृदि च दर्वी माले च कुंकुमम् ॥ ९१ ॥

कृत्वौपासनहोमादि विधिनाऽऽच्छादितं शवम् ॥

वाहयामास गङ्गायाः समीपं सा यथाविधि ॥ ९२ ॥

अग्निं हस्ततले धृत्वा मन्दं मन्दं तदग्रतः ॥

सुन्दरी च यया साध्वी साऽप्यानन्दितमानसा ॥ ९३ ॥

सा तारुण्यमराक्रान्ता रूपलावण्यरञ्जिता ॥

भूषिता भूषणैः कान्ता दुहितोऽव्येरिवायमौ ॥ ९४ ॥

ब्रह्मं नार्योऽपि नागर्षो मृदा प्राप्ताः सहस्रशः ॥

पतिव्रतां तु तां वीक्ष्य हृष्टाः शीर्षाण्यकम्पयन् ॥ ९५ ॥

स चोक्त्वा गतः । साऽपि तथा कर्तुमुद्यता ॥ ८७-८९ ॥ विद्वद्भिर्ज-
जनानाहूय प्रायश्चित्तोपासनाभिसिद्ध्यादिकृत्वा कृत्वा पीतकौशेयं परिधाय
हृदि तत्र कुंकुमरञ्जिता सा गङ्गायां यथाविध्याच्छादितं शवम् नापयित्वा
करतलेऽग्निं धृत्वा मृदा तदग्रतो मन्दं मन्दं ययौ । रूपलावण्यरञ्जिता
भूषिता लक्ष्मीमित्रां च ब्रह्मं नार्यो नराश्च सहस्रशः एव हृष्टाः शीर्षाणि

ता ऊचुरन्योऽन्यमहो प्राग्बयस्का तु बालिका ॥
 अहो अलं पूर्वफलं दैवं पत्यैत्यसौ यतः ॥ ९६ ॥
 पत्युः सुखं नैव लब्धं बालोऽपि न विलोकितः ॥
 एकजीवा कथं भूत्वा परानन्देन गच्छति ॥ ९७ ॥
 अन्याः प्राहायि शंसास्यै व्यर्थं जीवं तु मा जहि ॥
 निवृत्य भूयो गच्छ त्वं पित्रोर्वेश्मेति कथ्यताम् ॥ ९८ ॥
 अन्योचे ज्ञानवत्येपा सत्या नारी पतिव्रता ॥
 जगन्नाथेदर्शी बुद्धिं सर्वस्त्रीभ्यः समर्पय ॥ ९९ ॥
 धन्याम्या जनकोऽस्याश्च द्वयेकंविंशतिवंशपा ॥
 पदे पदे मेघफलभोवत्री प्रेतधवाग्रगा ॥ १०० ॥
 एवं स्तुता नदीतीरं गता शान्ता पतिव्रता ॥
 अग्निकुण्डसमीपे तु स्थापयामास तच्छवम् ॥ १ ॥
 प्रज्वाल्य शोभनैः काष्ठैः क्रव्यादाग्निं सुवासिनीः ॥
 आहूयादाद्वायनानि ताम्यः सौभाग्ययुञ्जि सा ॥ २ ॥

कम्पयन्त ऊचुः । प्राग्बयस्का बालेयं पत्या सहेति ॥ ९०-९१ ॥ सुखं
 न एष्टं । बालोऽपि नालोकितः । कथमेकजीवा भूत्वाऽऽनन्देन याति ।
 काचिदाहाहो अस्यै शंस । व्यर्थं मरिष्यसि । भूयो निवृत्य पितृगृहं व्रजेति ।
 अन्योचे । प्राणीयं सत्या नारी पतिव्रता । जगन्नाथेऽग्निं सर्वस्त्रीभ्यो
 देहीति । एवं स्तुता, शान्ता साऽग्निकुण्डसमीपे शशाने शवं स्थापयित्वा
 क्रव्यादाग्निं सुकाष्ठैः प्रज्वाल्य सुवासिनीभ्यो विप्रेभ्यश्च धान्यपूर्णसुवध्न-

धान्यपूर्णे वंशपात्रे सुवस्त्रं कण्ठसूत्रयुक् ॥
हरिद्राकुङ्कुमादर्शकज्जलादि निधाय च ॥ ३ ॥

दत्त्वा स्त्रीभ्यः परिमलगन्धपुष्पादिभिः शुभैः ॥
सुवासिनीः पूजयित्वा ब्राह्मणेभ्यो धनं ददौ ॥ ४ ॥

नत्वा प्रार्थ्य समस्तान्त्सा प्राह मन्दस्मितानना ॥
आज्ञापयन्तु मां सर्वे प्रीत्या यास्ये पितुर्गृहम् ॥ ५ ॥

दीपावलिक्षणः प्राप्त आह्वानं मेऽपि चागतम् ॥
अनुज्ञापय भो मातः पितः पत्या समं ब्रजे ॥ ६ ॥

माता मे सुन्दरी गौरी पिता मे शङ्करः परः ॥
आत्रामाह्वयतः प्रीत्या प्रेम्णा यास्याव आशु तत् ॥७॥

सहागतानपि प्राह प्रतियात स्वकं मुदा ॥
ग्रामं चिन्तां मा कुरुत लब्ध आनन्द आवयोः ॥ ८ ॥

श्वश्रुर्वा श्वशुरो वाऽपि यदि पृच्छति शर्म वाम् (नौ) ॥
नेदं ब्रूत स्पृशेदोपो युष्मांस्ते चेन्मरिष्यतः ॥ ९ ॥

सूत्रहरिद्राकुङ्कुमादर्शकज्जलादिभ्यः दत्त्वा गन्धादिभिः सुवासिनीः
५ विप्रेभ्यो धनं दत्त्वा प्रार्थ्य सस्मिताऽऽह । सर्वे भाभाज्ञापयन्तु
॥ ९७-१०९ ॥ दीपोत्सवे आह्वानमागतं । पितृगृहं यास्ये । गौरी मे
माता पिता शिवश्च प्रेम्णाऽऽह्वयति । तत्र पत्या सह ब्रजे । स्वग्रामस्था-
नाह । चिन्तां त्यक्त्वा ग्रामं प्रति यात । श्वशुराभ्यां नः शर्म ब्रूतान्यथा

भीमातटे सुखेन स्त उभौ श्रीगुरुसन्निधौ ॥
 तीर्थवासं प्रकुरुत इति वाच्यं गुरुन्प्रति ॥११०॥
 दर्शनार्थं गुरोर्गत्वा क्षेमं प्राप्य निरामयम् ॥
 हर्षेण तिष्ठत इति ब्रूतास्माकं गृहे स्थितान् ॥ ११ ॥
 एवमस्मद्गृहे सर्वानिष्टानामान्सुहृज्जनान् ॥
 अन्यानपि तथा ब्रूत प्रतियातेति चाब्रवीत् ॥ १२ ॥
 इति श्रुत्वा वचस्तस्या दुःखिता ये समागताः ॥
 स्वयं तु हृष्टवदना संस्थिता भ्रेतसन्निधौ ॥ १३ ॥
 अग्निं प्रज्वालयामास सकंरीपशुमेन्वनैः ॥
 योगेश्वरेण कथितं तदा सस्मार सा सती ॥ १४ ॥
 शवस्य कर्णयोरक्षौ द्वौ षण्ध तथा गले ॥
 विनयावनता भूत्वा घ्राह्णणान्पृच्छति स्म सा ॥ १५ ॥
 सङ्कल्पो मे कृतो विप्राः सम्यग्माशु च सङ्गमम् ॥
 दृष्ट्वा श्रीगुरुसन्मूर्तिं चक्षुषाऽनेन तारिणीम् ॥ १६ ॥

ते मरिष्यतः । भीमातीरे गुरुसन्निधौ सुखेन स्तः । अत्र क्षेमं प्राप्य हर्षेण
 तिष्ठत इति सुहृज्जनादीनपि ब्रूतेति श्रुत्वा ते खिन्नाः । सा तु सस्मिता
 योगीशवचः स्मृत्वा शवकर्णयोः कण्ठे च रुद्राक्षान्चर्त्वा विनयेन
 विप्रानाह ॥ १०६-११५ ॥ सङ्कल्पो मे कृतः । दृष्ट्वा श्रीगुरुं वीक्ष्य

दृष्ट्वैव स्वामिनं पश्चादागत्यानुगमं ततः ॥

करिष्ये यदि युष्माकमाद्या तर्ह्येव सत्वरम् ॥ १७ ॥

इति तद्वचनं श्रुत्वा समस्ता अद्भुवन्दिजाः ॥

दहनं चास्तमानात्प्राग्यथा श्रूयात्तथा कुरु ॥ १८ ॥

इति सा तैरनुज्ञाता निर्गता यत्र संस्थितः ॥

श्रीसद्गुरुर्हृषीकेशो नरासंहसरस्वती ॥ १९ ॥

सर्वे नराश्च नार्यश्च कुतूहलादिदृक्षवः ॥

अनुयाताः प्रशंसन्तः पातित्रयं मनोहरम् ॥ २० ॥

सा गच्छन्ती स्तुतिं चक्रे भोः स्वामिभरकेसरिन् ॥

दुर्भाग्यमात्रयोर्यस्मात्ततो वां (नौ) समुपेक्षसे ॥ २१ ॥

दाता सर्वेश्वरोऽपि त्वं शरणागतवरक्षकः ॥

श्रेष्ठास्ति विरुदालिस्ते कर्मास्माकं तु दुर्हरम् ॥ २२ ॥

इच्छामात्रात् त्रिशुवनं रजसा सृजसि प्रभो ॥

पासि सत्त्वगुणेन त्वं भोः स्वामिन्विद्यपालक ॥ २३ ॥

शीघ्रमेयानुगमं करिष्ये । मयतां रोचते किं ॥ १६-१७ ॥ त ऊचुस्ता-
त्पूर्व दाहो यथा स्वात्तया कुर्वित्युक्ता सा यत्र हृषीकेशस्तत्र प्रस्थिता ।
नरा नार्यश्च कौतुकं द्रष्टुमनुजगमुः । गच्छती साऽऽह । हे स्वामिन् दृसिह,
नौ दुर्भाग्यं तत् उपेक्षसे । त्व दाता सर्वेश्वरः शरणदः । ते कीर्तिः श्लाघ्या ।
नौ कर्म तु दुर्हरं । हे त्रिमूर्ते, त्व त्रिगुणैरिच्छपोत्पत्तिस्थितिऽयान्करोषि ।

लयं समस्तजगतः करोषि तमसाऽपि च ॥
 गुणैस्त्रिभिस्त्वमेवैकस्त्रिमूर्तिरसि देव मोः ॥ २४ ॥
 त्वदग्रतः सिद्धयोऽष्टौ क्रीडन्ति निषयो नव ॥
 कुबुद्धिमात्रयोर्दृष्ट्वा नायोपेक्षितवानसि ॥ २५ ॥
 अन्नपं वीक्ष्य लोकेऽस्मिन्नाज्ञे कथयति द्रुतम् ॥
 श्रुत्वा राजाऽपि दण्डाहं दण्डयत्यविलम्बतः ॥ २६ ॥
 रोगग्रस्तो यदा रोगी याति वैद्यगृहं प्रति ॥
 वैद्योऽप्यगददानेन गदशान्तिं करोत्युत ॥ २७ ॥
 त्वं त्रिमूर्त्यवतारोऽसि ख्यातिस्ते दूरतो गता ॥
 त्वं हि भक्तजनाधार इति लोका वदन्ति च ॥ २८ ॥
 मया किमपराद्धं ते ग्रामाणां विशतिं द्रुतम् ॥
 अतीत्य चागता ध्यायंस्त्वां त्रिस्मृत्य स्वकानपि २९
 मत्समानाः समानास्ता नार्यो भर्तृमुतान्विताः ॥
 जाता शिलासमानाऽहं दुर्भगायाः कुतः सुतः ॥ १३० ॥

तेऽग्रे सिद्धयो निष्यथ क्रीडन्ति । नौ कुबुद्धिं दृष्ट्वा उपेक्षितवानसि
 ॥ १८-२५ ॥ लोकोऽन्यायं दृष्ट्वा भूषाग्रे वक्ति । स शीघ्रं दण्डयं दण्ड-
 यति । रोगी वैद्यमेति स तमोपधेनागदं करोति । त्वं त्रिमूर्त्यवतारो
 भक्ताधार इति श्रुत्वा विशतिग्रामानतीत्यारोग्यार्थं त्वां ध्यायन्तो शीघ्रमा-
 गताऽस्मि । भर्तृमुन्ना (ता) न्विता मत्पुत्र्या नार्योऽहं त्वक्षमवज्जाता । दुर्भगायाः

सदा मम पती रोगी कुतः पुत्रो भवेन्मम ॥

अत एवागता स्वामिन्त्सकामस्तु ममागमः ॥ ३१ ॥

आरोग्यं मे भवेत्पत्युः सुपुत्रोऽपि च मे भवेत् ॥

कृपासिन्धो ममाशाऽद्य स्वामिन्त्सम्पूर्णतां गता ॥ ३२ ॥

मनोरथोऽपि फलितो मर्ताप्यारोग्यतां गतः ॥

पुत्रा हि बहवो जाताः प्रसिद्धाऽऽख्या त्वमभवत् ३३

मनोरथा हि फलिता अतोऽनुज्ञामवाप्य ते ॥

कीर्तिमादाय यास्यामि परलोकं धवान्विता ॥ ३४ ॥

इति चिन्तयती मार्गं गच्छन्ती सुदती सती ॥

सङ्गमं प्राप्य चाश्वत्थे ददर्श स्वामिनं गुरुम् ॥ ३५ ॥

दूरे स्थित्वा क्षणं साध्वी साष्टाङ्गं प्रणनाम तम् ॥

गुरुस्तदाऽऽह सौभाग्यं ध्रुवं तेऽस्तु सुवासिनि ॥ ३६ ॥

एफभक्त्या पुनः साऽपि ननाम श्रीगुरुं पुनः ॥

स्वामी तथैव च प्राह तां स्वमष्टसुता भव ॥ ३७ ॥

कुतः कुतः । सदा मे मर्ता रोगी कुतः पुत्रः । पत्युसारोग्यं पुत्राश्च मविष्यन्तीत्याशयाऽगमं । हे दयाब्धे, आशा पूर्णा । मनोरथाः फलिताः । मर्ताऽगदोऽभूत्पुत्रा अपि लब्धास्त आख्या प्रसिद्धाऽभूत् । अतोऽनुज्ञां प्राप्य ते कीर्तिं गृहीत्वा मर्ता सह परलोकं यास्ये ॥ २६-३४ ॥ इति चिन्तयन्ती सा सङ्गमेऽश्वत्थे स्वामिनं दृष्ट्वा दूरात्साष्टाङ्गं ननाम । श्रीगुरुः सुवासिनि, ते सौभाग्यं ध्रुवमित्याह । पुनः सा भक्त्या ननाम । श्रीगुरुः पुनराहाष्ट-

इति स्वामिवचः श्रुत्वा मन्दहास्यमृता जनाः ॥
विस्तरात्कथयामासुस्तदा श्रीगुरवेऽखिलम् ॥ ३८ ॥

स्वामिन्नस्या धवोऽधैव गतोऽत्रैव हि पञ्चताम् ॥
परन्वामगतस्य स्त्री कथमेवा सुवासिनी ॥ ३९ ॥

शवः श्मशानं नीतश्च भवदाज्ञामवाप्य च ॥
कर्तुं धवानुगमनमिच्छन्तीपमिहागता ॥ १४० ॥

आज्ञया भवतः शीघ्रं गत्वा भूयः पतिव्रता ॥
धर्मेण भर्तारमनुगमिष्यत्यस्तवः पुरा ॥ ४१ ॥

इति तेषां वचः श्रुत्वा श्रीगुरुः प्रहसञ्जगी ॥
स्थिरं सौभाग्यमेतस्या भरणं तु कथं भवेत् ॥ ४२ ॥

लोकाः शवं चानयत सत्वरं मम सन्निधौ ॥
फदा प्राणा गतास्तस्य निरीक्षिष्यामि चक्षुषा ॥ ४३ ॥

मम वाक्यं तु न मृषा भविष्यति विनिश्चितम् ॥
अस्याः स्थिरं हि सौभाग्यं सन्देहो नात्र दृश्यते ॥४४॥

पुत्रा भवेति श्रुत्वा मन्दहास्या जना ऊचुः । स्वामिन्नस्या धवोऽत्र मृतः
कथमेवा सुवासिनी । शवः श्मशानं नीतो भवदाज्ञा उन्वा शीघ्रं स्वधर्मेण
पतिमनुयास्यतीति श्रुत्वा हसन श्रोगुस्ताह । अस्याः सौभाग्यं स्थिरं । कथं
भर्ता मृतः शवमानयत । कदा प्राणा गता अहं वीक्ष्यामि (क्षिप्ये) ॥ ३९-४३ ॥
अस्याः स्थिरं सौभाग्यं । मम वाक्यं मृषा न । प्रेतसंस्कारो न कार्यः । हुतं

कर्पूरगौरो निर्धारं वाक्यस्यास्य करिष्यति ॥
 न कार्यः श्रेतसंस्कारः शत्रुमानयत द्रुतम् ॥ ४५ ॥
 इति श्रीगुरुणाऽऽदिष्टा धावन्तस्ते जनास्तदा ॥
 ते याताः शत्रुमानेतुमन्येऽपि कुतुकान्विताः ॥ ४६ ॥
 अत्रान्तरे द्विजास्तत्र चत्वारः पूजितुं गुरुम् ॥
 समागता भक्तियुक्ताः पूजामारेभिरे गुरोः ॥ ४७ ॥
 रुद्रसूक्तेनामिषिच्य श्रीगुरोश्चरणे शुभे ॥
 उपचारैः षोडशभिर्मक्त्याऽऽनर्जुः सुमाविकाः ॥ ४८ ॥
 पादावनेजनं तीर्थमानर्जुरुपचारतः ॥
 तावच्छत्रं समादाय ब्राह्मणा अपि चागताः ॥ ४९ ॥
 शत्रुं ते स्थापयामासुः श्रीगुरोः सम्मुखं द्विजाः ॥
 श्रीगुरुः प्राह भो विप्रा दूरीकुरुत चांशुकम् ॥ १५० ॥
 ततो गतप्रावरणं मुक्तवन्धं शत्रुं तु तम् ॥
 तीर्थाम्बुना प्रोक्षयेत्थमादिदेशे द्विजं गुरुः ॥ ५१ ॥

शत्रुमानयत । इति श्रुत्वा सकांतुको लोको धावच्छत्रमानेतुं ययौ
 ॥ १४४-१४६ ॥ अत्रान्तरे द्विजा गुरुमर्चितुमेत्य मक्त्या पूजामारम्य
 रुद्रेण चणोऽमिषिच्य तीर्थमानर्जुः । तावच्छत्रमादाय विप्रा स्तु
 ॥ ४४-४९ ॥ गुरुसम्मुखं शत्रुं स्थापयामासुः । गुरुस्तदाच्छादनं बन्धाश्च
 विसर्जयित्वा तीर्थाम्बुना प्रोक्षेत्यादिशत् । ततः तीर्थेन प्रोक्षितं तं प्रमुः

गुर्वाङ्गः, ताश्चलैः प्रोक्षयामास तं द्विजः ॥

ददर्श श्रीगुरुश्चापि सुधादृष्ट्या शवं तदा ॥ ५२ ॥

गुरुणा स सुधादृष्ट्या वीक्षितोऽपि मृतो द्विजः ॥

जीवितश्चालयन्नङ्गमुत्थायोपाविशत्तदा ॥ ५३ ॥

नम्रोऽहमिति स ज्ञीतः सावधानतया स्थितः

परिधाय नवं वस्त्रं पत्न्या दत्तमृपाविशत् ॥ ५४ ॥

उपाह्वय स्त्रियं विप्रः यमच्छ क्व च भामिनि ॥

त्वयाऽऽनीतोऽहमप्येव कोऽयमत्र यतीश्वरः ॥ ५५ ॥

स्थितेष्वेतेषु चाप्यत्र कथं निद्रावृतोऽभवम् ॥

न बोधितस्त्वया कस्मादिति यमच्छ स स्त्रियम् ॥ ५६ ॥

पत्या पृष्टा स्मितमुखी सखी सर्वं शशंस सा ॥

तत उत्थाय तौ चोभौ गुरवे चक्रतुर्नतिम् ॥ ५७ ॥

तदंघ्रयोः शिर आघाय स्तुवीतः रमास्फुटाक्षरौ ॥

दृष्ट्वाऽऽनन्दाश्रुयुक्तौ तौ ननन्दुः सकला जनाः ॥ ५८ ॥

मुधादृष्ट्याऽपश्यत् ॥ ५०-५२ ॥ ततो मृतोऽपि जीवितः सोऽङ्गानि

चालयन्नुपविश्य नम्रोऽहमिति ज्ञीतः पत्या दत्तं वस्त्रं परिधायोपविश्य

पत्नीमुपाह्वयाह । त्वयाऽहं कानीतोऽस्मि । कोऽयं यतीश एतेषु स्थितेषु

निद्रितोऽमवं । त्वया मृतो न बोधित इति श्रुत्वा सस्मिता सा सर्वं

शशंस । तत उभौ गुरुं नत्वा तत्पदयोः शिरो निभाषास्फुटं सानन्दा-

श्रुयुक्तावचतुः ॥ ५३-५८ ॥ आर्वा दोषादधी दोषानुसारिदि जन्मात्रापि

दम्पती ऊचतुः पापावावां दोषगणावृतौ ॥
दोषानुसारि जन्मेदं भोः स्वामिन्लब्धमावयोः ॥ ५९ ॥

अत्रापि दुर्धिया पापं कृत्वा मग्नावकांम्बुधौ ॥
त्रिमूर्ते तेन चावाभ्यां विस्मृते ते पदे गुरो ॥ १६० ॥

समस्तजीवमात्राणां रक्षिता त्वं हि शङ्करः ॥
ख्यातिस्त्रिभुवने तेऽसौ शरणासवरप्रद ॥ ६१ ॥

सच्चिदानन्दरूपस्त्वं त्राहि त्राहि जगद्गुरो ॥
साक्षात्त्वं ब्रह्मविष्णुवीशो विश्वमूर्ते परात्पर ॥ ६२ ॥

त्राहि त्राहि जगद्गर्तस्त्राहि त्राहि च विश्वकृत् ॥
गुरुनाथ कृपाब्धे त्वं भक्ताभीष्टवरप्रदः ॥ ६३ ॥

गुरुमूर्ते जय जय पशुपस्त्वं जटाधरः ॥
वृदेहेनावतीर्णोऽसि स्वावनायावनाविह ॥ ६४ ॥

पिनाकपाणे वां (नौ) त्राहि त्राहि देवशिरोमणे ॥
रक्षसि त्वं भक्तजनानापद्भयोऽपि निरन्तरम् ॥ ६५ ॥

दुर्धिया पापं कृत्वा दुःखाब्धौ मग्नौ । त्रिमूर्ते, ते पदे विस्मृते । सर्वजीवत्राता
त्वं शिवः । हे शरणद, त्रिभुवने ते कीर्तिः ख्याता ॥ ५९-६१ ॥ हे
सच्चिदानन्द परात्पर, त्राहि । जगद्गुरो, त्वं साक्षात्त्रिमूर्तिः । हे विश्वकृज्ज-
गद्गर्तः कृपाब्धे, त्वं भक्ताभीष्टदोऽसि । गुरुमूर्ते, जय । त्वं जटाधरः पशुपोऽत्र
भक्ततारयणाय वृदेहेनावतीर्णोऽसि । हे पिनाकपाणे, त्राहि । हे देवाशि-

सर्वभूतनिवासस्त्वं वासुदेव नमोऽस्तु ते ॥
 आवाभ्यां विदितोऽसि त्वं मायारूपप्रवर्तकः ॥ ६६ ॥
 फरोपीच्छावशात्सृष्टिं स्वमेवासीश विश्वकृत् ॥
 आवाभ्यां विदितोऽसि त्वं ज्ञानरूपोऽस्यगोचरः ॥ ६७ ॥
 लीलेयं ते त्रिभुवनं त्वदंभ्योः स्थापितं शिरः ॥
 निश्चयेनेयमिच्छा वां (नौ) स्वामिन्माऽस्तु पुनर्भवः ६८
 न शृणोति वचो यस्ते तस्मै कृष्यसि शिक्षक ॥
 दृष्टोऽस्पावां प्रशान्तस्त्वं निष्कलङ्को निराश्रुतिः ॥ ६९ ॥
 न तेऽस्ति मायिकः क्रोधस्त्वमानन्दसहस्रगुः ॥
 भासि नानात्मकः स्वामिन्कृपान्धे भक्तरक्षक ॥ ७० ॥
 जीवमात्रे कृपा तेऽस्ति शरणागतरक्षक ॥
 पुमर्थदाखिलं सौर्यं ददासीह परत्र च ॥ ७१ ॥
 त्वं चिन्मात्राकरो देव त्वं च कारुण्यसागरः ॥
 स्वामिन्क्षमस्वापराधाभ्ररसिहसरस्वति ॥ ७२ ॥

रौमणे, त्वं स्वानापद्मधः पासि । हे वासुदेव, ते नमः । त्वं मायाप्रवर्तक
 इच्छया सृजसि । ज्ञानरूपोऽस्यगोचर इति ज्ञातं । त्रिभुवनं ते लीलाऽतः
 परं नौ पुनर्भवो माऽस्तु । यस्ते वचो न शृणोति तस्मै कुद्वोऽपि त्वं
 प्रशान्तो निष्कलङ्को निराश्रणोऽसि । हे नानात्मकानन्तभूते, ते क्रोधो न ।
 स्वामिन्कृपान्धे, रक्ष ॥ ६९-७० ॥ हे शरणद, जीवमात्रे ते कृपा । हे
 पुमर्थद, त्वमिहामुत्र च मुक्षदोऽसि । हे चिन्मात्र कारुण्यकर स्वामिन्परा-

इति नानाविधैः स्तोत्रैर्दम्पतीभ्यां स संस्तुतः ॥
 आश्वासयामास च तौ श्रीगुरुस्तुष्टमानसः ॥ ७३ ॥
 पूर्णायुषोऽष्टपुत्रा वां भविष्यन्ति श्रियान्विताः ॥
 पूर्वदोषाः प्रनष्टा वां देहान्ते मुक्तिरुत्तमा ॥ ७४ ॥
 चतुर्विधाः पुमर्थाश्च लब्धा वां मत्प्रसादतः ॥
 निःसन्देहं सुखेनैव भवद्भ्यां स्वेयमालये ॥ ७५ ॥
 इति श्रुत्वा गुरोर्वाक्यं तत्र नार्यो नरा अपि ॥
 उच्चैरानन्दिताः सर्वे चक्रुर्जयजयध्वनिम् ॥ ७६ ॥
 सर्वेऽपि प्रणतिं चक्रुस्तुष्टुश्च जगुर्यशः ॥
 नीराज्य भक्तिसंयुक्ताश्चक्रुर्जयजयध्वनिम् ॥ ७७ ॥
 तत्रैको ब्राह्मणो धूर्तः कुबुद्धिः स नराधमः ॥
 संशयाविष्टचित्तः सन्प्रच्छ श्रीगुरुं तदा ॥ ७८ ॥
 श्रीगुरो भगवन्स्वामिन्पृच्छाम्येकं वदस्व मे ॥
 संशयोऽयं महानेप देव मे मनसि स्थितः ॥ ७९ ॥

धान्क्षमस्वेति नानास्तोत्रैः स्तुतस्तुष्टो गुरुस्तावाद्यास्याह । श्रीमन्त्
 पूर्णायुषोऽष्टपुत्रा वां भविष्यन्ति । पूर्वदोषा नष्टा देहान्ते उत्तमा मुक्ति
 भविष्यति ॥ ७३-७४ ॥ मत्प्रसादाच्चतुर्विधाः पुमर्थाश्च लब्धाः । निः
 सन्देहं गृहे सुखेन स्वेयमिति श्रुत्वाऽऽनन्दिता लोका जयध्वनि चक्रुः
 सर्वे प्रणतिं श्रुत्वा नीराज्य भक्त्या श्रीगुरुं तुष्टुः ॥ ७५-७७ ॥ तत्रैव
 धूर्तः कुर्धीः संशयेनाह । स्वामिन्गुरो, एकं पृच्छामि वद । मे चित्तेऽ

वेदशास्त्रपुराणानि प्रादुरेतत्सनातनम् ॥
 मूर्ध्नि यद्ब्रह्मलिखितं तत्सत्यं नैव संशयः ॥ १८० ॥
 नापमृत्युर्द्विजस्यायं महामृत्युर्दिवाऽऽगतः ॥
 जीवितोऽयं कथं ब्रह्मलिपिः सत्याऽथवा मृषा ॥ ८१ ॥
 अभिप्रायं न वेदस्य स्वामिन्कथय तत्स्फुटम् ॥
 इत्युक्तः श्रीगुरुर्मूर्खब्राह्मणं प्रहसञ्जगौ ॥ ८२ ॥
 शृणुष्व ब्राह्मणेदं त्वं विस्तरेण वदामि ते ॥
 शतायुर्निश्चितं त्वस्य विधिनैवाग्रजन्मनि ॥ ८३ ॥
 लिखितं ब्राह्मणस्यात्र त्रिंशदायुर्मया तु तत् ॥
 प्रार्थितं त्वग्रतो ब्रह्मंस्त्रिंशदायुः समर्पय ॥ ८४ ॥
 शतायुत्र देहस्मा इति भक्तहिताय मे ॥
 गृहीतं ब्राह्मणस्तस्मान्मूढविप्र लिपिः सती ॥ ८५ ॥
 तच्छ्रुत्वा विस्मिता लोकाः साष्टाङ्गं नेमुरीश्वरं ॥
 स्वं स्वं स्थानं ययुः सर्वे दिक्षु ख्यातिरियं ततो ॥ ८६ ॥

संशयः । वेदादिर्ब्रूते ॥ ७८-७९ ॥ ब्रह्मलिखितं सत्यं । द्विजस्यास्य
 महामृत्युर्दिवाऽऽगतः । ब्रह्मलिपिः सत्या चेत्कथं जीवितः स्फुटं यदेत्युक्तः
 श्रीगुरुर्मूर्खविप्रमाह । शृणु । विस्तराद्ब्रह्मि । ब्रह्मणाऽत्रास्य त्रिंशदायु-
 र्प्रजन्मनि शतायुश्च निश्चितं सतो मे भक्तहिताय व्यत्यासमकार्षं । ततो
 ब्रह्मलिपिः सत्येति श्रुत्वा विस्मिता लोका नत्वा स्वं स्वं स्थानं ययुरेवं

शीता सा सङ्गमे ज्ञात्वा पतियुक्ता पतिव्रता ॥
 हृष्टान्दःकरणामोष्टप्रदं गुरुमपूजयत् ॥ ८७ ॥
 बहुद्रव्यं व्यथीकृत्य तर्पयामास सा द्विजान् ॥
 अस्तङ्गतस्ततः सूर्यस्ताम्यां प्राप गुरुर्मठम् ॥ ८८ ॥
 नामधारक माहात्म्यमपूर्वं श्रीगुरोः कथा ॥
 या वृत्ताऽभ्यग्रतस्तां ते प्रवक्ष्येऽबहितः शृणु ॥ ८९ ॥
 एवं गङ्गाधरवरसुतो यः सरस्वत्यभिरूपो
 मृग्योपायं भवजलनिघेस्तर्तुमुत्तुंकामान् ॥
 श्रुते सच्छ्रीगुरुचरितकं विस्तराद्ग्रन्थमेतं
 ये सं शृण्वन्त्यनुदिनमहो तेऽखिलामीष्टभाजः ॥ १९० ॥

(इति) श्रीसि० रूपेण सर० न्वितगु० यां
 श्रीगुरु० कर्मकाण्डे द्वात्रिंशः (अध्यायः) ॥
 आदितः श्लोकाः ॥ ३७२८ ॥

शीर्तिदिक्षु तता । सती भर्ता सह ज्ञात्वा हृष्टा गुरुमभ्यर्च्य बहुद्रव्यं
 द्विजैर्म्योऽदात् । मूर्धोऽस्तं गतः । दम्पतीम्भां सह श्रीगुरुर्मठं ययौ
 ॥ ८०-८८ ॥ सिद्ध आहापूर्वं श्रीगुरुमाहात्म्यं । सावधानेनाप्रतो जाता
 कथा शृणु ॥ ८९ ॥ एवं गङ्गाधरवर० ॥ १९० ॥ इति चूर्णिकार्या
 द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥

॥ इति द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥

॥ अथ त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

नामधारकशिष्याग्न्यः संलग्नः सिद्धपादयोः ॥

करौ सन्धाय विनतो भक्तियुक्तोऽब्रवीदिदम् ॥ १ ॥

भोः प्राक्कथानुसन्धानं स्वामिन्त्सिद्धमुने त्विदम् ॥

गुरुमन्वागता कान्तान्विता साऽपि पतिव्रता ॥ २ ॥

श्रीगुरुश्च मठं प्राप्तस्ततश्चाग्रे कथं कथा ॥

प्रष्टुत्ता तां कथय मे भोः स्वामिन्विस्तरेण हि ॥ ३ ॥

इत्युक्तः सिद्ध ऊचे तं शृणु बालक दम्पती ॥

प्रातःकाले परेद्युस्तौ तं श्रीगुरुमुपागतौ ॥ ४ ॥

करौ बद्ध्वाचतुर्नम्रौ यदा शोकोऽभवत्तदा ॥

यतिरेकः समागत्य नानाधर्मानुपादिशत् ॥ ५ ॥

अथ सारसंग्रहच्छोकोऽयम्—

सुजगदशिशुभृता नीता कुल्युगिह पुरागन्यादये (?) ॥

स्वपुरमपि सती वेश्या तत इह विक्रमभूपौ (?) ॥ १ ॥

सिद्धपदलग्नो नामधारको नत्वा भक्त्याऽऽह । भोः सिद्धमुने, श्रीगुरुर्मठं प्राप भर्त्रा सह सती चान्वागताऽप्रतः कथां विस्तराद्ब्रूहीत्युक्तः सिद्ध आह । शृणु । परेद्युर्दम्पती गुरुमेत्य नत्वाऽऽह ॥ ४ ॥ यदा शोकोऽ

रुद्राक्षांश्चतुरो दत्त्वा ब्राह्मणं वदध्वाऽस्य कर्णयोः ॥
द्वौ द्वौ कण्ठेऽपि च ततो दाहः कार्यो यथाविधि ॥६॥

अन्यच्च कथितं तेन रुद्रसूक्तेन च द्विजाः ॥
श्रीगुरोरभिपिञ्चन्ति पादे तर्त्तीर्यमानय ॥ ७ ॥

तेन तीर्थेन सर्वाङ्गं श्वस्य प्रोक्ष्य चापि च ॥
स्वामिनो दर्शनं कार्यं श्रीनृसिंहाभिषस्य च ॥ ८ ॥

इत्युक्त्वा स ययौ साधुस्ते रुद्राक्षा इमे स्थिताः ॥
स्वामिन्यपतिश्रवणयोर्द्वौ बद्धौ द्वौ गलेऽपि च ॥ ९ ॥

इति श्रुत्वा सतीस्रक्तिं श्रीगुरुः प्रहसन्नगौ ॥
मया रूपान्तरेणाक्षां दत्त्वा भक्तिस्तवेक्षिता ॥ १० ॥

रुद्राक्षामनुपमो महिमोभयसिद्धिदः ॥
त्वं भक्तासि ततो वक्ष्ये सावधानतया शृणु ॥ ११ ॥

भयचर्दको यतिरेव धर्मानुकरा रुद्राक्षान्दत्त्वा पत्युः कर्णयोः कण्ठे च
बद्ध्वा दाहं कुर्वित्पाहान्यचोक्तं रुद्राभिपिक्तगुरुपदतीर्थेन श्वस्य सर्वाङ्गानि
प्रोक्ष्य स्वामिदर्शनं कुर्वित्पुक्त्वा ययौ । तेऽग्रे रुद्राक्षा- पत्युः श्रवणयोगळे
च बद्धाः । तच्छ्रुत्वा हसन् श्रीगुरुनाह । रूपान्तरेण मयाऽक्षा दत्तास्ते
भक्तिर्ददा ॥ १० ॥ रुद्राक्षमहिमोभयसिद्धिदस्त्व मत्तःऽन्यतो वक्ष्ये शृणु

श्रद्धाभक्त्याऽथवाऽभक्त्या रुद्राक्षांश्च विभर्ति यः ॥
 तं न स्पृशन्ति पापानि नीचं वाऽप्यथवोत्तमम् ॥ १२ ॥

रुद्राक्षवारणात्पुण्यमद्वाऽपरिमितं सति ॥
 नेदृशेन समं पुण्यं यच्छ्रुतिस्मृतिसम्मतम् ॥ १३ ॥

नरः सहस्रसंख्याकरुद्राक्षसजमुत्तमाम् ॥
 विभर्ति स स्वरूपेण रुद्रो ज्ञेयोऽमराचिवः ॥ १४ ॥

सहस्राणामलाभे तु बाह्योः षोडश षोडश ॥
 एकः शिखायां च चतुर्विंशतिः करयोर्द्वयोः ॥ १५ ॥

द्वात्रिंशता तथा कण्ठामरणं मस्तकेऽमितः ॥
 चत्वारिंशच्च पद् पद् च धार्याः श्रवणयोर्द्वयोः ॥ १६ ॥

दशोरेकोऽप्यष्टशतं रुद्राक्षा अप्युरःस्थले ॥
 एवं विभर्ति रुद्राक्षान्बुध्रपुत्रसमः स च ॥ १७ ॥

॥ ११ ॥ मक्त्याऽमक्त्या वा यस्तान्धत्ते तं पापानि न स्पृशन्ति
 मीचमपि । तदारणममितपुण्यं श्रुत्यादाबुक्तम् ॥ १२-१३ ॥ सहस्राक्ष-
 धारी देवदुन्यः साक्षाद्बुध्रः । यद्वा बाह्योर्द्विःषोडशैकः शिखायां, करयो-
 र्चतुर्विंशतिः, द्वात्रिंशत्कण्ठे, मस्तके चत्वारिंशच्चतुयोर्द्विदश, दशोरेकोऽ-
 षोचरशतमुरसि धार्याः स रुद्रपुत्रसमः । प्रशास्त्रस्फटिकस्पर्णादिसहिता-

प्रवालस्फटिकस्वर्णरूप्यवैडूर्यमौक्तिकैः ॥

सहिताः सुहिता अक्षमाला धार्या महाहिताः ॥ १८ ॥

तत्पुण्यममितं प्रोक्तं तेऽप्यक्षा बहुधाः स्मृताः ॥

लभ्यन्ते समये ये ये ते ते धार्याः प्रयत्नतः ॥ १९ ॥

यद्गले सन्ति रुद्राक्षास्तं न स्पृशति पातकम् ॥

निश्चिता सद्गतिस्तस्य रुद्रलोके त्वखाण्डिता ॥ २० ॥

अक्षमालामनुष्ठाने धृत्वा जपति यो नरः ॥

तज्जपस्य फलं प्रोक्तमनन्तं मृगु चैकधीः ॥ २१ ॥

घोरं तस्य घृथा जन्म यो रुद्राक्षेण वर्जितः ॥

त्रिपुण्ड्रा नैव यन्मूर्ध्नि तस्य जन्म निरर्थकम् ॥ २२ ॥

रुद्राक्षान्मस्तके षड्धा यद्वा भवणयोर्द्वयोः ॥

यः स्नाति मानवस्तस्य गङ्गास्नानफलं भवेत् ॥ २३ ॥

रुद्राध्यायेन रुद्राक्षं योऽभिपिञ्चति भक्तिमान् ॥

लिङ्गार्चनसमं तस्य फलं भवति निश्चलम् ॥ २४ ॥

क्षमाला धार्यास्तत्पुण्यममितम् । बहुविधा अपि ते यथाशक्ति धार्याः ।
यत्कण्ठेऽक्षास्तस्य न पापस्पर्शः । तस्य रुद्रलोकेऽण्डिता गतिः । तन्मा-
लया जपेऽनन्तफलम् । रुद्राक्षमस्मपुण्ड्रवर्जितस्य व्यर्थं जन्म ॥ १४-२२ ॥
मस्तके कर्णे चाक्षान्वाद्घ्वा स्नानाद्गङ्गास्नानफलम् । रुद्रेण रुद्राक्षाभियेका-

एकवक्त्रः पञ्चवक्त्र एकादशमुखोऽथवा ॥
 चतुर्दशमुखोऽन्यो वा भवामयहरः परः ॥ २५ ॥
 रुद्राक्षा उत्तमा एते यद्वा लभ्यन्ति चे यदा ॥
 प्रीत्या धार्यास्त्वदा तेऽपि चतुर्विधपुमर्थदाः ॥ २६ ॥
 एषां प्राचीनमाख्यानं शृणु पातकनाशनम् ॥
 विशेषतोऽश्लेषदोषा नश्यन्त्येवावधारय ॥ २७ ॥
 राजा काश्मीरदेशीयो भद्रसेनाभिधोऽभवत् ॥
 सुधर्मनामकस्तस्य प्रख्यातः सचिवोऽभवत् ॥ २८ ॥
 राज्ञश्च मन्त्रिणः पुत्रो तारको नाम सद्गुणः ॥
 उभावपि ज्ञानवन्तौ सखायौ तौ परस्परम् ॥ २९ ॥
 एकस्थाने तिष्ठतः स्म समानवयसौ ॥ तौ ॥
 क्रीडाविद्याभ्यासनादौ तौ सहैव हि चेरुः ॥ ३० ॥
 शयने भोजनादौ तौ प्रेम्णैव सह चेरुः ॥
 महाज्ञानौ कुमारौ तौ शङ्करार्चनतत्परौ ॥ ३१ ॥

हिङ्गार्चनफलम् । एकपञ्चैकादशादिवक्त्रा रुद्राक्षा भवापहा उत्तमाः ।
 यथालब्धा अपि भक्त्या धार्याः पुरुषार्थदाः । पापनाशकामेषां पूर्वकर्था
 शृणु । काश्मीरे भद्रसेनाख्यो राजा सुधर्मकस्तन्मन्त्री च तत्पुत्रो तारकः
 सद्गुणध परस्परप्रेमयुक्तौ विद्याभ्यासक्रीडादौ सह चेरुः । तथैव प्रेम्णा

सर्वाङ्गेष्वपि रुद्राक्षभूषणान्येव चक्रतुः ॥

मस्मन्निपुण्ड्रतिलकौ सर्वदैव सहासतुः ॥ ३२ ॥

स्वर्णाभरणरत्नानि मत्वा लोहसमानि तौ ॥

विना रुद्राक्षमालामिर्दधतुर्नान्यभूषणम् ॥ ३३ ॥

मात्रा पित्रा बन्धुभिर्वा दत्तान्यामरणानि तौ ॥

लोहपापाणतुल्यानि मत्वा प्रजहत्तुर्भुवि ॥ ३४ ॥

अथ तत्रैकदिग्बसे तस्य भूपस्य मन्दिरे ॥

पराशरऋषिः प्राप साक्षाद्ब्रह्मैव केवलम् ॥ ३५ ॥

आयान्तमृषिमालोक्य राजा बद्धकरो नतः ॥

पाद्यार्घ्याद्युपचरिस्तं पूजयामास भक्तितः ॥ ३६ ॥

सिंहासने चोपवेश्य स्तुत्वा नानाविधैः स्तवैः ॥

साष्टाङ्गं प्रणनामाम्बुं राजाऽऽनन्दाश्रुसम्प्लुतः ॥ ३७ ॥

राजा धृनिवरं भक्त्या करौ सन्धाय चाग्रवीत् ॥

लभं सन्धोः पिशाचत्वं तयोः किं कारणं वद ॥ ३८ ॥

मोजनादी च तौ शिवार्चनरतौ रुद्राक्षभूषितौ मस्मत्तिलकौ ॥३१-३२॥
स्वर्णाभरणरत्नानि लोहवत्पश्यन्तौ रुद्राक्षैर्विनाऽन्यद्भूषणं न दधतुः ।
पितृबन्धुदत्ताभरणानि लोहपापाणवज्जहतुः । तत्रैकदा साक्षाद्ब्रह्मैव
पराशर आप । राजा बद्धाश्रुलिः पाद्यादिभिस्तं सम्पूज्य भक्त्या सिंहासने
उपवेश्य बहुस्तोत्रैः स्तुत्वा साष्टाङ्गं नत्वाऽऽनन्दाश्रुसम्प्लुतो भक्त्या
प्रणत आह । पुत्रयोः पिशाचत्वे कारणं किं । दत्तमपि राजादि त्यक्त्वा

रत्नान्यामरणान्येतौ दत्तान्यपि न गृह्यतः ॥
कण्ठाभरणभूपादि रुद्राक्षैरेव कुर्वतः ॥ ३९ ॥

किं ज्ञानमेतयोः स्वामिन्नुक्तावपि न गृह्यतः ॥
भवान्प्रकथयत्वाम्यां कुमारौ श्रोष्यतस्तु तत् ॥ ४० ॥

भूतं भव्यं भवद्देव त्रिकालज्ञो भवान्मृनिः ॥
अनयोः कोऽस्त्यभिप्रायो विस्तरात्कथयस्व मे ॥ ४१ ॥

इति राजवचः श्रुत्वा हर्षयुक्तः पराशरः ॥
ग्रहसन्कथयामास विचित्रं शृणु भूपते ॥ ४२ ॥

पुत्रस्य ते मन्त्रिणश्च शृणु विस्मयकारकम् ॥
वक्ष्यामि पूर्ववृत्तान्तं जातौ येनेदशाविमौ ॥ ४३ ॥

पुरैका वारवनिता नन्दिग्रामे सुसम्भता ॥
तेजसा चन्द्रवद्भावा रूपलावण्यरञ्जिता ॥ ४४ ॥

पूर्णिमाचन्द्रवदस्याः शिरसि च्छत्रमुत्तमम् ॥
सुखासनं स्वर्णमयं यस्याः शोभासमन्वितम् ॥ ४५ ॥

रुद्राक्षैर्भूपाः कुरुतः । एतयोः किं ज्ञानं । प्रकाशयंतौ त्वद्वचः श्रोष्यतः ।
त्वं त्रिकालज्ञोऽस्त्यनयोः अभिप्रायं विस्तरेण वद ॥ ३९-४१ ॥ इति श्रुत्वा स
खाह । अनयोर्विस्मयकरं पूर्वजन्म शृणु । यत् ईदृशी जातौ ॥ ४२-४३ ॥
पुत्र नन्दिग्रामे काचिद्धारिणी रूपलावण्यरञ्जिता पूर्णचन्द्रवदस्याम्ह्वरं

हिरण्यं यद्भवन्न हेममय्यौ च पादुके ॥
 नानाविधानि चित्राणि यस्या आभरणानि च ॥४६॥
 पर्यङ्को रत्नसूचितो दिव्यानि वसनानि च ॥
 गोमहिष्यश्वदास्यश्च यस्या बह्व्योऽभवन्तृप ॥ ४७ ॥
 अतीव सुन्दरी सोमकान्तिः सा नवर्यावना ॥
 सा सर्वाभरणा भाति मारस्येवापरा रतिः ॥ ४८ ॥
 दिव्यकुङ्कुमकस्तूरीगन्धपुष्पयुताऽश्रिता ॥
 तस्या गेहेऽखिला मोगा आसन्ख्याताऽपि सर्वतः ४९
 धान्यर्षिर्षद्भनस्यापि न मितिः कोटिसंख्यया ॥
 ईदृशी चारवनिता नगरे ख्यातिमागता ॥ ५० ॥
 कान्ता सा सर्वदा प्रीता मता साऽपि पतिव्रता ॥
 धर्मव्रा तर्पयामास द्रव्यान्नवसनैर्दिजान् ॥ ५१ ॥
 नानारत्नाश्रितस्तस्या उन्नतो नाटयमण्डपः ॥
 नित्यं नृत्यति तत्रासौ सर्वाभरणभूषिता ॥ ५२ ॥

हेमं चानुत्तनामनं । हेममयं गृहं पादुके चित्राणि नानाभरणानि च ।
 रत्नपर्यङ्को दिव्यरत्नाणि च । गोमहिष्यश्वदास्यो बह्व्यः । सा चन्द्रामा
 नर्यावना रतिवत् । दिव्यकुङ्कुमकस्तूरीयाः नर्वा मोगाः, धान्यर्षिः,
 कोटिसंख्यामिर्धनं चेदृशी रयाना पतिव्रता धर्मव्रा साऽन्नमन्त्रद्व्यै-
 दिप्रानतोपयत् ॥४४-५१॥ सा भूषिता रत्नसूचितमण्डपे नित्यं नृत्यति

सखीर्गैरपि समं नृत्यति स्म मनोरमम् ॥
 कुक्कुटो मर्कटश्चोभौ बद्धौ तत्राट्यमण्डपे ॥ ५३ ॥
 तौ च रुद्राक्षमालाभिः कुक्कुटो मर्कटोऽपि च ॥
 तथा सुभूपितौ शीर्ष्णि रुद्राक्षः कुक्कुटस्य च ॥ ५४ ॥
 शिक्षितौ नृत्यकलया कुक्कुटो मर्कटोऽपि च ॥
 अथैकस्मिन्दिने तत्र चित्रं जातं शृणुष्व तत् ॥ ५५ ॥
 शिवव्रतीति चाख्यात एको घनिक आगतः ॥
 रुद्राक्षमण्डितः शान्तः स वैश्यो भस्मभूपितः ॥ ५६ ॥
 सकङ्कणे करे तस्य सूर्यकान्तिसमग्रभम् ॥
 लिङ्गं च रत्नखचितं तेजसाऽशीव रजितम् ॥ ५७ ॥
 वेश्या वैश्यं समायान्तं दृष्ट्वा नत्वा च सादरम् ॥
 नीत्वोपवेश्य चानर्च शोभने नाट्यमण्डपे ॥ ५८ ॥
 तत्करे रत्नखचितं कङ्कणं लिङ्गमप्यसौ ॥
 यत्तेजो भूरि विततं तन्मनस्तेन मोहितम् ॥ ५९ ॥

सखीभिः समम् । तत्र रुद्राक्षभूपितौ कुक्कुटमर्कटौ विनोदेन बद्धौ ।
 नृत्यकलया शिक्षितौ च । तत्रैकदा चित्रं जातं शृणु । शिवव्रती रुद्राक्ष-
 मण्डितः शान्तो भस्मदिग्धो वैश्यः सकङ्कणे करे सूर्याभं रत्नलिङ्गं
 गृहीत्वाऽऽप । वेश्या तं दृष्ट्वा गृह्णानीयाम्यर्घ्यं रत्नमण्डपेऽस्थापयत् ।
 तत्करे तेजस्वि कङ्कणं लिङ्गं च दृष्ट्वा विस्मिता सखीगाह । इदं तेजोमयं

विस्मिता वारवनिता मर्षी प्राह स्पृहान्विता ॥
 तेजोमयमिदं वस्तु कांक्षते मे मनोऽप्यदः ॥ ६० ॥
 वैश्याय परिपृच्छेदं यदि दास्यति मूल्यतः ॥
 रत्याऽपि यदि वा तस्य भवेयं स्त्री श्यहं सती ॥ ६१ ॥
 मूल्यमिच्छति चेच्छ्रसंख्याकं द्रव्यमप्ये ॥
 यदस्य मनमि श्रान्तिस्तत्पृच्छेति तथेति सा ॥ ६२ ॥
 वैश्यं तथैव पप्रच्छ ब्रह्मन्प्राह सोऽपि ताम् ॥
 मनोहरमिदं दास्ये केवलं रतिकांक्षया ॥ ६३ ॥
 मुण्या वो वारवनिता या विरयाता पतिव्रता ॥
 धृतव्रता चेन्मे कान्ता त्रिदिनं मर्षदाऽऽदत्ता ॥ ६४ ॥
 तथेत्युक्तवती वैश्यां वैश्यो भूयः स्म पृच्छति ॥
 व्यभिचारो हि वो धर्मः सत्यं वाच्यं कृतो हि वः ६५
 क्व धर्मः क्व च वः कर्म शुर्म किं नाम नर्म वः ॥
 भर्मकारिष्वतः माध्वी धर्मवार्ता क्व पुंश्रलि ॥ ६६ ॥

कांक्षेऽस्मै पृच्छ । रत्या दास्यति चित् श्यह साध्वीनेनास्य मार्या भगामि
 ॥६२-६१॥ मूल्यमिच्छेच्चेश्रद्रव्य दास्ये । तथेति सा ॥ पप्रच्छ ।
 वैश्यो हसन्प्राह । मनोहरमिदं रतिकांक्षया दास्ये । वो मुण्या पतिव्रता
 धृतव्रता चेन्मे कान्ता त्रिदास्ये । ना तथेत्याह । वैश्य आह ।
 व्यभिचारो हि वो धर्मः, क्व सत्यं, क्व कर्म । भर्मकारिषु वो नर्म ।

प्रख्यातो वः कुलाचारो व्यभिचारो हि रोचते ॥
मनोहरो नरो यो यो हृद्याश्चल्यात्प्रतिक्षणम् ॥ ६७ ॥

इति वैश्यवचः श्रुत्वा वारमुख्याऽग्रवीत्स्त्रयम् ॥
सत्पं दिनत्रयं ते स्यां कुलस्त्रीवत्पतिव्रता ॥ ६८ ॥

याचितं देहि मेऽभीष्टं रमयामि मनस्तव ॥
रतिप्रसङ्गेन भृशं नूनं तनुमनोधनैः ॥ ६९ ॥

भूयो वैश्योऽग्रवीदेहि दिव्यं मे यदि सत्यवाक् ॥
त्रिदिनं धर्मपत्नीव भव त्वं कर्मणा सता ॥ ७० ॥

इत्युक्ता चारवनिता लिङ्गोपरि करं दधौ ॥
सुर्येन्दु साक्षिणौ कृत्वा बधूस्तस्याभवत्तु सा ॥ ७१ ॥

ततोऽभीष्टं करे तस्या बद्ध्वा वैश्यः स कङ्कणम् ॥
लिङ्गं च वारमुख्यायाः प्रददौ करपल्लवे ॥ ७२ ॥

पुंश्वर्त्या क धर्मवार्ता, कुलाचारो व्यभिचारः ख्यातः, प्रतिक्षणं धी
मनोहरो नरो रोचते । वेश्या स्वयमाह । त्रिदिनं सती ते कुलस्त्री भवामि ।
याचितं देहि । पत्रिन्यहं बाह्मनःकायैः रतिप्रसङ्गेन रमयामि । वैश्य
आह । एवं चेदिद्व्यं कुरु " कर्मणा ते धर्मपत्नी भवेयमिति " ॥ ६२-७० ॥
ततो वेश्या लिङ्गोपरि करं धृत्वा सूर्यचन्द्रौ साक्षिणौ कृत्वा तस्य मार्या-
ऽभूत् ॥ ७१ ॥ स तत्करे कङ्कणं बद्ध्वा लिङ्गं दत्त्वाऽऽह । ययार्थ

वैश्यो वैश्यामुवाचेदं प्राणेभ्योऽप्यधिकं मम ॥
 इदं लिङ्गमृतं विद्धि यथार्थं ते मयोदितम् ॥ ७३ ॥
 अतः प्रयत्नतस्त्वस्य रक्षणं कुरु सर्वथा ॥
 यदा भवेच्छिङ्गहानिः प्राणांस्त्यभ्यामि तत्क्षणम् ॥ ७४ ॥
 इति वैश्यवचः श्रुत्वा तथेत्यभ्युपगम्य सा ॥
 प्राह प्राणसमं लिङ्गं पालयामि न संशयः ॥ ७५ ॥
 अथोमी हि मृतं तुष्टौ सूपविष्टौ च मण्डपे ॥
 सूर्येऽस्तमित ऊचे सा वैश्यमन्तःपुरं चर ॥ ७६ ॥
 स प्राह सन्निधौ लिङ्गं न भोगममये वह ॥
 रतिकाले शुचिस्थाने वैश्ये लिङ्गं निधेहि सत् ॥ ७७ ॥
 इति वैश्यवचः श्रुत्वा लिङ्गरत्नं तु मण्डपे ॥
 मध्यस्तम्भसमीपे च निधायान्तर्गृहं गता ॥ ७८ ॥
 क्षणमात्रमभूतां तौ क्रीडासक्तावुभावपि ॥
 क्षणात्तावत्प्रदीप्तेनाग्निना दग्धः स मण्डपः ॥ ७९ ॥

वैश्वि । प्राणाधिकं मे लिङ्गं यन्नाद्रक्षास्य हानौ तत्क्षणं प्राणांस्त्यभ्यामि
 इति श्रुत्वा साऽऽह । तथाऽस्तु । प्राणमृच्छं पालयामि न संशयः ।
 अथोमी तुष्टौ मण्डपे उपविष्टौ ताम्भ्योऽस्तु गतः । सा तमाहान्तः
 पुरं व्रजति । वैश्य आह । रतिकाले सन्निधौ लिङ्गं न धार्यम् । शुचिस्थाने
 स्थापयेति श्रुत्वा सा मण्डपे रत्नस्तम्भे लिङ्गं निधाय तेन सहान्तर्गृहं
 गता । क्षणं क्रीडासक्तयोस्तयोः क्षणात्तावत्प्रदीप्तेनाग्निमण्डपोऽग्निना मत्स-

यथाऽग्रियोगात्कर्पूरो मस्मसान्नाटचमण्डपः ॥
 तथाऽभवत्तदा वैश्यो विललाप निरीक्ष्य तत् ॥ ८० ॥

वैश्य ऊचेऽहहा प्राणलिङ्गं दग्धं तदा तु तम् ॥
 निवार्य नागरा बहिं शमयामासुरम्भसा ॥ ८१ ॥

शशामाभिस्तदा यत्नाद्दृग्गुलिङ्गमृत्तमम् ॥
 तद्दग्धं मस्मसाज्जातं प्लुष्टौ मर्कटकुक्कुटौ ॥ ८२ ॥

तद्दृष्ट्वा दुःखितो वैश्यो विलपन्निदमब्रवीत् ॥
 प्राणलिङ्गं हि मे दग्धमतः प्राणास्त्यजाम्यहम् ॥ ८३ ॥

इत्युक्त्वा निर्गतो गेहाद्बहिर्वैश्यः स सत्वरम् ॥
 अग्निं प्रज्वाल्य बहुभिः काष्ठैर्ज्वालालिमालिनम् ॥ ८४ ॥

दग्धं मे लिङ्गमित्येव प्रविवेशाभिमाशु तम् ॥
 दृष्ट्वा नागरिका लोका विस्मिता दुःखिता सती ॥ ८५ ॥

सात्कृतः ॥ ७२-७९ ॥ तद्दृष्ट्वा विलपन्वैश्य आहाहहा । प्राणलिङ्गं दग्धं ।
 सं निवार्य नागरा अग्निं धारयामासुः । शान्तेऽग्नौ तत्र मर्कटकुक्कुटौ
 दग्धौ । लिङ्गं मस्मसाज्जातं दृष्ट्वा वैश्यो दुःखितो विलपन्नाह । मे प्राण-
 लिङ्गं दग्धं, प्राणास्त्यज्य इत्युक्त्वा गृहाभिर्गत्याग्निं काष्ठैः प्रज्वाल्य दग्धं
 मे लिङ्गमित्युक्त्वाऽग्निं विवेश । लोका विस्मिता दुःखिताश्च । येषांऽऽ-

वेद्या प्राहाहहाहो किं पतिहत्या मयाऽर्जिता ॥
 मण्डपेन समं लिङ्गं क्षणादन्वमहो कथम् ॥ ८६ ॥
 मम प्राणेश्वरो वैश्यस्तस्य नाशोऽभवद्यतः ॥
 तं विनाऽत्र क्षणं स्थेयं न पतिव्रतया मया ॥ ८७ ॥
 इति निश्चित्य साऽऽहूय विप्रान्त्वा यथाविधि ॥
 अनुगन्तुं प्रवृत्ताऽभूद्देवा दानानि धर्मतः ॥ ८८ ॥
 भूषणानि च वस्त्राणि दत्त्वा कोशास्तथाऽखिलम् ॥
 द्विजेभ्यो दीपयामास सा बर्हि चन्दनेधनैः ॥ ८९ ॥
 आत्मनः सोदरान्वन्धून्त्वाऽऽहाज्ञापयन्तु माम् ॥
 भर्तारमनु यास्यामि सतीधर्मानुसारतः ॥ ९० ॥
 इति तस्या वचः श्रुत्वा दुःखिता बन्धवोऽब्रुवन् ॥
 केयं तव मतिर्हीना धर्मोऽयं कीदृशस्तव ॥ ९१ ॥
 वेद्यागृहे तु रत्यर्थं नरा आपान्त्यनेकशः ॥
 तेषां संख्याऽपि नार्यं तु कथं जातः पतिस्तव ॥ ९२ ॥

हाहहा ! पतिहत्या मेऽर्जिता । मण्डपेन सह कथं लिङ्गं दग्धं । मे प्राणेशो
 वैश्यस्तनाशोऽभूत्तं विना साध्व्या मया क्षणं न स्थेयं । इति निश्चित्य
 विप्रानाहूयानुगन्तुं विधिज्ञानानि भूषणान्कोशादि द्विजेभ्यो दत्त्वेन्धनेरग्निं
 प्रन्यात्य ॥ ८०-८८ ॥ बन्धूनाह । सतीधर्मण मर्त्री सह यास्ये । इति
 श्रुत्वा दुःखिनास्त उचुः । केयं ते मतिः । कोऽयं धर्मः । वेद्यागृहे
 रत्यर्थागच्छन्तां न संख्या । कथं तेऽयं पतिः, क वैश्यः, क लिङ्गं, वो

कुतो वैश्यः कुतो लिङ्गं क्व धर्मोऽङ्गं कुतो पृथ्या ॥
 जहासि वेदधर्मस्तु पुरुषो नूतनोऽन्वहम् ॥ ९३ ॥
 कत्यायान्तीदृशो वैश्याः सर्वेषां त्वं कथं सती ॥
 हसन्ति त्वां नागरिका लोकाः केयं मतिस्तव ॥ ९४ ॥
 एवं जनैः समस्तैः सा बन्धुभिश्चापि वारिता ॥
 नादृत्य वारवनिता साऽनुगन्तुं समुद्यता ॥ ९५ ॥
 वैश्या ग्राह तदा सर्वान्वैश्यो मे पतिरादृतः ॥
 दिव्यं कृतं मया यत्र सूर्येन्दु साक्षिणौ स्थितौ ॥ ९६ ॥
 व्रतं त्र्यहमहोरात्रं कृतं मे क्षितिसाक्षिकम् ॥
 जाताऽहं धर्मतस्तस्य वैश्यस्यैवाङ्गना सती ॥ ९७ ॥
 पतिर्मम प्रेमीतः स दैवार्त्तिक जीवितेन मे ॥
 ख्यातः पतिव्रताधर्मो वेदशास्त्रादिसम्मतः ॥ ९८ ॥
 याऽनुयाति पतिं साध्वी प्रीत्या सा तु पदे पदे ॥
 अश्वमेधफलं पूर्णं लभते नात्र संशयः ॥ ९९ ॥

नित्यनूतनः पतिः । कथं कस्य त्वं सती । लोकस्त्वां हसति । एवं बोधिता-
 ऽपि तान्साऽनादृत्याह । स मे पतिर्दिव्यं कृतं सूर्येन्दु साक्षिणौ ।
 भूसाक्षिकं त्र्यहं तत्स्त्रीत्वमङ्गीकृतं । स मृतः किं जीवितेन । वेदादिमतः
 सतीधर्मः ॥ ८९-९८ ॥ पदे पदेऽश्वमेधफलदगनुगमनं ॥ ९९ ॥ सती

कुलकविशति मातापितृसम्बन्धिर्नो तु सा ॥
पतिसम्बन्धिर्नो चैव गृहीत्वा याति वै दिवम् ॥१००॥

यद्येते नरकस्था वा समस्तानपि तान्पितृन् ॥
समादाय त्रयात्येषा स्वर्गं लोकमिति स्मृतिः ॥१०१॥

इत्युप्युष्यं त्वनुगमे किं वृथा जीवितेन तत् ॥
संसारे दुःखदेऽसारे कदाऽपि मरणं खलु ॥ २ ॥

अत एव प्रार्थये व इत्युक्त्वाऽग्निमुपागता ॥
अग्निं प्रणम्य सा वेद्या सन्तोषेण युता सती ॥ ३ ॥

सर्वेश्वरं च संस्मृत्य मनसाऽर्कं प्रणम्य च ॥
अग्निं प्रदक्षिणीकृत्य प्रेम्याऽनुद्विग्नचेतसा ॥ ४ ॥

सर्वान्द्विजात्रमस्कृत्य स्थिता साऽग्निसमीपतः ॥
देहने विजहौ देहं तदा चित्रमभृदिदम् ॥ ५ ॥

मातृपितृभर्तृसम्बन्धेकविशतिवृत्तानि स्वर्नयति । नरकस्थानपि ताना-
दाय स्वर्पातीपुण्यमनुगमे । किं वृथा जीवितेनासारे संसारे कदापि
मृत्युः ॥१००-१०१॥ ततः प्रार्थये । इत्युक्त्वाऽग्निं नत्वा मुदा सर्वेशं
स्मृत्याऽर्कं नराऽग्निं प्रदक्षिणीकृत्य द्विजात्रमभृदिदम् देहं जहौ । तदा

सदाशिवः पञ्चवक्त्रो नागसूत्रोऽग्निमध्यतः ॥
 दशहस्तः पानपात्रत्रिशूलडमरून्मन्दघत् ॥ ६ ॥
 भस्मलितो जटाधारी समारूढः स नन्दिनम् ॥
 उपर्येव दधौ वेश्यां कराभ्यां स तदा शिवः ॥ ७ ॥
 तदा शशाम कुण्डेऽग्निः सहसा भक्तवत्सलः ॥
 जगन्नाथस्तु तद्भक्त्या प्रसन्नोऽभवदीश्वरः ॥ ८ ॥
 व्योमकेशः समुद्रस्य वेश्यां घृत्वा तु तां करे ॥
 ग्राह वेश्ये प्रसन्नोऽस्मि वरं वरय काक्षितम् ॥ ९ ॥
 परीक्षामेव ते कर्तुं धर्मधैर्यं च वीक्षितुम् ॥
 ईश्वरोऽहमुपायातो वैश्यरूपेण ते गृहम् ॥ ११० ॥
 अहमेवामवं वैश्यो लिङ्गमप्यहमेव च ॥
 मायाग्निः कल्पितो मेऽपि दग्धोऽसौ नाट्यमण्डपः ११

चित्रं जातं । पञ्चवक्त्रः सायुधदशहस्तो भस्मलितो जटिलो नन्दिवाहः
 शिवस्तां कराभ्यामुपर्येव दधौ । तदाऽग्निः शशाम । भक्तवत्सलो विभेशः
 प्रसन्न आह । इष्टं वरय ॥ १०-३-९ ॥ ते परीक्षां कर्तुं धैर्यं ज्ञातुं च
 वैश्यरूपेणागतोऽस्मि । लिङ्गमप्यहं । नाट्यमण्डपो दग्धो धैर्यं द्रष्टुं

वीक्षितुं ते मनोवैर्यं कृतमग्निप्रवेशनम् ॥

त्वया कृतं व्रतं सत्यं त्वमेवासि पतिव्रता ॥ १२ ॥

अहं तुष्टोऽस्मि ते भक्त्या वरं वरय काङ्क्षितम् ॥

दीर्घायुः श्रियमारोग्यं यच्चामोष्टं धृणीष्व तत् ॥ १३ ॥

इत्युक्त्वा ग्राह सा वेद्या चन्द्रमौलिन्न मुच्यषः ॥

स्वर्गेऽपीच्छेऽहंयुंभोग्यान्भोगान्भारकसम्मतान् ॥ १४ ॥

भृगीभवितुमिच्छामि भवत्पादाम्बुजे सदा ॥

भमेष्टयन्बुधर्गाथ तिष्ठन्तु तव सचिधी ॥ १५ ॥

दासीर्दासांश्च मेऽश्रेयान्स्वर्गं तान्तसकलान्नय ॥

सर्वेद्य पशुप स्वामिन्स्यास्यामस्तव सचिधी ॥ १६ ॥

संसारयातनाभ्योऽस्मान्द्रुतं स्वामिन्निमोचय ॥

माऽस्माकं पुनरावृत्तिर्मवत्विति पदेऽग्रहीत् ॥ १७ ॥

वाग्निप्रवेशः धृतः । त्वं सत्यं पतिव्रताऽहं ते भक्त्या तुष्टो वरं दास्ये ।
दीर्घायुःश्रियारोग्यादि वरयेति श्रुत्वा वेद्या साऽऽह । हे चन्द्रमौलिन्, पाताले
भूमौ स्वर्गे च भोगान्नेच्छे ॥ १०-१४ ॥ इष्टयन्बुधर्गादासीदाससहितान् मां ते
पादसचिधी स्यापपेतः संसारान्मोचय । पुनरावृत्तिर्मास्त्विति पदे दधौ

इति तस्या वचः श्रुत्वा प्रसन्नः ग्राह चेश्वरः ॥
छित्त्वा तद्भववन्धं तान्स्वर्गं लोकमनीनयत् ॥ १८ ॥

यौ नाटयमण्डपे तस्या मर्कटः कुक्कुटस्तथा ॥
रुद्राक्षभूपितौ दग्धाबुमावपि च ताविमौ ॥ १९ ॥

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि त्यक्त्वा मर्कटजन्म तत् ॥
तेन पुण्यप्रभावेन जातः सोऽयं तवोदरे ॥ २० ॥

कुक्कुटोऽपि स एवायं जातस्ते मन्त्रिणः सुतः ॥
रुद्राक्षधारणादेतौ जातौ राजसुतौ नृप ॥ २१ ॥

तावेतौ पूर्वसंस्काराज्जातौ राजसुतौ खलु ॥
ज्ञानवन्ताद्युभावेतावीश्वभक्तौ न संशयः ॥ २२ ॥

पूर्वजन्मनि चाज्ञानाज्जातं रुद्राक्षधारणम् ॥
तेन पुण्यप्रभावेन जातौ तव कुमारकौ ॥ २३ ॥

अधुना पूर्वसंस्कारजन्यज्ञानेन तावुमौ ॥
रुद्राक्षान्दधतः पुण्यमितिर्नैवानयोर्नृप ॥ २४ ॥

॥१९-१७॥ प्रसन्नः शिवस्तद्भववन्धं छित्त्वा स्वर्लोकं निन्ये । राजन्, शृणु ।
यौ तत्र साक्षां मर्कटकुक्कुटौ दग्धाौ तौ तत्पुण्यात्तव मन्त्रिणश्च पुत्रौ
जातौ । पूर्वसंस्कारान्ज्ञानवन्तावीश्वभक्तौ चाज्ञानादपि रुद्राक्षधारणादा-
जपुत्रौ जातौ । पूर्वसंस्कारादप्यपि रुद्राक्षान्दधतः । अनयोः पुण्य-

श्रीगुरुदंपती ग्राह भूपमेवं पराशुरः ॥

कुमारपूर्वचरितं विस्तरेणाश्रयीदिदम् ॥ २५ ॥

इति श्रुत्वा मुनिवचो राजा ब्रह्माञ्जलिर्नतः ॥

पराशुरर्षिर्भूयः पप्रच्छ विनयान्वितः ॥ २६ ॥

सिद्धोऽवदद्विस्तरेण वक्ष्ये तन्नामधारक ॥

कथेयमश्रियाऽपूर्वा सावधानोऽवधारय ॥ २७ ॥

एवं सरस्वत्यमिधोऽपि गङ्गाधरस्य पुत्रोऽयं गुरोश्चरित्रम् ॥

वक्ष्यत्यद्ः श्रोष्यति यस्तु भक्त्या लभेत्त्रिवर्गं सहितं स ह्येक्ष्या

॥ २८ ॥

(इति) श्रीसिद्धनामधारकसंवादरूपेण सरस्वत्याख्यगङ्गाधरा-
स्मजविरचितनरसिंहसरस्वत्युपाख्यानसंज्ञितमहाराष्ट्रमायान्वित-
गुरुचरित्रसमानार्थायां वासुदेवानन्दसरस्वतीयतिविरचितायां
श्रीगुरुसंहितायां कर्मकाण्डे त्रयस्त्रिंशः (अध्यायः) ॥

॥ आदितः श्लोकाः ॥ ३८५६ ॥

नितिनैति शुष्का राजा मुनि नत्वा पुनः पप्रच्छ । सिद्धं ग्राह । हे

नामधारकाप्रतः कथां सावधानतया शृणु ॥ १८-१२७ ॥ एवं सरस्वत्यमि०

॥ १२८ ॥ श्रीगुरुसंहितायां त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥

॥ इति त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥

॥ अथ चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

श्रीगुरुर्दम्पती प्राह तं काश्मीरनृपं प्रति ॥

एतद्बुद्राक्षमाहात्म्यं पुण्यं प्राह पराशरः ॥ १ ॥

तस्य राज्ञः कुमारस्य चरितं पूर्वजन्मजम् ॥

पराशरेण मुनिना विस्तरेणोदितं शुभम् ॥ २ ॥

तच्छ्रुत्वा भूपतिस्तुष्टो लग्नो मुनिपदाम्बुजे ॥

तस्थौ करद्वयं वद्ध्वा विनयावनतोऽग्रतः ॥ ३ ॥

राजा मुनीश्वरं प्राह स्वामिन्नः सम्यगीरितम् ॥

रुद्राक्षधारणात्पुण्यं लब्धमात्मजयोः पुरा ॥ ४ ॥

घृता आम्यां हि रुद्राक्षा अज्ञानात्पूर्वजन्मनि ॥

तत्पुण्यफलतस्त्वेतौ जातौ राजकुमारकौ ॥ ५ ॥

अथ सारसंग्रहस्येकोऽयम्—

कृतकरपुटराजप्रार्थितर्षिः मुतमृतिहतये रुद्राभियेकम् ॥

श्रुतिपुरमितसर्गेऽकारपदादूतनयमुतमृतितोऽजीवयद्दाक् ॥ १ ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगुरुर्दम्पती आहैव मुनिः रुद्राक्षमाहात्म्यं
कुमारपूर्वजन्मचरितं चाह । तुष्टो भूपस्तत्पदे धृत्या नत्वाऽऽह । स्वामिन्,
पुराम्यां रुद्राक्षधारणपुण्यं लब्धं । अज्ञानतो धारणादपि राजपुत्रौ जातौ ।

ज्ञानेनैवाधुना त्वेतौ रुद्राक्षान्दधतः सुतौ ॥

अतः परं कथं भावि पुत्रयोरेतयोर्वद ॥ ६ ॥

त्रिकालज्ञो भवान्येति भृतं मन्त्रं भवच्च यत् ॥

मुने कथय मे स्वामिन्फलं भावि कुमारयोः ॥ ७ ॥

इति राजवचः श्रुत्वा पराशर उवाच तम् ॥

अस्ति भाविफलं सम्यगनयोस्तत्र पुत्रयोः ॥ ८ ॥

राजन्यत्तत्र पुत्रस्य भावि तद्दुःखकारकम् ॥

श्रवणात्ते भवेद्दुःखं कथं वक्ष्यामि ते वद ॥ ९ ॥

राजा पुनर्नतः प्राह स्वामिन्कथय मेऽखिलम् ॥

दुःखस्यापि प्रतीकारं भवानेव करिष्यति ॥ १० ॥

इत्युक्तः स ऋषिः प्राह किमवाच्यं महात्मनाम् ॥

राजञ्छृणु कुमारस्ते द्वादशाब्दापुरेव हि ॥ ११ ॥

तत्रापि सप्तदिवसा अवशिष्टास्ततः परम् ॥

अष्टमे दिवसे भृत्युस्त्वत्पुत्रस्यागमिष्यति ॥ १२ ॥

ज्ञानेनाद्यापि दधतः । अनयोः कथं भावि तद्दद ॥ ६ ॥ भवांस्त्रिकालज्ञ

इति श्रुत्वा पराशर आह । राजन्, यच्छ्रवणाद्दुःखं भवेत्तत्कथं वाच्यम्

॥७-९॥ पुनर्नत्वा राजाऽऽह । तदपि कथय । दुःखप्रतीकारं करिष्यसि ।

ऋषिराह । श्रुणु । ते पुत्रे, द्वादशाब्दापुरे । तत्र, सप्तदिवसा, अवशिष्टा

इति श्रुत्वा मुनेर्वाक्यं क्षणं राजाऽऽस मूर्च्छितः ॥
 उत्थितोऽपि पुनस्तूच्चै रुरोदातीव दुःखितः ॥ १३ ॥
 स प्राह दुःखितो घृत्वा पराशरपदाम्बुजे ॥
 रक्ष रक्ष तपस्विन्मां त्वामहं शरणं गतः ॥ १४ ॥
 एवं नानाप्रकारेण दुःखितो मुनिपादयोः ॥
 सखीकः पतितो राजा किं करोमीति च ध्रुवन् ॥ १५ ॥
 ऋषीधरः कृपासिन्धुराधास्य प्राह तं नृपम् ॥
 जगद्गुरुमुमाकान्तं प्रयाहि शरणं शिवम् ॥ १६ ॥
 मनोगतं भयं त्यक्त्वा त्वं चिन्तय सदाशिवम् ॥
 तमाराधय भक्त्या त्वं शूलपाणिः स रक्षिता ॥ १७ ॥
 शृणुष्वैकाग्रमनसा भूपते कथयामि ते ॥
 अजेयमपि तं कालं जेतुं स्यायमुत्तमम् ॥ १८ ॥
 एको देवो न्योमकेशः स्वर्गे मृत्यो रसातले ॥
 भगवान्तसच्चिदानन्दस्वरूपो निष्कलः शिवः ॥ १९ ॥

अष्टमेऽह्नि मरिष्यतीति श्रुत्वा दुःखितो राजोच्चै हृदित्वा मुनिपदे घृत्वा
 स्वामिन्, शरणागतं मां पाहीति खिया सह तपदे पत्तिवा किं करोमी-
 त्याह । कृपाभिर्कृपिस्तमाम्नास्याह । मयं त्यक्त्वा जगद्गुरुं साम्बं
 शूलपाणिं शिवं शरणं गत्वा भक्त्याऽऽराधय । स त्राता ॥ १०-१६ ॥
 भूप, शृण्वजेयमपि कलिकाळं जेतुं स्यायं यच्चि । त्रिमुवने एको देवो

स देवो मूर्तिमन्तं तं ब्रह्माणं रजसाऽसृजत् ॥
ततः सृष्टिक्रमग्रंप्त्यै स वेदांश्चतुरोऽसृजत् ॥ २० ॥

वेदान्विरिञ्चयेऽदंतांस्तेष्वेवोपनिषच्च या ॥
संरक्षिता चात्मतत्त्वसंग्रहाख्या महात्मना ॥ २१ ॥

रुद्राध्यायं वेदसारं यामाहुर्मक्तवत्सलः ॥
सर्वेश्वरोऽपि तं ब्रह्मदेवाय प्रददौ मुदा ॥ २२ ॥

रुद्राध्यायस्य तस्यापि महिमाऽनुपमः खलु ॥
रुद्रोऽव्यय इति ख्यातो यस्य नाशः कदाऽपि नो २३

रुद्राध्यायः परं तत्त्वं शिवाख्यं सर्वतोऽधिकम् ॥
ब्रह्मा प्रकाशयामास चतुर्वेदांश्चतुर्मुखैः ॥ २४ ॥

पूर्वाधिक्रमतो वेदाश्चत्वारो निर्गता विधेः ॥
मुख्येभ्योऽत्र यजुर्वेदो दक्षिणास्यत उद्गतः ॥ २५ ॥

मगवान्सच्चिदानन्दरूपः शिवो रजसा त्रिधिं सृष्ट्वा तस्मै सृष्टिज्ञानाय
चतुर्वेदान्ददौ । तेभ्योऽत्मतत्त्वसंग्रहाख्योपनिषद्बुद्धं वेदसारं ददौ । तच्छिष्ट-
वाख्यं परं तत्त्वं सर्वतोऽधिकं । पूर्वोत्सुखतो त्रिधिश्चतुर्वेदान्प्रकाशयामास ।

रुद्राध्यायस्तूपनिषत्सारभूतोऽत्र कामधुक् ॥
 यजुर्वेदान्तर्गतोऽमुं ब्रह्मदेवोऽब्रवीन्मुनीन् ॥ २६ ॥
 सप्तस्तेभ्यो मरीच्यत्रिप्रभृतिभ्यो यथाविधि ॥
 देवर्षिभ्यो मुनिभ्यश्च कथयामास विश्वसुद् ॥ २७ ॥
 मरीच्यत्रिमुस्तास्ते च सर्वे देवर्षयोऽपि च ॥
 रुद्रमध्यापयामासुर्ऋषिभ्योऽनुक्रमेण हि ॥ २८ ॥
 ततस्त ऋषयः शिष्याञ्छुद्राध्यायं स्वकान्स्वकान् ॥
 अध्यापयामासुरथो स्वशिष्यांस्तेऽपि चाशुबन् ॥ २९ ॥
 एवं ऋषि प्रभृत्तोऽयं रुद्रो मन्त्रो न चेदृशः ॥
 शीघ्रसिद्धिप्रदो नान्यश्चतुर्वर्गप्रदोऽप्ययम् ॥ ३० ॥
 महादोषा यदि कृताः पातकानि बहून्यपि ॥
 पूतो भूत्वा रुद्रजपात्स गच्छेत्परमं पदम् ॥ ३१ ॥
 ब्रह्मदेवेन विहितमन्यदप्येकमद्भुतम् ॥
 यद्रुद्रदेवतीर्थं तत्स्नानात्पानाच्च तारकम् ॥ ३२ ॥

दक्षिणमुखात्कामधुयजुर्वेदान्तर्गतोपनिषत्सारभूतरुद्राध्यायः प्रकाशितः
 ॥ १७-२६ ॥ स च मरीच्यादिभ्यो दत्तस्ते च स्वशिष्येभ्यस्तेऽपि स्वशि-
 ष्येभ्यश्चाध्यापयामासुरेवं ऋषि प्रभृत्तोऽयं शीघ्रसिद्धिदश्चतुर्वर्गप्रदश्च महा-
 दोषसर्वपापहर्ता परमपदप्रदो रुद्राध्यायः ब्रह्मणैकमद्भुतं रुद्रतीर्थं कृतं ।

त्तेन दुष्कर्मनाशः स्यात्संसारोऽपि निवर्तते ॥
श्रीगुरुदत्तमार्गेण भजनाद्भवतिः ॥ ३३ ॥

सुकृतं दुष्कृतं वाऽपि येन यद्यत्पुराऽर्जितम् ॥
उत्तं येन तु यद्बीजं स लभेत्तस्य तत्फलम् ॥ ३४ ॥

पुरा सृष्टिप्रवृत्त्यर्थं ब्रह्मदेवेन निर्मितौ ॥
निजवक्षःस्थलाद्धर्मः परोऽधर्मश्च पृष्ठतः ॥ ३५ ॥

तं धर्मं भजतां सौख्यमिहामुत्र च सद्गतिः ॥
अधर्मसेवकः पापी सोभयन्नापि दुःखमाक् ॥ ३६ ॥

अमी कामक्रोधलोभमत्सराद्या महाभयाः ॥
अधर्मस्य सुता एते सर्वे नरकनायकाः ॥ ३७ ॥

गुरुतल्पगोपुर्णेत्यमुखा नरकनायकाः ॥
कामुकाः पातका एते स्मृताः कामस्य पुत्रकाः ॥ ३८ ॥

१ यत्त्वानात्पानाच्च तारकं, श्रीगुरुदत्तमार्गेण यद्भजनाद्दुष्कर्मनाशः संसारनिवृत्तिश्च । पूर्वं बीजभूतं सुकृतं दुष्कृतं वा यद्दुर्गं तस्य तथैव फलं । पुरा सृष्टिप्रवृत्त्यर्थं ब्रह्मणा स्ववक्षःपृष्ठतो धर्माधर्मौ सृष्टौ ॥३७-३९॥ धर्मो भजतामिहामुत्र च सुखदोऽधर्मस्तूभयत्र दुःखदः । कामक्रोधलोभमत्सराद्या घोरा अधर्ममुता नरकप्रापकाः । गुरुतल्पगोपपापमुखाः काम-

ये कामतः सम्भवन्ति ते तु कामसुताः स्मृताः ॥

ये क्रोधतः सम्भवन्ति ते तु क्रोधसुताः स्मृताः ॥३९॥

मातृपितृवधोद्युक्ता ब्रह्महत्यासमुद्यताः ॥

क्रोधना मन्दना एते क्रोधस्य बहुतापनाः ॥ ४० ॥

देवब्रह्मस्वापहारस्वर्णस्तेयसुतांक्रयाः ॥

प्राप्तार्थरक्षका एते लोमपुत्रा इति स्मृताः ॥ ४१ ॥

सर्वानिमान्यमः प्राह प्रतिपात महीतलम् ॥

स्वैः स्वैरुणैश्च संयुक्ताश्रान्कुर्वन् मर चिरम् ॥ ४२ ॥

उपपापैश्च पापैश्च तान्मृत्यैः सहितान्यमः ॥

प्राह प्रापयताशेषान्मल्लोकं भूमिचारिणः ॥ ४३ ॥

एवं यमेन चाज्ञप्तास्ते सर्वेऽपि महीं ययुः ॥

ते रुद्रजापकान्दृष्ट्वा ततो भीताः प्रदुदुवुः ॥ ४४ ॥

पुत्राः । मातृपितृविप्रहत्याकराः क्रोधपुत्राः । देवब्रह्मपरस्वहर्तृस्वर्णस्तेयपुत्राः । मातृपितृविप्रहत्याकराः क्रोधपुत्राः ॥३९-४१॥ एतान्यम आह । भुवं गत्व लोकानस्यगुणैर्षुक्तान्कुर्वन् । सहापार्थ पापोपपापभृत्यान्गृह्णतेत्युक्तास्ते भुवं गत्वा रुद्रजपं श्रुत्वा भीता द्रुतमेत्य प्राहुः ॥४२-४४॥ हे यमराज

उपगम्य महापापा यमं सर्वेऽपि कातराः ॥
 ऊचुस्त्वदाज्ञया भूमिं याता भीतिं गता वयम् ॥४५॥
 यमराज जय स्वामिन्महाराज नमोऽस्तु ते ॥
 वयं ते किंकराः ख्याता अपि मीढाः स्म मूढले ॥४६॥
 धरिर्ग्रामघ्न याताः स्मो वयं युष्मदनुज्ञया ॥
 तत्र बह्विपुरीवाद्य दग्धा रुद्राग्निना वयम् ॥ ४७ ॥
 इतः परं क्षितिं गन्तुं नैव शक्ताः कदाचन ॥
 ताद्युद्रजापकान्त्रीक्ष्य स्वामिन्दग्धा भृशं वयम् ॥४८॥
 इतः परं गतिः का नो गन्तुं शक्ता न चावनिम् ॥
 रुद्रं जपन्ति यद्ग्रामे तं द्रष्टुमपि न क्षमाः ॥ ४९ ॥
 ग्रामे ग्रामे नदीतीरे स्थिता विप्रा महापुरे ॥
 देवालये सदा रुद्रं पुण्यक्षेत्रे जपन्ति च ॥ ५० ॥
 अस्माभिस्ते महापापैः सुतरां योजिता अपि ॥
 तेषां महादोषयुजां पातकस्य मितिर्न हि ॥ ५१ ॥

जय । स्वामिन्ययं ते विद्मः । ख्याताः । मवदाज्ञया भुवं गतास्तन्न
 रुद्राग्निना दग्धा इतः परं भुवं गन्तुमशक्ता नः का गतिः । यद्ग्रामे रुद्रं
 जपन्ति तं द्रष्टुमन्यक्षणाः । ग्रामे नदीतीरे देवालये पुण्यक्षेत्रे चास्माभि-

प्रायश्चित्तसहस्रैस्तु येषां शुद्धिर्हि नैव च ॥

तेऽपि रुद्रजपाद्विप्राः पुण्यवन्तो भवन्ति हि ॥ ५२ ॥

यदाकदाऽपि मक्त्या वा रुद्राध्यायं पठन्ति ये ॥

तेऽपि स्वामिन्धर्मराज पुण्यवन्तो भवन्त्यरम् ॥ ५३ ॥

घोरपापयुता वाऽपि पुण्यवन्तोऽद्य रुद्रतः ॥

कथं नो भुवि संचारः कष्टेनापि न गो गतिः ॥ ५४ ॥

रुद्रो भाति मेहादेव कालकूटं महाविषम् ॥

अस्माकं भूतलं गन्तुं शक्तिर्नैव च सर्वथा ॥ ५५ ॥

ब्रह्मदत्तमहारुद्रविपशान्तिं कुरु प्रभो ॥

रक्ष रक्ष यमास्मानित्यर्थयामासुरदिताः ॥ ५६ ॥

इति तैः प्रार्थितो भृत्यैः स यमः कम्पयञ्छिरः ॥

अमर्षणो ययौ शीघ्रं ब्रह्मलोकं तदैव हि ॥ ५७ ॥

स्सुतरां दीपैर्योजिता अपि प्रायश्चित्तसहस्रैः शुद्धयभावेऽपि ते रुद्रजपा-
स्पृताः पुण्यवन्तो भवन्ति । यदाकदाऽपि रुद्रपठनाद्घोरपापा अपि
पुण्यवन्तो भवन्ति ॥४५-५४॥ कथं नो भुवि संचारः । रुद्रः कालकूट-
विषं भात्यतोऽस्माकं भुवि गन्तुं सर्वथा नैव शक्तिः । तच्छान्तिं कुर्वन्मा-
मंक्षेति प्रार्थितो यमः शिरः कम्पयन् ब्रह्माणमेत्य विनयेनाह । हे सद्यः

यमो विधिदृष्ट्यागत्य विनयावनतोऽब्रवीत् ॥
 जगत्स्रष्टर्जय जय पद्मासन चतुर्मुख ॥ ५८ ॥
 शरणं त्वां प्रपन्नाः स्मस्तवाङ्गावर्तिनो वयम् ॥
 अद्ययावन्मया नीताः पापास्तु नरकान्प्रति ॥ ५९ ॥
 अद्य पापानुपाहृतं मृत्या मे प्रेषिता भुवि ॥
 ते रुद्रेण परामृतां रुद्रः पुण्यान्करोति नृन् ॥ ६० ॥
 महापापोऽपि रुद्रेण पूतो याति जनो दिवम् ॥
 हतं रुद्रेण सर्वपापं शून्योऽमृक्षरकालयः ॥ ६१ ॥
 शून्येषु नरकेष्वद्य मम राज्यं निरर्थकम् ॥
 धुक्तिं प्राप्तेषु सर्वेषु स्वामिन्त्सृष्टिः कुतोऽग्रतः ॥ ६२ ॥
 अत्रोपायं विवन्स्त्राशु देवाश्चैव त्वमीश्वरः ॥
 रक्ष नः क्रमसृष्टिं च स्वामित्राज्यं गतं हि नः ॥ ६३ ॥

पद्मासन चतुर्मुख, जय । त्वां प्रपन्नीऽस्मि । भवदाङ्गयाऽव्यावत्पापिनो
 नरकेषु क्षिणाः । अद्य तानानेनं प्रेषिता अपि मृत्याः रुद्राव्यापेन परामृताः
 महापापोऽपि रुद्रेण पूतो दिवं याति । रुद्रेण सर्वपापं हतं । नरकाः
 शून्या भवन्मे राज्यं निरर्थकं । स्वामिन्त्सृष्टेषु धुक्तिं प्राप्तेषु कुतोऽग्रतः
 सृष्टिरोपायं कुरु । हे ईशास्मान्नक्ष । मे राज्यं गतम् ॥ ५९-६३ ॥ मयतै-

भवतेव तु मर्त्येभ्यः स्वामिन्नेतत्समर्पितम् ॥
 रुद्रध्यायनिधानं हि किमर्थं दत्तमीदृशम् ॥ ६४ ॥
 रुद्रजाप्यमनुष्ठीय यथाकथमपि क्षितौ ॥
 आसन्मर्त्या अप्यमर्त्या दग्धं रुद्रेण पातकम् ॥ ६५ ॥
 एवं सम्प्रार्थितो ब्रह्मा यमेन स चतुर्मुखः ॥
 किञ्चिद्विचार्य स यमं प्रत्युवाच पितामहः ॥ ६६ ॥
 ये दुर्मदा भक्तिहीना जपन्त्यज्ञाश्च तामसाः ॥
 शयाना अपि तिष्ठन्तो ब्रजन्तो येऽप्यशुद्ध्यः ॥ ६७ ॥
 स्यात्तेषामधिकं पापं त्वया दण्ड्यास्त एव हि ॥
 यथाविध्युपविष्टास्तु भक्त्या रुद्रं पठन्ति ये ॥ ६८ ॥
 त्वया वन्द्यास्ते विषापा दूतेभ्यः शंस विस्फुटम् ॥
 नाधिकं पुण्यमस्त्यन्यद्भक्त्या रुद्रजपान्नुणाम् ॥ ६९ ॥
 पूर्वजन्मार्जितं पापं येनाल्पायुर्भवेन्नरः ॥
 निष्कृतिस्तस्य पापस्य रुद्रजाप्येन सर्वथा ॥ ७० ॥

वेदशं रुद्रनिधानं मर्त्येभ्यः कुतो दत्तं । कथमपि रुद्रमनुष्ठाय मर्त्योऽ-
 प्यमर्त्यो भवति । रुद्रेण सर्वपापं दग्धं । एवं प्रार्थितश्चतुर्मुखः पितामहः
 किञ्चिद्विचार्यह । ये दुर्मदा हीनास्तामसा अशुद्ध्योऽभक्त्या शयाना-
 स्तिष्ठन्तो ब्रजन्तो जपन्ति तेऽतिपापास्त एव दण्ड्याः । भक्त्योपविश्य
 विधियत्पठन्ति ते वन्द्या इति दूतेभ्यः स्पष्टं कथय । भक्त्या रुद्रजापकानां
 ततोऽधिकपुण्यं न । पूर्वार्जितपापाद्योऽल्पायुर्भवेदुद्रजपेन सर्वथा तन्नि-

यद्यत्यायुर्नरः पापी रुद्रं जपति भक्तिः ॥
 सर्वपापं विहायाशु दीर्घायुश्च सुखी भवेत् ॥ ७१ ॥
 सम्पत्तिर्जानमारोग्यं तेजो वर्चो बलं धृतिः ॥
 मेघाऽपि रुद्रं जपतां वर्षते मृशु धर्मराट् ॥ ७२ ॥
 रुद्रेण चाभिपिच्येन्नं भक्त्या तृतीयवारिणः ॥
 ये कुर्वन्तांह पानं वा स्नानं वा पावनास्तु ते ॥ ७३ ॥
 तेषां मृत्युमयं नास्ति शृण्वन्त्यत्कथयामि ते ॥
 पुण्यवाद्युद्रजपतश्चिजीवी भवेन्नरः ॥ ७४ ॥
 स्नानं करोति धीरुद्राभिमंत्रितजलेन यः ॥
 मृत्युर्भातस्तवो गच्छेत्स तीर्णो भवसागरत् ॥ ७५ ॥
 शतरुद्रीयेण शिवं येऽभिपिच्यन्ति भक्तिः ॥
 ते नराः पापनिर्मुक्ता भवन्तीह शतायुषः ॥ ७६ ॥
 एतत्सर्वं परित्राय दूतान्कथय सर्वशः ॥
 धर्मराज न दृष्टार्हा ब्राह्मणा रुद्रजापकाः ॥ ७७ ॥

पृथिः ॥६४-७०॥ मक्त्या रुद्रजपासर्वपाप त्वक्त्याऽऽशु दीर्घायुः
 सुखी च भवेत् ॥ ७१ ॥ सम्पत्तिर्जानात्तेजोवर्चोबलधृतिमेघा रुद्र-
 जपाद्वर्धते ॥ ७२ ॥ रुद्राभिपिच्येन्नं भक्त्या तृतीयवारिणो मृत्यु-
 मयं । रुद्रजापी पुण्यवान् चिरजीवी च । रुद्राभिमंत्रितजलस्नानाद्गीतो मृत्युः
 पलायने । स भक्त्येन्तीर्णः । शतरुद्रीयेण भक्त्येद्रामभ्यर्च्य त्रिपापः
 शतायुर्भवति । एतत्सर्वं दूतान्कथयेति श्रुत्वा यमः न्यन्यानमेव दूता-

इति ब्रह्मवचः श्रुत्वा स्वस्थानं यम एत्य सः ॥
तथाऽऽदिशत्स्वकानेवं भूपं ग्राह पराशरः ॥ ७८ ॥

एतं सुतापुष्टद्वयर्षमुपायं कथयामि ते ॥
अभिषिञ्च शिवं रुद्रायुतेन क्षीरधारया ॥ ७९ ॥

ततो दशसहस्राब्दं पुत्रो जीवति सुस्थिरम् ॥
राज्यं च मोक्ष्यते हीन्द्रो देवनायो यथा दिवि ॥८०॥

अस्य राज्ञः श्रियो नाशो न कदाऽपि भविष्यति ॥
मोक्ष्यतेऽकष्टकं राज्यं सन्तोषेण सुतस्त्वव ॥ ८१ ॥

आहूय शतशो विप्रान्कामकृच्छोमवर्जितान् ॥
विदुषो ज्ञाननिष्ठांश्च स्वधर्माचारतत्परान् ॥ ८२ ॥

एतैर्युक्तो नृप शिवेऽभिषेकं विधिना कुरु ॥
आयुर्बुद्धिर्भवेदस्य सद्यः श्रेयो भविष्यति ॥ ८३ ॥

स्तथाऽऽदिशत् । हे राजन्, ते सुतापुष्टद्वयर्षममुपायं वच्मि । रुद्रायुतेनेन क्षीरधारयाऽभिषिञ्च । ततो जीवितस्ते पुत्रो दिवीन्द्र इवात्र दशसहस्र-
वत्सरात् सुस्थिरं राज्यं करिष्यति । कदाऽप्यस्य श्रियो नाशो न ।
पुत्रैर्युक्तोऽकष्टकं राज्यं करिष्यति ॥७९-८१॥ क्रोधलोमवर्जिताम्ज्ञान-
निष्ठांस्त्वधर्मरतान्बुद्धिप्राणाहूय सम्भारान्सम्भृत्य विधिवच्छिवाभिषेकं

दंष्ट्राकरालवदनास्तत्रैव सहसाऽऽगताः ॥

मन्त्राक्षतान्ददुस्तस्मै तदा ते रुद्रजापकाः ॥ ९० ॥

मन्त्राक्षता द्विजक्षिताः कुमारोपरि चागताः ॥

दूरे तस्थुस्तदा दूताः स्याहुं शेकुर्न सन्निधौ ॥ ९१ ॥

हस्तस्थान्दूरतः पाशान्कुमारोपरि चिक्षिपुः ॥

शिवदूता दण्डहस्तास्तदा तान्हन्तुमागताः ॥ ९२ ॥

पलायनपरा आसन्यमदूता भयार्दिताः ॥

पृथतो वेदपुंरूपाः शिवदूतास्तदाऽन्वंगुः ॥ ९३ ॥

एवं द्विजवरै राजकुमारो रक्षितस्तदा ॥

श्रुतिमंत्रैर्द्विजवराः कुमारायाशिपो ददुः ॥ ९४ ॥

सावधानः स्थिरमना राजपुत्रस्तदाऽभवत् ॥

राजाऽप्यानन्दपूर्णोऽभूच्चकार च महोत्सवम् ॥ ९५ ॥

आगताः । तदा रुद्रजापकैर्विप्रैर्मन्त्राक्षताः कुमारोपरि क्षिताः ॥ ८२-९१ ॥
दूतास्तु दूरतः पाशान्कुमारोपरि चिक्षिपुः । तदा दण्डहस्तान्हन्तुमागताः-
न्दिशिवदूतान्दृष्ट्वा भयार्ता यमदूताः पलायनपरा आसुः । पृथतो लम्बाः
शिवदूता अनुजग्मुः । एवं श्रुतिमन्त्रै राजकुमारो रक्षितः । द्विजाः पुत्राया-
शिपो ददुः । राजपुत्रः सावधानः स्थिरमनाश्चाभूत् । राजाऽप्यानन्दपूर्णो

महापै पूजयामास भोजयामास तान्द्रिजान् ॥

ताम्बूलदक्षिणादिभ्यस्तोषयामास तान्द्रिजान् ॥ ९६ ॥

गर्भां विरच्य महतीं सन्तुष्टः स महानृपः ॥

उपनेष्य मुनिं मिहासनेऽन्यांश्च यथायथम् ॥ ९७ ॥

भुक्तो राजा महिष्या च सममिष्टैः सुतेन च ॥

उपाविश्रत्ममार्यां स महानन्दोऽभवत्तदा ॥ ९८ ॥

आगतो नारदस्तत्र ब्रह्मपुत्रो नृपस्तदा ॥

तदर्शनोद्भूतप्राणान्पुनराप्तुमिबोत्पितः ॥ ९९ ॥

प्रत्युद्भूत्वा समानीय पूजयामास तं नृपः ॥

उर्मा हन्ती समानीय विनयाजनतोऽनमत् ॥ १०० ॥

राजा तं प्राह देवपै त्रैलोक्ये गमनं तव ॥

अपूर्वमद्य किं दृष्टं तन्मे वद महामुने ॥ १ ॥

महोत्तरं चक्रे ॥९२-९९॥ ऋषिं सम्पूज्य विद्यान्मोजयित्वा ताम्बूल-
दक्षिणाभिन्नोत्पित्वा महासमीं विरच्य सुष्ट स्त्रिया सह मुक्तो नृपः
मिहासने पठदारं यथायथमन्यांश्चोपनेष्यानन्दितोऽभूत्तदा नादे आग-
त्तम्ना दृष्टोदाय सम्पूज्य नराऽऽह ॥९६-१००॥ हे देवपै, त्रैलोक्ये ते

नारदः प्राह भूपाद्य कैलासादागतोऽस्म्यहम् ॥
 मार्गेऽपूर्वं मया दृष्टं तच्छृणुष्व वदामि ते ॥ २ ॥
 महामृत्युः समं दूतैस्त्वत्पुत्रं हर्तुमागतः ॥
 पराभूतोऽभवत्सद्यः शिवदूतैः स चागतैः ॥ ३ ॥
 पराभूतास्ततस्ते तु यमं गत्वा तदद्भुवन् ॥
 मृत्यस्माञ्छिवदूतास्ते कथं नो भूतले गतिः ॥ ४ ॥
 ततो यमोऽपि कुपितो वीरभद्रमुपागतः ॥
 प्राह दूतान्कर्यं मन्ति मामकांस्तावका वद ॥ ५ ॥
 निजकर्मानुबन्धेन राजपुत्रं गतायुषम् ॥
 नेतुमभ्यागतान्दूतांस्तावका ध्नन्ति तान्कर्यम् ॥ ६ ॥
 वीरभद्रस्तदा प्राह क्रुद्धो यम शृणुष्व मे ॥
 अस्य राजसुतस्यायुरयुताब्दं विनिश्चितम् ॥ ७ ॥

गमनं । यद्यपूर्वं दृष्टं तर्हि वद । नारद आहाय कैलासादागतोऽस्मि । मार्गे
 दृष्टं वच्मि । सदूतमहामृत्युस्ते पुत्रं हर्तुमागतः । स शिवदूतैः पराभूतो
 यममेत्याह । नः शिवदूता मन्ति । वयं ते दास्ताः । इति श्रुत्वा कुपितो
 यमो वीरभद्रमेत्याह । स्वकर्मणा गतायुषं राजपुत्रमानेतुं गतानो दूता-
 न्कुतः शिवदूता मन्तीति श्रुत्वा कुपितो वीरभद्र आह । शृण्वस्य पुत्रस्या-

चित्रगुप्तमपृष्ट्वैते कथं दूतास्त्वयेरिताः ॥

ये जीवन्तो विसृष्टास्ते नास्मद्दूर्तैर्वरं कृतम् ॥ ८ ॥

ततो यमश्चित्रगुप्तं समाहूय सुतस्य तत् ॥

भूपतेः परिपप्रच्छ जीवितं लिखितं कियत् ॥ ९ ॥

इति पृष्टश्चित्रगुप्तो दृष्टवान्पट्टलेखनम् ॥

अपमृत्युर्द्वादशाब्दे लिखितस्तत्सुतस्य तु ॥ ११० ॥

तत्रैवान्यथ लिखितं मृत्युं तीर्त्वाऽल्पकं त्वयम् ॥

जीविष्यत्ययुताब्दं तद्दृष्ट्वाऽभूच्छङ्कितो यमः ॥ १११ ॥

स्वामिन्नागः क्षमस्वेति वीरमद्रं क्षमाप्य सः ॥

ततो यमो गत इति श्रेष्ठितं मेऽथ भूपते ॥ १२ ॥

रुद्रानुष्ठानपुण्येन त्वत्पुत्राणुर्विधितम् ॥

पराशरेण मुनिना मृत्युनाथो जितोऽथ हि ॥ १३ ॥

इत्युक्त्वाऽऽपृच्छ्य राजानं नारदः प्रययौ दिवम् ॥

पराशरो मुनिश्चापि तथैव स्वाश्रमं गतः ॥ १४ ॥

युतायुः । चित्रगुप्तमपृष्ट्वा कुतो दूताः प्रेरिताः । जीवन्तस्ते दूता विसृष्टास्तादस्मद्दूर्तैर्न यं कृतं । ततो यमश्चित्रगुप्तं पप्रच्छ ॥ १०१-१०९ ॥
 स पृष्टे द्वादशेऽब्देऽल्पमृत्युं तीर्त्वाऽयुनान्दाऽजीविष्यतीति तत्रैव लिखितं
 दृष्ट्वा चकितो यम एष्याह । स्वामिन्पराधं क्षमस्वेति वीरमद्रं प्रार्थ्य गत
 इति मया दृष्टं । पराशरेणाथ रुद्रानुष्ठानपुण्यतो महामृत्युं जिन्वा ते
 पुत्रस्यायुर्विधितं । इत्युक्त्वाऽऽपृच्छ्य नारदो गतः । पराशरोऽपि

प्रस्थापिता द्विजाश्चापि ययु राजा जहर्ष सः ॥
पुत्रो निष्कण्ठकं राज्यमयुतान्दं शशास सः ॥ १५ ॥

एवं रुद्रस्य महिमा तस्माद्योऽनेन शङ्करम् ॥
अर्चेत्कालमयं तस्य न कदापीह दम्पती ॥ १६ ॥

एवं श्रीगुरुनाथेन दम्पतीभ्यां सविस्तरम् ॥
रुद्राध्यायस्य माहात्म्यं कथितं नामधारक ॥ १७ ॥

अत एव बहुप्रीती रुद्राध्यायस्य सहुरोः ॥
तस्माद्गुद्राभिपेकेण भक्त्याऽर्च्यः श्रीगुरुः सदा ॥ १८ ॥

गङ्गाधरजसरस्वत्युदितं चरितं गुरोः शृणोति नरः ॥
भद्रसागरपरपारं यास्यात्स्वा स त्रिवर्गमार्यवरः ॥ १९ ॥

स्वाश्रमं ययौ । प्रस्थापिता द्विजाश्च यथागतं जग्मुः । स पुत्रोऽयुतान्दं
निष्कण्ठकं राज्यं शशास । एवं रुद्रमहिमा । तस्माद्यस्तेन शङ्करमर्चेत्तस्य
कालमयं न । इत्थं श्रीगुरुदम्पतीभ्यां सविस्तरं रुद्रमाहात्म्यं शशास ।
अत एव श्रीगुरो रुद्राध्यायस्य बहुप्रीतिः । तस्माद्गुद्राभिपेकेण श्रीगुरु-
निःपम्यर्च्यः ॥ ११०-१८ ॥ गङ्गाधरजसरस्व० ॥ ११९ ॥ इति श्रीगु०
घृ० चतुर्विंशो० ॥ ३४ ॥

(इति)श्रीसिद्धनामधारकसंवादरूपेण सरस्वत्याख्यगङ्गाधरा-
त्मजविरचितनरसिंहसरस्वत्युपाख्यानसंज्ञितमहाराष्ट्रभाषान्वित-
शुद्धचरित्रसमानार्थायां वासुदेवानन्दसरस्वतीयविरचितायां
श्रीगुरुसंहितायां कर्मकाण्डे चतुस्त्रिंशः (अध्यायः) ॥

॥ आदितः श्लोकाः ॥ ३९७५ ॥

॥ इति चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥

॥ अथ पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥

श्रीग० ॥ विनयावनतः ग्राह तं सिद्धं नामधारकः ॥
दम्पतीभ्यां पुरा रुद्रमाहात्म्यं गुरुणोदितम् ॥ १ ॥

ततोऽग्रतः कथां वृत्तां विस्तरेण वदस्व मे ॥
विद्धं स्वान्तं नितान्तं मे चरित्रेण गुरोर्गुरो ॥ २ ॥

सिद्ध ऊचे शृणुष्वार्य तुभ्यं वक्ष्येऽग्रतः कथाम् ॥
गुरुनाथमथापृच्छन्नता साऽपि पतिव्रता ॥ ३ ॥

करौ संभ्राय विनता भक्तियुक्ता पतिव्रता ॥
श्रीगुरो नोऽग्रतः कीदृग्गतिः स्वैयमतः कथम् ॥ ४ ॥

अथ सारसप्तहल्लोकोऽयम्—

मुरहितदा कथा वृत्ता शरपुरमित इह सोमाख्यम् ॥
व्रतमपि यत इह सीमन्तिन्यलभदपि च दयितं नष्टम् ॥ १ ॥

नामधारक आह । हे सिद्ध पुरा रुद्रमाहात्म्यं श्रीगुरुणोक्तं ततो
वृत्तां कथां विस्तरेण वद । तत्र मे मनो लग्नं । सिद्ध आहार्यं शृणु । सा
पतिव्रता श्रीगुरो भक्त्या नत्वाऽऽह । भगवन्, सर्वेव ते चरणस्मरणार्थं

भगवन् श्रीगुरो मह्यं मन्त्रमेकमुपादिश ॥
 चरणस्मरणं येन भवतः स्यात्सनातनम् ॥ ५ ॥
 श्रीगुरुः प्राह नारीणां पतिसेवैकसावनम् ॥
 उपदेशेन किं तासां मन्त्रो देवो न हि स्त्रियै ॥ ६ ॥
 उपदेशात्स्त्रिया हानिर्दातुर्मन्त्रोऽपि हीयते ॥
 शुक्राचार्यस्य तु पुरा जातमीदृक्पतिव्रते ॥ ७ ॥
 इति श्रीगुरुणोक्ता सा चद्वेषाणिर्नताऽत्रचीत् ॥
 स्त्रियै मन्त्रः कुतोऽदेयः शुक्रस्य किमभूत्पुरा ॥ ८ ॥
 विस्तरेणाखिलं स्वामिन्कृपया कथयस्व मे ॥
 इत्युक्त्वा करुणं साध्वी पदलगाऽभवद्गुरोः ॥ ९ ॥
 श्रीगुरुः प्राह तां साध्वि शृणु पूर्वकथामिमाम् ॥
 पुरा सुरासुराणां हि समभूत्तुमुंलो रणः ॥ १० ॥
 दैत्यसैन्यं हतं देवैः शुक्रोऽपि तदजीवयत् ॥
 उत्थाप्य तन्मृतमपि भूयो युद्धाय चैरयत् ॥ ११ ॥

मे मन्त्रमुपादिश । श्रीगुरुः प्राह । स्त्रीणां पतिसेवैव साधने । मन्त्रो न देवः
 ॥ १-७ ॥ उपदेशे शुक्रन्येव दातुर्मन्त्रो हीयते । सा प्राह । श्रीगुरो,
 स्त्रियै मन्त्रः कुतो न देयः । शुक्रस्य किं जातं तसर्ष कृपया यदेति
 पदलगाऽभूत् । श्रीगुरुः प्राह पूर्वकथां शृणु । पुरा देवदैत्यानां युद्धमभूत् ।
 तत्र हतं दैत्यसैन्यं शुक्रः सर्वाण्यन्या जीवयित्वा युद्धाय पुनः पुनः

क्रुद्धो वक्रेण कञ्ची तदहञ्छुक्रस्त्वजीवयत् ॥
सद्यो यात्यासुरं सैन्यं देवसैन्यवधाय तत् ॥ १२ ॥

एवं सत्येफदिवसे कैलासं प्राप्य देवराट् ॥
शुक्रमन्त्रप्रभावादि सर्वं प्राह शिवाय सः ॥ १३ ॥

ईश्वरः क्रुपितः प्राह नन्दिनं गच्छ सत्वरम् ॥
नन्दिकेश्वर वक्रेण धृत्वा शुक्रं समानय ॥ १४ ॥

इति स्वामिवचः श्रुत्वा धावन्नात्वा स नन्दिकः ॥
शुक्राचार्यं ध्याननिष्ठं दृष्ट्वाऽप्यास्येनं चाददे ॥ १५ ॥

गृहीत्वा तं शिवं प्राप चक्रुः कोलाहलं द्विषः ॥
अगस्त्योऽन्विमिवाचार्यं शिवोऽभक्षदिवीतरे ॥ १६ ॥

दिनानि कतिचिच्छुक्रः शिवस्य जठरे स्थितः ॥
ईशा ॥ विस्मृतो देवान्मूत्रद्वारा विनिर्गतः ॥ १७ ॥

प्रेरयत् । एकदिने इंद्रः शिवमेत्य सर्वमाह । क्रुपितः शिवो नन्दिनं प्राह ।
शुक्रं मुखे धृत्वा शीघ्रमानयेति । तथेति स नन्दी गत्वा ध्याननिष्ठं शुक्रं
धृत्वा शिवाय ददौ । दैत्यकुले आकान्तोऽभूत् । शिवः शुक्रमभक्षयत्
॥ ८-१५ ॥ स शिवोदरे फञ्जित्काष्ठं स्थित्वा शिवेन विस्मृतो मूत्रद्वारा
वर्हिगतः । पूर्य स भार्गवः सन् शिवशुक्रसम्पर्काच्छुक्र इति ख्यातो भूत्वा

पूर्वं सन्मार्गवः सोऽस्य शुक्रसम्पर्कतोऽभवत् ॥
 लोके शुक्र इति ख्यातो भूयो दैत्यानजीवयत् ॥ १८ ॥
 इन्द्रो विचारयामास समाहूय पुरोहितम् ॥
 बृहस्पते दैत्यगुरुर्जीवयत्यसुरान्कविः ॥ १९ ॥
 यत्नाद्भिन्नं कुरुष्वस्य त्वं विवेकी पुरोहितः ॥
 ततो बुद्धिविवेकाच्चमधिकोऽसि बृहस्पते ॥ २० ॥
 पश्य दैतेयमाग्यं यच्छुक्रो हितकरो गुरुः ॥
 उत्थापयत्यपि मृतान्बुद्ध्यापायान्ति ते पुनः ॥ २१ ॥
 तथा त्वं न करोष्यस्मानुपेक्षसि कथं गुरो ॥
 ख्यातो भवान्देवगुरुर्बुद्ध्या शीघ्रं विचारय ॥ २२ ॥
 पूज्यः समस्तदेवानां त्वं करोषि कृपां यदि ॥
 शुक्रस्य किन्तु वैशिष्ट्यं भवता स समो न हि ॥ २३ ॥
 इति नानाप्रकारेण स इन्द्रो देवनायकः ॥
 तुष्ट्वोपचारैरानर्चं तं तुतोप स गीष्पतिः ॥ २४ ॥

दैत्यानेत्य मृतानपि ताञ्जीवयामास । इन्द्रो विचार्य बृहस्पतिमाह ।
 दैत्यगुरुर्दैत्याञ्जीवयति तत्र विन्नं कुरु । त्वं ततोऽपि विवेकी । दैत्यमाग्यं
 पश्य । मृतानपि जीवयित्वा तद्गुरुर्बुद्ध्या तान्प्रेष्यति । त्वं तथा न करोषि ।
 न उपेक्षसे किं । त्वं बुद्ध्या ख्यातोऽस्यतः शीघ्रं विचारय । पूज्यस्त्वं
 कृपां करोषि चेच्छुक्रस्य किं वैशिष्ट्यं स त्वत्समो नेति तुष्ट्वाऽपूजयत् । स

उपायं कथयामीन्द्र मन्त्रसत्त्वहरं परम् ॥
तस्य पट्कर्णगे मन्त्रे सामर्थ्यं नाशमेप्यति ॥ २५ ॥

कथित्तत्सन्निधौ धूर्तः प्रेषणीयः प्रयत्नतः ॥
विद्यार्थिरूपधृक्तेन मन्त्रविभो भविष्यति ॥ २६ ॥

विद्यार्थित्वेन तनयः प्रेषणीयः कचो मम ॥
शहीप्यति स तन्मन्त्रं नात्र कार्या विचारणा ॥ २७ ॥

इत्युक्त्वा कचमाहूय तमुवाच बृहस्पतिः ॥
गच्छ विद्यार्थिरूपेण शुक्रं दैत्यगुरुं सुत ॥ २८ ॥

निन्दां कृत्वाऽपि नः कायवाह्मनोभिर्निषेव्यं तम् ॥
ततः सञ्जीवनीं विद्यां पुत्र साधय यत्नतः ॥ २९ ॥

इति विज्ञापितः पुत्र इन्द्राद्यैरनुमोदितः ॥
विद्यार्थी सन्कचः प्राप्तः शुक्राचार्यं महामतिः ॥ ३० ॥

शुभ्र आह । हे इन्द्र, शृणुष्यायं । पट्कर्णगे मन्त्रे मन्त्रसत्त्वं नश्यति ॥ १६-२९ ॥
कथित् घृतौ विद्यार्थी यत्नातोपणीयस्ततो विभो भविष्यति । मत्सुतः
कचस्तथैव प्रेषणीयः । स मन्त्रसत्त्वं हरिष्यति न संशय इत्युक्त्वा कच-
माहूयाह । त्वं विद्यार्थिरूपेण शुक्रं गत्वाऽस्मन्निन्दां कृत्वा तं वाह्मनः-
कार्यनिषेव्य ततः सञ्जीवनीं विद्यां स्वर्वाकुर्वित्याश्रितः इन्द्रायनुमोदितः स
कचो विद्यार्थी शुक्रमेत्य सायाज्ञं नत्वा करुणामग्रे स्थितः शुक्रस्तगाह ।

कविं प्रणम्य साष्टाङ्गं करुणं चाग्रतः स्थितः ॥
तदा पप्रच्छ तं शुकः कस्त्वमस्यागतः कुतः ॥ ३१ ॥

स प्राह द्विजपुत्रोऽहं कीर्तिस्ते वितता श्रुता ॥
विद्यार्थित्वेनैव यवत्सेवनार्थं यमागमः ॥ ३२ ॥

भवच्चरणसेवार्थं निश्चयेनागतोऽस्म्यहम् ॥
मक्तचिन्तामणिस्त्वं वा अनाथपरिपालकः ॥ ३३ ॥

इत्याह करुणं वाक्यं विनयावनतः कचः ॥
तत्र स्थिता शुकसुता प्रणता तातमब्रवीत् ॥ ३४ ॥

देवयानी प्राह शुकं ब्राह्मणो मात्ययं शुभः ॥
विद्यां दातुमर्हं तात शिष्यत्वेनोस्रीकुरु ॥ ३५ ॥

सुन्दरः स कचो माति स्मरविस्मरणास्पदः ॥
भूयान्मे पतिरित्येवं देवयानी व्यचिन्तयत् ॥ ३६ ॥

कस्त्वं कुत आगतोऽसीति । तत्र आह द्विजपुत्रोऽहं ते कीर्तिं श्रुत्वा
विद्यार्थित्वेन सेवार्थमागतोऽस्मि । मक्तचिन्तामणिस्त्वं अनाथपरिपालको भवान्
॥ ३१-३३ ॥ एवं करुणं वदन्तं दृष्ट्वा शुकपुत्री देवयानी तात नत्वाऽऽह
॥ ३४ ॥ शुभोऽयं त्रिपोऽमुं शिष्यत्वेन स्वीकुर्यिति ॥ ३५ ॥ स्मरोप-
मोऽयं मे पतिर्भवत्विति मनसा निश्चिन्य पितरं प्रार्थयत् । सोऽपि पुत्रीवा-

इति सञ्चिन्त्य पितरं प्रार्थयामास सा सुता ॥
तद्वात्सल्यात्स शुक्रोऽपि शिष्यं तं स्वीचकार सः ॥३७॥

विद्याभ्यासे प्रवृत्तं तं घूर्तं मत्वाऽथ दानवाः ॥
ऊचुः कपटवेपोऽयं देवपक्षी समागतः ॥ ३८ ॥

विद्यामभ्यस्य देवेभ्यः शंसिष्यति ततो हि नः ॥
भङ्गो भविष्यति ततो यत्नः कार्योऽत्र नो महान् ॥३९॥

ततः कदाचित्स कचः समिदर्यं वनं गतः ॥
दैत्या अपि सहायार्थमनुजग्मुः कुबुद्धयः ॥ ४० ॥

कचेन सह ते गत्वा दैत्या जग्मुः कचं वने ॥
ततः समिध आदाय स्वयं दैत्या गृहान्ययुः ॥ ४१ ॥

शुक्राचार्यस्य तनया देवयानी तदा प्रियम् ॥
अनवेक्ष्याह जनकं नाद्यापि प्रिय आगतः ॥ ४२ ॥

यावन्नायास्यति कचस्तावद्भोक्ष्यामि नैव च ॥
इति तस्या वचः श्रुत्वा चिन्तयामास मार्गवः ॥ ४३ ॥

सत्यात्तं स्वीचकार । दैत्यास्तं घूर्तं मत्वा कपटी देवपक्षी विद्यामभ्यस्यार्थं देवान्बक्तिं चेश्रो हानिरतोऽस्य नाशे यत्नः कार्य इति विचार्य कदाचित्स-
मिधार्थं वनं गतं कचमनुगम्य ते कचं हत्वा समिध आदाय गृहमागताः-
देवयानी शुक्रमाह । कुतः कचोऽपि नागतः । तं विना न भोक्ष्य इति

कचो वने मृत इति ज्ञात्वा ध्यानेन भार्गवः ॥
मन्त्रेण जीवयित्वा तमानयामास सत्वरम् ॥ ४४ ॥

ततो बहुतिथे काले दैत्या द्वेषसमन्विताः ॥
कचं वनङ्गतं मूयो निहन्युर्दुष्टयुद्धयः ॥ ४५ ॥

जीवयिष्यति सं मूय इति मीत्यैव तद्वपुः ॥
चूर्णाकृत्वा दश दिशो दैत्याः क्षिप्वा ययुर्गृहान् ॥ ४६ ॥

अस्तं गतस्ततः सूर्यो देवयानी न वीक्ष्य तम् ॥
पितरं प्राह कस्मान्मे भ्रियोऽद्यापि न चागतः ॥ ४७ ॥

कचो मम प्राणसखस्तन्म्रानयसि चेत्पितः ॥
विपं पित्रेयं तद्वषत्रं ततो दर्शय मे पितः ॥ ४८ ॥

कन्यावात्सल्ययुक्तोऽथ शुक्रो ध्यानेन वीक्ष्य तम् ॥
हतं छिन्नं च विज्ञाय जजाप मनुष्टुतमम् ॥ ४९ ॥

अहो मन्त्रस्य भ्रामर्ष्यात्प्राप्तो जीवन्कचो गृहम् ॥
देवयानी तुतोपार्मुमालिङ्ग्यापि पिता तथा ॥ ५० ॥

शुक्रा ॥ ४३ ॥ शुक्रस्तं मृतं ज्ञात्वा मन्त्रेण जीवयित्वाऽऽनयत् । पुनर्द्विषी
दैत्याः कालान्तरे वनं गतं कचमनु गत्वा दृषियां सं हत्वा पुनर्जीवयिष्य-
तीति भिया तदेहं चूर्णाकृत्य दिक्षु क्षिप्त्वा गृहान् ययुः । सूर्येऽस्तं गते
देवयानी पितरमाह । प्राणसखोऽद्यापि नागतः । शुक्रस्तथाविधमपि त्

पुनर्विचारयामासुर्देत्याः किं कार्यमद्य नः ॥
इतं स जीवयत्येनं कन्यास्नेहात्पुनर्गुरुः ॥ ५१ ॥

कर्तव्योऽयम्युपायोऽद्य श्व एवैकादशीदिने ॥
हुत्वाऽस्य भस्म गुरवे देवं पानेन संयुतम् ॥ ५२ ॥

निधित्यैवं ततोऽन्येद्युरेकादश्यां कचं बहिः ॥
नीत्वा हत्वा च हुत्वाऽस्य जगृहुर्भस्म यत्ततः ॥ ५३ ॥

मिश्रीकृत्य तु तद्भस्म पानेन सह दानवाः ॥
विश्वासेन तु शुक्राय ददुस्ते उत्पपौ कविः ॥ ५४ ॥

अदृष्ट्वा तं पुनर्देवयानी पितरमत्रर्वात् ॥
रुदती सुदती कास्ते सखा मम सुखाकरः ॥ ५५ ॥

तदा ध्यानेन शुक्रोऽपि प्रेक्षन्पि न दृष्टवान् ॥
खिन्नाऽभूद्देवयानी सा तन्मोहात्सोऽपि दुःखितः ५६

विचार्य सर्वतोऽदृष्ट्वा ततः स्वोदरगं कचम् ॥
दृष्ट्वा सन्दिग्धचित्तोऽभूत्कविः किं कार्यमद्य मे ५७

ज्ञात्वा जीवयित्वाऽऽनयत् । पुनर्देव्यास्तं हत्वा हुत्वा च तद्भस्म पानेन सह शुक्राय ददुः ॥ ४४ ५३ ॥ कचमदृष्ट्वा कन्याऽऽह । क प्रियः । तं नानयसि चेद्विषं पिवेयम् । शुक्रो ध्यानेनेतस्ततस्तमदृष्ट्वा ज्ञानदृष्ट्या स्वोदरगतं ज्ञात्वाऽऽह । दैत्यैर्मन्त्रुर्भूः क्षिप्तः । किं तेन प्रयोजनं । तदानयनान्मे

पुत्रीं शुक्र उवाचायि कचो मदुरं गतः ॥

दत्तैः क्षिप्तः स मत्कुक्षौ ततो निष्कास्यते कथम् ५८

तस्य निर्गमनान्मृत्युर्ममापि च भविष्यति ॥

वद कल्याणि मे पुत्रि तेन किं ते प्रयोजनम् ॥ ५९ ॥

देवयानी कवि ग्राह मम कामोऽयमीदृशः ॥

पत्नी स्यामप्युमौ नित्यं स्थास्यावो निकटे तव ॥ ६० ॥

- मत्पतिः स भवत्वेवं संकल्पो मम चेत्पितः ॥

नानधिष्यसि तं प्राणांस्तपस्यामीह तवाग्रतः ॥ ६१ ॥

इति श्रुत्वा स सन्दिग्धः शुक्रः कन्यामबोधयत् ॥

तत्प्राणान्मरिष्येऽहं पुत्रि दाता पिता तव ॥ ६२ ॥

पुत्री ग्राह समस्तांस्त्वं जीवधिष्यस्यहो पुनः ॥

प्राणा यास्यन्ति ते त्वत्र चित्रमेतद्विमात्रि मे ॥ ६३ ॥

शुक्रोऽवदत्सुतां पुत्रि मत्तो नान्योऽत्र कश्चन ॥

सस्त्रीवनोभिमां वेत्सि को मामुत्पापयिष्यति ॥ ६४ ॥

मृत्युर्मयेन् । पुत्री आह । तत्पत्नी भूत्वा त्वन्निकटे तेन सह स्थास्येऽयं ।
मे संकल्पो मृषा चेन्मरिष्ये । सन्दिग्धः शुक्र आह । तदानयनान्मे मरणम् ।
पुत्री आह । सर्वप्राणदाता त्वं कथं मरिष्यसि ॥ ५८-६३ ॥ शुक्र आह ।

मन्त्रो वाच्यो न कस्यापि कस्यचिन्चेद्यदा स च ॥
भवेत्पट्टकर्णगोऽसारः कचान्मेऽपि मृतिर्भवेत् ॥ ६५ ॥

तदश्रुत्वा पुनः कन्या धृत्वा पितृपदेऽब्रवीत् ॥
बद्धहस्ता वत्सल मे ताव मन्त्रमुपादिश ॥ ६६ ॥

ततः क्वं जीवय भो मृत्युस्ते चेद्भविष्यति ॥
जीवयिष्यामि मन्त्रेण त्वामित्थं तत्पदे दधौ ॥ ६७ ॥

शुकः प्राह स्त्रियै मन्त्रो न देयः पुत्रि सर्वथा ॥
शास्त्रेण दोषाः कथिताः स्त्रीभ्यो मन्त्रप्रदानतः ॥ ६८ ॥

पतिभक्तिः स्त्रिया धर्मो मन्त्रो देयो न योपितः ॥
मन्त्रदानादात्मन्त्रसत्त्वं द्राह्मनाशमेष्यति ॥ ६९ ॥

देवयानी क्विं प्राह सुखेनैव जपं कुरु ॥
प्राणांस्त्यक्ष्याम्यहमिति प्रोक्त्वा सा मूर्च्छिताऽपतत् ७०

उत्थाप्यालिंग्य च सुतां क्विर्दुहितृवत्सलः ॥
तां मा भीरिति चाश्वास्य ददौ सञ्जीवनीमनुम् ॥ ७१ ॥

सञ्जीवनीं मत्तोऽन्यो न वेद । मन्त्रोऽन्यस्मै न देयः । पट्टकर्णगो मन्त्रोऽसारो
भवेत् । ततः क्वचार्थं मे मृत्युः । कन्याऽऽह । मे मन्त्रं देहीति शुकं जगौ ।
स्त्रीणां पतिसेवा । मन्त्रो न देयः । दाने चानेकदोषा दातृमन्त्रहानिश्च ।
सर्हि त्वं सुखेन मन्त्रजपं कुर्वहं मरिष्ये इति कन्या मूर्च्छिताऽपतत् ।

शुश्राव जीवितो दैवात्कचः कुक्षिगतोऽपि तम् ॥
पद्मकर्णगोऽभवन्मन्त्रोऽथ कचार्थं पिताऽजयत् ॥ ७२ ॥

शुक्रोदरं विदार्याशु निर्गतः स कचस्तदा ॥
शुक्रो ममार तं देवयानी मन्त्रादजीवयत् ॥ ७३ ॥

त्रिवारं तन्मनुं श्रुत्वा मेधावी स दधार तम् ॥
भृशं स मनसा तुष्टः कार्यं सिद्धमिति द्विजः ॥ ७४ ॥

ततः कचः कविं नत्वा बद्धपाणिर्जगाद तम् ॥
घातयन्त्यसुरा द्वेषादत्त आज्ञापयस्व माम् ॥ ७५ ॥

विद्या लब्धा प्रसादात्ते पूर्णाः सर्वे मनोरथाः ॥
कृपया तेऽभवं पूर्णं इत्युक्त्वा तत्पदे दधौ ॥ ७६ ॥

प्रहृष्टोऽपि कविर्गेहं प्रयाहीत्यादिदेशं तम् ॥
तद्वासोञ्जलमादाय कन्योचे मत्पतिर्भव ॥ ७७ ॥

कन्यावत्सलः शुक्रस्तामुत्थाप्यालिङ्ग्य मा भीरित्याश्वास्य मन्त्रं ददौ । ततः
कचार्थं जजाप । स शुक्रतुष्टिं विदार्य निर्गतः ॥ ६४-७३ ॥ ततो मृतं
शुक्रं देवयानी जीवयामास । मेधावी कचत्रिः श्रुत्वा जग्राह । स्वकार्यं
सिद्धमिति तुष्टः शुक्रं नत्वाऽऽह ॥ ७४-७६ ॥ दैत्या द्वेषान्मां घ्नन्ति, मे
विद्या लब्धा, ते कृपया कामाः पूर्णा इति पदे दधौ । हृष्टः शुक्रो गृहं
गच्छत्यादिशत् । तद्बलं भृत्वा देवयानी आह । मे पतिर्भव । त्रिवारं

त्रिहृतस्त्वं तु दनुजै रक्षिता मे तवासवः ॥
 विद्या प्रदापिता पित्रा ततो मांऽवश्यमुद्रह ॥ ७८ ॥
 कच ऊचे भगिन्येव गुरुपुत्री तु बालिके ॥
 मत्प्राणरक्षणान्माता त्वमेव मम सुव्रते ॥ ७९ ॥
 दोषं मयि त्वद्गुहाहादपयः स्थापयन्त्यहो ॥
 भगिनी जननी त्वं मेऽपराधान्छन्तुमर्हसि ॥ ८० ॥
 देवयानी प्रकृपिता शपं दास्यत्युवाच तम् ॥
 विद्याश्रमो वृथा तेऽस्तु त्वं सर्वं विस्मर क्षणात् ॥ ८१ ॥
 मदन्तःकरणस्थाऽऽशा घातिता कूटचेर्तसा ॥
 विद्यालेशोऽपि ते माऽस्तु शपं मेऽमुं वृहाण रे ॥ ८२ ॥
 कच ऊचे वृथा शपो दत्तोऽतो भीरु ते करम् ॥
 हीनो ब्रह्मकुलादन्यो ब्रह्मीप्यति मदुक्तितः ॥ ८३ ॥
 ब्रह्मज्ञानी पिता तेऽपि विद्यां तेमृतजीवनीम् ॥
 उपादिशततो विद्या नाशमेव्यत्यतः परम् ॥ ८४ ॥

ते प्राणा रक्षिता विद्या च दापिता ॥ ७७-७८ ॥ कच आह । गुरुपुत्री
 स्वसा प्राणदानाच्च माताऽतस्ते विवाहादपयो मयि दोषारोपं कुरुः । हेऽम्ब,
 भगिनि, क्षमस्व । सा कुपिताऽऽह । वृथा ते विद्याश्रमः । सर्वं विस्मर । रे
 कूटचिच्च, मदाशा घातिताऽतो विशालेशोऽपि त्वयि माऽस्तु ॥ ७९-८२ ॥
 कच आह । मे वृथा शपो दत्तः । ब्रह्मकुलातिरिक्तस्त्वां वरिष्यति । पित्रा
 ते सध्वीवनी दत्ताऽतो नश्यतीति शप्त्वा गृहं गतः । देवा दृष्टाः । पदः

इति शस्त्रा ततः प्राप स्वगेहं स कचस्तदा ॥
 हृष्टा देवा ततो दैत्या इत ऊर्ध्वं न जीविताः ॥ ८५ ॥
 अपात्रयोजनाच्छुक्रमन्त्रो निःसारवां गतः ॥
 स्त्रियै मन्त्रस्ततः साध्वि नैव देयः प्रयत्नतः ॥ ८६ ॥
 स्त्रीणां तु पतिसेवैकधर्मां मन्त्रेण किं पुनः ॥
 अतो व्रतोपवासादि कार्यं शुर्वाज्ञया तथा ॥ ८७ ॥
 सावित्री श्रीगुरुं प्राह वाक्यं तेऽतीव मे मतम् ॥
 भवत्पदाब्जस्मृत्यर्थे व्रतमेकमुपादिश ॥ ८८ ॥
 भवद्वाक्यं प्रमाणं नौ न जाने त्वां विना परम् ॥
 त्वमेव मे व्रतं नाथ व्रतं त्वत्पादसेवनम् ॥ ८९ ॥
 अथापि त्वत्पदाम्भोजमक्तिदाढ्यार्थमेव मे ॥
 आज्ञां देहीति तत्पादौ धृत्वा प्राह कृपां कुरु ॥ ९० ॥
 तुष्टोऽय श्रीगुरुः प्राह व्रतं ते कथयाम्यहम् ॥
 सौभाग्यस्थैर्येदं तेऽपि पत्यु राजसुखप्रदम् ॥ ९१ ॥

कर्णगे मन्त्रेऽत ऊर्ध्वं दैत्या न जीविताः । अपात्रयोजनाच्छुक्रमन्त्रोऽ-
 सारोऽभूत् । ततः क्षाम्यो मन्त्रो न देयः । तासां पतिसेवा धर्मः । व्रतं
 च शुर्वाज्ञया कार्यम् । साध्वी आह । ते वाक्यं नः प्रमाणम् । भवत्पाद-
 सेना च मतम् । अथापि मक्तिदाढ्यार्थं कृपां कुर्विति पदे दधी । तुष्टो
 गुरुराह । ते सौभाग्यस्थैर्योय ने पत्यु राजसुखाय च व्रतं वक्ष्ये ॥ ८३-९१ ॥

दम्पती प्रोचतुः स्वामिन्प्रमाणं नौ भवद्वचः ॥
 भवान्यथाऽऽज्ञापयति करिष्यावस्तथैव हि ॥ ९२ ॥
 गुरुवाक्यं न यः कुर्यात्स घोरं नरकं व्रजेत् ॥
 तव वाक्यं प्रमाणं नावित्युक्त्वा दधतुः पदे ॥ ९३ ॥
 अथ श्रीगुरुनाथोऽसौ सुव्रतं विश्वतारकम् ॥
 कथयामास सन्तोषाद्दम्पतीभ्यां कृपाकरः ॥ ९४ ॥
 सिद्धोऽग्रवीत्कौतुकेन श्रीगुरुर्नामधारकम् ॥
 दम्पतीभ्यामतिप्रेम्णा बतमेतदुपादिशत् ॥ ९५ ॥
 श्रीगुरुर्दम्पती प्राह कथयिष्येऽत्र वां कथाम् ॥
 परच्छुर्कथयः पूर्वमितिहासं सुतं किल ॥ ९६ ॥
 हृतो मुनीश्वरानूचे तद्व्रतं कथयामि वाम् ॥
 नारीषामथवा पुंसां व्रतं परमपावनम् ॥ ९७ ॥
 स्वच्छन्दोऽनारतानन्दो निर्विकल्पो निरामयः ॥
 य ईश्वरस्तमर्चेद्यः स सर्वाभीष्टभाग्भवेत् ॥ ९८ ॥

दम्पती उचतुः । यदादिशसि तन्नः प्रमाणम् । यो गुह्यवाक्यं न भजेत्स
 नरकं व्रजेदिति पदे दधतुः । सिद्ध आह । हे नाथधारक, कृपान्विः
 श्रीगुरुः प्रेम्णा विश्वतारकं व्रतमाह । हे दम्पती, सूतेन कृपिष्यः कथितं
 वक्ष्ये । स्त्रीणां पुंसां वा पावनं व्रतम् । स्वच्छन्दं पूर्णानन्दं निरामयमीशं

विरक्तः कामयुक्तो वा विषयासक्त एव वा ॥

यो भक्त्या पूजयेद्दीशमीश्वरोऽस्मै प्रसीदति ॥ ९९ ॥

संसाराब्धिव समुत्तुं दम्येती योऽभिवाञ्छति ॥

स शिवव्रतमेतत्तु सोमवाराख्यमाचरेत् ॥ १०० ॥

एतेन परपरं द्रान्यास्यति श्रुतिशासनात् ॥

सकलाभीष्टसिद्धिः स्यादीश्वरार्चनतो नृणाम् ॥ १ ॥

सोमवाराभिधं पुण्यं व्रतानामुत्तमं व्रतम् ॥

ईश्वरार्चनरूपं यत्सकलाभीष्टसाधकम् ॥ २ ॥

उपोष्य नक्तं भुक्त्वा वा व्रती स विजितेन्द्रियः ॥

वैदिकाद्युक्तमार्गेण यथाविधि समाचरेत् ॥ ३ ॥

ब्रह्मचारी गृही वाऽन्यो नारी वाऽपि कुमारिका ॥

मर्तुर्हीनाऽपि विववा व्रतमेतत्समाचरेत् ॥ ४ ॥

यो भजेत्स सर्वैष्टमाह । विरक्तः कामुको वा यो भजेत्तस्मै शिवः प्रसी-
दति । भवाब्धिं तर्तुं सोमवाज्रतम् । एतेनाद्यु सर्वोभीष्टसिद्धिमोक्षश्च
॥ ९९-१०१ ॥ ईशार्चनरूपमिष्टदमेतद्ब्रतानामुत्तमं व्रतम् । चतुर्वर्णाश्रमाः
त्रियः कुमारी विधवाऽपि उपोष्य नक्तं भुक्त्वा बेन्द्रियाणि जित्वा विधिने-

अत्र वीं कथयिष्यामि यथाख्यानं पुरातनम् ॥
श्रोतव्यं भक्तियुक्तेन सावधानेन चेतसा ॥ ५ ॥

कथा स्कन्दपुराणोक्ता श्रवणादपि सिद्धिदा ॥
आर्यावर्ताभिधे देशे राजन्वति पुरा नृपः ॥ ६ ॥

चित्रवर्मा स धर्मात्मा पुण्यराशिः स्वधर्मकृत् ॥
रक्षको धार्मिकाणां यो योऽप्यधार्मिकशिक्षकः ॥ ७ ॥

पुण्यं तेनाखिलं श्रीर्णं जिताः सर्वेऽपि वैरिणः ॥
सम्पदोऽप्यखिला लम्बा ईदृशशूरः पराक्रमी ॥ ८ ॥

स चिरं सेवयामास धर्मपत्न्या समं शिवम् ॥
पुत्रार्थं दैवयोगेन जज्ञे तस्य तु पुत्रिका ॥ ९ ॥

रूपलक्षणसम्पन्ना सुन्दरी पार्वतीव सा ॥
लावण्यरञ्जिता यस्या अभाद्वा मास्करप्रेमा ॥ ११० ॥

दमाचरेत् । अत्रार्थे स्कन्दपुराणोक्तेतिहासं सावधानेन शृणु । आर्यावर्ते
धर्मात्माऽधार्मिकशिक्षकः, धार्मिकत्राता, चित्रवर्मा राजाऽभूत् । तेन पुण्यं
श्रीर्णम् । रिपवो जिताः सर्वसम्पदश्च लम्बाः । ॥ पराक्रमी पत्न्या सह
पुत्रार्थं शिवं भजे । दैवाद्रूपलावण्यसम्पन्ना मास्वती पुत्री जज्ञे ॥ ९-१० ॥

विज्ञातुं जातकं तस्या आहूता भृशृता तदा ॥
लघं दृष्ट्वा ज्योतिषिका अतीन्द्रियविदोऽवदन् ॥ ११ ॥

सुलक्षणा त्वियं कन्या सीमन्तिन्याख्यया भवेत् ॥
उमेव मङ्गलाख्येयं दमयन्तीव रूपिणी ॥ १२ ॥

मार्गीरथीव सत्कीर्तिर्लक्ष्मीरिव गुणान्विता ॥
प्राङ्गीयं देवमातेव सीतातुल्या पतिव्रता ॥ १३ ॥

कान्त्या च सूर्यसदृशी या शान्त्या चन्द्रमा इव ॥
पत्या दशसहस्राब्दं राज्यं चानुभविष्यति ॥ १४ ॥

एवं ते जातकज्ञास्तज्जातकं समुपादिशन् ॥
इष्टो राजा तदा तेभ्यो विप्रेभ्यश्च ददौ धनम् ॥ १५ ॥

सुखोपविष्टे सदासि कदाचिद्राजनि द्विजः ॥
निर्भयः कथिदाहेदं भो राजभववारय ॥ १६ ॥

मृष्टु मे वचनं कन्या त्वेयं सर्वलक्षणा ॥
अस्याधतुर्ददौ वपे वैधव्यं हि भविष्यति ॥ १७ ॥

सज्जातकं ज्ञातुमाहूता द्विजा ऊचुः । सीमन्तिनीनाम्नीयं सुलक्षणा,
गोरीव मङ्गला, दमयन्तीव रूपिणी, ॥ ११-१२ ॥ गङ्गेव सत्कीर्तिः,
थीरिव गुणादपाऽऽतिवत्याही, सीनेव सती, सूर्यवद्रास्त्री, चन्द्रवद्ग-
न्ताऽऽतुत्तं भर्त्रा सह राज्यमनुभविष्यति ॥ १३-१४ ॥ इति श्रुत्वा ह्यथे
राजा तेभ्यो धनं ददौ । कदाचिन्निर्मयो विप्रो राजानमाह । सुलक्षणाया
अपि ते पुत्र्याधतुर्ददौ वपे वैधव्यं भविष्यतीति श्रुत्वा राजा मुच्छितः ।

इति विप्रवचः श्रुत्वा स राजा मूर्च्छितोऽभवत् ॥
 प्राप्यापि चेतनां विप्रवाक्याच्चिन्तान्वितोऽभवत् १८
 विप्रस्तु निर्गतो दुःखं निवेद्याथ नृपो भृशम् ॥
 दुःखार्तः प्राह निखिलमीश्वराधीनमेव हि ॥ १९ ॥
 सीमन्तिनी सा वधुधे सीमन्तिन्युत्तमा क्रमात् ॥
 सप्ताब्दां वीक्ष्य राजाऽऽह कन्या देया कथं न्वियम् २०
 चतुर्दशेऽब्दे वैधव्यं द्विजेनास्याः प्रभापितम् ॥
 इति व्याकुलितौ जातौ राज्ञी राजा च सर्वदा ॥ २१ ॥
 चिक्रीड साऽङ्गणे कन्या धन्या मान्या सखीघृता ॥
 शुभ्राव भावि वैधव्यं द्विसप्ताब्दैर्द्विजेरितम् ॥ २२ ॥
 ततः साऽल्पवयस्काऽपि कन्याऽभूद्दुःखिता ॥
 कदाचिद्देवयोगेन काचित्प्राज्ञी गृहं गता ॥ २३ ॥
 याज्ञवल्क्यस्य पत्नी सा या मैत्रेयीति गीर्यते ॥
 गृहागतां पवित्रां तां नत्वा कन्या पदेऽग्रहीत् ॥ २४ ॥

विप्रः निर्गतः । प्रबुद्धो दुःखार्तो राजाऽऽह । सर्वमीश्वराधीनमिति ॥ १९-१९ ॥ ततः सप्ताब्दां सीमन्तिनीं वीक्ष्य राजाऽऽह । कथमियं देया । चतुर्दशेऽस्या वैधव्यमिति राज्ञी राजा च दुःखितौ । अङ्गणे क्रीडन्ती सीमन्तिनी तच्छ्रुत्वा साऽपि दुःखिताऽभूत् । तत एकदा गृहागतां याज्ञवल्क्यपत्नीं मैत्रेयीं नत्वा सीमन्तिन्याह । मातर्मां पाहि । सौभाग्यस्थै-

कन्या प्रणम्य साष्टाङ्गं सन्धाय करसम्पुटम् ॥

प्रणता ग्राह करुणं मातर्मां परिपालय ॥ २५ ॥

मत्सौभाग्यस्थैर्यकरमुपायं ब्रूहि रक्षणम् ॥

चञ्चलं मे मनो यस्मादतस्त्वां प्रार्थयेऽर्भयं ॥ २६ ॥

इति कन्यावचः श्रुत्वा ग्राह तां ब्रह्मवादिनीं ॥

शरणं ब्रज सोमं ते सौभाग्यं सुस्थिरं भवेत् ॥ २७ ॥

कन्या ग्राह कथं सोमः सेवनीयो वदस्विलम् ॥

व्रतं वाऽपि कथं काये वद त्वं जननी मम ॥ २८ ॥

ब्रह्मस्त्री सा पुनः ग्राह सोमवारव्रतं कुरु ॥

सोमवारेऽर्चय शिवं कृत्वोपोपणमादरात् ॥ २९ ॥

सम्पन्नयाविधिं स्नात्वा वसित्वा दिव्यमंशुकम् ॥

स्थिरीकृत्य मनो गौरीहरं भक्त्या समर्चय ॥ ३० ॥

पापक्षयोऽभिषेकेण साम्राज्यं पीठभूजनात् ॥

गन्धाक्षतैश्च पुष्पैश्च सौभाग्यं सौख्यमुत्तमम् ॥ ३१ ॥

योपायं ब्रूहि । मे मनः खिन्नमिति श्रुत्वा साऽऽह । सोमं शरणं याहि ।
सौभाग्यं स्थिरं भवेत् । कन्याऽऽह । मातस्तावकारं वद । मैत्रेय्याह ।
सोमवारे उपोष्य ॥ २०-२९ ॥ विधिवत् स्नात्वा सुवर्णं परिधाय भक्त्या
गौरीशं पूजय । अभिषेकात्पापनाशः, पीठार्चनात्साम्राज्यं, गन्धपुष्पार्प-

सौगन्ध्यं धूपदानेन सुकान्तिदीपदानतः ॥

मोगा नैवेद्यार्पणेन लक्ष्मीस्ताम्बूलदानतः ॥ ३२ ॥

चतुर्विधाः पुमर्थास्तु लभ्यन्ते नतिमात्रतः ॥

अष्टैश्वर्योपलब्धिश्च यन्मन्त्रजपतो मता ॥ ३३ ॥

कोशसम्पूर्णता होमात्स्तवात्सर्वसमृद्धयः ॥

वृत्तिः स्यात्सर्वदेवानां तदर्थं विप्रभोजनात् ॥ ३४ ॥

सोमवारव्रतं त्वेवं कन्यके त्वं समाचर ॥

श्लेशा नश्यन्ति दुरितं मयं चासं हरो हरेत् ॥ ३५ ॥

गौरीहरार्चनेनाशु सर्वपापक्षयो भवेत् ॥

सीमन्तिनीति चाकर्ण्य स्वीचकार व्रतं तवः ॥ ३६ ॥

सतः सा निर्गता प्राज्ञी चक्रे सीमन्तिनी व्रतम् ॥

वदद्दृष्ट्वा तत्पिता हृष्टः सोद्गाहोर्हाऽभवत्सुता ॥ ३७ ॥

शास्त्रीभाष्यं मुख्यं च । धूपात्सौगन्ध्यं, दीपदानात्सुकान्तिः । नैवेद्यदानाद्मोगाः, ताम्बूलदानाद्लक्ष्मीर्नत्वा चतुर्विधपुमर्थाः, जपादष्टैश्वर्यमितिः, होमात्कोशापूर्तिः, स्तुत्या समृद्धिः, विप्रभोजनात्सर्वदेववृत्तिः, एवं सोमवारव्रतात्पापश्लेशभयनाशः । प्रातमपि मयं नश्येदित्युक्त्वा सा गता । अन्त्या व्रतं धके । वदद्दृष्ट्वा हृष्टः पिता प्राह । यः प्राक्तनं सद्गुण्यतीत्यं

राजाऽवदद्विवाहोऽस्याः कार्यः काले यथाविधि ॥
यथाऽस्याः प्राक्तनं भावि तथा मवतु निश्चितम् ॥ ३८ ॥

मन्त्रिणं प्रेषयित्वा स धरं राष्ट्रान्तराद्दरम् ॥
नलगोत्रमधं त्विन्द्रसेनपुत्रं समानयत् ॥ ३९ ॥

वराय चन्द्रकान्ताय तां चन्द्राङ्गदवर्मणे ॥
वैवाहिकेन विधिना ददौ राजा महोरसवैः ॥ ४० ॥

भूमण्डलस्था भूपाला विवाहं समुपागताः ॥
सर्वे मम्मामिता राज्ञा दानमानादिना तदा ॥ ४१ ॥

नानालङ्कारमयुक्तं पारिवर्हं वराय राष्ट्र ॥
ददौ दासादि च धनं ब्राह्मणेभ्यो मुदा बहु ॥ ४२ ॥

सर्वान्प्रस्थापयामास तं तु जामातरं नृपः ॥
लोहेन स्थापयामास गृहे दुहितृवत्सलः ॥ ४३ ॥

विवाहार्हा देयेति विचार्य ॥ ३०-३८ ॥ मन्त्रिणं प्रेषयित्वा नलगोत्रजेन्द्र-
सेनपुत्रं चारुं चन्द्राङ्गदमानीय तस्मै विधिना महोरसवेन सीमन्तिर्नी-
ददौ ॥ ३९-४० ॥ तदोद्गाहार्थं प्राप्ता भूया दानमानादिना सत्कृतार्हा-
द्विजाश्च धनादिना । नानालङ्कारयुक्तपारिवर्हं दासद्विजासांश्च धराशदात्
॥ ४१-४२ ॥ दुहितृवत्सलो राजा सर्वान्प्रस्थाप्य जामातरं गृहे स्थापयाम-

भार्यालिहात्स्थितः सोऽपि जामाता श्वशुरालये ॥
निर्ययौ राजपुत्रः स बलक्रीडार्थमेकदा ॥ ४४ ॥

कालिन्दीं स नदीं गत्वा राजपुत्रोऽपि सानुगः ॥
उभयत्र तटे तस्य चतुरङ्गं बलं स्थितम् ॥ ४५ ॥

राजा यमभगिन्दुषु तरन्हर्षादितस्ततः ॥
जल्हादान्येऽपि च तथा प्रवाहे सुमनोहरे ॥ ४६ ॥

स मध्येयमुनं देवात्तरन्ममोऽभवत्तदा ॥
हाहाकारं विधायाह जनो वा उदरोद्धर ॥ ४७ ॥

भृत्याः सैन्यं च सकलं नाविकाथोदकान्तरे ॥
सर्वेऽप्यन्वेपयामासुर्निमज्ज्योन्मज्ज्य नोऽलमन् ॥ ४८ ॥

घावन्तश्चित्रवर्माणमेत्योश्चुर्दुःखपीडिताः ॥
जामाता ते जले मग्नः सोऽन्विष्टोऽपि न दृश्यते ॥ ४९ ॥

मात । स च भायप्रिण्णा तत्र स्थितः । एकदा क्रीडार्थं यमुनां गत्यो-
गपतीरस्थे चतुरङ्गरैर्न्ये पश्यति सति हर्षाज्जले तरन्धन्द्राद्गदोऽगाधे
हृदे निमाः । उदरोद्धरेति सर्वे हाहाकारं चतुः ॥ ४३-४७ ॥ तत्रान्विष्य
नालमन् । भृत्याः शीघ्रमेत्य तच्चित्रवर्माणमृचुः । कालिन्दीं सन्ममोऽ-

स कालिन्ध्यां तरन्मग्नो ऋदोऽगाघजले क्षणात् ॥
 सवृन्निमग्नो भूयो नो दृष्टोऽस्माभिर्गवेपितः ॥ ५० ॥
 इति दूतवचः श्रुत्वा स राजा मूर्च्छितोऽपसत् ॥
 कन्या श्रवणमात्रेण प्राणांस्त्यक्तुं समुद्यता ॥ ५१ ॥
 स राजा सान्त्वयन्पुत्रीं कालिन्दीं सत्वरं ययौ ॥
 राजपत्नी समं पुत्र्या शोकार्ताऽपि नदीं गता ॥ ५२ ॥
 सीमन्तिनी सा शोचन्ती ग्राह देव पुरान्तक ॥
 शरणं त्वां प्रपन्नार्थं मरणं किं ददासि मे ॥ ५३ ॥
 चतुर्दशेऽन्द्रे वैधव्यं ज्ञात्वा त्वां शरणं गता ॥
 वृथा ते पूजनं जातं सोमवारे मया कृतम् ॥ ५४ ॥
 दानं ते ध्रुवमश्रावि ततस्त्वां शरणं गता ॥
 उपेक्षसे कुतो नेयमपकीर्तिर्हि ते हर ॥ ५५ ॥

न्विष्टोऽपि भूयः कापि न दृष्ट इति । इति श्रुत्वा राजा मूर्च्छितः कन्या च
 प्राणांस्त्यक्तुमुद्यता । तां निवार्य तया पत्न्या च सह यमुनां प्राप । सीमन्तिनी
 प्राह । ॥ देव पुरान्तक, चतुर्दशेऽन्द्रे वैधव्यं ज्ञात्वाऽपि शरणागतां मां
 न रक्षसि तेऽर्चनं कृत्वा किम् । ते दानं ध्रुवं श्रुत्वा शरणागतां मामुपेक्षसे

स्मृत्वा गुर्वी याज्ञवल्क्यपत्नीं प्राह शुचाऽर्दिता ॥

॥ अहो व्रतं मे कथितं सौभाग्यस्थैर्यदं त्विदम् ॥ ५६ ॥

तद्वाक्यं शिरसा धृत्वा भवानीशो मयाऽर्चितः ॥

॥ कथं कृता ममोपेक्षा त्वया शिव शिव प्रभो ॥ ५७ ॥

सीमन्तिनी विलप्यैवं मर्तुं कृतमतिस्तदा ॥

॥ शोकेन महता युक्ता नदीनिकटमागता ॥ ५८ ॥

तथाविधां पिता दृष्ट्वा धावंस्तां घर्तुमागतः ॥

वात्सल्येन समालिङ्ग्य दुःखितोऽभृद्भृशं वृषः ॥ ५९ ॥

पुरोहिता मन्त्रिणश्च सैन्यं चापि सुदुःखितम् ॥

अन्वेष्टुमाह्वयामास नाविकान्लोकपालकः ॥ ६० ॥

॥ नदीन्हृदानि सर्वाणि ते विविच्यापि नामुषन् ॥

ततोऽतीव शुशोचार्ता बाला राज्ञाऽपि बोधिता ॥ ६१ ॥

भृत्या राजकुमारस्य शोकेन महताऽऽवृताः ॥

इन्द्रसेनाय तत्पित्रे कथयामासुरर्दिताः ॥ ६२ ॥

ते नेयमपकीर्तिः । मतेन ते सौभाग्यस्थैर्यमिति मैत्रेयीवाक्यं शिरसा धृत्वा
तेऽर्चनं कृतम् । हे हरे, कथमुपेक्षसे ॥ ५८-५७ ॥ एवं विलप्य मर्तुं
नदीं प्रविष्टा । राजा शीघ्रं तां धृत्वा वात्सल्येनालिङ्ग्य दुःखितः । मन्त्रि-
पुरोहिताः सैन्यं च दुःखितम् । सर्वनदीहृदा अन्विष्टा अपि पतिर्न-प्राप्त
इति सीमन्तिनी बोधिताऽपि शुशोच । राजमृत्या गलेन्द्रसेनाय तद्व्युः ।

इन्द्रसेनोऽपि तच्छ्रुत्वा शोकं कृत्वा भृशं ततः ॥

महिष्या सममागत्य निमग्नो यत्र चात्मजः ॥ ६३ ॥

विलेपतुर्मृशं तत्र भीलितौ तावुमाश्रयि ॥

हा हा कुमारेति शिर उरस्ताडनपूर्वकम् ॥ ६४ ॥

हा पुत्र हा गुणनिधे इति राज्ञी शुशोच सा ॥

सैन्यं मन्त्री नागराश्च सर्वेऽपि भृशदुःखिताः ॥ ६५ ॥

ए गतोऽसि प्राणनाथ इति सीमन्तिनी तदा ॥

पतिता तान्विलोक्यान्ये दुःखिताः श्वशुरादयः ॥ ६६ ॥

सीमन्तिन्याह पितरं किं वृथा जीवितेन मे ॥

किमैश्वर्येण राज्येन कुर्वेऽनुगमनं खलु ॥ ६७ ॥

अथापृच्छन्नृपो विप्रा यदिच्छति सुता तु तद् ॥

विप्रा ऊचुर्धवशवं विनाऽनुगमनं कथम् ॥ ६८ ॥

स सर्वाङ्कः शोकार्तस्तत्रागतः । हा हा कुमारेति शिरस्ताडनपूर्वकं शुशोच । हा पुत्र गुणनिधे इति राज्ञी शुशोच । नागरा मन्त्री सैन्यं सर्वं दुःखितम् । हा प्राणनाथ, ए गतोऽसीति पतिता सीमन्तिनी दृष्ट्वा सर्वे दुःखिताः ॥ ६८-६६ ॥ सीमन्तिनी आह । किं वृथा जीवितेन राज्यै-

१ इदमिद्रेणवाप्तम् २ दूराद्गृहे षडितिः.

श्वसन्त्वेप्य कालिन्ध्यां ततः पृष्टं समाचर ॥
 स ग्राह लभ्यते नैव तत्किं कार्यमतः परम् ॥ ६९ ॥
 द्विजा ऊचुर्न तावद्धि कार्यं निश्चीयते न हि ॥
 जीवितो वा मृतो वेति पुत्रीमाश्वासयन्नृपः ॥ ७० ॥
 पुरोहिता मन्त्रिणश्च दुःखिताः प्राह तौ नृपौ ॥
 भाव्यं त्वपरिहार्यं हि विधिलेखो न चान्यथा ॥ ७१ ॥
 नान्यथा क्रियते भावि देवैरपि ततो मृषा ॥
 दुःखमेतदतो भूपौ गच्छतं स्वपुरं किल ॥ ७२ ॥
 ततो गतायुमौ भूपाबिन्द्रसेनोऽतिदुःखितः ॥
 बहुधा बोधितोऽपि ज्ञैर्न विसस्मार तां शुचम् ॥ ७३ ॥
 सर्वं राज्यादि सन्त्यज्य पुत्रशोकार्दितोऽवसत् ॥
 आक्रान्तं तत्पुरं तस्य दायदैः क्रूरमानसैः ॥ ७४ ॥
 कारायां स्थापयामासुर्महिष्या सह तं नृपम् ॥
 उपेक्ष्य सर्वभोगांस्तौ पुत्रशोकेन दुःखितौ ॥ ७५ ॥

श्वस्येण चानुगमनं कुर्वे । राजा तद्विप्रेभ्यो न्यवेदयत् । विप्रा ऊचुः । हा
 विना नालुगमनं । मृतो वा नवेति न निश्चीयते । यावच्छत्रो न लभ्येत
 तावन्न कार्यमिति श्रुत्वा राजा पुत्रीमाश्वासयत् । भाव्यमपरिहार्यं । विधिलेखं
 नान्यथा क्रियते देवैरपीतो मृषा दुःखम् । स्वपुरं प्रति यातेति पुरोहिता-
 दिभिर्बोधितो राजानो स्वपुरं गतो ॥ ६७-७२ ॥ बोधितोऽपीन्द्रसेनो
 दुःखं न विसस्मार । राज्यं त्यक्त्वा शोकार्तोऽमृदायादैस्तत्पुरमाक्रम्योपेक्षि
 तसर्वमुखं सखीकं तं कारायां स्थापयामासुः ॥ ७३-७५ ॥ चित्रवर्गा

पुत्रीं ररक्ष यत्नेन चित्रवर्मां नृपो गृहे ॥
लोकनिन्दापनुत्यै सा प्राणांस्त्यक्तुं समृद्धता ॥ ७६ ॥

तामाश्रास्यात्रवीद्राजा पुत्रो बाले कुले न मे ॥
एका पुत्रीं त्वमस्माकं पुत्रवत्त्वाञ्जुपालये ॥ ७७ ॥

लोका निन्दन्तु वैश्व्याचारः आत्नाद्यते कथम् ॥
वैश्व्याचरणं बाले वर्षेर्जातिं समाचर ॥ ७८ ॥

इति तातवचः श्रुत्वा दुःखिता माऽवदच्छिव ॥
हा देव शूलपाणे मां कथमेषमृषेक्षसे ॥ ७९ ॥

इति शोकादिता माऽपि नियमेनाचरद्ब्रतम् ॥
उपोष्य सोमवारंश्च्यं मकन्येश्वरमभूजयन् ॥ १८० ॥

कुमारस्तु निमग्नोऽर्मा कालिन्दामलिले विधेः ॥
प्रवाहपतितोऽग्नात्स पातालं यत्र वासुकिः ॥ ८१ ॥

नागिन्यो नागलोकम्या यमृतान्हृद्मागताः ॥
नदाप्रवाहमश्रं तं दृष्टुर्नृपनन्दनम् ॥ ८२ ॥

लोकनिन्दापनुत्यै मर्मुमुक्षुतां पुत्रीं यन्नामंस्स्याश्वान्च तामाह । मे कुले
त्वमेका पुत्रवत्त्वाञ्जुपालये । वर्षेर्जातिं आकृतो वैश्व्याचारं कुर्विति श्रुत्वा
साऽऽह । हा शिव, कथं मामुषेक्षसे इति । शोकान्तोऽपि सोमवारे उपोष्य

मध्येसंभं महापीठे नागनाथं सुशोभितम् ॥

सूर्यकान्तिसमामातं सूपविष्टं महोन्नतम् ॥ ८९ ॥

विद्युत्प्रायानेकरत्नयुक्तानेकफणान्वितम् ॥

पीतं वासो वसानं तं कुण्डलैरभिरञ्जितम् ॥ १९० ॥

अनेकरत्नसञ्चितमुकुटैश्च विराजितम् ॥

फणासहस्रसुच्छत्रैः कमनीयैश्च मण्डितम् ॥ ९१ ॥

नवयौवनसंयुक्ता नानाभरणभूषिताः ॥

पतिं भजन्तीरमिता अपि तत्र ददर्श सः ॥ ९२ ॥

समायासुपविष्टं तं नागराजं महाद्युतिम् ॥

दृष्ट्वा राजकुमारोऽसीं साष्टाङ्गं प्रणनाम ह ॥ ९३ ॥

पप्रच्छ नागपः कन्याः कस्यायं कुत आगतः ॥

कुत्र स्थितोऽयं पुरुषो दृश्यते शुमलक्षणः ॥ ९४ ॥

नागकन्या अथ प्रोचुर्वंशो ज्ञातो न चास्य तु ॥

कालिन्यास्तु प्रवाहेऽयं लब्धोऽस्माभिरिहाहृतः ॥ ९५ ॥

महापीठे सूर्यकान्ति मास्वद्वलयुक्तानेकफणं पीतवस्त्रं नानारत्नाञ्चितमुकुट-
कुण्डलधरं मूषितानेकतद्वर्णस्त्रीसेरिर्तं नागराजं दृष्ट्वा साष्टाङ्गं ननाम
॥ ८९-९३ ॥ नागराजः कन्या आह । कोऽयं कुत आगतः शुमलक्षणः ।

इत्युक्तस्तं स पप्रच्छ नाम किं ते क्व जन्म ते ॥
 किमर्थमागतोऽसि त्वं वद देशः क्व वा तव ॥ ९६ ॥
 राजपुत्र उवाचाङ्ग यस्तु भूमण्डले श्रुतः ॥
 नैपथाधिपतिः श्रीमान्पुण्यश्लोको नलामिधः ॥ ९७ ॥
 इन्द्रसेनः सुतस्तस्य मम जन्म ततोऽभवत् ॥
 चन्द्राङ्गद इति ख्यातो गतोऽहं श्वशुरालयम् ॥ ९८ ॥
 निमग्नोऽहं जलक्रीडानिरतो यमुनाजले ॥
 अगाधे विधियोगेन निमग्नो मूर्च्छितोऽभवम् ॥ ९९ ॥
 ततः प्रवाहपतितं मामादायाहिकन्यकाः ॥
 आनिन्युः सफलं मेऽद्य जन्म ते दर्शनादभूत् ॥ २०० ॥
 पूर्वार्जितेन पुण्येन धन्यं जातं हि जीवितम् ॥
 त्वत्पाददर्शनादद्य कृतार्थोऽस्मि न संशयः ॥ १ ॥
 श्रुत्वा सकरुणं वाक्यं हृष्टस्तक्षकपोऽग्रवीत् ॥
 भयं ते माऽस्तु पुत्रेति प्रददौ धैर्यमुत्तमम् ॥ २ ॥

ता ऊचुर्नास्य वंशो ज्ञातः काट्टियां लब्धोऽप्रानातः ॥ ९४-९९ ॥
 नागेशस्तं पप्रच्छ । किं ते नाम, क्व जन्म, क्व देशः, किमर्थमागतोऽसि ।
 चन्द्राङ्गद आह । नैपथेशः पुण्यश्लोको यो नलस्तज्ज इन्द्रसेनस्तत्पुत्रोऽहं
 चन्द्राङ्गदः । श्वशुरगृहं गतो देवात्मुनायां मग्नोऽभवम् । तं मामादाय कन्या
 आनिन्युः । सफलं मे जन्म । पूर्वार्जितान्ये सफलं जीवितं । ते पददर्श-
 नात् कृतार्थोऽस्मि । शेष आह्वयं तेऽस्तु । त्वं निर्मलो भ्रासि । त्वद्गृहे

शेषोऽत्रवीद्राजपुत्र मासि त्वमतिनिर्मलः ॥

शुष्माकं सदाने नित्यं को देवः पूज्यते वद ॥ ३ ॥

इति राजसुतः पृथो हर्षनिर्मरमानसः ॥

मविस्तरमवादीत्तं देवोऽस्माकं हि शङ्करः ॥ ४ ॥

देवः समस्तदेवानां यस्य नाम सदाशिवः ॥

वामभाग उमा यस्य स देवः पूज्यते शिवः ॥ ५ ॥

तत्तेजसोऽर्जनि ब्रह्मा जगत्सृजति राजसः ॥

यः सदाशिव इत्युक्तः स देवः पूज्यते शिवः ॥ ६ ॥

यस्य सत्त्वगुणादेव महाविष्णुर्जज्ञान ह ॥

लोकानां पालको नित्यं स देवः पूज्यते शिवः ॥ ७ ॥

तमोगुणाश्च यस्यैव रुद्रा एकादशमवन् ॥

संहर्तारोऽस्य जगतः स देवः पूज्यते शिवः ॥ ८ ॥

आकाशवायुतेजोऽम्बुपृथिवीध्यापकोऽधिकः ॥

इच्छामात्रेण यः स्रष्टा स देवः पूज्यते शिवः ॥ ९ ॥

को देवः पूज्यते । चन्द्राद्ब्रह्म आह । शङ्करः सर्वेषां देवः सदाशिवो नो
देवत । यद्वाभाङ्गे उमा ॥ ९६-१०४ ॥ यत्तेजसा जगत्स्रष्टा राजसो ब्रह्मा,
यत्सत्त्वगुणाद्गोरूपालो विष्णुर्यतो जगत्संहर्तारस्तामसा एकादशरुद्राः । यः
पञ्चभूतन्यापक इच्छया स्रष्टाऽप्यसत्कोऽजश्चिन्मयो निरञ्जनः शास्त्रवृत्त,

नामृतं दृश्यते भृगो स्वप्नेऽपीह जलोपमम् ॥ १

घ्रापीकृतढागेषु परिपूर्णमिहामृतम् ॥ १६ ॥

न रोगा नापि पीडाश्च नास्ति मृत्युमयं त्विह ॥

स्वभावस्थामपि प्राज्ञ कोऽपि न वेह पश्यति ॥ १७ ॥

सुखं वस कुमार त्वं सर्वचिन्ताविवर्जितः ॥

इति प्रेम्णा राजपुत्रं प्रार्थयामास सर्वशः ॥ १८ ॥

राजपुत्रोऽत्रवीक्षामं पुत्र एकोऽस्म्यहं पितुः ॥

चतुर्दशाब्दिषु भार्या तन्वीशार्चनतत्परा ॥ १९ ॥

याणिग्रहोऽधुनैवाभूत्तत्र लग्नं मनो मम ॥

पित्रोः पादाम्बुजं द्रक्ष्ये यतस्तां दुःखितां स्थितां २२०

निमग्रे मयि कालिन्ध्यां पितरां शोकमूर्च्छितां ॥

पत्नी चापि मृतं मत्वा मां मरिष्यन्ति तेऽखिलाः २१

दृष्टं वः पादकमलं हृष्टं जातं मनो मम ॥

कष्टं हृत्वाऽविताः प्राणा इष्टं मे स्वीपदर्शनम् ॥ २२ ॥

मम कृपादिपूर्णम् । नात्र रोगपीडा मृत्युमयं च । न स्वप्नेऽत्र सुखं
चसेति प्रार्थितमन्त्राद्गद् आह । पित्रोरेकोऽहं पुत्रः । भार्या चतुर्दशान्दा
त्रनपयऽधुनोदाहोऽभूत्तत्र मनो लग्नं । दुःखितपित्रोः पदं द्रक्ष्ये । तां पत्नी
च मां मृतं मत्वा मरिष्यन्ति । वः पदं दृष्टं । मनो हृष्टं । स्वेष्टदर्शनं कारये-

इत्युक्तस्तक्षकेशोऽपि नानाभूपाम्बराणि च ॥
 दत्त्वाऽमृतं पाययित्वा पत्न्यर्थमपि चार्पयत् ॥ २३ ॥
 दत्त्वाऽपूर्वाणि रत्नानि कल्पवृक्षफलानि च ॥
 सुदुर्लभान्यमूल्यानि भूमौ तानि च सोऽर्पयत् ॥ २४ ॥
 कुमारं तस्य रक्षार्थं दत्त्वा प्राह यदा यदा ॥
 हृदा स्मरसि मां राजन्कार्यसिद्धिर्भवेत्तव ॥ २५ ॥
 इत्युक्त्वा स च सन्तोषाद्वाहनार्थं पुनर्ददौ ॥
 मनोवेगं चतुरंगं तुरंगं सकुमारकम् ॥ २६ ॥
 एवं स राजतनयः प्रेम्णा प्रस्थापितोऽभयः ॥
 नागाधिपेन हृष्टेन प्रतस्थे चानुनीय तम् ॥ २७ ॥
 नागाधिपं नमस्कृत्य स सनागोऽश्वमारुहत् ॥
 मनोवेगेन निरगाश्रागपुत्रेण संयुतः ॥ २८ ॥
 निमग्नो यत्र कालिन्द्यां क्षणात्तत्स्थानमागतः ॥
 जलाद्ग्रहिः स निर्गत्य तटे तस्थौ येमस्वसुः ॥ २९ ॥

इत्युक्तः शेषोऽमृतपाययित्वा पत्न्यर्थं च दत्त्वाऽपूर्वमूषाम्बररत्नकल्पवृक्षफलानि
 ॥ १९-२४ ॥ रक्षार्थं स्वकुमारं च दत्त्वाऽऽह । यदा मां स्मरसि तदा
 ते कार्यसिद्धिर्भवेत् । इत्युक्त्वा मनोवेगार्थं दत्त्वा प्रेम्णा प्रस्थापयामास ।
 स तं नत्वा नागपुत्रेण सहस्रमास्त्रा कालिन्द्यां यत्र मामस्तत्रोद्गतः

सीमन्तिनीभिः खिग्धाभिः सीमन्तिन्यपि तत्र च ॥
 स्नातुं सोमदिने दृष्ट्वा भूपतिं साऽवदत्सखीम् ॥२३०॥
 पश्य पश्येदमाश्चर्यं निर्गतोऽयं जलाद्ब्रह्मिः ॥
 सखि कोऽयं पुमान्नागपुत्रेण सह गच्छति ॥ ३१ ॥
 राक्षसोऽयं वेपथरः कोऽयं मानुषरूपवृक् ॥
 तुरगारूढ आयाति भाति यो मे मनोहरः ॥ ३२ ॥
 अहो रूपमहो तेजश्चकास्ति ध्रुपतिर्यथा ॥
 दिव्यमाल्याम्बरधरो यत्सुगन्धिः प्रसरति ॥ ३३ ॥
 दशयोजनपर्यन्तं यत्सुगन्धिः प्रवर्तते ॥
 दृष्टो मे रूपवानीदृक्पुरा कापीति भाति मे ॥ ३४ ॥
 भीता भीताऽपि तद्रूपं दृष्ट्वा दृष्ट्वा पुनः पुनः ॥
 मद्भर्त्रा सदृशः कोऽयमिति सस्मार सा पतिम् ॥३५॥
 राजपुत्रोऽपि तां वीक्ष्य प्राह केयं प्रियासमा ॥
 प्रिया चेत्कण्ठसूत्रादि मृक्काहारश्च नेक्ष्यते ॥ ३६ ॥

॥ २९-२९ ॥ तदिने सोमवारे सखीभिः सह स्नानार्थमागता सीमन्तिनी
 सं दृष्ट्वाऽऽह । सखि कोऽयं नागपुत्रेण सह जलान्निर्गतः राक्षसो वेपथरी
 नरो वाऽश्वात्कृत् एति । अहो रूपमहो तेजः सूर्यवत् । यत्सुगन्धिर्दशयो-
 जनं प्रसरति ॥ ३०-३३ ॥ ईदृग्दिव्यमाल्यधर ईदृक्पुरा कापि दृष्ट इति
 भाति । एवं शश्वद्दृष्ट्वा दृष्ट्वा भीता मत्पतिसदृश इति पतिं सस्मार
 ॥ ३४-३५ ॥ स च तां वीक्ष्याह । केय । प्रिया चेत्कण्ठसूत्रादि न

पुनर्वीक्ष्याद्गलक्ष्माणि ग्राहास्यां कुंकुमं निशा ॥
नैव प्राणप्रियातुल्या केयं चिन्तासमन्विता ॥ ३७ ॥

विचार्यैवं समुत्तीर्य सोऽश्वात्स्मृत्वा वधूं नृपः ॥
नागपुत्रेण सहितो नदीतीर उपाविशत् ॥ ३८ ॥

सीमन्तिनीं समाहूय पप्रच्छ प्रीतिसंयुतः ॥
क ते जन्म च किं नाम वद कस्ते पतिः सति ॥ ३९ ॥

बाल्येऽपि दुःखिता कस्माद्दृश्यते शोकलक्षणम् ॥
विस्तरेण वदस्वेति सोऽतिलेहात्स्म पृच्छति ॥ २४० ॥

सीमन्तिनीति चाकर्ण्य स्वयं ज्हीताऽवदत्सखीम् ॥
सखि मे सर्ववृत्तान्तं कथयास्मै त्वमादितः ॥ ४१ ॥

सखी तमाह सुदती ख्याता सीमन्तिनी सती ॥
चन्द्राङ्गदस्य महिषी पुत्रीयं चित्रवर्मणः ॥ ४२ ॥

दृश्यते । न च कुंकुमं हरिद्रा च । केयं चिन्तासमन्तेति विचार्योत्तीर्य तीर
उपाविश्य सीमन्तिनीमाहूयाह । किं ते नाम, क्व जन्म, कः पतिः, बाल्ये
बुद्धौ दुःखं, प्रेम्णा पृच्छामि सर्वं वद । ज्हीता सीमन्तिनी सखीमाह ।
सर्वं कथयेति । सखी व्याह । सीमन्तिनीयं चन्द्राङ्गदपत्नी चित्रवर्मपुत्री

अस्याश्चन्द्राद्गदो नाम पतिः सोऽर्त्तात्र सुन्दरः ॥
जले क्रीडन्निर्हवाङ्ग निमग्नो देवयोगतः ॥ ४३ ॥

शोकेन तेन चार्तेयं वैधंच्येनगतिदुःखिता ॥
मुचिरेणातिशोकेन नष्टं लावण्यमृत्तमम् ॥ ४४ ॥

सोमवारग्रतं नित्यं करोत्यद्य तुपोपिता ॥
स्नानार्थमागताऽस्त्यद्य कालिन्यां विमले जले ॥ ४५ ॥

श्वशुरावपि चैतस्याः पुत्रदुःखेन दुःखितौ ॥
राष्ट्रं हत्वा तु दायादः कारायां स्थापितौ तु तौ ४६

ततः सीमन्तिनी त्वेषा शूलपाणिं ममर्चति ॥
सोमवारं नदा भक्त्या कुरुतेऽमात्रुपोषणम् ॥ ४७ ॥

सख्यामेवं श्रुवन्त्यां मा प्राह सीमन्तिनी स्वयम् ॥
भवान्कन्दर्परूपः क इत्यं मूर्तं क पृच्छति ॥ ४८ ॥

गन्धर्वो वा भवान्स्मिद्धः सुरो वा किन्नरोऽथवा ॥
नरो वा मे नृवद्भाति किमर्थं पृच्छसीह माम् ॥ ४९ ॥

॥ ३९-४२ ॥ अस्याः पतिरेव देवान्निमग्नोऽतो वैश्वसोकेन दुःखिता ।
लावण्य नष्टं । सोमवारग्रतं कर्तव्यतः स्नानार्थमागता । राष्ट्रं हत्वा दुःखितौ
श्वशुरौ कारायां दायादेर्वहौ । तत इत्यनुपोष्य सोमवारि शिवमर्चति
॥ ४३-४७ ॥ सीमन्तिनी आह । कामरूपो भवान्कन्देयं पृच्छति ।
नृवद्भातिऽपि भवान्कन्देयं सिद्धो देशो वा किमर्थं पृच्छति । प्रेम्णा ते

स्नेहमायेन ते प्रश्नो गहनोऽतीव भाति मे ॥
 दृष्टो मया भवान्कापि नाधिगच्छामि निश्चयम् ॥२५०॥
 आप्तभावेन पृष्टत्वात्स्वजनो लक्ष्यते भवान् ॥
 किं नाम भवतो ब्रूहीत्युवत्वा सस्मार सा पतिम् ॥५१॥
 स्मृत्वा स्वपतिरूपं सा बिललापातिदीनवत् ॥
 सा बाष्पाकुलिवा जाता पतिता धरणीतले ॥ ५२ ॥
 तस्या दुःखं स विज्ञाय कुमारश्चकितोऽभवत् ॥
 स्रूर्तमवरुध्यापि प्रादुश्चक्रे स्वयं शुचम् ॥ ५३ ॥
 कृत्वा स सुचिरं दुःखं प्रक्षाल्याश्रुमुखं स्वकम् ॥
 त्वं तूर्णान् तिष्ठ मा शोचीः सिद्धोऽहमिति तोऽब्रवीत् ५४
 सीमन्तिन्याः सशोकाया उपागत्य नृपात्मजः ॥
 करे धृत्वा स तामूचे मा शुचः कथयामि ते ॥ ५५ ॥
 इत्युक्त्वा तां रहो नीत्वा स प्राह परिसान्त्वयन् ॥
 तव भर्ता मया दृष्टः स सुखी वर्ततेऽन्तिके ॥ ५६ ॥

प्रश्नो गहनः । आप्तत्वेन स्वजन इव लक्ष्यत इति पति स्मृत्वा दीनवद्विल-
 पन्ती मुचि पतिता ॥ ४८-५२ ॥ तां तथाविधां दृष्ट्वा मुहूर्तं धैर्यं धृत्वाऽपि
 शुशोच ॥ ५३ ॥ चिरादशु प्रक्षाल्य तां करे धृत्वाऽऽह । तूर्णान् तिष्ठ, मा
 शुचः, सिद्धोऽहमित्युक्त्वा तां रहस्याह । ते भर्ता मे दृष्टोऽन्तिके सुखी

व्रतपुण्यप्रभावात्ते शीघ्रमेप्यति ते पतिः ॥

चदेतां मा कृत्याश्चिन्तां तं तृतीयेऽह्नि पश्यसि ॥ ५७ ॥

सखा मे ते पतिः कान्ते स मत्प्राणो ददामि ते ॥

शपथं शिवपादन्य सन्देहो नात्र बालिके ॥ ५८ ॥

इत्याभाष्य पुनः प्राह नेदमुद्गाटयाद्युना ॥

तच्छ्रुत्वाऽतीव दुःखार्ता साऽवला प्रेमविह्वला ॥ ५९ ॥

सिपेच लोचनाभ्यां सा प्रेमाश्रु यदखण्डितम् ॥

प्राक्तं शतगुणं मेने तं मे पतिरयं त्विति ॥ २६० ॥

मुखारविन्दं सदृशं लोचने कोमलेऽमले ॥

चपला मृदुला चापि वागास्यमपि हास्ययुक् ॥ ६१ ॥

तादृकोऽन्योऽस्ति मृदुवाग्भाषतेऽपि तथा कथम् ॥

परः करं मे धर्ताऽयं मृदुस्पर्शाऽप्यवेदि मे ॥ ६२ ॥

पत्युर्लक्ष्माणि सर्वाणि मया ज्ञातानि सर्वशः ॥

तानि भान्तीह सर्वाणि तस्मादेष हि मे त्रियः ॥ ६३ ॥

भास्ते । व्रतप्रभावात्तृतीयेऽह्नि पश्यसि, चिन्ता माऽस्तु । स मे सखा प्राणसमः शिवशपथं वहे । नात्र संशयः ॥ ५४-५८ ॥ इदं नोद्गाटयेति श्रुत्वा प्रेमविह्वला सा प्रेमाश्रु जहौ । मेऽयं पतिरिति शतगुणं प्रेगद्भे सस्मितं मुख पद्मनेत्रे मृदुवाक्यं च नान्यः स परः कथं मे करं स्पृशेत् । स्पर्शाऽपि मृदुः ॥ ५४-६२ ॥ सर्वपतिचिह्नान्यत्र भान्त्यतोऽयं मे

अस्य दर्शनमात्रेण प्रेमाशु बहु निर्गतम् ॥
 नात्र सन्देह इत्युक्त्वा भूयोऽभृत्सा ससंशया ॥ ६४ ॥
 हुतो मे दैवहीनायाः पतिरेप्यति नेदृशम् ॥
 पुण्यं यमस्वंसरि यो मग्नः स कथमेप्यति ॥ ६५ ॥
 मृतोऽपि पुनरायात एवं नापि कथा श्रुता ॥
 स्वमो दृष्टोऽथवा भ्रान्तिरनिर्वाच्यैव नैव किम् ॥ ६६ ॥
 धूर्तोऽयं वेपथारी वा यक्षो वा राक्षसोऽथवा ॥
 किन्नरो वा नरो वाऽयं कपटो मायिकोऽथवा ॥ ६७ ॥
 किंवा तन्मृनिपत्न्युक्तव्रतयोगात्समागतः ॥
 किं चित्रं गिरिजानाथे प्रसन्ने किमु दुर्लभम् ॥ ६८ ॥
 शङ्करश्चेत्प्रसन्नोऽस्य कुतो दुःखं ददाति यः ॥
 दग्धं वाऽपीष्टद इति चिन्तयामास सा सती ॥ ६९ ॥

पतिर्यद्दर्शनात्प्रेमाशु निर्गतमित्युक्त्वा पुनः साशङ्कमाह । कुतो दैवहीनाया
 मे पतिः । नेदृक्पुण्यं, मग्नः कथमेप्यति, एवं वार्ताऽपि न श्रुता, स्वमो
 वेयं भ्रान्तिर्वा । धूर्तोऽयं वेपथारी यक्षो रक्षोऽन्यो वा । किंवा मैत्रेयीवाक्य-
 योगादागतः पतिर्नात्र चित्रम् । ईशे प्रसन्ने किं दुर्लभं । क वा दुःखं । स

१ सर्वप्राणहर्तृर्वमस्य भगिन्यां यमुनायां २ दग्धमपि ददाति । अत्र
 मदान्तराक्या सूचिता । सा मृता दग्धाऽपि कालांतरे शिवेन कुबल-
 याक्षाय भर्त्रे दत्तेति मार्कण्डेये श्रूयते । स्कांदेऽपि दग्धा शबरी शबराय
 दत्तेति स्मर्यते ।

तावद्राजकुमारोश्चमारुरोह, सहाहिना ॥
 सीमन्तिनीं समापृच्छ्य प्रतस्थे गन्तुमालयम् ॥ २७० ॥
 मनोवेगेन सोऽश्वोऽपि तस्य राष्ट्रमृपागमत् ॥
 अग्रतः प्रेषयामास नागपुत्रं नृपात्मजः ॥ ७१ ॥
 नाग त्वं गच्छ कथय द्विपंते मे समागमम् ॥
 न शृणोति स चेत्तस्मै हनिष्यामीति शंस मोः ॥ ७२ ॥
 इत्यादिष्टः स नागोऽपि ययौ त्वरितमग्रतः ॥
 उपस्थायाग्रतः क्रूरं वचनं प्राह विद्विषम् ॥ ७३ ॥
 ब्रज चन्द्राङ्गदं द्रष्टुं कुटुम्बेन सह द्रुतम् ॥
 पातालं यो ययौ सर्पराजं बोधितुमोजसा ॥ ७४ ॥
 कालिन्ध्यां मग्न इत्येवं मत्वा युष्माभिरत्र हि ॥
 स्वामिघातः कृतस्तस्य पितुं राष्ट्रं हतं मलात् ॥ ७५ ॥
 अद्य वच्मि हितं सद्यः शरणं तं हि गच्छत ॥
 प्राणापेक्षाऽस्ति चेदिन्द्रसेनं सिंहासने कुरु ॥ ७६ ॥

दग्धमपि ददौ । एवं चिन्तयन्तीं तामापृच्छ्य चन्द्राङ्गदोऽश्वमारुह
 ॥ ६३-७० ॥ शीघ्रं पितृराष्ट्रमुपेत्य नागपुत्रमाह । त्वं गत्वा मदागमं
 शंस । न शृणोति चेत्तं हन्मीत्याङ्गतो नागपुत्रो गत्वा क्रूरगिरा शत्रुनाह ।
 सर्पदर्शनं कृत्वा पातालादागतं चन्द्राङ्गदं द्रष्टुं शीघ्रं प्रयात । स नद्यां मृत
 इति मत्वा स्वामिघातः कृतो राज्यं च हतम् । हितं वच्मि । प्राणेच्छा चे-

मित्रं नागकुलं यस्य स वश्चूर्णाकरिष्यति ॥
 तस्य चन्द्राद्गदस्याशु दर्शनार्थं प्रयात भोः ॥ ७७ ॥
 मद्रचो रोचते नो चेत्सोऽद्य प्राणान्हरिष्यति ॥
 प्रेषितो नागनाथेन सहायायागतोऽस्म्यहम् ॥ ७८ ॥
 हति तद्वचनं श्रुत्वा दायादाः प्रययुर्भयम् ॥
 कृतं न साधु दुर्बुद्ध्या यास्यामः शरणं तवः ॥ ७९ ॥
 बलात्कारो यदि भवेत्तथकोऽस्मान्हरिष्यति ॥
 लोका निन्दां करिष्यन्ति गमिष्यन्त्यसवोऽपि नः २८।
 एवं विचार्य ते भृपं वस्त्रभूषणभूषितम् ॥
 सिंहासनेऽपि सस्त्रीकमुपवेश्य क्षमाप्य च ॥ ८१ ॥
 इन्द्रसेनं प्रणम्योत्तुरपराधाः कृता हि नः ॥
 त्वं प्राणान्नक्ष चास्माकमिति ते जगूहुः पदम् ॥ ८२ ॥
 इन्द्रसेनं नृपं ग्राह नागपुत्रो नृपाद्य ते ॥
 पातालादागतः पुत्रो योऽगाच्छेषं निरीक्षितुम् ॥ ८३ ॥

दिन्द्रसेनं राज्याखण्डं कृत्वा तं शरणं यात । नो चेच्छेपेण सहायाद्यं
 प्रेषितोऽहं यो हृमीति श्रुत्वा भीतास्त ऊचुः । दुर्भिया न साधु कृतं । ततः
 शरणं यामी नो चेन्नो हनिष्यति ॥ ७९-८० ॥ इति विचार्येन्द्रसेन
 सत्कृत्य सस्त्रीकं तं सिंहासने उपवेश्यापराधान् क्षमस्व नन्नाहीति पद
 दधुः ॥ ८१-८२ ॥ नागपुत्र इन्द्रसेनमाह । शेषं द्रष्टुं गतस्ते पुत्रः

राजा श्रुत्वैव तद्वाक्यं मृतसञ्जीवनोपमम् ॥
 दुःखितो मूर्च्छितो भूमौ पतितो महिर्पीयुतः ॥ ८४ ॥
 नागपुत्रस्तमुत्थाप्य ग्राह दुःखं तु विस्मर ॥
 आयाति दर्शनार्थं ते वत्सोऽयं पुत्रवत्सल ॥ ८५ ॥
 वीतशोकस्ततो राजा समाहूय स मन्त्रिणम् ॥
 नगरं समलङ्कर्तुमादिदेशातिहर्षितः ॥ ८६ ॥
 इत्यादिश्य स्वयं राजा परिवारेण संयुतः ॥
 ययौ निरीक्षितुं पुत्रं महिष्या सहितो वृतम् ॥ ८७ ॥
 वृद्धाः पुरोहिताः सर्वे मन्त्रिणो नागरा नराः ॥
 सुतं मृतमिवायातं कौतुकाद्द्रष्टुमुत्सुकाः ॥ ८८ ॥
 ननन्दुः सकला लोका राजा प्राप्तमहासुखः ॥
 कदा पुत्रं मुखं द्रक्ष्य इति सञ्जातलालमः ॥ ८९ ॥
 नेदुर्वाद्यानि सर्वत्र लोका हृष्टमनोस्थाः ॥
 उच्चैर्जयध्वनिं चक्रु राजपुत्राप्तिकारणात् ॥ २९० ॥

पातालाद्गत इति श्रुत्वा राजा पत्न्या सह मूर्च्छितः । तमुत्थाप्य नागपुत्र
 आह । इ खं विस्मर पुत्रो दर्शनार्थमेतीति श्रुत्वा निशंको राजा मन्त्रिण-
 माहूय नगरमलङ्कर्तुमादिश्य सपरिवारः सखीको राजा ययौ । पुरोहितादयः
 सर्वे मृतमन्यागत श्रुत्वा कौतुक दिदृक्षुवो ननन्दुः । कदा पुत्रं द्रक्ष्य इति
 राजा त्वरयामास ॥ ८३-८९ ॥ वाद्यानि नेदुः । हृष्टा लोका उच्चैर्जयशब्दं

सर्वे ससम्भ्रमं प्राप्य ददृशुः पुत्रमुत्तमम् ॥
 चन्द्राङ्गदोऽपि पितरं दृष्ट्वा प्रीत्या ननाम तम् ॥ ९१ ॥
 प्रेम्णा पुत्रं समालिङ्ग्य राजा हर्षजलाप्लुतः ॥
 सगद्गदाक्षरः साधुनेत्रोऽदांदाशिपं नृपः ॥ ९२ ॥
 पुत्रं प्राहेन्द्रसेनोऽसौ बाल प्राणस्त्वमागतः ॥
 शवोपमोऽभवं पुत्र त्वां विनेति पुनः पुनः ॥ ९३ ॥
 सुतो मातरमालिङ्ग्य कृशां तामविदुःखिताम् ॥
 प्राहाम्नां मन्निमित्तं ते कष्टमीदृगुपस्थितम् ॥ ९४ ॥
 पुत्रोऽहं नैव ते शत्रुः पाताले सुखमुत्तमम् ॥
 भोक्तुं गत्वा महादुःखं दत्तं ते नार्पितं सुखम् ॥ ९५ ॥
 दिव्ये पातालविवरे गत्वा शेषस्य सन्निधिम् ॥
 कष्टं दत्तं मयेदत्ते नर्तकदिवमहो भृशम् ॥ ९६ ॥
 अतीव मृदुलं मातुः स्वपुत्रविषये मनः ॥
 अतस्ते कष्टमधिकं सुतस्य त्राववन्मनः ॥ ९७ ॥

चक्रुः । सर्वे ससम्भ्रमं गत्वा तं ददृशुः । चन्द्राङ्गदः प्रीत्या पितरं ननाम ।
 सानन्दाद्युः सगद्गदाक्षरात् राजा तमालिङ्ग्याह । त्वां विना शवप्रायोऽभवम् ।
 त्वं प्राण आगतोऽसि ॥ ९०-९३ ॥ चन्द्राङ्गदो दुःखितां कृशां मातर-
 मालिङ्ग्याह । मन्निमित्तं ते कष्टम् ॥ ९४ ॥ पाताले सुखं मुक्त्वा ते कष्टं
 दत्तम् । नाहं ते पुत्रः किं तु शत्रुरहो मे भृशं कष्टं दत्तम् । गतुर्मनोऽतीव

मातुर्दुःखं न यो वेत्ति स मूढो मलवत्सुतः ॥
 एकनाडीस्तन्यपानदानोत्तीर्णः कथं भवेत् ॥ ९८ ॥
 न देवतं परं मातुः पुत्रस्य कथमुद्भृतिः ॥
 मातुर्नृणात्ततः साक्षाद्भवानी जननी मता ॥ ९९ ॥
 मात्रे ददाति यो दुःखं स मूर्खो नरकं व्रजेत् ॥
 स सप्तजन्म दारिद्र्यं यायात्सन्ततिवर्जितः ॥ ३०० ॥
 ततोऽन्ये द्रष्टुमायाताः स्वसारो भ्रातरोऽपि च ॥
 प्रधानाद्या नागरिका लोकाः शोकान्तरुं सुतम् ॥ १ ॥
 ततो हृष्टतमैः सर्वैः सर्वं नगरमाविशत् ॥
 उत्सवेनैव महता प्रययौ निजमन्दिरम् ॥ २ ॥
 चन्द्रसेनोऽप्यतिप्रीत्या सत्कृत्यांशुकभूपणैः ॥
 नागपुत्रं पुत्रमित्रं गमयामास सादरम् ॥ ३ ॥
 ग्राह चन्द्राङ्गदस्तातं नागेनेन ममोपरि ॥
 कृतो महोपकारश्च मम प्राणाश्च रक्षिताः ॥ ४ ॥

मूढ । पुत्रस्य पापाण्यत् कठिन । मातुर्दुःखं न वेत्ति स मूढ एवैकनाडी-
 स्तन्यदानार्पणात्कथमुद्धार । माताभवानी ततोऽन्यत्र देवतम् ॥९९ ९९॥
 मातुर्दुःखं सन्ततिहीन सप्तजन्म दारिद्र्यमद्भुर्गतिं याति । ततो मातु-
 स्वसृनागरिकाया द्रष्टुमागता । तर्हिष्टे सहोत्सवेन नगरं प्रविश्य प्रीत्या
 वस्त्रभूषणैः सर्वान्सत्कृत्य सत्कृत नागपुत्रं प्रस्थापयामास । नागोपकारं
 निवेदानात् सर्वं पित्रे दत्त्वा ननाम । इन्द्रसेन आह । मे स्तुपा देव-

धनादि चामितं दत्तमित्युक्त्वा यत्समाहृतम् ॥
दत्त्वा तत्सकलं पित्रे प्रणनाम स तत्पदे ॥ ५ ॥

नागपुत्रस्तमामन्त्र्य ययौ राजा तु हर्षतः ॥
स्वभृत्यं प्रेषयामास चित्रवर्मपुराय सः ॥ ६ ॥

राजा प्राह तदा साध्वी स्तुपा मे देवशालिनी ॥
तस्या धर्मेण मे पुत्रो जीवितो नात्र संशयः ॥ ७ ॥

आराधितस्तया देवः शङ्करः सर्वशङ्करः ॥
तेनैव रक्षितः पुत्रस्तत्सौभाग्यवती स्तुपा ॥ ८ ॥

इत्युक्त्वा त्वरितं दूतं प्रेषयामास भूमिपः ॥
इन्द्रसेनश्चित्रवर्मराज्ञे सर्वं निवेदितुम् ॥ ९ ॥

ततो दूतो गतः शीघ्रं चन्द्रवर्मपुरं शुभम् ॥
तस्मै शशंस तत्सर्वं जामात्रागमनादिकम् ॥ ३१० ॥

तच्छ्रुत्वाऽतीव सन्तुष्टश्चित्रवर्मा ददौ वृदा ॥
वैताहराय वस्त्राणि भूषणानि महामनाः ॥ ११ ॥

शालिनी । तथा शिव आराधितस्तेन पुत्रस्त्रात इति दूतांप्रैष्यत्ते चन्द्र-
वर्माणं गत्वा सर्वं न्यवेदयन् ॥ ३००-३०९ ॥ स च तेभ्यो वस्त्रभूषादि
ददौ । तवः सपुत्रमिन्द्रसेनं महोत्सन्नेनानयत् । चन्द्रसेनः पत्न्याः शोकं

ततः स आह्वयामास पुत्रेण सहितं नृपम् ॥
 इन्द्रसेनं च सोऽप्यागात्पुत्रदारादिसंयुतः ॥ १२ ॥
 महोत्सवेन चानीतो वरश्चन्द्राङ्गदस्तदा ॥
 सीमन्तिनीमुपागम्य तस्याः शोकं जहार सः ॥ १३ ॥
 दिव्यवस्तून्यदात्तस्यै पातालादाहृतानि सः ॥
 अमृतं पाययामास महानन्दस्तदाऽभवत् ॥ १४ ॥
 वस्त्रभूषा ददौ पत्न्यै कल्पवृक्षफलान्यपि ॥
 सा भूषादि दधौ याति यत्कान्तिर्दशयोजनम् ॥ १५ ॥
 ततो महोत्सवेनासौ सीमन्तिन्या सप्तं नृपः ॥
 स्वपुरं प्रयथावीट्कसीमन्तिन्या मेहाविधिः ॥ १६ ॥
 ततः स्वपुरमायातं सीमन्तिन्या युतं सुतम् ॥
 राजाऽप्यभिपिपेचासौ राज्यं चक्रेऽयुतं सेमाः ॥ १७ ॥
 सोमवारव्रतस्येदं लेभे सीमन्तिनी फलम् ॥
 गौरीहरार्चनात्तस्या लब्ध इष्टार्थं उत्तमः ॥ १८ ॥

कृत्वा पातालादानीतं दिव्यवस्तु दत्त्वाऽमृतमपाययत् । कल्पवृक्षफलानि
 दिव्यवस्त्रादि च ददौ । यत्कान्तिस्तीव्र दूरगा तैः सा भूषिता रेजे ।
 ततस्तया सह स्वपुरमेत्य पित्रा राज्येऽभिपिक्तः सोऽयुतवर्षं राज्यं चक्रे ।
 सोमवारे गौरीशार्चनादेवं सीमन्तिन्या इष्टार्थो लब्धः । श्रीगुस्ताह । हे

एवं चित्रं व्रतमिदं सम्मतं मम दम्पती ॥
 सुवासिनि शृणुष्वेदं प्रीत्या मे कथितं व्रतम् ॥ १९ ॥
 त्वं कुरुष्व व्रतं त्वेतत्सौभाग्यं ते स्थिरं भवेत् ॥
 अखण्डा श्रीश्च कन्याश्च पुत्रा आधेहि मद्रुचः ॥ ३२० ॥
 दम्पती ऊचतुः प्रीत्या भगवन्किं व्रतेन वाम् (नौ) ॥
 आवयोस्तत्र सर्वैव वारिणी दुःखहारिणी ॥ २१ ॥
 आवयोः प्राणनाशस्त्वं नो वां (नौ) देवस्त्वया विना ॥
 स्मरणं तेऽस्त्वरसुण्डं वामि (नावि) ति तौ दधतुः पदे ॥ २२ ॥
 श्रीगुरुदंपती प्राह युवाम्यां हि मदान्नया ॥
 सोमवारघृतं कथं सर्व सेवा परा मम ॥ २३ ॥
 गुरुस्तथेति भाषन्तो गमयामास दम्पती ॥
 तारक्षित्वितरः प्राप्ताः पुत्रदर्शनलालसाः ॥ २४ ॥
 ते कन्यामुत्वातां वां धुत्वा जेल्हादिरेऽरिलाः ॥
 प्राक्षणांस्वर्षयामामुर्ष्यर्ष्याकृत्य धनं यदु ॥ २५ ॥

दम्पती, एतद्दत्ता ॥ ३१०-३१९ ॥ श्रीभागवतपञ्चमोऽध्यायः । मत्तं
 सुतम् । तादृशतुः । किं व्रतेन । ते मेव । तारिणी दुःखहारिणी च । त्वं
 प्राणनाशी देवध । मे स्वल्पमालम्बनमङ्गु । श्रीगुरुराह । मद्रुचयेई
 मन् वारिणी सर्व मे मेरेनि । तथेति भाषन्तो तौ प्रस्थानायाम । तारक्षितरः

सम्पूज्य श्रीगुरुं सर्वे मक्त्याऽऽनन्दितमानसाः ॥
 भोजयित्वा द्विजांथान्यान्मक्त्या चक्रुर्महोत्सवम् ॥ २६ ॥
 प्रणम्य श्रीगुरुं सर्वे तदादिष्टा ययुर्मुदा ॥
 स्वग्रामं श्रीगुरोरेवं यशो ह्याप्तं दिगन्तरम् ॥ २७ ॥
 दम्पत्योरभवन्पुत्रास्तपोः पञ्च शतायुषः ॥
 यथा श्रीगुरुणा प्रोक्तं तथैवाभूत्तयोः खलु ॥ २८ ॥
 प्रत्यब्दं श्रीगुरोरस्य गन्धर्वपुरमेत्य तौ ॥
 दर्शनं चक्रुर्भक्त्या शिष्यामूत्सद्गतिस्तयोः ॥ २९ ॥
 चरित्रं श्रीगुरोरेवं पवित्रं नामधारकः ॥
 सिद्धास्यपद्मगलितमद्भंऽमृतमिवापिचत् ॥ ३३० ॥
 तद्वक्ति गङ्गावरजः सरस्वत्यमिधो द्विजः ॥
 प्रीयादनेन स्वंपतिः श्रीनृसिंहसरस्वती ॥ ३१ ॥
 यत्प्रियातिरीदृशी तस्माद्भजत्वेन जनोऽखिलः ॥
 सद्यः प्रसन्नो भवति भगवान्नात्र संशयः ॥ ३२ ॥

३५.

प्रातास्ते दृष्टा बहुद्वयं ध्ययोकृत्य ब्राह्मणान्भोजयित्वा श्रीगुरुं मक्त्या(सं-)पूज्य
 महोत्सवं कृत्वा श्रीगुरुणाऽऽदिष्टस्ते ग्रामं ययुः । एवं श्रीगुरोरेवंशः प्रसृतं ।
 श्रीगुरुक्तवदम्पत्योर्जातं । दीर्घायुः पञ्च पुत्राश्च जाताः ॥ ३२०-३२८ ॥
 तौ प्रत्यब्दं श्रीगुरुदर्शनं कृत्वाऽन्ते सदतिं गता । एवं पवित्रं श्रीगुरोश्चरित्रं
 सिद्धेनोक्तं तत्सरस्वती वक्ति । भगवान्भजतां सद्यः फलदः । शर्कणतोऽ-

शर्करातोऽतिमधुरा रुचिराऽसौ कथा वरा ॥
करकङ्कणदृष्टयर्थं किमादर्शप्रयोजनम् ॥ ३३ ॥

साक्षात्पुरःस्थस्य तु किमुपमायाः प्रयोजनम् ॥
सुकीर्तेः श्रीगुरोस्तद्वत्ख्याता वाच्या कथा किमु ॥ ३४ ॥

सर्वे षृण्वन्तु वक्ष्ये वो हितं तूभयसाधनम् ॥
गुरुनाथस्य भजनं शीघ्रं सर्वार्थसाधनम् ॥ ३५ ॥

सुलभाऽमृतप्रपेयं विन्यस्ता भूतले मया पेयम् ॥
गुरुचरितं स्वाद्भृतं सर्वैः सततं यतो लभेदमृतम् ३६

कामधुग्गुरुचरित्रपानतः पावनो भवति मानवो नतः ॥
यस्य नाम खलु कामधुक्तुत्सर्वकामदमशेषदोषहृत् ३३७

तिमधुरा कथा । करकङ्कणदर्शनायादर्शप्रयोजनं किं । पुरःस्थस्योपमा
किमर्था । तथा गुरुकथा स्वानुभवेदोभयसाधनं हितं गुरुभजनं शीघ्रं सर्वा-
र्थदं च ॥ ३३-३५ ॥ सुलभाऽमृतप्रपेयं ॥ ३६ ॥ कामधुग्गुरुचरित्रं
॥ ३७ ॥ इति चूर्णिकायां पंचत्रिंशोऽध्यायः ॥

(इति) श्रीसि० स० नृसि० महा० गु० वासु०
श्रीगु० पञ्चत्रिंशः (अध्यायः)

आदितः श्लोकाः ॥ ४३१२ ॥

॥ इति पंचत्रिंशोऽध्यायः ॥

॥ अथ षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

नामधारकशिष्योऽथ लग्नः सिद्धपदाम्बुजे ॥

करौ सन्धाय विनतो भक्तियुक्तोऽब्रवीदिदम् ॥ १ ॥

जय सिद्धमुने त्वं हि मन्त्रसागरतारकः ॥

ब्रह्मज्ञानी बुधोऽविद्यातिमिरध्वान्तभास्करः ॥ २ ॥

मोहमय्यां तमस्विन्यां सुप्तं मां मायया हृदम् ॥

गुरुलीलामहाभेर्यां सुखं बोधितवानसि ॥ ३ ॥

अज्ञानतिमिरार्कस्त्वं सद्गतोऽसीह सद्गुरुः ॥

चिन्मयात्मन्सिद्धमुने पारं नीतोऽस्म्यहं त्वया ॥ ४ ॥

स नामधारकेणेत्यं विनीतेन स्तुतो मुनिः ॥

सिद्धः साक्षाद्गुरुस्तुष्टः प्रददावभयङ्करम् ॥ ५ ॥

अध्यायसारसङ्ग्रहश्लोकोऽयम्—

तर्कशूर्युजि हृदमुखी स्त्री सुशिक्षणमिपत ईद ॥

आहिक्ताचरणमवदच्छात्तयसंमतमु (!) मुधिये ॥ १ ॥

नामधारको मक्त्या नत्वाऽऽह । मन्त्रतारक सिद्ध जय । त्वमज्ञानध्वान्तसूर्यः । गाढं निद्रितोऽप्यहं गुरुलीलामहाभेर्यां बुद्धोऽस्मि । चिन्मयात्मना त्वया पारं नीतोऽस्मि । इति तुष्टः सिद्धोऽमयं ददौ । तदा स

तदाऽवदत्पुनः शिष्यः कथं घृता कथाऽग्रतः ॥
विस्तरेण वद स्वामिन्याययालं कथामृतम् ॥ ६ ॥

कथामृतश्रवणतो न तृप्यति मनो मम ॥
अतो विस्तरतो मूहि कथामिति पदेऽग्रहीत् ॥ ७ ॥

सिद्धोऽवदत्कथामग्न्यां शृणु त्वं नामधारक ॥
श्रवणादेकचित्तेन सर्वोऽपि ज्ञानमाप्नुयात् ॥ ८ ॥

गुरोर्गन्धर्वनगरे जातोऽस्य महिमा महान् ॥
तत्र वक्ष्याम्यहं सर्वं सारभूतं वदाम्यहम् ॥ ९ ॥

जशेषमहिमाख्याने प्रयायाद्विस्तृति कथा ॥
साक्षाद्द्वयवतारस्य लीलाख्याने क ईश्वरः ॥ १० ॥

तस्मिन्गन्धर्वनगरे एकोऽभूद्वैदिको द्विजः ॥
बहुश्रुतो विरक्तोऽपि कर्ममार्गविशारदः ॥ ११ ॥

प्रतिग्रहं न शृङ्गाति पराश्रं न मुनक्ति च ॥
मिथ्या न वक्ति मौनीव प्रतिवादं करोति नो ॥ १२ ॥

पुनराह्वयतः कथामृतं पाययाद्यापि न मे तृप्तिरिति पदे दधी । सिद्ध
गार्हकामाचिन्तः शृणु । ज्ञानं उमेत् । तत्रानेकचित्राणि जातान्यथापि
सारं पश्ये ॥ १-९ ॥ अन्यथा प्रयो विस्तरेत्साक्षाद्विष्यवतारकथां कृत्वा
को वदेत् । तत्रैको विरक्तः कर्ममार्गज्ञो विप्रः प्रतिग्रहपरान्तमिष्योती-

स यायावरवृत्त्यैव जीवनं कुरुते मुदा ॥

ईदृशं तं न सेहेऽस्य ललना कोपनानना ॥ १३ ॥

ब्राह्मणः शुक्लवृत्त्यैव सदासक्तमुवास सः ॥

विनाऽतिथिं न युमुज आतिथेयः स धार्मिकः ॥१४॥

तस्मिन्ग्रामेऽभवद्विप्रभोजनं प्रत्यहं बहु ॥

विप्राः सहस्रसंख्याका बुभुजुर्मिष्टमादरात् ॥ १५ ॥

मिष्टान्नेन द्विजाः पुष्टास्तुष्टा दक्षिणयाऽपि च ॥

मिष्टान्नवार्ता अन्योऽन्यं हृष्टा ऊचुश्च तेऽन्वहम् ॥१६॥

तच्छ्रुत्वा विप्रवनिता दैन्यार्ता भृशदुःखिता ॥

चिन्ताग्रस्ताऽवदद्देव श्रीहरे परमेश्वर ॥ १७ ॥

स्वमेऽपीदृक् न वीक्षेऽन्नं देवहीनाभवं कथम् ॥

दरिद्रं पतिमुद्वाह्य जाताहं कष्टमाक्सदा ॥ १८ ॥

स्वक्या पार्यावरवृत्त्या मुदावर्ततातिथिं विना न युमुजे । तस्मिन् कोपना
तत्र सेहे । तत्र प्रत्यहं धनिनो विप्रभोजनं चक्रुः । मिष्टान्ने मुक्त्वा
विप्रा अन्योन्यं प्रशशंसुः । तच्छ्रुत्वा ब्राह्मणी दुःखिताह । श्रीहरे,
स्वमेऽपीदृगन्नं नेष्टे दरिद्रपतिं कृत्वा जन्मप्रभृति कष्टमाक्सदा । पूर्वा-

यादृक्पूर्वार्जितं तादृग्लब्धो हीनः पतिर्मया ॥
 यद्योगेन च दारिद्र्यं देव बीधेऽनिश्चं वत ॥ १९ ॥
 स्त्रीभिः सह द्विजाः सर्वे नित्यं मिष्टान्नमोजिनः ॥
 तैः कृतं सुकृतं पूर्वमीदृग्लामस्ततोऽभवत् ॥ २० ॥
 दैवहीनः पतिर्मेऽयमाहूतोऽपि न गच्छति ॥
 मिष्टं परान्नं किं कार्यं नारायण मयाधुना ॥ २१ ॥
 एवं चिन्तान्विताभूत्सा कदाचिदय तत्र तु ॥
 विप्रान्भोजयितुं प्राप्तो विप्र एको महाधनः ॥ २२ ॥
 स तु तस्या दरिद्रायाः पतिं भोक्तुं समाह्वयत् ॥
 आमन्त्रयामास च तां धवेन सहितां धनी ॥ २३ ॥
 उपेत्य सा पतिं प्राह महाहर्षेण संयुता ॥
 भवता सह मे प्राप्तं ब्राह्मणस्य निमन्त्रणम् ॥ २४ ॥

जितानुसारी पतिर्यद्योगादारिद्र्यं बीधे ॥ १०-१९ ॥ अन्ये स्त्रीका मिष्टान्न-
 शिनस्तैः प्राक्सुकृतं कृतम् ॥ २० ॥ दैवहीनो मे पतिराहूतोऽपि न
 याति । नारायण किं कर्तव्यम् । एवं चिन्तान्वितायां तस्यां ब्राह्मणभोजनं
 कर्तुं धनी एव सधवां तां भोक्तुमाह्वयत् सा हर्षेण पतिमुपेत्याह । पका-

सुपकान्त्रान्यनेकानि भूयसीर्दक्षिणा अपि ॥
परिधानान्यमूल्यानि स प्राणेश्वर दास्यति ॥ २५ ॥

स्वीकृत्वा मन्त्रणमिदमथवात्रापयस्व माम् ॥
कांक्षते मे मनोऽर्त्तीवापूर्वपक्षान्नभोजनम् ॥ २६ ॥

इति श्रुत्वा स्त्रिया दैन्यमुदासीनोऽवदत्स ताम् ॥
भोक्तुं यथासुखं गच्छ न यास्येऽहं कदाचन ॥ २७ ॥

इत्यादिष्टावला मूढा धनिर्न प्राप्य साप्रवीत् ॥
न यास्यति पतिर्भोक्तुमायास्याम्यहमेव तु ॥ २८ ॥

स प्राह मेऽस्ति सङ्कल्पो दम्पत्यर्चनरूपकः ॥
पतिर्यास्यति चेद्भोक्तुं त्वमागच्छ ममालयम् ॥ २९ ॥

इति तस्य वचः श्रुत्वा खिन्नाभूत्सा द्विजाङ्गना ॥
हन्त नारायणारंभं प्रमाणं किं करोम्यहम् ॥ ३० ॥

अदक्षिणामूल्यपक्षद्राता विप्रो भवना समं मां भोक्तुमाह्वयति । मे मनस्त-
त्कांक्षते । विप्र आह । त्वं यथासुखं भोक्तुं गच्छऽहं नयास्ये । इत्युक्त्वा
सा धनिर्नमेत्याह । पतिर्नैवहमेष्ट्ये । स आह । मे दम्पतिभोजन-
सङ्कल्पः ॥ २९-२९ ॥ इति श्रुत्वा खिन्नाह । हा नारायण । प्रारब्धे

कथं हीनं हि मे दैवं कर्तव्यं किमतः परम् ॥
 पत्युर्योगाच्च मे लभ्यं स्वाद्भक्षं स्वप्नदुर्लभम् ॥ ३१ ॥
 एवं विचार्य बहुशः सा नृसिंहरस्वतीम् ॥
 एत्थ प्रणम्य साष्टाङ्गं विनयावनताऽब्रवीत् ॥ ३२ ॥
 स्वामिन्हितं कुरु स्वध्रं कदापीदृष्टं न लभ्यते ॥
 पत्ये कथय विप्रस्य गृहे भोक्तुं चरेति मे ॥ ३३ ॥
 स दम्पती आह्वयति न शृणोति पतिर्मम ॥
 किं कर्तव्यं मया भुंक्ते न परात्नं कदाऽपि सः ॥ ३४ ॥
 कृपां कुरुष्व मे स्वामिन्पतिं प्रेपय यत्नतः ॥
 आमन्त्रणं समीचीनं सुवस्त्राद्यादि लभ्यते ॥ ३५ ॥
 इति तस्या वचः श्रुत्वा श्रीगुरुः प्रहरश्रितः ॥
 तस्याः पतिं समाहूय ग्राह द्विजनिमन्त्रणम् ॥ ३६ ॥
 ब्राह्मण त्वं द्विजगृहं व्रज भोक्तुं निमन्त्रितः ॥
 क्षियास्ते मनसोऽभीष्टं शिष्टमिष्टाद्यभोजनम् ॥ ३७ ॥

प्रमाणं । कथं मे दैवं हीनं । पतियोगान्मेऽपि स्वाद्भक्षं दुर्लभमित्युक्त्वा
 श्रीगुरुमेव साष्टाङ्गं नलोचे । हितं कुरु । परान्नं भोक्तुं पतिमाज्ञापय । न
 न कदापि परान्नं भुंक्तेऽतः कृपां कृत्वा यत्नात्तं प्रेष्यामन्त्रणं समीचीनं
 सुवस्त्राद्यादि लभ्येतेति श्रुत्वा हसन्श्रीगुरुर्द्विजमाहूय । न्वं परान्नं भोक्तुं
 व्रज । ते क्षिया परान्नभोजनेच्छास्ति ॥३०-३७॥ पत्या स्वीच्छा

पत्याङ्गनावासनासौ पूरणीया त्वयानघ ॥
 कुलक्षिया मनस्वीदृग्दुःखितं नैत्र कारयेत् ॥ ३८ ॥
 इति श्रुत्वा गुरोर्वाक्यं प्रणम्य ब्राह्मणोऽब्रवीत् ॥
 परान्नं नैव मे ग्राह्यं यद्येवं नियमोऽपि मे ॥ ३९ ॥
 न गृह्णाति गुरोर्वाक्यं स धारं नरकं व्रजेत् ॥
 आज्ञां ते शिरसा घृत्वा यास्ये मोक्षं परालयम् ॥४०॥
 इत्युक्त्वा गुरुमापृच्छ सभार्यः स गृहं गतः ॥
 आनन्दिता तस्य कान्ता ततो मोक्षं गताबुधौ ॥४१॥
 यजमानो घनी सोऽपि संकल्प्य द्विजमोजनम् ॥
 भोजयामास पक्वाभरणैकैः क्षीयुतान्द्विजान् ॥ ४२ ॥
 ब्राह्मणी भुक्तिसमये विपरीतं ददर्श सा ॥
 पक्स्यां च भोजनागारे सहाभन्ति श्वश्रुकैराः ॥ ४३ ॥
 मनसाऽतीव निर्विण्णा सा त्यक्त्वा पाप्रमुत्थिता ॥
 उर्ध्वस्तद्रेत्र सा ग्राह ब्राह्मणानां च मुञ्जताम् ॥ ४४ ॥

पूरणीया कुलक्षिया मनो न पीडयेत् ॥ ३८ ॥ विप्र आह । यद्यपि परान्नं
 न ग्राहयामि मे नियमः ॥ ३९ ॥ अथापि गुरुवाक्याश्रमणे नरकोऽ-
 तस्ते वचो मुनिं घृत्वा यास्य इति गुरुमापृच्छ स गृहं गतः । सतीव
 दृष्टा । मनस्तां मोक्षं गता । यजमानो द्विजमोजनं संकल्प्य पवित्रैर्नैक-
 पक्वान्नादिभिर्मोक्षयामास । ब्राह्मणी भोजनसमये श्वश्रुकैश्चिद्विजान् दत्तं
 वास्य निर्विण्णान्नं त्यक्त्युत्थायोर्ध्वस्तत्र तदेवाह । पत्युः समीपेऽपि

१ पित्रुदेशेनेति दीपः २ श्वश्रुः = मामवरतः.

प्राप्य पत्युः समीपे सा तदेवोच्चैर्जगाद ह ॥
 किमशास्यपवित्रानं श्चक्रोडोच्छिष्टमीदृशम् ॥ ४५ ॥
 स्त्रियं स ग्राह मे भग्नं त्वचो दैवमिहाधुना ॥
 व्यक्तं परोदेनं त्यक्तं भुक्तं श्चोच्छिष्टमद्य तु ॥ ४६ ॥
 इति प्रकृपितो विप्रः स्त्रिया सह गुरुं ययौ ॥
 ननाम परया भक्त्या श्रीगुरुं नामधारक ॥ ४७ ॥
 श्रीगुरुः ग्राह तां दृष्टं पराक्षस्य सुखं त्वया ॥
 पीडितोऽस्ति सदा नाथः फलितोऽद्य मनोरथः ॥ ४८ ॥
 इति श्रीगुरुणोक्ता सा पदलभाभवद्गुरोः ॥
 पद्महस्तावददीना स्वामिन्नागैः क्षमस्व मे ॥ ४९ ॥
 मया मन्दधिया लोभादोपाब्धौ पातितः पतिः ॥
 पलाश्रीतः पराश्रापं स्वामिन्नागः क्षमस्व मे ॥ ५० ॥
 चिन्तार्दितो द्विजः ग्राह स्वामिन्कर्तव्यमद्य किम् ॥
 दीना लभा मयि प्राज्या यतमङ्गोऽभयन्मम ॥ ५१ ॥

श्वगुरुः उच्छिष्टमभयन्ममिदमश्रीणाद्याह । स ग्राह स्वतो मे दैवं भग्नं ।
 पत्युः समीपे त्वचोऽस्ति मयि श्चोच्छिष्टे भुक्तमिति कुपितस्तया सह गुरोस्तथा ननाम ।
 श्रीगुरुः उच्छिष्टं ग्राह । पत्युः समीपे दृष्टं ते मनोरथः फलितः किं ॥ ४०-४८ ॥
 सा दीनादारुणं क्षमस्व । मया मन्दधिया पतिदोषाब्धौ यदात्पानितः । द्विज
 आह । स्वामिन् । किं कर्तव्यं यतमङ्गोऽभयन्मम । यतमं न ग्राह मयि सद्गुरोः ।

परान्नं न ग्रहीष्यामीत्येवं सङ्कल्पितं तु तत् ॥

भग्नं मे कृत्यया द्वेष्या बहुदोषाश्च कारिताः ॥ ५२ ॥

इति तस्यानुत्तमस्य श्रुत्वा गां श्रीगुरुहसन् ॥

प्राहास्याः पूरितः कामः सैषा वर्ति गता खलु ॥ ५३ ॥

परान्नं न कदा मोक्ष्य इति सङ्कल्पितं त्वितः ॥

सत्यं भविष्यति सदा मा खिदो दोष एष न ॥ ५४ ॥

अन्यस्ते कथयिष्यामि सहजो धर्म एष तु ॥

कदाचिन्न लभेद्विप्रो देवे पित्र्ये च कर्मणि ॥ ५५ ॥

कर्मलोपप्रसक्तौ चेदाहृतो ब्रज तत्र तु ॥

भोक्तुं ब्रजान्यथा दोषा अनन्ताः परिकीर्तिताः ॥ ५६ ॥

इति श्रुत्वा गुरोर्वाक्यं साष्टाङ्गं प्रणिपत्य मः ॥

विनयावनतो भूत्वा पप्रच्छ द्विज आदरात् ॥ ५७ ॥

कस्मादन्नं ग्रहीतव्यं दोषाः कुत्र भवन्ति च ॥

कस्य द्वारं न गन्तव्यं स्वामिन्कथय विस्तरात् ॥ ५८ ॥

मप्यनया वैरिण्या बहुदोषा- कारिता- । इत्यनुत्त त गुरुराह । स्त्रीकामाः
पूरिताः । सा कृता । सङ्कल्पोऽपि न मग्नो मा खिदोऽप्य न दोष- ॥४९-
५४॥ कदाचिरेवे पित्र्ये कर्मणि विप्रालामे तत्र भुक्तौ न दोषोऽन्यथा
दोषः । विप्रो नत्वा स्पष्टरगाह । कस्मादन्नं ग्रह्यं, क दोष- । श्रीगुरुराह ।

बहिष्कृतस्य विप्रस्य याचनावीविकस्य च ॥

वैश्वदेवविहीनस्य वर्ज्यमन्नं प्रयत्नतः ॥ ६६ ॥

पक्षं बहुभिरेकत्र वैश्वदेवः पृथङ् न हि ॥

दोषास्तदन्नमुफत्या तद्वर्ज्यमन्नं प्रयत्नतः ॥ ६७ ॥

मूत्रा सर्वशुक्लमन्त्रान्यो ददाति धनेच्छया ॥

शिष्यसंग्रहकृत्वास्य वर्ज्यमन्नं प्रयत्नतः ॥ ६८ ॥

क्रोधी ब्राह्मणविद्वेषी यश्च त्यक्त्वा कुलस्त्रियम् ॥

तिष्ठत्यस्य गृहे चापि वर्ज्यमन्नं प्रयत्नतः ॥ ६९ ॥

तामसकृत्कृपणमुदुराचार्यधार्मिकः ॥

घनमत्तोऽपि चैतेषां वर्ज्यमन्नं प्रयत्नतः ॥ ७० ॥

पतिं निजमुतान्वाऽपि या विहार्यव तिष्ठति ॥

ब्राह्मणी विप्र तस्याथ वर्ज्यमन्नं प्रयत्नतः ॥ ७१ ॥

त्रिप्रोऽपि स्वर्णकारित्वं यः करोति कृत्याचकः ॥

यश्च स्त्रीविलितस्त्वेषां वर्ज्यमन्नं प्रयत्नतः ॥ ७२ ॥

गर्वी, पुदङ्गत, यायसक्ती, बहिष्कृतो, याचको, वैश्वदेवाकर्ता, धनेच्छया समेत्यो मन्त्रदाता, शिष्यसंग्रहकृत्क्रोधी, ब्रह्मद्वेषी कुलस्त्रीत्याजकः ॥६०-६९॥ तामसः, क्रूरः, कृपणो, दुराचारी, घनमत्तस्त्यक्तपतिपुत्रा ब्राह्मणी, स्वर्णालङ्कारकृद्द्विजः स्त्रीविलितः, स्तेयी, पदाणामी, अश्वक्रैता, मृतका-

- स्तेयकृत्परदारस्यो योऽथविश्रयकृद्द्विजः ॥
 भृतकाध्यापकश्चास्य वर्ज्यमन्नं प्रयत्नतः ॥ ७३ ॥
- घृतकृन्निष्ठुरो यश्च भुंक्तेऽस्नातश्च यद्गृहे ॥
 भगवत्कीर्तनं नास्य वर्ज्यमन्नं प्रयत्नतः ॥ ७४ ॥
- नैत्र सन्ध्यामुपास्ते यो दानं च न ददाति यः ॥
 पितृकर्मविहीनोऽस्य वर्ज्यमन्नं प्रयत्नतः ॥ ७५ ॥
- द्रव्यलोभेन जपति मन्त्रं दम्भेन वा क्रणम् ॥
 दत्त्वार्थं सञ्चिनोत्यस्य वर्ज्यमन्नं प्रयत्नतः ॥ ७६ ॥
- विश्वासघातकः पक्षपातकृन्नीतिहापकः ॥
 स्वधर्मत्याजकश्चास्य वर्ज्यमन्नं प्रयत्नतः ॥ ७७ ॥
- यो द्वेष्टि विदुषं साधून्यो नरो गुरुनिन्दकः ॥
 कुलदेवोत्सर्जकोऽस्य वर्ज्यमन्नं प्रयत्नतः ॥ ७८ ॥
- गोविप्रघातकः स्त्रीघ्नो यश्च स्वाश्रयस्य दूषकः ॥
 पराश्रस्तुतिकृच्चास्य वर्ज्यमन्नं प्रयत्नतः ॥ ७९ ॥

ध्यापको, घृतकृन्निष्ठुरः, स्नानं विना मोक्ता, भगवत्कीर्तनानादरः, सन्ध्यो-
 पास्त्यकर्ता, दातृवारकोऽदाता, पितृकर्माकर्ता, द्रव्यलोभेन दम्भेन वा
 जपिता, कुसीदवृत्तिर्विश्वासघाती, स्त्रीघ्नः, स्वानन्दूषकः, पराश्रस्तुति-
 कृत्पक्षपात्यन्यायी, स्वधर्मत्याजकः ॥७०-७८॥ साधुद्वेषी, गुरुनिन्दक-

आशावद्भस्त्रेकगृहे सदा तिष्ठति योऽपि च ॥
दातारं वारयत्यस्य वर्ज्यमन्नं प्रयत्नतः ॥ ८० ॥

सर्वान्यः शरणं याति स चण्डालो भविष्यति ॥
सर्वान्नमत्ति यथास्य वर्ज्यमन्नं प्रयत्नतः ॥ ८१ ॥

पुत्रीं जामातरं क्रोधान्निर्मत्स्यति योऽपि च ॥
पुत्रहीनश्च तस्यापि वर्ज्यमन्नं प्रयत्नतः ॥ ८२ ॥

यो विवाहोचरं काले न जुहोति परालये ॥
प्रायो मुनक्ति तस्यापि वर्ज्यमन्नं प्रयत्नतः ॥ ८३ ॥

नाचरत्याश्रमं धर्ममद्वैतं वक्ति केवलम् ॥
विनालुभवमस्यापि वर्ज्यमन्नं प्रयत्नतः ॥ ८४ ॥

कुक्षिं विमर्ति यः श्लाघ्यात्तदन्नाशनतोऽन्वता ॥
आपुर्हानिश्च वाधिर्यं स्मृतिमेधाघृतिभयः ॥ ८५ ॥

परालये यो वसति नित्यं भुंक्तेऽर्पयत्यसौ ॥
स्वपुण्यं यजमानाय तद्दोषान्स्वीकरोति च ॥ ८६ ॥

स्वपुण्यं यजमानाय तद्दोषान्स्वीकरोति च ॥ ७९ ॥ आशयं कृगृहस्थ एवमन्नं वर्ज्यम् । सर्वजाति-
शरणो यद्य सर्वान्नमत्ति स चण्डालो भविष्यति । तदन्नं वर्ज्यम् । पुत्री-
जामातृनिर्मत्स्यन्क्रोऽपुत्र औपसन्नहीनो, नित्यं परान्मुञ्चेत्यन्वतवत्का,
शाश्वान्नुक्षिमास्तिदन्नादानादन्वताऽयुःस्मृतिनेषाघृतिनाशो वाधिर्यं
च । नित्यं परान्नाशने स्वपुण्यनाशो दानृपापसंप्रहस्य । यथा परान्ना-

गोभूस्वर्णेभरत्नाथादानादोपस्तथा न हि ॥
 यथा पराश्वमुवत्या च परस्त्रीसङ्गतोऽपि च ॥ ८७ ॥
 सदा परगृहवासाहृष्टमीर्नश्यति गच्छति ॥
 दर्शे पराश्वमुवत्या च मासपुण्यं विनिश्चितम् ॥ ८८ ॥
 गच्छेद्भोक्तुं समाहृतोऽनाहृतो नापदं विना ॥
 द्विजालयेऽपि शूद्रेणाहृतो भोक्तुं न च ब्रजेत् ॥ ८९ ॥
 यावत्पुत्रो नैव जातस्तावत्पुत्रीगृहे खलु ॥
 न भुञ्जीत समुत्पन्ने पौत्रे दोषो न विद्यते ॥ ९० ॥
 घर्षचन्द्रोपरागे च घृतके मृतकेऽपि वा ॥
 दानं चापि न गृहीयात्तीर्थे पात्रे तथैव च ॥ ९१ ॥
 खलराजमृत्यरजकलोहकारककाष्ठतद् ॥
 स्वर्णहृद्बृहपलीमद्यपोऽतो दानं विधर्जयेत् ॥ ९२ ॥
 स्वाचारं ब्राह्मणा येऽत्राचरिष्यन्त्यप्यसक्तितः ॥
 कुतो दैन्यं भजेत्तेषां सुखभाजस्त एव हि ॥ ९३ ॥

शने दोषस्तथा गोभूस्वर्णादिप्रतिग्रहदोषो न । परस्त्रीसङ्गेऽपि महादोषः ।
 सदा परगृहवासाहृष्टमीनाशो, दर्शे पतन्नाशनाग्नासपुण्यक्षयः ॥ ८०-
 ८९ ॥ आहृतो भोक्तुं गच्छेद्ब्रह्माहृतो न गच्छेत् । यावत्पुत्री न जात-
 स्तावत्पुत्रीगृहेऽभोज्यम् । सूर्यादिग्रहे सूतके तीर्थे च न दानं प्राह्यम् ।
 खलराजमृत्यरजकलोहकारस्वर्णहृद्बृहपलीमद्यपेभ्योऽपि न । स्वाचारवतां क

तदर्धीनाः सुराः सर्वे कामवेनुश्च तद्गृहे ॥
निवसेत्सिद्धयोऽप्यष्टौ तत्र स्थास्यन्ति सर्वदा ॥९४॥

मदान्वा इह ये विप्राः स्ववर्माचारवर्जिताः ॥
त एव तेन पापेन दरिद्राः पतन्त्यपि ॥ ९५ ॥

स विप्रः ग्राह्यो स्वामिन्प्रार्थनां मेऽवधारय ॥
स्वाचारं श्रोतुमिच्छामि कृपया कथयस्व मे ॥ ९६ ॥

त्वं त्रिमूर्त्यवतारोऽसि श्रीगुरुः करुणाकरः ॥
स्वामिन्मक्तजनाधार आचारं न उपादिश ॥ ९७ ॥

श्रीगुरुर्ब्राह्मणं ग्राह्यं साधुं पृष्टं त्वयानघ ॥
वक्ष्ये पृष्टं सदाचारं य उक्तं ऋषिभिः पुरा ॥ ९८ ॥

कदाचिन्नेमिपारण्ये मूर्खानां च तपस्यताम् ॥
पराशरऋषिः प्राप तान्मूर्खान्स्त यदृच्छया ॥ ९९ ॥

ते प्रत्यादित्सत्र इवोद्गतास्तनुत्थिता मुनिम् ॥
शृष्टं सत्कृत्याभिवाद्याचारं पप्रच्छुरादरात् ॥१००॥

देव्यन् । ते मुग्धमात्रः । तदर्धीना देवस्तद्गृहे कामवेनुः सिद्धयश्च ।
मदान्धाः स्वाचारं त्यक्त्वा दरिद्राः स्युः । विप्र आह । कृपया स्वाचारं
कथय । त्वं त्रिमूर्त्यवतारः कृपालुः स्ववर्माचारः । श्रीगुरुर्ग्राह्यः । ऋषिप्रोक्तं
स्वाचारं वक्ष्ये । कदाचिन्नेमिपारण्ये पराशर आगतः ॥९०-९९॥
तमेभिर्गाय ऋषय उचुः । स्वाचारे नः पदे पदे संशयोऽनो गुरुं विना-

आचाराचरणेऽस्माकं संशयो हि पदे पदे ॥
स्वं ब्रह्मर्षिरसि विख्यात उपदेशो हि ते वरः ॥ १ ॥

गुरुं विना न हि ब्राह्म आचारोऽप्ययथा मनुः ॥
तस्माद्गुरुः पवित्रस्त्वमाचारं न उपादिश ॥ २ ॥

एवं स प्रार्थितः प्राह पराशरमहाश्रुतिः ॥
आचारं कथये यस्मादपत्नात्सर्वसिद्धयः ॥ ३ ॥

ब्राह्मे मुहूर्ते उत्थाय सद्भक्त्या संस्मरेद्गुरुम् ॥
ब्रह्माणं चिन्तयेद्विष्णुं महेशं च सलक्षणम् ॥ ४ ॥

सूर्यादिकेतुपर्यन्तान्तंस्मरेच्च नवग्रहान् ॥
सनत्कुमारं सनकं सनन्दनसनातनीं ॥ ५ ॥

तुषरं च स्मरेत्सिद्धान्योगिनः पितृदेवताः ॥
सप्ताब्धिभुवनद्वीपान्तसर्पीन्वां नमेत्ततः ॥ ६ ॥

तत उत्थाय चाचम्य भूत्रोत्सर्गं विधाय च ॥
शुचिर्भूत्वा विधानेन विधिनाचमनं चरेत् ॥ ७ ॥

चारो मनुर्व्याहस्तं गुरुरुपादिशेति प्रार्थितः पराशर आह । सर्व-
सिद्धिदानारं नस्ये । ब्राह्मे मुहूर्ते उत्थाय भक्त्या गुरुं त्रिमूर्तीन्ग्रहान्सन-
कादिसिद्धयोगिपितृदेवसप्ताब्धिभुवनद्वीपपीन्सृत्वा मां नत्वाचम्य

स्नानात्पूर्वं परं चापि पानोर्ध्वं जयनोत्तरम् ॥
 उपविश्य विधानेन द्विज आचमनं चरेत् ॥ ८ ॥
 भोजनादौ तथैवान्ते छिन्नायां जृम्भणेऽपि च ॥
 विष्मूत्रोत्सर्गतश्चोर्ध्वं द्विज आचमनं चरेत् ॥ ९ ॥
 अपाने निर्गते दुष्टशब्दोच्चारे वृदर्शने ॥
 आद्यान्तयोः कर्मणश्च द्विज आचमनं चरेत् ॥ ११० ॥
 सन्निधौ नास्ति चेतोर्यं श्रोत्रस्पर्शं समाचरेत् ॥
 सप्त देवा यतस्तत्र वत्स्पर्शादाचमो भवेत् ॥ ११ ॥
 अत्रिरापन्न देवश्च वरुणाकैन्दुवायवः ॥
 विप्रस्य दक्षिणे कर्णे नित्यं तिष्ठन्ति देवताः ॥ १२ ॥
 मूत्रोत्सर्गाच्छुचिर्भूत्वा कृत्वा स्नानं च मानसम् ॥
 अरुणोदयपर्यन्तमुपविश्य जपं चरेत् ॥ १३ ॥
 विना गायत्रिकामन्त्रं वेदमन्त्रान्पठेत्सुधीः ॥
 अरुणे सृदिते गत्वा मलोत्सर्गं चरेद्ब्रह्मिः ॥ १४ ॥

मूत्रोत्सर्गं कृत्वा शुचिर्भूत्वाचामेस्नानात्पूर्वं परश्चाधोऽपानुनिःसृती
 भोजनाद्यान्ते च क्षुते विष्मूत्रोत्सर्गशुद्ध्यन्ते ॥ १००-१०९ ॥ दुःशब्दो-
 च्चारे वृदर्शने कर्मण आद्यान्तयोश्च द्विराचामेत् । जलालाभे दक्षिणकर्णेऽ-
 ग्न्यन्देयवरुणाकैन्दुवाता देवताभ्यस्तत्स्पर्शादाचमनफलम् । ततो मानस-
 स्नानं कृत्वा अरुणोदयपर्यन्तं गायत्रीं विना वेदं पठेत् । ततो निर्गतं पृष्टतः

निर्वातं पृष्ठतः कृत्वोपवीतं नैर्ऋती दिशम् ॥
 गत्वोपविश्याधोवक्रो वक्षेणाच्छाद्य मस्तकम् ॥१५॥
 उत्तराभिमुखश्चाह्नि नक्तं वेदक्षिणामुखः ॥
 मौनी नेत्रस्ततः पश्यन्मार्कचन्द्रर्क्षसं जनान् ॥ १६ ॥
 मलमूत्रोरसृतिं कुर्यात्स्थित्वा यस्तृत्सृजेद्द्विजः ॥
 यावत्पञ्चेऽस्य रोमाणि तावद्द्वपं स नारकी ॥ १७ ॥
 फच्छोत्सर्गं विना मूत्रत्यागे शौचं विनाऽपि च ॥
 कच्छस्य धारणाच्छापि तथैव नरकं व्रजेत् ॥ १८ ॥
 कदाचित्तु जलालाभे गङ्गां संस्मृत्य लोटतः ॥
 शौचं कार्यं भक्षणादि वर्ज्यं यावच्छुचिर्न हि ॥ १९ ॥
 मलोत्सर्गे भुवं वन्मि नोत्सृजेद्दरिते तृणे ॥
 यर्गेषु च सुशुष्केषु मलोत्सर्गं समाचरेत् ॥ १२० ॥
 पुष्पवृक्षाध्वदेवादिसमीपे नोत्सृजेन्मलम् ॥
 लिङ्गं धृत्वा जलासर्गं गत्वा शौचं समाचरेत् ॥ २१ ॥

कृत्वा वक्षेण शिर आच्छाद्य दिवोद्दृमुखो रात्रौ दक्षिणमुख उपविश्य
 मीनीतस्ततोऽपश्यस्तृणे मलोत्सर्गं कुर्यात् । कच्छोत्सर्गं विना मलमूत्रत्यागे
 शुद्धिं विना च फच्छधारणेऽनुपवेशनेन मलत्यागे च नरकः ॥११०-
 १९॥ कदाचित्जलालाभे गङ्गां स्मृत्वा लोद्यादिना शौचं कार्यम् ।
 यावच्छुद्धिं पानादि वर्जयेत् ॥ १२० ॥ हरितृणे पुष्पवृक्षाध्वदेवाम्बुसमीपे

शौचार्यं मृत्तिका ग्राह्या शुद्धा वर्ज्या प्रयत्नतः ॥

बल्मीकमृषकोत्खातनदीमध्यस्थमृत्तिकाः ॥ २२ ॥

मार्गस्थमृत्तिका वर्ज्या वृक्षाघःस्था तथैव च ॥

देवालयेक्षेत्रतीर्थमृत्तिका चापि गर्हिता ॥ २३ ॥

वापीकूपतडागस्था मृत्तिका च प्रशस्यते ॥

प्रोक्ष्योदकेन शौचार्यं मृदादेया विचक्षणैः ॥ २४ ॥

आर्द्रामलप्रमाणेन लिंग एकं प्रदापयेत् ॥

पिण्डान्गुदे तथा पञ्च श्रीस्त्रीनेककहस्तके ॥ २५ ॥

तथैव पादपोर्देया मृत्तिका भूत्रशौचके ॥

मलोत्सर्गे तु द्विगुणा त्रिगुणा वीर्यनिःसृत्तौ ॥ २६ ॥

एतच्छौचं गृहस्थस्य द्विगुणं ब्रह्मचारिणः ॥

त्रिगुणं च वनस्थस्य यतिनश्च चतुर्गुणम् ॥ २७ ॥

रात्रावर्धं सङ्कटे च मार्गं चापि तदर्धतः ॥

शौचाचरणतो नृणां घर्मसिद्धिर्भवेद्द्रुतम् ॥ २८ ॥

च नोत्सर्गे । लिङ्गं घृत्वा जलसमीपे गत्वा शौचं कुर्यात् । बल्मीक-
मृषकोत्खातमार्गदेवालयेक्षेत्रतीर्थस्थमृत्तिकाऽग्राह्या । वापीकूपतडागस्था
शस्तार्द्रामलप्रमाणमृत्पिण्डो लिङ्गे एकः, गुदे पञ्च, मूत्रे प्रतिहस्तं
प्रतिपार्दं च श्रीस्त्रीन्मलोत्सर्गे द्विगुणम् । शुक्रोत्सर्गे त्रिगुणम् । एतद्
मलचारिणो द्विगुणं । यतिनस्त्रिगुणं । यतश्चतुर्गुणं । रात्रावर्धं । सङ्कटे

ब्रतबन्धोत्तरं त्वेतद्द्विजस्याचरणं स्मृतम् ॥
 शौचं स्त्रीशूद्रवालानां गन्धलेपावधि स्मृतम् ॥ २९ ॥
 शौचोत्तरं च गण्डूपातण्डौ ब्राह्मण आचरेत् ॥
 पद् क्षत्रवतुरो वैश्यः शूद्रश्चापि च वामतः ॥ ३० ॥
 गण्डूपोत्तरमाचम्य शुचिस्थाने द्विवारतः ॥
 कुलदेवं स्मरेद्भक्ष्ये शृण्वाचमविधिं द्विजाः ॥ ३१ ॥
 विप्रदक्षिणहस्ते तु कथ्यते तीर्थपञ्चकम् ॥
 करमध्ये षड्वितीर्थं मूले ब्राह्मं प्रकीर्तितम् ॥ ३२ ॥
 तर्जन्यंगुष्ठमध्ये च पितृतीर्थं प्रवक्ष्यते ॥
 अंगुल्यग्रे देवतीर्थं कनिष्ठाधस्तथार्पकम् ॥ ३३ ॥
 प्रतिग्रहाचमपितृदेवर्ष्यर्चनमेव तैः ॥
 ब्रह्मतीर्थेन चाचम्य केशवाद्यैस्त्रिभिः करौ ॥ ३४ ॥
 गोविन्द विष्णो इत्याभ्यां प्रक्षाल्यांगुष्ठमूलतः ॥
 ओष्ठौ सम्मृज्य मधूसूदन त्रिविक्रमेति च ॥ ३५ ॥

मार्गे च तदर्धम् ॥२१-२९॥ शौचाच्छौचं धर्मसिद्धिः । स्त्रीशूद्रानुपनी-
 तानां गन्धलेपक्षयावधि शौचम् । ततो वर्णक्रमादष्ट पद् चतुर्द्विगण्डूपा
 धामतस्त्याज्याः । तत आचम्य कुलदेवं स्मरेत् । द्विजदक्षहस्ते मध्येऽ-
 सिनीर्थं, मूले ब्राह्मं, तर्जन्यंगुष्ठमध्ये पिष्यमङ्गुल्यग्रे देवं, कनिष्ठाध
 धार्पम् । तैः क्रमात्प्रतिग्रहाचमनापितृदेवर्षिक्रियाः । ब्रह्मतीर्थेन केशव

वामन श्रीधरेत्याभ्यां मुखमुन्मार्जयेत्करम् ॥

वामं प्रोक्ष्य हृषीकेशेत्यङ्घ्री प्रोक्ष्य तथाऽप्युभौ ॥ ३६ ॥

पद्मनाभेत्यथो शीर्षं प्रोक्ष्य दामोदरेति च ॥

संहतत्र्यङ्गुलीभिश्च मुखं सङ्कर्षणेति च ॥ ३७ ॥

नासे साङ्गुष्ठतर्जन्या वासुदेवेति नामतः ॥

त्रद्युम्नेत्यथ साङ्गुष्ठानामिक्या चक्षुर्पा क्रमात् ॥ ३८ ॥

स्पृष्टवानिरुद्ध पुरुषोत्तमेत्यथ तथा श्रुती ॥

अधोक्षज नृसिंहेति नाभिमच्युतनामतः ॥ ३९ ॥

साल्पाङ्गुष्ठेन च स्पृष्ट्वा हृदं पाणितलेन च ॥

जनार्दनेत्युपेन्द्रेति कं सर्वाङ्गुलिभिः स्पृशेत् ॥ १४० ॥

बाहुमूले कराग्रेण हरे कृष्णेति नामतः ॥

द्विजातेरुपनीतस्य स्मृतमाचमनं त्विदम् ॥ ४१ ॥

नारायण भावयेति त्रिषुः पीत्वा, गोविन्द विष्णो इति करौ प्रक्षाल्य,
मधुसूदन त्रिविक्रमेयङ्गुष्ठमूडेनोष्ठौ सम्भृज्य, वामन श्रीधरेति मुखं
वामकरं च प्रोक्ष्य ॥ ३०-३८ ॥ हृषीकेश पद्मनाभेति पदे, शीर्षं च दामो-
दरेति संहतत्र्यङ्गुलिभिर्मुखं, सङ्कर्षणेति साङ्गुष्ठतर्जन्या नासायुटे,
साङ्गुष्ठानामिक्या नेत्रे श्रोत्रे च वासुदेवादिषड्भिः । साङ्गुष्ठरुनिष्ठयाऽ
च्युतेति नाभि, तलेन जनार्दनेति हृत्, उपेन्द्रेति सर्वाङ्गुलिभिः शीर्षं,
द्वाम्यां कराग्रेण बाहुमूलपोषेति । सन्ध्यान्दनहोनादी द्विराचामेत । प्त-

एवं सन्ध्यावन्दने च होमेऽन्यत्रापि कर्मणि ॥
 केशवाद्यैश्चतुर्थ्यन्तः सम्पुद्ग्या वापि नामभिः ॥ ४२ ॥

नमोन्तरेकाचमनं चतुर्विंशतिनामभिः ॥
 स्याद्द्विराचमनं भूयस्तथा तत्रैव नामभिः ॥ ४३ ॥

आदावन्ते द्विराचामेद्यदि वै तदसम्भवे ॥
 केशवाद्यैस्त्रिभिः पीत्वा द्वाभ्यां प्रक्षालयेत्करौ ॥ ४४ ॥

ततः कर्णं स्पृशेदेवं सन्ध्यातोऽन्यत्र चोदितम् ॥
 शूद्रादिहीनसंस्पर्शे स्नाने वान्तां च भोजने ॥ ४५ ॥

फलाहाराशने पाने श्मशानागमनेऽपि च ॥
 स्वान्यपादक्षालने च द्विराचमनमिष्यते ॥ ४६ ॥

जलालाभे स्पृशेच्छ्रोत्रमेतदन्यत्र कर्मणः ॥
 य आचमविधिं कुर्याद्भक्त्या दैन्यं कुतोऽस्य च ॥ ४७ ॥

मुखदुर्गन्धनाशार्थे वक्ष्येऽथो दन्तधावनम् ॥
 त्यक्त्वा सर्वाणि पर्वाणि षष्ठीं प्रतिपदं तथा ॥ ४८ ॥

दसम्भवे त्रिभिस्त्रिः पीत्वा द्वाभ्यां करौ प्रक्षाल्य कर्णं स्पृशेत् । शूद्रादि-
 स्पर्शे स्नाने वान्तां आहारे श्मशानागमने स्वान्यपादक्षालने च द्विराचा-
 मेत् । विधिवदाचामे कुतो दैन्यम् ॥ ३९-४७ ॥ पर्वनन्दानवमीश्रादशी-
 रविभीमाहम्नाह्वाहवर्जं दन्तधावनम् । खर्जूरकेतकीनासिकैलफाष्टैर्दन्तधावने

नवर्षो द्वादशीं त्यक्त्वा रविमौमार्कवासरान् ॥
 आद्वादहं मङ्गलं त्यक्त्वा प्रकुर्यादन्तर्धानम् ॥ ४९ ॥

कण्टकिद्रुमखर्जूरकेतकीनारिकेलकैः ॥
 काष्ठैर्षो धावयेदन्तान्त्स चण्डालो भविष्यति ॥ १५० ॥

खादिरोदुम्बरवटापामार्गकिंकरञ्जकैः ॥
 एतैः सुपुण्यकाष्ठैश्च प्रकुर्यादन्तर्धानम् ॥ ५१ ॥

द्वादशांगुलकं विभ्रे क्षत्रे प्रोक्तं नवांगुलम् ॥
 षडंगुलं दन्तकाष्ठं कथितं वैश्यशूद्रयोः ॥ ५२ ॥

आयुर्वलं चेत्यनेन मन्त्रेण प्रार्थ्य मन्त्रचित् ॥
 छित्त्वा काष्ठं मृदूकृत्य तदग्रं धावयेद्भदान् ॥ ५३ ॥

मुखदुर्गन्धीत्यनेन नैर्ऋत्यां काष्ठमुत्सृजेत् ॥
 कृत्वा द्वादशगण्डूपान्द्विराचमनमाचरेत् ॥ ५४ ॥

प्रातःस्नानं ततः कुर्याद्येन सर्वं प्रसिद्ध्यति ॥
 प्रातःस्नानान्मृणां तेजोबलायुर्वर्धनं मतम् ॥ ५५ ॥

चण्डालता । खादिरोदुम्बरापामार्गकिंकरञ्जकाष्ठैर्वर्णक्रमाद्द्वादशनवाष्टषडंगुल-
 मितिर्दन्तधावनम् । आयुर्वलमिति काष्ठं छित्त्वा मुखदुर्गन्धीति दन्तधावनं
 कृत्वा नैर्ऋत्यां काष्ठं त्यक्त्वा द्वादशगण्डूपान्कृत्वाचामेत् । ततः सर्व-
 सिद्धिर्दं प्रातःस्नानं यस्मात्तेजोबलायुःप्रशाशुद्धिदुःस्वप्ननाशदेवशता

प्रज्ञापि वर्धते नश्येद्दुःस्वप्नं सर्वदेवताः ॥
 वशा भवन्ति सौभाग्यमुखपृष्टिमृदा लभेत् ॥ ५६ ॥
 दरिद्रचिन्ताशोकघ्नं स्नानं पापविनाशनम् ॥
 नित्यं कुर्याद्गृहस्थस्तु प्रातर्मध्याह्न एव च ॥ ५७ ॥
 यतिर्ग्रंथी वनस्थश्च त्रिकालं तत्प्रमाचरेत् ॥
 एकवारं ब्रह्मचारीं प्रातःस्नानं समाचरेत् ॥ ५८ ॥
 सङ्कटे तु जलालाभेऽशक्तौ रोगे त्विदं मतम् ॥
 वायुस्नानं गोरजोभिराग्नेयं भस्मनाम तम् ॥ ५९ ॥
 आपोहिष्ठेति तिसृभिर्मन्त्रस्नानमुदीरितम् ॥
 भौमस्नानं मृदा प्रोक्तं दिव्यं सातपवर्षतः ॥ ६० ॥
 विष्णुध्यानं मानसं च गुरुदर्शनतोऽपि च ॥
 तीर्थस्नानफलं प्रोक्तं पित्रोश्चापि पदाम्बुभिः ॥ ६१ ॥
 शरीरप्रोक्षणात्तीर्थस्नानजं फलमिष्यते ॥
 एतानि गौणस्नानानि सङ्कटे योजयेद्बुधः ॥ ६२ ॥

सौभाग्यपुष्ट्यानन्दाः ॥६८-९६॥ स्निग्धादारिद्र्यशोकपापघ्नं प्रातःस्नानं
 नित्यं कार्प्यं, सहृदन्ब्रह्मचारिणः प्रातर्मध्याह्ने च गृहिणः प्रतिवर्तिनीनां,
 त्रिकालं । सङ्कटेऽशक्तौ चाऽपोहीतित्रिभिर्मन्त्रस्नानं । मृदा भौमं । सात-
 पवृष्ट्या दिव्यं । विष्णुध्यानं मानसं । गुरुदर्शनं पित्रोः पादाम्बुना
 प्रोक्षणं तीर्थस्नानं । चण्डालस्य स्पर्शं वान्ते स्ते च जलावगाहनं ।

॥ स्वप्नशब्दस्य पुंस्त्वेऽपि फलविनक्षया नपुंसकत्वं, तथा च पौरा-
 णिकाः ॥ दुःस्वप्नं च नृभिर्दृष्टं भुस्वप्नमुपजायते इत्यादि,

जलस्नानेनैव शुद्धिश्चण्डालस्पर्शने मता ॥
 वान्ते रते च शूद्रस्य स्पर्शे मान्त्रादि वा चरेत् ॥६३॥
 यस्य देहो दृढस्तस्य वारुणं मुख्यमरितम् ॥
 हृणस्य चाप्यशक्तस्य गौणस्नानं च शक्तितः ॥६४॥
 उष्णोदकेन वाशक्तौ यत्पवित्रं स्वभावतः ॥
 जलं तदभिसंस्पर्शाद्विशेषाद्गृहिणो मतम् ॥ ६५ ॥
 गृहे तूष्णोदकस्नाने नाचमो नाघमर्पणम् ॥
 न सङ्कल्पस्तर्पणं च वस्त्रनिष्पीडनं स्वतः ॥ १६६ ॥
 शीतमिश्रोष्णसलिलैरापोहीति वृथा तथा ॥
 गायत्र्या चाभिमन्त्र्यैव स्नायादन्ते च मार्जयेत् ॥६७॥
 पुत्रोद्भवक्रान्त्यशौचश्राद्धाहव्रतपर्वसु ॥
 नोष्णोदकेन शीतेन न माङ्गल्योत्सवादिषु ॥ ६८ ॥
 नद्यां प्रवाहाभिमुखोऽन्यत्र प्रादमुख एव वा ॥
 सपवित्रो बद्धशिखो मौनी स्नानं समाचरेत् ॥ ६९ ॥

शूद्रादिस्पर्शं यस्य देहो दृढस्तस्य मुख्यम् । अन्यथा गौणं । अशक्तस्योष्णोदकेन वा । जलं स्वभावतः पवित्रं स्पर्शाद्विशेषतस्तद्गृहस्यस्य मुख्यं । गृहस्नाने सङ्कल्पाचममार्जनाघमर्पणनर्पणादि न ॥६७-६६॥ शीतजलमिश्रोष्णजलमापोहीति वृथा गायत्र्याभिमन्त्र्य स्नात्वाऽन्ते मार्जयेत् । पुत्रोत्पत्तिक्रान्तिस्राद्धाहव्रतपर्वसु नोष्णाद्विर्माङ्गल्योत्सवादिषु न शीताद्विस्नायात् । नद्यां प्रवाहाभिमुखोऽन्यत्र प्रादमुखः सपवित्रो बद्धशिखो मौनी

कृत्वाधमर्षणं कृत्वा देवादीनां च तर्पणम् ॥
 आचम्य मन्त्रबद्धं परिधाय स्मरेद्भरिम् ॥ १७० ॥
 अपवित्रः पवित्रो वेत्युक्त्वापोहीति मार्जयेत् ॥
 निपिद्धो मङ्गलक्षाने रविवारो ज्वरप्रदः ॥ ७१ ॥
 फान्तिहानिः सोमवारे भौमवारे मृतिः स्मृता ॥
 श्रीलामो बुधवारे च हानिः स्याद्गुरुवासरे ॥ ७२ ॥
 पुत्रहानिः शुक्रवारे सम्प्लामः श्वनेर्दिने ॥
 ज्ञात्वैवं मङ्गलं ज्ञायात् शीर्ष्णां सधवा सदा ॥ ७३ ॥
 अशक्तश्चेन्नदीतीरे नदीं ध्यात्वाद्र्वाससा ॥
 देहं संशोषयेत्तेन स्नानस्यापि फलं मतम् ॥ ७४ ॥
 कापायरक्तमलिनजीर्णदग्धाम्बरस्य च ॥
 एकवस्त्रस्य यत्पुण्यं तद्भरन्तीह राक्षसाः ॥ ७५ ॥
 श्वेतवस्त्रं ब्राह्मणस्य मुख्यं प्रावरणं च वा ॥
 परिधानोत्तरं भस्म धारयेन्मन्त्रपूर्वकम् ॥ ७६ ॥

ज्ञायात् । मार्जनाधमर्षणतर्पणादि कृत्वाऽऽचम्य समन्त्रं शुष्कवस्त्रं
 परिधायपवित्र इति विष्णुं स्मरेत् । रविवारेऽभ्यङ्गस्नाने ज्वरः ॥६७-७१॥
 चन्द्रे कान्तिहानिर्भौमे मृतिः, बुधे श्रीलामः, गुरुशुक्रवारेऽपत्यहानिः,
 शनौ सम्प्लामः । सधवाया नित्यं शिरःस्नानम् । अशक्तौ मङ्गलं
 स्मृत्वाऽऽर्द्धवस्त्रेण देहशोभने गङ्गास्नानफलम् । कापायरक्तमलिनजीर्ण-
 दग्धैकवस्त्रधर्तुः पुण्यं राक्षसा हरन्ति ॥७२-७५॥ श्वेतं सोत्तरीयं
 ब्राह्मणस्यान्येषां स्त्रादि । परिधानोत्तरं द्वारवतीगङ्गामृद ऊर्ध्वपुण्ड्रा

द्वार्वती मृत्तिका मुख्या धार्यालामे तु भस्मनः ॥
तदभावे तु गङ्गामृदूर्ध्वपुद्गः प्रञ्चस्यते ॥ ७७ ॥

अंगुष्ठेन तु पुष्टीच्छुर्विष्णुसायुज्यदां मृदम् ॥
धारयेन्मध्यमांगुल्यायुष्कामोऽथान्नकामवत् ॥ ७८ ॥

अनामिकयाथ तर्जन्या मुमुक्षुः पातकी नक्षीः ॥
दशांगुलस्तूतमः स्यान्मध्यमोऽष्टांगुलो मतः ॥ ७९ ॥

पङ्गुलः कनिष्ठः स्याद्यथाचारं ब्रहेन्मृदम् ॥
केगवेति ललाटे च नामौ नारायणेति च ॥ १८० ॥

वक्षस्थले माधवेति गोविन्देति गलेऽपि च ॥
विष्णुनाम्ना दक्षकुक्षौ मधुसूदननामतः ॥ ८१ ॥

दक्षबाहौ दक्षकर्णेऽपि त्रिविक्रमनामतः ॥
वामकुक्षौ वामनेति श्रीधरेत्यपरे भुजे ॥ ८२ ॥

हृषीकेशेत्यन्यकर्णे पद्मनामेति पृष्ठतः ॥
दामोदरेति मूढ्यैवं कृष्णे सहस्रपणादिभिः ॥ ८३ ॥

धार्याः । पुष्टीच्छुरंगुष्ठेनायुष्कामो मध्यमयान्नकामोऽनामिक्या तर्जन्या-
मुमुक्षुर्विष्णुसायुज्यदां मृद दध्यात् । नखैर्धारणात् पापम् । दशाष्टसहस्रगुल-
तिलका उत्तममध्यमाधमाः । शुक्रे केशवादिभिः कृष्णे सहस्रपणादिभिर्लटा-
टनाभिवक्षोगल्दससुक्षिवाहकर्णनामकुक्षिमुखकर्णपृष्ठमूर्धसु तथा भस्मना

ऊर्ध्वपुण्ड्रान्मृदा धृत्वा ततो भस्मापि धारयेत् ॥
 शरेर्हरस्यापि तोषाद्भुक्तिर्भुक्तिश्च निश्चिता ॥ ८४ ॥
 श्राद्धादौ देवताकृत्ये विवाहादिदिने शुभे ॥
 अस्यङ्गोर्ध्वं मृतके च मृत्तिकां नैव धारयेत् ॥ ८५ ॥
 ब्रह्मयज्ञे तर्पणे च यज्ञे सन्ध्यादिकर्मणु ॥
 दर्मां प्राणा अवश्यं ते दशधा परिकीर्तिताः ॥ ८६ ॥
 कुशकाशयवोशीरगोधूमयीहिकुन्दराः ॥
 तृणं मौञ्जयाश्च दूर्वाश्च दश दर्माः प्रकीर्तिताः ॥ ८७ ॥
 आहरेत्प्रत्यहं दूर्वां श्रावणे मासि दशके ॥
 जपातयामाः सम्प्रोक्ता आहृता मन्त्रपूर्वकम् ॥ ८८ ॥
 दूर्वाश्चतस्रो विप्रस्य तिस्रस्तु क्षत्रियस्य च ॥
 विशो द्वे शूद्रस्य चैका पवित्रार्थं करे स्मृता ॥ ८९ ॥
 दूर्वाया महिमापारो मूले रुद्रोऽग्रतो विधिः ॥
 मध्ये विष्णुः स्थितस्तस्याः पवित्रं पापनाशनम् १९०

तिर्यक्पुण्ड्राः च धार्यास्ततो हरिहरतोषादभुक्तिमुक्ती च । श्राद्धादौ विवाहा-
 दिशुभे दिनेऽप्यङ्गे च न मस्म धार्यम् ॥ ७६-८५ ॥ सूतके न मृत् ।
 तर्पणसन्ध्यादिकर्मणु दर्भपवित्रस्यावश्यकता । कुशकाशयवोशीरगोधूम-
 यीहिकुन्दरतृणमौञ्जदूर्वा दशदर्माः प्रत्यहं श्रावणे दशो वा प्राणास्तेऽ-
 भातयामाः विप्रस्य चत्वारः, क्षत्रस्य त्रयो, विशो द्वौ, शूद्रस्यैकः, पवित्रार्थं

'चक्रं घृत्वा करे विष्णुर्यथा दैत्यान्निहन्ति च ॥
 निहन्ति राक्षमान्घृत्वा त्रिशूलं हीधरो यथा ॥ ९१ ॥
 वज्रं घृत्वा यथेन्द्रश्च हन्त्यद्रीनेवमेव च ॥
 दूर्वापवित्रं घृत्वैव निःशेषं हन्ति पातकम् ॥ ९२ ॥
 तृणाद्रिं स्पर्शनाद्भिर्मस्मसात्कुल्लते यथा ॥
 तथा दर्भपवित्रं च मस्मसात्कुल्लते ह्यघम् ॥ ९३ ॥
 सप्रन्थि ब्रह्मयज्ञादौ भोजने प्रन्थिबर्जितम् ॥
 पवित्रं धारयेद्भक्त्या ब्राह्मणः करयोर्द्वयोः ॥ ९४ ॥
 कर्पूरमभिर्वाघौषं पवित्रं दहति क्षणात् ॥
 प्रादेशमात्रे द्वे दर्भे पवित्रं कर्मणि स्मृतम् ॥ ९५ ॥
 दाने जपादौ स्वाध्याये होमे च पितृकर्मणि ॥
 सुवर्णरौप्यमुद्रे च सपवित्रे च धारयेत् ॥ ९६ ॥
 दैवे विशिष्टा सौवर्णी राजती पितृकर्मणि ॥
 अनामिक्यां तु सौवर्णी तर्जन्यां रजतस्य च ॥ ९७ ॥

करे धार्यः ॥८६-९०॥ मूलेऽन्य स्त्रो, मन्त्रे विष्णुरग्रे विधि । चक्र घृत्वा
 विष्णु , शूल घृत्वा रुद्रो, वज्र घृत्वा इन्द्रोऽनीहन्ति तथा पवित्रधारे पापं
 हन्ति । तृणाद्रिमग्निरिव पवित्र पाप दहति । सप्रन्थि यज्ञादौ प्रन्थिहीनं
 भोजने च पवित्रम् ॥९१-९४॥ प्रादेशमात्रदर्भपवित्रे करयोर्द्वये कर्पूरम
 ग्निरिवाव हरतः । जपदानहोमादौ स्वर्णरौप्यमुद्रायुतपवित्रे धार्ये । दैवे
 सौवर्णी, पैत्र्ये राजती, अनामिक्या सौवर्णी, तर्जन्या राजती, खड्गमुद्रा

सप्तमुद्रा कनिष्ठिक्यां न जीवत्पितृकस्य सा ॥ १

योगपट्टोत्तरीये च तर्जन्यां रौप्यमुद्रिका ॥ १८ ॥

गयाथाद्रं पादुके च न जीवत्पितृकस्य च ॥

नवरत्नाङ्किता मुद्रा यस्य तस्य न पाठकम् ॥ १९ ॥

एकरत्नान्वितां वाऽपि मुद्रां दध्याद्द्विजः सदा ॥

सन्ध्याकालं प्रवक्ष्यामि त्रिप्रकारं द्विजोत्तमाः ॥२०॥

उत्तमा तारकोपेता मध्यमा लुप्ततारका ॥

अधमा सूर्यसहिता प्रातःसन्ध्या त्रिधा मता ॥ १ ॥

उत्तमा भास्करोपेता मध्यमा लुप्तभास्करा ॥

अधमा तारकोपेता सार्यसन्ध्या त्रिधा मता ॥ २ ॥

अध्यर्धयामादासार्यं सन्ध्या मध्याह्निकी स्मृता ॥

पूर्वं तु विहितात्कालात्करणं व्यर्थमोरितम् ॥ ३ ॥

शिखां बध्वा दर्भपाणिर्द्विराधम्य यथाविधि ॥

वृत्वाल्पानामिकांगुष्ठैर्यतिर्वर्णां च पञ्चभिः ॥ ४ ॥

कनिष्ठिक्याम् । सा जीवत्पितृकस्य न । तथा योगपट्टोत्तरीयगयाथाद्र-
पादुका न । नवरत्नाङ्कितैकरत्नाङ्किता वा शस्ता । नक्षत्रयुता प्रातः-
सन्ध्योत्तमा, लुप्तनक्षत्रा मध्यमार्कसहिताधमा । सार्यसन्ध्यार्क-
युक्तोत्तमा, लुप्तार्का मध्यमा, सनक्षत्राधमाध्यर्धयामादासार्यं मध्याह्न-
सन्ध्या । विहितादन्यत्राचरणं निष्फलम् ॥१९-२०३॥ शिखां बध्वा

गृही नासां शनैर्वायुं सन्ययापूर्य कुम्भके ॥
 सोङ्कारा व्याहृतीः सप्त गायत्रीं शिरसा सह ॥ ५ ॥
 त्रिर्जपेद्दक्षनाडीतः शनैरेव विरेचयेत् ॥
 वामहस्ते स्वर्णरौप्यकाष्ठपात्र जलान्वितम् ॥ ६ ॥
 निधाय मार्जयेन्नित्यं भिन्नं द्विमुखमृण्मये ॥
 वरान्तैर्मूर्ध्नि नान्तैश्च पदोर्द्वि सथांततः ॥ ७ ॥
 आपोद्दिष्टेति तिसृभिः पच्छो मार्जनमीरितम् ॥
 प्रातः सूर्यश्चेति मध्यन्दिन आपः पुनस्त्रिति ॥ ८ ॥
 सायमग्निश्चेति मन्त्राचमं कृत्वाप्युपस्पर्शेत् ॥
 मार्जयित्वापसूक्तेन ऋतञ्चेत्पथमर्पणम् ॥ ९ ॥
 कृत्वाचम्याथ गायत्र्या त्रिर्ध्याणि प्रदापयेत् ॥
 मिश्राय गोशृङ्गमोत्रमुदृत्यैव जलाञ्जलिम् ॥ २१० ॥

सपवित्र आचम्येडया पूरयित्वा गृहस्थ पञ्चागुलिभिरन्योऽल्पानामिका-
 गुष्ठै कुम्भयित्वा सोङ्कारा व्याहृती सशिरस्का गायत्रीं च त्रिर्जपित्वा
 शनै पिङ्गलैमा रेचयेत् । वामहस्ते स्वर्णादिपात्रे जल धृत्वा मार्जयेत् ।
 भिन्न द्विमुख मृण्मय पात्र धर्म्यम् । वरान्तैर्मूर्ध्नि, नान्तै पदे, द्वि
 सथान्तेरपोद्दीति तृचेन मार्जयित्वा प्रात सूर्यश्चेति, मध्या-हे धाप-
 पुनस्त्रिति, साय चाग्निश्चेति प्राश्यान्सूक्तेन मार्जयित्वात्तञ्चेत्यथमर्पणं कृत्वा-
 चम्य तिसृन्नोशृङ्गमात्रमुदृत्याञ्जलिना गायत्र्या त्रिर्ध्याणि कालात्यये

१ टावी नाकपुटी २ उजवी नाकपुटी ३ धान्वामेत् ४ आपोद्दिष्टेति-
 नचर्चेन ५ द्वादशागुलम्

तुयं कालात्ययेऽथैकं मध्याह्ने हंस इत्पृचा ॥
 उपविष्टोऽर्षपेत्सायं कथयिष्येऽर्घ्यकारणम् ॥ ११ ॥
 त्रयस्त्रिंशत्कोटिमिता मन्देहाख्यास्तु राक्षसाः ॥
 सुवैत्यकोदये विभ्रं ततो लुप्येत कर्म च ॥ १२ ॥
 उपोषणं च देवानां भवेन्नश्येदतो जगत् ॥
 तस्मादर्घ्याणि देयानि तानि ब्रह्मोपमानि तु ॥ १३ ॥
 दैत्यान्प्रतिदिनं मन्ति ते तु ब्रह्मकुलोद्भवाः ॥
 हत्या तद्धननाशस्मात्कर्तव्या भूप्रदक्षिणा ॥ १४ ॥
 असावादित्यो ब्रह्मेति ध्यात्वासिन्धु प्रदक्षिणम् ॥
 परीत्य ब्रह्महत्यातो ब्राह्मणो हि भवेच्छुचिः ॥ १५ ॥
 गृहे त्वेकगुणं पुण्यं वहिर्दशगुणं स्मृतम् ॥
 नद्यां शतगुणं तीर्थे पुष्करादौ सहस्रकम् ॥ १६ ॥

अतुर्थ । तथैवोपविष्टः सायं । मध्याह्ने ध्यानतो हंस इत्पृचैकं च
 दद्यात् ॥ ४-११ ॥ त्रयस्त्रिंशत्कोटिमिता मन्देहसंज्ञा राक्षसाः सूर्योदये
 विभ्रं कुर्वन्ति ततः कर्म लुप्येत । देवानामुपोषणं जगन्नाशश्चातो ब्रह्मो-
 पमार्घ्यदानादैत्यनाशस्ते ब्रह्मकुलजास्तद्धत्याशान्त्यै असावादित्यो ब्रह्मेति
 परिक्रमाद्भूप्रदक्षिणापुण्यम् । ततो दोषनाशः । सन्ध्यायां गृहे एकगुण-
 पुण्यम् । वहिर्दशगुणं नद्यां शतगुणं । पुष्करादौ सहस्रं । गङ्गाया-

अमितं सुरनद्यां च सन्ध्यावन्दनजं फलम् ॥
दिवारतिसुरापानमिध्याभाषणपातकम् ॥ १७ ॥

वह्निःसन्ध्यावन्दनेन नश्येत्तद्वज्रपस्य हि ॥
गृह एकगुणं नद्यां त्रिघ्नं दशगुणं वने ॥ १८ ॥

गोष्ठे च वह्निशालायां शतघ्नं तीर्थदेवयोः ॥
सहस्रघ्नं हरिहरसमीपेऽनन्तमीरितम् ॥ १९ ॥

जपे काष्ठासने दुःखं यज्ञोहानिर्ऋणं भवेत् ॥
दौरात्म्यं पल्लवे वस्त्रे दारिद्र्यं व्याधिरश्मनि ॥ २२० ॥

कुशासने वशीकारो रोगपापविनाशनम् ॥
प्रज्ञायुष्याभिवृद्धिश्च भस्मनि व्याधिनाशनम् ॥ २१ ॥

सौख्यं च कम्बले पीठे ज्ञानं कृष्णाजिने स्मृतम् ॥
श्रीमोक्षो व्याघ्रकृत्तौ च व्याहृत्योपविशेदिहं ॥ २२ ॥

भमितम् । वह्निः सन्ध्यावन्दने दिवारतिसुरापानानृतभाषणाघनाशः । जपे गृहे एकगुणं पुण्यं । नद्यां त्रिगुणं । वने गोष्ठे च दशगुणं । वह्निशालायां शतगुणं । तीर्थे सहस्रं । हरिहरसमीपेऽनन्तफलम् ॥ १९-२० ॥ तीर्थे सहस्रं । हरिहरसमीपेऽनन्तफलम् । काष्ठासने दुःखमयज्ञो ऋणं । पल्लवे दारिद्र्यं । पापाणे व्याधिः । कुशे वशीकारी रोगपापनाशः प्रज्ञायुर्वृद्धिः । भस्मन्यारोग्यं । कम्बले सुखं । कृष्णाजिने ज्ञानं । व्याघ्रकृत्तौ श्रीमोक्षश्च ।

प्रयतः पृथिवीं प्रार्थ्य भूतान्युत्सार्य भावयेत् ॥
 यथाङ्गमात्मन्यात्मानं देव्या तद्रूपमेकधीः ॥ २३ ॥
 आर्पदैवतछन्दांसि स्मरन्नक्षरपूर्वकान् ॥
 न्यासान्कृत्वा तत्त्वमुद्राः प्रदर्श्य मनुदेवताम् ॥ २४ ॥
 तां बालां बालादित्येति त्रिमिथ्यानैस्त्रिकालतः ॥
 ध्यात्वा चागच्छ वरद इति तिष्ठन्समाहितः ॥ २५ ॥
 प्राङ्मुखो मन्त्रार्थमनुसन्दधानो जपेच्छनैः ॥
 सोद्धारव्याहृतिं देवीं छिन्नपादां सृजांशुके ॥ २६ ॥
 सावधानेन मनसा नासाग्रार्पितदर्शनः ॥
 शनैर्जपित्वा गायत्रीं न्यसेदन्ते हृदादिषु ॥ २७ ॥
 प्रशंसन्तीह गायत्रीं गायन्तं त्रायते यतः ॥
 सर्वेषां सम्भर्त त्वेतन्मन्त्र इत्यक्षरद्वयम् ॥ २८ ॥
 मकारं मन इत्याहुस्त्रकारं त्राणमेव च ॥
 मनस्त्राणात्स्मृतो मन्त्रः पापतापापहारकः ॥ २९ ॥

प्याहृत्पोषविश्य भूमिं प्रार्थ्य भूतान्युत्सार्यपिच्छन्दोदैवतस्मृतिपूर्वं न्यासं
 कृत्वा मुद्राः प्रदर्श्य बालां बालादित्येति त्रिमिथ्विकालं ध्यात्वागच्छ-
 वरद इति प्राङ्मुखस्तिष्ठन्मन्त्रार्थमनुसन्दधानोऽभिच्छेदपूर्वकं सोद्धारव्याहृति-
 गायत्रीं यस्त्राच्छन्नमालयेत्तान्येण नासाग्रदृष्टिः शनैर्जपित्वान्ते
 हृदादि न्यासान्कुर्यात् । गायतत्राणाद्गायत्री, मनस्त्राणामन्त्रः ॥ २१-२९ ॥

वकारो जन्मविच्छेदः पकारः पापनाशकः ॥
 तयोर्योगाञ्जपः प्रोक्तः पापवन्मनिवर्तकः ॥ २३० ॥
 मूलं हि सर्ववेदानां गायत्री सर्वसुम्मता ॥
 गायत्र्याथ जपादेव वेदपाठफलं लभेत् ॥ ३१ ॥
 जन्म सूकरवत्तस्य गायत्रीं न जपेत्तु यः ॥
 गायत्रीं यो जपेद्विप्रः सोऽभीष्टफलभाग्भवेत् ॥ ३२ ॥
 गायत्रीमात्रसारो हि ब्राह्मणः परिकीर्तितः ॥
 करोतु वा न वाप्यन्यत्स मैत्रो ब्राह्मणः स्मृतः ॥ ३३ ॥
 जले जपति यस्तस्य प्रज्ञाहानिर्भवेत्खलु ॥
 जलेऽग्नयस्त्रयः सन्ति श्रुत्युक्ता विश्वमेपजीः ॥ ३४ ॥
 दक्षिणाग्निर्गार्हपत्याहवनीय इति त्रयः ॥
 सन्त्यप्स्वतो जपात्तत्र मन्त्रतेजो विनश्यति ॥ ३५ ॥
 अतो जपे जलं बर्ज्यमुपविश्य शुभासने ॥
 मालां घृत्वा नाभिदेशे प्रातःकाले जपेन्मनुस् ॥ ३६ ॥

जन्मविच्छेदपापनाशनाञ्जपः वेदमूलगायत्रीजपादेवपाठफलमिच्छासिश्च ।
 तं विना द्विजस्य सूकरत्वम् । जले त्रयोऽग्नयस्तत्र जपात्प्रज्ञाहानिः ।
 प्रातर्नाभिदेशे, मध्याह्ने हृदि, सायं मुखसमीपे च जपमाला धार्या ।

१ अप्सु मे सोमो अत्रवीदतर्षिष्ठानि भेषजा ॥ अग्निं च विश्वशंसुषं ॥
 आसथ विश्वमेपजीः ॥

मध्याह्ने हृदयस्थाने मालां धृत्वा जपेन्मनुम् ॥
मालां मुखसमीपे च धृत्वा सार्यं जपेन्मनुम् ॥ ३७ ॥

प्रातःकाले जपेत्तिष्ठन्मध्याह्ने चोन्मुखो जपेत् ॥
उपविश्याथवा स्थित्वा पद्मद्वयमिहोदितम् ॥ ३८ ॥

उपविश्यैव सार्यं तु जपेद्बृक्षाग्रदर्शनः ॥
बृक्षाभावे नासिकाग्रनयनो जपमाचरेत् ॥ ३९ ॥

गृहस्थोऽष्टोत्तरशतं त्रिकालं जपमाचरेत् ॥
वानप्रस्थश्च संन्यासी सहस्रं जपमाचरेत् ॥ २४० ॥

अष्टोत्तरशतं कुर्याज्जपमार्तोऽथवा द्विजः ॥
अष्टाविंशतिसहस्र्याकं शक्त्येस्त ततोऽधिकम् ॥ ४१ ॥

मानसस्तूत्तमजप उपांशुर्मध्यमो मतः ॥
उच्चैः श्रुतः परैर्यस्तु वाचिकः सोऽधमो मतः ॥ ४२ ॥

त्रिपर्दी यस्तु गायत्रीं जपेद्ब्रह्माहृतिभिः सह ॥
सोङ्कारां तस्य नश्यन्ति महापापानि सर्वशुभः ॥ ४३ ॥

प्रातस्तिष्ठन्तया मध्याह्ने उन्मुखः, सायमुपविश्य च जपेत् ॥ ३०-३९ ॥
गृहिणोऽष्टोत्तरशतजपः । प्रतिसन्ध्यं यतिवनिनोः सहस्रमार्तस्याष्टोत्तर-
शतगष्टाविंशतिर्या । शक्त्याधिकजनः । मानस उत्तमः, उपांशुजपो
मध्यमः, उच्चैरधमः । प्रतिशतं विरम्य सोङ्काराख्याहृतिगायत्रीजपाद्-

प्रतिपादं विरम्यैव यो जपेद्भक्तिमावितः ॥

सर्वे तस्य महादोषाः प्रणश्यन्ति न संशयः ॥ ४४ ॥

अतोऽवश्यं जपेत्पच्छो ब्रह्महत्यादिपातकम् ॥

परिहाय लभेत्पुण्यमनन्तं नात्र संशयः ॥ ४५ ॥

सङ्ख्यानात्करशाखाभिः फलमेकगुणं जपे ॥

अङ्गुलीपर्वमिथापि फलं दशगुणं स्मृतम् ॥ ४६ ॥

सङ्ख्यानाच्छुद्धमणिभिः फलं शतगुणं स्मृतम् ॥

श्रवालमालालपतः सहस्रगुणितं फलम् ॥ ४७ ॥

स्फटिकैः परिसङ्ख्यानात्फलं दशसहस्रकम् ॥

मौक्तिकैर्लज्जसङ्ख्याकं दशलक्षं च पद्मकैः ॥ ४८ ॥

फलं कोटिशुणं स्वर्णमणिभिर्गणनात्स्मृतम् ॥

रुद्राक्षैर्गणनात्पुण्यमनन्तं जपकर्मणि ॥ ४९ ॥

कुशप्रन्थिमयीमाला जपेऽपि बहुपुण्यदा ॥

जपेत्सुनिश्चलं स्थित्वा मालाशब्दं न कारयेत् ॥२५०॥

ब्रह्महत्यादिमहापापनाशोऽनन्तपुण्यं च । करशाखांगुलिपर्वशंखम-
णिप्रवालस्फटिकमौक्तिकपद्मशिखरस्वर्णमणिल्लाक्षमालाभिरुत्तरोत्तरं दशगुणितं
पुण्यम् ॥४०-४९॥ कुशप्रन्थिमालाऽपि बहुपुण्यदा । मणिशब्दो न

संस्कृतां ग्रथितां मालामाच्छाद्य जपमाचरेत् ॥
 मणिमङ्गुष्ठमध्याभ्यामपसार्य जपेन्मनुम् ॥ ५१ ॥
 मालाग्रान्ते स्थितो मेरुर्जपे तं नैव लङ्घयेत् ॥
 त्रिःप्राणायामतो मेरुल्लङ्घनार्घं विनश्यति ॥ ५२ ॥
 त्रिदिनं यस्तु नियतो गायत्रीजपमाचरेत् ॥
 त्रिविधानि च पापानि तस्य नश्यन्ति सर्वशः ॥ ५३ ॥
 सन्ध्यातिरिक्तगायत्रीजपादष्टोत्तराच्छतात् ॥
 लघुपापानि नश्यन्ति नात्रकार्या विचारणा ॥ ५४ ॥
 सहस्रजपतो देव्या उपपापपरिक्षयः ॥
 महापातकसंहारो देव्याः कोटिजपान्मतः ॥ ५५ ॥
 यं यं चिन्तयते कामं तं तं प्राप्नोति जापकः ॥
 जपेद्यो द्रव्यमादाय तस्य दोषा अनेकशः ॥ ५६ ॥
 द्रव्यादानेन जपतश्चण्डालीं योनिमाग्रजेत् ॥
 जपेन्मनो दृढं कृत्वा पश्येत्तस्ततो जयी ॥ ५७ ॥

कार्यः । संस्कृतमाला प्राङ्माङ्गुष्ठमध्याभ्यां मणिरपसार्यः मेरुल्लङ्घने
 त्रिः प्राणायामः ॥ त्रिदिनं गायत्रीजपात्रिविधपापलयः । सन्ध्यातिरिक्ताष्टो-
 त्तरशतवारगायत्रीजपाद्द्व्युपापनाशः । सहस्रजपादुपपापनाशः । कोटि-
 जपान्महापापनाश इष्टकामातिथः । द्रव्यादानतो जपाच्चण्डालतथ । शूद्रादि-

न चदेत्कञ्चन जपेन्नैव शूद्रादिसन्निधौ ॥

कण्डूयनं नैव कुर्याज्जपकाले कदाचन ॥ ५८ ॥

अज्ञानतो यदि भवेद्दोष एकतमोऽपि च ॥

श्रोत्रं स्पृष्ट्वा स्मरेद्विष्णुं दोषा नश्यन्ति तस्य च ५९

यत्रोपदिश्यते देवी देवता दश यत्र च ॥

तत्कर्णस्पर्शनादोषा नश्यन्ति ब्राह्मणस्य हि ॥ ६० ॥

जपकाले तु चण्डालो यदा दृष्टिपर्यं व्रजेत् ॥

शुर्वाद्द्विराचर्म तेन तस्य शुद्धिः प्रकीर्तिता ॥ ६१ ॥

सम्भाषणात्तु पतिवैः स्नानादेव शुचिर्मतः ॥

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन भाव्यं मौनव्रता जपे ॥ ६२ ॥

अगत्या तु स्वजातीयैर्भाषणं चेत्कृतं जपे ॥

तद्विष्णोरिति मन्त्रेण शुद्धिस्तस्यापि कर्मणि ॥ ६३ ॥

यदायाति जपे निद्राप्यपानो वा व्रजेदधः ॥

जृम्भो वा स भवेद्दोषी क्रोधयुक्तस्तथैव च ॥ ६४ ॥

समीपेन जपेत् । जपे कण्डूयनभाषणादिवर्ज्यं अज्ञानतो दोषे कर्णं स्पृष्ट्वा विष्णुं स्मरेत् ॥५०-५९॥ जपे चण्डालदर्शने द्विराचमनम् । पतितादिसम्भाषणे ज्ञान । ततो मीनी जपेत् । अगत्या स्वजातीयैः सह भाषणे तद्विष्णोरिति जपः । जपे निद्रागमेऽथो वायुगती जृम्भणे वा

अज्ञानाज्ज्ञानतो वापि यदि दोषः समुद्भवेत् ॥
 थोत्राचमाच्छुचिः स स्यात्सर्वधेनुप्रदर्शनात् ॥ ६५ ॥
 जपादिदं विष्णुरिति दोषनाशः पुरोदितः ॥
 एवं जपात्सर्वसिद्धिर्ऋषयो नात्र संशयः ॥ ६६ ॥
 ततः प्रातर्जपेन्मैत्रमन्त्रान्मन्व्यन्दिने तथा ॥
 सौरान्सायम्पस्थाने वारुणांश्च क्रमाज्जपेत् ॥ ६७ ॥
 स्वसूत्रोदितमन्त्रांश्च यथाविधि जपेद्बुधः ॥
 शृद्धाचारप्रमाणेन कुर्याद्भुवभिवादनम् ॥ ६८ ॥
 दिशस्तासां पर्तीथापि परिक्रम्य नमेद्द्विजः ॥
 उचार्य गोत्रप्रवरान्छर्मान्तैस्वाख्यया नमेत् ॥ ६९ ॥
 एवं सन्ध्यामृपास्याश्च कुर्यादौपासनं गृही ॥
 सायं प्रातर्विवाहोर्ध्वं नियतं होमयाचरेत् ॥ ७० ॥
 आरम्भः सायंकालासु द्विवारं होमयाचरेत् ॥
 उदितोऽनुदितथेति पक्षौ द्वौ होम एव हि ॥ ७१ ॥

श्लोके वा कर्णं स्पृष्ट्वा सूर्यं धेनुं च दृष्ट्वेदंविष्णुरिति जपेत् ॥६०-६६॥
 प्रातर्भर्तृर्गंध्याह्ने सौरिः सायं वारुणैर्मन्त्रैरुपस्थाय ॥ ६७ ॥ स्वसूत्रोक्तमन्त्रा-
 न्जप्या दिग्दिशान्त्वा गोत्राणुच्चारणपूर्वकं गुरुभिवादादयेत् ॥६८-६९॥
 तत उदितानुदितपक्षानुसारेण सायं प्रातश्चौपासनं कुर्यात् । भूस्थे
 वर्षरस्थेऽग्नी न जुहुयात् । विधितः कुण्डे स्यण्डिले वाऽग्निं प्रतिष्ठाप्य

भूमिष्ठे शूर्परस्थेऽग्नौ न हुनेत्स्थण्डिलेऽनलम् ॥
कुण्डे वा संस्कृते स्थाप्य हुनेद्वाप्संस्कृतक्षितौ ॥ ७२ ॥

कुण्डस्थार्त्निं शुचिः प्रादुष्कृत्यार्कास्तोदयात्पुरा ॥
दीप्ते वह्नौ हुनेष्वैव शूर्पेणाग्निं प्रदीपयेत् ॥ ७३ ॥

पर्णेन दीपनाद्च्याधिः शूर्पेण च घनक्षयः ॥
हस्तेन धमनान्मृत्पुर्मुत्सेनायुःक्षयो मतः ॥ ७४ ॥

धमेद्रेणुधमन्यार्त्निं व्यजनेनाथवा द्विजः ॥
प्रज्वाल्य शुष्ककाष्ठैस्तं ध्यात्वाभ्यर्च्य यथाविधि ॥ ७५ ॥

यत्र ज्वालाः सुदीप्ताश्च तत्रैवाहुतिरिप्यते ॥
प्राग्युत्वा समिधं पश्चादुनेद्द्रव्यं सुसंस्कृतम् ॥ ७६ ॥

समिधः पुष्पदूर्वाद्या शूद्रानीता विगर्हिताः ॥
विप्रक्रीताश्च होमस्य द्रव्याणि कथयामि वः ॥ ७७ ॥

नीवाराः शालपस्तेषां तण्डुलाश्च मनोहराः ॥
गोधूमाश्च यवा यावनाला मुख्यस्तु गोरसः ॥ ७८ ॥

सूर्यास्तोदयात्प्रादुष्कृत्य वेषुधमन्या व्यजनेन वा धमेत् । शूर्पपर्णहस्त-
मुखतो धमनाद्घननाशो ध्याधिर्मुत्सुरायुःक्षयः । समित्पुष्पदूर्वाद्याः शूद्रानीता
विप्रक्रीता निन्धाः नीवारशालितण्डुलगोधूमयवयावनालगोरसा ह्येभ्यः

पष्टिसंख्याकधान्यैश्च जुहुयात्प्रथमाहुतिम् ॥
 घृतप्लुतां न च न्यूनां द्वितीयां भूयर्गी ततः ॥७९॥
 पृताभावे फदाचिन्नु तिलतैलं प्रशस्यते ॥
 तिला अपि च होतव्यास्तेऽपि होम्याः स्मृता पुधैः २८०
 उपस्थानादि कृत्वैवं होमं कृत्वा ततः परम् ॥
 ब्रह्मयज्ञं तर्पणं च घृहिः कुर्याद्ब्रह्मि तत् ॥ ८१ ॥
 मध्याह्नसन्ध्योत्तरं वा प्रातर्होमोत्तरं तु वा ॥
 ब्रह्मयज्ञं सकृत्कुर्याद्विश्वदेवोत्तरं तु वा ॥ ८२ ॥
 जलाशयसमीपे तु ब्रह्मयज्ञः प्रशस्यते ॥
 स्नात्वाचम्य नियम्याद्यन् जपेद्विद्युदसीति च ॥८३॥
 वामोरपरि संस्थाप्य दक्षिणं पादमेष च ॥
 कृत्वोपस्थं करे वामे दूर्वे धृत्वा ततो द्विजः ॥ ८४ ॥
 सन्धाय वामान्यकरौ धृत्वा तौ दक्षजानुनि ॥
 घावापृथिव्योर्वा सन्धि वीक्षमाणो जपेत्ततः ॥ ८५ ॥

॥७०-७८॥ ज्वालायां समिधं हुत्वा पष्टिधान्यैः पूर्वाहुतिं ततो भूयसीं
 द्वितीयां हुनेत् । घृताभावे तिलतैलं तिलाश्च होम्याः । उपस्थानादि
 समाप्य ब्रह्मयज्ञः क्लृप्ता मध्याह्नसंध्योत्तरं विश्वदेवान्ते वा सकृत्कार्यः ।
 जलाशये स्नात्वाचम्योपस्थं कृत्वा सपवित्रांजलिं दक्षजानुनि धृत्वा

सोङ्कारव्याहृतिं देवीं त्रिवारं ब्रजपेद्बुधः ॥
 पञ्चोऽर्धर्चश ऋक्शथ साङ्गं वेदं ततः क्रमात् ॥८६॥
 स्वाध्यायदिवसे वेदान्यथाशक्ति जपेद्द्विजः ॥
 अन्ध्याये तु सम्प्राप्ते स्वल्पं वेदं जपेद्द्विजः ॥ ८७ ॥
 अध्यायं वापि सूक्तं वा तदशक्ताष्टुचोऽपि वा ॥
 परिदंभ्यान्मनुं चान्ते नमो ब्रह्मण इत्यसुम् ॥ ८८ ॥
 ततो वृष्टिरसीत्युक्त्वा विसृजेदञ्जलिं ततः॥
 ततश्च तर्पणं कुर्याद्ययः कथयामि वः ॥ ८९ ॥
 ,दर्मा मुख्या ब्रह्मयज्ञे यत्र देवाः प्रतिष्ठिताः ॥
 वसुरुद्रादित्यदेवपितृवृत्तिर्पतो भवेत् ॥ ९० ॥
 ब्रह्मयज्ञो दिवा कार्यो नावकाज्ञो यदा तदा ॥
 गायत्रीं त्रिः पठेत्तेन वेदपाठफलं लभेत् ॥ ९१ ॥

धानापृथिव्योः सन्धिं वीक्षमाणः सोऽङ्कारव्याहृतीः पञ्चोऽर्धर्चश ऋक्शो
 गायत्रीं स्वाध्याये शक्त्या साङ्गं वेदमन्ध्याये सूक्तमृचो वा जपित्वा
 त्रिर्नमो ब्रह्मण इति ॥७९-८८॥ वृष्टिरसीति च पठित्वा तर्पयेत्तत्र
 मुख्या दर्मा यत्र देवाः स्थितास्ततो वसुरुद्रादित्यदेवार्पितृवृत्तिः । ब्रह्मयज्ञो
 दिवा कार्यः । सङ्कटे त्रिवारं गायत्रीजपाद्देवपाठकल्पम् । ततो देवतीर्थेन

देवांश्च देवतीर्थेन सकुशाग्रयवाम्बुना ॥

ऋषितीर्थादपीनितृन्पितृतीर्थेन तर्पयेत् ॥ ९२ ॥

पात्रे न तर्पणं कार्यं न तथैव जलाशये ॥

नापि भूमौ तथा गेहे निपिद्धं परिकीर्तितम् ॥ ९३ ॥

भूमौ दर्मान्निधायैव तत्र तर्पणमाचरेत् ॥

नामोच्चारणपूर्वं तु कुर्याद्भक्तिपुरःसरम् ॥ ९४ ॥

सतिलाञ्जलयो देवाः पितृभ्योऽपि यथोक्तवत् ॥

शिलायां न तिला धार्या न भूमौ काष्ठपात्रके ॥ ९५ ॥

रोमकुपादिस्थानेषु स्थापिताश्च तिलास्तु ये ॥

भवन्तु ते कृमिप्राया निषिद्धास्ते न संशयः ॥ ९६ ॥

गृहे तु तर्पणे नैव तिला ग्राह्याः कदाचन ॥

घटिर्जलाशये नित्यं प्रकुर्यात्तिलतर्पणम् ॥ ९७ ॥

श्वेतास्तिला देवतानामृषीणां धूम्रवर्णकाः ॥

कृष्णास्तिलाः प्रशस्पन्ते पितृणां तर्पणादिषु ॥ ९८ ॥

सयत्रकुशाद्भिर्देवतर्पणम् । ऋषितीर्थेनर्षितर्पणम् । पितृतीर्थेन तिलाद्भिश्च
पितृतर्पणम् । पात्रे जले भूमौ न कार्यम् । भूमौ दर्मान्निधाय तत्र कार्यम् ।
भक्त्या नामगोत्राद्युवाचपूर्वकं तर्पणं कार्यम् । गृहे न तिलेस्तर्पणम् ।
शिलाभूमिकाष्ठरोमकूपादिषु स्थापितास्तिलाः कृमिप्रायाः ॥ ९५-९७ ॥
श्वेता देवता, धूम्रा ऋषीणां, कृष्णाः पितृणाम् ॥ ९८ ॥ देवार्धमुपवीत

उपवीती देवकार्ये निर्वीती ऋषिकर्मणि ॥
 प्राचीनावीत्यपि तथा सर्वदा पितृकर्मणि ॥ ९९ ॥
 एकोऽञ्जलिर्देवताभ्यो द्वौ द्वावृषय एव च ॥
 त्रयस्त्रयः पितृभ्यश्च देवा अञ्जलयो द्विजैः ॥ ३०० ॥
 अन्यत्वीभ्योऽञ्जलिस्त्वेकस्त्रयो मातृभ्य एव च ॥
 आचार्यपत्न्यै सापत्नमात्रे द्वावञ्जली मतौ ॥ १ ॥
 अक्षता एव मृग्याः स्युर्ग्राह्या देवर्षितर्पणे ॥
 अनन्तपुण्यदाः कृष्णातिलास्तु पितृतर्पणे ॥ २ ॥
 शुक्रार्कमौमवारेषु नन्दातिथिषु चैव हि ॥
 तारकायां मघायां च न कुर्यात्तिलतर्पणम् ॥ ३ ॥
 त्रिनृष्वद्दत्तदर्धार्धे विवाहव्रतचौलतः ॥
 माङ्गल्ये जन्मनक्षत्रे न कुर्यात्तिलतर्पणम् ॥ ४ ॥
 तिलेष्वपि निषिद्धेषु जलेनैव च तर्पयेत् ॥
 घृत्वा दर्भपत्रित्रं च हस्ते काञ्चनमुद्रिकाम् ॥ ५ ॥

ऋष्यर्थं निर्वीतम्, पितृर्थं प्राचीनावीतम् । एकोऽञ्जलिर्देवभ्यो, द्वौ ऋषिभ्य
 स्त्रयः पितृभ्यो मातृभ्यश्च, सपत्नमात्राचार्यपत्नीभ्यां द्वौ । अन्याभ्या-
 मेकैकः । देवानां त्रयः पितृणां तिलास्तुतिदाः । शुक्रार्कमौमनन्दातिथि-
 तास्कोमयाजन्मक्षेत्रेषु तिलतर्पणं न । विवाहव्रतचौलतः त्रिपुंसपिण्डैर्न-
 मिच्छिन्नं विना वर्षतदर्धार्धे तिलतर्पणं वर्ज्यम् । सदर्भपत्रित्राद्रिः कार्यम् ।

अप्रक्षाल्य पदे स्नानं तर्पणं च तिलैर्विना ॥
विना दक्षिण्या श्राद्धं निष्कलं परिकीर्तितम् ॥ ६ ॥

तस्मान्निपिद्धान्यदिने प्रकुर्याच्चित्तर्पणम् ॥
दीपावल्यां तथा कार्यं यमस्य तिलतर्पणम् ॥ ७ ॥

आश्विने कृष्णपक्षे तु चतुर्दश्यां प्रतर्पयेत् ॥
सव्येन वापसव्येन प्रकुर्याद्यमतर्पणम् ॥ ८ ॥

यमस्यैकैकनाम्ना तु तर्पयेद्ब्राह्मणो यमम् ॥
त्रिभित्तिभिश्चाञ्जलिभिर्मनामानि वन्मि वः ॥ ९ ॥

यमाय धर्मराजाय मृत्यवे चान्तकाय च ॥
वैवस्वताय कालाय सर्वभूतक्षयाय च ॥ १० ॥

औदुम्बराय दध्नाय नीलाय परमेष्ठिने ॥
शुक्रोदराय चित्राय चित्रगुप्ताय से नमः ॥ ११ ॥

यमस्यैतानि नामानि कीर्तितानि मुनीश्वरैः ॥
एकैकनामतः कार्यं नघादौ यमतर्पणम् ॥ १२ ॥

पादक्षालनं विना स्नानं, तिलैर्विना तर्पणं, दक्षिणां विना श्राद्धं निष्कलम् ॥९९-३०८॥ दीपावल्यां सव्येनापसव्येन वा यमं, धर्मराजं, मृत्युमन्तकं, वैवस्वतं, कालं, सर्वभूतक्षयं, औदुम्बरं, दध्नां, नीलं, परमेष्ठिनं, शुक्रोदरं, चित्रं, चित्रगुप्तं च त्रिभिस्त्पियेत्। ततः पापपीडा-

नश्यन्ति तस्य पापानि पीडयन्ति गदा न तम् ॥

शुनिश्च नापमृत्युश्च तस्य यस्तर्पयेद्यमम् ॥ १३ ॥

माघमासे शुक्लपक्षे तर्पयेदष्टर्मातियौ ॥

राजर्षिप्लवरं भीष्मं वर्षपापं व्यपोहति ॥ १४ ॥

ब्रह्मयज्ञं विधायैत्रं तर्पणं च प्रदापयेत् ॥

सूर्यायाध्व्याणि मध्यान्हसन्ध्यायां च यथाविधि ॥ १५ ॥

एवं सत्कर्मयोगं स श्रीगुरुनामधारकम् ॥

कथयामास विप्राय मयाप्युक्तः स एव ते ॥ १६ ॥

तमेव गङ्गाधरनन्दनो मनोहरं द्विजाचारमशेषतोषदम् ॥

सरस्वतीं वक्ति स ऋष्वतां सतामभीष्टदो दास्यति वै

वरान्वरान् ॥ ३१७ ॥

(इति)श्रीसिद्धनामधारकसंवादरूपेण सरस्वत्याख्यगङ्गाधरा-
त्मजविरचितनरसिंहसरस्वत्युपाख्यानसंहितमहाराष्ट्रमापान्वित-
गुरुचरित्रसमानार्यायां बामुदेवानन्दसरस्वतीपतिविरचितायां
श्रीगुरुसंहितायां कर्मकाण्डे पट्टत्रिंशः (अध्यायः) ॥

॥ आदितः श्लोकाः ॥ ४५२९ ॥

रोगशानिनाशपमृत्युर्न । माघशुक्लपक्ष्यां भीष्मनर्पणाद्दर्शनाद्यः । एवं
ब्रह्मयज्ञो विधिवन्मध्यान्हसंध्या च कार्या । इति श्रीगुरुक्तं ते मया
कथितम् । तमेव गङ्गा० इ० पट्टत्रिंशोऽध्यायः ॥

॥ इति पट्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥

मैणिवृतं च श्रीखण्डतिलकृष्णाजिनादिकम् ॥
गृहे तिष्ठति यस्यास्य दुरितं नैव यावते ॥ ६ ॥

सारसः शुक्लपक्षे च रक्षणीयः प्रयत्नतः ॥
समस्तपापसंहर्त्री धेनुः पाल्या प्रयत्नतः ॥ ७ ॥

विधिना पूजयेद्देवानुपलेपादिना गृहम् ॥
संस्कृत्य प्रत्यहं कुर्यान्नियतो देवपूजनम् ॥ ८ ॥

हिरण्यं ताम्रमयं रौप्यं मृण्मयमेव वा ॥
पात्रं सम्मार्जने ग्राह्यं कांस्यं वर्ज्यं तथैव च ॥ ९ ॥

कन्यानववधूद्गृहस्ततो नोपलेपनम् ॥
न हस्तेनोपलेपादि कार्यं दक्षकरेण च ॥ १० ॥

निर्ऋतीतः ममारम्य कार्यं रात्रौ तु नैव च ॥
अगत्या भस्मना कार्यं नोदकेन न सान्तरम् ॥ ११ ॥

देवागारमलंकुर्याद्द्रवल्यादिनाऽन्वहम् ॥
शुभासने समाविश्य देवपूजां समारमेत् ॥ १२ ॥

श्रीखण्डकृष्णाजिननिष्ठान्गृहे रक्षेत् । शुक्ले नारमं नित्यं पापनीं धेनुं च
रक्षेत् । नित्यं गृहमुपलिप्सेत् ॥ ८ ॥ कांस्यं विना धातुपात्रनत्र प्राह्यम्
॥ ९ ॥ यामहस्तेन कन्यागृहहस्तेन च न लिप्सेत् । निर्ऋतिनि उपलेपः
कार्यो न सान्तरः रात्राग्या भस्मनाऽऽः । देवालयं रङ्गवत्या रङ्ग-

ब्राह्मणानां यथा सन्ध्या तथा कालत्रयं चरेत् ॥
 भक्त्यैव देवतापूजां ब्राह्मणावहितः शृणु ॥ १३ ॥
 त्रिकालपूजनाशक्तौ प्रातः कार्या यथाविधि ॥
 पञ्चोपचारैर्मध्याह्ने गन्धार्घ्यैर्देवमर्चयेत् ॥ १४ ॥
 सायं नीराजनं कार्ये मन्त्रैः पुष्पाणि मन्त्रितः ॥
 उक्तकाले त्वद्यत्कथेऽङ्गुक्तिकालेऽर्चयेत्सुरम् ॥ १५ ॥
 न कुर्यादिवपूजां यः स चाम्यनगरं धजेत् ॥
 गत्वा निरन्तरं मुंक्ते नरकान्तोऽतिदारुणान् ॥ १६ ॥
 यस्य द्विजकुले जन्म स पूजां न करोति च ॥
 मुंक्ते चेद्यमदण्ड्यः स यज्ञहीनोऽपि तादृशः ॥ १७ ॥
 देवपूजाप्रकारांश्च विधानं च वदामि ते ॥
 तुष्येन्नारायणो देवो जगन्नाथो जलार्चनात् ॥ १८ ॥
 तुष्येदग्न्यर्चनाद्विष्णुरग्निपूजा ततोऽधिका ॥
 सर्वेषां मानसी पूजा पूजनानां प्रशस्यते ॥ १९ ॥

यित्वाऽऽसने उपविश्य सन्ध्यावत्रिकालं देवपूजां कुर्यात् । अशक्तौ
 विधिवत् प्रातर्मध्याह्ने पञ्चोपचारः, सायं नीराजनमन्त्रपुष्पैश्चासम्भवे
 भोजनकाले वा । पूजाऽकरणे घोरनस्को यमदण्ड्यश्च ॥ १८ ॥ जला-
 र्काग्निपूजान्नारायणप्रीतिः । स्वर्गापवर्गादा मानसपूजा प्रशस्ता । स्यण्डिडे

तुप्येन्द्रारायणः साक्षाच्छ्रद्धया सूर्यपूजनात् ॥
 मामान्या स्थण्डिले पूजा प्रतिमाऽल्पधियां भता ॥२०॥
 पूजयेद्यज्ञपुरुषं विज्ञाता बुद्धिमान्मरः ॥
 स्वर्गापवर्गदा यज्ञपूजा मुख्या युधैः स्मृता ॥ २१ ॥
 अथवा पूजयेद्वेलुं ब्राह्मणं च विशेषतः ॥
 त्रिमूर्तयो हि तुप्यन्ति भक्त्या श्रीगुरुपूजनात् ॥ २२ ॥
 त्रिमूर्तिर्गुरुरेवेति वक्ति श्रुतिरपि स्मृतिः ॥
 गुर्वर्चनादमीष्टासिः पुरुषार्थाप्तिरेव च ॥ २३ ॥
 स्थिरान्तःकरणं नैव कलौ प्राप्ते नृणामतः ॥
 मनःस्थैर्याय स्यायः कृतः शार्ङ्गधरेण तु ॥ २४ ॥
 प्रकाशितं हृषीकेशेण शालग्रामार्चनं परम् ॥
 सचक्रंशालग्रामाम्बुप्राशनात्पातकक्षयः ॥ २५ ॥
 अधिगम्य गुरोराज्ञां प्रतिमां पूजयेद्द्विजः ॥
 वेदमन्त्रैर्विधानेन भक्त्याऽकपटया धिया ॥ २६ ॥

मध्यमाऽल्पधियां प्रतिमापूजा धेनुनालणपूजाऽपि । गुरुत्रिमूर्तिन्तःपूजना-
 दिष्टपुमर्थलामो ब्रह्मादितोपक्ष । कलौ निष्पुना मन स्थैर्यार्थं शालग्रामा-
 र्चनं सिद्धितम् । सचक्रशालग्रामाम्बुपानान्पापक्षयः । गुर्नाज्ञया भक्त्या

स्त्रीणां नैव च शूद्राणां वेदमन्त्रः प्रशस्यते ॥
तेषां पौराणिका मन्त्रा उदिताश्च गुरुदिताः ॥ २७ ॥

श्रीगुरोराज्ञया योऽर्चेत्काष्ठं पाषाणमेव वा ॥
देवः स एव भवति स च भक्त्या प्रसीदति ॥ २८ ॥

उपविश्य शुचिः पीठे स्वप्राणांस्त्रिर्नियम्य च ॥
चेभ्यो मातेति पुंश्र्चं निवार्यात्मानमुद्दिशेत् ॥ २९ ॥

आत्मानमुपचारांश्च प्रोक्ष्य प्रणवमन्त्रतः ॥
पूजां सङ्कल्प्याङ्गन्यासान्कृत्वा कलशमर्चयेत् ॥ ३० ॥

देवदक्षिणभागे तु कलशं स्थापयेत्सुधीः ॥
शंखघण्टेऽर्चयेद्देववामदक्षिणतः क्रमात् ॥ ३१ ॥

पुरा विसृज्य निर्माल्यं नैर्ऋत्यां दिशि निक्षिपेत् ॥
धीतवस्त्रं निघायाश्च दीपं श्रज्जालयेद्ध्रुवम् ॥ ३२ ॥

पूजा कार्या । स्त्रीशूद्राणां द्विजोक्ताः पौराणिकमन्त्रा न तु वैदिकाः ।
गुर्वाज्ञया भक्त्याऽर्चितं काष्ठाद्यपि देवो भवेत् ॥१९-२८॥ शुचिः पीठे
उपविश्य प्राणानायम्य, येभ्यो मातेति पुंश्र्चं निवार्य, पूजां सङ्कल्प्याङ्ग-
न्यासं कृत्वा स्ववामतः कलशघण्टे दक्षिणे शंखगम्यव्याऽत्मानं दक्ष-
भागस्यपूजोपचारांश्च प्रोक्ष्य ॥२९-३१॥ निर्माल्यं नैर्ऋत्यां विसृज्य,

श्रद्धामक्त्या गुरुं नत्वा कायेन मनसा गिरा ॥
आगमोक्तविधानेन पीठपूजां चरेत्पुरा ॥ ३३ ॥

द्वारपूजां ततः कृत्वा ध्यात्वा स्त्रात्मनि चित्कलाम् ॥
तदेव देवरूपं च चिन्तयेच्छ्रद्धाणोक्तवत् ॥ ३४ ॥

आवाहनं ततः कुर्यात्पुंमूक्तस्याऽद्यया ऋचा ॥
द्वितीययाऽऽसनं दद्यात्पाद्यं दद्यात्तृतीयया ॥ ३५ ॥

चतुर्थ्यामृचमुच्चार्य दद्याद्द्रव्यं यथार्हतः ॥
ऋचा तथैव पञ्चम्या दद्यादाचमनं शुचि ॥ ३६ ॥

ऋचा षष्ठ्याऽर्पयेत्स्नानं सम्भवे सति चार्पयेत् ॥
पञ्चामृतैश्च स्नपनं पञ्चमन्त्रैः पृथक्पृथक् ॥ ३७ ॥

मक्त्या पुरुषमूक्तेन रुद्रेणान्पैरथापि वा ॥
मन्त्रैर्यष्टानिनादेन कुर्याद्देवामिषेचनम् ॥ ३८ ॥

स्नानान्त आचमं दद्याद्देवं पीठे न्यसेद्दृष्टम् ॥
दद्याच्चाऽपि सप्तम्या शुद्धे देवाय वाससी ॥ ३९ ॥

धीतवन्नं प्रसार्य, र्दामं प्रज्वाल्य मनोवाकार्यैर्गुरुं नत्वा पीठपूजां द्वारपूजां च कृत्वा स्वामत्यचित्कलां देवरूपां ध्यात्वा पुंमूक्तस्य प्रथमर्चाऽऽवाह्य । द्वितीययाऽऽसनं, तृतीयया पाद्यं, चतुर्थ्याऽर्घ्यं, पञ्चम्याऽऽचमनं, षष्ठ्या स्नानं, सति सम्भवे पञ्चामृतैः स्नपनम् ॥३२-३७॥ पुंमूक्तत्रादिमित्तिपैकमाचमनं च दत्त्वा पीठे देवे दृष्टे स्थापयेत् । सप्तम्या वक्षे आचमनम् ।

उपवीतं तथाऽष्टम्याऽऽर्चमो देयो द्वयोरपि ॥
 सुगन्धा अक्षताश्चापि नवम्या च समर्पयेत् ॥ ४० ॥
 ऋचा दशम्या पुष्पाणि देयानि विविधानि च ॥
 मनःपूर्वकमभ्यर्चेद्विविधैः कुसुमैः शृणु ॥ ४१ ॥
 पुष्पार्पणविधानं तु वक्ष्यामि मुनिसम्मतम् ॥
 उत्तमानि तु पुष्पाणि स्वारामारण्यजानि हि ॥ ४२ ॥
 स्वयं त्वरण्यजातानि मध्यमानि द्विजोत्तम ॥
 अधमानि तु पुष्पाणि विक्रीतानि न संशयः ॥ ४३ ॥
 अगत्या प्रोक्ष्य ग्राह्याणि सुश्वेतान्युत्तमानि च ॥
 रक्तं पीतं मध्यमं च कृष्णं चित्रं तथाऽधमम् ॥ ४४ ॥
 पुष्पं पर्युषितं निन्द्यं सच्छिद्रं कृमिभक्षितम् ॥
 स्वयं च पतितं भूम्यां नैव देवाय दापयेत् ॥ ४५ ॥
 सहस्रपत्रं तुलसीपत्रं बिल्वदलं तथा ॥
 नैव पर्युषितं प्रोक्तं ग्राह्यं तद्ग्राह्यचारिवत् ॥ ४६ ॥

अष्टम्योपवीते आचमनं । नवम्या गन्धाक्षतान्दशम्या पुष्पाणि, उत्तमान्यारामजानि, मध्यमानि वनजान्यधमानि विक्रीतानि । श्वेतान्युत्तमानि । रक्तपीतानि मध्यमानि, कृष्णचित्राण्यधमानि । पर्युषितं, सच्छिद्रं, स्वयं च्युतं च वर्ज्यं । पञ्चबिल्वतुलस्यो गङ्गाम्बुवन पर्युषिताः ॥३८-४६॥

शतपत्रं च वकुलं चम्पकं नागकेयरम् ॥

पादलं मल्लिकाजातीकल्हारं करवीरकम् ॥ ४७ ॥

पुष्पाप्येतानि सर्वेभ्यो देयान्यथ विवर्जयेत् ॥

पूजको विष्णुपूजायां निर्गुण्डीगिरिकर्णिकाम् ॥ ४८ ॥

आरक्तकरवीरार्कवत्तूरामरपत्रकम् ॥

कपित्थशिशुह्रस्माण्डपुष्पं चज्यं च सर्वथा ॥ ४९ ॥

एतेषामर्पणादोषः शृणु तं मुनिकीर्तितम् ॥

पूजकेन तु पूजायां विष्णवे यदि दीयते ॥ ५० ॥

अर्कपुष्पं तस्य नाशः पूजकस्य भविष्यति ॥

धत्तूरपुष्पदानेन प्रह्वानाशो दरिद्रता ॥ ५१ ॥

गिरिकर्णीपुष्पदानाद्भवेत्तस्य कुलक्षयः ॥

अर्पकस्य भवेच्छोकः कण्टकारिसुमार्चनात् ॥ ५२ ॥

दुःखं कुटजपुष्पेण शालमलीसुमतो गदः ॥

अतः सम्पन्निचार्यैव दद्यात्पुष्पाणि विष्णवे ॥ ५३ ॥

पद्मवकुलचम्पकनागकेसरपादलमल्लीजातीकल्हारकरवीराणि सर्वप्रियाणि ।
विष्णवेऽर्कपुष्पे दत्ते स्वनाशः, धत्तूरे प्रह्वाननाशः । गिरिकर्णिकायां
कुलनाशः । कण्टकार्या शोकः । कुटजे दुःखं । शालमल्यां रोगः । अतो

१ विष्णुनाम २ दोष.

शङ्करार्चनकाले तु पुष्पाणीमानि वर्जयेत् ॥
 कपित्थं केतकीं श्यामां रक्तपुष्पं शशाङ्कम् ॥ ५४ ॥
 करञ्जं धातकीनिम्बमाधवीवकुलानि च ॥
 तथा दाडिमपुष्पाणि नैव देयानि क्षम्भवे ॥ ५५ ॥
 चूतपुष्पाणि कुन्दानि दोषदानि सुमानि तु ॥
 सुख्यानि श्वेतपुष्पाणि भक्त्या देयानि क्षम्भवे ॥ ५६ ॥
 वर्जयेत्तुलसीं यत्नाद्गणेशस्य समर्चने ॥
 दुर्गाशक्तिर्नैव पूज्या दूर्वया तु कदाचन ॥ ५७ ॥
 एवंविधानि पुष्पाणि ज्ञात्वा देयानि भक्तितः ॥
 धर्मार्थकाममोक्षासिस्ततो भवति निश्चिता ॥ ५८ ॥
 देयः सुधूप आग्नेय एकादश्या ऋचा ततः ॥
 एकार्तिक्याभिधो दीपो द्वादश्याऽर्घ्यं ऋचा तथा ५९
 त्रयोदश्या च नैवेद्यमाचमादि समर्पयेत् ॥
 ऋचाऽर्पयेच्चतुर्दश्या ताम्बूलं फलसंयुतम् ॥ ६० ॥

विचार्य पुष्पं देयं । शिवाय कपित्थकेतकीशशाङ्ककरञ्जधातकीनिम्बमा-
 धवीवकुलपुष्पारक्तपुष्पाणि न देयानि । श्वेतानि देयानि ॥५७-५९॥
 गणेशाय तुलसी, देव्यै दूर्वा च न देया । एवं विचार्य पुष्पार्पणाच्चतुर्वि-
 धमुमर्धलामः । एकादश्या धूपं, द्वादश्या दीपं, त्रयोदश्या नैवेद्यं, चतुर्दश्या

स्वर्णपुष्पं दक्षिणार्थं दद्यान्नीराजनं तथा ॥
 पञ्चदश्या तु षोडश्या पुष्पाञ्जलिमथार्पयेत् ॥ ६१ ॥
 साष्टाङ्गं प्रणमेद्देवं नातिसंमुखभागतः ॥
 गर्मालये पृष्ठदेशे नमस्कारं न कारयेत् ॥ ६२ ॥
 नमस्कारविधानं ते प्रवक्ष्यामि द्विजोत्तम ॥
 पूर्वं प्रदक्षिणां कृत्वा प्रणमेच्च ततः परम् ॥ ६३ ॥
 गत्वा समीपं प्रणमेन्मातरं पितरं गुरुम् ॥
 दृष्ट्वाऽऽथान्तं द्विजं भक्त्वा सम्मुखं प्रणमेत्तदा ॥ ६४ ॥
 उक्त एको नमस्कारः समायै न पृथक्पृथक् ॥
 देवतायतने चापि तथैव प्रणमेत्सुधीः ॥ ६५ ॥
 मातृपितृगुरुणां च नमस्कारविधिस्त्वथम् ॥
 कर्णां स्पृष्ट्वा स्वहस्ताभ्यां यथास्वं दक्षिणोत्तरौ ॥ ६६ ॥
 व्यस्ताभ्यां स्वकराभ्यां च सम्मुखस्थगुरोः पदौ ॥
 जानुप्रभृतिपादान्तं विमृज्यैवामिवादयेत् ॥ ६७ ॥

ताम्बूलफलदक्षिणाः । पञ्चदश्या नीराजनं । षोडश्या पुष्पाञ्जलिः ।
 गर्मगृहं पृष्ठसंमुखदेशं च हित्वा साष्टाङ्गं नमेत् । प्रदक्षिणाया आदावन्ते
 च नमेत् । पितरौ गुरुम् द्विजं च नमेत् । समायै एको नमस्कारो न
 पृथक् ॥ ६७-६९ ॥ गुर्वादीनां वन्दनं तु कर्णभ्यां स्वकर्णां स्पृष्ट्वा
 व्यस्तपाणिगुरोर्जानुप्रभृतिपादपर्यन्तं विमृज्य नमेत् । माता, पितोपनीता;

शवं मूर्खजनं हीनं नमस्कुर्यान्न कर्हिचित् ॥
ब्राह्मणं चैकहस्तेन नमस्कुर्यान्न कर्हिचित् ॥ ७५ ॥

अथ वाद्यैर्नृत्यगीतैर्देवसन्तोषमाचरेत् ॥
स्तोत्रैः सम्प्रार्थयेद्भवत्या सनकादीन्समर्चयेत् ॥ ७६ ॥

पूजां समर्प्य देवाय धृत्वा पीठेऽञ्जलिं नमेत् ॥
जपान्ते तृतरां पूजां कृत्वा चोडासयेदृदि ॥ ७७ ॥

एवं देवं समभ्यर्च्य मुक्तिं मुक्तिं च विन्दति ॥
वैश्वदेवं पञ्चमूनादोपममपि कारयेत् ॥ ७८ ॥

सङ्कल्प्य चान्नसंस्कृत्य कुण्डे बन्धि प्रवोच्य च ॥
ध्यात्वा संस्कृत्य साज्यान्नमेकभागाद्विधेर्हुनेत् ॥ ७९ ॥

द्वितीयमागतु बलिहरणं च विधीयते ॥
तृतीयमागात्पितृभ्यः श्रकाकेभ्यश्च तुर्यतः ॥ ८० ॥

स्तेन विप्रं नमेत् ॥ ६७-७९ ॥ गीतवाद्यैर्देवं तृप्त्वा भवत्या स्तोत्रैः प्रार्थ्य
नकादीन्समर्च्य मन्त्रं जपित्वात्तरपूजां कृत्वा देवं ह्युदासपेदनेन मुक्ति-
क्तिश्च । पञ्चमूनादोपमनाशात्मसंस्कारार्थं वैश्वदेवं सङ्कल्प्यान्नं संस्कृत्य
कुण्डे ध्यातेऽग्नीं ज्वालायां विधिना प्रथममागत आहुतीर्हुत्वा ॥ ७६-
९ ॥ द्वितीयमागाद्विहरणं । तृतीयात्पितृदानं । चतुर्थाच्छ्रकाकेभ्यः ।

१ अथ शब्दादात्मसंस्कारार्थमन्नसंस्कारार्थं च.

गुरुस्थानानि चैतानि मुनीनां सम्मतानि च ॥
तानि ज्ञात्वा द्विजः श्रेष्ठः प्रकुर्यादभिवादनम् ॥ ६८ ॥

माता पिता गुरुर्भाता भयहर्ताऽन्नदायकः ॥
सपत्नमाता गायत्रीदाता चैव पुरोहितः ॥ ६९ ॥

ज्येष्ठभ्राता पितुर्भ्राता मातुर्भ्राता वयोऽधिकाः ॥
मित्राणीष्टा नमस्कार्या ज्ञानवृद्धा विशेषतः ॥ ७० ॥

नमने तु निषिद्धानि स्थानानि कथयामि ते ॥
अविद्यो वयसा न्यूनो न नमस्कारमर्हति ॥ ७१ ॥

समित्पुष्पाक्षतकुशधर्तारं न नमेद्द्विजम् ॥
स्वयं च तादृशो नैव नमस्कुर्यात्स्कदाचन ॥ ७२ ॥

दृष्टव्यं दूरतो नैव नमस्कार्यथ होमकृत् ॥
स्नानकाले जले वाऽपि न नमेच्च परस्परम् ॥ ७३ ॥

यो धावति च यः क्रुद्धो विज्ञातो धनगर्वितः ॥
स नार्हति नमस्कारं मङ्गलस्नानतत्परः ॥ ७४ ॥

विद्यादाताऽन्नदो, भयहर्ता, सपत्नमाताऽप्रजः, पितृव्यो गुरुरेव वयो-
धिगमिन्नेष्टज्ञानवृद्धा नमस्कार्याः वयोन्यूनमविद्यमश्रुतसमित्पुष्पकुशधर्त-
स्थानादिकर्मस्थं धावन्तं क्रुद्धं गर्वितं शवं मूर्खं हीनं च न नमेत् । नैक-

शुभं मूर्खजनं हीनं नमस्कुर्यान्न कर्हिचित् ॥
ब्राह्मणं चैकहस्तेन नमस्कुर्यान्न कर्हिचित् ॥ ७५ ॥

अथ वाद्यैर्नृत्यगीतैर्देवसन्तोपमाचरेत् ॥
स्तोत्रैः सम्यार्थयेद्भक्त्या सनकादीन्समर्चयेत् ॥ ७६ ॥

पूजां समर्प्य देवाय वृत्त्वा पीठेऽञ्जलिं नमेत् ॥
जपान्ते तृतरां पूजां कृत्वा षोडासयेद्गृदि ॥ ७७ ॥

एवं देवं समभ्यर्च्य भुक्तिं मुक्तिं च विन्दति ॥
वैश्वदेवं पञ्चमूनाद्रोपममपि कारयेत् ॥ ७८ ॥

सङ्कल्प्य चाभिसंस्कृत्यं कुण्डे बन्धिं प्रबोध्य च ॥
ध्यात्वा संस्कृत्य साज्यान्नमेकभागाद्विधेर्दुनेत् ॥ ७९ ॥

द्वितीयभागात्तु बलिहरणं च विधीयते ॥
तृतीयभागात्पितृभ्यः श्रकाकेभ्यश्च तुर्यतः ॥ ८० ॥

हस्तेन विप्रं नमेत् ॥ ६७-७९ ॥ गीतवाद्यैर्देवं वृद्धा भक्त्या स्तोत्रैः प्रार्थ्यं
सनकादीन्समर्च्य मन्त्रं जपित्त्रोत्तरपूजां कृत्वा देवं षोडासयेदनेन भुक्ति-
मुक्तिम् । पञ्चमूनाद्रोपनाशानसंस्कारार्थं वैश्वदेवं सङ्कल्प्यान्नं संस्कृत्य
कुण्डे ध्यायेत् । ज्वालायां त्रिविना प्रथममागत आहूतीर्हत्वा ॥ ७६-
७९ ॥ द्वितीयभागाद्बलिहरणं । तृतीयात्पितृदानं । चतुर्थाच्छ्रकाकेभ्यः ।

१ अपि शब्दादात्मसंस्कारामेकसंस्कारार्थं च.

पञ्चमात्सनकादिभ्यो मनुष्येभ्योऽर्पयेद्द्विजः ॥

अन्नं न चेत्तन्दुलाद्यैर्वैश्वदेवं तु कारयेत् ॥ ८१ ॥

तद्वैश्वदेवकाले तु य आगच्छेत्स चातिथिः ॥

चण्डालो वाऽपि चोरो वा तस्मा अन्नं प्रदापयेत् ८२

दूतान्यमोऽन्नवीदेवं वैश्वदेवो न यद्गृहे ॥

नातिथ्यमतिथीनां च नाभदानं च यद्गृहे ॥ ८३ ॥

आनेयास्ते मया दण्ड्या यद्गृहेऽतिथिपूजनम् ॥

तद्गृहं नैव शन्तव्यं भवद्भिर्घिष्ण्वनुश्रया ॥ ८४ ॥

यो मातृपितृघाती च श्वपाकोऽपि तदाऽऽगतः ॥

शक्त्या प्रदेयं तेभ्योऽन्नं ब्राह्मणानेव भोजयेत् ॥ ८५ ॥

न विचार्य गोत्रकुलं दद्यादन्नं द्विजातये ॥

अतिथी विग्रुखे नैव पुनः पित्रागमो गृहे ॥ ८६ ॥

यज्ञं कुर्याद्घृताद्यैस्तु प्रवासी यद्यपि द्विजः ॥

कन्दमूलादिभिर्वाऽपि देवयज्ञं चरेद्बुधः ॥ ८७ ॥

पञ्चमात्सनकादिभ्यो देयम् । अन्नाभावे प्रवासे च घृततन्दुलफलादिना
वैश्वदेवः कार्यः । वैश्वदेवकाल आगतोऽतिथिश्चण्डालोऽन्योऽपि तस्म
अन्नं देयम् । यमो दूतानाह । यद्गृहे नाऽतिथ्यं वैश्वदेवश्च ॥ ८०-८३ ॥
त आनेया दण्ड्याश्चेति मे विष्णोराज्ञेति । ततः पितृभ्रश्वपाकेभ्योऽन्यन्नं
देयम् । गोत्राद्यपृष्ठा विप्रा भोज्याः । अतिथिर्गृह्ये पितृकोपः । वैश्वदेवा

नैव साधुजनः कुर्यादग्रदानं विनौदनम् ॥

चान्द्रायणं चरोद्विप्रः पञ्चयज्ञाकृतौ युवः ॥ ८८ ॥

वैश्वदेवात्पूर्वमेव गृहं यद्यागतोऽतिथिः ॥

तस्मै मिथा प्रदातव्या वैश्वदेवफलं लभेत् ॥ ८९ ॥

स्वयं वलिं न विसृजेद्विसृजेत्परहस्ततः ॥

चान्द्रायणात्तस्य शुद्धिर्विसृष्टो येन वै वलिः ॥ ९० ॥

अविसृज्य वलिं मुंक्ते यः स दोषी भवेद्द्विजः ॥

तद्दोषपरिहाराय प्राणायामान्यडाचरेत् ॥ ९१ ॥

गृहाङ्गणे वलिं दत्त्वा गवे मांसं प्रदापयेत् ॥

नित्यश्राद्धं ततः कुर्यान्नैमित्तिकमथापि च ॥ ९२ ॥

नित्यश्राद्धे नैव पिण्डा नाग्नौकरणमीरितम् ॥

न तत्र दक्षिणा देया ब्रह्मचर्यं न कारयेत् ॥ ९३ ॥

गोदोहमात्रं यज्जान्ते स्थित्वा विप्रो निजाङ्गणे ॥

आकांक्षेदतिथिं भक्त्या पूजयेच्च समागतम् ॥ ९४ ॥

पूर्वमन्यागताय मिश्रवेऽन्नदानाद्वैश्वदेवफलम् । स्वयं वलिं न विसृजेद-
विसृज्य नाश्रीयात् । अविसृज्य मुंक्ते पटुप्राणायामैः शुद्धिः । गृहाङ्गणे
वलिं गवे मांसं च दत्त्वा पिण्डदानाग्नौकरणान्दिरहितं नित्यश्राद्धं कुर्यान्नात्र
ब्रह्मचर्यम् ॥ ८४-९३ ॥ गोदोहमात्रमङ्गणेऽतिथिमाकांक्षेदागतं श्रान्तं

श्रान्तो यः क्षुधितः प्राप्तो विशेषात्तं प्रपूजयेत् ॥
 तथाऽस्तमानसमयेऽभ्यागर्तं चापि गौरवात् ॥ ९५ ॥
 यो वैश्वदेवसमये सम्प्राप्तो ब्राह्मणोत्तमः ॥
 स च पूज्यः प्रयत्नेन वर्णानां ब्राह्मणो गुरुः ॥ ९६ ॥
 यो वैश्वदेवसमये पूजयेद्ब्राह्मणातिथिम् ॥
 तेन सर्वेऽर्चिता देवास्तुष्यन्त्यग्निमुखाः सुराः ॥ ९७ ॥
 मरुद्गणोऽर्थमा ब्रह्मा वृत्तिं याति सदाशिवः ॥
 तुष्टा भवन्ति ते देवाः सर्वेऽप्यतिथिपूजनात् ॥ ९८ ॥
 पादप्रक्षालनात्तस्य तृप्यन्ति पितरोऽखिलाः ॥
 तद्भोजनाद्ब्रह्मविष्णुमहेशा यान्ति तुष्टताम् ॥ ९९ ॥
 यतीशो ब्रह्मचारी च गृहं याति यदा यदा ॥
 देयं तदा तदाऽप्यन्नं महापुण्यं ततो भवेत् ॥ १०० ॥
 दत्तं चेद्ग्रासमात्रात्तं मेरुदानसमं फलम् ॥
 आद्यन्ते स्वल्पमप्यम्बु दत्तं चेदच्छिदानवत् ॥ १ ॥

भक्त्यापूज्यान्नं देयम् । सायमप्येवम् । स गुरुस्ततोपादन्यादयस्तुष्यन्ति ।
 सत्पादक्षालनात्पितृवृत्तिर्ब्रह्मादीनां च तुष्टिः । यदा ब्रह्मचारी यतिश्चैप्यति
 तदाऽन्नं देयं महाफलम् । ग्रासमात्रदत्तान्नमद्विवत् । अल्पमप्याद्यन्तोदक-

सम्प्राप्तमतिथिं त्यक्त्वा यो मुनक्ति द्विजाधमः ॥
 स श्रयोनिं प्रयात्येव जायते गर्दमस्ततः ॥ २ ॥
 अतो दत्त्वाऽतिथिम्योऽन्नं ततोऽद्याह्वालवृद्धयुक् ॥
 पंक्तिमेदं न कुर्वीत समं मुञ्जीत पंक्तिगः ॥ ३ ॥
 पंक्तिमेदे भवेहोपः सायम्प्रातर्न चान्तरा ॥
 गृहस्थस्यान्नं प्रोक्तमार्दं प्रक्षालयेत्पर्दा ॥ ४ ॥
 उर्मा हस्तायुर्मा पादा पञ्चमं मुखमुच्यते ॥
 पञ्चाद्रौ भोजनं कुर्याच्छैतायुर्जायते द्विजः ॥ ५ ॥
 मौनी मुञ्जीत सततं प्राङ्मुखो भोजनं चरेत् ॥
 संस्थाप्योर्मा सर्मा पादावुपविष्य चरेद्भुञ्जित् ॥ ६ ॥
 ब्राह्मणस्य चतुष्कोणं मण्डलं भस्मसंयुतम् ॥
 क्षत्रियस्य त्रिकोणं तु वर्तुलं मण्डलं द्विजः ॥ ७ ॥
 शूद्रस्य चार्धचन्द्रार्धं प्रोक्तं तत्र तु मण्डलं ॥
 वसुरुद्रादित्यमृगान्देवानावाहयेद्भुञ्जितः ॥ ८ ॥

दानमस्थितम् । अतिथिभागे स्वगुरुर्योनिं श्रेष्ठः ॥ अन्नसंयुक्तं कुर्यात्-
 पणम् । दिवा रात्रौ भोजनमस्ये वाऽहृदं च भुञ्जित् । अतिथिं दत्त्वा
 ॥१४-१०३॥ हस्पादमुखाद्रौ मण्डलं तत्र भोजनं कुर्यात् ।
 तुष्कोणं मण्डलं समस्य, क्षत्रियस्य त्रिकोणं, शूद्रस्य चार्धचन्द्रार्धं
 पञ्चा वसुरुद्रादित्यमृगान्देवानावाहयेद्भुञ्जितः ॥

मण्डलेनोपजीवन्ति ब्रह्माद्या अपि देवताः ॥
 अत एव प्रकर्तव्यं मण्डलं विधिना द्विजैः ॥ ९ ॥
 योऽकृत्वा मण्डलं भुंक्ते तदन्नरसमश्नुते ॥
 निशाचरपिशाचादिवर्गोऽतो मण्डलं चरेत् ॥ १० ॥
 प्राङ्मुखं भोजनं शस्तं मध्यमं पश्चिमाननम् ॥
 उदङ्मुखं पिष्टकार्यं काम्यं स्यादक्षिणाननम् ॥ ११ ॥
 विदिङ्मुखं निपिद्धं च सौवर्णं राजतं शुभम् ॥
 ताम्रं पद्मपलाशादिपत्रजं पात्रमुत्तमम् ॥ १२ ॥
 ताम्रं गृहस्थस्य बर्ज्यं बर्ज्यं धातुमयं यतेः ॥
 ताम्रस्फटिकपापाणकाष्ठपात्रं यतेः शुभम् ॥ १३ ॥
 कदलीगर्मपत्रे च पालाशे मध्यपत्रके ॥
 बह्नीपलाशपात्रे च भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ १४ ॥
 कदम्बकोविदारार्कवटाश्वत्थादिपत्रके ॥
 भोजनं चैत्कृतं येन स तु चान्द्रायणं चरेत् ॥ १५ ॥

चाक्षोऽन्नरसं भुंक्ते । प्राङ्मुख्यङ्मुखं भोजनं शस्तं । दक्षिणमुखे काम्यं ।
 निपिष्टमुख्ये उदङ्मुखं । विदिङ्मुखं निपिद्धम् । स्वर्णरौप्यपात्रे पद्मपला-
 शादिपत्रे मोक्तव्यम् ॥१४-१२॥ गृहस्थस्य ताम्रं बर्ज्यं । यतेस्ताम्र-
 स्फटिककाष्ठाश्ममयं शुभं । कदलीगर्मपत्रपलाशमध्यपत्रबह्नीपलाशपात्रेषु
 भोजने चान्द्रायणम् । वटार्कश्वत्थादिपत्रे च चान्द्रायणम् । लोहमृन्मय-

लोहपात्रे मृन्मये वा भृष्टे वसनेऽपि वा ॥

यो मुनक्ति द्विजातिः स नरकं प्रति गच्छति ॥ १६ ॥

आयुर्यशोबलप्रज्ञावृद्धिः स्यात्कांस्यभाजने ॥

अतो गृहस्यस्य मुख्यं कांस्यपात्रं तु भोजने ॥ १७ ॥

पञ्चमानाधिकं ग्राह्यं पात्रं न्यूनं न अस्यते ॥

स्वर्णपात्रसमं प्रोक्तं कांस्यं षोडशमानकम् ॥ १८ ॥

अस्यङ्गस्नानताम्यूले कांस्यपात्रे च भोजनम् ॥

विधवायाः स्त्रियो वज्र्यं यतेश्च ब्रह्मचारिणः ॥ १९ ॥

एरण्डपत्रं निपिद्धं शुनश्चर्मादपि द्विज ॥

स्ततोऽप्यतिनिपिद्धं च भिन्नं यत्कांस्यभाजनम् ॥ २० ॥

प्रभिन्नकांस्यपात्रेऽतो निपिद्धं भोजनं स्मृतम् ॥

महादोषकरं प्रोक्तं सन्ध्यासमयभोजनम् ॥ २१ ॥

भोजनं नाऽचरेद्विप्रः पतितस्य समीपतः ॥

शूद्रमुक्तावशेषात्तं ब्राह्मणस्य न अस्यते ॥ २२ ॥

भृष्टरक्षेणु च नरकः । पञ्चमानाधिकं षोडशमानपर्यन्तं कांस्यपात्रे भोजने यलायुर्यशःप्रज्ञावृद्धिः । कांस्यपात्रभोजनाम्यङ्गताम्यूदानि न विधवाप्रतिपत्तीनाम् । एरण्डपत्रं भिन्नकांस्यपात्रं च श्चर्मान् । सन्ध्या-
काले पतितसन्निधौ च नाशीकाले ॥१९-२२॥ न च द्रष्टैः सह । न

न चालः सह मुञ्जीत श्राद्धाहे निशि नैव च ॥
 न गृहीत स्वहस्तेन स्वयमापोशनोदकम् ॥ २३ ॥
 अभ्यङ्गापोदाने स्वस्य स्वयं नैव च श्रेय्यते ॥
 बुद्धिमान्द्यं भवेत्तस्मात्परहस्तेन कारयेत् ॥ २४ ॥
 तथैव मण्डलं स्वस्य स्वयं कुर्यान्न कर्हिचित् ॥
 स्वयं कृते भवेत्पुत्रघात आयुःक्षयस्तथा ॥ २५ ॥
 परिवेषणकाले तु नमस्कृत्वाऽभिधारयेत् ॥
 पायसादि च क्षुपान्तं परिवेषणमीरितम् ॥ २६ ॥
 गायत्र्या परिविष्टान्नं प्रोक्ष्याथ परिपिच्य च ॥
 सत्यन्त्वेति दिवा रात्रावृतन्त्वेति च मन्त्रतः ॥ २७ ॥
 दक्षभागे बलीन्दद्याच्चित्रादिभ्यः समन्त्रकान् ॥
 तान्त्रिसृज्य ततो हस्तं प्रक्षाल्य निपतो द्विजः ॥ २८ ॥
 तर्जनीमध्यमांगुष्ठैर्घृत्वा भोजनभाजनम् ॥
 वामहस्तेन चान्येन गृहीत्वाऽऽपोशनं द्विजः ॥ २९ ॥

च शूद्रमुक्ताशिशिष्टमधीपात् ॥ २३ ॥ श्राद्धाहे निशि न च । आपोशनं
 स्वयं न ग्राह्यम् । अभ्यङ्गमण्डले स्वस्य स्वयं न कार्ये । स्वयं कृते
 पुत्रघातायुःक्षयी । परिवेषणकाले नत्वाऽभिधार्य पायसादिसूपान्तं परि-
 विष्टान्नं गायत्र्या प्रोक्ष्य सत्यं ज्वेति दिवा, रात्रावृतन्त्वेति परिपिच्य दक्षभागे
 चित्रबलीन्दत्वा विसृज्य हस्तं प्रक्षाल्य वामतर्जनीमध्यांगुष्ठैर्भुक्तिपात्रे

पित्रेत्समन्त्रं यदि चेद्गृहीत्वाऽऽपोशनं जलम् ॥
त्यक्त्वा गृह्णाति चेदन्यत्स गृह्णाति ध्वम्त्रकम् ॥२३०॥

कर आपोशनं घृत्वा यो नमेद्यत्र तं नमेत् ॥
आशीर्वाद् च वा दद्यादुमयोर्दोष ईरितः ॥ ३१ ॥

मौनेन भोजनं शस्तं मुक्तौ शब्दादि नोच्चरेत् ॥
मन्त्रपूर्वमपः पीत्वा मुखे प्राणाहुतीर्हुनेत् ॥ ३२ ॥

आपोशनं विना मुंक्ते यः स दोषमवाप्नुयात् ॥
गायत्र्यष्टशतं जप्त्वा तद्दोषान्मुच्यते द्विजः ॥ ३३ ॥

प्राणाहुतेर्विधानं तु श्रुतिप्रोक्तं शृणु द्विज ॥
प्राणाग्निहोत्रमेतच्च सर्वपापापहारकम् ॥ ३४ ॥

कार्पाश्वराश्रि दहति स्वर्गमात्राघयाऽनलः ॥
तया प्राणाग्निहोत्रेण सर्वं पापं प्रणश्यति ॥ ३५ ॥

प्राणाहुतिविधानेन चतुर्वर्गः प्रसिध्यति ॥
पठेद्गीतोदितं श्लोकमन्त्रं स्पृष्ट्वा समाहितः ॥ ३६ ॥

घृत्वाऽऽपोशनं समन्त्रं विवेत् । आपोशनं त्यक्त्वाऽन्यद्गृहीतं चेच्छ्र-
मूत्ररत्नम् । गृहीतापोशनो न नमस्कारः मोऽन्यन्धं न नमेत् । नाऽशिषं
यदेदुमपोर्दोषः ॥२३-३१॥ आपोशनं विना भोजनंऽष्टोत्तरानगायत्रो-
बराच्छुद्धिः । समन्त्रमरः पौ गऽद् संज्ञानपेऽन्त्रं वयेऽनकोपर्थे ध्यात्वाऽ

अहं वैश्वानरो भृत्वा प्राणिनां देहमाश्रितः ॥
 प्राणापानसमायुक्तः पचाम्यन्नं चतुर्विधम् ॥ ३७ ॥
 अन्नं ब्रह्मा रसो विष्णुर्मोक्षा देवो महेश्वरः ॥
 एवं ध्यात्वैव यो भुंक्ते सोऽन्नदोषात् लिप्यते ॥ ३८ ॥
 अतो ध्यात्वैव मन्त्रार्थमग्निरस्मीति चास्य च ॥
 प्राणाहुतीर्ग्रसन्नास्य एकैकं जुहुयात्कृत्वात् ॥ ३९ ॥
 तर्जन्यंगुष्ठमध्याभिराद्यप्राणाहुतिं हुनेत् ॥
 मध्यमानामिकांगुष्ठैरपानाहुतिमेव च ॥ ४० ॥
 कनिष्ठानामिकांगुष्ठैर्हुनेद्द्व्यानाहुतिं मूत्रे ॥
 हुनेत्कनिष्ठिकांगुष्ठतर्जनीभिरुदानकाम् ॥ ४१ ॥
 हुनेत्समानाहुतिं च पञ्चांगुलिभिरादरात् ॥
 स्थानान्येषां हृदि गुदे नाभौ कण्ठेऽखिलाङ्गके ॥ ४२ ॥
 दन्तैरसंस्पृशन्प्राणाहुत्यन्नं तु गिलेदद्विजः ॥
 जिह्वयैव गिलेन्मौनी भोजनं तु समाचरेत् ॥ ४३ ॥

ग्निरस्मीति जपेत्सोऽन्नदोषेर्न लिप्यते । तर्जन्यंगुष्ठमध्याभिः प्राणाहुतिं,
 मध्यानामिकांगुष्ठैरपानाहुतिं, कनिष्ठानामिकांगुष्ठैर्व्यानाहुतिं, तर्जनी-
 कनिष्ठांगुष्ठैरुदानाहुतिम् ॥ ३९-४१ ॥ सर्वाभिः समानाहुतिं च मुखे
 हुनेत् । दन्तैरसंस्पृशन्जिह्वया गिलेत् । छानेऽमीने वरुणः फलं नयेत् ।

स्यानेषु पञ्चसु प्रोक्तं मौनं सत्रार्थिसाधनम् ॥

स्नाने मौनं धृतं नोचेत्फलं वरुणो नयेत् ॥ ४४ ॥

होमे मौनं धृतं नोचेच्छर्मागच्छति तस्य च ॥

मुक्ता मौनं धृतं नोचेदपमृत्युर्मविष्यति ॥ ४५ ॥

मौनस्यासम्भवे प्राणाहुतिपर्यन्तमेव च ॥

मौनं सर्वस्याप्यवश्यं विशेषोऽप्यत्र कथ्यते ॥ ४६ ॥

जीवत्पितुर्नैव मौनं न ज्येष्ठभ्रातृकस्य च ॥

तयोरपि स्मृतं मौनमवश्यं श्राद्धभोजने ॥ ४७ ॥

मुर्जात मधुरान्नं ग्राह्यमध्येऽम्लं कठिनं च यत् ॥

मध्ये द्रवाश्रं नाश्रीयादन्ते च कठिन तथा ॥ ४८ ॥

तिक्तं द्रवाश्रमन्ते च सर्वदा भोजनं चरेत् ॥

व्यत्यये बलहानिः स्याच्छीघ्रभोजनमुत्तमम् ॥ ४९ ॥

धेनुर्यावत्पितृवत्पितृमस्तावत्कार्लं तु भोजनम् ॥

सुखप्रदं भवेदेतद्जावच्छीघ्रभोजनम् ॥ १५० ॥

होमेऽनाने श्रीनाशोऽश्नानेऽनानेऽपमृत्युरक्तम्भवेऽपि प्राणाहुतिपर्यन्तमवश्यं धार्यम् । इयमधुत्तमं पूर्णं, मध्येऽम्लं, कठिणमन्ते द्रवं तिक्तं चाश्रीयान् ।

अहं वैश्वानरो भूत्वा प्राणिनां देहमाश्रितः ॥
 प्राणापानसमायुक्तः पचाम्यन्नं चतुर्विधम् ॥ ३७ ॥
 अन्नं ब्रह्मा रसो विष्णुर्मोक्षा देवो महेश्वरः ॥
 एवं प्यात्वैव यो भुंक्ते सोऽन्नदोषान्न लिप्यते ॥३८॥
 अतो ध्यात्वैव मन्त्रार्थमग्निरस्मीति चास्य च ॥
 प्राणाहुतीर्ग्रसन्नास्य एकैकं जुहुयात्क्रमात् ॥ ३९ ॥
 तर्जन्यंगुष्ठमध्याभिराद्यप्राणाहुतिं हुनेत् ॥
 मध्यमानामिकांगुष्ठैरपानाहुतिमेव च ॥ १४० ॥
 कनिष्ठानामिकांगुष्ठैर्हुनेद्व्यानाहुतिं मुखे ॥
 हुनेत्कनिष्ठिकांगुष्ठतर्जनीभिरुदानकाम् ॥ ४१ ॥
 हुनेत्समानाहुतिं च पञ्चांगुलिभिरादरात् ॥
 स्थानान्येषां हृदि शुद्धे नामौ कण्ठेऽखिलाङ्गके ॥४२॥
 दन्तैरसंस्पृशन्प्राणाहुत्यन्नं तु गिलेदद्विजः ॥
 जिह्वयैव गिलेन्मौनी भोजनं तु समाचरेत् ॥ ४३ ॥

अश्रिस्मीति जपेत्सोऽन्नदोषेर्न लिप्यते । तर्जन्यंगुष्ठमध्याभिः प्राणाहुतिः,
 मध्यानामिकांगुष्ठैरपानाहुतिः, कनिष्ठानामिकांगुष्ठैर्व्यानाहुतिः, तर्जनी-
 कनिष्ठांगुष्ठैरुदानाहुतिम् ॥३२-४१॥ सर्वाभिः समानाहुतिं च मुखे
 हुनेत् । दन्तैरसंस्पृशन्जिह्वया गिलेत् । ध्यानेऽमौने वरुणः फलं नयेत् ।

स्थानेषु पञ्चसु श्रोतं मौनं सर्वार्थमाघनम् ॥

स्नाने मौनं घृतं नोचेत्फलं वरुणो नयेत् ॥ ४४ ॥

होमे मौनं घृतं नोचेत्तस्मीर्गच्छति तस्य च ॥

मुक्तौ मौनं घृतं नोचेदपमृत्युर्मविष्यति ॥ ४५ ॥

मौनस्यासम्मन्त्रे प्राणाहुतिपर्यन्तमेव च ॥

मौनं सर्वस्याप्यवश्यं विशेषोऽप्यत्र कथ्यते ॥ ४६ ॥

जीवत्पितुर्नैव मौनं न ज्येष्ठभ्रातृकस्य च ॥

तयोरपि स्मृतं मौनमवश्यं भ्रातृभोजने ॥ ४७ ॥

मुञ्जीत मधुराक्षं प्राङ्मध्येऽम्लं कठिनं च यत् ॥

मध्ये द्रवाक्षं नाश्नीयादन्ते च कठिनं तथा ॥ ४८ ॥

तिक्तं द्रवान्मन्ते च सर्वदा भोजनं चरेत् ॥

व्यत्यये बलहानिः स्याच्छीघ्रभोजनमुत्तमम् ॥ ४९ ॥

धेनुर्यावत्पिवत्यम्मस्तावत्कालं तु भोजनम् ॥

सुरप्रदं मन्त्रेदेतद्जावच्छीघ्रभोजनम् ॥ १५० ॥

होमेऽमौने श्रानाशोऽश्ननेऽमौनेऽपमृत्युसम्मन्त्रेऽपि प्राणाहुतिपर्यन्तमवश्यं धार्यम् । श्वनमुखलं पूर्वं, मध्येऽम्लं, कठिनमन्ते द्वयं तिक्तं चाश्नीयात् ॥

भोजने ब्रासमानं तु कथ्यते शुनिभिः स्मृतम् ॥
संन्यासिनो भोजने तु ग्रासा अधौ प्रकीर्तिताः ॥ ५१ ॥

द्वात्रिंशत्तु गृहस्थस्य वानप्रस्थस्य षोडश ॥
एषां मध्ये यथेष्टं तु ग्रासाः स्युर्ब्रह्मचारिणः ॥ ५२ ॥

असेन्मुखाविकारेण न ग्रासमधिकं प्रसेत् ॥
पात्रे पतितमुच्छिष्टं प्रसेदुच्छिष्टमाक्षत च ॥ ५३ ॥

अर्धं ग्रासं भक्षयित्वा पात्रेऽप्यर्धं तु यो न्यसेत् ॥
ततो भक्षति पात्रस्थं स तु चान्द्रायणं चरेत् ॥ ५४ ॥

नैकपात्रे सहेष्टैश्च भुञ्जीताऽहुस्तु केचन ॥
न दोषोऽनुपनीतेन नाविवाहितकन्यया ॥ ५५ ॥

सर्वं शेषमश्रीयाभिःशेषं घृतपायसम् ॥
न शेषयेच्च लवणं घृतं नैव च शेषयेत् ॥ ५६ ॥

व्यत्यये बलहानिर्षाविहीर्जलं पिबति तावद्भोजनं सुखम् । यतेरष्टग्रासाः
॥४२-५१॥ द्वात्रिंशद्गृहिणः । षोडश वनिनो । यथेष्टं ब्रह्मचारिणः ।
मुखाविकारतो प्रसेत् । उच्छिष्टं पात्रे पतितं चेतद्दुष्टम् । ग्रासार्थं मुक्त्वा
भूयोऽवशिष्टाशने चान्द्रायणम् । नैकपात्रेऽन्यैः सहाश्रीयादाजानां न दोषः ।

१ शिख्यंङ्गमानं, कुनकुटांङ्गमानं, षाद्रौमलकमानं वैषातन्यतममानं
मुखाविकारेण.

पूर्वं भोजनपात्रं तु वामहस्तेन यद्रूतम् ॥

मुक्तः समाप्तिपर्यन्तं त्यजेन्नैव कदाचन ॥ ५७ ॥

घृत्वा जहाति चेत्पात्रं न मुञ्जीत ततः परम् ॥

अथवा ग्रथमं नैव धार्यं दोषो न तस्य च ॥ ५८ ॥

शीर्षं वस्त्रेण चाऽवेष्येन्न नाद्यान्नोपानहोः पुरः ॥

न वामपादहस्तश्च यतोऽन्नं राक्षसोऽस्ति तत् ॥ ५९ ॥

घृत्वा वामपदे हस्तं योऽश्नाति स तु रोगवान् ॥

भवेत्प्रमार्याद्गुलीश्च यो भुङ्क्ते सोऽपि तादृशः ॥ ६० ॥

प्रसृताङ्गुलिहस्तो यो मुनक्ति स तु दोषभाक् ॥

मांसमक्षणवत्तस्य दोष उक्तो मनीषिभिः ॥ ६१ ॥

अश्वारूढो गजारूढो नाद्याद्देवालये तथा ॥

श्मशाने शयनस्थाने नैव भुञ्जीत कर्हिचित् ॥ ६२ ॥

नाद्यात्करेऽन्नमादाय नाऽर्द्रवस्त्वर्थव च ॥

वदिर्जानुकरो नाद्यादिति शास्त्रविदो विदुः ॥ ६३ ॥

अथवापयसान्धैरिना मर्षं सशेषमश्रीयात् । मुक्तिपात्रं धृत्वात्सर्गे दोषः ।
उपानहोः पुरे नाश्रीयात् । वेष्टितशिरा वामपादहस्तोऽश्रीयाच्चेदोर्गी
तदन्नसं रक्षोऽस्ति च । प्रसृताङ्गुलिभोजी मांसाग्नदोषभाक् ॥ ५९-६१ ॥
गजारूढो नाश्रीयात् । देवालये श्मशाने मुनित्स्थाने नाद्यात् । नार्द्र-

उपवीति तु भुञ्जीत नान्यथेति मुनीरितम् ॥
 यादुके सम्मुखे धृत्वा नैव भुञ्जीत कर्हिचित् ॥ ६४ ॥
 ग्रासो जलं कन्दमूलमिक्षुदण्डादिसर्वशः ॥
 खादित्वाऽर्धं न्यसेत्पात्रे स उच्छिष्टमुगुच्यते ॥ ६५ ॥
 अस्नात्वा नैव भुञ्जीत न हुनेच्च तथाविधः ॥
 अस्नातो यो नरोऽश्नाति कीटानश्नाति चेदरुक् ॥ ६६ ॥
 पर्णपृष्ठे न चाश्नीयादीपं प्रज्वालय नैव यः ॥
 अन्धकारे समश्नाति कीटानश्नाति चेदरुक् ॥ ६७ ॥
 शान्तो दीपो भवेद्भुक्तौ तदा स्मृत्वा दिवाकरम् ॥
 प्रज्वाल्याथ पुनर्दीपं भुञ्जीत स ततः परम् ॥ ६८ ॥
 यदन्नमस्ति पात्रे तद्भोज्यमेव न चेतरेत् ॥
 अन्यदादाय योऽश्नाति दोषयुक्तो भवेत्स च ॥ ६९ ॥
 केशस्पर्शं तदन्नं तु त्याज्यं न कथयेत्कथाम् ॥
 न वीक्षेत दिशो व्योम ध्वान्ते नैव च भोजयेत् १७०

चक्षो, न बहिर्जानुकारः, करेऽन्नं धृत्वा च नायात् उपवीती भुञ्जीत ।
 ग्रासमूलादिकमर्धं खादित्वाऽर्धं पात्रे न त्यजेत् । अस्नात्वाऽशनं कीटाशनम् ।
 पर्णपृष्ठे नाश्नीयात् । दीपं प्रज्वाल्याश्नीयान्धकारे । शान्ते दीपे पुनर्दीपमानीय
 पात्रस्थमश्नीयान्नान्यत् ॥ ६२-६९ ॥ केशस्पृष्टान्नं त्याज्यम् । मुक्तौ कथां न वदेजेतस्ततः पश्येत् ॥ ७० ॥ स्त्रिया अन्नेऽनघशिष्टे

नावशेषः स्त्रिया अन्नं भोजने दोष ईरितः ॥

स महापातकी ज्ञेयः स्त्रिया अन्नं न राति यः ॥७१॥

देवस्य पुरतो नाद्याश्चैव शून्यगृहे तथा ॥

तथा जलसमीपे च सन्व्यासमय एव च ॥ ७२ ॥

निवाय पात्रं पापाणे नैत्र मुञ्जीत कर्हिचित् ॥

सुरा नेक्षेत च परिवेषयन्त्याः स्त्रियो मुञ्जि ॥ ७३ ॥

एकालये चैककाले स्त्रिया सह तु यो नरः ॥

भुनक्ति पात्रान्तरेऽपि स तदुच्छिष्टदोषभारु ॥ ७४ ॥

अर्घं पीत्वा तु सलिलं योऽवशिष्टं पिनेत्पुनः ॥

तस्य दोषो भवेन्मद्यपानवन्नात्र संशयः ॥ ७५ ॥

वस्त्रेणाम्मः पिनति यस्तस्य दोषो भवेद्भ्रुवसु ॥

भुक्त्वा च नरकान्योरान्धयोर्नि स च गच्छति ॥७६॥

सशर्द्रं यः पिनेदम्बु यः फूत्कारेण संपुत्रम् ॥

पापसादि समश्नाति सुरापानमम च तत् ॥ ७७ ॥

दोष ॥ ७१ ॥ देवपुरतः शून्यगृहेऽम्बुसमीपे च नाश्नीयात् । स्त्रियो मुखं नेक्षेत् । पत्न्या सहैककाले नाश्नीयाद्दिवाहादन्यत्र । पीतावशिष्टपानं मद्यवत्तया वस्त्राम्बुपाने च नरकं श्रयोनिश्च । सशर्द्रपानं पापसादे

स्थित्वा पिवति यस्तोर्यं प्रविश्यापि जलं जलम् ॥
पिवत्यास्येन तस्यापि पानं तदपि मद्यवत् ॥ ७८ ॥

तथैवाञ्जलिना तोयपानं मद्यसमं तु तत् ॥
वामहस्तस्थपात्रेण पानं तदपि मद्यवत् ॥ ७९ ॥

एकासने सभायां च शयने चोपविश्य यः ॥
जलं पिवति तस्यापि पानं तदपि मद्यवत् ॥ १८० ॥

नाभं दद्याद्भिन्नपात्रैर्न वीक्षेत रजस्वलाम् ॥
श्वानं मुक्तौ न वीक्षेत चण्डालं हीनजातिकम् ॥ ८१ ॥

एतान्पश्यति यो मुक्तौ शब्दं चैषां शृणोति च ॥
त्यक्त्वा मुखाच्चमुचिष्ठेन्द्रोोजनादोष एव हि ॥ ८२ ॥

मुसलोत्सूलधरहादेर्यावद्भवेद्ध्वनिः ॥
फलहो वाऽपशब्दो वा न तावद्भोजनं चरेत् ॥ ८३ ॥

पंक्तावादाय चाज्ञातः नैव भुञ्जीत कर्हिचित् ॥
अज्ञातदोषनाशाय पंक्तिं मिन्द्याच्च भस्मना ॥ ८४ ॥

शुक्लारपानं च मद्यवत् । तथा स्थित्वा पाने, जलमध्ये पाने च दोषः ।
वामहस्तधृतपात्रेण पानेऽञ्जलिना पाने, एकासने, सभायां च पानेऽपि
दोषः ॥ ७९-८० ॥ भिन्नपात्रैर्नानिं देयं । रजस्वलाश्चचण्डालदर्शने
तच्छब्दश्रवणे च अनत्यागः । कलहमुसलादेर्यावद्ध्वानि नाश्रीयात् ।

अथवा द्वारमार्गेण स्तम्भेनोदकधारया ॥

पंक्तिभेदे कृते त्वेवं ततो दोषो न विद्यते ॥ ८५ ॥

ददाति चेतकृष्णवस्त्रा तदन्नं दोषकारकम् ॥

ततोऽत्पृच्छिष्टवज्जेयं कच्छहीना ददाति यत् ॥ ८६ ॥

एवं विचार्य विदुषा कार्यं मोजनमुत्तमम् ॥

अभिमन्त्र्य च रौद्रेण मन्त्रेणोच्छिष्टशेषकम् ॥ ८७ ॥

सर्वेषामपि मन्त्राणामृषिं छन्दस्य देवताम् ॥

विनियोगं च संस्मृत्य कर्तव्यं कर्म कोविदः ॥ ८८ ॥

मन्त्रेण मन्त्रितं चान्नं तच्च पात्राद्बहिर्भुवि ॥

उच्छिष्टभागभ्यो दत्त्वाऽथ उच्चगपोशनं पिपेत् ॥ ८९ ॥

उत्तरापोशनार्धाम्भ उच्छिष्टान्नोपरि क्षिपेत् ॥

रौद्रे पृथनिलय इति मन्त्रेण मन्त्रवित् ॥ १९० ॥

बहिर्गत्वा च गण्डपान्कृत्वा प्रक्षालयेत्करम् ॥

प्रागकृत्वा तु गण्डपान्करक्षालन आत्महा ॥ ९१ ॥

पंक्तिं अज्ञानोपदेशे द्वारमार्गमस्नादिना पंक्तिभेदे न दोषः । घृणकृष्ण-
वस्त्रया त्रिकच्छया च दत्तान्नं निशं । उच्छिष्टं त्रिकिरित्यनेनाभिमन्त्र्यो-
च्छिष्टभागभ्यो भूर्मा त्यक्त्वा पीलापोशनार्धं तत्र क्षिपेद्भौत इत्यनेन
॥८१-९०॥ बहिर्गत्वा पङ्गण्डूपोत्तरं करं मुखं च क्षालयेत्पूर्वं कर-

मुखप्रक्षालने विप्रस्तर्जन्याऽऽस्यं न शोषयेत् ॥
मध्याभिः शोषयेद्यायादन्यथा रौरवं खलु ॥ ९२ ॥

सम्यक्प्रक्षाल्य हस्तौ च दन्तानपि च शोषयेत् ॥
करात्पवित्रं विसृज्य नैर्ऋत्यां दिशि निक्षिपेत् ॥ ९३ ॥

अथो शुद्धांगिराचम्य हस्तोद्घृष्टं जलं तु तत् ॥
अंगुष्ठेति मनुं जप्त्वा चिक्षिपेन्नेत्रयोर्द्वयोः ॥ ९४ ॥

एवं यो नैव कुरुते चक्षुरोगी स जायते ॥
हस्तोदकं नेत्रयोर्यश्चिक्षिपेत्स सुदर्शनः ॥ ९५ ॥

द्विराचम्य जपेदायङ्गौरित्यादि यथोक्तवत् ॥
वृषदादीति च प्राणानां ग्रन्थिरिति चापि हि ॥ ९६ ॥

एतान्मन्त्रान्जपित्वा स उपविश्य द्विजोत्तमः ॥
नाभेरालम्भनं कुर्याद्द्विराचम्य ततः परम् ॥ ९७ ॥

अगस्त्यं संस्मरेत्कुम्भकर्णं च वडवानलम् ॥
आतार्पि चापि शर्यातिमित्यादि च जपेद्द्विजः ॥ ९८ ॥

क्षालने दोषस्तर्जन्या मुखशोधने नरकः । सम्यक्शुद्धः पवित्रं नैर्ऋत्या
त्यक्त्वाऽऽचम्यांगुष्ठेति जपित्वा नेत्रयोर्जलं क्षिपेदन्यथाऽक्षिरोगः । जप-
द्द्विराचम्यादि जप्त्वा नाभिमालम्बाऽऽचम्यागस्त्यादीन्सृत्वा शर्याति-

प्रतापयेत्करौ बहौ पिता यस्य भवेत्तथा ॥
ज्येष्ठभ्राताऽथवा सोऽपि वाससा शोषयेत्करौ ॥ ९९ ॥

• ततश्च श्रीगुरुं स्मृत्वा कुलदेवं स्मरेन्नियमम् ॥
भोजनस्य विधिस्त्वेवं ब्राह्मणानामुदाहृतः ॥ २०० ॥

श्रीगुरुं न द्विजः प्राह भोजनस्य विधिः श्रुतः ॥
निपिद्वाद्यमपि स्वामिन्कृपया कथयाद्य नः ॥ १ ॥

इति तस्य वचः श्रुत्वा श्रीगुरुस्तुष्ट आह तम् ॥
शृणु ब्राह्मण वक्ष्यामि प्रेम्यैव कथयामि ते ॥ २ ॥

सरस्वत्यभिधो गङ्गाधरारयतनयोऽपि तत् ॥
कथयत्यपि शृण्वन्तु श्रोतारः सावधानतः ॥ ३ ॥

चैश्वदेवं विनाऽन्नं यद्यद्बहुक्षारसैन्धवम् ॥
यदेकत्र गणान्नं च तदन्नं परिवर्जयेत् ॥ ४ ॥

श्वेतवृन्ताकलशुनपलाण्डुं गृह्यन्नं तथा ॥
छत्राकं कुत्सितोत्थान्नं तदन्नं परिवर्जयेत् ॥ ५ ॥

मिति जन्वा करो प्रतापयेत् । न ज्येष्ठभ्राता सवाससा करो शोषयेत् ।
गुरु कुलदेव च स्मरेत् ॥९९-२००॥ अथि आह । निपिद्वाद्य कथय ।
श्रीगुरुराह । भवेत्तथा । बहौ । बहुक्षारलवणयुक् । गणान्न, श्वेतवृन्ताकलशुन-
पलाण्डुलगाक, अथ नवोदक, गणादे सूता दशाह क्षीरादि । दग्धान्नं

त्रयहं नवोदकं वर्ज्यमजागोमहिपीपयः ॥

१. . सूतौ दशाहं यद्गन्धं तदन्नं परिवर्जयेत् ॥ ६ ॥

नखकेशयुतं पक्तं चिच्छकुक्कुटत्रायसैः ॥

२. . मार्जारैणापि यत्स्पृष्टं तदन्नं परिवर्जयेत् ॥ ७ ॥

गोमूषकमुखस्पृष्टमधःकेशयुतं च यत् ॥

३. उच्छिष्टेनापि यत्स्पृष्टं तदन्नं परिवर्जयेत् ॥ ८ ॥

एकहस्तेन यद्दत्तं दर्व्यां देयं करेण यत् ॥

४. करदेयं च दर्व्यांऽपि तदन्नं परिवर्जयेत् ॥ ९ ॥

घृतमिश्रं तैलदुग्धघृतपाचितवर्जितम् ॥

रात्रिपर्युपितान्नं यत्तदन्नं परिवर्जयेत् ॥ २१० ॥

गोरसान्निप्रविक्रीतान्प्रयत्नेनैव वर्जयेत् ॥

यत्साक्षाद्बहिपक्वान्नं तदन्नं परिवर्जयेत् ॥ ११ ॥

लड्डुमापान्नवटकास्ते न पर्युपिता मताः ॥

५. सक्तुलाना इवान्यं यत्तदन्नं परिवर्जयेत् ॥ १२ ॥

नखकेशादियुक्तपक्तं, मार्जारकुक्कुटस्पृष्टं, गोमूषकमुखस्पृष्टं, उच्छिष्टेन स्पृष्टं, हस्तेन देयम् दर्व्यां दत्तं, एकहस्तदत्तं, तैलगोरसपाचितवर्ज्यं, रात्रिपर्युपिनग्नं निन्द्यम् ॥ १-१० ॥ विक्रीतं गोरसं, साक्षाद्बहिपक्वं स्व निन्द्यम् । लड्डुवटकासक्तुलजसुन्दानि न पर्युपितम् । तिलमिश्रं

कन्दमूलादिकं पक्वं परमान्नं गुहादियुक् ॥

न यातयामं यदन्यत्तदन्नं परिवर्जयेत् ॥ १३ ॥

यत्पर्युषितदोषेण न दुष्येत्तच्च गोपयेत् ॥

यच्चाप्यशुचिना स्पृष्टं तदन्नं परिवर्जयेत् ॥ १४ ॥

तिलमिश्रितमह्यादि भक्षणायं दिवैव हि ॥

रात्रौ तिलैर्विमिश्रं यत्तदन्नं परिवर्जयेत् ॥ १५ ॥

घात्रीफलं च कृष्माण्डं पटोलं विल्वमेव च ॥

मूलं चापि च नैषाद्यात्प्रतिपद्यां कदाचन ॥ १६ ॥

त्यजेत्स्वर्गापवर्गेच्छुरष्टम्यामप्युदुम्बरम् ॥

रात्रौ घात्रीफलं चापि सप्तम्यां भानुवासरे ॥ १७ ॥

शुक्रवारे त्यजेद्विल्वं मन्दवारे शमीफलम् ॥

भक्षितं येन तस्य श्रीर्दूरतो यात्यसंशयम् ॥ १८ ॥

रात्रौ घात्रीफलाहारात्प्रज्ञानाशो भविष्यति ॥

सप्तम्यादित्ययोर्वीर्यनाशो घात्रीफलाशनात् ॥ १९ ॥

दिवैव भक्ष्यम् । घात्रीकृष्माण्डपटोलमूलविल्वानि प्रतिपदि नायात् ।
स्वर्गापवर्गेच्छुरष्टम्यामुदुम्बरं, रात्रौ घात्रीं सप्तम्यां एविवारे च वर्जयेत् ।
शुके विल्वं, मन्दे शमीं भक्षिता चेच्छ्रीनाशः । भोजनोत्तरं विप्राय

एवं ज्ञात्वा चरेद्भुक्तिं ततः पूर्वं द्विजातये ॥
 दद्यादद्याच्च ताम्बूलं पूगचूर्णादियुक्स्वयम् ॥ २० ॥
 एकऋग्यजुदानेन सुखं द्वौ निष्कलौ मतौ ॥
 त्रयो महाभाग्यदाश्च चत्वारो दुःखदायकाः ॥ २१ ॥
 देयाश्च ऋग्युक्ताः पञ्च प्रज्ञायुष्यामिषवर्षणाः ॥
 ऋग्युक्ताः पणैश्च देया यतस्ते मृत्युदा मताः ॥ २२ ॥
 त्यक्तं न चेत्पर्णमूलं भवेद्ग्याधिकरं तु तत् ॥
 अप्राशनाद्भवेत्पापं पर्णचूर्णं तु हानिदम् ॥ २३ ॥
 पर्णपृष्ठाशनाद्बुद्धिनाशो मुनिभिरीरितः ॥
 ऐश्वर्यनाशस्ताम्बूलीवल्लीपर्णद्वयाशनात् ॥ २४ ॥
 पर्णं विना मुखे पूगं यो निक्षिपति सोऽसुखी ॥
 सप्तजन्मसु दारिद्र्यमन्तेऽज्ञानं च तस्य तु ॥ २५ ॥
 यतिश्च ब्रह्मचारी च विधवा च रजस्वला ॥
 ताम्बूलाशनतो मांसमदिराशनदोषभाक् ॥ २६ ॥

ताम्बूलं दत्त्वा स्वयं भक्षेत् ॥११-२०॥ एकपूगदाने सुखं, द्वौ निष्कलौ,
 त्रयो भाग्यदाः, चत्वारो दुःखदाः, पञ्च प्रज्ञाऽऽमुदाः, षण्मृत्युदाः ॥२२॥
 पर्णमूले ग्याधिष्ठे पापं, पर्णचूर्णं हानिदं । पर्णपृष्ठाशनाद्बुद्धिनाशः । पर्ण-
 द्वयाशनादैश्वर्यनाशः । पर्णं विना पूगाशने दुःखं दारिद्र्यमज्ञानं च ।
 यतिब्रह्मचारिविधवारजस्वलानां ताम्बूलाशनं मयमांसाशनदोषदम् । ततः

ततः श्रुत्वा पुराणादि सन्ध्यावन्दनमाचरेत् ॥
सायमस्तात्पुराऽर्घ्याणि प्रदेयानि च पूर्ववत् ॥ २७ ॥

उपविष्टोऽर्पयेत्त्रीणि कालेऽतीति चतुर्थकम् ॥
देवीं जपित्चोपतिष्ठेत्तन्मन्त्रैर्वहणं द्विजः ॥ २८ ॥

अभिवाद्य गुरुन्प्राग्वद्गोमं कृत्वा यथाविधि ॥
अद्याद्रात्रावपेक्षा चेत्क्षीरमिश्रात्प्रमुत्तमम् ॥ २९ ॥

ऋतं त्वेति च मन्त्रेण परिशिष्य च पूर्ववत् ॥
पूर्वोक्तेन विधानेन भुञ्जीत ब्राह्मणो निशि ॥ २३० ॥

रात्रौ प्रहरपर्यन्तं वेदाभ्यासं चरेद्द्विजः ॥
ततः शयीत विधिना समर्प्य हरयेऽखिलम् ॥ ३१ ॥

विधानं शयनस्यापि कथयामि मुनीरितम् ॥
पराशरेणापि पुरा मुनिभ्य उदितं च यत् ॥ ३२ ॥

पर्यङ्को निर्मलो ग्राह्यस्त्रिपाङ्गिन्नश्च दूषितः ॥
पिप्पलोदुम्बरपृक्षकाष्टसूदा विदूषिता ॥ ३३ ॥

शयनादिना दिनं नीत्वोक्तवत्सायंसन्ध्यामुपास्यौपासनं हुत्वाऽपेक्षा चेत्क्षीर-
मिश्रात् निसीयात्प्रागश्रीयात् ॥ २३-३० ॥ रात्रौ प्रहरपर्यन्तं वेदमभ्यासं
कृते कर्मेश्वरार्पणं कृत्वा शयीत । पिप्पलोदुम्बरपृक्षकाम्बुकाष्टगजदन्ता-

खट्वा कार्या दृढेष्मेन जम्बुकाष्ठस्य निन्दिता ॥
गजदन्तास्थिजा जीर्णकाष्ठखट्वा विदूषिता ॥ ३४ ॥

सुसुहृते शुभे काले खट्वा कार्या प्रयत्नतः ॥
कदापि नैव कर्तव्या धनिष्ठाभरणीमृगैः ॥ ३५ ॥

रविवारे महालाभश्चन्द्रवारे महासुखम् ॥
भौमवारे महादुःखं महापीडा इवासरे ॥ ३६ ॥

पट्टपुत्रलाभः कथितो गुरुवारे महर्षिमिः ॥
शुक्रवारे विशेषेण मन्दवारे मृतिः स्मृता ॥ ३७ ॥

शयीत प्राक्शिरा गेह उदक्पाच्छ्वशुरालये ॥
प्रवासे पश्चिमशिराः शयीत विधिपूर्वकम् ॥ ३८ ॥

कदापि दक्षिणपदो न शयीत द्विजोत्तम ॥
न स्वपेच्च विदिकपाद ऋषिसन्मार्गकोविदः ॥ ३९ ॥

जलपात्रं शिरोदेशे मङ्गलद्रव्ययुङ्ग्यसेत् ॥
रात्रिसूक्तं पठित्वा च स्मरेद्विष्णुं भवापहम् ॥ २४० ॥

स्तिनिर्मिता जीर्णा विपदा खट्वा निन्दा । धनिष्ठाभरणीमृगेतरशुभर्क्षकृता
दृढोत्तमा । रविवारे कृता पुत्रदा, चन्द्रे सुपुत्रदा, भौमे त्रे च दुःखदा,
गुरौ शुक्रे च पुत्रदा, शनी मृतिदा । गेहे प्राक्शिराः शयीत । श्वशुरालये
उदक्पादः । प्रवासे प्राक्पादथ ॥३१-४०॥ जलपात्रं शिरोदेशे स्थाप्य

स्मृत्वाऽगस्त्यं माधवं च मुचकुन्दं तथैव च ॥
आस्तिकं कपिलं चापि कुर्यात्सर्पस्तुतिं ततः ॥ ४१ ॥

सुप्तौ निपिद्रस्थानानि शृणु जीर्णालये तरौ ॥
जीर्णे देवालये चापि न शयीत द्विजोत्तम ॥ ४२ ॥

देवाग्रतश्चतुर्भागं तथा मातुः पितुर्गुरोः ॥
एतेषां शयनस्थाने न शयीत द्विजोत्तम ॥ ४३ ॥

वल्मीकसन्निधौ तोयसन्निधौ च सरोऽग्रतः ॥
नद्यां घोरस्थले चापि न शयीत द्विजोत्तम ॥ ४४ ॥

स्नादुवस्त्वन्तिके धान्ये भग्नगेहे तथैव च ॥
गुरोः सर्मापे खट्वायां न शयीत द्विजोत्तम ॥ ४५ ॥

नद्यो वा वेष्टितशिरा आर्द्रबस्त्रावृतोऽपि वा ॥
ष्योमाधः सति दीपे च न शयीत द्विजोत्तम ॥ ४६ ॥

प्राग्भागे परभागे च यस्यास्तु रजसो भवेत् ॥
चतुर्थाहस्तदग्रे च न शयीत द्विजोत्तम ॥ ४७ ॥

। त्रिमूक्त पठित्वाऽगस्त्यहरीमुचकुन्दास्तिककपिलान्स्मृत्वा सर्पान्स्तुत्वा
नयीती स्वपेत् । जीर्णे गृहे, तद्ये च देवालये, मार्गे, मातृपितृगुरुशयन-
स्थाने, वल्मीकसरोनदीस्नादुवस्तुघोरस्थलसर्मापे, गुरोर्दिसर्मापे, खट्वाया,
न्यो वेष्टितशिरा, आर्द्रबस्त्रो, थ्योमाधो राने पूर्वान्प्यामयो आरजस-

उपवीती स्वपेदायुःक्षयः स्त्रीभगवीक्षणात् ॥
अतो दीपः प्रयत्नेन शयने वर्जयेद्द्विजः ॥ ४८ ॥

नीलवस्त्रावृत्तायास्तु सङ्गायः पिण्ड उद्भवेत् ॥
स चण्डालसमस्तस्माद्गौरवस्त्रं प्रशस्यते ॥ ४९ ॥

तावत्सङ्गं न कुर्वीत यावद्दृष्टरजा न हि ॥
पूर्वं संस्कारतो भार्यागमनादोष ईरितः ॥ २५० ॥

रजस्वलात्वं कन्याया दशवर्षोर्ध्वमीरितम् ॥
कन्योद्गाहस्ततः पूर्वं कार्यः सर्वापिसम्मतः ॥ ५१ ॥

ऋतुकालं स्त्रियोऽतीत्य यस्तु ग्रामान्तरं व्रजेत् ॥
पतिः स लिप्यते भ्रूणहत्यादोषेण निश्चितम् ॥ ५२ ॥

वन्ध्याया बहुपुत्राया वृद्धाया अपि च स्त्रियः ॥
ऋत्वतिक्रमदोषो न विरक्तस्यापि तादृशः ॥ ५३ ॥

सङ्गाच्चतुर्थदिवसे स्वल्पायुः पुत्र उद्भवेत् ॥
पञ्चमे दिवसे कन्या पष्ठे पुत्र उदाहृतः ॥ ५४ ॥

ऋतुर्पाहि स्त्रीनिकटे च न स्वपेत । भगवीक्षणादायुःक्षयोऽतो रते दीपो
वर्ज्यः । नीलवस्त्रायाः सङ्गान्जातश्चण्डालो भवेत् । जतो गौवर्धे
धार्यम् ॥४१-४९॥ रजोदर्शनं विना सङ्गो न कार्यः । वन्ध्या वृद्धा
बहुपुत्रा विना ऋत्वतिक्रमे भ्रूणहत्यादोषः चतुर्थाहे सङ्गादल्पायुः पुत्रः
षोडशाहमृतुर्विषमेहि कन्या, समेऽहि पुत्रः । तत्र चन्द्रवर्धं प्राणं ।

विपमे दिवसे कन्या समे च दिवसे सुतः ॥

: षोडशहमृतुः स्त्रीणां ग्राह्यं चन्द्रबलं त्विह ॥ ५५ ॥

मूले मघायां रेवत्यां स्त्रीसङ्गं वर्जयेद्युधः ॥

कोपो न कार्यस्तूभाम्यां तयोस्तोपो महाफलः ॥५६॥

भवेन्निपेक्षसमये यादृक्चित्तविकल्पना ॥

ऋणस्तद्वदत्स्ताम्यां सत्त्वं धार्यं हित्वाप्तये ॥ ५७ ॥

एवं हि ब्राह्मणाचारः पराशरमुनीरितः ॥

समस्तैर्भाषिभिश्चापि गृहीतः परमादरात् ॥ ५८ ॥

श्रीगुरुः ग्राह्यं तं विप्रमाचारस्ते मयोदितः ॥

य आचारं चरत्येनं तस्य दैन्यं कुतो भवेत् ॥ ५९ ॥

देवानामपि वन्द्योऽसौ कामधुक्तद्रुहे वसेत् ॥

लक्ष्म्याऽप्यखण्डया पुत्रैः पौत्रैश्चापि स नन्दते ॥२६०॥

आचारतः शतायुः स्याद्दोषा नश्यन्त्यशेषतः ॥

कालिकालभयं न स्यात्स तु ज्ञानी भवेत्क्रमात् ॥६१॥

दिवा मूलमघारेवतीपर्वणु सङ्घो वर्ज्यः । तदोभाम्यां कोपो न कार्यस्तोपे
महाफलम् । निपेक्षे यादृक्सत्त्वं तादृक्पिण्डः । एवं पराशराशुक्तमाचारं चरेत्तस्य
६६ दैन्यं, तद्गृहे कामधुक्तश्रीथ ॥५०-५९॥ स देववंशः पुत्रादियुतः
शतायुः कालिकालवंशो ज्ञानी सन्नन्दते । कुतोऽस्य भयम् । त्वमप्येव-

कालमृत्युश्चलेदस्य ह्यपमृत्युः कुतः पुनः ॥
अत एव सदाचारं द्विजश्रेष्ठ समाचर ॥ ६२ ॥ ५

इति श्रुत्वा गुरोर्वाच्यं पदलग्नोऽभवद्द्विजः ॥
प्राहोपदेशो मे जातः कृपाब्धे सद्गुरो तव ॥ ६३ ॥

उद्धर्तुं निजभक्तांस्त्वभवतीर्णोऽसि भूतले ॥
हृषीकेशाज्ञानतमो हृत्वा ज्ञानं प्रकाशितम् ॥ ६४ ॥

इत्युक्त्वा ब्राह्मणो भूयः पदलग्नोऽभवद्गुरोः ॥
सन्तुष्टः श्रीगुरुर्भूत्वा प्रसन्नः प्राह तं द्विजम् ॥ ६५ ॥

आचारः कथितस्तुभ्यं विस्तरेण मया द्विज ॥
त्यक्त्वा परान्नमाचारं कुरु तेन सुखी भव ॥ ६६ ॥

यं यं चिन्तयसे कामं तं तं प्राप्नोषि निश्चितम् ॥
कन्यापुत्रादिसुखयुषचान्ते मुक्तिमवाप्स्यसि ॥ ६७ ॥

इति लब्धवरो विप्रः सन्तुष्टः स्वगृहं ययौ ॥
स तथैवाचरन्कर्म सकलाभीष्टभागभूत् ॥ ६८ ॥

माचरोऽयुक्तो विप्र आह । कृपाब्धे गुरो ते उपदेशो जातः । स्वभक्ततार-
णायावतीर्य ते ज्ञानं प्रकाशितम् । श्रीगुरुराह । त्वमेवमाचरन्सुखी भव
कामं पुत्राश्च लब्ध्वा मुच्यसे । इत्युक्तः स गतो गुरुक्तवज्जातः ॥६०-

श्रीगुरोश्चरितं त्वेवं पवित्रं नामघाकम् ॥

मूढोऽपि यच्छ्रवणतो ब्रह्मज्ञानी भवेद्द्रुतम् ॥ ६९ ॥

सुरसेयं कथाऽजानतमोन्वानां प्रकाशदा ॥

अस्याः श्रवणमात्रेण यदिच्छेत्तद्वाप्तुयात् ॥ २७० ॥

गङ्गाधरविप्रसुतः सरस्वतीमंश्रितो गुरोश्चरितम् ॥

कल्पद्रुमममवदत्सकलाभीष्टं ददाति यत्चरितम् ॥ ७१ ॥

(इति) श्रीमिद्वनामवारकर्मवादरूपेण मरम्बत्याख्यगङ्गाधरा-
त्मजविरचितनरमिह्नरस्वत्पुष्याख्यानमंश्रितमहाराष्ट्रभाषान्वित-
गुरुचरित्रसमानार्थायां वासुदेवानन्दसरस्वतीपतिविरचितायां
श्रीगुरुसंहितायां कर्मशास्त्रे नप्तत्रिंशः (अध्यायः) ॥

॥ आदितः श्लोकाः ॥ ४८०० ॥

६८॥ हे नामघाकम् गुरोश्चरित्रं मूढो यतो ज्ञानी भवेत् । सुरसेयं कथा-
ऽभीष्टार्थं ज्ञानं च दत्ते ॥ ६९-७० ॥ गङ्गाधरविप्रसुतः सरस्वतीसंश्रितो
गुरोश्चरितम् । कल्पद्रुमसमवदत्सकलाभीष्टं ददाति यत्चरितम् ॥ ७१ ॥
सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥

॥ इति सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥

॥ अथ अष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

अथ उपासनाकाण्डप्रारम्भः ॥

विनयावनतः सिद्धं ब्राह्मवीचामधारकः ॥

विस्तरेणाग्रतो ब्रूहि चरणौ तेऽभिवादये ॥ १ ॥

अतृप्तोऽस्मि श्रवणतः पाययाऽलं कथामृतम् ॥

गुरुमाहात्म्यमाख्याहि येन शाम्यति मे मनः ॥ २ ॥

इत्युक्तः सिद्ध आहामुं यत्त्वं मां परिपृच्छसि ॥

तेन तोषोऽभवन्मेऽद्य तत्कथा सुरसा स्मृता ॥ ३ ॥

त्वन्निमित्तादयं लाभो ममाप्यासीदनुत्तमः ॥

कश्चित्कालं विस्मृताऽपि स्मृता चित्रं वदाम्यतः ॥४॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

॥ श्रीदत्तात्रेयाय नमः ॥

अथ रारसंग्रहश्लोकोऽयम्—

त्रिलोकपर्याप्तकृतीदनेन सम्भोजिता विप्रमुखा अनेन ॥

अष्टत्रियुक्ते सुपजातयोऽपि भक्त्याय दत्तो गुरुणा वरोऽपि ॥३८॥

नामधारको विनत आहाग्रतः कथां वदेतोऽतृप्तोऽस्मि । कथामृतमल-
म्पाययातो मे मनः शाम्येत् ॥ १-२ ॥ सिद्ध आह । तुष्टोऽस्मि । सुरसा
कथा कश्चित्कालं विस्मृताऽप्यद्य स्मृता त्वन्निमित्तादयं मे लाभश्चित्रं

गन्धर्वनगरं भक्ता भक्तिमन्तो घनं बहु ॥
 आदाय श्रीगुरुश्रीत्यै चक्रवर्त्तद्विषणभोजनम् ॥ ५ ॥
 ब्राह्मणाराधनं नित्यं भक्ताश्चक्रनेकशः ॥
 नैकोऽपि दिवसो यातो विना ब्राह्मणभोजनम् ॥ ६ ॥
 एवं सत्येकदिवसे दुर्बलो द्विज आगतः ॥
 आख्यया मास्करो दीनो भक्तः काठ्यपगोत्रजः ॥७॥
 श्रीगुरोर्दर्शनार्थं स दरिद्रो विप्र एत्य तम् ॥
 गुरुं ननाम साष्टाङ्गं भक्तिपूर्वेन चेतसा ॥ ८ ॥
 तस्मिन्दिने गुरुश्रीत्यै कृतं ब्राह्मणभोजनम् ॥
 भक्तैर्निमन्त्रितस्त्वैः स तत्र भोक्तुं गतो द्विजः ॥ ९ ॥
 भिक्षां दास्यामि गुरुव इति सङ्कल्प्य मास्करः ॥
 सोपस्करानुपादाय गन्धर्वपुरमागतः ॥ १० ॥
 तण्डुलादित्रिपुरुषमुक्तिपर्याप्तमेव सः ॥
 आमन्त्रं परिगृह्णाप्तोऽन्यच्च तावन्मितं द्विजः ॥ ११ ॥

श्यु । तत्र माधिका विप्रभोजनं चतुः । एकदा काठ्यपगोत्रजो दीनो
 मास्करव्यभक्तः श्रीगुरुवे भिक्षां दातुं निपुत्रमुक्तिपर्याप्तं तण्डुलादिक-
 मानीय भक्त्या गुरुं ननाम । तदिने भोक्तुं भक्तैः स यत्नवद्वां
 सामग्रीं गटे संस्थाप्य भोक्तुं ययौ ॥ ३-८ ॥ मुक्त्वा च रात्रावेत्य
 सामग्रीमुपधाने घृत्वा मुष्पार्षिवं प्रथममभूत् । उक्तं आह । भिक्षां

वस्त्रेणावेष्ट्य तत्सर्वं निधाय स मठे द्विजः ॥
 आहृतश्च पुनर्भक्तैर्भुक्तो भोक्तुं जगाम सः ॥ १२ ॥
 सायङ्कालोऽभवत्तत्र मठं प्राप कृतान्हिकः ॥
 तण्डुलाद्युपधाने स धृत्वा सुप्त्राप भास्करः ॥ १३ ॥
 भोक्तुं तथैव चाऽहृतो द्वितीयदिवसे पुनः ॥
 आराधनार्थमायान्ति भक्ता नित्यं हि नेति न ॥ १४ ॥
 इत्यन्वहं तं भुञ्जानं भास्करं वीक्ष्य चापरे ॥
 गुरुं भोजयितुं प्राप्य पुष्पात्यात्मानमेव तु ॥ १५ ॥
 अन्नं नास्यैकपर्याप्तं गुरुशिष्यास्त्वनेकशः ॥
 करिष्यति कथं त्वेव समाराधनमत्र तु ॥ १६ ॥
 वक्तुं समाराधनेति नापि ऋणाऽसि भो द्विज ॥
 अद्य कृत्वा स्वयं पाकं देहि माधुकरिं हि नः ॥ १७ ॥
 एवं नानाप्रकारैस्ते विप्राः स्मोपहसन्ति तम् ॥
 तदद्भुत्वैव तस्यौ स त्रिमासं तत्र भास्करः ॥ १८ ॥

दातुमेत्याऽऽमानं पुष्पात्ययम् । बहवो गुरुशिष्याः । हे द्विज किं
 करिष्यसि । नापि ऋणात्प्यय माधुकरिं देहीत्युपहासं श्रुत्वाऽपि स

तत्र यात्यन्वहं भोक्तुं यत्राभृद्धिप्रभोजनम् ॥
 मिक्षाद्रव्यं समादाय निद्राति स्मान्वहं मठे ॥ १९ ॥
 मासत्रये त्वतीते तु समस्ता द्विजजातयः ॥
 चबहस्तस्योपहासं तं शुभ्राव श्रीगुरुः स्वयम् ॥ २० ॥
 भास्करं तं समाहूये कृपाब्धिः ग्राह सद्गुरुः ॥
 अद्य कृत्वा स्वयं पाकं मह्यं मिक्षां समर्पय ॥ २१ ॥
 इति श्रुत्वा गुरोर्वाक्यं सन्तुष्टो भास्करो द्विजः ॥
 पदयोः शिर आघाय प्रयया पण्यवीथिकाम् ॥ २२ ॥
 घत्वारिशत्पलं चाज्यं शाके द्वेऽपि प्रगृह्य सः ॥
 एत्य स्नात्वा शुचिर्भूत्वा पाकं कर्तुं समारभत् ॥ २३ ॥
 भक्तोऽन्यः श्रीगुरुं प्राप्य ग्राह मेऽद्यैव निश्चितम् ॥
 आराधनदिनं यावनालाभं सिद्धमद्य मे ॥ २४ ॥
 प्रेत्युक्ते गुरुणा तस्मिन्विप्रा ऊचुरहोऽद्य तु ॥
 न लभ्यं नित्यवन्मिष्टं कोऽयमघाधनो गतः ॥ २५ ॥

तूर्णो तस्थी ॥९-१९॥ एवं मासत्रये त्वतीते तथैव द्विजैः कृतमुपहासं
 श्रुत्वा कृपाब्धिः श्रीगुरुर्भास्करमाहाद्य स्वयम्पाकं कृत्वा मिक्षां देहीति
 श्रुत्वा स तृष्टो नत्वाऽऽज्यं शाके चाऽनीय स्नात्वा शुचिः पाकं चक्रे ।
 तदाऽन्यो भक्तो यावनालाभमिष्टार्थं गुरुं प्रार्थयत् । नेति गुरुणा प्रत्या-
 ख्याते द्विजा आहुरहो कोऽयं निर्धनोऽद्यागतः । नाद्य मिष्टानम् । गृहं

१ अयमभास्करो ददाति त्वं स्वो देहीति प्रत्याख्याते.

गेहं याम इति श्रुत्वा तान्द्विजान्प्राह सद्गुरुः ॥
मा यातात्रैव भोक्तव्यं भवद्भिः सकुटुम्बकैः ॥ २६ ॥

द्विजा विचारयामासुः सामग्री विद्यते मठे ॥
कारयित्वाऽद्य पाकं नो भोजयिष्यति सद्गुरुः ॥ २७ ॥

विचार्यैवं तथेत्युक्त्वा सर्वे स्नातुं ययुर्गुरुः ॥
भास्करं प्राह पाकं द्राक्कुर्वाहता बहु द्विजाः ॥ २८ ॥

तथेत्युक्त्वाऽऽशु पाकं स कृत्वा तस्मै न्यवेदयत् ॥
पाको जात इति प्राह गुरुर्विप्रान्समाह्वय ॥ २९ ॥

स च गङ्गातटगतान्प्राह्वणान्प्राप्य चाब्रवीत् ॥
मया पाकः कृतः स्वामी समाह्वयति वो द्रुतम् ॥ ३० ॥

त ऊचुः पर्याप्तिपाकनिर्माणे निद्मविष्यति ॥
नापास्यामो बयं गच्छ त्वं भिक्षां गुरवेऽर्पय ॥ ३१ ॥

याम इति श्रुत्वा श्रीगुरुः प्राह । मा प्रतियातात्रैव कुटुम्बकैः सह भोक्तव्यमिति श्रुत्वा द्विजा ऊचुः । सामग्री मठे विद्यते पाकं कारयिष्यतीत्युक्त्वा ते स्नातुं ययुः । श्रीगुरुर्भास्करमाहानेके आहूताः शीघ्रं पाकं कुरु ॥ २०-२८ ॥ स तथेत्युक्त्वा परस्मात् न्यवेदयत् । द्विजानाह्वयेति प्रेषितः ॥ गत्वा तानाह । पाको जातो गुरुर्वै आह्वयति । त ऊचुः पर्याप्तिपाकनिर्माणे

प्रत्युक्त इति तैर्विप्रो गुरुं प्राप्य तदब्रवीत् ॥
नायास्यन्ति द्विजास्ते तु मोक्ष्यन्ते स्वगृहे निशि ॥ ३२ ॥

श्रीगुरुः प्राह चाद्यैव ब्राह्मणैस्तः सहैव तु ॥
मोक्ष्यामि पंक्तिमध्येऽदो मतं मम सुनिश्चितम् ॥ ३३ ॥

ब्राह्मणैः सह ममं चेद्भिक्षां दास्यसि भास्कर ॥
अर्द्धाकरिष्यामि नो चेन्न यास्यामि गृहं तव ॥ ३४ ॥

ब्राह्मणः श्रीगुरुं प्राह यदात्रापयसि प्रभो ॥
शिरसा मे धृतं तत्ते मित्रां विप्रैः सहार्पये ॥ ३५ ॥

इत्युक्त्वा स्वगतं प्राह सोऽवतीर्णोऽयमीश्वरः ॥
को वेत्ति तद्वचो हार्दं स्वोक्तं सत्यं करिष्यति ॥ ३६ ॥

विधायैवं पुनः प्राह बद्धहस्तो नतोऽग्रतः ॥
मदुर्त्तरूपहासं ते कुर्वन्तो नात्रजन्ति हि ॥ ३७ ॥

तच्छ्रुत्वाऽन्यं गुरुः प्राह त्वं गत्स्वैव मदाब्रया ॥
मोक्षतुमत्रैव तान्सत्रांश्च समाह्वय लघु द्विज ॥ ३८ ॥

रात्रिर्मरिष्यति । त्व गुरवे मित्रां देहि । न एव्य गुरुनाह । ते नाया-
स्यन्ति उतोऽहसति च । श्रीगुरुराह । ब्राह्मणैः सह मित्रां दत्ते चेद्रोक्ष्ये ।
स आहा शिरसा धृतं युक्त्वा स्वगतं प्राह । अतीर्थं ईशोऽयं स्वोक्तं
सत्यं करिष्यतीति निधियाऽह । त उपहनन्ति, नायान्ति । गुरुः शिष्यं
प्रेरयित्वा आनान्तानानीयाह ॥ ३९-३८ ॥ चतुःसहस्रत्रयस्त्रीः कृत्या

तथेति धावन्वात्वा स गुरुवाक्यं न्यवेदयत् ॥
तेऽपि स्नात्वाऽऽययुर्विप्रा मठं श्रीगुरुसन्निधौ ॥ ३९ ॥

गुरुस्तानागतान्ग्राह कृत्वा पत्रावलीद्विजाः ॥
सकृदुन्म्यैर्भवद्भिश्च भोक्तव्यमिह चाद्य तु ॥ ४० ॥

चतुःसहस्रपात्राणि सर्वैः कार्याणि सत्वरम् ॥
इत्युक्त्वा तं स्थितं दृष्ट्वा भास्करं ग्राह सकुरुः ॥ ४१ ॥

आराधनं करिष्येऽद्य भवन्तः सकृदुन्मकाः ॥
भोक्तुमत्रागच्छतेति प्रार्थयेमान्द्विजान्द्विज ॥ ४२ ॥

इति श्रीगुरुणाऽऽदिष्टः स तथैवार्थयद्द्विजान् ॥
ते हसन्तोऽश्रुवन्भोक्तुं कुत आह्वयसि द्विज ॥ ४३ ॥

एकैकाय न चैकैकं सिक्थं दातुमपि प्रभुः ॥
भो त्वं न आभन्त्रयितुं न ङ्हीणासि कथं द्विज ॥ ४४ ॥

वृद्धास्त्वोचुर्नैव कार्या निन्दा यद्यद्द्विजाय तु ॥
गुरुः शंसति तत्तत्स वृते दोषोऽत्र नैव हि ॥ ४५ ॥

युदुम्बैः सहात्र भवद्भिर्भोक्तव्यम् । ततो भास्करमाह्वयं प्रार्थयेति स तथा प्रार्थयत् । ते हसन्त आहः । कुत आह्वयसि । एकैकसिक्थमपि नो नाद्यम् । न लज्जसे किम् ॥ ३९-४४ ॥ वृद्धा ऊचुर्निदा मा कुरुतायं

ततः सर्वे तथेत्युक्त्वा चक्रुः पत्रावलीस्तदा ॥
 भास्करोऽप्युपचारैस्तं पूजयामास सहुरुम् ॥ ४६ ॥
 भक्तिपूर्वं समभ्यर्च्य चक्रे नीराजनादिकम् ॥
 श्रीगुरुर्भास्करं प्राह पात्राण्यासादय द्रुतम् ॥ ४७ ॥
 पाकं मत्सन्निधौ विप्र स्थापयेतीरितो द्विजः ॥
 स पाकं स्थापयामास सर्वे श्रीगुरुसन्निधौ ॥ ४८ ॥
 वस्त्रं दत्त्वा गुरुः प्राह भास्करानेन वाससा ॥
 आच्छादय मदीयेन सर्वं पाकं प्रयत्नतः ॥ ४९ ॥
 स तथाऽऽच्छादयामास कमण्डलुजलेन तु ॥
 मन्त्रितेनाखिलं पाकं प्रोक्षयामास सहुरुः ॥ ५० ॥
 गुरुर्भास्करमाहूय प्राह पात्रान्तरेण तु ॥
 प्रच्छन्नान्नाद्गृहीत्वैत्र सत्वरं परिवेषय ॥ ५१ ॥
 तथैवाज्यं घटस्थं च नीत्वा पात्रान्तरेण तु ॥
 यथेष्टं सर्वविप्रेभ्यः प्रदेहीत्यादिशुहुरुः ॥ ५२ ॥

गुण्दत्तद्वये नाम्य दोष इति । तन्मते पत्रान्तीधनुः । भास्करो मत्त्या
 गुरमापूज्य नीराज्य पात्राण्यासाद्य गुरोर्ज्ञया तत्समीपे पाकं संम्याय
 ॥४९-४८॥ गुण्दत्तपक्षेणाऽच्छादयामास । श्रीगुर्मन्त्रितफण्डलुजलेन
 पाकं प्रोक्ष्य भास्करमाह । पात्रान्तरेणान्नमान्यादि च नीत्रा परिवेषय ।

आसाद्य बहु पात्राणि चक्रे स परिवेषणम् ॥
दृष्ट्वा तन्महदाश्चर्यं सर्वे जाताः सुविस्मिताः ॥ ५३ ॥

परिवेष्टुं तथाऽन्यांश्च श्रीगुरुः स्वयमादिशत् ॥
उत्थिता बहवो विप्राश्चक्रुस्ते परिवेषणम् ॥ ५४ ॥

बहून्यापूर्य पात्राणि निन्युस्तेऽन्नं पुनः पुनः ॥
तथा पात्रान्तरेणापि निन्युर्धृतघटाद्घृतम् ॥ ५५ ॥

परिविष्टं गुरोः पात्रे सर्वास्वपि च पंक्तिषु ॥
सर्वे ते गुरुणा सार्धं भोक्तुमारेभिरे तदा ॥ ५६ ॥

प्रार्थयामास तान्निग्रो याचितव्यमपेक्षितम् ॥
श्रान्ताः क्षमध्वमात्सि भोक्तव्यं स्वस्वमानसैः ॥ ५७ ॥

इति प्रार्थ्यं स्वयं चाज्यं ददौ विप्रास्तमूचिरे ॥
आकण्ठमद्य भुक्ताः स्म आज्येनालं द्विजोत्तम ॥ ५८ ॥

भक्ष्यं च पत्रशाकादि परमाणं च शर्करा ॥
दध्यादि च यथेष्टं स भोक्तृभ्यः प्रददौ द्विजः ॥ ५९ ॥

तपेति स च गुरुणाऽऽदिष्टा अन्ये च बहूनि पात्राणि पुनः पुनर्धातुं
श्रीगुरुस्ततः परिवेषणं चक्रे । तदाधर्यं दृष्ट्वा सर्वे विस्मिताः । ततः
श्रीगुरुणा मह ते सर्वे भोक्तुमांभिरे । क्षमध्वं व्यं श्रान्ता अपेक्षितं
साधिया स्वस्वतया भक्षुतेः पात्रादि यथेष्टं ददौ ॥ ४९-५८ ॥ स ऊचुष्ट-

वृत्ता जाता द्विजाः सर्वे आचान्ता विस्मितास्तदा ॥

उचालयामासुरुच्छिष्टपात्राणि द्विजातयः ॥ ६० ॥

ताम्बूलानि ददौ तेभ्यः श्रीगुरुः प्राह सस्वरम् ॥

अवशिष्टांस्त्रीमुतादीन्सर्वान्मोक्तुं समाह्वय ॥ ६१ ॥

एत्य विप्रकुलं सर्वे सदनं बुभुजेऽमृतम् ॥

गुरुः प्राह द्विजं शूद्रान्ग्रामस्थानपि चाह्वय ॥ ६२ ॥

आहृतास्तेऽपि बुभुजुर्गुरुः प्राहात्र के स्थिताः ॥

अवशिष्टा अन्यजाताः स्वामिन्निति च तेऽब्रुवन् ॥ ६३ ॥

तानाह्वय यथाकाममन्नं दातव्यमेव हि ॥

यावत्कांक्षन्ति ये तावत्तेभ्योऽन्नं दीयतामिति ॥ ६४ ॥

तत्स्त्रीभ्योऽपि सुतेभ्यश्च समाह्वयान्नमर्पय ॥

इत्युक्तस्तान्प्रमाह्वय काममन्नं ददौ द्विजः ॥ ६५ ॥

सफला अपि सन्तप्ताः केऽपि नैव बुभुक्षिताः ॥

ततो गुरुर्द्विजं प्राह ग्राम आवोषयोच्चर्कः ॥ ६६ ॥

भार्कठं मुक्ताः स्मः । भक्ष्यशाकादि परमान्नशर्करादि यथेष्टं ददौ । ते वृत्ता आचान्ता विस्मिता मुक्तिरात्राण्युच्चालयामानुः । द्विजस्तेभ्यस्ताम्बूलादि ददौ । तत्रे गुरुर्जात्या तेऽवशिष्टस्त्रीमुतादीनाह्वयन् तेऽपि तथा बुभुजुः । तत्र आहृताः शूद्रा अपि बुभुजुः । केऽवशिष्टा इति गुरुगोत्रस्तोऽप्यन्ना अवशिष्टा इत्युचुः । सन्नातुगान्तानन्याह्वय यथेष्टमन्नं देयमिति गुरुगोत्रस्ते तथा दत्त्वा केऽपि न बुभुक्षिता इत्युचुः । ततः क्षुधिता

ये केचित्क्षुधिताः सन्ति मोक्तुमाथान्तु तेऽपि हि ॥
 इति श्रीगुरुणाऽऽज्ञप्तस्तथैवाघोषयद्द्विजः ॥ ६७ ॥
 नोपवासि प्राणिमात्रं मुक्ताः सर्वे यथेप्सितम् ॥
 ततो गुरुर्द्विजं प्राह कुरु भास्कर भोजनम् ॥ ६८ ॥
 तथेति चुमुजे सोऽपि गुरुः प्राहावलोकय ॥
 कियदन्नं चावशिष्टं स ऊचे यत्तथैव तत् ॥ ६९ ॥
 गुरुः प्राहावशिष्टं यत्तत्सर्वं देहि सत्वरम् ॥
 जले जलचरेभ्योऽपि कामं तृप्यन्तु तेऽपि च ॥ ७० ॥
 ततस्तथाकृतं तेन मनुष्याणां तु तद्दिने ॥
 चतुःसहस्रसंख्याऽभृद्भुक्तानां विस्मिता जनाः ॥ ७१ ॥
 अहो आश्चर्यमल्पाश्रैर्भुक्ता अत्रामिता इति ॥
 गुरुः प्राह द्विजं पुत्रपौत्रलक्ष्मीशुतो भव ॥ ७२ ॥
 तच्छ्रुत्वा चकिताः सर्वे प्राहुः किं कौतुकं त्विदम् ॥
 नृणां चतुःसहस्राणि भुक्तानि स्वल्पपाकतः ॥ ७३ ॥

भोक्तुमापान्तिविति गुर्याज्ञयाऽऽघोषयामासुः ॥६९-६७॥ कोऽपि नोपवा-
 सीति शुभ्या गुर्याश्रया भास्करो भुक्त्या गुर्याश्रयाऽर्चं यिलोस्य पूर्वं
 यापनृसे तान्मात्रमवशिष्टमिति गुरवेऽकथयत् । श्रीगुरुराह । तत्रल-
 चरेभ्यो देहि ते कामं सृष्ट्यंक्वियुक्तः स तथाऽकथेत् । तद्दिने भुक्तानां
 चतुःसहस्रसंख्या जाता लोका विस्मिता ऊचुरहो आश्चर्यमल्पाश्रैरमिता

अन्ये प्राहुस्त्वन्नपूर्णां सस्मार श्रीगुरुः किमु ॥
 'अवतीर्णोऽत्र पुरुषः श्रीनृसिंहसरस्वती ॥ ७४ ॥
 प्राहुरन्येऽपूर्वमिदं दृष्टं पूर्वकथा श्रुता ॥
 दुर्वासा ऋषिभिः सार्वं पार्यानां गृहमागतः ॥ ७५ ॥
 सत्वमङ्गभिया कृष्णो द्रौपद्या प्रार्थितोऽभ्यगात् ॥
 अन्नं सोऽपूरयदिति श्रुतं दृष्टमिदं त्विह ॥ ७६ ॥
 त्रिमूर्तेरवतारोऽयं भाति दृष्टधरो नरः ॥
 नायं नरोऽस्य माहात्म्यं को जानाति यथार्थतः ॥ ७७ ॥
 नरोऽयमिति यो ब्रूयादेतं सोऽचो गतिं व्रजेत् ॥
 न मतिस्तद्गुणारूपाने गुरुर्ब्रह्मैव केवलम् ॥ ७८ ॥
 अयमीशो न चेत्तर्हि त्रिपुम्मुक्तिमिवाभतः ॥
 नृणां चतुःसहस्राणि भोजितानि कथं न्वहो ॥ ७९ ॥
 चित्रमेकं तर्धवात्र सर्वंस्माभिराक्षितम् ॥
 जीवितोऽपि गतपाणः शुष्ककाष्ठेऽपि पल्लवाः ॥ ८० ॥

भुक्तः । अन्ये ऊचुः प्रावतीर्णः परपुरुषो नृसिंहसरस्वती अन्नपूर्णा
 सस्मार । अन्ये ऊचुः । पूर्व निशीथे ऋषिभिः सह दुर्वासाः पार्याथमं
 यपी । तदा भिया द्रौपद्याऽर्थितः कृष्ण एत्यान्नं पूरयामासेति श्रुतमिदं
 त्वय दृष्टं ॥ ६८-७६ ॥ दंडधृञ्जनरोऽयं त्रिपूर्ववतापेऽस्य माहात्म्यं को
 वेद । नरोऽयमिषमुं ब्रूयात्स दुर्गतिं व्रजेत् । ईशोऽयं न चेत्कथमन्नं
 श्रुतम् । तथाऽन्यस दृष्टम् । मृतोऽन्युत्वापितः । शुष्ककाष्ठे पल्लविं

अन्यदस्यापि माहात्म्यं कथं केनोपमीयते ॥
 त्रिविक्रमायापि विश्वरूपमेतेन दर्शितम् ॥ ८१ ॥
 वन्ध्याऽपि महिषी दुग्धा भिक्षार्थं ग्राममध्यतः ॥
 हीनास्येनाभिमंश्र्यैव वेदा अप्यत्र वाचिताः ॥ ८२ ॥
 दृष्टं चित्रं तथाऽन्यच्च कुष्ठी विप्रः समागतः ॥
 निर्मलोऽभूद्गुरोर्दृष्ट्या सर्वैर्दृष्टं त्विहैव तु ॥ ८३ ॥
 अनीनयत्क्षणाद्भक्तं तन्तुकं श्रीगिरिं द्रुतम् ॥
 काशीक्षेत्रं क्षणार्धेन भक्तायादर्शयत्तथा ॥ ८४ ॥
 अन्यान्यप्यमितान्यस्य चरित्राणि महीतले ॥
 तथा कर्तुं समर्थो न कोऽपीह गुरुणा समः ॥ ८५ ॥
 आराधिता अपि सुरा भविष्यन्तीह सालसाः ॥
 दृष्ट्यैव गुरुनाथोऽयं कामान्पूरयति द्रुतम् ॥ ८६ ॥
 एवं परस्परं श्रोत्रुः कौतुकं मेनिरेऽखिलाः ॥
 श्रीगुरोश्चरितस्याभूत्ख्यातिस्त्रिभुवनेऽमला ॥ ८७ ॥

त्रिविक्रमाय विश्वरूपं दर्शितं, वन्ध्यामहिषी दुग्धा, हीनमुखाद्देवो वाचिताः,
 दर्शनाद्युष्ठी निर्मलदृष्टः, तन्तुकः क्षणाच्छ्रीगिरिं नीतोऽन्यः काशी च ।
 अन्यान्यप्यमितान्यस्य चरितानि यजुः क ईशः । आराधिता अपि देवाः
 सालसा भवन्ति । गुरुन्तु दृष्ट्यैव कामान्पूरयति ॥७७-८६॥ एवं से
 शो कौतुकं मेनिरे । श्रीगुरोर्भक्त्यकारमाह । एवं पुत्रप्राप्तौ भवेति । नामधारणैर्त्य

श्रीगुरोश्चरितं त्वाद्दृग्निचित्रं नामधारक ॥

अत एवास्य ब्रह्मः शिष्या जाता महात्मनः ॥ ८८ ॥

नानाराष्ट्रत आद्यान्ति सेवां पुर्वन्ति सहुरोः ॥

तस्मै प्रमथो भवति यस्यान्तःकरणं दृढम् ॥ ८९ ॥

गङ्गाधरस्य तनयोऽप्यत एव भक्त्या

सम्प्रार्थयत्यखिललोकसमस्तकामान् ॥

श्रीसद्गुरुः खलु ददाति कलां युगेऽपि

क्षिप्रं ततो भज भजानिश्चमार्तवन्धुं ॥ ९० ॥

(इति)श्रीसिद्धनामधारकमंत्रादरूपेण सरस्वत्याख्यगङ्गाधरा-
त्मजविरचितनरसिंहसरस्वत्युपाख्यानसंज्ञितमहाराष्ट्रभाषान्वित-
गुरुचरित्रसमानार्थायां चासुदेवानन्दसरस्वतीपतिविरचितार्थां
श्रीगुरुसंहितायां मत्तिकाण्डे अष्टत्रिंशः (अध्यायः) ॥

॥ आदितः श्लोकाः ॥ ४८९० ॥

गुरोश्चरितं । ततोऽनेके शिष्या जाताः । दृष्टेत्पु गुरुं भेजुः । दृढमक्ति
ज्ञान्य गुरुः प्रसीदति ॥८७-८९॥ गङ्गाधरस्य तनो ॥ इति चू०
अष्टत्रिंशः ॥ ३८ ॥

॥ इति अष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥

॥ अथ एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥

॥ श्रीगुरुदेवदत्त ॥

सिद्धः प्राहाप्रतो वक्ष्ये शृणु त्वं नामधारक ॥

पट्टयब्दायास्तु वन्ध्यायाः पुत्रौ जातौ प्रसादतः ॥ १ ॥

य आपस्तम्बशास्त्रीयो द्विजः शौनकगोत्रजः ॥

सोमनाथ इति ख्यातो वेदशास्त्रपरायणः ॥ २ ॥

वेदशास्त्रप्रमाणेन नियतं कर्म योऽकरोत् ॥

पतिव्रताशिरोरत्नं गङ्गाख्याऽस्याभवद्बधुः ॥ ३ ॥

वयसा पट्टिपर्वा सा न लेभे तनयं ततः ॥

लोके वन्ध्येति विख्याता गन्धर्वनगरे स्थिता ॥ ४ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ श्रीदत्तात्रेयाय नमः ॥

अथ सारसंमहेशोकोऽयम्—

नयत्रिमितसर्गे वृधात्स्थविरवन्ध्याम् ॥

कुमारललितां विप्रत्रार्चनत ईशः ॥ ३९ ॥

सिद्ध आह । तत्र पट्टिस्तवन्ध्यायाः पुत्रौ जातौ शृणु ॥ १ ॥

आपस्तम्बशास्त्रीयः काश्यपगोत्रजः सोमनाथख्यातपरायणः ॥ २ ॥ वेद-

शास्त्रोक्तकर्मनस्तपस्वी गङ्गाख्या पतिव्रता पट्टिपर्वा वन्ध्येति ख्याता

पतिसेवारता नित्यं श्रद्धामक्त्या त्वनिन्दिता ॥
प्रत्यहं नियमेनापि चक्रे श्रीगुरुदर्शनम् ॥ ५ ॥

आरातिभयं समानीय नीराज्य प्रत्यहं शुरुम् ॥
उपचारैर्मुदाऽऽनर्चं काल एवं महान्गतः ॥ ६ ॥

एवं बहुतिथे काले सन्तुष्टः श्रीगुरुः स्वयम् ॥
ग्रहसन्परिषप्रच्छ गङ्गाख्यां ब्राह्मणीं तु ताम् ॥ ७ ॥

ग्रही ब्राह्मणि मां गङ्गे नित्यं नीराजनादिकम् ॥
किमर्थमानपस्पङ्ग नामीष्टं कथितं त्वया ॥ ८ ॥ ..

विस्तरेण वदस्वाद्य का ते मनसि वासना ॥
गुरुप्रसादाद्गौरीशः सिद्धिं नारायणो नयेत् ॥ ९ ॥

इति श्रुत्वा गुरोर्वाक्यं प्राञ्जलिः प्रणताऽब्रवीत् ॥
अपुत्रस्य न लोकोऽस्तीत्येवं वक्ति श्रुतिः स्वयम् ॥१०॥

अपुत्रायाः खिया वक्त्रं नावलोक्यं वदन्त्यहो ॥
स्वामिन्भूते जनो मां तु महादोषां च पापिनीम् ॥११॥

पतिसेवारताऽन्वहं श्रीगुरुं सम्भूज्य नीराज्याममन् । एवं कालेऽतीते तृष्टः
श्रीगुरोर्हसन् तामाह । किमर्थं नीराजनादिकमानप्रसि । किं तेऽमीष्टं वद ।
गौरीशो हरिः सिद्धिं नयेत् । सा नन्वाऽऽह । नापुत्रस्य लोकः । वन्ध्या
महादोषा पापिनी तन्मुखं नावलोक्यमिति जनो वक्ति । यत्कुक्षी न फलं

यस्याः कुक्षौ नैव फलं तस्या जन्म तु निष्फलम् ॥
 उभयं च कुलं तस्याः पितृलोके प्रवीक्षते ॥ १२ ॥
 इच्छन्ति पितरो नित्यमस्मद्दंशे सती यदि ॥
 सूते चेत्तनयः सोऽस्मानुद्धरिष्यति दुर्गतः ॥ १३ ॥
 विना पुत्रेण यद्ग्रेहं तद्ग्रेहं घोरमेव हि ॥
 न दूरं तस्य चारण्यं यथाऽरण्यं तथा गृहम् ॥ १४ ॥
 गङ्गालानाय चायान्ति कटावादाय बालकम् ॥
 पुरंघ्न्यः प्रत्यहं प्रीत्या कौतुकात्क्रीडयन्ति च ॥ १५ ॥
 फटी घातं समादाय नन्दन्ते सकलाः स्त्रियः ॥
 तथाविधं न मे देवं मन्दभाग्याऽहमस्म्यहो ॥ १६ ॥
 धिग्मान्यं मे यतो नास्ति कटावादातुर्मर्मकः ॥
 निष्फलं मम जन्माभूत्सुतो नाभूत्सुताऽथवा ॥ १७ ॥
 न सन्ति तनया यस्य परलोको न तस्य हि ॥
 पितरोघः पतन्त्यस्य क्षुत्पिण्डोदकक्रियाः ॥ १८ ॥

तत्रम् निष्कलम् ॥३-१२॥ अस्मत्कुटे सती सूते चेन्न उद्धार इति
 पितरः प्रनीक्षन्ते । अपुत्रं गृहं घोरवनं । फटी घातं भृत्वा स्त्रियो नन्दन्ते ।
 न तथा मे भाग्यं । कटावादानुं पुत्रः पुत्री वा न । मे जन्म व्यर्थं । पुत्रं
 विना न परलोकः । पितरोऽप्यथः पतन्ति । यथिर्गोऽहं मे जन्मनाले ।

षष्टिद्वर्षाण्यतीतानि जन्मनाऽलं ममाद्य हि ॥
अतो देहि वरं मेऽग्रे शुभं जन्म भवत्विति ॥ १९ ॥

भवेयं पुत्रवत्यग्रभवे पूर्णमनोग्या ॥
एष एव वरं देय इति मा विनताऽग्रवीन् ॥ २० ॥

इति तस्या वचः श्रुत्वा प्रहयन्नत्रवीद्गुरुः ॥
को जानीयाद्भावि जन्म कुतस्तं स्मरणं भवेत् ॥ २१ ॥

नित्यमारातिकं भवत्या त्वमिहैवार्पयम्यतः ॥
तुष्टोऽस्मि ते भवत्त्वत्र पुत्री पुत्रश्च मत्तमः ॥ २२ ॥

इह जन्मनि ते पुत्री पुत्रश्च शुभलक्षणः ॥
भविष्यतीत्यतिप्रीत्या श्रीगुरुः प्राह तां तदा ॥ २३ ॥

इत्युक्ता गुरुणा ब्रह्मा ग्रन्थि बन्धाञ्चले मती ॥
नता करा ममानोय प्राह स्वामिन् दयानिधे ॥ २४ ॥

जन्मनः षष्टिद्वर्षाणि स्वामिन ज्ञातानि मे खलु ॥
न रजोदर्शनं चापि कुतः पुत्रो भविष्यति ॥ २५ ॥

भयान्तरे पुत्रपत्नी भवेति मे वरो देवः । श्रीगुरुर्हन्नाह । क मापि जन्म ।
कुतस्ते स्मरणम् । निःस्मारातिकं तत्त तेन तुष्टोऽस्मि ॥ १९-२२ ॥ इह
ते शुभा पुत्री भविष्यत् । ता बन्धान्ने अग्नि बन्धा नचाऽऽह । स्वामि-
न्दयन् । स्वामिन्त्रजोदर्शनमपि मे न कुतः पुत्रः । पुत्रार्थं नानार्थार्थ-

नानात्रतानि पुत्रार्थं तीर्थान्याचरितानि च ॥
 कृता मयाऽश्वत्थपूजा भो स्वामिन्पुत्रकामया ॥ २६ ॥
 सकला अपि मामृचुः कुर्वश्वत्थप्रदक्षिणाः ॥
 तव कामो भवेत्पूर्णः पुत्रोऽपि च भविष्यति ॥ २७ ॥
 इत्युक्त्वाऽहं भजेऽश्वत्थं गतं तत्रैव जन्म मे ॥
 पुत्रो भविष्यतीत्येवं विश्वासो मे वृथा गतः ॥ २८ ॥
 एवं मे पटिवर्षाणि कृतं कष्टं सुतेच्छया ॥
 प्रदक्षिणादिनाऽश्वत्थः सेव्यतेऽद्यापि वै मया ॥ २९ ॥
 नेह पुत्रा भविष्यन्ति सम्भवन्तु भवान्तरे ॥
 इति कामनयाऽश्वत्थनारायणमहं भजे ॥ ३० ॥
 स्वामिन्निह प्रसन्नोऽसि पुत्रमत्रैव दास्यसि ॥
 नान्यथा तव वाक्यं हि स्वामिन् त्वं नृहरिः स्वयम् ३१
 स्वामिनाऽयं वरो दत्तो निर्घारोऽपि भवान्तरे ॥
 कृतं मुहास्यं भवता ग्रन्थिर्वद्धो मया दृढः ॥ ३२ ॥

मत्तानि सेवितानि । ते कामपूर्तिर्भवेदश्वत्थं भजेति लोकेनोक्तं । विश्वासेन
 मयाऽश्वत्थप्रदक्षिणाः कृताः । अद्यापि करोमि नेह पुत्रभेद्वान्तरे भविष्य-
 तीति भजे । स्वामिन्निह जन्मनि पुत्रं दिसे त्वं स्वयं नृहरिर्न ते वाक्यं
 मृया ॥ २६-३१ ॥ इति मे निधयो ग्रन्थिर्वद्धः । भवता मुहास्यं कृतं ।

भाविजन्मनि पुत्रेच्छां घृत्वाऽश्वत्यं भजाभ्यहम् ॥
 स्वामिन्निह प्रसन्नो मे कन्यापुत्रौ प्रदास्यसि ॥ ३३ ॥
 सेवेऽश्वत्यं बहुदिनं प्रयासेनैव मे स तु ॥
 किं दास्यत्यर्चितोऽश्वत्यो मौर्ख्येणैव मयाऽर्च्यते ॥ ३४ ॥
 इति तस्या वचः श्रुत्वा ग्रहसन्त्राह मद्गुरुः ॥
 अश्वत्यसेवा विप्रेया महापुण्या वृथा न मा ॥ ३५ ॥
 मा कुर्वश्वत्यनिन्दां त्वं यत्सेवाऽनन्तपुष्पदा ॥
 मया सह भजाश्वत्यं मृत्यं पुत्रो भविष्यति ॥ ३६ ॥
 यतमाचर मद्राक्यात्प्रत्यहं सङ्गमं व्रज ॥
 श्रीमीमामरजानघोः मङ्गमे गुमनोहरे ॥ ३७ ॥
 यत्राश्वत्योऽस्त्यहं तत्रानुतिष्ठाभ्यन्वहं मति ॥
 मया सह तमश्वत्यं भज द्वाजामपूरकम् ॥ ३८ ॥
 अश्वत्यस्य च माहात्म्यं पुराणादिषु वर्णितम् ॥
 नारायणः स चाश्वत्यो निनामो मम तत्र च ॥ ३९ ॥

किमर्थं भाविजन्मपुत्रेच्छा इहेन पुत्रीपुत्रौ दास्यसि । प्रयासान्मौर्ख्ये-
 णाश्वत्यसेवा कृत्वा ॥ मे किं दास्यसि ॥ ३३-३४ ॥ इत्यन् श्रीगुरुत्वाह ।
 अश्वत्यसेवा महापुण्या तन्निन्दां मा कुरु । ते पुत्रो भविष्यति ॥ ३५-३६ ॥
 मद्राक्याङ्गीमामरजासङ्गमस्याश्वत्यं मज । तत्रान्वहं तिष्ठे । मया सह त
 मज । तन्माहात्म्यं पुराणादिषुक्तं । यत्र मे वामं तौऽश्वत्यो नारायणः ।

इति श्रुत्वा गुरोर्वाक्यं नता साऽपृच्छदङ्गना ॥
अथत्थवृक्षमाहात्म्यं विस्तरेण वदस्व मे ॥ ४० ॥

कीदृगश्वत्थमाहात्म्यं श्रोतुमिच्छामि तत्रतः ॥
स्थिरीभवेन्मनस्तेन भक्त्या सेवे तवः परम् ॥ ४१ ॥

इत्युक्तः श्रीगुरुः प्राह व्यर्थमश्वत्थनिन्दनम् ।
अमितं तस्य माहात्म्यं तत्र देवा वसन्ति हि ॥ ४२ ॥

ब्रह्माण्डारख्ये पुराणे सन्नश्वत्थमाहिमा स्मृतः ॥
नारदाय मुनीशाय ब्रह्मदेवेन वर्णितः ॥ ४३ ॥

नित्यं त्रिमुवने यस्य गमनं नारदो मुनिः ॥
ब्रह्मपुत्रः कदाचित्स्र ऋषीणामाश्रमं ययौ ॥ ४४ ॥

आगतं नारदं दृष्ट्वा पाद्यार्घ्यादिभिरादरात् ॥
ऋषयः पूजयित्वा तं पप्रच्छुः स्वागतं मुदा ॥ ४५ ॥

ऋषयो नारदं प्राहुर्विनयाव्रनता मुने ॥
कथमश्वत्थमाहात्म्यं स्वामिन्नो वद विस्तरात् ॥ ४६ ॥

सा प्राह । अश्वत्थमाहात्म्यं शंस । तच्छ्रुत्वा मनः स्थिरीकृत्य तं भक्त्या
भजे ॥ ३७-४१ ॥ श्रीगुरुः प्राह । व्यर्थं तं निन्दसि । तत्र देवा वसन्ति ।
ब्रह्माण्डपुराणे तन्माहात्म्यं नादेनोक्तं । त्रिमुवने पर्यटन्नारदो ऋष्याश्रमं
ययौ । तं पाद्यादिभिः पूज्यापृच्छन्नश्वत्थमाहात्म्यं यदेति । नारद आह ।

इति श्रुत्वा वचस्तेषां नारदो गृनिरब्रवीत् ॥
सुनयः पर्यटन्नद्य ब्रह्मलोकं गतोऽस्म्यहम् ॥ ४७ ॥

भावेनाश्रत्यमाहात्म्यं मया पृष्टं त्रिषे पितः ॥
विष्णुस्वरूपोऽश्वत्थोऽयमिति सर्वे वदन्ति हि ॥४८॥

ईदृशोऽश्रत्यपृक्षोऽयं सेवनीयः कथं वद ॥
कीदृगश्रत्यमाहात्म्यं स्वामिन्मे वद विस्तरात् ॥४९॥

इति पृष्टोऽब्रदद्ब्रह्माऽश्रत्यमूले वसाम्यहम् ॥
मध्यदेशे हृषीकेशो रुद्रो वसति चाग्रतः ॥ ५० ॥

तथा दक्षिणशाखासु शूलपाणिर्वसत्यपि ॥
विष्णुः पश्चिमशाखासु तूत्तरे निवसाम्यहम् ॥ ५१ ॥

वसन्तीन्द्रादयो देवाः पूर्वशाखासु सर्वदा ॥
वसुरुद्रादित्यदेवाः शाखासु निवसन्ति हि ॥ ५२ ॥

ब्राह्मणा ऋषयो गात्रो वेदा यज्ञाश्च सर्वशः ॥
एते वसन्ति सततं सदा मूलाङ्कुरादिषु ॥ ५३ ॥

य ब्रह्मलोके ब्रह्माण्डमपृच्छं । अश्रत्यं नारायणस्वरूपमाहः स कथं
प्यस्तन्माहात्म्यं कीदृगिति पृष्टो ब्रह्माऽऽह । तन्मूलेऽहं, मध्ये विष्णुश्चे
त्तोऽस्ति । तथैव दक्षिणपश्चिमोत्तरशाखासु च ॥४२-५१॥ पूर्वत
न्नादयः । शाखासु वसुरुद्रादित्याः । विप्रापिवेदा जंबुद्वीपु नदीतीर्या-

अखिला अपि नद्यथ शीराद्याः सप्तसागराः ॥
 वसन्ति पूर्वशाखासु वृक्षोऽश्वत्थोऽयमीदृशः ॥ ५४ ॥

अकारो मूलदेशस्य उकारः स्कन्धदेशगः ॥
 मकारः फलपुष्पस्य एवमश्वत्थ उत्तमः ॥ ५५ ॥

वसवोऽष्टौ तथा रुद्राश्चाऽदित्या यत्र संस्थिताः ॥
 त्रिमूर्तयो यत्र तत्र समस्ता देवताः स्थिताः ॥ ५६ ॥

एवंभूतोऽश्वत्थपृक्षस्तन्माहात्म्यं न वर्ण्यते ॥
 अतोऽश्वत्थः कल्पपृक्ष इति मामब्रवीद्विधिः ॥ ५७ ॥

मृगयो यत्र तिष्ठन्ति वृक्षेऽश्वत्थे त्रिमूर्तयः ॥
 को वदेत्तस्य माहात्म्यं भजतां कामदो न किम् ॥ ५८ ॥

इति श्रुत्वा मुनिगणाः पुनर्नारदमब्रुवन् ॥
 अश्वत्थः केन विधिना भजनीयो वदस्व नः ॥ ५९ ॥

एकस्मिन्दिवसे पृष्टमथर्वाणमिदं पुरा ॥
 तेन सामान्यतोऽश्वत्थसेवाविधिरुदाहृतः ॥ ६० ॥

अथ च । अकारो मूले, उकारः स्कन्धेषु, मकारः फलादिष्वेवंविधोऽ-
 म्पस्तन्माहात्म्यं को वदेत् । ईदृशः कामदो न किम् । अथ उच्यते ।
 केन विधिनाऽऽ स्वः पुराऽथर्वणोत्तमपि ऋषेस्ततः श्रोतुमिच्छामः ।

समस्तधर्मविवादा ब्रह्मर्षिस्त्वं हि नागदः ॥
अतो विस्तरतोऽश्वत्यसेत्राविधिमुपादिश ॥ ६१ ॥

इत्युक्तो नारदः ग्राह्यं मुनीन् शृणुत विस्तरात् ॥
अश्वत्यसेत्राविधानं वस्ये ब्रह्मवचो यथा ॥ ६२ ॥

आपादपापचैत्रेषु चास्तादां गुरुशुक्रयोः ॥
चन्द्रानुशुल्याभावे च नारम्भोऽस्य प्रशस्यते ॥ ६३ ॥

निषिद्धव्यतिरिक्तेषु मासादिषु शुभे दिने ॥
उपोषितः शुचिर्भूत्वाऽश्वत्यमेवाव्रतं चरेत् ॥ ६४ ॥

अश्वत्यं न स्पृशेद्दीमान्वासरे चन्द्रसूर्ययोः ॥
शृगुवारेऽर्कमन्कातावश्वत्यं न स्पृशेन्नरः ॥ ६५ ॥

पर्वणि व्यतिषाते च दृदिने वैश्वतीं निशि ॥
रिक्तातिथिषु सन्वीं च नापराण्हे स्पृशेद्भुवः ॥ ६६ ॥

निन्द्रापाशुण्डवादादि घृतकर्मानृतादि च ॥
त्यक्त्वा प्रातः शुचिर्मौनीं चाश्वत्यव्रतमारमेत् ॥ ६७ ॥

नारद आह । ब्रह्मणोक्तं वस्ये ॥ ६२-६३ ॥ चैत्राशुष्यशुक्रशुक्रनादिषु
चन्द्रप्रानिधुने च नाऽरमेत् । शुभकाले शुचिर्भूतो भवेत् । रवि-
चन्द्रशुगुवारे श्रान्तीं पर्वणानुर्दिनपरित्यज्यनाहे चाश्वत्यं न भजेत् ।
निन्द्रापाशुण्डनादृतादि त्यक्त्वा सचेत् स्नात्वा निर्मले वस्त्रं वस्तिना

स्नानं सचैलं कृत्वाऽऽदौ वसित्वा निर्मलाम्बरम् ॥
 गङ्गायामुनतोयाद्वौ कलशौ कर्मलोपरि ॥ ६८ ॥
 संस्थाप्याभ्यर्च्य पुण्याहं वाचयित्वा यथाविधि ॥
 उद्दिश्य कामनां स्वीयां सङ्कल्प्य व्रतमादरात् ॥ ६९ ॥
 कलशाद्भिः सप्तवारमश्वत्थस्त्रपनं चरेत् ॥
 भक्तिभावेन संयुक्तः पुनः स्नानं विधाय च ॥ ७० ॥
 ततो देवमयं वृक्षमश्वत्थं पूजयेद्ब्रवीती ॥
 उपचारैः षोडशभिः पुंस्तुक्तेन विधानतः ॥ ७१ ॥
 श्रीविष्णुमूर्तिमश्वत्थं ध्यायेदष्टभुजं द्विजः ॥
 क्रमेण शङ्खं चक्रं च वरदानं तथैव च ॥ ७२ ॥
 खड्गं च खेटकं चापि शरासनमिपुं तथा ॥
 अभयं चाष्टहस्तैश्च दधानं विष्णुमव्ययम् ॥ ७३ ॥
 नारायणं पीतवह्नं लक्ष्मीयुक्तं जनार्दनम् ॥
 एवं ध्यात्वाऽऽश्वत्थवृक्षमूले पूजां समाचरेत् ॥ ७४ ॥

गङ्गापमुनाजलकलशां संस्थाप्याभ्यर्च्य पुण्याहं वाचयित्वा कामं सङ्कल्प्य
 भक्त्याऽऽश्वत्थं कलशाद्भिः सप्तवारमभिपिच्य शङ्खचक्रखरखड्गखेटकचापे-
 प्पाभयहस्तं श्रीयुनं विष्णुमूलाश्वत्थं ध्यात्वा ॥ ६३ ७२ ॥ सम्पूज्य सूत्रेण
 पत्रेण वाऽऽवेष्ट्य मनोनाम्नायैर्निपतः पुंस्तुक्तेन सजलकुम्भमभिर्णीयन्मन्दगत्या

शिवशक्तिपूतं त्वेतत्त्रिमूर्तेः स्थानमृत्तमम् ॥

आत्राह्य दैवतमयमृषचारैः समर्चयेत् ॥ ७५ ॥

वस्त्रेण वामसा वाऽपि घृन्नमात्रेष्टय कामतः ॥

सङ्कल्प्य मन्दगर्त्यैव कुर्याच्छक्त्या प्रदक्षिणाः ॥ ७६ ॥

कायेन मनसा वाचा नियतो भक्तिभावतः ॥

नरः पुरुषसूक्तेन कुर्याच्छक्त्या प्रदक्षिणाः ॥ ७७ ॥

सहस्रनामभिर्यद्वाऽप्यनन्तफलदेन वा ॥

मौनेन मन्दगर्त्यैव कुर्याच्छक्त्या प्रदक्षिणाः ॥ ७८ ॥

पूर्णकुम्भपुता नारी यथा चलति गर्भिणी ॥

तथा च मन्दगर्त्यैव कुर्याच्छक्त्या प्रदक्षिणाः ॥ ७९ ॥

आदिमध्यावसानेषु नमस्कुर्यात्परिक्रमे ॥

प्रत्यङ्घ्रि भेदेफलदाः कुर्याच्छक्त्या प्रदक्षिणाः ॥ ८० ॥

दुर्धरं ब्रह्महत्याघं तदुद्विलक्षप्रदक्षिणाः ॥

वारयन्ति ततो भक्त्या कुर्याच्छक्त्या प्रदक्षिणाः ॥ ८१ ॥

पुंमूर्तेन सरस्वतामभिर्मौनेन वा प्रदक्षिणाः कुर्यात् । आदिमध्यावसानेषु नमेन । प्रतिरुदं भेदेकलं । दिवसप्रदक्षिणायां ब्रह्महत्यानाशः । त्रिमूर्ति-

त्रिमूर्तिवासाश्वत्थस्य सेवायाः कः फलं वदेत् ॥
गुरुतल्पादिपापानां यत्र संक्षालनं भवेत् ॥ ८२ ॥

ख्याधिनाशो भवेत्तस्य यः करोति प्रदक्षिणाः ॥
अनृणी स भवेदाभिर्र्कणं यस्य तु कोटिशः ॥ ८३ ॥

जन्ममृत्युजराव्याधिसंसारमयतारकाः ॥
ग्रहवाधाहरा एतास्तत्सहस्रप्रदक्षिणाः ॥ ८४ ॥

पुत्रकामो भवेद्यस्य मनोवाक्कायकर्मभिः ॥
अश्वत्थं सम्मजेत्तस्य पुत्रलाभो भवेद्ध्रुवम् ॥ ८५ ॥

चतुर्विधपुमंथांश्च दास्यत्यश्वत्थसेवनम् ॥
पुत्रप्राप्तौ तु किमुत विलम्बोऽश्वत्थसेवनात् ॥ ८६ ॥

स्पृष्ट्वाऽश्वत्थं मन्द्वारे यस्तु मृत्युञ्जयं जपेत् ॥
कालमृत्युमपि क्षिप्रं स नरो जयति ध्रुवम् ॥ ८७ ॥

अपमृत्युः कुतस्तस्य पूर्णायुः स भवेत्तरः ॥
यः शनिग्रहपीडार्तः सोऽश्वत्थं प्रार्थयेत्तरः ॥ ८८ ॥

चासाश्वत्थसेवनाद्गुरुतल्पादिपापनाशः ॥७३-८२॥ व्याध्युणग्रहवाधा-
जन्मजरामृत्युभयसंसारनाशश्चतुर्विधपुरुषार्थलाभश्च । पुत्रप्राप्तौ न विलम्बः ।
मन्द्वारेऽश्वत्थं स्पृष्ट्वा मृत्युञ्जयजपे कालमृत्युपरिहारः कुतोऽपमृत्युः ।

सार्धसप्ताब्दादिपीडा यदा मन्दाद्भविष्यति ॥
 तदा कोणस्थ इत्यादि जपेदश्वत्वसंनिर्घा ॥ ८९ ॥
 कोणस्थः पिङ्गलो बभ्रुः कृष्णो रौद्रोऽन्तको यमः ॥
 सौरिः शनैश्वरो मन्दः पिप्पलादेन संस्तुतः ॥ ९० ॥
 एवं दृढेन मनसा योऽश्वत्वं यजते स तु ॥
 कामसिद्धिः पुत्रलभो भवेत्तस्य न संशयः ॥ ९१ ॥
 अमायां गुरुवारे वाऽश्वत्थलायाजलेषु यः ॥
 ज्ञानं करोति स ब्रह्महत्याया अपि मृच्यते ॥ ९२ ॥
 अश्वत्थाघो ददात्यन्नमेकस्मै च द्विजाय यः ॥
 फलं लभेत्कोटिविग्रभोजनस्य स निश्चितम् ॥ ९३ ॥
 अश्वत्थाघशोपविश्य जपेद्रेकं मनुं च यः ॥
 तस्यानन्तं फलं वाऽपि वेदपाठफलं लभेत् ॥ ९४ ॥
 अश्वत्थारोषणं योऽत्र करोति दिवि तेन तु ॥
 स्यापिता पूर्वजातानां द्विचत्वारिंशतिर्भुवम् ॥ ९५ ॥

पूर्णापुर्तमेत् । सार्धसप्तवारोदशानिपीडार्तः कोणस्थ इति जपेत् ॥ ८९-९० ॥
 कोणस्थः पिङ्गलो बभ्रुः कृष्णो रौद्रोऽन्तको यमः । सौरिः शनैश्वरो मन्दः
 पिप्पलादेन संस्तुतः । एवं दृढमिच्छासेन भक्त्यापुत्रलभो न संशयः ॥ ९१ ॥
 अमायां गुरुवारे तच्छलायाजलच्छानाद्ब्रह्महत्यानाशः ॥ ९२ ॥ तत्रैकविंश-
 याजदाना कोटिविग्रभोजनफलम् । एकमन्त्रजपद्वेदपाठफलम् । अश्वत्थन्या-

येन छिन्नोऽश्वत्थवृक्षः स महापापवान्भवेत् ॥
नरके तिष्ठति चिरं पितृभिः सह निश्चितम् ॥ ९६ ॥

अश्वत्थाधश्चोपविश्य पञ्चयज्ञान्करोति यः ॥
अक्षय्यमुकृतं तस्य पुत्रप्राप्तिस्तु सत्वरम् ॥ ९७ ॥

एवमश्वत्थमाहात्म्यं ब्रह्मा नारदमब्रवीत् ॥
तस्माच्च नारदात्पूर्वं समस्तैर्ऋषिभिः श्रुतम् ॥ ९८ ॥

नारदः पुनरप्युच आगमोक्तविधानतः ॥
प्रदक्षिणादशांशेन हवनं कारयेद्बुधः ॥ ९९ ॥

हवनस्य दशांशेन कुर्याद्ब्राह्मणभोजनम् ॥
ब्रह्मचर्येण सेवेत हविष्यान्नाशनेन च ॥ १०० ॥

एवं व्रतं विधायान्ते करोत्सुद्यापनं तु यः ॥
दत्ते शक्त्याऽश्वत्थपृष्ठं सौवर्णं ब्राह्मणाय च ॥ १ ॥

कुटुम्बिने सुशीलाय ब्राह्मणाय ददाति यः ॥
श्वेतां धेनुं सवत्सां च सालङ्कारां यथाविधि ॥ २ ॥

पनाद्द्विचत्वारिंशत्पूर्वजानां धर्यं स्वर्वासः । अश्वत्थच्छेदनात्पितृभिः सह
चिरं नरकः । तदधः पञ्चयज्ञानुष्ठानादक्षय्यपुण्यम् । अथोद्यापनं । प्रदक्षिणा-
दशांशेन होमस्तदशांशेन ब्राह्मणभोजनम् । एव ब्रह्मचर्येण हविष्याशी
व्रतं कृत्वा सौवर्णाश्वत्थं सालङ्कृतां सवत्सां धेनुम् ॥९३-१०२॥ यद्वाच्छ-

अश्वत्थाघो यथाशक्ति तिलराशिं विधाय च ॥
 बस्त्रेणाच्छाद्य विप्राय दत्ते सोऽभीष्टमाग्मवेत् ॥ ३ ॥
 एवमश्वत्थसेवाया विवानं नारदोदितम् ॥
 य आचरति भक्त्या स सकलाभीष्टमाग्मवेत् ॥ ४ ॥
 श्रीगुरुः प्राह तां वन्द्यामश्वत्थमहिमैष ते ॥
 कथितो भक्तिमान्धः स यथोक्तफलमाग्मवेत् ॥ ५ ॥
 सर्वथा संशयं त्यक्त्वा त्वमप्येवं समाचर ॥
 अत्र कल्पद्रुमोऽश्वत्थः सङ्गमे विद्यते सति ॥ ६ ॥
 स्थानं तदेव चास्माकं तत्सेवां कुरु भक्तिवतः ॥
 भवेत्ते कामनासिद्धिः कन्यापुत्री भविष्यतः ॥ ७ ॥
 इति श्रुत्वा गुरोर्वाक्यं नमस्कृत्य द्विजाङ्गना ॥
 विनयावनता हस्तौ बध्वा भक्त्याऽब्रवीद्गुरुम् ॥ ८ ॥
 पृथग्द्वाऽहं जातिवन्द्या कुतः पुत्रो भवेन्मम ॥
 प्रमाणमन्ते ते वाक्यं स्वीकरोमि विनिश्चितम् ॥ ९ ॥

अतिलराशिं च सद्रशिर्णं मुशीलकुटुम्भिविप्रेभ्यो दत्त्वाऽभीष्टं लभेत् ।
 एवं नारदेनोक्तं यो मन्थ्याऽऽचरति स सर्वाभीष्टं लभेत् । हे वन्द्ये ।
 अश्वत्थमहिमा कथितः संशयं त्यक्त्वा त्वमेवमाचर । सङ्गमे नः स्थानं
 कल्पद्रुमोऽश्वत्थः नत्सेवां कुरु । ते पुत्री भविष्यतः इति श्रुत्वा नमस्कृत्य
 साऽऽह । पृथिवर्षां जातिवन्द्याऽहं कुतो मे पुत्रः । अथापि ते वचनं

गुरुवाक्यं कामधेनुरिति वक्ति श्रुतिः स्वयम् ॥
अतोऽहं भवतो वाक्यं मत्वा स्वामिन्मजाम्यहम् ११०

किमश्वत्थस्य मेऽपेक्षा भवद्वाक्यं हि कामधुक् ॥
निश्चयेन भवत्पादसेवां कुर्वे यथोक्तवत् ॥ ११ ॥

इत्युक्त्वा तदनुज्ञाता गत्वा ज्ञात्वा च सङ्गमे ॥
पद्मकूलतीर्थे साऽश्वत्थं सेवयामास भक्तितः ॥ १२ ॥

यथा श्रीगुरुणा प्रोक्ता तथा सेवां चकार सा ॥
एवमाराधयामास साऽश्वत्थं त्रिदिनं सती ॥ १३ ॥

अश्वत्थेन समं भक्त्या सिपेवे श्रीगुरुं सती ॥
तृतीयदिवसे रात्रौ साध्वी स्वप्नं ददर्श सा ॥ १४ ॥

स्वप्न एको द्विजः प्राप्य करं दत्त्वाऽब्रवीत्स ताम् ॥
जाता ते कामनासिद्धिर्यद्दक्ष्यामि कुरुष्व तत् ॥ १५ ॥

गत्वा गन्धर्वनगरं गुरुनाथं त्वमादरात् ॥
भक्त्या प्रदक्षिणीकृत्य प्रणामं कुरु शुन्दरि ॥ १६ ॥

स्त्रीकुर्वे गुरुवाक्यं कामधेनुं मत्वा भक्त्या भजे । किमश्वत्थेन यथोक्तवद्भव-
त्पादसेवां कुर्वे इत्युक्त्वा पद्मकूलतीर्थे ज्ञात्वा गुरुक्तवदश्वत्थं भजे सा ॥ ११-
१२ ॥ तृतीयरात्रौ स्वप्ने कश्चिद्विप्र एव हस्तं दत्त्वाऽऽह । 'ते काम-
सिद्धिर्जाता । गन्धर्वपुरे श्रीगुरुं भक्त्या प्रदक्षिणीकृत्य नमस्कुरु । यदास्यति

यदास्पति गुरुस्तुभ्यं कुरु त्वं तस्य भक्षणम् ॥
त्वरितं ते भवेत्कार्यं मनसा निश्चयं कुरु ॥ १७ ॥

इति स्वप्ने विलोक्याथ प्रबुद्धा साऽभवत्सती ॥
साक्षात्कल्पद्रुमो यत्र कल्पितं तत्र निश्चितम् ॥ १८ ॥

सेवां कृत्वा चतुर्थेऽह्नि मठे श्रीगुरुमाययौ ॥
साक्षां प्रदक्षिणीकृत्य हर्षेण प्रणनाम ह ॥ १९ ॥

प्रहसन्श्रीगुरुर्दत्त्वा फले द्वे प्राह तां मति ॥
अभवत्कामसिद्धिस्ते नूनं मद्य फले इमे ॥ २० ॥

पारणां कुरु ते कामसिद्धिर्जाता न संशयः ॥
पुत्रीपुत्रौ प्रदत्तौ ते मयाऽद्य मति निश्चितम् ॥ २१ ॥

विधिना पारणां कृत्वा ब्राह्मणाय गुरुक्तवत् ॥
दानं दत्त्वाऽथ युमुजे गुरुदत्ते फले सती ॥ २२ ॥

समापितं व्रतं यस्मिन्दिने तस्मिन्दिने सती ॥
जाता ऋतुमती साऽपि निष्कला तत्प्रसादवः ॥ २३ ॥

तदुक्तं । शीघ्रं ते कार्यं सिल्योदिनि दृष्टोत्थाय चतुर्थेऽह्नि फलद्रुमा-
श्वत्थसेवां कृत्वा श्रीगुरुभ्ये प्रदक्षिणीकृत्य मुदा ननाम । गुरुः प्रहसन्ने
फले दत्त्वाऽऽह । फले मद्य, पारणां कुरु, ते कामसिद्धिर्जाता, पुत्रीपुत्रौ
प्रदत्तौ न संशयः । इत्युक्त्वा सा गुरुक्तवद्गानानि दत्त्वा विधिना पारणां
कृत्वा फले युमुजे ॥१३-२२॥ तद्दिने गुरुप्रसादाभिवालाऽपि सा

त्रिदिनं मौनमास्थाय हविष्यान्नाशना सती ॥
 परिधायाम्बरं श्वेतं सा नापश्यदितस्ततः ॥ २४ ॥
 दिनत्रये व्यतीते तु सुज्ञाता सा पतिव्रता ॥
 श्रीगुरोर्दर्शनं चक्रे चतुर्यदिवसे मुदा ॥ २५ ॥
 पञ्चमेऽह्नि समं पत्या समागत्याथ सद्गुरुम् ॥
 आनर्चं श्रीगुरुः ग्राह सति पुत्रवती भव ॥ २६ ॥
 इत्युक्ता सह पत्या सा स्वमन्दिरमथाऽगता ॥
 पञ्चमे दिवसे नारी कन्यागर्भं दधौ धवात् ॥ २७ ॥
 तां गर्भिणीं समालोक्य विस्मिता अभवञ्जनाः ॥
 सर्वे परस्परं प्रोचुः कुतूहलमहो इदम् ॥ २८ ॥
 अहो अमिनवं त्वन्न चित्रं पश्यत निष्कला ॥
 बन्ध्याऽपि गर्भिणी जाता सोमनाथस्तु भाग्यवान् २९
 ततस्तस्याः पतिस्तुष्टः सोमनाथाभिधो द्विजः ॥
 श्रीगुरोराज्ञया चक्रे क्रियाः पुंसवनादिकाः ॥ १३० ॥

रजस्वला जाता । त्रिदिनं श्वेतवस्त्रा हविष्याशना सा मौनेनास्थाय
 चतुर्थेऽह्नि सुज्ञाता सा मुदा गुरुं दृष्ट्वा पञ्चमेऽह्नि पत्या सह श्रीगुरु-
 मानर्चं । स तामाह । 'पुत्रवती भवेति' तथेति सा पत्या सह गृहमेत्य
 पतिसङ्घातदिने गर्भं दधौ । अतः कन्या जाता । तां गर्भिणीं दृष्ट्वा सर्वे-
 ऽन्योन्यामुचुः अहो नवं चित्रम् । निष्कला गर्भिणी जाता, सोमनाथो
 भाग्यवान् ॥ २३-२९ ॥ तुष्टस्तपतिर्गुर्वाज्ञया पुंसवनादि चक्रे ॥ ३० ॥

तथा च सोऽष्टमे मासे सीमन्तोन्नयनं सती ॥
सन्तुष्टा गुरुणाऽऽदिष्टा द्वित्रेभ्यो वायनान्यदात् ॥ ३१ ॥

मेने जनो नवाश्रयं वन्ध्याया गर्भधारणम् ॥
पलिकन्याः कौतुकेनैव वायनादिप्रदापनम् ॥ ३२ ॥

ऊचुरन्ये प्रसन्नोऽभृच्छ्रीनृसिंहसरस्वती ॥
षरदोऽस्वार्चनात्सद्यः पुमर्याः सुलभा नृणाम् ॥ ३३ ॥

त्रिमूर्तेरवतारोऽयं श्रीनृसिंहसरस्वती ॥
प्रादुरास भुवि श्रातुं स्वभक्तान्सुमनोहरः ॥ ३४ ॥

एवं नानामकारैस्ते तुष्टुयुः श्रीगुरुं जनाः ॥
गङ्गाऽतिहृष्टचिच्छा सा वायनानि ददौ मुदा ॥ ३५ ॥

दत्त्वैवं वायनानीशं गुरुं प्राप्य ननाम सा ॥
आशिपोऽपि ददौ तस्यै सन्तुष्टो भक्तवत्सलः ॥ ३६ ॥

संहृष्टा विप्रवनिता साष्टाङ्गं प्रणियत्य सा ॥
नानामकारैस्तुष्टाव विनयावनता सती ॥ ३७ ॥

अष्टमे मासि सीमन्तोन्नयनं च । तुष्टा सा गुर्वाज्ञया वायनानि ददौ ॥ ३१ ॥
वन्ध्यायाः पलिकन्या गर्भधारणं वायनदानादि च दद्यात् साध्वर्या लोका
ऊचुः । सती वरदः श्रीनृसिंहसरस्वती प्रसन्नश्चेत्पुस्वार्थाः सुलभाः । भुवि
भक्तान्श्रातुं त्रिमूर्त्यवतारोऽयं प्रादुरासेति । गर्भिणी वायनानि दत्त्वा

इति ज्योतिषिका ऊचुः कन्याया जातकं तदा ॥
आनन्दितः सोमनाथो द्विजादिभ्यो धनं ददौ ॥४४॥

जातके घृतकेऽतीति मुक्ताता सा पतिव्रता ॥
सुतान्विता धनयुता गुरुदृष्ट्यर्थमागता ॥ ४५ ॥

निधाय पुत्रिकां भक्त्या श्रीगुरोः पदसन्निधौ ॥
एकभावेन साष्टाङ्गं प्रणनाम गुरुं सती ॥ ४६ ॥

उत्तिष्ठोत्तिष्ठ धन्यासि बाले पुत्रवतीति ताम् ॥
हार्देनाश्वासयामास श्रीगुरुर्बहुद्वर्षितः ॥ ४७ ॥

साऽप्युत्थाम गुरुं प्राह मत्कुर्वि नागतः सुतः ॥
सरस्वतीयं सम्प्राप्ता मा विस्मर निर्जं वचः ॥ ४८ ॥

इति तस्या वचः श्रुत्वा ग्रहसन्नब्रवीद्गुरुः ॥
संशयं मा कुरु प्राप्तिं पुत्रस्त्व भविष्यति ॥ ४९ ॥

इत्युक्त्वा श्रीगुरुः कन्यां तां समादाय सस्मितम् ॥
कथयामास सर्वेभ्यः कन्याया भावि लक्षणम् ॥१५०॥

जातकं दृष्टोचुः । कन्येयं शुभलक्षणाऽस्याः कुलवृद्धिर्भविष्यतीति । दृष्टः
सोमनायस्तेभ्यो धनं ददौ । सूतकेऽतीति मुक्ताता सधना समुता सा
गुरुमेत्यामे पुत्र्या निधाय भक्त्या साष्टाङ्गं ननाम । पुत्रवति उत्तिष्ठेति
प्रेम्णोत्थापिता सा श्रीगुरुमाह । सरस्वतीयं लब्धा न पुत्रः । स्वदाक्यं
स्मर । श्रीगुरुर्हसन्नाह । संशयं मा कुरु । पुत्रो भविष्यतीति ॥४९-४९॥
इत्युक्त्वा कन्यामादायाऽह । इयं पूर्णसुः सौभाग्यवती सती धर्मरता

अस्याः शतायुषः पुत्राः पौत्राश्च बहुशः शुभाः ॥
मविष्यन्ति स्वयमिदं पूर्णसौभाग्यवत्यपि ॥ ५१ ॥

भवेदस्याः पतिर्ज्ञानी चतुर्वेदपरायणः ॥
भूमण्डले नन्दतेऽस्या अष्टैश्वर्ययुतं कुलम् ॥ ५२ ॥

पतिव्रताधर्मता पुण्यशीला त्विर्यं सुता ॥
भूमौ मविष्यति ख्याता समस्तजनवन्दिता ॥ ५३ ॥

राजा दक्षिणदेशीयो दर्शनायागमिष्यति ॥
अस्या भो दम्पती पुत्रो युवयोर्द्राग्मविष्यति ॥ ५४ ॥

इति श्रीगुरुमूर्तिस्तत्कन्याया लक्षणं जगौ ॥
नताऽह विप्रवनिता पुत्रो भवतु मे गुरो ॥ ५५ ॥

श्रीगुरुः ब्राह्मीकृते तनयोऽपेक्षितो वद ॥
योग्योऽल्पायुः शतायुर्वा मूर्खो वद यथार्थतः ॥ ५६ ॥

इत्युक्त्वा गुरुणा ब्राह्मी भगवन्तनयो मम ॥
विद्वान्योग्यः पञ्चपुत्रजनकोऽपेक्षितो गुरो ॥ ५७ ॥

मुशीला ख्याता बहुपुत्रपौत्रा मविष्यति । अस्या दर्शनाय दक्षिणदेशीयो राजाऽऽगमिष्यति । अस्याः पतिर्ज्ञानी वेदपारागश्च मविष्यति । अस्याः वृत्ते ऐश्वर्यं स्यास्यति । पुत्रो वां कीदृगपेक्षितः शतायुर्मूर्खोऽल्पायुर्विद्वान्या । गङ्गाऽऽह । विद्वान्योग्यः पञ्चपुत्रोऽपेक्षितः । वदो गुरुस्तथेति

तथेति श्रीगुरुः ग्राह वरदो मक्तवत्सलः ॥
दम्पती तु ततस्तुष्टावानन्देनापतुर्गृहम् ॥ ५८ ॥

ततस्तस्याः सुतो जज्ञे वेदशास्त्रपरायणः ॥
तस्यामवत् पञ्च पुत्राः श्रीगुरोः सम्प्रसादतः ॥ ५९ ॥

कन्याया लक्षणं तूक्तं यथा श्रीगुरुणा तथा ॥
प्रसिद्धमभवद्दृष्टा सानन्दा सा सरस्वती ॥ ६० ॥

दीक्षितोऽभृत्यतिस्तस्याः स राष्ट्रेषु चतुर्वर्षि ॥
प्रसिद्धोऽभृत्युकुपया श्रीगुरोर्नामधारक ॥ ६१ ॥

एवं पष्ट्यन्दवन्ध्याया जातौ कन्यासुतौ मतौ ॥
नामधारक शिष्येयमीदृशी श्रीगुरोः कृपा ॥ ६२ ॥

निश्चयो यस्य मनसि तस्य सिद्धिस्तु तत्क्षणम् ॥
सद्गुरुः सेवनीयोऽतो निर्व्याजं चैकमक्तितः ॥ ६३ ॥

इति गङ्गाधरसुतः सरस्वत्यभिधोऽवदत् ॥
शुरोश्चरित्रं मो लोकाभीष्टदं सद्गुरुं भव ॥ ६४ ॥

तामभिनन्द्य गमयामास ॥५०-५८॥ तन्न्तन्याः वेदज्ञः पुरो जातः ।
स गुह्यप्रमादात्पञ्चपुत्रान् लेभे । यथा श्रीगुरुणा कन्यामभिनन्द्यमुक्तं तथैव
जातं । सरस्वती सदा दृष्टाऽभूत् । तत्पतिर्दीक्षितो भूत्वा प्रख्यातोऽभूत् ।
नामधारकेन श्रीगुरोः कृपा पष्टिर्नन्दवन्ध्यायाः पुत्रीपुत्री जाती ईदृशी-

भजेद्यः श्रीगुरुं भक्त्या तस्य दैन्यं कुतो भवेत् ॥ ५५ ॥
 यो यं चिन्तयते कामं तस्मै तं राति सहुरुः ॥ ६५ ॥

श्रीगुरुमूर्तिः कामधुगेनामाश्रयतीहोत्तमचिददीनः ॥
 तस्य समस्ताभीप्सितकामान्पूरयतीशो मङ्गलधामा ६६

(इति)श्रीसिद्धनामधारकसंवादरूपेण सरस्वत्याख्यगङ्गाधरा-
 त्मजविरचितनरसिंहसरस्वत्युपाख्यानसंज्ञितमहाराष्ट्रभाषान्वित-
 गुरुचरित्रसमानार्थायां वासुदेवानन्दसरस्वतीयतिविरचितायां
 श्रीगुरुसंहितायां भक्तिकाण्डे एकोनचत्वारिंशः (अध्यायः) ॥

॥ आदितः श्लोकाः ॥ ५०५६ ॥

गुरुकृपा । यस्य निश्चयस्तस्य ताक्षणं गुरुप्रसादोऽतो निष्कपटं भक्त्या
 सेव्यः गङ्गाधरपुत्र आह । हे लोकाभीष्टं गुरुचरित्रं भज । भजतां कुतो
 दैन्यं गुरुरिष्टं दत्ते ॥ श्रीगुरुमूर्तिः का० ॥ १६६ ॥ इति चूर्णिकायां
 एकोनचत्वारिंशः ॥ ३९ ॥

॥ इति एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥

॥ अथ चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥

श्रीगणे० ॥ सिद्ध ऊचेऽपूर्वकथां वक्ष्ये ते नामधारक ॥
शुक्लकाष्ठस्य वृद्धोऽभृद्धिचित्रां भृणु तां कथाम् ॥ १ ॥

गुरौ गन्धर्वनगरे स्थिते कुष्ठार्दितो द्विजः ॥
याजुषो नरहर्याख्य आगतो गार्ग्यगोत्रजः ॥ २ ॥

स एत्य भक्तिभावेन प्रणनाम गुरोः पदे ॥
तुष्टाव बहुभिः स्तोत्रैः समानीय करद्वयम् ॥ ३ ॥

गुरुमूर्ते जय जय श्रुता ते ख्यातिरुत्तमा ॥
परः पुमान्परञ्ज्योतिर्गुरुस्त्वं भक्तवत्सलः ॥ ४ ॥

सम्भूयास्मिन्हि संसारं भावो मेऽभवदश्मवत् ॥
अयं कुष्ठीति मां स्वामिन्सर्वे निन्दन्ति वै द्विजाः ॥ ५ ॥

अथ अध्यायमारसंग्रहश्लोकोऽयम्-

गुणगमिनेऽत्र कुष्ठनिवृत्त्यं नरहरयेऽवदत्स समिदर्चाम् ।
तद्दृष्टिर्षी द्विजश्च शुचिरासीदियमत्रर्कानिस्त्रिमालिनो ॥ १ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ सिद्ध आह । अपूर्वकथां वक्ष्ये शुक्लकाष्ठस्य
वृद्धोऽभृष्टशु । तत्र कुष्ठानो याजुषो गार्ग्यगोत्रो नरहरिप्रो मन्व्याऽऽगत्य
गुरोर्दे नया करौ सन्ध्याय बहुस्तोत्रैस्तुष्टाव ॥ १-३ ॥ गुरुमूर्ते, जय । ते
ख्यातिः श्रुता । तं परंज्योतिर्भक्तवत्सलः ॥ ५ ॥ अहं जनिन्वाऽऽनयापोऽस्मि ।

अभ्यस्तापस्तम्बशास्त्रमपि निन्दन्ति मां द्विजाः ॥
 अङ्गहीनोऽयमिति मां भोजनायाह्वयन्ति नो ॥ ६ ॥
 प्रातरुत्थाय मे वक्त्रं केऽपि नेक्षन्ति कुष्ठिनः ॥
 तन्मेऽतिदुःखं भवति किमतो जीवितेन मे ॥ ७ ॥
 जन्मान्तरेऽप्यसंख्यातं पातकं हि मया कृतम् ॥
 तस्येद्वक्त्ररिपाकोऽयमतः सोढुं न शक्यते ॥ ८ ॥
 व्रतानि नानातीर्थानि सेवितानि मया प्रभो ॥
 पूजिता देवताः सर्वा न शान्तो मे गदस्ततः ॥ ९ ॥
 निश्चयेनागतोऽस्म्यद्य न करोपि कृपां मयि ॥
 यदि तर्हि तवाग्रेऽद्य प्राणांस्त्यक्ष्यामि सद्गुरो ॥ १० ॥
 इति निश्चयमाभाष्य विनयावनतो द्विजः ॥
 दयस्व श्रीहर इति प्रार्थयामास सादरम् ॥ ११ ॥
 भूयोऽपि च नमस्कृत्य स्तुत्वा नानाविधैः स्तवैः ॥
 दर्शनं ते भवतु मे लोहस्पर्शवदीश्वर ॥ १२ ॥

कुष्ठिनं मां निन्दन्ति । यजुःशाखाऽधीता । कुष्ठिनं मां भोजनार्थं नाह्वयन्ति । मुखमपि नेक्षन्ति । इतोऽतीव दुःखं । किं जीवितेन, जन्मान्तरेऽसंख्या दोषाः कृताः । तत्फलभेत्सोढुं न क्षमः ॥ ९-८ ॥ व्रततीर्थदेवार्चनादिनाऽस्य शान्तिर्नाभूत् । यदि ते कृपा न चेत्तर्हि प्राणांस्त्यक्ष्य इति निश्चित्यागतोऽस्मि हरे । दयस्व । पुनर्नत्वाऽऽह । लोहस्पर्शवते दर्शनं

इति तस्य वचः श्रुत्वा करुणं मत्तत्रत्सलः ॥

श्रीगुरुः कृपया प्राह शृणु तं नामधारक ॥ १३ ॥

श्रीगुरुः प्राह तं पूर्वं महादोषाः कृतास्त्वया ॥

तेनैव कुष्ठरोगेण पीडितोऽसि बहु द्विज ॥ १४ ॥

अद्य ते कथयाम्येकमुपायं दोषनाशनम् ॥

तेन शुद्धो दिव्यदेहो भविष्यस्यचिराद्द्विज ॥ १५ ॥

अत्रान्तरे चतुर्वर्षे शुष्ककाष्ठं प्रगृह्य तु ॥

उदुम्बरस्य सम्प्राप दार्वथ्यं कोऽपि मानवः ॥ १६ ॥

सद्दृष्ट्वा श्रीगुरुः प्राह विप्र काष्ठमिदं द्रुतम् ॥

निश्चयेन गृहाण त्वं यथा वक्ष्ये तथा कुरु ॥ १७ ॥

काष्ठं नीत्वा जवेन त्वमिदमारोषय द्विज ॥

भीमातटे सङ्गमस्य पूर्वभागे तु बृहवत् ॥ १८ ॥

ततश्च सङ्गमं गत्वा स्नात्वाऽऽगत्यार्चय द्विज ॥

अश्वत्थपृष्ठं च पुनः सङ्गमे स्नानमाचर ॥ १९ ॥

मेऽस्त्विति करुणं श्रुत्वा मत्तत्रत्सलः कृपयाऽऽह । पूर्वं ते महादोषाः कृतास्ततः कुष्ठपीडितोऽसि । तत्राशोपायं वक्ष्ये । तेन शुद्धो दिव्यदेहश्च भविष्यसि । अत्रान्तरे शुष्कगोदुम्बरकाष्ठं गृहीत्वा कश्चिदागतस्तद्दृष्ट्वा गुरुराह । निश्चयेनेदं काष्ठं नीत्वा भीमातटे सङ्गमेशपूर्वभागे आरोप्य ॥ १८-१९ ॥ स्नात्वाऽश्वत्थं सङ्गमेशआभ्यर्च्य पुनः सङ्गमे कृत्वा

जलपूर्णां च कलशौ द्वौ समानीय भूसुर ॥
 त्रिकालं शुष्ककाष्ठं तदभिपिञ्च मदुक्तितः ॥ २० ॥
 यस्मिन्दिने तु काष्ठेऽस्मिन्नागमिष्यन्ति पल्लवाः ॥
 तत्र पापं तदा नश्येच्छोभनाद्गो भविष्यसि ॥ २१ ॥ ;
 इति श्रीगुरुनाथस्तमादिदेश यथा तथा ॥
 विश्वासेनैव स तदा विमः काष्ठमृपागतः ॥ २२ ॥
 काष्ठं मूर्ध्नि समादाय नीत्वा भीमातटं स च ॥
 सङ्गमेशाग्रतो गतं खात्वाऽऽरोप्य च तत्र तत् ॥ २३ ॥
 इति श्रीगुरुणा प्रोक्तं तस्मै विप्राय तत्तथा ॥
 स भक्त्याऽव्यभिचारिण्या चकार ब्राह्मणो मुदा ॥ २४ ॥
 एवं सप्तदिनं चक्र उपोषणपरो द्विजः ॥
 घटाभ्यां जलपूर्णाभ्यां श्रद्धयाऽभिपिपेच सः ॥ २५ ॥
 अपेक्ष्य कर्म तद्घोरं तमाहूयेतरे द्विजाः ॥
 अनुज्ञाया गुरोस्तत्त्वं रुपापकृत इवानुवन् ॥ २६ ॥
 किमेतत्कुरूपे विप्र शुष्ककाष्ठस्य सेवनम् ॥
 किं भविष्यत्यजीवस्य किं भविष्यति तेन ते ॥ २७ ॥

जलपूर्णघटद्वयमानीय काष्ठमभिपिञ्च । यद्दिने पल्लवितं भवेत्तदा ते पापना-
 शोऽङ्गशुद्धिश्च भविष्यतीत्याइतः स विश्वासेन काष्ठं मूर्ध्नि धृत्वा नीत्वा
 गुरुसङ्गमेशाग्रतोऽरोप्य भक्त्या सताष्टमभिपिपेच । तद्घोरं कर्म धीक्ष्य तं
 द्विजा ऊचुः । किमेतत्सेवनाच्छुष्कं काष्ठं जीविष्यति किं । यदस्य गुरोः

गुरुमूर्तिः कृपासिन्धुर्मक्तानां वरदोऽस्ति हि ॥
सर्वेषु दयते तस्य सद्य एव कृपाऽस्ति हि ॥ २८ ॥

न निष्कृतिस्तवाघस्य ततः काष्ठं समर्पितम् ॥
व्यर्थं काष्ठं करोषीदं विश्वस्य श्रीगुरोर्वचः ॥ २९ ॥

इति श्रुत्वा वचस्तेषां प्रणतो ब्राह्मणोऽब्रवीत् ॥
कामधेनुर्गुरोर्वाक्यं भविष्यत्यन्यथा कथम् ॥ ३० ॥

श्रीगुरुः सत्यसङ्कल्पस्तस्य वाक्यं कथं मृषा ॥
काष्ठस्य वृक्षो भविता सत्यं धैर्यं मयि स्थितम् ॥ ३१ ॥

निवारो मनसोऽयं मे महावाक्यं न चान्यथा ॥
प्राणान्दत्त्वाऽप्यहं नूनं करिष्ये सद्गुरोर्वचः ॥ ३२ ॥

एवं सर्वान्तमामाप्य शुष्ककाष्ठं स भक्तिवतः ॥
ब्राह्मणः सेवयामास परंपरि निवारितः ॥ ३३ ॥

एकस्मिन्दिवसे शिष्या गुरुं प्राप्याब्रुवन्निदम् ॥
स्वामिन्दिजाय किं श्रोतं शुष्ककाष्ठस्य सेवनम् ॥ ३४ ॥

सद्य एव कृपा ॥ १९-२८ ॥ ते शुद्धिर्न भविष्यतीत्यतः काष्ठं दत्तं ।
व्यर्थकष्टमिदमिति चाखिनोऽपि स आह । सत्यसङ्कल्पो गुरुस्तादृचोऽसत्यं
भवेत्किं । काष्ठस्यापि वृक्षो भविष्यतीति मे धैर्यमस्ति । महावाक्यं न
मोघं । तदर्थं प्राणान्दास्ये इत्यामात्य आरितोऽपि काष्ठं भेजे । शिष्या
गुरोःयाहुः । स्वामिन्दिजायोक्तं । स सनाहमुपोषितः काष्ठं भजति ।

उपोषितः स सप्ताहं काष्ठं भजति सन्ततम् ॥
 गुरुवाक्यस्य निर्धारं स चकारैकभावतः ॥ ३५ ॥
 व्यर्थं कष्टं करोषीदं मौख्येणेति च बोधितः ॥
 तथा निवारितोऽस्माभिरपि न स्वीचकार सः ॥ ३६ ॥
 स विप्रो वक्ति चास्मान्मे न काष्ठस्य प्रयोजनम् ॥
 गुरुक्तेरेव मेऽपेक्षा स स्वोक्तं सत्करिष्यति ॥ ३७ ॥
 इति निश्चित्य मनसा काष्ठं भजति स द्विजः ॥
 दिनानीतानि सप्तैवमम्भोऽपि न पिबत्यसौ ॥ ३८ ॥
 इति शिष्यवचः श्रुत्वा श्रीगुरुस्तानथान्वीत् ॥
 यस्य भावो यथा तस्य तथा सिद्धिर्भविष्यति ॥ ३९ ॥
 कारणं गुरुवाक्यं तु शिष्याणां सिद्धिकारकम् ॥
 यस्य भावो यथा तस्य तथा सिद्धिर्भविष्यति ॥ ४० ॥
 एतदर्धमिमं पुण्यमितिहासं वदामि वः ॥
 छनेन कथितं स्कन्दपुराणे दृढमक्तिदम् ॥ ४१ ॥

'व्यर्थं कष्टं करोषीति' यासितो बोधितोऽपि सोऽस्मान्भूते । किं काष्ठेन ।
 मे गुरुवाक्यनापेक्षा । स स्वोक्तं सत्यं करिष्यतीति निर्धार्य सप्ताहं जलमप्य-
 पीत्वा काष्ठं भजति ॥ ३५-३८ ॥ इति श्रुत्वा श्रीगुरुस्तद् । यस्य याद-
 ग्भावस्तादृशिसिद्धिः । शिष्याणां गुरुवाक्यं कारणम् । एतदर्धं स्कान्दोक्त-

पप्रच्छुर्भूषयः स्रुतं पौराणिकमष्टं पुरा ॥
 गुरुभक्तिप्रकारं यं तं ते वक्ष्यामि विस्तरात् ॥ ४२ ॥
 घृतोऽब्रवीदपिश्रेष्ठान्गुरुभक्तिर्विशेषतः ॥
 संसारतारिणी त्वीदृदनान्यत्सुगमसाधनम् ॥ ४३ ॥
 गुरुर्योग्योऽथवाऽयोग्य इत्यादि न विचारयेत् ॥
 गुरुं ब्रह्ममयं ध्यात्वा सेवां कुर्वति भक्तिमान् ॥ ४४ ॥
 दृढभक्तिर्यस्य तस्य सर्वसिद्धिः क्षणेन हि ॥
 अतो विहाय सन्देहं भावधानो भजेद्गुरुम् ॥ ४५ ॥
 गुरोर्न्यूनं न वीक्षेत भावयेदीश्वरं गुरुम् ॥
 नरदृष्टया न वीक्षेत त्रिमूर्तिं भावयेद्गुरुम् ॥ ४६ ॥
 एवं निश्चित्य मनसा यो भजेच्छ्रीगुरोः पदे ॥
 शूलपाणिर्भवेत्तस्य प्रसन्नो नात्र संशयः ॥ ४७ ॥
 मन्त्रे तीर्थे द्विजे देवे दैवत्रे भिपजे गुरौ ॥
 यादृशी भावना यस्य सिद्धिर्भवति तादृशी ॥ ४८ ॥

मितिहासं वच्मि । ऋषिभिः पृष्टः नूतो गुरुभक्तिप्रकारमाह । भवतारिणी
 गुरुभक्तिरतः मुलमसाधनं न । योग्योऽयोग्य इति गुरुं न मन्तव्यः । तं
 ब्रह्मबुद्ध्या भजेत् । यस्य दृढभक्तिस्तन्त्याशु सिद्धिरतोऽसन्देहं गुरुं
 भजेत् ॥ ३९-४६ ॥ गुरुमीश्वरं मन्वा तन्न्पूर्णं न वीक्ष्य । स नृदृष्टयाऽपि
 न वीक्ष्यः । एवं यो भजेत्तस्मै शिष्यः प्रमीदति । मन्त्रे तीर्थे द्विजे देवे दैवत्रे
 भिपजे गुरौ यादृशी भावना तादृशं फलम् ॥ ४६-४८ ॥ गुरुं शिष्यं

मन्त्रादिषु यथा भक्तिर्भविष्यति तथा फलम् ॥
तथा गुरुं शिवं पश्येद्यस्तस्येशः प्रसीदति ॥ ४९ ॥

इदृशी फलदा सद्यो गुरुभक्तिर्ग्रीषीश्वराः ॥
दृढभक्तिप्रदं त्वत्र कथयिष्ये निदर्शनम् ॥ ५० ॥

पुरा पाञ्चालनगरे सिंहकेतुरिति श्रुतः ॥
राजाऽभूत्तस्य तनयो धार्मिकोऽभूद्धनञ्जयः ॥ ५१ ॥

एकदा राजपुत्रोऽसौ मृगयायै वनं ययौ ॥
मनुष्यवर्जितेऽरण्ये निर्जलेऽपि चचार सः ॥ ५२ ॥

राजपुत्रस्तृपाक्रान्तो दूतेन शबरेण च ॥
पर्यटन्नटर्षी श्रान्तः सुतरां दाहपीडितः ॥ ५३ ॥

श्रान्तः शबरदूतेन सहितः पर्यटन्स च ॥
दूराद्ददर्श सहसा जीर्णमेकं शिवालयम् ॥ ५४ ॥

लिङ्गानि तत्र मेदिन्यां पतितानि बहूनि च ॥
दूतो गृहार्त्स्वैकलिङ्गं प्राहेदं गुमनोहरम् ॥ ५५ ॥

वीक्षेदीद्यभक्तिः सद्यः फलदाऽग्र निदर्शनं यच्चिम् । पाञ्चाले धार्मिको
धनञ्जयः सिंहकेतुपुत्र एकदा निर्जले वने मृगयायै गत्वा तृपितः शबरेण
सहैकं देवालयं दृष्ट्वैव सत्रैकं पतितं चारुं लिङ्गं शबरो जवाह । राजपुत्र-
स्तमाह । अनेन किं कल्पिष्यमीह बहूनि लिङ्गानि । ॥ आह । पूजयिष्ये ।

इत्युक्त्वा लिङ्गमादाय करे स श्वरस्तदा ॥
राजपुत्रः स्थितो यत्र तत्र तं समुपागतः ॥ ५६ ॥

राजपुत्रस्तदा प्रेक्ष्य श्वरं दूतमत्रवात् ॥
किं करिष्यसि लिङ्गेन लिङ्गान्यत्र बहूनि हि ॥ ५७ ॥

दूतो राजसुतं ग्राह लालसा मम मानसे ॥
पूजनीयं लिङ्गमित्यं गृहीतमत एव मे ॥ ५८ ॥

इति दूतवचः श्रुत्वा राजपुत्रः स्मिताननः ॥
ग्राह सम्यगिदं लिङ्गमेकमकृत्या समर्चय ॥ ५९ ॥

इति तस्य वचः श्रुत्वा नत्वा दूतोऽब्रवीन्तृपम् ॥
लिङ्गं केन विधानेन पूज्यं कथय मे प्रभो ॥ ६० ॥

जात्याऽहं श्वरोऽप्यब्रुवो न जानेऽर्चनविस्मृतिम् ॥
विस्तरेण वदाशेषं प्रभो त्वं मे गुरुर्भव ॥ ६१ ॥

राजपुत्र उवाचामुं लिङ्गमेतद्गृहं नय ॥
स्यापयित्वा शुचिस्थाने गन्धपुष्पादिनाऽर्चय ॥ ६२ ॥

सन्निभो राजपुत्र आह । मकृत्याऽर्चयोत्तमामिदम् ॥ ४९-५९ ॥ ए आह ।
जान्वा श्वरोऽहं । न जानेऽर्चनविधिं तं वद । त्वं मे गुरुः । राजपुत्र
आह । लिङ्गं नीत्वा गृहे शुचिस्थाने संस्थाप्य शिवं मया भार्यया सह
साधनेन गन्धपुष्पाद्युपचारैर्मकृत्याऽम्यर्च्य, नियं चितामस्त्य सन्त्ये,

सावधानेन मनसा स्त्रिया सह समर्चय ॥
 गिरिजारमणं मत्वा लिङ्गमेतत्सदेव हि ॥ ६३ ॥
 नानापुष्पाणि गन्धांश्च पूजनार्थं समानय ॥
 धूपदीपादिनाऽऽपूज्य भक्त्या भस्म निवेदय ॥ ६४ ॥
 श्मशाने यच्छितामस्म प्रत्यहं तत्समानय ॥
 तन्निवेदय लिङ्गाय प्रसादं भक्ष्य भार्यया ॥ ६५ ॥
 यद्यदश्नासि तत्सर्वं पूर्वमस्मै निवेदय ॥
 एवं पूजाविधानं ते कथितं दूत सर्वशः ॥ ६६ ॥
 इति राजकुमारोऽस्य गुरुर्भूत्वाऽवदद्विधिम् ॥
 श्वरो मनसा सम्यङ्निर्घारं कृतवान्धिया ॥ ६७ ॥
 सन्तुष्टः श्वरो लिङ्गं गृहीत्वैकं गृहं ययौ ॥
 मसन्नं मेऽभवल्लिङ्गमिति नार्थं शशंस सः ॥ ६८ ॥
 गुरूपदिष्टवल्लिङ्गं पूजयामास सोऽन्वहम् ॥
 नित्यं निवेदयामास चितामस्मातिभक्तितः ॥ ६९ ॥
 श्वरी श्वरश्चापि भक्त्या लिङ्गं समार्चयत् ॥
 नैकस्मिन्दिवसे लेभे चितामस्म कुहापि सः ॥ ७० ॥

यदश्नासि तत्सर्वं निवेद्य प्रसादं भार्यया सह भक्षेति श्रुत्वा तुष्टः श्वरो
 लिङ्गं गृह्णामीत्य शिवः प्रसन्न इति भार्यामुक्त्वा भक्तयोपदिष्टवत्स-
 भार्योऽपूजयत् । एकस्मिन्दिवसे सप्तप्रामान्त्रजन्मन्तोऽपि भस्म न लेभे
 ॥ ६०-७० ॥ स खिलःस्त्रियमाह । लिङ्गपूजा न जाता । यथा गुरुणोक्तं

चितामस्म न लेभे स ग्रामाद्ग्रामं ब्रजन्नपि ॥

एवं स पर्यटन्सप्तग्रामान्श्रान्तो गृहं गतः ॥ ७१ ॥

चिन्तयामास बहुशः खिन्नः पप्रच्छ स स्त्रियम् ॥

किं करोमि त्यलिप्यामि प्राणान्प्राणप्रियेऽधुना ॥ ७२ ॥

लिङ्गपूजा न हि भवेच्चितामस्म विना प्रिये ॥

चितामस्म न लब्धं मे दिक्षु सर्वासु चाधुना ॥ ७३ ॥

यथैव गुरुणाऽऽदिष्टं निषेधं तत्तथैव हि ॥

अन्यथा तु वृथा पूजा शिवलिङ्गस्य मामिति ॥ ७४ ॥

गुरुवाक्यं न यः कुर्याद्रौरवं नरकं व्रजेत् ॥

न ह्यं पातकं तस्य सदा दारिद्र्यमाक्स च ॥ ७५ ॥

अधोगतिर्भवेत्तस्य नरकोऽलण्डितोऽस्य च ॥

गुरुमक्तिं तु यः कुर्यात्स निस्तीर्णो भवार्णवात् ॥ ७६ ॥

वेदाः सर्वाणि शास्त्राणि वदन्त्येवमिति श्रुतम् ॥

अतः श्रवति लिङ्गार्थं प्राणांस्त्यक्ष्यामि निश्चयात् ॥ ७७ ॥

इति पत्युर्वचः श्रुत्वा श्रवरी प्राह सस्मिता ॥

किमर्थं क्रियते चिन्ता चितामस्म ददाम्यहम् ॥ ७८ ॥

तयाऽऽचरणादमन्यथा वृथा पूजा । गुरुवाक्याकरणे पापं नरको दारिद्र्ये च । गुरुवाक्याचरणाद्भवान्धेर्मोक्ष इति शब्दं । सर्वदिश्वशास्त्रिष्वपि मम्म न लब्धमनः प्राणान्दास्ये । श्रवरी आह । किमर्थं चिन्ता । गृहे बहु-

नाथ मां सद्ने रुद्ध्वा वर्द्धि प्रज्वालय द्रुतम् ॥
सन्त्यत्र बहु काष्ठानि देहो दग्धो भविष्यति ॥ ७९ ॥

तत आदाय तद्गुह्यं शङ्कराय समर्पय ॥
व्रतमङ्गं न कुह भो हर्षेणैव वदामि ते ॥ ८० ॥

उत्पन्नस्यास्य देहस्य ध्रुवो नाशः कदापि हि ॥
अतोऽद्य शिवकार्यार्थं मम देहं समर्पये ॥ ८१ ॥

इति स्त्रिया वचः श्रुत्वा स खिन्नः शबरोऽब्रुवत् ॥
प्राणप्रिये तव प्राणान्हरिष्यामि कथं वद ॥ ८२ ॥

प्राग्ब्रह्मस्काऽसि रूपेणाप्रतिमाऽसि न वीक्षितम् ॥
सन्तानसौख्यमद्यापि संसारेऽस्मिस्त्वयाऽनघे ॥ ८३ ॥

नाद्यापि ते मनस्वत्सं गृहसौख्यं न वीक्षितम् ॥
माता ते त्वां ददौ मह्यं रक्षार्थं प्राणवल्लभे ॥ ८४ ॥

त्वामहं घृतवानस्मि साक्षिणोश्चन्द्रसूर्ययोः ॥
रक्षामि प्राणवदिति त्वामानीता मया गृहम् ॥ ८५ ॥

काष्ठानि सन्ति । तत्र मां दग्ध्वा तद्गुह्यं शिवायार्पय । व्रतमङ्गं मा कुह ।
मुदा वच्मि ॥ ७९-८० ॥ देहस्य कदापि नाशोऽतः शिवकार्यार्थं
समर्पयेति श्रुत्वा खिन्नः शबर आह । प्राणप्रिये, त्वं प्राग्ब्रह्मस्का रूपेणा-
प्रतिमाऽदृष्टसंसारमुक्त्वाऽजातापत्याऽवृत्ताऽसि । ते पितृभ्यां मे दत्ता ।
रक्षामीतीन्द्रसूर्यसाक्षितो घृतां त्वां कथं हन्मि । ते हननात्पापं भवेन्मां

अतस्ते दहनात्पापान्यमितानि भवन्ति मे ॥
 स्त्रीहन्तेति वदिष्यन्ति मां हनिष्याम्यतः कथम् । ८६ ।
 मया स्वयि हतायां च प्राणेश्वरि कथञ्चन ॥
 त्रिपुरारिः कथं तुष्येत्पुण्यं यायादयं स्पृशेत् ॥ ८७ ॥
 माता ते दुःस्विता स्त्रीभ्रं पिता ते च शपिष्यति ॥
 अद्यापि तत्र लावण्यं नूनवद्भाति मे प्रिये ॥ ८८ ॥
 शरीरेणैव लोकोऽत्र व्रतादीनि करोति च ॥
 दग्धुमर्हति तर्किक मे स्याज्जीवदेहदाहतः ॥ ८९ ॥
 इति पत्युर्वचः श्रुत्वा विनता प्राह साऽङ्गना ॥
 किमिदं भवतोऽज्ञानं मोहाद्वक्ति मृषा भवान् ॥ ९० ॥
 स्वप्रदृष्टोपमो देहो नश्वरो जलफेनवत् ॥
 स्थैर्यं कदाऽपि नास्त्यस्य जातस्य मरणं ध्रुवम् ॥ ९१ ॥
 पितृभ्यां मेऽर्पिता तुभ्यमहमर्षांगमेव ते ॥
 प्राणनाथ भवतो मे मित्रभात्रः कुतो वद ॥ ९२ ॥

स्त्रीहन्तेति वदिष्यन्ति । ततः शिवः कथं तुष्येत् । ते पितरी मां शपि-
 ष्यतः । ते लावण्यं नूनं भाति । देहेन व्रतादि कुर्वन्ति स जीवदेहः कथं
 दग्धुमर्हति । साऽऽह । किमिदं भवतोऽज्ञानं । मृषा मोहोऽयम्
 ॥ ८९-९० ॥ स्वप्रदृष्टवज्जलफेनवच्छरीरस्य क स्थैर्यम् । जातस्य
 मृत्युर्ध्रुवः । पितृभ्यां दत्ताऽहं तेऽर्षाङ्गभागिनी । क मित्रभात्रः । शिवार्थ

अहमेव तवात्मा त्वं ममेति च विचार्य हि ॥
 कुतोऽस्य दहनादोषः स्वार्धदेहं विज्ञानतः ॥ ९३ ॥
 क्षितासुत्पद्यते चः स नश्वरो निश्चितो बुधैः ॥
 अतो मे देहसाफल्यं कुर्वाणोऽपि प्रसीदति ॥ ९४ ॥
 एवं नानाप्रकारैः सा बोधयित्वाऽपि च स्वयम् ॥
 गृहं गत्वाऽब्रवीन्नाथ दीपयाशिमिति प्रिया ॥ ९५ ॥
 शवरोऽपि च सन्तुष्टो गृहद्वारं पिषाय च ॥
 अग्निं प्रदीपयामास भस्मसादभवद्गृहम् ॥ ९६ ॥
 दग्धाऽपि शवरी तत्र तद्भस्मादाय शम्भवे ॥
 भक्त्या निवेदयामास शवरो नित्यबन्धुदा ॥ ९७ ॥
 ईश्वरे पूजिते तस्य महानन्दोऽभवत्तदा ॥
 दग्धा भार्येति शवरो न सस्मार भुदान्वितः ॥ ९८ ॥
 श्रद्धाभक्त्या महेशस्य पूजां कृत्वा स नित्यवत् ॥
 करे प्रसादमादाय प्रेम्णा भार्यासुपाह्वयत् ॥ ९९ ॥

स्वार्धदेहदाहात्कुतो दोषः । क्षिती जातं नश्वरमतो मे देहसाफल्यं कुरु । शिवः
 प्रसीदेत् ॥ ९३-९४ ॥ एवं बोधयित्वा सा स्वयं गृहं गत्वाऽऽह । अग्निं
 दीपयेति । शवरोऽपि तुष्टो गृहद्वारं बद्ध्वा गृहं दग्ध्वा भार्याभस्मादाय
 भक्त्या शम्भवे निवेद्य मुदितो दग्धा भार्येति विस्मृत्य नित्यवत्प्रसादमादाय
 प्रेम्णा स्त्रियनाह्वयत् ॥ ९५-९९ ॥ तदा शिवप्रसादात्साऽऽगत्य प्रसाद-

यथा प्रत्यहमभ्यर्च्य शिवमाहूय स स्त्रियम् ॥
 दत्त्वा प्रसादं स्नेहेन तथा सह मुनक्ति सः ॥ १०० ॥
 तथैव तस्मिन्दिवसे विस्मृत्या स्त्रियमाहूयत् ॥
 तदैव सुप्रसन्नोऽभूत्त्रिपुरारिः कृपाकरः ॥ १०१ ॥
 उपस्थिता तदा सैव श्वरी सुस्मितानना ॥
 करे प्रसादमादाय निजगेहं ययौ मुदा ॥ २ ॥
 पूर्ववत् गृहं दृष्ट्वा श्वरो विस्मितोऽभवत् ॥
 उवाचेदं किमाश्चर्यं पूर्ववद् दृश्यते गृहम् ॥ ३ ॥
 श्वरः स्त्रियमाहूय पप्रच्छ कथयात्रने ॥
 कथं दग्धाऽपि भूयस्त्वमागताऽसि सुमध्यमे ॥ ४ ॥
 श्वरी सा पतिं प्राह स्मरामीदं यथार्थतः ॥
 गृहं यदाऽग्निना दग्धं तदाऽहं निद्रिताऽभवम् ॥ ५ ॥
 महाशीतार्दिता गाढं सद्ने निद्रिताऽभवम् ॥
 भवदाहानमाकर्ण्य विनिद्राऽभवत्तद्य तु ॥ ६ ॥

मादाय गृहं गता । पूर्ववर्ता गृहं च दृष्ट्वा विस्मितः श्वरस्तामाहूयाऽह ।
 सुमध्यमे, दग्धापि त्वं पुनः कथमागताऽसि । साऽऽह । गृहदाहकाळेऽहं
 शीतार्ता गाढनिद्रिताऽभवं आहानं श्रुत्प्रेषिताऽस्मि । अहो ! ईश-

अहो देवस्य लीलेयं प्रसन्नोऽभूत्स शूलधृक् ॥
इत्युक्ते तत्क्षणं शम्भुः स्वरूपेण स्थितोऽभवत् ॥ ७ ॥

दधतुस्तत्पदौ प्रीत्या लोलदङ्गौ च दम्पती ॥
शूलपाणिः प्रसन्नोऽभूत्तौ प्राह वृणुतं वरम् ॥ ८ ॥

स्वयमेव वरं ताम्यां ददौ सौख्यमतीव हि ॥
इहामुत्र च कोट्यब्दं स्वर्गवास इतीश्वरः ॥ ९ ॥

एवं मुनिभ्यः सूतेन विस्तरेण कथोदिता ॥
गुरुक्तौ यस्य विश्वासः स फलं लभते द्रुतम् ॥ ११० ॥

एवमुक्त्वा गुरुः शिष्यान्मूयोऽप्याह स च द्विजः ॥
विश्वस्य मनसा भक्त्या शुष्ककाष्ठं भजत्यहो ॥ ११ ॥

यस्य यादृग्भावेद्भावस्तस्य सिद्धिस्तु तादृशी ॥
एवमुक्त्वा कृपासिन्धुः श्रीगुरुः सङ्गमं ययौ ॥ १२ ॥

अनुष्ठायाहिकं कर्म द्रष्टुं तं चापि कुष्ठिनम् ॥
आगत्य तादृशं दृष्ट्वा प्रसन्नोऽभूत्तदा प्रभुः ॥ १३ ॥

लीलेयं । शिवः प्रसन्नोऽभूदिति शर्वरौणेते शिवः स्वरूपेण प्रादुरास ।
तौ तत्पदे दधतुः ॥ १००-१०८ ॥ इहाखंडसुखं परत्र च कोटिवर्षं
स्वर्वास इति वरं दत्त्वा शिवोऽन्तर्यादिति सूतेनोक्तं । यस्य विश्वासस्तस्य
द्रुतं फलमित्यतो द्विजो भक्त्या साधु करोति । यादृग्भावेस्तादृक्सिद्धि-
रित्युक्त्वा गुरुः सङ्गमं गत्वाऽनुष्ठाय कुष्ठिनमुपेत्य तादृशं दृष्ट्वा प्रसन्नः

करेणादाय भगवान्जलपूर्णात्कमण्डलोः ॥

जलं तेन च तत्काष्ठमभ्युक्ष्य स ददर्श हि ॥ १४ ॥

तत्क्षणादेव तत्काष्ठे पल्लवा बहवोऽभवन् ॥

उदुंबरद्रुमः साक्षात्समस्तैरपि वीक्षितः ॥ १५ ॥

यथा चिन्तामणिस्पर्शादयो याति सुवर्णताम् ॥

तथा गुरुमुवाचष्टया काष्ठस्योदुंबरोऽभवत् ॥ १६ ॥

पूर्वं यच्छुष्ककाष्ठं तु तदेवोदुंबरोऽभवत् ॥

विकुष्ठोऽपि सुवर्णाङ्गो द्विजोऽमृत्तक्षणं मुषीः ॥ १७ ॥

ततः प्रीतो द्विजवरः साष्टाङ्गं मणिपत्य च ॥

तुष्टाव श्रीगुरुं प्रेम्णा तदा हर्षाश्रुसम्प्लुतः ॥ १८ ॥

कोटयकर्मं कोटिसुचन्द्रशान्तं

त्रिशाश्रयं देवगणार्चितांघ्रिम् ॥

भक्तप्रियं त्वात्रिमुतं वरेण्यं

वन्दे नृसिंहेश्वर पाहि मां त्वम् ॥ १९ ॥

कमण्डलोर्जनादाय काष्ठं प्रोक्ष्य ददर्श । तक्षणं पल्लवा उद्भूताः ।
यच्छुष्कं काष्ठं न एवोदुंबरोऽभवत् ॥ १५-१७ ॥ विक्रोऽपि सुवर्णाङ्गो
इवा नया प्रेम्णा हर्षाश्रुभिः श्रीगुरुस्मरन् । हे कोटिचन्द्राम, विषादप्र,

मायातमोकं विगुणं गुणाढ्यं
 श्रीवल्लभं स्वीकृतमिधुवेपम् ॥
 सद्भक्तसेव्यं वरदं वरिष्ठं
 वन्दे नृसिंहेश्वर पाहि मां त्वम् ॥ १२० ॥
 कामादिपम्पत्तमजाङ्कुशं त्वा-
 मानन्दकन्दं परतत्त्वरूपम् ॥
 सद्ब्रह्मगुप्त्यै विधृतावतारं
 वन्दे नृसिंहेश्वर पाहि मां त्वम् ॥ २१ ॥
 धर्मेन्दुगुं सज्जनकामधेनुं
 मृषोद्यपञ्चात्मकभूतमस्मात् ॥
 उदेति यस्मिन्नमतेऽस्तमेति
 वन्दे नृसिंहेश्वर पाहि मां त्वम् ॥ २२ ॥
 रक्ताब्जपत्रायतकान्तनेत्रं
 सद्दण्डकुण्डीपरिहापिताशम् ॥
 श्रितस्मितज्योत्स्नमुत्सेन्दुशोभं
 वन्दे नृसिंहेश्वर पाहि मां त्वम् ॥ २३ ॥

। वन्दे । नृसिंहसरस्वतीश, मां पाहि । हे मायातमोकं, गुणात्म-
 न्यातरूप, श्रीश, भक्तसेव्य, वरद, वन्दे । नृसिंहसरस्वतीश, मां पाहि । हे
 कामादिहन्तरानन्दकन्द, भक्तोद्धारार्थं गृहीतानतार, वन्दे । नृसिंहसरस्वतीश,
 मां पाहि । हे चन्द्रार्कनेत्र, सत्कामधेनो, जगद्बीज, त्वां वन्दे । नृसिंहसरस्व-
 तीश, मां पाहि । हे रक्ताब्जपत्रनेत्र, दण्डकमण्डलुधर, प्रसन्नमुख, त्वां वन्दे ।

नित्यं त्रयीमृग्यपदाब्जधूलि
निनादसद्भिन्दुकलास्वरूपम् ॥

त्रिनापतसाश्रितकल्पवृक्षं

वन्दे नृसिंहेश्वर पाहि मां त्वम् ॥ २४ ॥

दैन्याधिमीकष्टदवाग्निमीडयं योगाष्टकत्रानसमर्पणोत्कम् ।
कृष्णानदीपञ्चसरिद्युतिस्यं वन्दे० ॥ २५ ॥

अनादिमध्यान्तमनन्तशक्तिमत्कर्णभावं परमात्मसंज्ञम् ॥
व्यतीतवाग्द्वयमद्वितीयं वन्दे० ॥ २६ ॥

यो नृसिंहसरस्वत्या अष्टकं पठतीह सः ॥

दीर्घायुः संसृतिं तीर्त्वाऽभीष्टं लब्ध्वाऽमृतं व्रजेत् ॥ २७ ॥

इति स्तुत्वा नरहरिः श्रीगुरुं पुनरब्रवीत् ॥

मगवन्नृहरे देव स्वामिन्मयि कृपा कृता ॥ २८ ॥

इत्युक्त्वा नृहरिर्विप्रो भूयोऽपि श्रीगुरुं मुदा ॥

कृपया परयाऽऽन्विष्टो हृष्टः प्रणिपपात ह ॥ २९ ॥

नृसिंहसरस्वतीश, मां पाहि । हे वेदमृग्य, नादत्रिन्दुकलातीत, त्रिनापहास्त्रि,
त्वां वन्दे । नृसिंहसरस्वतीश, मां पाहि ॥ १८-२४ ॥ हे दैन्याधिभव-
कलाङ्गहराष्टयोगज्ञ, कृष्णापञ्चनदीसङ्गमस्य, त्वां वन्दे । नृसिंहसरस्वतीश,
मां पाहि । हे अनादिमध्यान्तानन्तशक्तेऽनर्क्य परमात्ममनोनागगोचर, त्वां
वन्दे । नृसिंहसरस्वतीश, मां पाहि ॥ २५-२६ ॥ एतत्स्नोत्रपाठादीर्घायुमो-
क्षश्च इति स्तुत्या स आह । मगरुकृपा कृतेति ननाम । मगरास्तद्भक्त्युदके

गुरुनाथोऽपि भगवान्वीक्ष्य विप्रं तथाविधम् ॥
 भक्त्युद्रेकं वितन्वानं निदधावमयं करम् ॥ १३० ॥
 स्वयं कृपातिरेकेण पादयोः पतितं चिरम् ॥
 ज्ञानराशे त्वमुत्तिष्ठेत्पुत्याप्याश्वासयत्प्रभुः ॥ ३१ ॥
 काष्ठं पल्लवितं दृष्ट्वा निर्मलं चापि तं द्विजम् ॥
 निरीक्ष्य लोकाः सर्वेऽपि विस्मयं परमं ययुः ॥ ३२ ॥
 गुरुनाथं नमस्कृत्य लोकाः सर्वेऽपि चादरात् ॥
 संयुक्ता भक्तिभावेन तुष्टुवुर्विविधैः स्तवैः ॥ ३३ ॥
 ततस्तं कृष्टरहितं समादाय द्विजं गुरुः ॥
 ब्राह्मणैः सहितो ग्रामे प्रययौ निर्गुणं मठम् ॥ ३४ ॥
 एतं वृत्तान्तमाकर्ण्य ग्रामस्था ब्राह्मणादयः ॥
 नीराजनान्युपादाय सम्मुखं प्रापुरादरात् ॥ ३५ ॥
 ततस्तैर्ब्राह्मणैः शिष्यैः सर्वैः सह स सद्गुरुः ॥
 प्रविवेश मठं हृष्टः पूजितो भक्तवत्सलः ॥ ३६ ॥
 तस्मिन्नेव दिने विप्रो नृहरिः प्रीतमानसः ॥
 ब्राह्मणान्भोजयामास सस्त्रीकानमितान्मुदा ॥ ३७ ॥

दृष्ट्वाऽभयकरं दर्शय । चिरं पदयोः पतितं तं ज्ञानराशे, उत्तिष्ठेत्पुत्याप्या-
 श्वासयत् । पल्लवितं काष्ठं निर्मलं च विप्रं दृष्ट्वा विस्मिताः सर्वे श्रीगुरुं
 नान्या भक्त्याऽस्तुवन् । ततस्तं द्विजमादाय शिष्यैः सह श्रीगुरुर्मठं प्राप
 ॥ १२७-१३४ ॥ वृत्तं श्रुत्वा ग्रामस्थाः श्रीगुरुं नीराजयामासुः । ततो
 भक्तवत्सलः सर्वैः सह मठान्तः प्रविवेश ॥ ३५-३६ ॥ तद्दिने शुद्धो

ततो नरहरिं विप्रमुपाहूय जगद्गुरुः ॥
मवत्पुद्रेकेण सन्तोषादिदं वचनमब्रवीत् ॥ ३८ ॥

त्वं मद्भक्तोऽसि ते दत्तमैहिकामुष्मिकं सुखम् ॥
कन्यापुत्रगवाश्वाद्या सन्ततिर्विस्तृता भवेत् ॥ ३९ ॥

इत्युक्त्वा योगमादिश्य स्फुटं साङ्गमुवाच तम् ॥
योगेश्वर इतीहाद्य नाम ते दत्तमुत्तमम् ॥ १४० ॥

एवामपि च सर्वेषां शिष्याणां मध्य एव हि ॥
श्रेष्ठस्त्वमेव मेऽतीव प्रियो भक्तोऽसि मे मतः ॥ ४१ ॥

सर्वे वेदाश्च शास्त्राणि सम्पूर्णानि च ते कुले ॥
अध्येतारो भविष्यन्ति मत्प्रसादान्न संशयः ॥ ४२ ॥

इतः परं मत्प्रसादान्निवन्तां मा कुरु कामपि ॥
कथयाम्यद्य ते यत्तच्छीघ्रं कुरु मदाज्ञया ॥ ४३ ॥

नृहरिः सखीकान्वाहजान्भोजयामास ॥ १३७ ॥ श्रीगुरुस्ते प्रीत्याऽऽह ।
त्वं मद्भक्तोऽसि । स्त्रीपुत्रादिमुखं गवाश्वादिसंपत्तिस्ते दत्ता । ते वंशवृद्धिर्म-
चेत् । सर्वेषां मध्ये त्वं मे प्रियः भक्तोऽसीति योगमादिश्याह । योगीश
इति ते नाम प्रतिश्रापितं । मत्प्रसादात्ते कुले सर्वे वेदशास्त्राध्येतारो भवि-
ष्यन्ति । न संशयान्किनां त्यक्त्वा मदाज्ञया ॥ १३८-१४३ ॥ कउत्रपुत्रा-

त्वं कुष्ठरोगात्पूतोऽसि ततः शीघ्रं गृहं व्रज ॥
 पुत्रं कलत्रं चादाय शीघ्रमागच्छ सुव्रत ॥ ४४ ॥
 कलत्रेण च पुत्रैश्च ग्रामेऽस्मिन्मम सन्निधौ ॥
 मृदा नरहरे तिष्ठ तव श्रेयो भविष्यति ॥ ४५ ॥
 त्रयः पुत्रा भविष्यन्ति योगिसंज्ञा मदर्चकाः ॥
 तव वंशे भविष्यन्ति ये ते भक्ता ममैव हि ॥ ४६ ॥
 इत्युक्त्वा श्रीगुरुर्दृष्टः प्रीत्या तस्मा उपादिशत् ॥
 विद्यासरस्वतीसंज्ञं मन्त्रराजं यथाविधि ॥ ४७ ॥
 यथा श्रीगुरुणा प्रोक्तं तथा तस्याभवत्किल ॥
 एवं श्रीगुरुनाथस्य प्रसादो नामधारक ॥ ४८ ॥

अतो हि गङ्गाधरस्त्रिपुत्रो
 मित्रोपमोऽज्ञानतमोहदत्र ॥
 विस्तारयत्येव गुरोश्चरित्रं
 मित्रं त्रितीर्षोर्भवतः पवित्रम् ॥ १४९ ॥

नानीयात्र तिष्ठ । ते श्रेयो भविष्यति ॥ १४४-१४५ ॥ त्रयः पुत्रा मत्पूजका
 योगिसंज्ञिता भक्तितारः त्वत्कुलजा गङ्गात्ता इत्युक्त्वा विधिवद्विद्यासरस्वती-
 मंत्रं ददा ॥ १४६-१४७ ॥ हे नामधारक ! यथा श्रीगुरुणाक्तं तथैव
 जातमेवं तत्प्रसादः ॥ १४८ ॥ अतो हि गङ्गाधरः ॥ इति चूर्णिकथया
 चत्वारिंशः ॥

(इति) श्रीसिद्धनामधारकसंवादरूपेण सरस्वत्याख्यगङ्गाधरा-
 रमजविरचितनरसिंहसरस्वत्युपाख्यानसंज्ञितमहाराष्ट्रभाषान्वित-
 गुरुचरित्रसमानार्थायां ब्रामुदेवानन्दसरस्वतीयविरचितायां
 श्रीगुरुसंहितायां भक्तिकण्ठे चत्वारिंशः (अध्यायः) ॥

॥ आदितः श्लोकाः ॥ ५२०५ ॥

॥ इति चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥

॥ अथ एकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥

॥ श्रीदत्तात्रेयाय नमः ॥

नामधारकशिष्योऽग्र्यः स्थित्वा सम्मुखमादरात् ॥
समानीय करौ सिद्धं साष्टाङ्गं प्रणनाम सः ॥ १ ॥
जय सिद्ध महायोगिस्त्वं भवार्णवतारकः ॥
नानाधर्मान्वितन्तन्मे चरित्रं कथितं गुरोः ॥ २ ॥
तेन धन्योऽभवं सद्यो विद्योतितमभून्महः ॥
प्रकाशिताऽद्य भवता रंसकल्पा गुरुस्मृतिः ॥ ३ ॥
अद्यैकं परिपृच्छामि तन्मे कथय सर्ववित् ॥
पूर्वं मत्पूर्वजेनेह सेवितः श्रीगुरुः कथम् ॥ ४ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

॥ सारसंप्रहश्चोकोऽपम् ॥

अथदद्रिह परीक्ष्य सार्यदेवं कुयुगमिने भगवान्गुरुक्तलब्ध्ये ॥
विधित्तुपगतः मुपुष्पिनाप्रगमनन आर्य उवाच काशियानाम् ॥

नामधारकः साष्टाङ्गं नत्वा सिद्धमाह । हे योगिन्भवतारक जय नाना-
धर्मादर्थं गुरुचरित्रमुक्तं तेन धन्योऽभवं ज्ञानप्रकाशोऽभूत् । मत्पूर्वजेन गुरुः

त्वं सिद्धोऽसि महाज्ञानी स्वितस्ते गुरुसन्निधौ ॥
श्रीगुरोः स कथं शिष्यो बभूव श्रावयाद्य तत् ॥ ५ ॥

इति शिष्यवचः श्रुत्वा सिद्धः प्राह सविस्तरम् ॥
नामवारक शिष्येदं सावधानतया शृणु ॥ ६ ॥

पूर्वं कथा प्रकाशिता श्रीगुरुं गौतमीतटे ॥
यः सम्प्राप्तः स एवाज्यः पूर्वजस्तव सुव्रत ॥ ७ ॥

सायन्देव इति ख्यातो य आनर्च जगद्गुरुम् ॥
प्रीतिस्तस्मिन्नतीवासीदस्माकं श्रीगुरोर्द्विज ॥ ८ ॥

ततो दक्षिणभागात्तु गन्धर्वनगरं गुरुः ॥
सम्प्राप्तो विमलं व्याप्तं यशो यस्य दिशो दश ॥ ९ ॥

प्रसृतं यश आकर्ष्य श्रीगुरोर्दर्शनाय हि ॥
सकामा अपि चायान्ति पूर्णकामा भवन्ति ते ॥१०॥

एवं सर्वश्रुतख्यातिः श्रीनृसिंहसरस्वती ॥
गन्धर्वनगरेऽस्तीति ख्यातोऽभूद्भक्तवत्सलः ॥ ११ ॥

कथं सेवितः त्वं ज्ञानी समीपस्थगुरुशिष्योऽसि । सिद्ध आह । सावधानेन
शृणु । पूर्वं गौतमीतटे सायंदेवाख्यस्ते पूर्वजः श्रीगुरुस्मानर्च । तस्मिन्श्री-
गुरोरेतीय प्रीतिः ॥ १-९ ॥ स गन्धर्वस्थगुरोर्विभूतं यशो लोहमुखात्
श्रुत्वा दृष्टो मन्त्रत्या गन्धर्वगुरुमुपागतः । दूरतुर् दृष्टा पदे पदे शयनम-

यः पूर्वजो हि युष्माकं सायन्देव इति श्रुतः ॥
सोऽश्रौपीत्सद्गुरोरेवं माहात्म्यं लोकविश्रुतम् ॥ १२ ॥

श्रुत्वैवाऽनन्दयुक्तोऽभूद्धर्षनिर्भरमानसः ॥
भक्तियोगेन संयुक्तो गन्धर्वपुरमागतः ॥ १३ ॥

दूराद्गन्धर्वनगरं दृष्ट्वा स च पदे पदे ॥
साष्टाङ्गं प्रणिपत्यैव सायन्देवः समाययौ ॥ १४ ॥

भूयो भूयः प्रणम्यैव प्रणम्यैवाययौ मठम् ॥
ददर्श श्रीगुरुं साक्षात्स भक्षैव परात्परम् ॥ १५ ॥

साष्टाङ्गं प्रणिपत्यासी निपपात च पादयोः ॥
स्वकेटीः क्षालयामास भक्त्या तत्पादधूलयः ॥ १६ ॥

हस्तौ सन्धाय तं ध्यात्वा तुष्टार्बिकाग्रमानसः ॥
एकस्त्वं श्रीगुरो स्वामिन्त्रिमूर्तिर्भगवान्मुनिः ॥ १७ ॥

मम जन्माभवद्धन्यं कृतार्थाः पितरो मम ॥
कोटिजन्मार्जितं पापं नष्टं त्वत्पदसङ्ग्रहात् ॥ १८ ॥

नगटमेव साक्षाद्भक्षेव गुरुं दृष्ट्वा साष्टाङ्गं प्रणम्य पादयोः पतित्वा स्वके-
टीशुद्धिं प्रशाल्य नरीकाश्रयेण तुष्टय । हे त्रिमूर्ते स्वामिन्त्वं भगवान्मुनिः ।
मम जन्म धन्यं । पितरः कृतार्थाः । सर्वं पापं नष्टं ॥ १७-१८ ॥ परमा-

परमात्मन्जगन्व्योतिः श्रीनृसिंहसरस्वति ॥
 स्वामिन्जय जय त्राहि त्राहि विश्वगते गुरो ॥ १९ ॥
 न शक्तिर्मे भवत्पाद्महिम्नो वर्णने विभो ॥
 परमात्मा त्वमेवामि भो स्वामिन्भक्तवत्सल ॥ २० ॥
 चरणं ते महद्यत्र मन्ति तीर्थानि कोटिशः ॥
 बक्ति श्रुतिर्हि चरणं पवित्रं वितर्तं त्विति ॥ २१ ॥
 त्रिमूर्तेरवतारस्त्वमिति भास्ति मम प्रभो ॥
 साक्षाद्भ्राति स्वरूपं ते त्रिमूर्त्यात्मकमेव मे ॥ २२ ॥
 स्वमेव ब्रह्मदेवोऽसि सुधापूर्णकमण्डलुम् ॥
 करे धत्ते यदमृतस्पर्शाञ्जीवति च मृतः ॥ २३ ॥
 त्वं हि दण्डधरो विष्णुः शरणागतक्षणः ॥
 निवार्य दैन्यदुरिते पामि स्वान्भक्तवत्सल ॥ २४ ॥
 शिवस्त्वं भस्मरुद्राखव्यात्रचर्मवरस्त्रिदृक् ॥
 दहामि क्रूरदृष्ट्याऽघं जीवयस्यमृतेषणात् ॥ २५ ॥

समन्वृत्तिहसरस्वतिव्यामिन्जय विश्वगते गुरो त्राहि । विभो ते महिमाख्या-
 नेऽदातोऽस्मि । त्व परमात्मा भक्तवत्सलः । “चरणं पवित्रम्” इति
 श्रुया ते पदेऽनेकतीर्थानि । प्रभो त्व त्रिमूर्त्यवतारः । त्व सुधापूर्णकमण्ड-
 लधरो भदाऽसि । यज्जलन्पर्शामृतोऽपि जीविनः ईदृक्कमण्डलुं धत्ते ।
 त्वं दण्डधरो विष्णुः शरणागतत्राता । दैन्यपापे निवार्य भक्तान्यासि
 शिवस्त्वं भस्मरुद्राखव्यात्राचर्मवरधृक्कूरुष्ट्याऽय हरसि । चतुर्विधपुनर्धदन्त्वं

चतुर्विधपुमर्थास्त्वं रासि मक्तजनाय हि ॥
 जगद्गुरो नृसिंह त्वं रुद्रोऽसि भवरोगहृत् ॥ २६ ॥
 पीताम्बरोऽसि विष्णुस्त्वं क्षमाशान्त्यादिभूषितः ॥
 त्वत्पदे सर्वतीर्थानि त्वं प्रभुर्मक्तकामधुक् ॥ २७ ॥
 शुष्ककाष्ठं पल्लवितं दुग्धा बन्ध्या महिष्यपि ॥
 पुत्रौ दत्तौ च बन्ध्याया अन्नपूर्णा तवान्तिके ॥ २८ ॥
 त्वमेव श्रीगुरो विष्णुस्वरूपज्ञापनाय हि ॥
 त्रिविक्रमाय मुनये विश्वरूपं प्रदर्शितम् ॥ २९ ॥
 अन्त्यजास्येन वेदाश्च वाचिता महिमा तव ॥
 अपारोऽतस्त्रिमूर्तिस्त्वमवतीर्णोऽसि भक्तपः ॥ ३० ॥
 इति स्तुत्वा गुरुं भूयो भूयो नत्वा सगद्गदम् ॥
 रोमाञ्चिततनुर्जातः सायन्देवोऽविमक्तितः ॥ ३१ ॥
 आनन्दजाश्रुधाराभिः स्तिमिताङ्गोऽतिहर्षितः ॥
 भक्त्या नवरसापूर्णां स्तुतिं चक्रे स सद्गुरोः ॥ ३२ ॥

रुद्रो भवरोगहृत् पीताम्बरस्त्वं विष्णुः क्षमाशान्त्यादिभूषितस्त्वत्पदे सर्व-
 तीर्थानि त्वं प्रभुर्मक्तकामधुक् ॥ १९-२७ ॥ शुष्ककाष्ठं पल्लवितं । बन्ध्या
 महिषी दुग्धा । बन्ध्यायै पुत्रौ दत्तौ । तेऽन्तिकेऽन्नपूर्णा ॥ २८ ॥ विष्णु-
 रूपोहमिति ज्ञापनार्थं त्रिविक्रमाय विश्वरूपं दर्शितं । हीनमुखेन वेदा
 वाचिताः । तेऽपारमहिमा । त्वं त्रिमूर्तिस्त्वतीर्णोऽसि । इति सगद्गदं
 सरोमाञ्च स्तुत्वा नत्वाऽऽनन्दाश्रुक्रिजः नवरसाढ्यां स्तुतिं चक्रे । तेन

सन्तुष्टः श्रीगुरुर्विप्रं तमाश्वास्य दयानिधिः ॥
त्वं मेऽसि परमो भक्त इति तन्मूर्ध्निधात्करम् ॥ ३३ ॥

श्रीगुरुः प्राह तुष्टोऽस्मि स्तोत्रेणानेन तेऽधुना ॥
चरं दास्यामि ते वंशो भविष्यति मदर्चकः ॥ ३४ ॥

इति दत्त्वा चरं हृष्टः पुनश्च श्रीगुरुः करम् ॥
दत्त्वा तन्मूर्धि तं प्राह त्वं मे भक्तोऽस्यतिप्रियः ॥ ३५ ॥

गच्छाद्य सङ्गमे त्वात्वा सम्पूज्याश्चत्थमादरात् ॥
मठेऽस्मिन्मोक्तुमागच्छ सायन्देवाबिलम्बितम् ॥ ३६ ॥

इत्यादिष्टः स गुरुणा सायन्देवो द्विजस्ततः ॥
गत्वा सङ्गममाप्सुत्याश्चत्थमम्यर्च्य चाऽगतः ॥ ३७ ॥

उपचारैः षोडशभिर्मक्त्याऽम्यर्च्य जगद्गुरुम् ॥
पकान्नैः षड्सार्धैश्च भोजयामास सद्गुरुम् ॥ ३८ ॥

समस्तैर्म्योऽपि शिष्यैर्म्यः सत्कार्यापि स्वसन्निधौ ॥
उपवेश्याय धुमुजे श्रीगुरुर्मक्तवत्सलः ॥ ३९ ॥

तुष्टः श्रीगुरुस्तमाश्वास्य तन्मूर्ध्नि करं दत्त्वाऽऽह । त्वं मे परमभक्तस्ते
वंशो मदर्चको भविष्यति । सङ्गमेऽद्य आत्वाऽधत्थं सम्पूज्य मठे भोक्तुं
शीघ्रमेहि ॥ २९-३६ ॥ इत्युक्तः स तथा कृत्वागत्य गुरुं सम्पूज्य
षड्सार्धपकान्नैः श्रीगुरुं भोजयामास । भक्तवत्सलस्तं सद्यः स्वाप्रे
भोजयामास । ततो हृष्टैः शिष्यैः सद् मठे श्रीगुरुपविश्य सायन्देवमाह-

सर्वैः शिष्यैः सह गुरुर्भुक्त्वा सन्तोषसंगुतः ॥
उपाविशन्मठे मक्तैः सहानन्दितमानसैः ॥ ४० ॥

सायन्देवमुपाहृत्य प्रीत्या श्रीगुरुरग्रवीत् ॥
कस्मिन्देशे स्थितिस्तेऽस्ति क्व ते पुत्रकलत्रकम् ॥४१॥

वर्तमाना स्थितिः कीदृक्सर्वेषां क्षेममस्ति किम् ॥
कृपया परयैवं तं पप्रच्छ भगवान्प्रभुः ॥ ४२ ॥

एवं श्रीगुरुणा पृष्टः सायन्देवः सविस्तरम् ॥
प्राहास्ति पुत्रीपुत्रादेः सर्वेषां क्षेममेव नः ॥ ४३ ॥

सर्वज्ञोत्तरकाञ्चीति ख्याता या तत्र नः स्थितिः ॥
कृपया ते समस्तानां क्षेममस्ति दयानिधे ॥ ४४ ॥

पुत्रा मे घन्धवश्चापि गृहे व्यबहृतिं प्रभो ॥
हुर्वन्ति मे मनस्येतत्सेवा कार्या भवत्पदोः ॥ ४५ ॥

स्थित्वाऽत्र भगवन्भक्त्या निषेव्यौ चरणौ तव ॥
इति मे निश्चितं दास्यं तव देवाऽद्य देहि मे ॥ ४६ ॥

याह । क्व ते कथं स्थितिः । कलत्रादिकं क्व । सर्वेषां क्षेममस्ति किमिति
कृपया पृष्टः सायन्देव आह । हे सर्वज्ञ सर्वेषां क्षेममस्ति । आतरः पुत्राश्च
गृहस्थितिं पश्यन्ति । भवन्निकटे स्थित्या भक्त्या ते चरणौ सेव्यायिति
मे निधयो मे दास्यं देहि ॥ ३७-४६ ॥ श्रीगुरुसंवाह । मे सेवा

इति तस्य वचः श्रुत्वा प्रहसन्नब्रवीद्गुरुः ॥
मम मेवाऽस्ति कठिणा विभोर्नैकत्र मे स्थितिः ॥४७॥

वसामि चैकदाऽरण्ये गृहे वा यस्य कस्यचित् ॥
मत्प्रमागमतः कष्टमसह्यं ते भविष्यति ॥ ४८ ॥

इति श्रीगुरुणोक्तोऽपि प्रणतः सोऽब्रवीत्पुनः ॥
अङ्गीकारं कुरु स्वामिन्ममास्मि शरणं गतः ॥ ४९ ॥

यः करोति गुरोः सेवां स परम्पारमेष्यति ॥
धोरदुःखं कुतस्तस्य स एव सुखभाक्सदा ॥ ५० ॥

चतुर्विधपुमयांश्च गुरुरेव प्रदास्यति ॥
यममार्गः कुतस्तस्य गुरुभक्तिर्वरा ततः ॥ ५१ ॥

एवं स प्रार्थयामास सायन्देवोऽतिभक्तितः ॥
विनयावनतं दृष्ट्वा तुतोप श्रीगुरुस्तदा ॥ ५२ ॥

श्रीगुरुः ग्राह ते चित्ते यथा भक्तिस्तथा कुरु ॥
अङ्गीकुरुष्व मे दास्यं भक्तिश्रेत्सुददा मयि ॥ ५३ ॥

कठिणा । मे नैकत्र स्थितिर्भूमिऽरण्ये वा वसामि । जनहन्तात्कष्टं भवेत् ।
सायन्देव आह । शरणामनं मानङ्गीकुरु । गुरुरनेकः परम्पारमेति ।
कुतोऽस्य दुःखं । कुतो यमभीः गुरुश्चतुर्विधपुमर्षदोऽन्ताङ्गिकः कावेति
प्रार्थितन्तुष्टो गुरुह । नपि सुददा भक्तिश्रेत्सुददा मयि । स तथेति मनः

वयेति स मनःस्थैर्यं कृत्वा भेजे सदा गुरुम् ॥
 मासास्रयो व्यतीताश्च भजतो नामधारक ॥ ५४ ॥
 एवं सत्येकदिवसे शिष्यान्सर्वाश्रिवार्यं तम् ॥
 सायन्देवमुपादाय श्रीगुरुः सङ्गमं ययौ ॥ ५५ ॥
 श्रीगुरुस्त्वस्य भक्तस्य मनोनिष्ठां परीक्षितुम् ॥
 उद्युक्तस्तत्र पूर्वोऽपि भाविको गुरुमन्वगात् ॥ ५६ ॥
 तेन भक्तेन सहितः सायमागत्य सङ्गमम् ॥
 उपविश्याश्चतुर्मूले सुखवार्तां चकार ह ॥ ५७ ॥
 अस्तं गतस्ततः सूर्यः श्रीगुरुर्भक्तवत्सलः ॥
 भक्तेर्दाढ्यं परिज्ञातुमुपायं व्यकरोदिमम् ॥ ५८ ॥
 बवौ वातः खेरोऽकस्माद्दृष्ट्वाश्च पतितास्ततः ॥
 मृसलोपमधारामिः पर्जन्योऽपि ववर्ष ह ॥ ५९ ॥
 सेवमानो गुरुः सायं सायन्देवोऽपि वाससा ॥
 कृत्वाऽऽश्रयं चाश्रयदं सिपेवे श्रीगुरुं परम् ॥ ६० ॥

स्थिरीकृत्य भेजे । एवं मासत्रयेऽतीति सर्वशिष्यानिवार्यं सायन्देवं गृहीत्वा
 गुरुः सङ्गमं गत्वा ॥ ४७-५९ ॥ तान्निष्ठां परीक्षितुं मुखवार्तां कुर्वन्तश्च-
 मूले तिष्ठन्सायं यावुमुत्थापयामास । तेन दृष्ट्वाः पतिताः । मृसलोपमधारा-
 मिर्षो यवर्ष । स च वृष्टिं वातं च स्वयं सोदृष्ट्वा सम्मुखस्थो यन्नेगा-

पर्जन्यं शीतवातं च सहित्वा स्वयमेव सः ॥
श्रीगुरोः सम्युखे स्थित्वा सेवयामास वाससा ॥ ६१ ॥

एवं यामद्वयं तत्र महान्पर्जन्य आगतः ॥
पुनश्चातितरां शीतो झंझावातोऽभितो बर्षा ॥ ६२ ॥

सायन्देवं गुरुः ग्राह शीतमत्यन्तमृत्थितम् ॥
गत्वा ग्रामं मठादग्निं सेकार्थं द्रुतमानय ॥ ६३ ॥

इत्युक्तो निर्ययौ शिष्यस्तत्क्षणं भावितान्तरः ॥
वैश्वानरं समानेतुं शिरस्वाधाय तद्वचः ॥ ६४ ॥

आज्जया निर्गतं शिष्यमवलोक्य हसन्गुरुः ॥
पार्श्वयोरुभयोर्नैव निरीक्ष्य ब्रज सत्वरम् ॥ ६५ ॥

तथेत्याज्जां स सत्कृत्य सत्वरं स प्रचक्रमे ॥
तमसा नेक्ष्यते मार्गः सोऽभिज्ञानेन निर्ययौ ॥ ६६ ॥

पतमानेऽपि पर्जन्ये नैव मार्गः प्रदृश्यते ॥
अन्धकारे भहाघोरे ज्ञात्वा ज्ञात्वाऽप्येनं ययौ ॥ ६७ ॥

गुरुं सेवयामास । एवं द्वियाना वृष्टिः पतिना । ततः शीतो वातो बर्षा ।

सायन्देवमाह । ग्रामं गत्वा सेकार्थं शीघ्रं बहिनानन । तथेति

तं पुनराह । उभयोः पार्श्वयोर्न वीक्ष्यसेति ॥ ६६-६७ ॥ तथेति

पार्श्वयोर्नैव पर्जन्ये पतमानेऽपि गुरुं ध्यात्वा निश्चिन्तना वीक्ष्य वीक्ष्य च

मनसा श्रीगुरुं ध्यायन्दृष्ट्वा दृष्ट्वा चर्न द्विजः ॥
क्षणप्रभातेजसैव तिष्ठन्तिष्ठन्ययौ द्विजः ॥ ६८ ॥

एवं गन्धर्वनगरपुरद्वारं समेत्य सः ॥
आहूयोच्चैर्द्वारपालान्तेम्यः सर्वं न्यवेदयत् ॥ ६९ ॥

ततस्ते ज्ञातवृत्तान्ता भाण्डे संस्थाप्य चानलम् ॥
ददुस्तं द्विज आदाय परावृत्त्यागमत्पुनः ॥ ७० ॥

अदृष्ट्वा तमसा मार्गं तिष्ठन्तिष्ठन्स पूर्ववत् ॥
विद्युतस्तेजसा मार्गं दृष्ट्वा ध्यायन्गुरुं ययौ ॥ ७१ ॥

मनसा चिन्तयामास न प्रेक्षोभयपार्थयोः ॥
इति यद्गुरुणा श्रोक्तं किं तत्कारणमीक्ष्यताम् ॥ ७२ ॥

विचार्यैवं दक्षभागे ददर्शाहि महाफणम् ॥
भीतो धावन्तया वामे महानागं द्विजोऽद्भुतम् ॥ ७३ ॥

उभौ पञ्चफणां नागौ धावन्तमनुधावतः ॥
भीतभीतो द्रुतं विप्रः पलायनपरोऽभवत् ॥ ७४ ॥

गन्धर्वनगरद्वारमेत्य, द्वारपालेभ्यो वृत्तान्तं निवेद्य, तैर्दत्तं भाण्डस्थमग्नि-
मादाय, गुरुं ध्यायन्तिष्ठन्तिष्ठन्विद्युत्तेजसा मार्गं पश्यन्निर्गतः । उभयपार्थ-
योर्न प्रेक्षेति कुत उक्तमिति विचार्य दक्षभागपश्यन्तत्र महाफणं सर्प
दृष्ट्वा भिषा मार्गं हित्वा गच्छन्वामभागे तथाऽहि दृष्ट्वा भीतः । उभौ

मार्गं हित्वा वनं प्राप तावप्यनुगतावुर्मौ ॥
मीतमीतस्ततः मायन्देवो देवं स्मग्न्यथा ॥ ७५ ॥

धैर्यं धृत्वा न मनसा घ्यायन्श्रीमद्गुरोः पदे ॥
सङ्गमस्य समीपे तु मायन्देवः समागतः ॥ ७६ ॥

दूरतः श्रीगुरुं दृष्ट्वा दीपानपि सहस्रशः ॥
पहूनामपि विप्राणां शुश्रावोर्ध्वः श्रुतिध्वनिं ॥ ७७ ॥

गुगोः समीपमागत्य तत्रैकं दृष्ट्वान्गुरुम् ॥
अत्रापायेऽपि पूर्णेन्दुं ददर्शापि गतं पुनः ॥ ७८ ॥

अग्निं प्रज्वालयामाम श्रीगुरोः मन्त्रिणौ द्विजः ॥
मीतमीतो ददर्शेण मायन्देवो जगद्गुरुम् ॥ ७९ ॥

तावत्सर्पां समागत्य नत्वा द्वावपि मद्गुरुम् ॥
यथागतं जग्मतुस्तौ मीतः प्रागेव न द्विजः ॥ ८० ॥

पप्रच्छ श्रीगुरुर्विभ्रं कुतस्ते भयमीदृजम् ॥
तव मंत्रक्षणार्थाय भुजंगौ प्रेरितौ मया ॥ ८१ ॥

पश्चरणी धानन्तमद्गुरोः। मार्गं मुक्त्वा शीघ्रं वनं ययौ ॥ ६६-७९ ॥
तत्रापि तौ प्राणौ दृष्ट्वा मीतो गुरुं घ्यायन्मन्त्रमन्त्रीभ्याम् दूराच्छ्रीगुरुं,
सहस्रशो दीपानुर्ध्वैर्दृष्ट्वा च श्रुत्वा समीपमेयाभ्रमुत्केन्दुमिदं
श्रीगुरुं दृष्ट्वा चकितौ भूत्वा अग्निं प्रज्वालयामाम् । तदा सर्पौ गुरुं नत्वा
जग्मतुः । मीतं तं श्रीगुरुम् । ते स्वार्थं नरो प्रेरितौ । मा मीतः

मा मीः सेवनमस्माकं कठिनं हीदृशं द्विज ॥ ८१ ॥
 मनसैव विचार्यादौ स्वीकार्यं मुनिसेवनम् ॥ ८२ ॥
 गुरुभक्तिं सुकठिनां दृढधृत्या ॥ यः सुधीः ॥
 स्वीकरोति कुतस्तस्य भयं कालात्कलेरपि ॥ ८३ ॥
 सायन्देवस्तदा भूयो भक्तियुक्तो गुरोः पदे ॥
 उपसंगृह्य संप्राह कृपां कुरु ममोपरि ॥ ८४ ॥
 गुरुभक्तेः प्रकारं मे विस्तरात्कथय प्रभो ॥
 मनसा सुस्थिरीभूय यतः स्थास्यामि तेंऽतिके ॥ ८५ ॥
 श्रीगुरुः प्राह सुरसां कथां प्रकथयामि ते ॥
 कालक्षेपोऽपि चाग्राह्यमुहूर्तान्मे भविष्यति ॥ ८६ ॥
 पुरा कैलासशिखरे व्योमकेशो रहः स्थितः ॥
 अर्धांगीकृतशीताद्रितनयो लोकमंगलः ॥ ८७ ॥
 पप्रच्छ गिरिजा शम्भुमीश्वरं प्रणतार्तिहयम् ॥
 स्वामिन्विस्तरतो ब्रूहि गुरुभक्तिं दयस्व मे ॥ ८८ ॥

सेवेदृशं कठिना । यो विचार्य धृत्या स्वीकरोति तस्य कुतः कलिकालभयं
 सायन्देवः पदे धृत्वाऽऽह । कृपां कुरु । गुरुभक्तिप्रकारं विस्तराच्छंस ।
 ततो मनः स्थिरीकृत्य तेऽग्रे स्थास्ये ॥ ७६-८५ ॥ श्रीगुरुराह । सुरसां
 कथां शृणु । आग्राह्यमुहूर्तं कालक्षेपोऽपि भविष्यति । पुरा कैलासेऽर्धा-
 ङ्गस्थ्या पार्वती शिवमाह । दयस्व गुरुभक्तिं कथय । शिव आह ।

शंकरो गिरिजां प्राह सर्वसिद्धिप्रदा च सा ॥
स्वीकार्या सैव भावेन यो गुरुः स शिवो मतः ॥८९॥

एतदर्थं पुराष्टममाख्यानं वच्मि विस्तरात् ॥
एकाग्रहृदया भूत्वा गिरिजे शृणु सादरम् ॥ ९० ॥

गुरुभक्तिस्तु सुलभा तत्कालफलदा भवा ॥
विलम्बेनैव सिद्धिस्तु तपोनुष्ठानतो नृणाम् ॥ ९१ ॥

अनुष्ठानं व्रतादीनां दानं यज्ञश्च दुष्करः ॥
तत्सिद्धिर्दुर्लभा लोके यत्र विघ्ना अनुक्षणम् ॥ ९२ ॥

कुर्याद्यः सद्गुरोर्भक्तिं स शीघ्रं फलमाप्नुयात् ॥
यत्रादीनां फलं चापि तदन्तर्गतमेव हि ॥ ९३ ॥

अनायासाच्च सुलभं गुरुभक्तेः फलं नृणाम् ॥
भक्त्या गुरुकुलावासं कृत्वा सेव्यो गुरुस्तवः ॥ ९४ ॥

उमे निदर्शनं त्वत्र विचित्रं कथयामि ते ॥
ब्रह्मवंशसमुद्भूतस्त्वष्टा लोकेऽतिविश्रुतः ॥ ९५ ॥

गुरोः शस्तद्भक्तिः सर्वसिद्धिदा । तदर्थं कथां वच्मि । सादरं शृणु । तपो-
नुष्ठानादीर्बिज्यात्फलं । सुलभं गुरुभक्तेस्तु शीघ्रं फलम् । अनुष्ठानव्रतादि
दुष्करं, तत्सिद्धिर्दुर्लभा, यत्रानुषर्दं विघ्नाः । यज्ञादिफलं गुरुभक्त्यन्तर्गतं
भवेत् । यतोऽनायासात्सुलभं गुरुभक्तिफलं । ततो गुरुकुलावासं कृत्वा गुरुः
सेव्यः । पुत्र सुमगः कुशलो ब्राह्मणस्त्वष्टा ॥ ८९-९५ ॥ जातव्रतबंधो,

रूपलावण्यसम्पन्नः कुशलः सर्वकर्मसु ॥
 स जातो व्रतबन्धार्हस्तत्पिता संस्कृतीर्व्यधात् ॥ ९६ ॥
 व्रतबंधं विधायैव स्थापितः स गुरोः कुले ॥
 विद्याभ्यासं तदा कर्तुं सोऽपि प्रीत्या तयाऽवसत् ॥ ९७ ॥
 सेवयामास भक्त्यैव गुरुं गुरुकुले वसन् ॥
 ब्रह्मचारी कदाचित्तु विचित्रं तत्र चाभवत् ॥ ९८ ॥
 एकस्मिन्दिवसे तत्र महापर्जन्य आगतः ॥
 सर्वतः पर्णशालायां जीर्णायां जलमागतम् ॥ ९९ ॥
 तदा शिष्यं समाहूय दर्शयामास सद्गुरुः ॥
 प्राहालयं विरचय मुद्वं मुमनोहरम् ॥ १०० ॥
 प्रत्यब्दं पर्णशालेयं जीर्णा भवति पुत्रक ॥
 रचयातो द्रं गृहं यद्भाषाभूत्नवत्सदा ॥ १ ॥
 यदाऽपि नैत्र यद्गम ईदृग्रम्यं मनोहरम् ॥
 सर्वोपम्करसंयुक्तं शुम्भिरं द्राग्गृहं कुरु ॥ २ ॥

विद्याभ्यासं कर्तुं ब्रह्मधर्मेण गुरुकुले वसन्भक्त्या गुरुं भजे । एकदा पर्जन्ये
 आगते जीर्णपर्णशालाया अंतर्गतं पत्राण । तदा गुरुः शिष्यमाह । हे
 शिष्य । प्रत्यब्दं पर्णशालाया जीर्णतः शो द्रं रम्यं गृहं रचय । यत्सदा
 नरनिव भाषा । कदापि न यद्गम ईदृशी स्थिरं, मर्मोत्पकारयुक्तं गृहं

आदिदेश गुरुस्त्वेवं गुरुपत्नी तदाऽब्रवीत् ॥
 प्रीत्या शंभामि ते शिष्य कंचुर्का मां समानय ॥ ३ ॥
 न रंजिता न ग्रथिता सुविचित्रा मनोहरा ॥
 अंगप्रमाणाऽऽनेतव्या न न्यूना नापि चाधिका ॥ ४ ॥
 गुरुपुत्रोऽपि तं प्राह पादुके मे ममानय ॥
 ये निमज्जयतो नैव गच्छंतमुदकोपरि ॥ ५ ॥
 पादतो नाधिके न्युने कर्दभो न स्पृशेत्तु ये ॥
 यं देशं गन्तुमिच्छामि तत्राशु प्रापके मुखे ॥ ६ ॥
 अत्रान्तरेऽपि च प्राप्ता गुरुपुत्री तमब्रवीत् ॥
 आकृष्य तस्य वसनं बन्धो मां किञ्चिदानय ॥ ७ ॥
 द्वे कर्णभूषणे रम्ये मदर्थं त्वं ममानय ॥
 श्रीडार्थमपि मे मेहं देहि भो सुमनोहरम् ॥ ८ ॥
 तच्च कुञ्जरदन्तोत्थमेरुमन्तम्भं मुश्रोमनम् ॥
 कदापि न भवेद्भ्रंशं यत्न जीर्णं कदाचन ॥ ९ ॥

गुरु । गुरोत्पत्नी आह । अरन्जितामग्रथिता, सुविचित्रा, मनोहरा, अङ्गप्रमाणातो
 नाधिका, न न्यूना च कंचुर्का आनय । गुरुपुत्र आह । गत्या जटे न
 मज्जन ॥ ९६-१०९ ॥ ईदृशे शीघ्रममीष्टदेशप्रापके, पादतो न न्युने,
 नाधिके च, ययोः कर्दभो न स्पृशेदीदृशे पादुके म आनय । तद्वज्राश्ले
 ष्ट्या कन्याऽऽह । द्वे कुण्डले । श्रीडार्थं रमित्तर्दतजमेरुमन्तम्भं, रम्यं, यत्र

क्रीडेच्छा यत्र तत्रापि स्थापनार्हं समानय ॥

क्रीडार्थं यच्च सहितं पीठादिभिरुपस्करैः ॥ ११० ॥

नित्यं नूतनवद्भाति यत्तादृग्गृहमाहर ॥

मणिकादीनि भाण्डानि पाकार्यमपि चाऽनय ॥ ११ ॥

अन्यच्च कथयिष्यामि येषु पाकः कृतः स च ॥

यातयामो न च मयेच्छीत उष्णस्तु सर्वदा ॥ १२ ॥

निक्षिप्तान्यपि पाकार्यं भाण्डानि यदि चानले ॥

कञ्जलं न स्पृशेदेवं भाजनानि समानय ॥ १३ ॥

एवं चतुर्भिरप्युक्तः शिष्यः स्वीकृत्य चाखिलम् ॥

तदेव गुरुकार्यार्थं महारण्यं ययौ स च ॥ १४ ॥

मनसा चिन्तयामास यालोऽहं व्रतधर्यवान् ॥

एवं कर्तुं कुतः शक्तिस्तत्किं कार्पण्यतः परम् ॥ १५ ॥

पश्चात्कालीविरचनां नैव जाने कदाचन ॥

पश्यमीदृशरिष्येऽहमित्युक्त्वा सोऽस्मरद्गुरुम् ॥ १६ ॥

यत्र क्रीडेच्छा यत्र तत्र स्थापनार्हं, पीठोपरकरमुक्तं गृहं, यस्मिन्पि भक्तौ
च न भवेन्नूतनवद्भाति यदादृग्गो देहि । पाकार्यं मणिकामादि च । यत्र
कृतः पाक उष्ण एव निश्चयः । येषु पाकपात्रे कञ्जलं न स्पृशेत् ।
ईदृग्गोऽहमित्यनेन चतुर्भिरुक्तः शिष्यः तथेति तावत्कार्यं कर्तुं गत्वा
चिन्तयत् ॥ १-१६ ॥ अहं व्रतधारी वाऽत्र एवं कर्तुं कार्यं क्षमः ।

स प्राह कोऽन्य आधारो ममैकं सद्गुरुं विना ॥
 तेनोक्तं न कृतं चेद्द्रागुरुः कोपं करिष्यति ॥ १७ ॥
 अतः कं शरणं यास्ये कः प्राणात्रयविष्यति ॥
 न चान्यं शरणं वीक्षे कृपाब्धिं सद्गुरुं विना ॥ १८ ॥
 न श्रोष्ये यदि तद्वाक्यं शापं दास्यति तत्क्षणम् ॥
 बालोऽहं ब्रह्मचारी तद्वाक्यं न शृणुयां कथम् ॥ १९ ॥
 कामधुग्गुरुवाक्यं मे तत्कर्तुं सर्वयोत्सहे ॥
 प्राणान्दत्त्वाऽपि गुर्वात्रां यत्नाभेष्यामि सत्यवाम् १२०
 इतःपरं गतिः का मे गन्तव्यं कस्य चान्तिकम् ॥
 एतत्कर्तुं न मे शक्तिस्तथाप्यंगीकृतं मया ॥ २१ ॥
 एवं महाबने शिष्यः स चिन्ताविष्टमानसः ॥
 गच्छन्भ्रान्तोऽतिनिर्विण्णः क्षणं तत्र स्थितोऽभवत् २२
 ततोऽग्रतो ब्रजश्रेकमवधृतं ददर्श सः ॥
 स ब्रह्मचारिणं दृष्ट्वा चिन्ताविष्टमुवाच तम् ॥ २३ ॥

पत्रावलीरचनाऽपि न ज्ञाता । गुरुं विना कोऽन्यो मनाधारः उक्तं न
 कृतं चेद्गुरुः मुदो भविष्यति । कं शरणं यास्ये । कृपाब्धिं गुरुं विना को मे
 प्राणात्क्षकः । यदि तद्वाक्यं न श्रोष्ये तर्हि शापं दास्यति । तद्वाक्यं कथं
 न श्रायं । कामधुक्तवाक्यं कर्तुं सर्वयोत्सहे । प्राणान्दत्त्वाऽपि गुरुकार्यं
 यत्नासम्पादयिष्यामि । इतःपरं का मे गतिः । क्व गन्तव्यं । एतत्कर्तुं न
 मे शक्तिस्तथाऽप्यंगीकृतं । एव चिन्तान्वितो वनं गच्छन्भ्रान्तो निर्विण्णः ।
 क्षणं तत्र स्थितोऽग्रतो ब्रजजनभूतं ददर्श । स च तं दृष्ट्वाऽपृच्छत् । कस्तव्यं

कस्मात्त्वं कुत आयातश्चिन्ताव्याकुलमानसः ॥
 विस्तरेणैव सर्वं मे कथयस्वाऽदितो वटो ॥ २४ ॥
 इत्युक्तो ब्रह्मचारी स तं नमस्कृत्य चाव्रवीत् ॥
 चिन्तासिन्धौ निमग्नोऽस्मिं स्वामिन्तारय तारक ॥ २५ ॥
 निधिरेव भवौल्लब्धो वर्त्सं धेनुरिवाद्यं माम् ॥
 वात्सल्यादागतोऽसि त्वं दुःखितोऽप्यभवं सुखी २६
 चन्द्रस्य चन्द्रिकां दृष्ट्वा चकोरश्चन्दतीह हि ॥
 यथा तथा भवद्दृष्ट्या स्वामिन्हर्षो ममाभवत् ॥ २७ ॥
 मम पूर्वार्जितं यत्तत्पुण्यमद्योदितं खलु ॥
 ततो निधिर्मवौल्लब्धः कृपाब्धिः पुरुषः परः ॥ २८ ॥
 कथयाद्याऽगतः कस्मार्त्किं ते नाम महावने ॥
 निर्मनुष्येऽपि सहसा दुःखितं मामुपागतः ॥ २९ ॥
 त्वमेव मे गुरुर्भासि प्राप्तोऽसि कृपया गुरो ॥
 ईशं त्वां वीक्ष्य चित्तं मे स्थिरीभूतं क्षणेन ॥ ३० ॥

मुता आगतोऽसि कुतस्ते चित्ता यद् ॥ १६-२४ ॥ वटुराह । चिन्ताब्धौ
 गग्रीं मां तारय । भवान्निधिरेव धेनुर्वत्समिव वात्सल्यान्मामागतोऽसि ।
 दुःखितोऽप्यभवं सुखी । चन्द्रिकां चकोर इव त्वां दृष्ट्वा हृष्टोऽस्मि ।
 पूर्वपुण्योदपाट्टपाब्धिर्मवौल्लब्धः । निर्जने वने मुतस्तथागतः । किं ते
 नाम । त्वं गुरुस्त्वि भासि । ईशं त्वां वीक्ष्य चित्तं शान्तं । हे भक्तवत्सल ।

त्वमेव मे गुरुर्मांसि कृपालुर्भक्तवत्सलः ॥

बालकस्तत्र दासोऽहमित्युक्त्वा तत्पदेऽग्रहीत् ॥ ३१ ॥

एवं वदन्तं तं बालं नमन्तमपि चाऽदरात् ॥

उत्पाप्याऽलिंग्य हर्षेण समाश्वास्य क्षुपाविशत् ॥ ३२ ॥

तं पप्रच्छादितः सर्वं ब्रह्मचारी स बालकः ॥

कथयामास तत्सर्वं गुर्वार्धैर्यच्च याचितम् ॥ ३३ ॥

ब्रह्मचारी त्वहं बालः स्वीकृत्येदं सुदुष्करम् ॥

चिन्ताम्बुधौ निमग्नोऽस्मि स्वामिन्नस्मात्सष्टद्वर ॥ ३४ ॥

ततोऽवधूतस्तं बालं प्रदायामयमब्रवीत् ॥

हितं ते कथयाम्येकं तेन सिध्येच्चवाखिलम् ॥ ३५ ॥

काशीपुरं महास्वानं सकलामीष्टमाधकम् ॥

गत्वा तत्रैव विश्वेशाराधनं विधिना कुरु ॥ ३६ ॥

ख्याता क्षितिः पंचशतकोटियोजनविस्तृता ॥

काशी ततो विशेषाऽत्र ब्रह्माद्या लेभिरे वरान् ॥ ३७ ॥

बालस्य दासोऽहमित्युक्ति तत्पदे दधी । ततः स तमुत्पाप्याभास्य मुदो-
परिश्य सर्वं पप्रच्छ । बटुः सर्वं कथयित्वाऽऽह । इदं दुष्करं स्वीकृत्य
चिन्ताम्बुधौ मग्नं मामुदोति ॥ ३५-३८ ॥ ततोऽवधूतन्तमभयं दत्त्वाऽऽह ।
हितं त्वत्ते । तेनाखिलं सिध्येत् । काशीति विशेषास्तथैव कुरु । पञ्चशत-

जगत्स्रष्टुं विधिर्यत्र लब्धवान्वरस्रुतमम् ॥
 आराध्य विष्णुरप्यस्य पालनायाप्तवान्वरम् ॥ ३८ ॥
 काशीपुरं महाक्षेत्रं दर्शनादेव सिद्धिदम् ॥
 तत्र ते कामसिद्धिः स्याद्द्रुतं मा कुरु संशयम् ॥ ३९ ॥
 तां कार्शीं सत्वरं गच्छ यद्यत्ते मनसि स्थितम् ॥
 तत्तत्प्राप्नोषि लोके त्वं विश्वकर्मा भविष्यसि ॥ १४० ॥
 चतुर्विधपुमर्थाश्च यत्र सिध्यन्ति सत्वरम् ॥
 विशेषं किं वदाम्यस्मान्नाधिकं सर्वसाधकम् ॥ ४१ ॥
 देवश्चित्रचरित्रोऽत्र दयालुर्यश्च दत्तवान् ॥
 घमसक्षीरकामाय क्षीराब्धिमुपमन्यवे ॥ ४२ ॥
 आनन्दकाननं नाम यत्र स्थानं सुमङ्गलम् ॥
 समस्तकामना यत्र सिद्धिं यान्ति न संशयः ॥ ४३ ॥
 काशी समस्तधर्माणां राशिराशीःप्रपूर्का ॥
 लोकानामपि सर्वेषां मोक्षस्थानमिदं खलु ॥ ४४ ॥

कोटियोजनभूमितो विशेषा काशी । यत्र ब्रह्माशा धरान्छेभिरे । जगत्स्रष्टुं
 प्राप्ता, पालने विष्णुध्यात्र वरं लेभे । यदर्शनात् सर्वसिद्धिस्तत्र तथाशुकामः
 सिध्येत्वं गच्छ । लोके विश्वकर्मा भविष्यसि । यत्र चतुःपुरार्थसिद्धि-
 स्ततोऽधिकं किं । स्वल्पक्षीरेच्छने क्षीराब्धि योऽदात्त दयालुस्तत्र
 जागर्ति । यत्रानन्दकाननं सर्वसिद्धिदं धर्मराशिः काशी सर्वक्षेमस्थानं

काशीवासी तु यः कश्चित्तस्य वीक्षणतोऽपि हि ॥
सर्वे दोषाः प्रणश्यन्ति किं पुनस्तत्रिवासिनः ॥ ४५ ॥

काशीपुरे विद्यमाने चिन्ताऽनन्ता कुतस्तत्र ॥
नैवास्ति शक्तिरस्माकं काशीमाहात्म्यवर्णने ॥ ४६ ॥

ये तु तीर्थमयीं काशीं पर्यटन्ति पदे पदे ॥
अश्वमेधफलं पुण्यं तेषामेव न संशयः ॥ ४७ ॥

धर्मार्थकाममोक्षाणां मध्ये च त्वमिहेच्छसि ॥
गमनादेव तत्सिद्धिं प्राप्नोषीह न संशयः ॥ ४८ ॥

इति श्रुत्वा ब्रह्मचारी साष्टाङ्गं प्रणिपत्य तम् ॥
प्राह काशीपुरी काऽस्ते स्थितोऽद्याहं महावने ॥ ४९ ॥

आनन्दकाननं चापि पाताले वा महीतले ॥
स्वर्गं वा नैव जानामि कुत्रास्ते वद तनु मे ॥ १५० ॥

संसारसागरादस्मात्कारकोऽसि त्वमेव हि ॥
आदेशय ज्ञानमेवापि स्वामिन्मां तारयाधुना ॥ ५१ ॥

॥ ३९-४४ ॥ तत्रासिबीक्षणादपि सर्वदोषनाशः किं पुनस्तद्वासात् । ततः
कुतस्तो चिन्ता । यन्माहात्म्यं वक्तुं कः क्षमः । तीर्थमयीकाशीपर्यटनात्पदे
पदेऽश्वमेधफलं । तद्गमनादेवामीष्यार्थसिद्धिर्न संशयः । बहुर्नत्वाऽऽह ।
काशी कास्ते आनन्दकाननं च । पाताले भुवि स्वर्गं वा । वनस्थोऽहं
न जाने । त्वं भगवित्तास्को- ज्ञानं दत्त्वा मां ग्राहि । इयं प्रार्थये ।

कोऽद्य मामीदृशीं कार्शीं नयेत्त्वत्तो विनाऽपरः ॥
 मां नयेति कथं स्वामिन्त्वामेव प्रार्थयेऽधुना ॥ ५२ ॥
 भवतस्तत्र कार्यं चेत्तर्हि मां बालकं नय ॥
 यथा दत्से धियं कुर्वे तथेति प्रपदेऽग्रहीत् ॥ ५३ ॥
 इति तं नाथमानं सोऽनाथनाथो मृदाऽबदत् ॥
 त्वां नेष्ये तव योगेन यात्रालामो भवेन्मम ॥ ५४ ॥
 इतोऽन्यः को महालामो ब्रह्मचारिन्तृणामिह ॥
 मानवानां वृथा जन्म काशीवासं विना खलु ॥ ५५ ॥
 त्वद्योगात्काशिकायास्तु दर्शनं मे भविष्यति ॥
 गच्छ सार्कं मयेत्युक्त्वा प्रतस्थे सह तेन सः ॥ ५६ ॥
 मनोवेगेन तत्कालं योगी विश्वेशमागतः ॥
 तापसः प्राह तं बालं काशीयात्रां समाचर ॥ ५७ ॥
 बालकः प्राह मो स्वामिन्न जानामि कथंचन ॥
 काशीयात्रा प्रकर्तव्या विधिना केन मे वद ॥ ५८ ॥

त्वत्तोऽन्यः को मां नयेत् । यथा बुद्धिं तसि तथा करिष्यामीति पदे दधौ ।
 ॥ आह । त्वां नेष्यामि । इतः कोऽन्यो महालाभस्त्वद्योगान्नेऽपि दर्शनं
 भवेत् ॥ ४९-५४ ॥ काशीवासं विना तृणां वृथा जन्म । मया सहागच्छेति
 स मदुना सह प्रतस्थे । ॥ मनोवेगस्तं ; काशीमाणीयाह । हे बाल ।
 यात्रां कुरु । बाल आह । स्वामिन्न जानेऽज्ञो बालोऽहं ततः काशीयात्रा-

अब्रोऽहं ब्रह्मचारीह बालको भगवन्सुहृ ॥
 अतो विस्तरतो ब्रूहि कार्शीयात्रां विधानतः ॥ ५९ ॥
 स्तापसः प्राह तं बालं कार्शीयात्राविधिं क्रमात् ॥
 निशामयेति तं सोऽपि यथायथमुपादिशत् ॥ १६० ॥
 इति तं श्रीगुरुः प्राह चरित्रं यस्य हर्षदम् ॥
 चत्वारः पुरुषार्थाश्च मुखसाध्या भवंत्यतः ॥ ६१ ॥
 अत एव सरस्वतीद्विजो निजगादास्य चरित्रमृत्तमम् ॥
 सकलप्रियदं शृणोति यः सकृतार्थो भवतीह चामयः ६२

विधिं श्रुत् । स आह । कार्शीयात्राविधिं शृणु । यथायथं वक्ष्ये । तच्छ्री-
 गुरुर्वक्ष्यति । यश्चरित्रं हर्षदं यतः पुरुषार्थाः मुखसाध्याः अत एव सर-
 ॥ ५९-१६२ ॥ इति एकचत्वारिंशः ४१ ॥

(इति) श्रीसिद्धनामधारकसंवादरूपेण सरस्वत्याख्य-
 गङ्गाधरात्मजविरचितनरसिंहसरस्वत्युपाख्यानसंज्ञि-
 तमहाराष्ट्रभाषान्वितगुरुचरित्रसमानार्थायां वासु-
 देवानन्दसरस्वतीयविरचितायां श्रीगुरु-
 संहितायां भक्तिकाण्डे

एकचत्वारिंशः (अध्यायः) ॥

॥ आदितः श्लोकाः ॥ ५३६८ ॥

॥ इति एकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥

॥ अथ द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥

श्री० ॥ नामधारकशिष्याद्यः संलग्नः सिद्धपादयोः ॥
प्राह किं गुरुणा प्रोक्तं तन्मे कथय विस्तरात् ॥ १ ॥

इत्युक्तः प्राह तं सिद्धो वक्ष्ये ते नामधारक ॥
सायंदेवाय गुरुणा प्रोक्तं यत्तापसोदितम् ॥ २ ॥

विश्वेशदर्शनं चान्तर्गृहयात्रां यथापथम् ॥
दक्षिणोदङ्गमानसारुयां पञ्चक्रोशीं च विस्तरात् ॥ ३ ॥

स्नानदानार्चनश्राद्धयुक्तां यात्रां च पाक्षिकीम् ॥
भवानीशो हरिर्दुर्दिग्दण्डपाणिश्च भैरवः ॥ ४ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

अथ सारसंग्रहश्लोकोऽयं—

भातोनीतिर्द्वियुगादये ससमं शिष्यं यात्रां कथयन्दर्शयित्वा ॥
काशीं दाण्डिनुतशाऽनपिन्या सार्यदेयं गुरुराह व्रतं सत् ॥

नामधारकः सिद्धपादलग्न आह । गुरुणा प्रोक्तं तद्विस्तराद् । सिद्ध
उच्ये । यत्तापसोक्तं तच्चूगुरुराह । विश्वेशदर्शनं, अंतर्गृहयात्रां, दक्षिणो-
त्तमानसारुयां, पञ्चक्रोशीं; एवं स्नानदानार्चनश्राद्धयुक्तां सर्वयात्रां शुक्र-
श्यामसुपात्रां, अन्तर्गुणां विश्वेशविदुमाधवद्विंशजदण्डपाणिभैरवगुहकाशी-

गृहः काशी च गङ्गाद्या देवा लिङ्गानि भूरिशः ॥
 इत्यादीनां पूजनं च निवेद्य स्थापनं तथा ॥ ५ ॥
 स्वनामाङ्कितलिङ्गस्य ग्राह कुर्वन्वहं वटो ॥
 स्वमन्तर्गृहयात्रां तां काशीखण्डे सुविस्तृताम् ॥ ६ ॥
 एवं विश्वेशयात्रायाः प्रकारस्ते मयोदितः ॥
 कृत्वैवं स्वास्थ्यया लिङ्गप्रतिष्ठां कुरु पुत्रक ॥ ७ ॥
 ब्रह्मचारिभिर्मां काशीयात्रां कुरु विधानतः ॥
 मवेत्ते वासना पूर्णा नात्र कार्या विचारणा ॥ ८ ॥
 असीदेच्छंकरस्ते यत्तत्रोपरि गुरोः कृपा ॥
 मनसा निश्चयं कृत्वा स्वगुरोः स्मरणं कुरु ॥ ९ ॥
 एवमाभाष्य तं सिद्धः स चादृश्योऽभवत्तदा ॥
 विस्मितोऽभूद्ब्रह्मचारी ग्राहायं मे गुरुः खलु ॥ १० ॥
 यद्वेश्वरोऽयमायातो गुरुणा मे कृपा कृता ॥
 निश्चयो मेऽभवत्कार्यं मम सिद्धमसंशयम् ॥ ११ ॥

गङ्गामणिकर्णिकसर्वदेवसर्वलिङ्गदर्शनं पूजनं च निवेद्य तापस आह । हे
 वटो ! काशीखण्डे विस्तृतां मेयात्रां कृत्वा स्वनामाङ्कितलिङ्गप्रतिष्ठां कुरु ।
 विधिना काशीयात्राचरणान्ते वासना पूर्णा मवेत्तात्र संशयः ॥ १-८ ॥
 ईशः प्रसीदेत्तत्रोपरि गुरुकृपाऽस्ति । मनसा निश्चयं कृत्वा गुहं स्मरेद्युक्त्वा
 सौप्तदिधि । बाल्ये विस्मित आह । यो मे खलु गुरुर्षट्वा विश्वेशतोऽयं
 गुरुह्यायाऽऽगतः । निश्चयेन मे कार्यं सिद्धं न संशयः । आपन्नं विनेशः

आराधनं विनाऽप्येष पिनाकी भ्रातृपागतः ॥

सर्वदाया गुरोर्मक्तेः फलमेतन्न संशयः ॥ १२ ॥

समस्ता देवता यास्ता गृहीत्वा ददतेऽर्थितम् ॥

गुरुप्रसादादीशोयं विना दानादुपागतः ॥ १३ ॥

यज्ञदानतपोभिर्यः सहसा नैव लभ्यते ॥

गुरुप्रसादादीशोऽयं विना यत्नादुपस्थितः ॥ १४ ॥

इति संस्मृत्य संस्मृत्य ब्रह्मचारी गुरुं वद ॥

गुरुक्तेन विधानेन काशीयात्रां चकार ह ॥ १५ ॥

स भक्त्याऽऽनर्च विश्वेशं प्रसन्नोऽभूत्स वत्क्षणम् ॥

प्रादुरासीत्स्वरूपेण व्योमकेशः स शङ्करः ॥ १६ ॥

प्रसन्नोऽस्मि वृणीष्वेष्टमित्युक्तः शङ्करेण सः ॥

प्राज्ञस्त्वष्टाऽतिहृष्टोऽभूत्स्ववृत्तान्तमयान्वीत् ॥ १७ ॥

गुरुणा गुरुपत्न्या च सुताभ्यां याचितं च यत् ॥

तच्छंभुस शिवः प्राह सर्वविद्यापटुर्भव ॥ १८ ॥

प्राप्तो गुरुभक्तेरेतत्फलं । सर्वे देवाः किमप्यादायार्थितं ददते । दानं विने-
शोऽप्यमागतो गुरुप्रसादात् यज्ञतपोदानादिभिः सहसाऽलभ्योऽपि यत्न-
विना गुरुप्रसादादीश उपागतः । इति स्मृतोत्प्रकारेण ॥ काशीयात्रां
वृत्त्या भक्त्येभ्यश्चानर्च ॥ प्रसन्नस्तत्क्षणं प्रादुर्भूय शङ्करो वरं वृणीष्वे-
त्याह । स हृष्टस्त्वष्टा ॥ ९-१७ ॥ गुरुणा गुरुपत्न्या पुत्राभ्यां च याचितं

सन्तुष्टोऽस्मि समस्तं ते दास्यामि मम बालक ॥

वरप्रभावान्मे शीघ्रं सर्वविद्यापटुर्भव ॥ १९ ॥

गुरुभक्तिः कृता तेन तुष्टो दास्यामि तेऽखिलम् ॥

भृत्वेह विश्वकर्मा त्वं सर्वविद्यापटुर्भव ॥ २० ॥

चतुर्विधाः पुमर्थास्ते लब्धा एव भविष्यसि ॥

सृष्टिकर्ता विधिरिव त्वष्टरत्र न संशयः ॥ २१ ॥

एवं लब्धवरो हृष्टस्त्वष्टा स्रष्टाऽपरो यथा ॥

विधिना स्थापयामास स्वनाम्ना लिङ्गमुत्तमम् ॥ २२ ॥

गुरुभिर्याचितं यद्यत्तत्त्वष्टा स निर्ममे ॥

शूलपाणिः प्रसन्नोऽस्य तस्य किं कुत्र दुर्लभम् ॥ २३ ॥

गुरुगेहमथागत्य तैर्यद्यद्याचितं पुरा ॥

सत्वरं तत्तदानीय नत्वा तत्सन्निधौ दधौ ॥ २४ ॥

दत्त्वा तद्याचितं सर्वं स शिष्योऽनुक्रमेण च ॥

गुरुतत्स्त्रीकुमाराणामकरोत्पादवन्दनम् ॥ २५ ॥

शशंस । शिषः आह । बालक । तुष्टोऽस्मि ते सर्वं दास्ये । सर्वविद्या-
पटुर्भव । त्वया गुरुभक्तिः कृताऽनेन तुष्टोऽस्मि । त्वं विश्वकर्मा भव ।
चतुःपुरुषार्थास्ते लब्धास्त्वं ब्रह्मवत्सृष्टिकर्ता भविष्यसि । एवं लब्धवरो हृष्टः
■ विधिना स्वनाम्ना लिङ्गं प्रतिष्ठाप्य गुर्वादिभिर्याचितं सर्वं निर्ममे ॥
ईशे प्रसन्ने किं दुर्लभं । स गुरुगेहेत्य याचितं सर्वमानीयानुक्रमेण गुरु-
तस्त्रीपुत्रेभ्यो दत्त्वा उत्पादवन्दनं चक्रे । गुरुस्तमालिङ्ग्याऽह ते भक्त्या

गुरुः सोऽपि प्रसूदितः शिष्यमालिङ्ग्य चाब्रवीत् ॥
 शिष्य तुष्टोऽस्मि ते भक्त्या ज्ञानराशिस्त्वमेव हि २६
 गृहं च निर्मितं सम्यग्दत्तानि सुब्रह्मि च ॥
 वस्तूनि त्वं चिरंजीवी भवाचन्द्रार्कमेव हि ॥ २७ ॥
 स्वर्गं मर्त्यं च पाताले स्वचातुर्यं प्रसारय ॥
 सृष्टिं रचय मो वेत्सि सर्वा विद्याः कला अपि ॥ २८ ॥
 सिद्धयोऽष्टौ तवाधीना निधयोऽपि तथा नव ॥
 चिन्ताकटादि ते नैव कदापि च भविष्यति ॥ २९ ॥
 एवं गुरोर्वरं लब्ध्वा स ध्यानी स्वाश्रमं ययौ ॥
 गुरुशिष्यकथामेतां पार्वत्या ईश्वरोऽब्रवीत् ॥ ३० ॥
 ईश्वरो गिरिजां प्राह गुरुभक्तिः किलेदृशी ॥
 गुरुं य एकभावेन भजेत्सोऽभीष्टमाग्मवेत् ॥ ३१ ॥
 नेतुं भवनिधेः पारं शक्त एको गुरुर्भुवि ॥
 गुरुं भजति यो भक्त्या तस्याधीनासिमूर्तयः ॥ ३२ ॥

तुष्टोऽस्मि त्वं ज्ञानराशिः ॥ १८-२६ ॥ गृहं सम्यग्निर्मितं बहुवस्तूनि
 च दत्तानि । त्रगाचन्द्रार्कं जीव ॥ २७ ॥ त्रिमुक्ते चातुर्यं प्रसारय । त्वं
 सर्वा विद्याः, कलाश्च वेत्सि । सिद्धयो, निधयश्च तेऽधीनाः । कदाऽपि
 चिन्ताकटादि ते न । एवं लम्बवटः स तथाऽभूत् । एवं गुरुभक्तिः य एक-
 भावेन गुरुं भजेत्सोऽभीष्टार्थभागमवेत् । भवाभिधारणाय गुरुः शक्तः ।

स्वयं त्रिमूर्तयोऽपीह गच्छन्ति श्रीगुरोः पदम् ॥
गुरुं विना गतिर्नेति वक्ति श्रुतिरपि स्मृतिः ॥ ३३ ॥

यस्य देवे परा भक्तिर्यथा देवे तथा गुरौ ॥
तस्यैते कथिता ह्यर्थाः प्रकाशन्ते महात्मनः ॥ ३४ ॥

इतीशः पार्वतीं प्राह गुरुभक्तिं सविस्तराम् ॥
सापन्देवमपि प्राह श्रीगुरुर्मक्तवत्सलः ॥ ३५ ॥

अत्रान्तरे निशाऽर्ताता सविताऽभ्युदितोऽपि च ॥
नष्टं गुरुकृपाज्योतिःप्रकाशाद्भक्तहृषमः ॥ ३६ ॥

सुप्रसन्नमना त्रिगो नमस्कृत्वाऽब्रवीद्गुरो ॥
स्वामिन्वीप्रेरफोऽसि त्वं दीननाथ कृपानिधे ॥ ३७ ॥

इत्युक्त्वा श्रीगुरुं नत्वा विनयावनतोऽब्रवीत् ॥
कथाश्रवणकालेऽद्य मयापूर्वं विलोकितम् ॥ ३८ ॥

काशीयात्रा यथा प्रोक्ता तथाऽद्य भवता सह ॥
अपूर्वमेव तत्सर्वं काशीक्षेत्रं विलोकितम् ॥ ३९ ॥

तद्भक्तार्थानां हि भक्तियः ब्रह्मादयोऽपि गुरुपदं भजन्ति । गुरुं विना न सात्त्विकः ।
इति यस्य देव इति श्रुतिर्मक्तिः । इतीशः पार्वतीं जगौ । तच्छ्रीगुरु-
सापन्देवं प्राह ॥ ३७-३९ ॥ तदा सूर्य उदितः । गुरुप्रसादाद्भक्तचित्त-
ध्यानं नष्टं । हे धीप्रेरक ! कृपानिधे ! इति श्रीगुरुं नत्वा सायदेव आह ।
कथाश्रवणकालेऽपूर्वं दृष्टं । भवता सह काश्यां स्थित एव । या काशी-

सहाहं भवता काश्यां स्थित एवेति वीक्षितम् ॥
किंवाऽयं जाग्रति स्वप्नो विचित्रो नैव वेद्म्यहम् ४०

इत्युक्त्वा श्रीगुरुपदे प्रणम्य विनयान्वितः ॥
भक्तियुक्तः सकरुणमस्तौपीद्गद्गदाश्रुतः ॥ ४१ ॥

परात्परोऽसि पुरुषः स्वामिन्परमहंस भोः ॥
भक्तमानसवासोऽसि श्रीनृसिंहसरस्वति ॥ ४२ ॥

एवं स्तुत्वा पुनर्नत्वा पूर्वस्ते नामधारकः ॥
हर्षगद्गदया वाचा स्तोत्रं चक्रे शृणुष्व तत् ॥ ४३ ॥

प्राग्ब्रह्मत्वमजोऽक्रियोऽपि बहुलं स्यामित्यभृद्धीस्तया
सृष्ट्वैवाण्डभुवं ततो जगदिदं सृष्टं सधर्मं गुणैः ॥

स्वैः स्वं भो रमयन्विहंसि सदरीनशावतीर्यानिशं
वन्दे श्रीनृहरे सरस्वति वरं ते श्रीपादाब्जद्वयम् ॥ ४४ ॥

यात्रोक्ता तां सर्वशोऽद्राक्षं । जाग्रद्वा स्वप्नो वोऽयमेतच्छिचत्रं न जाने ।
इति गुरुपदे नत्वा विनतः स सगद्गदमस्तौपीत् । स्वामिन्त्वं परात्परः पुरुषो
भक्तमानसवासी परमहंसः श्रीनृसिंहसरस्वतीति पुनर्नत्वा हर्षगद्गदवाचाऽ-
स्तौत्तच्छृणु ॥ ३६-४३ ॥ पुनः त्वमेकोऽपि बहु स्यामिति संकल्प्य
ब्रह्माणं सृष्ट्वा तद्द्राव सगुणं सधर्मं विश्वं सृष्ट्वा तत्रावतीर्याऽत्मानं रमयन्दु-
ष्टान् हंसि । हे नृसिंहसरस्वति ! ते श्रीपादपद्मद्वयं वन्दे ॥ ४४ ॥ कलिदोषा-

कल्याणहृद्दुःखितक्रतुनरत्रस्ताध्वराशीर्षुदे

प्रातः सूर्य इवोदितोऽस्यज महामोहान्धकारं त्रसन् ॥

सद्धर्माश्रमसेतुमत्र शिथिलप्रायं सुदाह्यं नयन्

वन्दे श्रीनृहरे सरस्वति वरं ते श्रीपदाब्जद्वयम् ॥ ४५ ॥

सर्वानन्दनिधानरूपममलं सत्त्वं सुखं मूर्तिमत्

प्रादुष्कृत्य जनत्रयान्तरमृगक्रीटावनं पावनम् ॥

संसारान्तरमप्रसुद्धरसि भो स्वीकृत्य तुर्याश्रमं

वन्दे श्रीनृहरे सरस्वति वरं ते श्रीपदाब्जद्वयम् ॥ ४६ ॥

मूके गां दशमन्वके सुतनयं वन्ध्यासु चाश्वन् मृते

सौभाग्यं विधवासु पल्लवमहो दक्षं शुशुप्केन्धने ॥

एवंभूत इयान् तत्रैप महिमा त्रैलोक्यसंस्थाक्षमो

वन्दे श्रीनृहरे सरस्वति वरं ते श्रीपदाब्जद्वयम् ॥ ४७ ॥

ज्जनः कर्मोत्सृजत्तनो देवा अप्युपोषितास्तदा त्वमरतीर्य सूर्यो घ्यांतमिर
महानोहाधकारे त्रसन् शिथिलप्रायं धर्मसेतुं दाह्यं नीतमानसि । हे
शुसिहसरस्वति । ते श्रीपादपद्मद्वयं वन्दे । हे सर्वानन्दनिधान ! सत्त्वं रूपं-
प्रादुष्कृत्य तुर्याश्रमं पावनं च स्वीकृत्य भगवन्तरमप्रसुद्धरसि हे शुसिह-
सरस्वति ते श्रीपादपद्मद्वयं वन्दे ॥ ४५ ४६ ॥ मूकस्य ते बाहदत्ता, अंधाय
दृष्टी, वन्ध्यायै सुतुत्री, मृताय पुनः प्राणाः, विधवायै सौभाग्यं, शुष्क-
काष्ठाय पल्लवाश्च दत्ताः । एवंभूतस्ते महिमा । हे शुसिहसरस्वति श्रीपाद-
पद्मद्वयं वन्दे ॥ ४७ ॥ तं मुक्तसुशुभ्रकामिन्द्रोऽसाल्हादरुः । दारिद्र्यशरि,

मुक्तावास मुमुक्षुकल्पविटपिन् भो कामिनां कामघुक्
 दारिद्र्यानलमेघ दुष्कृतदवाग्ने तापिताराम ते ॥
 श्रुत्यन्विष्टरजः पदं श्रुतविवादातीततत्त्वं महद्-
 वन्दे श्रीनृहरे सरस्वति वरं ते श्रीपदाब्जद्वयम् ॥ ४८ ॥

भो योगीश्वर भावितं तव पदं तीर्थाश्रयं सज्जना-
 जीवं कामिसुदैवतं च कमलालीलास्थलं निर्मलम् ॥
 विद्वद्वादकरण्डकं सुकृतसंस्थानं महत्पावनं
 वन्दे श्रीनृहरे सरस्वति वरं ते श्रीपदाब्जद्वयम् ॥ ४९ ॥

वेदागोचर ते चरित्रममलं शक्तोऽत्र कः कृत्स्नशो
 वक्तुं वन्द्यविनेदुभूखपवनात्मेतीह मूर्त्यष्टकम् ॥
 एतद्विश्वमयं न चान्यदिह वा ओङ्काररूपेशित-
 वन्दे श्रीनृहरे सरस्वति वरं ते श्रीपदाब्जद्वयम् ॥ ५० ॥

त्रिविधतापशामकश्च श्रुतिगत्यतीततत्त्वध्यासि । हे नृसिंहसरस्वति ते
 श्रीपादपद्मद्वयं वन्दे ॥ ४८ ॥ हे योगिध्येय । ते पदं तीर्थाश्रयं सज्जीवनं,
 कामिप्रार्थ्यं, श्रीविहारास्पदं, नानावादाश्रयं पुण्यक्षेत्रं, पावनं चास्ति । हे
 नृसिंहसरस्वति ते श्रीपादपद्मद्वयं वन्दे ॥ ४९ ॥ हे वेदागोचर । ते चरित्रं
 वक्तुं कः क्षमः । हे ओङ्काररूपेश्वराष्टमूर्तिभिस्त्वया सर्वं व्यातं ॥ ५० ॥

कुण्ठीदण्डधरं प्रशान्तममलं संन्यासिरूपं तव
श्रीभीमाक्षरजायुतिस्वितमल ध्येयं शरण्यं मयि ॥
ज्ञानं तारकमोक्ष सत्यमनिशं ब्रह्मन् स्थिरीशुर्वदो
वन्दे श्रीनृहरे सरस्वति वरं ते श्रीपदाब्जद्वयम् ॥ ५१ ॥

एवं श्रीगुरुनायकाष्टकमिदं स्तोत्रं पठेन्नित्यशः
स प्राप्नोति बलं श्रियं च सुवियं तेजो वपुःपाटवम् ॥
वर्चः पुत्रकलत्रमित्रजसुखं दीर्घायुरारोग्यतां
संप्राप्यैहिकसौख्यमेवमनिशं चान्ते स मुक्तिं व्रजेत् ॥ ५२ ॥

एवं स श्रीगुरुं स्तुत्वा दण्डवत्प्रणिपत्य च ॥
सगद्गदाक्षरो हृष्टरोमा प्रेमान्वितोऽब्रवीत् ॥ ५३ ॥

त्रिमूर्तेरवतारोऽसि देवदेव जगद्गुरो ॥
मृडदृष्टया नृवद्भासि स्वामिन्नस्त्वं कृपानिवे ॥ ५४ ॥

दर्शितः परमार्थो मे पुरुषार्थाथ मेऽर्पिताः ॥
त्वं सत्यं विश्वनाथोऽसि काशी ते सच्चिधौ स्थिता ५५

दंढकर्मदण्डधर ! शांत, भीमातीरन्ध, शरण्य, ध्येयं, सच्चिदानन्द, ते
यतिरूपं मयि स्थिरीशुर्वदो । हे नृमिहसरस्वति ते श्रीपादपद्मद्वयं वन्दे
॥ ५१ ॥ निःप्रमेनदृष्टरूपाअद्वलथीमुशीतेत्रोत्रोक्षपाटवस्त्र्यादिमुखासोम्य-
दीर्घायुस्ते मोक्षश्च ॥ ५२ ॥ एवं स्तुत्वा दण्डवत्प्रणम्य सगद्गदाक्षरोमा
प्रेमान्वितः स आह । हे त्रिमूर्त्यनार ! देव ! जगद्गुरो ! त्वं मृडदृष्टया
नृवद्भासि । त्वं सत्यं विश्वेशतोसि । तेषानिके काशी मे परमपुरुषार्था

इति स श्रीगुरुं भक्त्या तुष्टाव श्रीगुरुश्च सः ॥
 हर्षेण महता युक्तः प्रेम्णा तं भक्तमंत्रवीत् ॥ ५६ ॥
 सायंदेवाद्य ते काशीक्षेत्रं सम्यक्प्रदर्शितम् ॥
 त्वदेकविंशः पुरुषः सम्यक्कतकलमाप्नुयात् ॥ ५७ ॥
 त्वमस्माकं परो भक्तो दृष्टान्तस्तेऽद्य दर्शितः ॥
 निकामं कुरु मे सेवां स्थित्वा मे सन्निधौ सदा ॥ ५८ ॥
 यदि मत्सेवनेच्छा ते म्लेच्छसेवां ततस्त्यज ॥
 पुत्रान्कलत्रं चानीय दर्शनं मम कारय ॥ ५९ ॥
 इति भक्तमनुज्ञाप्य श्रीगुरुर्मठमाययौ ॥
 भक्त ध्यानन्दमग्नोऽभृच्छ्रीगुरोः सहवास्तवः ॥ ६० ॥
 नामधारक ते पूर्वो गत्वा गुर्वाश्रया गृहम् ॥
 कलत्रपुत्रानादाय पुनः श्रीगुरुमाययौ ॥ ६१ ॥
 भाद्रे मासि सिते पक्षे चतुर्दश्यां स भाविकः ॥
 भक्त्या परमया युक्तः सकुटुम्बः समागतः ॥ ६२ ॥

दत्ता इति भक्त्या तुष्टाव । तुष्टः श्रीगुरुः प्रेम्णा तमाह । काशीक्षेत्रं ते
 सम्यग्दर्शितं । त्वदेकविंशः पुरुषः सम्यक्फलं लभेत् । त्वं परो भक्तः सेवां
 कृत्वा मे सन्निधौ तिष्ठ । अतःपरं म्लेच्छसेवां मा कुरु । मे दर्शनार्थं
 स्त्रीपुत्रादीनामय ॥ ५३-५९ ॥ इत्याश्रितः स गत्वा, स्त्रीपुत्रादीनादाय,
 भाद्रशुद्धचतुर्दश्यां गुरुमेत्य, नत्वा, पादौ गृहीत्वा, प्रेम्णा सगद्गदावक्तु-

दण्डवत्प्रणिपत्यैव सायन्देवः पदेपदे ॥

एवमागत्य तत्पादौ गृहीत्वाऽभृत्सगद्गदः ॥ ६३ ॥

स करोँ द्वौ समानीय प्रेम्णा तुष्टाव सद्गुरुं ॥

अँनमश्चन्द्रमौले ते त्रिमूर्तिस्त्वमसि प्रभो ॥ ६४ ॥

त्रिमूर्तिरवतीर्य त्वं जातः सर्वगुरुर्मुनि ॥

स्वामिस्त्वं नो नृवद्भ्रासि पारो न ज्ञायते तव ॥ ६५ ॥

वर्णितुं तव माहात्म्यं कुतो मे शक्तिरीदृशी ॥

त्वमादिपुरुषः स्वामिन्देवाद्यष्टं पदं तव ॥ ६६ ॥

चन्द्रोदये मुघालुब्धश्चकोरो नन्दते यथा ॥

तथाऽस्माकमभृत्तोषो भ्रवच्चरणवीक्षणात् ॥ ६७ ॥

पूर्वजन्मार्जिताः पापरात्रयः सद्य एव मे ॥

दर्शनेनैव ते नष्टाः पुनीताः सर्व एव हि ॥ ६८ ॥

यथा चिन्तामणिस्पर्शाँष्टोहमप्येति हेमताम् ॥

जम्बुनद्यां यथा वा मृत्पतिता स्वर्णतां ब्रजेत् ॥ ६९ ॥

एतत् । अँनमश्चन्द्रमौलये प्रभो । तत्र त्रिमूर्त्यन्तारः सर्वगुरुर्मुनिः ।
अथापि ते माहात्म्यं वक्तुं कः क्षमः । हे आदिपुरुष । देवाद्येष्टं पदं दृष्टं ।
चन्द्रं दृष्ट्वा चकोर इव पदं दृष्ट्वा दृष्टोऽस्मि । पूर्वार्जितपापनाशं पूतोऽस्मि स्पर्श-
स्पर्शादयो हेमनित्र, जम्बुनदीपतिता मृज्जांजुनदमित्र ॥ ६०-६९ ॥ वापसो

वायसो मानसं प्राप्य राजहंसो यथा भवेत् ॥
 तथा ते दर्शनात्सद्यः पुनीताः स्मो भयं प्रभो ॥ ७० ॥

गङ्गा पापं शशी तापं दैन्यं कल्पतरुस्तथा ॥
 पापं तापं च दैन्यं च हरेच्छ्रीगुरुदर्शनम् ॥ ७१ ॥

गङ्गास्नानात्पापनाशस्तापान्तर्धद्रदर्शनात् ॥
 छायायाद्कल्पवृक्षस्य कल्पितं फलमाप्नुयात् ॥ ७२ ॥

एक एको गुणो लक्ष्य एकैकात्तु पृथक्पृथक् ॥
 भवदर्शनतः सद्यो लब्धमेव फलत्रयम् ॥ ७३ ॥

पापं मेऽश्लेषतो नष्टं नष्टं तापत्रयं तथा ॥
 दग्धं दैन्यवनं सद्यः श्रीगुरो तेंऽग्निदर्शनात् ॥ ७४ ॥

चतुर्विधपुमर्थानां दाता त्वं गुरुनायकः ॥
 एवं वेदान्तसिद्धान्तोऽनुभूतोऽयं मयाऽधुना ॥ ७५ ॥

इत्युक्त्वाऽऽनन्दभरितो जगौ श्रीगुरुसत्कथाम् ॥
 कलं नानाविधै रागैः कारनाटकभाषया ॥ ७६ ॥

मानसं गत्वा राजहंस इव ते दर्शनादयं सद्यः पूताः । गङ्गा पापं, शशी तापं, कल्पद्रुदैन्यं, च हरति । भवदर्शनं त्रयमपि । हे श्रीगुरो ! अथ तेंऽग्निदर्शनात्सर्वं पापं, त्रयस्तापा, दैन्यं च सद्यो नष्टं । त्वं चतुःपुमर्थदातेति वेदसिद्धान्तोऽयं मेऽनुभूत इत्युक्त्वा, कारनाटकभाषया, नानारागैः कलं

भक्तसुभाग्योदयाकारः । महीतले यतीश्वरः ॥
दृष्टो मया विश्वतारः । नृसिंहसरस्वतीयतीश्वरः ॥७७॥

दृष्टो दृक्कमलयुगेन । तत्पदकमलद्वंद्वमनेन ।
नष्टं स्मरतोऽर्घं क्षणेन । सुखदोऽसौ नो जगत्याता ७८

स दीनबन्धुः पूरयतीष्टं । योगिजनानां दयाब्धिरिष्टं ।
योगिजनानां वंदे शिष्टं । नृसिंहसरस्वतीगरिष्टं ॥ ७९ ॥

लक्ष्यो चाभयैरात्मा जगति दण्डकमण्डलुधृक्त्वं स यतिः ।
सगुणब्रह्म त्वं सत्कीर्तिः । न्यासिश्रेष्ठो वै गुरुमूर्तिः ८०

हरिदासप्रिय करुणानिलय स्वभक्तपालक प्रेमातिशय ॥
चरणस्पर्शात्ते गुरुवर्ष कैलासोऽभृद्भवर्षपुरम् ॥ ८१ ॥

भक्तसुभाग्योदयाकारः महीतले यतीश्वरः ॥
दृष्टो मया विश्वतारः नृसिंहसरस्वतीयतीश्वरः ॥ ८२ ॥

जय जय भूमन्सद्गुरुमूर्ते जगद्धेतो घृत्नरमूर्ते ॥
कृपाघन त्वं आजरकीर्ते दयानिधे नः पाहि विजृते ८३

जगो । भक्तभाग्याद्भूतलेऽवर्ताणो यतीशो नृसिंहसरस्वती मे दृष्टः स्मर्तु-
मुत्तमस्य जगत्यातुः पदपद्मदृश्यं दृष्टं । स भोगीच्छासुरको योगीष्टदः
॥ ७०-७९ ॥ कृपान्धिवृत्सिंहसरस्वती गुरुमूर्तिर्वाक्यलक्ष्योऽपि दण्डकम-
ण्डलुधृक्सागुणं ब्रह्म हे दासप्रिय । करुणालय । भक्तव्रातस्ते पदस्पर्शादि-
चरिपुरं कैलासोऽभृत् । हे सद्गुरो ! जगद्धेतो ! मुक्तीर्ते ! भूमन्दपान्धे ! जय

सच्चित्पूर्णानंदो जगत्पमेयो व्याप्तोऽविपते ॥
 अत्रिसुतोऽभूस्त्वं सम्मूर्ते ॥ भक्तहितार्थं सुखदापूर्ते ८४
 त्वत्कथितेयं स्वकीयमाया देवी लोके दुरत्यया ।
 तथाऽनुभूतं प्रमो भया । आश्रुतमेतदेवाप्यनया ॥८५॥
 भजन्ति ये मां तेऽप्यनयायां तरन्ति संद्यो दुर्गा मायाम् ।
 इत्युक्तं ते कृत्वेह दयां तं त्वां वंदे वारय मायाम् ॥८६॥
 भक्तिसुखं मे देहि तदर्थं भूयः सत्सङ्गं च तदर्थम् ।
 जन्म भवेन्नो विश्वप सार्थं पालं वंदे त्वां हि समर्थम् ॥८७॥
 जय जय भूमन्सद्गुरुमूर्ते जगद्धेतो धृतनरमूर्ते ॥
 कृपाधन त्वं भ्राजत्कीर्ते दयानिधे नः पाहि विजूर्ते ॥८८॥
 इति सायन्देवभक्तः कारनाटकभाषया ॥
 प्रेमलक्षणभक्त्याऽस्तौत्संगृहीतोऽर्थ एव सः ॥ ८९ ॥
 एवं स श्रीगुरोर्भक्त्या स्तुतिं चक्रे महामनाः ॥
 प्रभुराश्वासयामास सन्तुष्टस्तेन सद्गुरुः ॥ ९० ॥

नः पाहि । हे सच्चिदानन्दामेयात्मन्भक्तहितार्थं त्वमत्रिसुतोऽभूः । मे
 माया दुरत्ययेति त्वयोक्तं मेऽनुभूतं ये मां भजन्ति ते तरन्तीति ते वचसा त्वां
 भजे । मायां वारय । भक्तिसुखं, तदर्थं सत्सङ्गं च देहि त्वां वन्दे
 ॥ ८०-८८ ॥ इति कारनाटकभाषया प्रेमलक्षणभक्त्या सोऽस्तौत्संगृहीतोऽर्थ
 ॥ ८९ ॥ तुष्टः श्रीगुरुस्तम्भात्प, स्वाम्ने सर्वान्प्रेम्णोपवेशय, माता प्रेम्णा

प्रेमभावेन तान्सर्वानुपवेश्य निजाग्रतः ॥
चात्मल्येन यथा माता कुरुते स्नेहमात्मने ॥ ९१ ॥

तथैव तेषु सर्वेषु स्नेहं चक्रे स सद्गुरुः ॥
स एव दिवसो धन्यो नामधारक किं श्रुवे ॥ ९२ ॥

सायन्देवं च तत्पुत्रं तत्कलत्रं च सद्गुरुः ॥
सर्वान्प्रच्छ वात्सल्यान्मातृवत्क्षेममादरात् ॥ ९३ ॥

सर्वक्षेमं समाधानं गृहवार्तां च सर्वशः ॥
सायन्देवं स पप्रच्छ भगवान्भक्तवत्सलः ॥ ९४ ॥

योगक्षेमं स पुत्रादेः समाधानं च सर्वशः ॥
विनाप्य स्वापयामास पुत्रौ द्वौ गुरुपादयोः ॥ ९५ ॥

ज्येष्ठपुत्रो नागनाथस्तत्रातीव कृपा गुरोः ॥
गुरुनाथो दयाब्धिवस्तु तस्य मूर्ध्नि करौ दधौ ॥ ९६ ॥

सायन्देवं गुरुः प्राह ज्येष्ठोऽयं ते सुतो मतः ॥
भविष्यति सुपूर्णायुवंशवृद्धिर्भवेदपि ॥ ९७ ॥

पुत्रानि, तान्चात्सल्येनापृच्छत् । तदिदं धन्यं । भक्तवत्सलः सर्वक्षेमं, गृहवार्तां, पुत्रादेर्योगक्षेमं, समाधानं च सायन्देवो निवेद्य, पुत्रौ तत्पादयोर्निदधौ । श्रीगुरुर्दयाब्धिज्येष्ठपुत्रमस्तकेऽपीव कृपया करं धृत्वाऽऽह । हे सायन्देव ! अयं नागनाथो मे भक्तः पूर्णायुः श्रीयुक्तो भविष्यत्ययस्य वंश-

अयमेव हि मद्भक्तः श्रिया युक्तो भविष्यति ॥
 इतःपरं म्लेच्छसेवा त्वया कार्या न कर्हिचित् ॥ ९८ ॥
 भार्या पतिव्रतेयं ते सुभगास्या इवः सुताः ॥
 सम्भविष्यन्ति चत्वारः कुलं ते नन्दते श्रिया ॥ ९९ ॥
 यद्दिने भजसि म्लेच्छं तस्मिन्नेव दिने तत्र ॥
 हानिर्भविष्यति ततो ममैव कुरु सेवनम् ॥ १०० ॥
 सायन्देव तव ज्येष्ठसुतोऽयं सेवको मम ॥
 मत्प्रसादाद्य सर्वत्र यशोऽस्य प्रसरिष्यति ॥ १ ॥
 इत्युक्त्वा तं पुनः प्राह गच्छ त्वं सङ्गमं द्रुतम् ॥
 स्नानं कृत्वा विधानेन पुनरेहि ममाग्रतः ॥ २ ॥
 तथेत्युक्त्वा कलत्रेण स पुत्रेण समन्वितः ॥
 गत्वा स्नात्वा द्विजोऽश्वत्थमभ्यर्च्य पुनरागतः ॥ ३ ॥
 तस्मिन्दिने ग्रामलोकाः कृत्वाऽनन्तघटं मुदा ॥
 आगत्य श्रीगुरुं भक्त्या पूजयामासुरादरात् ॥ ४ ॥

बुद्धिश्च इतःपरं म्लेच्छसेवां त्यज ॥ ९०-९८ ॥ सुभगाऽसी ते भार्या
 साध्वी । अस्याश्चत्वारः पुत्रा भविष्यन्ति । म्लेच्छं भजसि चेत्ते हानिर्भवि-
 ष्यति । मे सेवां कुरु । मद्भक्तोऽयं ते ज्येष्ठसुतः । मत्प्रसादाद्यशोऽस्य
 प्रसरिष्यति । सकुटुम्बस्त्वं सङ्गमं गत्वा विधिना स्नात्वा अश्वत्थमभ्यर्च्य-
 गच्छेत्युक्तः स तथा कृत्वाऽऽगतः । तद्दिने लोकोऽनन्तं संपूज्याऽदराद्धी-

सायन्देवं गुरुः प्राह ह्यनन्तव्रतमद्य तु ॥
अनन्तं पूजयन्त्येते समस्ता अद्य चासरे ॥ ५ ॥

पूजय त्वमपीत्युक्तः स नत्वा प्राह सद्गुरुं ॥
देव त्वमेव नोऽनन्तो व्रतं त्वत्पदसेवनम् ॥ ६ ॥

श्रीगुरुस्तं पुनः प्राह कौण्डिन्याख्यऋषिः पुरा ॥
अनन्तव्रतमेतच्छ्रुत्वा नन्तसर्वकामदम् ॥ ७ ॥

सायन्देवः पुनः प्राह नमस्कृत्य स सद्गुरुम् ॥
कथमेतद्व्रतं तेन पुरा कृतमनुत्तमम् ॥ ८ ॥

व्रतं कथय मे स्वामिन्प्रख्यातं यदनन्तकम् ॥
आद्यन्ततः कथामस्य कथयस्व दयां कुरु ॥ ९ ॥

एतेन किंविधं पुण्यं को लाभोऽनेन वा भवेत् ॥
विस्तरात्तद्वदेत्येवं पृष्टवान्नामधारक ॥ १० ॥

इति तस्य वचः श्रुत्वा सन्तुष्टः श्रीगुरुस्तदा ॥
विस्तरात्कथयामास उद्वृतं नामधारक ॥ ११ ॥

गुरुं चानर्च । श्रीगुरुः सार्यदेवप्राह । अद्यान्तव्रतं त्वमपि कुरु । स
प्राह । त्वमेव नोऽनन्तस्ते पदसेवाऽनन्तव्रतं श्रीगुरुराह । पुरा कौण्डिन्याऋषिः
सर्वकामदानंननतं चक्रे ॥ ९९-१०७ ॥ सार्यदेव प्राह । कथमेतद्व्रतं
तेन कृतं, आद्यन्तं यद् । दयां कुरु, किं पुण्यं, को लाभ, इति तेन पृष्टः

तदग्रतो वक्ष्यति वै सरस्वती
 गुरोश्चरित्रं प्रददाति सद्गतिम् ॥
 यदत्र यस्य श्रवणेन सद्यः
 प्रयाति सीत्वा भवमाप्तविद्यः ॥ ११२ ॥

श्रीगुरुर्विस्तरात्कथयामास । तदग्रतो वक्ष्यति० ॥ १०८-११२ ॥ इति
 चूर्णिकायां द्विचत्वारिंशः ॥ ४२ ॥

(इति) श्रीसिद्धनामधारकसंवादरूपेण सरस्वत्याख्यगङ्गाधरात्म-
 जविरचितनरसिंहसरस्वत्युपाख्यानसंज्ञितमहाराष्ट्रभाषा-
 न्वितगुरुचरित्रसमानार्थायां वासुदेवानन्दसरस्वती-
 यतिविरचितायां श्रीगुरुसंहितायां भक्तिकाण्डे
 द्विचत्वारिंशः (अध्यायः)
 आदितः श्लोकाः ॥ ५४८० ॥
 श्रीगुरुदत्तात्रेयार्पणमस्तु ॥

॥ अथ त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥

श्रीगुरुः ग्राह तं विप्रं मृष्वनन्तव्रतं महत् ॥

बहुभिर्विहितं पूर्वं कथयिष्ये तदेव ते ॥ १ ॥

युधिष्ठिरः पाण्डुपुत्रः कृत्वाऽनन्तव्रतं महत् ॥

गतं राज्यमपि प्राप व्रतमीदृगनुत्तमम् ॥ २ ॥

इति श्रुत्वा गुरोर्वाक्यं सायन्देवः प्रणम्य तम् ॥

प्राह राज्यं कथं प्राप्तं गतं को वा युधिष्ठिरः ॥ ३ ॥

इत्युक्तः श्रीगुरुः प्राह कण्टद्यूततः पुरा ॥

कौरवैः पाण्डुपुत्राणां सर्वं राज्यं हृतं खलु ॥ ४ ॥

॥ अथ सारसंप्रहृष्टोकोऽयम् ॥

सायंदेवाय त्रियुगपरिमितेऽध्याये

प्रादेशोऽनंतव्रतमिह च परब्रह्म ॥

यस्याऽचीर्णेन व्यपगतदुरितो यावान्कोटिभ्यः

पार्थश्च युगतिमितोऽसंवाद्यम् ॥ १ ॥

श्रीगुरुः ग्राह । इदं बहुभिः कृतं तद्वक्ष्ये ॥ १ ॥ धर्मः पार्थ एतच्छ्रुत्वा
गतं राज्यं प्रापेदनुत्तमं व्रतं । सायंदेव आह । को धर्मः, कथं राज्यं गतं
प्राप्तं च । श्रीगुरुः ग्राह । पाण्डुपुत्रो धर्मस्तद्धान्यं कण्टद्यूतान्कौरवैर्हृतं । स

सभ्रातृकः स सखीको धर्मराजो वनं ययौ ॥
 धनेऽवसद्द्वादशाब्दं भ्रष्टराज्यो युधिष्ठिरः ॥ ५ ॥

घोरेऽरण्येऽवसन्धर्मो भ्रातृभिः सह दुःखितः ॥
 सर्वदा श्रीहरिं दध्यौ चिन्ताव्याकुलमानसः ॥ ६ ॥

हृत्वाऽपि राज्यं सकलं कापट्येनैव कौरवैः ॥
 नानाविधैः पराभूता वनस्था अपि पाण्डवाः ॥ ७ ॥

प्रेषयामास तत्सत्त्वं हर्तुं दुर्वाससं मुनिम् ॥
 तत्सहायी हृषीकेशः सदाऽरक्षत्स पाण्डवान् ॥ ८ ॥

नानाव्रतानि तीर्थानि सेवितानि च पाण्डवैः ॥
 कष्टमेवानुभूतं तैर्वने वनचरप्रियैः ॥ ९ ॥

कृष्णो नारायणो ज्ञात्वा तत्कष्टं भक्तवत्सलः ॥
 स्वयमेवागमत्प्रीत्या यत्र पाण्डुसुताः स्थिताः ॥ १० ॥

कृष्णमागतमालोक्य धर्मराजो मुदान्वितः ॥
 जगाम सम्मुखं तस्य प्रीत्या परमया युतः ॥ ११ ॥

—मो राज्यभ्रष्टः, सोदरैः पत्न्या च घोरं वनं गत्वा सदा दुःखितः कृष्णं
 दध्यौ । कौरवैः राज्यं हृत्वाऽपि ते वनस्थाः पीडिताः तत्सत्त्वं हर्तुं दुर्वासाश्च
 प्रेषितः । कृष्णः सदा पाण्डवान् रक्ष पाण्डवैर्नानाव्रततीर्थसेवाभिः कष्टं मुक्तं ।
 तज्ज्ञात्वा भक्तवत्सलः कृष्णः स्वयं प्राप ॥ २-११ ॥ धर्मस्तं मुदा संमुखं

स्वकेशैः क्षालयामास कृष्णपादरजोऽनघः ॥
परं ब्रह्मेव साकारं श्रीकृष्णं समपूजयत् ॥ १२ ॥

पाद्यार्घ्यादिभिरापूज्य गन्धपुष्पाक्षतादिभिः ॥
घर्मः पुनीतमात्मानं मन्वानः कृष्णदर्शनात् ॥ १३ ॥

भक्त्या सम्पूज्य विनतस्तं तुष्टाव बुधिष्ठिरः ॥
जय कृष्ण हृषीकेश कृष्ण भो भक्तवत्सल ॥ १४ ॥

जय नारायणानन्त भवसागरतारक ॥
क्षीराब्धिवास लक्ष्मीश श्रीपते भक्तवत्सल ॥ १५ ॥

परमात्मन्परंज्योतिस्त्रिमूर्तिस्त्वं न संशयः ॥
त्वमेव भगवन्निश्चं सृजस्यवमि हंमि च ॥ १६ ॥

भूत्वा विश्वस्य जीवस्त्वं सर्वं रक्षसि सर्वदा ॥
निवासस्ते तृणे काष्ठे स्थूलसूक्ष्मेष्वणुष्वपि ॥ १७ ॥

त्रिगुणात्मन्हृषीकेश पादाब्जाय नमोऽन्तु ते ॥
रजसा सृजसीदं त्वं तममा हंसि चाखिलम् ॥ १८ ॥

गत्वा केशैः पादपूठिः क्षालयित्वा त साकारं ब्रह्म पाद्यादिभिः संपूज्य
तदर्शनादात्मानं पूत मेने । तत्तस्तुष्टाव । श्रीकृष्ण । भक्तवत्सल । जय ।
नापयण, अनन्त, भक्तवत्सल, क्षीराब्धिवास, श्रीश, परमात्मत्वं परंज्योति-
र्निश्चं सृजसि, पासि, हंसि च । हे निश्चजीव ! स्थूलसूक्ष्मतृणकाष्ठादिष्वपि
ते वासः । हे त्रिगुणात्मन्हृषीकेश । ते नमः, प्रसीद । त्वं रजस्तमोन्यां

दुष्टानां निग्रहाय त्वं साधूनां रक्षणाय च ॥
 अवतीर्णोऽसि सत्त्वेन त्वं श्रुतिस्मृतिवर्णितः ॥ १९ ॥
 भूमिभारापनुत्यर्थमवतीर्णस्त्वमेव चेत् ॥
 किमर्थं रक्षितस्त्वेव भारभूतो युधिष्ठिरः ॥ २० ॥
 पाण्डवास्तु मम प्राणा इति प्रख्यापयन्निह ॥
 वने प्रक्षिप्य नः कष्टं ददासि कुत ईदृशम् ॥ २१ ॥
 दया चेद्यदि तेऽस्मासु कष्टमीदृशकुतो वद ॥
 अस्मानुपेक्ष्य चारण्ये कुतः स्थापयसीश्वर ॥ २२ ॥
 त्वां विहाय कथं कस्मै कथनीयमिदं वद ॥
 अस्मानुपेक्षसे चेत्त्वं ततः किं जीवितेन नः ॥ २३ ॥
 भीमसेनोऽपि चागत्य पदे धृत्वाऽवदद्धरिम् ॥
 प्रभो स्वामिन्दयाब्धे नः कुतो भक्तानुपेक्षसे ॥ २४ ॥
 धनञ्जयोऽपि तं प्रेष्ठमाधाय पदयोः शिरः ॥
 यद्वाञ्छलिरुवाचेदं मूर्खैरे कृपानिधे ॥ २५ ॥

सृजसि, हसि च । दुष्टनिग्रहाय, साधुप्राणाय चावतीर्णोऽसि । भूमा-
 नाशाय, तेऽवतारधेत्किमर्थं भूभारभूतान्नो न हंसि ॥ १२-२० ॥ पाण्डवा
 मे प्राणा इति ख्यापयन्नपि वने प्रक्षिप्य कुत ईदृशकष्टं ददासि । ते दया
 चेत्कुत ईदृशकष्टं । नः उपेक्ष्य कुतो वने स्थापयसि । त्वां विना ईदृशकष्टं कस्मै
 कथनीयं । उपेक्षसे चेज्जीवितेन किं । भीम णाह । प्रभो ! स्वामिन्द-
 याब्धे । न उपेक्षसे किं । अर्जुनः पादयोः शिरो विन्यस्याह । हेकृपाब्धे ।

श्रीकृष्ण यदि तेऽस्मासु कृपादृष्टिर्मविष्यति ॥
वनवासादिकष्टं न आयासश्च ततः कुतः ॥ २६ ॥

पार्याः प्राणप्रिया एवं विरुदाचलयस्तव ॥
सत्या भवन्तु नः कष्टं हरेत्याह घनजयः ॥ २७ ॥

सदैत्य माद्रीवनयौ विनयौ नेमतुर्हरिम् ॥
श्रीपद्या सहिता एवं प्रणेष्टुः पञ्च पाण्डवाः ॥ २८ ॥

वनेऽस्मत्पक्षपाती नः कुतः स्थापयसि प्रभो ॥
राज्यं करोति नो वैरी किं कर्तव्यं वदाद्य नः ॥ २९ ॥

मिश्रं नस्त्वादृशं छत्रं कुतो मित्रादभूदिदम् ॥
ईदृशं कष्टमस्मार्कं राज्यप्राप्तिः कुतो भवेत् ॥ ३० ॥

क उपायो विधेयोऽत्र साम्राज्यप्राप्तयेऽधुना ॥
वद स्वामिन्हृषीकेशेत्युक्तोऽभूत्सान्द्रहृदयिः ॥ ३१ ॥

श्रीकृष्णः पाण्डवानाह व्रतमेकं वदामि वः ॥
तत्कालं यत्प्रसादेन राज्यप्राप्तिर्भविष्यति ॥ ३२ ॥

सुरारे । नास्मासु ते कृपादृष्टिः । नो वनवासादि कष्टं, आयासश्च किमर्थं ?
पार्याः प्राणप्रिया इति विरुदाचलयः सत्या भवन्तु । नः कष्टं हर । नकुल-
सहदेवौ शौपदी च नत्वोचुः । त्वं नः पक्षपाती वनेऽस्मान्स्थापयसि,
वैरी राज्यं करोति, त्वादृशे मित्रे छत्रे च सतीदृकष्टं कथं ? ॥ २९-३० ॥
नः साम्राज्यप्राप्तये क उपाय इत्युक्तः सार्द्रहृदयः कृष्ण आह । अनंतव्रतं
वुरु । यत आशु राज्यप्राप्तिर्भविष्यति । यद्व्रतानामुत्तमं व्रतं । वामुदे-

अनन्तनामकं पार्थ व्रतानामुत्तमं व्रतम् ॥
 यदाचरणतः शीघ्रं राज्यप्राप्तिर्भविष्यति ॥ ३३ ॥
 अनन्तस्त्वहमेवैकः पूर्णः सर्वत्र सर्वदा ॥
 मद्ब्रतं कुर्वन्तारुख्यं राज्यप्राप्तिर्भविष्यति ॥ ३४ ॥
 कलाकाष्ठामुहूर्तादौ दिवसेषु च रात्रिषु ॥
 पक्षमासायनाब्देषु व्याप्तोऽहं युगकल्पयोः ॥ ३५ ॥
 भूतं भव्यं भवच्चापि व्याप्तं नारायणेन मे ॥
 दुष्टान्दन्तुं भुवसातुं जातः सोऽहं यदोः कुले ॥ ३६ ॥
 स वासुदेवोऽनन्तोऽस्मि धर्मं मां कुरु संशयम् ॥
 ममैव मूर्तयस्तिस्त्रो ब्रह्मविष्णुहरा इति ॥ ३७ ॥
 राशयश्च ग्रहाश्चापि भुवनानि चतुर्दश ॥
 वसवोऽष्टौ द्वादशार्का अहमेव न संशयः ॥ ३८ ॥
 रुद्रा एकादशाहं च समुद्राः सप्त चाप्यहम् ॥
 पातालानि च सप्ताहं पर्वता अहमेव च ॥ ३९ ॥
 तृणवृक्षलतागुल्ममृक्षाण्याकाश एव च ॥
 दिशश्च विदिशश्चाहं सर्वं व्याप्य विमर्ष्यजः ॥ ४० ॥

चोऽहं । मे ब्रह्माद्यास्तिस्त्रो मूर्तयः, राशिग्रहभुवनपातालभूरादिलोकानुक्-
 लाकाष्ठामुहूर्तदिनाहोरात्रिपक्षमासान्द्युगकल्पादि भूतं भव्यं भवच्च मया
 व्याप्तं । वसुरुद्रादित्याग्निधर्मनतृणवृक्षलतातारकादिशोऽहं विभर्षि

पातालानि च भूरादिलोका अप्वादयोऽप्यहम् ॥
मत्तो विश्वात्मनो नान्यन्निर्विकारोऽव्ययोऽस्म्यजः ४१

अतो युधिष्ठिरानन्तं विद्धि मामेव शाश्वतम् ॥
मां पूजय विधानेन व्रतमेतद्धरं मम ॥ ४२ ॥

इति कृष्णवचः श्रुत्वा स पार्षो विनतोऽग्रवात् ॥
स्वामिन्व्रतविधिं ब्रूहि किं दानं कथमर्चनम् ॥ ४३ ॥

कस्मिन्दिने व्रतमिदं कार्यं केन कृतं पुरा ॥
स्वामिन्कथय चास्मभ्यं सर्वमेतत्सविस्तरम् ॥ ४४ ॥

इत्युक्तः ग्राह तं कृष्णः सम्यक्पृष्टं युधिष्ठिरम् ॥
भाद्रशुद्धचतुर्दश्यां मध्याह्ने व्रतमाचर ॥ ४५ ॥

श्रद्धयाऽऽराधयानन्तं शीघ्रं राज्यमवाप्स्यसि ॥
इदं व्रतं पुरा चीर्णमृषिणा कथयामि ते ॥ ४६ ॥

आसीत्पुरा कृतशुभे सुमन्तुर्विप्रसत्तमः ॥
वासिष्ठगोत्रसम्मूतो धर्मखातो महाशुनिः ॥ ४७ ॥

॥ ३१-४० ॥ मत्तो विश्वात्माऽन्यो न । अजो निर्विकारोऽव्ययोऽस्मि । सर्वोत्तमं मामन्तं विद्धि । विधिना मद्ब्रतं कुरु । धर्म आह । व्रतविधिं ब्रूहि । किं दानं, कथं पूजनं, कदा कार्यं, पुरा केन कृतं, तत्सर्वं विस्तर-
द्द । कृष्ण आह । भाद्रशुद्धचतुर्दश्यां मध्याह्ने मन्वया व्रतं कुरु । शीघ्रं
राज्यमवाप्स्यसि । पुत्र कृतशुभे वासिष्ठः सुमन्तुर्विप्रस्तत्पत्नी मार्गवी

सत्पत्नी भार्गवी दीक्षासंज्ञिताऽभूत्पतिव्रता ॥
 तस्या एकाऽभवत्पुत्री सुशीलेति च विश्रुता ॥ ४८ ॥
 स्वल्पेनैव ॥ कालेन सुमन्तोः सा पतिव्रता ॥
 पत्नी पञ्चत्वमगमदैवयोगेन पाण्डव ॥ ४९ ॥
 कन्या स्वथ सुशीला सा वृषधे पितृवेश्मनि ॥
 व्यरचत्सा सदाचारा स्वस्तिकादीनि वास्तुनि ॥ ५० ॥
 सा गृहं पञ्चवर्णाभी रङ्गवल्लीभिरन्वहम् ॥
 शोभयामास बहुधा विचित्रैस्तोरणैरपि ॥ ५१ ॥
 लिलेख शङ्खपद्मादि सन्नादिपरिमार्जने ॥
 पद्मी प्रेम्णा समानर्चं नमस्कारादिभिः सुरम् ॥ ५२ ॥
 भार्याहीनः सुमंतुः स लुप्तगृहक्रियस्तदा ॥
 चक्रे द्वितीयमुद्राहं यज्ञसेवनहेतुना ॥ ५३ ॥
 सा कर्कशाऽतिदुःशीला नित्यं कलहकारिणी ॥
 दैवाह्वन्धा दुराचारा पुत्र्या पत्या च वैरकृत् ॥ ५४ ॥

साध्वी दीक्षास्त्र्या सुशीला कन्या प्रसूय स्वल्पकालेन मृता । कन्या
 पितृगृहे वृषधे । सदाचारा सा वास्तुनि रंगवल्लीस्वस्तिकादीनि
 व्यरचत् ॥ ४९-५० ॥ विचित्रतोरणैर्गृहं शोभयित्वा सम्मार्जनादि कृत्वा
 पद्मादीन्यलिखत् । प्रेम्णा च नमस्कारादिना देवमानर्चं । लुप्तगृहकर्मा
 भार्याहीनो मुनिर्द्वितीयमुद्राहं चक्रे । कर्कशा, दुःशीला, नित्यं कलहकर्त्री

सुशीलाऽभृद्विवाहार्हा चिन्तयामास तत्पिता ॥
 कस्मै कन्या मया देया कन्यादानक्षणस्त्वयम् ॥५५॥
 एवं चिन्तयति प्राप्तः कौण्डिण्यर्षिर्यदृच्छया ॥
 विद्यालातो गृहं तस्य स कन्यां स्वीचकार ताम् ॥५६॥
 गृहोक्तेन विधानेन कौण्डिण्याय ददौ सुताम् ॥
 द्वौ मासौ वार्षिकौ गेहे स्थापयामास तौ ह्यनिः ॥५७॥
 पुत्रीमात्रोरभृद्वैरं सापत्न्याच्छ्वशुरं तु सः ॥
 प्राहान्यत्र करिष्याव आश्रमं सुखहेतवे ॥ ५८ ॥
 सुमन्तुः प्राह दुःखार्तो नेयं स्त्रीर्मम वैरिणी ॥
 पापिनीयं वृता मेऽद्य भवेद्विरह एतयोः ॥ ५९ ॥
 शान्ता पत्नी न यद्रेहे तद्रेहं वनमेव हि ॥
 त्रिपुरारे शृणु स्वामिन्निमग्नोऽस्मि भवाम्बुधौ ॥ ६० ॥
 नेयं कर्मतपोर्हा मे कर्कशा न शृणोति च ॥
 पुत्र्यां सत्यां सदा तोषो जामातुरपि दर्शनम् ॥ ६१ ॥

पत्या पुत्र्या च वैरकर्त्रादृशी पत्नी दैवहृत्स्वा । विवाहार्हा कन्या कस्मै
 देयेति ऋषिरचितयत् । तावद्विद्वान् कौण्डिण्यः प्राप्तस्तस्मै विधिना ता
 कन्यां दत्त्वा जामातरं वार्षिककाले गृहे स्थापयामास । पुत्रीमात्रोऽस्तुतरां
 विरोधोऽभूच्चदा जामाता श्वशुरमाह । समीपेन्यत्राश्रमं कृत्वा स्थास्ये ।
 सुमन्तुः खिन्न आह । केयं पापा वैरिणी वृता ॥ ५९-५९ ॥ यत्र शान्त-
 पत्नी न तद्गृह वनं । हे पुरारे ! भगम्भो मग्नोऽस्मि । नेयं कर्मतपोर्हा

एवं सुमन्तुं चिन्तार्तं कौण्डिण्यः प्राह वारयन् ॥
 नैकत्र तापसो शस्तौ योगहानिर्यतो द्वयोः ॥ ६२ ॥
 गत्वाऽन्यत्राश्रमं कृत्वाऽनुतिष्ठामि तपः सुखात् ॥
 किञ्चिद्विदूरे स्थास्यामि शश्वन्मे दर्शनं भवेत् ॥ ६३ ॥
 सुमन्तुः प्राह कौण्डिण्यं द्वादशाहं वसाऽत्र तु ॥
 सर्वसिद्धिप्रयोदश्यां प्रस्थानं कुरु सुव्रत ॥ ६४ ॥
 सुमन्तोर्वचनं श्रुत्वा द्वादशाहमुवाच सः ॥
 कौण्डिण्यः सुमुहूर्ते स प्रतस्थे भार्ययाऽन्वितः ॥ ६५ ॥
 सुमन्तुः कर्कशां प्राह याति भर्त्रां सहात्मजा ॥
 पाथेयं व्रीहिगोधूममयं पुत्र्यै समर्पय ॥ ६६ ॥
 इत्युक्त्वा सा गृहं गत्वा द्वारं बद्ध्वाऽश्मभिर्दृढम् ॥
 फीलयाभास यत्नेन न दास्य इति चाग्रवीत् ॥ ६७ ॥
 कपाटं न जहौ शीपं ताडयामास तत्पतिः ॥
 तं निवार्य सुशीलाऽऽह यास्ये मा देहि किञ्चन ॥ ६८ ॥

न शृणोति च । अद्य पुत्रीजामात्रोददर्शनं भवेत् । कौण्डिण्य आह ।
 नैकत्र तापसो शस्तौ । तपोहानिः स्यादतोऽन्यत्राश्रमं कृत्वा किञ्चित्
 दूरे स्थित्वा तप्स्यामि । शश्वदर्शनं भविष्यति । सुमन्तुप्राह । द्वादशाहं
 स्थित्वा भाद्रे शुद्धे सर्वसिद्धिप्रयोदश्यां प्रस्थानं कुर्विति प्रार्थितः स स्थित्वा
 सुमुहूर्ते समार्यः स प्रतस्थे । सुमन्तुः कर्कशां प्राह । पुत्र्यै व्रीहिगोधूमादि
 पाथेयं देहीति सा गृहं गत्वाऽश्मभिर्दृढं द्वारं बद्ध्वाऽऽह । न दास्य इति ।
 सुमन्तुः शिरस्ताडयामास । फल्या तं निवार्याऽह । तथैव यास्य इति

पाकालयमृषिर्गत्वा गोधूमस्य पुलोककम् ॥

लब्धं दत्त्वा सुतायै स गमयामास तौ मुनिः ॥ ६९ ॥

उपविश्य रथे द्वौ तौ जग्मतुश्च ततो मुनिः ॥

नदीमागत्य मध्यान्हे चक्रे कौण्डिण्य आन्हिकम् ७०

उपाविशदनुष्ठातुं मुनिस्तत्र नदीतटे ॥

स्त्रीसमूहं विलोक्यैव सुशीला तमुपागता ॥ ७१ ॥

रक्ताम्बराश्चतुर्दश्यां कुर्वतीव्रतमादरात् ॥

पृथक्पृथक्च कलशान्पूजयन्तीर्ददर्श सा ॥ ७२ ॥

शनैस्तद्व्रतो गत्वा पप्रच्छ मृदुभाषिणी ॥

भवतीभिरतिप्रीत्या किमिदं क्रियते व्रतम् ॥ ७३ ॥

स्त्रिय ऊचः सुशीलां तामनन्तव्रतमुत्तमम् ॥

अस्माभिः क्रियते नूनं सकलाभीष्टसिद्धिदम् ॥ ७४ ॥

सुशीला पुनरप्याह भवन्त्यः कथयन्तु माम् ॥

व्रतस्यास्य विधानं च कृपया विस्तरेण मे ॥ ७५ ॥

॥ ६०-६८ ॥ ऋषिः पाकालयस्थं लब्धं गोधूमपुलक ददौ । तवस्ती
रथारूढो निर्गता । मध्याह्निकं कर्तुमृषिय्यामिशत् । सुशीला नदीतीरे
स्त्रीसमूहं शीघ्रोपागता । तत्र रक्ताम्बरधराः पृथक्पृथक्कलशान्पूजयन्तीर्ना-
रीर्मृदुवाक्येनापृच्छत् । भवतीभिरिदं किं क्रियते इति । ता ऊचुः ।
सर्वसिद्धिमनन्तव्रतं क्रियते । सुशीलाऽऽह । व्रतस्य को विधिः कृपया

इत्युक्तास्ताः समस्ताश्च ग्राहुः शीले शृणुष्व भोः ॥
 उपविश्याग्रतोऽस्माकं कथयामस्त आदितः ॥ ७६ ॥
 भाद्रे मासि सिते पक्षे चतुर्दश्यामिदं व्रतम् ॥
 अनन्तसंज्ञकं श्रेष्ठं सर्वकामफलप्रदम् ॥ ७७ ॥
 चतुर्दशग्रन्थियुतं रक्तोर्णासूत्रदोरकम् ॥
 सम्पाद्य विधिवत्स्नात्वा नद्यादौ नित्यमाचरेत् ॥ ७८ ॥
 परिधायारक्तवस्त्रं हरिद्राकुङ्कुमादिभिः ॥
 भूपयित्वा वपुः पूर्णावानीय कलशौ शुभौ ॥ ७९ ॥
 जलपूर्णे तु कलशे पञ्चपल्लवसंयुते ॥
 शक्त्या रत्नादि निक्षिप्य छपचारैः प्रपूजय ॥ ८० ॥
 नीराज्य तदुपर्येव पूर्णवात्रं निधाय च ॥
 स्थापयित्वा दर्भमयं शेषं पूजय भक्तितः ॥ ८१ ॥
 पूर्णपात्रे नूत्नवस्त्रे विलिख्याष्टदलं शुभम् ॥
 सकेसरं शुभं पद्मं तत्रानन्तं प्रपूजय ॥ ८२ ॥

विस्तराद्भूत । सा ऊचुरुपविश्य शृणु । सर्वं ते कथयामः । माद्रमासि
 सिते पक्षे चतुर्दश्यां चतुर्दशग्रन्थियुतं रक्तोर्णासूत्रदोरकं सम्पाद्य विधि-
 स्नात्वा रक्तवस्त्रं परिधाय कुङ्कुमादिना देहं भूपयित्वा ॥ ९९-७८ ॥
 पञ्चपल्लवयुतजलपूर्णकलशं संस्थाप्य, तत्र रत्नादि निक्षिप्य, सम्पूज्य,
 तदुपरि पूर्णपात्रे नववस्त्रेऽष्टदलं विलिख्य, कलशागतः पद्मरत्नैः पद्मादि

कलशस्याग्रतः पद्मस्वस्तिकादीन्यनेकधा ॥

पञ्चरङ्गैः शुभैश्चूर्णै रचय त्वं सुशोमनम् ॥ ८३ ॥

तत्र पूर्वं षोडशोपचारैः शेषं प्रपूजय ॥

ततस्तत्रैव ध्यानन्तं त्वं ध्यानादिभिरर्चय ॥ ८४ ॥

सर्वपापप्रशमनमनन्तं शेषशायिनम् ॥

एकाग्रैव मनसा त्वं चिन्तय परात्परम् ॥ ८५ ॥

ध्यायेच्चतुर्भुजं शंखपद्मचक्रगदाधरम् ॥

अनन्तं पिङ्गलदृशं विश्वात्मानं घनममम् ॥ ८६ ॥

इति ध्यात्वा षोडशोपचारैर्नूत्नं सुदोरकम् ॥

विधाय द्वादशाक्षर्या भक्त्या विधिवदर्चय ॥ ८७ ॥

यद्वा पुहंपसूक्तेन विष्णुसूक्तेन चाथवा ॥

अनुसृत्य स्वाधिकारं पूजां कुरु समाहिता ॥ ८८ ॥

एवमापूज्य संसारगन्धरेति च मन्त्रतः ॥

पश्चाद्वा करे नम इति जीर्णदोरं विसर्जय ॥ ८९ ॥

विलिख्य, पूर्णपात्रे दर्भमयशेषं सम्पूज्य, तत्र सर्वपापप्रशमनं शेषशायिनं परात्परं चतुर्भुजं शंखपद्मचक्रगदाधरं पिङ्गलदृशं घनदयामं श्रीमदनन्तं द्वादशाक्षर्यां पुंसूक्तेन विष्णुसूक्तेन भक्त्या स्वाधिकारस्तः सम्पूज्य, संसारगन्धरेति मंत्रेण दक्षिणकरे वध्वा जीर्णदोरकं विसृज्य ॥ ७९-८९ ॥ तं सफल-

१ छैनमो भगवते ब्राह्मदेवाय २ मन्त्रासह पूजने पश्चात्तरं.

दाता चेति ततः प्रस्थगोधूमपूपवायनम् ॥
 दक्षिणासहितं देहि फलैरपि, च संयुतम् ॥ ९० ॥
 सापूपवायसं दत्त्वा ब्राह्मणेभ्यो यथाविधि ॥
 ततः स्वेष्टजनैः सार्धं कर्तव्यं गोजनं सुखम् ॥ ९१ ॥
 एवं चतुर्दशसमा व्रतं कार्यं प्रयत्नतः ॥
 उद्यापनं चरेद्द्याच्चतुर्दश घटानपि ॥ ९२ ॥
 ब्राह्मणान्भोजयेद्भक्त्या चतुर्वर्गोऽपि सिध्यति ॥
 सुशीले व्रतमस्त्येवं भक्त्याऽद्य त्वं समाचर ॥ ९३ ॥
 अनन्तं पूजयास्माभिः सहाद्यास्ति चतुर्दशी ॥
 इत्युक्तैर्कैकतन्तुं ता दोरकार्थं ददुर्मुदा ॥ ९४ ॥
 पूजयासास साऽनन्तं बद्ध्वा ग्रन्थीन्चतुर्दश ॥
 यथोपदिष्टं नारीभिस्तथा भक्त्या समाचरत् ॥ ९५ ॥
 सा गोधूमपुलाकार्थं वायनार्थं द्विजाय हि ॥
 दत्त्वाऽऽज्ञां तत आदाय गन्तुमैच्छत्सुशीलका ॥ ९६ ॥

दक्षिणं प्रस्थगोधूमपूपवायससहितं विप्राय दत्त्वा, विप्रान्भोजयित्वाः सह
 गुंजीयात् । एवं चतुर्दशवर्षं व्रतं कृत्वोद्यापनं ततः कृत्वा, चतुर्दशघटा-
 न्निप्रेम्यो गोजनं च दद्यादतश्चतुर्वर्गोऽपि सिध्यति । एवमेवं भक्त्या चरेत्
 तास्तास्यै दोरकार्थं तन्तुन्दत्याऽद्य चतुर्दशमस्माभिः सहान्तं पूजयेत्युक्ता
 सुशीला यथोपदिष्टं भक्त्याऽनन्तं पूजयित्वा, गोधूमपुलाकार्थं विप्राय

सर्वाः स्त्रियो नमस्कृत्य साऽऽययौ रथसन्निधिम् ॥
तावत्समाप्यानुष्ठानं कौण्डिण्योऽपि समाययौ ॥ ९७ ॥

पत्न्या सह स कौण्डिण्य उपविश्य रथेऽग्रतः ॥
गच्छन्नेवामरावत्या समानां दृष्टवान्पुरीम् ॥ ९८ ॥

तत्र नागरिका लोकाः सम्मुखं प्राप्य तं धुनिम् ॥
स्वामिन्तपोनिधेऽत्रैव स्थितिं ह्रुविति चार्थयन् ॥ ९९ ॥

ततः सत्कारपूर्वं तौ दम्पतीं नगरं गतौ ॥
श्रीदानन्तप्रसादेन सर्वश्वर्ययुतौ तु तौ ॥ १०० ॥

तस्थौ तत्रैव कौण्डिण्यः कञ्चित्कालं मुखेन हि ॥
स एकदा सुशीलायाः करेऽनन्तं ददर्श ह ॥ १ ॥

अपिः पप्रच्छ बद्धं किं करमूले त्वया प्रिये ॥
बशीकरणमेतत्किं रक्तसूत्रेण वा कृतम् ॥ २ ॥

सुशीला सा पतिं प्राह बद्धो मेऽनन्तदोरकः ॥
यत्प्रसादात्त ऐश्वर्यमिदं प्राप्तं न संशयः ॥ ३ ॥

वापनार्थं दत्त्वा, स्त्रियो नत्वाऽऽज्ञां गृहीत्वा रथमुपागता । तावदनुष्ठानं
समाप्य कौण्डिण्योऽप्येत्य तथा सह रथमारुह्याग्रतो गच्छन्मरावतीसमां
पुरीं ददर्श ॥ ९०-९८ ॥ ततो नागरिकाः सम्मुखमेत्य, स्वामिन्तपोनि-
धेऽत्रैव तिष्ठेति सत्कारपूर्वं निन्युस्तत्रानन्तप्रसादात्तौ सर्वश्वर्ययुतौ सुखं
तस्थुः । एकदा कौण्डिण्यः पत्न्याः करेऽनन्तं दृष्ट्वाऽऽह । किमेतद्रक्तमूर्धं
बशीकरणं बद्धं । शीलाऽऽह । अनन्तदोरकोऽयं बद्धः । यत्प्रसादाद्दैश्वर्यं

यस्मिन्दिने व्रतं त्वेतत्कृतं तद्दिनतः खलु ॥
 प्रसन्नोऽभूदनन्तस्ते लब्धमैश्वर्यमीदृशम् ॥ ४ ॥

इति तद्वचनं श्रुत्वा कौण्डिन्यः कुपितस्ततः ॥
 बलादनन्तमादाय बह्मिकुण्डे जुहाव सः ॥ ५ ॥

कानन्तो मे तपस्तप्तं सुकृतेनैव तेन मे ॥
 ऐश्वर्यमीदृशं लब्धं सत्यमेतन्न संशयः ॥ ६ ॥

मद्वशीकरणायैव बद्धोऽयं दोरकस्त्वया ॥
 क्रोधेनैव मया त्यक्तः प्रदीप्तेऽग्नौ बिलोक्य ॥ ७ ॥

हन्तानन्तः कुतस्त्यक्तस्त्वयाऽग्नाविति सा सती ॥
 उक्त्वा दोरं प्रयत्नेनादाय चिक्षेप गोरसे ॥ ८ ॥

ऐश्वर्यं तत्क्षणं नष्टं दारिद्र्यं च समागतम् ॥
 अनन्तदोरकत्यागात्कौण्डिन्यो दीनतां गतः ॥ ९ ॥

गोधनाभरणाद्यं च तस्करैर्मुपितं पुरे ॥
 हिता अप्यहिता जाताः कौण्डिन्यो दीनतां गतः ११०

वर्धं । यदिने व्रतं कृतं ततोऽनन्तः प्रसन्नोऽभूत् । कुद्रः कौण्डिन्यो
 बलादोदं गृहीत्वाऽग्नौ जुत्वाऽऽह । कानन्तो मे तपस्तप्तं तत ऐश्वर्यं लब्धं
 न संशयः । मद्वशीकरणाय बद्धोऽयं ते दोरकः स मेऽग्नौ क्षिप्त इति
 ॥ ९९-१०७ ॥ हन्तानन्तः कुतोऽग्नौ त्यक्त इत्युक्त्वा शीला यत्नारोरे
 गृहीत्वा द्रुग्धे चिक्षेप । तत्क्षणमैश्वर्यं नष्टं । कौण्डिन्यो दीन्यं गतः ॥

गृहं दग्धमनन्तावमानतो वसनादिकम् ॥

सर्वस्वं तत्क्षणं नष्टं कौण्डिण्यो दीनतां गतः ॥ ११ ॥

विचारयामास ततः क्रुद्धो मेऽनन्त एव हि ॥

मदान्धेन मया व्यर्थं निक्षिप्तो दोरकोऽनले ॥ १२ ॥

अत एव यदा श्रीमदनन्तः कमलापतिः ॥

दर्शनं दास्यति तदा मोक्ष्येऽन्नादि न चान्यथा ॥ १३ ॥

अनन्तानन्तेत्युक्त्वा स प्रययौ गहनं वनम् ॥

फलपुष्पान्वितं तत्र शूतशृङ्गं ददर्श सः ॥ १४ ॥

पक्षिणः कीटकाश्चापि केऽपि नैव स्पृशन्ति यम् ॥

आम्रं पप्रच्छ कौण्डिण्यो दृष्टोऽनन्तस्त्वया वद ॥ १५ ॥

शूतः कौण्डिण्यमाहाङ्ग दृष्टोऽनन्तो न मे द्विज ॥

त्वं यदीक्षसि तस्मै महशामेतां निवेदय ॥ १६ ॥

इत्युक्तः सोऽग्रतो गत्वा धेनुं वत्सान्वितां वृणे ॥

ददर्श या वृणं जग्धुं न शशाकातिदुःखिता ॥ १७ ॥

गोयनाभरणादि चोर्लुपितं । तत्रत्याः सर्वेऽहिता जाताः । गृहं दग्धं ।
सर्वस्वं नष्टं । कौण्डिण्योऽनुगत आह । अनन्तो मे क्रुद्धः । मदेन
मे व्यर्थमग्री क्षिप्तः । श्रीशोऽनन्तो यावदर्शनं न दास्यति तावन्न मोक्ष्य
इति निश्चित्य वनत्रजन्ननंतानतेत्युक्त्वा फलपुष्पाद्यमाम्रं पद्मादिभिर-
संस्पृष्ट दृष्ट्वा, तमपृच्छदन्तो दृष्टः किमिति । स तमाह । मे न दृष्टो
यदीक्षसि तस्मै एतां मे दशां शंस ॥ ८-१६ ॥ ततोऽग्रतो गच्छन्मुनि-

तां कौण्डिण्योऽवदद्वेनो दृष्टोऽनन्तस्त्वया वद ॥
 ममोपरि कृपां कृत्वा घेनुके वद सत्वरम् ॥ १८ ॥
 घेनुः कौण्डिण्यमाहाङ्ग दृष्टोऽनन्तो न मे द्विज ॥
 त्वं यदीक्षसि तस्मै महशामेतां निवेदय ॥ १९ ॥
 इत्युक्तः सोऽग्रतो गत्वा ददर्श स महावृषम् ॥
 तं कौण्डिण्योऽवदद्भद्र दृष्टोऽनन्तस्त्वया वद ॥ १२० ॥
 वृषः कौण्डिण्यमाहाङ्ग दृष्टोऽनन्तो न मे द्विज ॥
 त्वं यदीक्षसि तस्मै महशामेतां निवेदय ॥ २१ ॥
 इत्युक्तः सोऽग्रतो गत्वा ददर्श सरसी उभे ॥
 अन्योन्योदकसंमिश्रे हंसपक्ष्यादिवर्जिते ॥ २२ ॥
 कुमुदोत्पलकल्हारैर्युते स्वाद्दके उभे ॥
 तयोर्द्वन्द्वं स पप्रच्छ दृष्टोऽनन्तस्त्वया वद ॥ २३ ॥
 द्वन्द्वं कौण्डिण्यमाहाङ्ग दृष्टोऽनन्तो न मे द्विज ॥
 त्वं यदीक्षसि तस्मै महशामेतां निवेदय ॥ २४ ॥

स्तृणेऽटन्तीं सवत्सां घेनुं तृणं जग्धुमशक्तां दृष्ट्वाऽऽह । अनन्तो दृष्टः
 किमिति साऽऽप्रवदुवाच । स ततोऽग्रतो गत्वा घेनुवच्चरन्तं
 महावृषं दृष्ट्वाऽऽह । अनन्तो दृष्टः किमिति । सोऽपि घेनुवदुवाच ।
 स ततोऽग्नेऽन्योऽन्योदकसंमिश्रे कुमुदादियुते स्वाद्दके हंसादि-
 वर्जिते सरस्यौ दृष्ट्वाऽऽपृच्छदर्नतो दृष्टः किमिति ते पूर्ववदुवाचतुः ।

इत्युक्तः सोऽग्रतो गत्वा गर्दमं चापि कुञ्जरम् ॥
 दृष्ट्वा पप्रच्छ चानन्तं तथैवाप्यूचतुश्च तौ ॥ २५ ॥
 निर्विण्णो ब्राह्मणः प्राणांस्त्यक्तुमैच्छद्यदा तदा ॥
 अनन्तानन्तेति चोक्त्वा मूर्च्छितो निपपात कौ ॥ २६ ॥
 अश्रान्तरे वृद्धविप्रवेपथारी समेत्य तम् ॥
 उत्तिष्ठोत्तिष्ठ विप्रेति प्रावदद्भक्तवत्सलः ॥ २७ ॥
 कानन्त इति विप्र त्वं परिपृच्छसि तर्हि सोः ॥
 एहानन्तं दर्शयामीत्युक्त्वा जग्राह तत्करम् ॥ २८ ॥
 तत उत्थाप्य कौण्डिण्यं द्विजोऽरण्यमनीनयत् ॥
 महाश्वर्यकरं तत्र नगरं दृष्टवान्मृनिः ॥ २९ ॥
 तं प्रवेश्य पुरे विप्रो रत्नसिंहासने शुभे ॥
 उपविश्य स्वयं रूपं दर्शयामास सुन्दरम् ॥ ३० ॥
 कौण्डिण्यो व्रीक्ष्य तद्रूपमाधाय पदयोः शिरः ॥
 विनयावनतो भूत्वा तं स्तोतुमपचक्रमे ॥ ३१ ॥

ततोऽग्रे गर्दमं कुञ्जरं च दृष्ट्वाऽनन्तो दृष्टः किमित्यपृच्छतो पूर्ववद्भू-
 च्छस्ततो निर्विण्णः कोटिण्यः प्राणा-दातुमिच्छन्मूर्च्छितो मुच्य-
 पतत् ॥ १७-२६ ॥ तदाऽनन्तो वृद्धविप्रवेपथारोऽप्युत्तिष्ठानन्तं दर्शयामीति
 करं धृत्वोत्थाप्य, वने महाश्वर्यं पुरं दर्शयित्वा शुभे रत्नसिंहासने
 उपविश्य सुन्दरं स्वरूपं दर्शयामास । कौण्डिण्यस्तदीक्ष्य पादयोः शिरो
 निधाय विनयेनास्तौत् । हे सच्चिदानन्द ! गोविन्द ! श्रीवत्साङ्ग ! ते

सच्चिदानन्द गोविन्द श्रीवत्साङ्कित ते नमः ॥
तव दर्शनमात्रेण दुःखं पापं च मे गतम् ॥ ३२ ॥

त्वं ब्रह्मविष्णुरुद्रात्मा सद्यो यस्स्मरणेन हि ॥
सर्वे दोषाः प्रणश्यन्ति त्वामस्मि शरणं गतः ॥ ३३ ॥

नारायण श्रीनिवास जगद्धापक ते नमः ॥
त्राता वैकुण्ठवासी यस्त्वामस्मि शरणं गतः ॥ ३४ ॥

अनन्तब्रह्मांडनाथ पापोऽहं भक्तिवर्जितः ॥
परमात्मन्क्षमस्वैनस्त्वामस्मि शरणं गतः ॥ ३५ ॥

त्वां विनाऽन्यन्न जानामि दैवतं ते पदे धृते ॥
शरणागतदीनेश त्वामस्मि शरणं गतः ॥ ३६ ॥

भृंगवत्सेऽघ्निलीनोऽस्मि सकलं जन्म मेऽभवत् ॥
धन्यं मे जीवितं यस्मात्त्वामस्मि शरणं गतः ॥ ३७ ॥

इति स्तुतः स मुनिना प्रसन्नोऽभूत्स तत्क्षणम् ॥
भक्तचिन्तामणिर्देवो ददौ तस्मै वरत्रयम् ॥ ३८ ॥

नमः । ते दर्शनान्ने दुःखं पापं च गतं । यद्विमूर्तिर्यस्मरणात्सर्वे दोषा
नश्यन्ति तं त्वां शरणं गतोऽस्मि । हे नारायण, श्रीश, व्यापक, वैकुण्ठ-
धासिन्ननंतब्रह्मांडनाथ । परमात्मन् पापोऽहं ते भक्तिहीनः । क्षमस्व त्वां
विनाऽन्यदैवतं न जाने । शरणागतदीनेश । ते पदे धृते ॥ ३७-३६ ॥
भृङ्गवत्सेऽघ्निलीनोऽस्मि । मे जन्म सकलं । धन्यं मे जीवितं । इति प्रार्थितो

दारिद्र्यनाशं धर्माग्निं वैकुण्ठे वसतिं शुभ्राम् ॥
 इत्यनन्तो ददौ तस्मै त्रीन्वरान्मो युधिष्ठिर ॥ ३९ ॥
 कौण्डिन्यः प्राह मार्गे यद्दृष्टं चित्रं वदामि ते ॥
 दृष्टो वने मया चूतो युतोऽमृतमयैः फलैः ॥ १४० ॥
 अंडजोऽपि न पस्पर्श फलं यस्य ततोऽग्रतः ॥
 वत्सेन सहिता धेनुर्दुःखिता मे विलोकिता ॥ ४१ ॥
 तस्या मुखं न चैकोऽपि ग्रासो विशति कर्हिचित् ॥
 ततोऽग्रतो निर्मलोदे सरसी द्वे निरीक्षिते ॥ ४२ ॥
 तयोरन्योन्यमुदकं मिश्रितं जीववर्जितम् ॥
 ततोऽग्रतोऽपि वृषभो मया देव विलोकितः ॥ ४३ ॥
 तस्यापि न मुखं ग्रासो विशतीतस्ततोऽग्रतः ॥
 निरीक्षितो मदोन्मत्तः कुञ्जरश्च महान्निभो ॥ ४४ ॥
 ततोऽग्रतो गर्दभोऽपि स्वामिभ्रष्ट्रे मपेक्षितः ॥
 ततोऽग्रतो मया देव बृद्धब्राह्मण ईक्षितः ॥ ४५ ॥

भक्तचित्तामणिस्तुष्टः प्रसन्नो दारिद्र्यनाशं, धर्माग्निं, शाश्वतवैकुण्ठवासं चेति
 त्रीन्वरान्ददौ । कौण्डिन्य आह । मार्गे दृष्टं चित्रं वच्मि । प्राणिमात्रास्तुष्टः
 मुखल आभ्रवृक्षो दृष्टः । ततो धेनुः सशरसा यन्मुखे कदाचिदपि ग्रासो न
 विशति । ततो द्वे सरसी अन्योऽन्योदकमिश्रिते जीववर्जिते । ततो वृषभो
 यन्मुखे ग्रासो न विशति । ततो मत्तो महामग्नः । ततो गर्दभस्ततो

कुत ईदृक्स्थितिस्तेषामभिप्रायं न वेद्यहम् ॥
 तत्केशव जगन्नाथ कथयेति पदेऽग्रहीत् ॥ ४६ ॥
 इत्युक्तः ग्राह तं भक्तं विस्तरेण कृपानिधिः ॥
 कौण्डिन्य यस्त्वया दृष्टः फलितश्चूतपादपः ॥ ४७ ॥
 स पूर्णवेदशास्त्रज्ञो भक्तो विद्याभिमानतः ॥
 शिष्येभ्यो न ददौ विद्यां स्वल्पामपि स गर्वितः ॥ ४८ ॥
 तेन पापेन वृक्षोऽभूद्भाग्यहीनोऽपि यत्फलम् ॥
 धेनुश्च सा पुरा याऽदानिष्फलां ब्राह्मणाय गाम् ॥ ४९ ॥
 वृषभो यस्त्वया दृष्टः स पूर्वं धनवानपि ॥
 न किञ्चित्प्रददौ तेन पापेनेदृग्गतिं गतः ॥ ५० ॥
 सरसी ये च दृष्टे ते भगिन्यौ द्वे परस्परम् ॥
 दानादाने च चक्राते ते तेनेदृग्गतिं गते ॥ ५१ ॥
 क्रोधयोगात्खरो जातो मदान्धः कुञ्जरस्तथा ॥
 जातं तव मनः शुद्धं द्विजरूपोऽहमागमम् ॥ ५२ ॥

वृक्षविप्रश्च । कुत एषामीदृक्स्थितिः । हे जगन्नाथ कथयेति पदे दधौ
 ॥ ३७-४६ ॥ श्रीमदनंत आह । पुरा वेदशास्त्रज्ञो भक्तो विप्रो गर्वाच्छि-
 ष्येभ्योऽल्पामपि विद्यां नादात्तत ईदृग्वृक्षोऽभूत्फलं कोऽपि नास्पृशत् ।
 निष्फलभूदानादीदृशी गौः । अदाता धनी स वृषः । द्वे भगिन्यौ परस्परं
 दानं दत्त्वेदृशी सरसी स्तः । क्रोधी खरो, मदी गजो, अनुतापात्ते चित्तं

ये ये दृष्टास्त्वयाऽऽर्तास्ते ते सर्वे मोचिता मया ॥
ऐश्वर्यमिह मुक्त्वांस्ते सद्गतिं यास्यसि ध्रुवम् ॥ ५३ ॥

कुरु वासं त्वमृक्षेषु मुने भूत्वा पुनर्वसुः ॥

इति प्रीतान्तरोऽनन्तः कौण्डिन्याय वरं ददौ ॥ ५४ ॥

इति लब्ध्वा वरमृषिर्भुवत्सेह सुखमुत्तमम् ॥

कौण्डिन्योऽस्ते ययौ स्वर्गं व्रतेनानेन पांडव ॥ ५५ ॥

इत्यनन्तकथां कृष्णो धर्माय ग्राह सोऽपि तत् ॥

व्रतं कृत्वा रिपून्हत्वा नष्टं राज्यं च लब्धवान् ॥ ५६ ॥

पृथिव्यामत्र चान्येऽपि मुनयो व्रतमाचरन् ॥

य आचरेदिदं कोऽपि पुरुषार्थान्स विन्दति ॥ ५७ ॥

अनन्तनामकमिदं व्रतानामुत्तमं व्रतम् ॥

त्वं देहि नागनाथाय ज्येष्ठपुत्राय सद्ब्रतम् ॥ ५८ ॥

कौण्डिन्येन यदाचीर्णं लब्धं सौख्यमनुत्तमम् ॥

अनन्तपुण्यदं त्वेतदनन्तव्रतमाचर ॥ ५९ ॥

शुद्धं द्विजरूपेणाहमागमं । ये दृष्टास्ते सर्वेऽपि मोचिता इश्वर्यमते सद्गतिं
च यास्यसि । त्वं पुनर्वसुर्भूत्वा नक्षत्रमंडले वसेति वरं लब्ध्वेहोत्तम-
मुखं मुक्त्वांस्ते स्वर्गं गतः । इति कृष्णेन धर्मायोक्तं । स तथा व्रतं कृत्वाऽ-
रीहता नष्टं राज्यं लेभे ॥ ४७-५६ ॥ अत्राप्यनेके चक्रुः । कोऽपीद-
माचरेत्स चतुर्वर्गं लभेत् । त्वं व्रतानामुत्तमं व्रतमेतत्त्वं नागनाथाय देहि ।
कौण्डिन्येन इदं पुरा चीर्णं त्वं कौण्डिन्यगोत्रजोऽतो बहुपुण्यदमिदमाचरे-

कौण्डिण्यगोत्रजोऽसि त्वं कौण्डिण्याचरितव्रतम् ॥
 बहुपुण्यप्रदं चैतत्सायन्देव समाचरं ॥ १६० ॥

सायन्देव व्रतमिदं प्रतिवर्षं मदाज्ञया ॥
 मनसा निश्चयं कृत्वा व्रतमेतत्समाचर ॥ ६१ ॥

इति श्रीगुरुणाऽऽज्ञप्तः सायन्देवोऽकरोद्ब्रतम् ॥
 श्रीगुरोः पूजनं चापि चक्रे नानोपचास्तः ॥ ६२ ॥

नीराज्य श्रीगुरुं भक्त्या गीतवाद्यपुरःसरम् ॥
 श्रीगुरुं पूजयामास भक्तियुक्तेन चेतसा ॥ ६३ ॥

ब्राह्मणान्भोजयामास श्रीगुरुं च मुदान्वितः ॥
 भगवान्श्रीगुरुस्तेन सन्तोषं परमं ययौ ॥ ६४ ॥

एवं श्रीगुरुमाराध्य सायन्देवो मुदान्वितः ॥
 गच्छेति गुरुणाज्ञप्तो ययौ ग्रामं कुडुम्बयुक् ॥ ६५ ॥

स्थापयित्वा गृहे पुत्रान्कलत्रं च निवर्त्य सः ॥
 सायन्देवः स्वयं भूयः सेवार्थी श्रीगुरुं ययौ ॥ ६६ ॥

व्युक्तः सायंदेवोऽनंतव्रतं कृत्वा, श्रीगुरुं च पूज्य, भक्त्या गीतवाद्यपुरःसरं
 नीराज्य, मुदा श्रीगुरुं ब्राह्मणांश्च भोजयामास । तेन गुरुस्तुष्टो गच्छेति
 तमादिहात् । सायंदेवः कलत्रादीनीत्वा ग्रामे स्थापयित्वा, स्वयं सेवार्थी
 श्रीगुरुमेत्य ॥ ५७-६६ ॥ समीपे स्थित्वाऽन्वहं भजे । एवं ते पूर्वजाय

स्थित्वा गुरुसमीपे स सेवयामास चान्वहम् ॥
 एवं ते पूर्वजायाङ्ग प्रसन्नो भगवानभूत् ॥ ६७ ॥
 नामधारक शिष्येदं भवद्भिः समुपार्जितम् ॥
 निधानं परमं दिव्यं यो नृसिंहसरस्वती ॥ ६८ ॥

गङ्गाधरस्य तनयो विनयोपपन्नः
 श्रोतृनिदं चरितमाह गुरुपमन्नः ॥
 यस्याशु संश्रवणतोऽवहितो मनुष्यः
 स्वेष्टं लभेत न पुनर्जननं त्वमुष्य ॥ १६९ ॥

श्रीगुरुः प्रसन्नः । भवद्भिः परम दिव्यं निधान संपादित नृसिंहसरस्व-
 त्याख्यं । गङ्गाधरस्य तन० । ॥ ६७-१६९ ॥ इति चूर्णिकायां
 त्रिचत्वारिंशः ॥ ४३ ॥

(इति) श्रीसिद्धनामधारकसंवादरूपेण सरस्वत्याख्यगङ्गाधरा-
 र्त्मजविरचितनरसिंहसरस्वत्युपाख्यानमंजितमहाराष्ट्रभाषान्वित-
 गुरुचरित्रसमानार्थायां वासुदेवानन्दसरस्वतीपतिविरचितायां
 श्रीगुरुमंहितायां भक्तिकाण्डे त्रिचत्वारिंशः (अध्यायः) ॥

॥ आदितः श्लोकाः ॥ ५६४९ ॥

॥ इति त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥

॥ श्रीगुरुदत्तात्रेयार्पणमस्तु ॥

॥ अथ चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥

श्रीग० ॥ नामधारकशिष्योऽथ सिद्धं प्राहाग्रतः कथाम् ॥
सिद्धं विस्तरतो ब्रूहि कृपां कृत्वा ममोपरि ॥ १ ॥

सिद्धोऽवददभूदेकः सेवकोऽस्य कुविन्दकः ॥
तन्तुकारुण्योऽन्वहं प्राप्य ननाम श्रीगुरुं हृदा ॥ २ ॥

संसारयात्रां निस्तीर्थं त्रियामं प्राप्य सद्गुरुम् ॥
कृत्वाऽङ्गणप्रोक्षणादि प्रणनाम स दूरतः ॥ ३ ॥

एवं कालेन कियता शिवरात्रिरुपस्थिता ॥
तदा श्रीशैलयात्रायै प्रस्थितास्तस्य शन्धवाः ॥ ४ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

अथ सारसंग्रहश्चोक्तोऽयम्—

क्षणतः श्रुतिवेदसंमितेऽस्मिन्ननयतिराज एकरूपः ॥
श्र्यगमात्मरतं स तंतुकं चानयदाशु निवेद्य राष्ट्रचरित्रम् ॥ १ ॥

नामधारकः सिद्धं आहाग्रतः कथां कथय कृपां कुरु । सिद्धं ब्राह्म ।
तंतुकारुण्य एकः सेवकस्त्रियामं गृहकृत्यं निर्वर्त्य गुरुमेत्याङ्गणप्रोक्षणादि
कृत्वा दूरान्ननाम । कदाचिच्छिवरात्र्यां शैलयात्रार्थं प्रस्थिता शन्धवाः

१ तंतुवायः.

ते तमप्याह्वयामासुर्हमन्तान्याह तन्तुकः ॥

व्यर्थं शैलं गमिष्यन्ति भवन्तो मूढबुद्धयः ॥ ५ ॥

श्रीशैलः श्रीगुरुस्थानं श्रीगुरुर्मष्टिकार्जुनः ॥

गतो मम ततो नाहं न गमिष्ये कुतोऽप्यतः ॥ ६ ॥

तच्छ्रुत्वा प्रहसन्तस्ते मूर्खोऽयमिति तन्तुकम् ॥

मत्वा विहाय तं सर्वे श्रीशैलं प्रययुर्मुदा ॥ ७ ॥

अन्ये नागरिकाश्चापि जग्मुः श्रीशैलमेव तु ॥

नित्यवत्सङ्गमं प्राप्य बबन्दे तन्तुको गुरुम् ॥ ८ ॥

श्रीगुरुस्तन्तुकं प्राह शैलं ते शान्धवा ययुः ॥

त्वं कुतो न गतोऽसीति न प्राहात्रैव मेऽखिलम् ॥ ९ ॥

नानाक्षेत्राणि तीर्थानि भवचरण एव हि ॥

व्यर्थं मूर्खां गमिष्यन्ति द्रष्टुं पापाणमेव ते ॥ १० ॥

इत्युक्त्वा श्रीगुरुं नत्वा नित्यवत्स गृहं यया ॥

शिवगत्रिरथ प्राप्ता भाववद्यचतुर्दशी ॥ ११ ॥

॥ १-४ ॥ तत्रुक्तमाह्वयन् न तानाह । मूढा व्यर्थं शैलं गच्छन्ति ।
श्रीशैलः श्रीगुरुस्थानं, श्रीगुरुर्मष्टिकार्जुन इतः कापि न गमिष्ये । ते
मूर्खोऽयमिति उपहसन्तः श्रीशैलं ययुः । अन्येऽपि नागरिका गताः । तद्दिने
तत्रागतं तन्तुकं श्रीगुरुराह । ते बधनं शैलं गतान्त्वं कुतो न गतोऽसि ।
तत्रुक्तं शार । भवचरणे नानाक्षेत्रतीर्थानि । सर्वत्र पापाण्यं द्रष्टुं गता इति

मध्याह्ने तन्तुको भक्तः सङ्गमे श्रीगुरुं ययौ ॥
 व्रताङ्गत्वेन चोपोप्य संस्नातुं सङ्गमं ययौ ॥ १२ ॥

स्नात्वा स सङ्गमं प्राप्य श्रीगुरुं अणिपत्य च ॥
 षट्श्चाञ्जलिपुटं भक्त्या तन्तुकः पुरतः स्थितः ॥ १३ ॥

श्रीगुरुस्तन्तुकं प्राह सर्वे शैलं गतास्तव ॥
 एक एव स्थितोऽसि त्वं श्रीशैलोऽतरितोऽद्य ते ॥ १४ ॥

त्वया कदाऽपि श्रीशैलो वीक्षितो वा न वा वद ॥
 स प्राहाहं न जानेऽन्यत्सर्वयात्रा भवत्पदे ॥ १५ ॥

इति तस्य वचः श्रुत्वा ज्ञात्वा तद्भाषमीश्वरः ॥
 तमुपाह्वय कृपया प्राह ते दर्शयाम्यगम् ॥ १६ ॥

दृष्टी पिधाय हस्ताभ्यां पादुके मे रवं वह ॥
 इत्युक्त्वा तं तथाभूतं स निन्ये श्रीनगं क्षणात् ॥ १७ ॥

क्षणात् श्रीगिरिं नीत्वा पातालारूपनदीतटे ॥
 उन्मीन्य नयने पश्य श्रीशैलमिति चाब्रवीत् ॥ १८ ॥

नत्वा गुरुं गतः । तत्रो व्रतदिने उपोष्य मध्याह्ने स्नातुं रांगममेत्य गुरुं
 ननाम । श्रीगुरुसाह । ते सर्वे शैलं गताः । एकाकी त्वं स्थितोऽसि
 ॥ १२-१४ ॥ त्वया शैलो दृष्टो न वा । स आह । अहं नान्यं जाने ।
 भवत्पदे सर्वयात्रा । इति तद्भाषं ज्ञात्वा तमुपाह्वय श्रीगुरुसाह । श्रीशैलं

क्षणं निद्रितवद्भूत्वा बोधितोऽक्षीणि तन्तुकः ॥
 उन्मील्याद्विं निरीक्ष्याऽह स्वमः किं मे विलोकितः १९
 श्रीगुरुः प्राह तं मक्तं आन्तवल्किं नु पश्यसि ॥
 बुरु क्षौरादि कृत्वाऽऽशु मल्लिकार्जुनदर्शनम् ॥ २० ॥
 इति श्रीगुरुणोक्तः स तथा कर्तुं ययां तदा ॥
 ददर्श तत्र स स्वीयान्ग्रामस्यानपि तन्तुकः ॥ २१ ॥
 तन्तुकं तेऽपि पप्रच्छुरस्माननुगतोऽस्यहो ॥
 कुतो योगं न कुरुषे को धर्मोऽयं तवेदशः ॥ २२ ॥
 स तान्प्राहाद्य मध्यान्हे सद्गमाभिर्गतोऽस्म्यहम् ॥
 आगतोऽस्मि घटीमात्रादिह श्रीगुरुणा समम् ॥ २३ ॥
 केचिन्मिथ्येति सं प्रोचुः केचिद्बुद्धिर्लीय नः ॥
 अन्वागतोऽयमिति ते मिथ्या वक्षतीति चाश्रुवन् ॥ २४ ॥
 तन्तुकस्तानभाष्याद्य कृत्वा क्षौरादि सत्वरम् ॥
 गन्धपुष्पादि चादाय लिङ्गपूजार्थमभ्यगात् ॥ २५ ॥

ते दर्शयामि । हस्ताभ्यां पादुके दृढं धृत्वा, दृष्ट्वा निमीलयेति । तथेति
 स तथाऽनरोत्तं क्षणाच्छ्रीगिरिं नीत्वा पातालवंगार्तरे स्थापयित्वाऽऽह ।
 नेत्रे उन्मील्यामुं दीर्घं पश्य । स क्षणं निद्रितवद्भूत्वा बोधितोऽक्षीणी
 उन्मील्याद्य दृष्ट्वा चरितोऽभूत् । श्रीगुरुराह । आन्तवल्किं पश्यसि ।
 क्षौरादि कृत्वा मल्लिकार्जुनदर्शनं कुरु । स तथेति क्षौरं कर्तुं गतः । तत्र
 यन्तुदर्श । ते तन्तुकः । कुतोऽनुयानोऽपि दर्शनं न कुरुषे ? कोऽयं ते
 धर्मः ? स तानाह । अश्रुनेत्र श्रीगुरुणा सह आगतोऽस्मि ॥ १९-२३ ॥
 केचिद्बुद्धिर्लीय वक्ति । विहीनान्वागतः । स तूर्ण्यं क्षौरादि कृत्वा पुष्पाद्या-
 दाय लिङ्गार्चनाय गन्धा लिङ्गस्थाने श्रीगुरुं सर्वरपि पूजितं दृष्ट्वा चरित

देवालये गुरोरन्यं देवं नैव निरीक्ष्य सः ॥
 दृष्ट्वैव श्रीगुरुं भक्तो जातो विस्मितमानसः ॥ २६ ॥
 तमेवार्चन्ति सर्वेऽपि पूजां गृह्णाति सद्गुरुः ॥
 इति वीक्ष्य हृदा मेने श्रीगुरुं शङ्करं परम् ॥ २७ ॥
 इति मत्वाऽभ्यर्च्य गुरुं प्रसादं च प्रगृह्य सः ॥
 सन्तुकोऽतीव संहृष्टो ययौ श्रीगुरुसन्निधिम् ॥ २८ ॥
 गुरुः प्राहायास्यसि किं यदि वाऽन्नाद्य तिष्ठसि ॥
 सन्तुकः प्राह देवाग्र चित्रं दृष्टं वदामि ते ॥ २९ ॥
 स्वामिन्देपालये लिङ्गं न दृष्टं सर्व एव हि ॥
 देवालये स्रपविष्टं त्वामर्षन्तीति वीक्षितम् ॥ ३० ॥
 समीपस्थं विहाय त्वां कुतः कष्टेन दूरतः ॥
 लोकाः किमर्थमायान्ति न जाने कारणं परम् ॥ ३१ ॥
 परमेश्वर एव त्वं नरवद्भासि दुर्दशाम् ॥
 न ज्ञायते ते महिमा नटवच्छन्नरूपिणः ॥ ३२ ॥

आह । श्रीगुरोरेव शङ्कर इति । तमभ्यर्च्य प्रसादं गृहीत्वा मुदा श्रीगुरुं
 प्राप । श्रीगुरुस्तमाह । अद्यात्र तिष्ठस्यागच्छसि वा । तन्तुक आह ।
 चित्रं दृष्टं । देवाज्ये लिङ्गं न दृष्टं त्वामेव सर्वेऽर्चन्तीति दृष्टं । समीपस्थं
 त्वां त्यक्त्वा दूरं कष्टेन किमर्थं लोका आगच्छन्ति तन्न जाने ॥ २४-३१ ॥
 त्वं परमेश्वरो नृवद्भासि । छन्नरूपिणस्ते महिमा न ज्ञायते ॥ ३२ ॥

मृदा मूत्वा जनाः प्रायो माहात्म्यं न विदुस्तत्र ॥
 कुतोऽद्रिं यान्ति हित्वा त्वां विस्तरात्कथयस्व मे ॥ ३३ ॥
 श्रीगुरुः प्राह तं भक्तं सर्वत्रैकोऽपि चेश्वरः ॥
 तथाऽपि स्थानमाहात्म्यविशेषो भुवि गम्यते ॥ ३४ ॥
 तन्तुकः प्राह पूर्णस्त्वं स्वामिन्ब्रह्मैव निर्मलम् ॥
 स्थानमाहात्म्यं वैशिष्ट्यं कीदृशं ब्रूहि विस्तरात् ॥ ३५ ॥
 गुरुः प्राहास्य माहात्म्यं त्वं श्रीशैलस्य पृच्छसि ॥
 कथां स्कन्दपुराणोक्तां वच्मि विस्तरतः शृणु ॥ ३६ ॥
 माधवद्यच्चतुर्दश्यां श्रीशैलस्योत्सवो महान् ॥
 अपारमस्य माहात्म्यं पुरावृत्तं वदामि ते ॥ ३७ ॥
 पुरा किरातविषये पराक्रमविराजितः ॥
 विमर्षणाभिषो राजा शूरोऽभून्निर्विन्ताहितः ॥ ३८ ॥
 बुद्धिमान्मृगयासक्तो बलाढ्यो नीतिमानपि ॥
 परस्त्रियमपि प्रेक्ष्य जायते चञ्चलं मनः ॥ ३९ ॥

मृदास्तौ माहात्म्यं न विदुः । त्वां हित्वा कुतोऽद्रिं यान्ति तद्वद । श्रीगुरुः प्राह ।
 सर्वत्रैक ईशोऽपि स्थानमहिमाविशेषः । तन्तुक आह । त्वं पूर्णं ब्रूय ।
 स्थानमाहात्म्यं वद । श्रीगुरुः प्राह । स्कन्दोक्तां कथां शृणु । माधवे शिवरात्र्यां
 शैलेऽपारमाहात्म्यं, पुरा किरातदेशे पराक्रमी शूरो धीमान्नीतिमान्निमर्षणो
 राजेशमक्तोऽपि ब्रह्माप्राहमश्यादिविषेकगुण्यः परस्त्रीलंघनश्चाथापि मरुयेशं

ग्राह्याग्राह्येऽवुधैः सोऽपि विविनेक्ति न मांसहृक् ॥
स दुराचारवद्भाति तथापीश्वरपूजकः ॥ ४० ॥

नित्यं भक्त्याऽर्चति शिवं शिवरात्र्यां विशेषतः ॥
गीतवादिप्रनृत्यैश्च भक्त्यातोषयदीश्वरम् ॥ ४१ ॥

दुराचारोऽपि स बहिरन्तर्भक्तिरतीव हि ॥
शिवेऽस्य महिषी साध्वी शुभा नाम्ना कुमुद्वती ॥ ४२ ॥

पतिव्रता सुशीला सा मनस्येतदचिन्तयत् ॥
परदाररतस्यापि पत्युर्भक्तिः कथं शिवे ॥ ४३ ॥

एकस्मिन्दिवसे राज्ञी विनयावनता पतिम् ॥
पप्रच्छ प्राणनाथाद्य पृच्छाम्येकं वदस्व मे ॥ ४४ ॥

विस्तराद्बद्ध याथार्थ्यं दौरात्म्यं मे क्षमस्व भोः ॥
सर्वमङ्गो दुराचारः परदाररतो भवान् ॥ ४५ ॥

तथाऽप्यतीव सद्भक्तिः शिवे जाता कथं तव ॥
माऽकार्पीमार्निषामर्षः प्राणेश ब्रूहसंशयम् ॥ ४६ ॥

संपूज्य गीतादिभिरतोषयत् । शिवरात्र्यां विशेषतः ॥ ३३-४१ ॥
तस्त्री सुशीला साध्वी कुमुद्वतीशभक्तमपि परदाररतं तं प्राह । मे
दौरात्म्यं सोढ्वा वद । सर्वभक्षकस्य दुराचारस्य ते कथं शिवेऽतीव
सद्भक्तिः । स आह । हेऽनघे सम्यक्पृष्टं । मे प्राणजन्म भूणु । पुराऽऽभीर-

इत्युक्तः स नृपः प्राह सम्यक्पृष्टं त्वयाऽनघे ॥
पूर्वस्मृतिरभूदद्य वक्ष्ये प्राग्जन्म मे शृणु ॥ ४७ ॥

पुराऽऽभीरगृहे सुभ्रु श्चाऽभवं कर्मयोगतः ॥
तत्र मे वर्तमानस्य शिवरात्रिरुपागता ॥ ४८ ॥

शिवालयमभूत्तत्र नगरे बहवो जनाः ॥
शिवार्चनाय सम्प्राप्ता अहं च क्षुधितोऽगमम् ॥ ४९ ॥

शिवमानशुर्वच्यग्राः सर्वे गीतादिभिस्तदा ॥
सारार्तिककराः सर्वे भक्त्या चक्रुः प्रदक्षिणाः ॥ ५० ॥

तदाऽहं चागमं द्वारं विनोदं द्रष्टुमादरात् ॥
अन्तर्गतं मां वीक्ष्याहुः श्वानं हन हनेति ते ॥ ५१ ॥

श्रुत्वाऽघावं घातभिया द्वारमावेष्टय ते जनाः ॥
क्रुद्धा मामनुधावतः सर्वे घातयितुं हि माम् ॥ ५२ ॥

वहिर्यातुं न मे लब्धो मार्गः, स्वल्पोऽपि भीतितः ॥
देवालयान्तरे तत्र भूयो भूयः परिक्रमन् ॥ ५३ ॥

गृहेऽहं श्चाऽऽसं । कदाचिच्छिरस्य्यां शिवालयेऽर्चनाय बहुलोका
भाग्यास्तत्रोपोपितोऽहमगमं । सर्वे गीतादिभिरारार्तिकं श्रुत्वा प्रदक्षिणा-
धतुः । संऽनर्गतं मां वीक्ष्य क्रुधा ॥ ४९-५१ ॥ धारणेन द्वारमावेष्टय
पृष्टमा मां हन्तुं प्रवृत्ताः । वहिर्गतुं मेऽप्योऽपि मार्गो न लब्धः ।

बहिर्गन्तुं प्रवृत्तस्य न लब्धं कापि मेऽयनम् ॥
 प्रदक्षिणं व्रजन्मूयो द्वारदेशमयागमम् ॥ ५४ ॥
 विलीयापि स्थितौ नैव लब्धं तत्र स्थलं मम ॥
 धावन्तः पृष्ठतो लोकाश्चुकुर्गुहन्तुमुत्सुकाः ॥ ५५ ॥
 लभेदुच्छिष्टमत्तुं म इति देवस्य चाग्रतः ॥
 एत्यापश्यं शिवं प्राणान्त्रातुमिच्छंश्च सर्वतः ॥ ५६ ॥
 एवं प्रदक्षिणं देवं त्रिः परिक्रम्य भामिनि ॥
 भीतोऽन्तर्गृहमाविश्य मुदाऽदर्शं शिवार्चनम् ॥ ५७ ॥
 द्वारं कृत्वा तदा लोका हन्तुः शस्त्रेण मां रुषा ॥
 शिवालयात्तु निष्काश्य जहृस्ते बहिरेव माम् ॥ ५८ ॥
 लब्धं प्रदक्षिणापुण्यं शिवपूजा मयेक्षिता ॥
 तेन पुण्येन राजाऽत्र जातोऽस्मि प्राणवल्लभे ॥ ५९ ॥
 न लब्धं भोक्तुमुच्छिष्टमुपोप्यासन्वतात्यजम् ॥
 श्रयोऽन्यामपि मे पूर्वं पुण्यं लब्धमिदं त्रिये ॥ ६० ॥

प्रदक्षिणं गत्वा विलीय स्थितं मां हन्तुं तेऽनुयाताः । उच्छिष्टमुपलभ्ये-
 द्रित्पाशयाऽग्रतो गच्छन् त्रिः परिक्रम्य शिवमद्वाक्षम् । मुदा शिवार्चनं च ।
 द्वारं बध्ना ते मां जहृर्बहिर्जहृश्च । प्रदक्षिणापुण्येन शिवपूजाविलोकनाद्
 भक्षणालब्धोपवासाच्च राजाऽभवम् । श्रज्जम्भ्यपीडनपुण्यं लब्धं । सोऽजलाः

लब्धं पुण्यं तथाऽन्यच्च दीपमालाऽपि सोज्वला ॥
 विलोकिता मया त्यक्ताः प्राणा द्वारे शिवस्य हि । ६१ ॥
 शिवरात्रेस्तु माहात्म्यात्तत्पुण्याच्चाभवं नृपः ॥
 ज्ञानवांश्चाथ वक्ष्ये ते दुराचारस्य कारणम् ॥ ६२ ॥
 शुनः प्रकृतितो नैव भक्ष्यामक्षयविचारणा ॥
 स्त्रीलम्पटत्वं च ततः पूर्वप्रकृतितो मम ॥ ६३ ॥
 इति पत्युर्वचः श्रुत्वा राज्ञी पप्रच्छ सा पुनः ॥
 स्वामिन्विस्तरतः प्रोक्तं भवतः पूर्वजन्म मे ॥ ६४ ॥
 त्वं सर्वज्ञोऽसि शैवोसि प्राणेश्वर कृपां कुरु ॥
 ममापि पूर्वजन्म त्वं कथयेति पदेऽग्रहीत् ॥ ६५ ॥
 राजाऽबद्धच्छृणुन्वाऽर्थे पुराऽऽसीस्त्वं कपोतिका ॥
 गतास्युदरपूर्यर्थमेकस्मिन्दिवसे वनम् ॥ ६६ ॥
 तत्रासं मांसकवलं चञ्चा घृत्वा स्वैमार्गतः ॥
 गच्छन्तीं त्वां विलोक्यतां चिच्छी त्वां हन्तुमुद्यता । ६७ ॥

दीपमालाश्च वीक्ष्य शिवरात्र्यां शिवद्वारि प्राणास्त्यक्ताः ॥ ९२-९१ ॥
 तेन ज्ञानी राजाऽभवं । दुराचरणकारणं तु शुनः प्रकृतितो नैव भक्ष्या-
 मस्यादिविचारणा स्त्रीलम्पटत्वं च । जीवो हि पूर्वसंस्कारानुसारीति श्रुत्वा
 राज्ञी प्राह । भवतः पूर्वजन्मोक्तं । त्वं सर्वज्ञः शैवोऽसि । कृपां कृत्वा
 ममापि पूर्वजन्म कथयेति पदेऽग्रहीत् । राजाऽऽह । शृणु । पुरा त्वं कपोती
 आसीः । कदाचिद्दुदरपूर्यर्थं वने प्राप्तं मांसप्रासं चञ्चा घृत्वा गच्छन्तीं

चिह्नी त्वामन्वधावत्सा कवलं हर्तुमुद्यता ॥
 त्वं गताऽसि महारण्यं वेगात्प्राणरिरक्षया ॥ ६८ ॥
 चिह्नी वीक्ष्यानुगच्छन्ती भक्तभीता त्वमागता ॥
 श्रीशैलशिखरं रम्यं यत्रास्ते मल्लिकार्जुनः ॥ ६९ ॥
 सहैव चिह्नी चायाता भ्रमन्ती त्वं प्रदक्षिणम् ॥
 देवालयं समन्ताच्च श्रान्ता जाताऽसि बह्वभे ॥ ७० ॥
 श्रान्तां कण्ठगतप्राणां दूराद्वेगेन चागमात् ॥
 शिखरस्थां बलाच्चिह्नी त्वां जघानामिपेच्छया ॥ ७१ ॥
 मांसं ग्रासं गृहीत्वा सा गता त्वं पञ्चतामिता ॥
 प्रदक्षिणापुण्यवशाज्जाताऽसि त्वं नृपाङ्गना ॥ ७२ ॥
 इत्युक्त्वा सा पुनः ग्राह त्वं शैवोऽसि त्वदाज्ञया ॥
 इतः परं करिष्यामि श्रद्धाभक्त्या शिवार्चनम् ॥ ७३ ॥
 इतोऽग्रतः क्व यास्यामि भवानपि तथैव च ॥
 तत्सर्वं भावि राजेन्द्र मह्यं कथय सुव्रत ॥ ७४ ॥

त्वां दृष्ट्वा कवलं हर्तुं चिह्नी अन्वधावत् । त्वां प्राणरिरक्षया भिया श्रीशैले
 मल्लिकार्जुनाख्यशिखरे प्रदक्षिणं भ्रमन्ती ॥ ६२-७० ॥ श्रान्तां कंठगत-
 प्राणां हत्वा मांसं गृहीत्वा गता । ततस्त्वं प्रदक्षिणापुण्याद्राजमहिषी
 जाताऽसि ॥ ७१-७२ ॥ राज्ञी आह । अहं त्वदाज्ञया भक्त्या शिवार्चनं
 करिष्ये । इतोऽग्रतो भवतो मम च क्व जन्म भविष्यति तत्कथय । राजा

राजा ग्राह मृगुपुत्रार्ये सिन्धुदेशेऽग्रतो मम ॥
जन्म राजकुले नूनं भविष्यति वराङ्गने ॥ ७५ ॥

त्वं चापि सञ्जये देशे राजपुत्री भविष्यसि ॥
ममैव भार्या भविता पवित्रा त्वं च सुव्रता ॥ ७६ ॥

तृतीये जन्मनि प्राज्ञि सौराष्ट्रेऽहं नृपोत्तमः ॥
भविष्यामि तदा मत्स्त्रीं त्वं कलिङ्गकुलोद्भवा ॥ ७७ ॥

गन्धारदेशराजोऽहं तुर्ये जन्मनि भामिनि ॥
त्वं मागधकुलोत्पन्ना भविष्यसि मदङ्गना ॥ ७८ ॥

अवन्तिदेशराजोऽहं पञ्चमे जन्मनि प्रिये ॥
दशार्णराजसम्भृता दयिता त्वं च मे मता ॥ ७९ ॥

भविष्यामि ततोऽनन्तः पष्ठे जन्मनि विश्रुतः ॥
ययातिवंशसम्भृता कान्ता त्वं दयिता मम ॥ ८० ॥

पाण्ड्यदेशीयराजोऽहं सप्तमे जन्मनि प्रिये ॥
रूपलावण्यसम्पन्नो भविष्यामि तदोत्तमः ॥ ८१ ॥

आह । सिन्धुदेशे राजकुले भविष्यामि त्वं च संजयदेशराजपुत्री भूत्वा
सुव्रता मद्भार्या भविष्यसि ॥ ७५-७६ ॥ तृतीये जन्मनि सौराष्ट्रराजोऽहं
त्वं कलिङ्गजा मत्पत्नी च । चतुर्थे गन्धारजोऽहं मागधी त्वं मे पत्नी च ।
पञ्चमेऽर्वाचिराजोऽहं दशार्णजा त्वं मत्पत्नी च ॥ ७७-७९ ॥ पष्ठेऽनन्तालयो
पञ्चाहं त्वं ययातिकुलजा मे कान्ता च । सप्तमे मदनोपमः पाण्ड्यदेश-

प्रसन्नवदनो ज्ञानसम्पन्नो मदनोपमः ॥

पद्मवर्ण इति ख्यातो दीप्तिमान्भास्करोपमः ॥ ८२ ॥

त्वं वेदर्मकुले कान्ते चन्द्रकान्तिर्मविष्यसि ॥

स्वर्णमूर्त्युपमा रामा रूपसौन्दर्यशेवधिः ॥ ८३ ॥

सुदती सुमतिः ख्याता सती त्वाऽहं स्वयंवरे ॥

वरिष्यामि स्वधर्मेण दमयन्तीं नलो यथा ॥ ८४ ॥

चिरं राज्यं करिष्यामि प्रवीणो वेदशास्त्रयोः ॥

यज्ञैर्यक्ष्यामि यज्ञेशं विजित्वा च चतुर्दिशः ॥ ८५ ॥

देवद्विजार्चनरतो दानधर्मपरायणः ॥

एवं वार्षिक्यपर्यन्तं कृत्वा दत्त्वा सुताय गाम् ॥ ८६ ॥

चातुर्याश्रममासाद्य समेत्यागस्त्यसद्गुरुम् ॥

ब्रह्मज्ञानं ततो लब्ध्वा परोक्षीकृत्य पूरुषम् ॥ ८७ ॥

देहावसाने सम्प्राप्ते वीतोपाधिस्त्वया सह ॥

पुनरावृत्तिरहिता मुक्तिं यास्याम्यहं दिवि ॥ ८८ ॥

राजाऽहं पद्मवर्णोऽह्यः त्वां रूपसौन्दर्यकान्तां विदर्मजां सुमत्याख्यां साध्वीं ।
नलो दमयन्तीमित्र स्वयंवरे वरिष्यामि । वेदशास्त्रज्ञः ख्यातः चिरं राज्यं
कृत्वा यज्ञैर्यक्ष्ये । द्विजदेवपते दानधर्मकर्ताऽहं वार्षिक्येऽगस्त्याचुर्याश्रमदीक्षां
प्राप्यात्मानमपरोक्षीकृत्य देहावसाने त्वया सह पुनरावृत्तिरहितां मुक्तिं

एवमीशार्चनालोकमाहात्म्यमिति भूमिषः ॥
 राज्ञीमुक्त्वा तथा साधुं शैलयात्रां चकार सः ॥ ८९ ॥
 श्रीगुरुस्तन्तुकं प्राह क्षेत्रमाहात्म्यमीदृशम् ॥
 यत्प्रमादात्सपत्नीकः सप्तजन्माभवन्नृपः ॥ ९० ॥
 मूर्त्तिं प्राप्तावुभावन्ते शैलमाहात्म्यमीदृशम् ॥
 गुरूपदेशो जातस्ते पूजयेश्चरमादरात् ॥ ९१ ॥
 गन्धर्वनगरेऽप्यस्ति यः कल्लेश्वर ईश्वरः ॥
 मल्लिकार्जुनतुल्यस्तं पूजय स्थिरचेतसा ॥ ९२ ॥
 सङ्गमे सङ्गमेशश्च पूजनीयस्त्वयाऽभयः ॥
 सन्देहं मा कुरु स वै मल्लिकार्जुन एव हि ॥ ९३ ॥
 तन्तुकः प्राह तं स्वामिन्निकमिदं कथयस्यहो ॥
 मल्लिकार्जुनपूजार्थं गतस्त्वामेव दृष्टवान् ॥ ९४ ॥
 कल्लेशसङ्गमेशादिपूजां कस्माद्ब्रवीषि माम् ॥
 सर्वत्र व्यापकोऽस्येकोऽनेकश्चप्रवर्तकः ॥ ९५ ॥

यास्ये ॥ ८०-८८ ॥ एवमीशार्चनालोकमाहात्म्य इत्युक्त्वा राजा पत्न्या
 सह शैलयात्रां चक्रे । हे तन्तुक ईदृक्क्षेत्रमाहात्म्य । यत्- सप्तजन्मसु राजा
 भूत्वाऽपि मुक्तः । ते गुरूपदेशो जातः । ईश पूजय । गन्धर्वपुरे मल्लिकार्जु-
 नसमः कल्लेशोऽस्ति । तन्तुक आह । किं वाच्य । मल्लिकार्जुनस्थाने
 त्वामेवाद्राक्ष । सर्वव्यापकोऽनेकसूत्रप्रवर्तकस्त्व कुनोऽन्यपूजा शससि ।
 श्रीगुरुः सस्मितमाह । नेत्रे निमील्य पादुके धारयेति । ततस्तां क्षणात्सङ्ग-

ततो गुरुः स्मितमुखो धारयित्वा स्वपादुके ॥
तन्तुकं मीलिताक्षं तं क्षणात्सङ्गममानयत् ॥ ९६ ॥

ग्रामस्थास्तत्र तत्पूर्वमदृष्ट्वा श्रीगुरुं परम् ॥
खिन्नाः परस्परं प्रोचुस्त्यक्त्वाऽस्मान्क गतो गुरुः ॥ ९७ ॥

केऽप्युचुरधुनाऽत्रैव स्थितो नेति च केचन ॥
सर्वे विरहिता ऊचुः क्व गतो दयितोऽद्य नः ॥ ९८ ॥

इत्युक्त्वा ते ययुर्ग्रामं पश्चाच्छ्रीगुरुरागतः ॥
तन्तुकं प्रेरयद्ग्रामं द्विजानानेतुमञ्जसा ॥ ९९ ॥

स शीघ्रं गच्छतो विप्रानेत्य प्राह गुरुदितम् ॥
क्षीरं कुतः कृतमिति पृष्टः सर्वं न्यवेदयत् ॥ १०० ॥

प्रसादपुष्पं दमनं भृतिं हारान्व्यदर्शयत् ॥
तेऽन्योऽन्यमूचुर्मध्यान्हे तन्तुकः स्वगृहे स्थितः ॥ १०१ ॥

केचिद्भ्रुर्मृपेत्यन्ये प्राहुः सत्यं वदाधुना ॥
तन्तुकः प्राह गुरुणा सह यातोऽस्मि पर्वतम् ॥ २ ॥

ममानयत् । ग्रामस्थाः श्रीगुरुं सङ्गमेऽदृष्ट्वा खिन्ना ऊचुः । गुरुः क्व गत इति ॥ ८९-९८ ॥ ते ग्रामं ययुस्तावच्छ्रीगुरुस्तानानेतुं तन्तुकं प्रेरयत्स च स्वर्पाऽऽगत्य तानाव्हयत् । ते तमूचुः कुतः क्षीरं कुतः । ॥ सर्वं नियेन प्रसादपुष्पादि सर्वं व्यदर्शयत् । केचिद्भ्रुर्मृषा वक्ति । मध्याहेऽयं

मया सार्वं क्षणादेत्य सङ्गमं मां गुरुस्तवः ॥
 प्रेरयद्गः समानेतुमद्य तत्रैव तिष्ठति ॥ ३ ॥
 केचिदूचुरिदं सत्यं मूर्खा ऊचुर्मृषेति च ॥
 ततस्ते शिष्यवर्गेभ्यस्तन्नुकोक्तिं न्यवेदयन् ॥ ४ ॥
 ततो विदितवृत्तान्तः शिष्यवर्गो गुरुं ययौ ॥
 आनर्तुः शिवराज्यां ते श्रीगुरुं नामधारक ॥ ५ ॥
 मियेति वक्ति यो लोकः कुम्भीपाकस्ततोऽस्य हि ॥
 श्रीशैलाद्यात्रिकाः पश्चात्स्वं स्वं गेहमुपागताः ॥ ६ ॥
 तैः सर्वं कथितं ज्ञात्वा विस्मिता अभवन्जनाः ॥
 एवं सिद्धोदितं मोक्तं गंगाधरमुवा मया ॥ ७ ॥
 मुदा सिद्धो बुद्धोऽवददिदमदभ्रंभ्रमहरं
 वरं शिष्यं हृष्यत्तदिदमहमेवापि च वदे ॥
 मुदे तद्भक्तानां गुरुवरमहश्चामृतमिदं
 विदं श्रोतुम्यो यद्वितरति रतिं प्राप्य महति १०८

गृहे दृष्टः । स आह । गुरुणा सह श्रीशैले गत्वा क्षणाद्भागतोऽस्मि ।
 श्रीगुरुस्तत्रैवाद्य तिष्ठति । य आह्वयति । केचिसत्यं मेनिरे । मूर्खास्तु
 मियेति । ततस्ते श्रीगुरुमेत्य शिवराज्यां तमानर्तुः । मियेति वक्तुः
 कुम्भीपाक एव । ततः पश्चाद्यात्रिका आगतास्तैः कथितं ज्ञात्वा सर्वे
 विस्मिताः । एवं सिद्धोक्तं गङ्गाधरज आह ॥ ९९-१०७ ॥ मुदा सिद्धो
 बुद्धोऽवद० ॥ १०८ ॥ इति चूर्णिकायां चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥

१ प्रश्नेन. २ बहु ३ जगरोक्षजनं ४ श्रीगुरो प्रीतिं.

(इति) श्रीसिद्धनामधारकसंवादरूपेण सरस्वत्याख्य-
 गङ्गाधरात्मजविरचितनरसिंहसरस्वत्युपाख्यानसंज्ञि-
 त्तमहाराष्ट्रभायान्वितगुरुचरित्रसमानार्थायां वासु-
 देवानन्दसरस्वतीयतिविरचितायां श्रीगुरु-
 संहितायां भक्तिकाण्डे
 चतुश्चत्वारिंशः (अध्यायः) ॥

॥ आदितः श्लोकाः ॥ ५७५७ ॥

॥ इति चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥

॥ श्रीगुरुदत्तात्रेयार्पणमस्तु ॥ श्रीगुरुदेवदत्त ॥

॥ अथ पंचचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥

॥ श्रीगुरुदेवदत्त ॥ ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

नामधारक आहार्य चरितं श्रीगुरोः श्रुतम् ॥

अहो धन्यं वचस्ते यद्ब्रह्म साक्षाद्दृश्यत् ॥ १ ॥

प्रसादात्ते सुधापानं लब्धं मेऽमरदुर्लभम् ॥

अतः कष्टं कुतः शिष्टं लब्धं मेऽभीष्टमिष्टम् ॥ २ ॥

तारकस्त्वं मया लब्धो देन्यं दूरं गतं मम ॥

चरित्रश्रवणाद्ब्रह्ममभीष्टेन समं सुखम् ॥ ३ ॥

सद्गमे श्रीगुरुस्तथाविति प्रोक्तं त्वयाऽनघ ॥

किमप्रतस्ततो जार्तं चरितं कथयस्व तत् ॥ ४ ॥

सिद्ध ऊचे शृणुष्वार्य वत्स भो नामधारक ॥

पवित्रं चित्रमभवच्चरित्रमपरेऽहनि ॥ ५ ॥

यद्दीरासीद्भ्रमरविलसिता नद्यं वीक्ष्या कुरुगुणशमधीः ॥

प्राप्येशं द्राक्स श्याचिकविरभूद्गुर्वाक्षातोऽक्षयुगमित इह ॥ ४६ ॥

नामधारक आह । गुरुचरित्रं श्रुतं, ते वचो धन्यं, साक्षाद्ब्रह्म
दृश्यत् । मे देवदुर्लभं सुधापानं लब्धमिष्टं च । कष्टं नष्टं, देन्यं च ।
तव तारको लब्धः अमृतधरितं कथय । सिद्ध आह । अपरेऽहनि चित्रं जातं

नन्दिशर्मा द्विजः कश्चित्कुमुद्याप्तकलेवरः ॥
तुलजापुरमासाद्य त्र्यब्दं देवीमपूजयत् ॥ ६ ॥

उपोषितस्त्रिवर्षं तां कष्टेनापूजयद्द्विजः ॥
देवी स्वप्नेऽवन्दद्गच्छ चन्दलापरमेश्वरीम् ॥ ७ ॥

जगदभ्याज्ञया प्राप्य चन्दलां परमेश्वरीम् ॥
मन्दीभृतमतिर्नन्दी सप्तमासमुपोषितः ॥ ८ ॥

चक्रे फटासुरश्रयो स्वप्ने देवी तमाह च ॥
गन्धर्वनगरं गच्छ सत्वरं त्वं मदाज्ञया ॥ ९ ॥

अस्ति तत्र त्रिमूर्त्यात्मा श्रीनृसिंहसरस्वती ॥
भिक्षुवेषधरो दूरो दुर्धियां त्वां पुनाति सः ॥ १० ॥

प्रबुद्धः सोऽब्रवीद्देवीमहहा कष्टमेव मे ॥
दत्तं षण्मासपर्यन्तं कथं नोक्तमिदं पुरा ॥ ११ ॥

अनुज्ञया जगन्मातुः प्राप्तोऽहं तव सन्निधिम् ॥
शक्तिभृतां देवतां त्वां मत्वा भक्त्याऽऽगतोऽस्म्यहम् १२

शृणु ॥ ९ ॥ नन्दिशर्मा कुट्टी तुलजापुरे त्र्यहमुपोष्य देवीं कष्टेनापूजय-
त्स्वप्ने साऽऽह । चन्दलापरमेश्वरीं गच्छेति । तथेति स गत्वा सप्तमास-
मुपोषितस्तां पुरस्करणेनानर्च । तयोक्तं गन्धर्वपुरस्थं भिक्षुवेषं त्रिमूर्ति
नृसिंहसरस्वतीं गच्छ । प्रबुद्धः स आह । किमर्थं षण्मासं फटं दत्तं ।

देवत्वमद्य विज्ञातं यतो मां देवता सती ॥
 भवती प्रेरयति पुंदर्शनार्थमहो विधिः ॥ १३ ॥
 जगदभ्येति चात्मानममर्त्ये यदि मन्यसे ॥
 कथं मर्त्यं चरेत्यात्यं वन्यं दैवं ममापि च ॥ १४ ॥
 मर्त्यं गच्छेति वक्तुं ते कथं लज्जाऽपि नैव मोः ॥
 देवी शक्तिरहो ज्ञाता सप्तमासानुपोष्य च ॥ १५ ॥
 पूर्वभेदेदमुक्तं चेदियत्कष्टं कुतो मम ॥
 मदाद्या विहता देवि त्वयेत्यं पर्यदेवयत् ॥ १६ ॥
 एवं नानाप्रकारेण दुःखं कृत्वा स च द्विजः ॥
 पुरश्चर्यां पुनरपि करिष्ये इति चाब्रवीत् ॥ १७ ॥
 यद्यारोग्यं भवेन्नैव तर्हि प्राणान्ददाम्यहम् ॥
 इत्युक्त्वाऽतीव निर्विण्णश्चक्रे प्रायोपवेशनम् ॥ १८ ॥
 देवी पुनरपि स्वमे तथैव ग्राह तं द्विज ॥
 भक्तांश्च कथयामास द्विजो निष्काश्य इत्यपि ॥ १९ ॥

पूर्वं कथं नोक्तं । देव्याजया त्वाभागमं । ज्ञातं देवत्वं । नृदर्शनाय प्रेरयसि ।
 अहो देवि त्वं जगदभ्याऽपि मर्त्यं गच्छेति वक्तुं न लज्जे । सप्तमासानु-
 पोष्य देवी शक्तिर्ज्ञाता ॥ १-१५ ॥ पूर्वमुक्तं चेत्कुत ईदृक्कष्टं एवं दुःखिनः
 पुनः पुरश्चर्यां करिष्ये । आरोग्यं न चेत्प्राणांस्त्यक्त्य इति प्रायोपवेशनं
 तस्वप्ने देवी ग्राह । त्वमितो गच्छेति । अर्थं निष्काश्य इति भक्तान-

ऊचुर्मक्ताः समस्तास्तमद्य स्वप्नो हि नोऽभवत् ॥
 ना तिरस्कुरु देव्याज्ञामाज्ञया त्वरितं व्रज ॥ २० ॥
 नो चेदितो हाप्याम इत्युक्तः स द्विजोऽम्यिकाम् ॥
 अभ्यर्च्य पारणां कृत्वा नत्वा देवीं स निर्गतः ॥ २१ ॥
 गन्धर्वपुरमागत्य मठे पप्रच्छ सेवकान् ॥
 यतिः कोति च ते प्राहुः सङ्गमेऽस्ति यतीश्वरः ॥ २२ ॥
 शिवरात्र्युपवासोऽभूद्गतेऽह्नि श्रीगुरुः प्रभुः ॥
 आगमिष्यत्यतः शीघ्रं पारणायै न संशयः ॥ २३ ॥
 अत्रान्तरे स भगवान्ताक्षाच्छ्रीगुरुरागतः ॥
 ग्रामलोका द्विजं प्राहुर्दूरे तिष्ठ न सम्मुखे ॥ २४ ॥
 इत्युक्तः स स्थितो दूरे श्रीगुरुः प्रययौ मठम् ॥
 भक्ताः प्राहुर्गुरुं विप्रः कश्चनायमुपागतः ॥ २५ ॥
 श्वेतकुण्डं द्विजस्यास्य सर्वांगेष्वेव दृश्यते ॥
 स भवदर्शनार्थं हि प्राप्तोऽस्मीति वदत्यपि ॥ २६ ॥

प्याह । ते तमूचुर्देव्याज्ञयाऽऽशु गच्छ । नोचेदहिर्निष्कासयाम इत्युक्तः
 स देवीमभ्यर्च्य पारणां कृत्वा ततो गन्धर्वपुरे मठमेत्य ॥ यतित्यपृच्छत् ।
 लोका ऊचुः । गतेऽह्नि शिवरात्र्यां मठे उपोषितोऽद्याशु सङ्गमाच्छ्री-
 गुरुरागमिष्यति अत्रान्तरे भगवान्प्राप तदा लोकः कुण्डिनं दूरीचके ।
 शिष्याः श्रीगुरुमुचुः ॥ १६-२५ ॥ कुण्डव्याप्तसर्वांगः कश्चिदर्शनार्थमागतः ।

इति शिष्यवचः श्रुत्वा श्रीगुरुः प्राह त्रेत्रि तम् ॥
आधाय संशयं चित्ते प्राप्त एष न संशयः ॥ २७ ॥

मठे तमाह्वयत चेत्युक्ता भक्तास्त्वरान्विताः ॥
द्विजं तमाह्वयामासुरादृतः सोऽपि चागमत् ॥ २८ ॥

विलोक्य श्रीगुरुं दूरात्तन्दीविप्रः पदे पदे ॥
साष्टाङ्गं प्रणिपत्यैव मृदा गुरुमुपागमत् ॥ २९ ॥

तं प्राह श्रीगुरुः पूर्वं देवतासन्निधिं गतः ॥
कुतः पुनर्मुन्यं मां सन्देहादागतोऽसि रे ॥ ३० ॥

ततः स हृद्गतं ज्ञातमनेनात्मा ततोऽस्त्ययम् ॥
इति मत्त्रा क्षमस्वेति साष्टाङ्गं प्रणनाम सः ॥ ३१ ॥

प्राह स्वामिन्तमोन्धोऽहं शुद्धोऽहं स्वामिदर्शनात् ॥
त्वां परं ब्रह्म नो जानेऽहं मन्दोऽज्ञानवेष्टितः ॥ ३२ ॥

साक्षात्परब्रह्मवस्तु त्वां न वेत्तीश तामसः ॥
अद्य मे शुदिनं धन्यं दर्शनात्पावनोऽस्मि ते ॥ ३३ ॥

श्रीगुरुराह । सशय मनसि घृत्वाऽऽगतस्तमाह्वयत । स आहूतो दूराद्गुरुं
वीक्ष्य पदे पदे साष्टाङ्गं प्रणिपतन्गुरुं प्राप । श्रीगुरुस्तमाह । पूर्वं देवसन्निधिं
गत्वा नर ससदायः कुत आगतोऽसि । इत्युक्तः स हृद्गतमनेन ज्ञातं
आत्माऽपमिति निश्चिन्य क्षमस्वेति साष्टाङ्गं नत्वाऽऽह । स्वामिन्तमोऽधे

ऊचुर्भक्ताः समस्तास्तमद्य स्वप्नो हि नोऽभवत् ॥
 मा तिरस्कुरु देव्याज्ञामाज्ञया त्वरितं ब्रज ॥ २० ॥
 नो भेदितो हापयाम इत्युक्तः स द्विजोऽम्बिकाम् ॥
 अभ्यर्च्य पारणां कृत्वा नस्त्रा देवीं स निर्गतः ॥ २१ ॥
 गन्धर्वपुरमागत्य मठे पप्रच्छ सेवकान् ॥
 यतिः केति च ते प्राहुः सङ्गमेऽस्ति यतीश्वरः ॥ २२ ॥
 शिवरात्र्युपवासोऽभूद्भतेऽह्नि श्रीगुरुः प्रभुः ॥
 आगमिष्यत्यतः शीघ्रं पारणायै न संशयः ॥ २३ ॥
 अत्रान्तरे स भगवान्साक्षाच्छ्रीगुरुरागतः ॥
 ग्रामलोका द्विजं प्राहुर्दूरे तिष्ठ न सम्मुखे ॥ २४ ॥
 इत्युक्तः स स्थितो दूरे श्रीगुरुः प्रययौ मठम् ॥
 भक्ताः प्राहुर्गुरुं विप्रः कश्चनायम्युपागतः ॥ २५ ॥
 श्वेतकुण्डं द्विजस्यास्य सर्वांगेष्वेव दृश्यते ॥
 स भवदर्शनाय हि प्राप्तोऽस्मीति वदत्यपि ॥ २६ ॥

प्याह । ते तमूचुर्देव्याज्ञयाऽऽशु गच्छ । नोचेद्गहिर्निष्कासयाम इत्युक्तः
 स देवीभ्यर्च्य पारणां कृत्वा ततो गन्धर्वपुरे मठमेत्य ऋ यतिरित्यपृच्छत् ।
 लोका ऊचुः । गतेऽह्नि शिवरात्र्यां मठे उपोषितोऽस्याशु सङ्गमाच्छ्री-
 गुरुरागमिष्यति अत्रान्तरे भगवान्प्राप तदा लोकः श्रुष्टिनं दूरीचके ।
 शिष्याः श्रीगुरुमुज्जुः ॥ १६-२९ ॥ कुण्डव्याप्तसर्वांगः कश्चिदर्शनार्थमागतः ।

इति शिष्यवचः श्रुत्वा श्रीगुरुः प्राह वेत्ति तम् ॥
आधाय संशयं चित्ते प्राप्त एष न संशयः ॥ २७ ॥

मठे तमाह्वयत चेत्युक्त्वा भक्तास्त्वरान्विताः ॥
द्विजं तमाह्वयामासुराहृतः सोऽपि चागमत् ॥ २८ ॥

विलोक्य श्रीगुरुं दूराचन्दीविप्रः पदे पदे ॥
साष्टाङ्गं प्रणिपत्यैव मुदा गुरुमुपागमत् ॥ २९ ॥

तं प्राह श्रीगुरुः पूर्वं देवतासन्निधिं गतः ॥
कुतः पुनर्मनुष्यं मां सन्देहादागतोऽसि रे ॥ ३० ॥

ततः स हृद्गतं ज्ञातमनेनात्मा तवोऽस्त्ययम् ॥
इति मत्त्रा धमस्वेति साष्टाङ्गं प्रणनाम सः ॥ ३१ ॥

प्राह स्वामिन्तमोन्धोऽहं शुद्धोऽहं स्वामिदर्शनात् ॥
त्वां परं ब्रह्म नो जानेऽहं मन्दोऽज्ञानवेष्टितः ॥ ३२ ॥

साक्षात्परब्रह्मवस्तु त्वां न वेशीश तामसः ॥
अद्य मे सुदिनं धन्यं दर्शनात्पावनोऽस्मि ते ॥ ३३ ॥

श्रीगुरुराह । संशयं मनसि धृत्वाऽऽगतस्तमाह्वयत । स आहृतो दूराद्गुरुं
वीक्ष्य पदे पदे साष्टाङ्गं प्रणिपत्यगुरुं प्राप । श्रीगुरुस्तमाह । पूर्वं देवसन्निधिं
गत्वा नरं संशयः कुत आगतोऽसि । इत्युक्तः स हृद्गतमनेन ज्ञातं
आत्माऽयमिति निश्चिन्य क्षमस्वेति साष्टाङ्गं नत्वाऽऽह । स्वामिन्तमोऽधे

पापकर्माऽस्मि पापात्मा मूढोऽहः पापसम्भवः ॥
 दैवयोगेन शरणं प्रपद्ये भगवत्पदम् ॥ ३४ ॥

त्वं हि भक्तजनाधारः शरणागतरक्षणः ॥
 प्रसृता विरुदालिस्ते श्रीनृसिंहसरस्वति ॥ ३५ ॥

दुष्कर्माद्यं गतं सर्वं परं ब्रह्मपदं त्विदम् ॥
 दृष्टं मनोरथश्चाऽस्यैः कृपया ते यतीश्वर ॥ ३६ ॥

नृदेहेनावतीर्णोऽसि त्वं भक्तजनकामधुक् ॥
 कस्ते वेद परम्पारं त्रिमूर्तिस्त्वं न संशयः ॥ ३७ ॥

यथा गङ्गाऽत्र सगरानुद्धतुं भूमिमागता ॥
 तथा त्वं सेवकान्त्रातुमवतीर्णोऽसि भूतले ॥ ३८ ॥

औपत्याद्यथाऽहल्या गत्वा प्रस्तरंतामपि ॥
 दिव्याङ्गाऽभूत्पदस्पर्शादहं स्वामिन्तयाऽभवम् ॥ ३९ ॥

ऽहं । ते दृष्ट्या प्रतोऽस्मि । पापकर्मा पापात्मा मूढोऽहमज्ञानवेष्टितः साक्षात्परब्रह्म त्वां न जाने । अद्य मे सुदिनं सर्वं दुष्कर्माद्यं गतं । त्वं भक्ताधारः शरणागतत्राता ॥ ३६-३९ ॥ भक्तब्रह्मधुक्त्वं नृरूपेणावतीर्णोऽसि । त्वं त्रिमूर्तिः कस्ते पारं वेद । अद्य मनोरथः पूर्णः । सगरोद्धारस्य गङ्गेय नद्यात्तं मुच्यवतीर्णोऽसि । औपत्यादहल्या पापाणत्वं गताऽपि

व्रतस्नातस्त्वहं भार्यामृद्धहे तत्रभृत्यदः ॥

व्याप्तं कुष्टेन गात्रं मे भार्या पितृगृहं गता ॥ ४० ॥

उचतुः पितरौ चापि दूरं गच्छेति मां प्रभो ॥

निर्गतोऽस्मि ततो मेहं विहायातीव दुःखितः ॥ ४१ ॥

गत्वाऽऽलयं जगन्मातुरुषवासा भयां कृताः ॥

तयाऽप्युक्तं न ते पापविनाशोऽत्र भविष्यति ॥ ४२ ॥

इतो मदाज्ञया गच्छ द्विज त्वं चन्दलेश्वरीम् ॥

मवेद्रोगनिवृत्तिस्ते तत्रापामो भविष्यति ॥ ४३ ॥

तत एस्यापि तत्रैव मया कष्टं कृतं बहु ॥

साऽपि ते निकटं गन्तुमादिदेश कृपानिधे ॥ ४४ ॥

हीनं ममेदृशं दैवं ज्ञात्वाऽपि मम निश्चयम् ॥

बहिर्हेयोऽयमित्येवं देवता साऽपि वक्त्यहो ॥ ४५ ॥

अधीमत्संत देवाश्चेत्किं पुनर्मानवा अहो ॥

कायं नरीनतिं ततस्त्वामेव शरणं गतः ॥ ४६ ॥

रामपदस्पर्शाद्यया पूता तथाऽहमभवं । उद्वाहोर्ध्वं कुष्टेन व्यातं मां त्यक्त्वा
भार्या पितृगृहं गता । दूरं गच्छेति पितृम्यामपि त्यक्तोऽहं देवीं गत्वोप-
वासानकरवं । तयाऽप्यत्र तेऽध्वनाशो न, चन्दलेश्वरीं गच्छ, ते रोग-
निवृत्तिर्भवेदित्युक्तोऽहं तत्रागत्य बहुकष्टमकरवं । बहिर्हेयोऽयमिति
साऽपि देवी वक्ति ॥ ३९-४५ ॥ देवा अबीमासन्त चेत्कायं नरीनतिं ।

पापीदृशोऽस्मि किं कार्यमद्गर्हानस्य कुष्ठिनः ॥
 न वीक्षन्ति मुखं केऽपि ततो मे मरणं वरम् ॥ ४७ ॥
 अधैका प्रार्थनेयं मे निष्कृतिर्वा, न वा भवेत् ॥
 शीघ्रं कथय नैवाशापाशैर्बद्ध्वा निधापय, ॥ ४८ ॥
 नापेक्षाऽस्य शरीरस्य प्राणांस्त्यक्षामि तेऽग्रतः ॥
 त्वां प्राप्तोस्म्यार्तमातेति यथेच्छसि तथा कुरु ॥ ४९ ॥
 इति श्रुत्वा स करुणं प्रहसन्श्रीगुरुस्तदा ॥
 सोमनाथं समाहूय प्राहैनं सङ्गमं नय ॥ ५० ॥
 तस्मिन्तीर्थे स्नापयामुं सम्यक्सङ्कल्पपूर्वकम् ॥
 अभ्यर्च्योश्चतुर्थं वस्त्रं च धृतं दूरे जहात्वसौ ॥ ५१ ॥
 प्रदायास्मै नवं वस्त्रं शीघ्रमेतं समानय ॥
 इत्याज्ञप्तः सोमनाथस्तमादाय ययौ नदीम् ॥ ५२ ॥
 स्नानमात्रेण तदेहो विशुद्धोऽभूत्स पिप्पलम् ॥
 प्रदक्षिणीकृत्य विप्रः सुवर्णाङ्गोऽभवत्क्षणात् ॥ ५३ ॥

कुष्ठिनो मे मुखमपि नेक्षतेऽतो मरणं वरं । ततस्त्वां शरणं गतोऽस्मि ।
 मे निष्कृतिर्भवेन्न वा । शीघ्रं वद । आशया बद्ध्वा मा स्थापय, न मे
 देहापेक्षा, तेऽग्रतः प्राणांस्त्यक्ष्ये, यथेच्छसि तथा कुरु; इत्थं सत्कर्णं
 श्रुत्वा हसन्श्रीगुरुः सोमनाथमाह । एनं सङ्गमं नीत्वा, सङ्कल्पपूर्वकं स्नाप-
 यित्वाऽश्चतुर्थमर्चयित्वा धृतवस्त्राणि हापयित्वा, नवीनं धारयित्वाऽऽघा-
 नयेत्युक्तः स तथाऽकारयत् । स्नानमात्रात्तदेहः शुद्धोऽभूज्जं दी अश्वत्थं

परिधायापितं वस्त्रं जीर्णं तत्याज दूरतः ॥
यत्र त्यक्तं च सा भूमिरभवत्क्षारमृचिका ॥ ५४ ॥
सोमनाथस्तमादाय मठमेत्य गुरोः पदे ॥
उपानयत्तदा लोकां अभवन्बहु विस्मिताः ॥ ५५ ॥
नन्दिशर्मा द्विजस्तुष्टो हर्षेण महताऽऽप्लुतः ॥
तत्पादयोर्लोलदङ्गो धन्योऽस्मीत्यब्रवीन्मुदा ॥ ५६ ॥
श्रीगुरुः प्राह ते कामः सिद्धो जातो न किं वद ॥
सम्पक्सर्वाणि चाङ्गानि विलोक्य द्विज सत्वरम् ॥ ५७ ॥
इत्युक्तः स ददर्शाङ्गं कुष्टं शिष्टं तु जङ्घयोः ॥
दृष्ट्वा हृष्टोऽप्यहृष्टोऽभूद्भूतः स्वामिनमब्रवीत् ॥ ५८ ॥
'त्वत्कृपादृष्टितः सर्वं गतं चापीयदेवं तु ॥
कुतः शिष्टं न जानामि परमात्मन्दयस्व मे ॥ ५९ ॥
श्रीगुरुः प्राह मर्त्यः किं करिष्यति ममेति यः ॥
संशयस्तेऽभवत्तेन कुष्टं शिष्टमिदं खलु ॥ ६० ॥

प्रदक्षिणीकृत्य सुवर्णाङ्गो भूत्वा नवं वस्त्रं परिधाय, जीर्णं यत्र जहौ सा
भूः क्षारमृचिकाऽभूत् ॥ ४६-५४ ॥ सोमनाथस्तमानीय गुरुपादयोस्वात् ।
सर्वे विस्मिताः । धन्योऽस्मीति दृष्टं हर्षोऽप्लुतं नन्दिनं ते कामः सिद्धो
न वा, सर्वाङ्गं विलोक्य वदेति गुरुक्तः स जङ्घयोरेव शिष्टं कुष्टं दृष्ट्वा
भीत धार । ते कृपादृष्टेर्दं कुतः शिष्टं न जाने । परमात्मन्दयस्व ।

अत्रोपायं वदिष्यामि कवित्वेन नवेन मे ॥
स्तुतिं कुरु सदा तेन तव शुद्धिर्भविष्यति ॥ ६१ ॥

नन्दिनामाऽवदत्स्वामिन्भगवन्मन्दधीरहम् ॥
न क्षमोऽपि लिपिं ज्ञातुं काव्यवार्ता कुतः पुनः ॥६२॥

कवित्वरीतिं नो जाने काव्यव्युत्पत्तिवर्जितः ॥
कुत एतद्भवान्वक्तीत्युक्त्वा तवरणेऽग्रहीत् ॥ ६३ ॥

गुरुर्विदारय मुखमित्युक्त्वाऽऽस्ये विदारिते ॥
जिह्वायां भस्म चिक्षेप सोऽभ्रुज्जानी तदैव हि ॥६४॥

पदयोः शिर आधाय स्थित्वा तुष्टाव सद्गुरुम् ॥
स्वामिन्नज्ञतया नैव तव सेवा मया कृता ॥ ६५ ॥

भवसिन्धौ निमग्नोऽहं मायाजालसमावृतः ॥
प्रियं त्वां न स्मरे पादौ तारकौ विस्मृतौ मया ॥६६॥

श्रीगुरोराह मर्त्यः किं करिष्यतीति संशयादयश्छिष्टं अत्रोपायं शृणु । त्वं कवित्वेन मे स्तुतिं कुरु । ते शुद्धिर्भविष्यति । स आह । मन्दधीरहं न जाने काव्यव्युत्पत्तिं लिपिमपि न जाने इति पदे दधौ । तदा गुरुस्त-
ज्जिह्वायां भस्म चिक्षेप । स ज्ञानी भूत्वा ॥६५-६४॥ पदोः शिरो-
निधाय गुरुं तुष्टाव । स्वामिन्नज्ञानात्ते सेवा न कृता । भवसिन्धौ मग्नो-
मायाजालवेष्टितोऽहं ते पदे न स्मरामि । भवचक्रे भ्रमज्ञानायोनियु संसर-

अमन्तंसारचक्रेऽस्मिन्नानापोनिषु संसरन् ॥
 मुञ्जे कर्म तदा पादौ तारकौ विस्मृतौ मया ॥ ६७ ॥
 स्थावरराद्युद्भिदस्वेदजाण्डलेषु यदाऽभवम् ॥
 गवादौ च तदा पादौ तारकौ विस्मृतौ मया ॥ ६८ ॥
 जारजेष्वपि मर्त्येषु यदा शूद्रादिजातिषु ॥
 अमर्षं तर्ह्यपि पदौ तारकौ विस्मृतौ मया ॥ ६९ ॥
 जातिष्वपि च सर्वासु श्रेष्ठोऽपि ब्राह्मणो गुरो ॥
 मौढ्यान्म सेवे ते पादौ तारकौ विस्मृतौ मया ॥ ७० ॥
 गर्भवासेऽप्यहो कष्टं मातृ रक्तं पितृश्च तत् ॥
 रेत एकीभूय कुक्षौ पञ्चाहाद्बुद्बुदोऽभवत् ॥ ७१ ॥
 पक्षेण सुस्थिरा पेशी भृत्वैकरसगो यदा ॥
 तत्त्वहीनो मातृकुक्षौ संस्थितो निरसोपमे ॥ ७२ ॥
 पिण्डाकारश्च मासेन शीर्षादिश्च द्विमासतः ॥
 तृतीये सावयवता तुर्ये द्वाराणि मे नव ॥ ७३ ॥

न्कर्म मुंजे । स्थावरस्वेदजाण्डलेषु ततो जारजेतु शूद्रादिजातिषु च भ्रमतो
 मे क ते स्मृतिः । श्रेष्ठब्राह्मणजातिष्वपि तथा । पितृ रेतो मातृ रक्तं वैकी-
 भूय गर्भवासे पञ्चाहे बुद्बुदः, पक्षेण पेशी, मासेन पिण्डो, द्वितीये मासि
 शीर्षादि, तृतीये सावयवता, तुर्ये द्विद्राणि, पञ्चमूतान्येकीभूयैवं पञ्चमे

भूम्यम्बुतेजोवाताभ्राण्येकीभृतानि पञ्चमे ॥
 पञ्चमे चागताः प्राणास्तदा ते स्मरणं कुतः ॥७४॥
 पञ्चमे त्वग्रोमनखाः श्वासाः पष्ठेऽथ सप्तमे ॥
 इंद्रियाण्यष्टमे चित्त्वं तदा ते स्मरणं कुतः ॥ ७५ ॥
 कष्टान्मयोपिता मासा नवमा निरयाधिके ॥
 हा कष्टं जननीकुक्षौ तदा ते स्मरणं कुतः ॥ ७६ ॥
 क्षारोष्णादि यदाऽश्नाति मांता तर्हि सुदुःसहा ॥
 वेदनाऽतीव मे दुःखं तदा ते स्मरणं कुतः ॥ ७७ ॥
 माताऽश्नाति यथेष्टं मे तेनातीव व्यथाऽभवत् ॥
 मातुर्गर्भे सुकष्टस्य तदा ते स्मरणं कुतः ॥ ७८ ॥
 जरायुवेष्टितो यर्हि शकुन्त इव पञ्जरे ॥
 तदा न दृष्टौ ते पादौ तदा ते स्मरणं कुतः ॥ ७९ ॥
 कीटवत्पतितो योनिद्वारा कष्टेन यत्सहम् ॥
 शतायुः शीर्ष्णि लिखितमर्धं निशि वृथा गतम् ॥८०॥

प्राणावेशः ॥६५-७४॥ त्वग्रोमनखश्वासाः पष्ठे, सप्तम इंद्रियाणि, अष्टमे चित्त्वं । एवं निरयोपमे मातृकुक्षौ कष्टं दृष्टं । तदा क ते स्मृतिः । यथेष्टं क्षारोष्णादि माताऽश्नाति तदाऽतीव वेदना तदा ॥ ते स्मरणं । जरायु-
 वेष्टितः पञ्जरे पक्षीव कष्टान्नवमासानुपिवा मातृयोनिद्वारा कष्टाद्बहिः
 पतितस्य मे शीर्ष्णि शतायुर्लिखितं, तत्रार्धं निशि वृथा गतं, शिष्टं वात्य-

बाल्ययौवनवृद्धत्वैर्भागाः शेषाद्युपस्रयः ॥
 पराधीनतया तेऽपि व्यर्था जाता न संशयः ॥ ८१ ॥
 दृष्टं मेऽशौचवे कष्टं मलमूत्रविदूषिते ॥
 पर्यङ्के मे स्थितिर्नित्यं महाकष्टं हि तद्गुरो ॥ ८२ ॥
 बाल्ये भवति यत्कष्टं दुःखं वाचोऽप्यगोचरम् ॥
 यत्स्मृत्वाऽतीव दुःखं मे गुरुनाथ भवत्यहो ॥ ८३ ॥
 शयने मलमूत्राक्तं वासो मम निरन्तरम् ॥
 अज्ञानात्तु स्वयं स्वस्य विष्टामक्षणमेव मे ॥ ८४ ॥
 यदा जठरपीडाऽभूद्दन्तं मां तदैव तु ॥
 स्तन्यं दातुं समाजन्हे माता कष्टमजानती ॥ ८५ ॥
 यदाऽमवं क्षुधाक्रान्तो रुदते मे तदा प्रसूः ॥
 मुखेऽङ्गुलिं निवेश्यादाद्वलाग्निम्वादि चौपधम् ॥ ८६ ॥
 अज्ञात्वा क्षुधितं माता दोलायां मां निधाय च ॥
 स्वार्पं कुर्विति वक्ति स्म नार्तिं वेत्ति स्म सद्गते ॥ ८७ ॥

यौवनवार्धक्यैः पराधीनतया च । मलमूत्रदूषिते पर्यङ्के बाल्ये यत्कष्टं
 तद्वान्व्यं । तत्र स्वयं स्वविष्टामक्षणं । मातोद्दरपीडामज्ञात्वा स्तन्यमदात्
 ॥७५-८४॥ क्षुधाक्रान्तोऽमवं तदा बलादीपधमपाययत् । क्षुधितमज्ञात्वा
 दोलायां निधाय स्पृशेत्याह । नार्तिं न वेद । रुदतो मुखे काञ्चिकं सिक्त्वा
 रक्षां बबन्ध । क्षुधं न वेद । पर्यङ्के वृश्चिकेण दष्टमज्ञात्वा दोलां चालयति

अहो रुदत्ययमिति मुखे सिञ्चति काञ्जिकम् ॥
रक्षां चघ्नाति मन्त्रेण क्षुधं वेत्ति न च क्वचित् ॥८८॥

पर्यङ्के वृथिकेणापि दष्टे कष्टेन यालके ॥
रुदतीश तमज्ञात्वा दोलां चालयति प्रभो ॥ ८९ ॥

शनैस्तिष्ठेति मा शोचीरित्युक्त्वा लालयत्यहो ॥
पापयत्यपि दुग्धं च विषपीठां न वेन्यहो ॥ ९० ॥

स्तन्यं न पीतं दुःखाच्चेत्पुनर्वृथिकसंस्युते ॥
शयने स्थापयत्यर्भे प्राणान्तं कष्टमप्यतः ॥ ९१ ॥

माता क्षारादि चाश्नाति स्तन्यं दुष्टं ददाति च ॥
अम्लादिजन्यदुग्धेन कासः श्वासश्च सर्वदा ॥ ९२ ॥

ददाति नानौषधानि तेनातीवाक्षिवेदना ॥
नेत्रेऽपि चाञ्जनादीनि प्रक्षिपत्यक्षिदोषकृत् ॥ ९३ ॥

एवं बाल्येऽतीव कष्टं दृष्टमज्ञानसम्भवम् ॥
पराधीनतयाऽप्यग्रे क्रीडादौ चायुषःक्षयः ॥ ९४ ॥

तूर्णानि तिष्ठेति लालयित्वा दक्षं स्तन्यमपि दुःखेन न पीतमज्ञात्वा पुनः
सवृथिकदोलायां शायित्वा विपारिं न वेद । माता क्षाराम्लाद्यश्नाति,
तद्दुष्टस्तन्यपानाच्छ्वासादिपीडा, तामज्ञात्वौषधं ददाति, तेन नेत्रपीडा
ततोऽजनादिपेनादतीव कष्टं । एवं बाल्येऽज्ञानात्पराधीनतयाऽऽयुःक्षयः ।
सतः क्रीडादिना च परतः ॥८९-९४॥ तारुण्ये कामपीडया पतङ्गोऽ-

तारुण्ये तु तवः प्राप्ते मद्दनेनातिपीडितः ॥
पतद्भो ज्योतिषीवाहं पतितोऽस्म्यमलानले ॥ ९५ ॥

समस्ता निन्दिता भौट्याश्च जातौ पितरौ गुरुः ॥
देवमायां स्त्रियं प्रेक्ष्य तद्भारैरजितेन्द्रियः ॥ ९६ ॥

भोगोल्लुकः सलोऽज्ञातकार्याकार्यो दुरध्वजः ॥
कांक्षे परस्त्रियं नित्यं न विचार्य कुलादिकम् ॥ ९७ ॥

निन्दिता ब्राह्मणा वृद्धा वृद्धमेवाऽपि नो कृता ॥
मत्तस्तारुण्यतो नैव स्मरामि चरणं तव ॥ ९८ ॥

मांसाशया यथा मत्स्यो म्रियतेऽयं तथैव च ॥
मर्तुं भूत्वेन्द्रियाधीनोऽभवं कामात् उन्मुखः ॥ ९९ ॥

नानावर्णस्त्रियो मुक्ताः परद्रव्यं हृतं बलात् ॥
निन्दिताः साधवोऽग्रयात्रै नैव दृष्टश्च कथन ॥ १०० ॥

प्रापितं धनितामले आशु क्षयः । पितरौ गुरुं च स्मिन्मृत्यु, देवमायां
स्त्रियं दृष्ट्वा तद्भारैरजितो भोगोल्लुका कार्याकार्येऽज्ञात्वा कुलायविचार्य
परास्त्रियं कांक्षे । सेनामहत्वा वृद्धा निन्दिता विप्रार्थिव मत्तस्त्वा न स्पृत-
वान् । मांसाशया मत्स्य इव म्रियपाशया मर्तुं प्रवृत्तोऽभवं । नानावर्ण-
स्त्रियो मुक्ताः, परद्रव्यं हृतं, साधवो निन्दिता, एतदहं मदाधः, स्वानु-

त्वं विश्वतारकोऽसीश्व देव मानुषप्रेषकृक् ॥

त्रिमूर्तिरकरूपोऽसि परं ब्रह्म गुरो त्वमित् ॥ ७ ॥

दिवान्बोऽर्कमिवात्रानी भास्वन्तं त्वां न वेत्स्यहो ॥

त्वं विश्वचालकस्तोकस्तबाहं त्राहि संसृतेः ॥ ८ ॥

स्तोत्रं चित्रं पवित्रं म कृत्वा सर्वत्र तत्र च ॥

अभिधीक्ष्य स्थितान्लोकांनिदं वचनमब्रवीत् ॥ ९ ॥

ममस्ताः शृणुताघेदं मया पापं कृतं बहु ॥

दर्शनाच्छ्रीगुरोः साक्षाद्ब्रह्मणो नष्टमेव मे ॥ ११० ॥

यथा तृणाघोऽग्निस्पर्शाद्भस्ममाज्जायते तथा ॥

श्रीगुरोः कृपया पापं सर्वमेव लयं गतम् ॥ ११ ॥

यन्द्गुरुतिर्बक्ति चरणं पवित्रं सत्यमेव तत् ॥

मजतोऽनुमजत्पस्मादन्यो देवः कृतोऽस्त्यहो ॥ १२ ॥

लिपिर्पा लिखिता धात्रा याऽपि दुष्टाधरा यदि ॥

गुर्वग्निस्पर्शनात्माऽपि भविष्यति शुभाधरा ॥ १३ ॥

बर्तनीयोऽमि । हे गुरो । मानुषप्रेषकृक् पञ्च दिवान्बोऽर्कमिन् विश्व-
चालक त्वा न वेत्ति मूढः । ते ब्राह्म मा त्राहि एव स्तुत्याऽभिनो वीक्ष्याह ।
सर्वे लोकाः शृणुत । मया बहु पाप कृतमपि सर्वमपि साक्षाद्ब्रह्मणो
गुरोर्दर्शनादेव नष्टं । चरण पवित्रमिति श्रुतिर्बक्ति । तस्य । एत मजत
कोऽन्यो देव ॥४-११२॥ धात्रा या दुष्टलिपिलिखिता साऽपि श्रीगुरु-

एवं मदेन व्याप्तोऽहमनुसन्धानवर्जितः ॥

विस्मृतिः पश्चिद्वह्नौ पतितोऽस्मि स्मरानले ॥ १ ॥

विद्वो मदनघाणेन न शृणोमि सतां वचः ॥

चरणौ न स्मृतौ तेऽपि तावद्वार्धक्यमागतम् ॥ २ ॥

पराधीनेऽपि वार्धक्ये जहुः स्त्रीतनयादयः ॥

श्यासोच्छ्वासकफाविष्टो वीमत्सोऽभवमातुरः ॥ ३ ॥

पराधीनानीन्द्रियाणि पलितं च समागतम् ॥

दन्ताश्च्युता गता दृष्टिर्वाधिर्यं सहसाऽगमत् ॥ ४ ॥

प्रहर्तुं शत्रव इव सर्वे रोगास्तदाऽऽगताः ॥

सेवा ते न कृता स्वामिन्गुरुनाथाय तारय ॥ ५ ॥

ज्ञाठयं मा प्रेक्ष मन्दोऽपि यतस्त्वां शरणं गतः ॥

नारायणेन ते ज्ञातमवतीर्णोऽसि पावित्तुम् ॥ ६ ॥

सन्धानवर्जितः कामघाणविद्वः, साधुवचनं तिरस्कृत्य, त्वां विस्मृतोऽस्मि । ततो वार्धक्ये स्त्रीपुत्रादयोऽर्थं गृहीत्वा जहुः । श्यासोच्छ्वासकफाविष्टं पराधीनं वीमत्समातुरं ॥९९-३॥ पराधीनेन्द्रियं, पलितमुण्डं, घृतदण्डं, च्युतदन्तं, प्रहर्तुं शत्रव इव रोगा उपस्थिताः । अप्यापि ते सेवा न कृता । ईदृक्प्राठयं त्वां शरणं गतोऽस्मि । जगत्त्रातुं त्वं नारायणोऽ

त्वं विश्वतारकोऽसीश देव मानुषवेषधृक् ॥

त्रिमूर्तिरिकरूपोऽसि परंब्रह्म गुरो त्वमित् ॥ ७ ॥

दिवान्धोऽर्कमिवाज्ञानी भास्वन्तं त्वां न वेत्स्यहो ॥

त्वं विश्वचालकस्तोकस्तवाहं त्राहि संसृतेः ॥ ८ ॥

स्तोत्रं चित्रं पवित्रं स कृत्वा सर्वत्र तत्र च ॥

अभिवीक्ष्य स्थितान्लोकानिदं वचनमब्रवीत् ॥ ९ ॥

समस्ताः मृणुताद्येदं मया पापं कृतं बहु ॥

दर्शनाच्छ्रीगुरोः साक्षाद्ब्रह्मणो नष्टमेव मे ॥ ११० ॥

यया तृणौघोऽग्निस्पर्शान्द्रस्मसाञ्जायते तथा ॥

श्रीगुरोः रूपया पापं सर्वमेव लयं गतम् ॥ ११ ॥

यच्छ्रुतिर्विक्रितं चरणं पवित्रं सत्यमेव तत् ॥

भजतोऽनुमनत्यस्मादन्यो देवः कृतोऽस्त्यहो ॥ १२ ॥

लिपिर्पा लिखिता धात्रा याऽपि दुष्टाक्षरा यदि ॥

गुर्वत्रिस्पर्शनात्साऽपि भविष्यति शुभाक्षरा ॥ १३ ॥

वृत्तीणोऽसि । हे गुरो ! मानुषवेषधृक्त्वं परंब्रह्म दिवांधोऽर्कमिव विश्व-
चालकं त्वां न वेत्ति मूढः । ते कालं मां त्राहि एवं स्तुत्याऽभितो वीक्ष्याह ।
सर्वे लोकाः शृणुत । मया बहु पापं कृतमपि तत्सर्वमपि साक्षाद्ब्रह्मणो
गुरोर्दर्शनादेव नष्टं । चरणं पवित्रमिति श्रुतिर्वक्ति । तत्सत्यं । एतं भजत
कोऽन्यो देवः ॥४-११९॥ धात्रा या दुष्टलिपिलिखिता साऽपि श्रीगुरु-

निधाने सन्निधानेऽस्मिन्भ्रमन्त्येते कुतो वृथा ॥
भजतां कामधुक्चैषा श्रीनृसिंहसरस्वती ॥ १४ ॥

ऐहिकं चामृष्टिकं च दत्ते वैकुण्ठदोऽप्ययम् ॥
सन्देहो नात्र कर्तव्यः सत्यं सत्यं वधो मम ॥ १५ ॥

एवं तुष्टाव नन्दी स श्रीगुरुस्तुष्ट आह भोः ॥
एतं कवीश्वरं विद्धि सर्वभक्तजनाधुना ॥ १६ ॥

कवीश्वरोऽथमित्याख्या दत्ताऽस्मै निश्चयेन मे ॥
इत्युक्तो दयया तेन दधौ नन्दी गुरोः पदे ॥ १७ ॥

शिष्टं कुष्ठं तदा नष्टं विशिष्टेऽसुतुष्टितः ॥
नन्दिनः सार्थकार्याऽभूत्सोऽभवद्गुरुसेवकः ॥ १८ ॥

नामधारक चान्योऽपि तादृक्विरुपागतः ॥
सद्ग्रन्थ्य सत्कथा भक्त्या सेवयामासतुर्गुरुम् ॥ १९ ॥

नामधारक आहार्य सिद्धयोगिन्कविस्तथा ॥
कर्यं द्वितीयोऽप्यभवद्भक्तवत्सलसेवकः ॥ २० ॥

पादस्पर्शाच्छुभा भविष्यति । निधाने समीपे कुतो लोका वृथा भ्रमन्ति ।
श्रीगुरुर्मजतां कामधेनुः वैकुण्ठदोऽप्यं । इह परत्र च सुखदः सत्यं नात्र
संशयः । एवं तेन स्तुतः श्रीगुरुस्तमाह । त्वं कवीश्वरः । हे लोक अस्मै
मे कवीश्वरोऽप्याख्या दत्ता । तदा नन्दी गुरोः पदं दधौ । अवशिष्टं च कुष्ठं
नष्टं । ततः स गुरुसेवकोऽभूत् । तादृगन्योऽपि कवीश उपागतः ।

तत्सर्वं विस्तरेणैव स्वामिन्मे कृपया वद ॥

वाञ्छाऽस्ति मेऽतीव गुरोश्चरितश्रवणस्य हि ॥ २१ ॥

सिद्धेनोक्तं यत्तद्गङ्गाधरजः सरस्वती सुमतिः ॥

वक्ष्यति मनोहरं श्रीगुरुचरितं कामधुग्बरीवर्ति ॥ २२ ॥

(इति)श्रीसिद्धनामधारकसंवादरूपेण सरस्वत्याख्यगङ्गाधरा-
त्मजविरचितनरसिंहसरस्वत्युपाख्यानसंज्ञितमहाराष्ट्रभाषान्वित-
गुरुचरित्रसमानार्थायां वासुदेवानन्दसरस्वतीयतिविरचितायां
श्रीगुरुसंहितायां भक्तिकाण्डे पञ्चचत्वारिंशः (अध्यायः) ॥

॥ आदितः श्लोकाः ॥ ५८७९ ॥

नामधारक आह । द्वितीयः सेनकः कथं जातस्तत्सर्वं कृपया वद ।
तच्छ्रवणे मेऽतीव वाञ्छाऽस्ति । सिद्धेनोक्तं यत्तद्गंगा० ॥ १३-१२२ ॥ इति
चूर्णिकायां पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

॥ इति पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥

॥ अथ पद्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

नामधारक ऊचेऽङ्ग नन्दिशर्मकवेः कथा ॥

पुरा त्वया प्रकथिता कविः कोऽन्यस्तथाऽऽगतः ॥१॥

श्रीगुरोः स कथं शिष्यः कविर्जातस्तदादितः ॥

सर्वं कथय मे स्वामिन्कृपां कृत्वा ममोपरि ॥ २ ॥

उवाच सिद्ध आश्चर्यं शृणु त्वं नामधारक ॥

श्रीगुरोश्चरितं वक्ष्ये रम्यं कविकथान्वितम् ॥ ३ ॥

गुरौ गन्धर्वनगरे स्थिते कीर्तिरतीव हि ॥

प्रसृताऽस्य ततो भक्ता बभूयुर्वहवोऽमलाः ॥ ४ ॥

समस्तां विततां श्रुत्वा नन्दिनः कवितां हिताम् ॥

बहवो जगृहुर्भवत्या सर्वत्रातः प्रकाशिता ॥ ५ ॥

अथ सात्संग्रहश्लोकोऽयम्—

स्वप्न उपेत्य ॥ आदद ईशो रसकृतपुक्त इहार्चनमप्यम् ॥

केसरिदत्तमगूढद्रुतमध्यात्मकपदस्य कविः ॥ च शिष्यः ॥४६॥

नामधारक आह । नन्दिशर्मकवेः कथा श्रुता, को द्वितीयः कविः, कथं गुरोः शिष्योऽभूत्कृपां कृत्वा तद्दत्तम् । सिद्ध आह । आश्चर्यं शृणु । कविकथान्वितं गुरोश्चरितं वक्ष्ये । तत्र गुरोर्कीर्तिः प्रसृता ततो बहु भक्ता जाताः ।

ततो ग्रामान्तरे कश्चिद्विप्रो भक्तो महोत्सवे ॥

अनीनयदुर्लभं श्रुत्वा स्वगृहं भक्तवत्सलम् ॥ ६ ॥

महोत्सवाद्गुरं नीत्वा ग्रामं हिप्परिगामिभम् ॥

पूजयामास विविना स भक्तः श्रीगुरुं मुदा ॥ ७ ॥

कल्लेश्वरामिधं लिङ्गं तस्मिन्ग्रामे शिवालये ॥

अख्यातमभवत्तत्र स्थित आगन्तुको द्विजः ॥ ८ ॥

नरकेसरिसंज्ञः स लिङ्गसेवापरायणः ॥

यत्र नूनानि पद्यानि कल्लेशाय न्यवेदयत् ॥ ९ ॥

कल्लेश्वरादिना नान्यं देवं मेने कदाचन ॥

एकाग्रमानसो भूत्वा शिवसेवापरोऽभवत् ॥ १० ॥

सर्वे जनाः कविं ग्राहुः कवित्वं तव शोभनम् ॥

श्रीगुरोः कविताप्रोत्थितो वर्णय तद्गुणान् ॥ ११ ॥

ते च नन्दिकवितां जगद्गुस्ततः सा प्रकाशिता । ग्रामान्तरे कश्चिद्भक्तो
महोत्सवार्थं गुरुं निन्दे । तत्र हिप्परिगामे स भक्तो भक्त्या विधिनानर्च ।
तत्र शिवालये कल्लेशाख्यं लिङ्गं स्थातं । तत्रागन्तुकः ॥ १-८ ॥
नरकेसरिसंज्ञः कविः प्रयत्नं नवीनपद्यपद्यानि कल्लेशाय न्यवेदयत्
विनाऽन्यं देवं न मेने । शिवसेवारतं तं जन आह । ते कवित्वं साधु ।
गुरोस्तोत्रं कविप्रोत्थितस्तद्गुणान्वर्णय । स आह । अन्ये सुतः संतुष्टादि

कविस्तानाह जिह्वाऽसौ दत्ता कल्लेश्वराय हि ॥
सन्त्यन्येऽपि सुरा नाहं करिष्यामि नरस्तुतिम् ॥१२॥

इत्युक्त्वा नित्यवल्लिङ्गपूजां कर्तुमुपाविशत् ॥
पूजाकालेऽतीव गाढनिद्रान्याप्तोऽभवद्द्विजः ॥ १३ ॥

स निद्रितो देवगृहे स्वप्नेऽपश्यद्यतिर्गुरुः ॥
लिङ्ग एवोपविष्टस्तं पूजयामास भक्तितः ॥ १४ ॥

न ददर्श तदा लिङ्गं मुदा गुरुमपूजयत् ॥
गुरुः प्राहार्चसि कुतः कवितानर्हमानुषम् ॥ १५ ॥

इत्युक्तोऽप्युपचारैः स कविः षोडशमिर्मुदा ॥
गुरुमानर्चेति दृष्ट्वा शीघ्रं जागरितं ययौ ॥ १६ ॥

• विस्मितः स्वगतं प्राह श्रीनृसिंहसरस्वती ॥
अवतीर्णः शिवो भूमौ तस्य पूजाऽद्य मे कृता ॥१७॥

त्रिमूर्तेरवतारोऽयं श्रीगुरुर्नात्र संशयः ॥
दर्शनं ह्यस्य कर्तव्यमित्युक्त्वा श्रीगुरुं ययौ ॥ १८ ॥

मे जिह्वा कल्लेशाय दत्ता, नरस्तुति न करिष्यामि । इत्युक्त्वा लिङ्गपूजां कर्तुमुपविश्य पूजाकाले निद्रया न्यातः । स्वप्ने लिङ्गे उपविष्टं गुरुं भक्त्याऽपूजयन् तत्र लिङ्गं नापश्यत् । श्रीगुरुस्तप्ताह । कवितानर्हमानुषं कृतोऽर्चसात्युक्तोऽपि स षोडशोपचारैरानर्चेति दृष्ट्वा वीतनिद्र उत्थाय विस्मितः स स्वगतं आह । श्रीनृसिंहसरस्वती शिव एवात्रावतीर्णो मयाऽर्चितश्च । अतोऽस्य दर्शनं कर्तव्यमित्युक्त्वा ॥ ९-१८ ॥ प्रतिपदं दण्डवन्नमन्गुह्येत्य

पदे पदे दण्डवत्स पतन्नेत्य गुरोः पदे ॥
 श्रुत्वा ग्राह दयस्वाहमज्ञो रूपं न वेधि ते ॥ १९ ॥
 प्रपञ्चे माययाऽऽवेष्टव न जाने तत्प्रवर्तकम् ॥
 मूर्नाशस्त्वं शिवः साक्षादिति मे निश्चयोऽभवत् ॥२०॥
 कर्पूरगौरः कल्लेशस्त्वमेवासि जगद्गुरो ॥
 अतो मनः स्थिरीकृत्य पदलग्नोऽभवं तव ॥ २१ ॥
 विश्वाधारस्त्वमेवासि शरणागतस्त्वक्कः ॥
 जातोऽस्मि भ्रमरप्रायस्त्वत्पादाब्जरसायने ॥ २२ ॥
 निधाने सभिधानेऽस्मिन्कः पर्यटति काननम् ॥
 कामधेनौ गृहागतायां क दैन्यमवशिष्यते ॥ २३ ॥
 पुरा सहस्रवर्षाणि मृनयोऽपि तपोऽतपन् ॥
 कष्टार्तेभ्योऽपि तेभ्यस्ते न दत्तं दर्शनं त्रिमो ॥ २४ ॥
 विनाऽनुष्ठानमद्यात्र दत्तं नो दर्शनं त्वया ॥
 कल्लेश्वरः प्रसन्नोऽभूत्कामसिद्धिरभून्मम ॥ २५ ॥

पदे धृत्वाऽऽह । दयस्व अज्ञोऽहं त्वां न जाने । मायापेक्षितोऽहं त्वां न
 वेधि । त्वं कल्लेशः साक्षाच्छिवोऽसि । हे जगद्गुरो मे मनस्स्थिरीकृत्य
 ते पदलग्नोऽस्मि । त्वं विश्वाधारः शरणागतत्वात्तान्स्त्वत्पादाब्जरसं पातुं
 भ्रमरप्रायोऽस्मि । समीपस्थं निधानं त्यक्त्वा को वनमटेत् । कामधेनौ
 गृहागतायां क दैन्यं । पुराऽनेकवत्ससन्मृनयोऽतपन् । कष्टार्तेभ्योऽपि
 तेभ्यस्ते दर्शनं न । अनुष्ठानं विनाऽप्यत्र नो दर्शनं त्वया दत्तं । कल्लेश-

सत्यं त्वमेव कल्लेश इति मे निश्चयोऽभवत् ॥
जगद्गुरो दयस्वेति श्रीगुरोश्चरणेऽग्रहीत् ॥ २६ ॥

गुरुः प्राह कवे नित्यं मम निन्दां करोष्यहो ॥
कुतस्ते मानसेऽधैव भक्तिरेषा समुद्रता ॥ २७ ॥

कविः प्राह गुरो स्वामिन्नज्ञानतमसाऽऽबृतः ॥
अभवं चाद्य तु भवाञ्ज्योतिषां ज्योतिरुद्गतेः ॥ २८ ॥

कल्लेश्वरार्चनेनैव मया यत्पुण्यमर्जितम् ॥
तेन पुण्यप्रभावेण लब्धमद्य भवत्पदम् ॥ २९ ॥

नित्यवत्पूजनायाद्य श्रीकल्लेश्वरमन्दिरम् ॥
गत्वा स्वमेऽपि तच्छिङ्गे त्वामेवाददर्शमीधर ॥ ३० ॥

तत्र स्वप्नदृशायां मे देवाद्दृष्टी पदाविमौ ॥
प्रत्यक्षं दर्शनं मेऽभून्मां शिष्येषु नियोजय ॥ ३१ ॥

प्रसादात्मे कामसिद्धिरभूत् त्वमेव कल्लेशोऽसीति निश्चयः । सद्गुरो
दयस्वेति पदे दर्श । श्रीगुरोः । मन्त्रिकस्य ते चित्तेऽद्य कुतोऽसौ
भक्तिरागता ॥ १९-२७ ॥ स आह । बहमज्ञानतमोऽवृतोऽभवत् । अथाप्यद्य
त्वं ज्योतिरुद्गतोऽसि । कल्लेश्वरार्चनपुण्याद्भवत्पदं लब्धम् । अद्य पूजासमये
शिङ्गे त्वामेवादर्शम् । स्वप्ने दृष्टे पदे । देवादर्शने प्रत्यक्षमर्शम् । मां

इत्युक्त्वा स कविर्विप्रस्तुष्टाव बहुशो गुरुम् ॥
हृद्यैः पद्यैः षोडशोपचारपूजां व्यधाद्गुरोः ॥ ३२ ॥

सालङ्कारैः सुललितैः पद्यैर्मानसपूजनम् ॥
गुरोश्चक्रे गुरुः ग्राह स्वमे मांऽपूजयत्कविः ॥ ३३ ॥

प्रत्यक्षमिव मां स्वमे कवित्प्रेनार्चयत्कविः ॥
अधुनाऽपि तथाऽऽनर्च भक्तियुक्तेन चेतसा ॥ ३४ ॥

इत्युक्त्वा तमुपाह्वय गुरुस्तस्मै ददी वरान् ॥
स भूत्वा पदसंलग्नः ग्राह शिष्यो भवामि ते ॥ ३५ ॥

श्रीगुरुः ग्राह कल्लेशः श्रेष्ठोऽस्माकं च सम्मतः ॥
नित्यं पूजय तं भक्त्या त्वं तत्रापि वसाम्यहम् ॥ ३६ ॥

कविः सोऽवदद्दुहित्य प्रत्यक्षं त्वां सुदुर्लभम् ॥
पूजयामि ह्यतो लिङ्गे त्वामेवाद्राक्षमत्र ॥ ३७ ॥

शिष्येण योजयेत्युक्त्वा हृद्यैः पद्यैः षोडशोपचारगुरुपूजां व्यधात् । श्रीगुरु-
भक्तानाह । स्वमेऽयं यथा मामपूजयत्तथाधुना भक्तियुक्तेन चेतसाऽऽ-
नर्चेति तमुपाह्वय वरं ददी । स पदे धृत्वाऽऽह । शिष्यो भवेयं । श्रीगुरु-
राह । कल्लेशो मे सम्मतस्तत्र वसामि तं भक्त्याऽर्चय । ॥ आह ।
सुदुर्लभं प्रत्यक्षं त्वां हित्वा कुलोऽन्यः पूज्यः । लिङ्गे त्वामेवाद्राक्षं ॥ २८-

त्वं कल्लेशस्त्रिमूर्तिस्त्वभवतीर्णोऽसि लीलया ॥

निश्चयोऽयं ममातस्त्वां न जहामि कदाचन ॥ ३८ ॥

इति प्रार्थ्यानुगो भूत्वा गन्धर्वपुरमेत्य सः ॥

उपतस्थे कवित्वैः स गुरुं कीर्तनभक्तिमात् ॥ ३९ ॥

नामधारक भक्तौ द्वात्रेवं जातौ कवीश्वरौ ॥

श्रीगुरोः सन्निधौ स्थित्वा तौ भक्त्याभजतां गुरुम् ४०

गङ्गाधरात्मजः प्राह प्रसन्नो यस्य सद्गुरुः ॥

स कामितं लभत्येव कल्पद्रुस्तद्गृहे स्थितः ॥ ४१ ॥

सरस्वतीसंज्ञकविप्रगंगाधरार्यपुत्रेण च नौरसङ्गो ॥

तर्तुं भवान्धेः सुकथोदिताऽत्र हितप्रदा चापि तथा परत्र ४२

३७। त्वं त्रिमूर्तिर्लीलयाऽवतीर्णोऽसि । ममायं- निश्चयोऽतस्त्वां न जहामि । इति प्रार्थ्यं गन्धर्वपुरे गुरुमन्वेत्य कवित्वैः कीर्तनभक्त्योपतस्थे एवं द्वौ कवी गुरुसन्निधौ स्थित्वाभजतां । यस्मिन्श्रीगुरुप्रसादः स कामितं लभेत्तद्गृहे कल्पद्रुश्चः । सरस्वतीसंज्ञकविप्र० ॥३८-४२॥ इति चूर्णिकायां पद्मचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

(इति) श्रीसिद्धनामधारकसंवादरूपेण सरस्वत्पाख्यगङ्गावरा-
त्मजविरचितनरसिंहसरस्वत्युपाख्यानसंज्ञितमहाराष्ट्रमापान्वित-
शुरुचरित्रसमानार्यायां वासुदेवानन्दसरस्वतीयतिविरचितायां
श्रीगुरुसंहितायां भक्तिकाण्डे पद्मचत्वारिंशः (अध्यायः) ॥

॥ आदितः श्लोकाः ॥ ५९२१ ॥

॥ इति पद्मचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥

॥ अथ सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

नामधारक आहाङ्ग कथं कृत्वा कथाऽग्रतः ॥

कृपां कृत्वा कथय तां सिद्धयोगिन्सविस्तरम् ॥ १ ॥

ततः सिद्धोऽवदच्छ्रीमन्च्छ्रीगुरोश्चरितं शृणु ॥

त्वं यच्छ्रुत्वैहिकानर्थान्नाप्त्वा मुक्तिं गमिष्यसि ॥ २ ॥

ईदृक्पवित्रं चरितं चित्रं यच्छ्रवणाद्भवेत् ॥

पतितोऽपि पवित्रोऽग्र तात्पर्येणावधारय ॥ ३ ॥

सैति गन्धर्वनगरे गुरौ दीपावलीक्षणः ॥

प्राप्तस्तदा गुरुं नेतुं प्रिया भक्ता उपायताः ॥ ४ ॥

सप्तातीव प्रिया शिष्या गुरुं प्राप्य प्रणम्य च ॥

दीपावल्पुत्सवार्थं नो गृहमेहीति चामुवन् ॥ ५ ॥

अथ सारसंग्रहसोकोऽयम्—

दीपावल्यां संप्रापितः सप्ताशिष्यैः सप्तप्रामान् सत्क्षेत्रसंस्थोऽव्यगात्सः ॥

अष्टात्मा भूत्वा सप्तवेदाद्यसर्गं लोके यन्मूर्तिर्विद्युत्ता वैश्वदेवी ॥ ४७ ॥

नामधारक आह । कृपयाऽग्रतः कथां वद । सिद्ध आह । शृणु ।

यच्छ्रवणादुभयसिद्धिमोक्षश्च ॥ १-२ ॥ ईदृक्पवित्राद्यत्रिात्पतितोऽपि पूतो

भवेत् । तत्र दीपावलीक्षणे एत प्रियभक्ता गुरुमेव नत्वा पृथगुचुः ।

दीपावल्पुत्सवार्थं नो गृहमागच्छेति । एकैकस्य पृथगग्राम इति ज्ञात्वा

एकैकस्य पृथग्राम इति ज्ञात्वाऽत्रवीद्गुरुः ॥
 सर्वालयेष्वेकदैव कथं मे गमनं भवेत् ॥ ६ ॥
 विचार्यैव भवद्भिर्मे कथनीयं तथैव ॥ ॥
 गमिष्यामि न सन्देहः शिष्याधीनोऽस्मि केवलम् ॥७॥
 ततस्तेऽन्योन्यमामाप्य स्वामी भेदं नयाम्यहम् ॥
 अहमेवेति चान्योन्यं कलहं चक्रुरुचकैः ॥ ८ ॥
 तान्निवार्यान्नवीत्स्वामी व्यर्थोऽयं कलहो हि वः ॥
 सर्वेषां गुरुरेकोऽहमेप्याम्येकगृहं खलु ॥ ९ ॥
 इति श्रुत्वा समस्तास्ते नताः प्राञ्जलयोऽभुवन् ॥
 भेदं मा प्रेक्ष साथोऽयं दुर्वलोऽयमिति प्रभो ॥ १० ॥
 सर्वत्रैव समं पश्य न्यूनादि न विचारय ॥
 उपेक्षसे दुर्वलांश्चेत्कुर्मो गङ्गाप्रवेशनम् ॥ ११ ॥
 कृष्णः कदन्नं शुभुजे स्वभक्तविदुरालये ॥
 कौरवप्रार्थितोऽप्यन्नं नाददे भक्तवत्सलः ॥ १२ ॥

गुरुराह । सर्वालयाग्रलेकदैव कथं ममागमो भवेत् । शिष्याधीनोऽस्मि
 भवन्तो विचार्यैव भवन्तु । ततस्तेऽन्योन्यं कलहं चक्रुः अहं नेप्याम्यहं
 नेप्यामीति । तान्निवार्यं श्रीगुरुराह । व्यर्थोऽहं कलहः सर्वेषामेकोऽहं
 गुरुरेकगृहं यास्ये । ते प्राञ्जलय ऊचुः । समथोऽयं दुर्वलोऽयं इति भेदं
 मा प्रेक्ष । समं पश्य, दुर्वलानुपेक्षसे चेद्गंगाप्रवेशं कुर्मः । कौरवप्रार्थितो-
 ऽपि कृष्णो विदुरभक्तगृहे कदन्नमपि शुभुजे ॥३-१२॥ नौदासीन्यं गुरु

नोदासीनो भवास्मास्तु दासाः सर्वे वयं तव ॥
 यदाज्ञापयसि स्वामिन्वहामः शिरसैव तत् ॥ १३ ॥
 एवमुक्त्वाऽपि साष्टाङ्गं प्रणेमुः सर्व एव ते ॥
 विनताः सर्व एवाहुः श्रीगुरो नो विलोकय ॥ १४ ॥
 तान्सर्वान्श्रीगुरुः प्राह प्रतियात गृहान्दि वः ॥
 एष्यामि माऽस्तु सन्देहः सत्त्वं दिव्यं ददामि वः ॥ १५ ॥
 इति श्रुत्वा गुरोर्वाक्यं नताः सप्तावदन्गुरुम् ॥
 सामान्यश्रवणात्केन कर्तव्यो निधयोऽधुना ॥ १६ ॥
 अहो अज्ञा गतिं मे नो जानन्त्येकैकमेव तत् ॥
 कथनीयं रह इति मत्त्वैकैकं जगौ गुरुः ॥ १७ ॥
 एकं समीपमाहूय तत्कर्णे प्राह सद्गुरुः ॥
 यस्मै कस्मै न वक्तव्यमहमेप्ये त्वदालयम् ॥ १८ ॥
 एवं स दिव्यं प्रोक्त्वैकं गमयामास तं ततः ॥
 ततो द्वितीयमाहूय गमयामास तं तथा ॥ १९ ॥

नस्ते दासाः । शिरसाऽऽशां गृहीम, एवमुक्त्वा प्रणेमुः । तान्सर्वान्दृष्ट्वा
 गुरुराह । एमि गृहं प्रतियात, संशयो माऽस्तु, दिव्यं दमि । ॥ ऊचुः ।
 एवं श्रवणात्केन निधयः कर्तव्यः । एतेऽज्ञा इति मत्त्वैकैकं रह आहूय
 कर्णेऽकथयद्गुरुः । त्वदालयमेव्ये, यस्मै कस्मै न वाक्यमिति द्वितीयेन

एवं रहसि चैकैकं कथयित्वा मुदैव तान् ॥
प्रस्थापयामास तदा हृषीकेशो जगद्गुरुः ॥ २० ॥

एवं सप्तापि ते शिष्या गुरुनाथेन चोदिताः ॥
जगुः स्वं स्वं गृहं सर्वे तदाऽऽश्चर्यममून्महत् ॥ २१ ॥

परस्परमशंसन्तो भक्ताः सप्तापि ते गताः ॥
श्रीगुरुर्भगवान्प्रीतः ततो ग्रामे मठं ययौ ॥ २२ ॥

ग्रामस्था एतदाकर्ण्य भक्ता एत्य गुरुं तदा ॥
नता ऊचुर्गुरुं स्वामिन्स्मान् हित्वा क यास्यसि ॥ २३ ॥

श्रीगुरुः प्राह तान्सर्वान्स्थितोऽस्म्यत्रैव भाविकाः ॥
अतश्चिन्ता न कर्तव्या शुष्माभिरिह मत्प्रियैः ॥ २४ ॥

एवमुक्तवत्ति श्रीशे सन्ध्याकाल उपागतः ॥
तदा धनत्रयोदश्यां मङ्गलस्नानवासरे ॥ २५ ॥

नारायणोऽष्टरूपोऽमृदपारो महिमाऽस्य तु ॥
तत्र स्थित्वाऽप्यगात्सप्तग्रामान्भूमाऽतिमायिकः ॥ २६ ॥

गुरोः सप्तापि तेऽन्येन्ये अकथयंत एव स्वं स्वं गृहं ययुः । श्रीगुरुस्य मठं प्राप । ग्रामस्थास्तच्छ्रुत्वा नता गुरुमुचुः । स्वामिन्स्मान्हित्वा क यास्यसीति ॥ २३-२३ ॥ श्रीगुरुप्राह । अत्रैव स्थितोऽस्मि । हे भाविका-
श्चिन्तां मा वुस्त्येति । ततः सप्तमं धनत्रयोदश्यां मङ्गलस्नानदिने श्रीगुरुस-

अष्टग्रामेषु भगवानष्टरूपोऽवसद्भिः ॥

गृहीत्वाऽर्चां मठं प्राप गुह्यं केऽपि विदुर्न तत् ॥२७॥

कार्तिके पौर्णिमायां ते विघ्नान्तुं त्रिपुरोत्सवम् ॥

समस्ता अपि ते प्राप्ताः श्रीगुरोः सन्निधौ मुदा ॥२८॥

नत्स्योचुस्ते दशदिनेर्भूयोऽमूद्दर्शनं गुरोः ॥

इत्युपत्वोचुस्तदाऽन्योन्यं मद्गृहे भगवान्स्थितः ॥२९॥

मिथ्या मिथ्येति चान्योन्यं प्रोक्त्वा दत्तांशुकादिकम् ॥

श्रीगुरौ निकटस्थं ते दर्शयामासुरादरात् ॥ ३० ॥

समस्ताश्चकिता जाता ग्रामस्था अपि तान्जगुः ॥

अस्माकं गुरुत्रैव दीपावल्यां स्थितः खलु ॥ ३१ ॥

सर्वे ते विस्मिता ऊचुस्त्रिमूर्तिरयमेव हि ॥

नारायणावतारोऽयं श्रीगुरुर्नात्र संशयः ॥ ३२ ॥

पारमहिमो नारायणोऽष्टरूपो भूत्वा सप्तग्रामांगत्वा मठेऽपि स्थित्वा पूजां
गृहीत्वा मठं प्राप । तद्गुह्यं केऽपि न विदुः । ततः कार्तिक्यां त्रिपुरोत्सवं
कर्तुं ते सर्वे गुरुसमीपमेत्वोचुः दशदिनेः पुनर्गुह्यदर्शनमिति । मिथ्या
मिथ्या, मद्गृह एव स्थितो, मयेदं दत्तमेतद्गुह्यादि गुरुनिकटेऽस्तीत्यन्यो-
न्यमूचुः । ग्रामस्था ऊचुः । गुरुत्रैव दीपावल्यां स्थितः । सर्वे चकिताः ।
सर्वे ऊचुः नारायणोऽयं श्रीगुरुस्त्रिमूर्त्यवतारो न संशयः ॥२४-३२॥

इत्युक्त्वा तृष्टुवुः सर्वे स्तोत्रैर्नानाविधैर्गुरुम् ॥
 वेदात्मन्गुरुनाथाद्य माहात्म्यं तेऽत्र वेत्ति कः ॥ ३३ ॥
 त्वं विश्वव्यापको विष्णुरपारो महिमा तत्र ॥
 कार्यार्थं त्वं त्रिरूपोऽसि त्वमेकोऽसि परात्परः ॥ ३४ ॥
 एवं स्तुत्वा दीपमालास्तत्र प्रज्वाल्य सोज्वलाः ॥
 ब्राह्मणान्भोजयामासुर्मक्त्वा भक्ता अनेकशः ॥ ३५ ॥
 श्रीगुरोर्महिमा चैवं सर्वत्र ख्यातिमागमत् ॥
 भूमण्डलेऽमत्रस्तख्यातः स गुरुर्नामधारक ॥ ३६ ॥
 अतः सरस्वती वक्ति यौज्यं कल्पद्रुमोऽन्तिकः ॥
 अज्ञानान्धा न जानन्ति सदा तर्दन्यभागिनः ॥ ३७ ॥
 कामनासिद्धये शीघ्रं भो जनः श्रीगुरुं भज ॥
 कार्यसिद्धिर्भवेच्छीघ्रं प्रत्ययोऽयं ममामवत् ॥ ३८ ॥
 यथाऽमृतेन तृप्तस्य किं क्षीरेण प्रयोजनम् ॥
 नामामृतेन तृप्तस्य किं ज्ञानेन प्रयोजनम् ॥ ३९ ॥

इत्युक्त्वा तृष्टुवुः । हे वेदात्मन्गुरुनाथ । ते माहात्म्यं को वेत्ति । हे विष्णो ।
 विश्वव्यापक । तेषाममहिमा । हे परात्पर । कार्यार्थं त्रिरूपोऽपि त्वमेक
 एवेति स्तुत्वा दीपमालाः प्रज्वाल्य विष्णान्भोजयामासुः । एवं मुनि महिमा
 ख्यातः । गङ्गाधरज आह । अंतिके कल्पद्रुममज्ञात्वाऽज्ञानान्धा दैन्य-
 भागिनः भो जन । आशु कामसिद्धये गुरुं भज । ममानुभवो लब्धः । यथा
 अमृतेन तृप्तस्य क्षीरप्रयोजनं न, तथा नानामृतेन तृप्तस्य किं ज्ञानेन

गुरुं भज भजेत्येवं द्विण्डिमोऽयं ममोच्चकैः ॥
वेदशास्त्रादिषु श्रोक्तं त्रिमूर्तिर्गुरुरेव हि ॥ ४० ॥

गुरोरन्यो न देवोऽस्ति वेदशास्त्रप्रमाणतः ॥
गुरुं निन्दति यो मूढः सौकर्यं योनिमृच्छति ॥ ४१ ॥

इयं लिपिः स्वकपोलकल्पनाकल्पितेति वः ॥
मा भूच्छास्त्रप्रमाणं चेत्तर्ह्यङ्गीक्रियतां सुखम् ॥ ४२ ॥

अपारदुस्तरासारसंसारोच्चारणाय हि ॥
न कापि श्रीगुरोरन्या गतिरत्र परत्र च ॥ ४३ ॥

निर्जले भवदावेऽस्मिन्सुलभा स्थापिता मया ॥
कथामृतप्रया पेया सुलभाऽमरता यतः ॥ ४४ ॥

त्रिमूर्तिरवतीर्णोऽयं श्रीनृसिंहसरस्वती ॥
गन्धर्वनगरे योऽस्ति सतां प्रत्यक्ष एव हि ॥ ४५ ॥

प्रयोजनं । गुरुं भजेत्युच्चैर्मे द्विण्डिमस्ताडयते । वेदादिनोक्तं गुरुत्वे
त्रिमूर्तिः गुरोरन्यो न देवः । गुरुनिन्दको मूढः सौकर्यं योनिं गमिष्यति ।
नेयं मे स्वकपोलकल्पना । शास्त्रप्रमाणं चेदङ्गीकुर्वतु ॥३३-४२॥ दुस्त-
रासारसंसारोच्चारणाय गुरोरन्या न गतिः । सुलभा कथामृतप्रयेवं मयेह
स्थापिता । यथासुखं पेया यतोऽमरत्वं । नृसिंहसरस्वती त्रिमूर्त्यवतारे

एतत्स्थानं गमिष्यन्ति तेषां कार्यं क्षणाद्भवेत् ॥
 दुर्लभोऽन्यत्र देवोऽयं प्रत्यक्षोऽत्र न संशयः ॥ ४६ ॥
 हितं वः कथयाम्येतद्युष्माकं यदि रोचते ॥
 याताशु गन्वर्बपुरमिति वक्ति सरस्वती ॥ ४७ ॥

(इति) श्रीसिद्धनामधारकसंवादरूपेण सरस्वत्याख्यगङ्गाधरा-
 त्मजविरचितनरसिंहसरस्वत्युपाख्यानसंज्ञितमहाराष्ट्रमापान्वित-
 गुरुचरित्रसमानार्यायां वामुदेवानन्दसरस्वतीयतिविरचितायां
 श्रीगुरुसंहितायां भक्तिकाण्डे सप्तचत्वारिंशः (अध्यायः) ॥

॥ आदितः श्लोकाः ॥ ५९६८ ॥

गाणगापुरे प्रप्यक्षोऽस्ति । ये तत्र गमिष्यन्ति तेषां क्षणान्कार्दसिद्धिः ।
 रोचते चेद्दो हितं वच्मि । गन्वर्बपुरं शीघ्रं गच्छतेति सरस्वती वक्ति
 ॥ ४६-४७ ॥ इति चूर्णिकाया सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

॥ इति सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥

॥ अथ अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४८ ॥

॥ श्रीगुरुदेवदत्त ॥

सिद्धोऽग्रवीह्वदेऽपूर्वं शृणु त्वं नामधारक ॥
वक्तुं गुरोश्चरित्रं मे प्रहर्षोऽस्तीव वर्धते ॥ १ ॥

स्थिते गन्धर्वनगरे गुरौ ख्यातिरभूद्वरा ॥
भक्तः कथनं शूद्रोऽभूत्तत्कर्यां कथयामि ते ॥ २ ॥

श्रीगुरौ सङ्गमे नित्यमनुष्ठानाय गच्छति ॥
मार्गं कृषीबलः शूद्रः कृपिकर्मरतोऽपि सः ॥ ३ ॥

दृष्ट्वा श्रीगुरुमायान्तं धांवन्नागत्य भक्तितः ॥
प्रणिपत्य च साष्टाङ्गं पुनः क्षेत्रं स गच्छति ॥ ४ ॥

अथ सारसं महश्चोकोऽयम्—

क्षेत्रं गुरुक्तवदशेषमपकथान्य
चिच्छेद शूद्र वपगां विनिवारयन्तीम् ॥
सिंहोन्नताश्च इव चामवधूं निवार्य
लेभेऽमितार्थिमिभवेद्युजीशमक्त्या ॥ ४८ ॥

सिद्ध आह । अपूर्वं शृणु । गुरुचरित्रं वक्तुं मेऽस्तीव हर्षः । तत्र
कथिच्छूद्रो मत्तोऽभूत्तत्कर्यां वच्मि ॥ २ ॥ गुरौ नित्यमनुष्ठानं याति
सति कृपिकर्मरतः स शूद्रस्तं दृष्ट्वा धावन्नेत्य साष्टाङ्गं नत्वा स्वक्षेत्रं

भूपो निवृत्त्य माध्याह्ने मठं यान्तं जगद्गुरुम् ॥
 ननापि वं बहुदिनं भक्तिं चक्रेऽप्यर्थाव सः ॥ ५ ॥
 श्रीगुरुः प्रणतोऽपीशस्तूर्णो तिष्ठति सर्ववित् ॥
 न वक्त्येवं महाकालो निर्गतो देवयोगतः ॥ ६ ॥
 अथैकदाऽजगतं शूद्रं नमन्तं श्रीगुरुर्हसन् ॥
 पप्रच्छ नित्यं कथेन कुतो नमसि पादज ॥ ७ ॥
 प्रकाशं विस्तराद्ग्रहि का ते मनसि वासना ॥
 प्राञ्जलिः प्राह शूद्रोऽसौ क्षेत्रपाको भवत्बलम् ॥ ८ ॥
 किं वीजमुप्तं ते क्षेत्र इत्युक्तो गुरुणाऽवदत् ॥
 यावनालादिपाकोऽत्र भवतीशप्रमादतः ॥ ९ ॥
 नित्यप्रणामजात्पुण्यात्पाकोऽतीव प्रदृश्यते ॥
 धर्मात्तस्ततो मासा मोक्ष्येऽहं तव धर्मतः ॥ १० ॥
 मो स्वामिन्क्षेत्रमागच्छ सुधादृष्ट्या विलोकय ॥
 अहं शूद्रोऽपि नोपेक्ष्यो यतस्त्वं सर्वपालकः ॥ ११ ॥

व्रजति भूपो निवृत्त्य माध्याह्ने गच्छेन्नमपि तथैव नवान । श्रीगुरुस्तूर्णो
 तिष्ठति न वक्ति । एवं बहुदिने काले कदाचिन्नमन्तं शूद्रं श्रीगुरु-
 सभाह । नित्यं कथेन कुतो नमसि । स्फुटं वद । स यदाप्रतिगृह ।
 अहं क्षेत्रपाको भवतु । श्रीगुरुवाह । अत्र किमुन । ॥ आह । यावनालाः ।
 ते नित्यं नमना तस्यनतीव दृश्यते । ते धर्मान्मात्सेन भक्तिग्यामि ।
 स्वामिन्क्षेत्रं सुधादृष्ट्या वीक्ष्य शूद्रोऽयमिति नोपेक्ष्यः । त्वं पाताऽसि

इत्युक्तः श्रीगुरुर्वात्वा दृष्ट्वा क्षेत्रं स तं जगौ ॥
 विश्वासो मेऽस्ति चेद्वाक्ये तर्ह्येकं कथयामि ते ॥ १२ ॥
 यत्ते वक्ष्यामि तद्भवत्या त्वं चेदङ्गीकरिष्यसि ॥
 तर्हि ते कथयाम्येकमात्रेण त्वं समाचर ॥ १३ ॥
 शूद्रः प्राह चद स्वामिन्गुरुवाक्यं हि तारकम् ॥
 नान्यो भावो मम स्वामिन्साक्षी त्वं वेत्सि सर्वदृक् १४
 ऊचे गुरुः सद्गमान्मे मध्याह्ने यावदागमः ॥
 तावच्छिन्ध्यस्त्रिलं क्षेत्रमीपत्पक्रमपीडशम् ॥ १५ ॥
 इत्युक्त्वा श्रीगुरुः शूद्रं स्नानार्थं सङ्गमं ययौ ॥
 स्वीकृत्य गुरुवाक्यं स तथाकतु मनो दधौ ॥ १६ ॥
 ग्राममेत्य द्रुतं क्षेत्रनार्थं प्राह गतान्दवत् ॥
 करं निश्चित्य मे देहि प्रमापत्रं सुनिश्चितम् ॥ १७ ॥
 इत्युक्तः स प्रभुः प्राह धान्यवृद्धिरतीव हि ॥
 भविष्यति तवः पूर्वमिदं नाङ्गीकरोम्यहम् ॥ १८ ॥

॥३-११॥ इत्युक्तः श्रीगुरुः क्षेत्रं गत्वाऽऽह । मे वाक्ये विश्वासश्चेद्भक्त्या
 वाक्यं मेऽङ्गीकरोति चेत्ते वक्ष्ये । स आह । गुरुवाक्यं हितं । नान्यो मे
 भावस्त्वं साक्षी सर्वदृग्वेत्सि । गुरुराह । मध्याह्ने यावदागमिष्यामि
 तावत्सर्वं छिन्वीत्युक्त्वा सङ्गमं ययौ । शूद्रो गुरुक्तं कर्तुं निश्चित्य ग्रामे
 क्षेत्रनापमेत्याह । गतवर्षककरं निश्चित्य पत्रं मे देहीति । स आह ।
 अतीव धान्यवृद्धिर्भविष्यत्यतो न दास्ये । इत्युक्तः शूद्र आह । गतवर्षाद्-

इत्युक्तो विनयेनैव द्विगुणं भवत्वर्षतः ॥
 दातुं निश्चित्य प्रमाणपत्रं तस्मात्स चाददे ॥ १९ ॥
 अमयः पत्रमादाय नरानाहूय सत्वरम् ॥
 सन्तोषेणैव शूद्रः स सस्यं छेत्तुं समारमत् ॥ २० ॥
 तदा निवारयामासुः शूद्रं स्त्रीतनयादयः ॥
 त्वियं जघान पापाणैर्गुरुभक्तः स पादजः ॥ २१ ॥
 सुतानपि जघानासौ ततो भीताः पलायिताः ॥
 राजद्वारमुपेत्याहुः शूद्रो जातः पिशाचवत् ॥ २२ ॥
 अपकं बहुलं धान्यं पिता मौख्याच्छिन्नस्यहो ॥
 वारणाय प्रवृत्तान्नः पापाणैर्घातयत्यहो ॥ २३ ॥
 मुण्डिनो वचनादेवं छिन्नं क्षेत्रं धृषैव ते ॥
 यन्मासमात्राच्छुभ्यं तज्जीवितं नो धृषा गतम् ॥ २४ ॥
 स राजा क्षेत्रपः प्राह स करोतु यथेष्टमितम् ॥
 गताब्दाद्द्विगुणं दातुं तेन पत्रं ममर्षितम् ॥ २५ ॥

द्विगुणं दातुं निश्चित्य पत्रं देहीति । तथेति स स्त्रीचकार । शूद्रोऽमय-
 पत्रमादाय शीघ्रं नरानाहूय मुदा सस्यं छेत्तुं पाददोमे ॥ १९-२० ॥
 तान्त्सपुत्रा स्त्रीरेव निवारयामास । स गुरुभक्तस्तान्पापाणैरहन् । ते
 भीता राजद्वारमुपेत्याहुः शूद्रः पिशाचवत्जातः । अपकं सर्वं धान्यं छिनत्ति ।
 वारणाय प्रवृत्तान्नः पापाणैर्हीनि । मुण्डिनाभ्याश्चुष्या छिनत्ति । मामाच्छुभ्यं
 जीवितं धृषा गतं । क्षेत्रनाथ आह । म काम किमपि करोतु । गताब्दा-

तथाऽपि वारय इति प्रोक्त्वा दूतं स चेरयन्तु ॥
दूतं शूद्रोऽवदद्राज्ञे छन्नं धान्यं ददाम्युत ॥ २६ ॥

परीत्यापि ततो दूतः क्षेत्रपाय शर्क्षत तत् ॥
शूद्रेण कथितं तुभ्यं कुतो भयमुपस्थितम् ॥ २७ ॥

यदि धैर्यं न चेत्तर्हि द्वारि वपामि गो मम ॥
यथा दत्तं मया पत्रं तथा दधीति सोऽब्रवीत् ॥ २८ ॥

क्षेत्रपः प्राह मे ज्ञातं छन्नं धान्यं तदालये ॥
अतीयास्ति ततः का मे चिन्त्वाऽभीष्टं करोतु सः २९

शूद्रश्छित्त्वा तु निःशेषं लवित्राणि निधाय च ॥
श्रीगुरोरागमं ध्यायन्मार्गे तस्थौ प्रसन्नधीः ॥ ३० ॥

दर्शयामास संछिन्नं गुरवे चागताय सः ॥
श्रीगुरुः प्राह ॥ व्यर्थं छिन्नमेतत्त्वया कुतः ॥ ३१ ॥

द्दिगुणं धान्यं दातुं पत्रं दत्तं । अथापि वारय इति दूतं प्रेरयत् । तमागतं
दूतं शूद्र आह । गृहे छन्नं धान्यं दास्यामि । स दूतः परीत्याह । वः
कुतो भयमुपस्थितं । धैर्यं न चेद्द्वारि गाः वपामि । दत्तपत्रानुसारेण
दास्यामीति शूद्र आदेति । क्षेत्रप आह । सद्गृहेऽतीव धान्यं छन्ने ज्ञातं
का मे चिन्तेति ॥२९-२९॥ शूद्रो निःशेषं छित्त्वा । तोत्राणि निधाय ।
गुरुं ध्यायन्मार्गे तस्थौ । तावदागताय गुरवे छिन्नं दर्शयामास । श्रीगुरु-

सोपहासं मया प्रोक्तं त्वया सत्यं मतं कुतः ॥

स प्राह कथमप्युक्तं वाक्यं ते कामधुङ्मम ॥ ३२ ॥

इत्युक्तः श्रीगुरुः प्राह यथा भक्तिस्तथैव ते ॥

भविष्यति फलावाप्तिश्चिन्तां मा कुरु भाविक ॥ ३३ ॥

इत्युक्त्वा प्रथमौ ग्रामं गुरुनाथः स्वतन्त्रधीः ॥

गुरुमक्तः स शूद्रोऽपि ततः स्वगृहमागतः ॥ ३४ ॥

ग्रामस्था एत्य तं प्राहुस्त्वं मौढ्यात्किमिदं कृतम् ॥

स्त्रीयागत्य रुरोदोच्चैर्ग्रासोऽस्माकं गतस्त्विति ॥ ३५ ॥

शूद्रः सर्वाग्निवार्याऽह माऽस्तु चिन्ता सुखं भवेत् ॥

कामधेनुर्गुरोर्वाक्यं मृदा जानन्ति नैव तत् ॥ ३६ ॥

एकैकस्यास्य धान्यस्य सहस्रगुणितं हि सः ॥

ददात्यनन्तोऽनन्तं मे न हानिर्मे स्थिरं मनः ॥ ३७ ॥

राह । कुतो व्यर्थं छिन्नं । सोपहासेनोक्तं कुतः सत्यं मतं । शूद्र आह ।
ते वाक्यं कामधुक् । धीगुस्ताह । यथा भक्तिस्तथा फलप्राप्तिर्भविष्यति ।
चिन्तां मा कुर्विति तमुक्त्वा मठं ययी । शूद्रोऽपि गृहं गतः । ग्रामस्थाः
शूद्रमाहुः । मौढ्यात्किमिदं कृतं । तस्त्री उच्चैरुपेद । नो प्रासो गत
इति । शूद्रः सर्वाग्निवार्याह । चिन्ता माऽस्तु गुह्याक्यं कामधुक् । सुखं
भवेन्मृदा न विदुः एकैकधान्यतः सहस्रगुणं धान्यं दास्यतीति मे धैर्यं ।

स्वामी नरो भवति किं स मुनिः शिव एव हि ॥
सुदैवं मेऽग्रतो वीक्ष्य तेनैतत्कथितं खलु ॥ ३८ ॥

कुतो दैन्यं भयं तस्य यस्योपरि गुरोः कृपा ॥
निधानमेव मे लब्धं गुरुरित्याह तान्त च ॥ ३९ ॥

एषं पुत्रान्छियं चापि स्वेष्टान्वन्धुजनानपि ॥
स शूद्रोऽतीव संहृष्टो बोधयामास दूरदृक् ॥ ४० ॥

तूर्ण्यं तस्थुस्ततः सर्वे गतेष्वष्टदिनेषु तु ॥
वर्षौ वातोऽतीव शीतो यतोऽभूत्पाकसंक्षयः ॥ ४१ ॥

सर्वग्रामक्षेत्रपाको नष्टोऽभून्मूलमं गते ॥
सूर्येऽकाले वर्षापादो जाता वृष्टिरतीव हि ॥ ४२ ॥

धान्यनाशोऽभवद्ग्रामे एकैकच्छिन्नमूलतः ॥
एकादशैकादश च प्रादुरासन्वराङ्कुराः ॥ ४३ ॥

न हानिः । स न नरः शिवमुनिरेव ॥३०-३८॥ यस्योपरि तत्कृपा तस्य
कुतो दैन्यं भयं च । मे निधिर्लब्धः । एषं स श्रियं चाह । सुदैवं भावी-
त्यत एतत्कथितमिति । एषं स हृष्टः स्वेष्टजनानपि दूरदृष्ट्या बोधयामास ।
सर्वे तूर्ण्यं तस्थुः । ततोऽतीव शीतो वातो वर्षौ । यतः सर्वग्रामक्षेत्रपाक-
क्षयोऽभूत् । ततः सूर्ये मूलक्षगतेऽकालेऽप्यतीव वृष्टिरभूत् । ततो ग्रामे
धान्यनाशोऽभूत् । शूद्रक्षेत्रे एकैकच्छिन्नमूलत एकादशैकादशकुराः

तत्क्षेत्रेऽभूद्यात्रनालपाकोऽतीव समृद्धिमान् ॥
 द्यूवा लोकास्तदाश्रयं मेनिरेऽतीव मोदिताः ॥ ४४ ॥
 शूद्री साऽतीव सन्तुष्टा क्षेत्रमम्यर्च्य चामितः ॥
 निरीक्ष्य निश्चलदृशा प्रापानन्दं गतङ्गमा ॥ ४५ ॥
 पतिमागत्य तत्पादौ शूहीत्वा प्राह मञ्जुलम् ॥
 मधुरं प्राणनाथाद्य दौरात्म्यं मे क्षमस्व भोः ॥ ४६ ॥
 त्वामवादिपमत्रानादनर्हं यन्निरङ्कुशम् ॥
 श्रीगुरुर्निन्दितश्चापि प्राणनाथ क्षमस्व तत् ॥ ४७ ॥
 क्षमार्थ्यं वं पति शूद्री क्षेत्रदेवं प्रपूज्य च ॥
 विचार्य मनसा पत्या गुरुदृष्ट्यर्थमागमत् ॥ ४८ ॥
 शूद्रः स्त्रिया सहागत्य पूजयामास तं गुरुम् ॥
 तौ वीक्ष्य श्रीगुरुः स्वामी प्राहेदानीं किमद्भुतम् ॥ ४९ ॥
 ऊचतुस्तावुर्मा स्वामिन्श्रीगुरो जय कामधुक् ॥
 त्वमेव देवराजोऽसि कुलदेवस्त्वमेव नः ॥ ५० ॥

प्रादुपसन् । तत्रातीव यत्रनालपाकोऽभूत् । लोकाः तदाश्रयं मेनिरे ।
 शूद्री तद्दृष्ट्वाऽशीरानन्दिता पतिश्रीशूद्री धृत्रा मञ्जुलं ममुस्माह । प्राणनाथ ।
 दौरात्म्यं क्षमन्व । अज्ञानान्निरङ्कुशमुक्तं गुरुनिन्दा च कृत्वा तद्क्षमन्वेति
 पति क्षमाप्य ॥ ३९-४७ ॥ क्षेत्रदेव प्रपूज्य । गुरुदर्शनार्थं पत्या सहा-
 गमत् । शूद्रन्तया सह गुरुमनर्च । तौ वीक्ष्य गुरुप्राह । किमेतद्भुतम् ।
 तावुचतुः । स्वामिन्श्रीगुरो जय । त्वमेव कामधुक्कुलदेवश्च । ते यचोऽभूतं ।

वचनं तेऽमृतं तत पादक्षितामणिस्तत्र ॥

कामो नौ पूर्णतां यात आवां त्वां शरणं गतौ ॥५१॥

भक्तवत्सल ते ख्याता लोके या विरुदालयः ॥

अस्माभिरनुभूतास्ता इत्युक्त्वा पतिताबुधौ ॥ ५२ ॥

नीराज्य श्रीगुरुं शूद्री तुष्टाव बहुधा मुदा ॥

तुष्टः श्रित्या गुरुः प्राह श्रीखण्डाऽस्तु ते गृहे ॥५३॥

इत्युक्त्वा तदनुज्ञातौ तौ ततः स्वगृहं गतौ ॥

मासेऽस्तीते ततो धान्यपाकः सम्यग्भव ह ॥ ५४ ॥

गताब्दतः शतगुणं धान्यं लब्धं ततोऽधिजः ॥

राजानं तं समाहूय धान्यवृद्धिं व्यदर्शयत् ॥ ५५ ॥

शूद्रः प्रोवाच तं धान्यं बहु जातं यतस्ततः ॥

पाको जातः समीचीनो भवतेऽर्धं ददाम्यहम् ॥ ५६ ॥

गतवर्षाच्च द्विगुणं दातुं यद्यपि निश्चितम् ॥

धान्यवृद्धिरतीवामूढताब्दाच्च शताधिका ॥ ५७ ॥

पादक्षितामणिर्नौ कामः पूर्णः आवां त्वां शरणं गतौ । हे भक्तवत्सल ।
ते विरुदावलिः ख्याताऽनुभूता चेति तौ दण्डवत्पतितौ । शूद्री गुरुं
नीराज्य बहु तुष्टाव । तुष्टः श्रीगुरुर्मुदा प्राह । ते गृहेऽखंडा श्रीरस्तु
ततोऽनुज्ञातौ तौ गृहं गतौ । गताब्दाच्छतगुणं धान्यं जातं । शूद्रोऽधिप-
माहूय धान्यवृद्धिं दर्शयित्वाऽऽह । बहु धान्यं जातं भवतेऽर्धं ददामि
॥४८-५९॥ गतवर्षाच्च द्विगुणं दातुं निश्चितमपि शतगुणा धान्यवृद्धि-

अतोऽर्धं ते प्रदास्यामि संशयं मा कुरु प्रभो ॥

राजोवाच न वै धर्महानि कुर्वेऽद्य लोमतः ॥ ५८ ॥

गुरुप्रसादस्त्वय्यस्ति ततो लब्धं त्वयेऽद्यम् ॥

यथासुरं गृहं नीत्वा त्वं राज्यं कुरु माविक ॥ ५९ ॥

इत्युक्तः स च तुष्टोऽदाद्द्विजैर्म्यो बहु च स्वयम् ॥

बहु धान्यं गृहं नीत्वा ददां भागं नृपाय च ॥ ६० ॥

ईदृग्गुरोश्चरित्रं तु विचित्रं नामधारक ॥

गुरो यस्य ददा मक्तिस्तस्य दैन्यं कुतो वद ॥ ६१ ॥

सर्वाभीष्टकरं गुरोः सुचरितं शृण्वन्ति ये तद्गृहे

श्रीर्निसर्गिकचापलं च सततं त्यक्त्वैव तिष्ठेत्सदा ॥

लोको यो गुरुमेवकोऽस्य तु गृहे दैन्यं कुतोऽतोऽनिशं

सैन्यः सद्गुरुरित्युपादिशदसौ शङ्काधरस्यात्मजः ॥६२॥

जाना । अतोऽर्धं दास्ये । संशयो माऽन्तु । स आह । लोमतः कुतो
धर्महानिः कार्पा । इदं गुरुप्रसादात्ते लब्धं तद्यथासुरं गृहं नीत्वा गन्धं
कुरु । तथेयुस्त्वा स च द्विजैर्म्यो बहु धान्यं दत्त्वा, राजमार्गं च प्रदाप,
बहु धान्यं गृहं निन्दे । ईदृग्गुरुचरित्रं । यस्य ददा मक्तिस्तस्य कुतो
दैन्यं । सर्वाभीष्टकरं गु० ॥५७-६१॥ इति चूर्णिकायां अष्टचत्वारिंशोऽ-
ध्यायः ॥

(इति) श्रीसिद्धनामधारकसंवादरूपेण सरस्वत्याख्यगङ्गाधरा-
 स्मृत्यविरचितनरसिंहसरस्वत्युपाख्यानसंज्ञितमहाराष्ट्रभाषान्वित-
 गुरुचरित्रसमानार्थायां धासुदेवानन्दसरस्वतीयविरचितायां
 श्रीगुरुसंहितायां भक्तिकाण्डे अष्टचत्वारिंशः (अध्यायः) ॥

॥ आदितः श्लोकाः ॥ ६०३० ॥

॥ इति अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४८ ॥

॥ अथ एकोनपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ४९ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

नामधारकं शिष्याभ्यो वृत्वा सिद्धपदां मुदा ॥
करो सन्धाय विनतो भक्तियुक्तोऽत्रवीदिदम् ॥ १ ॥

त्रिमूर्तेरवतारोऽयं वेपथारीव मानुषः ॥
गन्धर्वेऽस्मिन्नुत्तस्थौ क्षेत्रे किन्नामकं त्विदम् ॥ २ ॥

असंख्यातानि तीर्थानि प्रख्यातानि धरातले ॥
तानि हित्वा समस्तानि कुतोऽवसदिहैव तु ॥ ३ ॥

स्थानस्यास्य च माहात्म्यं स्वामिन्मे विस्तराद्बुद्ध ॥
इत्युक्त्वा सिद्धचरणां जगृहे नामधारकः ॥ ४ ॥

इति तस्य वचः श्रुत्वा सिद्धः सन्तोषसंयुतः ॥
विस्तराद्ग्राह मृष्वन्तु धोवारस्तत्समादिताः ॥ ५ ॥

अथ सारसंमहसौक्तोऽयम्—

सर्गेऽक्रयावक्तमिमत इन्द्रवज्राद्येपोपमायश्चतिहृद्गमिन्पाः ॥
तद्येप्रमाहा म्भुवाच सोऽष्टनीर्थानि चादर्शयदत्र सदन्यः ॥ ४९ ॥

नामधारकः सिद्धपदे घृत्वा नन्वाऽऽह ॥ १ ॥ वेपथारी नर इव
त्रिमूर्त्यवतारोऽयं शूनिद्रासंख्यनीर्थानि त्यक्त्वा कुतोऽत्र स्थितः, किन्नाम,
क क्षेत्रक्षेत्रं । तन्माहात्म्यं विस्तराद्ददेति तद्वचः श्रुत्वा तुष्ट सिद्ध आह ।

इपकृष्णचतुर्दश्यां कदाचिद्दीपकोत्सवे ॥
 स्वशिष्यान्त्रिस्थलीखानं कर्तुं गुरुरुपादिशत् ॥ ६ ॥
 प्रयाताशु गयां कार्शीं प्रयागं सकुटुम्बकाः ॥
 सम्भारान्सम्भरिष्यामः पाथेयानिति तेऽभुवन् ॥ ७ ॥
 तच्छ्रुत्वा श्रीगुरुः प्राह सहास्यं ग्रामसन्निधौ ॥
 त्रिस्थली विद्यते तस्मार्त्तिक पाथेयप्रयोजनम् ॥ ८ ॥
 अहं चाप्यागमिष्यामीत्युक्त्वा तैः सह सङ्गमम् ॥
 गत्वा सत्त्वावमरजां शिष्यैः सह जगद्गुरुः ॥ ९ ॥
 श्रीगुरुः प्राह माहात्म्यं सङ्गमस्यामितं खलु ॥
 प्रयागेन समं खानात्पद्कूलेऽपि ततोऽधिकम् ॥ १० ॥
 भीमातीरे त्वमरजासङ्गमोऽयं विशेषतः ॥
 गङ्गायमुनयोर्योग इवार्यं तीर्थराट् स्वयम् ॥ ११ ॥

समाहितः शृणु । अत्र गन्धर्वनामकक्षेत्र आश्विनकृष्णचतुर्दश्यां दीपोत्सवे
 श्रीगुरुः शिष्यानाह । अद्य त्रिस्थलीयात्रां कुरुत । त ऊचुः । सम्भारान्सं-
 भरिष्यामः पाथेयानि च । प्रहसन्श्रीगुरुप्राह । सन्निधौ त्रिस्थली विद्यते ।
 किं पाथेयप्रयोजनं । सकुटुम्बा निर्गच्छत । अहं चागमिष्यामीत्युक्त्वा
 तैः सह सङ्गमं गत्वा स्नात्वाऽऽह । प्रयागेन समोऽयं सङ्गमोऽस्यामित-
 माहात्म्यं । ततोऽप्यधिकं पद्कूलतीर्थं ॥१२-१०॥ भीमामरजासङ्गमोऽयं
 गङ्गायमुनासङ्गमादधिकस्तीर्थराजोऽत्र खानादन्तपुण्यं । उत्तरवाहिन्या

अपारपुण्यमत्रोक्तं यत्र साऽमरजानदी ॥

काशीतोऽप्यधिकं पुण्यं सा यत्रोत्तरवाहिनी ॥ १२ ॥

अष्टतीर्थानि सन्त्यत्र यन्माहात्म्यमनुत्तमम् ॥

एकैकतीर्थमाहात्म्यं किं वाच्यं पावनं तु यत् ॥ १३ ॥

इति श्रुत्वा गुरोर्षाक्यं प्रोक्षुर्मक्ता नवा गुरुम् ॥

नदी कस्मात्समुत्पन्ना सम्प्रोक्ताऽमरजेति या ॥१४॥

गुरुः प्राह मन्दिर्मे सम्यक्पृष्टमिदं खलु ॥

कथा जालन्धराख्याने पुराणे कथिता त्वियम् ॥१५॥

जित्वा वसुन्धरां सर्वां जालन्धरनिशाचरः ॥

परामृताः सुराः स्वर्गो हतो देवाः पलायिताः ॥१६॥

देवासुरमभूद्युद्धं निहता अमरा अपि ॥

इन्द्रो गत्वेश्वरायेदं कथयामास सर्वशः ॥ १७ ॥

इन्द्रः प्राह शिवं शम्भो दैत्यैर्देवा हता युधि ॥

घृतं ते पदमस्माभिरुपायं कुरु सत्वरम् ॥ १८ ॥

त्वतोऽधिकः । अत्र पावनान्यष्टतीर्थानि । एकैकस्य माहात्म्यं किं वाच्यं ।
मक्ष ऊचुः । कुतोऽत्तावुत्पन्नाऽमरजानदी । श्रीगुरुप्राह । सम्यक्पृष्टं
श्रुत । पुरा देवदैत्ययुद्धं जातं । जालंधरासुरेण देवा हताः । इन्द्रः शिवं

- युद्धे विद्वास्तु ये दैत्या भुवि तद्रक्तविन्दवः ॥
 यावन्तः पतिता दैत्यास्तावन्तो जज्ञिरे शिव ॥ १९ ॥
 पातालभूतलस्वर्गा व्याप्ता दैत्यकुलैः खलैः ॥
 सकलं दैवतकुलं हतं तैरवलं पतः ॥ २० ॥
 इतीन्द्रवचनं श्रुत्वा क्रुद्धो लोकं दहन्निव ॥
 रुद्रो रौद्रतनुर्भूत्वा प्रतस्थे हन्तुमासुरान् ॥ २१ ॥
 तदेन्द्रः प्रार्थयामास हनिष्यस्यसुरान्खलु ॥
 देवसञ्जीवनोपायं तावद्योजय शङ्कर ॥ २२ ॥
 ततस्तुष्टः स गिरीश उक्त्वाऽमृतवचो घटम् ॥
 देवसञ्जीवनार्थाय देवेन्द्रस्य करे ददौ ॥ २३ ॥
 तमादायेन्द्र आगत्य तदाऽसिञ्चत्सुरोपरि ॥
 मृता अपि तदा देवाः सुप्तोत्थितवदुत्थिताः ॥ २४ ॥
 यच्छिष्टममृतं कुम्भे तदादायामरेश्वरः ॥
 ययौ तावच्च्युतं कुम्भादमृतं भुवि निःसृतम् ॥ २५ ॥

गत्वा सर्वं न्यवेदयत् । हे शिव ! युद्धे विद्धदैत्यानां यावन्तो रक्तविन्दवो
 भुवि पतन्ति तावन्तो दैत्या जातास्तैस्त्रिभुवनं व्याप्तं । देवा हताः ॥ ११-
 २० ॥ इतीन्द्रवचः श्रुत्वा क्रुद्धः शिवो लोकं दहन्निचोप्रमूर्त्या दैत्यान्हंतुं
 प्रतस्थे । तदेन्द्र आह । देवजीवनोपायं तावत्कुरु । तदा शिवो देवसञ्जी-
 वनार्थमिन्द्रायामृतघटं ददौ । तमादायेन्द्रो हतदेवशरीरेषु सिपेच । ततस्ते
 मृता अपि मुक्तनिद्रा इवोत्थिताः । शिष्टममृतं कुम्भादभुवि निःसृतं । सेयं

महाप्रवाहो जातः सा जाता सञ्जीवनी नदी ॥
 मुवि प्रसिद्धाऽमरजा वाङ्मनःकायशोधिनी ॥ २६ ॥
 अत एवात्र नद्यां ये स्नानं कुर्वन्ति भक्तितः ॥
 न स्यात्तेषां कालमृत्युरपमृत्युमपं कृतः ॥ २७ ॥
 पुमाञ्छतायुर्मवति दुःखरोगादिवर्जितः ॥
 दोषा नश्यन्ति सर्वेऽपि ब्रह्महत्याघणानि च ॥ २८ ॥
 नदीयममृतानाम्नी मीमरथ्या तु सङ्गता ॥
 प्रयागवदभृत्तीर्थं त्रिवेणीसङ्गमस्त्वयम् ॥ २९ ॥
 राघकार्तिकमाघेषु स्नानं कुर्वन्ति येऽत्र तु ॥
 इह लोके सुखं भुक्त्वा चान्ते मोक्षं व्रजन्ति ते ॥ ३० ॥
 सम्भवेच्चेत्सदा स्नायात्सोमधर्यग्रहेऽथवा ॥
 क्रान्तिपर्वकादशीषु स्नानात्पुण्यमनन्तकम् ॥ ३१ ॥

महाप्रवाहा सञ्जीवन्यमरजानदी त्रिविधपापहर्त्री । येऽत्र भक्त्या स्नास्यन्ति
 न तेषां कालमृत्युः कुतोऽपमृत्युः स शतायुर्दुःखदोषरोगहीनश्च स्यात् ।
 ब्रह्महत्यादिद्वन्द्वीयं मीमासां सङ्गता त्रिवेणीसङ्गमोऽयं ॥ २९-३० ॥ अत्र
 वैशाखकार्तिकमाघस्नानादिह मुखमन्ते मोक्षश्च । नित्यस्नानासम्भवे ब्रह्म-
 णसंक्रान्तिपर्वकादशीषु स्नानादनन्तफलं । नित्यस्नाने दोषनाशः शता-

घटेत चैत्सदा कार्ये स्नानं दोषहरं परम् ॥
यस्मिन्मनोहरे तीर्थे शतायुः पुरुषो भवेत् ॥ ३२ ॥

ईदृक्सङ्गममाहात्म्यं तीर्थश्रेष्ठं ततोऽग्रतः ॥
अश्वत्थसन्निधावस्ति यन्मनोहरनामकम् ॥ ३३ ॥

स्नानमात्रात्तु सफला भविष्यन्ति मनोरथाः ॥
यत्र कल्पद्रुमोऽश्वत्थस्तत्र किं किं न सिद्ध्यति ॥ ३४ ॥

अश्वत्थ एव कल्पद्रुः सत्यमेव न संशयः ॥
यं यं चिन्तयते कामं तं तं प्राप्नोत्यतो नरः ॥ ३५ ॥

ईदृमनोरथं तीर्थं स्थितमश्वत्थसन्निधौ ॥
प्रख्यातं सर्वलोकेषु सर्वकामप्रपूरकम् ॥ ३६ ॥

ये तेवन्तेऽत्र तीर्थे ते तेषां सर्वे मनोरथाः ॥
शीघ्रं पूर्णा भविष्यन्ति गुरुनाथवचो यथा ॥ ३७ ॥

अहं सदाऽत्र तिष्ठामि निधयेन वदामि वः ॥
ये भक्त्याऽर्चन्ति तेषां मे दर्शनं स्यात्कलावपि ॥ ३८ ॥

गुध । अश्वत्थसन्निधौ मनोहरतीर्थं । स्नानमात्रात्तु मनोरथपूर्णता । यत्र कल्पद्रुमोऽश्वत्थस्तत्र किं न सिद्ध्येत् । चिन्तितकामासिर्भवत्येव सत्यं । अहं सदाऽत्र तिष्ठामि । ये भक्त्याऽर्चन्ति तेषां कलियुगेऽपि मे दर्शनं ।

कल्पवृक्षं पुराऽभ्यर्च्य ततो गत्वा शिवालयम् ॥

सङ्गमे त्र्यम्बकस्याग्रे जपेन्मन्त्रं समाहितः ॥ ३९ ॥

रुद्रोऽस्ति सङ्गमे यद्वर्च्छीशैले महिकार्जुनः ॥

शिवं प्रदक्षिणीकुर्यान्नरस्तं मक्तिपूर्वकम् ॥ ४० ॥

पूर्वं नत्वा नन्दिकेशं चण्डस्थानं ततश्चरेत् ॥

पुनः सन्ध्येन नन्दीशं सोमसूत्रं समेत्य च ॥ ४१ ॥

परीत्यैत्य वृषं भ्रूयो नत्वा चण्डं समेत्य च ॥

सोमसूत्रं पुनर्गत्वा कुर्याच्छैवीं प्रदक्षिणाम् ॥ ४२ ॥

यत्त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य वृषमस्थानमेत्य च ॥

शिवमालोकयति चेत्पापमृक्तो भवेत्स च ॥ ४३ ॥

चामहस्तेन वृषणं घृत्वा संस्थाप्य शृङ्गयोः ॥

वृषस्याह्गुपुतर्जन्यौ पश्यतीशं स चेन्द्रवत् ॥ ४४ ॥

घनध्यान्यादिसम्पत्तिर्गृहे लक्ष्मीरखण्डिता ॥

पुत्रपौत्रादिवृद्धिश्च सङ्गमेशार्चनान्मृणाम् ॥ ४५ ॥

कल्पवृक्षं सङ्गमेशं शिवं च संगृह्य त्र्यम्बकमन्त्रं जपेत् ॥३०-३९॥ श्रीशैले महिकार्जुन इत्यं सङ्गमेशः । पूर्वं नन्दिकेशं नत्वा चण्डस्थानमेत्य नत्वा सन्ध्येन परित्यज्य नन्दीशं नत्वा सोमसूत्रेण चण्डं चागत्य नत्वा पुनः शिवसमीपभागच्छेदेवं त्रिः शैवोः प्रदक्षिणाः कृत्वा, चामहस्तेन नन्दिनोऽहं घृत्वा शृङ्गयोःगुपुतर्जन्यौ निधाय, तन्मध्यतः शिवं पश्येत्स इन्द्र-वत्तस्य गृहे घनध्यान्यादिसम्पदखण्डिनीः पुत्रपौत्रादिवृद्धिश्च । ततोऽप्रतो

ततोऽग्रतो महातीर्थं साक्षाद्वाराणसीति यत् ॥
 नागेशसंज्ञिताद्ग्रामादर्धक्रोशात्समुद्रता ॥ ४६ ॥
 अस्याश्च मृणुताऽख्यानं सत्यं नैव जनश्रुतिः ॥
 अभवत्कथनं पुरा भारद्वाजकुलोद्भवः ॥ ४७ ॥
 विरक्त ईशभक्तः स सर्वसङ्गविवर्जितः ॥
 नित्यानुष्ठाननिरतः शिवध्यानरतो द्विजः ॥ ४८ ॥
 चन्द्रमौलिः स प्रसन्नः प्रत्यक्षोऽस्य सदाऽभवत् ॥
 जाताल्हादः सदा विप्रो देहं विस्मृत्य पर्यटत् ॥ ४९ ॥
 लोकः पिशाचोऽयमित्यं मत्वा निन्दति तं सदा ॥
 अनुजौ द्वौ च तस्य स्तस्तयोराख्ये वदामि ते ॥ ५० ॥
 एक ईश्वरसंज्ञोऽभूत्पाण्डुरङ्गामिधोऽपरः ॥
 कर्तुं काशीक्षेत्रयात्रां प्रवृत्तौ तौ कदाचन ॥ ५१ ॥
 तौ तु सम्पाद्य पाथेयं कार्शीं गन्तुं समुद्यतौ ॥
 पप्रच्छतुर्त्रातरं तौ त्वं पिशाचागमिष्यसि ॥ ५२ ॥

महातीर्थं साक्षाद्वाराणसीर्थं नागेशालयप्रामादुद्रताऽस्या व्याख्यानं मृणु
 पुरा कश्चिद्भारद्वाजगोत्रजो ब्राह्मणो विरक्त ईशभक्तस्तत्सर्वसङ्गः ॥ ४०-
 ४८ ॥ तस्येशः समस्तं दृश्योऽभूत्तदर्शनाभाताल्हादः ॥ देहं विस्मृत्य
 अचार । जनस्तं पिशाचं मेने । ईश्वरः पाण्डुरङ्ग इति तद्भातरौ पाथेयं

तं ब्रह्मजं द्विजं मूढाः पिशाचं मेनिरे स तु ॥
उवाच ब्रान्धवानत्र काशीयं मम सन्निवौ ॥ ५३ ॥

विश्वेश्वरो मन्त्रिकटे विद्यते दर्शयामि वः ॥
मत्वाऽऽश्रयं तमूचुस्ते विश्वेशं दर्शयात्र नः ॥ ५४ ॥

विश्वेश्वरोऽत्र चेद्यत्नात्को वा काशीं गमिष्यति ॥
प्रयासोऽपि न चास्मार्कं यदि त्वं दर्शयिष्यसि ॥५५॥

इत्युक्तः स तदा विप्रः स्नात्वा गङ्गोदके मुदा ॥
ईशं समाहितो दृष्ट्वावीश्वरोऽप्यागतोऽन्तिके ॥५६॥

स शिवं प्रार्थयामास काश्यपेक्षाऽस्ति नोऽत्र तु ॥
विश्वेशदर्शनं नित्यं भवत्विति पदेऽग्रहीत् ॥ ५७ ॥

भक्तवत्सलसत्राट् स प्रसन्नोऽभवदीश्वरः ॥
काशीं प्रदर्शयामास कुण्डे च मणिकर्णिकाम् ॥ ५८ ॥

सम्पाद्य ब्रह्मनिष्ठं तं प्रोचतुः । हे पिशाच ! काशीमेष्यसि किं । स
आह । काशी विश्वेश्वरश्च मे निरुटेऽस्ति । तौ साधर्म्यवृत्तुः । कुतः
प्रयासात्तर्हि यात्रा कार्याऽत्र नो दर्शय । तथेति स क्षात्वा समाहित ईशं
दृष्ट्वा । तदा तस्य समीपे ईशोऽप्यागतः स ईश्वरं प्रार्थयत् । हे शिव !
अत्र नित्यं काश्यपेक्षा, विश्वेशदर्शनं नित्यमस्तु । तदा भक्तवत्सल ईशः
प्रसन्नो भूत्वा काशीं दर्शयामास ॥४९-५८॥ कुण्डे मणिकर्णिका तन्मध्ये

कुण्डमध्याञ्च विश्वेशमूर्तिराविरभूत्तदा ॥

यत्रोद्गवाहिनी गङ्गा तत्र काशी समुद्रता ॥ ५९ ॥

भागीरथीजलसमं कुण्डतो निर्गतं जलम् ॥

अभवत्तानि चिह्नानि यानि काशीपुरे द्विजाः ॥ ६० ॥

तन्नीमामरजायोगे काशीतीर्थमनुत्तमम् ॥

तद्दृष्ट्वाऽऽप्युत्थ विधिना पिशाचं मेनिरे युवम् ॥ ६१ ॥

स बन्धून्ग्राह काशीयं दत्ता विश्वेश्वरेण मे ॥

स्नानादि कार्यमत्रैव गन्तव्यं नेतरत्र च ॥ ६२ ॥

बन्धवो भ्रान्त एवाहं गोस्वामीत्यभिधा मम ॥

युवां तु आतरावीशाराधनं कुरुतं सदा ॥ ६३ ॥

प्रत्यब्दमेतामागत्य युवाभ्यामादरेण हि ॥

काशीयात्राऽत्र कर्तव्या बन्धूनित्यमुपादिशत् ॥ ६४ ॥

विश्वेशमूर्तिराविर्भूता यत्रोद्गवाहिनी गङ्गा तत्र काशी प्रवर्तयिता । कुण्डा-
द्भागीरथीजलप्रवाहो निर्गतः । सर्वकाशीचिह्नानि चासन् । तत्सर्वं
दृष्ट्वा विधिना दत्त्वा पिशाचं ज्ञानिनं मेनिरे । स बन्धून्ग्राह । काशीयं
विश्वेशेन दत्ता । अत्र स्नानादि कर्तव्यं, नान्यत्र गन्तव्यं । भ्रान्तोऽहं
गोस्वामी । हे भातरौ ! ईश्वरार्धनं कुरुतं । प्रतिवर्षमत्रादरेण काशीयात्रा

इति श्रुत्वा गुरोर्वाक्यं सर्वे स्नानादि चाचरन् ॥
ततोऽग्रतो ययौ मक्तैः श्रीगुरुर्नामधारक ॥ ६५ ॥

श्रीगुरुः प्राह काशीयं पुण्यराशिरिहोदिता ॥
साक्षाद्वाराणशीयं हि नात्र कार्या विचारणा ॥ ६६ ॥

गुरुस्तान्दर्शयामास तीर्थे पापविनाशकम् ॥
यत्स्नानमात्रं पापाद्रि दहत्यग्निर्वथा तृणम् ॥ ६७ ॥

पूर्वाश्रमस्वसा रत्नानामिका दोषसंयुता ॥
तदैव चागताऽऽहूय तां श्रीगुरुरपृच्छत ॥ ६८ ॥

पूर्वाश्रमभगिन्यत्र दर्शनार्थं त्वमागता ॥
पूर्वोक्तानि च पापानि हृदा स्मरसि किं वद ॥ ६९ ॥

इति श्रुत्वा गुरोर्वाक्यं प्रणिपत्याब्रवीच्च सा ॥
योपा मृदाऽहमज्ञाऽतः कुतो ज्ञानं ममेदंशम् ॥ ७० ॥

कर्तव्येति । एवं गुरुवाक्यं श्रुत्वा सर्वे स्नानादि चक्रुः । काशीयं पुण्य-
राशिर्नात्र संशय इत्युक्त्वा गुरुः पापविनाशतीर्थगम्यतोऽदर्शयत्स्नानमात्रा-
दग्निस्तृणादिमिव पापराशि दहति ॥६९-६७॥ तत्र पूर्वाश्रमस्वसा रत्ना
प्राप्ता तां श्रीगुरुराह । मे दर्शनायागता त्वं पूर्वपापानि स्मरसि किं ?
सा-नत्वाऽऽह । योपा मृदाऽहं, कुतो मे ज्ञानं, त्वं ज्ञानदीपो विश्वात्मको-

त्वं ज्ञानदीपको विश्वव्यापको जगदात्मकः ॥
सर्वे जानासि सर्वज्ञ विस्तरात्कथयस्व मे ॥ ७१ ॥

श्रीगुरुः प्राह तां रत्नां स्वपापं यदि पृच्छसि ॥
पञ्चमार्जारघातस्ते कृतः स्मरसि किं न तम् ॥ ७२ ॥

मार्जारी गर्भिणी भाण्डे अस्रताऽभून्न वीक्ष्य च ॥
तदर्मान्भाजने क्षिप्त्वा जलमग्नौ त्वया धृतम् ॥ ७३ ॥

पञ्चमार्जारघातस्ते कृतोऽन्यदुदितं पुरां ॥
एवं गुरौ भुवत्यङ्गं कुष्ठव्याप्तं ददर्श सा ॥ ७४ ॥

भीतमीता गुरुपदसंलग्ना विनताऽभवीत् ॥
दयस्व दयनीयाऽहं दयान्धे गुरुनायक ॥ ७५ ॥

कृत्वा जनः पापराशिं याति धाराणशीं यथा ॥
पापमुक्त्यै तथैवाहं दर्शनाथे त आगता ॥ ७६ ॥

विश्वसाक्षी सर्वं वेत्सि । विस्तराद्ब्रह्म । श्रीगुरुराह । मार्जारी भाण्डे पञ्चपो-
तानसूत । तानदृष्ट्वा तत्र जलं क्षिप्या पात्रमग्नौ स्थापितम् । ततः पञ्चमा-
र्जरीघातो जातोऽन्यान्यपि पापानीति गुरौ वदति सति सरोहः कुष्ठव्याप्तोऽ-
सूत सा भीता गुरुपदसंलग्नाऽऽह । दयान्धे । गुरुनायक । दयस्य यथा
पापानि कृत्वा जनो धाराणशीं याति तथाऽहमागता । श्रीगुरुराह । पाप-

श्रीगुरुः ग्राह तां पापराश्विरेष त्वयाऽर्जितः ॥

एष्यजन्मानि पापं त्वं मोक्ष्यसेऽत्रैव वा वद ॥ ७७ ॥

ग्राह रत्नावतीं स्वामिन्जन्मानि सुवहूनि मे ॥

कष्टेनैवोपितान्यन्ते मुक्त्यर्थं त्वामुपागता ॥ ७८ ॥

अलं लक्ष्मणैरद्य चरणौ ते घृती मया ॥

मुक्त्वाऽत्रैवाखिलं पापं विपापा भवितुं यते ॥ ७९ ॥

इति तस्या वचः श्रुत्वा श्रीगुरुः ग्राह तां शुभे ॥

कुष्ठं नश्येत्पापनाशतीर्थस्नानात्तव द्रुतम् ॥ ८० ॥

त्वं नित्यं कुर्विह स्नानं सद्यो नश्यन्त्यसंशयम् ॥

सप्तजन्मार्जिता दोषाः कुष्ठस्यास्य च का कथा ॥ ८१ ॥

सिद्धोऽवदन्मया दृष्टं तस्यास्तत्स्नानमात्रतः ॥

सद्य एवाभवत्कुष्ठरुक्षशान्तिर्नामधारक ॥ ८२ ॥

शशिस्त्वयाऽर्जित एतज्जन्मान्तरे मोक्ष्यसेऽत्रैव वा वद ॥ ६८-७७ ॥

साऽऽह । अलं जन्मभिर्वहुकाष्ठं दृष्टं मुक्त्यर्थं त्वामुपागता ते पदी घृती ।

अत्रैव विपापा वुरु । श्रीगुरुराह । अत्र पापनाशतीर्थे नित्यं स्नानं वुरु ।

स्नानात्सद्यस्ते पापं नश्येत्सप्तजन्मार्जितदोषा अपि । कुष्ठस्य तु का कथा ।

सिद्ध आह । हे नामधारक । स्नानात्सद्य एव सत्कुष्ठशान्तिर्जीताऽस्माभि-

ईदृक्पापविनाशाख्यं तीर्थं परमपावनम् ॥
स्नानं कुर्वन्ति ये तेषां सप्तजन्माघसंक्षयः ॥ ८३ ॥

तीर्थमाहात्म्यमाज्ञाय दृष्ट्वा रत्नवती तदा ॥
मठं निर्माय तत्रैव संस्थिता तीर्थसन्निधौ ॥ ८४ ॥

ततोऽग्रे दर्शयामास कोटितीर्थं गुरुः शुभम् ॥
यस्स्नानमात्रतोऽश्लेषदोपराशिर्विनश्यति ॥ ८५ ॥

यानि तीर्थानि सन्तीह जम्बुद्वीपेऽखिलानि तु ॥
वसन्ति कोटितीर्थेऽस्मिन्माहात्म्यं शृणुतास्य तु ॥ ८६ ॥

सोमसूर्यग्रहे पूर्णाऽमादिपर्वसु भास्वतः ॥
संक्रान्तौ प्रतिपद्यत्र स्नानं कार्यं विधानतः ॥ ८७ ॥

सालङ्कृताः सबत्साश्च कोटिधेनुर्ददाति यः ॥
तदानतुल्यपुण्यं हि लभेन्मर्त्यो न संशयः ॥ ८८ ॥

दृष्ट्वा । ईदृक्पावनं पापनाशतीर्थं । यस्स्नानात्सप्तजन्माघक्षयः । दृष्ट्वा रत्न-
तीर्थमाहात्म्यं दृष्ट्वा तत्र मठं कृत्वाऽस्थात् । गुरुस्ततोऽग्रे दर्शयित्वाऽऽह ।
इदं स्नानमात्रात्सर्वदोषहृत् । जम्बुद्वीपस्थसर्वतीर्थान्यत्र यसन्ति ॥ ७८-
८९ ॥ महणपर्यन्तस्नानात्सालङ्कृतसयासकोटिधेनुदानकृत् । तीर्थ-

दानस्यापि फलं चैवमेकैकं दानमत्र तु ॥
 कोटिपुण्यफलं प्रोक्तं तीर्थमाहात्म्यतोऽत्र तु ॥ ८९ ॥
 ततोऽग्रतो रुद्रपादनामकं तीर्थमुत्तमम् ॥
 गयातीर्थसमं प्रोक्तं माहात्म्यं शृणुतास्य च ॥ ९० ॥
 गयातीर्थे यदुक्तं तदत्र कार्यं प्रयत्नतः ॥
 कोटिजन्मार्जितं पापं नश्येद्द्रुद्रपदार्यनात् ॥ ९१ ॥
 ततोऽग्रतश्चक्रतीर्थं पवित्रं यत्र केशवः ॥
 तत्सन्निधौ पुण्यराशिस्थानमेतत्प्रकीर्तितम् ॥ ९२ ॥
 एतत्तीर्थस्नानमात्रादीनोऽपि ज्ञानवान् भवेत् ॥
 चक्राङ्कितं भवेदस्थि यत्र पुण्यं चतुर्गुणम् ॥ ९३ ॥
 द्वारिकात् इति श्रुत्वा गुर्ङ्गि स कलास्तदा ॥
 सस्नुर्ददुश्च दानानि ततो मन्मथतीर्थकम् ॥ ९४ ॥
 ग्रामस्य पूर्वभागे तु यत्र कलेश्वरः स्थितः ॥
 महाबलेश्वरो यद्द्रोकोर्णं तत्समः स च ॥ ९५ ॥

माहात्म्यादेकैकदानं कोटिगुणफलं भवेत् । ततोऽग्रे रुद्रपादतीर्थं गयासमं ।
 गयातीर्थोक्तप्रदत्र कर्म कार्यं । रुद्रपदार्यनात्कोटिजन्मार्जितं पापं नश्येत् ।
 ततोऽग्रे केशवसन्निधौ पुण्यराशिचक्रतीर्थं, हीनोऽपि यत्स्नानाज्ज्ञानी
 भवेत् । यत्रास्थि चक्राङ्कितं भवति । द्वारिकात्चतुर्गुणं पुण्यमिति श्रुत्वा
 सर्वे स्नात्वा दानानि ददुः । यथा गोकर्णे महाबलेश्वरस्तथा ग्रामपूर्वभागे

तंत्रं मन्मथतीर्थे यः स्नात्वा कल्लेशमर्चयेत् ॥
 विधिनाऽष्टैश्वर्यलाभो भवेत्तस्य न संशयः ॥ ९६ ॥
 नभस्यखंडाभिषेकादूर्जे दीपोत्सवात्स तु ॥
 अक्षय्यफलदो दद्यात्सर्वसिद्धियुतामृतम् ॥ ९७ ॥
 इत्यष्टतीर्थमाहात्म्यं श्रीगुरुः पुरुषोत्तमः ॥
 तुष्टः प्रेम्णाऽवदद्भक्तान्यंभूषुस्तेऽपि हर्षिताः ॥ ९८ ॥
 भक्ता ऊचुस्तदा नेदं ज्ञातमस्माभिरीधर ॥
 स्वामिन् त्वयाऽद्य कृपया पुनीताः स्मो वयं खलु ॥ ९९ ॥
 समीपस्थेषु तीर्थेषु को दूरं याति कष्टतः ॥
 इदं पवित्रमित्युक्त्वा चेहृर्दानानि तेऽखिलाः ॥ १०० ॥
 इत्यष्टतीर्थमाहात्म्यं वदन्प्राप गठं गुरुः ॥
 महानन्दान्विता भक्ताश्चक्रुर्ब्राह्मणभोजनम् ॥ १ ॥
 नामधारक तीर्थानां माहात्म्यं यद्गुरुदितम् ॥
 प्रीत्या भक्तजनेभ्यस्तत्तुर्म्यं प्रकथितं वरम् ॥ २ ॥

फट्टेभरस्तासन्निर्धो मन्मथतीर्थम् । तत्र स्नात्वा विधिना कल्लेशं सम्पूज्या-
 ऐश्वर्यं लभेन्न संशयः ॥ ८७-९६ ॥ श्रावणेऽखण्डाभिषेकात्कार्तिके दीपो-
 रसयाच्चेदोऽष्टसिद्धिसहितं मोक्षं दद्यात् । इत्यष्टतीर्थमाहात्म्यं पुरुषोत्तमः
 श्रीगुरुः प्रेम्णाऽवदत् । सर्वे हृष्टा ऊचुः । नेदं ज्ञातं । स्वामिन्त्वयाद्य
 प्रकथितं । ते कृपया पुनीताः स्मः । समीपस्थेषु तीर्थेषु कोः कष्टाद्दूरं
 यायात् । इत्युक्त्वा ते दानादि श्रुतः एवं व्यापयन्गुरुर्मठं प्राप । हृष्टा

अत एव सरस्वती द्विजो द्विजगङ्गाधरजो रजोहरे ॥
 सुरवीर्ययुतेऽवसद्वरे सति गन्धर्वपुरे मनोहरे ॥ १०३ ॥

(इति) श्रीसिद्धनामधारकसंवादरूपेण सरस्वत्याख्यगङ्गाधरा-
 त्मजविरचितनरसिंहसरस्वत्युपाख्यानसंज्ञितमहाराष्ट्रभाषान्वित-
 गुरुचरित्रसमानार्थायां त्रामुद्देवानन्दसरस्वतीयदिविरचितायां
 श्रीगुरुसंहितायां मत्किङ्काण्डे एकोनपञ्चाशत्तमः (अध्यायः) ॥

॥ आदितः श्लोकाः ॥ ६१३३ ॥

मक्ता विप्रान्मोजयामासुः । एवं गुरुस्तं ते कथितं । अत एव सरस्व-
 इति चूर्णिकायामेकोनपञ्चाश० ॥ ४९ ॥

॥ इति एकोनपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ४९ ॥

॥ अथ पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५० ॥

॥ श्रीगुरुदेवदत्त ॥ ॥ श्रीग० ॥

सिद्धः ग्राह शृणुष्वग्रथ सत्कथां नामधारक ॥
पुरोक्तं नवमाध्याये रजकः सेवकोऽभवत् ॥ १ ॥

वरश्च याचितस्तेन प्रसन्नस्तद्गुरुस्तदा ॥
एष्यजन्मानि ते राज्यं दास्यामीति वरं ददौ ॥ २ ॥

स प्रेत्य वैदूर्यपुरे सर्वसम्पत्समृद्धियुक् ॥
श्लेच्छजातीयराजोऽभूत्सुखी पुत्रादिसंपुतः ॥ ३ ॥

स सदैवाभवत्तुष्टो गजाश्वधनसंपुतः ॥
तस्य पादातिसेन्यस्य संख्या नैवामवत्तदा ॥ ४ ॥

धीद० खडासुते पुरोत्तरजकोऽभवत्तदनराज आस वृषहृत्
पृथुपितृयस्तदङ्ग उदितस्तदीपशमहृद्दिजो नृपकथात् ॥
भवददयो यथा स गुरुं स्मृतिं प्रथमजन्मनोऽलमदधो
गतरुगसौ मुषानगमजं गजाश्वलडितं पुरं स्वमनयत् ॥ ५० ॥

सिद्ध आह नवमाध्याये उक्तो रजको गुरुसेवकोऽभूत् ॥ १ ॥
एष्यजन्मानि राज्यं दास्यामीति गुरुणा वरश्च दत्तः ॥ वैदूर्यनगरे सर्व-
सम्पत्संपुतो श्लेच्छजातीयोऽस्मिन्पुत्रादिसंपुतो राजाऽभूत् ॥ स नित्य-
तुष्टो गजाश्वधनसंपुतः । यस्यासदृश्यात् पादातिसेन्यम् ॥ हीनोऽपि

स्वयं स जातिहीनोऽपि पूर्वसंस्कारतः शुभम् ॥
पुण्येच्छाऽतीव तस्यासीर्दानधर्मरतोऽभवत् ॥ ५ ॥

मक्तिर्विशेषाद्विभ्रेषु पूर्वसंस्कारतोऽस्य च ॥
स देवालयतीर्थादी नैवोपद्रवमाचरत् ॥ ६ ॥

तं तत्पुरोहिता ऊचू राजन्धर्मं शृणुष्व नः ॥
यस्मान्म्लेच्छो भवान् तस्मान्निन्द्या देवा द्विजा अपि ॥७॥

भवांस्तु तान्मजत्येतन्महापातकमेव नः ॥
यस्य यो विहितो धर्मः स तस्यातीव पुण्यदः ॥ ८ ॥

मन्दा द्विजास्तु काष्ठान्मपूजां कुर्वन्त्यतद्विदः ॥
येषां मन्दधियां काष्ठवृक्षाश्मानोऽपि देवताः ॥ ९ ॥

धेनुश्च देवता येषामभिसूर्यादयोऽपि च ॥
यात्रानदीतोयमपि येषां दैवतमीदृशम् ॥ १० ॥

एवं मन्दा निराकारं साकारं कल्पयन्त्यहो ॥
एतान्मजन्ति ये म्लेच्छास्तेषां नूनमधोगतिः ॥ ११ ॥

प्राक्संस्कारापुण्येच्छुर्दानधर्मरतो विश्वेषाद्विभ्रेषु देवालयतीर्थादी नोप-
द्रवं चक्रे तद्गुरवस्तमूचुः भवान्म्लेच्छोऽतो देवद्विजा निन्द्याः । तद्भज-
नान्महापापं । यस्य यो धर्मः स तस्यातीव पुण्यदः द्विजा मन्दा अज्ञा
येषां काष्ठपापाणा अपि देवाः । धेनुरभिसूर्यनदीजला अपि कथम् दैवतम्
॥ १-१० ॥ एवं निराकारं साकारं भवानानां भजनादधोगतिः ।

इति तद्वचनं श्रुत्वा राजा तानाह सादरम् ॥
 पूर्वसंस्कारतो यस्य वर्णधर्मे दृढा मतिः ॥ १२ ॥

राजा पुरोहितानाह भवद्विर्यत्समीरितम् ॥
 अण्वादिदृणकाष्ठान्तं स्थितः सर्वत्र चेश्वरः ॥ १३ ॥

स्वयं स्वात्मानमसृजजगत्स्थावरमेदतः ॥
 तत्सृष्ट्वानुप्रविष्टश्च तर्कमेदा मताग्रहात् ॥ १४ ॥

सर्वत्रैकोऽस्त्यनुस्पृतो देवो यस्मादभूजगत् ॥
 पञ्चभूतात्मकं धर्ममर्यादासहितं मितम् ॥ १५ ॥

हेत्वात्मतां न त्यजन्ति यथा कुम्भादयो मृदः ॥
 जाता अपि विकारास्ते तथा सत्त्वं जहाति कः ॥ १६ ॥

यथा नानावर्णगोषु क्षीरमेकं तथात्र चित् ॥
 न हेम्नो भूषणैर्हानिस्तथा भूम्नो न विश्वतः ॥ १७ ॥

तच्छ्रुत्वा पूर्वसंस्कारधर्मे दृढमती राजाह । दृणकाष्ठान्वादिषु सर्वत्रेश्वरः
 स्वयं स्वात्मनः स्थावरजङ्गमादि सृष्ट्याभूद्रेदनुहया मताग्रहः तस्मात्प-
 ञ्चभूतात्मकं धर्ममर्यादासहितं जगदेव एव सर्वाननुस्पृतः । कुम्भादयो यथा
 हेतुस्य न त्यजन्ति तथा विकाराः सत्त्वं न त्यजन्ति । नानावर्णगोषु
 क्षीरमेकमित्येव सर्वत्र चिदेका । यथा भूषणैर्हानिस्तथा जगता भूम्नो

घटादिभिरिवाकाश आत्मा देहैर्न मिद्यते ॥

नात्मैति विकृतिं बुद्ध्या घटोदनेन चन्द्रमाः ॥ १८ ॥

दीपादीपान्तरेऽप्येकत्वं निर्वाचं यथा तथा ॥

अखण्डैकरसं ब्रह्म सच्चिदानन्दमेकमित् ॥ १९ ॥

तस्मिन्सर्वमिदं श्रोतं नामरूपविभागयुक् ॥

तदधीनं यथा सूत्रे नानामणिगणाः स्थिताः ॥ २० ॥

एवं नानाजातिगत एक एव हरिर्विभुः ॥

आकाशवत्सर्वगतोऽसङ्गो भेदः कुतो विभोः ॥ २१ ॥

ईदृगात्मपरिज्ञाने चित्तशुद्धिरपेक्ष्यते ॥

तदर्थमस्मादिमूर्तां विहितेश्वरभावना ॥ २२ ॥

अस्ति सर्वत्र विश्वात्माद्यापि ध्यानार्थमेव च ॥

प्रतिमार्चा स्वल्पधीनां सुधीनामात्मपूजनम् ॥ २३ ॥

न हानिः । घटैराकाश इवात्मा देहैर्न मिद्यते । घटोदकस्यचन्द्र इवात्मा बुद्ध्या विकारं नैति । दीपादीपान्तरेऽपि यथैकत्वं निर्वाचं तथाखण्डैकरसं ब्रह्म प्रत्यक्षेण न मिद्यते ॥ १९-१९ ॥ सूत्राधीना नानामणय इरेदं नामरूपविभागयुक्तं तस्मिन्श्रोतं तदधीनमेव । एवं नानाजातिगत एक एव निसुराकाशानन्दसङ्गः । तज्ज्ञाने चित्तशुद्धरपेक्षा, तदर्थमस्मादिदृष्टदेव-प्रतिमाभावना । ध्यानार्थमेवसल्पधियाम् प्रतिमार्चनम् । सुधीनामात्मभावना.

यस्यान्तःकरणस्थैर्यं न तस्य प्रतिमादिषु ॥
 भावनातो भवेत्स्थैर्यं तत्र नारायणोऽस्ति हि ॥ २४ ॥
 यत्र यस्य मवेन्निष्ठा तत्र तस्य तथा फलम् ॥
 अत एव न निन्द्यास्ते न द्वेष्याः स्वमतादराः ॥ २५ ॥
 तस्मान्द्रवद्भिर्नो निन्द्या निजधर्मानुवर्तिनः ॥
 येषां यो विहितो मार्गः स तस्य हितदो भवेत् ॥ २६ ॥
 एवं विस्तरतः प्राह राजा म्लेच्छपुरोहितान् ॥
 स्वयं चचार पुण्यं स देवब्राह्मणमक्तिमान् ॥ २७ ॥
 स्थित्वा वैदूर्यनगरे धार्मिकः स शशास गाम् ॥
 दैवयोगेन तस्याङ्गे राजस्फोटक उद्गतः ॥ २८ ॥
 चिकित्सकैरनेकैः स स्फोटकोऽपि चिकित्सितः ॥
 न शशाम महाफटं प्राप तेन स भूमिपः ॥ २९ ॥
 एवं च सति गन्धर्वपुरे श्रीगुरुरात्मनि ॥
 विचार्याहाधुना म्लेच्छराजोऽप्यत्रागमिष्यति ॥ ३० ॥

सर्वत्र विश्वात्मापि ध्यानार्थं मनःस्थैर्याय प्रतिमादिषु भावयन्ति तत्र नारा-
 यणोऽस्ति हि यत्र यस्य यथा निष्ठा तत्र तस्य तथा फलम् । ततः
 स्वमतनिष्ठा न निन्द्या न द्वेष्याश्च । येषां यो मार्गः स तस्य हितदः ।
 एवं तानुक्त्वा देवविप्रमतः स्वयं धर्ममाचरन्नाज्यं शशास । दैवात्तस्याङ्गे
 राजस्फोटकोऽमूत् ॥ २८ ॥ वैदिकचिकित्सितोऽपि न शशाम । तेन
 सोऽतीव फटं प्राप । श्रीगुरुर्मते विचारयामास । म्लेच्छराजोऽत्रागमि-

पीडा भवेद्द्विजातीनां म्लेच्छेष्वत्रागतेषु च ॥
 माहात्म्यं प्रकटं जातं मया स्थेयं न चात्र तत् ॥३१॥
 प्रसिद्धाभून्मम ख्यातिर्म्लेच्छा आयान्ति भाति मे ॥
 अतोऽन्तर्धानमस्माकं वरं लोकेऽत्र सर्वथा ॥ ३२ ॥
 सिंहराशिं गुरुः प्राप्तो बहुधान्याख्यवर्षके ॥
 गोदावरीतीर्थयात्राप्रसङ्गेन चराम्यहम् ॥ ३३ ॥
 इत्युक्त्वा प्राह शिष्यान्स म्लेच्छो राजागमिष्यति ॥
 मां नेतुमत एवातो यास्यामो गौतमीं द्रुतम् ॥ ३४ ॥
 इत्युक्त्वाश्रितयामासुः शिष्या यद्यप्यहो नृपः ॥
 म्लेच्छ आयाति चेदत्र धर्महानिर्मवेन किम् ॥ ३५ ॥
 अलमस्मद्विचारेण श्रीनृसिंहसरस्वती ॥
 साक्षात्तिष्ठति दत्तोऽत्र सोऽस्माग्रततु सर्वतः ॥ ३६ ॥
 इत्युक्त्वापि च तत्रैव तूर्णान् तस्युक्त्वा तेऽखिलाः ॥
 पूर्वसंस्कारतो राजो मतिर्वर्मेऽमवच्छृभा ॥ ३७ ॥

प्यति । ततो द्विजातां पीडा स्यान्माहात्म्यं प्रकटित । नात्र स्थेयं । ख्यातिः प्रसिद्धा, म्लेच्छा अप्यागमिष्यन्ति, ततोऽन्तर्धानं वरं बहुधान्यवर्षेऽत्र गुरुः सिंहराशिं गतः, गौतमीयात्राप्रसङ्गेन यास्यामीति विचार्य शिष्यानाह । म्लेच्छराजोऽत्रागमिष्यति सतो गौतमीं यास्ये । तच्छ्रुत्वा ते प्राहुः । अहो म्लेच्छ इष्यति चेन्नो धर्महानिरिच्छं नो विचारेण श्रीगुरुः साक्षाद्दत्तोऽत्र तिष्ठति स नञ्जातेषुक्त्या ते तूर्णान् स्थिताः । पूर्वसंस्कार-

राजा स्फोटककष्टेनातीव दुःखमवाप सः ॥

नानौषधैः सुलेपैश्च नैव शान्तिं ययौ व्यथा ॥ ३८ ॥

राजा विचारयामास स्फोटकोऽतीव वाधते ॥

वैद्या अपि न शेकुर्म आरोग्यं दातुमद्य हि ॥ ३९ ॥

किं कर्तव्यमतो विप्रान्पृच्छेयमिति स द्विजान् ॥

आह्वयारोग्यं पप्रच्छ ते प्राहुः शृणु भूपते ॥ ४० ॥

पूर्वजन्मकृतं पापं व्याधिरूपेण वाधते ॥

तीर्थदेवार्चनेदानैर्व्याधिशान्तिर्भविष्यति ॥ ४१ ॥

अथवा साधुमजनात्तद्दर्शनसुधारसात् ॥

भविष्यति किलारोग्यं भूय ते नात्र संशयः ॥ ४२ ॥

दैवाद्राजन्सत्पुरुषकृपादृष्टिर्लभेद्यदि ॥

पष्टिजन्मापनाशोऽतः कुतः स्फोटादिरुग्व्यथा ॥ ४३ ॥

इति विप्रवचः श्रुत्वा नत्वा राजान्नीदृद्धिजम् ॥

श्लेच्छोऽयमिति नोपेक्ष्यो विप्रदासोऽहमेव हि ॥ ४४ ॥

उजातसम्पत्ती राजा ॥ ३७ ॥ अतीव दुःखितः नानौषधैर्लेपैर्येदव्यथा न शान्ता । तदा पीडितो राजाह । वैद्या अप्यारोग्यं दातुं न शक्ताः अतो विप्राः प्रख्या इति विप्रानाह्वयापृच्छत् । त ऊचुः । प्राजन्मपापं व्याधिरूपेण वाधते तीर्थदेवार्चनेदानैस्तच्छान्तिः । यद्वा साधोर्भजनादर्शनाच्च न संशयः । सत्कृपादृष्टिर्भवेत्तर्हि पष्टिजन्मपापनाशः, स्फोटकस्य ॥ का कथा । राजाह । श्लेच्छोऽयमिति नोपेक्ष्यः । भयदासोऽहं प्राजन्मनि

आरजन्मनि गुरोः सेवा कृतातो लब्धमीदृशम् ॥

राज्यं ह्यधिवशाज्जन्म मम म्लेच्छकुलेऽभवत् ॥ ४५ ॥

विश्वासार्यं पुरावृत्तं भवन्तः कथयन्तु मे ॥

महानुभावदृष्ट्यैत्र कस्य रोगः क्षणाद्गतः ॥ ४६ ॥

इति राजवचः श्रुत्वा विचार्य मनसा द्विजः ॥

प्राहात्र तन्न वक्तव्यं रहःस्थानमपेक्ष्यते ॥ ४७ ॥

म्लेच्छं भवन्तं सर्वेऽपि निन्दन्त्येव वयं द्विजाः ॥

कथं वाच्यं त्वन्न लोकविद्विष्टत्वाद्ब्रह्मो वदे ॥ ४८ ॥

इति विप्रवचः श्रुत्वा विनीतो यवनोऽब्रवीत् ॥

किं जात्या द्विजदासं मामुद्गरन्तु कृपालवः ॥ ४९ ॥

इति तस्यानुत्पत्तस्य मनो ज्ञात्वाऽब्रवीद्द्विजः ॥

जयाप्येकान्त एवेदं राजन्वक्ष्याम्यसंशयम् ॥ ५० ॥

तीर्थं पापविनाशार्यं रहःस्थानमनुत्तमम् ॥

तत्केनापि निर्मितेन प्रयाहि नृप निश्चितम् ॥ ५१ ॥

गुरुसेवा कृताऽत ईदृशं राज्यं लब्धं । पापास्तु म्लेच्छकुले जन्म । सदृष्ट्या
पुत्र कस्य रोगो गत इति विश्वासार्यमेकं निदर्शनं भवन्तः कथयन्तु
॥ ३८-४६ ॥ त आहुरेतद्गो वाच्यं । सर्वे म्लेच्छ निन्दन्ति । वयं तु
द्विजाः । राजाह । किं जात्या । द्विजदासं मां कृपयोद्गत । एवं तमनुत्तमं
ज्ञात्वा त ऊचुः । पापविनाशतीर्थं रहःस्थानं तत्र केनापि निर्मितेन गत्वा

तस्मिन्मनोहरे स्नात्वा रहस्तिष्ठ नृपोचम ॥

• शृणुष्व तस्मिन्नेकान्तस्थाने कार्यं भवेत्तत्र ॥ ५२ ॥

इति विप्रवचः श्रुत्वा राजा तुष्टः स सत्वरम् ॥

ययौ पापविनाशाख्यं तीर्थमेकान्ततो हितम् ॥ ५३ ॥

पूर्वं सर्वाग्निवार्यैव स एकाकी गतो नृपः ॥

स्नात्वा तस्यौ तदैवैको यतिर्विप्रः समाययौ ॥ ५४ ॥

स राजा तं निरीक्ष्यैव नत्वा सद्भावसंयुतः ॥

स्फोटकं दर्शयित्वाचे कथमस्य शमो भवेत् ॥ ५५ ॥

इति राजवचः श्रुत्वा विप्रः प्राह सविस्तरम् ॥

शान्तो भवेत्साधुदृष्ट्या शृण्वत्र कथयामि ते ॥ ५६ ॥

पुरावन्तीपुरे कश्चिद्दुराचारो द्विजोऽवसत् ॥

जन्ममात्राद्द्विजोऽपि स्वधर्मकर्मविवर्जितः ॥ ५७ ॥

स ताहण्यमदोन्मत्तः परस्त्रीनिरतः सदा ॥

स्नानसन्ध्यावन्दनादि त्यक्त्वाऽभूद्ब्राह्मणभुवः ॥ ५८ ॥

स्नात्वा रहस्तिष्ठ । तत्र ते कार्यं भवेत् । इति श्रुत्वा स तुष्टः सर्वाग्निवार्यैकः
पापनाशार्थं गत्वाऽस्थितः । तत्रैको विप्र आसीत् । राजा तं नत्वा स्फोटकं
दर्शयित्वा । कथमस्य शान्तिर्भवेत् । विप्र आह । साधुदृष्ट्या शान्ति-
र्भवेत् । तदर्थं शृणु ॥ ४६-५९ ॥ पुरावन्तीपुरे कश्चिज्जन्ममात्रेण द्विजः,
स्वधर्महीनः, मत्तः, स्नानादिवर्जितो, दुराचारः, पिबन्त्याह्वयेऽप्याह्वये स्थित्वा

दुराचारस्तो नित्यं ब्राह्मणाचारवर्जितः ॥
 वेश्यामेकां पिङ्गलाख्यां वृत्वा तस्यालये स्थितः ॥५९॥
 स्वकर्महीनोऽहोरात्रं वेश्यासङ्गरमायनम् ॥
 आस्वादयन्गृहे तस्या वृमुजे भयवर्जितः ॥ ६० ॥
 वेश्यालये वर्तमाने ब्राह्मणे दैवयोगतः ॥
 ऋषमाख्यो महायोगी मृनिः प्राप यदृच्छया ॥ ६१ ॥
 तं वीक्ष्य वेश्या विप्रश्च भाष्टाङ्गं शणिपत्स्य तम् ॥
 सम्प्रार्थ्य भक्तिभावेन गृहं मृनिमनीनयत् ॥ ६२ ॥
 उपनेशयोत्तमे पांठे पूजयामासतुर्मुदा ॥
 उपचारैः पोटशभिर्मक्तिपूतेन चेतमा ॥ ६३ ॥
 नानापरिमलैर्गन्धैर्नानापुष्पैः सुदोभनैः ॥
 नानापरिमलद्रव्यैः पूजयामासतुर्मुदा ॥ ६४ ॥
 पादावनेजनं तीर्थं तस्य पीत्वाखिलायहन् ॥
 भोजयामासतुर्भिष्टंः पकार्श्वैर्विविधैर्गणैः ॥ ६५ ॥
 क्षालयित्वा करास्यादि दत्त्वा ताम्बूलसुत्तमम् ॥
 ततः शायितवन्तौ तं पर्यङ्के कोमलास्तरे ॥ ६६ ॥

होपत्रं तथादीरुम्भ । निर्भय तटनञ्च वृमुजे । कद्राचिद्विगतत्र ऋषमयोगो
 प्राप । तं दृष्ट्वा तौ साष्टाङ्गं नवा, भक्त्या प्रार्थ्य, गृहमानीपोत्तमासने
 उपनेश, नानागन्धपरिमलादिभिः पूजयित्वा, तस्यादोदका पीत्वा, मिष्ट-
 पकान्भोजयित्वा, हस्तां क्षालयित्वा सुत्तम ताम्बूल दत्त्वा, कोमलान्तरण-
 पर्यङ्के तं शाययित्वा ॥ ६६-६६ ॥ टेस्वुदुषोभौ तपदसेस्तादि चञ्चुः

तत्र सुप्तस्य तस्योभौ पादसंवाहनादिकम् ॥
 चक्रतुर्देवबुद्ध्या तौ भक्तियुक्तेन चेतसा ॥ ६७ ॥
 प्रगाढं निद्रितं ज्ञात्वा योगेश्वरमुभावपि ॥
 उपस्थितौ त्रियामं तौ बद्धाञ्जलिपुटौ मृदा ॥ ६८ ॥
 उदिते भास्वति मुनिः सन्तुष्टस्तापसः स तु ॥
 ऋपभस्तौ समापृच्छ्य ययौ स्वैरं यथागतम् ॥ ६९ ॥
 कश्चित्कालं स विप्रोजपि स्थित्वा वेश्यागृहे ततः ॥
 वार्धक्यमिन्नतारुण्यः शुद्धधीः साधुसङ्गमात् ॥ ७० ॥
 दैवयोगेन मरणं स ययौ ब्राह्मणब्रुवः ॥
 पिङ्गलाख्यापि वेश्या सा पञ्चत्वमगमद्विधेः ॥ ७१ ॥
 पूर्वकर्मानुबन्धेन जातौ राजकुले तु तौ ॥
 वचनवाहोर्दशाणेशो महिष्याः कुक्षिमाप सः ॥ ७२ ॥
 वचनवाहोर्ज्येष्ठपत्नी सुमतिश्चेति या श्रुता ॥
 तस्या उदरमेवासौ प्रविष्टो ब्राह्मणो नृप ॥ ७३ ॥

गार्ढं निद्रितं तं शास्त्रोभौ बद्धाञ्जलि तस्थतुः । स मुनिः प्रातरुत्थाय तौ
 समापृच्छ्य स्वैरं ययौ । कश्चित्कालं तत्र स्थितो विप्रो गततारुण्यः साधु-
 सङ्गान्शुद्धधीर्दियान्ममार । सापि वेश्या मृता । कर्मवशात्तौ राजकुले
 जातौ । स विप्रो दशाणेशयमगाहुर्भूपस्य ज्येष्ठपत्न्याः कुक्षिं प्राप । राजा

वज्रबाहुस्तदा दृष्ट्वा ज्येष्ठपत्नीं च गर्भिणीम् ॥
महोत्सवेन व्यकुण्ठोत्क्रियाः पुंसवनादिकाः ॥ ७४ ॥

सां रक्षीं गर्भिणीं दृष्ट्वा तत्सपत्नीं तदा तराम् ॥
हुद्धा मात्सर्यतो यत्नात्तन्नाशायोद्यताभवत् ॥ ७५ ॥

गर्भिण्यै सर्पगर्लं प्रददौ मा प्रयत्नतः ॥
मवाङ्गेषु च तद्विद्वं ज्येष्ठपत्न्या नृपस्य तु ॥ ७६ ॥

व्याप्तं मवं वपुस्तस्या उत्वणेन विपेण च ॥
अतीव फष्टमापन्ना देवार्धैव ममार सा ॥ ७७ ॥

एवं मा दुःखिता राज्ञी कष्टेन सुपुत्रे मुतम् ॥
मवाङ्गव्रणसंयुक्तः स बालोऽतीव दुःखितः ॥ ७८ ॥

मवाङ्गव्रणमंत्रस्तः स नक्तंदिबमर्मकः ॥
मृगं श्रोद दृःसातो निद्राहारविवर्जितः ॥ ७९ ॥

विपव्याप्तं मुतं कान्तां तथैव मततं भृशम् ॥
अन्दन्ती युवतीं धीक्ष्य राजा चिन्तापरोऽभवत् ॥ ८० ॥

महोत्सवेन जात्रकर्माद्यकरोत् । तद्दृष्ट्वा सपत्नीं हुद्धा मात्सर्येण यत्नात्सर्पि-
ष्यै सर्पगर्लं ददौ ॥ ६७-७६ ॥ मवाङ्गेषु चर्णं मित्रं विद्वं । तथाऽपि
सा देवार्ध मृत् । ततः कष्टेन सा पुत्रं प्राप्नुत् । सर्पाङ्गव्रणो बालोऽतीव
दुःखिनो निद्राहारोऽहोरात्रं भृशं श्रोद । विपव्याप्तं मुतं पत्नीं च
धीक्ष्य, चिन्तामन्तो राजा धनं व्यषाहत्य, देशान्तखदवि दैवानानीय,

चिकित्सां कर्तुमाह्वय वैद्यान्देशान्तरादपि ॥
व्ययीचक्रे धनं राजा नारोग्यमभवत्तयोः ॥ ८१ ॥

कृमियुक्ता व्रणा जाताः सर्वाङ्गेषु मयोस्तयोः ॥
निद्राहारादि सन्त्यज्य सुतरां कष्टमापतुः ॥ ८२ ॥

राजा राश्याः सुतस्यापि दृष्ट्वा तां तादृशीं व्ययाम् ॥
स्वयं च दुःखितो भूत्वा जातो निद्राविवर्जितः ॥ ८३ ॥

व्यथया बालकः क्षीणो राज्ञी च कुशतां गता ॥
त्यक्त्वान्नमुदकं चापि जातो तौ मृशदुःखितौ ॥ ८४ ॥

एकस्मिन् दिवसे राजा तौ दृष्ट्वाऽतीव दुःखितौ ॥
उभौ गलद्गणप्रस्तौ खिन्नौ बीभत्सरूपिणौ ॥ ८५ ॥

राजोवाचाथ किं कार्यमहो नानौपधैरिमौ ॥
अवस्थामीदृशीं कष्टां प्राप्सौ नारोग्यमापतुः ॥ ८६ ॥

दशेषमुमयोरेतौ नूनं जीवच्छवाविव ॥
नानयोरपि चारोग्यशङ्कातः किं करोम्यहम् ॥ ८७ ॥

चिकित्सां कारयामास । अथापि न शान्तिर्जाता । सर्वाङ्गेषु कृमियुक्ता व्रणा जाताः । ततस्तौ मृशदुःखितौ खानं पानं च त्यक्त्वा क्षीणौ जातौ । राजा गलद्गणौ बीभत्सौ तौ वीक्ष्वाह । नानौपधादिभिरारोग्यं न प्राप्सौ ॥ ८६ ॥ नातःपरमारोग्यशङ्कापि द्रष्टुमन्यनहौ महा-

वीभत्सावप्युमौ द्रष्टुं मनो मेऽपि न वाञ्छति ॥
नायास्यत उभावेत्तावारोग्यं सुजुगुप्सितौ ॥ ८८ ॥

इतःपरं द्रष्टुमपि मम नोत्सहते मनः ॥
महादोषान्वितावेत्तावुमौ स्याज्ज्यौ प्रयत्नतः ॥ ८९ ॥

यो हि पापी स जीवन्वा मृतो वाप्यकमामवेत् ॥
मोगं विनाजितं पापं न कापि विलयं व्रजेत् ॥ ९० ॥

तस्मात्पाज्यावुमौ पापात्रिति निश्चित्य भृषतिः ॥
सूतमाहूय तं प्राहाश्राव्यं तच्छृणु भृषते ॥ ९१ ॥

राजा श्रुतमुवाचेमौ स्त्रीपुत्रौ परिदेय च ॥
मदात्रया महारण्ये निःशङ्कं प्रजहीहि सौ ॥ ९२ ॥

नृणां यत्र न सञ्चारस्तत्र पुत्रं वयंमपि ॥
नीत्वा वेगेन सूत त्वं परित्यज मदात्रया ॥ ९३ ॥

एवमात्राप्य म ददौ रथं श्रुतस्ततस्तु तम् ॥
पुत्रमादाय शर्त्री च निर्यथो नगराच्छहिः ॥ ९४ ॥

पापी यत्नात्याज्यी । पापी ज्वान्मृतोऽपि दुःखमाह । मोगं विना
कर्यं पापलयः । इति विचार्यं सूतमाहूपाह । मदात्रया स्त्रीपुत्रौ गृहीत्वा,
निर्जनारण्यं नीत्वा, तत्र निःशङ्कं वषट्तेति । स तथेति रथे तात्रादाय
पुण्ड्रहियेयो । राश्या बान्धवा दास्यो दाताश्च विद्वार्ता मृतं स्तुः ।

राज्ञ्या दास्यश्च दासाश्च पिता मातापि वान्धवाः ॥
दुःखेन महता न्यासा रुरुदुर्विरहातुराः ॥ ९५ ॥

लोका नागरिकाश्चापि प्रोचुर्दुःखेन पीडिताः ॥
अहो यत् कुतो राजा हन्ति पुत्रं बध्मपि ॥ ९६ ॥

सौ निघाय रथे सृतो जगाम गहनं वनम् ॥
न यत्र नरसञ्चारस्तत्र तत्याज सावुभौ ॥ ९७ ॥

निवृत्त्य स्रुत आगत्य राज्ञे सर्वं न्यवेदयत् ॥
राजन्ननुज्ञया तेघ त्यक्तौ तौ विजने वने ॥ ९८ ॥

इति तस्य वचः श्रुत्वा राजा प्राहापरां क्षियम् ॥
त्यक्ता वने सपत्नी ते तच्छ्रुत्वापि जहर्ष सा ॥ ९९ ॥

राज्ञी सुतेन सहिता कष्टेनातीव दुःखिता ॥
अभ्योदकान्यां रहिता स्थितारण्ये नृवर्जिते ॥ १०० ॥

सौशुमायांद्राजपत्नी कुमारैण युतार्दिता ॥
अश्रुताहर्षिगतिस्तन्वी प्रस्ताभूत्कष्टकात्मभिः ॥ १ ॥

लोका दुःखिता उचुः । अहो राजाऽथ ह्यः ह्यपुत्रो पुत्रो मार-
पत्नि ॥ ९६ ॥ रुरुदुःखेन गहनं निर्जनं वने गम्यतां तत्र तपस्या
पुत्रेण्य राज्ञे न्यवेदयत् । तच्छ्रुत्वा राजान्यपन्थे तच्छ्रुत्वा । सापि
जहर्ष । वने सपुत्रां राज्ञी शौशुमार्यां दशतपसाश्रिताः कष्टकात्मभिः

कटे बालं समादाय मन्दं मन्दं ययौ सती ॥
निजकर्म च संस्मृत्य प्राह सा किं करोम्यहम् ॥ २ ॥

एकला साऽथला लोला पर्यटन्ती वनाद्वनम् ॥
व्याघ्रान्सिंहान्महार्हिस्रान्सर्पानपि ददर्श सा ॥ ३ ॥

सा प्राह जीवितेनालं मां व्याघ्रो भक्षतु द्रुतम् ॥
कोपयोगोऽत्र पापिन्या दुष्टाया जीवितेन मे ॥ ४ ॥

इत्युक्त्वा प्राप्य मूर्च्छां सा पुनरुत्थाय देवतः ॥
ततोऽग्रतोऽग्रतोऽग्रण्यं गच्छन्ती दुःखिताभवत् ॥ ५ ॥

तृपितापि न लेभेऽम्बु त्रणैश्चातीव दुःखिता ॥
व्याघ्रसर्पहंरीन्दृष्ट्वा चकिताभृत्पदे पदे ॥ ६ ॥

सालाशृकान्शृकान्दृष्ट्वा वेतालान्ब्रह्मराक्षसान् ॥
मुक्तकेशी रुरोदोचैर्गच्छन्ती सानुपानहा ॥ ७ ॥

पीडितान्नपानधर्जिनापि कटे बालमादाय स्वरुमं स्मारं स्मारं प्राह ।
निर्जने यने एकलात्रलाहं किं करोमि । सर्पव्याघ्रादयो दृश्यन्ते ।
जीवितेनालं । एते मां भक्षंतु । पापिन्या दुष्टायाःकोपयोग इति मूर्च्छितापि
पुनरुत्थाय मन्दं मन्दमग्रे गत्वा तृपिता जलं न लेभे । भगार्तापि
पदे पदे ॥ १०६ ॥ व्याघ्रसालाशृकवेतालब्रह्मराक्षसान्दीन्दृष्ट्वा मुक्तकेशी

एवं महावनं राज्ञी पर्यटन्ती ददर्श गाः ॥
किञ्चिदाश्वास्य चात्मानं मन्दं मन्दं ययौ पुरः ॥ ८ ॥

राज्ञी गोरक्षकान्वैश्यानुपेस्थातीव दुःखिता ॥
प्राहायं तृपितो बाल उदकं क्षोपलभ्यते ॥ ९ ॥

गोपाला ऊचुरासन्नो ग्रामोऽयं मन्दिराणि तु ॥
यद्गृहि तेऽन्नमुदकं चापि लभ्येत निश्चितम् ॥ ११० ॥

इत्युक्त्वा दर्शयामासुर्मार्गं मन्दं व्रजेति सा ॥
तैरुक्ता पुत्रसहिता वनिता ग्राममागता ॥ ११ ॥

नार्यो नराश्च तत्रत्या दृष्ट्वातीव मनोहराः ॥
प्राप्य किञ्चित्समाधानं राज्ञी पप्रच्छ ताः स्त्रियः ॥ १२ ॥

अस्मिन्नाष्ट्रेऽस्ति को राजा मुदिता भान्ति मे प्रजाः ॥
इत्युक्तास्ता जगू राजा वैश्यः पुण्यो महाधनः ॥ १३ ॥

पद्माकर इति ख्यातो दयालुः पुण्यवान्स च ॥
निश्चयेन सपुत्राया रक्षणं ते करिष्यति ॥ १४ ॥

श्रीद । ततोऽग्रे गाः दृष्ट्वात्मानमाश्वास्य, मन्दं मन्दं गत्वा गोरक्षानाह । तृपितो बाल उदकं केति । त ऊचुः । समीपेऽयं ग्रामस्तत्रान्नं जलं च लभ्येतेति मार्गं दर्शयामासुः । सा च ग्रामोत्पद्य तत्र नारीर्मनोहरानरीश्व दृष्ट्वा समाहितापृच्छत् । कोऽत्र राजा ? प्रजा दृष्ट्वा भान्ति । ॥ ऊचुः । महाधनः पुण्यात्मा दयालुः पद्माकराख्यो वैश्यः । ॥

इति तासु वदन्तीषु वैश्यराजगृहादपि ॥
दास्यो यदृच्छया प्राप्तास्तस्या राजस्त्रियोऽन्तिके ॥१५॥

ताभिः पृष्ट्वादितः सर्वं तामादाय पुरं ययुः ॥
स्वामिने सर्वश्रुत्तान्तं राश्यास्तस्या न्यवेदयन् ॥ १६ ॥

दृष्ट्वा तां वैश्यनाथोऽपि कृपया परयावृतः ॥
अन्तर्नीत्वा राजपत्न्यै प्रददौ सुखमन्दिरम् ॥ १७ ॥

तद्वृत्तान्तं स्वयं पृष्ट्वा वणिप्राजः कृपान्वितः ॥
दत्त्वास्या अन्नवसने पालयामास मातृवत् ॥ १८ ॥

ततः सा वैश्यनगरे कञ्चित्कालं नृपप्रिया ॥
स्थिता साभूद्व्रणत्रस्ता न शान्ता औषधैर्ब्रूणाः ॥१९॥

प्राणान्तिकव्यथां प्राप्य राजपत्नी मुदुःखिता ॥
वैश्येन रक्षिता चापि व्रणदैहोऽतिपीडितः ॥ १२० ॥

एकस्मिन्दिवसे राश्याः कुमारो व्रणपीडितः ॥
ममार सं मृतं दृष्ट्वा विललाप नृपाङ्गना ॥ २१ ॥

समुतां तां रक्षयिष्यमि । अत्रान्तरे राजदास्यस्तत्रागत्य सर्वं पृष्ट्वा तां
स्वामिसमीपं नीत्वा न्यवेदयन् ॥ ११६ ॥ स च तानन्तर्गृहं नीत्वा ।
तद्वृत्तान्तं शान्ता, कृपादुः कृपयान्नवत्वादि दत्त्वा, मातृवद्भक्ष । तत्रा-
प्योषधैर्ब्रूणा न शान्ताः । एकस्मिन्दिवसे व्रणपीडितः पुत्रो ममार ।

क्षणं सा मूर्च्छिता भूमौ पतितातीव दुःखिता ॥
संस्मृत्य पूर्वं स्वसुखं शोकेन महताष्टता ॥ २२ ॥

वणिक्त्रयः समागत्य वचनेर्दुःखशामकैः ॥
तां राज्ञी बोधमायासुस्तद्दुःखान्तो न चामवत् ॥ २३ ॥

स्त्रीभिर्नानाप्रकारैः सा बोधितापि नृपाङ्गना ॥
संस्मृत्य प्राक्सुखं प्राह तात बाल क गच्छसि ॥ २४ ॥

त्वं राजकुलपूर्णेन्दुरनुक्रोशाकरो मम ॥
आनन्दकन्दोऽप्यधुना मां विहाय क्वा यास्यसि ॥ २५ ॥

पतिं च पितरौ बन्धून्परिहाय त्वदाशया ॥
आगतास्मि सुत त्वं मां रक्षितेति विनिश्चिता ॥ २६ ॥

मामनार्थं परित्यज्य गते त्वयि नृपात्मज ॥
को मां रक्षत्यतः प्राणास्त्यक्ष्यामि कुलनन्दन ॥ २७ ॥

राज्ञी मुनि पतिता दुःखिता मूर्च्छिताभूत् । बुध्वा च पूर्वसुखं स्मृत्वा
महाशोकाविष्टाभूत् । वणिक्त्रयो दुःखशामकवाक्येस्तां बोधयामासुः ।
अद्यापि सा दुःखिताह । हा तात बाल राजकुलपूर्णेन्द्रानन्दकन्द ।
मां विहाय क्वा यास्यसि । पतिपितृबन्धूस्त्यक्त्वा त्वं मे त्रातेति निश्चयेन
त्वदाशया स्थितामनायां मां त्यक्त्वा क गच्छसि ॥ १२५ ॥ को

एवं सा राजवनिता शोकेनातीव दुःखिता ॥
 दृष्ट्वा नागरिका राज्ञी दुःखितां तेषपि दुःखिताः ॥२८॥
 दुःखेभ्यः सकलेभ्योऽपि पुत्रशोको महानलः ॥
 मस्मीकरोति यो जीवत्पितरावपि निश्चितम् ॥ २९ ॥
 राज्यां सुदुःखितायां तत्पुत्रपूर्वोपकारवित् ॥
 स्वेच्छया ऋषमो योगी महाज्ञानी समागतः ॥ १३० ॥
 तं योगीश्वरमायान्तं दृष्ट्वा वैश्योऽभिवन्द्य च ॥
 पादाध्यादिभिरापूज्य तोषयामास तं मुनिम् ॥ ३१ ॥
 मुनिः प्राह विशं केयं शोचतीह महास्वरा ॥
 किमर्थं क्रियते शोकः सर्वं कथय मे वणिक् ॥ ३२ ॥
 ततः शशंस वैश्येशो योगिने सर्वमादितः ॥
 योगीश्वरः कृपालुः स तस्या निकटमाययौ ॥ ३३ ॥
 योगीश्वरः प्राह राज्ञि मौढ्याच्छोकं करोष्यहो ॥
 को जातः कुत आयातः को मृतः क्व पुनर्गतः ॥३४॥

मां त्रातेति दुःखिता । तां दृष्ट्वा नागरिकस्त्रियोऽपि दुःखिताः । सर्व-
 शोकेभ्यः पुत्रशोको महानलो जीवत्पितरावपि मस्मसात्करोति । अत्रान्तरे
 पूर्वोपकारशो ज्ञानी ऋषमयोगी तत्र प्रातः । वैश्यस्तं सम्पूज्य तोषया-
 मास । मुनिराह । केयं महास्वरा किमर्थं शोचति । ततो वैश्यः सर्वं
 न्यवेदयत् । कृपालुर्ऋषमस्तस्याः समीपमागत्य तां प्राह । हे राज्ञि !
 मौढ्यादियं शोकः । को जातः । को मृतः । कुत आयातः । क्व वा

आत्मा तु नेदृशोऽदृश्यो दृश्यो देहस्तु भौतिकः ॥
ज्यक्तोऽप्यव्यक्ततां याति फेनो गङ्गोदके यथा ॥ ३५ ॥

पृथिव्यग्नेजोवाताभ्रविकारो देह एष तु ॥
लिङ्गदेहेन सहितो यावत्कर्मात्र तिष्ठति ॥ ३६ ॥

पञ्चापि पञ्च गच्छन्ति देहः कर्मात्यये जर्हः ॥
पतत्पात्मा तु नैवातः शोको व्यर्थोऽयमीदृशः ॥ ३७ ॥

गुणतो गुणसम्भृतिर्निजकर्मानुसारतः ॥
अनते कालवेगेन लैङ्गोऽयं वासनामयः ॥ ३८ ॥

सत्त्वं रजस्तम इति गुणाः प्रकृतितोऽभवन् ॥
* त एव कर्मसङ्गेन निबध्नन्तीह देहिनम् ॥ ३९ ॥

सत्त्वेन देवतां याति रजसात्र मनुष्यताम् ॥
तिर्यक्त्वं तमसाघञ्च नैर्गुण्यं च गुणात्यये ॥ १४० ॥

गतः । नेदृशात्माऽदृश्यः । दृश्यो देहस्तथाविधो भौतिको जलफेनवत्
॥ १३५ ॥ पञ्चभूतविकारः स्थूलदेहो यावदात्म्बं लिङ्गेन सहात्र तिष्ठति ।
कर्मात्यये तद्विद्युक्तो जडोऽत्र पतति । ईदृशः शोच्यः किं ? लैङ्गोऽपि
गुणोत्पन्ननिजकर्मतः वासनामयः कालवेगाद्भ्रमते । प्रकृतिगुणा एव कर्म-
साक्षतो जीवं बध्नन्ति । सत्त्वेन देवत्वं । रजसा नरत्वं । तमसा तिर्यक्त्वं
दिवे शश्वत् । गुणात्यये तु नैर्गुण्यं । अन्ते प्रवृद्धगुणो नश्वरं देवं

अवृद्धो यो गुणस्तेन प्रलयं याति देहभृत् ॥
स याति नश्वरान्देहान्दैवमानुपराक्षसान् ॥ ४१ ॥

संसारेऽस्मिन्वर्तमानो निजकर्मानुसारतः ॥
सुखं वा यदि वा दुःखं स्वार्जितं यद्मुनक्ति तत् ॥ ४२ ॥

यः कोटिकल्पवर्षायुः सोऽपि चान्ते मरिष्यति ॥
युयं त्वल्पायुषो मर्त्या आयुःस्थैर्यं कुतो हि वः ॥ ४३ ॥

अत एव बुधो नैव जन्मना मोदतेऽथवा ॥
मरणे समनुप्राप्ते दुःखं नैव करोति च ॥ ४४ ॥

यदा गर्भे समुद्भूतस्तदा मृत्युः सहागतः ॥
मृत्युर्बाल्येऽपि तारुण्ये वार्धक्येऽप्यमेव हि ॥ ४५ ॥

यस्यास्ति यावदारब्धं तावत्तस्यात्र जीवनम् ॥
मायामोहाद्ब्रूयार्भादिसम्बन्धेनैव ब्रूयते ॥ ४६ ॥

मानुषमासुरं वा जन्म प्रापयति । एवं कर्मानुसारेण स्वार्जितं सुखं दुःखं
वा भोग्यं । कल्पायुषोऽप्यन्ते मरिष्यन्ति । मृणां तु का कथा । अतो
बुधो जातस्य ह्ये मृतस्य शोकं च न करोति ॥ १४४ ॥ मृत्युः
सदैवापातः । बाल्ये तारुण्ये वार्धक्ये चावश्यं मृत्युः । यावदारब्धं
जीवितस्य पुत्रादिसम्बन्धेन मायामोहाद्ब्रूयोको ब्रूयते । यद्वात्रा लिखितं

यन्मूर्ध्नि लिखितं घात्रा तदलंघ्यं सुरैरपि ॥

कालकर्मोच्छ्रिधने तु कः शक्नोतीह पामरः ॥ ४७ ॥

कुतः शोचसि मातस्त्वं समादायाध्रुवं वपुः ॥

यदीच्छस्यात्मनः श्रेयस्तर्हीशं शरणं व्रज ॥ ४८ ॥

कोऽपि कस्य न सम्बन्धी तथा चेत्पूर्वजन्मनि ॥

कस्य त्वं जननी स्त्रीर्वा के वा सम्बन्धिनस्तव ॥ ४९ ॥

अत एव विचार्येदं शोकं मा कुरु निष्फलम् ॥

यदीच्छस्यात्मनः श्रेयस्तर्हीशं शरणं व्रज ॥ १५० ॥

इति योगीशवाक्यं सा श्रुत्वा नत्वाब्रवीत्प्रभो ॥

भूत्वापि अष्टराज्याहं संग्राह्यास्मीदृशीं दशाम् ॥ ५१ ॥

अरण्ये पतिता दैवात्पितृबन्धुवियोजिता ॥

प्राणप्रियस्य पुत्रस्य कांक्षया जीविता चिरम् ॥ ५२ ॥

तस्येदृशी गतिर्जाता ततः किं जीवितेन मे ॥

अतो भवतु मे मृत्युरित्युचत्वा तत्पदेऽग्रहीत् ॥ ५३ ॥

तस्येदृशे कः शकः । हे मातः शवं धृत्वा कुतः शोचसि । स्वहितेच्छा
चेत्तर्हीशं शरणं व्रज । सम्बन्धो नियतधेत्वं पूर्वं कस्य का वासीः ।
के वा ते सम्बन्धिनः । इदं विचार्य शोकं मा कुर्विति श्रुत्वा नत्वा साह ।
प्रभो ! राज्याहमिदृशीं दशां प्राप्ता । अरण्ये पतिता । पित्रादिवि-
युक्तापि पुत्राशयात्र स्थिता, तस्येदृशगतिथोक्तामिति तत्पदे दधौ ॥५३॥

इति निर्विण्णाचिंतां तां दृष्ट्वा योगी कृपान्वितः ॥
 पूर्वोपकारं संस्मृत्य प्रसन्नोऽभूत्स तत्क्षणम् ॥ ५४ ॥
 स भस्मालेप्य तन्मूर्ध्नि चिक्षेपास्ये च मन्त्रितम् ॥
 सहसा प्राण आयातो मृतोऽपि च स उत्थितः ॥ ५५ ॥
 उत्थायोपाविशद्बालो दिव्यकान्तिर्बभूव सः ॥
 व्रणा मातुः सुतस्यापि प्रणष्टा दिव्यरूपिणः ॥ ५६ ॥
 राज्ञी पुत्रेण सहिता योगिराजं ननाम तम् ॥
 कृपावानृपमो योगी ताम्यां भस्मान्पदर्पयत् ॥ ५७ ॥
 सुवर्णकान्तिः शरीरे तदा जाता तपोर्द्धपोः ॥
 तदा देवाविद्योमौ तौ शुश्रुभातेऽतिशोभनौ ॥ ५८ ॥
 योगीश्वरः प्रसन्नोऽभूत्स च ताम्यां ददौ वरम् ॥
 जरापि न भवेद्देहे दादुर्यं वां सर्वदा भवेत् ॥ ५९ ॥

निर्विण्णां तां दृष्ट्वा दयालुयोगी पूर्वोपकारवशात्प्रसन्नः, प्रेतमूर्ध्नि मन्त्रितं
 भस्म चिक्षेप । ततः सहसा मत्प्राणोऽपि स जीवन्मुत्थितः । स दिव्य-
 कान्तिरप्यविदत् । तस्य रात्र्याश्च व्रणा नष्टाः । सपुत्रा राज्ञी मुनि ननाम ।
 स भस्म ददौ । तद्वारणात्तौ देवमदिव्यकान्तिं जातौ । योगीश आह । वां

१ मुरे. २ कार्यकारणस्याणि पंचभूतानि. ३ दिव्यरूपिणः सुतस्ये-
 त्यन्वयः.

भद्रायुरिति विख्यातः कीर्तिमान्मविता सुतः ॥
 राज्यं करिष्यति चिरं पितृरप्यधिकैर्गुणैः ॥ १६० ॥
 इति प्रसन्नो योगीशो वरं दत्त्वा ययौ नृप ॥
 एवं सत्पुरुषस्यैव दृष्ट्यारोग्यमभृत्तयोः ॥ ६१ ॥
 राजत्राजस्फोटकोऽयं शाम्येत्ते साधुसेवनात् ॥
 चिन्तां मा कुरु भक्त्यैव साधुपादौ दृढं वह ॥ ६२ ॥
 इति विप्रवचः श्रुत्वा नत्वा राजाब्रवीत्पुनः ॥
 विप्र कास्ते सत्पुरुषः कृपां कृत्वा वदाधुना ॥ ६३ ॥
 दर्शनार्थं गमिष्यामि तस्य यद्दर्शनान्मम ॥
 भविष्यति किलारोग्यमिति मे निश्चयोऽभवत् ॥ ६४ ॥
 इति तस्य वचः श्रुत्वा ग्राह गन्धर्वपत्तने ॥
 भीमातीरेऽस्ति परमपुरुषो भगवानिष ॥ ६५ ॥
 तस्य दर्शनमाश्रेण तवारोग्यं भविष्यति ॥
 इति तस्य वचः श्रुत्वा स राजा निर्ययौ ततः ॥ ६६ ॥

इदमेव न जरा भवेत् । भद्रायुः सुतोऽयं कीर्तिमान्जनकाद्गुणैरधिकैश्चिरं
 राज्यं करिष्यतीति स वरं दत्त्वा ययौ । एवं साधुदृष्ट्यारोग्यं जातं । हे
 राजस्फोटकशान्तिर्भवेत् । चिन्ता मास्तु । दृढं साधुपादं धारय ॥ ६२ ॥
 राजाऽऽह । कास्ते सत्पुरुषः कृपया वद । तद्दर्शनार्थं यास्यामि आरोग्यं
 भवेदिति मे निश्चयः । विप्र आह. भीमातीरे गन्धर्वपुरे सत्पुरुषोऽस्ति तद्-
 दर्शनमात्रात्तवारोग्यं भविष्यतीति श्रुत्वा, राजा श्रीगुरुदर्शनार्थं चतुरङ्ग-

श्रीगुरोर्दर्शनार्थं स प्रयाणमकरोद्द्रुतम् ॥

चतुरङ्गत्रलैर्पुक्तो गन्वर्वनगरं ययौ ॥ ६७ ॥

ग्राममेत्य स पप्रच्छ लोकान्संन्यासिरूपवृक् ॥

श्रुतोऽत्र तापसोऽस्तीति स कुत्रास्ते ब्रुवन्तु माम् ॥ ६८ ॥

तदा सर्वेऽपि ते मीतमीता आहुः परस्परम् ॥

श्रीगुरुं पृच्छति म्लेच्छः किमतोऽत्र भविष्यति ॥ ६९ ॥

पुनः स कुपितो राजा प्राह तद्दर्शनाय हि ॥

आगतोऽस्मि स कुत्रास्ते भवन्तो दर्शयन्तु मे ॥ १७० ॥

तत आहृथ ते लोका अनुष्ठातुं जगद्गुरुः ॥

गतः सङ्गममायाति मध्यान्हे मठमत्र तु ॥ ७१ ॥

म्लेच्छराज इति श्रुत्वा निवार्यान्त्यान्स्वयं तदा ॥

आन्दोलिकास्थितो यातः श्रीगुरोर्दर्शनाय सः ॥ ७२ ॥

श्रीगुरुं दूरतो दृष्ट्वा पादचारेण स व्रजन् ॥

उपेत्य श्रीगुरुं भक्त्या नत्वा दूरे व्यवस्थितः ॥ ७३ ॥

सैन्यैः सह प्रनस्थे । गाणगापुरमेत्य लोकात्प्राह । कश्चित्तापसोऽत्र कुत्रास्ते तन्मे शंस इति श्रुत्वा मीतो लोकोऽन्योन्यमाह । म्लेच्छः श्रीगुरुं पृच्छति किमतोऽत्र भविष्यतीति । राजा कुपित आह । तद्दर्शनायागतोऽस्मि स कुत्रास्ते मे कथय । लोका आह । अनुष्ठातुं सङ्गमं गतो मध्यान्हे मठमेत्यति ॥ ७१ ॥ तच्छ्रुत्वा राजा सर्वान्निवार्य स्वयं गत्वा दूरच्छ्रीगुरुं दृष्ट्वा पादचारी प्रणमत्पत्न्या समुपेत्य नत्वा दूरे स्थितः तं दृष्ट्वा श्रीगुरुराह । २

श्रीगुरुः प्राह तं दृष्ट्वा तदा रे रजकानुग ॥
 क्व तिष्ठसि चिरादेव दर्शनार्थमिहागतः ॥ ७४ ॥
 इति श्रुत्वा गुरोर्वाक्यं म्लेच्छो ज्ञानी बभूव सः ॥
 स्मृत्वा पूर्वभवं तं च साष्टाङ्गं प्रणनाम ह ॥ ७५ ॥
 सगद्गदः सरोमाञ्च आनन्दाश्रुसमाप्लुतः ॥
 लोलद्वात्रो बभूवासौ श्रीगुरोः पादुकोपरि ॥ ७६ ॥
 पूर्वजन्म स च श्रुत्वा रुरोदातीव विच्छलः ॥
 करौ सन्धाय सानन्दं तुष्टाव श्रीगुरुं परम् ॥ ७७ ॥
 स राजा श्रीगुरुं प्राह कुतो मां समुपेक्षसे ॥
 विदेशस्थोऽभवं सुप्मत्पादसेवापराङ्मुखः ॥ ७८ ॥
 गृहान्धकूपे गहने घोरेऽहं पतितोऽस्म्यहम् ॥
 मत्तः प्रमादमघेन विस्मृत्य चरणौ तव ॥ ७९ ॥
 संसारसागरेऽगाधे निमग्नोऽस्मि कुधीरहम् ॥
 मायाजालावृतस्तोऽघ्नस्मृतिर्मेऽभूत्यदुर्लभा ॥ १८० ॥

सेवक रजक ! क्व तिष्ठसि । चिरदर्शनायागतोसि । स तद्वाक्यं श्रुत्वा,
 पूर्वजन्म स्मृत्वा, साष्टाङ्गं नत्वा, गद्गदवाग्रीमाञ्चितः, सानन्दाश्रुस्तत्पादुको-
 परि लोलदङ्गः पूर्वजन्म स्मृत्वातीव विच्छलो रुदन्त्वा गुरुं प्राह । कुतो
 मागुपेक्षसे । त्वत्सेवापराङ्मुखो विदेशस्थोऽभवं । गृहान्धकूपे पतितः ।
 प्रमत्तस्ते पदं विस्मृत्य मायाजालावृतोऽस्मि । तेद्भिस्मृतिर्दुर्लभा जाता-

सन्निधानं निधानं त्वां मतिहीनो न वेद्म्यहो ॥
नाप्यज्ञानतमोहत्ते चरणस्मरणं मम ॥ ८१ ॥

नोपेक्षसे स्वभक्तान्त्वमिति मे निश्चयोऽप्यहो ॥
स्वामिन्नज्ञानसिन्धौ मां कुतः क्षिपसि घ्नन्त ॥ ८२ ॥

तदर्थमारातोऽस्म्यद्य प्रमो मामुद्धरोद्धर ॥
भवांमीतोऽग्निदासस्ते दुःखदैरलमुद्भवैः ॥ ८३ ॥

एवं स बहुशः स्तुत्वा म्लेच्छराजो ननाम तम् ॥
भक्तं श्रीगुरुराहाङ्ग कामसिद्धिर्भवेत्तव ॥ ८४ ॥

राजोवाच गुरो राजस्फोटकोऽङ्गे समुद्रतः ॥
नितरां व्यथयत्येतं कृपादृष्ट्वा विलोक्य ॥ ८५ ॥

इति राजवचः श्रुत्वा सस्मितास्योऽवदद्गुरुः ॥
नास्त्यङ्गे स्फोटकः कास्ते तं मे दर्शय सत्वरम् ॥ ८६ ॥

ज्ञानदृष्टे पदं समीपस्थमपि न जाने ॥ १८१ ॥ एवं भक्तानोपेक्षसे ।
अप्यापि कुतोऽज्ञानसिन्धौ मा क्षिपसि । जन्मनाह । तैःऽग्निदासो भवामि ।
मामुद्धर । एवं स्तुत्वा नमन्त श्रीगुरुराह । ते कामसिद्धिर्भवेत् । राजाह ।
अङ्गे स्फोटको नितरां व्यथयति । कृपादृष्ट्वा पश्य । श्रीगुरुराह । कास्ते
दर्शय । न राजाङ्गे स्फोटकमदृष्ट्वा नत्वा चकित आह । स्वामिन् ते

इत्युक्तश्चकितो राजा प्राक् सन्तं स्फोटकं च सः ॥
अदृष्ट्वा विस्मितो भूत्वा प्रणनाम गुरोः पदे ॥ ८७ ॥

राजोवाच गुरो स्वामिन् प्रसादात्ते समृद्धिमत् ॥
राज्यमैश्वर्यसहितमनुभूतं मुदा प्रभो ॥ ८८ ॥

पुत्राः पौत्राश्च मे दृष्टा मनो मे वृत्तिमाययौ ॥
एकः कामोऽवशिष्टो मे मदैश्वर्यं विलोकय ॥ ८९ ॥

भक्तवत्सल नाथ त्वं वासनां मे प्रपूरय ॥
संसारधुरंशुद्दिशत्य पदे लीनो भवामि ते ॥ ९० ॥

गुरुः प्राहास्मि संन्यासी यतिर्म्लेच्छपुरे तव ॥
कथं मे गमनं यत्र महापापानि सन्ति हि ॥ ९१ ॥

यूपं हि यवना जीवहिंसा शुष्मत्पुरेऽहहा ॥
गोहत्याः सन्ति हा कष्टं हत्यां मा कुरु सर्वथा ॥ ९२ ॥

प्रसादात् समृद्धं राज्यमनुभूतं, पुत्राः पौत्राश्च दृष्टा, मनो मे लुप्तं ।
हे भक्तवत्सल ! ममैश्वर्यं विलोकय । अमुं मे कामं पूरय । ततः सर्वं
सन्न्यस्य ते पदलीनो मयेयम् । श्रीगुरुवाह । संन्यासिनो मे म्लेच्छराज्ये
गमनं कथं । यत्र महापापानि ॥ ९१ ॥ हिंसा गोहत्याः कुर्वन्ति ।
हत्यां मा कुरु । स तथेत्यङ्गीकृत्याह । दूरतो वीक्ष । अहं ते पुरातनो

तथेत्यङ्गीकृत्य सर्वं राजा नत्वाऽब्रवीद्गुरो ॥

दूतो व्रीध ते दासोऽस्म्यहमेव पुरातनः ॥ ९३ ॥

योऽयं प्राग्रजकः सोऽहं स्वामिवाक्यान्तृपोऽभवम् ॥

सुखं चाप्यनुभूतं मे जातिरेकैव गर्हिता ॥ ९४ ॥

त्वत्पाददर्शनात्सद्यः सन्तुष्टं मे मनः प्रमो ॥

पुत्रादीन्दर्शयित्वा ते ततो दासो भवामि ते ॥ ९५ ॥

एवं स प्रार्थयामास विनयावनतो नृपः ॥

भूयो भूयः प्रबन्ध्यैव दयनीयतमोऽभवत् ॥ ९६ ॥

गुरुर्विचारयामास प्रकाशो मेऽभवत्ततः ॥

नीचा अपि समायान्ति कलौ स्थेयं न चाग्रतः ॥ ९७ ॥

तद्गौतमीमहातीर्थं गत्वा हि सिंहगे गुरो ॥

जदृश्योऽहं भविष्यामि वर्तमाने कलौ युगे ॥ ९८ ॥

गुरुरेवं विनिश्चित्य तथेत्युक्त्वा स सक्रमात् ॥

निर्ययो म्लेच्छराजस्तं पालके समुपाविशत् ॥ ९९ ॥

१: । योऽहं रजकः स एव स्वामिवाक्याद्गजाऽभवं मे सुखं चानुभूतं ।
वशाब्जातिरेकैवा गर्हिता । त्वदर्शनात्तुष्टोऽस्मि । पुत्रादीन्दर्शयित्वा
ततस्ते दासो भवामिति विनयेन प्रार्थ्य पुनः पुनर्वन्दे । श्रीगुरुर्विचारया-
मास । प्रकाशो मेऽमूर्त्तीचा अपि दर्शनायायान्ति, नात्र स्थेयं,
सिंहस्थे गुरो गौतमीं गत्वाऽदृश्यो भवेयं । यतो वर्तमानः कलिः । इति

पादुके स्वयमादाय पादचारी तमन्वगात् ॥
गुरुः प्राहारुह हयं त्वां निन्दन्ति जना नृप ॥२००॥

राष्ट्राधिपं वदन्ति त्वां जन्म म्लेच्छकुलेऽपि ते ॥
द्विजदास्याद्दसिप्यन्ति स्पृशेत्त्वां जातिदूषणम् ॥ १ ॥

स प्राह कोऽधिपः स्वामिन्सेवको रजकोऽस्मि ते ॥
स्पर्शादयोऽपि हेमेव शुद्धोऽस्मि तव दर्शनात् ॥ २ ॥

राजा त्वमेव सर्वेषां भृत्यस्ते रजकोऽस्म्यहम् ॥
दर्शनं मे पुनर्दत्तं पूर्णां जाता मनोरथाः ॥ ३ ॥

एवमुक्त्वा चतुरगान्चतुरगान्गुरवे मुदा ॥
बहुवर्णान्मदोन्मत्तान्करिणोऽपि व्यदर्शयत् ॥ ४ ॥

सैन्यं तथा चतुरगं चतुरङ्गं सुशिक्षितम् ॥
ऐश्वर्यं च मुदा तस्मै दर्शयामास भूमिपः ॥ ५ ॥

विचार्ये तथेति नृपमाह । स पादचारी गुरुं शिबिकायामुपवेश्य पादुके गृहीत्वाऽन्वगाद् गुरुस्तमाह । अश्रमारुह । त्वां लोको निन्दति ॥२००॥ हे म्लेच्छ । राष्ट्राधिपं त्वां द्विजदासं दृष्ट्वा हसन्ति । जातिदूषणमपि भवेत् । स आह । को राजा ! ते दासो रजकोऽहं स्पर्शस्पर्शाहोहमिव ते दृष्ट्वा पूतोऽस्मि । त्वमेव सर्वेषां राजाऽहं ते भृत्यः, पुनर्दर्शनं दत्तं । मनोरथाः पूर्णाः । इत्युक्त्वा चतुरङ्गसैन्यमैश्वर्यं च गुरवे व्यदर्शयत् ।

ततो गुरुर्नृपं ग्राह दूरं गन्तव्यमेव ते ॥

मदाज्ञां शिरसा धृत्वा ह्यमारुह सत्वरम् ॥ ६ ॥

इति ध्रुत्वा गुरोर्वापयं शिष्येभ्यो वाहनानि सः ॥

प्रदायापि स्वयं चाश्वमारुरोह तदा नृपः ॥ ७ ॥

गुरुदर्शनसञ्जातपरानन्दोऽस्य सर्वथा ॥

रागनेऽपि न च स्वातुं प्रवभूव महीभृतः ॥ ८ ॥

गुरुर्नृपमुपाहूय यवर्नं तमुवाच ह ॥

त्वं भक्तिमानसि मयि प्रीतोऽस्म्यधमजाऽपि ते ॥ ९ ॥

तापतोऽहं तु संन्यासी त्रिकालं म उपासनम् ॥

त्वत्सङ्गात् न भवेत्तस्मादुपायं कथयामि ते ॥ १० ॥

उपायं स्वीकुरुष्वेवमहमग्रे ब्रजाम्यतः ॥

ततो ययामुखं पश्चाद्भवान्त्वं वैरागमिष्यति ॥ ११ ॥

तीर्थे पापविनाशाय्ये दर्शनं मे भविष्यति ॥

इत्याज्ञाप्य नृपं तस्य पश्यतोऽन्तरधीयत ॥ १२ ॥

स तमाह । दूरे गन्तव्यं मदाज्ञयाऽधमास्तेति । ततः शिष्येभ्यो वाहा-
न्दत्वा, सोऽधमारुह, गुरुदर्शनेनातीधानन्दितोऽभूद् गुस्तमाह । त्वं
भक्तोऽसि । संन्यासिनो मे त्रिकालमनुष्ठानम् त्वत्सङ्गात्कथं भवेत् ॥१०॥
अप्रतो ब्रजामि । त्वं पश्चाद्ययामुखमेदि, पापनाशतीर्थे मे दर्शनं भवेदि-

श्रीगुरुर्योगगत्याऽथ शिष्यैः सह मनोगतिः ॥
 विलीयैव ययौ वेगाद्द्वैर्ह्यनगरान्तिकम् ॥ १३ ॥
 तीर्थे पापविनाशाख्ये शिष्यैः सह जगद्गुरुः ॥
 अनुष्ठातुं स्थितस्तत्र दर्शनार्थं ययुर्जनाः ॥ १४ ॥
 सायन्देवसुतस्तत्र नागनाथः समागतः ॥
 परमानन्दसंयुक्तः पूजयामास तं गुरुम् ॥ १५ ॥
 श्रीगुरुं स्वपुरं नीत्वा शिष्यैः साकमपूजयत् ॥
 उपचारैः षोडशभिर्भोजयामास सादरम् ॥ १६ ॥
 सायङ्कालोऽभवत्तावन्नागनाथं जगौ गुरुः ॥
 म्लेच्छयोक्तं पापनाशतीर्थमेहीति मे द्विज ॥ १७ ॥
 तस्मादितो गमिष्यामि विप्रोपद्रवभीतितः ॥
 मयि स्थितेऽत्र ते म्लेच्छा आगमिष्यन्ति वो गृहान् ॥ १८ ॥
 इत्युक्त्वा पापनाशाख्यतीर्थे शिष्यैः समं ययौ ॥
 भद्रासनोपविष्टः स दध्यौ स्वात्मानमात्मना ॥ १९ ॥

लुक्त्वा गुरुस्तिरोदधे । स विलीय मनोवेगाच्छिष्यैः सह वैर्ह्यनगरान्तिके पापनाशतीर्थेऽनुष्ठातुमुपाविशत् । तं दृष्ट्वा सायन्देवमुतो नागनाथ एव सम्प्रार्थ्य, सशिष्यं तं स्वगृहं नीत्वाऽभ्यर्च्य, सादरं भोजयामास । सायङ्काले गुरुगृह । म्लेच्छयोक्तं पापनाशतीर्थमेहीति । तस्मादितो गमिष्याम्यन्यथाऽत्र म्लेच्छा आगमिष्यन्तीत्युक्त्वा श्रीगुरुः शिष्यैः सह तीर्थमेव भद्रासनेनोपविष्टः स्वात्मानं दध्यौ । एता श्रीगुरुं सैन्येऽदृष्ट्वा

म्लेच्छराजस्तु विस्मृत्य सैन्यमध्ये जगद्गुरुम् ॥
 इतस्ततो नावलोक्य चिन्ताविष्टोऽब्रवीदिदम् ॥२२०॥
 अहो वताहं गुरुणा नाथेन किमुपेक्षितः ॥
 मया किमपराद्धं वा यतोऽस्माच्चिर्गतो गुरुः ॥ २१ ॥
 इत्युक्त्वा स पुनः स्मृत्वा तीर्थे पापविनाशके ॥
 दास्ये दर्शनमित्युक्तं तस्मादग्रे गतः खलु ॥ २२ ॥
 को जाने तस्य माहात्म्यं कस्तस्यान्तं गमिष्यति ॥
 यस्मान्ममोत्तमं देवं तस्मात्तत्पदमोक्षितम् ॥ २३ ॥
 राजस्फोटार्तिश्चान्त्यर्थं कृतं मे गुरुदर्शनम् ॥
 महापुण्यप्रभावेण सद्गतो मे कृपानिधिः ॥ २४ ॥
 अयमग्रे गतो नूनमित्युक्त्वा त्वरितं स च ॥
 दिव्यं हर्यं समाहृष्ट ययौ यवननायकः ॥ २५ ॥
 राहृद्वाविंशतिर्गव्यृत्तिं दिनेनैकेन चात्यगात् ॥
 तीर्थे पापविनाशास्ये ददर्श श्रीगुरुं स च ॥ २६ ॥

चिन्ताविष्ट आह ॥ २२० ॥ वत गुरुमपेक्षते किं? किमपराद्धमि-
 त्युक्त्वा तीर्थे दर्शनं दास्य इत्युक्तं स्मृत्वाऽऽह । कोऽस्य माहात्म्यं वेत्ति ।
 मे देवमुत्तमं तनस्नदर्शनं जानं । स्फोटार्तिश्चान्त्यर्थमेव महापुण्योदया-
 ल्हापाधिर्दृष्टः । नूनमग्रे गतस्तनोऽहं शीघ्रं यास्य इत्यश्वनास्य, राजैक-
 दिनेन द्वाविंशतिर्गव्यृत्तिमितिदेशे पापनाशार्थमेव, श्रीगुरुं दृष्ट्वाऽतीव

अतीव हृष्टचित्तः स वन्दे श्रीगुरोः पदे ॥
 स भक्त्या प्रार्थयामास पावनं कुरु मे पुरम् ॥ २७ ॥
 तथेत्युक्तः स नगरं मुक्ताजालैरलंकृतम् ॥
 पताकाध्वजसङ्कीर्णं निन्ये श्रीसद्गुरुं मृदां ॥ २८ ॥
 गुरुमान्दोलिकायां स उपवेश्य स्वयं नृपः ॥
 पादचारी पुरं निन्ये रत्नैर्नीराज्य भक्तितः ॥ २९ ॥
 एवं महोत्सवैर्निन्ये गुरुनाथं पुरं नृपः ॥
 म्लेच्छाः सुविस्मिता जाता राजकर्म निरीक्ष्य तत् ॥ ३० ॥
 ऊचुः परस्परं म्लेच्छा अहोऽयं द्विजमर्षति ॥
 अनाचारोऽभवद्राजा स्वधर्मं यो जहाति हि ॥ ३१ ॥
 येषां न वीक्ष्यमस्माभिर्मुखं तानेष सेवते ॥
 धर्मभ्रष्टस्त्वयं नष्टो नेष्टा चेष्टाऽस्य वा इति ॥ ३२ ॥
 अभूद्विप्रकुलं हृष्टमूचेऽयं पुण्यवान् नृपः ॥
 विप्राणां सेवको जातस्ततः साधु भविष्यति ॥ ३३ ॥

हृष्टो नत्वा, मे पुरं पावयेति भक्त्या प्रार्थयत् । गुरुणा तथेत्युक्तः स
 मुक्ताजालालङ्कृते पताकाध्वजसङ्कीर्णं पुरे शिविक्तास्थं गुरुं प्रविश्य
 स्वयं पादचारी सन्नदीपैर्नीराज्य, महोत्सवेनान्तःपुरं निन्ये ॥ २२९ ॥
 विस्मिता म्लेच्छा ऊचुः । अहो स्वधर्मं त्यक्त्वाऽनाचारो राजा द्विज-
 मर्षति । यन्मुखं न वीक्ष्य तं सेवतेऽयं भ्रष्टः । द्विजा ऊचुः । पुण्या-
 त्माऽयं राजा विप्रसेवकोऽभूदतः साधु भविष्यति । नायं ब्रह्मद्वेषी शानी

ईदृश्राजा सुस्वभावः पुण्यवान्ज्ञानवानपि ॥
 ब्रह्मद्वेषी न चातोऽयं पुण्यश्लोको न संशयः ॥ ३४ ॥
 लोका नागरिकास्त्वेत्य प्रणेष्टुर्मक्तिमाविताः ॥
 पादचारिणमालोक्य भ्रूषं सर्वेऽपि विस्मिताः ॥ ३५ ॥
 केचिदाहुरहो नायं नरो देववरोऽस्त्यपि ॥
 यतोमुमजद्राजा दृष्टं चित्रं कलौ युगे ॥ ३६ ॥
 इति ह्रुवत्सु लोकेषु संस्तुवत्सु च बन्दिषु ॥
 वाघवोपैर्गुरुं राजा हृष्टो निन्ये परं पुरम् ॥ ३७ ॥
 आच्छाद्य मार्गं स च दिव्यवस्त्रै-
 र्नात्वा पुरद्वारमहं समंतात् ॥
 स भ्रामयित्वा बहुरत्नजातं
 जहौ दरिद्राः मुखिनो यतः स्युः ॥ ३८ ॥
 एवं समानीय महोत्सवेन
 ततोऽग्रतोऽभ्रुस्यमुवस्त्रसङ्घैः ॥
 आच्छादितेनैव पथा पुरान्त-
 निन्ये व्रतैः श्रीगुरुमात्मकामः ॥ ३९ ॥

पुण्यश्लोकः । नागरिका गुरुं भक्त्या प्रणम्य, पादचारिभूषं दृष्ट्वा विस्मिता
 आहुः । नायं गुरुर्नः किं तु देवस्येऽनो राजाऽर्चति चित्रं कलौ दृष्टं ।
 राजा बन्दिषु स्तुमन्सु वाघवोपैर्गुरुं गोपुरं निन्ये । ततो दिव्यवस्त्रा-
 च्छादितमार्गेण गुरुमनीजयत् । तत्समन्ताद्बहुरत्नानि भ्रामयित्वाऽयत्रचेन
 दरिद्राः मुखिनो जाताः । एवं शनैर्गुरुमन्तर्निन्ये ॥ ३३८ ॥ श्रीगुरु-

दिव्याम्बराच्छन्नपथं पदाम्यां
 योग्यर्चिताभ्यां भगवान्छनैः सः ॥
 आभूषयन्वाघनिनादजुष्टं
 ययौ नृपान्तःपुरमाप्तकामः ॥ २४० ॥

सिंहासने रत्नवरौघजुष्टे शिष्टेष्टजुष्टं यतिनाममीष्टम् ॥
 अमीष्टदं रिष्टदमार्तबन्धुं मुदोपवेश्य प्रणनाम भूषः ॥ ४१ ॥

संस्थाप्य सर्वान्वाहिरेव चान्या-
 च्छिष्यैश्चतुर्भिः सहितं हितं तम् ॥
 सिंहासने साधु सुखोपविष्टं
 स बीजयामास नृपः स्वयं तु ॥ ४२ ॥

अन्तःपुरःस्थाः सकलाः सुशीला
 लीलाविलोला महिला नृपस्य ॥
 एणीदृशो वेणिविराजितास्ता
 भक्त्या प्रणेषुः ससुता नताङ्गाः ॥ ४३ ॥

योगिध्वेषपादाभ्यां दिव्यवस्त्राच्छन्नमार्गमाभूषयन्वाघनिनादजुष्टं पुरं विवेश ।
 सर्वान् बहिः संस्थाप्य चतुर्भिः शिष्यैः सह श्रीगुरुस्मन्तर्गत्वा रत्नाश्रित-
 सिंहासने उपवेश्य नत्वा राजा स्वयं बीजयामास । ततः सुशीला भूपिताः

प्रणम्य राजा प्रणमय्य सर्वा-
न्सर्वान्तरस्थं गुरुमावभाषे ॥
स्वामिन्कृतार्थोऽस्मि तवाऽगमेन
तवागमेनापि मुदूरधृतः ॥ ४४ ॥

तुष्टो गुरुस्तस्य नृपस्य भक्त्या
प्रीत्याऽप्युपाह्वय नृपं स्वमक्तम् ॥
दत्त्वाऽऽशिषो हृष्टतरं तरन्तम्
संसारवार्धेः कुशलाद्यपृच्छत् ॥ ४५ ॥

पप्रच्छ भूपं भगवान्प्रहृष्टो
हृष्टं मनस्ते विपर्यये वाऽङ्ग ॥
अद्यापि किं वाञ्छसि चेन्नृप त्वं
प्रकूहि मां विस्तरतोऽप्यशङ्कम् ॥ ४६ ॥

राजाऽवदन्मे सुचिरं हि राज्यं
प्राज्यं प्रभो भुक्तमंतो न तोषः ॥
स्वामिन्दयस्वान्तरितांघ्रिसेवां
भवान्वितायार्पय मे न चान्यत् ॥ ४७ ॥

समुत्ता राजस्त्रिय एव्य भक्त्या प्रणेमुः । प्रणतो राजा सर्वान्प्रणमय्याह ।
शास्त्रगर्हितोऽप्यहं तवागमनेन कृतार्थोऽस्मि । तुष्टो गुरुः प्रीत्याऽऽशिषो
दत्त्वा तमाह । ते मन्तो हृष्टं, वाऽन्यत्किमर्थोच्छति, निःशङ्कं वद ॥२४६॥
॥ आह । चिरं राज्यं मुक्तं नागस्तोपोऽन्तरितां ते पादसेवां देहि ।

इत्युक्तवन्तं गुरुरावभाषे श्रीपर्वते ते मम दर्शनं हि ॥
भवेदिमां राज्यधुरं सुताय प्रदाय शैलं द्रुतमेहि भक्त ॥४८॥

इत्थं समाश्वास्य तमश्रुसान्द्रं
गुरुः प्रतस्थे विरहाक्षमः सः ॥
इलक्ष्णं वभाषे भगवन्प्रदेहि
ज्ञानं यतस्ते सततं स्मृतिः स्यात् ॥ ४९ ॥

कृपानिधिः श्रीगुरुनाथ आह
ज्ञानं तवास्तूपशमालयं हि ॥
उदीर्य चैवं स च शिष्ययुक्तो
गोदावरीं प्राप स पापहारी ॥ २५० ॥

गङ्गां पुनान इव देवनराघभङ्गां
स्नात्वा सुशीतलजले विमलेऽप्यसङ्गः ॥
सङ्गम्य शिष्यसहितोऽमरसंतिमीमा-
सङ्गं स्थितोऽस्य महिमा जगति ह्यसीमा ॥५१॥

नान्यद्दयस्व । श्रीगुरुराह । राज्यधुरं पुत्राय दत्त्वा श्रीशैलं गच्छ । तत्र
मे दर्शनं भविष्यति । पुनः सान्द्राश्रुर्विरहाक्षमो राजाऽऽह । भगवन्ज्ञानं
देहि । यतस्ते सततं स्मृतिः स्यात् । तथेत्युक्त्वा सशिष्यः श्रीगुरु-
गोदावरीमेत्य, तां पुनान इव. विमले तज्जले स्नात्वा, भीमामरजातङ्गमं

दृष्ट्वाऽथ तं भजकभाविकलोकत्रगा
 भर्गाममस्तविरहार्तिमपास्तजूर्तिम् ॥
 सारार्तिकाः कुतुकहेतुमहेतुभीर्शं
 श्रीशे प्रणेसुरभयप्रदमादरेण ॥ ५२ ॥

प्राप्ते शुरौ जीव इन्द्रियाण्यु-
 चस्युः पुरं नेतुममुं द्विजास्तान् ॥
 ओचे गुरुः ख्यातिरतीव जाता
 तिष्ये ततोऽत्रैव तिरोभविष्ये ॥ ५३ ॥

श्रीशैलयात्रामिपतोऽप्यतोहं
 गत्वाऽपि गन्धर्वपुरे वरेऽस्मिन् ॥
 शुभस्वरूपेण भजद्विताथै
 तिष्ठामि साक्षाद्भजतामिहैव ॥ ५४ ॥

गन्धर्वसंज्ञं नगरं वरं मे
 प्रियं प्रतिष्ठामि सदैव चाग्र ॥
 श्रीशैलयात्रामिपतस्त्विपतोऽहं
 गच्छन्निवात्रैव सदैव तिष्ठे ॥ ५५ ॥

प्राप । तं दृष्ट्वाऽस्तविरहार्तिः सारार्तिको भक्तजनः प्राप्ते प्राणमिव तं
 नत्वा पुरं नेतुं प्रार्थयत् । तं श्रीगुह्याह । अतीव ख्यातिर्जाता, कली
 तिरोभवित्ये ॥ २५३ ॥ श्रीशैलं गत्वाऽपि भक्तहितायात्र सदैव
 प्रतिष्ठामि । इदं गन्धर्वपुरं मेऽतिप्रियम् । अत्र भजनां प्रत्यञ्च एवाहं ।

एकान्तभक्ता मम पादसक्ता-
 स्त्यक्तापरेहा अपि तान्समस्तान् ॥
 दुर्गात्समुद्धर्तुमिहैव तिष्ठे
 शिष्टेष्टदाता कलिकालहन्ता ॥ ५६ ॥

दिनानि कष्टानि युगेऽत्र धर्म-
 ष्हासो नृपाः क्रूरतराः कुकर्म ॥
 म्लेच्छाः करिष्यन्ति च वीक्षितुं मां
 तेऽप्यागमिष्यन्ति ततो गमिष्ये ॥ ५७ ॥

मदर्शनाथं नृप आगतस्व-
 ज्ञात्वाऽऽगमिष्यन्ति तथैव चान्ये ॥
 न साधु मन्ये यवनागमं त-
 त्तिष्ये ततोऽग्रेव तिरोमविष्ये ॥ ५८ ॥

सिद्धोऽवदत्पुत्रक नामधारक
 श्रीमद्गुरोर्गामवधार्य सेवकाः ॥
 चिन्तार्द्रितान्तःकरणाः सुभाविका-
 श्रियोपमा ईशमवेक्ष्य तस्थिरे ॥ ५९ ॥

कलिकालहन्ताऽहमेकान्तभक्तानुद्धर्तुं गुणमिष्टे । धर्मो कष्टदिनानि,
 धर्मदाताः, नृपाः कुकर्म कुर्वन् । मदर्शनावागतं नृपं दृष्ट्वाऽप्ये हीना
 धर्म्यागमिष्यन्ति, नेपासाधु । एवं गुरुदास्यं धृष्ट्वा, ते चिन्तार्द्रिताश्चिन्त-
 वत्तथा । श्रीमद्गुरोऽप्ये गुरोः ईशमवेक्ष्य तस्थिरे । निश्चिन्तं धर्म्या-

अतःपरं भूषतयोऽतिहीना
 म्लेच्छा भविष्यन्ति दिनानि चाग्रे ॥
 कष्टानि हीना मजानानुरक्ता
 मृषा भविष्यन्ति ततस्तिरीघात् ॥ २६० ॥

लोकाय यातोऽहमिति प्रदर्शयन्
 गच्छन्निव श्रीनिगमागमाविगः ॥
 तस्यो स गन्धर्वपुरेऽमरेन्दरः
 श्रीसद्गुरुः पुत्रक नामधारक ॥ ६१ ॥

गङ्गाधरस्यात्मज इत्यवादी-
 स्सरस्वतीसंत्रक एकभक्तिः ॥
 मुक्तिप्रदः श्रीगुरुनाथ आस्ते
 साक्षादिहवेति मयाऽपि दृष्टः ॥ ६२ ॥

यो भाविको भजति तस्य समस्तकामान्
 कामाधिनाथ इह पूरयति क्षणेन ॥
 कुर्वन्तु माऽत्र सन्तु संशयमात्तमावा
 भावार्थवित्स भगवान्लघुमिद्विदोऽथ ॥ ६३ ॥

गान्धर्व्यतीतस्तिरोधानं चत्न ॥ २६० ॥ इति श्रीगुरुः शैल्यप्राप्तिरेण
 गत इति प्रदर्शयन्नत्रैवास्मात् । गङ्गाधरपुत्र आह । मुक्तिदः श्रीगुरुः
 साक्षादप्रास्तीति मया दृष्टं । भाविककामदोषान्नीत्यसंशयं भक्त । शीघ्रं
 कामसिद्धिः स्यात् । यो युगानरे कष्टादप्यन्त्यः सोऽत्र कल्पदृष्टो

आयासतो न लभतेऽपि युगान्तरे यत्
 तच्छीघ्रमत्र लभते सहसा प्रयासात् ॥
 जागर्ति यत्र भगवानपि कल्पवृक्षो
 गन्धर्वसंज्ञकपुरे तमुपैतु लोकः ॥ ६४ ॥

सङ्कल्पयत्यत्र हि कोऽपि यद्यत्
 तत्तच्छ्रुभेदान्यधनर्षियुक्तः ॥
 भक्तः सुखी तस्य भवेत्सदैव
 मुक्तिं स मुक्तिं च लभेन्मुदेव ॥ २६५ ॥

(इति)श्रीसिद्धनामधारकसंवादरूपेण सरस्वत्याख्यगङ्गाधरा-
 त्मजविरचितनरसिंहसरस्वत्युपाख्यानसंज्ञितमहाराष्ट्रभाषान्वित-
 गुरुचरित्रसमानार्थायां वासुदेवानन्दसरस्वतीपतिविरचितायां
 श्रीगुरुसंहितायां भक्तिकाण्डे पञ्चाशत्तमः (अध्यायः) ॥

॥ आदितः श्लोकाः ॥ ६३९८ ॥

॥ इति पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५० ॥

जागर्ति । सङ्कल्पयत्यत्र हि कोऽपि यद्यत्तच्छ्रुभेदान्यधनर्षियुक्तः । गुरु-
 सुखी तस्य भवेत्सदैव मुक्तिं स मुक्तिं च लभेन्मुदेव ॥ २६५ ॥

॥ इति चूर्णिकायां पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

राज्ञे दत्त्वा दर्शनं विश्वघाता
 गन्धर्वाख्यं पचनं प्राप मर्ता ॥
 ज्ञात्वा कालं वर्तमानं तदेव
 प्रेष्टुं मेनेऽसौ तिरोधानमेव ॥ ४ ॥

प्रकटितो महिमा बहुदूरतः
 स नृप आगत एव विदूरतः ॥
 यवनवंश उपेत्यपि भक्तिमा-
 नितरजातिरपीदृगभक्तिमान् ॥ ५ ॥

अत एव तिरोभवाम्यहं नगयात्रामिपतश्चराम्यहम् ॥
 इति जातविनिश्चयो विभुः प्रययौ सङ्गमतो नगं प्रभुः ॥ ६ ॥

इति विचार्य तिरोभवितुं पुरा
 प्रकटिताङ्ग इतः प्रययौ धरम् ॥
 सकलशिष्ययुतो निरगाद्यदा
 सकललोक उपेत्य जगौ तदा ॥ ७ ॥

प्रतः कथय । सिद्ध आह । दीपन्न कामर्दं तच्चरिते शृणु । राज्ञे वरं
 दत्त्वाऽऽगत्य गुरुर्वर्तमानकालं ज्ञात्वा, तिरोधानमैच्छत् । महिमा सुदूरं
 प्रकटितो, हीना अपि भजनायायाति, ततः शैलयात्रामिषेण पास्यामीति
 निश्चित्य संगमं ययौ । तदा दुःखित्तं भक्त्य ऊचुः ॥ ७ ॥ अहो जीवन-

अहो सद्गुरो जीवभूतोऽसि नस्त्वं
 ग्होजुत्सुचिन्ताहरं यस्य तत्त्वम् ॥
 स च त्वं जहासीह चिन्तानलेऽस्मा-
 न्न चाहो तदर्हा हि तस्माद्वास्मान् ॥ ८ ॥

एवं सर्वे शोकयुक्ताः सुरक्ता
 भूत्वा मक्ताः श्रीगुरोः पादसक्ताः ॥
 स्वामिन्नस्मान्त्वं परित्यज्य कस्मा-
 दीनानाथातेश यास्यस्यकस्मात् ॥ ९ ॥

त्वं सच्चिदानं परमं निधानं
 चित्तावधानं मुतपःपिधानम् ॥
 स्वकामधेनुर्निजवत्सकल्पान्
 जहासि नोऽल्पान्कृ हिताद्यकल्पान् ॥ १० ॥

अनुदिनं तत्र दर्शनमेव नः
 कटुपहारि मुपावनपावनः ॥
 त्वमसि घोरमयाच्च कृतावनः
 स बुद्ध यासि मुष्पृथिव्यामनः ॥ ११ ॥

मृत सद्गुरो ! नञ्जिनाग्री त्यक्त्वा क यास्यसि ? वयं पदसक्ता मक्ताः
 त्वं निकटस्थं परमं निधानं । हे कामधेनो ! वसकल्याणज्ञान् हित्या क
 यास्यसि । हे पावन ! सदा ते दर्शनं नः पापहारि । हे भवत्रातः काम-

बालानस्मान्सम्परित्यज्य कस्मा-
 द्भो मातर्यास्यम्ब कुत्राप्यकस्मात् ॥
 माता नस्त्वं सद्गुरुस्त्वं पिता त्वं
 निःश्लेहत्वं तात मा गा गुरो त्वम् ॥ १२ ॥

एवं प्रकारैर्बहुभिः प्रकम्पं
 ते प्रार्थयन्नेप तु सानुकम्पम् ॥
 आश्वास्य सर्वानपि मन्दहासः
 प्रोचे गुरुर्मेऽत्र तु नित्यवासः ॥ १३ ॥

अस्मिन्ग्रामे लोक तिष्ठामि नित्यं
 नित्यं कृत्यं सद्गमेत्रैव सत्यं ॥
 कृत्वा मध्यान्हे मठे निर्गुणाख्ये
 स्थास्ये भक्ताः संपृतो वोऽस्मि सख्ये ॥ १४ ॥

ये भायुकाः सुरसिका मम सेवका ये
 नित्यं मदर्पितहृदः सुहृदः सदा ये ॥
 सर्वस्य ते प्रियतमा यतमानमोहाः
 पश्यन्ति मामिह भवन्ति च ते तर्भोहाः ॥ १५ ॥

श्रूयते । बालानस्त्यक्त्वा क यास्यासि । त्वं नो माता पिता गुरुश्च
 निःश्लेहो मा भवेति सानुकम्पं प्रार्थयतस्तानांभास्य, सहासमाह । सद्गमे
 नित्यकृत्यं कृत्वा मध्यान्हे मठे तिष्ठामि ॥ १४ ॥ मादिकभक्तानामहमत्र

कृष्णापहारिकृष्णात्रारिण्याप्सुत्य चोपसि प्रेष्टाः ॥

कल्पतरौ कृतकर्मा भीमां मन्यान्ह एमि साधिष्टाः ॥ १६ ॥

आप्सुत्य सङ्गम इहाप्यहमन्वहं मो

शृङ्गामि निर्गुणमठेऽर्चनमत्र शम्भोः ॥

एतस्य सत्यवचनं मम माऽस्तु चिन्ता

चिन्तामणौ ह्यमयदे कुह दैन्यचिन्ता ॥ १७ ॥

आश्वासनं कृतधियां प्रददे त्रिवारं

मा संशयोऽस्तु भवतां निवसेऽनुवारम् ॥

गन्धर्वसंज्ञकपुरेऽत्र मंदीययोग-

क्षेमावह्रोऽहमखिलेष्टदचारुयोगः ॥ १८ ॥

मत्पादसक्ता मयि येऽनुरक्ता

भक्ताः प्रिया ते मम नित्ययुक्ताः ॥

तेषां विशुद्धिः खलु कार्यसिद्धि-

र्भवेद्वतं भाविकलोक विद्धि ॥ १९ ॥

प्रत्यक्षोऽस्मि । सत्यं । चिन्तामणौ अमयदे कुतो दैन्यचिन्ता । त्रिवार-
माश्वासनं दधि । संशयो मास्तु गन्धर्वपुरेऽत्र स्वमत्तयोगक्षेमकर्तुर्मम
पादसक्तानां भक्तानां विशुद्धिः कार्यसिद्धिश्च । अश्वत्थोऽयं कल्पवृक्षः

अश्वत्थवृक्षः सखु कल्पवृक्षः
 प्रत्यक्ष आस्ते निजपक्षपक्षः ॥
 स्वमक्त्यपेक्षः सकलार्थ्युपेक्षो
 मंक्षु प्रसीदेद्विजितारिपक्षः ॥ २० ॥

स्नात्वाऽस्मिन्नियमेन सङ्गमजलेऽप्यश्वत्थकल्पद्वयं
 मक्त्या मद्भसति यथात्रिधि समम्यर्च्यास्तसर्वभ्रमम् ॥
 सर्वानर्थहरं मनोहरमिदं रम्यं ममास्त्याश्रमं
 तत्रार्चैन्मम पादुके विनिहिते स कापि नेयाद्भ्रमम् ॥ २१ ॥

चिन्तान्वितोऽपीह गणाधिनाथं
 चिन्तामणिं योऽर्चति विप्रनाथम् ॥
 स चिन्तितार्थं लभते क्षणेन
 स्थास्यन्ति विप्रा न यदीक्षणेन ॥ २२ ॥

समस्तविप्रान्तकमस्तशोकं
 विनायकं योऽर्चति वारिताकंम् ॥
 तीर्थेषु चाष्टस्वपि भक्तियुक्तः
 स्नात्वाऽऽप्तकामो भवतीह युक्तः ॥ २३ ॥

शीघ्रं प्रसीदेत् । सङ्गमे स्नात्वा, अश्वत्थं मक्त्याऽप्यर्च्य, सर्वानर्थभ्रम-
 हरेऽश्रममे संस्थापितयोमं पादुके योऽर्चनात्सर्वभ्रमशान्तिर्भवेत् ॥ २१ ॥
 विघ्नहरश्चिन्तामय्यर्चनाद्विघ्नशोकनाशः । अष्टतीर्थस्नानात्सर्वसिद्धिर्भवेत् ॥

सन्तोषदासार्तिकदीपकैर्य-
 स्त्रिकालमर्चेन्मम पादुके यः ॥
 मां वा स्मरेत्तस्य समस्तकामान्
 दास्ये सकामा अपि तेऽस्तकामाः ॥ २४ ॥

इति गुरुर्नरसिंहसरस्वती-
 यतिरुदीर्य ससार सरस्वतीम् ॥
 नगमगाञ्जका मूढमागता
 हृदि निधाय गुरुं गुरुतां गताः ॥ २५ ॥

ते चिन्त्यमाना गुरुपादप-
 म्पुपागताः श्रीगुरुनाथसन्ध ॥
 दृष्ट्वा गुरुं तत्र च विस्मितास्ते
 प्रोक्षुस्त्रिमूर्तिः स इहापि चास्ते ॥ २६ ॥

योऽमुं नरं वक्ति स भक्तिहीनः
 प्रयाति कालस्य पुरं मुदीनः ॥
 अनन्तमाहात्म्य उपास्तितारैः
 सत्यं विमोरेप किलावतारः ॥ २७ ॥

त्रिकालं पादुके सम्पूज्य मसन्तोषदमाशुर्निक च कृत्वा मां स्मरेत्तस्य
 कामसिद्धिः । इमुक्त्वा श्रीगुरुः शैलपान्नाथे प्रतस्थे । तपादपच ध्यायन्तो
 भता मूढमेव तत्र श्रीगुरुं दृष्ट्वा विस्मिता आहु । अहो ! अयमत्राय्यास्ते ।

इत्युक्त्वा ते दृष्टवन्तो न भूयः
 सद्भिर्दृष्टो यद्यशः साधु भूयः ॥
 तस्थौ देवो गुप्तरूपेण चैवं
 तस्मात्प्रास्तीहिति वाच्यं न चैवम् ॥ २८ ॥

प्रत्यक्षमेवं स च दर्शयित्वा
 श्रीपर्वतं श्रीगुरुराशु गत्वा ॥
 पातालगङ्गातटमार्यवर्य
 आप्नुत्य तस्थौ विहितस्वकार्यः ॥ २९ ॥

आहूय शिष्यान्गुरुराह कार्यं
 पुष्पासनं मे विहितं स्वकार्यम् ॥
 इतो ब्रजे यत्र विमोः कलास्ते
 नेक्षन्त उन्मार्गरताः खलास्ते ॥ ३० ॥

तथेति ते शिष्यवरा वराणि
 पुष्पाणि पद्मानि तथाऽपराणि ॥
 आहृत्य भौचादलसंपुतं स-
 त्सुखासनं चकुरलङ्कृतं सत् ॥ ३१ ॥

असौ त्रिमूर्तिः योऽयं नरमिति वक्ति स नरकं गमिष्यति । अस्यानंतो महिमाऽयं विमोखतारः । एवं दर्शनं दत्त्वा, तत्र गुप्तरूपेण तस्थौ । ततोऽत्र नेति न वाच्यं ॥ २८ ॥ गुरुः श्रीशैलं गत्वा, पातालगङ्गायां स्नात्वा, शिष्यानाहूयाह । पुष्पासनं कुरुत, इतो ब्रजामि । तथेति

निर्माय पीठं परमं पवित्रं
 गङ्गाप्रवाहे निदधुर्विचित्रम् ॥
 ऊचे गुरुस्तान्प्रतियात कामं
 ग्रामं सदा वोऽस्तु सुखं निकामम् ॥ ३२ ॥

पुनर्दुःखितानप्रवीच्छीगुरुस्तान्
 समाश्वास्य भूयोऽपि भूयः स्वमक्तान् ॥
 प्रयाताशु गन्धर्वसंज्ञं पुरं मे
 प्रियाः सर्वदा तत्र वासोस्त्परं मे ॥ ३३ ॥

अमाविकानां मददर्शनाय
 सुमाविकानां मम दर्शनाय ॥
 प्रदर्शितो मेऽयमहानुपायः
 सदाऽस्मि मद्भक्तगृहेऽनपायः ॥ ३४ ॥

इत्युदीर्य भगवान्गुरुस्तदा पुष्पकासन उपाविशन्मुदा ॥
 यश्चरित्रमतिचित्रमुत्तमं संविधाय सुखधाम सचमम् ॥ ३५ ॥

शिष्याः पद्मादिपुष्पाभ्यानीय, तैः कदलीदलवेष्टितैः सुखासनं कृत्वा,
 गङ्गायां निदधुः । गुरुस्तानाह । सुखं ग्रामं प्रतियात । पुनस्तान्दुःखिता-
 न्दृष्ट्वाऽऽश्वास्याह । गन्धर्वपुरं प्रतियात सदा मे तत्र वासः । अमा-
 विकानामदर्शनाय, भाविकानां दर्शनाय चायं सूपायः कृतः । मद्भक्तगृहे
 सदाऽस्मि । एवं चित्रं विधाय ॥ ३५ ॥ श्रीगुरुर्ब्रह्मध्यान्यसंबतसरे ।

उदग्गतेऽर्के शिशिरर्तुमध्ये
 माघारूयमासेऽसितपक्ष आप्ते ॥
 दैत्येज्यवारे प्रतिपत्तियो च
 पुष्यारूयचन्द्रर्क्षसमन्विते च ॥ ३६ ॥

फन्यागते देवगुरौ घटस्थे दिवाकरे पुण्यतमेऽत्र वारे ॥
 उपाविशद्वै बहुधान्यवर्षे हर्षेण जाते सुरपुष्यवर्षे ॥ ३७ ॥

गुरुर्नदीनिर्झरमध्यसंस्थः
 ग्राह ब्रजेऽहं सुमनासनस्थः ॥
 गत्वा निजस्थानमहो प्रिया वः
 प्रसादपुष्पाणि समीरयामि ॥ ३८ ॥

प्रसादपुष्पाणि भवद्भिरेव
 ग्राह्याणि घत्वारि मयेरितानि ॥
 आघाय भक्तिं मयि पादुके मे
 पूज्ये ततोऽभीप्सितसिद्धिरेव ॥ ३९ ॥

फन्यागते गुणे, कुम्भस्थेऽर्के, उत्तरायणे, शिशिरर्तौ, माघमासे असिते
 पक्षे, प्रतिपत्तियो, शुक्रवारे, पुष्यनक्षत्रे, देवेषु पुष्पाणि वर्षेषु सत्सु
 पुष्पकासन उपविश्य नदीमध्यस्थ आह । चत्वारि प्रसादपुष्पाणि प्रेष्यामि
 तानि गृहीत्वा भक्त्या मत्पादुके अर्चत । अभीष्टार्थसिद्धिः स्यात् । मे

गीते मम प्रीतिरतीव तस्मा-
 द्वेयं मद्गुह्यत एव नित्यम् ॥
 भक्त्या भवद्भिर्मम चावतार-
 कथान्वितं तस्य गृहेऽस्मि नित्यम् ॥ ४० ॥

गायन्ति ये मां मधुरं सदैव
 स्थास्याम्यहं तत्सदने मुदैव ॥
 न देवमीतिः खलु तस्य गेहे
 श्रीद्याप्यखण्डा स पतेन्न मोहे ॥ ४१ ॥

मद्भक्तियुक्तेऽस्तु मम प्रसाद-
 स्ततो भवेद्वाध्यघदैर्न्यसादः ॥
 श्रियान्वितास्ते मुत्तपोत्रयुक्ताः
 शतायुषोऽन्ते च भवन्ति मुक्ताः ॥ ४२ ॥

चित्रं चरित्रं मम ये पठन्ति
 शृण्वन्ति ये त्राऽवहिता हिता मे ॥
 श्रीर्नन्दते तत्कुलत्रेषु चापि
 निःसंशयं सत्यमिदं वचो मे ॥ ४३ ॥

गान्प्रीतिः ये मधुरं गायन्ति तद्गृहे स्थास्यामि तत्राखण्डा श्रीः सम्पन्न ।
 न तत्र मीतिः । मद्भक्ते मे प्रसादो न तत्र देव्याधिपत्याधयः ॥ ४१ ॥
 ते पुत्रपौत्रयुक्ताः श्रियान्विताः शतायुषश्च । ये मन्वसितं पठन्ति शृण्वन्ति

उदग्गतेऽर्के शिशिरर्तुमध्ये
 माघारुह्यमासेऽसितपक्ष आप्ते ॥
 दैत्येज्यवारे प्रतिपत्तिथौ च
 पुण्याख्यचन्द्रर्क्षसमन्विते च ॥ ३६ ॥

कन्यागते देवगुरौ घटस्थे दिवाकरे पुण्यतमेऽत्र वारे ॥
 उपाविशद् बहुधान्यवर्षे हर्षेण जाते सुरपुष्पवर्षे ॥ ३७ ॥

गुरुर्नदीनिर्झरमध्यसंस्थः
 ग्राह व्रजेऽहं सुमनासनस्थः ॥
 गत्वा निजस्थानमहो प्रिया वः
 प्रसादपुष्पाणि समीरयामि ॥ ३८ ॥

प्रसादपुष्पाणि भवद्भिरेव
 ग्राहाणि चत्वारि मयेरितानि ॥
 आघाय भक्तिं मयि पादुके मे
 पूज्ये ततोऽभीप्सितसिद्धिरेव ॥ ३९ ॥

कन्यागते गुरौ, कुम्भस्थेऽर्के, उत्तरायणे, शिशिरर्तौ, माघमासे असिते पक्षे, प्रतिपत्तिथौ, शुक्रवारे, पुष्यनक्षत्रे, देवेषु पुष्पाणि वर्षसु सत्सु पुष्पकासन उपविश्य नदीमध्यस्थ आह । चत्वारि प्रसादपुष्पाणि प्रेरयामि तानि गृहीत्वा भक्त्या गत्पादुके अर्चत । अभीष्टार्थसिद्धिः स्यात् । मे

गीति मम प्रीतिरतीव तस्मा-
 द्वेयं मदुद्देशत एव नित्यम् ॥
 मक्षत्या भवद्भिर्मम चावतार-
 कथान्वितं तस्य गृहेऽस्मि नित्यम् ॥ ४० ॥

गायन्ति ये मां मधुरं सदैव
 स्थास्याम्यहं तत्सदने मुदैव ॥
 न देवमीतिः खलु तस्य गेहे
 श्रीश्राप्यखण्डा स पतेन्न मोहे ॥ ४१ ॥

मद्भक्तियुक्तेऽस्तु मम प्रसाद-
 स्ततो भवेज्याध्यवदन्यसादः ॥
 श्रियान्वितास्ते सुतपोत्रयुक्ताः
 शतायुषोऽन्ते च भवन्ति मुक्ताः ॥ ४२ ॥

चित्रं चरित्रं मम ये पठन्ति
 भृष्वन्ति ये वाऽवहिता हिता मे ॥
 श्रीर्नन्दते तत्कुलत्रेषु चापि
 निःसंशयं सत्यमिदं वचो मे ॥ ४३ ॥

गानप्रीतिः ये मधुरं गायन्ति तद्गृहे स्थास्यामि तत्राखण्डा श्रीः सम्पद्य ।
 १ तत्र भीतिः । मद्भक्ते मे प्रसादो न तत्र दैन्याभिव्याधयः ॥ ४२ ॥
 । पुत्रपौत्रयुक्ताः श्रियान्विताः शतायुषश्च । ये मधुरितं पठन्ति शृष्वन्ति

इत्युदीर्य भजकान्भजकास्तः

पश्यतामपि सतां स च गुप्तः ॥

श्रीगुरुर्वत्त त्तिरोदधे यदा

भाविफा अपि सुविस्मितास्तदा ॥ ४४ ॥

चिन्तायुक्तास्ते सरित्तीरसंस्था-

स्तावत्प्राप्ता नाविफास्तत्र नौस्याः ॥

ते तान्बुधुः श्रीगुरुर्देवदेवः

साक्षाद्दृष्टोऽस्मिन्सरिन्मस्य एव ॥ ४५ ॥

मो शिष्यवर्गाः शृणुताद्य चित्रं

यतिस्वरूपं परमं पवित्रम् ॥

अस्माभिरस्याः सरितः प्रवाहे

दृष्टं निविष्टं मुमनःसमूहे ॥ ४६ ॥

दण्डं कराम्यां च कमण्डलुं च

दधान ईदृग्यतिरूपधारी ॥

अस्मान्वमापे कथयन्तु चास्म-

च्छिष्येभ्य एभ्यः पुरतः स्थितेभ्यः ॥ ४७ ॥

॥ सत्यं तत्कृते श्रीर्नन्दते । इत्युक्त्वाऽऽदयोऽभूत् । निस्मिता भक्ताः
पायचिन्तान्वितास्तावन्नाविफा एत्योबुः । नचां साक्षादेवो दृष्टः । पुण्या-
रानस्यो, दण्डकमण्डलुधरो यतिर्न आह । वृत्तिहसरस्वापाप्योऽहं

अस्मान्ब्रभापे स यतिर्नृसिंह-
 सरस्वतीसंज्ञ इदं त्वहं तु ॥
 यास्यामि श्रीग्रं कदलीवनान्तं
 प्रयात गन्धर्वपुरं भवन्तः ॥ ४८ ॥

भ्रान्ति समुद्दिशत्य सधैव दुःखं
 गच्छन्तु भक्ता इति तेन चोक्तम् ॥
 दृष्टः स च श्रीगुरुनाथ ईदम्
 यत्पादुके स्वर्णमये विभाते ॥ ४९ ॥

तदुक्तत्राक्यं कथितं भवद्भ्य-
 स्ततः सुखेन प्रतिपात रोहान् ॥
 आस्थाय भक्ति खलु मुक्तिमुक्ति-
 प्रदां गृहे तिष्ठत शिष्टकृत्याः ॥ ५० ॥

प्रसादपुष्पाणि तदीरितानि
 प्राक्षाणि पुष्पाभिरिहागतानि ॥
 सन्देशमित्यं गुरुणोदितं तं
 चिन्नाप्य तेभ्यः प्रयशुस्ततस्ते ॥ ५१ ॥

कदलीवनं यास्ये इति पुरस्त्यक्षिप्येभ्यो निवेदयत । गन्धर्वपुरं प्रतिपात ।
 भ्रान्ति दुःखं च त्यक्त्वा मुहं प्रतिपातेति चोक्तं । कल्पदयोः सौवर्ण-
 पादुके ॥ ४९ ॥ तेन भवद्भ्यः मुक्तिमुक्तिप्रदा मन्नाकिरास्थेया प्रसाद-

ये न्यासिनस्तान्स च तीर्थयात्रां
 कर्तुं भुवि प्रेरयदेष देवः ॥
 पूर्वं मर्यते कथितास्तयाऽपि
 प्राधान्यतस्तान्कथयाम्यथापि ॥ ५६ ॥

आद्यः स्मृतो वालसरस्वतीति
 ततोऽपरः कृष्णसरस्वतीति ॥
 अन्यस्तयोपेन्द्रसरस्वतीति
 स्यान्माधवामिन्दुसरस्वतीति ॥ ५७ ॥

गुर्वाङ्गया ये गृहमेधिनोमये
 तस्युर्निकोप्ये स्ववशीकृतोमये ॥
 श्रीशैलयात्रासमये भुविस्मये
 चतुष्टयेनास विभूर्हतस्मये ॥ ५८ ॥

सायन्देवः श्रीगुरुपात्तमावः
 कथ्यास्त्रोऽन्यो नन्दिशर्मासमावः ॥
 तद्वचान्यः सत्कवियों द्वितीयः
 सिद्धोऽहं सम्प्राप्तमावोद्वितीयः ॥ ५९ ॥

बहवोऽन्य शिष्याः । तत्र यात्रायं प्रेरितः सन्त्यामिनः प्राधान्याद्विधि
 ॥ ५६ ॥ वालसरस्वती, कृष्णसरस्वती, माधवसरस्वत्युपेन्द्रसरस्वती च ।
 प्रनामया गृहत्यात्त्वाङ्गया मुखं गृह्णतीत्युः । शैलयात्रासमये सायन्देवो

पुत्रपौत्रसहितं मुदा कुलं
नन्दतेऽस्य तु सदोमयं कुलम् ॥
धर्ममर्थमपि काममाप्नुयात्
सेवकोऽस्य च गतिं समाप्नुयात् ॥ ६४ ॥

सोऽवधार्यं मुनिसिद्धजल्पितं
नामधारक उदस्तंकल्पितम् ॥
सत्क्षणं स पुलकाङ्कितोऽभवत्
पूर्णावाञ्छितमनोरथोऽभवत् ॥ ६५ ॥

इति सिद्धवधो निश्चम्य सन्मुदितात्मा स च नामधारकः ॥
कविरास शताधुरातंसत्सुतसम्पद्गुरुभक्तिधारकः ॥ ६६ ॥

श्रीगुरोश्चरितमेतदशेषं
शृण्वतोऽपि च ददाति सुतोषम् ॥
कामधेनुरिव कामितर्द य-
च्छ्रान्वयमन्वहमिदं वरदं यत् ॥ ६७ ॥

कामर्दं मोक्षदं चेदमिति श्रुत्वा नामधारकः पूर्णमनोरथः पुलकाङ्कितो
मुदितात्माऽभूत् । स कविः शताधुरातंसत्सुतसम्पद्गुरुभक्तिः सम्पत्सन्ततियुक्तो जातः ।
य इदं सन्तोषदं कामधेनुचरितं शृणोति स कामितं प्राप्नुयान् । अतो
चरदमिदं नित्यं श्रान्वयं । भवारण्येऽमृतप्रपेयं स्थापिता । अस्याः पाना-
च्चतुर्विधपुष्ट्यार्यावाप्तिर्निगमे गतिः । सन्मतिः, सद्गतिश्च भविष्यति ।

प्रपञ्चतोऽतः परमार्थमिद्विदः
 प्रवृत्तितोऽप्येष निवृत्तिमिद्विदः ॥
 शृणोतु लोकोऽखिलकामपूरकं
 पठन्वसुं नित्यमनर्थवारकम् ॥ ७२ ॥

ममारम्भतन्यमासिद्धन्मिहमरस्वती ॥
 नावारोऽन्यस्ततो याचे मन्मार्गे देहि मक्षमोऽम् ॥ ७३ ॥

ॐ तत्सत् ॥ श्रीमिद्वनामवारकमवाङ्मयेण मरम्भत्याख्य-
 गङ्गावरात्मजविरचितनर्मिहमरस्वत्युपाख्यानमञ्जितमहागष्ट-
 मापान्वितगुरुचरित्रममानार्यायां वामुदेवानन्दमरस्वतीयतिविर-
 चितायां श्रीगुरुमहितायां उपामनाकाण्डे एकपञ्चाशत्तमः ॥

॥ आदितः श्लोकाः ॥ ६४७१ ॥

मंग्रथ्य लिखिताः प्रायोऽन्वहं श्लोकाः शताधिकाः ॥
 श्लोकाः पञ्चदिनान्यभ्य प्रत्यहं द्विशताधिकाः ॥ १ ॥
 ग्रन्थग्राह्यतमद्ग्रन्थाङ्गामुदेवमरस्वती ॥
 व्यवादेतमतः प्रीयाभरमिहमरस्वती ॥ २ ॥

शुभमिहमरस्वती । ततोऽन्यो नाऽपारोऽतो याचामि । मन्मार्गे मे देहीति
 (ॐ) इति वामुदेवानन्दसरस्वतीहना धीम० गुरुचरितचूर्णिका कावेरि-
 तीरे समाप्ता । श्रीदत्तात्रेयार्पणमन्त्रु ॥ ७३ ॥

१ प्रार्थनइस्तलिखितमहाराष्ट्रगुरुचरित्रान्.

प्रपञ्चतोऽतः परमार्थसिद्धिदः
 प्रवृत्ततोऽप्येव निवृत्तिसिद्धिदः ॥
 गृणोतु लोकोऽखिलकामपूरकं
 षट्त्वं नित्यमनर्थवारकम् ॥ ७२ ॥

समारम्भतत्समाप्तिकृन्तृसिंहसरस्वती ॥
 नाधारोऽन्यस्ततो याचे सन्मार्गं देहि मह्यमोऽम् ॥ ७३ ॥

ॐ तत्सत् ॥ श्रीसिद्धनामधारकसंवादरूपेण सरस्वत्याख्य-
 गङ्गाधरात्मजविरचितनरसिंहसरस्वत्युपाख्यानसंज्ञितमहाराष्ट्र-
 भाषान्वितगुरुचरित्रसमानार्थायां वासुदेवानन्दसरस्वतीयविर-
 चितायां श्रीगुरुसंहितायां उपासनाकाण्डे एकपञ्चाशत्तमः ॥

॥ आदितः श्लोकाः ॥ ६४७१ ॥

संग्रह्य लिखिताः प्रायोऽन्वहं श्लोकाः अताविकाः ॥
 श्लोकाः पञ्चदिनान्यस्य प्रत्यहं द्विशताविकाः ॥ १ ॥
 प्रेत्नप्राकृतसद्ग्रन्थाद्वासुदेवसरस्वती ॥
 व्यघादेतमतः प्रीयान्नरसिंहसरस्वती ॥ २ ॥

शुद्धसिंहसरस्वती । ततोऽन्यो नाऽधारोऽतो याचामि । सन्मार्गं मे देहीति
 (ॐ) इति वासुदेवानन्दसरस्वतीकृता श्रीस० गुरुचरित्रचूर्णिना कावेरी-
 तीरे समाता । श्रीदत्तात्रेयार्पणमस्तु ॥ ७३ ॥

शुद्धिपत्रम्

पृष्ठम्	पङ्क्तिः	अशुद्धम्	शुद्धम्
८	३	भागीरथः	भगीरथः
१६	८	भावान्कि	भवान्कि
२०	१६	न व्रूयेऽहं	न व्रूयेऽहं
२४	८	भूत्वा	भूत्वा
२६	२१	कघात	कघातं
२८	१७	इत्युक्त्वा	इत्युक्त्वा
३०	१९	सावधानः	सावधानः
३६	९	मात्सर्यं	मात्सर्यं
४१	१९	पीडया	पीडय
४४	११	स्त्रधक्षण	स्त्रधक्षण
४४	२०	दुपदेशा	दुपदेशा
५५	२४	अनादृत्य	अनादृत्य
५९	११	ऽतः	ऽतः
५९	१४	विहितो ^१	विहितो ^१
५९	२५	५ कृता	६ कृता
७३	१९	नत्वा	नत्वा
७९	२०	बधिष्ठाः	बधिष्ठाः
८०	■	हरास्ते	हरास्ते
८३	९	न्यन्न	न्यन्न
८६	२२	यत्स्या	यत्स्या
८७	१९	बुध्म	बुध्म
८७	२०	मुग्गारिणा	मुग्गारिणा
८८	१९	धृता	धृता
९०	१६	बोऽम्ब	बोऽम्ब
९१	५	भो य	भोध

(२)

पृथक्	पङ्क्तिः	अष्टदशम्	शुद्धम्
१७	६	श्वीय	वीत्य
१००	६	तानाश्रास्य	तावाश्रास्य
१००	१६	तानाश्रास्य	तावाश्रास्य
१०४	११	श्वीत्	श्वीत्
१११	१८	महत्वरूपो	महत्वरूपो
११५	१९	रावणास्या	रावणास्या
११८	१८	महिषमुक्	महिषमुक्
१२९	२३	एतावता	एतावता
१३२	२०	निर्विण्णो	निर्विण्णो
१३७	१७	भूषण	भूषण
१४०	७	ब्रह्मलोक्य	ब्रह्मलोक्य
१४०	२२	अनुत्तमम्	अनुत्तमम्
१४२	१४	चन्द्राकान्त	चन्द्राकान्त
१४३	७	नष्टुष्टं	नष्टुष्टं
१४४	४	राशो	राशु
१४८	१३	ओष	ओष
१४९	६	बुभुक्षा	बुभुक्षा
१४९	१२	क्षुधा	क्षुधा
१५०	१९	त्युच्चरण	त्युच्चरण
१५०	२०	क्रन्दती	क्रन्दती
१५५	११	पाददर्शना	पाददर्शना
१५८	५	खीर्दः	खी दुः
१६२	१७	स्थास्यती	स्थास्यती
१६४	१४	धैरिणी	धैरिणी
१९४	२३	अर्कचारे	अर्कचारे
१९८	१९	मदः	मूढः
२००	९	रतरा	सरा

पृष्ठम्	पङ्क्तिः	अशुद्धम्	शुद्धम्
२०१	१९	जाताऽमृत	जातामृतं
२०३	१७	सन्यासी	संन्यासी
२१०	२२	पूजयमास	पूजयामास
२१३	१४	तीर्णोऽज	तीर्णोऽज
२१४	५	विधेस्तोत्रे	विधिः स्तोत्रं
२१७	२१	निंदति	निंदन्ति
२१९	९	सान्दि	सान्दी
२२८	१६	पूजयमा	पूजयामा
२२९	१७	अप्यर्ष्वे	अप्यूर्ष्वे
२३९	११	दृष्ट्वा	दृष्ट्वा
२५९	१२	सन्या	संन्या
२६०	१२	गतन्य	गन्तन्य
२६२	२०	कुरुक्षेत्रं	कुरुक्षेत्रं
२७१	१०	कथा	कथा
२८०	७	औन्नतां	ओन्नतां
२८६	२	यैव	यैव
२९६	१९	अभूत्	अभूत्
२९८	१४	जिहाम्	जिह्वाम्
२९८	१५	”	”
३०१	१४	तत्राय	तत्रायं
३०५	५	दास्ये	दास्य
३०५	१८	तमाह	तमाह
३१६	१८	भूपम्	भूपम्
३१७	१९	प्रसन्नोऽभू	प्रसन्नोऽभू
३२२	१२	तैत्तदा	तैत्तदा
३३०	१४	माहारम्य	माहारम्यं
३३७	४	म्युद्गुम्बरे	म्युद्गुम्बरे

(४)

पृथम्	पङ्क्तिः	अमुद्धम्	शुद्धम्
३३७	१४	जाता	जाताः
३४४	१५	चट्टणोपि	चट्टणोपि
३४६	२०	चतुः	चतुः
३४७	४	अवयवा	अवयवा
३४८	४	त्वमेव	त्वमेव
३४९	२०	युय	युय
३५४	११	पूर्वक	पूर्वक
३६४	१५	न्यून	न्यून
३७०	१५	स्त्रीः	स्त्री
३७७	१५	रत्व	रत्व
३९२	१०	सन्ध	सन्ध
३९३	१२	व्या	व्या
३९४	१९	मूर्त्यव	मूर्त्यव
४०६	१८	वेती	वेती
४०८	३	नत	नत
४१४	१४	समथ	समथ
४२०	१६	मल	मल
४३०	१४	सर्वभूत	सर्वभूत
४४०	७	पूर्वा	पूर्वा
४४४	११	भुक्त्वा	भुक्त्वा
४४५	१९	श्रावा	श्रावा
४४६	९	च्छेवत	च्छेव
४५२	२१	मिद्र	मिद्र
४५५	२१	माहा	माहा
४६३	१८	युयगमा	युयगमा
४७१	१९	रुपवतीः	रुपवत्यः
४७५	५	जन्मोत्थ	जन्मोत्थ

(५)

पृष्ठम्	पङ्क्तिः	अशुद्धम्	शुद्धम्
४७८	१२	शिवदता	शिवदूता
४८५	१२	रञ्जिता	रञ्जिता
४८६	१७	कोट्य	कोट्य
४९२	१७	माहा	महा
४९७	१६	पापोपा	पापोपपा
५२९	१२	न्यन	न्यून
५३५	१७	पर्ये	पर्ये
५५९	१९	न्ताऽवतारा	न्ता अवतारा
५६१	६	सुक्रीयाम्बशेरावृता	सुक्रीशेषा- म्बरावृता
५७०	२	ज्ञताय	ज्ञयातीर्थे
५७०	२१	वचदुः	वूचदुः
५७१	२०	तारदणाय	तारणाय
५८२	१३	रञ्जिता	रञ्जिता
५८४	११	रञ्जितम्	रञ्जितम्
६०२	११	भूमिचा	भूमिचा
६०६	४	मुष्टीय	मुष्टाय
६१८	१७	मृम	मृम
६२२	१८	मिधार्थे	मिदर्थे
६३२	१३	रञ्जिता	रञ्जिता
६५४	५	त्युवत्वा	त्युवत्वा
६७९	१९	शाटया	शाट्या
६८३	१७	मृषो	मृषो
६८४	७	यावत्य	यावन्त्य
७१९	१८	पितृणां	पितृणां
७१७	१६	स्त्रिमूर्तिः	स्त्रिमूर्तिः
७३०	१६	प्राक्प्राय	प्राक्प्राय

पृथम्	पङ्क्तिः	अशुद्धम्	शुद्धम्
७३५	११	कठिन	कठिन
७३८	२	उपवीति	उपवीटी
७४६	२०	ताम्	ताम्
७६३	५	अवाशिष्टा	अवाशिष्टान्
७७९	१४	तददि	तद्दि
७७९	१७	प्रदधि	प्रदधि
८१९	१८	पणं	पूर्णं
८१९	२१	कूरुष्या	कूरुष्या
८२३	३	कठिणा	कठिना
८२९	२९	यतोऽ	यतोऽ
८३०	१९	सोऽक्षर	सोऽक्षर
८३१	२०	स्वभ	स्वभ
८४५	१६	त्रिमूर्तयः	त्रिमूर्तयः
८४७	२१	दारिद्र्यहारि	दारिद्र्यहारिन्
८६२	१६	भूमार	भूमार
८६४	९	भुवलात्रु	भुवलात्रु
८६७	१०	स्त्रीमम	स्त्री मम
८६९	१४	भवन्त्यः	भवत्यः
८७५	१४	गत्वा	गत्वा
८८५	२०	मूर्त्तयः	मूर्त्तयः
८९३	२०	पूर्वजन्म	पूर्वजन्म
९०५	१९	तमोऽघे	तमोऽघो
९०८	६	स्त्यक्षामि	स्त्यक्षामि
९२१	१७	रुकेसररिष्यः	रुकेसररिष्यः
९२२	१८	कृतोऽ	कृतोऽ
९२९	१८	न्ययोऽह	न्ययोऽह
९३२	२४	महिमो	महिमा

(७)

पृथम्	पङ्क्ति	अशुद्धम्	शुद्धम्
१३३	१२	जनः	जन
१४२	१९	मलत	मूलत
१५०	१६	गुद्धे	गुद्धे
१५५	२८	भूत्वा	भूत्वा
१६५	१७	भवान्मूलेच्छो	भवान्मूलेच्छो
१६९	११	म्लेच्छ	म्लेच्छ
१७८	१९	छपुत्रा राशी	छपुत्रा राशी
१००४	१९	कूराः	कूराः
१००७	१४	वरदा	वरदा
१००९	१८	भूत सदगुरो	भूत सदगुरो
१०१०	१९	हित्या ष्क	हित्या ष्क
१०१०	१८	यास्यासि	यास्यासि
१०२०	१९	ते जन्मुः	ते जन्मुः

